

Arxiu
de Textos Catalans Antics
27

BARCELONA
2008

Arxiu de Textos Catalans Antics

Sigla: ATCA

Anuari per a l'edició i estudi de textos catalans anteriors al segle XIX
Fundador i director: Josep Perarnau Secretari: Jaume de Puig

Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans
i de la Facultat de Teologia de Catalunya

VOLUM XXVII

2008

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

Adreces:

Direcció i intercanvis: Facultat de Teologia de Catalunya, Diputació, 231.
08007 Barcelona

Subscripcions: Institut d'Estudis Catalans, Carme 47. 08001 Barcelona

Arxiu
de Textos Catalans Antics

Arxiu

de Textos Catalans Antics

27

BARCELONA

2008

SOTA EL PATROCINI DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

© 2008 by «Arxiu de Textos Catalans Antics»
Volum publicat a càrrec de l'Institut d'Estudis Catalans
i de la Facultat de Teologia de Catalunya

Compost per Jordi Ardèvol
Imprès a Limpergraf, S.L.
Disseny gràfic: Narcís Comadira

ISSN: 0211-9811
Dipòsit legal: B. 25.453-1982

Prohibida la reproducció total o parcial per qualsevol mitjà
sense l'autorització escrita de l'editor

ARTICLES

Jaume de PUIG I OLIVER – Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†)

ELS DARRERS DOCUMENTS DEL PRIMER PRESIDENT
DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA,
BERENGUER DE CRUÏLLES, BISBE DE GIRONA (1359-1362)

*Introducció*¹

Tal com vam dir en el número anterior d'aquest anuari,² l'any 1360 es tanca al bisbat gironí, en referència al recapte de la contribució acordada a les

1. Sigles emprades:

ADG = Arxiu Diocesà de Girona

Amer = Esteve PRUENCA I BAYONA, *Diplomatari de Santa Maria d'Amer*, edició a cura de Josep M. MARQUÈS, Barcelona, Fundació Noguera 1995, 396 p.

ARNALL = M. Josepa ARNALL I JUAN, *Lletres reials a la ciutat de Girona (1393-1515)*, 4 vols., Barcelona, Fundació Noguera 2000-2005, 2092 p.

C = ADG, *Processos*.

CC = JOSEP M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *Cartoral dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, 2 vols., Barcelona, Fundació Noguera 1993, 1-436 i 437-861 pp.

CatCar V = *Catalunya Carolíngia*, obra fundada per R. d'Abadal i de Vinyals i dirigida per Josep M. Font i Rius i Anscari Mundó, vol. V, *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, Primera i Segona Part*, a cura de Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL (†), Sebastià RIERA I VIADER I Manuel ROVIRA I SOLÀ, revisat i completat per Ramon ORDEIG I MATA, Barcelona, I. E. C. 2003, 1-344 [docs. 1-386] i 345-696 [docs. 387-630 + VII falsos].

COBOS = Antoni COBOS FAJARDO, *Costums de Girona de Tomàs Mieres. Edició crítica i traducció*, Girona, CGC Edicions 2001, 272 pp.

Cortes = *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña publicadas por la Real Academia de la Historia*, 26 toms en 27 vols., Madrid, Real Academia de la Historia 1899-1992.

COTS = J. COTS I GORCHS, *Consuetudines Dioecesis Gerundensis*, Barcelona, Lib. Casulleras 1929, 204 p.

CR = *Catalunya Romànica*, 27 vols., Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1984-1998.

D = ADG, *Manual de col·lacions de beneficis*.

DBF = *Dictionnaire de Biographie Française*, t. III, París 1939.

DHEC = *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, 3 vols., Generalitat de Catalunya – Editorial Claret, Barcelona 1998-2001, 667, 773 i 749 p.

DJG = Gemma ESCRIBÀ I BONASTRE – Maria PILAR FRAGO I PÉREZ, *Documents dels jueus de Girona (1124-1595)*. *Arxiu Històric de la Ciutat, Arxiu Diocesà de Girona*, Girona, Ajuntament de Girona 1992, 383 p.

Documents = Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, 2 vols., Barcelona, I. E. C. 2000 (edició facsímil), 486 i CXV – 453 p.

Els primers = Jaume DE PUIG OLIVER – Josep Mª MARQUÈS PLANAGUMÀ, *Els primers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona (1359-1362)*, dins «ATCA», 26 (2007), 283-384.

EUBEL = C. EUBEL, *Hierarchia catholica Medii Aevi*, vol. I, Münster 1898.

G = ADG, *Libri Notularum*.

Corts de Cervera, amb una relativa calma, entre molts altres factors gràcies també a l'energia demostrada per Berenguer de Cruilles, bisbe i primer diputat eclesiàstic de la comissió elegida per a recollir i administrar el donatiu atorgat al rei per fer front a la guerra amb Castella, en ordre a fer recaptar regularment l'impost i a impedir abusos de senyors i oficials reials.

La prossecució de l'escorcoll de les lletres episcopals fins a la fi del pontificat de Berenguer de Cruilles, ara ja del tot dut a terme, ha donat com a fruit l'aparició de divuit documents més, que continuen i completen els 67 que havíem publicat l'any anterior. Així, el nombre total ascendeix a 85.

GUILLERÉ = Christian GUILLERÉ, *Girona al segle XIV*, 2 vols., Ajuntament de Girona – Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1993, 504 i 500 p.

HUG = Josep CANAL, Eduard CANAL, Josep Mª NOLLA, Jordi SAGRERA, *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval* (Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 5), Girona, Ajuntament de Girona 2003, 429 p.

Lletres = Jaume DE PUIG I OLIVER – Josep Mª MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Lletres del bisbe de Girona. Segle XIV. Vol. I (n. 1-620)* (Corpus Scriptorum Cataloniae. Scripta, 1) Barcelona, I. E. C. – Facultat de Teologia de Catalunya – Ajuntament de Girona, 2007, 744 p.

LV = Christian GUILLERÉ, *Llibre Verd de la ciutat de Girona*, Ajuntament de Girona – Fundació Noguera 2000, 737 p.

LVm = Griselda JULIOL I ALBERTÍ, *Llibre vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*, Ajuntament de Girona – Fundació Noguera 2001, 757 p.

MARTÍ = Ramon MARTÍ, *Col·lecció Diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*, Barcelona, Fundació Noguera (Diplomatari, 13) 1997, 605 p.

n. = número.

PG = Joan VILLAR I TORRENT, Núria SUBIRÀ I VENTURA, Joan BOADES I RASET, Lluís-Esteve CASELLAS I SERRA, *Catàleg del Pergamins del fons de l'Ajuntament de Girona (1144-1826)* [Fundació Noguera, Diplomatari 32-34], Ajuntament de Girona, Fundació Noguera, Caixa de Girona 2005, [Lleida, Pagès editors], 3 vols., 2012 p.

PM = Josep Mª MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Pergamins de la Mitra (1188-1624)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins 1984, p.

PONS = Josep Maria PONS I GURI, *Les col·leccions de costums de Girona*, Barcelona, Fundació Noguera 1988, 370 p.

RC = *Cartorale de Rubricis Coloratis*. Transcripció íntegra de Josep Mª MARQUÈS I PLANAGUMÀ, dipositada en sengles fotocòpies a la Biblioteca del Seminari Diocesà de Girona i a l'Arxiu de la Catedral de Girona, disponible també a internet: <<http://www.arxiuadg.org>>

ROVIRA = *Usatges de Barcelona i commemoracions de Pere Albert*, a cura de Josep ROVIRA I ARMENGOL (Els Nostres Clàssics, Col·lecció A, vols. 43-44), Barcelona, Editorial Barcino 1933, 307 p.

SOBREQUÈS = Santiago SOBREQUÈS I VIDAL, *Els barons de Catalunya. Història de Catalunya Biografies Catalanes*, vol. 3, Barcelona, Editorial Vicens i Vives 1980², 265 p.

TASIS = Rafael TASIS I MARCA, *La vida del rei en Pere III*, Barcelona, Editorial Aedos 1961, 395 p.

U = ADG, *Registrum Litterarum*.

VAYREDA = Pere VAYREDA I OLIVAS, *El priorat de Lladó i les seves filials*, Barcelona, Editorial Balmes 1930, 331 p.

VINCKE = Johannes VINCKE, *Zur Vorgeschichte der Spanischen Inquisition. Die Inquisition in Aragon, Katalonien, Mallorca und Valencia während des 13. und 14. Jahrhunderts*, Bonn 1941.

ZARAGOZA = Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi benedictí de la província Tarraconense*, Fundació Balmesiana (Biblioteca Balmes), Barcelona MMII, 429 p.

2. Cf. «ATCA», XXVI (2007), 283-384.

Els 18 documents publicats ací ofereixen poques novetats respecte al que ja s'havia pogut constatar en els 67 documents publicats anteriorment. La continuïtat és gairebé perfecta. Si havíem constatat que el bisbe feia recollir el subsidi mitjançant síndics locals, *ad hoc*, ara es pot veure com els síndics, amb el permís del bisbe, alguna vegada havien d'acudir a l'ajut del braç secular del veguer per a fer pagar els parroquians morosos.³ Quan un síndic cau malalt, el bisbe en fa elegir un altre.⁴ A Paret Rufí, domini episcopal, les coses van anar força malament, perquè els síndics elegits no ho van ésser en una votació que correspongués al conjunt de veïns o a la seva major part i, a més, van repartir la càrrega del subsidi sense tenir en compte el poder adquisitiu de cada individu. Personada una delegació de parroquians davant el bisbe, aquest ordenà una votació nova, amb sengles síndics per a la mà major, mitjana i petita, per tal que distribuïssin la talla de forma equitativa i efectiva.⁵ Llevat d'aquestes incidències, sembla que el sistema de síndics locals funcionà regularment. El fet que fossin molt pròxims a cadascun dels individus que havien de pagar i el fet que la talla es distribuís segons les facultats de cadascú —sense que poguem conèixer els criteris mitjançant els quals els síndics establien la solvència de cada contribuent, potser va facilitar la tasca dels qui havien de recollir el subsidi.

Un altre fenomen que el bisbe va haver d'encarar derivava del fet que anteriors imposicions havien estat recaptades dels homes d'església per nobles o oficials reials que actuaven amb el consentiment exprés o tàcit del bisbe. La recaptació del fogatge oferia a nobles i oficials l'oportunitat de cobrar una talla quantiosa i, per tant, d'imposar penes als morosos d'un valor proporcionalment més alt. En els documents ací publicats es veu que la política de Berenguer de Cruïlles s'inspirà invariablement en el principi que els homes d'església havien de pagar el fogatge a part, i que ni els nobles ni els oficials reials no havien d'intervenir en la recollida dels cabals que tocava pagar als homes d'església. Cada vegada que convingué, Cruïlles ho deixà ben clar als comtes d'Empúries,⁶ als Montcada,⁷ als oficials reials.⁸

No deixa d'ésser curiós l'enfrontament que el bisbe de Girona té amb l'abat Bernat, d'Amer, el febrer del 1361. Just durant el mateix període de temps que es cobrava el subsidi acordat a Cervera, l'abat va imposar als homes del seu monestir una talla de 20 sous amb finalitats que no són expressades. Assabentat Cruïlles d'aquesta atzagaiada, tot d'una envia monitòria i ordre de restituir les quantitats recaptades i les eventuales despeses ocasionades amb motiu d'una talla iníqua.⁹ La mesura, a més de restablir la justícia, tenia un

3. Cf. infra n. 68.

4. Cf. infra n. 75.

5. Cf. infra n. 79. Cf. *Els primers*, n. 63.

6. Cf. infra n. 69, 77, 78.

7. Cf. infra n. 82.

8. Cf. infra n. 70.

9. Cf. infra n. 71.

sentit polític evident: el bisbe-diputat no volia entrebancs en la recollida de l'impost del fogatge. Si obligava l'abat d'Amer a retirar la seva talla intempestiva, també havia excomunicat els parroquians d'Amer que no havien pagat el fogatge al seu temps, i als qui s'havien de fer absoldre d'excomunió per aquesta raó els imposava dos diners per drets de segell.¹⁰

Havíem vist en el seu lloc¹¹ que la Cort de Cervera va preveure el que havia de pagar el personal de servei: nuncis, criats, dides, majordones: un sou per cada lliura cobrada del salari anyal. La mesura afectava directament els braços militar i eclesiàstic. La mesura era tal vegada nova i potser apareixien subterfugis i es donaven situacions ambígües, sobretot en el cas de les majordones que al mateix temps eren familiars dels clergues que servien. El bisbe també va intervenir en aquest problema amb claredat: el que havien imposat les Corts de Cervera s'havia de pagar; els clergues, doncs, havien de fer pagar les majordones i els nobles els seus criats. Oi més, Bernat de Cabrera i el seu fill el comte d'Osona s'havien avingut amb els diputats dels braços militar i eclesiàstic a pagar per endavant i per aquest concepte una quantitat determinada; el bisbe, doncs, s'afanyava a advertir els seus clergues que havien d'obligar els homes «soldaders i llogaders» de les terres dels Cabrera a pagar als dos Cabrera la quantitat per cap que els toqués, precisant que en el cas dels assalariats la contribució era d'un sou per lliura, i en el dels llogaters un òbol per 10 diners i un diner per 20 diners.¹²

Les lletres episcopals registren amb puntualitat dues crisis bèl·liques al Rosselló: l'una es produeix l'abril del 1361, la segona a l'estiu. La primera fou deguda a la presència de les hosts de Joan d'Armanyac, que amenaçava d'enivar el país, mogut pel rei de Castella, que el tenia a sou. Pere III proclamà el «Princeps namque» i Berenguer de Cruïlles prengué les mesures oportunes en els dominis de la bisbalia.¹³

El maig del 1361 començava la recaptació del subsidi del segon any. Els 13-14 d'aquell mateix mes era signada la pau de Deça, en presència del cardenal Guillem de la Jugie, legat del papa. La guerra amb Castella no tornaria a encendre's fins al juny de 1362, però mentrestant Aragó es disposava a ajudar Castella contra Granada. Aleshores hi va haver una alarma nova: hosts estrangeres amenaçaven novament el Rosselló. Aquest cop eren les companyies franceses les qui s'acostaven, companyies que havien quedat sense feina després del tractat de Brétigny (1 maig 1360), que establia la pau entre francesos i anglesos.¹⁴ El

10. Cf. infra n. 72.

11. Cf. *Els primers*, n. 34, 58.

12. Cf. infra n. 74, 76.

13. Cf. infra n. 73.

14. TESIS 202-203. Esmenta una primera incursió l'any 1361 en terres catalanes d'aquests incontrolats, contra els quals el papa Innocenci VI havia fet predicar croada el gener del mateix any, Bernard ALART, *Apparition des routiers dans le Conflent (1364)*, dins «Société Agricole, Scientifique et Littéraire de Pyrénées Orientales», IX (1854), 392-400.

Cerimoniós es presentà al Rosselló amb l'exèrcit reial i això li va servir al mateix temps d'excusa per no haver d'ajudar el rei castellà en la croada contra Granada.

Berenguer de Cruïlles prengué aquest cop les mateixes mesures que el mes d'abril, com demostren les seves lletres de l'agost a tots els batlles episcopals.¹⁵ Pere III es quedà una llarga temporada a Perpinyà, d'on l'havia de treure, el juny del 1362, el nou atac dels castellans al baix Aragó. Les lletres episcopals verifiquen que el gener del 1362 es va proclamar altra vegada el «Princeps namque», probablement en relació amb el perill d'una falconada de les Grans Companyies. En aquella ocasió es repetiren les il·legalitats i les violències dels oficials del rei contra els homes d'església. Berenguer de Cruïlles no s'hi torbà gens. Denuncià les violències de Guillem de Canet i brandà el document reial datat a Cervera el 19 de desembre del 1359, amb el qual Pere III remetia les penes encorregudes pels homes d'església que no havien acudit a la convocatòria d'host.¹⁶ Això indica dues coses: o que el veguer pretenia cobrar la pena que havia estat imposada als infractors de l'usatge, o que el bisbe pretenia que el document reial emanat durant la celebració de les Corts de Cervera era una garantia que cobria actes del passat i en preveia de semblants per al futur. Com sigui, hom té la impressió que la reincidència dels oficials en els mateixos actes, tendents a cobrar fos com fos, revela que el rei i el seu consell assajaven tots els subterfugis possibles per escapollir-se de la malla fèrrea de disposicions sancionades a les Corts del 1359 en ordre a contenir i limitar la voracitat fiscal de la Corona.

El 1362 —ja hi hem fet al·lusió— reviscolava la pretensió dels Montcada de cobrar en els seus dominis l'impost de la reina Isabel de Sicília, sense estalviar els homes d'església. Cruïlles amenaçà amb l'excomunió i altres censures eclesiàstiques.¹⁷ L'abril del 1362, ja obertes les hostilitats amb Castella, els oficials reials de Girona procedeixen a allistar els homes d'església. Cruïlles denuncia que el veguer i Bernat Margarit anaven pels llocs del bisbat, concentraven els homes en edat militar i els obligaven a formar grups de quatre; cada grup n'havia d'elegir un per anar a la guerra, i forçaven els altres tres a donar a l'escollit 16 diners per jornada que seria a l'exèrcit. Berenguer de Cruïlles denuncia aquesta manera de fer, dient que és contrària a les instruccions donades pel rei al veguer. I afegeix encara que Guillem de Canet i Bernat Margarit extorqueixen diverses quantitats de diners als individus; i alguna vegada, quan han tingut els homes concentrats en un lloc, els han pres les armes i les han venudes per treure'n altres diners.¹⁸

El conflicte devia ésser real i la conducta del veguer i de Margarit tingué segurament l'empareda del rei, almenys en la qüestió de fons: l'usatge *Princeps namque* era preceptiu per a tothom. Contra la tendència del bisbe Cruïlles a

15. Cf. infra n. 80.

16. Cf. infra n. 81.

17. Cf. infra n. 82.

18. Cf. infra n. 83.

trobar maneres alternatives —pagant— d'obeir-lo, sembla que el rei i els seus oficials no tenien miraments amb els homes d'església i, sota l'empara de la promulgació de l'usatge, actuaven de forma expeditiva. Al capdavant Cruïlles hagué de cedir, si més no en part, perquè el mes de juny el bisbe pactava amb el rei remissió de penes a canvi de fer pagar tres malles per foc.¹⁹

Sense deixar de creure que Berenguer de Cruïlles tenia una part de raó quan blasmava l'actuació del veguer i del seu adlàter, el darrer document que publiquem ací permet d'entreveure què feien els senyors quan havien d'obtemperar el *Princeps namque*, i hom constata que no era tan diferent dels procediments que posaven en marxa Guillem de Canet i Bernat Margarit. El bisbe s'adreça a sis homes; aquests sis individus semblen repartits per tot el territori d'Amer o tenen adjudicat cadascun una part del mateix: la vila, la vall, els llocs adjacents de Sant Genís i Lloret Salvatge, és a dir, tot el que comprèn el «son» d'Amer, que és com dir el castell, terme militar per excel·lència. Aquests sis homes feien una selecció: de cada 8 homes, un. Feta la tria, el bisbe els mana de donar la llista a dos preveres de capítol, diputats seus *ad hoc*. No hi ha raons per pensar que en altres llocs, assenyaladament els de la bisbalia, els batlles episcopals no tinguessin aquest mateix o uns ressorts semblants quan havien de formar una força militar. En el fons, i pràctiques abusives a part, era el que feien el veguer i Margarit, perquè una host no es forma espontàniament, i no només pel que fa als individus, «bons e triats», sinó i sobretot pel que fa a l'armament, que havia d'ésser de bona qualitat.

El diputat eclesiàstic acaba cedint, sigui quin sigui el pes de la seva pressió sobre les autoritats reials. Al capdavant, la guerra amb Castella no tenia precedents a Catalunya. Les expedicions a Almeria, a Sardenya, a Sicília, fins i tot més lluny, eren expedicions en les quals hom anava a temptar la fortuna. La guerra amb Castella era una guerra de defensa, on hi anava tot. La guerra fou onerosa en personal i en diners en una proporció fins en aquell moment desconeguda. Això explicaria, en part, les reaccions de Cruïlles contra l'actuació del veguer: es tractava de posar en marxa una mobilització sense precedents, i les mesures eren extraordinàries en tots els sentits.

El dimarts 26 de juliol del 1362 Berenguer de Cruïlles moria a Barcelona, on l'havien dut les seves responsabilitats polítiques.²⁰ Faltava poc perquè arribés el final del seu mandat. Assistí segurament al Parlament que el rei reuní a la ciutat comtal per demanar ajuda contra la represa de l'embestida castellana. La capitulació de Calataiub forçà el rei a reunir noves Corts, primer a Catalunya, després generals a Montsó. S'obria una època especialment dura per als catalano-aragonesos, mentre Berenguer de Cruïlles era sebollit al monestir de framenors de Barcelona. Quan morí, ningú no podia tenir clar com evolucionaria i quina volada i significació prendria per a Catalunya la diputació creada

19. Cf. infra n. 84.

20. Cf. ADG, G-42 f. 158v.

a Cervera. No hi feia res. La història accidentada de la segona meitat del segle XIV català donà pas a la creació gairebé anònima, fruit genuï d'un estat d'esperit col·lectiu, d'unes institucions que havien de ser extraordinàriament fecundes per al poble català. La seva persistència per damunt de les turbulències dels segles moderns i contemporanis és un fet que impacta l'espectador.

DOCUMENTS

68

1361 febrer 5. Girona

ADG, U-40, f. 69v-70r

Als clergues de Taravaus²¹ i Vilanant.²² Requereixin l'ajut del batlle de Figueres²³ per obligar diversos parroquians dels dits llocs a pagar als síndics respectius la talla del fogatge.

21. Taravaus és parròquia documentada des del 1123. El temple actual fou consagrat el 1321: CR IX 584. El delme de Taravaus és en mans de la família Canelles almenys des d'abans del 1297, puix que en aquesta data Berenguer de Canelles, cavaller, l'assignava per a satisfer injúries, *Llibre Verd* f. 32r-33v. L'any següent, Guillem de Canelles, germà de Berenguer, definia al seu altre germà, Pere, el delme que Berenguer rebia a Taravaus i a Rabós, amb obligació de dotar la filla Sibil·la, *ib.* f. 53v. En compliment d'aquesta obligació, el maig del 1300 Pere de Canelles heretava la seva filla Sibil·la amb un quart del delme de Sant Martí de Taravaus, *ib.* f. 62v-63r. El 1308 el delme de Taravaus era contès entre Pere de Canelles, *rusticus*, i Bernat de Puig, d'Orfes, PM 624. Hi hagué sentència favorable als Canelles, però més tard, el 1331, Guillem de Canelles, cavaller, i la seva esposa Guillema, venien a Bertran de Soler, cavaller, tot el que rebien del delme de Taravaus, que tenien en feu pel vescomte de Rocabertí, per 3.800 sous, *ib.* f. 116v-117r. Des de l'any 1328 fou capellà de Taravaus Bertran de Mont-rodon, germà del bisbe Arnau de Mont-rodon, U-3 f. 145r; G-11 f. 5v, pel qual cf. *Lletres* I, n. 13 nota 55. L'octubre d'aquest any el bisbe firmava a Bertran de Soler, cavaller, un quart del delme de Taravaus, G-6 f. 157v.

22. En el testament del comte Sunyer II de Besalú, Cerdanya i Conflent, de l'octubre de l'any 966, s'esmenta per primera vegada el nom de Vilanant —*villa Avondant*—, perquè el comte hi deixava un alou al monestir de Sant Esteve de Banyoles, CatCar V 374. El juliol del 978, Miró, bisbe de Girona i comte de Besalú, feia donació al monestir de Sant Pere de Besalú, entre altres, d'un alou situat a Vilanant, CatCar V 448. La parròquia consta a partir del 1018. Per al seu temple basilical de tres naus, cf. CR IX 918-922; Pere BORRAT – Antoni EGEA, *Vilanant*, Girona 2001 (Quaderns de la Revista de Girona, 92), 42-44, 48. L'agost del 1219 Guillem de Cervià tenia pel bisbe el delme de Vilanant, PM 104. L'octubre del 1262 Guerau de Cervià reconeixia tenir pel bisbe una part del delme de Vilanant, infeudat a Ramon de Soler, PM 254. L'abril del 1281 un terç del delme de Vilanant i Cogolells era en mans de Bernat de Sales, PM 372. Un terç del delme de Vilanant era detentat el novembre del 1290 per Bernat de Soler, cavaller, segurament antecessor del Bernat de Soler esmentat suara, que tenia infeudat el delme de Santa Margarida de Bianya a Guillem de Bianya, CC 515. El 1310 una part del delme, al-

Berengarius etc., clericis ecclesiarum de Taravaus et de Villahonanto etc.

Coram nobis conquerendo exposuerunt R. de Palacio^a, parrochie de^b Villahonanto^c, et Jacobus Çabaterii, parrochie de Taravaus, syndici^d seu collectores hominum ipsarum parrochiarum, scilicet quilibet in sua parrochia^e, ad colligendam talliam factam inter eosdem ratione fogagii illustrissimo domino regi gratiose concessi pro expensis quas fecit et facit pro guerra quam rex Castelle contra eum incitavit, quod plures et diuersi parrochiani dictarum ecclesiarum quantitatem ad quam taxati fuerant pro ipsa tallia eisdem syndicis soluere postposuerunt et postponunt, licet diutius pro eadem excommunicati fuerunt et existunt etiam de presenti, in non modicum suarum periculum animarum et dictorum collectorum preiudicium maximum et grauamen. Super quibus lf. 70r^l idem syndici, qui ad^f quantitatem quam^g ipsiⁱ persolvere habent in eaⁱ obligati existunt, pecierunt eis per nos de justo remedio prouideri.

Eapropter etc. quatenus moneatis et in subsidium iustitie nostro nomine requiratis venerabilem baiulum de Figueriis^j vt dictos homines de^k Taravaus ac baiulum²⁴ de Villahonanto^k et eorum quemlibet, prout eorum iurisdictioni subsunt et ad eorum^l vtrumque spectat et prout per ipsos syndicos eis nominati fuerint, compellant quod a predicta excommunicationis sententia faciant se absolui, ac^m dictam talliam persoluant prout tayati fuerant, infra octo dies etc.^m

Alioquin nos ex nunc prout etc. contra ipsos baiulos per vos monitos et monitioni huiusmodi non parentes in hiis scriptis excommunicationis sententiam promulgamus.

Vosque etc.

Reddite etc.

Datum Gerundeⁿ, v die februarii.

menys, és en mans de la família Escales, PM 639 El setembre del 1319 Guerau de Cervià reconeixia tenir en feu pel bisbe dues parts del delme de Vilanant, CC 589 (= PM 801), reconeixement iterat el setembre del 1326, PM 927, el maig del 1350, PM 1167, i el novembre del 1357, PM 1247.

23. Probablement es tracta de Ramon Ferrer, prou documentat en el càrrec, i amb la possibilitat que l'ADG esmenti dos batlles diferents i homònims (pare i fill?) com a batlles reials de Figueres. El novembre del 1332 Ramon de Mas, beneficiat de Biure, es querellava perquè Ramon Ferrer, batlle de Figueres, li havia emparat béns i li havia clavat la porta de casa, perquè el clergue havia donat cops a un pastor de Pere Retort, de Biure; el bisbe obligava el batlle a deseparar fins que el tribunal episcopal hagués jutjat Ramon de Mas, el qual havia firmat dret en mà del bisbe, U-5 f. 10rv. El 1341 Ramon Ferrer, en qualitat de batlle estat de Figueres, instava absolució d'excomunió incorreguda perquè havia obligat homes d'església a anar a la host contra el comte de Pallars, G-15 f. 111v. El 8 de juliol del 1359 el bisbe intimava a Ramon Ferrer, batlle en exercici de Figueres, monitòria d'excomunió per haver fet clavar portes a Bonanat Camallera, clergue, U-36 f. 49v. El 4 de juliol del 1360 el bisbe li demanava que li trametés enquestes sobre Joan Pellicer, de Casserres, Joan Carrera, de Sant Llorenç de la Muga, i Joan ses Cases, tots clergues, que el bisbe tenia presos i volia jutjar, U-38 f. 162r.

24. No en coneixem el nom: és batlle del comte d'Empúries.

^a seq fr cancell ^b seq Taravaus cancell ^c interlin ^d seq hominum cancell ^e seq
 quod quidem cancell ^f seq dictam cancell ^g interlin ^h corr pro ipsorum et seq ipsorum
 {interlin: hominum} cancell ⁱ interlin ^j seq ac baiulum de Villahonanto cancell ^k inter-
 lin ^l seq quemlibet cancell ^m interlin ⁿ seq v cancell

69 (IX)

1361 febrer 10. Girona

ADG, U-39, f. 34v

Al regent de la vegueria d'Empúries. No obligui els homes de Colomers que són de l'abat d'Amer²⁵ a pagar la talla del fogatge.

En Berenguer per la gràcia de Déu bisbe de Gerona al honrat en Johan Reste²⁶ regent la vegueria^a en lo comtat d'Empúries, salut en nostre Senyor^b.

Entès hauem^c que vós per nom del seynor infant comte^d d'Empúries^d forçats e destreyets los hòmens de^e Colomers^{e27} qui són del abbat d'Amer^f a

25. En aquest moment és un tal Bernat, ZARAGOZA 37. En altres moments, el bisbe de Girona havia tingut una intervenció decisiva en l'elecció de l'abat del monestir: l'any 1343 els monjos confiaren a Arnau de Mont-rodon l'elecció de Ramon de Rocasalva, PM 1109. D'aquest abat Bernat hi ha notícia que el 20 d'abril del 1361 va vendre a Guerau de Floriano, mestre del duc de Girona, un *Catholicon* per preu de 26 lliures, G-40 f. 188v.

26 Joan Resta és un jurista que el 1354 treballa per al comte d'Empúries. Justament el 30 d'agost d'aquell any ell i Bernat de Raset, batlle comtal d'Ullastret, s'adreçaven al bisbe Berenguer de Cruïlles, comunicant-li que havien agafat Ramon de Garrigoles i Berenguer Jafre, sagristans respectivament de Madremanya i Pedrinyà, i que estaven disposats a enviar-los a Girona, però ningú del comtat no volia fer el servei de guàrdia i el trajecte, per por d'incórrer en excomunió, raó per la qual el bisbe els autoritzava a lliurar-los al batlle de Rupjà o al de la Bisbal, U-24 f. 114v-115r. Berenguer de Cruïlles degué apreciar les qualitats de Resta, perquè l'onze de desembre del 1357 el nomenava jutge dels castells de la bisbalia, U-32 f. 182v-183r. El nomenament degué ésser provisional o, en tot cas, durà poc, perquè a principis del 1360, com es veu en la lletra, Resta torna a treballar pel comte d'Empúries. En aquests moments les seves relacions amb Berenguer de Cruïlles són tenses: Resta s'havia endeutat amb Belshom de Blanes, jueu de Girona, per 25 lliures, deute reconegut davant la cúria episcopal, i amb Isaac des Mestre, també de Girona, per 8 lliures; com que no pagava, fou excomunicat; i com que, malgrat aquesta mesura extrema, continuava sense pagar, el març del 1360 el bisbe requeria al comte d'Empúries auxili de braç secular, U-37 f. 163v. El maig del 1367 és batlle comtal d'Ullastret i el bisbe li recrimina que hagi posat pena a Pere Rupjà, veí de Matajudaica, a requista de Bellhom, jueu de Peratallada, perquè, essent Mata lloc del bisbe, el batlle comtal no hi té jurisdicció, U-56 f. 186v.

27. L'any 844 un precepte carolingi reconeix a l'abat i al monestir de Sant Medir i Sant Genís (més tard Santa Maria d'Amer) la propietat d'una cel·la a Colomers, *Amer* 2 (= CatCar V 25), precepte renovat el 860, *Amer* 3 (= CatCar V 34). El juny del 922 el rei Carles el Simple confirmava aquella possessió, amb totes les altres del monestir, i li ratificava el privilegi de la immunitat, *Amer* 7 (= CatCar V 177). El primer esment documentat d'una adquisició del monestir d'Amer a Colomers és del maig del 1152, quan el comte d'Empúries, amb consenti-

pagar la taya qui és feta per rahon del fogatge^s al^h seynor rey graciosamentⁱ atorgat a pagar^l ab aquells del comtat^k.

E^l con los dits homens hajan ja pagada^m la dita taya perⁿ lo dit fogatge fetaⁿ ab los hòmens de l'esgleya dins^o la ciutat de Gerona a·n^p R. Madir,²⁸ canbiador, per xxxvii ffochs^p, així con lus és legut de pagar e^o deuien e segons que·s contén en los capítols fets^q per^r lo dit fogatge^r en la Cort de Ceruera,

emperamor^s de ço^s per tenor^r de les presens vos pregam^u e^v us^v requerim que vós los dits hòmens de Colomers e^w del dit abat^w ne^x negun d'aquels^x no forçets ni^y forçar façats^y a pagar la dita taya, ans lus restituïscats peynores e diners, si per aquesta rahon ne hauets preses ne^q fetes pendre, quítiamt^z.

En altre manera^{aa} certificam·uos^{bb} que hauríem a procehir contra vós per la dita rahon, justícia mijançan e^{cc} segons los capítols^{dd} e ordinacions de la dita Cort de Ceruera. E protestam contra uós de totz dampnatges e messions per açò faedores^{cc}.

Dada a Gerona, a x jorns de febrer, etc.²⁹

Marge: pro.

ment dels seus fills i de la seva esposa, li ven el dret d'alberga que tenia al mas de Pere Adroer, per 40 morabatins i 50 sous de Girona, *Amer* 31. Poc temps després, el 1188, el papa Climent III confirmava a l'abat Ramon la possessió de l'església de Colomers, entre d'altres, *Amer* 47. El 1210 el comte i la comtessa d'Empúries venien al monestir d'Amer i al seu abat Pere Hug les albergues i totes les altres prestacions que rebien a Colomers, i els censos dels masos de Ramon Baró, de les Olives, i de Guillem de Malagrasa de Palol, situats al terme de Garrigoles, pel preu de 3.100 sous i 200 peces d'or amb què ho havien empenyorat, *Amer* 64. El 1224 Guerau de Flaça venia al monestir d'Amer terres situades a Colomers per 400 sous, *Amer* 74. El novembre del 1224 Pere Clarà, de Colomers, es lliurava al monestir d'Amer i en rebia en violari el mas Taravells, de Ginestar, i la batllia dels béns que el monestir tenia des de la creu de Llorà fins al pont de Girona, *Amer* 107. El 1253 hi havia causa entre el monestir i Guerau de Flaça, perquè aquest havia ocupat les terres venudes l'any 1224 al monestir i havia causat molts perjudicis als homes i als animals d'aquelles possessions, expulsant-los-en; el jutge Arnau de Calonge, escoltats testimonis d'ambdues parts i vist l'instrument públic presentat per l'abat d'Amer, confirmà la possessió d'aquest, *Amer* 123. El 1270 el comte d'Empúries reclamava l'impost del bovatge de Colomers, i el monestir li negava aquest dret, al·legant que el 1210 havia comprat tots els drets que el comte tenia al lloc, amb sentència arbitral del bisbe Pere de Castellnou i del jutge ordinari de Girona, Bernat de Vic, pronunciada a Figueres el 2 de desembre d'aquell any, naturalment favorable al monestir, *Amer* 136. Els comtes d'Empúries no donaren per perdudes llurs pretensions sobre Colomers; així, el 1293, Arnau de Lladre- ra, batlle de Verges, prometia als procuradors de la universitat dels homes de Colomers, en nom del comte, que aquest els defensaria, si Alemany de Foixà els reclamava res per una baralla amb els homes de Sant Llorenç de les Arenes, *Amer* 189. Hi hagué litigi judicial, perquè el juny del 1295 l'abat Berenguer declarava davant el tribunal comtal de Castelló d'Empúries que la vila de Colomers era exempta de la jurisdicció del comte, *Amer* 193.

28. Cf. *Els primers*, 337 i nota 127.

29. La frustració persistent dels comtes d'Empúries a causa de la pèrdua de llur domini sobre Colomers explicaria que l'any 1384, vacant la Seu de Girona per la mort de Bertran de Mont-rodon, els homes del comte caessin foc a l'església de Colomers, de l'abat d'Amer, guanyant-se així el comte la corresponent citació dels vicaris generals, PM 1417.

^a seq per cancell ^b seq Per relacio digne de fe hauem cancell ^c interlin ^d interlin ^e interlin ^f seq poblats dins lo loch de Colomers dins lo dit comtat cancell ^g seq del cancell ^h interlin ⁱ seq a el interlin cancell ^j seq al interlin cancell ^k seq Vn cancell ^l interlin ^m seq segons que et cancell ⁿ interlin ^o interlin ^p in marg sin ^q seq per de ço cancell ^r interlin ^s interlin seq terror (!) cancell ^t seq ens cancell ^u interlin ^v interlin ^w interlin ^x in marg sin ^y interlin ^z interlin ^{aa} seq siats cert cancell ^{bb} interlin ^{cc} in calce litt ^{dd} seq de Ceruera cancell

70

1361 febrer 23. Girona

ADG, U-40, f. 31v-32r

{Al sotsveguer de Besalú}.³⁰ Vol obligar alguns homes del monestir de Sant Pere³¹ a pagar el fogatge; no ho faci, perquè ja el paguen amb el braç eclesiàstic.

Nouerit uestra discretio quod per venerabilem abbatem³² monasterii Sancti^a Petri^b de Bisulduno nobis extitit intimatum^b quod vos compulistis et compellitisc quosdam homines suos et dicti monasterii, videlicet Raimundum de Brunellis, P. Comalat, P. de Casadamont, parrochie Sancti Vincentii de Bisulduno, et hoc tam per pignorum capcionem quam clauaturas hospicio- rum suorum^d ad exsoluendum vobis aut cui deputastis peccuniarum quanti- tates eis contingentes in fo-lf. 32r-l-gagio domino regi in Curia Ceruarie con- cesso pro expensis necessariis pro deffensione guerre quam rex Castelle^e inci- tavit contra eum et terram suam.

Et cum certum sit quod iidem homines dicti monasterii persoluunt et contribuunt ac^f persoluere et contribuere debere^f in huiusmodi fogagio cum brachio Ecclesie et non alio, eapropter discretionem^g vestrum cuiuslibet attente rogamus et in Domino requirimus quatenus iam dictos homines nec eorum aliquem aut^h bona eorum^h ad contribuendumⁱ uel persoluendum in ipso fogagio aliquatenus compellatis^j, pignora ab eis capta integre et libere

30. Cf. *Els primers*, 327 i nota 111.

31. Monestir fundat i dotat el 977 per Miró, comte i bisbe de Girona, CatCar V 441-448, dotat també per altres: Eribert sacerdot, any 998, CatCar V 602; Arnau de Llerç, any 1210, PM 86; Bernat de Bellmirall, any 1212, PM 95; Dalmau de Creixell, any 1220, PM 108. El comte de Besalú Bernat II l'uní a Sant Víctor de Marsella (1071), però durant el segle XIII fou incorporat a la Congregació Claustral. Per a regir les seves extenses propietats a la Garrotxa, l'any 1198 fundà el priorat del Collell, quan ja li havien estat units els priorats de Santa Mag- dalena, extramurs de Tarragona (1154) i de Flix (1166). Possé els drets eclesiàstics sobre les esglésies parroquials de Porreres, el Torn, Sant Esteve d'Olot i la Cot, i la jurisdicció civil i cri- minal sobre la vila de Besalú. Cf. CR IV 189-212, DHEC I 294-295, amb la bibliografia que s'hi cita; ZARAGOZA 93-100.

32. És Francesc, antic diaca i sagristà d'Amer, elegit el 8 de juny del 1356, ZARAGOZA 94.

incontinenti^k restituitis^l, ac processus quoscumque inde contra quemlibet ipsorum factos^m penitus reuocetis.

Alioquin, licet inuiti, cum uobis defferre cupiamus, in hiis que possemus contra uosⁿ haberemus^o procedere^o iustitia mediante^p.

Datum Gerunde, XXIII die mensis februarii.

^a seq laurencii de Monte cancell ^b interlin ^c seq tam per imp pignorum impo cancell
^d interlin ^e seq in c cancell ^f interlin ^g seq vestram cancell ^h interlin ⁱ seq in can-
 cell ^j seq immo cancell ^k interlin ^l seq incontinenti cancell ^m interlin ⁿ seq non
 procederimus cancell ^o interlin ^p seq Redd cancell

1361 febrer 27. Girona

ADG, U-40, f. 34v-35r

Als clergues de Girona i d'Amer. Obliguin l'abat d'Amer i Arnau de Forabosch,³³ de Girona, procurador seu, a revocar totes les mesures preses contra els homes del monestir d'Amer per obligar-los a pagar una talla de 20 sous per cap, exigida per l'abat, ultra les càrregues i el fogatge que ja suporten.

Berengarius Dei gratia episcopus Gerundensis, dilectis in Christo clericis^a ciuitatis et de Amerio ac aliis^b nostre diocesis Gerundensis^c ecclesiarum^d clericis^d uel earum locatentibus ad quos presentes peruenerint, salutem in Domino.

Cum frequenti^e [multorum]^f testimonio et relatione plurium tamquam de notorio ad aures nostras nouiter sit perductum [quod, licet] homines quos monasterium Sancte Marie de Amerio et eius venerabilis abbas habent infra nostram [dio]cesim^f tam [ta]llias^g olim nomine domini regis^h factas^{ij} et persolutas quamⁱ pro fogagio [quo]^d de^l presenti dicto domino regi dare et persoluere habent^l pro deffensione terre sue [pro gue]rra quam rex Castelle contra eum^m et terram suam indebite [incita]uit, quam etiam propter diuersa onera queⁿ habent iidem^o homines^o necessario supportare, quasi importabili paupertati plurimum agrauentur, a singulis suorum^p hominum idem^q venerabilis abbas^q viginti sol. petit^r et exigit^s et petere et habere^t vult^u, [fa]ciendo^v inter eos tallias fieri et persolui, easque peti et colli[gi] facit per Arnaldum de Fforabosch, ciuem Gerunde, procuratorem suum, licet premissa eidem abba-

33. Mercader de Girona, que el desembre de l'any 1338 tenia, amb altres, eventuals demandes a presentar contra Bernat de Torrent, clergue de Girona, per raó d'uns «parenostres», una roba de cotó i cert cuiram, G-13 f. 119v-120r. El 1341 arrendava la imposició municipal, GUILLERÉ I 259. El juny del 1360 es negava a pagar primícia al rector de la parròquia d'un mas que posseïa a Taialà, U-38 f. 22r.

ti a iure nec aliter preter nostri^w consensum et licentiam^x minime sint concessa, nec^y premissa facere debeat neque possit^y, nosque super hiis ex nostro officii debito teneamur^z de salubri remedio celeriter prouidere [et hui]usmodi^{aa} indebitam exactionem a predictis hominibus penitus euitare^{aa},

eapropter vobis per presentes dicimus et mandamus in virtute sancte obedientie et sub pena excommunicationis quatenus iam dictos venerabilem abbatem et A. de Fforabosch et eorum quemlibet moneatis, quos auctoritate presentium nos^{bb} expresse^{bb} monemus, ut^{cc} quascumque tallias per ipsos et vnumquemque ipsorum contra^{dd} dictos homines et inter eos^{dd} factas^{ee} lf. 35r cassent^{ff}, reuocent penitus et annullent, quodque omnes et singulas pecuniarum quantitates ab^{gg} eisdem hominibus et eorum singulis habitas^{hh}, collectas et extortas palamⁱⁱ uel occulteⁱⁱ per vtrumque eorundem^{jj}, simul cum damnis et expensis per^{kk} eosdem homines et eorum singulos sustentis et factis, eorum singulis restituant et inde^{ll} satisfaciant integre et absque diminutione aliqua, ut tenentur, infra tres dies a monitione^{mmm} vestraⁿⁿ proxime et continue in antea numerandos, quos eorum vtrique^{oo} pro primo, secundo, tertio et peremptorie termino, cum dampnum et periculum sit in mora, ad hec nostro nomine assignetis et nos sibi etiam peremptorie assignamus.

Alioquin nos ex nunc etc.

Vosque etc.

Reddite etc.

Datum Gerunde, xxvii die^{pp} februarii anno a Natiuitate Domini MCCC LXI.

Marge: f

^a seq ecclesiarum cancell ^b seq ecclesiarum ciuitatis et cancell ^c seq uel cancell ^d interlin ^e seq et flebili querimonia pro parte hominum quos venerabilis abbas frater bernardus dei gratia abbas monasterii sancte marie de Amerio et idem monasterium habent [interlin: in perroquiis de Ginestario et de Sancto Emeterio et alibi] in nostra diocesi Gerundensi [ad] aures nostras nouiter sit perductum quod licet homines pl causa cancell ^f in calc litt ^g seq fogac cancell ^h seq regisque de presenti cancell ⁱ interlin et in marg dext ^j seq quas cancell ^k seq persoluere habent et dare ipsi domino Regi cancell ^l interlin ^m seq prodol cancell ⁿ corr pro quo ^o interlin ^p seq [homini]bus cancell ^q interlin ^r corr pro petat ^s corr pro exigat ^t seq uelit cancell ^u in marg dext ^v seq facer cancell ^w seq licentiam et cancell ^x seq sint con cancell ^y interlin ^z seq super hiis cancell ^{aa} interlin ^{bb} interlin ^{cc} seq quiasque (?) cancell ^{dd} interlin et in marg dext et seq factas cancell ^{ee} seq penitus cancell ^{ff} seq an cancell ^{gg} seq eo cancell ^{hh} seq et cancell ⁱⁱ interlin ^{jj} syllaba –dem interlin ^{kk} seq eos factis cancell ^{ll} interlin ^{mmm} seq et cita cancell ⁿⁿ corr pro vestris ^{oo} seq cum cancell ^{pp} seq mar cancell

1361 març 4. Girona

ADG, U-40, f. 88v

Al capellà del monestir d'Amer. Absolgui els parroquians d'Amer d'excomunió incorreguda per no haver pagat el fogatge, si ja l'han pagat, imposant-los dos diners per drets de segell.

Berengarius Dei gratia episcopus Gerundensis, dilecto^a nobis in Christo..., capellano monasterii Sancte Marie de Amerio nostre diocesis, salutem in Domino.

Vobis per presentes comittimus et mandamus quatenus^b singulos perrochianos vestros, constito prius legitime quod^c quantitatem eos^d contingentem in fogagio domino regi concesso persoluerint, eos iuxta formam Ecclesie absolutis ab excommunicationis sententia quam incurrerunt ex eo quia infra tempus eis assignatum eam non persoluerunt, iniungendo eis pro modo culpe penitentiam salutarem.

Volumus tamen et vobis mandamus quod a quocumque per vos absoluto^e pro presentibus litteris comissionis huiusmodi duos denarios barch. habeatis per vos tradendos^f et debitos notario^g scribanie sigilli nostri.

Datum Gerunde^h, IIII^a die mensis marcii anno a Natiuitate Dominiⁱ MCCCLXI.

Marge: f

^a corr pro dilectis ^b seq omnes et cancell ^c seq soluerint cancell ^d seq domino regi cancell ^e seq pro comissione l cancell ^f seq notario scribanie cancell ^g seq sigilli nostri cancell ^h seq X cancell ⁱ seq CCXL cancell

1361 abril 2. Girona

ADG, U-40, f. 122rv

Al batlle de la Bisbal i a tots els altres, llevat del d'Ullà. En virtut de l'usatge «Princeps namque» el rei mana que els homes vagin al Rosselló.³⁴ Facin preparar armes i viandes dels homes.³⁵

Bisbe de Gerona, al honrat en Bernat ça Frigola batle nostre de la Bisbal.

34. Cf. supra p. 11 i nota 14.

35. Cf. infra n. 80, 81.

Con nós siam estats requests de pert³⁶ del seynor rey per vertut del vsatge *Princeps namque* de fer anar los homes dels lochs nostres en les pertides de Rosseyló per deffensar la terra del dit seynor rey^a d'en^b Joan d'Armayach³⁷, fiyll del comte d'Armayach^b,³⁸ qui aquela, segons que-s diu, vol^c esuasir,

emperamor d'açò a uós per les presens espressament manam que de continent vós façats apperaylar e d'armes e de viandes tots los hòmens de la Bisbal lf. 122v^l e de sos térmens, sufficiens^d a hostejar^d, per anar en les dites partides de Rosseylon encontinent que hajats altre manament nostre.

E açò no mudets ne y façats tarda en res.

Dada a Gerona, segon dia d'abril.

Fiat similis al amat en Jordan d'Abaylars,³⁹ tenent la batlia del castel nostre de Rupjà.

Ítem al amat en Bernat dez Ferrer,⁴⁰ batle nostre de Sent Sadurní.

Ítem al amat en R. Ledon,⁴¹ batle nostre de Dosquers.

Ítem al amat nostre en P. Mason,⁴² batle nostre de Crespià.

Ítem^e al amat en G. Pedrera,⁴³ batle nostre de Bàschera.

Ítem al baylle de Rufin.⁴⁴

Ítem al baylle de Uilaroman.⁴⁵

Ítem al baylle de ça Pera.⁴⁶

Ítem al baylle de Corçan^e.⁴⁷

36. Cf. *Lletres* I, 62.

37. L'identifiquem com Joan II (ca. 1328-1384), comte de Charolais de part materna i d'Armagnac de paterna, per al qual cf. DBF III 658.

38. És Joan I (1311-1373), home de guerra a Itàlia, contrari als anglesos, enemic del comte de Foix, combatent a Espanya en la guerra dels dos Peres i participant al costat de Pere I de Castella en la victòria no decisiva de Nàjera (1367): Cf. DBF III 656-658.

39. Cf. *Lletres* I, n. 522 nota 979.

40. Cf. *Lletres* I, n. 175 nota 427.

41. Cf. *Lletres* I, n. 529 nota 985.

42. En *Lletres* I, n. 81 nota 242, hi ha referència al batlle de Crespià Ramon Arnau sa Masó (1323-?). Pere Masó és molt probablement el seu fill, que el succeeix en el càrrec en data indeterminada. El juny del 1358 Pere Masó i Guillem Martina havien comprat al bisbe les seves rendes de Crespià, i l'agost de l'any següent el bisbe els firmava rebut de 45 lliures, primer termini de l'arrendament, G- 39 f. 67v, G-35 f. 115v. Pere Masó serà batlle almenys fins al 1386: U-65 f. 105r, U-68 f. 11v, U-76 f. 3r.

43. Cf. *Lletres* I, n. 88 nota 233.

44. El 1329 era batlle de Paret Rufí Ramon Tirany, per al qual cf. *Lletres* I, n. 122 nota 308. El 1343 el bisbe Arnau de Mont-rodon cedí en violari la batllia de sac de Paret Rufí al clergue Pere de Freixenet, per al qual cf. *Lletres* I, n. 246 nota 534, n. 249.

45. El 1324 era batlle Guillem Bofill, nomenat pel bisbe Pere de Rocabertí. El 1327 és tinent de Vila-romà Pere Sanç, per al qual cf. *Lletres* I, n. 80 nota 212, n. 135. El desembre del 1343 ho era Ramon Bofill, que veia confirmada la seva batllia el 1345, i per al qual cf. *Lletres* I, n. 167 nota 418, n. 473, 550, 583, 614.

46. El 1346 era Ponç de Finestres, per al qual cf. *Lletres* I, n. 491 nota 937.

47. En *Lletres* I el batlle de Corçà és esmentat sempre anònimament. El 1349 és Bernat Carbonell, U-14 f. 68v-69r. El setembre del 1350 és Jaspert d'Anyels, U-17 f. 169v. El febrer

^a seq dascuns enamichs seus cancell ^b add in marg sin man prop episc ^c corr pro uolen
^d interlin ^e add man prop episc

74 (X)

1361 abril 12-16. Girona

ADG, U-40, f. 128rv

Als clergues del comtat d'Osona⁴⁸ i vescomtat de Bas.⁴⁹ Obliguin els parroquians afectats a pagar al comte d'Osona⁵⁰ les quantitats bestretes per ell per pagar les solidances del fogatge, a causa de nuncis, criades i dides.

Berengarius Dei gratia episcopus Gerundensis, dilectis in Christo^a vniuersis et singulis ecclesiarum de Hostalricho,⁵¹ Sancti Laurentii de Macianeto,⁵²

del 1355 és Arnau de Ceris, U-25 f. 101v-102r, que encara ho era el 1357, U-30 f. 166v, i és probablement el de la lletra.

48. Creat el 1355 per Pere III, comprenia la part no eclesiàstica de Vic i, per les Guilleries i el Montseny, enllaçava amb les terres del vescomtat de Cabrera.

49. A partir del 1262 el vescomtat de Bas quedà vinculat als comtes d'Empúries. El 1335 el rebé del seu parent Hug d'Empúries el gran privat de Pere III, Bernat II de Cabrera, i aquest el permutà aviat amb el rei per Cànoves i Bell-lloc. El 1352 el rei concedí novament el vescomtat de Bas a Cabrera.

50. És Bernat III de Cabrera, a favor del qual fou creat el comtat d'Osona cinc anys després d'haver estat heretat pel seu pare Bernat II, el gran privat de Pere III, amb el vescomtat de Cabrera, quan es va casar amb Margarida de Foix, filla del vescomte Roger Bernat II de Castellbó, la qual aportà en dot la meitat de la ciutat de Vic i la baronia de Castelltví (1350), arrellegant en els seus dominis fins a quatre mil focs. Per aquest personatge i la seva vida atzarosa († 1368), cf. SOBREQÜÉS 158-159.

51. La parròquia de Santa Maria d'Hostalric és esmentada des del 1284. El temple fou acabat entre 1599 i 1625. El lloc és possessió antiga dels Cabrera, descendents dels vescomtes de Girona. Els castells d'Hostalric, Grions, Montsoriu, Malla i Adrad el 1251 eren en mans del castlà Pere de Malla, i els seus hereus, els germans Bertran i Berenguer de Vilar se'ls van repartir, quedant Montsoriu, Grions i Hostalric per a Bertran, i els altres dos per a Berenguer, el qual també es quedava els masos situats entre coll de Cerdans i Vic, PM 200. El 1284 Simó de Vilar, en casar-se amb Agnès, filla d'Arnau de Vilademany, en rep 11.000 sous melgoreosos, obligant el castell de Taradell i la força de Viladrau; ell assegura el dot, obligant el castell de Grions i delmes de Grions i Hostalric, PM 398. El 1341 Bernat II de Cabrera destinava al nou hospital d'Hostalric els delmes de peix, rodor i olives del terme del castell de Montpalau, PM 1094.

52. El terme de Maçanet és esmentat en la venda que fa Emmó a la comtessa Garsenda de la meitat de la vall de Llagostera l'any 919, CatCar V 162. El 1032 el lloc de Lloret, del terme de Maçanet, és empenyorat per Gausfred Bernat als vescomtes Guerau i Ermessenda, MARTÍ 204. La parròquia és confirmada pel papa Climent III com a possessió del monestir d'Amer, l'any 1188, Amer 47. El temple és del segle XI, CR V 307. Cf. Jaume MARQUÈS CASANOVAS, *Maçanet de la Selva*, Girona 1983.

de Vitariis⁵³ ac aliis etiam infra comitatum de Ausonia et vicecomitatum de Basso constitutis ad [quos] presentes peruenierint nostre diocesis, salutem in Domino.

Cum, prout fidedigno relatu percepimus, per nonnullos parrochianos vestros infra dictos comitatum et vicecomitatum populatos, qui nuncios seu ancillas ac dides seu nutrices pro eorum filiis nutriendis tenuerunt a tempore citra quo illustrissimo domino regi fogagium^b gratiose extitit concessum^b —pro expensis quas fecit et incessanter facit pro guerra quam rex Castelle contra eum mouit et incitauit— et de presenti etiam eos^c et eas^c tenent, certe et diuerse pecunie quantitates debeantur, uidelicet^d i sol. pro^e libra ex solida[n]cis cuiuslibet eorumdem, juxta capitula et ordinationes inde factas et facta^d, et pro parte nobilis Bernardi, Dei gratia comitis Ausonie et vicecomitis de Basso, qui dictas quantitates pro predictis iam persoluit et bistraxit^f, instanter requisiti fuerimus ipsos ad soluendum easdem censura ecclesiastica compellere seu compelli facere deberemus,

ideo ad eiusdem nobilis instantiam et requisitionem vobis et vestrum singulis auctoritate presentium dicimus et mandamus in virtute sancte obedientie et sub pena excommunicationis quatenus vniuersos et singulos parrochianos vestros ac dictos nuncios et ancillas trino legitimo monitu et peremptorio moneatis vice nostra vt quicquid et quantum debent pretextu dicti^g fogagii pro solida[n]cis predictis necnon et illos qui aliquid ab eisdem^h ratione predicta receperuntⁱ illud cedant [f. 128v] et donent^j Petro Rosselli, de Hostalricho, seu Ffrancisco de Villa, habitatori Vici, vel alteri ex eisdem per ipsum^k dominum comitem deputatis^k, infra x dies a monitione vestra proxime et continue in antea numerandos, quos sibi etc.

Alioquin, cum iam diu est dictas pecunie quantitates persoluere debuissent, nos ex nunc prout tunc et ex tunc prout nunc, vestra monitione legitima ac ipsorum per vos sic monitorum et monitione huiusmodi non parentium, tam contra dominos qui eosdem nuncios seu ancillas tenuerunt et^l qui easdem quantitates seu partem ipsorum perceperunt^l, quam contra^m ipsos

53. La parròquia de Santa Maria de Vidreres existia ja el 1066, *Amer* 22; el 1085 Guillem Ramon donava al monestir de Sant Salvador de Breda un alou que arribava «a ponte de ipso explet» fins a Santa Maria de Vidreres, MARTÍ 394; adoptà més tard la titularitat de Sant Iscle i santa Victòria, titulars de la capella del castell del lloc, esmentada el 1194. Hi tingueren béns l'abat d'Amer, G-12 f. 105v, G-50 f. 179v-180r; i la Seu, G-12 110r, G-13 f. 137r, G-21 f. 27r. Bisbe i abat d'Amer tingueren servidors originaris del lloc, G-17 f. 55r, G-53 f. 65r. El 1448 el bisbe uní la parròquia de Caulés, que tenia 6 lliures de renda anyals i només un parroquià, amb la de Vidreres, D-193 f. 81v, G-65 f. 154rv. El novembre del 1320 Arnau de Montanyans, cavaller, venia a Pere Ferrer, de Maçanet de la Selva, el batlliu del delme de Sils, Maçanet i Vidreres, G-3 f. 32v. El juny del 1323 els delmes que Ermessenda de Cartellà rebia a Vidreres eren venuts a Arnau de Masdemont i Arnau Nadal, de Riudarenes, durant cinc anys per 1.200 sous anyals, G-4 f. 32r-33r. El 1334 Arnau Nadal, prevere de Riudarenes, comprava els delmes de Vidreres i Sils per 1.240 sous.

nuntios et ancillasⁿ per vos^o monitos generaliter^o, in hiis scriptis excommunicationis sententiam promulgamus.

Et vos ex tunc denunciatis eos in vestris ecclesiis publice et illos^p quos sciueritis^p nominatim excommunicatos duobus vel tribus diebus etc. ac tantum etc.

Reddite latori presentes subscriptione vestra diem monitionis vestre continente in signum mandati completi apposita in eisdem.

Datum Gerunde.

Marges: Autògrafs del bisbe ratllats.

^a *corr pro* Christos ^b *interlin* ^c *interlin* ^d *interlin* ^e *seq* solidatis cui *cancell* ^f *seq* rec *cancell* ^g *corr pro* dicta et *seq* solidat *cancell* ^h *seq* reci *cancell* ⁱ *seq* et *cancell* ^j *seq* d *cancell* ^k *interlin* ^l *interlin* ^m *seq* eos *cancell* ⁿ *seq* generaliter *interlin* *cancell*
^o *interlin* ^p *interlin*

75 (XI)

1361 abril 17. Girona

ADG, U-40, f. 178 rv

*Al rector de Sant Andreu del Terri.*⁵⁴ *Pere Mitjà, feligrès, ha estat elegit per recaptar la talla del fogatge, i després ha caigut malalt; n'elegeixen un altre.*

En Berenguer per la gràcia de Déu bisbe de Gerona, al^a amat^b nostre^b en Jhesu Christ^c lo rector de l'església de Sent Andreu d'Estèrria o a son loctenent, salut en nostre Seynor.

Con^d per part d'en P. Migan, de la perròquia vostre, sia esta (*sic*) presentada a^e nós^e alcuna supplicació^f continent^g en acabament que, con lo dit P. Migan entayn fos elegit en^h laⁱ dita perròquia per aiustar la tayla del fogatge e açò haje fet fins al die de huy, e are sia posat lf. 178v| en cas que no pot trabayar^j ni anar per la dita tayla ni per sos affers propnis^k, con^l sia hom de dies e infermis e qui^l s'à a metre en poder de metge^m, que dejam forçar los perroquians de elegir-ne I altre o II per leuar la dita taya.

54. Sant Andreu del Terri és esmentat com església del monestir de Sant Medir i Sant Genís (= Amer) en documents del 844, del 860 i del 898, CatCar V 25 (= Amer 2), 34 (= Amer 3) i 91 (= Amer 6), confirmat el 922, CatCar V 177 (= Amer 7). El 1188 el papa Climent III confirmava a l'abat Ramon d'Amer la possessió de Sant Andreu del Terri, entre d'altres esglésies, Amer 47. El document del 892, on, al costat del monestir de Sant Medir i Sant Genís era esmentat Sant Andreu apòstol, donat com a bo per Pruença (Amer 5), és considerat fals en CatCar, V, p. 535. La parròquia consta a partir del 1306 i l'església fou consagrada de nou el 1409, CR V 416.

Per què nós reebens la dita supplicacion axí con a iusta e concordant a rahó, a uós per les presents diem e manam en virtutⁿ de santa obediència e sots pena de vet^o espressament que, si a uós és cert^p que lo dit Pere Migan no pusca trabayar ni anar^q, ans^t s'aja a metre en poder de metge, segons que des-sús^s és dit e^s per ell és proposat dauant nós, tots e sengles perroquians vostres, ço és^t, lo^u major e qui regeyx en^u quascun^v alberch^w nomenadament e-n general amonestets^x de^y pert^y nostra en^z la nostra esgleya publicament^z per III amonestacions que dins VI dies après la vostra amonestacion pus prop següents, los quals li assignets peremptòriament, I o II d'èls per leuar la dita taya en loch del dit P. Migan elegesquen.

En altra manera nós ara per lauors e lauors per ara, les^{aa} vostres amonestacions^{bb} e lur trigua i colpa dauant anans, contra ells e quescun d'èls sentència de uet donam en aquests escrits.

E uós lauors denunciats aquels per uedats publicament en la vostra esgleya per II dimenges o festes següens.

Retets les^{cc} presents al^{dd} portador^{dd} ab vostra subscripció contenen lo dia que haurets feta la dita^{ee} amonestacion e-ls noms d'aquells que haurets amonestats, en seynal que hajats complit lo manament.

Dada a Gerona, a XVII dies de mes d'abril en l'ayn de nostre Seynor M CCC LXI.

Marge : f

^a ms als ^b corr pro amats nostres ^c seq los clergues cancell ^d seq a nos cancell ^e
interlin ^f seq la qual cancell ^g corr pro contenia ^h seq l'ayn cancell ⁱ interlin ^j seq
con sia hom de molts dies e qui no pot trebaylar cancell ^k seq ans cancell ^l interlin ^m
seq E cancell ⁿ corr pro virtute ^o seq la qual cancell ^p seq e esta ferm cancell ^q corr pro
amats ^r interlin ^s interlin ^t seq de cancell ^u interlin ^v seq mas borna jouer cancell
^w seq generalment e cancell ^x seq per uen cancell ^y interlin ^z interlin ^{aa} ms la ^{bb}
seq dauant cancell ^{cc} seq pp cancell ^{dd} interlin ^{ee} seq amos cancell

76 (XII)

1361 abril 20. Gerona

ADG, U-40, f. 180r

A tots els clergues. A la Cort de Cervera hom assenyala l'import que havien de pagar els criats, consistent en 12 diners per lliura.⁵⁵ Intimin ordre de pagar.

En Berenguer per la gràcia de Déu bisbe de Gerona, als amats en Jhesu Crist tots e sengles clergues curats e no curats del nostre bisbat de Gerona als quals les presents peruendran, salut en nostre Seynor.

55. Cf. *Els primers*, 344-346, n. 34.

A cascun de vosaltres per les presents notificam que con en la general Cort de Cervera prop celebrada sia estat ordinat que tota persona qui estigua ab seynor e prena saldada (*sic*) ho loguer pach e sia tenguda^a de^b pagar XII diners per lliura, en la qual saldada^c són compreses e enteses diners^d, vestadures, calçes e çabates, a totes altres coses que prenen, exceptat lo menjar, e encara^e tot^f loguader qui·s loch a jornals e no faça foch pach de x diners oble, e de xx diners i diner^g; los nobles mossèn en Bernat de Cabrera⁵⁶ e·l seynor en Bernat, per la gràcia de Déu comte d'Osona,⁵⁷ per tots los soldaders e loguaders de lurs^h terres, viles, castells e lochs queⁱ han en Cathaluynaⁱ han feta auinença e·s són auenguts ab los seynors deputatz dels braçes de la clericia e cauellaria de Cathaluyna a certa quantitat per ells pagadora per la rahó damont dita.

Per què per les presents a cascun de vosaltres espressament diem e manam en vertut de sancta^j obediència e sotz pena de vet que les^k coses damont dites als vostres perroquians, ço és, a aquels qui són de la terra, viles, castells e lochs dels ditz seynors nobles, notificant a·quells per auctoritat nostra, amonestets que d'aquí auant també^l del temps passat, present e esdeuenidor, çó és, del ayn que prop vinent qui comença lo primer dia de mayg prop següent, responen e paguen los dits XII diners per lluire per saldada, e per loguer de x diners oble, e de xx diners i diner, axí con dit és^m, a·n P. Rossell, d'Ostalrichⁿ, e a·n Ffrancesch ça Vila, de Vich, ho a la vn d'ells per nom dels dits seynors nobles rebuts e no altres, no contrestant manament^o sobre açò en contari fet.

En altra manera procehits contra totz aquells^p que^q contrafaran^q per auctoritat nostra a excomunicar aquells e en altra manera a foragitar^r ells^s de l'esgleya, justícia mijançan^t.

Lligida emperò la present letra e^u pres transllat, si·l ne volrretz, la retatz encontinent^v al presentador ho portador d'aquella⁵⁸.

Dada a Gerona, a xx jorns d'abril en l'ayn de la Natiuitat de nostre Seynor MCCCCLXI.

Marge: f | In calce litterae al man : P. Rossell dostalrich ffrancesch ça vila de Vich cancell
^a corr pro tengut ^b seq paguar cancell ^c seq es entes cancell ^d interlin ^e seq i cancell
^f seq saldader ho cancell ^g seq Mossenyer en bernat de cancell ^h seq ve cancell ⁱ interlin
^j seq ok cancell ^k seq vostra cancell ^l seq dels cancell ^m seq per nom dels dits als cancell
ⁿ seq ho cancell ^o seq enc cancell ^p seq rebelles cancell ^q interlin ^r seq aquells cancell
^s interlin ^t seq cor nos cancell ^u seq pes cancell ^v interlin

56. És Bernat II de Cabrera, per al qual cf. *Lletres I*, n. 9 nota 44, n. 11, 14, 27, 48, 50, 69, 74, 76, 211, 293, 351, 389, 467, 503, 507, 521, 524, 527, 593.

57. Cf. supra nota 29.

58. El bisbe recupera i així controla la lletra que indubtablement escriu com a diputat.

77 (XIII)

1361 abril 27. Gerona

ADC, U-40, f. 182rv

Al comte d'Empúries.⁵⁹ No penyori els veïns de Matajudaica⁶⁰ pel fogatge, ja que pagaran a través del bisbe.

Molt alt seynor: Per relatió digne de fe hauem entès que dilluns prop passat i sayg de Casteyló e altres^a del^b castell d'Uylestret^b, de pert e per manament vostre, penyoraren^c los hòmens e persones^d del loch nostre de Mathajuÿgua per rahon de la paga del fogatge del primer dia de mayg prop vinent.

Un con nòs per los ditz hòmens de Matha^e vuylam contribuir e pagar lo dit fogatge als honrats condeputats nostres dels braçes de la clerícia e caualleria de Cathaluyna, e a nòs per aquels sia legut de pagar per capítol de la

59. Cf. *Els primers*, n. 3 nota 61, n. 6, 10.

60. L'església de Sant Joan de Matajudaica és esmentada en un precepte del rei Carles del 14 de juny del 899 pel qual la concedia en alou al seu fidel Esteve i la seva esposa Anna, amb altres béns situats a diversos indrets, CatCar V 100. El maig del 1228 el canonge Bernat de Monells cedia al bisbe Guillem de Cabanelles i a la dignitat episcopal la vila de Matajudaica, PM 133. A partir d'aquesta data, l'any 1245 el bisbe hi infeuda terres i en compra de noves, PM 179, 264, 181; torna a comprar el 1278, PM 340; el 1254 compra el delme, D-3 f. 105r-106r; el 1271 hi té homes propis, PM 292; l'any 1280 protesta contra les ingerències del poder reial, a través del veguer, en afers dels homes de Matajudaica, PM 364; el 1282 hi cobra censos de terres, PM 392; el 1294 hi compra homes propis a Pere Terrades, batlle d'Ullastret, per 160 sous, PM 464; el 1297 fortifica la vila per a defensar-la del comte d'Empúries, PM 518; al cap de dos anys, protesta contra roberies de bèsties del Bord d'Empúries, perpetrades a Mata, U-1 f. 40v. Durant el segle XIV el bisbe Guillem de Vilamarí hi capbreva l'any 1317, PM 734; el bisbe Pere de Rocabertí hi compra per 1.300 sous 25 mitgeneres de blat censals el 1320, PM 849, 855-856. El bisbe Bernat de Mont-rodon hi nomena batlle Guillem Andreu, home propi, el febrer del 1336, PM 1015; hi capbreva entre 1337 i 1338, PM 1063; el 1341 confereix la batllia del lloc a Pere Fresolf, escuder seu, G-125 f. 125v-126r; el 1344, quan el batlle comtal d'Ullastret mana que els de Matajudaica es recullin a Ullastret, el bisbe mana al seu batlle que faci ban per a prohibir-ho, U-8 f. 21v. El 1346 la tensió amb el comte d'Empúries augmenta, queixant-se el bisbe que el saig comtal de Mata ha agredit cursors episcopals que portaven lletres, U-9 f. 164rv. El juny del 1347 el bisbe Arnau de Mont-rodon ven les rendes episcopals del lloc a Guillem Cerdà, Miquel Roig i Guillem de Maià, de Girona, U-11 f. 34r (cf. *Lletres* I, n. 543 i notes 1002-1004), U-14 f. 82r. El novembre del 1349 el bisbe Berenguer de Cruïlles imposà com a batlle de Matajudaica *de facto* Simó de Solers, tinent del castell de Rupjà, U-15 f. 126v; el maig del 1354 regeix la batllia Guillem Figuera, U-23 f. 82v, però és destituït el 7 de juliol següent, U-24 f. 8v-9r. el 1356 Joan Guerau, sagristà d'Empúries, és nomenat jutge ordinari de tota la bisbalia, inclosa Matajudaica, U-29 f. 42rv. El juliol del 1357 el comte d'Empúries va fer crida al homes de Matajudaica perquè seguissin la seva senyera, en ocasió de la guerra amb Castella, escrivint el bisbe al comte per a fer-la revocar, U-32 f. 11rv. El 30 de juliol, en Seu vacant, Bernat de Bell-lloc, de Peratallada, és nomenat jutge de la bisbalia i, per tant, de Matajudaica, U-45 f. 61v; l'octubre següent rep el mateix nomenament Guillem Pi, de Llagostera, U-46 f. 63v-64r; el novembre del 1362, Ènnec de Vallterra nomenarà Berenguer Mir, de Rupjà, batlle de Mata, U-44 f. 111r.

Cort general de Cervera, pus a vós, seynor, sia^f ací con ja és^g deduhit de la quantitat en què vós, senyor, per vostre comtat fos en la dita Cort general tatxat, de la qual ordinatió e deductió aquest ayn passat vós, seynor, estant en lo loch de Monels e per lo dit loch lf. 182r| de Matha, ab special letra sobre açò per los ditz honrats condeputatz nostres^h a uós, seynor, tramesaⁱ, sotz estat plenerament certificat e request.⁶¹

Per çò, seynor, de la vostra magnificèntia per la execució de les dites penyores fetes (*sic*) no sens rahon maraueylants, per les presents vos pregam e per vigor de la ordinatió de la dita Cort general vos requerim que encontinent les dites penyores als ditz hòmens ffranchament e quítia, si us plaurà, façats restituir, cor^j pus que és feta deductió de la quantitat en què sotz vós^k, seynor^k, tatxat a pagar, no ha preiudici vostre^l ne dampnatge^m.

En altra manera, seynor, jatssia cobeejem tant con en nós és que per aquesta rahó ne per altre no hajam ab vós, seynorⁿ, contrast, recorrerem als ditz honrats condeputatz nostres per hauer^o e obtener prouisió deguda sobre les coses damont dites.

E d'açò, seynor, vos plàcia rescriura a nós vostre bon enteniment per lo portador de la present.

E si res, seynor, vos plau que façam per vós^p fiançosament^q nos escriuetz^f.

Scrita a Gerona, a XXVII jorns d'abril en l'ayn de la Natiuitat de nostre Seynor MCCCLXI.

Vostre, bisbe de Gerona.

Al molt alt seynor infant en Ramon Berenguer, del molt alt seynor en Jacme de bona memòria rey d'Aragó fiyll, comte d'Empúries.

Marge: f

^a seq nostre cancell ^b interlin ^c seq lurs interlin cancell ^d seq nostres cancell ^e seq hajau cancell ^f seq ded cancell ^g seq dedu t cancell ^h interlin ⁱ seq sia cancell ^j seq de cancell ^k seq açi seynor cancell ^l interlin ^m seq E sobre cancell ⁿ seq hauer cancell ^o seq prouisio cancell ^p seq manatz cancell ^q interlin ^r interlin

78 (XIV)

1361 abril 27. Gerona

ADG, U-40, f. 182v-183r

*A la contessa d'Empúries.*⁶² *Mateix contingut que la lletra anterior.*

61. Si ja havíem vist com Berenguer de Cruïlles mantenia correspondència amb els diputats del braç militar (cf. *Els primers*, 334-336), ara es fa patent que ell estava al corrent de les lletres que aquests escrivien pel seu compte.

62. Cf. *Els primers*, n. 11 nota 67.

Senyora: A la vostra magnificència fem saber que per relatió digna de fe hauem nouelament entès que diluns prop passat etc. *Vsque ad dictionem* “*General de Cervera*” *inclusiue aptatis^a abtandis^a, et subsequitur sic dicens^b*: Pus al seynor infant sia axí con ja és deduýt de la quantitat en què él per son comtat s’és en la dita Cort general taxat, de la qual ordination e deduction aquest ayn passat lo dit seynor infant estant lf. 183r| e · l loch de Monels e per lo dit loch de Matha ab special letra sobre açò per los dits honrats condeputats nostres al dit seynor infant tramesa fo plenerament certificat e request^c, e^d per açò^d, seynora, de la magnificència del dit seynor infant nos maraueylans per la dita executió, a él per nostres letres^e escriescham^f e·l pregam e encara per vigor de la ordinatió de la dita Cort general lo requeram que encontinent les dites peynores als dits homes franchament e quítia, si li plau, retre^g e restituir entegrament faça, cor pus és feta deductió, axí con dit és, de la dita quantitat en què lo dit seynor infant és tatxat a pagar, no y ha preiudici seu ne dampnatge; en altra manera que li significam, jatssia coobejem en aytant con en nós és que per aquesta rahon ne per altra^h no hajam ab él ne ab uós contrast, recorreríem als dits honrats condeputats nostres per honor e obtenir prouisió deguda sobre les coses damont ditesⁱ,

emperamor^j d’açò^j, seynora, la vostra magnificència affectuosament pregam que^k en^l les coses damont dites façats^m justament eⁿ tostⁿ prouehir, e fer ab lo dit seynor infant^o que faça ab acabament ço que li escriuim per la rahon damont dita; e que de^p él e de uós d’açò hajam^q resposta por lo portador de la present.

E si res volets que façam per vós, fets-nos-ho saber fiançosament.

Dada a Gerona, a xxvii jorns del mes d’abril.

Vostre, bisbe de Gerona^r.

A la molt alta seynora comtessa d’Empúries.

Marge: f

^a interlin ^b ms dices et seq Pus a nos se cancell ^c seq Per ço cancell ^d interlin ^e seq escriuem cancell ^f interlin ^g seq faça cancell ^h seq no cancell ⁱ seq Per que cancell ^j interlin ^k seq el cancell ^l interlin ^m seq j cancell ⁿ interlin ^o seq f cancell ^p seq vo cancell ^q seq vo cancell ^r seq A la s cancell

1361 maig 31. Girona

ADG, U-40, f. 149r

Al rector⁶³ de Paret Rufí.⁶⁴ Es fa talla pel fogatge indegudament i desproporcionada; facin elegir tres persones de cada mà per imposar i cobrar la talla segons les facultats de cadascú.

Berengarius Dei gratia episcopus Gerundensis, dilecto in Christo rectori ecclesie de Pariete Ruffino nostre^a diocesis^a, salutem in Domino.

Pro parte hominum parrochie vestre fuit^b nobis expositum^b quod per quosdam ex eis facta est tallia super certis peccuniarum summis pro fogagio domino regi^d concessio^e exsoluendis, debita equalitate^e per illos dictam talliam facientes^f minime obseruata^g, nec per tales qui essent pro commune omnium dictorum hominum dicte parrochie seu maioris partis eorum electi ad faciendum talliam supradictam.

Quapropter, ad dictorum parrochianorum instantiam uobis per presentes dicimus et mandamus in virtute sancte obedientie et sub pena excommunicationis, quatenus^h omnes et singulos parrochianos vestros in vestra ecclesia generaliter etⁱ publiceⁱ moneatis vice^j nostra^j vt tres fidedignas personas ex se, videlicet vnam^k de maiori, aliam de media ac aliam de minori manu ipsorum^l eligant, qui secundum eorum bonas conscientias et^m persoluentium^m facultates tallient siue taxent etⁿ in tallia ipsa per ipsas personas sic electas, ut premititur, facienda persoluant^o, iustitia obseruata^o.

Que quidem persone^p cum electe fuerint, jurent in posse vestro ad^q sancta IIII Dei euangelia^q quod secundum bonas conscientias suas, ut dictum est, quouis odio, amore, fauore uel timore sublatis, talliam inter ipsos parrochianos faciant supradictam.

Prefigentes^r nostro^s nomine^s omnibus et singulis parrochianis vestris^t spatium^u x dierum pro primo, secundo, tertio et peremptorio termino ad eligendum dictas tres personas ad dictam talliam faciendam. Alioquin ipso lapsu^v termino^w x dierum, eisdem vestris parrochianis^x ad hec non consentientibus^y in scriptis ingressum ecclesie interdicatis, eorum mora et^z culpa^{aa} exigente.

Reddite latori presentes litteras subscriptione^{bb} vestra diem qua eas receperitis continente in signum mandati completi apposita in eisdem.

63. És segurament Bernat Cors, el qual era també batlle episcopal del lloc el novembre del 1362 i el vicari general li firmava rebut de 7 florins i un escut d'or, D-161 f. 127v; el 10 de desembre del mateix any permutava el benefici fundat per Bernat Dorca a Peralada amb un benefici de Sant Climent Sescebes que obtenia Pere d'Era, D-161 f. 136r. El novembre del 1365 és documentat com a rector de Paret Rufí Bonanat d'Església, D-163 f. 27v.

64. Cf. *Lletres* I, n. 10 nota 47.

Datum Gerunde, ultima die mensis madii anno a Natiuitate Domini M CCCLX primo.

Marge: f.

^a interlin ^b interlin ^c seq q cancell ^d seq pertinenti n cancell ^e interlin ^f seq
 et equalitate non seruata cancell ^g interlin ^h seq ve cancell ⁱ interlin ^j interlin
^k seq de majoribus et alima m cancell ^l interlin ^m seq facultates ipsorum persoluant can-
 cell ⁿ interlin ^o interlin ^p seq sic electe cancell ^q interlin ^r seq omnibus cancell
^s interlin ^t seq terminum cancell ^u interlin ^v seq spatio cancell ^w interlin ^x seq
 ingressum cancell ^y seq int cancell ^z seq mora cancell ^{aa} interlin ^{bb} corr pro sub-
 subscriptis

80

1361 agost 15. Girona

ADG, U-41, f. 61v

*Als batlles de la bisbalia. Facin partir els homes dels llocs cap al Rosselló en vir-
 tut de l'usatge "Princeps namque".*⁶⁵

Bisbe de Gerona. Al amat en Bernat ça Ffrigola batle nostre de la Bisbal.

Con nós siam estats requests de part del seynor rey per vertut del vsatge
 "Princeps namque" de fer anar los nostres hòmens envés los comtats de Ros-
 seylon e Cerdayna^a,

emperamor d'açò a uós per les presens diem e us manam espressament^b
 que encontinent façats juntar tots los hòmens del loch e termen de la Bisbal
 qui pusquen hostejar per^c deffensar los dits comtats ab armes, axí con és acus-
 tumat en semblant cas^d en què aga loch l'usatge "Princeps namque"^d.

E açò no mudets ni i façats tarda en res.

Dada a Gerona, a^e XV^f jorns d'agost.

Fiat similis baiulo de Bàsquera

Item de Sancto Saturnino

Item de Duobusqueriis^g

Item de Crespiano

Item de Rupiano

De^h Uliano, deⁱ Uilaromano, de Corciano, de Piru, de Pariete Ruffinoⁱ.

Marge: f

^a seq per contrestar alcunes gens straynes que venen esuesir los dits comtats e terres
 daquells e per aquells a deffensar los dits comtats e lochs cancell ^b interlin ^c seq anar can-

65. Cf. supra n. 73, infra n. 81.

cell ^d interlin al man ^e seq XIX cancell ^f interlin ^g seq de cancell ^h al man ⁱ in
calce litt al man

1362 gener 7. Girona

ADG, U-43, f. 83rv

A tots els clergues. Amb motiu de la proclamació de l'usatge «Princeps namque» Guillem de Canet, veguer de Girona,⁶⁶ obliga homes d'Església a anar al Rosselló i imposa penes indègudament; monitòria per a cessar processos i restituir béns i penyores.

*Berengarius Dei gratia episcopus Gerundensis, dilectis nobis in Christo clericis curatis et non curatis ecclesiarum ciuitatis et diocesis Gerundensis et eorum cuilibet ad quos etc., salutem etc.

Ad nostram audienciam clamosa insinuacione et relacione multorum fideignorum noueritis peruenisse quod venerabilis G. de Caneto, vicarius Gerunde, pretextu et auctoritate vsatici *Princeps namque* inquiri incepit et inquit infra vicariam Gerunde contra illos homines Ecclesie qui ad exercitus indictos^a auctoritate dicti vsatici non iuerit (*sic*) uersus et ad partes Rossilionis; et ipsos homines compellit fortiter et dstringit ad conueniendum se cum dicto vicario et redimendum de penis quas asserit eos homines incidisse, et aliter pro premissis ipsos homines diuersimode molestat eos capiendum et bona ipsorum fortiter pignorando et^b dstringendo^b, licet illustrissimus princeps et dominus dominus rex^d Petrus^e Dei gratia etc. in sui^e consistorio mandauerit pridem^f et voluerit⁶⁷ contra aliquos homines sui Principatus racione dicti vsatici pro predictis exercitibus nullatenus esse procedendum, ymmo^g expressam fecit diffinicionem et remissionem^g.

Et cum pro premissis dictus vicarius non sit dubium penas et sentencias consituticonum sacri Consilii Terracone contra inuasores, raptores et depredatares Ecclesie et hominum et bonorum suorum editarum⁶⁸ incurrisse^h, et contra eum per easdem esset et est procedendum, adhuc nos volentes super hiis per modum infrascriptumⁱ procedere in hac parte pro deffensione dicte lf. 83v^l Ecclesie et hominum eiusdem predictorum, ut tenemur, vobis etc. dicimus et mandamus etc. quatenus incontinenti, visis presentibus, absque vlla mora dictum vicarium ubicumque eum inueneritis^j, trina canonica monitio-

66. Cf. *Els primers*, 360-363 n. 50-56. A les fonts arxivístiques allí indicades cal afegir-hi ARNALL I 258, 261, 262.

67. Es refereix al document reial datat a Cervera el 19 de desembre del 1359, publicat a *Els primers*, 317-322, n. 21.

68. Cf. *Lletres* I, n. 216 nota 491.

ne et^k peremptorie^k moneatis vice nostra, et nos eciam admonemus per presentes, quatenus incontinenti et saltem infra terminum II dierum ab ipsa monitione uestra proxime sequencium, quem quidem terminum pro III edictis et interuallis^l et peremptorie eidem^m assignetis, et nos etiam assignamus, cum qualitas huius facti fieri sic requirat propter maximum periculum quod in mora consistit, desistat et destiteritⁿ a processibus et enantamentis suis omnibus^o predictis, et dictis hominibus libere restituat seu restitui faciat et fecerit quicquid et quantum ab ipsis hominibus pro predictis habuit et exegit, et omnes res^p, pignora, peccunias^q et^q inde quouis modo capta dictis^r hominibus libere restituat seu restitui faciat et fecerit cum effectu^r, et quicquid aliud processit exinde reuocet et ad pristinum statum reducat.

Alioquin, si dictis nostris et vestris monitionibus parere contempserit, nos ex nunc ut ex tunc et pro tunc ut ex nunc contra dictum vicarium excommunicationis sententiam in hiis promulgamus, eius injusticia et culpa exigentibus et justicia mediante.

Et quod vos etc., ut in forma.

Datum Gerunde, vii^a januarii anno a Natiuitate Domini M^o CCCLXII^o.

Inscripcions sota la letra man prop episc: quod per constitutionem sacri consilii terachonen. | Fiat sicut placet incontinenti et duo uel tria transumpta | Item etiam et que contra en Pinós I arllot descriuan qui cum ipso uadit ad ista facienda.

Marge: pro.

* *Inc* Petrus *cancell* ^a *seq* pridem in mense augusti uel septembris proxime preteritis *cancell* ^b *seq* capiendo *cancell* ^c *interlin* ^d *seq* in sua littera plena gratia *cancell* ^e *interlin* ^f *interlin* ^g *interlin man prop episc* ^h *seq* adhuc nos *cancell* ⁱ *seq* ad iustifica *cancell* ^j *seq* moneatis *cancell* ^k *interlin* ^l *seq* sibi assi *cancell* ^m *interlin* ⁿ *seq* et esse cum effectu *interlin cancell* ^p *interlin* ^q *interlin* ^r *interlin*

*Als clergues*⁶⁹ *de Vilobí*.⁷⁰ *Vicenç March, batlle, i el saig de Vilobí imposen talles i penyoren els homes d'església. Monitòria d'excomunió.*

69. L'abril del 1357 Ramon de Bell-lloc era sagristà de Vilobí, G-38 f. 2v-5v.

70. El nom de Vilobí apareix per primera vegada en un document del novembre del 887, mitjançant el qual el bisbe Teuter concedeix a les basíliques de Santa Maria i Sant Feliu diverses esglésies del pla de Girona, entre elles la de Vilobí, MARTÍ 17 (=Car Car V 65). El terme de Vilobí és esmentat el febrer del 969, CatCar V 396; i el març del 1028, MARTÍ 196. L'any

Episcopus etc., clericis ecclesie de Vilaubino et aliis etc., salutem in Domino.

Graui et clamosa querela pro parte prelatorum et clericorum homines et personas ratione suorum beneficiorum et officiorum et Ecclesie habencium infra locum et parrochiam de Vilaubino ad nostrum nouiter peruenit auditum quod venerabilis Vincentius March, baiulus^a de Vilaubino, pretextu et occasione cuiusdam tallie que, diu est, facta fuerat de mandato nobilis domine Sibilie, uxoris nobilis Petri de Montecatheno,⁷¹ quondam domini ipsius loci^b, ad opus quorundam clientum quos eadem nobilis domina promisist, seu pro profferimento quod fecit de eisdem illustrissime domine regine Aragonum in auxilium guerre quam dominus rex tunc habebat cum rege Castelle, per R. Boschi,⁷² sagionem dicti loci^c, homines Ecclesie infra ipsum locum de^d Vilaubino degentes pro maiori parte pignorauit et pignorari fecit et pignora capi et distrahi et alias eos compellit et compellere nititur ad soluendum et contribuendum in tallia huiusmodi occasione facta indebite et injuste, ac intendens dampnum et preiudicium manifestum Ecclesie et libertati et immunitati Ecclesie et personarum^e ecclesiasticarum et iurium suorum, quarum iidem homines existunt, et hominum etiam earundem, ac contra jus et jus-

1089 Dalmau Vidal deixava a la canònica de Girona el seu alou de Vilobí, en el lloc anomenat Puig Regal, CC 160. El 1221 el delme de Vilobí el rebia Ramon de Farners, PM 111; més tard el delme es fracciona, perquè el 1283 Bernat Estruc, ciutadà de Girona, venia a Berenguer Fresolf una vuitena part del delme vilobinenc, PM 397, venda que Dalmau Xatmar prometia l'any següent a Fresolf que li faria fermar, PM 399. El 1287 consta que un quartó del delme de Vilobí era en mans dels marmessors del clergue Pere de Fontclara i de l'almoïna de Santa Maria de les Puelles, de Girona, PM 418, 424. El 1295 el bisbe Bernat de Vilert fermava a Joan Fresolf, clergue de Vilobí, un quartó del delme parroquial i l'autoritzava a destinar-lo a dotar un benefici, PM 483. El 1301 el mateix bisbe ferma a Berenguer de Vilar, jurista de Girona, mig quartó del delme de Vilobí, comprat als marmessors de Berenguer de Gornal, senyor de Vilobí, PM 561. El 1318 Berenguer Riquer, del lloc, reconeix tenir pel bisbe un quart del delme del lli i del cànem de Vilobí, CC 574 (= PM 763, G-6, f. 62r). El 18 de desembre del 1324 el bisbe firma a Guillem Riera l'obligació que ha fet a la seva esposa del delme de Vilobí, G-5 f. 11r. El 1338 la vídua de Ramon Albert, ciutadà de Girona, Sança, deixava en testament una part del delme que tenia a Vilobí a l'Almoïna del Pa de la Seu, PM 1062. El 4 de febrer del 1348 la Vídua de Guillem Riera, ciutadà de Girona, ha venut la seva part del delme de Vilobí a Arnau Cavaller, rector de Salitja, i aquest firma debitori a Pere Fresolf, majordom del bisbe, de 30 lliures de foriscapi, G-20 f. 19v. El 1504 Melcior Ribot, àlies Alrà, de Vilobí, procurador de la seva esposa Anna, reconeix tenir pel bisbe un vuitè del delme vilobinenc i satisfèia 6 lliures per la firma, PM 1653. El 1571 una part del delme de Vilobí era amortitzada a favor d'un benefici, fent el seu titular dues maimundines de cens al bisbe, PM 1769.

71. És el Pere de Montcada esmentat a *Lletres* I, n. 559 nota 1023. El que dèiem allí a propòsit de la identitat de la seva esposa, Sibil·la, queda confirmat en aquesta lletra, que aleshores desconèixiem.

72. El 14 d'agost del 1359 consta que Ramon Bosch era saig de l'esposa de Pere de Montcada, senyor de Vilobí, en lletra del bisbe, monitòria d'excomunió contra ell i contra Berenguer de Rovira, batlle, per haver fet recollir a la cellera els homes d'església de Vilobí i haver-los fet pagar certa talla, U-36 f. 22r-23v.

titiam et contra constitutiones Cathalonie generales ac contra inuasores bonorum et rerum ac etiam hominum ecclesiarum, et priuilegia, franquitates et immunitates et libertates ipsorum clericorum et hominum et personarum earundem, et in non modicum suarum periculum animarum et ipsorum prelatorum et clericorum et hominum predictorum^f, et contra promissionem juratoriam per^g venerabilem Ruyra, olim baiulum, et dictum nunc sacionem inde factam.

Cum igitur nos premissa sic preiudicialia et ipsis hominibus, qui a premissis liberi sunt et immunes, ac dictis eorum dominis et Ecclesie preiudicialia non possimus nec debeamus absque remorsu conscientie ac grauissimis conuiuentibus oculis pertransire, et intersit nostra lf. 25vl ac ex iniuncti nobis officii astringamur jus nostrum et Ecclesie siue ecclesiarum nostre diocesis armis spiritualibus deffensare,

idcirco uobis etc. quatenus eosdem baiulum et sacionem moneatis et cite-tis vice nostra, quos nos etiam harum serie requirimus et monemus, vt^h a compulsione et districtu huiusmodi desistant penitus atque cessent, eorum-que pignora per eos occasione predicta capta eisdem hominibus libere reddant et restituant ac de dampnis eisdem et occasione premissa datis et irrogatis sibi satisfaciant, vt tenentur, infra sex dies etc. quos etc. etⁱ nos sibi etiam, cum periculum sit in mora, harum serie assignamusⁱ, vel vltima die etc.

Alioquin etc.

Vosque etc.

Significantes sibi nichilominus quod ex tunc per penas et prouisiones tam iuris quam constitutionum sacri consilii Terrachone⁷³ et alias debite procedemus iustitia mediante.

Reddite etc.

Datum.

^a seq et P. cancell ^b seq homines Ecclesie infra ipsum locum de vilaubino degentes cancell ^c seq pignorauit et pig cancell ^d corr pro dez ^e seq suarum cancell ^f seq Etiam (?) cancell ^g seq baiulum ol cancell ^h interlin ⁱ interlin

A tots els clergues. Guillem de Canet, veguer, i Bernat Margarit forcen homes d'Es-glésia a allistar-se a l'exèrcit i els extorqueixen diners il·legalment. Monitòria d'exco-

73. Cf. supra nota 49.

munió contra ells i citació perquè revoquin procediments i restitueixin els béns en qüestió.

Episcopus etc., clericis ecclesiarum Sedis et Sancti Felicis ac aliis etc.

Cum ad ea que ad beatissime Ecclesie jura pertinent intacta debeant inuiolabiliter custodiri, vt^a sicut Ecclesia ipsa religionis et fidei mater est, ita eius patrimonium iugiter seruetur illesum, et nouiter ad audienciam nostram sit perductum quod venerabilis Guillelmus de Caneto, vicarius, et Bernardus Margeriti,⁷⁴ ciues Gerunde, vadunt et incedunt per vicariam Gerunde et parrochias eiusdem circuendo, scribunt et scribi faciunt homines ecclesie et prelatorum et personarum ecclesiasticarum ibidem populatos et domiciliatos, et eos compulerunt et compellere nituntur et distringere, tam per personarum impositiones quam per capciones personarum, ad eligendum certas personas, ita videlicet quod de IIII eligunt vnā personam vel vnum hominem, qui vel que ire debeant in exercitu, et quod reliqui III soluant XVI diners illi IIII^{to} qui in ipso exercitu ibit pro die qualibet, et eosdem homines retro ipsos ire faciunt et compellunt cum armis^c, eos fatigando et molestando multipliciter^d laboribus et expensis et a suis operibus ruralibus et messibus detrahendo et alias per minas et terrores ipsos compellendo, in tantum quod uix audent respirare nec dicere cur vel qua de causa hoc faciunt^e; quodque etiam iidem vicarius et Bernardus Margeriti et quilibet eorum de facto habuerunt et extorserunt ac habere et extorquere lf. 49v| non cessant per uim et uolenciam ab ipsis hominibus, videlicet a quolibet eorum vel^f quasi ab omnibus XX sol.^g et ab^h aliquibus XV, vel X, vel V, vel aliquam aliam certam pecuniam summam, preter et contra formam commissionis quam inde asserunt seⁱ habere a domino rege e[st], quod peius estⁱ et detestabilius, iniungunt eisdem hominibus sub certa pena quod veniant ad certum locum quem eis designant et, cum ibi sunt coram eisdem vicario et Bernardo Margeriti, auferunt eis^k enses et arma et eos et ea vendunt et vendi faciunt; et idem etiam vicarius quamdam fecit fieri proconitacionem publice^l quod iidem homines sub certa pena irent ad locum de Vilafreser⁷⁵ ad hoc, vt verisimiliter creditur, quod eos possit

74. En *Els primers*, n. 28 nota 120, potser hauria calgut precisar que no estàvem segurs que el personatge allí referenciat fos una única persona. Aleshores no havia aparegut o no coneixíem encara l'obra tan pòstuma, ai làs, de Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Joan Margarit i Pau. La tràgica fi de l'edat mitjana a Catalunya*, edició a cura de Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Mariàngela VILALLONGA VIVES i Lluís LUCERO COMAS, traducció d'Antoni DALMAU, Barcelona, Editorial Base 2007, on en les pàgines 37-41 és resseguida la nissaga a partir d'un Bernat Margarit actiu a Girona durant el segle XIV, lligat al negoci dels molins, pare del Bernat Margarit d'aquestes lletres, dit ciutadà de Girona i despenser del senyor duc, pare aquest al seu torn de l'homònim servidor de Joan I processat el 1397 amb Bernat Metge i altres, després de la mort sobtosa del rei i l'ascens al tron de Martí l'Humà.

75. Vilafreser és esmentat en les afrontacions d'una possessió situada al comtat de Girona en un document de venda de l'any 1005, CC 72 (= MARTÍ 157). Entre 1051 i 1058, l'església de Sant Sadurní de Vilafreser, amb d'altres del comtat de Girona, és retornada al bisbe i a la

magis opprimere, molestare, malectractare et redimi facere, contra suum proprium iuramentum per ipsum in inicio sui regiminis prestitum et factum.⁷⁶

Et cum predicta omnia facta fuerint et fiant, saluo eorum honore, injuste et contra justiciam et priuilegia et libertates et immunitates Ecclesie, clericorum et personarum ecclesiasticarum et hominum eorumdem^m, cum ipsius Ecclesie homines ad hec non teneantur nec fuerint nec sint astricti, nec etiam ad exercitus ireⁿ, nisi in casu vsatici *Princeps namque*, et eo casu etiam non singulariter sed communiter omnes debent ire, prout^o facere^o volunt, et contra etiam constitutionem sacri concilii Terraconensis contra inuasores, raptores et depredatores bonorum et rerum ecclesiasticarum et personarum earundem editam^p,⁷⁷ et contra etiam uolun-lf. 24rl-tatem et ordinacionem regie^q celsitudinis et contra pacta^f et conueniencias inita et initas inter dominum nostrum regem et nos et prelatos nostre diocesis et ciues et ciuitatem gerundensem, vt in quodam instrumento regio lacius continetur,⁷⁸ quod eidem vicario et Bernardo Margeriti hostendi et translatum exhiberi et dari volumus de eodem^s; et^t cum nostra intersit super hiis de oportuno remedio prouidere et^u ius nostrum et Ecclesie armis saltem spiritualibus deffensare^u, ne iidem homines sic molestentur in personis vel bonis, vel fatigentur, et ne etiam ab eorum operationibus ruralibus quibus habent intendere retrahantur^v, taliter^w vt^w Ecclesia, clerici et prelati et persone ecclesiastice qui et que habent ex suis redditibus et iuribus viuere et eis vite necessaria ministrare pro premissis, vltierus non aggraentur vel etiam molestentur,

idcirco^x vobis et vestrum singulis harum serie dicimus et mandamus in virtute sancte obediencie etc., quatenus ipsos vicarium et Bernardum Margeriti moneatis et^y citetis^y vice nostra, quos nos etiam^z et vtrique eorum harum serie requirimus et monemus, ut a predictis grauaminibus, molestiis et preiudiciis ipsorum hominum et Ecclesie desistant penitus atque cessent, et processus, penas et bona eisdem hominibus per eos impositos et imposita ac factos et facta reuocent, ac reuocari et annullari faciant, ad^{aa} pristinum statum reducant et reduci faciant, et a captione in vel sub qua eos tenent liberent et absoluant, et^{aa} quod vltierus ipsos homines vel aliquem ex eis ad exercitus ali-

Seu per la comtessa Ermessenda, CC 120 (= MARTÍ 282). El 1085 Guillem Ramon deixa un alou situat a Vilafreser al seu germà Arnau, MARTÍ 394. El 1096 el nom de Vilafreser apareix en unes afrontacions, CC 172 (= MARTÍ 463) i el 1098 hi és situat un alou llegat a la canònica de Girona, CC 176 (= MARTÍ 475). Les monges de Sant Daniel hi tenien terra i batllia, ja des del segle XII, *Sant Daniel* 32, 82, 101, 217. El 1210 Arnau de Llerç llega al seu fill Ermençol, canonge de la Seu, alguns béns a Vilafreser que han de passar a la Seu, PM 86. El 1280 el bisbe Bernat de Vilert firma a Pere de Vilafreser un quart del delme del lloc i un terç del de Navata per 50 sous, PM 350. Hi ha notícia que el 1329 Ramon Xatmar i el seu fill Dalmau havien cedit a la Seu de Girona uns masos a Vilafreser, PM 959.

76. Per a la fórmula de jurament del veguer de Girona al principi del seu mandat, cf. *Lletres* I, n. 1 nota 4.

77. Cf. supra n. 81 nota 46.

78. Cf. *Els primers*, n. 21.

quos simpliciter vel alias contra iusticiam nec eos ad contribuendum pro exercitiis certam pecuniam lf. 24v| pro die vel alias^{bb} non^{cc} compellant^{cc}, agrauent, nec molestant, nec agruari seu molestari faciant vlllo^{dd} modo^{dd}, nec eos^{ee} ad propria libere ire permitant, eorum priuilegia seu libertates ecclesiasticas, vt conuenit, obseruando et a predictis molestiis et grauaminibus^{ff} dictos homines indempnes seruando, prout dictus vicarius hoc, ut predicatur, in inicio sui regiminis^{gg} obseruare promisit et iurauit; quodque^{hh} pignora quecumque ab ipsis hominibus occasione premissa per eos capta et pignorata ac quidquid inde habuerunt et extorserunt a dictis hominibus et quolibet eorum eisⁱⁱ vel^{jj} nobis eorum nomine^{jj} reddant et restituant, ac de dampnis^{kk}, interesse, missionibus et expensis, iniuria et grauaminibus^{ll} eis ratione predicta illatis et irrogatis et per eos sustentis sibi vel^{mmm} nobis eorum nomine^{mmm} satisfaciant, vt tenentur, incontinenti vel saltem infra [... ..] dies a monitione vestra proxime et continue numerandos, quos sibi etc., velⁿⁿ vltima die etc.

Alioquin nos ex nunc pro tunc et ex tunc pro nunc, vestra monitione legitima ac ipsorum vicarii et Bernardi Margeriti mora et culpa precedentibus, contra eos et utrumque eorum in hiis scriptis excommunicationis sententiam promulgamus.

Vosque etc.

Significantes sibi nichilominus quod si nostris et vestris monitionibus huiusmodi non paruerint cum effectu, cum non debeamus ius nostrum et Ecclesie et hominumⁿⁿ et personarum ecclesiasticarum conuiuentibus oculis dimittere indefensum^{oo}, nos ad obseruandum dictas constitutiones sacri Concilii Terrachonensis contra inuasores, raptores earumdem editas,⁷⁹ contra eos inde earum seriem et tenorem faciemus inuiolabiliter obseruari et alias contra eos procedemus iustitia mediante et secundum canonicas sanctiones.

Datum.

^a corr pro ut ^b seq est cancell ^c seq f cancell ^d interlin ^e seq et predicta fecerint
 et faciant saluo eorum honore injuste et contra iusticiam et contra libertates et in cancell^f
 seq saltem a pluribus cancell^g seq sol. iter cancell^h seq aliis cancellⁱ seq ab cancell^j
 seq inu cancell^k seq arma cancell^l seq ad hoc ut verisimiliter creditur cancell^m seq
 ipsorum cancellⁿ interlin^o interlin^p interlin^q seq majestatis cancell^r seq Idcirco
 cancell^s interlin^t interlin^u seq cum eis sic molestatis cancell^v interlin^w
 interlin^x interlin^y seq harum serie cancell^z interlin^{aa} seq et cancell^{bb} interlin^{cc}
 interlin^{dd} seq incontinenti cancell^{ee} corr pro agrauiminibus^{ff} seq ut predicatur
 iurauit cancell^{gg} seq de dampnis cancell^{hh} seq restu cancellⁱⁱ interlin^{jj} seq et de
 dampnis cancell^{kk} seq si cancell^{ll} interlin^{mm} iter non cancellⁿⁿ seq eorumdem eiusdem
 cancell^{oo} seq oculis cancell

79. Cf. supra nota 49.

1362 juny 28. Girona

ADG, U-45, f. 46v

Als clergues de Campllonch,⁸⁰ Riudellots,⁸¹ Romanyà,⁸² Sant Andreu Salou⁸³ i Aiguaviva.⁸⁴ El bisbe ha obtingut del rei remissió de totes les penes posades pels comisaris reials per raó de l'expedició al Rosselló, a canvi de pagar tres malles per cada foc. Facin llista del que ha pagat cada foc d'església.

Nós en Berenguer per la gràcia de Déu bisbe de Gerona, als amats vniuerses e sengles clergues de las esgleyas de Campllonch, de Ridelots de la Selua, de Romayan, de Sent Andreu ça l'Ou, d'Ayguaviua, del nostre bisbat, salut en nostre Senyor.

Con nós haïam obtenguda del senyor rey fin e remission de tots bans e penas e manleutas als hòmens de la esglésya posades e posats per los honrats en G. de Canet, ueger, e en Bernat Mergerit, axí con a commissaris del seyor rey, per raó dels seruents que demanaua lo seynor rey per anar en Rossellon, e que solament^a paguen III mayles per quescun foch, en cas que hages loch lo usatge de «Princeps namque»,

80. El nom de Campllonch surt en un precepte del rei Carles, en el qual confirma al bisbe Guiu les possessions de la Seu de Girona, CC 37 (= CatCar V 181, PM 3, MARTÍ 56). El lloc és esmentat en les afrontacions d'una venda de l'any 1013, MARTÍ 167, en l'execució del testament del bisbe Eribau d'Urgell, l'any 1041, en virtut de la qual un alou de Fornells passa a Sant Vicenç de Cardona, MARTÍ 235, i en les afrontacions d'una venda de l'any 1047, MARTÍ 252. La parròquia de Sant Quirze de Campllonch és esmentada l'any 1028, MARTÍ 193.

81. Cf. *Lletres*, I, n. 34 nota 119.

82. Creiem que es tracta de la parròquia de Sant Martí de Romanyà de la Selva. El terme de Romanyà és esmentat en el precepte del rei Carloman, del 2 de setembre del 881, pel qual concedeix al bisbe Teuter de Girona la vall d'Aro i els seus termes, CatCar V 56, en una venda de Sendred a la comtessa Garsenda del 921, CatCar V 173, en la permuta de béns que fan el 939 el bisbe Guigó i la comtessa Riquil-la, CatCar V 248, i en la donació que fan els comtes Sunyer i Riquil-la d'un alou al monestir de Sant Feliu de Guíxols, CatCar V 275. La parròquia és esmentada en el document de l'any 1019, pel qual el bisbe de Girona Pere Roger, la comtessa Ermessenda de Barcelona i altres persones doten la canònica de la Seu de Girona, CC 79 (= MARTÍ 179), i en els documents complementaris del 1031 i del 1068, CC 85 (= MARTÍ 203), MARTÍ 332. El 1057 hi ha notícia d'una venda al lloc dit vil·la Eixarts, parròquia de Sant Martí de Romanyà, comtat de Girona, MARTÍ 278. El 1067 Bonfill Donuç cedia béns situats a Romanyà, MARTÍ 329.

83. És possible un primer esment de l'església d'aquest lloc en un document del 888, pel qual el bisbe Teuter dóna les dècimes i oblacions de diverses esglésies pròximes a la ciutat de Girona a les basíliques de Sant Feliu i Santa Maria, de Girona, en estipendi dels seus servidors, CarCar V 67, MARTÍ 17. L'església de Sant Andreu Salou, en funció de parròquia, és esmentada l'any 1200 en la sentència de la causa entre Sant Pere de Galligants i el monestir de Sant Daniel a l'entorn de drets sobre la capellania de Sant Andreu, *Sant Daniel* 93, 94.

84. Cf. HUG 5, 231-234.

emperamor d'açò^b a uosaltres e a quescun de uosaltres diem e manam en uertut de santa obediència et sots pena de uet, la qual uolem que encorreguéssetz si açò no fahiets, que encontinent, no gordada die ne hora, amonestets tots e sengles parrochians uostres per la primera e segona et terça e peremptòriament que encontinent denunciem a uosaltres axí con seran de uostres perròchias clarament e distincta e ab ueritat totas e sengles quantitats de diners o d'altres coses que haien donades al dit ueger o Margerit e a cascun d'aquels per la raó demunt dita, e per què ne per quina manera; la qual denunciació per ells feta, a nós per scrit encontinent trametats.

En altra manera, feta la dita amonestació vostra, si açò no fahien, uolem que·ls dits hòmens e cascun d'ells encorreguessen la dita sentència de uet e que·ls denunciem per uedats publicament entró que·n haguessen obtenguda absolucion.

Retets las presents al portador sotscriuents en alcun cohern que·l dit portador ab si porta ab uostre segell segellat en senyal que·l manament hauets complit.

Dada a Gerona.

Fuerunt facte III.

^a *ms solamet* ^b *seq diem cancell*

85

1362 juliol 5. Girona

ADG, U-45, f. 49v-50r

Als clergues de Sant Miquel⁸⁵ i de Sant Climent d'Amer.⁸⁶ El rei demana un home de cada vuit, si es proclamava l'usatge «Princeps namque». Amonestim les persones que s'enumeren, a fi que elegeixin 19 homes d'Amer.

En Berenguer per la gràcia de Déu bisbe de Gerona, als amats nostres en Jhesu Christ los clergues de Sent Michel e de^a Sent Clement^b d'Amer e^c altres etc.^c del nostre bisbat, salut en nostre Seynor.

85. Mentre depengué del monestir d'Amer, la parròquia fou intitulada a sant Miquel, i l'església ja existia el 1184, *Amer* 41, 47, 55. El clergue Ponç hi instituïa benefici el 1233, amb una possessió situada a Pins, adquirida per 180 morabatins, *Amer* 84. La parròquia també és esmentada en la concessió de notaria feta al monestir per Jaume I el 1238, *Amer* 101. El 1301 hi instituï benefici Bernat d'en Gilats, *Amer* 199-200.

86. La parròquia existia el 1066, amb el nom de Sant Climent de Securun, *Amer* 22, 62. El 1212 Arnau de Torn tenia el delme de la parròquia en penyora de 930 sous per Ramon de Colltort, *Amer* 66.

Con^d lo^e seynor rey deman e^f uuyla^f dels hòmens de la esgleya de VIII i per siruens que ha necessari^s per^h II meses en cas que haja loch l'usatge «Princeps namque», per contrestar als enamichsⁱ seus, e açò sia^j per nós e-ls prelats e personas eclesiàstiques del^k nostre bisbat^k al dit seynor rey^l atorgat,

per ço^m per tenor de les presents vos diem e manam en vertut de sancta obediència e sotz pena de uet expressament que encontinent amonestets per veu nostra peremptòriament en G. ça Manera, draper, G. dez Terrats, carnicer de la vila, P. dez Vessar, de la uall d'ⁿ Amerⁿ, e en Ramon de Font de Frenall, de Sent Genís sa Costa,⁸⁷ Gillabert de Sentclement, d'Amer^o, en Bronquart lf. 50r de Loret, del son⁸⁸ d'Amer, e cascun d'èls que éls tots ensemps dins tres dies^p de la nostra monicion pus prop comptadors hajen elegits XIX siruents entra aquells de la villa e del son d'Amer, bons e triats, e-ls noms d'aquells elets^q hajen als honrats e discrets en R. Albert⁸⁹ e P.

87. Antiga parròquia citada el 1188, *Amer* 47.

88. Convocar a les armes mitjançant el «so del corn» era un dels drets imprescriptibles del castell termenat, segons l'usatge *Hoc quod iuris est sanctorum*, ROVIRA, 115, 237. Consta en la més primitiva de les compilacions dels *Costums de Girona*, COTS 50, PONS 70-71, i en la de Tomàs Mieres, COTS 179, PONS 325, COBOS 158-159.

89. Cf. *Lletres* I, n. 138, 220, 353, 428, 432, 523, 607. Els Albert pertanyen al patriciat urbà de Girona, i trafiquen en el negoci dels draps, els molins i els càrrecs públics. El 1297 un Ramon Albert és sotsveguer, U-1 f. 36r, Bernat ho és el 1315, Bartomeu el 1332, Pere el 1345, GUILLERÉ I 136; d'altres (Pere i Joan) seran batlles reials, GUILLERÉ I 136, 140, 482 nota 173; Pere Albert és arrendador de molí reial l'any 1358, PG 494. El mateix Ramon Albert sotsveguer esmentat, o un possible fill o parent, és jurat per la mà major el 1311, LV 24, PG 151, i síndic a les Corts de Montblanc del 1333, ARNALL 63. Els Albert elegeixen sepultura a la parròquia de Sant Feliu, GUILLERÉ II 448 nota 83, església de la qual Bernat Albert és claver des del 1334 al 1349, D-158 f. 38, U-5 f. 148v, U-33 f. 82r-184v. A principis del segle XIV és documentat un Ramon Albert [del qual i de la seva vídua Sança s'ha fet esment supra nota 70], laic, ciutadà de Girona, que devers 1338 va fundar dos aniversaris a la Seu, invertint-hi 3.000 sous, i va instituir hereva l'Almoïna, D-3 f. 144v-146v. Aquest ciutadà rebé comissió del bisbe per executar el testament de Bernat Vidal, ciutadà de Girona que instituï hereus els pobres, a coneixement del jutge Guillem de Socarrats; en aquest afer Ramon Albert va tenir causa contra Bernat de Cabrera, que guanyà en un primer judici i perdé l'apel·lació, G-3 f. 33v i 35r, U-2 f. 23r, 73v, 93r, 32r. La primera notícia d'un Ramon Albert, prevere de capítol, és del juny del 1337, quan Pere Pascalet, fill de Guillem Ros, de Cassà de la Selva, li remet les accions derivades de l'incendi d'una casa seva on hi havia els fruits de la pabordia de Cassà, G-12 f. 103r. Reputem que aquest, amb una carrera molt intensa, és el mateix que el 3 de juny del fatídic 1348 fa testament, elegint sepultura a la Seu, on funda aniversaris i un ciri, G-21 quadern entre f. 37v i 38r. El Ramon Albert de la lletra és un altre, emparentat amb els dos anteriors i segurament també amb Jaume Albert, prevere de capítol actiu entre 1348 i 1392; aquest segon Ramon Albert seria més jove, potser germà de Jaume Albert. En una operació de permuta de beneficis en la qual intervenen Jaume Albert, Ramon Albert i Bertran de Montrodon, ardiaca de la Selva, els 17 i 19 de novembre del 1348, hi ha un document en el qual Ramon Albert, prevere de capítol i capellà de Calabuig, confereix a Ramon Albert, prevere de capítol, la doma de Calabuig, D-158 f. 7r. Aquest segon Ramon Albert, evidentment parent de l'altre i del Jaume Albert que també intervé en la permuta, podria ésser el de la lletra, amb una vida activa de la qual no es pot assenyalar un començament precís, per la dificultat insu-

Ferrer,⁹⁰ preueres del capítol^f nostre de Gerona, per nós en^s aquest^f fet deputats, per scrit donats.

En altre manera, con sia periyl en la triga, vostra amonestacion deuant anant e la colpa e triga dels dessús nomenats requirient, nós axí con lauors e lauors axí con ara donam sentència de uet contra ells en aquests scrits.

Manants a uós que encontinent, no esperat altre manament nostre, denunciets aquells per uedats en les vostres esgleyes publicament dos dicmenges e festes continuament següens.

perable de distingir un i altre Ramon, carrera perllongada fins al 1381, quan Ramon Albert *iuuor* ja ha fet testament, G-59 f. 144rv, constant mort en una data entre 1381 i 1402, U-102 f. 39v-40r. Atès que ben aviat haurem d'ocupar-nos d'aquest prevere de capítol, ometem aquí de fer-ho.

90. Família benestant de Girona, vinculada a la mercaderia i la draperia. Un Pere Ferrer és mercader des del 1331, LV 132-133, GUILLERÉ I 122-123, II 395, 441; PG 268-269, 395; durant el període 1339-1341 participa en els préstecs dels particulars a les finances municipals, GUILLERÉ I 250. El 1343 un Pere Ferrer és bracer del Mercadal, PG 386. El 1349 és cònsol de l'Hospital Nou de Girona, LVM 24-25, PG 430, 454, 559. El 1354 i el 1361 el mateix o un homònim és jurat per la mà menor, LV 292, 295; PG 467, 473; GUILLERÉ II 302. El prevere de capítol podria ésser el Pere Ferrer que l'any 1341 és obtentor d'un benefici fundat a la Seu pel bisbe Bernat de Vilamarí, G-15 f. 88v. L'any 1344 rebia procura de Dalmau Corona per a recuperar 500 sous que li devia Jaume Alegre, de Figueres, i altres, G-17 f. 87rv. El 1349 presenta per al benefici de Sant Sadurní fundat per Guillem Borrassà, D-158 f. 11r, senyal que ja té vara alta en una administració eclesiàstica. Però no és fins al 1356 que consta la seva condició de prevere de capítol. Aquell any el bisbe Berenguer de Cruilles l'envià a diversos cardenals per tractar sobre l'afer de l'entredit imposat al comtat d'Empúries, U-30 f. 70r. El 1337 Ramon Albert li aprova comptes de 888 florins despesos en capes grogues de vellut i en la causa que es duu a la Cúria romana contra Vidal de Vilanova, G-36 f. 41v-42r. El 1358 promet a Guillem Letumgart pagar-li tot el que se li degui fins a Nadal per vidrieres fetes a la Seu, G-39 f. 136v. El 1359 és paborde de l'Almoina, G-38 f. 152rv, i el bisbe, malalt del coll, el tramet al rei, U-33 f. 15r. El 1360 satisfà despeses de la legació del cardenal Guiu de Porto a Espanya, G-40 f. 49r. El 1361 bisbe i capítol li encomanen a ell i a Bernat Oliva les pabordies de maig i de novembre de la Seu, la primera per mort del seu titular, D-161 f. 8v-9v, i la segona perquè Ramon de Pradella, el seu titular, havia estat promogut a bisbe de Nicòsia, D-161 f. 9v. En data indeterminada, entre aquest any i el 1362, li és encomanat arbitratge en una qüestió entre clergues, D-161 f. 42v-43r. El 15 del 1362 d'abril el bisbe li aprovava la distribució de 60 lliures entre religiosos de Girona i esglésies de la ciutat, D-161 f. 48v-49r. Els comptes de la pabordia de novembre li foren aprovats el 21 d'abril del 1362, D-161 f. 47v-48r. El juny va haver d'intervenir novament en afers que tocaven el rei, U-44 f. 3v. El setembre d'aquell any rep comissió per fer gestions prop del rei en defensa dels homes d'església, D-162 f. 12r. Proclamat Ènnec de Vallterra successor de Berenguer de Cruilles, el vicari general li firmava rebut de 200 lliures procedents de la morabatinada que es feia al nou bisbe, D-161 f. 126rv, i el 3 de gener de l'any sobre, el vicari general Pere de Flums li firmava rebut de 7.480 sous procedents de la mateixa morabatinada, G-43 f. 106v-107r. El desembre d'aquell any 1363 bisbe i capítol el constituïen procurador per al concili provincial, G-44 f. 118rv. Obtenia la capellania de Caça de Pelràs, que el gener del 1364 permutava amb el diaconil de Sant Iscle de Vallalta, D-162 f. 81v; i el diaconil de Castellar, que el 2 de desembre del 1364 resignava en mans del vicari general, D-162 f. 124r. El 17 d'abril del 1366, bisbe i capítol reconeixien a Pere Ferrer que havia lliurat els 900 florins rebuts de Guillem de Torrelles, bisbe de Barcelona i marmessor de la jutgessa d'Arborea, G-48 f. 67r.

Noresmenys significats a ells que les messions qui d'aquí auant se farien sien per^u colpa de lur triga^u a ells imputades.

Reddite etc.

Dada a Gerona, a v dies del mes de juliol en l'ayn de la Natituitat de nostre Seynor de M CCCLXII.

Post scriptum

Aplegada i analitzada la documentació de l'ADG que ha servit de base a les dues parts d'aquest estudi, hem conegut el treball de Rafel GINEBRA I MOLINS, *Els focs de jurisdicció eclesiàstica i el procés de recaptació del fogatge a Osona el 1360*, publicat dins «Ausa», XXII (2005-2006), 93-136. L'autor hi publica el ms. 289 de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, que conté «la talla, en els focs d'església de les parròquies d'Osona, del segon pagament del primer any del fogatge ordenat per les Corts de Cervera» del 1359. L'exhumació d'aquest material no podia ésser més oportuna, per tal com permet de completar, encara que sigui parcialment, la gran llacuna que conté el fogatge conservat a l'ADG —i ja fa temps editat per Pons i Guri— a propòsit d'Osona. Es confirma així la impressió que l'estudi del naixement i primeres passes del document fiscal anomenat fogatge és susceptible de millores substancials i, sobretot, s'enriqueix amb documentació nova. Algun problema puntual que Ginebra detecta a l'esguard de la posició que en la recaptació del fogatge va prendre el poderós Bernat de Cabrera, acabat de crear comte d'Osona, té paral·lelismes en els documents que avui exhumem. Per sort, no tot ha estat dit, ni de bon tros, sobre aquell primer fogatge. Llàstima que l'atenció que al final de la seva vida va dedicar Josep M. Marquès al fogatge de l'ADG no tindrà continuïtat. Ell, però, s'hauria alegrat de saber que a l'Arxiu Episcopal de Vic hi havia el document publicat per Rafel Ginebra.

Josep PERARNAU I ESPELT

EL DE TRIPLICI STATU MUNDI
NO ÉS DE FRANCESC EIXIMENIS¹

El *De triplici statu mundi*, atribuït a Francesc Eiximenis en l'única còpia manuscrita, conservada en la biblioteca de El Escorial, ms. H-III-24, enca-

1. En una bibliografia sobre aquest tema no hi poden mancar les referències següents:

Atanasio LÓPEZ, *Codicografía catalana*, dins «Estudios Franciscanos», IV (1909), 21-24.

Franz BLIEMETZRIEDER, *Die zwei Minoriten Prinz Petrus von Aragonien und Kardinal Bertrand Atgerius zu Beginn des abendländischen Schismas*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 2 (1909), 441-446 (442: de la segona meitat del 1379).

Andreu IVARS, *El escritor fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*, dins «Archivo Ibero-Americano», XV (1921), 289-331, en particular, 327-329.

Pere BOHIGAS, *Prediccions i profecies en les obres de fra Francesc Eiximenis*, dins «Franciscalia», Barcelona 1928, 23-38, en particular 35-36; reproduït dins el recull del mateix autor, *Aportació a l'estudi de la literatura catalana* (Col·lecció abat Oliba,), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1982, 94-115.

MARTÍ DE BARCELONA, *Fra Francesc Eiximenis, O. M. (1340-1409)*, dins «Estudis Franciscans», XL (1928), 437-500, en particular 486-487; i dins «Collectanea Sarriana», I/XIII (1929), 397-460, en particular 446-447.

Andreu IVARS, *Recensió del títol anterior*, dins «Archivo Ibero-Americano», XXXII (1929), 276-278.

Josep M. POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, Editorial Seráfica 1930, 404-405; ed. a cura d'Albert HAUF I VALLS, Alacant, Instituto de Cultura Juan Gil Albert i Diputació 1996.

Tomàs CARRERAS ARTAU, *Fray Francisco Eiximenis: su significación religiosa, filosófico-moral, política y social*, dins «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», I (1946), 270-293, en particular 279.

Pere SANAHUJA, *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*, Barcelona, Editorial Seráfica 1959, 156-158.

Albert HAUF I VALLS, *El De triplici statu mundi de fr. Francesc Eiximenis, O. F. M.*, dins «Estudis Universitaris Catalans», XXIII (1979 = Miscel·lània a honor de Ramon Aramon i Serra), 265-283: edició del text [sempre que en les presents pàgines és esmentat o transcrit quelcom del DTSM, la referència en pàgines assenyalada o les d'aquesta edició].

Josep PERARNAU I ESPELT, *Documents i precisions entorn de Francesc Eiximenis*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», I (1982), 191-215.

Josep PERARNAU I ESPELT, *La traducció catalana resumida del Vademecum in tribulatione* (Ve ab mi en tribulació) *de fra Joan de Rocatalhada*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 43-140; i *La traducció catalana medieval del Liber secretorum eventuum de Joan de Rocatalhada. Edició, estudi del text i apèndixs*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 17 (1998), 7-219, en particular 32-60.

Albert HAUF I VALLS, *Recensió de Josep PERARNAU I ESPELT, La traducció catalana resumida del Vademecum in tribulatione* (Ve ab mi en tribulació) *de fra Joan de Rocatalhada*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 93-140; i *La traducció catalana medieval del Liber secretorum eventuum de Joan de Rocatalhada. Edició, estudi del text i apèndixs*, dins «Arxiu

ra que tardana (d'un segle després d'haver estat escrit i ho fou els mesos de tardor del 1378 o el 1379, moment en què era objecte viu de discussió pública la legitimitat de cada un dels dos papes inicials del Cisma d'Occident, Urbà VI en l'obediència romana, Climent VII en l'avinyonesa, i cada una de les dues obediències desplegava una campanya internacional de propaganda a favor propi, una de les peces de la qual, favorable al papa de Roma entre nosaltres, era justament el text que ens ocupa), segueix essent, quant a la seva autenticitat eiximeniana, un tema viu, almenys en les nostres terres.²

Darrerament, en efecte, han estat publicades dues reafirmacions de la seva autenticitat eiximeniana:

1) la feta pel dr. Lluís BRINES I GARCIA en la seva tesi doctoral *La filosofia social i política de Francesc Eiximenis*, Sevilla 2004, dins la qual dedica tot un capítol a esbrinar la doctrina escatològica del mestre gironí, el de les pàgines 397-488, capítol que ha estat reproduït dins «Estudios Franciscanos», 108 (2007), 45-134; tesi, i capítol en particular, han estat recensionats en aquestes pàgines del volum XXVI (2007), 813-816; i m'adono, abans d'entrar en matèria, que el dr. Lluís Brines i Garcia, recordats els autors que dubten o neguen l'autenticitat eimericiana del *DTSM*, es limita a afirmar: «Aquests dubtes, al nostre entendre, no tenen sentit» (77), i explica aquesta seva posi-

de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 7-219, publicada dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 701-711.

Robert S. LERNER, *The Feast of saint Abraham: medieval millenarians and the Jews*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press 2001; el capítol setè, intitulat *Francesc Eiximenis* (pp. 101-110 i 167-174; cf. «ATCA», XXII (2003), 947, núm. 17.797), ha estat traduït al català: *Eiximenis i la tradició profètica*, dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura (filial de l'Institut d'Estudis Catalans)», 17 (2006), 7-27.

Lluís BRINES I GARCIA, *La filosofia social i política de Francesc Eiximenis*, Sevilla 2004, 654 pp., en particular el Capítol sisè. *Idees profeticoescatològiques*, de les pp. 397-488, també publicat dins «Estudios Franciscanos», 108 (2007), 45-134; les pàgines 46-56 són dedicades al *Primer del crestià*.

Renate BLUMENFELD-KOSINSKI, *Poets, Saints, and Visionaries of the Great Schism (1378-1417)*, Pennsylvania, State University 2006, XIV i 238 pp.

2. Encara que no es tracti d'un estudi, sinó d'una recensió, cal recordar les pàgines d'Albert HAUF I VALLS, a «ATCA», XIX (2001), 701-711, en les quals, tractant d'una temàtica molt més àmplia, que abarca de Joan de Rocatalhada a la *Vita Christi* de Francesc Eiximenis, l'autor hi manifestava o reafirmava posicions seves favorables a l'atribució eiximeniana del *DTSM*. Quant a aquesta atribució, ara tenim a l'abast de la mà un punt de referència més o menys llunyà en el resultat de l'escorcoll de protocols notariais de Josep HERNANDO I DELGADO, *Obres de Francesc Eiximenis en biblioteques privades de Barcelona del segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 385-568: en tot el segle XV no hi és documentat cap exemplar del *DTSM*, ni atribuït ni no atribuït a Eiximenis.

En la p. 707 de la recensió acabada d'esmentar, el prof. HAUF proposa tres alternatives de lectura en la traducció catalana medieval del *Vademecum in triblacione*; he pogut confrontar-les amb el ms. 335 de Carpentras i cap no és confirmada pel manuscrit.

ció amb les reflexions següents (que copio, a fi que no hi pugui haver dubte de les seves afirmacions):

«En primer lloc, creiem que una persona pot evolucionar al llarg de sa vida. En segon lloc, ja hem indicat com a Eiximenis li desplaïa enormement el Cisma. Així mateix, ja hem vist com per a referir-se a la seu papal, fins ara ha invocat sempre el nom de Roma. En tercer lloc, hem parlat també en tot aquest treball abundantament del famós ,esperit de concòrdia' eiximenià i de la seua prouverbial astúcia, que li permeté eixir-se'n airós de les qüestions teòriques més complicades, algunes de les quals n'hem indicat. Bé podia, doncs, haver usat Eiximenis d'aquesta capacitat seua en aquest delicat i espinós afer. En conseqüència, estimem fora de tot dubte la paternitat eiximeniana d'aquest opuscle, clau per a esbrinar el seu pensament escatològic» (77-78).

Evidentment, ni nego ni dubto de la possibilitat personal de mestre Eiximenis d'evolucionar al llarg de la seva vida, però resulta que la dita possibilitat ací no es dóna, car tenim entre el *DTSM* i el *Primer del Crestià* una contemporaneïtat total: recordem que el mateix Eiximenis, en el capítol 256, f. 161a, línies 9-11, del manuscrit 456 de la Biblioteca de Catalunya, escriu la frase següent:

«...quant dia de huy, qui és l'any de la Natiuitat del Fill de Déu M CCC LXXVIII [1379]...»;

i que l'autor del *DTSM*, amb l'adverbi ,nunc' dóna un punt de referència precís del moment en què escriu; la frase del *DTSM*, p. 278, dins la qual es troba el dit ,nunc', fa així:

«...cardinales mundo euangelizauerunt [9-10 abril 1378]... NUNC aliter euangelizant [2-9 agost 1378]...»;

però si tenim en compte que el ,nunc' assenyala el moment en què la doble ,evangelització' cardenalícia havia arribat a coneixement de l'autor i s'havia convertit en tema de discussió pública, comprendrem que el *DTSM* no fou escrit aquells dies d'agost, perquè el seu autor no es devia trobar a Anagni, i així el dit adverbi s'ha de referir als moments en què l'autor es decidí a escriure el seu opuscle, cosa que es pogué retardar algunes setmanes, si no qualche mes, potser fins a la primavera del 1379; i, si, de més a més, recordem que Eiximenis data del 1379 el capítol 256 del *Primer*, que les afirmacions importants per al nostre tema es troben en el text dels capítols entre el 207 i el 211, i, que, per tant, entre aquests capítols i el 256 podia haver passat alguna setmana, potser algun mes; en conseqüència, si la redacció de l'opuscle es pot retardar alguna setmana o fins i tot algun mes, i la dels capítols 207-211 d'Eiximenis es pot avançar alguna altra setmana o mes, augmentaria la coincidència temporal d'ambdós texts, sense que sigui possible de precisar més:

ambdós texts són cronològicament contemporanis (darrers mesos del 1378- any 1379) i no cal recórrer a l'evolució del pensament.

Quant a la displicència d'Eiximenis en relació al Cisma, al seu ‚esperit de concòrdia’ i a la seva proverbial ‚astúcia’, crec preferible atendre'm als textos mateixos, que, com veurem, són prou clars, explícits i precisos i no necessiten interpretacions ni displicents ni astutes, ans només prendre's els escrits d'acord amb el sentit que els dona la lletra.

2) I la del prof. Robert E. LERNER en el capítol setè del *The Feast of saint Abraham: medieval millenarians and the Jews*, University of Pennsylvania 2001 (vegeu la bibliografia inicial), acaba d'ésser traduïda en català sota el títol *Eiximenis i la tradició profètica*, i publicada dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura. Filial de l'Institut d'Estudis Catalans», 17 (2006), 7-27. El tema del prof. Lerner és el de l'influx de la o de les interpretacions profètiques i/o escatològiques sobre la situació global d'aleshores i de certs esdeveniments contemporanis en les successives obres de Francesc Eiximenis; al principi, dedica uns moments d'atenció al *Primer del crestià*, del qual, tot i reconèixer que les «referències ocasionals a autoritats profètiques i al futur no significa que estigués centrat en aquesta matèria» (11), afirma: «Però sobretot Eiximenis s'adhereix a les línies principals del profetisme joaquimita des del moment que dona per cert un imminent ‚in crescendo’ dels mals: les tribulacions de la sisena edat de l'Església, que serien seguides, inevitablement, pels volts del 1400, d'un sàbat tan meravellós que «parrà que la ciutat de Paradís sia devallada en la terra» (11). De més a més, suposant segur que el *De triplici statu mundi* era del mateix autor i cronològicament contemporani, reafirma que «Eiximenis deixà clar que s'adheria al principi joaquimita de la conversió universal com a característica distintiva del Sàbat imminent... Aquí, a més de predir un Sàbat... Eiximenis recollí la doctrina de les tres edats de l'abat. El Gran Cisma demostrava que el segon estat acabaria aviat, probablement abans de la fi del segle XIV...» (12-13).

Havent, doncs, ja expressat, en la recensió esmentada, les meves observacions contràries a la reafirmació de l'autenticitat eiximeniana del *De triplici statu mundi* feta pel dr. Brines (i repetida pel prof. Lerner), la intenció d'un servidor, no és pas en aquestes pàgines, la de discutir globalment llurs tesis ni la d'encarar-me amb la totalitat del tema de la posició de mestre Eiximenis envers els ‚profetes’ o ‚espirituals’ o ‚pronosticadors dels darrers temps’, contemporanis, particularment amb Joan de Rocatalhada, ans només la d'esbrinar si l'autor del *De triplici statu mundi* és el mateix personatge que contemporàniament escrivia el *Primer del crestià*, centrant-me en la comparació de contingut, estructura i dinàmica doctrinal bàsica d'ambdós texts; després seguiré esbrinant en ambdós casos la respectiva posició sobre la legitimitat papal de Bartolomeo Prignano / Urbà VIè; no cal dir que per al text del *DTSM* em valdré de l'edició del prof. i amic Albert Hauf, indicada en la nota 1; per a Eiximenis em basaré en els capítols contemporanis 199, 201, 210,

211, 212, 213, 214 i 215 del *Primer del Crestià*, capítols que, no essent-ne encara publicada edició crítica, transcriuré per a facilitat del lector al final del present article a base del ms. 456 de Barcelona, Biblioteca de Catalunya.³

He de dir que nombre de les dades i sobretot dels fragments textuais esmentats en aquestes pàgines foren, almenys en part, transcrits en el meu *La traducció catalana medieval del Liber secretorum eventuum de Joan de Rocatalhada. Edició, estudi del text i apèndixs*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 7-219; cal, però, observar que aquella exposició i l'actual no coincideixen, car aleshores l'objectiu era el d'esbrinar com aquell (i algun altre) llibre de Joan de Rocatalhada havia incidit i d'alguna manera influït en autors catalans de la segona meitat del segle XIV, també i particularment en Francesc Eiximenis; ara, en canvi, l'objectiu és el d'encarar les respectives radiografies i doctrines del *DTSM* i del *Primer del crestià* per si ens donen un únic o doble idèntikit d'autor, també en el punt de la valoració d'Urbà VI com a papa legítim. Ara i ací, Joan de Rocatalhada ha perdut el protagonisme, ocupat per Francesc Eiximenis, restant en un discret segon terme l'autor anònim del *DTSM*.

Dos són, doncs, els punts a esbrinar en aquestes pàgines: el primer és la comparació de la teologia subjacent tant en el *Primer del crestià* com en el *DTSM* en presentar les etapes de la història religiosa de la humanitat, que desemboquen en la situació del Cisma d'Occident; corresponen a aquest punt els capítols 199 i 201 del *Primer...* i les pàgines sobre els tres estats del món, en el *DTSM*.

El segon és la presa de posició dels dos autors en el tema de la legitimitat de l'elecció d'Urbà VI, que deriva en l'acceptació d'una de les dues obediències del Cisma d'Occident; tindrem, doncs, el *DTSM* encarat amb els capítols 210-215 de mestre Eiximenis.

PUNT PRIMER: TRES LLEIS O TRES ESTATS

1. *El missatge historicoescatològic del DTSM*

Tal com diu l'incipit de l'opuscle, el *DTSM* és una reflexió destinada a informació i conhort dels cristians en general («Ad consolationem atque eru-

3. Els vuit capítols esmentats tampoc no es troben en Francesc EIXIMENIS, *Lo Crestià (selecció)*, a cura d'Albert HAUF (Les millors obres de la literatura Catalana, 98), Barcelona, Edicions 62 1983, 33-46; tampoc no he sabut veure que incloqui cap d'aquests capítols el volum tot-hora manuscrit de Sevilla, Biblioteca Capitular y Colombina, ms. 7-5-9, aplec d'alguns capítols dels diversos llibres del *Crestià*, la llista dels quals hom pot veure en Jaume de PUIG I OLIVER, *Més nous textos catalans antics de la "Biblioteca Capitular y Colombina", de Sevilla*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 453-477; i no sols els capítols ací transcrits, ans cap del *Primer del crestià*, no ha estat acollit per David GUIXERAS i Xavier RENEDO en l'aplec intitulat *Llibres, mestres i sermons*, limitat als temes d'educació i cultura (Biblioteca Barcino, 2), Barcelona, Editorial Barcino 2005, pp. 7 i 245.

ditionem universorum Christi fidelium...»), segurament somoguts i desorientats en llurs conviccions religioses per la situació contemporània del poble cristià, en general degradada, i en particular per l'espectacle no massa galdós donat pels qui ocupaven el cim de l'Església catòlica, protagonistes dels esdeveniments que desembocaren en el Cisma d'Occident. Aquesta reflexió segueix els passos joaquimites de les ,tres edats' del món:

1) comença recordant la doctrina de ,les tres lleis' successives de la humanitat segons la secular teologia cristiana (,Lex naturae, Lex Scripturae, Lex gratiae': Adam/Abel, Moisès, Jesús); la referència, però, a les tres lleis es limitarà a recordar-les en un parell de línies de la introducció (267).⁴

Immediatament després d'aquest esment a un punt teològic seriós, l'autor farà un ,dribling' i, associant-se a ,quosdam doctores modernos', capdavanter dels quals és Joaquim de Flore, seguit d'altres ,profetes' esmentats en la pàgina 276, deixarà aquell camí i empenirà aquest altre de la divisió purament inventada de la història del món en les edats de la potència del Pare (Antic Testament), de la ciència/saviesa del Fill (Nou Testament) i de la benvolença de l'Esperit Sant (futur temps posterior al primer anticrist). L'autor del *DTSM* recorda que en la situació col·locada sota la persona del Pare, aquest hauria manifestat en sis ocasions (ací qualificades de ,judicis') la seva justícia divina, corregint desviaments religiosos humans: el diluvi, la protecció damunt el poble d'Israel en la sortida d'Egipte, el foc del cel damunt Sodoma i Gomorra, la destrucció del vedell d'or i el càstig dels seus adoradors, la punició de la gosadia de Core, Datan i Abiron, i la destrucció de Jerusalem per obra de Titus i de Vespasià (269-271).

2) La segona situació, vinculada a la persona del Fill, s'hauria manifestat en els primers segles cristians amb l'esplet dels grans Doctors de l'Església i amb la consegüent protecció dels emperadors romans durant el primer mil·leni, situació que en els tres darrers segles (XI-XIII) hauria sucumbit al perill de mundanització, fent necessària una reforma; ací l'autor, com si copiés

4. El dr. Brines parla de ,conformitat' entre divisió ternària i divisió joaquimita i afirma que «No hi ha, doncs, contradicció entre una i altra divisió»; per a l'autor del *DTSM* l'única ,conformitat' rau, si no m'erro, en el fet que ambdues divisions coincideixen en el nombre de tres, i em sembla que l'única raó per la qual el dit autor del *DTSM* es decidí a esmentar la de ,Lex naturae', ,Lex Scripturae' i ,Lex gratiae' («la tradicional divisió paulina» diu el dr. Brines) no és altra que la d'empolainar-se amb una doctrina tradicional en un exercici d',usar i llençar', ara de moda. A ell no li interessava el tema de les etapes en la successió de ,sagraments', que han contribuït a la unió de l'home amb Déu, ans només el de les venjances de Déu damunt l'home, a fi de poder amenaçar amb una de nova, la de l'anticrist, relacionada amb el Cisma d'Occident. D'altra banda, la doctrina de les tres ,lleis' successives i la dels tres ,estats' del món, són incompatibles, com ho demostra el fet que ja de bell antuvi la segona anoreia i oblidada la ,lex Scripturae', fet que vol dir que des d'un punt de vista teològic no valora gens el Vell Testament; i em pregunto (i és només una pregunta a esbrinar, no pas una tesi a imposar) si, en virtut de la no valoració acabada d'esmentar, l'antijudaisme (i amb ell l'antisemitisme en general) no s'exaspera justament en els ambients ,joaquimites' de la Baixa Edat Mitjana.

d'algun sermó de mestre Vicent Ferrer⁵ (o, qui sap si a la inversa), descriu la situació cristianament insostenible de la cristiandat contemporània, abocada a una necessària reforma traumàtica, particularment dolorosa per a clergues i religiosos. Vuit són els signes negatius que configuren la dita situació: mundanitat ostentosa dels clergues, iniquitat dels religiosos, tirania egoista dels senyors tant eclesiàstics com seglars, efeminació dels militars, desvergonyiment de les dones, engany, mentida i blasfèmia arreu, supèrbia, gasiveria i luxúria en tots i cismes i discòrdies entre els cristians.

2a) Arribat ací, sense, però, sortir de la segona edat, l'autor, convençut que la situació descrita no pot durar gaire, es pregunta si, com sabem que s'esdevingué en el primer estat, no cal esperar un senyal del poder de Déu amb càstigs diversos, tant en general com, més en particular, per als clergues: l'ordre franciscà es partirà en tres, monestirs i cases religioses seran destruïdes i Déu es valdrà de les violències d'un anticrist desdibuixat, però gran príncep, que farà palla neta de mundans en les institucions eclesiàstiques, recobrarà la Terra Santa i derrotarà infidels i pagans: és normal de preguntar-se d'on serà i l'autor manifesta el seu convenciment que serà 'de domo Aragonum' (tot i que la darrera paraula sigui escrita en clau: 276).

A partir d'ara i en tot el que resta de la segona edat del món (la del Fill), l'autor ha col·locat la persecució d'aquest anticrist desdibuixat en el centre de la seva atenció: en ella es compliran les profecies, tant les bíbliques, com les «dels molts i moltes santes persones que parlen dels dits temps» (277),⁶ començant per les prediccions de Jesús, segons les quals el sol, és a dir el papa legítim, s'enfosquirà i fins i tot per les grans persecucions resultarà enfosquida la cara de la Santa Església, i les estrelles (és a dir, els cardenals) cauran del

5. Els sermons conservats i coneguts del futur sant Vicent Ferrer són tots posteriors, de més de vint-i-cinc anys, al *DTSM*, però algun d'ells presenta un esquema mental catastrofista semblant. El primer (en el sentit de més reulat en el temps) i aquell, en el qual el missatge escatològic és formulat de manera global, és el predicat a Payerne/Paterniacum (prop Fribourg - Suïssa), «die lune post dominicam de Passione in Paterniaco», l'any 1404, sota el tema bíblic *Adbuc modicum vobiscum sum et vado* (cf. «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVIII (1999), 486, núm. 17), actualment en curs de publicació amb el títol *Les primeres reportacions de sermons de sant Vicent Ferrer: les de Friedrich von Amberg, conservades als Cordeliers de Fribourg, ms. 62*.

6. Tal com veurem cap al final d'aquestes pàgines, una d'aquestes 'santes' persones, ben valorada per Francesc Eiximenis (i segurament amb més devoció pels romanistes, era Arnau de Vilanova i a través d'ell, pel seu '*Vae mundo in centum annis*'); però la referència global a les profecies de les dites santes persones, ara té un punt de referència gairebé obligat, perquè és com la *Summa prophetica* o *Summa prophetiarum* de mitjan segle XIV, una mica en contraposició a les *Summae theologiae* de mitjan segle XIII: és el *Liber ostensor quod adesse festinant tempora* de Joan de Rocatalhada, finalment publicat el 2005, sota la direcció d'André VAUCHEZ per Clémence THÉVENAZ MODESTIN i Christine MOREEROD-FATTEBERT dins la col·lecció de «Sources et documents d'Histoire du Moyen Âge, 9», de l'École Française de Rome. Seria molt possible que, en parlar de les moltes profecies de santes persones sobre els esdeveniments pròxims, l'autor del *DTSM* pensés en el *Liber Ostensor*.

cel perquè confonen el poble cristià amb les seves declaracions sobre l'elecció papal i alhora exigeixen que hom els cregui.

Per això l'autor es considera obligat a dir clarament en quina de les dues obediències és l'església veritable. I la primera observació consisteix a recordar que els dits cardenals després de la primera elecció ‚scripserunt-escriviren‘ (era el 10 d'abril del 1378) que aquesta havia estat vàlida i ‚nunc aliter evangelizant-ara proclamen altrament‘ (2-9 d'agost del 1378): per tant, no són dignes d'ésser creguts; si fos veritat, s'haurien d'esforçar a fer-la conèixer a tot el món, i en canvi es limiten a informar-ne alguns reis, sobretot al de França;⁷ i s'envolten de gent famolenca d'honors; per això, l'autor es tem que aquesta situació desemboqui en aquella desbandada prevista per sant Pau⁸ i es pre-

7. Aquesta frase permet dues observacions cronològiques:

1) dóna una referència que permet d'allargar la composició del *DTSM* almenys fins enllà del 1379, en què és documentada entre nosaltres, en concret a València, la campanya de propaganda a favor de cada una de les dues obediències; la data és donada per la lletra dels Jurats de València al rei Pere III, el Cerimoniós, datada el 14 de desembre del 1379, en la qual, tenint en compte la ‚indiferència‘ entre ambdós papes decretada pel rei, li pregunten què han de respondre al futur sant, «frare Vicent Ferrer», vingut a València de Barcelona amb lletres del cardenal d'Aragó, Pero de Luna, a fi d'informar «sobre la segona elecció de papa... [i] explicar largament aquests afers al consell [de la Ciutat]», i a d'altres llocs del bisbat, atès que «enguany [1379] a l'abat de Sítria [Perfetto Malatesta], qui per part de la primera elecció de papa e a instrucció d'aquella, era en aquesta ciutat, no fo soffert de ell fer ací alcuna instrucció o inducció per part sua», *Epistolari de la València medieval*, I, introducció, edició, notes i apèndixs d'Agustín RUBIO VELA. Pròleg d'Antoni FERRANDO (Biblioteca Sanchis Guarner, 11), València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2003, 222-223; i

2) informa del fet que la campanya propagandista de l'obediència romana, també la del dit abat, havia estat més primerenca que la dels avinyonistes (Pero de Luna, Vicent Ferrer); l'observació del *DTSM*, segons la qual aquests només es basquejaven a informar el rei de França, no el poble, podria permetre de col·locar l'elaboració del *DTSM* dins la campanya dels romanistes en els regnes i terres de la Corona Catalanoaragonesa. La citada lletra del Consell de València certifica que la campanya proselitista de cada una de les dues obediències s'allargassà almenys tot el 1379 i que la dels romanistes s'havia avançat almenys un parell de mesos; aquesta darrera dada cronològica es dedueix del recull documental dels profs. José HINOJOSA MOLTALVO, Pedro LÓPEZ ELUM, Mateu RODRIGO LIZONDO, *Relaciones de la Ciudad de Valencia con el Pontificado durante el Cisma de Occidente (1378-1423). Regesta de los fondos del Archivo Municipal*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», 56 (1980 = VIè Centenari del Cisma d'Occident. *El Cisma a les terres valencianes*), 585-645, en particular, 590, regest de la lletra dels Jurats de València a l'esmentat Perfetto Malatesta, ja tornat en cort Romana, del 10 novembre 1379, encomanant-li certs afers. El fort de la campanya romanista, amb la presència de l'abat de Sítria, enviat especial, s'hauria desplegat un parell de mesos abans, entorn el setembre 1379.

Però per ventura no és ben veritat que els d'obediència avinyonesa es limitessin a informar el rei de França; almenys un català, l'inquisidor Nicolau Eimeric, avinyonista convençut, compongué en metres llatins, destinats a memorització fàcil, la *Informatio brevis et metrica seu metra de schismate*, publicats per Jaume de PUIG I OLIVER i un servidor en l'article *La "Informatio brevis et metrica" de Nicolau Eimeric sobre el Cisma*, dins *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià*, Barcelona-Peníscola, 19-21 d'abril de 1979, Ponències i comunicacions, Primera part, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1986, 205-223.

8. II *Thess* II, 2-10.

gunta si no és prop l'Anticrist autèntic, el de la fi del món, que es presentaria abans que el Cisma d'Occident no s'acabés (279).

Mentrestant, però, l'anticrist desdibuixat del final de la segona etapa del món provocarà un tràngol tan enorme i una persecució tan bàrbarament inhumana, que serà com si sotmetés l'Església a una autèntica batuda, separant-ne el gra de la palla.

3) Per això, l'estat o situació terça del món constarà de cristians purificats per i en la tribulació de l'anticrist desdibuixat i la situació general serà digna de la benignitat de l'Esperit Sant. Però, al final, l'Anticrist autèntic i real tornarà a fomentar tota mena d'iniquitat i de pecat durant tres anys i mig, després dels quals el Senyor Jesús el destruirà amb una bufada de la seva boca. «I em penso que al cap de poc s'acabarà el món i Jesucrist vindrà a jutjar tot el món en la Vall de Josafat» (283).

Tenim, doncs, en el *DTSM* un text totalment elaborat i estructurat amb vista a donar ,a priori' una visió catastrofista del Cisma d'Occident, només pel fet d'existir, vull dir, sense esperar a judicar-lo ,a posteriori' quan ja s'hagués acabat. La ,visió catastrofista' és el resultat de l'aplicació a aquell esdeveniment dels esquemes pseudoteològics de Joaquim de Flore i en particular de l'expectativa de les maleses de l'anticrist, previstes en el dit esquema mental, per als moments finals del segon estat, el del Fill.

Tenint en compte la pregunta inicial, la de l'atribució del *DTSM* a Francesc Eiximenis, ens podem i ens hem de preguntar si aquest és l'esquema mental, que aquelles mateixes setmanes o mesos el mestre gironí aplicava als esdeveniments contemporanis, entre els quals no mancava l'esmentat Cisma dins l'Església d'Occident.

2. *El missatge històricoescològic de Francesc Eiximenis*

En un moment determinat del *Primer del cristià*, que coincidí amb la divisió de la cristiandat occidental entre partidaris d'Urbà VI (el papa de Roma) i Climent VII (el papa d'Avinyó), mestre Eiximenis emprèn un itinerari que pot semblar paral·lel del *DTSM*, però és completament divers, partint, aquesta vegada sí, i de debò, de la doctrina teològica de les successives Tres Lleis. I no es limita a fer-hi una senzilla referència, ans en fa objecte d'exposició doctrinal dins un apartat que en el manuscrit de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 456, f. 127a, té títol propi:

Comença la segona part bo punt principal del dit primer libre appellat Xristià, en lo qual és tractat e ensenyat com la sancta església cathòlica ha corregut segons diuersos temps passats, del començament del món ençà, sots tres leys iustes e santes, ordonades segons bo e millor o molt milor, qui-s appellan Lig de Natura, Lig d'Esriptura e Lig de Gràcia.

Un foli després tenim el capítol CLXXXXVI: *Com lo poble de Déu ha tostemps viscut sots una de les tres Leys*. Tractant-se, a diferència del DTSM, d'un text encara inèdit, crec que cal oferir al lector les explicacions bàsiques donades pel mestre:

«E deus assí entendre primerament que lo poble de Déu, despuys que és creat lo món, ha viscut sots una de tres Leys. E appel açí ‚poble de Déu‘, tots aquells qui han aguda conexença e vera fe en Déu e temor sencera de Déu».

«La primera Lig fon de Natura, e aquesta Ley no fon altra, sinó viure ssegons bon iuy de rahó natural, qui dicte que Déu deu ésser amat e temut sobra totes coses e que deu hom après amar son proïsme axí com si mateix, e sots aquesta Ley correc tot lo món».

«E açò és del temps primer: en Adam fon creat fins al temps que Déus donà la Lig de Moisès...».

«Lo segon temps s'apella Lig d'Esriptura; e appelle's axí [f. 128b] per tal car nostre Senyor Déu la donà a Moisès escrita en dues taules de pedra en lo mont de Sinayí, segons que appar *Exodi*, xx^o; e aquesta durà despuys que fou dada fins a la publicació del sant Euangeli, qui fou feta per tot lo món per la prehicació dels sants apòstols après la mort de Jhesu Xrist...» [f. 128c]...

«La terça ley principal ç'apella Ley de Gràcia, la qual Jhesu Xrist, fill de Déu eternal, nos prehicà e-ns donà, axí com damunt és ja prouat... (cf. el capítol CLXXXII, *Qui posa com en la sancta xrestianadat és la beretat de Jhesu Xrist*, f. 127a). E per tal ç'apella Lig de Gràcia, car aquell qui la'ns donà... donà fi e terme als càrrechs de la Lig escrita e-ns ha dats remeys fort alts contra totes nostres plagues e nafres per los eclesiàstichs sagraments... [f. 128d]... Aquesta Ley de Gràcia ha durat de Jesu Xrist fins a la fi del món, segons que damunt auem dit, quat (!) fou prouat que la Ley xristiana no pot fallir, per tal quant seu sobra Jhesu Xrist, qui és fonament principal...».⁹

9. La convicció, amb la qual mestre Eiximenis recorre al tema de les Tres Lleis, és ben visible en la forma com ell es refereix a aquell pas del *De mysterio cymbalorum Ecclesiae* d'Arnau de Vilanova, en el qual aquest recorda els tres graus de sonoritat amb els quals certes esglésies manifesten a través del toc de campanes la major proximitat d'un acte litúrgic fins a arribar a la imminència del mateix; el fragment d'Arnau es pot veure en el meu *El text primitiu del De mysterio cymbalorum d'Arnau de Vilanova...*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 55-58, línies 23-84; els dits tres graus en la sonoritat dels tocs de campanes són transformats per Eiximenis en les successives Tres Lleis: «...deu[s] saber que en les esglésies sol-lempnes, maiorment a matines e a vespres, primerament toca longament un seny poch; puy toquen alguns altres; e après toquen tots ensemps e fan clasc, per la qual cosa donen a entendre que la conexença de Jhesu Christ és venguda axí al món: primerament fou fort pocha en la Lig de Natura, e cresqué queucom en la Lig d'Esriptura, quant los prophetes ne parlaren longament; mas en la Lig de Gràcia és tant crescuda, que no ha al món terra ne nació, hon lo euangeli del Saluador no-s sia prehicat», *Un paràgraf del Primer del Crestià de Francesc Eiximenis inspirat en el De mysterio cymbalorum d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 507-510; el fragment transcrit es troba entre les pàgines 507-508.

No seguiré donant els fragments dels successius capítols, en els quals mestre Eiximenis va explicant aquesta doctrina tan bàsica, i em limitaré a transcriure'n els títols:

Capítol CLXXXVII: *Per què Déus ha bordonat que lo seu {poble} age viscut sots vna de les dites leys* [f. 120a];

Capítol CLXXXVIII: *Qui assigna altres rabons en aquell mateix propòsit* [f. 130a];

Capítol CLXXXVIII: *Com tot lo poble de Déu, qui ha viscut sots les dites tres leys és appellat vna església (corr -cia) e vna esposa de Déu* [f. 131b];

Capítol CC: *Com fou necessari a saluació a tots los passats de la Lig de Natura be d'Esriptura auer fe e crebença en Jhesu Xrist* [f. 131d];

Capítol CCI: *Com tota la església dels feels rabonablement comença en Abel* [f. 132b];

Capítol CCII: *De la diferència qui és entre aquestes tres leys* [f. 132c];

Capítol CCIII: *Qui posa les rabons per les quals prouen los iubeus que lur lig deu tostemps ésser obseruada e és pus honorable que tota altra* [f. 134a];

Capítol CCIII: *Que posa altres rabons que altres iubeus feren en aquell mateix propòsit* [f. 135a-b];

Capítol CCV: *Qui proua que la lig ne les / cerimònies iudayques no deuen iamés cessar* [i 136c];

Comença la terça part e punt principal del dit primer libre appellat Xristià, la qual possa .xx. dignitats que la Lig de Gràcia present és, de molt, pus alta que la Lig de Natura, qui és pus baxa que la Lig d'Esriptura.

Capítol CCVI: *Qui posa la primera dignitat que ha l'estament de xristià sobre la sinagoga, e és quant a maior espay.*

3. *Petit excurs: de la necessitat de la teologia per a entendre Eiximenis*

Evidentment, sobretot per a entendre pàgines de naturalesa teològica, com són les que ens ocupen, és indispensable de posseir els coneixements teològics que fan possible la intel·lecció de les dites pàgines, en el nostre cas, per exemple, aquell coneixement que no permet de proclamar que tant se val la tradicional divisió en tres Lleis com la joaquimita divisió en tres estats del món.

De vegades tinc la impressió que els qui s'ocupen d'aquesta temàtica, en trobar que tant els qui escriuen en la línia del *DTSM* com els qui ho fan en la d'Eiximenis, atès que uns i altres parlen d'una divisió de la història del món en tres etapes o situacions o estats, exposen i ensenyen la mateixa doctrina, identificació que només és possible de fer si hom desconeix totalment el tema que és exposat en cada un dels dos texts, exposició que demostra que l'autor del *DTSM* és un mal teòleg o al màxim un diletant o algú deficiós de demostrar una tesi preconcebuda, i que en canvi Eiximenis és un gran teòleg.

A fi que qualsevol entengui la diferència, assenyalaré que en l'esquema joaquimita del *DTSM* el poble jueu de l'Antic Testament, aquell, la història del qual discorre entre Moisès i el Nou Testament, troba tan poca valoració en la versió joaquimita, que ni tan sols existeix i, en conseqüència no atribueix cap validesa ni vigoria religiosa a les institucions culturals (Temple de Jerusalem) o disciplinars (observança del Dissabte, Decàleg) o devocionals (*Salms*, *Midras-bim* i *Talmud*) del poble d'Israel durant aquells segles. Potser per això eren seguidors de la dita teoria joaquimita els més inclinats a provocar pogroms contra els jueus, per exemple el del 1391, mentre les autoritats tant religioses com civils de la cristiandat hi eren contraris.

No cal dir que la doctrina d'Eiximenis no és aquesta, tal com demostra literalment el títol del capítol CCV, acabat de copiar. Però hi ha més, car el títol del capítol CCI (*Com tota la església dels feels rabonablement comença en Abel*) col·loca tota la història de la humanitat en els seus tres graons (Natura, Escriptura, Gràcia, ja explicats) dins una línia de progrés que els engloba tots en una visió progressivament positiva de la seva eficàcia a l'hora d'ajudar l'home en l'elevació vers Déu, eficàcia (i Eiximenis no s'oblida de subratllar-ho en el títol de la «terça part e punt principal», acabat de transcriure), que arriba al sùmmum en el mestratge tant de vida com de doctrina de Jesús de Nazaret i de l'Església cristiana.

L'encerta tant mestre Francesc en exposar aquesta doctrina de l'Església de Déu única, englobant dins les successives tres Lleis tots els justos des d'Abel al darrer dels escollits, que justament aquest punt ha estat un dels cèntrics en la teologia del segle XX, concentrada en el Concili Vaticà II. Eiximenis pot ésser presentat amb tota raó com un dels precursors del Vaticà II. És a l'abast de tothom tenir coneixement de l'existència d'un estudi fonamental del teòleg Yves M. J. Congar, intitulat justament, com si fos un resum del d'Eiximenis, *Ecclesia ab Abel*,¹⁰ doctrina que ha passat literalment a la *Constitució dogmàtica sobre l'Església, Lumen gentium*, de l'esmentat Concili Vaticà II en la frase: «Tunc autem [in fine saeculorum], sicut apud sanctos Patres legitur, omnes iusti inde ab Adam, "ab Abel iusto usque ad ultimum electum" in Ecclesia universali apud Patrem congregabuntur» (núm. 2, al final), frase que en la meua traducció oficial del Vaticà II en llengua catalana diu així: «I aleshores [al final dels segles], tal com diuen els sants Pares, tots els justos després d'Adam, "des del just Abel fins al darrer dels escollits", es reuniran a la casa del Pare formant l'Església Universal».¹¹

10. Yves CONGAR, *Ecclesia ab Abel*, dins *Abhandlungen über Theologie und Kirche*. Festschrift für Karl Adam. In Verbindung mit Heinrich ELFERS und Fritz HOFMAN herausgegeben von Marcel REDING, Düsseldorf, Patmos Verlag 1951, 79-108; no sembla pas, però, que Yves M. J. CONGAR conegués els capítols de Francesc Eiximenis en el seu *Primer del cristià*.

11. La frase llatina de *Lumen gentium* es troba en el volum SACROSANCTUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutiones Decreta Declarationes*, cura et studio Secretariae Generalis Concilii Oecumenici Vaticani II, Typis Polyglottis Vaticanis . MCMLXVI, 94; el Concili fonamentava la

Eiximenis, doncs, és un teòleg seriós, cosa que no és l'autor del *DTSM*; i si algú s'entestés a considerar d'Eiximenis l'opuscle que ens ocupa, hauria d'aportar dues proves: primera, la de la serietat de les elucubracions joaquimites mitjançant algun ensenyament oficial de l'Església (per exemple, d'algun Concili ecumènic) assumint la versió de les tres edats del món vinculades a cada una de les tres Persones de la Trinitat; i segona, un text d'Eiximenis de doctrina historicotrinitària joaquimita, tan significatiu com els capítols als quals ens acabem de referir sobre les successives tres Lleis; en cas de no poder, valdria més que parés de fer passar Eiximenis com un pseudoteòleg o un teòleg afeccionat o diletant o instrumentalitzant idees per a finalitats personals.

Perquè l'esquema joaquimita, ultra la pega de saltar-se tota la Llei d'Escritura, té la de fer suposar a qui no té estudis de teologia cristiana, que la divisió trinitària de la història és quelcom de seriós, quan no ho és. Cal només recordar una doctrina elemental en teologia cristiana: la Unitrinitat divina no es manifesta ,ad extra-cap enfora' o envers nosaltres de forma separada, cada Persona al seu aire, ans només conjuntament: tota acció ,ad extra' és unitària de les tres Persones. La suposició joaquimita, doncs, d'atribuir una època a cada una de les Persones, no té una base teològica sòlida, ans és només una pura elucubració subjectiva.

Intentem de sintetitzar: partint tots dos autors d'una doctrina teològica seriosa com la de les successives Tres Lleis, Eiximenis no se n'aparta, segueix elaborant-la i esdevé un dels precursors del Vaticà II, mentre, en canvi, l'autor del *DTSM*, deixant-se ensarronar per «alguns teòlegs moderns», es fa seguidor de Joaquim de Flore, munta tota una teoria que és pura elucubració mental i la instrumentalitza per a col·locar en el Cisma d'Occident l'etiqueta de ,temps de les venjances de Déu' o de ,temps de l'anticrist': per això, encara esperem tant l'anticrist desdibuixat del final de l'època del Fill com l'autèntic de la fi del món.

SEGON PUNT: EIXIMENIS, ROMANISTA O AVINYONISTA?

En les pàgines precedents hem tingut l'avantatge de poder comparar dos texts paral·lels relatius a un mateix tema, el de la valoració teòrica del Cisma d'Occident. Les següents no es podran plevir de l'esmentat avantatge, ja que no podem disposar d'exposicions paral·leles comparant la legitimitat de l'e-

seva afirmació en texts de tres Pares de l'Església: GREGORI EL GRAN, *Hom. in Evang.*, 19, 1 (Patrol. Lat., 3, 1017; CSEL (Corpus Vindobonense), IIIB, 720); AGUSTÍ D'HIPONA, *passim*; i CIRIL D'ALEXANDRIA, *Glaph. in Gen.* 2, 10 (Patrol. Graec., 69, 110 A).

La traducció catalana es troba a CONCILI ECUMÈNIC VATICÀ II, *Constitucions. Decrets. Declaracions*. Presentació de Mons. Ramon TORRELLA I CASCANTE, Metropolità i Primat de Tarragona, i Mons. Ricard M. CARLES I GORDÓ, arquebisbe de Barcelona. Traducció de Josep PERARNAU I ESPELT (Documents del Magisteri, 10), Barcelona, Editorial Claret 1993, 26, 2.

lecció dels dos pretendents. Sabem que la posició de l'autor del *DTSM* és clarament favorable a Urbà VI, perquè en el dit opuscle els tres passos de les tres edats del món, com els rius en la mar, desemboquen a demonitzar l'elecció de Climent VII.

Però no tenim, escrit per Francesc Eiximenis, un text paral·lel, perquè el *Primer del cristià* és una reflexió doctrinal, bàsicament i seriosament teològica, sobre la naturalesa de l'Església de Jesucrist, en la qual no entra per enlloc una possible contraposició entre Roma i Avinyó, car ambdues ciutats són (o, en temps de cisma, pretenen ésser) seu del successor de Pere, bisbe de Roma o papa, i de la seva cúria: en aquest sentit, el capítol CCXII no pot ésser més clarificador (i el cap. CCXV rebla l'afirmació): pertany al dret constitucional de l'Església catòlica que aquesta tingui la seva seu a Roma, qualsevol que sigui el punt geogràfic, en el qual s'estigui en un moment determinat el successor de Pere, bisbe de Roma o papa. Si un cisma no desequilibrava el problema, la polèmica entre Roma i Avinyó no passava d'ésser un problema administratiu i, doncs, polític, tal com el lector pot veure en la nota 13, i un teòleg no se n'havia d'ocupar.

Per això, les possibles clarícies sobre la posició d'Eiximenis en relació a les dues obediències del Cisma d'Occident, ens han de venir d'un problema completament divers, el de la possibilitat de transposició en un incert futurible, del successor de Pere, bisbe de Roma i papa i de la seva seu i cúria, des de Roma a Jerusalem, exigència constantment repetida per tants (per no dir per tots els) 'profetes' i 'reformadors' del segle XIV, la del retorn de l'Església catòlica al temps de Crist i dels apòstols.

Si, doncs, en algun punt del *Primer del cristià*, ens cal cercar i podem trobar algun element de judici sobre la (anti)valoració que Francesc Eiximenis feia de la situació del Cisma d'Occident, ha d'ésser en els capítols CCX-CCXV, dedicats a escatir els mèrits de Roma a ésser capital de l'Església catòlica; per això els hem transcrits en el segon apèndix del present article.

Recordem que el centre del *DTSM* és el pronòstic d'una irrupció de l'anticrist desdibuixat en els temps finals de la segona edat, irrupció que s'hauria començat de palesar amb la divisió de l'Església per culpa del Cisma d'Occident, portadora de tanta de malvestat i de terror com el diluvi de la primera edat i l'Anticrist verdader del final del món en la tercera (272); el Cisma d'Occident és, de més a més, per a l'autor del *DTSM*, el fet que també el porta a pensar que la divisió de l'Església introduïda pel Cisma significa que és prop l'Anticrist verdader del final del món, punt del qual no s'acaba de convèncer perquè l'anticrist desdibuixat del segon temps farà crims tan terribles com els de l'Anticrist final i tothom el prendrà pel definitiu (279); per això formula les set regles de capteniment del cristià per al temps de persecució (280-281).

I ja sabem que per a l'autor del *DTSM* els grans culpables de la situació de desori i desconcert, que obliga a preveure i pronosticar la proximitat tant de l'Anticrist desdibuixat com del final, són els cardenals que l'abril del 1378 proclamaven l'elecció de Bartolomeo Prignano, bisbe de Bari, a Urbà VI, i l'a-

gost del mateix any se'n desdeien, declaraven que aquella elecció papal havia estat invàlida i elegien nou papa, Robert de Ginebra, Climent VII (277-278).¹² Evidentment, si la candidatura de mestre Francesc Eiximenis a autor del *DTSM* ha de tenir alguna possibilitat d'ésser acceptada, vol dir que els anys 1378-1379 ell estava convençut de la legitimitat de l'elecció d'Urbà VI i de la culpabilitat dels cardenals en el moment de l'elecció segona.

I de forma lògica, el dr. Lluís BRINES I GARCIA ha afirmat darrerament en la tesi que ja coneixem, que el framenor gironí només en els seus darrers temps o anys havia estat partidari del papa avinyonès, i en concret de Benet XIII (successor de Climent VII des del 1394), i així ens parla del «seu [d'Eiximenis] final decantament avinyonista» (405) i afirma que només «al final de la seua vida fou obertament partidari del segon [papa d'Avinyó]» (429).

Sento molt no saber la data concreta en què, segons el dr. Brines, s'hauria realitzat el 'final decantament avinyonista', al 'final de la vida' del mestre gironí, però creuria haver de suposar que el 1391, vint anys abans de morir, Eiximenis encara no es trobava 'al final de la seva vida'. Perquè vint anys abans, el 1391, és documentada una relació de confiança entre el mestre i el cardenal Pero de Luna, personificació de l'obediència avinyonesa en les nostres terres tal com sabem per la nota 7, relació de confiança que havia de venir de bastant temps abans i era públicament coneguda, almenys dins la Província Franciscana d'Aragó.

El document del dia primer de març del 1391, pertanyent a Barcelona, Arxiu de la Catedral, Cisma d'Occident, doc. en paper 120, ja fou publicat en el primer volum d'aquest anuari, I (1982), 207, i diu així:

«Yo, ffrare R[amon] Esperandéu, del orde dels frares menors, axí com a procurador dels ffreres menors del hermitori de la Vall de Xelua, atorch e regonech a uós, mossèn Gil Sánchez de Monte Albo, [pabo]rde de Sogorp e canonge de València, axí com a procurador de mossèn lo cardenal de Luna, che m'auets dats dotze florins d'or, los quals lo dit mossèn lo cardenal, a pregàries de maestre Francesch Eximíniz, uós ha manat donar per prouesió dels dits ffreres de Xelva. E com axí és lo fet de la veritat, faz-vos aquest present albarà, escrit de ma mà e segellat ab lo meu segell. Quod est actum Valentie, prima die mensis marci M CCC XC primo».

Tenim, doncs, documentat que, almenys un quant temps abans del primer de març del 1391 era 'comuna veu e fama' (tal com deien aleshores) que mestre Francesc Eiximenis era tament home de la confiança del cardenal Pero de

12. Després de *El Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1979, han seguit els estudis sobre el tema. Un dels darrers, que s'enceta essent ben fidel als texts d'aquells moments, és el d'Amand JAMME, *Renverser le pape. Droits, complots et conceptions politiques aux origines du Grand Schisme d'Occident*, dins *Coups d'État à la fin du Moyen Âge? Aux fondements du pouvoir politique en Europe occidentale*, sous la direction de François FORONDA, Jean-Philippe GÉNÉT et José Manuel NIETO SORIA (Collection de la Casa de Velázquez, 91), Madrid, Casa de Velázquez 2005, 433-482.

Luna, que una petició del mestre al cardenal era un camí eficaç per a obtenir d'aquest, entre nosaltres personificador de la obediència avinyonesa, un favor, ni que es tractés d'un favor tan considerable com ho eren aleshores dotze florins d'or. L'època, més que precisar un temps anterior de la dita confiança, dóna testimoni d'una relació, que tothom sabia tan ben consolidada, que era garantia d'una bona almoïna.

Per al dr. Brines aquest document no és res més que una mostra del 'avinyonisme extern' del mestre, avinyonisme que es reduiria a «la protecció comuna que feren els dos de l'observança en la província franciscana d'Aragó» (p. 77, i nota 109 de l'article).

1. «*Aquí no ha papa huy*»

Preguntem-nos, doncs, si hi ha algun altre document o fragment textual, que ens digui quelcom més sobre la posició del mestre gironí en relació al Cisma d'Occident, sobretot si n'existeix algun dels primers temps del dit Cisma. Sabem que a aquells temps inicials pertany el *Primer del Crestià*, autodatat el 1379 i escrit, segons els estudiosos que se n'han ocupat, entre l'any acabat d'indicar i el 1381.

El text existeix, el mateix dr. Brines aixecà la llebre en les pàgines 405 i 406 de la seva tesi, però sembla que no veié que era una bonica llebre i no la caçà. Es tracta de dos petits fragments, respectivament dels capítols CCVII i CCXI del *Primer*; el del capítol CCVII diu així:

«Après [de Frederic emperador], sa partí la cort Romana e vench-se'n a-Vinyó, qui és ciutat sobre lo Royné, en Proença, e aquí estech en .LXX. ayns, en lo qual temps la ciutat e sanctuaris de Roma foren quaix deserts e descipats. Ara som al derrer punt de aquesta deiecció, despuys que s'és leuat aquest sisme general entre aquests dos, dals quals cascú s'appella papa, aquell qui és en Roma s'appella papa Urbà lo VIè, e aquell qui és a-Vinyó ss'appella papa Clement VII, per lo qual sisme huy xrestientat és en fort terrible brogit e en fort mal estament. Esperam auer piior sens comparació...» (BC, ms. 456, f. 137c).

El fragment del capítol CCXI fa d'aquesta manera:

«Ítem, per aquesta rahó han ells [els Romans] perdut [f. 140d] tant de temps la presidència esperitual e temporal, car aquí no ha papa huy ni enperador ne neguna persona de pes, axí com solia, e axí com ho havia prophetat Ioatchim, com dix que per los peccats dels Romans perdrien la cort apostolical per .LXX. ayns, en lo qual temps ha estat ia la dita cort Romana e lo papa en Auinyó...» (BC, ms. 456, f. 140c-d).

Intentem, en primer lloc, de precisar el temps. El fragment del cap. CCVII és clarament posterior als primers dies d'agost del 1378, en què els cardenals

(tots els cardenals, italians inclosos) declararen invàlida l'elecció de Bartolomeo Prignano a bisbe de Roma i els no italians procediren a la nova elecció de Climent VII. El fragment del capítol CCXI, és, evidentment, posterior a aquella data, però podria ésser anterior al 18 de setembre del mateix any. Per què? Molt senzill: havent-se allunyat d'Urbà VI tots, absolutament tots, els cardenals, Roma es trobà sense cap cardenal fins que el 18 de setembre d'aquell mateix any Urbà VI en creà vint-i-cinc d'una fornada; a la dita situació d'absència de cardenals podria respondre la frase del capítol CCXI, segons la qual no hi havia a Roma «neguna persona de pes», car, sembla que, si alguna n'hi havia d'haver, havia d'ésser algun cardenal. És una hipòtesi, però l'afirmació que a Roma, ultra no haver-hi papa, en escriure la dita frase, no hi quedava cap persona de pes, no deixa de donar-li algun fonament objectiu, sense que, però, arribi a demostració apodíctica; a manca de millor, podria ésser una hipòtesi. Però les raons millors hi són.

Fixem-nos ara en les cinc paraules inicials de la frase central: «aquí no ha papa huy». Llegida fora de context, la frase podria tenir dos sentits:

1) 'aquí avui no hi ha papa', és a dir, Roma es troba en situació de Seu vacant i per això 'no ha papa huy'; però pel fragment del capítol CCVII no ens és permesa aquesta interpretació, car només tres folis abans l'autor ens ha dit que ell coneix tant el fet de l'elecció d'Urbà VI el 6 d'abril del 1378, com el de l'elecció de Climent VII, el 20 de setembre del mateix any; per tant, res de Seu vacant, perquè des de primers d'abril del 1378 la càtedra de Roma a Roma és ocupada per Urbà VI, que s'afirma papa (i la continuaria ocupant i afirmant-se únic papa legítim fins al 15 d'octubre del 1389, en què moria); per tant:

2) l'afirmació: «aquí no ha papa huy» només pot tenir un significat clar i net, el que Urbà VI, encara que ocupi i posseeixi la Seu de Roma a Roma, per a mestre Francesc Eiximenis no és papa vàlidament elegit.

Permetem-nos una observació entorn al fragment del capítol CCVII acabat de copiar, perquè es tracta d'un d'aquells casos en què el seu autor escriu seguint fins a tal punt les seves certeses subconscients, que aquestes li fan dir la veritat profunda que ell endevina en els esdeveniments: allí, en efecte ens recorda els setanta anys d'estada de la Seu Romana a Avinyó, durant els quals «la ciutat e los sanctuaris de Roma foren quaix deserts e descipats», i afirma, sense adonar-se de l'abast de la seva tesi, que el Cisma d'Occident representa el punt més baix d'aquell rebaixament: «Ara som al darrer punt de aquesta deiecció, despuix que s'és leuat aquest sisme general»: en plata: l'elecció d'Urbà VI no ha representat per a Eiximenis un punt i apart, que hauria iniciat l'ascens vers la represa i la revaloració de Roma, ans el punt més baix de la seva deiecció. Cap partidari d'Urbà VI no s'hauria permès una degradació tan radical del ,seu' papa.

Però posem-nos una possible objecció, que invalidaria la conseqüència lògica acabada d'explicitar: la frase «aquí no ha papa huy» es troba dins un

capítol, el CCXI, que té per títol *Qui proua e aduu altr(e)s rabons que la dita ciutat de Roma no dega ésser cap de xrestienat*.¹³

Per a entendre l'objecció, cal recordar que des del f. 127a ens trobem en la «segona part o punt principal» del *Primer del Crestià*, destinada o destinat a exposar l'itinerari del poble de Déu per les successives tres Lleis, de Natura, d'Esriptura i de Gràcia, explicació que en els capítols CLXXXVII al CCV desplega allò que representaren les dues lleis de Natura i d'Esriptura, desemboçant així en «la terça part e punt principal del dit primer libre appellat *Xristià*, la qual possa .XX. dignitats que la Lig de Gràcia present és, de molt, pus alta que...».

13. El text d'aquest capítol és transcrit en l'apèndix segon al present article.

És possible que algun lector es pensi que les raons exposades en aquest capítol eren només fruit d'elucubracions mentals de l'autor Eiximenis: res de més lluny de la realitat; només cal recordar que amb el començament del Cisma d'Occident s'havia revifat, fins a l'exasperació, un debat que els anys 1356-1377 havia viscut dos moments de clímax, els del retorn d'Avinyó a Roma dels papes Urbà V i Gregori XI: com a mostra d'aquells debats, que arribaren al mateix col·legi dels cardenals i al papa, s'acaba de publicar l'al·legat oficial llegit en consistori papal per l'ambaixador del rei de França, l'abril del 1357, conservat a París, BN, *lat.* 14644, ff. 1r-11v, estudiat, transcrit i editat per Franco MORENZONI, *Parler au pape au nom du roi. Le discours d'Ansel Choquard au pape Urbain V (avril 1357)*, dins «Studi Medievali», Serie 3^a, XLVIII (2007), 317-365, en particular 353-355, on sota suau capa i guant de vellut hom pot llegir acusacions contra Roma i els romans, per ventura més roents i radicals que les de mestre Eiximenis: «... de Urbe Roma et probitate gentis romane uideri possunt uerba Bernardi *ad Eugenium*, que recitantur per Ioannem Monachum in illa decretali *Fundamenta*, que subiteo, et ex causa. Vnum subiungit quod Roma a predonibus et latronibus fuit constructa, unde adhuc retinet primordium dicens: Roma manus rodit; quos rodere non ualet, odit: nec est qui se abscondat a rosura huius. Et, beatissime Pater, ultra illa que recitat Ioannes Monachus..., aduertere debetis que scripsit idem Bernardus *ad Eugenium* alibi, sic dicens: Scio ubi habitas, increduli et infideles sunt tecum; lupi, non oues sunt, talium, tu tamen, pastor, quomodo, si fieri possit, conuertas eos ne ipsi subuertant te. Et paulo post: fateor istum populum // usque adhuc extitisse dura fronte, sed utrumne etiam indomabili, nescio...» (353/688-354/700).

«Vnde Ieronimus, ad inquisitiones Algacie, q. 11, dicit sic: "Vnde secundum *Apocalypsim* Ioannis, in fronte purpurate meretricis scriptum est nomen blasphemie, id est, Rome eterne. Caue, ergo, Pater..." (354/704-707).

«Potissime autem considerare debet sanctitas uestra futurum excidium romanum, de quo prophetauit Hydaspes rex Medorum, qui... ad memoriam posteris tradidit sublatum iri ex orbe imperium nomenque romanum, quod multo ante prefatus est quam illa troiana gens condereetur, ut dicit Lactantius. Item, de dicto excidio urbis Rome scribit idem Lactantius: descriptis etatibus urbis Rome, ipsam asserens senio laborare, concludit: quid aliud restat nisi ut sequatur interitus senectutem?» (354/717-724).

Per tant, conclusió: «Ex quibus concluditur: locus iste [Avinyó] a Deo preelectus illeque locus [Roma] a Deo despectus, et per consequens a suo uicario non frequentandus...» (355/732-734).

Les referències són: a Joan MONJO (Ioannes MONACHUS; Jean le MOINE), *Glossa aurea*, París 1535, 320; a sant BERNAT, *De consideratione*, dins *Opera omnia*, ed. Jean LECLERCQ, M. M. ROCHAIS, III, Roma-Poblet 1957, 453-454; a sant JERONI, «Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum», 56/1, Viena 1996, p. 54; i a LACTANCI, «Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum», 19, Viena 1890, p. 634.

La primera d'aquestes dignitats, la de l'amplitud geogràfica, és objecte dels capítols CCVI-CCVIII, i en aquest punt el mestre no és precisament optimitista:

(F. 137b) «Capítol CCVII. *Com l'espai de la habitació xrestiana és molt aminuat d'algun temps ençà.*

...

«Aprés d'aquest temps [els tres primers segles de persecucions], vench Costantí emperador qui donà l'imperi a la església en temps de papa Siluestra e lauors la heretat de Jhesu Xrist cresqué e fon molt escampada per tot lo món... E lauors comencaren aprés de florir alguns hòmens forts ermitans... (i temps de les heretgies... i temps de l'Islam...) (F. 137c)... Aprés se perdé Acra... Aprés fon destròit l'Orde dels templés...».

El capítol CCVIII, al cap de poc, enceta la segona de les vint dignitats de la Llei de Gràcia o cristiana, *Qui posa la segona dignitat del estament cristià sobre la Sinagoga, e és quant a la ciutat capital* (f. 139b), i així tenim fins al capítol CCXV una discussió comparant les excel·lències de les ciutats de Jerusalem i de Roma, sota els títols següents:

Capítol CCX: *Que Roma no dega ésser cap de Xrestientat*¹⁴ (f. 139d).

Capítol CCXI: *Qui proua e aduu altr(e)s rabons que la dita ciutat de Roma no dega ésser cap de Xrestientat*¹⁵ (f. 140c).

Capítol CCXII: *Qui responent a les dites rabons, premet hun preàmbol necessari al propòsit* (f. 140d).

Capítol CCXIII: *Qui prova que Roma dega ésser cap de Xrestientat* (f. 141a).

Capítol CCXIII: *Qui respon a cascuna de les rabons fetes contra lo precedent propòsit* (f. 142b).

Capítol CCXV: *Qui proua que de fet a altre ciutat degués pertànyer aquesta dignitat de ésser cap de Xrestientat e no a la ciutat de Jherusalem* (f. 143b-c).

Els títols de tota aquesta secció no deixen cap dubte sobre el sentit de la discussió entre Jerusalem i Roma, a la qual ja ens hem referit, ni sobre la significació de les raons adduïdes en els capítols CCX i CCXI (objeccions contràries a Roma), com tampoc sobre el fet que els quatre darrers capítols contenen la resposta a les objeccions dels capítols CCX i CCXI. Ens hem de preguntar, doncs, si aquella afirmació tan radical: «...aquí [a Roma] no ha papa huy...» no ha rebut alguna resposta en els dits capítols darrers.

14. El text d'aquest capítol és transcrit sencer, essent el primer dels quatre copiats en l'apèndix segon al present article.

15. Vegeu la nota 7.

EIXIMENIS ENTRE JERUSALEM I ROMA

Acabo de recordar en la nota núm. 13 que durant la segona meitat del segle XIV, en ocasió del retorn d'Avinyó a Roma dels papes Urbà V i Gregori XI, havia sorgit la polèmica entre els qui propugnaven el retorn del papat (recordem: del bisbe de Roma) a la Ciutat Eterna i els partidaris de l'estada del bisbe de Roma a Avinyó, polèmica en la qual s'havia implicat oficialment la Corona de França.

Aquella polèmica és ben visible, ni que sigui a contrallum, en els capítols CCVIII-CCXV del *Primer del Crestià*; i dic només ,a contrallum', perquè Eiximenis no entra en la polèmica política entre Roma i Avinyó pròpiament dita, ans la desplaça a l'alternativa entre Roma i Jerusalem. Dit d'una altra manera, el teòleg Eiximenis evita d'embolicar-se en una polèmica purament política, que no entra en profunditats teològiques, ja que es mou exclusivament en el pla de les xafarderies o de les maledicències d'un poble contra el poble veí.

I dic que, en canvi, la polèmica entre Roma i Avinyó, que en els mesos inicials del Cisma d'Occident degué arribar al paroxisme (per exemple, al del ,popolino' romà bramulant tan imperativament com vindicativament i violentament: ,Romano lo vogliamo, al manco Italiano'), fou per Eiximenis desplaçada a un pla més doctrinal, al de la contraposició Roma-Jerusalem.

Perquè, de la mateixa manera que existí ben viva durant la segona meitat del segle XIV l'alternativa entre Avinyó i Roma, existí, durant tot el segle XIV, l'alternativa entre Roma i Jerusalem, amb la consegüent polèmica entre els partidaris de la ,institució', del ,statu quo' i de l'exercici indiscutit de l'autoritat, d'una banda, i de l'altra, els espirituals de totes les extraccions i magisteris, per als quals, la institució eclesiàstica des dels temps de Sant Silvestre papa i Constantí emperador (i no diguem després de sant Damas i Teodosi), s'era anada enfonsant i enfangant cada vegada més en la mundanitat del poder i de la riquesa i calia un terratrèmol espiritual que tornés l'Església cristiana al seu estat primitiu i autèntic dels orígens a Jerusalem. Això ja no és safareig ni picabaralla d'un poble contra el veí, ni d'una ciutat contra la contrincant, ans tema de discussió doctrinal sobre la naturalesa i missió de l'Església i en aquest sentit, de discussió teològica.

En efecte, l'oracle profètic de mitjan segle XIV, el gran ,doctor / magister prophetiarum', Joan de Rocatalhada, havia deixat ben clar en el seu *Liber futurorum eventuum*, que un dels esdeveniments finals de la història o almenys de l'etapa actual, consistiria en la conversió dels jueus, en el pas del govern universal de l'Església a llurs mans, i en la consegüent transferència del dit govern de Roma a Jerusalem. Heus ací com ho diu la traducció catalana medieval (i una mica encarcarada, sobretot si és llegida poc abans o després de la prosa estilitzada d'Eiximenis) del dit llibre (que no es pot confondre amb la gran ,summa', que és el *Liber ostensor quod adesse festinant tempora*):

«...he entès ésser esdevenidor que la ciutat de Jerusalem, après Antechrist, sia fet del sobirà bisbe, que allí sia cap del setgle, en lo qual loch sots Jhesu Christ la fe christiana comens. Car, axí com per manament de Jhesu Christ la seu de la general Sglésia al temps de sant Pere apòstol, per la multitut del poble dels juheus, la ciutat de Jherusalem és transledada en Roma e mare de ciutats, ço és a saber lo general poble convertidor, per aquella mateixa mesura fins al temps de Antechrist, axí esdevenidor és que, mort lo primer Antechrist, que la Sglésia general de Roma, ço és a saber, en la ciutat de Jherusalem sia tornada: lavors los juheus convertits a Jhesu Christ, aquí matex per mesura de mil anys o quaix (car axí com los jueus per la lur increença perderen la seu de la general Sglésia, axí los italians, qui per la maior part agredosament rebran Antechrist... perdran per l'Altisme la un e l'altre general Imperi, axí temporal com ecclesiàstic e temporal), car, segons la letra, serà transportada la seu de la Sglésia sacrosancta en la ciutat de Jherusalem sots un sobirà bisbe, del qual he entès feta menció, segons la letra... en l'*Apocalipsi*, en lo capítol Xè...».¹⁶

Coneixem ja la seqüència dels capítols CCVIII-CCXV, del *Primer del crestià* i sabem que els hem de llegir, no pas com si tot allò que el mestre gironí hi escrivé fossin afirmacions seves, ans dintre la dinàmica d'objecció i resposta,¹⁷ dinàmica que ens permet d'assistir a una autèntica 'Quaestio disputata'; i així com les 'quaestiones' medievals s'encetaven amb una rècula de 'videtur quod non' o raons en contra, també ací, en els capítols CCX i CCXI, tenim un rebost ple d'acusacions sobretot contra Roma, la primera de les quals afirma que la Ciutat Eterna no té la categoria espiritual exigible a

16. Joan de ROCATALHADA, *Llibre dels grans esdeveniments (Liber secretorum eventuum)*, dins Josep PERARNAU i ESPELT, *La traducció catalana medieval del Liber secretorum eventuum de Joan de Rocatalhada. Edició, estudi del text i apèndixs*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 139-140, línies 1125-1144; recordaré que aquest tema segueix en les pàgines següents, fins a la 144 i a la línia 1207.

Abans he dit que aquest tema no és objecte de la gran 'summa prophetica' de Joan de Rocatalhada, el *Liber ostensor quod adesse festinant tempora*, perquè aquest es limita a les prediccions per als anys immediats, els de 1360-1364; el *Liber secretorum eventuum*, en canvi, exposa els futurs esdeveniments 'vistos' per fra Joan un dia de juliol del 1345, entorn de sant Jaume: «com yo fos vetlant e pregant... soptosament e instant, en un moment viu e lo meu enteniment fo ubert, e de les coses esdevenidores entení per visió intel·lectual les coses següents, en suma e breument scrites», *ibid.*, 68, lín. 22-25.

Sento molt que, en comparació al text fluid de mestre Eiximenis, el de la traducció catalana del *Liber secretorum eventuum* de fra Rocatalhada, resulti un bon pèl encarcerat, però no n'hi ha d'altre.

17. El sentit d'objecció i resposta amb què ha d'ésser llegit i entès el text d'aquests capítols CCIX-CCXV del *Primer del Crestià*, vaig assenyalar-lo ja en el meu *La traducció catalana medieval del Liber secretorum eventuum de Joan de Rocatalhada. Edició, estudi del text i apèndixs*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVII (1998), 7-219, en particular 41-42, nota 54, on es pot trobar una exposició més resumida que la de les pàgines actuals; també hi indico la contraoposició entre Eiximenis i Rocatalhada en el tema del retorn de la Seu de Roma a Jerusalem, *ibid.*, 45-46, nota 65.

la capital de la Cristiandat.¹⁸ No cal dir que els penjaments contra Roma escrits per sant Bernat de Claresvalls al papa Eugeni en el *De consideratione* són transcrits en llatí i traduïts al català en el capítol CCXI; no hi manca la desqualificació de ‚regnum nequam - regne d'iniquitat' atribuïda pels jueus a Roma, ni les desqualificacions de sant Agustí i de Sant Gregori en el mateix capítol.

Però tot el balanceig de pros i contres té punt final en el capítol CCXII, que precisa la que Eiximenis considera doctrina oficial de l'Església entorn la seu de Roma:

«Mosényer sant Pere elegí la ciutat de Roma per seu sua special..., no per autoritat humana mas per autoritat diuinal» i esmenta com a prova tres o quatre cànons del *Decret* de GRACIÀ.

Ací, però, només tenim una tesi teòrica, que valora les raons positives o negatives que han d'ésser atribuïdes a Roma per a mantenir-la o no en teoria com a capital de la cristiandat, tesi que no es pot confondre amb la consideració concreta d'allò que és o que mereix Roma en una situació determinada com la fàctica d'aquells anys.

Una mostra d'això segon que dic l'hem trobada fa un moment, en transcriure un paràgraf del cap. CCVII, on mestre Eiximenis es queixava d'«aquesta deiecció, despuys que s'és leuat aquest sisme general», frase que col·locava la situació del cisma en la línia descendent de tot el temps de l'estada dels papes a Avinyó.

És en aquesta valoració concreta de ‚deiecció', que ell atribueix als moments inicials del Cisma, on podem trobar el judici de mestre Eiximenis sobre els dos papes o les dues obediències. I de fet trobem les bases del dit judici al final del cap. CCV, quan dóna una resposta global a les objeccions contra Roma o als seus valors i ho fa amb una doble consideració, una de sociopolítica i una de possible perspectiva profètica.

La consideració sociopolítica es troba en el següent paràgraf:

«Lo segon punt és aquest: si axí són mals los Romans com damunt és al·legat, no és marauella, car tostemps fon tot procés notable en cascun puiament, a passar per .v. punts, ço és: començament, procehiment, declinament, estament e decahiment».

«Ara és axí que la dita ciutat és passada per totes les parts del dit procés e ara és en decahiment, quant és en si mateixa...».

Més clar, l'aigua: la història de Roma, també la de la Roma cristiana, ha passat per les cinc etapes, que són les de «tot procés notable»; i resulta que en aquell moment, el dels anys 1379-1380, la situació és la més baixa, la de

18. Títol i text del capítol CCXI. *Qui proua e aduu altr(e)s rabons que la dita ciutat de Roma no dega ésser cap de xrestiantat* (f. 140c) es troba en l'Apèndix segon al present article.

decadència. I no crec que aquesta constatació, absolutament pessimista, pugui significar altra cosa que això: l'elecció del romà Urbà VI, no sols no ha representat cap redreç en relació a l'estat de coses anterior, ans ha estat el moment en què s'ha manifestat un dels pitjors estigmes dels Romans, explicitat en un dels paràgrafs del capítol CCX:

«La segona rahó és aquesta, car Roma és poble de tan mala gent que al món non ha semblant en malícia... E que aquests Romans sien axí maluades gens prouen-ho alguns per següents motius»:

«e primerament dien que dóna ha entendre lur malícia la interpretació de lur nom, car ‚Romanus‘ uol dir tant (*corr* ahtant, *exp.* ah-) com aquell qui és molt alt e fort honrat e cridant alt; e aytals cuyden ésser los Romans, car, segons que aquests dien, sens vergonya confessan que ell(!) són los pus generosos hòmens del món e són sobiranament disposts a comoció e a crits e a ffer hun avolot soptós ha hun gran senyor e ha tot ho[m], qui no lus consenta a llur voler, axí com tot dia pots veure e hoir per experiència».

I recordem que segons que l'autor estableix en el mateix capítol CCX, «ara és certa cosa que lo cap espiritual de algun gran estament deu ésser fort exemplar e sens tota malícia», cosa que certament no han demostrat ésser ni els romans amb els avalots dels dies de l'elecció ni Urbà VI després que ell mateix s'havia imposat com a papa.

És normal que a un observador i analista de la realitat que tenia davant els ulls, com era Francesc Eiximenis, aquella situació el conduís a aquell taxatiu: «huy en Roma no ha papa», quan Urbà VI ja portava mesos o potser un any assegut en la Seu de Pere.

Però encara no hem trobat la darrera paraula de mestre Eiximenis. Ningú no dubta que, ni que només fos de cua d'ull, tenia l'atenció posada en les ‚profecies‘, i en especial en les de Joan de Rocatalhada, que, tal com sabem, pronosticaven el futur de l'Església i el col·locaven a Jerusalem, una de les quals el mateix Eiximenis atribuïa a Lactantius i a sant Metodi, els quals profetitzaven allò que hauria hagut d'esdevenir dins els vint anys primers vinents, tal com recorda al final del capítol CCXIV:

«Emperò, si aquesta dignitat li tolrà nostre Senyor Déus ho no, no sap hom de cert. Bé diu per estirs aquell gran doctor LACTÀNCIUS, e creu que *Sobra lo Gènesis*, que la Ciutat de Jherusalem, per moltes vegades que sia presa per xrestians, null temps [143b] no sserà per ells posseïda ne la auran plenament fins a la fi del món, hon diu que lauors, mort Antichrist e conuertits los iuheus, lauors l'emperador xrestian passarà lla ab totes les insígnies e estruments, qui a la passió de Jhesu Xrist seruiren, e totes aquelles posades al peu de la creu de Jhesu Xrist, leuar-s'à la corona del cap e posar-la ha en terra e haginollat, leuant les mans e los hulls al cel, comanarà si mateix e tot son imperi ha Jhesu Xrist. E lauors, per mi[ni]steri d'àngels, la creu de Jhesu Xrist, qui aquí serà tota entegra per especial miracle de Déu, serà transportada ab les altres insígnies sues, axí com ab los claus e la lança

e l-esponge e los flagells e axí de les altres coses qui-l affigiren en la sua preciosa mort. E iamés d'açò res no serà vist fins al dia que lo Saluador ving-a iutiar los bons e los mals e lauors per misteri d'àngels serà portat alt enlayre deuant tota nació. E açò posa expressament sant METODI, màrtir gloriós, en lo tractat qui féu *Del adveniment d'Anticrist final*; per què appar que Jherusalem no serà ia més longament cap de Xrestiendat».

I ara sí que arriba la darrera paraula, clara i escairada, de mestre Eiximenis, la darrera del capítol CCXV, i conté clara referència als dos autors citats en el paràgraf acabat de transcriure:

«Emperò no creu que sia ver, pensant ço que damunt és al·legat per aquells sants doctors, dos, qui dessús són al·legats».

No crec extralimitar-me resumint les aportacions de les pàgines anteriors en dues afirmacions de mestre Eiximenis:

«Huy en Roma no ha papa»: mirades les coses d'acord amb els elements de judici de les cinc etapes per les quals passen les coses d'aquest món, pel Cisma Roma és col·locada en la ,dejecció més profunda'; i

«No creu que sia ver» l'expectativa d'un gran canvi en bé en els anys finals del segle XIV, pronosticat pels ,profetes', contra les afirmacions de la p. 48 d'aquest article.

¿Un ,pamphlet' de propaganda?

Recordem que entre els ,profetes' i les ,profecies' de Catalunya en els anys 1378-1380 hi havia el *De triplici statu mundi*. Per això ens hem de preguntar què era aquell text.

I la primera cosa que en podem dir, coneixent com ara coneixem les idees de fra Francesc Eiximenis, és que difícilment es podria trobar un escrit més allunyat de la forma de pensar del teòleg gironí els anys 1378-1380. Podem afirmar amb rotunditat que, davant el Cisma d'Occident, el teòleg Eiximenis no es rebaixà mai a fer de propagandista d'una de les obediències, i molt menys de la d'Urbà VI, car mentre ell regnava com a papa a Roma, el teòleg digué ben clar que «huy en Roma no ha papa». Ell fou conscient d'allò que significava el Cisma, però es contemplà la situació des de l'alçada dels principis, ja sigui dels teològics, ja sigui dels que formulen les cinc etapes de qual-sevol situació humana col·lectiva, de cap manera no homologables amb les elucubracions ,trinitàries' de Joaquim de Fiore.

Del *DTSM*, en canvi, en podem fer dues afirmacions:

es tracta d'un text tot ell emmarcat en la polèmica que s'encengué en l'església llatina després de les dues eleccions papals del 1378;

i es tracta d'un text tot ell destinat a propaganda a favor del papa de Roma, Urbà VI.

Sabem que els primers anys posteriors al 1378 foren de collita esponerosa d'escrits de propaganda: se'n poden distingir de dues menes: els de pura informació i els de tesi més o menys teològica.

Els de pura informació pretenien establir els fets de la primera elecció, tant en favor com en contra, i altra vegada podien pertànyer a dues branques, la privada i la pública. Pertany a la privada, per exemple, la lletra de l'infant fra Pere d'Aragó al cardenal Bertran Atger, recordada en la bibliografia inicial; les informacions públiques foren els repetits processos, que emprengueren diversos reis, Pere III el Cerimoniós entre d'altres, per a escatir la veritat dels esdeveniments que emmarcaren l'elecció d'Urbà VI. El *DTSM* no pertany a cap d'aquestes categories.

En aquells moments conflictius hom se serví també del dret canònic i de la teologia a fi de demostrar l'encert o la veritat de la pròpia decisió en la matèria. Indiquem, entre nosaltres, el *De moderno Ecclesiae schismate* del (o atribuït al) futur sant Vicent Ferrer. El *DTSM* seria un text paral·lel de l'acabat d'esmentar, ja que aquell era favorable al papa d'Avinyó i el *DTSM* al de Roma, tal com ja sabem. Fins i tot són semblants en el fet que un i altre són atribuïts a un mestre en teologia aleshores incipient de l'Orde de Predicadors i a un mestre en teologia que estava escrivint la seva primera gran obra, de l'Orde de Framenors; potser el mal pas d'aquest segon fou el d'atribuir a Eiximenis una doctrina que ell com a teòleg no podia acceptar i un partidisme pontífic, davant el qual era més que escèptic.

Preguntem-nos també qui és l'autor del *DTSM*? Només m'atreveixo a descartar dos noms: amb no total seguretat, el de l'infant fra Pere d'Aragó perquè, tot i ésser el cap de la facció urbaniana en la província franciscana d'Aragó, no sembla haver tingut la formació doctrinal necessària per a combinar l'esquema joaquimita amb la situació introduïda pel Cisma d'Occident; i Perfetto Malatesta, l'abbas Sitriensis, ambaixador d'Urbà VI davant Pere el Cerimoniós, perquè, jurista com era, no sembla l'home indicat per a elaborar una doctrina amb un tan considerable percentatge 'profètic'. També sabem els noms dels frame-nors catalans que eren considerats teòlegs seriosos, dignes de formar part de la comissió, que el qui aleshores ocupava el lloc d'inquisidor de la Corona Catalanoaragonesa, el provincial dominicà, Bernat Ermengol, constituí per demostrar que les acusacions de Nicolau Eimeric contra Ramon Llull eren mancades de serietat: eren els mestres Arnau Peregrí i Bernat Broll, i els franciscans Berenguer Llaquet, Guillem Aragó, Dalmau de Clascar i Joan de Peguera, entre els quals potser es podria trobar l'autor del *DTSM*.¹⁹

19. Els seus noms són coneguts perquè consten en l'acta de la Comissió Ermengol, integrada dins la coneguda com a *Sentència definitiva* a favor de Ramon Llull, darrerament estudia-

En canvi, no em veuria amb el cor de descartar que el *DTSM* fos escrit per un falsari (o per un grup urbanista) que es volgués aprofitar de l'incipient prestigi de Francesc Eiximenis; les tres línies inicials resumint la doctrina de les tres lleis hi encaixarien i qui sap si, fins i tot, no són un indicador de camí.

I no puc deixar de fer-me una pregunta: la intenció principal del falsari que hauria pogut escriure el *DTSM* era la d'afavorir l'obediència romana o la de desprestigiar Eiximenis davant el rei Pere el Cerimoniós, en atribuir-li un escrit contrari a la seva ,indiferència'? No sé si, més enllà d'allò que podia exigir la decisió del rei, en la província aragonesa de framenors es donà aquella situació d'indiferència que suara hom ha documentat fins i tot en moltes de les províncies italianes de framenors, segons A. EMILI, *Ludovico da Venezia*, dins «Dizionario Biografico degli Italiani», LXIV (2005), 448: «... molte provincie [francescane] si mantennero neutrali» (entre Urbà VI i Climent VII). Existí també entre nosaltres, pots ser a Sant Francesc de Barcelona, algú que volgué promocionar-se davant el rei escrivint i atribuint a Francesc Eiximenis un text que, pel fet de prendre posició (i de quina manera!) a favor d'un dels dos ,papes' i contra la ,indiferència' reial, li havia de desplaure profundament? No puc fer res més que formular la pregunta, incapaç de respondre-hi. Seria el de fra Bernat Broll un nom possible?

RESUMINT

El tema de l'autenticitat eiximeniana del *DTSM* crec que es pot resumir en aquestes dues consideracions, concentrades en frases del mateix Eiximenis:

Ell només basa la seva reflexió en la gran doctrina teològica de les successives tres lleis de Natura, d'Esriptura i de Gràcia, sense cap concessió a la versió joaquimita dels successius temps del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant.

Francesc Eiximenis evita les interpretacions transcendentals, que fan intervenir l'anticrist, col·loca els inicis del Cisma d'Occident dins la perspectiva de

da per Jaume de PUIG I OLIVER, *La Sentència definitiva de 1419 sobre l'ortodòxia lul·liana. Contextos, protagonistes, problemes*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIX (2000), 297-388, en concret, 362. La dita operació inquisitorial, datada el 1386, es trobava dins el marc de la ,indiferència' de Pere III el Cerimoniós (per això l'inquisidor no era Nicolau Eimeric) i em pregunto si mestre Francesc Eiximenis no en formà part perquè ja era conegut que ell no era ben bé ,indiferent'.

No puc deixar, almenys d'esmentar, una darrera hipòtesi: la que l'autor del *DTSM* sigui idèntic amb el de la *Concordia seu Breuiloquium Novi et Veteris Testamenti* (publicat dins *Western Mediterranean Prophecy. The School of Joachim of Fiore and the Fourteenth-Century Breuiloquium*, Ed. by Harold LEE, Marjorie REEVES, Giulio SILANO (Studies and Texts, 88), Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies, 1989, XII i 348 pp.). Exclosa la simultaneïtat (els editors el dataren els anys 1351-1354: 161), l'única raó positiva per a atribuir-li el *DTSM* seria el fet que l'autor del *Breuiloquium* coneixia almenys una obra de Joaquim de Flore, la *Concordia* i per tant tenia obert el camí vers la teoria dels tres estats del món; i si l'autor del *Breuiloquium* féu deixebles, el del *DTSM* es podria trobar entre aquests.

les cinc etapes de tot esdeveniment intramundà i deplora que pel fet del dit Cisma, l'Església es trobi en el punt més baix de les dites cinc etapes, el de la seva ,dejecció'.

L'autor del *DTSM*, per contra, després d'haver donat la pista de les tres lleis, l'abandona immediatament i es dóna a la versió joaquimita d'alguns moderns.

L'autor del *DTSM* col·loca els primers moments del Cisma d'Occident en la perspectiva transcendent dels judicis-càstigs de Déu sobre la humanitat, que li fa pronosticar una imminent actuació punitiva d'un anticrist secundari, però no per això menys terrible.

Diguem-ho en dues frases: «Aquí [en Roma] no ha papa huy» (cap. CCXI); i «no creu que sia ver» (cap. CCXV), que tot canviï de sobte cap als darrers anys del segle XIV, contra allò que pronosticaven tants i tan importants ,profetes'; per contra, «esperam auer pijor sens comparació» (cap. CCVII), perquè el redreç de Roma hauria d'ésser el resultat del redreç del poble, i Urbà VI no podia pas ésser el papa del qual hom podia esperar-lo, car en ple pontificat seu, la ,dejecció' era més profunda que mai.

Barcelona, Pasqua Florida 2008

APÈNDIX I

Capítols sobre les tres Lleis

[F. 130a] *Capítol CLXXXVIII^o: com tot lo poble de Déu, qui ha viscut sots les dites tres leys, és appellat vna església e vna esposa de Déu*

Iatsia enperò, que lo poble de Déu aia corregut sots les dites tres leys, emperò totes aquestes [tres *exp*] leys han feta vna matexa església, axí com moltes nacions fan vn Regne e axí com molts ays(!) fan vna [d *canc*] edat e diuerssos graus de cleracia estan en hun home tot sol, axí com veus que un preuere mateix és qui primerament és acòlit e puys sotsdiacha e puys diacha e puys preuera ensemps, axí que vna matexa església és estada sots diuersses [leys *exp*; te[m]ps *al man add int lin*] e diuerssos temps. E aquesta vnitat és en l'església per rahons e coses diuersses.

La primera és per vnitat de fe, car totes les tres leys han cregudes vnes mateixes coses, qui són les principals en nostre crehença; no dich pas que agen cregut articles en egual nombre, car més n'à creguts la Ley d'Esriptura [f. 130b] que la Lig de Natura e la Lig de Gràcia més que la Lig d'Esriptura. Axí com les reuelacions de Nostre Senyor són estades més fetes segons que lo temps més

anaua auant, axí com appar en lo segon capítol, hon totes les tres Leys han cregut fermament que és hun Déu e aquell ésser creador de tot lo món e retribuïdor nostre final. Car, segons que diu sant Pau, *Ad Ebreos*, capitulo XI°, açò coué a creure ha cascú de nessecitat qui ve a la fe cathòlich. Ultra açò, cascuna d'aquestes tres leys han cregut com article necessari a ssalut dels hòmens, qui són estats en via de saluació en aquelles tres Ligs, que hun hom deuia venir, en lo qual e per lo qual los hòmens del món aconseguirien saluassió.

E açò diu aquell gran doctor Vgo, *De sacramentis*, parte X^o, capitulo VIII°, per què diu l'apòstol *Ad Hefesios*, IIII°: «Vnus dominus et vna fides», ço és, hun és lo senyor, e per tal solament és vna fe estada tostemp, aquella que lo seu poble ha aguda en ell; e la *Glosa* diu aquí mateix que per tal diu l'Apòstol aquí què és sola vera fe, car vna mateixa cosa és aquella en què crehen tots los feels, ço és en aquell senyor, jatsia que d'ell crehegam diuersors articles d'aquesta vnitat. Emperestirs auem queucom tocat damunt en la exposició de la terça part del [...] difinició de xrestianisme, en lo [...] capítol, per què açò qui assí fall, aquí ho pots veure.

La segona cosa que ha feta aquesta vnitat de la sancta església del començament del món fins assí és vnitat d'esperança en sol Déu, per tal, diu Dauiu en lo *Salm* LXI aytal paraula a tota la multitut dels elets, qui són estats e seran del començament del món fins a la fi, axí: «Sperate in eo omnis congregacio populi, effudite(!) coram illo corda uestra, quibus Deus adiutor noster in eternum», e uol aytant dir: «Vosaltres, congregació de tot lo poble elet de Déu, qui fos ni sots ni serets del començament del món fins a la fi, tots aiats esperança en nostre Senyó Déu, declarats-li vostres coratges e demanats-li tot ço qui us és necessari, car ell és estat e és e serà enpertostemps lo vostre ajudador». E per tal diu [130c] de ssi mateix la sauiesa de Déu, *Ecclesiastici*, XXIIII°: «In me omnis spes vite et virtutis», co és «en mi, deu ésser tota vera esperança de auer vida perdurable e de obtanir tota virtut e gràcia», car en mí és de dar he a qui'm plau.

La terça cosa qui fa aquesta vnitat és la sanctedat e la caritat dels sats (!) del començament del món fins a la fi. Car caritat aytant vol dir com cara vnitat: ara és axí que la pus cara vnitat qui al món sia és aquella dels sants, per tal com aquella los fa vna cosa per vera amor ab Déu e entre ssi mateix, e com per null temps no fos, après aquell sant Abel, que lo món no agués sanctes persones ligades entre si mateix per aquesta amor e caritat entre ells cotinuada(!) tostemp ne aurà fins a la fi del món, segueix-se que la sancta església, qui comença en lo començament del món en aquell sant Abel e ha corregut sots tres leys en diuersos temps, com dessús és dit, posa sant Gregori en lo començament de la exposició qui posa sobra lo euangeli de Septugèsima, hon diu així: «Quis vero patrifamilias similitudinem rectus (! rectius?) tenet quam Conditor noster, qui regit quod condidit et electos suos sic in hoc mundo possidet quam subiectos dominus in domo, qui habet vineam uni-

uerssam, videlicet ecclesiam, qui ab Abel iusto usque ad vltimum electum, qui in fine mundi nacturus est, quod (! quot) sanctos protulit quasi tot palmites misit», e uol dir aytant que «no és negun, qui mills puxa ésser dit pare de moltes companyes, que nostre Senyor Déu, qui regeix aquells que ha fets, axí com si'ls tenia subiugats en vna casa. Aquest Senyor és aquell qui ha vna vinya e aquesta vinya és la sancta església, qui és aiustament dels feels, qui comença en aquell sant Abel iust e durarà fins al derrer iust qui nexerà, fins a la fi del món. E per ço pot ésser dita vinya, car aytants temps ha aguts com són los sants que aquesta sancta església ha produiits del començament del món ençà».

En les quals paraules clarament podem entendre com de Abel, fill de Adam, qui fon en lo comença-[f. 130d]-ment del món, fins al derrer elet, tots elets qui són estats ni són de present ni seran fins a la fi del món, tots són vna església per continuació de vna fe e de vna esperança, de vna caritat, qui és estada e és e serà en tots, jatsia que los dits elets segons diversos temps sien estats sots diversses leys; en aquesta matexa vnitat ffon encara testimoni, vnitat de la ciutat e del loch, en lo qual la dita vnitat é[s?] sots Ley de Natura consegurada, sots Lig de Scriptura altament conseruada, sots Ley de Gràcia marauellosament declarada, car deus saber que la vnitat de la ciutat de Iherusalem és aquella matexa ciutat, qui en temps de la Lig de Natura estech per aquell marauellós Melchicedech, rey e sobirà sacerdot de Déu totpoderós misterialment hedificada e-n aquell mateix loch, hon ella és hedificada, estech per lo gran e místich sacrifici de Abraam, gloriós patriarca, altament en esperit consegurada e glorificada, après aquella ciutat e loch estech per nostre Senyor Déu elegit, axí com especial habitació hordonada e de tot lo món singularment eleta ha ésser cadira principal en doctrina de sciència de la Ley escrita e en coronació dels reys e en domicili dels sobirans bisbes e en temple a Déu singularment de tot lo món elet a ffer los sants sacrificis a ssalabració de la sua laor per los legals sacerdots e leuites.

Per què, plach al Senyor beneyt per ensenyar la damunt dita vnitat de vna església per aquesta vnitat de loch, aquí mateix primerament fundar la sancta Religió xrestiana e açò primerament honrant la ciutat dita e loch per la sua sancta prehicassió e per la sua alta virtut ensenyada en còpia e multitut de miracles infinits, axí mateix per la sua mort sagrada que aquí li plach pendre. E encara li plach aquí trametra lo Sant Esperit en lo senacle, hon auia instituïda la consecració del seu preciós cors, e uolch que los sants apòstols aquí mateix prehicassen la veritat de la santa fe xrestiana, e volch que fos consegurat per la sanch d'alguns dels primers fundadors dels xrestians; après, ací mateix, axí de sat (!) Iacme menor, bisbe d'aquella [f. 131a] matexa ciutat, e de sant Esteue gloriós e prothomàrtir, e de molts d'altres, qui serien lochs (!) de comtar; per les quals coses appar com lo Senyor nos ensena figuralment la vnitat d'aquesta sancta església, per la qual vnitat aquest loch que axí elegí hun mateix com a rradical d'aquestes tres leys beneytes, segons que appar per ço qui dit és.

E pots veura encara, attenent sobra açò qui dit és, pençant com la dita Lig de Natura, axí com de la pus acceptable segons diuinal inspiració, elegé lo dit loch segons que spiritualment nos dóna entendre los grans actes que aquí feren los pus assenyalats dos patriarchas, que Lig aquella ach après Adam; e la Lig de Scriptura, aquell mateix loch ha agut per especial inspiració de Déu, segons que prouen les obres que aquí ha exigides e són damunt dites. E axí mateix la Lig de Gràcia, per les rahons al·legades, que hac tot son principi e començament d'aquesta matexa vnitat de vna església xrestiana; ffa encara testimoni l'Esriptura per diuersses figures quant lo Senyor, parlat(!) a la sua Església tota, Ell la appell vna coloma, vna amiga, vna esposa, axí com appar en los *Càntichs* de Salamó; figurant axí mateix la vnitat de la sancta església ensenya-le·ns per vna archa de Nohè en la segona edat del món en temps de Natura. E en temps d'Esriptura per vna altra archa qui·s appel·la archa del testament; e en temps de Gràcia per vna dona cuberta del sol, qui tenia los peus sobra la luna e sobra son cap corona de XII esteles, *Apocalipsis*, XII°.

La quarta rahó assignen alguns de la vnitat d'aquesta fe, qui és rahó dels passats e presents, e és aquesta: car vna matexa és la rahó, per què los sants passats àn crehegut en Déu e aquella per què nós hi creem, és reuerència de la primera veritat, qui és nostre Senyor Déu, per honor del qual nós crehem de grat tot ço qui·ns és proposat per ell per ell e y enclinam lo cap ab eficàssia, axí com aquells mateix se feren; ssi aquesta rahó és bastant ho no, no me'n cur; basta que diga en aquesta part ço que los sants dien, dels quals és dessús dit que han parlat per inspiració diuinal e del Sant Esperit. Emperò per tal [f. 131b] quant d'aquesta vnitat auem a parlar deiús diuersses vegades, axí com les matèries ho requeren, especialment en lo quint libre, quant parlarem de la matèria de la Sancta Fe cathòlica, per tal de present basta ço que dit auem.

[F. 131d] *Capítol CCI. Com tota la església dels feels rahanablement comença en Abel*

E ací attén com la sancta mare Església rahanablement comença en Abel, car rahó dicta que en tan excellent nau d'aquest tan perillós golf com és aquest d'aquesta vida, deg auer fort nobla proa aquell gloriós Abel, axí com aquell qui fon posat en la primera part de la església, axí com la proha és la primera part de la nau. Aquest porta primer la senyera de tota perffecció per tal que donàs al[s] hòmens següents eximpli de acabada sanctedat. D'aquest dien los sants que fon príncep de tota la humanal [f. 132a] iustícia, per tal quant fon primer sacerdot e primer martri e primer verge, en les quals coses està tota alta justícia.

Ell fon figura de la mort de Jhesuchrist, lo sacrifici del qual plach molt a Déu e per la amor del qual Déus hahirà e malahí aquell maluat Chaiim, qui·l

aucís; lo qual Abel, per tal quant era tant bo fon .C. anys plorat per lo seu pare Adam e per la sua mare Heua, en tant que per açò proposà Adam, segons que alguns dien, que ia més puy ne engenrar ne conèxer carnalment sa muller Heua ne-s aguera fet lo contrari sinó per tant car nostre Senyor Déu li manà que engenràs e multiplicàs a la natura humana.

Lo terç dupte²⁰ qui-s pot moure sobra aquell mateix capítol, sí és: com és veritat que més coses creegan los feels ara que no feïen en la Lig de Natura e d'Esriptura. Responch en aquest dupte e dich que ço que proposa és que més coses credibles apparen sots la Lig de Gràcia que sots la Lig de Scriptura ne de Natura. E açò appar que és de fet ver per la multiplicació dels articles, la qual és en la Lig de Gràcia maior que no fon en les altres passades. Car als entichs de les dites primeres dues leys bastaua de Jhesu Xrist creure que vendria com a Ssaluador. E ara la sancta església creu-ne innumerables veritats posades en los sants euangelis e especialment ne creu XIII articles dels formats en lo *Credo in Deum*, qui és en lo símbol ecclesiàstich, qui tots dies se diu en la sancta mare església. E deus saber que tots los dits articles se contenen amagadament e comfusa en la Lig d'Esriptura, axí com poca roda enmig de gran roda, segons que en esperit vehé *Hezetchiel* e posà-ho en lo primer capítol de son libre.

Lo quart dupte sí es, com se pot fer que la nostra fe e crehença sia vna ab aquella de la Lig de Natura e de la Lig d'Esriptura, com aquells primers agen cregut ésser esdeuenidor ço qui nós crem ésser passat. Dien ací los sants que ia per axò no està [f. 132b] que la sancta fe no sia vna, car axí com yo per hun mateix voler vull ara adorar Déu en diumenge, per aquell matex voler, jatsia primerament volgués en present e après age vulgut en passat. Semblant (mateix *exp*) appar açò en aquest eximpli, car per vna matexa fe puch voler que lo iuy final sia ara faedor e quant sia fet, que-l vulla ésser fet en passat, axí mateix és en nostre propòsit. Car iatsia que los Pares del Vell Testament creguessen que lo Redemptor deuia venir e puy, quant lo veren, per aquella matexa fe cregueren que ia era vengut; ho certa cosa és que madona sancta Maria, qui creech primerament lo Saluador ésser esdeuenidor e puy lo crech ésser vengut ia, per axò no mudà de creença ne axí mateix los altres, qui primerament lo esperaven e puy lo veren present, axí com Josep e Symeon e Anna profetissa e molts d'altres.

20. Els dos primers dubtes són exposats en el capítol CC, *Com fou necessari a saluació a tots los passats de la Lig de Natura be d'Esriptura auer fe e crebança en Jhesu Christ*, f. 131d.

APÈNDIX II

Capítols sobre Roma o Jerusalem

[F. 139d] *Capítol CCX: Que Roma no dega ésser cap de Xrestientat*

Contra la segona dignitat, qui posa que Roma és constituïda cap de xrestientat, fan alguns aytals rahons:

primerament, que mill couenia a la ciutat de Iherusalem ésser cap de Xrestientat per reuerència de nostre Redemptor, qui aquí prehicà e morí e fon (*corr fom*) natural de aquell poble segons la natura [f. 140a] humanal e per moltes altres dignitats, que la dita ciutat ha en si per rahó del sacerdoci e del Temple, qui era aquí, e la habitació e coronació del rey, qui's fahia aquí. E per tal com era ciutat per Déus elegida axí com appar en lo terç *Libre dels Reys*, en lo xièn capítol e en lo segon *Libre del Peralipemenon*, e en lo vièn capítol; e axí mateix, posada al mig de la terra habitable, axí com appar en lo vèn capítol de *Ezechiel*, per la qual cosa en especial és mils disposta ha ésser cap del món que no Roma, e pus ho purna(?) en satisfèr en cascuna part que age mester a recórrer a la ciutat capital del món; per què appar que mills couenia ha ésser Jherusalem cap del món que no ha Roma, la qual cosa és contra la segona dignitat allegada.

La segona rahó és aquesta, car Roma és poble de tan mala gent que al món non ha semblant en malícia. Ara és certa cosa que lo cap espiritual de algun gran estament deu ésser fort exemplar e sens tota malícia; per tal diu Plúuus que en figura d'açò ha hordonat Nostre Senyor Déu que lo Rey de les abelles no age-n fibló, ha donar ha entendre que d'allà d'on ix regiment, d'aquí deu ésser fora tot verí de malícia. E que aquests Romans sien axí maluades gents prouen-ho alguns per següents motius:

e primerament dien que dóna ha entendre lur malícia la interpretació de lur nom, car ‚Romanus’ uol dir tant (*corr ahtant, exp. ah-*) com aquell qui és molt alt e fort honrat e cridant alt; e aytals cuyden ésser los Romans, car, segons que aquests dien, sens vergonya confessan que ell(!) són los pus generosos hòmens del món e són sobiranament disposts a comoció e a crits e a ffer hun avolot soptós ha hun gran senyor e ha tot ho, qui no lus consenta a llur voler, axí com tot dia pots veure e hoir per experiència;

lo segon motiu de la lur [f. 140b] malícia si és car dien que la lur composició del lur nom és fort ministerial en significar mal, car aquest vocabla Roma, si al reuers lo ligs, vol dir amor; per què, assats nos dóna entendre lo nom aquest que ells són contra amor e reuerssegats d'aquella e sens neguna carità e ab fort poca e per consegüent no són hòmens de neguna valor;

lo terç motiu sí és en les maluestats que han fetes, car los Romans sentenciaren Jhesu Xrist Salvador a mort e-l crucificaren de fet e-l perseguiren CCC

ayns en los seus membres, ço és infinits xristians, que marturitzaren per tot lo món per lo nom de Jhesu Xrist;

lo quart motiu sí és car la senyoria dels Romans ç'appellaua antigament per lo iuheu ‚Regnum nequam’, ço és ‚Regne piior que tot altre’, la qual cosa no fora, si qualque pauitat (!) no y sabessen piior que en neguna altra terra;

lo quint motiu sí és, car sant BERNAT escriu a papa Eugeni, (e creu que sia en lo quart libre [*De consideratione*] en lo primer capítol, e diu axí: «Ante omnia sapientes sunt Romani ut faciant malum, bene autem facere neciunt, invidi celo et terre, utrique iniecerunt manus, impii in Deum, temerarium in sancta, cecidiosi invicem, emuli in vicinos, inhumani et extraneos, quos neminem amantes amat nemo, et cum timere ab omnibus ut omnes timeant est necesse; hii sunt qui subesse non sustinent, preesse semper volunt, prodesse vero non norunt, superiores infideles, inferioribus inportabiles; hii invecundi ad petendum, ad negandum frontosi; hii inportuni ut accipiant, ingrati ut acceperunt, locuntur linguam suam grandia loqui, cum operentur exigua, largissimi adulatores et mordassimi detractores, simplissimi dessimulatores et malignissimi proditores. Hec ille»;

e uol dir sant BERNAT que los Romans són maluada gent, axí com veuràs si atens als lurs grans defalliments e diu que «aquests han estússia e sauiesa diabòlica, si no-ls serueix sinó a fer mal, car negun bé no saben fer; són hòmens sobiranament enveiosos contra cel e terra, ço és contra tot lo món aparelats que en cascun posassen les mans si-ls era permès, són a Déu fort irre-[f. 140c]-uerents, temeraris contra los sanctuaris, entre si mateix tostemps bregosos, inportables ha lurs vehins, hòmens sens pietat als estranys, negun no amen ne negun no ama ha ells e per tal com desigen ésser temuts per tothom, vol Déu que ell(!) agen a tembre tothom. Aquests no saben ésser súbdits, tostemps desigen senyoria, no saben a rres profiter, a llurs maiors són desleals e inportables a llurs súbdits, a demanar res són desuergonyits, ha denegar han la cara ferma, són inportuns ha demanar, són desconexents a tot seruey, qui fet lurs sia, iacten-se tostemps e-s loen e parlen com ha hòmens de gran dignitat, com no sàprien fer res de bé, hé prometen largament e paguen e seruexen dolentament e mesquina, són grans legoters e sobirans murmura-dors, fenyen-se bons e simples e són grans traydors».

[F. 140c]. *Capítol CCXI: Qui prova e aduu altres rahons que la dita ciutat de Roma no dega ésser cap de Xristiendat*

Ueges axí mateix, dien los dessús dits, què-n diu sant AGUSTÍ en lo quint libre de la *Ciutat de Déu*, en lo XIIÈN capítol, hon diu que los Romans són hòmens cobeus, especialment de auer honor e de ésser loats en diuerses maneres, qui és senyal de gran supèrbia.

Item, veges què-n diu sant GREGORI, *Sobra Ezetxiel*, en la segona part, en la omelia XVIII^a e XVIII^a, e veuràs com se concorda ab los dessús allegats.

Item, fama és comuna per tot lo món que són gent miserable e de [?] bé e que-s presen de linatge, com sien hòmens arrodoladissos, aiustats de diuerses parts del món, que no poden al·legar pare ni mare ne grans rails de lurs linatges, e qui no poden soferir senyoria, ne dupten posar la mà en grans senyors, hòmens avolotadors, axí com dit és dessús.

Per rahó d'aquestas tantes coses, misèries e peccats, lus són prophetats grans mals, car d[is]u lo propheta d'ells prophetant que com les altres gents del món agen en temps passat destruïdes, que aytantbé seran ells finalment destruïts.

Item, per aquesta rahó han ells perdut [f. 140d] tant de temps la presidència esperitual e temporal, car aquí no ha papa huy ni enperador ne neguna persona de pes, axí com solia; e axí com ho auia prophetat Ioachim, com dix que per los peccats dels Romans perdrien la cort apostolical per LXX ayns, en lo qual temps ha estat ia la dita cort Romana e lo papa en Auinyó, axí com recompta sant GREGORI en lo segon libre del seu *Dialogorum*; lo dit de sant BERNAT dix axí: «Roma no serà axí de tots punts destruïda per enemics, mas per tempestats e trons e treballs e per terratrèmols esuahida caurà e-s abaxarà fort».

E diu aquí sant Gregori que açò apar ia ésser fet, car los murs e cases de Roma són caygudes e les esglésies enderrocades, hoc encara mal honrades per la malícia de les gents, car tants de ladres hi ha que negun altar no y pot estar cubert ne negun santuari ab honor.

Per totes aquestes coses appar gran merauella per què la sancta religió xrestiana ha elegida aquella ciutat, com ne age moltes de millors e en millors gents e pus deuotes e de maior reuerència.

[F. 140d] *Capítol CCXII: Qui, responnet a les dites rahons, premet hun preàmbol necessari al propòsit*

Responnet en aquells motius, pos primerament algunes proposicions.

E la primera és aquesta, que los fets e les hordinacions de nostre Senyor Déu basta a cascú que Ell ho man e ho vulla. Aquesta proposició posa lo MESTRE DE LES SENTÈNCIES en lo primer libre, en la fi, hon tracta de la voluntat de Déu, que negun no deu dir per què Déus vol açò ho allò, que basta saber que lo Senyor ho vulla de fet. E podem-ne assignar aytal rahó: car, com nostre Senyor Déus sia pura e infinida sauiesa essencialment, en tant que és cosa impossible que Ell pogués errar, per tal deu a cascú bastar que Ell vulla la cosa e no deu demanar la cosa ho rahó vltra per què la vol, pus que és cert que no vol sinó ço qui és pura justícia.

La segona [f. 141a] proposició és aquesta, que nós sabem bé de tot cert que mosényer sant Pere, per inspiració del Sant Esperit, ell elegí la ciutat de Roma

per seu sua especial e de tots los vicaris de Jhesu Xrist qui vendrien après d'ell, en ta[n]t que som certs que no per auctoritat humana mas per auctoritat diuinal l'Església Romana és posada sobra totes les altres esglésies xrestianes e pobles e nacions, axí com ho proua GRACIANUS en lo *Decret*, en la distincció XXI^a, en lo capítol *Quamuis*, e en distincció XXII^a en lo capítol *Sacrosancta*; per què, sàpies que si negun temeràriament creurà l'Església de Roma ésser cap del món de fet, és heretge, axí com apar en lo *Decret* en la XXII^a qüestió, en lo capítol *Omnes*. D'açò, axí mateix, pots veure moltes probacions en aqueix mateix libre en la XII^a distincció, en lo capítol *Preceptum*, e en lo capítol primer e segon. D'açò, axí mateix trobaràs moltes coses a propòsit en la XVIII^a distincció, en lo pàrraf qui comença *Memòria*.

[F. 141a] *Capítol CCXIII, Qui proua que Roma dega ésser cap de xrestientat*

E iatsia que la ordinació del Saluador e de monsényer sant Pere e de sos vicaris sia estada soficient causa per què Roma sia cap de xrestientat, emperò podem-ne assignar algunes altres rahons, segons que la bonesa de Déus inspira.

La primera és aquesta: Segons que auem *Prouerbiorum XVI*^o, totes les coses que nostre Senyor Déus fa, Ell les hordona principalment a la sua glòria e honor, axí com dicta justícia; e hauem-ho a prouar en lo quint libre. Ara, certa cosa és que entre les altres coses qui'ns informen ha lahor e temor de nostre Senyor Déu, sí és com vehem que Ell abaxa e aterra les coses altes e rebel·les e les posa tots(!) los peus de les coses simples e dels pobles, qui hamen e temen a Ell.

Sabem axí mateix que entre tots los imperis e senyories passades, l'imperi de Roma és estat [f. 141b] maior, axí com apparrà en lo VIII^èn libre quant parlarem de la VI^a edat: que, donchs, nostre Senyor Déus, per prehicació dels hòmens simples e sens letres, axí com eren sant Pere e sant Pau, age aquella ciutat tan famosa e tant gran conuertida e abaxada e sotsmesa a llur doctrina e als lurs peus, segueix-se que en açò nostre Senyor Déu mostre més son poder e son saber que si agués altre ciutat axí conuertida e tirada. Rahonable cosa és, donchs, que la ciutat, per la conuersió de la qual cosa és més Déus honrat e qui més ensenya al món son poder e son saber, que aquella fos principal e cap de tots los fills de Jhesu Xrist, ço és de tota la sancta religió xristiana.

La segona rahó sí és aquesta, car aquella ciutat deuia ésser cap de Xrestientat, la qual Déus ha elegida sobra totes les altres a donar testimoni de la sancta fe cathòlica per vies de sobirana veritat e de heficàssia, com aquesta sia estada Roma, segons que appar per escampament de sanch gran, aquí fet en temps de la persecussió dels sants martris. E per lo gran exalçament del nostre cap Jhesu Xrist, lo qual fon fet en lo temps de la conuerció de Costantí emperador e per la gran doctrina e lum que lo món n'à rebut, axí per los sants

apòstols, monsenyer sant Pere e mosényer sant Pau, qui aquí prehicaren, com per molts sants doctors e prehicadors de la sancta fe cathòlica, e per molts sants pares qui aquí ha aguts, e per infinides sanctes persones qui d'aquí són exides e qui d'aquí per diuersses maneres il·luminaren lo món, par que aytal ciutat deuia ésser cap de xrestiendat segons iuï de bona rahó, més que neguna altre.

La terça rahó és aquesta: tal deuia ésser la ciutat que fos cap de xrestiendat que tot piedors visitador d'aquella se'n tornàs d'aquella tot mudat e alterat e feruent en la amor de Déu. Com, donchs, cascun romeu qui la veïa e veïa aquí los senyals d'aquella tan gran senyoria com era dels emperadors passats, e veïa [f. 141c] en diuerssos lochs les idoles que adorauan, d'on tot lo món era prouocat ha ydolatrar; e que vegem aquí mateix los lochs hon los sants martris prengueren tants martiris e soferiren tantes penes per reprouar la seguedat dels ydolatres e per aprouar la vida xrestiana e per donar glòria a Déu e ha manifestar la excel·lència de Jhesu Xrist, en confessió del qual moriren deuotament. Per les quals coses tot coratge deu ésser fort encès a retre gràcies a Déu, qui per tant gran escampament de sanch ha axí tota ydolaria destrouïda aquí e après per tot lo món, qui tant gloriós màrtir ha aquí coronat per glòria de martiri. E deu auer aquí gran deuoció axí com a loch especial, que Déus ha elegit a tant gloriós acte e a tanta sancta obra com és fundar la sancta fe xrestiana e destrouir ydolaria e infinides altres maluestats: per què, segueix-se que aquesta aytal ciutat dech ésser cap de Xrestiendat mills que altra.

La quarta rahó és aquesta: a negun loch no pertanyia tant ésser cap de xrestiendat, com en aquell del qual tota xrestiendat ha agut principi e rayil e començament e perseuerança. Com, donchs, aquest loch sia estat la ciutat de Roma, axí com appar, si attens en açò qui dessús és dit, donchs a Roma se pertany mills que a tot altre de ésser cap de xrestiendat.

La quinta rahó sí és car Roma, qui era cap de pecat e de ydolaria sia de Jhesu Xrist e cap de xrestiendat, açò ensenya nostra Senyor Déu, del qual parteix tot bé e tota gràcia e tota la conuerssió dels peccadors, maior pietat e maior misericòrdia e maior bondat que de conuerssió de negun altre loch. Com, donchs, presència excessiua de la pietat de Déu sobra algun loch sia argument euident de dignitat e excel·lència d'aquell loch, segueix-se, donchs, que aytal loch és pus digne de ésser habitat e honrat e posat al cap dels altres que tot altra loch, e aquesta és la ciutat de Roma.

La sisena rahó és aquesta: aquell loch mereix e deu ésser posat cap de tots los altres, qui és tostemp estat ab Déu pus ligat per vera fe e amor sencera. Açò appar per Jhesu Xrist per eximpli, [f. 141d] car, per tant com Abram ach especial fe en Déu fon fet patriarcha e cap dels iuheus, e per tal com Jerusalem tant de temps hac en si lo temple de Déu, fon fet cap del poble de

Israel, e per tant com lo pobla d'Israel fon a Déus diputat per espesial servey e amor, li promès Déu que si lealment li anaua, que Ell lo posaria tostemp al cap, axí com appar *Deutero* xxviii^o; e per tal sant Pere amà més Jhesu Xrist que los altres, fon fet cap de la sancta mare església, segons que appar a XXI capítol del *Euangeli de sant Iohan*; donchs, tostemp que que(!) despuys que monsenyer sant Pere e monsenyer sant Pau foren en Roma, agué e ha aguts dins en Roma leals seruidors de Déu, alguns qui agueren ssencera fe e amor spiritual a Déu, no contrestant que Grècia e Iudea e d'altres falseiassen a Jhesu Crist, e null temps la dita ciutat no fon desemparada de tots punts per persones sanctes. Donchs, aytal ciutat mereix que sia feta cap de totes les altres ciutats del món.

La setena rahó és aquesta: certa cosa és que aquell mereix ésser cap dels altres tots qui tots aquells qui·l vehen e·l penssen amena e aporta en gran admiració de la bonesa de Déu e a gran amor a Ell e als seruents a gran deuoció e a feruor de pura dilecció sua. Com, donchs, tostemp la ciutat de Roma sia estada aytal, segons que appar primerament en la passió dels martris, qui era axí feruent en ells e miraculosa, que tiraua los sants xrestians de diuerses parts del món a pendre martiri per amor de Déu, axí com legim per tot l'any en les lurs istòries e festes. Ítem apparech açò mateix en temps de pau de la església per gran deuoció, qui aquí comencà, car aquí·s féu l'ofici diuinal romà, qui per tot lo món se diu; aquí ha aguda rahil tota deuoció e tot bon xrestianisme, donchs aquí dech ésser lo cap de xrestientat; per què d'aquesta aytal ciutat pot ésser abtament dita per nostre Senyor Déus la paraula, qui és a XXI capítol de *Ysayes*, qui diu axí: «Babilon dilecta mea posita est mihi in miraculum, pone [f. 142a] mensam et contemplare spectacula», quaix qui diga així: la ciutat qui primerament era la segona Babilònia, ço és Roma, qui «axí com ha Babilònia era plena de tota confusió e de tot pecat, ara est posada deuant tot lo món en gran miracle meu, ço és, que tot lo món pot dir que yo he feta en ella gran marauella» en quant he fet que ella sia cap del món e de xrestientat, qui tant de teps la ha perseguida. E he fet que aquí sia fet e montiplicat lo seruey de Déu e hi abunde e abite e y regne l'estament de xrestianisme, hon abondaua peccat e tota maluestat; per què·s segueix aquí mateix bona doctrina per aquells qui en aquesta manera contemplan e pençen. E és aquesta pença, taula deuant tu, ço és pençar sobra les grans marauelles que Déu ha fetes e en aquesta ciutat posades. E les hobrs que Déu ha fetes tan altes sien a tu refecció e delit de cor, per què penca de cor en los espills que Déus t'à dats e miralls de la tua vida, ço és, en los sants marturitzats e qui han aquí ben viscut e de la feruor e fe e amor que deu auer tota persona xrestiana.

La VIII^a rahó és aquesta: segons los estròlechs, la ciutat de Roma ha per assendent e per senyoreiant lo signa de Leó, qui és lo pus feruent, e lo zodíach celestial, axí com ensenya lo sol quant és en ell, en temps de iuliol, en aquesta ciutat. Donchs per concòrdia couenia a declarar la feruor e amor del

gran Leó del trip de Judà, Jhesu Xrist, qui per feruor de amor la féu hedificar en temps de Ezetchies, quant féu tornar lo sol atràs, VIII° línies atràs, ço és, quant se féu menor segons la natura que près, que-ls VIII° hórdens d'àngels. Axí mateix per feruor de amor se ensenyà lo iorn de ssa natiuitat en lo cel en forma d'infant poch al príncep emperador de Roma, Octouià; e per feruor de amor li féu ensenyar ha Sibil·la que Ell era ver Déu, qui deuia senyoreiar l'imperi romà, axí com de fet fa huy e gran temps ha.

Aquesta, donchs, ciutat, deuia [f. 142b] ésser, donques, cap del poble xrestia elet d'aquest gran senyor, qui tanta amor li ha mostrada e ella axí mateix ha ell (*corr* ella *canc* -a): per què *Ysayes* mana especialment alegrar lo nouell poble que Déus elet, ço és, lo xrestia, quant veuria que la fortalesa dels gentils, ço és la ciutat de Roma, seria a Déus conuertida. Car diu que lauors se aiustaran (*corr* ajustaran *canc* -d-) ab Jhesu Xrist grans prínceps e grans clergues e grans pobles; e axí de fet appar ya huy per la misericòrdia de Déu e açò veuràs tot en *Ysayes*, capítol LX°, jatsia que sia estat posat en paraules amagades expostes deiús en la fi d'aquest primer libre en lo capítol [...]: per què, en tot açò pençant Leó papa, posa en lo sermó seu que legim lo dia de sant Pere e de sant Pau: «Isti viri, per quos tibi euangelium Xristi, Roma, resplenduit, et que eras magistra erroris facta es discipula ueritatis». Segueix-se tantost: «Isti sunt enim qui te in hanc gloriam provexerunt ut sis gens sancta, populus electus, ciuitas sacerdotalis (et *int lin*) regia per sanctam beati Petri sedem, capud totius orbis effecta, lacius presidens religione diuina quam dominacione terrena». Hec ille. E uol aytant dir a la ciutat de Roma, parlant d'aquests dos beneys apòstols, e diu així: «O Roma, aquests són aquells nobles barons, per los quals t'és estat preïcat lo euangeli de Jhesu Xrist, e tu, qui eres primerament mestreja de error, en aquests, que has hoïts, est estada dexebla de veritat. Aquests són estats aquells qui t'àn portada en aquesta glòria, que sies gent sancta e poble elet, ciutat sacerdotal e reyal, la qual és feta cap de tot lo món per la cadira de mosényer sant Pere, que has dins tu, e és per açò axí spiritual que més senyoreges per la religió diuinal e esperitual que no fas per la senyoria terrenal».

Per les quals paraules appar, e per les altres rahon[s] dessus dites, que nostre Senyor Déus molt rahonablament ha instituït que Roma fos ciutat e cap de xrestientat.

[F. 142b] *Capítol CCXIII: Qui respon a cascuna de les rahons fetes contra lo precedent propòsit*

[F. 142c] Ara resta ha respondre a les rahons e motius fets damunt per lo contrari.

E com primerament arguex que mils coué a la ciutat de Jherusalem ésser cap de Xrestientat que no ha Roma, aquesta és falça e deu ésser negada per

consegüent; e com la proua per ço com diu que Jhesu Xrist hi morí, e axí de les altres coses que al·lega ésser honor, responch-te que aquest argument mills conclou lo contrari d'açò que vols provar que no fa lo teu propòsit. Car si la ciutat de Jherusalem és estada per nostre Senyor Déus tant il·luminada tostemps mentre fon dels iuheus e tant despuys honrada per la visitació del fill de Déu, qui de lur carn e linatge era nat segons natura humana e qui d'ell a rrebre e del seu adueniment era largament informada per los sants prophetes e per sobirans senyals ha ells dats en la sua natiuitat e en la sua sancta prehi-cassió, e après en la sua reuerent mort; e açò no contrestant ells l'àn axí leia-ment auilat e mort e sos missatgers e prophetes perseguits e matats cruel-ment: digna cosa era que en detestació de llur crim no solament ells sien estats morts e perseguits e catiuats, ans encara lo loch e ciutat sia perpetualment desabitada.

E d'açò auem eximpli per eximplis e custumes ciuils, car poble rebel·le e obstinadament rebel·lant e repugnant a senyor e posant les mans en ell, no solament mereix ésser mort de dret, ans encara la llur ciutat e habitació deu ésser derrocada e abisada e desabitada perpetualment. E açò appar ha hull per entiga custuma en Ytàlia. Car, com algun comet algun crim contra lo senyor ho contra la comunità, no solament és ponit en persona, ans encara li derro-quen les cases perquè sien tostemps inhabitable.

Quina pena merexien axí mateix aytals segons les ligis ciuils, appar-ho en lo VIIIÈN libre del *Codi*, en hun títol, qui·s appel·la *Ad legem Iuliam ma-[f.142d]-gestatis*, hon contra aytals se dóna pena capital fins a la terça o quar-ta generació. E aquesta sentència innueix lo Saluador, *Luce*, XI° capitulo. Diu aquí: lo piedors senyor quant vehé la ciutat plorà agrament e dix: «Ho mes-quina de ciutat, que temps vendrà que los teus enemichs te assetjaran he-t enderrocaran en tant que no romandrà en tu pedra sobra pedra, per tal com no has conegut la visitació que Déus t'auia feta, trametent-ta lo seu fill il·luminant a tu». E açò vol dir *Daniel*, capitulo VIII°, quant dix que Xrist morria en la .LX. e segona setmana hodómada; e après tantost dix que la ciu-tat seria guastada per lo duch qui vendria, ço és per Tit e Vespesià. E après dix que lo poble qui lauors negaria Xrist no seria pus d'aqu[í] auant, ço és, negun estament ne reputació, e aquesta pena lus duraria fins a la fi del món.

E aquesta pena en especial lus era prophetada per *Ysayes* en lo primer capí-tol de son libre e per altres diuersors prophetes, que la ciutat de Jherusalem, regne e terra lur seria deserta tot e inhabitat axí com fon lonch de temps après la invasió que·ls feren Tit i Vespesià.

Poden assignar encara algunes rahons per què no plau ha nostre Senyor Déus que la ciutat de Jherusalem après tants mals qu'è fets, sia cap de xres-tiendat, ans aquesta dignitat age altre ciutat:

La primera sí és, car en llexar caure e venir a menys aquella ciutat de Jhe-rusalem eleta, dóna entendre nostre Senyor Déu que no ame los lochs sinó per amor dels habitants, pus que veu que los habitants li són excessivament des-conexents no presa molt donar los habitants ab los lochs ensemps, tot a no res,

axí com de fet ha fet dels iuheus e de moltes altres nacions e regnes e imperis.

Pories ací dir que si aquesta rahó val res, axí ben conclou contra Roma com contra Jherusalem, car com Roma aia axí mateix fets innumerables mals ha xrestians en temps dels martris, segueix-se que Déus axí mateix [f. 143a] la dege discipar ella e sos abitans axí com Jherusalem e per consegüent no deu ésser cap de Xrestiendat.

Responch-te en aquest argument e dich-te que no és semblant rahó de Jherusalem com de Roma, car Jherusalem ço que ha fet contra lo Saluador e los prophetes ho ha fet per pròpia malícia, qui planament no-s pot escusar en quant per les escriptures e per los grans senyals e per les altres moltes conijuncures ha ells donades per nostre Senyor Déu podien veure qui era Jhesu Xrist e la sua doctrina. E axí mateix qui eren ne que dehien los sats(!) prophetes que Déu lus trametia, mas no podia conèixer Roma, com fos ydòlatria (*int lin*) e no agués escriptures ne les altres grans aides que huien los iuheus e per la gran ignorància que huien los Romans, los escusa e, si no de tot, emperò escusaua-los de molt; per què, diu sant Pau de ssi mateix, com diu: «Misericordia a Domino consecutus sunt, quia ignorans feci», *Prima ad Timoteum*, primo. Ço és a dir: «Yo he, diu ell, trobada misericòrdia ab Déu car pequé per ignorància». E açò és certa cosa, que aytant com la persona pecca en maior e pus excessiua ignorància, aytant son peccat és menor, axí com ss'è a declarar en lo tercer libre, en la matèria de ignorància.

És ben ver que per tal com Roma despuys que coneix Jhesu Xrist ha comeses moltes iniquitats, per les quals la ha nostre Senyor Déus moltes vegades affligida e la ha huy quaix aportada ha no res en esguart de ço que era, axí com appar ha hull e segons que mosényer sant Bernat auia prophetat, axí com demunt és al·legat, emperò les grans honors que han fetes sos predecessors a Jhesu Xrist e per gran bonesa sua e per diuersses altres rahons tostempes és estada conseruada en la dignitat principal, que és cap de xrestiendat.

Emperò, si aquesta dignitat li tolrà nostre Senyor Déus ho no, no sap hom de cert. Bé diu per estirs aquell gran doctor LACTÀNCIUS, e creu que *Sobra lo Gènesis*, que la Ciutat de Jherusalem, per moltes vegades que sia presa per xrestians, null temps [143b] no sserà per ells posseïda ne la auran plenament fins a la fi del món, hon diu que lauors, mort Antichrist e conuertits los iuheus, lauors l'emperador xrestia passarà lla ab totes les insígnies e estruments, qui a la passió de Jhesu Xrist seruiren, e totes aquelles posades al peu de la creu de Jhesu Xrist, leuar-s'è la corona del cap e posar-la ha en terra e haginollat, leuant les mans e los hulls al cel, comanarà si mateix e tot son imperi ha Jhesu Xrist. E lauors, per misteri d'àngels, la creu de Jhesu Xrist, qui aquí serà tota entegra per especial miracle de Déu, serà transportada ab les altres insígnies sues, axí com ab los claus e la lança e l-esponge e los flagells e axí de les altres coses qui·l affigiren en la sua preciosa mort. E iamés d'açò res no serà vist fins al dia que lo Saluador ving·a iutiar los bons e los mals e lauors per misteri d'àngels serà portat alt enlayre deuant tota nació. E

açò posa expressament sant METODI, màrtir gloriós, en lo tractat qui féu *Del adveniment d'Anticrist final*; per què appar que Jherusalem no serà iamés longament cap de Xrestiadat.

[F. 143b] *Capítol ccxv: Qui posa que de fet a altre ciutat degué pertànyer aquesta dignitat de ésser cap de xrestiadat e no a la ciutat de Jherusalem*

E que de fet en altra ciutat degué pertànyer aquesta dignitat de ésser cap de xrestians e no a la ciutat de Iherusalem appar-ho per alguns motius:

Lo primer sí és que null temps no fon vna ciutat cap de moltes e diuerses leys e pobles sinó Roma, qui de xrestians e de gentils és estada cap per dispensació especial de Déu. Per què, donchs, auria aquest priuilegi la ciutat aquella reprouada e maleyta qui ha son Déu és estada tostemp rebel·la e lo seu Fill li ha mort e entre dos ladres vilment peniat?

Lo segon motiu, sí es car en tot negossi, lo principal mudat, tantost se muda lo excessori, segons que diu aquella decretal *De constitutionibus transllato*. Pus, donchs, que Déus elegia poble nouell, ço és lo gentil, e·ls daua nouella ley, segueix-se axí mateix que·ls daua altra ciutat per cap fora aquella qui era cap del pobla vell, ço és dels iuheus.

Lo terç, que [f. 143c] nostre Senyor Déu uolia donar exempli a tot lo món que tot hom se guardàs de ofendre Déu, car, pus que no auia perdonat en aquella ciutat per ell tant dabans amada, segueix-se que menys perdonaria a les altres si feïen per què.

E que de fet la ciutat de Roma sia e deia per viua rahó ésser estada aquella ciutat que sia instituïda cap de tota la sancta religió xrestiana, axí ho appar clarament per les rahons fetes dessus en lo capítol de CLXXVI; e per tot açò appar suficient solució a la primera rahó feta en l'altre capítol, qui proua que Iherusalem no deua ésser cap de xrestianisme.

A totes les altres rahons ensemps, qui prouen que Roma no deu ésser cap de xrestians per les grans malícies dels Romans, les quals aquí són al·legades e per diuerses vies, dich alguns punts per solució lur.

Lo primer pu[n]t sí és que los Romans en te[m]ps passat són estats homes fort famosos e fort auists e aguts en lo regiment del món, dotats de virtuts naturals e morals en aquella manera que virtut pot ésser en hom infel, e açò appar en lo primer *Libre dels Machabeus*, en lo xxèn capítol, e ho appar per les obres, car tot lo món se subiugaren e·l possehiren pus segurament que no feu iamés ninguna altra senyoria.

Lo segon punt és aquest: si axí són mals los Romans com damunt és al·legat, no és marauella, car tostemp fon tot procés notable en cascun puïament, a passar per .v. punts, ço és, per començament, procehiment, declinament, estament e decahiment.

Ara és axí que la dita ciutat és passada (*exp.* passassa) per totes les parts del dit procés e ara és en decahiment, quant és en si matexa, per estirs mantén-la

Ihesu Xrist, qui per la fe d'ella pregà que no fallís, e la sostenen mèrits dels sants màrtris, qui aquí iahen, e li aiuden obres sanctes de molta persona deuota, qui aquí habiten dins e defora, e bon regiment ecclesiàstich, que contínuament hi ach tostemps e en especial feruor de deuoció e de bonesa, qui és en les dones, ha influença singular e que Déus hi ha posada, qui prouoca a deuoció e a dolçor de cor per aquells qui y van a peregrinar.

La qual influència és tanta que appar que tot quant hi ha son e crit e don deuoció en aquells qui y vénen, [f. 143d] per les quals coses fa a ssoportar la misèria dels hòmens aquells, los quals, si a Déu plau, se milloraran ara en la reparació del món, la qual esperan tot dia per tot cert.

E ia que hon vehem gran disposició ésser feta per nostre Senyor Déu és axí mateix és aquí ha Sant Pere, la Sancta Verònicha e fas del Saluador; e a Sancta Maria de Araceli la fas de la gloriosa mare sua, qui són relíquies sobres honorables per tota xrestiendat.

La sanch axí mateix dels sants martris mereix que tostemps la gent aquella sia soportada en lurs pacions, maiorment pus que en breu esperam millorament, axí com dit és. E és axí que entre molts, molts mals, n'i ha alguns bons, qui notablement merexen que los altres sien soportats, e les honors dades per los Sants Pares entigament a la dita ciutat se mantengue[n].

Bé és ver que alguns han dit que après la reparació general del món, que posada han los sants, ésser ara après la tribulació ecclesiàsticha, serà la seu papal e apostolical en Iherusalem e aquí serà col·locada per lo sant Pare, reparació qui segons aquests deu venir après la tribulació dita tantost.

Emperò no creu que sia ver, pensant ço qui damunt és al·legat per aquells sants doctors, dos, qui dessús són al·legats.

Josep PERARNAU I ESPELT

FELIP DE MALLA, PRESIDENT
DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA,
DEFENSA LA VILA DE CERVERA
DE LES VEL·LEÏTATS DELS TRASTÁMARA

Darrerament, l'episodi de la sostracció de Cervera de la jurisdicció o directa baronia reial i la donació de la vila, com a baronia feudal a Pedro de Trastámara, germà del rei Alfons, dit el Magnànim, els anys 1427-1428, fins que deu anys després aquell moriria, ja amb el títol de duc de Noto, en acció bèl·lica en la conquesta del Regne de Nàpols, ha estat objecte d'atenció i estudi de part de Pere Verdés i Pijuan, qui ha fonamentat la seva exposició en l'abundant documentació conservada en el *Fons Municipal* de l'actual AHC de Cervera.¹ El tema de l'intent d'infeudació de Cervera a l'infant Pedro de Trastámara, si no abans, havia saltat al coneixement públic el 1978 en el meu *Felip de Malla. Correspondència política*,² on era possible de resseguir la repercussió que el dit intent tingué en la més alta instància de la Generalitat de Catalunya en el trienni 1425-1428, i les pàgines i raonaments que aquell afer suscità en l'aleshores 'diputat del braç eclesiàstic', dit d'altra manera, en el Molt Honorable President de la Generalitat de Catalunya, pàgines i raonaments que permetien de veure la contraposició de dues formes de pensar entorn a la idea mateixa de rei i reialesa, la d'un gran pensador del 'pactisme' català, d'una banda, i, de l'altra, els mètodes més aviat personalistes i expeditius d'un rei que anava per lliure i prescindia de qualsevol cosa que no estigués d'acord amb la seva reial, sobirana i libèrrima voluntat.

Aprofitant, doncs, que el tema acaba de tornar al pla de l'actualitat,³ crec que és adient de publicar aquelles lletres oficials, amb les quals aquell 'diputat del braç eclesiàstic' intentà (suposo que inútilment) de convèncer el rei a desistir del seu projecte.

1. Car vuy en la cort no s'i fa res sense diners. *En torno a la negociación entre la villa de Cervera y el rey durante la Baja Edad Media*, dins *Negociar en la Edad Media / Negocier au Moyen Âge*. María Teresa FERRER MALLOL, Jean-Marie MOEGLIN, Stéphane PÉGUIGNOT, Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, editors. «Actas del Coloquio celebrado en Barcelona los días 14, 15 y 16 de octubre 2004» (Anejos de Anuario de Estudios Medievales, Anejo 61), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Casa de Velázquez - Université de Paris XII (Val-de-Marne), 2005, 185-214.

2. (Els nostres Clàssics, A/114), Barcelona, Editorial Barcino 1978, en particular en les pàgines 97-98 (inventari de lletres), 206-207 i 219-228 (doctrina política de Felip de Malla a base de les lletres).

3. El lector en pot veure un brevíssim resum en la secció de *Notícies bibliogràfiques* d'aquest mateix anuari, entre les de la secció terça (*Estudis de referència cronològica*), a l'altura del segle XV.

Les lletres es conserven a l'Arxiu Reial (ACA), *Generalitat. Lletres trameses*, registres núms. 641-642.⁴ D'entre aquell gairebé miler de lletres trameses, les que es refereixen a Cervera, destaquen entre les nou-centes setanta, per descomptat, per la condícia en la seva redacció (Felip de Malla pot ésser considerar un dels grans creadors de l'idioma) i sobretot per l'elevació del pensament. Per això considero llur publicació particularment justificada.

INVENTARI DE LES LLETRES

Tal com ja consta en el llibre del 1978, les que entren en el nostre tema es troben totes en el volum 642 de l'Arxiu Reial (ACA), *Generalitat. Lletres trameses*. En la següent llista, sense repetir la signatura del volum, em limitaré a indicar el foli del mateix, del qual ha estat transcrit el text, amb tota la fidelitat a mi possible.

1. Lletre del 15 d'abril del 1427, signada per Felip de Malla en nom dels «deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona», «al molt honorable e molt saui micer Ramon dez Papiol, doctor en Leys», ff. Xv-XI_r.

2. Lletre del 15 d'abril del 1427, no signada, escrita a nom de «Los deputats», «al honrat e discret sényer en Barthomeu Ripoll, notari de Barchinona, síndich e procurador dels deputats del General de Cathalunya», trametent-li còpia de l'anterior, f. XI_r-v.

3. Lletre del 12 de maig del 1428, signada per Felip de Malla, «Al (!) molt honorables e sauis senyors, los pahers de la vila de Ceruera», f. CXXXI_r.

4. Lletre del 15 de juny del 1428, signada per «los deputats del General de Cathalunya, residents en Barchinona», «Al molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor, lo senyor Rey», ff. CXXXX_r-CXXXXI_v.

5. Lletre del 15 de juny del 1428, signada per Felip de Malla, «Al molt alt e molt magnífich lo senyor infant don Pedro», ff. CXXXXI_v-CXXXXII_r.

6. Lletre del 15 de juny del 1428, signada per Felip de Malla, «Als molt reuerend, nobles e sauis senyors, los consell del senyor rey», f. CXXXXII_v.

7. Lletre, fora les variants personals, de text i data idèntics, signada per Felip de Malla, «Al molt honorable mossèn Francischo d'Arinyo, secretari del senyor rey», f. CXXXXII_v.

8. Lletre, fora les variants personals, de text i data idèntics, signada per Felip de Malla, «Al molt honorable e de gran saviesa micer Jacme Palagrí, conseller e vic canceller del senyor rey», f. CXXXXIII_r.

9. Lletre del 15 de juny del 1428, signada per Felip de Malla, «Al molt honorable e molt saui micer Ramon dez Papiol, doctor en leys», f. CXXXXIII_r.

4. Notícies sobre el nombre de lletres es poden trobar en Felip de MALLA, *Correspondència política* (cit. en la nota 2), 126 ss.

10. Lletra del 15 de juny del 1428, signada per Felip de Malla, «Al molt reuerend senyor, lo senyor archabisbe de Tarragona», f. CXXXXIIIv.

11. Lletra del 15 de juny del 1428, signada per Felip de Malla, «Al molt honorable e molt saui micer Ffrancesch dez Pla, doctor en decrets, canonge de la seu de Barchinona», f. CXXXXIIIv.

12. Lletra del 15 de juny del 1428, signada per Felip de Malla, «Al molt honorable e de gran sauiesa don Berenguer de Bardaxí, canceller del senyor rey», f. CXXXXIIIr.

13. Lletra del 30 de juny del 1428, signada per Felip de Malla, «Als molt honorables e sauis senyors, los Phaers (!) de la vila de Ceruera», ff. CLIIIv-CLIIIr.

14. Lletra del 9 de juliol del 1428, signada per Felip de Malla, «Als molt honorables e sauis senyors, los còsols de la ciutat de Gerona», ff. CLVIIv-CLVIIIr.

15. Lletra de text i data idèntics a l'anterior, signada per Felip de Malla, «Als molt honorables e sauis senyors, los còsols de la vila de Perpinyà», f. CLVIIIr-v.

16. Lletra del 14 de juliol del 1428, signada pels «deputats del General de Cathalunya, residents en Barchinona», adreçada «Al molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor, lo senyor rey», ff. CLVIIIr-CLXv.

UNA POLÍTICA SOTA UN EPISODI

Les setze lletres (o, potser, només catorze, car n'hi ha més d'una de repetida), escrites o dictades o potser només signades per Felip de Malla, permeten de conèixer una cara, només una, la que era copsada a Barcelona en els ambients polítics decisius. Per això, aquest petit comentari de cap manera no pretèn d'oferir una visió conjunta d'aquell problema cerverí, ans només algun tret de la galta clarament visible en els cercles políticament responsables de la Generalitat de Catalunya. Allò que hom veia a Barcelona era per força una altra cosa d'allò que hom veia a Cervera, on devia pesar, i força, el cost econòmic d'una operació, que s'allargassava a desdir;⁵ fins i tot allò que traspua en aquestes lletres pot no ésser tot allò que hom pensava i de sotamà manifestava sobre aquella decisió règia, car no devia mancar el comentari de com s'havia enfonsat la justícia en mans d'una dinastia que havia entrat galejant la seva

5. Segons l'estudi de Verdés Pijuan, citat en la nota 1, 205-210, el cost global de l'operació hauria pujat a 100.000 sous barcelonesos, perquè en aquells moments, tal com deia un dels ambaixadors de Cervera al rei «huy en cort no s'hi fa res sense diners», confirmant per la seva banda l'afirmació de Felip de Malla al rei en la lletra donant compte del terratrèmol del 2 de febrer del 1428: «[la justícia] huy és morta en la mà de vostres oficials, e axí soterrada que res no resta de memòria de aquella sinó lo nom», *La lletra de Felip de Malla informant el rei Alfons del terratrèmol de la Candelera, 1428*, («ATCA», XXI (2002), 669).

justícia, la de Casp. Procuraré d'evitar la temptació d'embadalir-me en implicacions marginals i limitar-me a allò que diu el text de les lletres.

Una d'aquestes, concretament la darrera, conté un incís que permet al lector d'introduir-se en les intencions del rei, car reporta una observació reial: la que el germà Pedro «entre los altres frares és tot sol resident ab vós en vostres regnes e terres e-n cas de necessitat hàbill e prest en supllir per vostra senyoria en àrduus affairs»; la indicació que «és tot sol resident ab vós en vostres regnes e terres», no pot ésser més clara: Pedro no s'ha escaldat amb els afers dels infants de Aragón (Enrique i Juan, el futur Joan II) en la corona de Castella,⁶ car s'ha mantingut al costat del rei en la corona catalanoaragonesa. N'hi ha una altra, la que en cas de necessitat estava capacitat a complir qualsevol encàrrec, per difícil que fos: i com que en aquell moment es devien trobar en plena elaboració els plans per a la segona i definitiva anada del rei Alfons a Itàlia, em pregunto si la referència als ,arduus affairs' no amaga la possibilitat de repetir en ell, infant reial Pedro de Trastámara, l'experiència feta en un altre Pere, l'infant, més tard framenor, que mantingué a Barcelona el govern reial mentre el rei nebot, un altre Pere (III, el Cerimoniós), era a Sardenya, assegurant-hi la pròpia sobirania? És només una pregunta, però no crec que aquest ,arduu affèr' sigui exclòs del conjunt d'aquests. En aquest sentit crec que cal subratllar la insistència, amb què Felip de Malla, exclou que la bel·licositat contra la separació de Cervera de la directa jurisdicció reial, no es refereix en cap manera a la persona del príncep esmentat, i així ja la lletra núm. 4 estableix de forma ben clara que «don Pedro [és] ben digne de ésser un gran príncep en lo món, considerat qui és ell e de qui és stat fill e de qui és huy frare». En aquest sentit és convenient de llegir la lletra núm. 5, registrada tot i no ésser una lletra oficial, en el sentit de no adreçada a una persona per raó del seu càrrec públic, ans per raó de la seva posició personal, és a dir l'infant Pedro.

Deixat clar que aquest no és un afer personal, hi ha d'altres aspectes i en el meu estudi de la *Correspondència política* de Felip de Malla⁷ m'interessà principalment el doctrinal, és a dir, la teoria política entre filosòfica, ètica i teològica, que hom podia descobrir clarament manifestada o almenys endevinyable, sota les reflexions del diputat del braç eclesiàstic. Aquesta tesi no sols no manca en el raonament de les nostres lletres, ans des del primer instant (lletra núm. 4), resulta evident que aquesta és la tesi fonamental, que resumiria d'aquesta manera: Tant com sigui possible, la relació entre el sobirà i el seu poble s'ha de manifestar en el fet que aquest no sols obeeixi, ans s'integri en la persona del sobirà per una valoració positiva, en el sentit que el príncep

6. Vegeu sobre aquest tema el resum de Jaume VICENS I VIVES, *Els Trastàmars (segle XV)* (Història de Catalunya. Biografies catalanes, 8), Barcelona, Editorial Vicens Vives 1980, 118-122.

7. Vegeu la nota 2.

faci seus els objectius del poble i aquest els del rei, creant entre ambdós una circulació de sentiments que porti a una autèntica estimació mútua. Establert aquest principi, resulta evident que la decisió reial relativa a Cervera, sobretot tenint en compte la reacció d'aquesta, no és pas una passa vers la mútua estimació, ans un intent que ja s'està traduint en distanciació entre la vila i la persona del rei.

I si això que acabem d'exposar és el problema de fons de tot l'afer, no és l'únic i en aquest moment l'interès és ben altre, el de veure quin sentit té el conjunt dels nostres setze texts i la dialèctica entre les decisions del rei i les reaccions personals del nostre protagonista.

Tres blocs ben escairats es dibuixen en els setze texts, configurats com a conseqüència de dues missatgeries dels Paers de Cervera a la Generalitat de Catalunya.

Primer bloc: No gaire abans del quinze d'abril del 1427, un missatger de la Paeria de Cervera portava a la Generalitat la notícia que el rei Alfons IV Trastámara intentava de separar ciutat i vegueria de Cervera (aquesta, recordem-ho, globalment constituïda per les comarques actuals de la Segarra i del Solsonès) de la jurisdicció o baronia reial directa i constituir-ne una baronia senyorial, el baró de la qual seria Pedro de Trastámara, germà del rei, i recordava que el tema queia de ple en les obligacions de la Generalitat de Catalunya.

La reacció immediata d'aquesta fou la d'informar els dos juristes al servei de la institució també política de Catalunya, Ramon dez Papiol⁸ i Bartomeu Ripoll (lletres 1 i 2), bo i encarregant-los de fer les gestions que la Paeria de Cervera els demani, «a messions, emperò, de la dita vila» (lletra primera).

Segon bloc: Passava més d'un any i, vist que les gestions dels dos juristes no havien conduït a cap resultat acceptable, els Paers de Cervera trametien nou missatger (aquesta vegada n'és conegut el nom: Guillem Porta) a Barcelona per a informar i fer una requesta; part d'aquesta petició fou immediatament satisfeta «fent fer certs actes en poder del notari e scrivà del offici de la deputació del General de Cathalunya», tal com diu la lletra núm. 3 (possiblement es tractava de la transcripció notarial de les *Constitucions de Catalunya* afectades per la conflictiva separació de la vegueria de Cervera de la directa

8. En la lletra núm. 9, que, cas únic fora del rei, és la segona a ell adreçada, Felip de Malla li deia que «nosaltres siam informats que vós sots assignat en jutge en los affers mencionats en la dita letra [la primera al rei, on és exposat tot el problema]»; creuria que la primera de les adreçades a Ramon dez Papiol li és escrita no pas en tant que jutge de l'afer, ans en tal que jurista particular, al qual es poden fer encàrrecs professionals, que han d'ésser pagats pel respectiu client, en aquest cas la vila de Cervera. En la segona lletra, adreçada al jutge de l'afer, no hi compareixen per res possibles encàrrecs professionals.

jurisdicció reial); l'altra part, la que se n'havia d'endur Guillem Porta, per excés de feina de la Generalitat no havia pogut ésser acabada abans del retorn d'aquest a la capital de la Segarra, tal com certifica la tercera lletra, del 12 de maig del 1428.

No trigaria gaire més d'un mes a ésser completada la resposta a la requesta; entre el 12 de maig i el 15 de juny del 1428 s'aniria dibuixant un pla, que implicava un gran pas; a diferència d'allò que havia succeït fins a aquell moment, les autoritats de la Generalitat de Catalunya no es limitaven a encarregar a d'altres (els juristes de la casa) de posar-se al servei dels Paers de Cervera i realitzar les gestions que aquests els demanessin (pagant els Paers de Cervera, no cal dir-ho), ans començaven d'implicar-se directament en el conflicte; i es preparava el text de les nou lletres datades el 15 de juny del 1428: una de solemne al rei Alfons (la núm. 4), una altra al mateix interessat, Pedro de Trastámara (núm. 5), i altres set, una per a cada una de les persones o institucions següents: Consell Reial (núm. 6), al secretari del rei, Francesc d'Arinyo (núm. 7); al vicecanceller, Jacme Palagrí (núm. 8), una segona a Ramon dez Papiol (núm. 9), a l'arquebisbe metropolità de Tarragona (en aquell moment, un cerverí de naixença, Dalmau de Mur, núm. 10), a Francesc dez Pla (núm. 11) i a l'aragonès don Berenguer de Bardaxí, en aquell moment canceller reial (núm. 12).

Bloc terç: Quinze dies més tard, el 30 del mateix més de juny, arribava a la Generalitat de Catalunya una lletra dels Paers de Cervera, i Felip de Malla convocava immediatament («quax en vna matexa hora») a una reunió en el palau del bisbe (en aquell moment Francesc Climent [Çapera], pràcticament impossibilitat de moure's], d'aquest mateix, en la seva qualitat de Patriarca de Jerusalem, dels consellers de la Ciutat de Barcelona, dels diputats de la Generalitat residents a Barcelona, i de «moltes notables, nobles e honorables persones» de cada un dels tres braços; sembla que hi fou elaborat un nou pla, consistent a posar en marxa una nova ofensiva, ara conduïda pels municipis, el de Cervera en primer lloc; consta que els consellers de Barcelona assistents a la dita reunió es responsabilitzaren «de fer per si mateys certes prouisions» (núm. 13); i que al cap d'una setmana, el vuit de juliol, eren enviades des de la Generalitat de Catalunya les dues lletres al consell municipal tant de Girona (núm. 14) com de Perpinyà (núm. 15), i el 14 de juliol tramesa al rei la darrera i alhora gran peça d'aquest conjunt, la lletra signada pels diputats dels tres braços, amb tota seguretat redactada per Felip de Malla (núm. 16).

Tenint ja una certa idea no sols de cada una de les lletres, ans també de la col·locació de cada una en el moment dialèctic de la campanya que li correspon, és arribada l'hora de preguntar-nos quines eren les raons, amb les quals la ,intelligentzia' política barcelonina, i en particular Felip de Malla, aquells anys president de la màxima institució política del país, la Generalitat de Catalunya, consideraven que podien fer tornar enrere d'una decisió ja presa en un afer familiar per un home i un rei com Alfons IV Trastámara; i cal tenir en

compte que en aquell colla-amolla no es tractava pas de dilucidar un problema purament teòric, ans de convèncer el rei a tornar enrere d'una decisió efectiva i eficaç ja presa en un afer que tocava directament la família reial, davant la qual al palau reial la possible repercussió negativa en la vila i vegueria de Cervera devia ésser considerada un ,dany col·lateral', més aviat poc atensible.

Potser el problema es podria formular d'aquesta manera: es trobaven Felip de Malla i el rei Alfons IV Trastámara en la mateixa longitud d'onda, de manera que les consideracions fetes pel mestre en teologia fossin capaces de convèncer un rei Trastámara fins a fer-lo tornar enrere d'una decisió ja presa a favor del seu germà, en el moment en què entorn aquest germà es maduraven decisions polítiques ,en àrduus affairs'? (Núm. 15)

Mestre Felip de Malla desplega, sobretot en les lletres núsms. 4 i 16, tot un ventall de raons, capaces de fer-lo sortir vencedor en una ,quaestio disputata' d'àmbit universitari, però les relacions entre la Generalitat de Catalunya i la casa reial els anys 1427-1428, devien tenir poc d'universitari. Intentem de veure-ho més de prop.

Ja ens hem referit a la doctrina política bàsica, la de l'estimació recíproca entre rei i poble, que malda a favor de llur ,col·ligació' i és, per contra, reàcia a la contraposició entre ells. La doctrina política es podia elevar fàcilment a teològica, amb la referència a la figura del rei contemplada al contrallum de la del ,rei Jesús', fins a esmentar l'Eucaristia, tal com recorda i explica la lletra núm. 4. Però, ja des de la primera, les nostres lletres reporten constantment raons de tipus jurídic i fins i tot polític, aquestes encaminades a fer avinent al rei la inviabilitat de la seva decisió; per ventura, aquestes darreres devien ésser les més eficaces.

En la lletra núm. 16 aquesta doctrina és més explicitada sota símbol esponsal:

«Senyor, la cosa pública és la vostra sposa e la unitat e los priuilegis de aquella són lo seu dot e lo seu ornament; ella vos demana que li retats lo deute e aquest és coniuñcció ab inseparabilitat de vostra senyoria e desiga e demana per sa naturalitat que si lo cors de la cosa pública és vostre, cascun membre de aquella sia vostra e que si la mà és vostra... que cascun dit sia vostra...».

Les raons jurídiques són gairebé esquematitzades en la lletra núm. 4 i segueixen aquest camí:

a) l'any 1358 el rei Pere el Cerimoniós atorgava a la vila de Cervera privilegi d'inseparabilitat de la corona com a part del comtat de Barcelona;

b) cinc anys més tard, en les corts generals de Montsó 1363, el dit privilegi «fou confirmat e auctoritzat e fet com immutable» en esdevenir Constitució de Catalunya;

c) el 1412, amb el Compromís de Casp, a la nova dinastia Trastámara «passà aquest Principat en via de contracta e en via de pacte, qui és pus fort que ley, e lo qual obliga a equalitat segons Déu e segons veritat lo vassall e lo rey»;

d) però, l'argument insoluble' i definitiu consisteix en el fet que «vós lo dit priuilegi hauets ab vostre jurament confirmat e invariablament roborat, lo qual jurament és fi e solució de tota controvèrsia, segons diuinal auctoritat».

Cal suposar que el rei no vol passar per l'acusació d'haver jurat en fals.

Hi ha, finalment, una consideració política: en la suposició que el rei no oblidés el seu intent d' infeudar Cervera a favor del seu germà, el dia que hagués de convocar cort de Catalunya, es trobaria amb l'exigència prèvia de retornar Cervera al Reial Patrimoni, car els tres braços presentarien la dita exigència com a ,greuge' a solucionar abans i tot que la cort comencés.

També la lletra núm. 4 ho diu ben clar: «Nosaltres, senyor, e nostres successors e encara la cort, quant que sia per vostra excel·lència celebrada, no cessarem de demanar... on per vostra excel·lència sia cort o parlament celebrat, strenyents-nos a això la dita Constitució e la jura de aquella...»; la núm. 5, a l'infant Pedro, ho resumeix així: «...com aquest sia greuge, lo qual ans de totes coses en cort o en parlament conuendria que fos reparat»; i la núm 16, escrita pocs dies abans d'acabar-se el trienni dels anys 1425-1428, quan ja era imminent la successió de diputats i d'oïdors de comptes al cap de la Generalitat de Catalunya, ho formula amb claredat meridiana: «...nostres successors... no cessaran de instar açò mateix ab vostra senyoria, car no poran pus [que] lo capítol jurat, en virtut del qual prosseguim aquesta causa, dur trosús a deguda conclusió, en manera que les leys de la terra sien seruades e mantengudes».

I Cervera?

En la lletra núm. 13, adreçada als Paers de Cervera, Felip de Malla fa a la vila una observació, que és com una petició o qui sap si exigència, molt concreta: «...aconsellants-vos que en l'endemig [mentre tothom espera la resposta correcta del rei] vosaltres vetlets ab degut estudi en conseruar aquexa vila al senyor rey...»: si no ho entenc malament, les autoritats de Cervera havien d'estar atentes i ésser amatents a mantenir el ,statu quo' de vinculació jurídica amb i dins la directa jurisdicció reial.

Què hi havia sota aquesta observació? No puc excloure la possibilitat d'un cop de mà per part dels delegats del príncep, que la lletra núm. 5, ens recorda que es movien i per això Felip de Malla demanava a l'infant Pedro: «vos supplicam no solament façats cessar la instància dels vostres, qui en fer-vos senyor de aquella vila vos cuyden servir...». No puc pas excloure una presa de possessió ,de facto', tenint com tenien el document reial de concessió de la vila i vegueria al dit infant.

Però per ventura hi havia una referència més directa, la que permet de saber l'existència d'una ,cinquena columna' favorable a l'infant dins la vila mateixa: la lletra 16 recorda que els ceriverins s'estimarien més «perdre vn de

lurs fills que ésser separats de la vostra reyal senyoria», amb alguna excepció, però: «almenys V o VI qui, exceptats, qui no són res...»: la ,cinquena columna', doncs, existia i els Paers havien de mantenir els ulls ben oberts a fi que els cinc o sis cerverins i ,la instància dels vostres' (partidaris de l'infant), sumats, no s'apuntessin la victòria d'alguna batalla, ni que fos parcial, en aquella contesa.

El joc del rei

En un cert moment, en escriure la lletra nùm. 13 als Paers de Cervera, Felip de Malla no s'està d'esbossar un mínim de crítica al comportament reial en aquell afer: «... jassia lo dit senyor, parlant ab humil subjecció de la sua reyal magnificència, hi faça provisions contràries...».

En un altre moment, el de la lletra nùm. 4, la primera adreçada directament al rei, Felip de Malla es permet d'introduir-se dins els pensaments reials i suposa que la seva única intenció en prendre les decisions relatives a Cervera ha estat la de posar a prova fins a quin punt arribava la voluntat cerverina de fidelitat, continuant dins la directa jurisdicció reial; recordades les raons jurídiques abans esmentades i en particular els juraments d'uns i d'altres, escrivia això:

«E per açò viuim en sperança que àls, senyor, vós no hauets volgut sinó pendre experiment de la fidelitat del poble de Ceruera, lo qual a veritat és digne de honor, car no pot comportar, axí com no deu, de perdre son senyor, ne de canviar senyoria reyal ab qualsevol altra terrenal senyoria, major o menor. Beneyt sia lo Altisme, qui vol en aquest temps sien demostrats tals arguments de amor de vassalls a príncep e a senyor, en gran instrucció, lum e eximpli de moltes altres nacions del món».

No puc suposar que aquest paràgraf sigui altra cosa que un exercici de retòrica, un intent d'endolcir la medicina que el rei, tornant enrere de la decisió sobre Cervera, s'havia d'empassar coll avall.

Jo no sé si mai el rei llegí o es féu llegir aquella lletra,⁹ però en qualsevol cas, el paràgraf acabat de transcriure segurament no sols no féu diana en les

9. Una altra lletra important i oficial de Felip de Malla al rei Alfons IV Trastámara, aquella amb la qual li descrivia les malvestats del terratrèmol del 2 de febrer del 1428, el mateix Felip de Malla dubtava que el rei tingués ganes de llegir-la, tal com dóna a entendre clarament el bitllet al nostre ben conegut Ramon dez Papiol, qualificat en aquella ocasió de promotor dels afers de la Generalitat de Catalunya davant el rei: «...us pregam, mossèn, façats que la dita letra sia per vós donada al dit senyor rey e per lo dit senyor legida...», *La lletra de Felip de Malla informant el rei Alfons del terratrèmol de la Candelera, 1428*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 666, nota 6.

intencions reials, si ja no li provocà un esclat de riure de tan lluny que el ,mestre en sacra teologia', hauria apuntat el tret.

Les recerques recents sobre la personalitat del rei Alfons IV a base de documentació contemporània no menen pas al resultat que fos un personatge inclinat a acceptar que li trenquessin la girada, ben al revés: la seva voluntat s'havia d'imposar per damunt de tot i les persones dels possibles col·laboradors eren només acceptades i avaluades en la mesura que eren executors dòcils de les decisions reials, sempre dins el camí d'exalçament (o de l'enriquiment) de la persona del rei.

El mateix Felip de Malla podia recordar la pròpia experiència, quan, després d'haver carregat damunt les pròpies espatlles la immensa -i perillosa-feinada de desplaçar els regnes, terres i esglésies de la Corona des dels camins de Benet XIII als del concili de Constança, i d'haver arribat a les portes mateixes d'ésser creat cardenal en reconeixement a la seva participació en el conclave d'elecció del papa Martí V, el rei es contraposà a la voluntat del papa perquè volia ésser ell mateix i la família reial els primers pagats al comptat per la col·laboració a superar el Cisma d'Occident i a retornar la unitat a l'Església romana, de manera que les retribucions als propis súbdits fossin una derivació de les rebudes per la casa reial.¹⁰

També ha estat estudiada la relació entre Alfons IV Trastámara i el seu antic fidel col·laborador Alfons de Borja, convertit en papa Calixt III,¹¹ d'on resulta clar que el rei «es considerava amb dret preeminent a tenir a les mans els millors càrrecs de les esglésies de la corona» i en quant a la reconquesta de Constantinoble el rei féu tot el possible perquè arribessin a les seves mans les quantitats de moneda que el papa destinava a la dita reconquesta, però en rea-

10. Sobre aquesta temàtica hom pot veure el meu Felip de MALLA, *Correspondència política* (citat en la nota 2), 64-78, on vaig arribar a resultats com els de les frases següents: «...el rei convertia en qüestió d'amor propi... no permetre que ningú no li esmenés la pàgina, i exigia, en conseqüència, que tothom renunciés al propi profit en ares del profit reial, en el qual cadascú hauria trobat la paga corresponent» (69); i, «si ja era inaudita la pretensió d'ésser senyor absolut i totalitari dels seus súbdits, no cal dir quin judici se'n devia endur pel seu intent de voler manar a la casa del papa» (71-72).

La voluntat o vel·leïtat reial de tenir ell la darrera paraula en tot i d'ésser ell el primer i principal beneficiat en tot, afers eclesiàstics inclosos, arribà a una formulació oficial en la *Constitutio Alphonso V, Aragonum regis, de non admittendis bullis Sedis Apostolicae absque regis eiusque consilii beneplacito*, del 28 de juny del 1423, sobre la qual em permeto de remetre al meu *Mestre Martí Talayero, víctima de la tensió entre Martí V i Alfons el Magnànim*, dins «Butlletí de la Societat Castellonense de Cultura», LVI (1980 = VI Centenari del Cisma d'Occident. *El Cisma en les terres valencianes*), 524-532, en particular, 529, nota 9.

11. Treball realitzat per Miquel NAVARRO SORNÍ, *Alfonso de Borja, papa Calixto III, en la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo* (Col·lecció biografia, 35), València, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València 2005, 662 pp. (recensió dins «ATCA», XXVI (2007), 833-836, en concret p. 834); i en particular *Calixto III Borja y Alfonso el Magnánimo frente a la cruzada* (Col·lecció ,Minor', 16), València, Ajuntament 2003, 284 pp. (recensió dins «ATCA», XXV (2006), 631-634).

litat féu «constantment babarotes davant els ulls del papa durant tres anys amb les seves quinze galeres destinades a la croada, se les cobrà contínuament a la bestreta i al final les destinà a la seva guerra contra Gènova».

Acabo de posar uns punts de referència contemporanis que ens permeten fins i tot a nosaltres, al cap de quatre o cinc segles, de conèixer poc o molt el personatge d'Alfons Trastámara, rei: sense cap mica de dubte, Felip de Malla el coneixia molt millor, car l'havia experimentat, i no de forma satisfactòria, des de feia més de dotze anys. Justament per aquesta raó, crec que és encertada la pregunta de si ell es creia que el rei havia decidit l'operació de fer passar Cervera de la jurisdicció reial al senyoriu baronial amb la sola intenció que la vila li donés una prova d'adhesió afectuosa a la seva persona; potser sí que només en rebre la lletra reial, de la qual parla cap al final la darrera de les lletres ací publicades, Felip de Malla descobrí que darrere l'operació Cervera' hi havia intencions que apuntaven a 'àrduus affers' de la corona. Potser per això la interpretació de tota l'operació Cervera' com a ocasió, a la qual correspondria una resposta extremadament satisfactòria per al rei, la de la demostració d'afecte popular cerverí envers la seva persona, ja desapareix de la darrera de les lletres ací publicades.

I així, al final, l'afer és reduït als seus elements reals, el d'una decisió reial, el d'una contraposició decidida tant per part de la vila com per part de les autoritats de Catalunya sobre la base de les *Constitucions* catalanes, com el d'una intervenció des d'una posició intermediària entre la vila i el rei, que proporcionà al diputat eclesiàstic de torn i per això president de la Generalitat de Catalunya, l'avinentesa de formular en unes pàgines, de les quals l'autor exilià qualsevol referència personal negativa ni per al rei ni per al seu germà Pedro, i en les quals cercà de desplegar raons objectives que portessin el rei a reflexionar sobre la seva decisió: unes pàgines prenyes de consideracions tant d'ètica com de legalitat i de política, segurament poques vegades igualdades i cap superades en la història de la literatura catalana.

Al cap de pocs dies cessaven tant els tres diputats com els tres oïdors de comptes de la Generalitat de Catalunya per al trienni 1425-1428 i s'estroncava aquesta correspondència, que certament prosseguí, però en un pla diferent.

El cerverí Pere Verdés i Pijuan ens acaba d'informar, a base de la documentació municipal, de la resposta de la vila de Cervera a una de tantes vel·leïtats de la dinastia dels Trastámara; aquestes pàgines ens han permès d'assistir a la reacció que aquell intent de convertir el fill del rei Ferran d'Antequera, i germà d'Alfons IV Trastámara en baró de la vila i baronia de Cervera, provocà en les instàncies de la Generalitat de Catalunya; la lletra núm. 13 ens fa saber que «aquesta dita ciutat de Barchinona e dits honorables consellers de aquella han pres càrrech de fer per si mateys certes prouisions, totes concernents la dita deffensió dels dits interèssers» i les lletres 14 i 15 ens diuen que el problema de Cervera, transformat en problema constitucional de Catalunya, era presentat almenys a dues altres ciutats del braç reial, Girona i

Perpinyà. Segurament l'AHCB i els arxius municipals d'aquestes darreres (sense excloure la possibilitat d'algun altre, privat o públic) ens podrien fer conèixer llur reacció i així tindríem davant els ulls la manera com un afer local s'havia estès per bona part de Catalunya.

Tindria algú la possibilitat d'esbrinar-ho?

APÈNDIX DOCUMENTAL

Barcelona, Arxiu Reial (ACA),
Generalitat. Lletres trameses, 642.

1. [Ff. Xv-XI^r].

Mossèn molt honorable:

La vila de Ceruera, sentint-se no poch agreujada, e no sens rahó, del cas e acte deiús scrit, lo qual lo senyor Rey ha proposat de exercir e exeutar de aquella, és recorreguda per son missatger ab gran querela: nosaltres, com aquells qui hauréu càrrech de mantenir e deffendre les Constitucions generals de Catalunya e Capítols de cort comuns a tots los tres braces o staments, dient e exponent lo dit missatger que·l dit senyor rey hauria donada la dita vila de Ceruera e lochs e vegueria de aquella al egregi don Pedro, frare germà seu, de què ab tota veritat so (!) molt merauellats, car bé pot veure lo dit senyor que los tres braces o staments de Catalunya en les hores que són ajustats en Corts generals, tostemp entenen en quitar son patrimoni, alienat en lo dit Principat, no dubtants de fer-ne grans donatius al dit senyor e administrar-ne grans despeses a fi que la sua reyal corona sia dotada e premunida de aquelles Ciutats, viles, castells e lochs, que los antichs precessors del dit Principat, ab no poch scampament de llur sanch, han adquisits e ajustats als senyors Reys passats, comtes de Barchinona de gloriosa memòria; e que·l dit senyor rey vulla ara separar vna vila tan insigne e tant notable e tant bé stant a la dita reyal Corona d'Aragó, com és la dita vila de Ceruera ab los dits lochs e vegueria, ab veritat no és sens merauellar e sens [f. XI^r] que no·ns-en deiam tots dolre.

Dolre-se'n deuen los prelats, dolre-se'n deuen tots los barons e altres magnats, hoc e dolre-se'n deuen totes les vniuersitats e sotsmeses a la dita reyal Corona, veents los lochs insignes lacerar e deperir de la Corona per trasportacions e altres senyories. E posat, de tot açò nosaltres e altres hajam e·speram que hauréu e hauran sentiments desplaents e anujosos, emperò coué que ara nosaltres nos sintam del càrrech a nós donat de mantenir les dites Constitucions e Capítols, car, segons nos ha exposat lo dit missatger, e creem que així sia, la dita vila ha priuilegi atorgat en plena Cort, lo qual sabria a Costitució,

que la dita vila seria incorporada e vnida al Comdat de Barchinona inseparablement, axí que qualque sia comte de Barchinona ha ésser senyor de la dita vila de Ceruera o son primogènit e no altre, e que aquest priuilegi ha confermat lo dit senyor Rey. Ítem, car lo dit senyor, per Constitució de Catalunya, no pot atorgar gràcia, prouisió o rescrit algú, qui sia contra priuilegi o priuilegis atorgats a vila, vniuersitat o singular persona.

Per què us pregam, mossèn, moguts per les coses damunt dites, les quals a açò, e no ab poca ardor per lo gran interès de la reyal Corona e de ses terres en aquest dit Principat e per lo dit càrrech que nosaltres hauem de mantenir e deffendre les dites Constitucions e Capítols, molt rahonablement nos induen, vos pregam axí affectuosament com podem, que tota vegada que per part de la dita vila de Ceruera ne serà a vós recorregut, vullats, a messions emperò de la dita vila, aquests affers abraçar, e abraçats, sobre e per rahó de aquells treballar ab tota diligència, continuat treball e estudi, e en tal manera que les dites Constitucions hi sien deffeses en tot beauenir de la reyal Corona del dit senyor e de la cosa públich de son dit Principat.

Certificants-vos, mossèn, que de tota diligència e treball que vós hi presets, nos farets plaer molt singular.

E sia, honorable mossèn, la santa diuinitat en vostra guarda.

Escrita en Barchinona, a xv dies de Abril del any mil cccc xxvii.

Phelipp de Malla

Los deputats del General de Catalunya residents en Barchinona, prests a vostre plaer e honor

Al molt honorable e molt saui micer Ramon dez Papiol, doctor de Leys.
Domini deputati mandarunt mihi Petro Ramis.

2. [F. XIr-v].

Sényer en Barthomeu Ripoll.

Nosaltres scriuem a micer Ramon dez Papiol, ab altra nostra letra, de la qual vos tramettem translat dins la present interclús.

Pregam-vos e us manam que les presents, que fem a micer [f. XIv] Ramon dez Papiol, prengats per vostres, car aquells dits prechs repetim en vós, qui sens falla hi treballarets ab diligència e axí-n confiam.

Escrita en Barchinona a xv dies de abril del any mil .cccc.xxvii.

Los deputats [...].

Al honrat e discret sényer en Barthomeu Ripoll, notari de Barchinona, síndich e procurador dels deputats del General de Cathalunya.

Domini deputati mandarunt mihi Petro Ramis.

3. [F. CXXXIr].

Molt honorables senyors:

Vna vostra letra hauem reebuda per l'honrat en Guillem Porta, vostre síndich e procurador, qui en virtut de creença per vosaltres, senyors, a ell ab la dita letra comenada, nos ha dites e explicades certes paraules e feta certa requesta per manteniment e defensa de les Constitucions generals de Cathalunya e Capítols de cort, sobre e per tant com vosaltres, senyors, pretenets que us seria fet contra les dites Constitucions e Capítols en la donació al·legada que·l senyor rey hauia feta al ínclit don Pedro, frare germà seu, de aquesta vila de Ceruera.

E responem-uos, senyors, que nosaltres, oïts lo dit síndich e vista la dita requesta, hauem prouehit e respost a aquella, e d'aquèn fets fer certs actes en poder del notari e scrivà del offici de la deputació del General de Cathalunya, segons veurets en un traslat dels dits actes que us tramettem clos e segellat ensemps ab la present.

Per què, senyors molt honorables, si àls volets que us puxam fer per vosaltres, rescruïts fiablament, jassia lo dit vostre síndich hage treballat ab gran assiduitat e contínua diligència per sos (*corr son*) grans affers damunt dits. Emperò ab tota veritat vos diem que nosaltres, detenguts per les grans occupacions de molts affers que huy tenim entre mans, no·l hauem pogut desembargar fins a la present jornada. E sia, senyors molt honorables, la santa diuinitat en vostra guarda.

Scrita en Barchinona a xii dies de maig del any M cccc xxviii.

Phelipp de Malla

Los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona, prests a vostre plaer e honor.

Al molt honorables e sauis senyors, los Pahers de la vila de Ceruera.

Domini deputati mandarunt mihi, Petro Ramis. Probata.

4. [F.CXXXXr-CXXXXIv].

Senyor molt alt e molt excel·lent.

Constrets per nostres juraments forts e grans e prestats ab solemnitat, e encara moguts per nostra naturalesa e pel zel de la vostra reyal senyoria, la qual desigam ésser ampla e poderosa en dominació e magestat, e richa de amor de sos pobles e vassalls, la qual és als reys sobirana força e sobirana riquesa entre totes les temporals riqueses e prosperitats, hauem deliberat, per tant com personalment no podem offerir a vostra e il·lustra e desiderabla presència nostres persones, obstant-nos la breuitat del temps de nostra administració e lo càrrech de la imminent elecció de nostres successors, offerir a vostra

magnificència nostres humils, cordials e affectuoses e supplicatòries letres, procehints de aquella naturalesa antiga, la qual per molts anys passats ha mesas fermes e grans rael en los leylals coratges de nostres antecessors de la nació cathalana, singulars amadors de llur senyor e llur príncep, e zeladors de la honor de aquell; e supplicam-vos, senyor molt excel·lent, que, recorrents a la font de vostra gràcia e mercè no siam frustrats de nostre desig ne de nostre intenció en sobirana desconsolació de tots los habitants de aquest vostre Principat, gran e bell per la gràcia diuinal, e insigne, car obra de Rey és deuaillar al desig de sos pobles fundats en amor [f. CXXXXv] de la sua reyal dignitat e excel·lència, ne aquells, per los quals supplicam, sien priuats del dolç e suau e tostemps beneuenturat septra de aquella.

Senyor, la causa aquesta, de la qual vós scriuim, és la separació, que vostra preheminent providència, segons se diu (car a penes se pot ne's deu creure) volria fer de la vila de Ceruera, vila insigne e famosa en aquest Principat, sens que no han may peccat ells ne sos habitants, contra vós, senyor, ne contra la magestat de la vostra reyal corona, volent aquella offerir en do a vostre egregi e magnífich frare, don Pedro, ben digne de ésser vn gran príncep en lo món, considerat qui és ell e de qui és stat fill e de qui és huy frare; emperò, senyor molt just e de gran equitat, per part de la dita vila e de tot lo Principat, se perdria tant en lo cambi, que may lo dan no seria recompançat, car vós e vostra beneventurada semença regnarets mijaçant la diuinal prouidència continuadament; e la sua persona e tota la sua generació serà col·lateral e com pus hauant procehirà, menys a la reial magestat coniuincta, car los fills dels reys, si no són primogènits, tots temps engendren fills menys nobles que ells.

Donchs, senyor molt benigne, mogue lo vostre cor la layaltat de aquell poble molt contristat e molt tribulat: e pus contra vós no han en res peccat, no·ls vullats tolrè lo ésser per vós immediatament regits e governats, car gran és la diferència de Regne a altra potestat e lo fre dels reys és pus amable e pus dolç als súbdits, qui no solament desigen obeir e ésser ben amats, mas encara per consideració de senyor ésser honrats e temuts, preats, e açò, senyor, és tant com tocha orde de caritat e de la amor deguda per los reys als llurs pobles. E ja, senyor, ne hauets spill en lo gran Rey Jhesús, lum special vostre e dels reys xrestians, qui no vench per perdre aquells qui li foren recomenats per lo seu eternal e gloriós Pare, car no·n parí algun sinó lo fill de perdició, ans volch morir a mort opprobriosa perquè lo folch de les XCIX ouelles de la vna ouella no fos separat, demostrant quant és als reys amable la col·ligació e la vnitat de llurs súbdits e pobles; hoc encara, per seruar aquella vnitat volch que de vna vianda, ço és del seu cors, fossen tots sadollats, car vnitat de altra vianda no bastaue a péxer tanta diuersitat e sí rameys de amor e de caritat, los quals són los millors e los pus forts del món, car han col·ligat lo cel ab la terra e han fet vn, vassall e senyor en Jhesu Xrist, qui fou ver Déu e home e humil seruent e ver creador.

No donen plen repòs a la contesa de dues amors de pobles e de frare, les quals ensemps disputen, dins vostre reyal cor valran a nosaltres e apoderam

raons de veritat e de justícia en lo sguart vostre, Senyor, qui per fer justícia hauets la veritat e lo nom de rey e sots appellat pública potestat e lochtinent de Déu.

Senyor molt excel·lent: en l'any mil CCC^o LVIII fon atorgat priuilegi per vostre tresauí de loabla recordació, lo senyor rey en Pere, a la vila e uniuersitat de Ceruera de inseparabilitat a la sua corona, lo qual priuilegi, com a precedent per Constitució de Cathalunya, en la Cort [f. CXXXXIr] de Muntçó celebrada en l'any de Mil CCC LXIII, fou confirmat e auctoritzat e fet com inmutable. Més auant, senyor, passà (ab *al man int lin*) aquest Principat en via de contracte e en via (de *al man int lin*) pacte, qui és pus fort que ley, e lo qual obliga a equalitat segons Déu e segons veritat lo vassall e lo rey; e més auant, senyor, e és argument insoluble, car vós lo dit priuilegi hauets ab vostre jurament confirmat e invariablament roborat, lo qual jurament és fi e solució de tota controvèrsia, segons diuinal auctoritat, e no és al món tan fort obligació a rey xrestia, qui tem lo Déu sobiran vengedor e gelós, e qui no vol posar màcula en la glòria de la sua fama, com és jurament, per lo qual roman stret e obligat.

E per açò, viuim en sperança que àls, senyor, vós no hauets volgut sinó pendre experiment de la fidelitat del poble de Ceruera, lo qual a veritat és digne de honor, car no pot comportar, axí com no deu, de perdre son senyor, ne de cambiar senyoria reyal ab qualsevol altre terrenal senyoria, major o menor.

Beneyt sia lo Altisme, qui vol en aquest temps sien demostrats tals arguments de amor de vassalls a príncep e senyor, en gran instrucció, lum e eximpli de moltes altres nacions del món.

Ara, senyor molt poderós e molt alt, sia de vostra mercè admetre nostra supplicació e de fer cessar tota natura de treball e de afflicció de la dita vila de Ceruera e dels habitants e vehins de aquella. E pus nostra instància pren principi de la força de la Constitució e del nostre jurament, qui'ns obligue prosseguir açò e totes altres coses semblants a aquesta trossús a deguda conclusió a fi que les leys de la terra sien seruades e mantengudes, prenent ab gran grat nostra deuota supplicació, sia plasent a uostra senyoria consolar nosaltres e los dits prohòmens de Ceruera e tot vostre Principat ab vostra desijada e sperada benigna resposta, car nosaltres, senyor, e nostres successors e encara la Cort, quant que sia per vostra excel·lència celebrada, no cessarem de demanar en totes parts on sia vostra senyoria, axí en vostre consell com en vostre audiència, com encara en tota part, on per vostra excel·lència sia Cort o parlament celebrat, strenyents-nos a açò la dita Constitució e la jura de aquella, trossús que vostra clemència e prouidència reyal, admettent, axí com dit hauem, nostra supplicació, nos faça ab molta acció de gràcies ésser contents e après cessar, car lo capítol jurat per nosaltres e per vós, senyor, signat e fermat, nos força a no poder desistir ne cessar e a no defferrir la present querela en l'esdevenidor, mas a fer aquella present e sens posa continuar.

E sia, senyor, de vostra mercè a pendre, axí com dit hauem, en grat nostra instància e nostra diligència, car, axí com Déu vol que aquells qui's tro-

ben ab algun càrrech de administració se oposen a la sua ira la hora que Ell se mostre contra los pobles indignat, axí nosaltres nos oposam ab humil e deuota supplicació a la ira, senyor, la qual demostrats contra aquestes gents, les quals contra vostra senyoria e reyal persona no han en res delinquit ne errat, car axí com al dampnat és major pena ésser priuat de la fas de Déu que ésser per los fochs infernals cruciat, axí és als pobres de Ceruera major dolor ésser de la vostra senyoria alienats que ésser en qualseuol altra manera de tribulació, salua la vostra pau e la vostra [f. CXXXXIV] vida, affligits e vexats, car no-ls seria ten aspre ne tant cruu exposar los fills a necessitat de vendició.

Vejats, senyor, com és huy greu llur tribulació e aspra e fort lur calamitat; e vós, senyor, sabets que rey, en quant rey, deu preferir los seus pobles a fills e a frares e deu hauer dels dampnatges de aquells major compassió. Més, senyor, sia de vostra mercè que us record que ab tal condició foren los pobles de Ceruera a la corona reyal donats, que no poguessen de aquella ésser separats. Encara, senyor, hauem après que vostra pare, de gloriosa memòria, lo lum del qual no és per mort apagat ans durarà per molts anys en exempli de virtut e de temor de Déu e de gran amor de sos pobles, en son final testament lexà la vila de Tàrraga al dit magnífich don Pedro, emperò ab aquesta clàusula e condició «si a llurs priuilegis per açò era derogat»; e si quant la amor del qual a fill és quasi incomparable a tota altra spècia de amor en vniuersitat, en comparació de aquesta tant poch vil. fa aquesta excepció, vós, senyor, no la farets en vila tant insigne après tan gran speriment de lur leyltat e après tanta certificació de justícia e de veritat; creem que sí ferets. E a penes pot metre rael en nostres coratges de açò alguna dubitació, car sabem que sots príncep de gran benignitat e de gran equitat.

Senyor, la veritat és aquesta: que los reys d'Aragó solen més amar llurs pobles que-ls altres reys del món e ésser per aquells pus amats e menys en llurs necessitats e cuytes derelinquits e deseparats. Per què, plàcia a vostra gran excel·lència de mantenir aquesta possessió, considerat que res no fa lo poble de Ceruera, sinó perquè de vós no sia separat e perquè no perda son rey per baró, jassia lo dit baró sia de gran afer e de gran dignitat e molt digne de veneració, car verament, senyor, e Déu és de açò a nostres consciències testimoni, que res no diem per desalt del dit ínclit infant, lo qual seruiríem de tot nostre poder per vostra contemplació, mas per tant car jurament e fidelitat nos forcen, e amor de continuar vostra vnitat en totes vostres terres, e singularment en aquest Principat.

E sia, senyor, ab vostra excel·lència la immense diuinitat, feent-vos Aquella gran e gloriós en aquest segle e en l'altre.

Scrita en Barchinona, a xv dies de juny del any Mil CCCC XXVIII.

Senyor,

vostres vassalls e sotsmeses, qui humilment se recomanen en vostra gràcia e mercè, los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona.

Al molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor, lo senyor rey. Domini deputati mandarunt mihi, Petro Ramis.

5. [F.CXXXXIv-CXXXXIIr]

Còpia de la letra del senyor infant

Senyor molt ínclit e molt magnífic:

Nosaltres, strets per vinclde de jurament e encara de homenatge tant com se sgarde als lochs, hauem de paraula, la hora que la sua serenitat era açí present, supplicat al senyor Rey, e [f. CXXXXIIr] après per moltes e replicades letres, que fos de sa mercè desistir de tot enantament, qui tocàs separació de la vila de Ceruera a la sua reyal corona, com tal separació sia contra priuilegis jurats per lo dit senyor e per los seus de vostres progenitors, rey[s] d'Aragó il·lustres e contra Constitucions del Principat de Cathalunya, decretades e autenticades en Corts generals molts anys ha passats. E trossús al present, la supplicació nostra no ha obtenguda exaudició, jassia la hagués merescuda perquè és fundada en leys e en raó.

Ara, senyor molt magnífic, per tant com la cosa toque a vós, qui sabem [sobre?] totes terrenals coses amats la honor e lo bé de la corona reyal d'Aragó, e per la qual mettre en tot risch la persona vos tindríets per beneuenturat, vos supplicam no solament façats cessar la instància dels vostres, qui en fer-vos senyor de aquella vila vos cuyden seruir, mas encara vullats supplicar al senyor rey, vostre frare, que per vós ne per altre no vulla aquella vila de la sua reyal corona separar en tanta desconsolació dels pobles de aquella e de tot lo Principat de Cathalunya, e encara en destorb en molts casos dels affers reyal, com aquest sia greuge, lo qual ans de totes coses en cort o en parlament conuendria que fos reparat.

Car, jassia, senyor, ells no ignoren la benignitat, clemència e prouidència vostra, e fossen prests a offerrir llurs persones a mort per la vostra honor, com siats frare de llur senyor, emperò no·ls pot oblidar llur antiga naturalesa, la qual és viure immediadament sots rey d'Aragó e no hauer per bo algun cambi de altre senyor.

E de tant, senyor, com la cosa sa mostra pus tochan a vós en apparent derogació de vostre heretament, vós mostrarets la honor del senyor rey pus amar e hauer per pus cara e·n serets digne de major renom e de pus gran lehor. E no us falliran, senyor molt magnífic, per la diuinal prouidència, baronies ne heretatges, car gran sots e als grans del món molt affix e molt aconstat e haurrets aquells sens lesió e priuilegis e leys e libertats e sens diuinal offensa e sens derogació dels juraments reyal de vostre frare, pare, oncles e tresauí, los quals algun no ignore quant són obligatoris e quanta inportància al xrestia de necessitat.

E plàcia a vós, senyor molt ínclit, de haver-nos en tota aquesta instància nostra excusats, car no podem cessar de fer aquella trossús a deguda conclusió per capítol de cort, ne poran cessar nostres successors ne aquest Principat quant se tràpia en cort o en parlament ajustat. E vertaderament, en tota altra cosa vós seruiríem, segons nostra possibilitat, com a frare de nostre rey e senyor e com a persona de gran affer e de molt alta condició, supplicam lo Rey sobirà que Ell vos vulla heretar e magnificar sobra la terra e tots temps tenir en la sua sancta protecció.

Scrita en Barchinona a XV dies de juny del any Mil cccc xxviii.

Phelipp de Malla

Senyor: los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona, qui-s recomanen en vostra gràcia.

Al molt ínclit e molt magnífich lo senyor infant don Pedro.

6. [F. CXXXIIv]

Molt reuerends, nobles, honorables e sauis senyors:

Nosaltres scriuem al senyor rey ab altra nostra letra, de la qual vos tramettem translat dins la present interclús. On, com nosaltres sapiam e sintam per prouat experiment qual affecció e ordonat voler vosaltres, senyors, hauets a aquest Principat de Cathalunya e al bé auenir de aquell e de cascuna de ses uniuersitats axí en singular com en vniuersal, per ço, senyors, vos pregam axí affectuosament com podem que, induhits e moguts per les causes e raons mencionades en la dita letra, vos interposets denant lo dit senyor rey en tal forma que, mijançant vostra dita interposició, si a Déus plaurà fructuosa, nosaltres obtingam del dit senyor ço de què·l supplicam, e serà ço de què, ultra que·n seruirets a Déu e a justícia, farets plaer molt singular a nosaltres, los quals, en quant tocàs en aquests affers, relleuarets de aquell càrrech, que en virtut de capítols fets en corts generals, sabets que hauem de mantenir e defendre les Constitucions Generals de Catalunya, libertats e capítols.

E sia, molt reuerends, nobles, honorables e sauis la sancta diuinitat en vostra guarda.

Scrita en Barchinona a XV dies de juny del any Mil cccc xxviii.

Phelipp de Malla

Los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona, prests a vostre seruey e honor.

Als molt reuerend, nobles e sauis senyors, lo concell del senyor rey.

Domini deputati mandarunt mihi, Petro Ramis. Probata.

7. [F. CXXXXIIv]

Lletra, fora les variants personals, de text i data idèntics dels de l'anterior, signada per Felip de Malla, «Al molt honorable mossèn Ffrancischo d'Arinyo, secretari del senyor rey».

8. [F. CXXXXIIIr]

Lletra, fora les variants personals, de text i data idèntics dels de l'anterior, signada per Felip de Malla, «Al molt honorable e de gran saulesa micer Jacme Palagrí, conseller e vicicancellor del senyor rey».

9. [F. CXXXXIIIr]

Mossèn molt honorable:

Nosaltres scriuem al senyor rey ab altra nostra letra, de la qual vos tramtem translat dins la present interclús. E jassia, mossèn, nosaltres siam informats que vós sots assignat en jutge en los affers mencionats en la dita letra, emperò voler hauríem, e pensam que arreglat, que vós, mossèn, ab los del Consell e ab los vicicancellor e secretari del dit senyor, a qui-n scriuem ab altres nostres letres, vós interposàssets dauant lo senyor rey en tal forma que, mijançant vostra dita interposició, si a Déus plaurà fructuosa, nosaltres obtinguéssim del dit senyor ço de què-l supplicam. Per què-us pregam, mossèn, que induit e mogut per les causes e raons mencionades en la dita letra, vos dispongats a posar en prest a execució nostre dit arreglat voler, axí com pensam indubítadament que farets, sabents per prouat experiment qual bona afecció hauets a aquest Principat de Cathalunya, en intereç del qual aquests affers redunden. E serà cosa de què, vltra que-n seruirets a Déu e a justícia, farets plaer molt singular a nosaltres, los quals, en quant tocàs en aquests dits affers, relleuarets de aquell càrrech, que en virtut de capítols fets en corts generals sabets que hauem de mantenir e deffendre les Constitucions generals de Cathalunya, libertats e capítols. E sia, mossèn molt honorable, la sancta diuinitat en vostra guarda.

Scrita en Barchinona a XV dies de juny del any Mil cccc xxviii.

Phelipp de Malla

Los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona, prests a vostre servey e honor.

Al molt honorable e molt saui micer Ramon dez Papiol, doctor en leys.

10. [F. CXXXXIIIv]

Senyor molt reuerend:

Nosaltres scriuem al senyor rey ab altra nostra letra, de la qual vós tramettem translats dins la present interclús. E jassia nosaltres scriuam ab altra nostra letra de açò mateix al concell del senyor rey, en lo qual concell és compresa vostra reuerend senyoria, de la qual letra vos tramettem axí mateix translats interclús dins la present, emperò, senyor, veents nosaltres que vostra dita reuerend senyoria és gran e singular membra en aquest Principat de Catalunya e que ama e vol lo bé auenir del dit Principat, exponent-se a tota defensió de la cosa pública de aquell, hauem deliberat recórrer a vós, senyor, ab aquesta mateixa sobre les coses contengudes en la dita letra del dit senyor rey. Per què us pregam, senyor, e us supplicam que induhit e mogut per les causes e raons mencionades en la letra prop dita, vos interposets sobre aquests dits affers, los quals redunden en gran intereç del dit Principat, denant lo dit senyor rey en tal forma que mijançant vostra dita interposició, si a Déus plaurà fructuosa, nós obtingam del dit senyor ço de què-l supplicam. E serà cosa (*ms* çosa) de què, vltra que-n seruirets a Déu e a justícia, nosaltres tindrem a vós, senyor, [gran?] e singular gràcia com aquells que relleuarets en aquests dits affers de aquell càrrech que, en virtut de capítols fets en corts generals, sabets que hauem de mantenir e deffendre les Constitucions generals de Catalunya, libertats e capítols de Cort. E sia, senyor molt reuerend, la sancta diuinitat en vostra guarda.

Scrita en Barchinona a XV dies de juny del any M cccc xviii.

Phelipp de Malla

Prests a tots serueys e manaments de vós, senyor, los diputats del General de Catalunya, residents en Barchinona.

Al molt reuerend senyor lo senyor archabisbe de Tarragona.

11. [f. CXXXXIIIv]

Mossèn molt honorable:

Nosaltres dressam al senyor rey e al ínclit senyor infant don Pedro, e al senyor Archabisbe de Tarragona, e al concell del dit senyor rey, e a sos vicicanceller e secretari e a don Berenguer de Bardetxí e a micer Ramon dez Papiol, les letres que us tramettem incluses dins la present sobre certs affers, los quals veurets en vn translats de la dita letra del dit senyor rey, lo qual és inclús en la letra del dit micer Ramon dez Papiol, e lo qual lo dit micer Ramon vos comunicarà. Per què us pregam, mossèn, que les dites letres donets al dit senyor rey e altres dessus mencionats segons les los hauem dressades, e trabellets en tal forma que nosaltres obtingam del dit senyor rey

ço de què·l supplicam, com sien affers qui redunden en gran interès del General de Catalunya, remettents a vostra ordinació la forma de vostre dit treball, la qual vós sabrets aquí millor elegir que nosaltres no us poríem de ací aconsellar. E sia, mossèn molt honorable, la sancta diuinitat en vostra guarda.

Scrita en Barchinona a XV dies de juny del any Mil cccc xxviii.

Phelipp de Malla

Los deputats del General de Catalunya residents en Barchinona, prests a vostra plaer e honor.

Al molt honorable e molt saui micer Ffrancesch dez Pla, doctor en decrets, canonge de la seu de Barchinona

12. [F. CXXXXIIIr]

Mossèn molt honorable e de gran sauiesa:

Nosaltres scriuem al senyor rey ab altra nostra letra, de la qual vos tramtrem translats dins la present interclús. E jassia nosaltres scriuam ab altra nostra letra de açò mateix al consell del senyor rey, en lo qual consell, vós, mossèn, sots comprès, emperò, mossèn, veents nosaltres per aprouat experiment que totstemps hauets volgut e amat lo bé avenir de aquest Principat de Catalunya e que per aquell no hauets perdonat a algun vostre treball, hauem del·liberat recórrer a vós, mossèn, ab aquesta mateixa sobre les coses contingudes en la dita letra del dit senyor rey. Per què us pregam, mossèn, que induhit e mogut per les causes e raons mencionades en la letra prop dita, vós interpossets sobre aquests dits afers, los quals redunden en gran interès del dit principat denant lo dit senyor rey, en tal forma que, migançant vostra dita interposició, si a Déus plaurà fructuosa, obtingam del dit senyor ço de què·l supplicam. E serà cosa que, vltra que·n servirets a Déu e a justícia, nosaltres tindrem a vós, mossèn, a singular gràcia com aquells que arelleuarrets en aquests dits affers del càrrech que, en virtut de capítols fets en corts generals sabets que hauem, de mantenir e deffendre les Constitucions generals de Catalunya, libertats e capítols de cort. E sia, mossèn molt honorable e de molt gran sauiesa la sancta diuinitat en vostra guarda.

Scrita en Barchinona a XV dies de juny del any Mil cccc xxviii.

Phelipp de Malla

Los deputats del General de Catalunya residents en Barchinona, prests a vostre seruey e honor.

Al molt honorable e de gran sauiesa don Berenguer de Bardetxí, conceller del senyor rey.

(Domini deputati mandarunt mihi Petro Ramis).

13. [Ff. CLIIIv-CLIIIIr)

Honorables senyors:

Huy, escrita de la present, hauem reebuda vna vostra letra.

E responem-vos que, decontinent hauem vista aquella, nosaltres, hauents gran cor e voler, axí com deuem e som tenguts, e açò per virtut de nostre jurament, en los affers de què-ns hauets scrit, conuocam e ajustam quaix en vna mateixa hora, gran e solenne concell en lo palau del senyor Patriarcha, administrador perpetual de la sglésia de Barchinona, en lo qual consell són interuenguts e stats presents lo dit senyor patriarcha, los honorables consellers de Barchinona, nosaltres deputats, e moltes notables, nobles e honorables persones de cascuna de les dites condicions, axí com de sgléya, militars e vniuersitats reyls, denant les quals hauem posat lo cas mencionat en vostra dita letra, del qual cas tots se són sentits grantment, veents que toque no solament molt gran intereç de la corona del senyor rey, jassia lo dit senyor, parlant ab humil subiecció de la sua reyal magnificència, hi faça prouisions contràries, mas encara interès del Principat de Cathalunya en vniuersal e en singular; e de fet, tots concordés, nos han dat cert consell molt bo e molt notable en defensió de cascun dels [f. CLVIIIa] dits interèssers, del qual consell sortexen moltes prouisions bones, grans aximateix e notables, les quals seran executades, Déus volent, per nosaltres dins breus dies.

Hoc e de fet aquesta dita ciutat de Barchinona e dits honorables consellers de aquella han pres càrrech de fer per si mateys certes prouisions, totes concernents la dita deffensió dels dits interèssers. Per què, senyors honorables, veus ço que fins ací hauem fet, certificants-vos que en la execució de ço qui resta nosaltres entendrem, la diuinal gràcia mijançant, contínuament e ab deguda vigilància sens perdre-hi vna hora, e axí ho veurets per experiència, car tot home hic és a bona intenció, aconsellants-vos que en l'endemig vosaltres vetlets ab degut estudi en conseruar aquexa vila al senyor rey, axí com deuets per deute de feultat e naturalesa e per leys encara diuinals e humanals, cor del contrari, ço que a Déu no plàcia, no és dubte que-s subseguiria a vosaltres e a tota vostra posteritat gran ignomínia e infàmia en total càrrech de cascun de vosaltres e en gran detriment de la vnitat e integritat de aquest Principat e ara e en l'esdeuenidor, lo qual de tant com és pus affix a la corona reyal e en si mateix pus vnit, roman pus gran e pus magnífich. E sia, honorables senyors, la sancta diuinitat en vostra guarda.

Escrita en Barchinona a XXX dies de juny del any Mil cccc xxviii.

Phelipp de Malla

Los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona, prests a vostre plaer e honor.

Als molt honorables e sauis senyors los Phaers (!) de la vila de Ceruera.
 Vidit Vincentius Padriça.
 Domini deputati mandarunt mihi, Petro Ramis. Probata.

14. [F. CLVIIv-CLVIIIa]

Senyors molt honorables:

No creem que ignorets com lo senyor rey ha donat la vila de Cervera ab los lochs adjacents de aquella al ínclit e molt egregi senyor l'infant don Pedro, frare seu, e ab diuerses prouisions ha forçat e forçe portar a effecte la dita donació, per la qual cosa la dita vila ha recorregut a nosaltres instant e requirent que, com les dites coses sien contra Constitucions, priuilegis e libertats nos oposéssem a la defensió de aquelles, segons orde e forma de capítol de cort posant a nosaltres en tals casos necessitat e certa ley e retgla. E nosaltres, haüts sobre açò plena del·liberació vna e moltes vegades ab gran e ampla consell, hauem represa la dita oposició e prosseguida aquella segons som tenguts, supplicant e instant lo senyor Rey personalment quant era açí e enaprés per diuerses letres, e axí mateix ab moltes protestacions, requestes e instàncies a mossèn lo Regent la Governació de Cathalunya e en la dita oposició e defensió insistim e perseueram tant com podem juxta la ley per lo dit capítol de cort a nosaltres donada e entenem a prosseguir tant com durarà lo temps del regiment de nostre offici [f. CLVIIIr] e enaprés lexar-ho en exprés momorial a nostres successors. Per què, senyors, instats per part de la dita vila hauem delliberat ab la present certificar-vos de les dites coses per tal que no puixa ésser ignorat ço que nosaltres per satisfacció e descàrrech de nostre offici hauem fet e entenem a fer en los dits afers. E sia, senyors molt honorables, la sancta diuinitat en vostra guarda.

Scrita en Barchinona, a VIII° dies de juliol del any M CCCC XXVIII.

Phelipp de Malla

Los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona, prests a vostre plaer e honor.

Als molt honorables e savis senyors los jurats de la ciutat de Gerona.
 Domini deputati mandarunt mihi, Petro Ramis. Probata.

15. [F. CLVIIIr-v]

Lletra de text i data idèntics a l'anterior, signada per Felip de Malla, adreçada «Als molt honorables e sauis senyors, los còsols de la vila de Perpinyà» i acompanyada de la següent anotació: «Hec due littere fuerunt dupliccate eo quia fuerunt casualiter in posse ambassiatorum ville Ceruarie amisse».

Domini deputati mandarunt mihi, Petro Ramis. Probata.

16. [Ff. CLVIIIr-CLXv]

Molt excel·lent e molt just príncep e senyor:

La vostra magestat molt alta, il·lustre e poderossa no ignora com nosaltres, axí ab vna paraula la hora que aquest Principat se al·legrara de vostra desijada presència, com ab multiplicació de letres expressives de nostre cordial supplicació e feell e gran instància, hauem perseuerantment demanat a la [f. CLVIIIv] vostra magnificència, la qual és acostumada de no denegar res qui justament puixa ésser atorgat que per ça mercè, recordant-se de les Constitucions per vostra serenitat e per quatre reys predecessors vostres jurades solempnament, volguessets a la vila de Ceruera, vila gran, insigne e tots temps e ab gran perseuerança feel a la inuicta corona d'Aragó, seruar sos amables priuilegis contenents insupabilitat (?) sua de la vostra reyal magestat, e açò en gran consolació de aquella e de tot aquest Principat e encara, segons creem, de tots vostres regnes e terres.

E trossús al present, si nostre suppliació justa haurà, senyor, obtenguda vostra benigne exaudició no sabem, ans romanim sospesos en nostres coratges afligits per dilació de la nostra bona speransa, la qual, emperò, no mor ne morà jamay, la diuinal gràcia mijançant.

Car encara, senyor, que us mostrets voler repellar de vós la dita vila, la nostra naturalesa no ho creurà, la qual no pensa ne pot pensar més ne menys amar vostra senyoria que per aquella ésser amada, car, senyor, huy és per nosaltres a vós deguda e per vós a nosaltres amar, la qual és virtut vnitiua e col·ligatiua, no pas diuisiva ne separatiua.

O senyor molt excel·lent, ara veem vostres vulls, acostumats a mercè e a clamència, la tribulació de aquell poble de Ceruera desolat, qui no possa [passa?] affany sinó per vós amar e per vós retenir; e, senyor, llur treball, mirats per vostra mercè d'on los ve, car vostra reyal prouidència, senyor, los ha a mentanir e a guardar contra tota persona, la qual injustament los vulla molestar; e vega vostra excel·lència si lur fidelitat e vera naturalitat merex ésser axí tractada, car ells no han res en aquest món per bo, si donchs no viuen immediadament sots vós.

Senyor, la cosa pública és la vostra sposa e la vnitat e los priuilegis de aquella són lo seu dot e lo seu ornament; ella vos damana que li retats lo deute e aquest és coniuicció ab inseparabilitat de vostra senyoria e desiga e demana per sa naturalitat que si lo cors de la cosa pública és vostre, cascun membre de aquella sia vostra, e que si la mà és vostra la força de aquella que cascun dit sia vostra, car cascun tot és menor com alguna insigna part li defall.

Senyor, de vostra reyal excel·lència, il·luminada per lo Omnipotent de alta e claríssima intel·ligència, a la qual no dupptam que appar euidement la justícia de la nostra demanda, no cessarem de supplicar, car jurament nos hi

constreny e naturalesa nos en força trosús a tant que vostra liberal e generós e franch arbitre, per la gran amor que ha a la sua cosa públichha, haze admesa totalment nostra deuota e humil deprecació e tantes vagades iterada e reiterada supplicació. E si cent mília vagades, senyor, la denegàuets. no creuríem que finalment no la admettats, car vostra clemència vós han forçarà e vostre jurament e de vostros antecessors il·lustres vós hi enduirà e encara la gran amor a aquest vostre Principat, la qual per vostra mercè no liurarets may a obliuió.

Senyor, a vós fórem anats alguns de nosaltres, si no car la ley de la cort nos streny a aturar [f.CLXr] açí en Barchinona per la elecció faedora de nostres successors, los quals, senyor, no cessaran de instar açò mateix ab vostra senyoria, car no poran pus lo capítol jurat, en virtut del qual prosseguim aquesta causa, dur trossús a deguda conclusió en manera que les leys de la terra sien seruades e mantengudes; e, senyor, és gran raó, car no és al món tan dolenta ne ten infortunada regió com aquella, en la qual les justes e sanctes leys són ruminades, e aquella lauors cessa haver lo nom de beneueturada nasció e lo rey de aquella cessa ésser tan gran rey com abans era, e-n aquella rey sia manor qui solie majors ha imperi e dominació.

Senyor, vn gran e notable consell hauem appellat per aquesta raó e de persones molt eletes e molt insignes e a vostra excel·lència molt deuotes; e finalment tots nos han consellat que no cessem de instar aquesta causa denant vostra benigna senyoria ab humil e perseuerant supplicació, car la cosa pública pendria gran detriment si vostra clemència no havia en aquest cas de la vila de Ceruera gran compassió, la qual sentim ésser en tal disposició que no n'hi ha algun almenys V o VI exceptats, qui no són res, per tal car se separen de la públichha vtilitat, qui no amassen més perdre vn de lurs fills que ésser separats de la vostra reyal senyoria. Vajats, senyor, com és loabla llur fidelitat e quant és magnànima lur naturalesa. O, ja amassen axí lurs prínceps e lurs vers senyors totes les altres nacions de xrestianat, car res après diuinal gràcia no les ret ininsuperables ne pus inuincibles que vera vnitat e amor de senyor.

Plàcia, senyor molt excel·lent, a la inmensa proudència diuinal, que axí com té lo vostre cor reyal, lo vulla inclinar a exaudir nostra humil supplicació in villa vostra il·lustríssima persona, a lahor e honor de Jhesu Christ e de la sancta fe cathòlica, exalçar e prosperar.

Senyor molt excel·lent, nosaltres prests per cloure la present letra, ne reebem vna de vostra alta magnificència, dada en València a VI del present mes, per la qual, senyor, vostra alta e benigna dominació nos pregaua no donàssem enpaig o turbació en la donació per vós feta de la vila de Ceruera a vostra molt car e molt amat frare, lo ínclit infant don Pedro, qui, perquè és frare vostre, senyor, entre los altres frares és tot sol resident ab vós en vostres regnes e terres, e-n cas de necessitat hàbill e prest en supllir per vostra senyoria en arduus affers, a la qual ha ja servit, a la vostra e a la sua honor. E verament, senyor, nosaltres vehem bé que molt vos deu ésser per sguard de natural conjuncció e de la sua gran virtut lo dit frare vostre amable, e creem sens alguna

dubitació que tots los vostres pobles li hagen axí com honor deuen, molt gran e molt racionable amor. Mas, senyor, la cort, de la qual vostra senyoria és l'augmentat cap, vos ha lexat Capítol, lo qual hauem jurat e aquell no podem dissimular ne obmetre sens diuinal ofensió e sens nota de vostra perpetual infàmia; e si lo contrari fehiem, seríem constituïts en gran e inexcusable culpa e vós, senyor, qui hauets fe e leyaltat en tots vostres súbdits e pobles, volets totstemps que nosaltres façam lo degut e que no posen màcula en vostra Principat, la qual posaríem si contra religió de sagrament e ajustament de hominatge tant com tocha los lochs, no retriem lo deute a la cort, senyor, qui açò ha manat, e pus la cort ho mana, vós, senyor, ho manats, car la cort de vostra senyoria reeb endressament e auctoritat.

O senyor, gran és la nostra affecció en lo ben avenir de vostre car frare per vostra contemplació, e sap Déu que la sua prosperitat e consolació vendria a nosaltres en singular complacència e en [f. CLXv] sobiran grat, mas en aquest cas, senyor, vostra magnificència creem certament que ha excusada nostra necessitat; e no us podem sinó plaure seguints veritat e amans vera fidelitat e totstemps perseuerant en ço que hauem ab tanta solennitat promès e jurat. E sia, senyor molt alt, contínuament la sancta diuinitat mantenidora de vostra ceptre reyal a honor e vtilitat de aquest Principat e de tots vostres regnes e terres.

Scrita en Barchinona a xiiii dies de juliol del any M cccc xxviii.

Senyor, vostres vassalls e sotsmeses, qui humilment se recomanen en vostra gràcia e mercè, los deputats del General de Cathalunya residents en Barchinona.

Al molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor, lo senyor rey.

Idem [Domini deputati mandarunt mihi, Petro Ramis].

Jaume DE PUIG I OLIVER –
Ramon MIRÓ I BALDRICH – Pep VILA I MEDINYÀ

LA CONSUETA DE SANT JOAN DE PERPINYÀ (SEGLES XIV-XV). EDICIÓ I ESTUDI.

INTRODUCCIÓ

*Context general*¹

El gènere *consueta* ha estat estudiat a Catalunya assenyaladament des del punt de vista teatral, però en canvi han estat publicades relativament poques consuetes catalanes, i encara l'atenció de la majoria dels estudiosos s'ha decantat sobre consuetes modernes.² Coneixem iniciatives en curs en el sentit de

1. Emprem les sigles següents:

ALCOVER-MOLL = Antoni M. ALCOVER – Francesc de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, vols. I-X, Palma de Mallorca 1978-1979².

BONNEFOY I i II = L. de BONNEFOY, *Épigraphie roussillonnaise ou recueil des inscriptions du département des Pyrénées Orientales*, dins «Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales» 10 (1856), 433-488 + 6 planxes [I]; *Épigraphie roussillonnaise*, dins *ib.*, 11 (1858), 1-64 [II].

BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE = *Inventaire sommaire des Archives Départementales antérieures à 1790, rédigé per MM. Brutails, Desplanque et Palustre, archivistes. Pyrénées-Orientales. Archives ecclésiastiques, série G*, Perpignan 1904, 518 p.

CADIER = *Catalogue général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France. Départements*, t. XIII, Perpignan [par Léon Cadier et M. Houdas], Paris 1981.

COMA = Josep Coma, *Notícies de la iglésia insigne col·legiada de Sant Joan de Perpinyà*, ms. 82 de la Médiathèque de Perpinyà (s. XVIII), 516 p.

COROMINES = Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vols. I-IX, Barcelona 1980-1991.

CR = *Catalunya Romànica*, 27 volums, Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1984-1998.

DHGE = *Dictionnaire d'Histoire et Géographie Ecclésiastiques*, A-K, 28 vols., Paris 1912-2003.

MASNOU = Paul MASNOU, *Inventaire des ornements de l'église Saint-Jean le Vieux*, dins «Revue d'histoire et d'archéologie du Roussillon», (1901), 224-254.

Rationale = Guillerme DURANTI, *Rationale divinatorum officiorum I-IV*, ediderunt A. DAVRIL O. S. B., et T. M. THIBODEAU, Turnhout, Typographi Brepols Editores Pontificii M CM XCV [Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis CXL]; V-VI, *ib.*, 1998 [CCCM CXL A]; VII-VIII, *ib.*, 2000 [CCCM CXL B].

«Société» = [Bulletin de la] Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales.

2. Entre les estudiades i/o publicades els darrers decennis, ometent aquí els estudis i les edicions de textos teatrals que passen amb el nom de *consuetes*, coneixem els treballs següents: Andreu TOMÁS ÀVILA, *Consueta de la catedral de Tarragona escrita por Pedro Figuerola (1369)*, dins *El culto y la liturgia en la Catedral de Tarragona*, Tarragona, Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramon Berenguer IV», 1963 [de fet, és l'edició de la consueta del *monjo major* de la Seu metropolitana]; J. M. MADURELL I MARIMON, *La Consueta de la parroquia de Sant Feliu de Codi-*

prosseguir l'edició d'algunes de les consuetes catalanes medievals més importants (consueta de la catedral d'Elna del segle XIII, consueta de la catedral de

nes de 1756, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 39 (1966), 71-85; Miquel dels Sants GROS, *La Consueta antiga de la Seu d'Urgell* (Vic, Museu Episcopal, ms. 131), dins «Urgellia», I (1978), 183-266; Josep MURLÀ i GIRALT, *De la consueta i altres notícies de la Vall del Bac*, Olot 1982, que es refereix a una consueta de 1855, a les pàgines 11-12 en transcriu una altra del 1568, i a la pàgina 20 una *Nota de consuetuds* de l'any 1700; Joaquim M. PUIGVERT i SOLÀ, *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consueta*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana 1986, 279 p.; en *El misteri d'Elx*, València, Gregal llibres 1985, 47-70, Lluís QUIRANTE publicava la *Consueta o director per la gran funció de Vespra i Dia de la Mare de Déu de l'Assumpció*; transcriu alguns paràgrafs de la consueta de Rocabrúna Ramon LLONGARRIU i MONSALVATJE, *Rocabrúna. La Consueta, les visites pastorals i els memorials dels rectors. El conreu del blat de moro*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-1985», Olot 1987, 50-55; edita fragments de la consueta i dels *Costums antics* de Sant Serni de Canillo Cebrià BARAUT, *Contribució a la història de l'Església de Sant Serni de Canillo (segles XVI-XIX)*, dins «Quaderns d'estudis andorrans», 7 (1966), 85, 88, 103-125; editava alguns fragments del *Liber ordinationum et consuetudinum ecclesie Elnensis a R. Elnensi episcopo editus* Francis Ll. HARRISON, *La litúrgia et sa musique à la cathédrale d'Elne au XIVème siècle*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IV (1990), 187-196; Isabel JUNCOSA i GINESTÀ, *La consueta de Sant Julià de Tregurà – Vic, Arxiu episcopal, Tregurà I/1-*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VI (1995), 327-342; Miquel dels Sants GROS, *El Liber consuetudinum vicensis ecclesie del canonge Andreu Salmúnia – Vic, Museu episcopal, ms. 134 (LXXXIV)-*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 175-294 (és l'única consueta medieval catalana d'una Seu episcopal estudiada i íntegrament editada fins avui, perquè la de la Seu d'Urgell, en paraules del mateix editor, «és una adaptació, no molt reeixida, d'una consueta de l'esmentada catedral per a les necessitats d'una parròquia rural» [cf. «Urgellia», I (1978), 186]); Josep GALOBART i SOLER, *La consueta de la parròquia de Sant Martí de Mura (1592-1633)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 295-340; també transcrivia fragments teatrals de la *Consueta de Sant Joan de les Abadeses* Pep VILA, *El drama litúrgic a Sant Joan de les Abadeses als segles XIV i XV*, dins «Revista de Catalunya», 111 (octubre 1996), 91-109; Jaume AGUADÉ i SORDÉ, *Consueta de l'església parroquial de Santa Maria de Puigpelat (l'Alt Camp) 1781. Estudi històric i lingüístic i costumista*, dins «Anuari 1991-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació de Tarragona 1997, 88-109; publicava també un fragment de la *Consueta* de l'Arxiu de la Catedral de Mallorca Antoni QUINTANA i TORRES, *La festa de l'Estendard. Cultura i cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)*, (Recerca i pensament, 5), Catarroja i Barcelona, Editorial Afers 1998, 46-53; Jordi VILAMALA i SALVANS, *Les consuetes de Sant Julià de Vilatorrada (Osona): la continuïtat en la gestió de l'administració eclesiàstica – Vic, Arxiu i biblioteca Episcopal de Vic, Arxius Parroquials, Sant Julià de Vilatorrada, H/1, 1. Consueta 1647-1651. Visites 1635-1667 i I/1. Consueta 1668*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 309-385; transcriu la consueta de Tarrés (s. XVIII) Eugènia PEREA SIMÓN, *Església i societat a l'arcidïocesi de Tarragona durant el segle XVIII. Un estudi a través de les visites pastorals*, Tarragona, Diputació de Tarragona 2000, 545-547; transcriu fragments de la consueta del 1447 de Sant Joan de les Abadeses Joan FERRER, *Una nova consueta del monestir de Sant Joan de les Abadeses*, dins «Annals 2001-2002. Centre d'Estudis comarcals del Ripollès», 29-40; Jordi VILAMALA i SALVANS, *Consueta de la iglesia parroquial de Sant Andreu de Gurb, del bisbat de Vic, dictada per Gaspar Graell y de Bosch, prevere y rector de dita iglésia. 1664. Arxiu i biblioteca episcopal de Vic (Arxiu Parroquial de Gurb (1663-1664))*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 191-204; Josep GALOBART i SOLER, *La consueta parroquial de Sant Andreu de Castelletcir escrita per mossèn Francesc Coma l'any 1666 (Vic, Arx. Episc., Castelletcir J/1)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XII (2004), 349-383; *La consueta de la parròquia de Sant Vicenç de Calders (1662)*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/33 (2005), 129-142.

Girona del s. XIV, consuetu de la catedral de Tarragona), per desgràcia encara no coronades. Per tant, assumim el risc d'embranchar-nos dins una sèrie textual poc coneguda, amb força llistes de títols per publicar, com veurem tot d'una, i, en conseqüència, pocs estudis generals de fons que aclareixin els tipus, la filiació i els factors d'evolució del gènere.

En la monografia que Richard B. Donovan va consagrar al drama litúrgic medieval hispànic donava una llista de manuscrits on hi ha dades per a l'estudi del teatre litúrgic medieval. Hi remetem el lector curiós.³ Els manuscrits catalans de consuetes hi són relativament abundosos i uniformement repartits entre les institucions civils i eclesiàstiques que ara conserven fons bibliogràfics antics. Escau recordar ací la llista de les peces essencials:

1) Barcelona, ACA Sant Cugat 20, *Consuetu* dels segles XIV-XV; Sant Cugat 46, *Consuetu* del segle XIII; Sant Cugat 77, *Consuetu* del segle XV; Sant Cugat 85, *Consuetu* del segle XVI.

2) Barcelona, BC ms. 276, *Consuetu ecclesiae Tarraconensis*, segle XIV; ms. 1139, *Consuetes* [peces teatrals] de Mallorca, segles XVI-XVII.

3) Barcelona, ACB, ms. 77, *Consuetu ecclesiae Barchinonensis*, segles XIV-XV.

4) Girona, ACG, ms. 9, *Consuetu ecclesiae Gerundensis*, any 1360.

5) Girona, Biblioteca del Seminari, ms. 18, *Consuetu ecclesiae Sancti Felicis*, segle XV.

6) Lleida, Biblioteca del Seminari, ms. 6, *Consuetu Ilerdensis*, segle XIII.

7) Perpinyà, ms. 71, *Liber Ordinationum et consuetudinum ecclesiae Elmensis*, s. XIV; ms. 79, *Libre de serimònies de Sant Joan de Perpinyà*, s. XIV-XV.

8) Sant Joan de les Abadesses, ms. s. n., *Consuetu monasterii Sancti Iohannis de Abbatissis*, segle XIV; ms. s. n., *Consuetu monasterii Sancti Iohannis de Abbatissis*, 1464.

9) La Seu d'Urgell, ACSU, ms. s. n., *Consuetu ecclesiae Urgellensis*, segle XV.

10) Solsona, ACS, ms. s. n., *Consuetu ecclesiae Celsonae*, segle XV (escrita per Pere Joan de Llobera); ms. s. n., *Consuetu ecclesiae Celsonae*, segle XVI.⁴

11) Tarragona, ACTar, *Consuetu*, any 1441.

12) Tortosa, ACTor, ms. 44, *Consuetu ecclesiae Dertusensis*, segle XV.

13) València, ACV, ms. s. n., *Consuetu ecclesiae Valentinae*, segle XVI.

14) Vic, ACVic, ms. 131, *Consuetu ecclesiae Urgellensis*, segle XII; ms. 134, *Consuetu ecclesiae vicensis*, segle XIII;⁵ ms. 212, *Consuetu monasterii Sancti Iohannis de Abbatissis*, segle XV; ms. s. n., *Consuetu ecclesiae Vicensis*, segle XV.

3. Cf. Richard B. DONOVAN, *The liturgical drama in Medieval Spain*, Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1958, 200-215.

4. Citats per VILLANUEVA, *Viage Literario*, IX, 58-59. Cf. també Ignasi M. PUIG I FERRETÉ – M. Assumpta MOLINER MOLINA, *Índex codicològic del Viage Literario de J. Villanueva*, Barcelona, I. E. C. 1998, 124-125.

5. Aquestes dues darreres són editades, cf. nota anterior *sub voce* M. dels Sants GROS.

Cenyida a l'àmbit medieval estrictament hispànic, l'obra de Donovan esmentava dues consuetes dels Comtats; no pensava, doncs, com tanta gent, que aquell àmbit s'hagi de fer coincidir amb les fronteres actuals entre els estats francès i espanyol. Ha semblat oportú, continuant en la perspectiva de Donovan, d'escometre l'estudi i l'edició de textos de consuetes triant-ne un de Perpinyà.

Un decenni després de l'estudi de Donovan, centrat en el teatre litúrgic, Antoni Pladevall i J. M. Pons i Guri presentaven al II Congrés Litúrgic de Montserrat una ponència sobre consuetes catalanes, centrada, com es pot suposar, en qüestions de culte litúrgic.⁶ A la lista de consuetes assenyalades per Donovan hi afegiren molts fragments de consuetes medievals i un reguitzell de títols de l'època moderna, sense cap pretensió d'exhaustivitat, perquè exclogueren en principi les consuetes monacals i les consuetes particulars de determinats càrrecs i oficis, així com tots aquells llibres que, bo i figurant en biblioteques i arxius com a consuetes, de fet són reculls d'estatuts i ordinations. No hi figurava, emperò, ni una sola consueteta de la Catalunya del nord, ni tan solament les assenyalades per Donovan, segurament perquè aquell Congrés montserratí fou un esdeveniment cenyit al Principat estricte.

L'obra que és editada ací forma part d'un context documental que de cap manera no pot ésser considerat anodí. No podia ésser altrament, tractant-se d'un text referent a la primera església de Perpinyà, és a dir, a una institució cabdal en la vida de la ciutat, amb capacitat per generar documentació copiosa.

Diem, doncs, tot seguit una paraula sobre l'església de Sant Joan, escenari de les disposicions del nostre text. L'església més primitiva d'aquest nom, és a dir, Sant Joan el Vell, fou consagrada pel bisbe Berenguer de Gurb el 16 de maig del 1025, en presència del comte Gausfred II. El setembre del 1102, en plena reforma gregoriana, el comte Guislabert II, la seva esposa Estefania i el seu fill Girard (el futur Guirard I [1102-1113 o 1115]) hi instituïren la vida canonical segons la regla agustiniana;⁷ el 1116 fou creat l'hospital dels pobres, a ponent de l'església;⁸ el 1165 el comte Girard II cedí a la comunitat canonical tots els drets que detentava sobre l'església i n'assegurava la protecció.⁹ El 1324 hom posava la primera pedra de la fàbrica de l'església

6. Cf. Antoni PLADEVALL – J. M. PONS I GURI, *Particularismes catalans en els costumaris dels segles XIII-XVIII*, dins «II Congrés Litúrgic de Montserrat», vol. III, Montserrat 1967, 91-159.

7. Cf. l'acta de consagració de l'església i l'acta de dotació dels comtes dins CR XIV 290.

8. Publicà l'acta de fundació M. SIRVÉN, *Notice sur la fondation de l'hôpital S'-Jean, de l'Hospice de la Miséricorde et du Dépôt de Charité de Perpignan*, dins «Société», 10 (1856), 544-549; cf. encara del mateix SIRVÉN, *Éphémérides de l'Hôpital Saint-Jean et de l'Hospice de Miséricorde de Perpignan de 1116 à 1850*, dins *ib.*, 11 (1858), 309-350; *Fin de Supplément aux Éphémérides de l'Hôpital Saint-Jean et de l'Hospice de la Miséricorde de Perpignan*, dins *ib.*, 13 (1863), 129-158.

9. Cf. CR XIV 289-294.

nova¹⁰; malauradament la política i la guerra d'annexió del regne de Mallorca menada per Pere III, les intermitències de la pesta i altres circumstàncies en van alentir la construcció, que el 1438 ja es donava pràcticament per acabada¹¹ i on ja s'hi podia celebrar missa des del 1453, per bé que fou acabada del tot el 1510, encara que almenys des del 1504 ja s'hi celebrava el culte alternativament amb l'església vella¹². Per tant, el llibre que editem fa referència a les cerimònies, càrrecs i serveis que tenien per marc l'església de Sant Joan el Vell.

Documentació medieval sobre Sant Joan de Perpinyà als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals

Els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals conserven una bona part de la documentació eclesiàstica rossellonesa en la sèrie G. Segregada dels dits Arxius, una altra part s'integra avui en la Médiathèque de Perpinyà. Centrant-nos únicament en l'església perpinyanesa de Sant Joan i deixant conscientment de banda qualsevol altra església o parròquia rossellonesa, sobretot Elna i la massa enorme de documentació que n'ha quedat malgrat les destruccions revolucionàries, intentarem ara donar una idea succinta d'aquest conjunt documental, sense tenir en compte les peces que contenen documentació de més enllà del segle XV.

10. Cf. COMA II, cap. XI, p. 138. Pierre PUIGGARÍ, *Catalogue biographique des évêques d'Elne*, Perpinyà 1812, 52. BONNEFOY I, 434-435, publica el text de les dues làpides de marbre que ho recorden: «Lapis primus quem illustrissimus dominus noster Sancius rex Maioricharum posuit in fundamento istius ecclesie Vº kalendas Madii anno Domini Mº CCCº XXIIIº»; «Lapis secundus quem reverendus dominus Berengarius Baiuli gratia Dei Elnensis episcopus posuit in fundamento istius ecclesie Vº kalendas Madii anno Domini Mº CCCº XXIIIº». Una altra nota sobre el fet es troba al *Llibre de la confraria de sant Llätzer*: «Anno domini Mº CCCº XXIIIº, vº kalendas Madii, regnante illustrissimo rege Sancio Majoricharum, fuit inceptum opus ecclesiae collegiatae Sancti Johannis Baptiste ville Perpiniani, quo anno consul erat Guillelmus (!) Adalberti, burgensis Perpiniani, qui una cum suis consulibus inceptorum fuerunt operis predicti: occasione cuius fuit fundata et instituta praesens confrateria»: cf. BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 167 ab.

11. BONNEFOY I, 482, nº 78, publica el text de la làpida de marbre commemorativa de l'edificació de la nova església de Sant Joan, situada a l'angle nord-est de l'església: «Anno Domini M CCCC XXXVIII v idus marcii reverendus Dominus Galcerandus episcopus Elnensis cum clero ipsius ecclesie et honorabilibus consulibus huius ville ecclesiam hanc sub invocatione Sancti Johannis Baptiste edificaverunt». [Text reproduït per Jean SARRÈTE *Notice historique sur les prérogatives et prééminences de l'Église et du Clergé de Sant Jean de Perpignan*, dins «Société» (1915-1923), 74-75, i per BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 92 b, pres d'una nota de principis del s. XVIII, ara integrada en el lligall G-233 dels arxius departamentals de Perpinyà].

12. COMA II, c. 11, p. 141-142.

1. El lligall G-230, del segle XVII, conté dues peces que analitzarem per separat.¹³

a) La primera peça són dos quaderns, cosits al seu torn entre ells. El primer quadern de la primera peça és un quadern de 5/4, folis 1-9, amb un taló final. Conté registres o extractes de documents del *Llibre d'or* de l'església de Sant Joan, organitzats alfabèticament per matèries, de la A a la V, amb l'espai per a les lletres X-Z deixat sense omplir. Duu el títol següent: «Index libri Aurei. Prima manus». Hi ha referències a les pàgines 2-185 de l'esmentat *Llibre d'or*.

El segon quadern de la primera peça, cosit amb el primer, és un quadern de 18/17, folis 10-43 [el foli 37 és bisat], i duu per títol: «Manus 2da Indicis libri Aurei». Conté altres registres o extractes documentals, també organitzats alfabèticament de la A a la V, amb el propòsit no dit, però evident, de completar els extractes del quadern anterior. Hi ha referències a les mateixes pàgines 2-185 del dit *Llibre d'or*.

b) La segona peça del lligall G-230 és un quadern de 6 x 2, folis 1-[12], escrit només en els folis 1-6. D'aquests, els folis 1r-6r són escrits per una mà, el foli 6v és escrit per una altra mà. El contingut d'aquest tercer quadern és pot dividir en tres apartats:

1) Fol. 1r. Fol. 1r, *inc.*: «Full primer. Fol. 1 libri de or. Institutio monachiae Sancti Johannis et ecclesiae fundatio et aliorum. § 1. Edificatio de nouo ecclesiae Sancti Johannis anno Domini 830».

Fol 1v, *exp.*: «§ 19. Potestas data per capitulum Sancti Johannis preposito capituli sagristiae».

Es tracta d'un resum de la història de l'església, posada al full inicial del *Llibre d'or*, de seguida es veurà en quina data. El retranscrivim pel seu interès:

«Full primer. Fol. 1 libri de or. Institutio monachiae Sancti Johannis et ecclesiae fundatio et aliorum.

«§ 1. Edificatio de nouo ecclesie sancti Johannis anno 830.¹⁴

«§ 2. Licentia consecrandi ecclesiam Sancti Johannis anno Domini 920.¹⁵

«§ 3. Post constructionem villae Perpiniani fuit per probos viros dictae villae fuit (*sic*) dicta ecclesia Santi Johannis reedificata.

«§ 4. Consecratio dictae ecclesiae anno Domini 1025 et dicto tempore ecclesia regebatur per fratres Sancti Johannis Hierosolimitani.

«§ 5. Dotatio ecclesiae Sancti Johannis per Gilabertum comitem Rossilionis, Stephaniam eius vxorem et Guiraldum eorum filium anno 1102.

«§ 6. Erectio et institutio collegii Canonorum numero 14 et prebendarum nec non vnus capellani curam animarum habentis eodem anno 1102, 15 septembris.

13. Cf. BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 91 a.

14. En G-232 f. 2, el document és transcrit, i ara es pot veure còmodament retranscrit dins *Catalunya Carolíngia*, vol. VI. *Primera part*, a cura de Pere PONSIC (*sic*) et al., Barcelona, I.E.C. 2006, 73, on es demostra que és un fals.

15. Cf. *ib.*, on queda establert que també és una falsificació.

«§ 7. Institutio sacristae dictae ecclesiae, hebdomedariorum 4, precentoris, monachi, diaconi et scobalerii.

«§ 8. Institutio quatuor conductoriorum nominatim (ç) cum donatione certe partis decime de Sancto Hipolito, de Clairano et de Bonopassu et aliorum reddituum.

«§ 9. Institutio perpetuorum beneficiorum in dicta ecclesia, anno Domini 1260.

«§ 10. Unio vnus hebdomadarie cum sacristia.

«§ 11. Reductio portionarum canonicalium cum taxasione in panem et vinum et companagium.

«§ 12. Renuntiatio capellaniui Sancti Johannis.

«§ 13. Vnio dicti capellaniui mensae episcopali elnensi cum tacsatione pro pane et vino et in bladum et nummos.

«§ 14. Taxatio pro praecentore.

«§ 15. Presentatio canonicorum aut portianorum (*sic*) per praepositum capituli fienda sindicis dictae ecclesiae et admitio eorumdem.

«§ 16. Institutio per Bartholomeum episcopum elnensem de consilio et asensu capituli quatuor canonicatum.

«§ 17. Vnio duorum canonicatum, scilicet vnus praecentoriae et alterius sacristiae.

«§ 18. Corroboratio omnium praedictorum auctoritate episcopi Hieronimi.

«§ 19. Potestas data per capitulum Sancti Johannis praeposito capituli sagristiae».¹⁶

2) Fol. 1v-6r. Fol. 1v, *inc.*: «Full 17. Ordinacions fetes per lo capítol de Sant Joan de algunas obligacions del [*tatxat*: diacha y] monjo de la present Iglesia al full 17 del llibre de or».

Fol. 6r, *exp.*: «§ 13 [*del full 44*]. Item confirmauit ordinacionem quod quando dicti quatuor syndici habebunt laudare aliquam venditionem seu alienationem cuius laudimium ad dictos prepositos spectet dictum laudimium facere [*alia manu*:] habeant presente Thesaurario vel eius locum tenente».

3) Fol. 6v. *Inc.*: «Rubrica de moltas materias contengudas en lo llibre dor de Sant Joan de Perpinya. *Full 1*. repilogatio facta die 28 aug. 1423». [Es tracta del resum històric suara esmentat i retranscrit].

Exp.: «*Full 257*. Sentencia arbitral de 1435 per la forma de les privacions».

Les tres parts, doncs, de la segona peça del lligall G-230 dels ADPO contenen també registres i extractes documentals del *Llibre d'or* de l'església de Sant Joan. El *Llibre d'or* és un cartoral, versemblantment acabat el segle XV,¹⁷ el contingut del qual podria ésser reconstruït, en part almenys, mitjançant

16. Dóna alguns extractes del text complet d'aquest resum el canonge COMA III, c. 13, § 3, p. 345-346.

17. Jean SARRÊTE exposa que el *Llibre d'or* hauria estat acabat del 1423 i aprovat el 30 d'octubre del mateix any pel bisbe Jeroni d'Ocon, bo i donant-lo com a definitivament perduto

l'encreuament de tots els registres i extractes copiats el segle XVII en els quaderns de G-230 i en altres documents que esmentarem tot seguit. Hom hi troba notes de llicències, sentències, remissions, donacions, concòrdies, estatuts, ordinacions, clàusules, adquisicions, privilegis, comissions, butlles papals, etc. Tindria com a mínim 257 folis numerats. Els extrets de G-230 permeten de conèixer part del contingut dels folis 1-185. Des del 185 al 257, si tots els folis eren escrits, l'obscuritat és total.

2. És segur que els tres folis de pergamí d'un cartoral de Sant Joan, conservats a G-231¹⁸ i versemblantment de principis del s. XIV, no procedeixen de l'esmentat *Llibre d'or*. Aquests tres folis foren reutilitzats en època moderna com a coberta de censal (un d'ells) o d'altres escriptures (els altres dos). Veurem tot seguit que l'any 1709 el *Llibre d'or* encara era citat amb tota normalitat com un volum existent, sense cap detall que faci pensar que la seva integritat hauria estat posada a prova. Aleshores els tres fulls serien restes d'un altre cartoral. En tot cas, l'existència d'un altre *Cartoral* de Sant Joan relativament antic és corroborada pels extrets que hom en va fer més tard, el segle XVIII, conservats ara a G-231: «Extrait du Chartrier du chapitre de Saint Jean de Perpignan ou chapitre d'Elne», extractes anotats de documents suposadament dels anys 833-834¹⁹, 899²⁰, 900²¹, 902²², 925²³, 972²⁴, 1023, 1031, 1040, 1070, 1140, 1322, amb referències als folis 5-29 del dit cartoral, és a dir, als documents més antics.

3. G-232 conté altres extrets moderns, copiats el segle XVI, de documentació santjoanina.²⁵ Fol. 2: «Incipiunt statuta venerabilis capituli ecclesie collegiate Sancti Johannis ville Perpiniani. Qui fuit fundator ipsius ecclesie et etiam quid fuit successive», on es transcriuen els documents dels anys 830, 920, 1025, 1102 i un del 1348. Fol. 3: «Translatum statuti in quo datur forma qui et quomodo possunt celebrare missas in altari maiori et facere alia diuina officia in ecclesia Sancti Johannis ville Perpiniani canonici dicte ecclesie et canonici Elnenses et alii prelati». Fol. 4: «De constitutione apostolica statut[orum] in quibus datur modus et forma collationum et solutionum preben[da]rum canonicalium»

en *Notice historique sur les Prerogatives et Prééminences de l'Église et du Clergé de Saint-Jean de Perpignan (IXe-XVIIIe Siècles)*, dins «Société» (1915-1923), 49.

18. Cf. BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 91 ab.

19. Cf. *Catalunya Carolíngia, o. c.*, n. 18-20.

20. Cf. *ib.*, n. 157-161.

21. Cf. *ib.*, n. 162-163.

22. Cf. *ib.*, n. 166-169.

23. Cf. *ib.*, n. 203-205.

24. Cf. *ib.*, n. 464-470.

25. Cf. BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 91 b-92 a.

4. G-233 conté una col·lecció de treballs d'investigació arxivística empresos a principis del segle XVIII,²⁶ mostra interessant de l'interès erudit per la història de la primera església de Perpinyà, que d'alguna manera devien confluïr en les *Notícies de la iglésia insigne col·legiada de Sant Joan de Perpinyà*, del canonge i rector de la Universitat, Josep Coma,²⁷ tothora inèdites, ara ms. 82 de la Médiathèque de Perpinyà, obra de la qual parlarem més avall. El lligall conté:

a) Fol. 1r-6v: «Chronica o historia eo verdadera relació de la Iglesia y Clero de sant Joan Baptista de la Vila de Perpinyà... (1706). Tractat primer».

Fol. 7r-10v: «Tractat segon de las prerogativas comunas à la iglesia de sant Joan y clero de aquella resultant de llur respectiva antiguedat».

Fol. 10v-12r: «Tractat tercer de las particulars preheminiencias del Clero de dita iglesia de Sant Joan».

Fol. 13v-17v: «Tractat quart del poder y Autoritat dels syndichs de la comunitat de Preueres de la iglesia de Sant Joan y llurs oficials subalterns».

Conté referències reiterades a folis i pàgines del *Llibre d'or*, al *Llibre de la cadena*,²⁸ i a la nòtula de Masdamont, un volum de mes de 400 folis.

26. Cf. *ib.*, 92 ab.

27. Nascut a Perpinyà devers 1655, mort el 1723. Doctor en teologia per la Universitat de Perpinyà, canonge de Santa Maria la Real i més tard de Sant Joan. L'any 1687 fou nomenat rector de la Universitat i el 1721 vicari capitular de la diòcesi. Integrada dins les *Notícies*, va escriure també una *Episcopologia del bisbat d'Elna*. Cf. Jean CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies roussillonaises*, Perpignan, Imprimerie-Librairie de J. Comet 1914, 133-134.

28. Amb aquest nom era conegut el volum manuscrit que conté el text que editem avui. En efecte, a G-233, f. 2r, línies 1-8, hom llegeix: «... y vehens lo capella de dita Iglesia de St Joan y canonges que los reddits de aquella se anaven augmentant, l'adornaren de certs officis y personats o beneficis, erigint e instituhint en ella un sacristá, quatre domers, un precentor, un monjo, un escobaler, un diaca y altres per exercir y fungir los serhueis y carrechs descrits y continuats en los libres de dita Iglesia; hu dels quals vuy se anomena lo *Llibre de la cadena* ahont son descrits los càrrechs, reglas, ordinacions y cerimonies dehuen obseruar los dits beneficiats ... o personas en dits carrechs e officis constituïdes». La prova definitiva es troba més endavant, f. 44v, línia de marge 14, on hom llegeix: «Llib. de la cadena full 87», citat en referència a la notícia o extracte següent: «Ermengaldo Olibe ardiaca de Conflent y comissari del sr. Ramon Bisbe delna y capellá major de Sant Joán als 15 agost 1301 per lo be de pare ordená que los canonges sacerdots, los domers y los Preberes beneficiats de dita Iglesia de Sant Joan participassen igualment dels anniversaris de dita Iglesia sens differència ni distinció de antichs y moderns preberes; y que en la caxa comuna hi hagues tres claus; vna de las quals tingues lo sacrista y las dos restants claus de la dita caxa tinguessen dos o tres beneficiats de dita Iglesia de Sant Joan liberos». Ara bé, en el foli 87vab del ms. 79 de la Médiathèque de Perpinyà es llegeix: «Nouerint vniuersi quod pari uersatione (¿) die nonas augusti anno Domini millesimo trecentesimo primo, veniens ad ecclesiam Sancti Johannis de Perpiniano cum speciali mandato Reuerendi patris in Christo Domini Raymudi Dei gratia elnensis episcopi venerabilis dominus Ermengaldus Olibe, archidiaconus Confluentis in elnensi ecclesia pro reformando statu dicte ecclesie et pro faciendam pace inter... ... super distributione et diuisione faciendam inter predictos de quibusdam anniuersariis et etiam constitutione facta de quibusdam procuratoribus in discordia factis per partes predictas, tandem super predictis omnibus et aliis questionibus generaliter omnibus que oriri possent occasione predicta, et etiam super distributione et diuisione imposterum facien-

b) Fol. 19r-36v: «Annals de la iglesia y Clero de Sant Joan de la fidelíssima vila de Perpinyá, col·legits de auténticas escriptúras y públicas memorias en lo any de la Circumcisió del Senyór 1712», on es transcriuen els documents dels anys 830, 1024 i 1102, amb referències al *Llibre d'or*, al *Llibre de la cadena* i a la nòtula de Masdamont.

c) Fol. 23r-34r: «Compendi històrich e instructiu de las Prerogativas y Preheminèncias [*tatxat*: y Jurisdicció] de la Iglésia y Clero de Sant Joan Baptista de la Fidelíssima vila de Perpinyá, per un de sos Preberes beneficiats recopilát en lo Any del Senyor 1708».

Fol. 23r: «Introdució».

Fol. 23r-30v: «Tractat primer del substancial de ditas més principals escriptúras y memorias, concernéns las Prerogativas, Preheminèncias y Jurisdicció de la dia Iglesia y Clero de Sant Joan».

Fol. 31r-32v: «Tractat segon de las Prerogativas de la Iglesia y Clero de Sant Joan de Perpinyá».

Fol. 32v-33v: «Tractat tercer de las especials Preheminèncias del Clero de Sant Joan».

Fol. 33v-34r: «Tractat quart del poder y jurisdicció del Clero de Sant Joan de Perpinyá y de sos síndichs».

d) Fol. 35v-42r: «Instrucció dels privilegis, prerogativas, preheminèncias y jurisdicció de la Iglesia de sant Joan Baptista de la vila de Perpinyá [*tatxat*: Ultim ò mes curt Borrador del Racional o discurs sobre lo estat de la Iglesia y Clero de Sant Joan Baptista de la vila de Perpinyá]», amb extrets dels documents dels anys 830, 920, 1025, 1102 etc.

e) Fol. 43r-45v: «Historia de la iglesia y clero de sant Joan Baptista de la Fidelíssima vila de Perpinyá, col·legida de auténticas escriptúras conservadas en lo públich Arxiu de la Comunitat de Prebéres de la mateixa iglesia y recopilada per un prebere beneficiat de aquella en lo any de gràcia mil set cents y set», amb un contingut similar al dels folis 1r-4r, *fine mutilus*. Les seves fonts reconegudes són el *Llibre d'or*, la nòtula de Masdamont, el *Llibre de la cadena* i el *Llibre verd major de la casa consular de Perpinyá*.

f) Fol. 46r-47v: «CHRONICA de la Iglesia y Clero de Sant Joan Baptista de la fidelíssima vila de Perpinyá, en forma de Annals de authenticas escripturas

da de ipsis anniuersariis, predictae partes promiserunt super predictis et quolibet promissorum stare dicto et compositioni et ordinationi dicti domini archidiaconi qualitercumque de predictis duxerit ordinandum sub pena quingentorum solidorum de Barch. ... predictas questiones diffiniuit, composuit et ordinauit amicabiliter et de plano in hunc modum, scilicet quod omnia anniuersaria que fiunt et fient etiam in futurum in dicta ecclesia Santi Johannis communiter inter canonicos, prebiteros et hebdomedarios... [f. 88ra] communiter diuidantur, nulla distinctione facta inter antiquos prebiteros atque nouos... [f. 88rb] Item quod in archa communi sint tres clauis de quibus unam teneat sacrista Perpiniani qui nunc est et qui pro tempore fuerit, alias uero duas teneant duo presbiteri quos sacerdotes ecclesie eiusdem duxerint eligendos». Per tant, és clar que el *Llibre de la cadena* és l'actual ms. 79 de Perpinyá. Cf. infra, nota 91.

y publicas memorias, per un prevere Beneficiat de la mateixa iglesia, en lo any de la Circumcisió del Sr. 1709», amb un contingut semblant al dels folis 1r ss., *fine mutilus*.

g) Fol. 48r-49v: «Historia de la Iglesia y Clero de sant Joán Baptista de la Fidelíssima vila de Perpinyá collegida de authenticas escripturas y publicas memorias per un prevere beneficiat de la mateixa Iglesia [*tatxat*: en lo Any del Senyor 1709]», de contingut semblant a l'anterior, *fine mutilus*. Títol al marge superior esquerre: «Llibre dels Annals de la Iglesia y Clero de Sant Joán Baptista de la Fidelissima vila de Perpinyá, collegits de authenticas escripturas y publicas memorias per un Pre. beneficiat de aquella en lo any de la Circumcisió del Senyor 1709». Cita el *Liber Aureus*.

b) Fol. 50r-55r: «Racional o [*tatxat*: Relacio] [*dessota*: discurs] del estat de la Iglesia y Clero de Sant Joan Baptista de la Fidelíssima vila de Perpinyá des de son origen fins vuy 22 juny 1707, col·legit de escripturas recondidas en lo publich Arxiu de la Comunitat de Preberes de la mateixa Iglesia y altres lochs per un de sos Beneficiats», amb un contingut semblant al dels folis 1r-6v, *fine mutilus*.

5. G-236 porta per títol: «Llibre de memorias de la Iglesia major de Sant Joan de Perpinya comensat al primer de juliol 1439 y finit als 23 de Octubre 1459»,²⁹ i és, pròpiament parlant, un llibre d'actes administratius dels síndics de l'església de Sant Joan, que conté cessions de béns, ratificació de vendes, compres, pagaments d'obligacions i deutes, imposició de taxes i tarifes, préstecs, dipòsits, obres, fundacions de beneficis i aniversaris, notes sobre esdeveniments de caràcter públic, nomenaments, etc. Volum in fol., 98 + 5 folis.

6. G-237 és un altre llibre de memòries de la col·legiata de Sant Joan, de 267 + 12 folis, amb un contingut del tot semblant al del registre anterior, per al període 1459-1488. Tots dos registres contenen documents escrits en llatí i en català.³⁰

7. G-244 és un lligall que conté 21 documents escrits sobre pergamí i 5 sobre paper, com és ara testaments, rebuts, ordinacions, documents de protesta, una lletra de Joan I, acta d'una reunió del Capítol, un procés, etc. Abasta el període 1235-1397.³¹

8. G-245 és un registre de 147 folis de paper, amb documentació estrictament santjoanina dels anys 1348-1375, tota en llatí. A la coberta hi ha una llista de persones excomunicades devers 1309.³²

29. Cf. BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 99 a-101 a.

30. Cf. *ib.*, 101 a-103 b.

31. Cf. *ib.*, 125 ab.

32. Cf. *ib.*, 125 b-126 a.

9. G-246 és un registre de 72 folis de paper, escrit tot en llatí, i és la nòtula de Jaume Molines, amb el registre d'actes referits tots a l'església de Sant Joan.³³

10. G-247 és un lligall que conté documents en pergamí i en paper, escrits en llatí i en català, per al període 1400-1489: privilegis reials i papals, sentències, testaments, estatuts, reglaments, lletres, rebuts, fundacions, etc.³⁴

11. G-248 és un quadern de nou folis de paper, escrit en català, que conté un inventari de rendes que ja no són percebudes.³⁵

12. G-249 és un registre de 111 folis de paper, escrit tot en català, amb els comptes del tresorer de Sant Joan per al període 1438-1455.³⁶

13. G-250 és un registre de 18 folis de paper, escrit en català, que conté la declaració d'entrades i despeses presentada per Antoni Marc, prevere, «procurador de cotidianes» a Sant Joan.³⁷

14. G-251 és un altre registre de 25 folis de paper, escrit en català, amb els comptes d'entrades i despeses d'Antoni Balle, «procurador de cotidianes» els anys 1475-1476.³⁸

15. G-285 és un lligall amb diversos documents escrits en llatí, català i francès sobre pergamí i paper, 13 + 19 folis, tots relatius a drets i possessions de la col·legiata de Sant Joan a Perpinyà. El període contemplat va de 1335 a 1788.³⁹

16. G-288 és un altre lligall amb documents escrits en llatí, català i francès, sobre pergamí i paper, 9 + 9 folis, sobre drets i propietats de la col·legiata als voltants de Perpinyà: Sant Iscle, Bajoles, Castell-Rosselló, i abasta des del 1430 al 1779.⁴⁰

17. G-289 és un lligall amb 4 pergamins i 40 peces de paper, amb documents escrits en llatí, català i francès, sobre drets i possessions de la col·legiata a Sant Genís de Tanyeres, Malloles i Orla, per al període 1301-1779.⁴¹

33. Cf. *ib.*, 126 a.

34. Cf. *ib.*, 126 ab.

35. Cf. *ib.*, 126 b.

36. Cf. *ib.*, 126 b-127 a.

37. Cf. *ib.*, 127 a.

38. Cf. *ib.*, 127 a.

39. Cf. *ib.*, 143 ab.

40. Cf. *ib.*, 144 ab.

41. Cf. *ib.*, 144b.

18. G-290 és un registre de 124 folis + 3 folis solters, escrit en llatí i català, amb documents sobre drets i possessions de la col·legiata a Vernet, des del 1252 al 1538.⁴²

19. G-291 és un lligall format per vuit pergamins, 39 peces de paper, dos quaderns in-fol. de 8 i 28 folis i un quadern de 14, escrits en llatí, català i francès, sobre drets i possessions de Sant Joan a Vernet, des del 1261 al 1782.⁴³

20. G-292 és un lligall format per sis peces de pergamí i 26 de paper, escrites en llatí, català i francès, sobre drets i possessions a Vilarnau, des del 1258 al 1732.⁴⁴

21. G- 293 és un lligall format per sis peces de pergamí i 14 de paper, escrites en llatí, català i francès, sobre drets i possessions a Bages, Bonpas, Calmella i Cameles, des del 1321 al 1786.⁴⁵

22. G-294 és un lligall format per sis peces de pergamí, 18 de paper, més un quadern de 12 folis de paper, escrits en llatí, català i francès, sobre drets i possessions a Sant Llorenç de la Salanca, Llupià, Santa Maria del Mar, Pià i Pontellà, des del 1315 al 1721.⁴⁶

23. G-295 és un lligall amb cinc peces de pergamí i 8 de paper, escrites en llatí, català i francès, sobre drets i possessions al Soler, Torrelles, Toluges i Vilallonga de la Salanca, des del 1452 al 1774.⁴⁷

24. G-296 és un lligall amb deu peces de pergamí, una peça de paper i un quadern de cinc folis també de paper, escrit tot en llatí, sobre censals de la col·legiata, des del 1314 fins al 1495.⁴⁸

25. G-309 és un lligall amb sis peces de pergamí i 44 de paper, escrites en llatí, català i francès, sobre censals que toca la col·legiata d'immobles situats a Perpinyà, des del 1299 al 1785.⁴⁹

26. G-313 és un lligall amb dues peces de pergamí i 44 de paper, escrits en llatí, català i francès, sobre censals que toca la col·legiata d'immobles

42. Cf. *ib.*, 144 b-145 a.

43. Cf. *ib.*, 145 a-146 a.

44. Cf. *ib.*, 146 ab.

45. Cf. *ib.*, 146 b-147 a.

46. Cf. *ib.*, 147 ab.

47. Cf. *ib.*, 147 b.

48. Cf. *ib.*, 148 a.

49. Cf. *ib.*, 154 ab.

situats a les Blanqueries, Castell-Rosselló, la Degolla de'n Albert, Fontcober-
ta, Sant Genís de Tanyeres, Horta d'Infern i Horta de Sant Jaume, des del
1350 al 1774.⁵⁰

27. G-326 és un lligall amb tres peces de pergamí i 52 de paper, escrites
en llatí, català i francès, sobre censals que toca la col·legiata d'immobles
situats a Reinés, Rivesaltes, Salses, el Soler i Sureda, des del 1315 fins al
1788.⁵¹

28. G-334 és un lligall amb dotze peces de pergamí i 10 de paper, escri-
tes en llatí i català, sobre actes administratius diversos de la col·legiata (fun-
dacions, protestes, acords, censals, testaments, etc.), des del 1322 fins al 1636.
Els folis de paper procedeixen d'un registre del s. XVII on hi havia inscrites
les fundacions de misses i oficis.⁵²

29. G-348 és un registre de 152 folis de paper, que conté documentació
sobre l'obra o fàbrica de Sant Joan, encomanada a la confraria de Sant Llätzer,
des del 1448 al 1534.⁵³

30. G-349 és un lligall amb dues peces de pergamí i 48 de paper, escrites
en llatí, català i francès, sobre l'obra de Sant Joan, de Sant Llätzer i de Nostra
Dona del Pont de Pedra, des del 1330 al 1697.⁵⁴

31. G-351 és un registre de 154 folis de paper, escrit en llatí i català, sobre
l'obra de l'altar major de Sant Joan, des del 1413 fins al 1631.⁵⁵

32. G-357 és un lligall amb vint-i-dues peces de paper, escrites en llatí,
sobre l'obra de diverses capelles de Sant Joan (Sant Blai, Sant Pere, Tots Sants,
Sant Sebastià, Sant Galdric, etc.), des del 1418 fins al 1723.⁵⁶

33. G-359 és un lligall amb una peça de pergamí i 24 de paper, escrites
en llatí, català i francès sobre mobles i instal·lacions de Sant Joan (escons,
vitral·ls, relíquies, argenteria, ornaments, mobles, llibres, orgue), des del 1410
fins al 1702.⁵⁷

50. Cf. *ib.*, 156 ab.

51. Cf. *ib.*, 160 b-161 a.

52. Cf. *ib.*, 162 b-163 a.

53. Cf. *ib.*, 167 ab.

54. Cf. *ib.*, 167 b-168b.

55. Cf. *ib.*, 168 b-169 a.

56. Cf. *ib.*, 171 ab.

57. Cf. *ib.*, 172 ab.

34. G-360 és un registre amb nou peces de pergamí i 3 de paper, escrites en llatí, que contenen documentació sobre canongies de Sant Joan, des del 1385 fins al 1534.⁵⁸

35. G-363 és un lligall amb set peces de pergamí i 35 de paper, escrites en llatí, català i francès, sobre els oficis vinculats a les canongies, especialment els dels domers, des del 1351 fins al 1774.⁵⁹

36. G-364 és un registre força mal conservat, de 162 folis de paper, escrits en llatí i català sobre canongies i oficis vinculats a elles, assenyaladament la cabiscolia, des del 1401 fins al 1515.⁶⁰

37. G-365 és un lligall amb una peça de pergamí i 40 de paper, escrites en llatí, català, castellà i francès, sobre canongies de Sant Joan i oficis vinculats a elles: cabiscolia, mongia, sacristia, conducteria, etc., des del 1419 fins al 1786.⁶¹

38. G-367 és un lligall amb 69 peces de paper, escrites en llatí, català i francès, sobre beneficis fundats a l'altar major, des del 1440 fins al 1786.⁶²

39. Des de la sigla G-369 fins a la sigla G-381 tot són lligalls formats per peces de pergamí i de paper en barreja i proporcions molt variables, escrites invariablement en llatí, català i francès, llevat de G-381, escrita només en llatí i català, sobre beneficis fundats a diverses capelles de Sant Joan i els seus fundadors, des del 1309 fins al 1789.⁶³

Hi ha més documentació medieval dispersa en lligalls d'època moderna, a vegades formant un tot amb aquella documentació, a vegades no. Hi ha també altres documents medievals en procés de catalogació, que arriben a l'arxiu departamental per via de llegat, de liquidacions successòries i àdhuc —i feliçment— per via de compra. Amb el temps, el fons constituït arran de les mesures revolucionàries s'ha duplicat i cal esperar que la tendència es consolidi i permeti pal·liar d'alguna manera les pèrdues irreparables de sèries arxivístiques senceres i dels cartorals d'Elna i Perpinyà, esdevingudes justament al final del segle de les llums.

58. Cf. *ib.*, 172 b-173 a.

59. Cf. *ib.*, 174 b-175 a.

60. Cf. *ib.*, 175 b-176 a.

61. Cf. *ib.*, 176 ab.

62. Cf. *ib.*, 177 a-178 a.

63. Cf. *ib.*, 178 b-186 a.

Documentació medieval sobre Sant Joan de Perpinyà a la Médiathèque Municipale de Perpinyà

1. Ms. 78, de paper, relligat amb pergamí, del s. XV, 72 folis.⁶⁴

a) Títol: «Liber privilegiorum, ordinationum et aliarum rerum notabilium ecclesie Sancti Johannis Perpiniiani».

b) Contingut: Conté còpies de documents pontificis, reials i metropolitans, de sentències, avinences i d'ordinacions, tots referits a la vida, drets i interessos de la comunitat col·legial de Sant Joan, en un arc de temps que va des del 1286 al 1487.

2. Ms. 79, descrit més avall.⁶⁵

3. Ms. 80, de paper, relligat amb pergamí, del s. XVI, 303 folis.⁶⁶

a) Títol: «Liber memoriae et ordinationum communitatis Sancti Johannis Perpiniiani». Fol. 1r: «Anno Domini M^o D^o L^o V^o. Liber in quo describentur omnia concilia generalia et specialia, memoriae et ordinationes factae seu facta per presentem comunitatem, existentibus venerabilibus dominis Stephano Reynart, Jacobo Marrades, canonicis, et Michaelis Boxados, Bernardo Bo, beneficiatis, omnibus sindicis presentis comunitatis Sancti Joahnnis, anno supradicto».

b) Contingut: Documentació emanada de la comunitat de preveres de Sant Joan els anys 1555-1577. A més, hom hi troba intercalades notícies contemporànies diverses, totes de caràcter públic.

4. Ms. 81, de paper, relligat amb posts cobertes de cuiro i ornamentades, del s. XVII, 370 folis.⁶⁷

Títol i contingut: «Anno Domini millesimo sexcentesimo tertio, pridie chalendarum aprilis intititata, existentibus sindicis venerabilis communitatis ecclesie insignis et collegiate Sancti Joannis oppidi Perpiniiani, admodum reverendis dominis Jacobo Simone Traver, S. J., D. Stephano Lamarcha, hebdomadario, canonicis, Henrico Nadalet, Jacobo Pla, beneficiatis, omnibus presbyteris dicte ecclesie, fuit presens liber ad laudem et gloriam omnipotentis Dei sueque immaculate virginis Matris matris sue, et divi Joannis Baptiste, patroni dicte ecclesie, inceptus, in quo continuabuntur omnia instrumenta, scilicet censuallium, donationum, emptionum et aliquarum foundationum, recepta et continuata per Michaelem Palau, notarium publicum dicti oppidi secretariumque ipsius venerabilis communitatis. Cui principio adsit semper sancta Maria suo».

64. Cf. CADIER, 109-110.

65. Cf. *ib.*, 111-112.

66. Cf. *ib.*, 112-113.

67. Cf. *ib.*, 113-114.

Registre d'actes administratius, tots escrits i autenticats pel notari Miquel Palau, des del 1603 endavant.

5. Ms. 82, de paper, relligat modernament, del segle XVIII, 516 p.⁶⁸

a) Autor: Josep Coma, doctor en teologia, canonge d'Elna.

b) Títol: «Notícies de la iglesia insigne collegiada de Sant Joan de Perpinyà diuidides en quatre parts».

c) Contingut: Pàg. 1- 61: «Primera part. Tracta quant fonc construïda la iglésia vella de Sant Joan fins que lo capellaniu fonc unit a la mensa episcopal de Elna».

Pàg. 63-165: «Segona part. Tracta del que esdeuingué après la unió del capellaniu a la mensa episcopal fins que foren elegits en Sant Joan quatre síndics»

Pàg. 169-417: «Part III. Tracta del que esdeuingué des de la nominació dels síndics fins que lo capítol cathedral de Elna fonc transferit en la collegiada de Sant Joan de Perpinyà».

Pàg. 435-508 [516]: «Episcopologia de Elna. Augmentada any 1713».

És la primera temptativa moderna de sistematitzar la documentació relativa a Sant Joan de Perpinyà, feta quan els arxius eclesiàstics eren pràcticament intactes. En preveiem la publicació dins uns terminis raonables.

6. Ms. 96, de paper, de 72 folis, relligadura moderna, del s. XVIII.⁶⁹

a) Contingut: Mutilat del començament, el ms. Conté notes històriques extretes dels llibres de memòries de la comunitat de preveres de Sant Joan fins l'any 1713.⁷⁰

68. Cf. *Ib.*, 114. No contemplem en aquesta brevíssima descripció del manuscrit el contingut dels folis 397-402, del qual es parla infra, p. 139-141

69. Cf. CADIER, 124.

70. Seria ara pretensió voler establir una bibliografia exhaustiva sobre l'església de Sant Joan de Perpinyà. Però tampoc no és possible silenciar aquí alguns treballs que han marcat fites en l'exploració de la seva història: Dominique Marie Joseph HENRY, *Achèvement de l'église de Saint Jean. Portions canonicales à la mense de Saint Jean*, dins *Histoire du Roussillon comprenant l'histoire du Royaume de Majorque*, vol. I, París, Imprimerie Royale 1835, 473-479 [n'hi ha edició facsímil de Lafitte Reprints, Marsella 1974]; Pierre PUIGGARÍ, *Église de Saint-Jean le Vieux à Perpignan*, dins «Le Publicateur des Pyrénées Orientales», (1836), 51-52 [reeditat a «Ruscino» (1911), 43-57]; Bernard ALART, *Mémoire historique sur la cathédrale Saint-Jean*, dins «Congrès Archéologique de France. 35e Session», Carcassonne-Narbonne-Perpignan-Béziers 1868, 234-245; Jean-Auguste BRUTAIS, *Rapport sur les fouilles pratiqués dans l'église Saint-Jean-le-Vieux*, dins «Société», XXVIII (1887), 141-154; François CAMPAGNE, *Dissertation sur l'Église Saint-Jean le Vieux à Perpignan*, dins «Société», XXIX (1888), 110-164; Paul MASNOU, *o. c.*; Augustin VASAL, *La grande custode de la cathédrale de Perpignan (1412)*, Perpinyà, Charles Latrobe 1901; Pierre VIDAL, *La cathédrale Saint Jean*, dins «Journal commercial illustré des Pyrénées Orientales», (1901-1904), 44-45; Jean CAPEILLE, *Quatrième centenaire de la consécration de la cathédrale de Perpignan (16 mai 1509)*, dins «Revue Catalane» (1909), 143; Albert MAYEUX, *Saint-Jean le Vieux de Perpignan*, dins «Bulletin Monumentale» (1913), 73-100 (edició separada, Caen

La consuetudina d'Elna

Acabem de veure que a l'arxiu l'església de Sant Joan de Perpinyà s'hi conservaven un llibre d'ordinacions i privilegis (Perpinyà ms. 78) i una consuetudina o llibre de cerimònies (Perpinyà ms. 79). Una cosa semblant passa a Elna, d'on han arribat a nosaltres, ultra la copiosíssima documentació arxivística ara acumulada als Archives Départementales de Perpinyà, tres manuscrits fonamentals, dos dels quals actualment es conserven a la Médiathèque i el tercer és un ms. de la bibliothèque Municipale de Toulouse:

1. Ms. 70, de pergamí, de 95 folis, relligadura antiga de posts recobertes de pell gofrada, amb claus i restes de fermall.⁷¹

a) Títol: «Liber ordinationum capituli ecclesiae Elnensis».

b) Contingut: Comença amb un calendari i continua amb les fórmules del jurament prestat al Capítol de la catedral per l'ardiaca i pel bisbe d'Elna en el moment de llur entrada. Segueixen estatuts, constitucions, reglaments, ordinations, documents de fundació de beneficis, actes del Capítol, constitucions sinodals, professions de fe, etc., amb un arc cronològic que va des del 1315 fins al 1630.

2. Ms. 71, de paper, de 47 folis, no relligat, del segle XIV.

a) Títol: «Liber ordinationum et consuetudinum ecclesie Elnensis a R., elnensi episcopo, editus. Anno nativitatis Domini nostri Jesu Christi millesimo trecentesimo LXXX° et die octava mensis julii reverendus in Christo pater et dominus R., divina providencia Elnensis episcopus, una cum suo venerabili capitulo, videlicet venerabilibus viris dominis Raynaldo de Hulino, licenciato in decretis et archidiacono Confluentis, Arnaldo Terreni, decretorum doctore et sacrista, Petro Berengarii et Petro Fraxineti, canonicis Elnensis

1913); Jean SARRÊTE, *Notice historique sur les prérogatives et prééminences de l'Église et du Clergé de Saint Jean de Perpignan*, dins «Société» (1915-1923), 49-124; Antoine DE ROUX, *Perpignan*, dins «Le Publicateur», (1922), 23-25; Jean CAPELLE, *La canorga*, dins «Revue historique et littéraire du diocèse de Perpignan», (1930), 140-144, 201-203; Benoni COLOMER, *Les employés de la collégiale Saint Jean avant la Révolution*, dins *ib.*, 463-466, 526-529; (1931), 28-31; Pere PONSICH, *Saint-Jean-le-Vieux de Perpignan*, dins «Études Roussillonnaises», III num. 2-4 (1953), 105-136; *Saint-Jean-le-Vieux de Perpignan*, dins «Actes du Congrès Archéologique de France. CXII Session. Le Roussillon», (1953 [1955]), 31-50; Marcel DURLIAT, *Le mobilier de la cathédrale de Perpignan*, dins *ib.*, 87-98; Pere PONSICH, *Découverte d'un nouvel élément du portail présumé de Saint-Jean-le-Vieux aux XIe siècle*, dins «Études Roussillonnaises», IV num. 1-2 (1954-1955), 165ss.; Marcel DURLIAT, *Cathédrale Saint Jean-Baptiste*, Perpinyà, s. d., s. p. (1960?); Réy MARI-CHAL, *Sondage préliminaire à l'étude archéologique du sous-sol de l'église Saint-Jean-le-Vieux à Perpignan*, dins «Estudis Rossellonesos dedicats a en Pere Ponsich (Miscel·lània d'Arqueologia, història i història de l'art del Rosselló i de la Cerdanya), a cura de M. Grau i O. Poisson», Perpinyà, Le Publicateur 1987, 239-243; CR XIV 289-294.

71. CADIER, 105-106.

ecclesie, voluerunt et ordinarunt quod liber infrascriptarum ordinationum ipsius venerabilis capituli in eadem Elnensi ecclesia antiquissimis temporibus observatarum, poneretur in choro vel alio loco communi ipsius ecclesie, ut de cetero divinum officium in iamdicta ecclesia laudabilius solito celebretur, ne etiam illi quos ipse constitutiones tangunt aliquam possint ignorantie causam in futuro allegare».

b) Contingut: Detallat més endavant. Començant pel bisbe i els ardiaques, descriu els oficis i càrrecs de tot el personal de la catedral d'Elna, de manera semblant a la del manuscrit que editem, i porta també un caledari intercalat.

3. Toulouse, Bibliothèque Municipale, ms. 124, inici del s. XIII.

a) Títol: «Ordinarius secundum usum Elnensis ecclesie a G. de Ortafano⁷² Elne episcopo compilatus».⁷³

b) Contingut: És la primera consuetud de la catedral d'Elna, anterior de més de cent anys a la del ms. 71.⁷⁴

Atès que les consuetes reflecteixen de forma unànime la dependència a l'esguard de la Seu diocesana de la qual depenen, i atès que la consuetud de Sant Joan fa referència més d'un cop als usos i costums de la catedral d'Elna,⁷⁵ no podríem passar per alt aquests manuscrits.

Els manuscrits de la consuetud de Perpinyà

El text que avui editem, doncs, té un entorn textual prou abundós. Per raons òbvies, tal context no podrà ésser tingut en compte com caldria en aquest treball. Assenyaladament no podem deixar de manifestar la nostra recança que els manuscrits 70, 71 i 78 de la Médiathèque de Perpinyà —i altres, és clar— no siguin editats, perquè ens permetrien d'entendre molt millor el text que és publicat ací. Potser una dia tot aquest conjunt documental atraurà la curiositat dels investigadors catalans. Ara com ara, i essent intenció nostra limitar-nos a fressar camí en un domini conegut només en part, aquest estudi se centrarà en fer intel·ligible per al lector modern la lletra d'un text aparentment desconcertant, obviant la majoria dels aspectes diacrònics que hi concorren, els quals no hi podrien ésser adequadament valorats per manca de coneixement i disponibilitat de les fonts adequades. Començarem descrivint els mss. que contenen la nostra consuetud.

72. Bisbe entre 1202 i 1209: DHGE XV, col. 256.

73. Copiem de HARRISSON, *o. c.*, 189.

74. Miquel dels Sants Gros ens comunica amablement que té el projecte d'editar aquest manuscrit.

75. Cf. *infra*, línies 473, 502, 1022.

A. *Perpinyà, Médiathèque, ms. 79*

I. Enquadernació

1. Cobertes

a) Mides de superfície i gruix: $288 \times 415 \times 75$.

b) Material: Cobertes de fusta restaurada, nova la primera tapa. A les contratapes, mig foli de pergamí enganxat. A la contratapa inicial, restes de dues etiquetes de paper amb el número de cota. Al costat de les restes, etiqueta rodona de paper amb el número de cota actual: «79».

c) No hi ha indicacions escrites.

d) No hi ha altres elements decoratius

2. Llom de pell, clavada a les tapes amb claus ordinaris.

a) Tipus tècnica i nombre de relligadures: Enquadernació amb els plec directament cosits a les tapes mitjançant cinc nervis interiors, als quals corresponen cinc nervis externs que formen sis seccions buides.

3. Altres elements:

a) Folis de protecció i de guarda: 1 foli de guarda inicial, de pergamí, molt malmès i restaurat. Al vº s'hi pot llegir en lletra del segle XVI: «Im primis vesperis assumptione beate marie | novelles | jo. pere | jaume pastor | Vinyat | quirch | Colomines | masdemont | lorens blanquet | [*inscripció ratllada en lletra moderna il·legible*] [*dibuix d'un cor molt allargat*] | molins | arses | mas | soxina | eres | branquat ma mi | tores | aganet | scobaler | dragut | xinxider | garri-ga |».

b) Restes d'un tancador a la contracoberta.

c) Cobertes (folres) del mateix pergamí que el foli de guarda inicial

d) Talls sense particularitats

e) Capçalera i capçada dalt i baix, restaurades.

f) Queix: No n'hi ha.

g) Llavis de la mateixa fusta de les cobertes

b) Cantoneres: No n'hi ha.

4. Conclusió: És l'original, sotmès a una profunda restauració. És possible que els dos mitjos folis de pergamí enganxats a les contratapes siguin restes d'una primitiva coberta simple de pergamí. L'actual, amb posts i pell al llom, és de finals del s. XV o principis del XVI.

II. Cos del volum

1. Composició material: Ms. miscel·lani.

2. Matèria: Pergamí

3. No és palimpsest.

4. Folis: I + 119.

5. Dimensions: $283 \times 395 \times 50$.

6. Plecs:

1) Plec de 7×2 , folis 1-13, amb taló inicial i sense reclam.

- 2) Plec coix, de 5/4, folis 14-22, amb reclam «officis e carrechs», fallit.⁷⁶
- 3) Un bifoli, folis 23-24, sense reclam.
- 4) Plec de 6 × 2, folis 25-35, amb reclam: «als preueres».
- 5) Plec coix, de 7/6, folis 36-48, amb reclam: «-sar a».
- 6) Plec de 6 × 2, folis 49-60, amb reclam: «hores»
- 7) Plec de 4 × 2, folis 61-67, amb taló final.
- 8) Plec de 3 × 2, folis 68-72, amb taló inicial
- 9) Un full escadusser, foli 73.
- 10) Plec de 5 × 2, folis 74-83, amb reclam: «uel».
- 11) Plec de 2 × 2, folis 84-87, amb reclam: «-biterorum».
- 12) Plec de 2 × 2, folis 88-91, amb reclam: «post premissa».
- 13) Plec de 5 × 10, folis 92-101, amb reclam: «In nomine sancte +».
- 14) Plec de 7 × 2, folis 102-112, amb dos talons finals a la primera meitat de plec i un d'inicial a la segona meitat, amb reclam: «-moriam».
- 15) Plec de 2 × 2, folis 113-115, amb taló final.
- 16) Plec de 4 × 2, folis 116-119, amb quatre talons finals.
7. Fragments: No n'hi ha.
8. Foliació contemporània en xifres aràbigues, a l'angle superior dret del recto dels folis.
9. Numeració de plecs: No n'hi ha.
10. Filigranes: No és el cas.
11. Forats: No s'en veuen als folis 1-73. Són en canvi visibles a partir de foli 113, i serveixen per a la construcció de la caixa d'escriptura.
12. Sistema de ratllat a la mina de plom.

III. Contingut literari

A)

1. Fol. 1r -67e. Fol. 1r, *inc.* [*rúbrica*]: «Libre de serimonies carrechs e serueys que son tenguts fer pagar e excersir los officiers de la sglesia collegiada de sant Joahn de la vila de Perpenya segons appar en aquest libre scrit per orde cascun en son offici [*fi de rúbrica*]. Et primo dels officis e carrechs pertanyents al Senyor bisbe delna axi com a capella de la dita sglesia segons appar en la primera carta...».

Fol. 67r, *exp.*: «... Item lo dit obrer es tengut fer tots altres officis e carrechs los quals seran scrits en lo manater del cor e al missal del altar maior dels quals dessus no sera feta mencio».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, *Llibre de cerimònies, càrrechs i serueys de l'església col·legiada de Sant Joan de Perpinyà*.

Edicions: la present, infra p. 174-330, línies 1-5250.

76. De fet, el reclam exigeix que ara se segueixi la lectura del foli 25: «Officis e carrechs en los quals es tengut lo sacrista de la dita esglesia». O, en tot cas, la del foli 36: «Officis e carrechs pertanyents al monge de la dita sglesia de sant Joan».

3. Catàlegs i bibliografia: CADIER, 111-112; Dominique de COURCELLES-LAVEDRINE, *Les fêtes religieuses en Roussillon du XVe au XVIIIe siècle*, dins «Positions des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 1980 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», Paris 1980, 37-44. Es pot veure un resum selectiu del contingut del ms. en BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 95 b-98 b.

B)

1. Fol. 67v-70r. Fol. 68r, *inc.* [*rúbrica*]: «Ordinationes processionum et aliorum diuinorum officiorum ac etiam serimoniarum ecclesie collegiate Sancti Johannis ville Perpiniani [*fi de rúbrica*] Xristi nomine et eius matris gloriose et beati johannis babtiste primitus inuocatis Nos Petrus sabaterii canonicus et Johannes gardia beneficiatus...»

Fol. 70r, *exp.*: «... Presens ordinatio fuit facta et iurata per dictos dominos syndicos et conciliarios anno Domini M^o CCCC^o XXXXVII°».

2. Identificació de l'autor i obra: [CAPÍTOL DE SANT JOAN], *Ordre de les processons i altres oficis divins i cerimònies de l'església de Sant Joan de Perpinyà*.

Edicions: La present, infra p. 330-340, línies 5251-5512.

3. Catàlegs i bibliografia: *Ut supra*.

C)

1. Fol. 70v-72v. Fol. 70v, *inc.*: «Anno Domini M CCCC^o XXXX° Octauo reuerendus in Christo pater et dominus dominus Galcerandus, miseratione diuina Elnensis episcopus...»

Fol. 72v, *exp.*: «Item dicta communitas tenetur diebus sabbatinis quando celebratur officium de beata Maria pulsare organa in primis vesperis et in matutinis, ymmo Te Deum laudamus et in laudibus prout est consuetum».

2. Identificació de l'autor i obra: [ANÒNIM] [*Institució i regulació de la festa de la Presentació de santa Maria*].

Edició: La present, infra p. 340-346, línies 5514-5707.

3. Catàlegs i bibliografia: *Ut supra*.

D)

1. Fol. 73rv. Fol. 73r, *inc.*: «Aquests son los anniuersaris extraordinaris los quals se celebren cascun any per les animes daquells quis seguexen. Primo a tres del mes de janer de Mossen Berthomeu Alissen, preuere domaser de aquesta esglesia...».

Fol. 73v, *exp.*: «... Item a XVIe del dit mes de setembre de Mossen honorat Pradell preuere».

2. Identificació de l'autor i obra: ANÒNIM, [*Aniuersaris extraordinaris*].

Edició: La present, infra p. 346-350, línies 5708-5803.

3. Catàlegs i bibliografia: *Ut supra*.

E)

1. Fol. 74r-119v. Fol. 74r, *inc.* [*rúbrica*]: «Inciipiunt constitutiones sinodales elnensis ecclesie et diocesis preter quas nulle recipiende alie seu tenende pro constitutionibus ut continetur compendio quod sequitur [*fi de rúbrica*]. Berengarius Baiuli permissione diuina elnensis episcopus...».

Fol. 119v, *exp.*: «... salutifera passione inuigilent et intendant cuius fieri participes mereantur et hanc quidem nostram constitutionem sub dicta pena iubemus...» [*fine mutilus*].

2. Identificació de l'autor i obra: DIVERSOS, *Constitucions sinodals de la diòcesi d'Elna*. Folis 74r-91r, Constitucions promulgades pel bisbe Berenguer Batlle (1320-1332) el 1327. Folis 92r-93v, Constitucions del bisbe Berenguer Batlle promulgades el 1328. Fol. 93v-101r, Constitucions del bisbe Guiu Terrena. Folis 102r-106r, Constitucions de l'arquebisbe de Narbona Pere, promulgades l'any 1351. Fol. 107r-115r, Constitucions de l'arquebisbe de Narbona Pere, promulgades el 1374. Fol. 116r-119v, Constitucions del bisbe Ramon d'Escales (1377-1386), promulgades el 1380.

3. Edició parcial: Petrus DE MARCA, *Marca Hispanica sive limes hispanicus, Appendix* [de BALUZE], col. 1454-1467: *Constitutiones synodales Guidonis Episcopi Helenensis*; col. 1468-1476: *Constitutiones synodales Raymundi (d'Escales) Episcopi Helenensis*.

4. Catàlegs i bibliografia: *Ut supra*. N'hi ha un resum en BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 98 b-99 a.

IV. Escriptura

A) Folis 1-73.

1. Caixa d'escriptura: 189 × 278, a columna tirada. Impaginació del foli 13r: 35 + 189 + 50 × 54 + 278 + 60.

2. Tipus de ratllat: 2 2 D 1. Línies 37-44. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans:

a) Folis 1-67, gòtica cursiva, amb hastes típiques de la lletra bastarda.

b) Folis 68-70r, gòtica rodona, amb influències de la bastarda.

c) Folis 70v-73r, bastarda del s. XV i gòtica cursiva amb influències de la bastarda.

B) Folis 74-119

1. Caixa d'escriptura: 198 × 275, a dues columnes. Impaginació de foli 115r: 17 + 275 + 130 × 30 + 90 + 18 + 90 + 50.

2. Tipus de ratllat: 2 2 E 2. Línies 30-33. UR variable.

3. Tipus de lletra i mans:

a) Folis 74r-106r: gòtica librària textual del s. XV.

b) Folis 107r-115r: gòtica catalana del s. XV.

c) Folis 116r-119v: bastarda del s. XV.

C) Elements comuns

4. Reclams horitzontals.

5. Decoració:

a) Títols d'obra i capítols en rúbrica. Inicials d'obra vermelles i blaves, amb filigrana i antenes vermelles i malves.

b) Rúbriques: *Passim*.

c) Numeració de folis: 1) Folis 1-67: Numeració moderna en xifres àrabi-gues i tinta sèpia a l'angle superior dret del recto dels folis. 2) Folis 68-119: El mateix, *alia manu*.

- d) Il·luminacions
 - e) Lletres amb filigrana: Fol. 1r, 68r, 74r, 92r, 102r, 107r, 116r.
 - f) Lletres capitals vermelles i blaves, amb filigranes i antenes vermelles i malves alternades.
 - g) Calderons blaus i vermells alternats, *passim*.
 - h) Altres elements: Lletres caudades.
6. Notes: Fol. 1v, 3rv, 4r, 5v, 6r, 7v, 8v, 9r, 12v, 14v, 15r, 16v, 17v, 25rv, 26rv, 27r, 29v, 30r, 34v, 41v, 43rv, 45v, 47v-48v, 52v, 54r, 55rv, 56r, 57r, 58rv, 59r, 62v, 64v, 68v, 69r, 87v, 89r. Manícula als folis 7v, 19v, 20r, 21r, 28v, 38rv, 40v, 44v, 45v, 47r, 48v, 52v, 55v, 88r.
7. Segell de la Biblioteca de Perpinyà als folis 1r, 20r, 59v, 74r, 101r, 119v.
8. Fragments: No n'hi ha.
9. Copistes:
10. Revisions i correccions: La major part de les notes són correccions.
12. Notícies històriques: G. HAENEL, en *Catalogi librorum manuscriptorum qui in bibliothecis Galliae, Helvetiae, Belgii, Britanniae M., Hispaniae, Lusitaniae asservantur*, Lipsiae 1830, col. 383, constata la destrucció de llibres a Perpinyà durant l'època revolucionària. El ms. que esmenta a la col. 384, n. 3 sembla que es podria identificar amb l'actual ms. 79.

V. Conclusió

1. Estat de conservació bo, després de la restauració efectuada no fa pas molts anys.
2. Datació: Segles XIV-XV. Pel que direm més endavant,⁷⁷ el ms. té una data *a quo* molt segura: post 1380. El *terminus ad quem* és l'any 1448 (f. 70v, línia 5513 de la nostra ed.).
3. Origen: Església de Sant Joan de Perpinyà.
4. Propietaris i procedència: Arxiu departamental de Perpinyà, procedent dels fons de Sant Joan confiscats durant la Revolució francesa.

Ja es veu, per tant, que el text que avui es publica està format per diverses peces, tres fonamentalment, a l'interior de les quals es poden rastrejar capes successivament superposades. Al seu torn, el ms. conté les constitucions sinodals de la diòcesi. És un volum, doncs, de caràcter pràctic i jurídic, per a consultar en cas de dubtes en matèria cerimonial o en matèria de disciplina eclesiàstica. En definitiva, són els papers clars i oberts de la clerecia de Perpinyà, en la mesura que la vida i el costumari de l'església de Sant Joan marcaven el pas de la vida religiosa de l'església i parròquia de Sant Joan, i les constitucions sinodals el de tota la ciutat i diòcesi.

77. Cf. *infra*, p. 151-152.

B. *Perpinyà, Médiathèque, ms. 82, folis 397-402*

En l'obra inèdita del canonge COMA, continguda en el ms. 82 de Perpinyà ja referit, i en els folis acabats d'indicar en l'epígraf, hi ha notícia que en el *Llibre de Resolucions del Capítol*, vol. I, folis 280-397, de l'arxiu de la comunitat de Sant Joan, perdut des del temps de la Revolució francesa, hi havia una còpia del *Llibre de serimònies, carrecs é serueys que són tenguts fer, pagar é exercir los officiers de la iglesia collegiada de sant Joan de la vila de Perpinyà en aquest llibre escrits per ordre*.

Després de situar el text i abans de procedir a donar-ne uns quants extractes, el canonge Coma afegeix que «està recondit al arxiu de la comunitat de Sant Joan»,⁷⁸ i no aclareix res més. Per tant, atès que les sèries de *Resolucions del Capítol* es donen per perdudes,⁷⁹ no es pot saber si es tracta d'un volum de l'arxiu de la Col·legiata o del capítol d'Elna, encara que la presumpció seria a favor del primer. En esmentar els folis que ocupava el manuscrit del *Llibre de serimònies* dins el volum de *Resolucions*, Coma permet de fer la conjectura que el seu text era pràcticament tan llarg i complet, potser, com el del ms. 79 de Perpinyà. En canvi, diversos motius impedeixen qualsevol temptativa d'identificar els dos textos. Per començar, la relligadura antiga i l'absència de rastres de doble numeració en el referit ms. 79. Segonament, els folis que dona Coma són 117, contra els 73 folis que la consuetat de Sant Joan ocupa en el ms. 79. En tercer lloc, Coma es refereix a un text que s'acabava o s'havia d'acabar enumerant els càrrecs i oficis de l'obrer,⁸⁰ és a dir, en la línia 5245 de la nostra edició. Per tant, és lícit concloure que el segle XVIII hi havia a Perpinyà almenys dos exemplars, i diferents, de la consuetat de Sant Joan.

Quan Coma escrivia, l'arxiu de Sant Joan, on s'havia acumulat l'arxiu de la catedral d'Elna,⁸¹ havia d'ésser molt complet i ric. El 1792, en el moment que aquest fons i el de Sant Domènec foren traslladats amb carretes des de la casa

78. COMA III, c. , p. 397.

79. BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, V-VI.

80. Després dels seus minsos extractes i per acabar amb la matèria, Coma recapitula el contingut dels folis 280-397 del vol. I del *Llibre de Resolucions* amb aquests mots: «En lo offici i càrrecs del sacristà dona fi lo qui abia emprès d'escriurer també los càrrecs que expéctan al cabiscol, monjo, diaca y al escobaler; com també lo offici dels srs. cònsols, y dels obrers de Sant Joan lo que se troba recondit en lo Arxiu de la Communitat en lo llibre que tenim refferit fo. 397»: *ib.*, p. 402. En realitat, aquests mots són ambigus. El manuscrit acabava en el capítol dedicat al sagristà? O arribava fins al final, fins als càrrecs i serveis de l'obrer? Ens inclinàrem a pensar que el «Llibre de serimònies, carrecs é serueys» que Coma veié dins el *Llibre de Resolucions* era incomplet. En canvi, Coma havia llegit a continuació de l'incipit l'índex que nosaltres llegim ara en les línies 1-24 de la nostra edició, i per això sabia que el text *no* havia de «donar fi en lo offici i càrrecs del sacristà». Ara bé, l'enorme extensió que va del foli 280 al 397 és una dada inquietant. Però com podríem saber ara de quina manera estava escrit el volum perdut del *Llibre de Resolucions*?

81. BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, VIII.

del notari Jaume, on estaven segrestats, fins als arxius del districte, hi van estar tres dies.⁸² D'altra banda, fins aleshores només havia estat classificat l'arxiu d'Elna, feina empresa pel notari Francesc Puignau a principis del s. XVII, quan l'arxiu fou traslladat a Perpinyà, esdevinguda finalment seu catedralícia. No és estrany, doncs, que l'exemplar de la consuetat que ha arribat fins a nosaltres com a ms. 79 de Perpinyà, aleshores integrat en el *Llibre de la Cadena*, com hem vist més amunt, passés per alt al canonge Coma, entre altres raons perquè la seva història de Sant Joan és una història de tesi, com es veurà de seguida que el text sigui editat; ell buscà, doncs, els documents que podien interessar la satisfacció del seu intent. De fet, quan veié l'exemplar [probablement incomplet] de la consuetat al *Llibre de Resolucions*, només el va atreure un fet relacionat amb els múltiples conflictes que tenien les diferents classes de clergues de Sant Joan entre ells: «... de ningun article que lo compòsan no podem col·legir ny lo any que fonc fet,⁸³ ny menos quin supperior donà sa approbació. Nos persuadim que algun curiós comunitari recollí aqueixas memòries de diferents antiguedats obseruades, eo no obseruadas, de las quals ne composà lo present llibre, *elevant en desmesia la autoritat dels síndics, volent que com a capellans majors los srs. bisbes fossen submesos a ells*».⁸⁴ Una reacció tan limitada i focalitzada davant l'emergència d'un text que evidentment el va sorprendre demostra que li fallà aleshores l'instint de l'historiador o de l'arxiver genuí.

Per raons tempestives, avui només serà possible de d'oferir al lector una aproximació molt limitada a aquest text, bo i assenyalant-ne les equivalències amb la nostra edició.

1. P. 397-400. P. 397, *inc.*: «Et primo dels officis, serueys y carrecs que lo sr. bisbe de Elna aixi com á capella de la dita Iglesia ha de fer, é administrar per si, o per altre en la dita iglesia de Sant Joan».

P. 400, *exp.*: «Item lo dit sr. bisbe es tingut de fer tots altres carrecs, é officis los quals seran en lo manater del chor, é en lo misal del altar major ordinar, é dels quals desus nos sera feta mencio».

Correspon a les línies 1-181 de la nostra edició.

2. P. 400, *inc.* «Officis, e carrecs partenyents als domasers de Sant Joan».

Exp.: «... segons tostemps es estat acostumat é continuat».

Correspon a les línies 182-189 de la nostra edició.

3. *Ib.*, *inc.*: «Officis e carrecs pertanyents als beneficiats semmaners entre los quals son los conducters aqui no son canonges».

Exp.: «... e entonar la Antiphona del *Benedictus* e la del Magnificat a vespres».

82. *Ib.*, v.

83. Aquests mots indiquen o bé que el text transcrit de la consuetat era selectiu i incomplet, o bé que Coma no se'l va pas llegir de cap a cap i amb l'atenció deguda, perquè en el text de la nostra edició no hi manquen dates.

84. COMA III, p. 397.

Correspon a les línies 825-837 de la nostra edició.

4. *Ib.*, *inc-exp.*: «Ordinacions de les profesons generals ahont son les quatre parroquies, e los Frares dels quatre Ordens».

Correspon a les línies 1211-1212 de la nostra edició.

5. P. 400-401. P. 400, *inc.*: «Officis, é carrecs en los quals es tingut lo sacrista de Sant Joan».

P. 401, *exp.*: «E lo diaca es tingut despartar lo dit sacrista en los dits dobles encontinent com sera lleuat, e auans que sen puje al cloquer per sonar».

Correspon a les línies 2240-2244, 2246-2252, 2255-2259, 2262-2273, 2275-2287 de la nostra edició.

6. P. 401-402. P. 401. *inc.*: «Regles generals, com deu encendre lo sacrista».

P. 402, *exp.*: «... en les festiuitats de doble llarc dos ciris feriatos en lo altar major tant solament a les dites completes».

Correspon a les línies 2288- 2316 de la nostra edició.

Confrontada amb el text corresponent del ms. 79 de Perpinyà, la transcripció de Coma fa pensar més aviat en una adaptació que en una còpia rigorosa del text; això no obstant, com que el volum de *Resolucions* era del segle XV i fins i tot podia contenir documentació anterior, en la nostra edició tindrem en compte aquest segon, per bé que molt parcial, testimoni.

Paper de la consuetat dins el món de Sant Joan

El nostre text no conté la descripció de les cerimònies i funcions litúrgiques que se celebraven a Sant Joan. Aquestes coses eren matèria de llibres *ad hoc*, missals, graduals, breviaris, antifonaris, processoners, rituals. Com a llibre auxiliar, complementari i coordinador dels altres llibres litúrgics, la *Consuetat* explica què ha de fer cadascú dins un món de celebracions que ja es consideren conegudes, massa complexes en elles mateixes per a barrejar-les amb les complexitats que es deriven de les relacions humanes que suposen. El dret canònic sempre ha tingut dos grans apartats: les qüestions referents a les persones i les referents a les coses. En la literatura litúrgica s'esdevé una cosa semblant: uns llibres tracten de les coses sagrades (misses, ofici diví, sacraments, altres ritus, etc.), i uns altres llibres es refereixen a les persones que les fan o hi intervenen. Les consuetes se solen referir principalment, quan no exclusivament, al paper de les *persones* en les *coses* del culte. I és per aquesta raó que el ritual concret del culte és absent de les consuetes, perquè ja està codificat en els diversos llibres que contenen les rúbriques de les celebracions. En canvi, les consuetes solen descriure la *maquinària* que acompanya l'acció litúrgica i el paper que hi juga el personal adscrit a una determinada església; i per la incidència directa en el paper que les persones tenen en els diversos temps de l'any litúrgic, en les consuetes hi figura sempre el calendari. Al capdavant, els ritus de la celebració dels sacraments i de l'ofici diví són essencialment fixos

i idèntics al llarg del temps; només els fa objecte de variacions externes el calendari, en determinar les festes i llur rang. El nombre i qualitat del personal clerical radicat en un lloc donat —catedral, església col·legial, parroquial, monestir, convent—, i encarregat del culte, amb les respectives tradicions locals i amb la incidència en l'entorn social que li és pròpia, és el segon factor que incideix en la maquinària de les cerimònies.

A part dels aspectes específics locals que apareixen en les consuetes, aquestes constitueixen una font històrica per a conèixer l'articulació, la integració i l'organització efectiva del personal eclesiàstic. Justament és en les consuetes on es manifesta la complexitat de les relacions dels clergues entre ells. Perquè el clergat, malgrat certes aparences, no ha estat mai un cos simple i uniforme. La tonsura obre el camí de la vida clerical, amb la *potestas* que li és inherent. L'Església és jeràrquica, i aquest caràcter originari s'ha pogut desenvolupar fins a l'exageració, i no solament en la cúpula de la seva estructura piramidal (papat, patriarcat, arxiepiscopat, episcopat), sinó i principalment en totes les cèl·lules bàsiques de la base de la piràmide, des de les catedrals i l'estructura parroquial fins a la capella més insignificant d'una diòcesi. L'accés i el progrés en la carrera clerical comporta, a més del *status* jeràrquic, el *status* econòmic corresponent. Jerarquia i economia, poder i diner són arreu del món causa de cobejança, de litigi, de conflicte. Amb un instint jurídic genuïnament romà, l'Església no ha deixat a l'atzar ni a la improvisació cap detall de la organització i de l'activitat del seu personal, per més minúscul o ridícul que pogués semblar, perquè l'experiència demostra que la vida dels homes està feta d'infinits detalls i matisos que pesen en la vida quotidiana dels col·lectius d'una manera decisiva. D'altra banda, s'ha de manifestar visualment que la *potestas* del clergue, circumscrita a l'àmbit del sagrat, té una estructura interna molt treballada, molt més que qualsevol estructura jeràrquica mundana i passatgera. Detentor d'aquesta especial *potestas*, el clergue n'exerceix l'*officium*, en desplega el *seruitium* i en suporta l'*onus*. Som de ple en el títol del text que s'edita. Cal veure tot d'una com s'articula.

Estructura de l'obra

La primera pàgina del ms. de la consueteta ja manifesta el seu caràcter de directori del *personal* de l'església de Sant Joan, car hi trobem una llista de deu capítols i aquests tracten, segons l'ordre que apareix en aquesta primera pàgina, dels personatges següents: 1) el bisbe, 2) els domers, 3) el cabiscol, 4) el precentor, 5) el sagristà, 6) el monjo, 7) el diaca, 8) l'escobaler, 9), els cònsols de la vila, i 10) els obrers de l'església. Per tant, com a consueteta, el ms. se centra gairebé exclusivament en les funcions que exerceix el personal eclesiàstic i laic vinculat per una raó o una altra amb l'església principal de Perpinyà. En la nostra edició hem afegit números a alguns paràgrafs, a manera de capítols, que segueixen bàsicament les rúbriques del manuscrit, encara

que no sempre. La relació de la primigènia divisió del llibre en deu capítols amb la nostra, que ateny el número 29 i fins i tot el depassa, és tal com segueix:

<i>Capítols de l'índex del ms.</i>	<i>Paràgrafs de l'edició</i>
I Bisbe	{1}
II Domers	{2}-{3}
III Cabiscol	{7}
IV Precentor, setmaners, processons	{4}-{6}
V Sagristà	{8}-{14}
VI Monjo	{15}
VII Diaca	{16}-{18}
VIII Escobaler	{19}-{27}
IX Cònsols	{28}
X Obrers	{29}

Per raons que ignorem, segurament aleatòries, el capítol dedicat al cabiscol, que havia d'ésser el tercer segons l'índex inicial de l'obra, ha estat copiat després del que era previst com a quart.

Acabem de dir que el text no s'acaba en els vint-i-nou paràgrafs en què l'hem dividit. Efectivament, d'acord amb el seu caràcter miscel·lani, després dels capítols dedicats al personal de l'església, en vénen tres més: un sobre les processons, un altre sobre la institució de la festa de la Candelera i el darrer sobre aniversaris extraordinaris. Donem ara l'articulació general de tots els capítols, paràgrafs i rúbriques en què se subdivideix el *Llibre de cerimònies* de Sant Joan de Perpinyà:

0. Títol i índex: línies 1-24.

I. Oficis i càrrecs pertanyents al bisbe d'Elna: línies 25-181.

Pagues a la pabordia per al sagristà, canonges, domers, conducters i cabiscol: línies 28-49.

Pagues al cabiscol pels escolans: línies 50-52.

Despeses per al diaca i escobaler: línies 53-62.

Despeses de vi per al combregar: línies 63-65.

Pagues per aniversaris: línies 66-81.

Despeses d'oli: línies 82-84.

Despeses del Dijous Sant: línies 85-92.

Despeses de Pasqua: línies 93-95.

Despeses de Pentecosta: 96-103.

Despeses del dia de sant Joan: 104-113.

Despeses de campaner: 114-117.

Despeses d'escolans suplents: 118-121.

Despeses del dia dels Morts: 122-125.

Despeses per funerals: 126-128.

Altres obligacions del bisbe: Fer dir l'evangeli quan el diaca és ocupat: línies 139-142. Festina de santa Júlia: línies 143-150. Festa del bisbetó: línies 151-171. Festina d'entrada de bisbe o canonge: línies 172-175. Altres: línies 176-181.

II. Oficis i càrrecs dels domers: línies 182-824.

Administració de sacraments: línies 184-190.

Ofici diví i missa durant tot l'any litúrgic: línies 191-709.

Ordinacions per als domers fetes el segle XV: línies 710-824.

III. Oficis i càrrecs dels preveres i beneficiats obligats a fer de setmaners: línies 825-1210.

Obligacions en la celebració de l'ofici diví: línies 825-1122.

Obligacions dels setmaners i disciplina que han d'imposar al cor: línies 1123-1210.

IV. Ordinació de les processons generals en les quals intervenen els preveres de les quatre parròquies i els frares dels quatre ordes: línies 1211-1318.

V. Oficis, cerimònies i càrrecs del cabiscol: línies 1319-1752.

Primer calendari: línies 1319-1752.

Nadal: línies 1320-1344. Sant Esteve: línies 1345-1355. Sant Joan: línies 1356-1372. Sant Innocents: línies 1373-1404. Circumcisió: línies 1405-1411. Epifania: línies 1412-1416. Sant Julià: línies 1417-1431. Dominiques després d'Epifania: línies 1432-1447. Sant Antoni: línies 1448-1454. Sant Vicenç i santa Agnès: línies 1455-1458. Conversió de sant Pau: línies 1459-1464. Candelera: línies 1465-1475. Sant Blai: línies 1476-1479. Santa Àgata: línies 1480-1482. Sant Pere i sant Macià: línies 1483-1488. Dominiques de Septuagèsima, Sexagèsima, Quinquagèsima i Quaresma: línies 1489-1498. Dominica de Passió: línies 1499-1507. Diumenge de Rams: línies 1508-1532. Fèries de Quaresma: línies 1533-1561. Dimecres de Cendra: línies 1562-1567. Dissapte de Tèmpores de Quaresma: línies 1568-1575. Dimarts Sant: línies 1576-1575. Dimecres Sant: línies 1581-1602. Dijous Sant: línies 1603-1614. Divendres Sant: línies 1615-1637. Dissapte Sant i vigília de Pasqua: línies 1638-1664. Sant Gregori: línies 1665-1669. Sant Benet: línies 1670-1674. Anunciació: línies 1675-1679. Sant Ambrós: línies 1680-1686. Sant Marc: línies 1687-1690. Diumenge de Pasqua: línies 1691-1716. Dilluns de Pasqua: línies 1717-1720. Setmana de Pasqua: línies 1721-1747. Dominica in Albis: línies 1748-1752.

Regles generals de l'actuació del cabiscol: línies 1753-1877.

Escolania i escolans: línies 1878-1959.

Multes per les faltes del cabiscol: línies 1960-1985.

Ordinacions dels síndics per al cabiscol de l'any 1426: línies 1986-2009.

Ordinacions del 1430: línies 2010-2047.

Continuació del calendari: 2048-2244.

Diumenge després de l'octava de Pasqua: línies 2048-2056. Dominica *in qua totum*: línies 2057-2061. Sant Felip, sant Jaume [el Menor] i santa Creu: 2062-2067. Sant Miquel: línies 2068-2072. Sant Joan *ante portam latinam*: línies 2073-2088. Dedicació de l'església de Sant Joan de Perpinyà: línies

2089-2098. Rogatives: línies 2099-2146. Ascensió: línies 2147-2151. Vigília de Pentecostès: línies 2152-2161. Festes de nou salms: 2162-2170. Dissabtes de la Mare de Déu: línies 2171-2174. Trinitat: línies 2175-2178. Primer dimenge d'Advent: línies 2179-2186. Octava de santa Caterina: línies 2187-2190. Sant Nicolau: línies 2191-2211. Concepció de Maria i sant Tomàs: línies 2212-2215. Santa Eulàlia: línies 2216-2220. Fèries de la O: línies 2221-2228. Festina: 2229-2234. Dissabte de Tèmpores: línies 2235-2238. Vigília de Nadal: línies 2239-2244.

VI. Oficis i càrrecs del sagristà: línies 2245-3031.

Càrrecs generals per al manteniment i administració de la sacristia: línies 2245-2266.

Càrrecs del sagristà relacionats amb el diaca i l'escobaler: línies 2267-2292.

Regles per a la lluminària de tots els temps i festes: línies 2293-2821.

Regles per empal·liar i distribució dels ornaments i llur color segons els temps i festes: línies 2822-2889.

Regles per a les festes de doble llarg major: línies 2890-2930.

Regles per a les festes de doble llarg menor: línies 2931-2955.

Regles per a les festes de doble breu major: línies 2956-2976.

Regles per a les festes de doble breu menor: línies 2977-3017.

Regles per a les festes de nou lliçons: línies 3018-3031.

VII. Oficis i càrrecs del monjo: línies 3032-3305.

Càrrecs generals: línies 3034-3124.

Càrrecs específics segons les festivitats: línies 3125-3305.

VIII. Oficis i càrrecs del diaca: línies 3306-3744.

Càrrecs generals: línies 3308-3542.

Sermons que ha d'assegurar el diaca: línies 3543-3554.

Oficis i càrrecs que el diaca comparteix amb l'escobaler: línies 3555-3623.

Altres obligacions del diaca: línies 3624-3640.

Oficis i càrrecs que el diaca comparteix amb el monjo i l'escobaler: línies 3641-3675.

Condicció del diaca dins la jerarquia eclesiàstica: línies 3676-3707.

Oficis i càrrecs del diaca als quals el monjo no és obligat: línies 3708-3726.

Oficis i càrrecs que el diaca comparteix amb l'escobaler: línies 3727-3741.

IX. Oficis i càrrecs de l'escobaler: línies 3745-5048.

Oficis i càrrecs generals: línies 3745-3827.

Oficis i càrrecs els dies de fèria en festes de tres lliçons: línies 3828-3882.

Oficis i càrrecs els diumenges i festes de nou lliçons: línies 3884-4001.

Oficis i càrrecs les festes de doble breu menor: línies 4004-4071.

Oficis i càrrecs les festes de doble breu major: línies 4074-4137.

Oficis i càrrecs les festes de doble llarg menor i major: línies 4138-4265.

Regles dels tocs de campanes per les hores canòniques segons els temps i les festes: línies 4266-4904.

Segon calendari: Janer: línies 4269-4317. Febrer: línies 4318-4390. Març: línies 4391-4498. Abril: línies 4499-4565. Maig: línies 4566-4628. Juny:

línies 4629-4690. Juliol: línies 4691-4724. Agost: línies 4725-4758. Setembre: línies 4759-4788. Octubre: línies 4789-4828. Novembre: línies 4829-4865. Desembre: línies 4866-4904.

Primeres regles dels tocs extraordinaris: línies 4905-4949.

Segones regles dels tocs extraordinaris. Línies 4959-5048.

X. Oficis i càrrecs dels cònsols de Perpinyà: línies 5049-5129.

XI. Oficis i càrrecs del prevere obrer: línies 5130-5250.

XII. Ordinacions de les processons, altres oficis divins i cerimònies de l'any 1446: línies 4251-5512.

XIII. Institució i regulació de la festa de la Candelera: línies 5513-5707.

Institució del canonge Joan Gil: línies 5513-5530.

Obligacions de la comunitat: línies 5531-5586.

Distribució dinerària per la festa: línies 5587-5623.

Altres obligacions de la comunitat: 5624-5651.

Tocs de campana per la festa: 5652-5707.

XIV. Aniversaris extraordinaris: línies 5708-5803.

L'obra que avui és editada, doncs, no és unitària. Hi ha un primer bloc, línies 1-5250, on hom hi distingeix els deu grans apartats o capítols consagrats als càrrecs i oficis decisius de la comunitat de preveres de Sant Joan. En aquest bloc inicial i més antic s'hi constaten almenys quatre interpolacions:

Les línies 710-824 reproduïxen unes ordinacions dels síndics de l'església de Sant Joan, fetes a principis del segle XV, sobre obligacions dels domers, amb acta del notari Bernat Masdamont.

Les línies 1921-1985, amb els diversos paràgrafs introduïts per fòrmules com és ara «volem e ordonam e declaram», «volem e ordonam e manam», «ordonam e declaram», indiquen prou clarament que hom està intercalant part d'una ordinació, d'un arbitratge o d'una concòrdia.

Les línies 1990-2009 són la transcripció d'una ordinació dels síndics, feta el 20 d'abril del 1426, sobre el dies que el cabiscol ha de dirigir sol·lemnitat de doble breu.

Les línies 2013-2047 reproduïxen una «ordinació e declaració» del 15 de setembre del 1431 sobre deures del cabiscol.

En l'aparat de notes hem indicat altres claps del nostre text que no són res més que transcripcions més o menys completes de documents de la vida interna del Capítol de Sant Joan, que hem conegut gràcies a les còpies o a les referències que en dóna el canonge COMA. Aquestes notes haurien estat més nombroses si haguéssim pogut treballar amb transcripcions dels mss. 70, 71, 78 i 96 de la Médiathèque de Perpinyà.

Després dels capítols consagrats a descriure les obligacions dels principals responsables de l'administració i culte de Sant Joan, vénen tres afegits successius, sense cap relació de l'un amb l'altre: línies 5246-5793. El fil conductor de l'enfilall de textos i interpolacions és el caràcter pràctic, normatiu i aclaridor de dubtes que té el recull en ordre a organitzar els *oficis* i *serveis* del

clergat que sostenia el culte i les activitats de l'església principal de Perpinyà.

Organització del personal de l'església de Sant Joan

Com hem dit, Sant Joan de Perpinyà és una canònica augustiniana almenys des del 1102. Els historiadors registren els noms dels seus capellans majors a partir de Riambau, any 1135; Pons Poc (o Pauci), devers 1164; Pere de Malloles, any 1165; Pere Gros, a cavall del s. XII i del XIII; Pere de Soler, entre 1214 i 1225; i Joan de Vilallonga, des del 1225 al 1230.⁸⁵ Durant aquest període, l'església de Sant Joan és regida per un Capítol col·legial, amb el seu pabordre o capellà major com a cap visible del Capítol. El capellà major era responsable de la cura d'ànimes. Els canonges celebraven el culte per torns setmanals. El canonge més antic era el sacristà i el més jove el monjo. Pertanyien a una categoria distinta de clergues el diaca i l'escobaler, els dos conducters instituits per Pere de Malloles i els quatre domers que ben aviat assumiren la cura d'ànimes del capellà major. Segons el canonge Coma, conductor «uol dir coadiutors o conductats per exercir certs officis per los canonges».⁸⁶ La proliferació de figures i oficis clericals indica la prosperitat de l'església, reflex de la de la vila de Perpinyà.

El 1230 es produeix un cop d'estat: el bisbe Bernat de Berga obté del papa Gregori IX la unió del capellaniu de Sant Joan a la mensa episcopal. És a dir, el bisbe confisca les rendes de l'església principal de Perpinyà en profit propi. Tota la història posterior de Sant Joan no és res més que el desplegament del sentit d'aquest arpat. Els bisbes, confinats a Elna, no tenen res a fer, perquè la vida social real es concentra a Perpinyà. Els bisbes seran, doncs, bisbes d'Elna-Perpinyà, com són avui. El primer pas per a posar en marxa aquesta operació consistia en buidar Sant Joan de la seva substància i posar-la sota control del bisbe. La història eclesiàstica dels catalans del nord està dominada per aquest fet, i la historiografia se'n fa ressó fins al segle XVIII.⁸⁷ És evident que un fet

85. COMA I, c, 4-7, p. 26-59.

86. COMA I, c. 7, p. 49.

87. L'obra del canonge COMA es pot llegir de dalt a baix com un al·legat a favor del clergat de Sant Joan i, de baix en baix, contra la major part dels bisbes que desfilen per Elna. Coma defensa vigorosament, entre el clergat, el grup dels canonges, víctimes principals de l'actuació del bisbe i del clergat inferior. N'espigolem alguns textos explícits: «Tot prosperaba en lo temps que la mensa comuna subsistia en la Canongia o Canorga, no solament en lo espiritual, però encara en lo temporal. Lo cel acumulaba benediccions sobre benediccions a tots los canonges y demés del clero. La fraternitat se conservaba entre lo capellà y canonges. Lo seruey de Déu se feia ab puntualitat, la almoyna als pobres continúa. Floria la virutt y lo bon exemple edificaba a tots los perpinyanesos. Però quant la mensa comuna fonc unida a la mensa episcopal, tot se deteriorà. Faltà la fraternitat. Lo seruey de Déu se feia ab floxedat. Cessaren les almoynes.

de tanta envergadura devia tenir causes que potser la historiografia posterior no ha acabat d'aclarir. A nosaltres ens toca avui registrar el fet brut, en la

Era la virtut mortificada, lo bon exemple menyspreat y los canonges perseguits, com descriurem en lo capítol 10 de la segona part del present llibre y en lo capítol vi, § 4 y 5 de la tercera»: COMA, I, c. 9, p. 56-60. «Fonc lo sr. bisbe Bernat Forner, primer capellà major, persona de gran auctoritat, o per rahó de sa prosàpia o per sa doctrina, pus fonc poderós per impetrar de Sa Santetat la vnió del capellaniu de Sant Joan a la mensa episcopal d'Elna, contra lo consentiment y voluntat dels canonges col·legials. En son temps fonc desterrada la confraternitat entre los capitulars, destruïda la mensa comuna de la Canongia, llebada als pobres de Jesuchrist la hospitalitat, reduint los canonges a viurer ab una mòdica e insuficient porció»: COMA, II, c. 4, p. 76-77. «Qui no se commourà fent atenció als infortunis que esdevingueren en aquella total desolació del Capítol col·legial causada per la vnió del capellaniu feta a la mensa episcopal d'Elna? Pus poríam dir que en aqueix infortunat temps *egressus est a filia Sion omnis decor eius*. Perquè comensà alesores la iglésia de Sant Joan a pèrdrer son esplendor y sa glòria, pus la bona opinió de sos canonges y demás de mensa fonc de tal modo obscurida y sa virtut deslustrada, que sa caiguda (com podem col·legir dels segles passats) fonc sens remey: *Dedit me Deus in manu de qua non potero surgere*. Los pobres de Jesuchrist y los desemparats òrphens, que segurs teníam tots los dies son sustento en la casa de la Canorga, atès de les restas abundants de la mensa comuna, la qual se entretenia de les rendes del capellaniu, tots los dies se'ls distribuïa la porció ordinària, per esser llegada per los comptes, nobles y plebeos a la iglésia per alimentar-los. Fonc alesores que los bisbes capellans majors la diuertiren en altres vsos, cessant als pobres de Jesuchrist la almoyna que de justícia se'ls deuia: *Parvuli petierunt panem et non erat qui ffrangeret eis*. Los réddits y emoluments de les heretats del Capítol, que los canonges feían col·lectar en sos graners, en aqueix infortunat temps les veren recollir per mans ajenas, apportant-los en sos graners contra sa voluntat: *Hereditas nostra versa est ad alienos, domus nostra ad extraneos*. Ni se cuidaren los srs. bisbes capellans majors en reparar ni entretenir lo refector y dormidor, ahont estos venerables canonges ab conformitat y confraternitat vivían, pus veren ab viu dolor una part de eixa casa assolada y la altre sens portas y descuberta: *Omnes portae eius destructae, sacerdotes eius gementes et ipsa oppressa amaritudine*. Aquestos que antes la fatal vnió éran honrats y per tot lo poble venerats per sas raras virtuts, com tenim refferit en lo capítol últim de la primera part, ara se veuen per lo mateix poble perseguits y affrontats: *Omnes qui glorificabant eam sprauerunt illam, quia viderunt ignominiam eius*. Estas pedras preciosas, sobre las quals de die en die per son raro exemple creixia y se amplificaba lo edifici espiritual y temporal de la iglésia de Sant Joan, foren per plassas y carrers públics trapitxades: *Dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum*. Per eixa causa no anàvan los canonges ny los sacerdots de mensa en la iglésia a les horas sòlitas per cantar les divinas alauansas, pus lo temor de càurer en mans inhumanas los detenían: *Viae Sion lugent, eo quod non est qui veniat ad solemnitatem*. Los bisbes capellans majors, seruint-se de son gran poder, no usant de justícia sinó de auctoritat, foren sos majors contraris: *Facti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pasqua*. Perquè en lloc de pa bo y ben cuit, com se donaba a la taula comuna, obligaren a quiscun pèndrer per any quatre ayminas de blat per la porció conventual; y per vi, vianda y vestit sinc diners, sens que los fos permès de contradir ny menos queixar-se. Encara serían estats ditxosos, si aqueixa mòdica e insuficient porció l'aguessen obtinguda sens processos; que si algú de entre ells la alcansaba, era de blat podrit y sens purgar, que per grat o per força la deuían acceptar, si volían sustentarse. Però en temps de carestia, se'ls differia la solutió fins la recolta subsequènt, y aleshores per sustentarse se venían lo que de preciós tenían: *Dederunt praeciosa quaeque pro cibo ad refocilandum animum*. Los canonges més necessituosos, ab pregàries companyades de llàgrimes, supplicàvan als srs. bisbes los concedissen una aymina o saumada de blat de tres en tres mesos; ny menos eren hoïts: *Sed cum clamauero et rogauero, exclusit orationem meam*. Quant los canonges y los demás de mensa, per conseruar sos drets, intentàvan protestar als srs. bisbes o a sos vicaris gene-

mesura que té una influència directa en el text que editem. Sant Joan de Perpinyà no és en el nostre text la catedral de Perpinyà, ni de bon tros. Depèn del bisbe, però aquest encara ni tan sols no té palau episcopal a la ciutat. És una església supeditada al bisbe, que la governa directament o mitjançant procurador.⁸⁸ I el seu clergat, a diferència del clergat d'una catedral, no té cap força per a contrapesar el poder del bisbe, atès que aquest, ultra bisbe, és el cap natural i indiscutible del capítol santjoaní i, sobretot, l'amo de les seves rendes.

Això imprimeix el seu caràcter propi a la consuetat. No és pas la consuetat d'una catedral. No és pas tampoc la consuetat d'una pura església col·legiada. És la consuetat d'una església presidida pel bisbe sense ésser una catedral. Des d'aquest punt de vista, no té res d'estrany que la consuetat es trobi en el mateix manuscrit que conté les constitucions sinodals de la diòcesi d'Elna. Qui manava a Sant Joan des del 1230 era el bisbe, sense discussió. Des d'un altre punt de vista, la irrupció del bisbe a Sant Joan durant el s. XIII explica també que no s'hagi conservat cap consuetat escrita anterior a la del segle XIV, si mai n'hi hagué cap.⁸⁹

Caràcters de la consuetat o llibre de cerimònies de Sant Joan

Més amunt ens hem referit de forma genèrica al caràcter complementari i coordinador de les consuetes respecte dels altres llibres litúrgics. La de Sant

rals, eo a sos procuradors, devían anar y venir diferentes ocasiones a la ciutat de Elna, amanant ab ells des de Perpinyà notari y testimonis, per lo que féian exescius gastos per los diners que dispensaban. Però lo *non plus ultra* dels sentiment dels canonges (com nos podem persuadir) fonc de se véurer despullats de tota la jurisdicció de la iglésia de Sant Joan, y véurer sa auctoritat transferida en cap dels beneficiats sos súbdits, pus no abia molts anys foren acollits a la residència, y a estos foren obligats de se submettre, per no tenir qui los patrocinàs: *Servi domini sunt nostri, non fuit qui redimeret de manu eorum*. No serà fora de propòsit per probar la persecució tingueren los canonges y los altres de mensa après la fraterna separació causada per la vnió del capellaniu fer memòria de dos fatals accidents esdevingueren a un canonge y a un domer. Viuia en eixos temps lo canonge Pere Andreu, més venerable per sas virtuts que per sa edat madura, lo qual, anant a matines de gran matí com solia, caigué en mans de lladres, y no contents de robar-lo, encara lo molgueren de bastonades, deixant-lo molt ferit. Esdeuingué també que alguns hòmens mal intencionats anaren en la nit a casa del reverent Bernat Domingo, altre dels domers de Sant Joan, que ab gran zel exercia la cura de ànimes en Perpinyà, obligant-lo a llebar-se, pus ab pressa ly digueren anàs a confessar un malalt y ly aportàs lo viàtic; lo qual, essent ab ells en lo carrer, se abressaren contra ell, l'lensant-lo per terra, donant-ly moltes bastonades, deixant-lo per mort. Lo que no auria succeït, si la fraternitat fos estada observada en la casa de la canonga. Lo que venim de refferir més llargament ne parlarem quant tractarem del sr. bisbe Barthomeu Peiró, perquè aleshores descriurem lo procés que contra dit bisbe aportaba lo Capítol»: COMA II, c. 10, p. 133-138.

88. Cf. *infra*, línies 25-29.

89. Sobre la raresa de consuetes d'esglésies no catedrals escrites el segle XIII i les seves causes, cf. el que diuen PLADEVALL i PONS GURI, *o. c.*, 108.

Joan no és cap excepció, ben al contrari. Sovint hi trobem referències a altres llibres on també hi ha normativa aplicadora. Un és el *manater* del cor, l'altre el *missal* de l'altar major.⁹⁰ Ja es pot suposar que la normativa d'aquests dos llibres és principalment de tipus ritual. El manater, com a llibre de cor, contindria rúbriques o prescripcions per a la celebració de l'ofici diví; com a llibre d'altar, el missal conté normes referents a la celebració de la missa.

En general, la consuetuda que editem ens sembla situada *també* en l'òrbita d'una disposició conciliar tarraconense, a desgrat que la disposició no podia afectar Perpinyà perquè els Comtats depenen durant tota l'edat mitjana de Narbona, disposició presa en temps de l'arquebisbe Ènnec de Vallterra. El concili és el provincial tarraconense del 1391, i la disposició diu: «Quia per coeremonias quas per anni circulum ad Dei laudem et cultus divini augmentum in ecclesiis cathedralibus, collegiatis et aliis, ubi est ultra numerum duodecim officiantium, observare debent ecclesiasticae personae, cum in scriptis non appareant quae quisque in qualibet ecclesia facere teneatur, officii divini turbatio et frequenter scandala oriuntur, praecipimus in qualibet dictarum ecclesiarum infra biennium fieri unum librum qui stet in choro ecclesiae cum cathena, ubi omnia pertinentia ad divinum officium secundum usum ecclesiae infra annum, et quis illa facere debeat exacte conscribantur».⁹¹ Potser anterior a la disposició tarraconense, la consuetuda de Perpinyà està en l'aire del seu temps. Calia fixar per escrit l'ordre de les cerimònies i el paper que hi havien de fer els diversos components de les comunitats presbiterals. En aquest sentit general, Sant Joan de Perpinyà seguia la pauta d'altres esglésies catalanes que en el pas del segle XIV al XV van redactar llurs consuetes: Valls, catedral de Barcelona, Vic (1413), Lleida, Tortosa, Cardona, Sant Joan de les Abadesses, la catedral i Sant Feliu de Girona, Santa Maria del Mar (Barcelona), Sant Pere de Ripoll.⁹²

En canvi, la tipologia de la consuetuda perpinyanesa divergeix de la usual en les consuetes medievals de la província tarraconense. Aquestes comencen invariablement per la part dominical o pròpia del temps (Advent-Trinitat); segueix el santoral, el comú dels sants, les misses votives, festes de creació recent i particularitats semblants. Després apareixen els elements complementaris i accessoris, que varien d'una consuetuda a l'altra: el calendari, normes per a determinar el dia de Pàsqua, per al cant o la recitació de l'ofici diví, dies de distribució (pagament en diners o en espècies), decretals, butlles, constitucions sinodals o conciliars que regulen la celebració d'alguna festa, disposicions de tot ordre

90. Cf. infra, línies 180, 813, 1471, 1635, 1640, 1652, 2886-2887, 3693-3694, 5249.

91. Cf. J. D. COSTA I BORRÀS, *Concilios Tarraconenses*, vol. I, Barcelona 1867, pp. 91, 468-469. No deixa de causar sorpresa que el concili parli d'un llibre «cum cathena», després d'haver constatat que el volum del ms. 79 de Perpinyà era anomenat *també* en aquella diòcesi el *Llibre de la cadena*. Cf supra, nota 28.

92. PLADEVALL I PONS I GURI, *o. c.*, 112-113, 140-148.

que corregeixen abusos, precisen obligacions i aclareixen dubtes, actes d'arbitratges i concòrdies, etc.⁹³ Al capdavant, la consuetud és un llibre viu, on es reflecteixen evolucions i canvis. En aquest aspecte, la consuetud de Perpinyà és com les altres; però la seva articulació interna, com hem vist en el resum anterior, és diferent. Ni el propi del temps ni el propi dels sants no li donen estructura. S'organitza de dalt a baix com una consuetud *de personis*. Els afegitons del final responen a necessitats o qüestions locals: protocol de l'ordre de les processons, institució puntual de la festa de la Candelera, llista [incompleta] d'aniversaris extraordinaris. El bloc fonamental és dedicat íntegrament a descriure els càrrecs i serveis que els clergues de Sant Joan havien de complir en el desplegament de les cerimònies culturals i al llarg de l'any. Més que un manual que sorgeix naturalment de la vida diària d'una corporació que regula les seves activitats segons unes pautes determinades (el cicle de l'any litúrgic i les seves vicissituds), la consuetud de Perpinyà sembla un reglament emanat *ab alto*, gairebé un petit codi legal per a ús intern de l'església de Sant Joan. A l'estil de les consuetuds, recull les particularitats de la litúrgia, de les celebracions i dels costums santjoanins, però ni els propis del temps i dels sants ni el calendari no estructuren res. La consuetud de Sant Joan és un instrument de control de les obligacions, càrrecs i serveis del clergat que serveix l'església. No tenim per ara cap element positiu per demostrar-ho, però tot fa pensar que la consuetud fou redactada per iniciativa episcopal. El fet que el primer capítol estigui dedicat a estipular els càrrecs i serveis del bisbe, com a capellà major, a l'esguard de tot el personal que serveix a Sant Joan, és significatiu. Oi més tenint en compte que el text de la consuetud perpinyanesa presenta el bisbe assenyaladament com aquell qui paga. Els càrrecs i serveis del bisbe a Sant Joan són els de l'amo i senyor de l'església. És senzillament impossible que tot aquest capítol fos redactat a desconexió del bisbe. Nosaltres pensem, a més, que tota la consuetud ha estat concebuda des del punt de vista de la màxima autoritat diocesana. En relació amb la comunitat canonical de Sant Joan el bisbe es preocupa primordialment de definir els drets i deures dels protagonistes de les cerimònies de l'església. Ni propis, ni calendaris: els serveis són personals. Es tracta d'una consuetud reglamentària, si passa el mot.

Es pot al·legar amb raó que el bisbe és sempre a l'origen de les consuetuds catedralícies i que és per manament episcopal que les altres esglésies diocesanes acaben tenint cadascuna llur consuetud. En el cas de Perpinyà nosaltres voldríem subratllar la particularitat que el bisbe és alhora el capellà major de l'església, fet que ordinàriament no es dona en l'univers de les esglésies no catedralícies diocesanes. Només la comparació de la consuetud de Sant Joan

93. *Ib.*, 114-115. Aquest ordre tipològic es veu perfectament en l'edició de les consuetuds de la Seu d'Urgell (s. XII) i de Vic (s. XIII): Cf. Miquel dels Sants GROS, *La Consuetud antiga de la Seu d'Urgell (Vic, Museu Episcopal, ms. 131)*, o. c., i *El Liber consuetudinum Vicensis ecclesie del canonge Andreu Salmúnia*, o. c.

amb altres consuetes d'esglésies veïnes pot acabar d'aclarir si i perquè l'estructura de la consueteta santjoanina segueix unes pautes tan diferents de les de les altres consuetes conegudes, almenys dins el petit univers eclesiàstic català, i encara específicament tarraconense. Per això sembla oportú d'establir una primera comparació amb el contingut de la consueteta d'Elna del segle XIV.

Estructura de la consueteta de la catedral d'Elna

La consueteta nova de la catedral d'Elna fou escrita el 1380 de manament del bisbe Ramon d'Escales, amb consentiment del Capítol.⁹⁴ Les finalitats de la mesura eren clares: «Ut de cetero divinum officium in iam dicta ecclesia laudabilius solito celebretur, ne etiam illi quos ipse constituciones tangunt aliquam possint ignorancie causam in futuro allegare».⁹⁵ Millorar la celebració del culte i combatre la desídia amagada darrera l'excusa de la ignorància també podien ésser un bon motiu per a fer escriure qualsevol altra consueteta. Vet-ací com s'articula la d'Elna:⁹⁶

Fol. 1r-fol. 2v: De hiis que dominus episcopus habet facere in ecclesia Elnensi.

Fol. 3r: De hiis que habet facere archidiaconus maior in ecclesia Elnensi.

Fol. 4r: De hiis que habet facere archidiaconus Confluentis. De hiis que habet facere archidiaconus Vallespirii.

Fol. 4v: De hiis que habet facere precentor in ecclesia Elnensi.

Fol. 5r: De officio subcentoris minoris in ecclesia Elnensi. De hiis que habet facere prepositura de Bagis.

Fol. 5v-6r: De hiis que habet facere prepositura Elnensis. De hiis que habet facere prepositura de Baxanis.

Fol. 6v: De hiis que habet facere prepositura de Trulhariis.

Fol. 7r: De hiis que debet facere prepositura de Salellis.

Fol. 7r-8v: De hiis que sacrista Elnensis habet facere in ecclesia Elnensi.

Fol. 8v-9r: Regule generales per totum annum. Fol. 9r: De vigilia Natalis Domini. Fol. 9v-10r: Regule generales de hiis que debent facere acoliti. De processione sancti Stephani. Fol. 10v: De matutinis diei sancti Stephani. Fol. 10v-12r: Regule generales per totum annum. De processione sancti Johannis. De matutinis sancti Johannis. De processione in claustro. De vesperis diei sancti Johannis. De vigilia Circumcisionis. De matutinis diei Circumcisionis. Fol. 12v-22v: Regule generales per totum annum. De vigilia Epiphaniæ. De festo sancti Anthonii. De festo sancte Agnetis. De festo sancti Vincencii. De

94. HARRISON, *o. c.*, 189-190.

95. *Ib.*, 190.

96. Extraiem aquestes dades copiant directament les rúbriques del ms. 71 de la Médiathèque de Perpinyà.

festo conuersionis sancti Pauli. De festo Purificacionis beate Marie. De festo sancti Blasii. De cathedra sancti Petri. De feria III^a in capite ieiunii. De festo sanctorum Gregorii et Ambrosii. De festo Anunciacionis beate Marie. De die Ramispalmarum. De feria III^a post diem Ramispalmarum. De die Jouis Cene. De feria VI^a Parasceue. De sabbato sancto. De die sancto Pasche. De feria secunda post Pascham. De feria III^a post Pascham. De synodo. De festo Sancti Marchi. De rogationibus. De festo Ascensionis Domini. De vigilia Penthecostes. De die sancto Penthecostes. De festo Corporis Christi. De festo sancti Iohannis bapstiste. De festo apostolorum Petri et Pauli. De festo sancte Marie Magdalene. De festo sancti Jacobi apostoli. De festo beate Anne. De vinculis sancti Petri. De festo inuentionis corporis sancti Stephani. De festo Transfigurationis Domini. De festo sanctorum Iusti et Pastoris. De festo Assumpcionis beate Marie. De festo sancti Bernardi abbatis. De festo sancti Euesii. De festo sancti Bartholomei. De festo sancti Augustini. De festo Decollationis sancti Iohannis bapstiste. De festo Natiuitatis beate Marie. De festo Exaltacionis sancte Crucis. De festo sancti Mathey apostoli. De festo Dedicacionis sancti Michaelis. De festo sancti Jeronimi. De festo sancti Francisci. De festo Dedicacionis ecclesie Elnensis. De festis sanctorum Luche euangeliste et Symonis et Jude. De festo Omnium Sanctorum. De vesperis fidelium defunctorum. De commemoratione fidelium defunctorum. De festo passionis ymaginis Domini nostri Ihesu Christi. De festo sancti Martini. De festo sancti Bricii confessoris. De festis sanctorum Romani, Cecilie, Clementis et Saturnini. De festo sancti Andree apostoli. De festo sancti Nicholay. De festo Conceptionis beate Marie. De festo sancti Thome apostoli. Fol. 23r-24v: Regula generalis per totum annum.

Fol. 25r-27r: De officio monachi de hiis que habet facere in vestiario et altaribus sancte Eulalie, sancti Petri et sancti Iohannis. Fol. 27v-30r: De officio monachi in hiis que pertinent ad chorum. Fol. 30v-32r: De officio monachi circa modum pulsandi cimbala. Fol. 32v-33r: Quibus diebus et horis debet fieri trillo.

Fol. 33v-34r: De officio procuratoris vestiarii Elnensis.

Fol. 34v-36r: De officio capellani claustralis.

Fol. 36v: De officio ebdomedarii altaris sancte Eulalie.

Fol 37rv: De officio dyachonorum elnensium. De officio subdiaconorum beate Eulalie.

Fol. 38r-39r: De officio ebdomedariorum curatorum.

Fol. 39v-41r: De officio cantoris elnensis ecclesie.

Fol. 41v: De officio mandatariorum in ecclesia Elnensi

Fol. 42rv: Sequuntur consuetudines antiquitus in ecclesia Elnensi obseruate.

Fol. 43r-44v: Sequitur ordinacio duplicium largorum.

Fol. 45r: De hiis que habent facere dechani in ecclesia Elnensi.

Fol. 45v: De hiis que habent facere in ecclesia Elnensi videlicet sacrista et ebdomedarii beate Marie de Pulcroloco.

Fol. 46r: De hiis que habet facere mandatarius ecclesie Elnensis.

No seria possible, en el marc d'aquest estudi introductori, procedir a una comparació a la menuda dels continguts específics de les dues consuetes. En tenim prou de constatar que la sola enumeració de les rúbriques de la consueteta d'Elna posa de manifest que aquesta també s'estructura segons els càrrecs, oficis i serveis que hi ha de desplegar el clergat. Per tant, degut al principi de supeditació de les consuetes de les col·legiades i parròquies a la de la catedral, no té res d'estrany que la consueteta de Sant Joan segueixi al peu de la lletra el mateix model que la d'Elna. Hi ha, doncs, una diferència en l'estructuració de les consuetes antigues del Principat respecte de dues i ben assenyalades consuetes dels Comtats.⁹⁷ Si aquestes dues consuetes són de les més importants de la diòcesi d'Elna, des d'ara ja es pot plantejar el principi metodològic que les diferències amb les del Principat són evidents. Essent, però, la literatura sobre les consuetes medievals catalanes i els altres llibres que les envolten encara poc ferma, no es podrien excloure sorpreses. En un tal context, és evident l'interès i la urgència de l'edició del text de la consueteta d'Elna del bisbe Guillem d'Ortafa, de principis del s. XIII, conservada al ms. 124 de la Biblioteca Municipal de Tolosa del Llenguadoc. Aquest testimoni podria aclarir les vies d'evolució del gènere consueteta, en el sentit de fer veure, almenys, si les diferències d'estructura que a l'esguard de les consuetes tarraconenses es constaten a la diòcesi d'Elna a finals del s. XIV ja s'insinuaven un bon grapat d'anys abans. Si no era així, el bisbe responsable de fer escriure les consuetes d'Elna del 1380 i la de Sant Joan dels mateixos anys hauria pres una iniciativa remarcable i hauria estat a l'origen de canvis o d'adaptacions radicals del gènere consueteta. La penúria de textos fonamentals publicats per editors responsables ens obliga avui a ésser molt prudents en la interpretació de l'evolució històrica del gènere, i és justament això el que ens ha estimulat a publicar la consueteta de Sant Joan. Sobre el fons d'aquests problemes, mentrestant una cosa emergeix amb claredat: la iniciativa d'ordenar la consueteta de l'església de Sant Joan responia a la mateixa motivació que tingueren el bisbe i el Capítol d'Elna en ordenar la de la catedral. I el motllo fou evidentment el mateix.

El personal de l'església de Sant Joan

Fundada la canònica el 1102, era regida per un capellà i el col·legi de canonges; és incerta la data d'incorporació del diaca i de l'escobaler, que Coma

97. Aquesta diferència és manifesta a l'esguard de les consuetes de la Seu d'Urgell (s. XII) i de la catedral de Vic (s. XIII). En el cas de la consueteta d'Urgell, redactada a mitjan segle XII, quan tot just s'iniciava el procés de restabliment de la província eclesiàstica tarraconense, la diferència és particularment significativa, perquè el clergat de la diòcesi urgellenca encara vivia aleshores enquadrat en la província eclesiàstica narbonesa, d'on Elna no se separa fins al segle XVI, per tornar-hi el s. XVII, després del 1659.

suposa presents a Sant Joan des de temps molt reculats.⁹⁸ Les deixes del comte Girard II a Sant Joan (a. 1165) permeteren la creació dels domers, sacerdots que descarregaven el capellà major de la cura d'ànimes.⁹⁹ Els càrrecs de sagristà i monjo sorgien del col·legi canonical i eren, respectivament, el canonge més vell i el més jove.¹⁰⁰ Com els càrrecs de sagristà, domer i diaca¹⁰¹, el càrrec de monjo es troba en esglésies i en consuetes de la província tarraconense.¹⁰² En canvi, els conducters i l'escobaler són càrrecs incerts en l'univers eclesiàstic tarraconense. Els conducters foren instituïts a Perpinyà pel capellà major Pere de Malloles, els anys centrals del segle XII.¹⁰³ L'escobaler és un clergue auxiliar que apareixeria a Sant Joan una mica abans que els conducters i al mateix temps que el diaca,¹⁰⁴ tots dos amb funcions auxiliars. El cabiscol és una figura indispensable en tot Capítol catedralici o col·legial.

El sagristà és l'encarregat de les coses del culte i, per tant, del patrimoni de l'església. El cabiscol és l'home de la música i dels escolans. El monjo és l'home de l'aigua, del pa, del vi, de l'encens i d'altres accessoris ocasionals del culte, com és ara la cendra del Dimecres d'aquest nom, les flors, les campanes. L'escobaler és una mena de conserge, que obre i tanca el temple i el campanar, dorm dins el clos de l'església, ajuda el diaca, encortina, entapissa, toca les campanes, etc.

La consuetat es refereix gairebé exclusivament al paper que aquests personatges tenen en la vida diària de Sant Joan. Els canonges, en canvi, queden en un segon pla molt pronunciat, són esmentats gairebé ocasionalment, com a simples setmaners, és a dir, encarregats d'oficiar la missa diària per torns de setmanes, talment unes figures esborradisses. En un cert sentit, és explicable. Els canonges constituïen teòricament el senat que governava la col·legial, i tenien menys càrregues que altres clergues. Però justament això també indica que la tesi de Coma, segons la qual el bisbe per dalt i el clergat inferior per baix tenien atenallats els canonges de Sant Joan, és una tesi del tot viable. Sense demostrar-la, la consuetat la deixa aparèixer en transparència. Ulteriors investigacions i l'edició d'altres textos perpinyanesos referents a Sant Joan permetran de precisar o matitzar aquest punt.

98. COMA I, c. 4, p. 28.

99. ID., *ib.*, c. 5, p. 49. Dos foren creats abans de la unió del capellaniu a la mensa episcopal; el bisbe Bernat de Berga instituï el tercer domer el 1253, i el quart fou instituït per Perpinyà Gras, *ib.*, c. 9, p. 60.

100. ID., *ib.*, c. 4, p. A III, c. 13, p. 13, copia un estatut de ca. 1135, on es llegeix: «...Sic quod semper antiquior canonicus nominetur et sit sacrista et iunior monachus...».

101. A Sant Joan el diaca és un clergue elegit pel monjo per a fer el servei diaconil: cf. COMA I, c. 6, p. 41.

102. Cf. PLADEVALL i PONS GURI, *o. c.*, 109 (referència al *monjo* de Vic), 111 (referència al *monjo major* de la catedral de Tarragona).

103. COMA I, c. 7, p. 49.

104. ID., *ib.*, c. 9, p. 60.

La consueta avui

Llegir avui una consueta pot constituir una experiència singular. El text que editem, quan hom s'hi endinsa, produeix una primera impressió de *dépaysement*. És difícil ara d'imaginar una església relativament petita, com Sant Joan el Vell, ocupat per una clerecia que depassava de molt els cent efectius¹⁰⁵ i que no paren de treballar. Però aquest és l'espectacle humà que ofereix la nostra consueta: molta gent, molta feina i diversificada, molts actes que s'encavallen els uns sobre els altres: l'ofici diví, les misses, l'administració de sagraments, les cerimònies fúnebres, les processons, les benediccions, les aspersions amb aigua beneïta, els tocs de les campanes, les ofertes dels fidels, els espectacles teatrals lligats amb el cicle litúrgic, el color de cada festa, la lluminària, la draperia, la netedat, el manteniment de les instal·lacions, tot enquadrat en el context d'una economia complexa.¹⁰⁶ Si el moviment és viu, el ritme, en canvi, és lent, gairebé immòbil. La mecànica beneficent, les fundacions pies, les relacions entre els clergues, entre ells i els fidels, entre església i vila no canvien al llarg dels segles. Els canvis més insignificants, l'evolució inevitable de les coses, constituint gairebé una convulsió en l'univers clerical, provoca l'acte documental corresponent, que s'acumula sobre actes passats i manté, així, l'estabilitat del costum.

En referència al culte, es podria dir que la consueta és el manual d'*atrezzo* de les cerimònies, la seva part més externa. El guió és donat pels llibres litúrgics que ja hem esmentat més amunt. Però l'*atrezzo* ha estat, al seu torn, objecte d'una elaboració treballada. Pel que fa a Sant Joan, és fruit d'una història singular i complexa, recollida en els llibres de privilegis, ordinacions, memòries, resolucions, concòrdies, arbitratges, etc., actualment mss. 78, 80, 81, 82 i 96 de la Médiathèque de Perpinyà. El canonge Coma, en escriure la història de Sant Joan, no fa gairebé res més que copiar els instruments que intentaven de posar remei a incidències de la vida quotidiana.¹⁰⁷ En la nostra

105. Així ho afirmen els capitulars en un escrit molt llarg que adrecen a Benet XIII, queixant-se de les contínues molèsties que els causava el bisbe Peiró: «Item quod etsi ipsa ecclesia propter eius novilitatem et deuotionem, ultra praedictos canonicos, hebdomadarios et conducterios et alios conventuales dictae mensae, fuerunt et sunt in eadem ecclesia centum beneficia sacerdotalia instituta, quod hodie sunt, inter omnes computatos, circa centum quinquaginta...»: COMA III, c. 7, § 5, p. 233.

106. Montserrat JIMÉNEZ SUREDA en *L'Església catalana sota la monarquia dels Borbons. La catedral de Girona en el segle XVIII*, Ajuntament de Girona – P.A.M. 1999, 599 p., síntesi d'altres estudis particulars previs, ha deixat ben establert que, a finals de l'antic règim, la catedral és un poder polític fàctic molt més resolutiu que cap altre de la ciutat, per tal com només troba el seu contrapès en el poder de la monarquia, i és el primer poder econòmic de la ciutat, l'empresa que mou més gent i més recursos. Salvant tot el que s'hagi de salvar, les mateixes conclusions són vàlides per a una església com Sant Joan a la ciutat de Perpinyà.

107. Les relacions internes d'un clergat nombrós i puntillós no són pacífiques, i produeixen crisis intermitents. En l'obra de COMA les guitzes no podien no abundar i és relativament

edició, aquest caràcter no serà documentat com hauria permès de fer-ho una lectura exhaustiva i calmada dels ms. acabats de referir. I, en canvi, és un caràcter que estructura la consuetud de dalt a baix. El nostre *llibre de cerimònies* ha estat elaborat en gran part dins un clima de pugnes i oposicions entre categories de clergues. Les pugnes han obert el camí dels compromisos, i aquests han pres forma d'ordinacions. Sota l'autoritat suprema del bisbe, canonges i beneficiats, domers i síndics tothom s'escarrassa a tenir el control de les engrunes que el prelat ha deixat escapar de la seva mà de ferro. Com a reglament, la consuetud pot ésser llegida també com un enfilall de *règlements de comptes*.

fàcil trobar-ne mostres: «Però lo non plus ultra del sentiment dels canonges (com nos podem persuadir) fonc [l'any de la unió, 1230] de se véurer despullats de tota jurisdicció de la iglésia de Sant Joan, y véurer sa auctoritat transferida en cap dels beneficiats sos súbdits, pus no abia molts anys foren acollits a la residència y a estos foren obligats de se submetre, per no tenir qui los patrocinàs», II, c. 10, p. 136. «Trobaren com los domers auctors dels escàndols que se cometían en Sant Joan mogueren guerra contra los canonges, y les armes ab què los investiren foren temeritat, presumpció i ingratitud, com nos dóna compèndrer lo sr. bisbe Bernat eo Berenguer Batlle, successor del sr. bisbe Guido, ab termes formals», III, c. 4, p. 192. «No era possible als domers perpètuos beneficiats que éran en Sant Joan ocultar la animositat que contra dels canonges de la col·legiada conseruàban, pus obtenint lo capellaniu, ab lo bisbat de Elna, lo sr. bisbe Ramon, successor del sr. bisbe Pere, sercàban tots los dies nouas ocasions per molestar-los», III, c. 6, p. 213. «En los primers anys de sa pocsessió, investí lo sr. bisbe Bartomeu los priuilegis de son Capítol col·legial, pus sense demanar lo consentiment als canonges, com solían sos antecessors quant uolían fer nous estatuts en Sant Joan, ell, de sa auctoritat priuada, a la sola súplica que los síndics li presentaren... explicà lo *Item* de la concòrdia aprobada per Pere Conill en lo any 1328. En aqueixa explicació se ueu ab euidència lo perjudici que causà als canonges, pus concedí a dos dels síndics la autoritat de priuar los canonges, domers i beneficiats; y antes de posar lo bon ordre en Sant Joan és constant que posà lo desordre...», III, c. 7 § 1, p. 218. «No cessaba lo sr. bisbe Barthomeu Peyró en sercar novas invencions per amplificar la autoritat dels beneficiats. Ell se revestí de l'offici de medianer per pacifficar la discòrdia era entre los domers y presbíteros (que de aqueix modo nomenaba los canonges de Sant Joan) sobre la qüestió de celebrar en lo altar major, oblidant-se del estatut fet per lo sr. bisbe Bernat, com tenim dit en lo capítol IV, y de la sentència proferida per lo sr. bisbe Pere en favor del Capítol, com abem vist en lo capítol V, § 3», III, c. 7 § 4, p. 222. «No pogueren supportar més temps nostres canonges les contínuas molèstias que tots los dies contra ells los exitaba lo sr. bisbe Bartomeu Peyró, quant tots los de mensa se avisaren de recórrer a la Santetat de Benet XIII, perquè los ministrés justícia», III, c. 7, § 5, p. 227. «Que los canonges se trobassen offesos en aqueix estatut no és de admirar, pus en ningun temps trobaren en la persona del sr. bisbe algun consuelo. Pus en forsa de aqueix estatut no solament los llebaba lo dret que ab iust títol tenían, com a primogènits que éran en la iglésia de Sant Joan, de celebrar independentment dels domers en lo altar major, però encara volgué fossen subjectes a ells», III, c. 7, § 8, p. 242. «Conegueren prest tant los canonges com los beneficiats de Sant Joan que anava a se encènder entre ells una guerra ciuil que lo temps no la sabia extingir, ans al contrari més la faria flamejar...», III, c. 10, § 1, p. 256. «Quant més trobarem concòrdias entre lo Capítol col·legial y la comunitat de Sant Joan, tant més descobrirem los infortunis de nostres canonges, pus a cada una ells se trassàban una més forta cadena que los lligaba a una estreta presó y a més pesada seruitut, deixant-se insensiblement dominar per los beneficiats, de qui antes éran los senyors», III, c. 11, § 3, p. 275. Cf. nota 87, pp. 147-149.

Qüestions de terminologia

Una altra de les coses que pot sobtar el lector català modern és el llenguatge d'una consuetada. Les celebracions que reflecteix qualsevol consuetada d'una església mitjanament important dels segles medievals no tenen res a veure, en llur aspecte exterior, amb les celebracions litúrgiques d'ara. Es comprèn, perquè en l'endemig hi ha hagut moltes reformes litúrgiques, assenyaladament la del Concili Vaticà II. El culte canvia, d'acord amb els canvis que es produeixen en les consciències en relació amb les realitats divines. En aquest sentit, és evident que l'home del segle XXI és molt diferent de l'home del s. XIV.

Però els canvis no fan pas morir la terminologia, al contrari, la consagren, la fixen i la transmeten.

L'ofici diví és el rés de les hores canòniques. Les hores canòniques són: matines, laudes, prima, tèrcia, sexta, nona, vespres i completes. Corresponen al rés durant la nit, l'alba, la sortida del sol, nou hores, migdia, tarda, vespre i última hora. La distribució del rés al llarg de tot el dia persegueix la finalitat de posar en pràctica la *laus perennis*, la lloança seguida, ininterrompuda, segons el consell de l'Apòstol: *sine intermissione orate* (1 Thes 5, 17). En el rés de les hores s'alternen els versets inicials, els himnes, les antífones, els salms, les lliçons i les capítules o lectures breus, els responsoris, les oracions, els sufragis i uns versets finals. Tot l'ofici diví s'articula i gira entorn de la missa, celebració principal del dia litúrgic. La influència del monacat sobre l'ofici és avantatjadament coneguda. Els textos de les celebracions són gairebé tots bíblics o d'inspiració bíblica.

L'any litúrgic té els seus cicles, el del temps i el dels sants. Formen el cicle del temps l'Advent, Nadal i Epifania, Quaresma, Pasqua, Pentecostès, el temps ordinari durant l'any. Amb aquest cicle es combina el cicle dels sants i altres festes, independent l'un cicle de l'altre, amb interferències variables, perquè el cicle dels sants és fixe i en canvi el cicle del temps és mòbil, degut a la mobilitat de la festa de Pàsqua, centre i pern del cicle temporal.

El culte eclesiàstic, doncs, té una ossatura perfectament manifesta. Sobre aquest fons, la pietat popular hi projecta les seves necessitats particulars, la més visible de les quals és la preocupació per la mort. No és l'única, naturalment. Hi ha també les festes: generals, parroquials, gremials, particulars. Un element que no es pot negligir mai en la pietat medieval és el constituït per les relíquies i el joc que donen: veneració, celebració, processó, custòdia dins reliquiariis sumptuosos, objectes que ara interessin la història de l'art. El clergat es mou dins un escenari vast i ric, amb tota mena d'incidències.

En la consuetada de Sant Joan, la categoria de les festes s'insinua genèricament amb la paruala *doble*.¹⁰⁸ Ara bé, hi ha quatre menes de dobles. Primer els

108. La qualificació «doble» indica que les antífones de matines, laudes i vespres es canten dues vegades, un cop al principi i un altre cop al final de cada salm; cf. Abbé BOISSONNET, *Dictionnaire Alphabétique-Méthodique des Cérémonies et des rites sacrés*, t. I, J. P. Migne Éditeur, Petit-

dobles se subdivideixen en *llargs* i en *breus*. A llur torn, aquestes dues categories se subdivideixen respectivament en *majors* i *menors*. Comtat i debatut, hi ha el doble llarg major, el doble llarg menor, el doble breu major i el doble breu menor.

Les festes de doble llarg major que es presenten al calendari són: la Candelera, Pasqua, Ascensió, Pentacosta, Corpus, Sant Joan de juny, Tots Sants i Nadal.¹⁰⁹

Les festes de doble llarg menor són: Sant Benet, Anunciació, Dedicació de l'església, sant Pere i sant Pau, la Mare de Déu de setembre, sant Nicolau i sant Joan evangelista.¹¹⁰

Les festes de doble breu major són: Cap d'Any, Epifania, càtedra de Sant Pere, dilluns de Pasqua, dominica *in albis*, dilluns de Pentecosta, santa Maria Magdalena, *vincula* de sant Pere, Transfiguració, Dedicació de Sant Miquel, santa Caterina, sant Andreu, diumenge de la Trinitat, vigília de Nadal i sant Esteve.¹¹¹

Les festes de doble breu menor són: Conversió de sant Pau, sant Antoni, sant Blai, sant Macià, sant Ambrós, sant Marc, sant Felip i sant Jaume el menor, Invenció de la santa Creu, sant Joan *ante portam latinam*, Revelació de sant Miquel, sant Jaume el major, santa Anna, sant Hipòlit, sant Bartomeu, sant Agustí, Exaltació de la Creu, sant Mateu, sant Jeroni, sants Simon i Judes, Concepció de Maria, sant Tomàs, els Innocents.¹¹²

Si hom compara aquesta distribució de les festes segons els quatre dobles amb la distribució tripartita que apareix al *Rationale*,¹¹³ hom constata que *grosso modo* la nostra consuetat agrupa en el doble llarg major i menor les festes que el *Rationale* considera dobles majors i menors. La consuetat distribueix entre el doble breu major i menor les festes que el *Rationale* considera semidobles. Amb excepcions de talla, perquè la Circumcisó i l'Epifania, per exemple, són considerades dobles breus en la consuetat. En definitiva, es reflectiria ací la força del costum i la potestat de cada església en ordre a organitzar les celebracions de les distintes festes segons disponibilitat, personal, tradicions locals i oportunitat.¹¹⁴

Montrouge 1876, cols. 279-291, 1128. Si aquesta opinió ha pogut esdevenir corrent, potser caldria completar-la a la llum del que diu el *Rationale* VII, 1, 31: «Quaedam autem festa dicuntur in totum duplicia, quaedam simpliciter duplicia in quibusdam Ecclesiis pro eo quod responsoria, tam maiora quam brevia, et uersus a duobus cantantur, et quia omnia incipienda a duobus incipiuntur, et quia antiphone in matutinis et vesperis duplicantur: dicuntur enim complete et ante psalmum et post»: CXL B, 22. És a dir, a més de doblar les antífones i altres elements de l'ofici, les festes dobles mobilitzen el doble de personal per a certes funcions.

109. Cf. *infra*, línies 2892-2896.

110. Cf. *infra*, línies 2934-2937.

111. Cf. *infra*, línies 2958-2963.

112. Cf. *infra*, línies 2979-2987.

113. *Rationale* VII, 1, c. 31; ed. c., 22-23.

114. Abans de conèixer amb el detall indispensable la manera com les dues consuetes d'El-na, per ara inèdites, distribueixen i qualifiquen les festes de l'any litúrgic, seria prematur aven-

La consuetud de Sant Joan reflecteix un estat de coses dinàmic, com correspon a una església principal i ben util·lada en tots els aspectes. La consuetud regula fins on és humanament regulable cada detall de l'execució de l'ofici diví. El culte és sobretot llum, i la seva dignitat creix amb l'augment de la llum i la seva tipologia: ciris, candeles, llànties, «tortres». És important l'apartat de la draperia, element escenogràfic de primer ordre, creador de climes i d'ambients.¹¹⁵ Organitzar la llum, les cortines, els ornaments, els calzes i patenes, els llibres litúrgics, l'aigua, el vi, el foc, l'encens, quan les accions litúrgiques s'encadenen les unes amb les altres, esdevé una tasca que no es pot improvisar. D'altra banda, el culte litúrgic és sempre públic i central en la vida de les comunitats i dels individus; quan els fidels no hi assisteixen, s'hi posen en relació mitjançant les campanes, que assenyalen la convocatòria, l'inici i els punts culminants de les diverses funcions. Tot, dins el temple i àdhuc fora, és *laus perennis*. Per això són necessaris tants oficis, serveis i càrrecs. Com més activitat, més incidències i interferències; aquestes generen una casuística, per a la qual s'han de dictar normes, i aquestes es recullen en llibres diversos, segons les funcions i la ubicació del personal dins l'acte litúrgic: a l'altar, al cor, en processó, al cementiri, etc. Per això més amunt ens hem permès parlar de *maquinària* a propòsit del culte catòlic, en el mateix sentit que en una època es parlava de la *machina mundi*.

Activitat teatral i parateatral

De manera esbiaixada, puix que la consuetud s'adreça a obligacions de cada càrrec i no pas a fer descripció de cerimònies, se'ns dona una colla de referències a activitats teatrals/parateatrals que era consuetud de celebrar a l'església en unes dates determinades.

Aquí farem el joc contrari al de la consuetud, és a dir, considerar cada data celebrativa important en què es donava aquesta activitat teatral i/o parateatral.

turar quin origen i quin sentit pot tenir la classificació en les quatre categories referides i la distribució de les festes segons la taula quàdruple dels dobles.

115. En l'inventari de MASNOU la paraula «capella» designa el conjunt anomenat més tard «tern», és a dir, el joc complet de vestidures litúrgiques del sacerdot, diaca i sotsdiaca, compost per una casulla, dues dalmàtiques, dues estoles i tres maniples, joc a vegades complementat amb una capa. En el susdit inventari, i només per a l'altar de Sant Joan, n'hem comptats vint-i-quatre. Això a part dels molts panys de diaspre, tartaresc, pal·lis, frontals, innúmeres tovalloles, albes, àmits, casulles, estoles, maniples i dalmàtiques esparses, trenta tres capes de cor de gran valor i vint-i-set de menys, seixanta cinc unitats entre cobertors i cortines, i set grans tapissos. COMA I, c. 6, p. 44, esmenta un ordenament antic en virtut del qual «fonc ordenat que tots los draps que los fidels posarían sobre dels cadàvers quant los aportarían a la sepultura, com també los que serían offerats per los debots, ara fossen de sede *uel de vendato*, no deguessen seruir a altres usos, sinó per los de la iglésia, y fossen en custòdia ab los altres ornaments que guardaba lo sacristà».

tral, i anar precisant el que es feia a través del complement proporcionat per les diverses obligacions dels diferents càrrecs.

Ja és precisat, tot sovint, en fer memòria de les obligacions dels càrrecs, que hom ha d'acomplir-les segons és acostumat de fer cada any o millor si podran. I si en algun cas hi ha queixa que s'ha fet per davall del que era acostumat, hi ha una colla de bans establerts (multes) i fins i tot, en determinats casos, l'obligació de tornar a repetir la consuetud, tot fent que sigui realitzada al nivell adequat.

El primer bloc festiu important a considerar és el d'Advent, que es troba polaritzat, en l'aspecte de celebració parateatral en l'elecció del bisbetó i les activitats al seu entorn, comprnent les dates de Sant Nicolau, Sant Joan Evangelista¹¹⁶ i els Sants Innocents.¹¹⁷

Festa d'inversió, trobem que era celebrada de consuetud amb obligacions precises per al bisbe i el cabiscol.

Començava la festa a les vespres de la vigília de Sant Nicolau, en què, acabades les vespres, davant la capella de Sant Nicolau, el cabiscol procedia a l'elecció del bisbetó,¹¹⁸ essent-hi presents els precentors bordoners i tots els altres preveres que hi havien de ser, per veure fer l'elecció i cantar després el *Te Deum laudamus*. No se'ns diu si era específicament el cabiscol qui feia l'elecció al seu albir o si hi havia alguna consuetud en fer-la. Sí que és especificat que entre les obligacions del cabiscol s'hi comptava la d'emprar dos canonges que, tot cantant també el *Te Deum laudamus*, havien d'agafar l'infant elegit i l'havien de pujar a la cadira (la qual el cabiscol prèviament havia d'arreglar i encortinar). També era el cabiscol qui havia de vestir la mitra al bisbetó, al moment de l'elecció, i qui havia de tenir a punt dos infants amb capes i un altre per portar la crossa, complint així totes les altres cerimònies que eren estades fetes, vistes i observades de llarg temps —precisa la consuetud—.

Bisbetó i ministres havien de ser presents després a les matines, tot seient el bisbetó a la seva cadira; després havia de donar la novena benedicció i dir l'antífona de *Benedictus*;¹¹⁹ igualment seria present a la missa major i seuria a la seva cadira, i diria l'*Adjutorium* de la fi de la missa al mig de

116. Julien DELHOSTE, *Noëls catalans*, [Epístoles farcides de Sant Esteve i de Sant Joan], dins «Société», 1866, 174-185.

117. Joseph BORRALLÓ, *Le drame liturgique dans l'église d'Elne. La fête des saints innocents*, dins «Journal commercial illustré des P.O.», 1901-1904, 21-22.

118. Essent el cabiscol el cap de l'escola de la cabiscolia, era el responsable de tots els escolans i per això té un paper principal i de direcció en tota la realització de la festa del bisbetó. Aquesta festa la trobem present a totes les catedrals dels territoris de parla catalana: Barcelona, Elna, Girona, Lleida, Seu d'Urgell, Tarragona, València, Vic. A Perpinyà fou suprimida l'any 1546.

119. I en les obligacions del domer es diu també que, a les matines, el bisbetó havia de començar el *Te Deum laudamus* si hi era present, i l'obligació tornava a ser del domer, si el bisbetó no hi fos present: cf. infra línies 267-270.

l'altar; i igual faria a les vespres, i diria l'antífona del *Magnificat*, o el seu cabiscol per ell¹²⁰.

El dia de Sant Joan Evangelista (vint-i-set de desembre), a la capella de Sant Joan, un cop acabades les vespres, el cabiscol havia de proveir que hi fossin presents el bisbetó amb els seus ministres, així com «III infants cabiscols ab capes de ceda, portans bordons, los quals cantans la commemoració dels Innocents hiran ab la professó dauant l'altar dels Innocents e aquí splegaran les vespres aquell dia, axí com és stat longament vist, usat e obseruat».¹²¹

El dia dels Sants Innocents (vint-i-vuit de desembre), el cabiscol havia de tenir cura novament que el bisbetó i els altres infants (escolans) participessin a totes les cerimònies segons era acostumat, a les matines i a les altres hores, així com a la missa, la qual missa major el cabiscol havia de donar aquell dia al més jove prevere beneficiat de l'església i havia de fer que quatre preveres antics l'ajudessin (un per dir l'evangeli, l'altre l'epístola i els altres dos com a acòlits). També era el cabiscol l'encarregat de tenir un infant que digués el Sermó i un altre que digués el Manament, així com sis infants precentors que oficiessin a la missa.

Era habitualment aquest dia que feien la cavalcada per la vila. I era feina també del cabiscol triar preveres perquè aquest dia cavalquessin amb el bisbetó. I si els síndics volien que es fes la cavalcada, el comú havia de pagar al cabiscol tres florins per al pagament dels joglars (que havien d'acompanyar la cavalcada tot sonant llurs instruments, és clar). I si el cabiscol no hi donava prou bon recapte, li imposaven una pena de cinc sous.¹²²

Durant el dia dels Sants Innocents, el bisbe havia de procurar servidors als preveres que volguessin celebrar, perquè el cabiscol tenia ocupació dels «seus infants».¹²³

Els dos dies principals, doncs, eren el de Sant Nicolau i el dels Sants Innocents, ambdós des de les vespres del dia anterior.

El *regnat* del bisbetó durava fins acabar la vuitada dels Sants Innocents; durant la vuitada, el domer havia de fer dir la commemoració dels Innocents a l'infant (s'entén, el bisbetó), estant a la cadira major dels domers; i el vuitè dia, o capvuitada, l'infant en dita cadira havia de començar l'antífona de *Benedictus* i de *Magnificat*.¹²⁴ El bisbetó i el seu seguici, lluny de fer la cerimònia portes endintre, cavalcaven per la vila acompanyats de joglars.

A càrrec del bisbe venia, en aquesta activitat, el pagament d'una festina extraordinària per Santa Júlia.¹²⁵ Tant els aliments¹²⁶ a donar (confits de sucre

120. Cf. *infra*, línies 2192-2210.

121. Cf. *infra*, línies 1368-1371.

122. Cf. *infra*, línies 1374-1386.

123. Cf. *infra*, línies 118-121.

124. Cf. *infra*, línies 1401-1404.

125. El nom de la santa apareix clar al manuscrit. Però o se celebrava en una altra data o potser s'ha confós amb santa Llúcia, que ja podríem relacionar amb el període, puix que, festi-

de dues maneres —gingebrada o hòsties o fastucs i celiàndria o anís confit—, vins, figues i avellanes), com les porcions (dues porcions canòniques al bisbetó; una porció a cada canonge, a tots els altres de taula, a cada síndic, oficial de la comunitat, prevere graduat i curat, a l'ardiaca i companys, i als companys de capa i al cabiscol; i mitja porció a tot prevere, beneficiat o no, al bedell i als ministrers —joglars o músics— si n'hi haurà).¹²⁷ En canvi no hi ha al·lusions a la tendència fastuosa medieval de glossar les epístoles parafrasejades o farcides, especialment del dia de Sant Esteve o Sant Joan, de les quals hi ha referències documentals a Perpinyà.

El segon període festiu important, per l'activitat parateatral, era la Setmana Santa i Pasqua. Començava el Diumenge de Rams, en què per les obligacions del cabiscol trobem que havia de proporcionar dos acòlits que anessin amb la creu a la processó que al matí anava al cementiri per a la benedicció dels rams i palmes. Allí al cementiri, se'ns diu que ja hi havia preparat un cadafalc per pujar-hi i fer la benedicció. S'hi cantava l'himne, els psalms i l'antífona. Després la processó tornava cap a l'interior de l'església i en el procés d'entrada s'establia tot un joc de diàlegs cantats entre el grup processional, dos infants que hi havia dalt del campanar i una colla de preveres des del cor de l'església.¹²⁸

En canvi, és per l'ofici del domer que ens assabentem que aquest tenia l'obligació de proveir preveres hàbils i suficients per fer dir bé i solemnement les

vada el tretze de desembre, cauria enmig del període d'activitats del bisbetó. O per Sant Julià, que seria després de la vuitada dels Sants Innocents, i d'Epifania, com a cloenda del període festiu dels infants.

126. Hi havia llepolies i menjars que es feien i es repartien en determinats dies de l'any, en atenció a les festes litúrgiques, complements de la dieta normal. També la majoria de les esglésies, catedrals i monestirs medievals tenien recollits aspectes relatius a l'alimentació. A Girona, segons la consuetud de 1360, el bisbetó i els seus acompanyants eren obsequiats amb un dinar després de la benedicció de la Comunió. Aquesta consuetud de Sant Joan de Perpinyà recorda també aquest tema, sota diversos aspectes. Vegeu per exemple, a més del bisbetó, els dinars a pobres o a escolans servidors, infra línies 85 i 5545-5553. El 3 de març de 1407 hi ha una sentència arbitral sobre manutenció i obligacions del prior i canonges del monestir de Roca Rossa, la canònica agustiniana del municipi de Tordera. Des de 1452 hi ha unes ordenances que detallen l'alimentació dels canonges de la comunitat canònica de Santa Ana de Barcelona. En segons quines festes, en temps litúrgics, hi havia un extraordinari de neules i clareia. Vegeu, per exemple: M. CASAS I NADAL, *Història de Cardona. Llibre III. Primera part. La canònica de Sant Vicenç de Cardona a l'Edat Mitjana. Alguns aspectes de la seva història des dels seus orígens fins al 1311*, Cardona, Patronat Municipal de Museus, 1992; F. CASTILLÓN CORTADA, *Mensa capitular de la Catedral de Lleida*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 65, (1995), 21, 55; M. A. PÉREZ SAMPER, *La alimentació catalana en el pas de la Edat Mitjana a la Edat moderna: la mesa capitular de Santa Ana de Barcelona*, dins «Pedralbes», Any XVII, núm. 17 (1997), 79-120; J. M. PONS I GURI, *El Cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*, Barcelona, Fundació Noguera, 1984; M. T. VINYOLES, *El rebost, la taula i la cuina dels frares barcelonins al 1400*, dins *Alimentació i societat a la Catalunya Medieval*, Barcelona, CISC, 1988, pàgs. 137-166.

127. Cf. infra, línies 164-165.

128. Cf. infra, línies 1509-1529.

quatre pàssies, alhora que s'establia un ordre rigorós dels domers per dir-les.¹²⁹ Podem suposar que no es tractava de la simple lectura dels textos bíblics, sinó del diàleg cantat distribuït en tres veus (el cronista o evangelista, Jesús i la sinagoga o turba), com era costum a les catedrals i esglésies importants en aquella època. El Diumenge de Rams era cantada la Passió de Sant Mateu, el dimarts la de Sant Marc, el dimecres la de Sant Lluc i el Divendres Sant la de Sant Joan. Eren els cants de les Pàssies, les verbetes, un tipus de *tropus* dels responsoris de l'ofici de matines.

Una altra activitat interessant era la del fas, que es realitzava després de completes el dimecres, el Dijous i el Divendres Sant. El cabiscol havia d'emprar infants com als oficis amb solemnitat de nou lliçons. S'estableix també un diàleg de cants entre ells.

Els tres dies en què es concentraven les cerimònies paralitúrgiques més acostades a l'àmbit teatral eren el Dijous Sant, el Divendres Sant i el Diumenge de Pasqua de Resurrecció.

El Dijous Sant, el bisbe venia al càrrec «de fer la cena del Dijous Sant, ço és, dar a dinar a XIII pobres ... scolans seruidors de la sglésia en loch dels XIII pobres, en memòria de la derrera ... cena»,¹³⁰ i després del dinar havia de fer tenir a punt «aygua calda e bassines als canonges per lo lauament ... en memòria del lauament que féu Jesuchrist als seus apòstols»,¹³¹ i pagar un diner a cada un dels infants als quals havien fet el lavatori.¹³² Alhora, el cabiscol tenia al seu càrrec, després de dinar, haver dos infants acòlits que portessin els canelobres al «liger del testament», i, mentre els canonges «laven los peus als infants», haver dos infants que al corn de l'altar major cantessin els versets *Dum pietas multimoda* etc.¹³³

Encara el Dijous Sant, en les obligacions del sagristà, trobem que havia de donar encens per a la «reservació del Corpus Christi»¹³⁴ i havia de tenir cura del sepulcre, en què, damunt la imatge de Jesús hi havia d'haver un drap negre, i dos llums d'oli cremant, un al cap i l'altre als peus.¹³⁵

El Divendres Sant era (i és) una diada sense missa ni comunió dels fidels. «La liturgia del Divendres Sant comença amb la postratio del celebrant i dels ministres davant de l'altar, segueix la lectura de dues lliçons de l'Antic Testament amb els tractus corresponents de la primera lectura; segueix l'oració, la Passió de Sant Joan, les oracions solemnes, el descobriment i l'adoració de la Santa Creu, el retorn a l'altar de l'hòstia consagrada al dia abans i guardada al

129. Probablement, d'organitzar-ne el cant. Cf. infra, línies 624-631.

130. Cf. infra, línies 85-87.

131. Infra, línies 89-90; cf. Jean CAPEILLE, *Fondation de la cérémonie du lavement des pieds à la cathédrale Saint-Jean (25 juillet 1225)*, dins «Revue Catalane», 1909, 77.

132. Infra, línies 91-92.

133. Cf. infra, línies 1610-1614.

134. Cf. infra, línies 2469-2470.

135. Cf. infra, línies 2618-2628.

monument i de la litúrgia dels presantificats». ¹³⁶ A la consuetat s'especifica també que aquell dia no es deia missa, però sí que es deia un ofici amb molta devoció.

El cabiscol havia de fer dir les profecies; després venia el cant de la Pàssia (del qual ja n'hem parlat), i després el sermó.

Hi havia, posteriorment, una cerimònia parateatral important: el descobriment i l'adoració de la Creu. Per les obligacions del cabiscol veiem com es desenrotllava. Dos preveres antics anaven darrere l'altar major i, tenint la creu en llurs mans, deien els versets *Popule meus*; el cabiscol havia de procurar-se dos infants o més que fossin davant l'altar major, en el sepulcre, de genolls, i que cantessin tres vegades els versets *Agios o theos*. Domeser o diaca deien llavors tres vegades *Ecce lignum crucis* i el cabiscol responia tres vegades *In quo salus mundi* etc. I el poble feia l'adoració de la creu. ¹³⁷

També el Divendres Sant, dits i acabats els fas (o fasos), es feia la "representació de la Maria Major e de Joan Euangelista, e de les altres Maries", en què el domeser havia de fer cantar el plant ¹³⁸ de la Verge Maria, el plant de Sant Joan Evangelista i els plants de les altres Maries, el plany de la Verge, les Maries i Sant Joan sota Jesús Cricificat, «e totes altres coses pertanyents e costumades fer a la dita representació, bé e deuotament per persones àbils e sufficients e qui haien bones veus, segons és acostumat, e millor si millor fer-ho poran». ¹³⁹ D'aquest *Planctus Mariae* hi ha un text català del segle XIII, el de l'església d'Àger, que més tard fou dramatitzat a la passió Didot. ¹⁴⁰

La vigília de Pasqua, el sagristà havia de canviar el drap negre que cobria la imatge de Jesús al sepulcre per un drap blanc de seda, com a sudari, i el sepulcre havia de restar obert fins la vuitada de Pasqua. ¹⁴¹ Durant l'ofici de tenebres es donaven sis torxes als infants de cor per il·luminar l'església «quant se fa lo brogit de les dites tenebres», ¹⁴² encara que no sabem com produïen aquest soroll.

El Diumenge de Pasqua de Resurrecció, a la missa major, després de l'epístola, quan deien al cor la prosa *Victime paschali laudes* i tota altra vegada que es cantés la prosa al cor per totes les vuitaves i per tot el temps de pascor, «lo

136. Josep BRAUN, *Diccionari litúrgic*. Foment de Pietat Catalana, Barcelona, 1925, pàg. 98.

137. Cf. infra, línies 1620-1625.

138. Josep Sebastià PONS va estudiar els lligams entre el *Plant* i els gèneres dramàtics a *Raymond Lulle et le «Plant de Notre Dame sainte Marie»*, dins «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch», III (Barcelona 1936), 109 s.

139. Cf. infra, línies 632-640.

140. Camille CHABENEAU, *Sainte Marie Madeleine dans la littérature provençale*, dins «Revue des Langues Romanes», 28 (1885), 53-65.

141. Cf. infra, línies 2613-2623.

142. Cf. infra, línies 2716-2719.

cabiscol deu haver en lo chor dos infants que diguen tres veguades aquell vers *Dic nobis Maria* etc., segons que longament és acostumat de fer e observar». ¹⁴³ Potser alguns anys quedava en simple cant a veus, però en altres devia fer-se de segur el trop *Quem quaeritis in sepulcro* amb més o menys elements de representació i de teatralitat.

El tercer gran bloc festiu en què hi ha dades d'activitat parateatral clara és per Pentecosta. Les obligacions del bisbe eren dues bàsicament. La primera que per a la missa major de Cinquagesma, havia de pagar dotze tortres o coloms més quatre-centes neules, per llançar, a l'interior de l'església, quan era dit el *Veni, Sancte Spiritus*, en memòria de les dotze llengües de foc perquè estenguessin arreu la fe cristiana, i del mannà espiritual enviat per Déu a la Verge i als apòstols. ¹⁴⁴ I a vespres, també per llançar en el moment de dir el *Veni, Sancte Spiritus*, havia de pagar sis tortres o coloms més dues-centes neules —és a dir, la meitat que a la missa major—. ¹⁴⁵ Una consuetud de la Catedral de Lleida del segle XIII és la primera que informa d'aquesta celebració a la Península Ibèrica.

Més detalls de com es feia la representació trobem en les obligacions del domer, puix que havia d'emprar dotze preveres perquè fessin la representació dels apòstols, i els havia de donar els dotze ròtols on hi havia escrit i notat el *Credo in Deum*; i també havia de procurar-se un infant per ser «vestit, ligat e parat» com una donzella, amb corona al cap, en representació de la Verge Maria. Així mateix, havia de rebre de l'obrer tretze ciris per servei del misteri, per a la Maria i els apòstols. Alhora, quedava establert que entre els preveres que fessin d'apòstols hi havia d'haver un canonge prevere, un domer o lloc-tinent seu i que els altres fossin preveres beneficiats. ¹⁴⁶

El primer estudiós que s'adonà del valor d'aquestes notícies sobre primitius drames eclesiàstics, també anomenats litúrgics, que recull aquesta consuetud de Sant Joan de Perpinyà fou el canadenc R. B. Donovan ¹⁴⁷, informació aquesta que, més endavant, Josep Romeu i Figueras va incorporar als seus estudis recollits a *Teatre català antic* I. ¹⁴⁸ D'una manera més tangencial també les havien explotat J. Gudiol (1916?) ¹⁴⁹ i Josep Sebastià Pons (1929). ¹⁵⁰

143. Cf. infra, línies 1697-1700.

144. Cf. infra, línies 96-101.

145. Cf. infra, línies 101-103.

146. Cf. infra, línies 647-662.

147. R. B. DONOVAN, *o. c.* Aquest autor també va examinar acuradament el manuscrit 71 de la Médiathèque, el *Liber Ordinatorum et consuetudinum ecclesie Elnensis*, del segle XIV.

148. Barcelona, Institut del Teatre de la Diputació – Curial, 1994.

149. J. GUDIOL, *El bisbetó*, dins «Lectura Popular», XIV (Barcelona, s/d. [1916?]).

150. Josep Sebastià PONS, *La littérature catalane en Roussillon au XVIIIe et au XVIIIe siècle*, París-Tolosa, Privat, 1929.

Aspectes filològics

La Consueta de Sant Joan de Perpinyà (segles XIV-XV), llevat de les *Ordinationes processionum* (5246-5696) fou escrita en català. El text, que presenta vacil·lacions en l'escriptura des del punt de vista ortogràfic (*ajudadors/adjudadors*, 1097, 1099; *acòlits/acòlitz*; *glesa/sglesa*; *jenolons/ ginolós, ginollors*, cimiteri/*ciminteri*, *blessers/blessés, semall/semal*), amb fórmules molt arcaïtzants, amb grafies llatinitzants (*exclusive*, 1913), la presència de llatinismes (*latanies*, 2103), occitanismes (*lissons*, 992, *lausor*, 1320, *confrayres*, 4952), rossellonismes: *masestres*, 1876 (mestres); *test*, teixit: 2454, *rogasons*, 5175; [tancament de la vocal neutra en i: *cimiteri*, 1339, *ordinat*, 1438; *intran*, 1808; *intrada*, 2422; *moriginats*, 1954; *ixir*, 2113, *ixida*, 2422, *ligender*, 3227]; dialectalismes i vulgarismes (*canalabres*, 280, *prècies*, 320, *antifena*, *adonchs*, *dimenge*, 823, *huytaves*, 1066, *offesiar*, 1091, *sglesa*, 1135, *espatles*, 1143, *esmeses*, 1144, *jenolons*, 1173, *ginolós*, 1518, *deseuuyt*, 2497, *senres*, 3121, *eximents*, 3121, *dillús*, 3278, *ayga*, 3739, *miga*, 4372, *sgart*, 4511, *noembre*, 4859, *puncta*, 4891), és molt ric des del punt de vista lingüístic, aspecte aquest sobre el qual ara no ens podem estendre. El lèxic que, majoritàriament prové del camp de la religió i de la litúrgia, és molt especialitzat. En l'aparat de notes complementàries hem tractat de resoldre els problemes lèxics que podrien fer el text difícilment intel·ligible.

La nostra edició

El text fonamental (A) de la consuetat de Sant Joan és el del ms. 79 de la Médiathèque de Perpinyà. Atès que el segon testimoni (B) és molt fragmentari i tardà, ens hem decidit per transcriure A literalment, sense normalitzar grafies, recollint en l'aparat crític les lliçons divergents de B, a desgrat que algunes d'elles siguin possibles adaptacions del canonge Coma. Hem desestimat prendre en consideració les variants purament ortogràfiques de B, conservant només les lèxiques. Hem transcrit el text amb la màxima fidelitat possible, desfent les abreviatures i posant entre claudàtors les conjectures a què ens han induït les deficiències del suport original. Hem regularitzat la puntuació i l'accentuació segons les normes del català modern, respectant els particularismes rossellonesos. Hem fet servir també el punt volat per a resoldre les aglutinacions i elisions de mots que les normes ortogràfiques actuals de la llengua no permeten de resoldre amb l'apòstrof i el guionet. També hem fet servir l'accent per distingir determinades formes verbals (*à = ha*, etc.).

En l'aparat de fonts no hem cregut indispensable documentar certes parts genèriques de les celebracions litúrgiques, com és ara, *alleluia*, *benedicamus, benedicite, Deo gratias, Gloria Patri, etc., Kyrie eleison, ora pro nobis*, i altres de semblants. En les identificacions proposades no hem pogut superar algunes ambigüitats, perquè quan la consuetat dona els inicis de les diverses peces sovint és poc precisa. El context ens ha guiat, quan és inequívoc, per a discernir entre títols que

indueixen a confusió. En tot cas, sempre ens ha semblat millor una tria arriscada que no pas l'acumulació cega de referències, amb el resultat de traslladar cap al lector els problemes que els autors no haurem pogut ni sabut resoldre.

En l'aparat de fonts fem servir les sigles següents:

AH = DREVES-BLUME, *Analecta hymnica medii aevi*, Leipzig 1866ss.

ALTÉS = Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El processoner de la Seu d'Urgell imprès l'any 1527. Edició facsimilar monocroma amb introducció i índexs*, Barcelona, I. E. C. 2007, 71 i 287 p.

AMS = René Jean HESBERT, *Antiphonale Missarum Sextuplex*, Romae 1935.

BONASTRE = Francesc BONASTRE I BERTRAN, *Estudis sobre la verbeta (La verbeta a Catalunya durant els segles XI-XVI)* [VII Beca Manuel de Montoliu], Tarragona, Publicacions de la Diputació de Tarragona 1982, 345 p.

CAO = René Jean HESBERT, *Corpus Antiphonalium Officii*, vols. I-VI, Roma 1963ss.

CBP = Edmond (Eugène) MOELLER, O. S. B., *Corpus Benedictionum Pontificalium*, Tournholti, Typographi Brepols Editores Pontificii M CM LXXI [CCL 162-162 c],

CO = Eug. MOELLER (†), J. M. CLÉMENT (†), B. C. WALLANT, *Corpus Orationum*, Turnhout 1992ss [CCL CLX AC-CLX M].

DSch = Henrichs DENZINGER – Adolphus SCHÖNMETZGER, *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Herder MCMLXIII²³, 907 p.

GROS = Miquel dels Sants GROS, *El Liber consuetudinum Vicensis ecclesiae del canonge Andreu Salmúnia. Vic, Museu Episcopal, ms. 134 (LXXXIV)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 175-294.

GROS-MARQUÉS, *L'Antifonari de Sant Feliu de Girona. Girona Museu Diocesà, ms. 45*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VI (1995), 177-326.

GROS Processoner = Miquel dels Sants GROS, *El processoner de la catedral de Vic. Vic Mus. Episc., MS. 117 (CXXIV)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», II (1983), 73-130.

GROS Tortosa = Miquel dels Sants GROS, *L'antic «Ordinarium Sacramentorum» de la catedral de Tortosa (Tortosa, Arxiu Capitular ms. 131)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VIII (1997), 215-259.

GrosTropers = Miquel S. GROS I PUJOL, *Els tropers prozers de la catedral de Vic. Estudi i edició*, Barcelona, I.E.C. 1999, 348 p.

RH = Ulysse CHEVALIER, *Repertorium Hymnologicum*, Louvain 1892ss.

SGre = J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien*, Fribourg 1971ss.

Bibliografia

Jaume AGUADÉ I SORDÉ, *Vilabella. Història i vida d'un poble (Estudis comarcals, 6)*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs 1990, 356 p. Cf. «ATCA», 12 (1993)

- 563-564. («Consueta de las pràcticas les quals lo rector deu servir en la Yglésia, comensant al dia de Nadal», de Miquel Martí, s. XVI, 87-105).
- , *Consueta de l'església parroquial de Santa Maria de Puigpelat (l'Alt Camp) 1781. Estudi històric i lingüístic i costumista*, dins «Anuari 1992-1993 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació de Tarragona 1997, 83-136. Cf. «ATCA», 18 (1999) 1084-1085. (Publicació de la *Consueta*, 88-109).
- Francesc X. ALTÉS I AGUILÓ, *El Breviari per al monestir de Jonqueres imprès a Lió l'any 1521*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IV (1990), 57-79. Cf. «ATCA», 11 (1992) 712. (Esmert de les *Consuetes*, 75-76).
- Jesús ALTURO I PERUCHO, *Un manuscrito del Liber de dono perseverantie de sant Agustín copiado en Gerona en torno al decenio 870-890*, dins «Revue des Études Augustiniennes», 43 (1997), 105-110. Cf. «ATCA», 18 (1999) 970. (Esmert d'una *Consueta* de Vilabertran).
- Joan BADA [I ELIAS], *La vida religiosa popular a Catalunya a l'època de Carles III (I)*, dins «Pedralbes», 8/2 (1988) 459-477. Cf. «ATCA», 9 (1990) 458-459. (Esmert de la pietat barroca coneguda a través de *Consuetes*, 469-472).
- Cebrià BARAUT, *Contribució a la història de l'església de Sant Serni de Canillo (segles XVI-XIX)*, dins «Quaderns d'Estudis Andorrans», 7 (1996), 83-148. Cf. «ATCA», 17 (1998) 707. (Esmert de la *Consueta*, 86-87, 103-111; i dels *Costums antics*, 118-122).
- Joan BELLAVISTA, *El leccionari de la missa en el Sacramentari de Barcelona, ms. Vat. Lat. 3542 de la Biblioteca Apostolica Vaticana*, dins «Revista Catalana de Teologia», XIV (1989), 453-466. Cf. «ATCA», 10 (1991) 555. (Esmert de la *Consueta* de la Seu d'Urgell).
- Francesc BONASTRE, *Un cicle unitari de les verbetes de Pasqua*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», I (1978), 43-48.
- Joaquim BOTET I SISÓ, *Inundacions en Riudellots de la Selva*, dins «Revista de Gerona», IX (18), 33-38. Cf. «ATCA», 7/8 (1988-1989) 312. (Esmert de la *Consueta* de 1763).
- Josep CALZADA I OLIVERAS, *Sant Iscle de Colltort. La Parròquia i el Castell*, Olot 1983, 74 p. f. «ATCA», 5 (1986) 431 (*Consueta* documentada el 1508).
- María Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *Tipología documental de las visitas pastorales: la «Purgatio visitationis»*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXIV (1988), 465-492. Cf. «ATCA», 9 (1990) 573. (Esmert de la *Consueta* de Xirivella del s. XV).
- Lluís G. CONSTANS I SERRATS, *Diplomatari de Banyoles*, vol. VI (*De l'any 1700 al 1939*), Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals 1993, 446 p. Cf. «ATCA», 14 (1995) 377-378. (Esmert de la *Consueta del Monestir*, anys 1756 i 1762).
- Dominique DE COURCELLES-LAVEDRINE, *Les fêtes religieuses en Roussillon du XVe au XVIIIe siècle*, dins *Positions de thèses soutenues par les élèves de la promotion de 1980 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe*, París 1980, 37-44. Cf. «ATCA», 1 (1982) 417. Referències al ms. 79 de Perpinyà, que editem.

- Josep ESTELRICH COSTA, *El convent de Santa Elisabet. Apèndix Documental (I. 1317-1510) i (II. 1530-2000)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 247-272; 59 (2003), 249-318. Cf. «ATCA», 25 (2006) 713. (Esmert de la consueteta de festes familiars de la comunitat, 288-297).
- Joan FERRER, *Una nova Consueteta del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, dins «Annals 2001-2002. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», 29-40. Cf. «ATCA», 25 (2006) 732. (Referència a sis consuetetes: la *Consueteta* del s. XIV es introbable des d'entorn 1950; la segona és a ACA Monacals d'Hisenda, a. 1447; les altres són a l'arxiu del monestir).
- Francesc FORN I SALVÀ, *Guia inventari de l'arxiu parroquial d'Arenys de Munt*, Parròquia de Sant Martí, Arenys de Munt 1992, 86 p. Cf. «ATCA», 13 (1994) 674-675. (Esmert de *consuetetes* a partir del 1612).
- Josep GALOBART I SOLER, *La Consueteta de la parròquia de Sant Martí de Mura (1592-1633)*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», VII (1996), 295-340.
- , *La Consueteta parroquial de Sant Andreu de Castellcir escrita per mossèn Francesc Coma l'any 1666*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XII (2004), 347-383.
- , *La Consueteta de la parròquia de Sant Vicenç de Calders (1662)*, dins «Modiolianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI (2005), 129-142.
- J.-G. GIGOT, *Convention pour le sacristain d'Ille-sur-Tet (12 août 1614)*, dins «Cerca: Cahiers d'Études et de Recherches catalanes d'Archives», 37-38 (1967), 216-226.
- Enric-Claudi GIRBAL, *El peregrino de Tossa*, dins «Revista de Gerona», IX (18), 22-28. Cf. «ATCA», 7/8 (1988-1989) 312. (*Consuetetes* de Tossa i Santa Coloma de Farners, segle XVIII).
- Valentí GIRBAU I TÀPIES, *Vida parroquial a la Plana de Vich a finals del segle XVII*, dins «I Congrés d'Història de l'Església Catalana des dels orígens fins ara» [Actes], vol. II 345-356; i dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 67/II (1994), 345-356. Cf. «ATCA», 14 (1995) 463. (Esmert de les consuetetes de Gurb, Roda de Ter, Folgueroles, Sant Julià de Vilatorrada, Muntanyola).
- Miquel dels Sants GROS, *Los fragmentos de la «Consueteta-Ordinario» Frag. 20-10 del Archivo Archidiesano de Tarragona*, dins «Didaskalia. Revista da Faculdade de Teologia. Lisboa», XXV (1995), 17-25. Cf. «ATCA», 17 (1998) 936. (Referències a la *Consueteta* antiga de la Seu de Tortosa).
- Emma LIAÑO MARTÍNEZ, *Reinard de Fonoll maestro de obras de la Seo de Tarragona. Una hipòtesis sobre su obra*, dins «Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent», a cura del Departament de Geografia, Història i Filosofia (Àrea d'Història Medieval) de la Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, Tarragona, Diputació de Tarragona 1991, 379-392. Cf. «ATCA», 15 (1996) 711-712. (Esmert de la *Consueteta* escrita el 1369 per Pere Figuerola, 397-399).

- Lluís LUCERO COMAS, *Litúrgia i paralitúrgia del dia de Nadal a la Seu de Girona segons la Consueta de 1360*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXV (1995), 159-181.
- Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Notícia de llibres als documents de Cervera (segles XIV i XV)*, dins «ATCA», 21 (2002), 681-725. (Notícia d'una *Consueta* del s. XIV a Pallerols, 684; i d'una *Consueta vella* de la Comanda de Sant Antoni, 713).
- Ramon LLONGARRIU I MONSALVATJE, *Rocabruna. La Consueta, les visites pastorals i els memorials dels rectors. El conreu del blat de moro*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1984-1985», II (Olot 1987), 37-76. Cf. «ATCA», 9 (1990) 492. (La *Consueta* de Rocabruna és a l'ADG).
- Raquel MADRID SOUTO, Nieves MUNSURI ROSADO, *Libros, joyas y ornamentos de la parroquia de Santa Catalina de Valencia (1330)*, dins «Estudis Castellonencs», 8 (1998-1999 [2000]), 403-419. Cf. «ATCA», 21 (2002) 963. (Esment d'una *Consueta* de la dita parròquia i del temps referit).
- Josep Maria MARQUÈS I PLANAGUMÀ – Pep VILA, *Llicències i permisos de representacions teatrals en les comarques gironines de la Contrareforma*, dins «ATCA», 19 (2000), 481-502. (Referència a la *Consueta* de Sant Feliu de Girona, s. XVII, 487 nota 10).
- Francesc MASSIP, *El Misteri de la Colometa de Lleida: la recuperació d'una tradició*, dins «Revista de Catalunya», 52 (maig 1991), 95-99. Cf. «ATCA», 12 (1993) 523. (Esment de la *Consueta o llibre de cerimònies* de la Seu de Lleida).
- , *Cerimònia litúrgica i artífici teatral en el jorn de Pentecosta (segles XIII-XVI)*, dins «Congrés de la Seu Vella de Lleida. Lleida, 6-9 març 1991», Lleida, Pagès editors 1991 [1992], 257-263. Cf. «ATCA», 13 (1994) 472. (Esment de la *Consueta* antiga de la Seu de Lleida, s. XIII).
- , *Història del Teatre Català. 1. Dels orígens a 1800*, Tarragona, Arola Editors.
- Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Teatre medieval i modern* (Biblioteca Literària de Ponent, 2), Lleida, Edicions de la Universitat 1996, 264 p. Cf. «ATCA», 19 (2000) 744. (Esment de la *Consueta de la Seu d'Urgell*, s. XII, 13-14).
- Josep MURLÀ I GIRALT, *De la Consueta i altres notícies de la Vall del Bac*, amb dibuixos del pintor olotí Sebastià CONGOST PLA, [Olot] 1982, 22 p. Cf. «ATCA», 3 (1984) 348 (any 1568).
- Josep OBRADOR, *Inventari de l'església parroquial de Sa Pobla. 1514*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 47 (1991), 111-121. Cf. «ATCA», 13 (1994), 527-528. (Esment d'una *Consueta*).
- Josep PORTET I PUJOL, *La Capella de Sant Julià del Congost*, dins «Ausa», 101-109 (1984), 177-182. Cf. «ATCA», 5 (1986) 432 (*Consueta i llevador* de Valldàneu s. d.)
- Teresa PUIG I FORASTÉ, Claustrer BERNADÓ TRAVESSET, *Estudi de tres consuetes*, dins *Religiositat popular*, 190-210. Cf. «ATCA», 20 (2001) 841. (Referències a les *Consuetes* de Santa Maria de Sorba, Sant Miquel de Fontanet i Sant Serni de Clariana, s. XVIII).

- Joaquim M. PUIGVERT I SOLÀ, *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva Consueta*, Barcelona, Fundació Vives Casajuana 1986, 279 p. Cf. «ATCA», 6 (1987) 370 (*Consueta* de Riudellots de la Selva del 1763).
- , *Parròquia, rector i comunitat pagesa*, dins «L'Avenç», 115 (maig 1989), 44-51. Cf. «ATCA», 9 (1990) 416. (Esmert de les *Consuetes* de Calella, Riudellots de la Selva, Vinçà de Conflent, Vilobí d'Onyar, Rupit, Santa Coloma de Queralt).
- , *Parròquia i societat rural a la Catalunya d'antic règim. L'exemple de Riudellots de la Selva*, dins «Recerques», 20 (1988), 171-196. Cf. «ATCA», 10 (1991) 507. (*Consueta* de Riudellots).
- , *Parròquia i societat rural: 15 anys d'investigacions*, dins «Revista de Girona», 202 (setembre-octubre 2000) 67-71. Cf. «ATCA», 21 (2002) 824. (Referència a la *Consueta* de Riudellots).
- Luis QUILÉZ MATA, *La reforma del clergat en el si del programa reformista borbònic: el Nuevo Plan Beneficial de la catedral de Tarragona*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», V (2000), 9-42. Cf. «ATCA», 21 (2002) 1028. (Esmert de la *Consueta* del 1768 de la Seu de Tarragona).
- Antoni QUINTANA I TORRES, *La festa de l'Estendard. Cultura i Cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)* (Recerca i pensament, 5), Catarroja i Barcelona, Editorial Afers 1998, 306 p. Cf. «ATCA», 20 (2001) 815. (Referència a la *Consueta* de l'Arxiu de la Catedral de Mallorca, 46-53).
- Josep RECASENS I LLORT, *Blancafert. Aproximació geogràfico-històrica*, Ajuntament de Blancafert 1986, 388p. Cf. «ATCA», 7/8 (1988-1989) 419. (*Consueta* de 1696, p. 241-246).
- Antoni ROCA, Roser PUIG, Josep M. T. GRAU, *L'obra de Josep Rubió i Nadal, científic il·lustrat, rector de Vilanova de Prades (1792-1807). Hipòtesis... con la que se descubre la causa y la declinación y variación de la Aguja de Marear. 1807*, Vilanova de Prades, Ajuntament i Parròquia 1999, 106 i 40 p. Cf. «ATCA», 20 (2001) 860. (La *Consueta* del 1795 és perduda des del 1936).
- Josep ROMEU I FIGUERAS, *Teatre català antic*. Estudi introductor, edició i índex ideològic i onomàstic a cura de Francesc MASSIP i Pep VILA. (Biblioteca de Cultura Catalana, 77-79 i 82). Vol. I, Barcelona, Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona – Curial 1994, 280 p. Cf. «ATCA», 16 (1997) 523. (Esmert de diverses *consuetes* medievals, especialment la de Girona).
- Gabriel ROURA I GÜIBAS, *Una versió del Cant de la Sibila (Girona, Arxiu Capitular, ms. 133: Missale Sancti Aciscli. Anno 1332)*, dins «ATCA», 7/8 (1988-1989), 293-297. (Notícia de la *Consueta Ecclesiae Gerundensis* anno 1360 exarata, ms. 9 de l'ACG).
- , *L'ofici de sant Carlemany al bisbat de Girona*, dins «Miscel·lània litúrgica Catalana», IV (1990), 37-56. Cf. «ATCA», 11 (1992) 549-550.
- Ramon SALA, *Les mentalitats a l'Alt Vallespir al segle XVIII*, dins «L'Avenç», 129 (setembre 1989), 28-31. Cf. «ATCA», 10 (1991) 530. (Esmert de la *Consueta* de l'Arxiu Parroquial de Prats de Molló).

- Pep VILA, *El drama litúrgic a Sant Joan de les Abadesses als segles XIV i XV*, dins «Revista de Catalunya», 111 (Octubre 1996), 91-109. Cf. «ATCA», 17 (1998) 857-858. (Referència a la *Consueta de Sant Joan*, ms. 212 del Museu Episcopal de Vic, i a la de Santa Maria de l'Estany).
- , *Notes sobre antigues representacions teatrals a les comarques gironines*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXV (1995), 297-324.
- Jordi VILAMALA SALVANS, *Les consuetes de Sant Julià de Vilatorrada (Osona): la continuïtat en la gestió de l'administració eclesiàstica – Vic, Arxiu i biblioteca Episcopal de Vic, Arxius Parroquials, Sant Julià de Vilatorrada, H/I,1. Consueta 1647-1651 – Visites 1635-1667 i I/1. Consueta 1668–*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 309-385. Cf. «ATCA», 20 (2001) 995-996. (Es publiquen la Consueta de 1647-1651, obra de Bartomeu Bayer, i la del 1668–, obra d'Onofre Devesa).
- «*Consueta de la iglésia parrochial de Sant Andreu de Gurb, del bisbat de Vic, dictada per Gaspar Graell y del Bosch, prevere y rector de dita església, 1664*», dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», XI (2003), 191-204. Cf. «ATCA», 25 (2006) 709. (Notícia de set Consuetes conegudes de Sant Andreu de Gurb i publica la Consueta de 1664).
- Josep M. VILAR, *Els mestres de capella i els organistes de la Seu de Manresa durant el segle XVIII*, dins «Anuario Musical», 42 (1987), 111-129. Cf. «ATCA», 7/8 (1988-1989) 457. (*Consueta* del 1724).
- , *La música a la Seu de Manresa en el segle XVIII* (Col·lecció Monogràfics, 5), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1990, 198 p. Cf. «ATCA», 11 (1992) 570-571. (Esment de la *Consueta*).

Agraïments

Aquest treball no hauria estat possible sense la col·laboració inestimable de Maria Andrea Calafat i Dolors Serra, de la Médiathèque de Perpinyà, a qui l'agraïm vivament.

- 1 |1r| *Libre de serimònies, càrrechs e serueys que són tenguts fer, pagar e exercir los officis de la sglésia col·legiada de Sant Johan, de la vila de Perpinyà, segons appar en aquest libre, scrit per orde, cascun en son offici.*
- 5 Et primo dels officis e càrrechs pertanyents al senyor bisbe d'Elna, axí com a capellà de la dita sglésia, segons appar en la primera carta.
Secundo dels officis e càrrechs pertanyents als domesers de la dita sglésia, segons appar en cartes, 3.
Tercio dels officis, serymònies e càrrechs pertanyents al cabiscol de la dita sglésia, segons appar en cartes, 15.
- 10 Quarto dels officis e càrrechs pertanyents als precentors dels dobles e semmanés del cor, e de les professons generals qui-s fan per vila, 9.
Quinto dels officis e càrrechs pertanyents al sacristà de la dita sglésia segons appar en cartes, 25.
- 15 Sexto dels officis e càrrechs pertanyents al monge de la dita sglésia, segons appar en cartes, 36.
Septimo dels officis e càrrechs pertanyents al diacha de la dita sglésia, segons appar en cartes, 39.
- 20 Octauo dels officis e càrrechs pertanyents al scobaler de la dita sgleya, segons appar en cartes, 45.
Nono dels officis e càrrechs dels honorables cònsols de la dita vila, segons appar en cartes, 64.
Decimo dels officis e càrrechs pertanyents als obrés de la dita sgleya, segons appar en cartes, 65.
- 25 [1]. Et primo dels officis, serueys e altres càrrechs que'l senyor bisbe d'Elna, axí com a capellà de la dita sgleya, ha a fer e administrar per si o per altre en la dita sglésia de Sant Johan.
Primo lo dit senyor bisbe, axí com capellà de la dita sglésia, o son procurador, és tengut de pagar cascun any a la prebordie del Capítol

2 sglésia B *om* 3 segons appar B *om* | scrit B *scrits* | cascun en son offici B *om*
4-24 B *om*

25 e B *ÿ* | altres B *om* | el B *lo* 26 sgleya B *iglesia* | ha a B *ha de* 27 sglésia B *iglesia*
28 sglésia B *iglesia* 28-29 o son... tengut de B *ha de fer, eo son procurador e* 29 cascun B

28 *capellà* La unió del capellaniu de Sant Joan de Perpinyà a la mensa episcopal d'Elna la obtingué de Gregori IX el bisbe d'Elna Bernat de Berga l'any 1230. Copia el text de la butlla d'unió COMA II, c. 13, p. 147-148, i les de confirmació d'Alexandre IV i de Climent IV al c. 1, p. 66-69.

29 *prebordie* Segons COMA I, c 2, p. 69-73, ja abans de la unió del capellaniu de Sant Joan a la mensa episcopal d'Elna, el Capítol elegia cada any un canonge perquè

de la dita sglésia, vint e 1ª porció canonical de pa e de vi e de companatge, ço és a saber, al sacristà una porció, e a XIII canonges XIII porcions, e a tres domasers tres porcions, e al cabiscol vna porció, e als dos conducters dos porcions. Les quals se paguen en la forma següent: Ítem deu pagar cascun any a la festa de sant Pere e sant Feliu, per cascun canonge e porcionari resident en la vila de Perpenyà, per porció de pa IIII aymines de forment bell, bo e [pur]guat a vll de molí del blat de la dècima de Sant Johan, o vna aymina de forment de tres en tres meses, posada dins la casa de la canongia. Ítem deu pagar per porció de vi e de companatge comprès los augments, set diners cascun jorn, qui monten XVII sous VI diners cascun mes. Ítem deu pagar per lo canonge e conducer, instituïts per lo comte Guiart, per cascun hun sou vuyt diners cascun mes, o vint sols. cascun any per rahó del [seruey]. Ítem deu pagar al cabiscol, vltra la porció canonical, sinch sous cascun mes per la institució de la cabiscolia e [augments] l|vl dels dobles. Ítem deu pagar en comú a tots los dits canonges e porcionaris les dues parts de la pecúnia que-s haurà del fogatge dels juheus e dels capellans nouells qui cantaran missa nouella e-s giraran

quiscun | a la prebodie B *al preborde* 30 la B *om* | sglésia B *om* 32 domasers B *domers* 36 forment B *frument* | bo B *om* 38 meses B *mesos* | posada A *posades* 40 monten B *muntan* 41 conducer B *conductor* 41 Guiart B *Girart* 42 cascun mes B *per mes* 43 [seruey] *lect dub in A*; B *Bliau* (?) 45 dits B *om* 46 que-s B *que* | del fogatge B *dels fogatges* 47 giraran B *puaran* | a B *om* 48 resebudes B *rebudes* | tengut B *tingut* 49 damont B *demunt* | és acostumat B *se acostuma*

fos prebost o pabordre, és a dir, administrador de l'església.

35 *porció* COMA III, c. 2, p. 183-184, copia un instrument d'Arnau de Verdala, degà de Sant Pau de Fenollet i reformador general nomenat per Benet XII, datat el 22 de setembre del 1337, en el qual es precisen les porcions canòniques, i on es llegeix: «Declaramus et ordinamus quod dictae portiones canonicales a caetero soluantur per eundem Reuerendum Episcopum, ut dictae ecclesiae capellanum, modo et forma statuta: videlicet ut vnique canonico, pro portione panis quatuor ayminas frumenti boni, pulchri et mundati ad oculum molendini de blado decimae dictae ecclesiae; et pro portione vini et companagii decem libras cum dimidia anno quolibet, ut in eadem ecclesia statutum est et consuetum». Més avall, en el c. 5, p. 197-198, copia un document del bisbe Pere Sima o Cima, del 1365, on es confirma la porció de blat estatuïda i s'estableix que sigui augmentada en el cas que no fos suficient per a la pensió anual.

41 *Guiart* El comte Guirard, escrit també Guirard i àdhuc Guerart, és Guirard o Girard II (1164-1172), qui en el seu testament llegava el comtat del Rosselló al comte de Barcelona i rei d'Aragó, per al qual cf. Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Editorial Vicens-Vives 1967, 21-24; CR XIV 33, 40-41; DHC 939.

a vfferta; les quals porcions, après que sien resebudes, és tengut donar a cascun canonge e porcionari damont dits, segons és acostumat.

50 Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de dar e pagar cascun jorn al dit cabiscol per tants infants quants seruiran capelles, ço és, per cascun infant mealla barchin., segons és acostumat.

Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de hauer a ses pròpies messions e despeses diacha e scobaler bons e sufficiens a coneguda dels síndichs de la comunitat, los quals diacha e scobaler deuen dormir cascuna nit en la cambra a ells assignada dins lo vestiari de la dita glésia. E cascun d'ells deu fer e excersir los officis a ells pertanyents segons que dejús és contengut. Emperò lo dit diacha deu esser preuere o alsmenys diacha ab auengeli, segons és acostumat.

60 Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de hauer e tener contínuament hun lit bo e sufficient per dormir el diacha e-l scobaler dessus dits dins la cambra a ells assignada dins lo dit vestiari de la dita sgleya.

Ítem lo dit senyor bisbe és tengut donar e administrar vin a tot lo poble qui vindrà per combregar en la dita sgleya les quatre festes anyals tant solament.

65 Ítem lo dit senyor bisbe és tengut dar e pagar cascun any en los jorns e térmens dejús especificats als porcioners beneficiats de la dita sgleya interessents a la missa e a la processió del anniuersari e a tots los malauts e officiers de la dita sglésia, als quals és acostumat de

50 tengut B *tingut* | 51 seruiran capelles B *seruiran a les capelles* 53 lo B *om* | tengut B *tingut* 56 en B *a* | glésia B *iglesia* 58 dejús B *desus* | contengut B *contingut* 58-59 alsmenys B *almenys*

60 tengut B *tingut* | tener B *tenir* 61 lit B *llit* | el diacha e-l scobaler B *als diaca é escobaler* 62 sgleya B *iglesia*

63 tengut B *tingut* 64 la B *om* | sgleya B *iglesia* 63-65 A *In marg sin man mod* Nota 4 festes anyals.

66 tengut dar B *tingut donar* 67 porcioners B *preberes* 68 sgleya B *iglesia* | e a la processió B *e professo* 69 malauts B *malalts* | sglésia B *iglesia* 72 quondam B *om* | sglésia B *iglesia* 73

54 *síndichs* Segons COMA III, c. 1, els síndics («que és lo mateix que procurador», p. 170) de Sant Joan, en número de quatre, foren instituïts el 28 de maig del 1328 i de la manera següent: «Concentiren los canonges de la divisió del govern y de comú acort convingueren que tots anys al disapte antes de Sant Joan de juny fossen elegits quatre del clero: lo un fos canonge, lo altre domer y los restants dos fossen beneficiats; y estos quatre elegits tinguessen la inspecció de la iglésia de Sant Joan, tant en lo espiritual com en lo temporal, attribuint-los també lo poder de reformar lo que necessitaria de reforma», p. 173. Més avall, p. 174-175, publica l'acte de creació dels síndics i s'hi torna a referir encara a la p. 216. A les p. 246-254, copia una confirmació de les ordinacions del Capítol de Sant Joan, feta pel bisbe Ramon d'Escatllar el 1408, la primera de les quals fa referència a l'elecció anyal de síndics, p. 246-247.

donar los anniuersaris en absència per tres anniuersaris, ço és a saber, 70
 per hun anniuersari per la ànima de mossèn Pons de Bajoles, canonge
 quondam de la dita sglésia, lo qual se celebra cascun any lo darrer
 jorn del mes de ffebrer, a cascun preuere, canonge o benefficiat en la
 dita sglésia, sis diners barchnens. Ítem per altre anniuersari qui-s
 celebra cascun anny a XVII d'abril per la ànima de mossèn Bernat de 75
 Berga, de bona memòria bisbe d'Elna, a tots los preueres, canonges o
 de taula, a cascun d'ells dotze diners, e a cascun preuere benefficiat sis
 diners barchnens. Ítem per altre anniuersari qui-s celebra cascun any a
 XXVIII dies del mes de juliol, per la ànima de mossèn P. del Soler,
 condem capellà de la dita sglésia, a cascun preuere, canonge o benef- 80
 ficiat sis diners.

Ítem lo dit senyor bisbe és tengut dar e pagar e administrar oli
 per dues lànteses qui cremen nit e dia contínuament dauant lo altar
 maior de la dita sglésia.

la B om 74 sglésia B *iglesia* 75 d'abril B *abril* 76 preures, canonges B *canonges preures* 78
 a B *als* 79 dies B om 80 sglésia B *iglesia*
 82 tengut B *tingut* 84 sglésia B *iglesia*

71 *Pons de Bajoles* Canonge de Sant Joan des del 1209, COMA I, c. 9, p. 62, Pons de Bajoles és monjo de la col·legiata el 1224, COMA I, c. 6, p. 42.

75-76 Bernat de Berga fou bisbe d'Elna des del 1230 fins al 1259. COMA II, c. 4, p. 77ss, el fa responsable de l'«estatut antic» i esmenta el benefici sacerdotal que instituï a Sant Joan. Cf. MONSALVATGE, *Noticias Históricas*, t. XXI [Elna, I], 193-201; DHGE XV, col. 256; CC XIV, 55, 291. Un segell de Bernat de Berga fou estudiat per E. de FOUCHIER, *Sphragistique roussillonnaise. Iconographie de certains sceaux autrefois en usage dans les comtés de Roussillon et de Cerdagne*, dins «Société», 13 (1863), 209-211.

80 Pere del Soler, cinquè capellà major de Sant Joan, és actiu entre 1214 i 1224; establí i reglamentà el costum de pagar porció als absents i millorà les condicions de vida dels domers, diaca i monjo. Devers 1225 renuncià a la capellania major i entrà al monestir cistercenc de Fontfreda: COMA I, c. 6, p. 42. El 1227, ell i Arnau Gallart, prior de Fontfreda, foren nomenats pel Capítol de Sant Joan perquè donguessin sentència arbitral «per compóndrer lo different que estava suscitad entre Joan Vila-llonga, capellà major, y son capítol, ab la qual fonc declarat als idus de janer de 1227 com lo capellà era en obligatió sustentat los del clero entre los quals era lo monjo...», COMA III, c. 12, § 6, p. 311.

83 *lànteses* Llànties. COROMINES V 76 documenta *làntesa* i *làntea* en textos rosse-llonesos del s. XIV. ALCOVER-MOLL documenta únicament *llantesat* a Mallorca l'any 1309.

85 Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de fer la cena lo Dijous Sant, ço és, dar a dinar a XIII pobres o als scolans seruidors de la sglésia en loch dels XIII pobres, en memòria de la derrera e piadosa cena, la qual féu Jesuchrist ab los seus apòstols. E més auant, après dinar, és tengut de hauer e administrar aygua calda e bassines als canonges per fer lo
90 lauament dels peus en memòria del lauament que féu Jesuchrist als seus apòstols, e après deu donar a cascun de aquells a qui hauran lauats los peus, hun diner |2r| barchin.

Ítem lo dit senyor bisbe és tengut donar a cascun dels quatre domesers de la dita sglésia en la vigília de Pascha dos dotzenes d'ous
95 si-n ha de la aygua senyada, segons és acostumat.

Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de pagar he hauer e administrar cascun any lo jorn de Pentagosta, quant se diu lo *Veni Sancte Spiritus* a la missa maior, dotze tortres o coloms e quatre-centes neules, les quals deu lansar o gitar per lo traüch de la buada, per memòria del
100 Sant Sperit e com la ley de gràcia fon tramesa e donada aquell jorn, ab grans brogits e alimares. Encara més, lo dit jorn en les vespres,

85 la B *om* | del B lo *del* 86 als B *om* | sglésia B *om* 88 tengut B *tingut* 89 hauer B *om* 90-91 en memòria... apòstols B *om* 91 cascun B *quiscun* 91-92 a qui hauran lauats los peus B *om* 93 tengut B *tingut* 94 sglésia B *iglesia* 95 segons és acostumat B *om* 96 tengut B *tingut* 96-97 e administrar B *om* 97 Pentagosta B *Pentecoste* | quant B *que* 99 o B e 100 fon B *fonc* 101 alimares B *alimaries* | més A *interlin* 102 lo B *om* 103 dues-centes B *ducentas*

97-102 *Veni Sancte Spiritus* CAO 5327

85-92 L'obligació del bisbe a l'esguard dels pobres del Dijous Sant ve d'un estatut del 8 de les kalendes del 1225, en virtut del qual Pere de Soler, capellà major, obligava la canònica «que tots los anys en lo Dijous Sant fossen sustentats quinze pobres en la casa de la canongia de Sant Joan, als quals se labassen los peus après auerlos donat dinar; y lo capellà major los debia despedir donant a cada un de ells un diner de almoyna»: COMA I, c. 6, p. 42-43.

98 *neules* Segons COMA, *ib.*, p. 41, el capellà de Sant Joan i, en conseqüència, el bisbe després de la unió, havia de donar un òbol («que vol dir malla») a cada canonge els dies de Nadal, Sant Esteve, Sant Joan (de desembre), Circumcisió, Epifania i Candelera per comprar neules, llepolia molt simple lligada amb les festes del cicle nadalenc.

99 *buada* ALCOVER-MOLL proposava en la seva primera edició que boada «era probablement una deformació vulgar del castellanisme *bóveda*». En la segona, vol. II 530-531, citava l'article *bóveda* del *Diccionario Crítico Etimológico de la lengua castellana*, vol. I 505, de Joan COROMINES i al·legava l'antiguitat del topònim i del llinatge per posar en qüestió que *buada* fos un castellanisme. COROMINES II 308-312 aclareix definitivament la derivació germànica del mot i assenyala la seva presència preponderant al Rosselló en el sentit de *volta*, *cúpula*, *arcada*.

quant se diu lo *Veni Sancte Spiritus*, deu-s lansar per lo dit traüch sis tortres o coloms e dues-centes neules, segons és acostumat.

Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de pagar e hauer vint-e-sinch arbres de vern verts, grosses e sufficients e ben frondosses e ramats, los quals deu fer plantar en la plassa dauant la sglésia la vigília de la Natiuitat del gloriós e benauenturat sant Johan babtista, per rahó de la gran sollemnitat que-s fa de la festiuitat del dit sant, axí com cap e patró de la dita sglésia e de tota la vila de Perpenyà, e los quals xxv arbres hi deuen star per totes les vtaves, axí com és de loabla costuma. Et més auant és tengut de hauer dos somades de jonch o de boua, la qual deu fer lansar per enronar per la dita plassa, aytant com tinén los dits arbres, segons és acostumat.

Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de hauer hòmens per sonar tots los senys e squeles del cluquer tres treys a clars per los fahels deffunts en lo jorn de Tots Sants, a la intrada de la nit, quays en hora del seny del layre.

Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de hauer seruidors als preueres qui volran celebrar, e acòlits al altar maior en lo jorn dels morts e axí mateys lo jorn dels Innoscens, car lo cabiscol aquells dos jorns no y és tengut per ocupació dels seus infants.

Ítem lo dit senyor és tengut donar e pagar a cascun preuere qui celebrarà lo jorn de la commemoració dels fehels deffunts, semmaner o no semmaner, e lo qual seurà en la offera de volentat sua o de son procurador o render dotze diners e dotze alfarenes sufficients.

104 tengut B *tingut* 105 grosses B *grossos* | frondosses B *frondosos* | e ramats B *om* 106 sglésia B *iglesia* 107 del gloriós e benauenturat sant Johan babtista B *de sant Joan* 107-109 per rahó... Perpenyà, e B *om* 109-110 xxv arbres B *om* 110 star B *restar* | totes les vtaves B *vota la uctaua* 110-111 així com és de loable costuma B *om* 111 tengut B *tingut* | boua la qual B *bogas las quals* 113 segons és acostumat B *om*

114 lo B *om* 115 treys B *trets* | clars B *clases* 116-117 quays... layre B *om*

118 tengut B *tingut* 121 tengut B *tingut*

122 tengut B *tingut* 124 no semmaner B *resemmaner* | qual B *quil* 125 o render B *om* | e B *o* | alfarenes B *alfernes*

112 *enronar* Es pot llegir *enronar* i *enrouar*. En el primer sentir (cf. COROMINES VII 533-537), significaria 'cobrir amb brossa'. En el segon sentir (cf. COROMINES VII 352-354), significaria 'vestir', 'abrigar'.

115 El toc de clas o a clasc és el toc d'alarma o el tocar ventant. Aquí, evidentment, en el primer sentit |117 *layre* Forma arcaica per lladre. El seny del lladre és el toc de recollir-se a casa.

125 *alfarena* Pa de casa, petit i rodanxó, donat com almoina a les confraries. Deriva d'*ofrena*. ALCOVER-MOLL I 489 coneix el mot, però no en dóna documentació.

- Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de hauer dos misses a tot cors, nouena o cap d'any generals, e a tot cors, nouena e cap d'any specials vna missa tant solament. Emperò si aquells qui faran fer les sepultures o obsèquies fahien celebrar misses e no requerien les dites misses
- 130 del dit senyor bisbe o de son render, que en aquell cas no'n és tengut.
- Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de donar a cascun preuere qui dirà missa e-s girarà |2v| a la vferta a tot cors, nouena e cap d'any, e a tota altra sollemnitat de deffunts dos pans doblenchs o dos offerenes equiualents.
- 135 Ítem lo dit senyor bisbe és tengut pagar als procuradors de les funeràries per cascun cap de mes que-s farà en la dita sglésia per rahó de la absolució que fan los preueres, setze diners o la mitat de la offer-ta que per rahó del dit cap de mes haurà.
- 140 Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de fer dir lo auengeli de la missa maior a totes les festiuitats en què ha processió ab capes per les claus-tres de la dita sgleya, per ço com lo seu diacha és ocupat en pleguar les capes quant se diu la dita missa maior.
- 145 Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de fer cascun any, lo dia de santa Júlia, dites vespres, la festina, la qual deu fer dins la sala de la canor-gua, e la qual sala deu hauer feta engranar e parar, ço és, en lo cap de la dita sala de hun drap de ras. E en lo mig del cap la cadira episcopal pa[ra]da, e hun tapit als peus, e los banchs al entorn cuberts de ban-cals, e après deu donar a beure de vint cuyt o moscat, del qual deu

127 specials B *special* 129 requerien B *requirien* | dites misses B *dites dos misses* 130 no-n B no | tengut B *tingut*

131 lo B *om* | tengut B *tingut* | de B *om* 133 offerenes B *offertes*

135 tengut B *tingut* | als procuradors B *al procurador* | les B *om* 136 sglésia B *iglesia* 137 absolució B *absolta* 138 dit B *om*

139 tengut B *tingut* | lo auengeli B *los euangelis* 140 processió B *professó* 141 dita B *om* | sgleya B *iglesia* 142 *post maior in B seq* Festinas que fa lo sr. bibe

143 tengut B *tingut* | cascun B *quiscun* 145 engranar B *ingranar* 147 tapit B *çapit* 150 tant B *om*

COROMINES VI 777 l'assenyala en un document de *l'Inventari* d'Alart del 1398 | cors Vol dir cadàver; designa, per tant, una missa d'enterrament.

129 *obsèquies* Forma antiga d'exsèquies. COROMINES VII 747 documenta la forma *obsèquies* en el *Tirant*. Cf. infra, línies 479, 4544.

133 *pans doblenchs* Dobles, que valen el doble. ALCOVER-MOLL VII 846 docu-menta el mot *doblench* a Mallorca el 1410.

145 *canorgua* Sinònim de canonja. Mot no documentat en ALCOVER-MOLL ni en COROMINES. És forma privativa del Rosselló, per no dir de Perpinyà.

147-148 *bancal* Aquí peça de roba pintada amb figures, que servia per a cobrir bancs i taules.

donar dos vegades, primer e derrer, e en lo mig dels confits deu donar
a beure vin vermell vna vegada tant solament. 150

Ítem deu hauer toualloses per posar dauant lo bisbató e dauant
tots los altres qui seuran, les quals deuen posar abans que donen los
confits. E és tengut donar de dos maneres de confits de sucre: lo pri-
mer deu donar gingibrada o hòsties o fastuchs o d'altres millors, si-s
volrà. Lo segon, coriandre o anís confit, dels quals confits deu hauer 155
lo bisbetó vltra lo juell qui li és acostumat de donar, dos porcions
canonicals, la qual porció canonical és dues pessas de gingibrada o
dues hòsties o quatre fastuchs del primer confit. Ítem del segon con-
fit, dues cullerades de coriandri o de anís.

Ítem après és tengut donar a cascun canonge e a tots los altres de 160
taula e a cascun síndich e a tot altre officier de la comunitat, e als
preueres graduats, e als curats de la sgleya, e al ardiacha, e als com-
panyons de capa, e al cabiscol de ferla del bisbetó, vna porció canoni-
cal; e a tot preuere, benefficiat o no benefficiat, e al badell, e als minis-
trers, si-n hi haurà, miga porció canonical; e donarà als scolans figues 165
e auellanes, e a beure segons és acostumat. Los quals vins e confits sien
bons e sufficients a coneguda dels vesedors o tastadors, ço és a saber,
del preborde del Capítol e dels síndichs de la comunitat. E si per uen-
tura en aquells era vist los vins e confits no esser sufficients, que
puxen mudar la festina al altre jorn e sia provehit per los dits prebor- 170
dre e síndichs a les coses en açò necessàries a despens del dit senyor.

Ítem lo senyor bisbe és tengut de fer vna altre festina extraordinà-
ria per nouella possessió e intrada, e axí matexs cascun canonge e por-

151 toualloses B *toballes* 153 confits B *add* de sucre | tengut B *tingut de* | de sucre B *om*
154 gingibrada B *ginebrada* 155 volrà B *voldrà* 157 gingibrada B *ginebrada* 159 coriandri
B *coriandre* | anís B *finis*

160 tengut B *tingut* 162 sgleya B *iglesia* 163 ferla B *fer la* | bisbetó *ms.* birbeto 164-
165 ministrers B *ministres* 165 miga B *mitja* 168 preborde B *paborde* 170-171 *prebordre* B
paborde 171 despens B *despes*

172 lo B *lo dit* | tengut B *tingut* 174 tengut B *tingut* 175 damont B *demunt*

167 *vesedors o tastadors*. Encarregat de tastar els vins i els confits

170 *festina* «Festina és una col·lació que los canonges éran obligats donar dins lo
primer any de sa admissió al Capítol... Quant la mensa comuna fou supprimidada per
la vnió al bisbat, no discontinuaren nostres canonges lo costum tenían antes la sup-
pressió, fent donar al nou admès canonge la sòlita col·letió, la qual taxaren après a
certa quantitat, perquè la generositat dels vns no fos en perjudici a las pocas commo-
ditats dels altres; exegint per les admissions dels srs. bisbes com a capellans dupli-
cada quantitat de la que se exigia de vn singular canonge; après ab lo temps la dita
col·lació se taxà a 10 [florins] per los srs. bisbes y a set per quiscun canonge»: COMA
III, c. 12, § 7, p. 315. Mot no repertoriat en ALCOVER-MOLL ni en COROMINES.

175 cionari és tengut de fer vna festina per nouella pcessió, segons damont és dit.

Ítem lo rector de la sglésia parroquial de Sant Jachme és tengut fer vna festina segons damont és dit totes vegades que-s mudarà rector per nouella pcessió. l3r.

180 Ítem lo dit senyor bisbe és tengut de fer tots altres càrrechs e officis, los quals seran en lo manater del cor e en lo missal del altar maior ordinats, e dels quals dessús no-s serà feta menció.

[2]. *Officis e càrrechs pertanyents als domasers de la dita sglésia de Sant Johan.*

185 *Et primo* los quatre domesers de la dita sglésia, los quals han càrech de la cura, són tenguts administrar tots los sacraments al poble qui en la dita sglésia vindrà, e totes vegades que per lo dit poble requests seran, e tant dins la dita sglésia quant en qualsevulla part de la vila de Perpenyà e térmens d'aquella, segons tostemps és stat acostumat e continuat.

190 Ítem los dits domesers són tenguts comensar totes les hores canònics tant del offici maior quant del offici menor de santa Maria, e

176 sglésia B *iglesia* | Jachme B *Jaume* | tengut B *tingut* 177 damont B *demunt*

179 tengut B *tingut* 181 ordinats B *ordinari*

182 de la dita sglésia B *om*

184 *Et primo* B e *primerament* | sglésia B *iglesia* 185 tenguts B *tinguts* 186 sglésia B *iglesia* | requests B *requis*

184-189 *In marg dext man mod* : Sacraments

190-197 *In marg dext man mod* : Hores canòniques qui las comensa

180 *manater* Mot tampoc no repertoriat en ALCOVER-MOLL ni en COROMINES. En situar-lo al cor de l'església, lloc des d'on el clergat oficiava el rés de les hores, el text dóna peu a suposar que en aquest llibre hi havia elements que incidien en la celebració de l'ofici diví. Podria tractar-se també d'un directori d'aniversaris i commemoracions. Cf. *infra*, línies 1471, 3693.

184 *domesers* «[Hebdomadarius] ita eum appellamus cuius est tota hebdomada in choro administrare officium»: Joan Beleth, *Rationale divinatorum officiorum*, c. PL 202, 87. Segons COMA II, c. 9, p. 60, l'any 1165 foren instituïts a Sant Joan dos domers amb cura d'ànimes, en temps del capellà major Ponç Poc o de Pere de Malloles; els altres dos foren creats en temps de Joan de Vilallonga, darrer capellà major abans de la unió, devers 1227. En la mateixa segona part, c. 8, p. 123-125, copia un document del bisbe Ramon d'Escales, del 7 de les kalendes de juliol del 1300, en el qual augmentava la porció dels domers. Tres dels domers passaren a ésser canonges el 1341, deixant d'ésser promogut, de moment, el qui era de patronat del sagristà: COMA III, c. 3, p. 190-191; c. 7, § 7, p. 239.

del offici de mortz e tots altres officis diuinals qui-s diran en la dita sglésia e en lo cor d'aquella pertanyents a domaser, segons és acostumat e segons dauall serà specificcat. E tostemp abans que los ditz domesers comensen les dites hores canòniques e altres officis diuinals en lo dit cor, deuen manar e dir lo *Pater Noster*, axí com és de bona costuma. 195

Ítem los ditz domesers són tengutz comensar les dites hores canòniques e altres diuinals officis que hauran comensar en lo cor de la dita sgleya, en les cadires pròpies dels ditz domasers, exceptats los jorns de doble larch e de doble breu, en los quals deuen comensar vespres e matines tant solament en la cadira maior qui és alt en lo mig del cap del cor, segons és acostumat. 200

Ítem los ditz domesers són tengutz cascun en sa semmana tots los jorns del any encontinent toquats e acabatz tots los treytz de matines, segons és degut e acostumat toquar e-sser en lo cor de la dita sglésia per comensar lo offici diuinal segons los jorns e les festiuitatz requerran. *Et primo* lo dit domaser deu comensar lo *canticum graduum*, si dir-se deurà, segons les regles del offici d'Elna. E lo dit domaser és tengut tenir son cor e lo diacha l'altre cor, dient la hun vn vers e l'altre altre vers, bé e distintament; e lo dit domaser és tengut dir los versos e les oracions en lo dit càntich ordinades. Ítem, fenit lo dit càntich, encontinent lo dit domaser és tengut comensar les matines del offici menor de santa Maria, si dir-se deurà, segons les dites regles e ordinations del hús d'Elna. Emperò de les vtaues de Corpore Christi entró a la festiuitat de la natiuitat de santa Maria, totes e quantes vegades que en los dimenges hi haurà matines de sancta Maria, los ditz domasers són tengutz dir les dites matines del offici menor de sancta Maria en lo disapte precedent, tocada la *Aue Maria*, ensemps ab lo diacha, 205 210 215

198-203 *In marg dext man mod* : Cadira per comensar las horas
215 *post del seq del iter*

196 *Pater noster* Mt 6, 9-13; Lc 11, 2-4

219 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042 230 *Benedictus* Lc 1, 68-79

208 *canticum graduum* Es tracta del rés del salms graduals, costum característic de les canòniques que han tingut vinculació amb la comunitat canonical de Sant Ruf, recomanat als bisbes i sacerdots abans de procedir als oficis divins, cf. Guillem DURANTI, *Rationale divinatorum officiorum*, l. IV, c. II, Tournholt, Brepols 199 [CCCM, CXL], 258-259. Els salms graduals es distribueixen en tres sèries: Ps. 119-123, Ps. 124-128 i Ps. 129-133.

213-214 *offici menor de santa Maria* El rés de l'ofici votiu de Santa Maria és una altra característica dels costums de Sant Ruf.

220 segons damont és dit, e totes vegades los ditz domesers, cascun en sa
sempmana, són tengutz en lo dit offici tenir la hun cor, e-l diacha l'al-
tre cor. E lo dit domaser és tengut intonar los psalms qui-s deuran
comensar en lo seu cor, e lo diacha los altres qui vindran al altre cor;
e són tengutz psalmeiar aquells bé e distinctament, dient la hun vn
225 vers e-l altre altre vers, segons és acostumat. E lo dit domaser és ten-
gut dir lo segon verset de matines, e après donar les benediccions de
les lissons, e és tengut cantar lo ters respons a alta veu. E après a les
laudes del dit offici lo dit domaser és tengut dir lo declinatori e
comensar |3v| laudes e intonar lo primer psalm e comensar la prosa de
230 la antífena de *Benedictus* e intonar lo dit psalm e dir tots los versetz
e totes les oracions pertanyents al dit offici, e és tengut dir lo *Benedi-
camus Domino*, segons és acostumat.

Ítem dites e fenides les dites matines e laudes del offici de sancta
Maria, lo dit domaser sens algun interuall deu comensar lo offici de
235 les matines maiors, en les quals lo dit domaser és tengut dir e cantar
tots los segons versetz de cascun nocturn e és tengut dir e donar les
benediccions a-n aquells qui ligiran; e quant ell haurà ligir segons
dauall serà specificat, lo dit domaser deu comanar la benedicció a
altre domaser del seu cor, si serà present; e si no y serà, a algun altre
240 preuere, curat o no curat, qui stigua en lo seu cor. Emperò en lo temps
de les capes negres, lo dit preuere serà d'aquells qui porten de les dites
capes. E més auant és tengut lo dit domaser dir lo verset appellat
Declinatori e comensar laudes; e, fenits los psalms de laudes, és tengut
dir la Capítola, e més auant dir e cantar les oracions degudes e ordi-
245 nades segons los jorns e les festiuitats requeren.

Ítem los ditz domasers, cascun en sa sempmana, són tengutz en los
dimenges e en les altres festiuitats de VIII lissons dir e cantar lo pri-

228 *declinatori* Són uns versets que s'intercalen entre el final de Matines i el princi-
cipi de Laudes. En el *Breviarium Vicense* imprès a Lió el 1557, p. 130, col. 1, es pot
observar que hom intercala el verset *Benedictus qui venit in nomine Domini* entre el final
de Matines i el principi de Laudes [informació de mn. Miquel dels Sants Gros i Pujol,
a qui l'agraïm]. En tal sentit el mot no és repertoriat. En el *Rationale divinatorum offi-
ciorum*, ca. xxvi, Joan Beleth en dona una explicació al·legòrica: «Absolutis nocturnis,
ecclesiae lumina accenduntur et pulsantur campanae, atque alta voce canitur *Te
Deum laudamus*. Quo quidem significatur laetitia et gaudium eius mulieris quae
incensa lucerna drachmam quam perdidit invenit. Quod aut istius cantici finis,
videlicet *Per singulos dies*, et alii versus qui sequuntur paulo altius canantur designat
vicinarum congratulationem qua mulieri ob repertam drachmam congratulabantur.
Nam et compulatio earumdem repraesentat convocationem»: PL 202, 38-39.

mer respons de matines e ligir la nouena lissó. En lo temps del Pas-
cor, a les festiuitatz de sollemnitat de VIII lissons, és tengut dir e can-
tar lo primer respòs e la tersa lissó en loch de la nouena lissó. E més
250 auant són tengutz dir e cantar les Capítoles e les oracions segons
damont és dit en lo precedent capítol.

Ítem los dits domesers e cascun d'ells en sa sempmana, són ten-
gutz en totes huytaues sollemnes en los jorns de tres lissons, cascun
jorn ligir la tersa lissó en les matines; e més auant fer los altres officis
255 pertanyents al domaser, segons és acostumat e segons damont és dit.

Ítem són tengutz en les festiuitats de dobles breus e dobles larchs
dir los segons versets nocturnals e ligir la nouena lissó, e en lo temps
del Pascor la tersa lissó e comensar lo cap de la antífena de *Benedic-*
tus, e dir les oracions ordinades segons lo offici requerà e segons mana-
260 ran les regles del dit offici.

Ítem los dits domasers e cascun d'ells en sa sempmana són tenguts
en totes les matines en les quals haurà o hauer deurà *Te Deum lauda-*
mus, comensar lo dit *Te Deum* en alta veu e sollemnament, segons
requerà la festiuitat, exceptat en les matines de la festiuitat de sant
265 Martí, en les quals matines tot lo cor dels preueres comensa ensem
lo dit *Te Deum laudamus* en alta veu. E més auant, en les matines de
sant Nicholau e dels Innoscens, en les quals matines comensa lo dit
Te Deum lo bisbetó, si present hi serà. E si no y serà, comensa lo dome-
270 ser. Ítem són exceptades més auant totes les festiuitats en les quals
sonen los orgues lo dit *Te Deum*, car ladonchs los ditz òrguens comen-
sen e prenen lo punt, e tot lo cor ensem respon e canta son vers,
segons és acostumat. l4rl.

Ítem los ditz domesers o *saltim* lo domeser qui tindrà lo cor és ten-
gut en les festiuitatz de les quals vuy ha capella o altar en la dita sglé-
275 sia, o per temps haurà e axí matexs en la capella del sementiri, en cas-
cuna de les dites festiuitatz anar ab la processió dels preueres après
que seran fenides matines e vespres en lo cor de la dita sgleya, portant
la capa que haurà tenguda en les dites matines o vespres, precehint
dauant ell los infantz ab los canalabres, anant processionalment a la
280 capella o altar de la festiuitat. E los precentós qui hauran regit lo cor
són tengutz tots anar a la dita processió ab les capes e bordons que
hauran tengutz en les dites matines o vespres; e més són tenguts los

259-260 *Benedictus* Lc 1, 68-79

263-271 *Te Deum laudamus* RH 20086

280 *canalabres* Variant de «canelobres», no registrada.

285 dits precentors comensar en lo cor de la dita sgleya tots ensemps vn
 respons del sant o de la sancta de què serà la dita festiuitat, e los
 preueres qui seran en la dita processió, tots ensemps deuen cantar lo
 dit respons, anants processionalment a la capella o altar de la dita fes-
 tiuitat. E quant seran dauant l'altar de la dita festiuitat, los ditz pre-
 centors deuen cantar tots ensemps lo verset del dit respons. E après
 290 los infants deuen dir i verset, silicet *ora pro nobis, beate V. alta voce*. E si
 la festiuitat [... ...] doble larch, las[... ...] los precentors d[eu]en [...] lo
 dit verset [...] lo domaser deu dir la oració de la festiuitat. Emperò
 a les matines de les dites festiuitatz, la dita processió, dauallant del
 cor, deu anar al altar maior primerament, e aquí deuen pendre sis tor-
 295 tres cremants que deu hauer apperellades lo sacristà ensemps ab les
 relíquies de la festiuitat, les quals tortes deuen portar los preueres. E
 lo dit domaser deu portar les dites relíquies, e axí cantants tots
 ensemps lo dit respons deuen anar al altar de la festiuitat e, si neces-
 sari serà, deuen tornar lo dit respons tantes vegades entró sien dauant
 300 lo dit altar; e aquí deuen continuar lo verset del dit respons e les altres
 coses, segons damont és dit. E, fenit lo *Benedicamus* que deuen dir aquí
 per la festiuitat, lo domaser deu donar a besar les relíquies als preue-
 res e altres clergues, e al poble qui y serà present; emperò si molt
 poble hi hauia, deu lixar aquí les relíquies al sacristà ab una torta cre-
 305 mant, e lo dit sacristà deu donar a besar les dites relíquies al poble; e
 lo dit domaser ab los altres preueres se'n deuen anar al vestiari ab les
 sinch tortres cremants. És ver que la dita processió no devalla del cor
 en les festiuitatz del altar maior ne en les festiuitats de la capella del
 sementeri, sinó tant solament a vespres. Emperò totes vegades que la
 310 dita processió va a la dita capella del sementeri, va ab creu e ab acò-
 litz, tots vestitz ab dalmàtiques, segons és acostumat.
 Ítem los ditz domasers e cascun d'ells en sa sempmana són tengutz
 tots jorns, tocat e pausat lo treyt de prima, esser en lo cor de la dita
 sglésia per comensar e dir prima, la qual deu comensar après que'l
 315 sacristà haurà ensès per prima en los tres altars acostumat, ço és, en
 l'altar maior e de sancta Maria e de sant Pere; e esser fet lo senyal acos-
 tumat per lo sacristà, lo dit domaser deu comensar primerament la
 prima de sancta Maria si hauer-n'i deurà, e après encontinent, sens

289-292 E... domaser *add in marg sin al man mod*

314-315 *In marg dext man mod* : Lo Te (?) | 321 e dir *interlin*

297 Algunes d'aquestes relíquies figuren detallades en l'inventari de P. Masnou (1901, 331)

negun enteruall, prima del offici maior, en la qual prima maior és tengut comensar e dir la Capítola e les prècies, si n'í haurà, e fer la confessió e dir la oració, e après la preciosa ab los versets e oracions acostumades, bé e destinctament, segons és acostumat. 320

Ítem lo domaser qui serà stat sempmaner en la sempmana pus prop passada és tengut celebrar les misses matinals o conuentuals, lo qual se deu apperellar dient la prima en lo cor de la dita sglésia per tal forma e manera que encontinent, finida prima, sia en lo altar per celebrar la dita missa. Emperò los ditz domasers quant deuran exir de la secrestia per anar en lo altar per dir les misses, no deuen exir de la dita sacristia sens que no sían ab ells tots los ministres, ço és saber, dos acòlitz e sotsdiacha e diacha, los quals menistres |4v| o seruidors, tots ensemps, deuen fer la confessió ab lo domaser o altre preuere qui deurà dir la missa, dient lo preuere hun vers e tots los ditz ministres ensemps altre vers, segons és acostumat. 325 330

Ítem dita e fenida la dita missa matinal, lo domaser qui és del cor del domaser sempmaner deu ésser en lo cor de la dita sglésia per comensar e dir la hora canonical de tèrsia, e si y haurà offici menor de sancta Maria, deu primerament comensar e dir tèrcia de sancta Maria; e aquella ésser fenida, encontinent deu comensar tèrcia del offici maior. E dients tèrcia en lo cor, lo domaser sempmaner se deu apperellar per celebrar la segona missa per tal forma e manera que sia en lo altar tant tost com ensaran lo introhit de la missa en lo cor de la dita sglésia. Emperò en lo temps del Aduent lo domaser sempmaner és tengut dir tèrcia e tenir lo cor en aquella hora. E après, fenida tèrcia, se'n deu dauallar e lo domaser del cor del sempmaner deu dir migjorn. 335 340 345

Ítem los ditz domasers o aquell qui serà sempmaner e qui tindrà lo cor en les hores diürnals és tengut, en lo offici de sancta Maria damont dit, comensar les hores canòniques e comensar los ympnes, e comensar lo primer psalm, e dir les capítols e los responsos, e los versets, e les oracions, e los *Benedicamus Domino*, segons és acostumat. 350

Ítem los ditz domasers o *salim* lo domaser sempmaner, o aquell qui tindrà lo cor, és tengut en los jorns ferriats enfra sempmana, e en

325-326 *In marg dext man mod* : De la prima. | 327 *post primum* la seq dita *cancel*

320 *prècies* Variant de la forma sàvia «preces», oracions, forma «a penes usada mai en català», COROMINES VI 785.

321 *preciosa* En sentit tècnic del servei religiós, commemoració que es fa per l'ànima d'un benefactor. ALCOVER-MOLL VIII 818 registra el mot tot just en un document de 1618.

les festiuitats de sollemnitat de VIII psalms, o de tres lissons, és tengut comensar los ympnes e intonar los psalms, e dir les capítoles, e les
 355 oracions a les hores canonicals de tèrcia e de migjorn, e de nona, e de completa, excepta en lo temps de la Carema, en los jorns enfre sempmana, en los quals lo cabiscol de la dita sglésia és tengut intonar e cabiscoleiar a les completes, e en aquells jorns los domasers no y són tenguts ni negun altre sinó tant solament lo dit cabiscol. Emperò en
 360 les festiuitats de doble larch e de doble breu qui vindran en lo temps de la Carema, són tengutz intonar e cabiscoleiar en les dites completes los cabiscols sempmaners del cor.

Ítem en les festiuitats de VIII lissons e en les huytaues sollempnes, lo dit domaser és tengut fer los ditz seruehis e officis, axí com damont
 365 és dit, exceptat a la hora de tèrcia, en la qual és tengut lo cabiscol de la dita sglésia intonar; e lo sempmaner maior, ço és, lo sempmaner del cor del domaser sempmaner, dir lo respòs. E en les huytaues sollempnes, abdós los sempmaners deuen dir lo respòs e lo verset, e lo *Benedicamus Domino*.

Ítem en les festiuitatz de doble larch e de doble breu, los dits domasers són tengutz en totes les hores canòniques comensar e dir les capítoles e les oracions tant solament, car los cabiscols o sempmaners d'aquells jorns són tengutz intonar e cabiscoleiar largament en totes les dites hores canòniques.

Ítem los dits domasers o lo domaser sempmaner, o aquell domaser a qui-s pertanyerà, segons lur orde [5r] e ordinació, són tengutz, o és tengut escun jorn après la segona missa, e esser feta la absolució del anniuersari en los jorns que-s deurà fer, esser en lo cor de la dita sglésia per comensar e dir la hora canonical de migjorn de sancta
 375 Maria, si-n hi haurà, e après la hora canònica de migjorn del offici maior. E après, fenit e acabat migjorn, deu comensar nona del offici menor de sancta Maria, si hauer-n'í deurà e dir-se'n deurà. E après deu comensar e dir la hora canonical de nona; e ésser fenida la nona, lo dit domaser deu e és tengut generalment denunciar los vedats, e axí
 385 mateys après la completa; e repicar o fer repiquar les squelles del altar maior per los qui són vedats, ab senys sonants e candeles amortans, segons és stat antiguament acostumat en la dita sglésia. Emperò en lo

358 *cabiscoleiar*, cabiscolejar Fer les feines pròpies d'un cabiscol en el cor (en aquest cas durant la celebració de les completes). Mot no registrat.

384 *vedats* Té inequívocament el primer sentit que li dóna ALCOVER-MOLL X 677: «privat d'entrar a l'església i de rebre els sagraments».

temps de la Carema, e en los jorns enfra sempmana tant solament los ditz domasers o lo domaser sempmaner, o aquell domaser a qui-s pertanyerà, segons damont és dit, són tengutz o és tengut après que la primera missa serà fenida e la absolució del anniuersari serà feta, si fer-se'n deurà. La qual absolució de anniuersari se deu fer en lo temps de la Carema encontinent après la primera missa; e ço és saber, del primer diluns après *dominica prima in Cadragessima*, entró al dimecres de la Sempmana Sancta inclusiuament. Los dits domasers, segons damont és dit, ésser feta la absolució del dit anniuersari, són tenguts ésser en lo cor de la dita sgleya per comensar e dir les hores canòniques de tèrcia e de migjorn tant solament, segon[s] la forma e manera damont dites. E més auant, en lo dit temps de la Carema, après que serà toquat lo treyt del seny per nona, lo qual deu comensar a toquar en los jorns que la missa del migjorn serà de *Requiem*, a nou hores e miga, e deu posar a les x hores. E si la missa del migjorn serà sollempna per alguna festiuitat, lo dit treyt de nona deu comensar a toquar a nou hores e deu posar a les nou hores e miga e hauer toquat e posat lo dit treyt de nona, lo domaser qui és del cor del domaser sempmaner, o aquell a qui-s pertanyerà, segons lur orde e ordinació, deu ésser en lo cor de la dita sglésia per comensar e dir la hora canonical de nona, segons damont és dit; e ésser fenida la nona, lo dit domaser deu generalment denunciar los vedats e fer repiquar les squelles del altar maior per los vedatz, segons damont és dit e segons és acostumat; e après encontinent deuen comensar la missa del migjorn aquell o aquells a qui-s pertanyerà. Emperò en los disaptes del dit temps de la Carema, les dites misses altes se disen consecutiuaument, vna après altra, axí com en lo temps del Aduent, disent tèrcia e migjorn enfre les dites misses; e après la segona missa són tengutz en los dits disaptes fer les absolucions del anniuersari e, après que haurà sonat per nona en lo dit temps de la Carema, deuen dir la hora de nona, segons damont és dit.

Ítem en les festiuitatz de doble larch o de doble breu, o de VIII lisons qui vindran en lo dit temps de la Carema, si en aquelles haurà sermó en la missa, ladonchs la missa de la festiuitat e la sollempna deu esser primera, e en aquella se deu dir lo sermó. E adonchs, sonada prima, lo domaser sempmaner deu ésser en lo cor per comensar e dir prima. E fenida prima, l'altre domaser qui és del cor del dit domaser sempmaner deu comensar e dir la hora canònica de tèrcia; e feni-

da tèrcia, los sempmaners del cor deuen comensar la missa de la festiuitat. E fenida la dita missa sens negun interuall, lo dit domaser qui és del cor del domaser sempmaner deu comensar e dir la hora canònica de migjorn. E fenit migjorn, encontinent deu comensar e dir la
 430 hora canònica de nona. E fenida la hora canònica de nona, encontinent, sens negun interuall, lo cabiscol deu comensar a |5v| offesiari la missa de la Carema. E fenida la missa de la Carema, lo domaser sempmaner deu comensar vespres.

Ítem en les altres festiuitatz de doble larch o de doble breu o de
 435 VIII lissons, en les quals no haurà sermó en la dita sglésia, los dits domasers són tengutz dir lo ofici diuinal per orde axí com en los altres dies de la Carema, ço és, que dita prima, deuen dir la missa de la Carema. E après fenida la dita missa e ésser feta la absolució del anniuersari si hauer-n'i deurà, deuen dir les hores canòniques de tèrcia e de migjorn tant solament. En après sonada nona en lo cloquer, deuen dir la hora de nona. E après deuen dir la missa sollempna de la festiuitat e, fenida la dita missa, deuen comensar e dir les vespres segons damont és dit.

Ítem en lo temps de Carnal, en totes festiuitats de les quals ha vuy
 445 o per temps haurà altar en la dita sglésia, los dits domasers són tengutz dir totes vegades la missa maior e la sollempna primera, e en aquella se deu dir lo sermó, si hauer-n'i deurà. E los preueres qui volran hauer part dels anniuersaris aquell jorn són tengutz ésser en la dita primera missa sollempna. Emperò exceptades les festiuitats qui vindran en dimenge, exceptada la festiuitat de la santificació de santa Maria e les festiuitatz de què ha altar en la capella del sementerí, o en la capella del spital de Sant Johan, car en aquelles se fa lo ofici ordinàriament axí com en les altres festiuitatz de què no ha altar en la dita sglésia maior.

Ítem en los jorns de la Carema, fenida la missa del migjorn, lo
 455 domaser qui és del cor del domaser sempmaner encontinent deu comensar en lo cor de la dita sglésia vespres de mortz. E après fenides vespres de mortz, deu comensar vespres del ofici menor de sancta Maria, si hauer-n'i deurà. E fenides vespres de sancta Maria, deu
 460 comensar e dir vespres del ofici maior. E si per aventura la missa serà stada de *Requiem*, e les vespres seran de doble breu o de doble larch o de VIII lissons, e que no y haia ofici menor de sancta Maria, lo dit

444 En...Carnal *interlin* | 450-451 exceptada...Maria *add in marg sin ead man*

461 *Requiem* CAO 7533 469 *Salve Regina* RH 18147

domaser qui deu comensar les vespres deu sperar que lo sacristà haia mudat pali al altar maior e haja encès en los tres altars acostumatz, segons ja damont és dit. E après que lo dit sacristà haia fet senyal per comensar, lo qual senyal deu fer ab vna de les squelles del altar maior, lo dit domaser deu comensar les dites vespres sollempnialment, segons la sollempnitat del offici requerrà. E après aquestes vespres de Carema, los infants no disen lo *Salve Regina* que acostumen dir après vespres en los altres jorns del any.

Ítem los ditz domasers, cascun en sa sempmana, són tengutz dir vespres e matines de morts en lo cor de la dita sglésia tots los jorns que y haurà anniuersari, segons les regles del offici d'Elna. E les quals vespres e matines de morts deuen dir al toch de la squella de vespres, exceptat en lo temps de la Carema, en lo qual temps deuen dir les vespres de morts encontinent fenida la missa del anniuersari, segons és contengut damont en lo precedent capítol. E deuen dir les dites matines de morts encontinent après que haurà toquat lo treyt de obsèquia. E lo dit domaser és tengut comensar lo dit offici e deu e és tengut comensar la prosa o lo cap de la antífena abans dels psalms, aquelles qui vindran al seu cor tant solament, car lo diacha és tengut dir les altres antíphenes.

E adonchs sonada prima, lo domaser sempmaner deu ésser en lo cor per comensar e dir prima. E finida prima, l'altre domaser qui és del cor de dit domaser sempmaner deu ésser en lo dit cor per comensar e dir tèrcia. E finida tèrcia, los sempmaners del cor ab los altres coadjudadors deuen comensar la missa de la festiuitat. E finida la dita missa sens algun interuall, lo cabiscol deu comensar la missa conuentual. E finida la dita missa conuentual, lo domaser sempmaner deu ésser en lo cor per comensar e dir les hores candòniques de migjorn e de nona [6r] qui vindran al altre cor. E més auant és tengut lo dit domaser dir tots los versets dels nocturns e de laudes, e manar lo *Pater Noster* totes les hores que-s deu dir, e ligir la nouena lissó e dir lo nouè respons, e comensar la antíphena dels psalms de laudes [... e] de *Benedictus* abans del psalm, e dir totes les oracions degudes e acostumades dir en les matines de morts. Emperò en los jorns que les dites matines de morts se diran sollempnialment axí com en lo derrer dimarts

483-491 E adonchs...de nona *add in calce ead man litt min* | 494 dels...[...e] *add in marg dext ead man* | 500 encensar *syll cen interlin*

492-493 *Pater noster* Mt 6, 9-13; Lc 11, 2-4 494-495 *Benedictus* Lc 1, 68-79 499 *Pater noster* Mt 6, 9-13; Lc 11, 2-4 500 *Benedictus* Lc 1, 68-79

de la Carema o en lo jorn dels morts, lo dit domaser és tengut manar e dir lo *Pater Noster* totes les hores degudes, e ligir la nouena lissó e comensar la antíphena de *Benedictus* e encensar al primer nocturn e a laudes, e dir la oració o oracions tant solament segons volen e manen les regles del offici, segons l'ús d'Elna.

Ítem los dits domasers, cascun en sa sempmana, són tengutz esser en lo cor encontinent après que hauran pausat tots los treys de vespres e après que serà ençès per lo sacristà, per vespres de sancta Maria, si dir-se'n deurà; e per lo dit sacristà esser fet lo dit senyal per comensar, lo dit domaser deu comensar vespres de sancta Maria del offici menor, en les quals vespres de sancta Maria lo dit domaser és tengut comensar e intonar e dir la capítola, e comensar lo ympne, e comensar la antíphena de *Magnificat*, abans que intone lo *Magnificat*, e dir la oració de sancta Maria e totes les altres oracions de les commemoracions, segons és acostumat. E si per aventura no y haurà vespres de sancta Maria, e les vespres seran de nou lissons o de nou psalms, après que los treys de vespres hauran pausat, e esser ençès per lo sacristà e fet senyal segons damont és dit, lo dit domaser deu comensar vespres maiors en les quals és tengut comensar e dir la capítola e les oracions. E si les dites vespres seran de doble larch o de doble breu, lo dit domaser és tengut més auant comensar e cantar lo cap de la antíphena de *Magnificat*. E fenides vespres maiors, totes vegades lo dit domaser és tengut dir lo *Benedicite*, e après manar generalment los anniuersaris del dia següent, si hauer-n'i deurà. E après, fenides les vespres, los infants de la scola del cant deuen cantar la *Salve Regina* dauant lo altar de sancta Maria. E après algun dels dits infants deu dir e cantar la oració de sancta Maria *Omnipotens sempiterna Deus*. Emperò los dissabtes, fenides vespres, lo dit domaser ensemps ab tots los preueres qui seran stats a vespres deuen dauallar en la sacristia o vestiari de la sglésia per dir lo *Benedicite*; e fenit aquell, lo cabiscol encontinent aquí mateys deu denunciar, manar e ordinar tot lo offici de la sempmana vinent, exceptat en lo temps de la Carema, en lo qual no dauallen del cor ni lo cabiscol no denuncia ni mana lo dit offici, mas fenides vespres, lo domaser fa lo *Benedicite* en lo cor, axí com en los altres jorns.

519 *Magnificat* Lc 1, 46-55 522 *Salve Regina* RH 18147 524 *Omnipotens sempiterna Deus* Cf. CO 3911, 3912, 3918, 3936, 4018, 4049, 4053a, 4053b; CBP 1810; *Antiphonale sacrosanctae Romanae ecclesiae pro diurnis horis*, Romae 1912, 57.

504 *treys* = *treys*, trets, aquí en el sentit de tocs de campana. ALCOVER-MOLL documenta aquesta forma el segle XIX; COROMINES VIII 801 el troba a la *Crònica* de Jaume I.

Ítem après que serà dita la *Salve Regina* e la oració de sancta Maria per los dits infants segons que damont és dit, lo dit domaser sempmaner o aquell a qui-s pertanyerà segons lur orde deu ésser en lo cor per comensar completa de sancta Maria, si hauer-n'i deurà. En la qual completa de sancta Maria lo dit domaser és tengut comensar la dita completa e après comensar lo cap de la antíphena dels psalms e comensar lo primer psalm. E fenits los psalms e dita la antíphena, deu dir la capítola e après [lv] comensar lo ympne; e après, fenit lo ympne, dir lo verset, e après comensar lo cap de la antíphena de *Nunc dimittis*, e après deu comensar lo psalm de *Nunc dimittis*; e fenit lo dit psalm e dita la antíphena, deu dir la oració, e après la oració deu dir lo *Benedicamus*. E fenida la dita completa de sancta Maria, o, si no y haurà completa de sancta Maria, fenida la *Salve Regina* e la oració de sancta Maria per los infants segons damont és dit, lo diacha de la dita sglésia, qui ja deu ésser en lo cor, deu jubar per completa maior. E lo dit domaser deu respondre e donar la benedicció dient *Noctem quietam* etc. E ésser dita la capítola per lo diacha, lo dit domaser deu continuar la completa e fer la confessió general etc. E lo dit domaser és tengut intonar lo primer psalm e, fenits tots los psalms e dita la antíphena, deu dir la capítola e après comensar lo ympne e intonar *Nunc dimittis* e comensar e dir les prècies, si n'i haurà, e après dir la oració. En après que serà dit lo *Benedicamus* per lo diacha, lo dit domaser deu comensar *Asperges me*, e dient lo psalm *Deus misereatur nostri* etc., lo dit domaser deu donar aygua senyada a totz los preueres e clergues e a tots altres qui seran en lo dit cor. E fenida la *Salve Regina*, la qual deuen dir *submissa voce* e quays ligents, lo domaser *eodem modo* deu dir la oració de sancta Maria *Omnipotens sempiterne Deus* etc. E après lo dit domaser deu fer la pregueria general per los fahels deffunts dient *Anime fidelium deffunctorum* etc. E après deu generalment publicar los exco-

534 deu *interlin*

532 *Salve Regina* RH 18147 540-541 *Nunc dimittis* Lc 2, 29-32 544 *Salve Regina* RH 18147 551 *Nunc dimittis* Lc 2, 29-32 554 *Asperges me* CAO 1494 | *Deus misereatur nostri* Ps 66, 1 556 *Salve Regina* RH 18147 558 *Omnipotens sempiterne Deus* Cf. CO 3911, 3912, 3918, 3936, 4018, 4049, 4053a, 4053b; CBP 1810; *Antiphonale sacrosanctae Romanae ecclesiae pro diurnis horis*, Romae 1912, 57.

546 *jubar* El context exigeix una referència al cant del verset inicial de Completes, *Iube domne benedicere*. ALCOVER-MOLL el reporta i no el documenta, segurament perquè és mot de l'argot eclesiàstic, absent en COROMINES. No hi ha cap possibilitat de relacionar-lo amb una acció efectuada des del *jubé*, instal·lació típica francesa que no consta a Sant Joan el Vell de Perpinyà.

municats e fer repiquar les squelles del altar maior contra los excommunicats ab senys sonants e candelles amortants, axí quant antiguament és stat acostumat. Emperò en les festiuitatz en què haurà sermó en la dita sglésia après vespres, la dita completa se deu dir e és acostumat dir encontinent fenit lo sermó.

Ítem en lo temps de la Carema e en los jorns enfra sempmana tant solament comensant en lo primer disapte après *dominica in Quinquagesima*, entró al dimecres de la Sempmana Sancta inclusiuament, la hora canònica de completa se diu e és acostumat dir toquada completa en lo cluquer, e hauer pausat lo treyt de la dita completa, lo domaser damont dit és tengut ésser en lo cor de la dita glésia per comensar completa de sancta Maria si dir-se'n deurà, e si no y haurà completa de sancta Maria, per comensar e dir completa del offici maior, segons que damont és dit. En la qual completa de Carema lo dit domaser no és tengut cabiscolejar ni intonar ni comensar lo ympne, car lo cabiscol de la dita sglésia hi és tengut; mas après que la *Salve Regina* serà fenida, la qual se canta a alta veu, lo dit domaser és tengut dir e cantar lo verset e la oració de sancta Maria a alta veu, e més auant és tengut fer e dir e cantar tots los altres officis damont ditz e ordinats fer per domaser en lo offici de la completa, segons és acostumat.

Ítem en les festiuitats de doble larch e doble breu que vuy se fan e per auant se instituiran en la dita sglésia, lo dit domaser és tengut dir e cantar los officis en la dita completa axí com damont és dit en lo temps de la Carema, car en les dites festiuitats són tenguts intonar e cabiscoleiar los precentors maiors d'aquell jorn.

Ítem los dits domasers, cascun en sa sempmana, són tengutz dauallar del cor per ensensar sollempnament en totes vespres e laudes dominicals e de tota altra festiuitat de VIII |7r| lissons. E més auant, en les festiuitats de dobles breus e dobles larchs, als primers e tercés

576-577 *Salve Regina* RH 18147

560-561 *excommunicats* COMA III, c. 5, § 1, p. 199-205, reporta el cas de l'excomunió que el bisbe Pere Cima va fulminar contra els cònsols de Perpinyà i altres oficials laics l'agost de l'any 1369, a causa d'una imposició que atemptava contra la immunitat eclesiàstica, i els maldecaps subsegüents que l'obstinada resistència del bisbe li va causar, tant amb les autoritats de Perpinyà com amb el rei Pere III. COMA copia l'absolució d'excomunió que Gregori XI concedí als excommunicats el 10 de les kalendes de gener del 1375, després que s'avingueren a concordar, i després que Pere Cima fos promogut a la seu de Barcelona.

nocturns de les matines, e en les matines de Nadal, a cascun nocturn de les matines, exceptat lo jorn dels Innoscens, en lo qual ençensa lo bisbató.

Ítem en les vytaues de Nadal e de Pascha e de Pentacosta, per cascun jorn de les dites huytaues, si no y ha festiuitat de doble, los dits domasers són tengutz dauallar del cor per encensar, axí com a festiuitat de VIII lissons. 595

Ítem en lo temps del Pascor, en los dies feriatos o festiuals de sollempnitat de tres lissons e en los jorns dins les huytaues de les festiuitats de sancta Maria, e en totes altres huytaues e festiuitats simples en què no-s digua lo offici menor de sancta Maria, e que no sia festiuitat o sollempnitat de VIII lissons, los ditz domasers són tenguts dauallar del cor per encensar ab lur àbit dauant l'altar maior tant solament. 600

Ítem los dits domasers són tenguts de celebrar les misses altes ordinàries en la dita sgleya. E més auant aquelles qui-s celebren en les altres perròquies de la dita vila de Perpenyà, en los jorns de Rogacions, per rahon de les processions. Ítem totes altres misses sollempnes votiuas o de processions qui-s fassen per los preueres de la dita glesa per vila o fora vila, per pluges o per mortalitats o per qualseu-la altra causa o rahon. 605

Ítem los ditz domasers són tenguts fer los manaments en lo cadafalch de la dita sglésia cascun jorn, après lo offertori de la primera missa, e denunciar e publicar los vedatz tres vegades lo jorn, ço és, la primera vegada *nominatim* en los dits manaments, e la segona vegada generalment après nona, e la tersa vegada generalment après completa. 610

Ítem són tengutz en cascun di[u]menge manar les festes e los dejunis e fer les publicacions e monicions dels matrimonis, e denunciar los anniuersaris, e publicar tots monitoris e citacions generals o sp[eci]als; e més auant fer totz seruehis de letres de jutges eclesiàstichs ordinaris o delegats, totes vegades que requests ne seran, segons és acostumat. 615

Ítem los ditz domasers són tenguts en la Sempmana Sancta dir o fer dir les quatre Pàssies bé e sollempnament per preueres àbils e suficients e en tals officis sperts, a coneguda dels síndichs de la dita sglé- 620

595 dites *interlin*

603 maior *interlin*

612-613 lo cadafalch *interlin*

sia, seruant en aquelles lur orde acostumat; ço és, que la primera és
 tengut dir lo domaser sempmaner, e la segona lo domaser qui-s spera
 630 esser sempmaner en la sempmana après vinent, e la tersa lo domaser
 qui-s spera après esser sempmaner. E la quarta és tengut dir l'altre
 domaser qui serà quart sempmaner.

Ítem los dits domasers o *saltem* lo domaser sempmaner en la Semp-
 mana Sancta són tenguts e és tengut en lo Diuendres Sanct, ditz e
 fenits los fas, fer la representació de la Maria |7v| maior e de Johan
 635 euangeliste, e de les altres Maries, e fer cantar lo plant que la glorio-
 sa Verges Maria féu del seu car fill Jesuchrist, e lo plant que féu sant
 Johan euangeliste e los altres plants que feren les altres Maries, e totes
 altres coses pertanyents e costumades fer a la dita representació, bé e
 deuotament per persones àbils e sufficients e qui haien bones veus,
 640 segons és acostumat e millor, si millor fer-ho poran.

Ítem los dits domasers, o *saltem* lo domaser sempmaner en lo jorn
 de Pentacosta, són tenguts e és tengut de emprar preueres qui fassen
 la representació dels apòstols en lo jorn de Pentacosta e qui sien suf-
 645 ficients en cantar lo *Credo in Deum* a la missa. E més auant són ten-
 gutz o és tengut demanar e hauer del obrer de la dita sglésia los ròtols
 en què és scrit e notat lo dit *Credo in Deum*, e donar-los als preueres
 que hauran emprats per la dita representació. Ítem los dits domasers
 o lo dit sempmaner són tenguts o és tengut de hauer hun infant que
 650 sia àbil a fer la representació de la Maria, e qui sia ab los dits apòstols;
 lo qual infant deu esser vestit, ligat e parat axí com vna donzella, e
 deu portar vna corona en lo cap. Los quals vestiments, ligars e pera-
 ments són tenguts hauer los dits domasers, o lo dit sempmaner, e axí
 mateys a donar recapte en lo vestir, ligar e arresar lo dit infant. Ítem
 655 són tenguts los dits domasers o lo dit sempmaner demanar e hauer del
 damont dit obrer XIII siris per seruey del dit misteri, e donar aquells
 a la dita Maria e als dits apòstols, segons és acostumat; los quals syris
 lo dit obrer deu hauer de les il·luminàries de sant Johan e de sancta
 Maria, segons pus largament és posat en los officis del dit obrer.
 660 Emperò és entès que totes vegades dels dits preueres qui seran aem-
 prats per esser apòstols hi haja he hauer deja I canonge preuere, I
 domeser o I assert lochtinent d'aquells, e los altres sien preueres
 benefficiatz.

Ítem los dits domasers e cascun d'èls són tenguts donar e pagar
 al cabiscol de la dita sglésia cascun any sinch solidos, los quals pugen

644-646 *Credo in Deum* DSch 10-36

634 *fas* Cf. J. VILLANUEVA, *Viage literario*, t. XII, 201.

en soma de vint solidos cascun any, los quals los dits domasers pàguan 665
al dit cabiscol per rahó del offesiar de les misses matinals, a les quals
los dits domasers antigament eren tengutz offesiar.

Ítem los dits domasers són tenguts de regonèxer la caxa del *Corpus*
si stà prouehida segons se pertany, e segons lo temps requer; e axí 670
mateys de star net e de la fracmenta; e quant hi haurà fracmenta, de
resebre o fer resebre aquella en manera que la dita caxa stigua neta. E
axí mateys totes les altres coses necessàries a la comunió del poble
regonèxer e fer star netes per reuerència del cors preciós de Jesuchrist
e per maior deuoció del poble.

Ítem los ditz domasers són tenguts cascun en sa sempmana donar 675
los sermons specials qui en lur sempmana vindran a mahestres en the-
ologia, o a altres sollempnes sermonadors. E són los sermons specials
los següents: *Et primo* los tres sermons de la Sempmana Sancta, ço és,
del jorn dels Rams e del Dijous de la Sena e del Diuendres Sant. Ítem
lo sermó del terç jorn de les Rogacions. Ítem lo sermó del *Corpus* 680
Christi. Ítem los dos sermons del jorn de la Natiuitat de sant Johan
baptiste. Ítem lo sermó de la Decol-lació del dit sant Johan bab-
tiste. Ítem lo sermó de *dominica in Trinitate*. Ítem lo sermó de sant
Johan euangeliste, qui és en lo terç jorn de Nadal. E los dits jorns dels
dits sermons, los dits domasers són tenguts de anar e trametre com- 685
panyia als sermonadors qui deuran sermonar, segons és acostumat.

Ítem los dits domasers o *salim* lo domaser sempmaner e aquell qui
deurà celebrar la missa maior en los dimenges del any són tenguts
cascun dimenge, quant se deurà fer la professó per lo sementeri,
comensar dauant lo altar maior lo *Asperges me* e en lo temps del Pas- 690
cor *Vidi aquam*, e donar aygua senyada dauant lo dit altar e après al
altar de sancta Maria, e après al altar de sant Pere, e al poble aguent
stant, e après que-l cor haurà acabades les dites antíphenes, dir e can-
tar la oració *Exaudi nos Domine sancte pater*, etc. E après, quant los
preueres dauallaran del cor per anar a la dita professó, lo dit domaser 695
és tengut star en la porta squerra de les retxes per donar aygua senya-
da als dits preueres e als altres clergues quant passaran dauant ell.
Emperò en les festes sollempnes qui vindran en dimenge e en les
quals haurà professó ab capes e ab relíquies, lo dit domaser qui deu

683-684 Ítem... Nadal *add ead man in fine paragr*

690 *Asperges me* CAO 1494 691 *Vidi aquam* CAO 5403 694 *Exaudi nos Domine Sancte Pater* SGre 1456; CO 2517-2521 700 *Asperges me* CAO 1494 | *Vidi aquam* CAO 5403 708 *Exsurge domine* CAO 2822

691 *aigua senyada* És a dir, beneïda: ALCOVER-MOLL IX 843.

700 dir la dita missa maior deu comensar lo dit *Asperges* o *Vidi aquam* e donar aygua senyada als dits altars, segons damont és dit, e dir la oració, e après se'n deu intrar en lo vestiari per seguir la profesió ab les relíquies, per què no pot donar aygua senyada als preueres; mas lo domaser del cor del sempmaner, vestit ab vna capa, deu donar la dita

705 aygua senyada als dits preueres, segons és acostumat. E axí mateyx lo dit domaser qui farà lo offici en los jorns de les Letanies és tengut cascun jorn, quant deuran pertir les professons, comensar la antíphena *Exsurge Domine* dauant lo altar maior e donar aygua senyada dauant los dits tres altars tant solament e al poble qui a-quey serà present.

710 [3]. *Segueyxen-se algunes altres ordinacions fetes per los síndichs de la comunitat dels preueres de la dita sglésia per auctoritat apostolical als dits síndichs consentida e donada per augment del diuinal offici; e per çò sobre lo exercici de la cura e dels altres diuinals officis pertanyents als dits domasers foren fetes les ordinacions dejús scrites, les quals ordinacions foren amolegades*

715 *e aprouades per los ditz domasers, axí com appar de totes les dites coses, per carta resebuda per en Bernat Masdamont, notari de Perpinyà, lo dia e any en aquella contengutz.*

Et primo fou ordinat que los dits domasers comensen e intren en lur sempmana per exercir e administrar los diuinals officis e altres sacraments cascun disapte en lo primer toch o comensament de la squella de vespres, segons lur orde acostumat. E d'aquí auant los diuinals officis e sacraments que peruindran en la dita sglésia se sguarden e sien en càrrech d'aquell domaser qui intrarà en sempmana, e no d'algun altre, l8v^l segons la forma e manera dauall en lo següent capítol contengudes.

725

Ítem fou ordinat que si d'aquí auant lo domaser sempmaner serà ocupat en algun offici o sacrament, que al altre offici o sacrament que après hi peruendrà, haia soplir e sia tengut de donar recapte lo domaser qui stà e és del cor del domaser sempmaner. E si necessari

730 serà, per altre offici o sacrament que y peruengués més auant, que ladonchs hi sia tengut de donar recapte lo domaser sempmaner de les misses matinals, si en celebrar les dites misses ocupat no serà. E si lo domaser sempmaner de les dites misses matinals serà ocupat en cele-

714 *amolegades* Homologades.

716 Bernat Masdamont és notari de Perpinyà durant la primera meitat del s. XV: cf. més avall, línia 5702. COMA III, c.7, § 6, p. 238; c. 9, p. 254; c. 11, p. 267; c. 13, § 1, p. 337, el mostra actiu en actes de 1402, 1408, 1423 i 1435.

brar les dites misses matinals, o en fer e administrar altre offici o sacrament, que ladonchs tots los damont dits officis o sacraments ensemps concorrents, que si altre offici o sacrament peruenrà a la dita sglésia, que y sia tengut de donar recapte l'altre domaser qui roman quart e derrer. E si per uentura algun scàndol hi peruenrà per qualseuulla dels damont dits domasers, segons lo loch e l'orde damont expresatz, que aquell o aquells qui·l scàndol farà o faran pagarà e paguaran per pena, e en loch de pena per cascuna vegada dos solidos aplicadors a les cotidianes distribucions d'aquesta sglésia, gràcia retenguda als senyors de síndichs segons la qualitat del scàndol. Emperò si per uentura serà tal lo scàndol que y peruenrà, e tant gran, que ladonchs aquell qui lo dit scàndol farà sia punit per priuació de les obuencions de la dita sglésia per algun temps, segons la qualitat del scàndol, per los dits síndichs e a lur coneguda, les consciències d'aquells sobre açò encarregants.

Ítem fon ordinat que los ditz domasers, quant seran sempmaners de les misses altes, de les quals ells han càrech de celebrar segons lur orde acostumat, que ells ne algun d'ells no·s puxa ne·s puxen scusar de celebrar o fer celebrar les dites misses per algun altre offici o sacrament que ells fessen o administrassen; mas si algun offici o sacrament peruenrà en la dita sglésia en lo temps que los ditz domasers se deuen apperellar per celebrar les dites misses altes a les quals ells són obligatz, que aquell offici o sacrament que en lo dit temps hi peruenrà remetent als altres domasers segons lo orde e la forma damont posats. E si per uentura algun d'ells farà scàndol en les dites misses, que no sia a temps en lo altar la hora que necessari hi serà, que aquell e aquells qui·l scàndol farà o faran pagarà e paguaran per cascuna vegada de pena e en loch de pena tres solidos aplicadors a les dites distribucions, gràcia retenguda als ditz síndichs segons la qualitat del dit scàndol.

Ítem fon ordinat que si d'assí auant algun dels ditz domasers quant serà sempmaner no gos ni puxa lixar lo offici del cor per negun altre offici o sacrament qui a la dita sglésia peruengués, si donchs per necessitat en aquell offici o sacrament era primerament ocupat, e ladonchs haia supplir en lo dit offici del cor o en aquell offici o sacrament que primer hi vindrà lo domaser qui serà e és del cor del domaser sempmaner. E après hi suplesquen los altres domasers, si neces-

734 dites *interlin* | 745 *post* ladonchs *seq* nchs *cancel*

759 temps *ms* tepms

sari hi serà, segons la forma e manera e l'orde que en lo segon capítol damont posat és contengut; e assò sots la pena e forma en lo dit capítol expressades.

775 Ítem los dits domasers són tenguts, segons fon ordinat e antigua-
ment obseruat, que [9r] d'assí auant algun dels dits domasers no gos
lijar ne comanar a altre lo offici del cor, pus que aquell haia comen-
sat per negun altre offici o sagrament que y peruengués, si donchs per
euident necessitat de la sua persona, mas que en aquells offics o sagra-
ments que y peruindran haien a supplir e donar recapte los altres
780 domasers, segons l'orde e forma e les penes en lo dit segon capítol
conténgudes.

Ítem fon ordinat que d'assí auant algun dels dits domasers no-s
gos empatxar, fer o administrar algun offici o sagrament profitós o
carregós sens voler e licència del domaser sempmaner o de son assert
785 lochtenent, si donchs lo dit sempmaner no era ocupat en altre offici
o sagrament, o que fos absent dels límits de la dita sglésia. E ladonchs
lo dit offici o sagrament que y peruendrà se sguart al domaser qui serà
del cor del sempmaner, e als altres domasers après si necessari serà,
segons l'orde e la forma en lo segon capítol damont posat és conten-
gut, e segons la pena e la forma en aquell expressades.
790

Ítem fon ordinat que d'assí auant algun dels dits domasers o qual-
seuulla curat o lochtinent lur per lur honestat e reuerència del sagra-
ment de la missa no-s gos vestir per celebrar missa o misses altes en
lo altar maior o en altre altar de la dita sglésia sens àbit clerical, ço és,
795 sobrepellís o sucania, sots la dita pena cascuna vegada que lo contra-
ri faran, applicadors a les dites distribucions de la dita sglésia.

Ítem fon ordinat que d'assí auant algun dels dits domasers o altre
qualseuulla curat o lochtinent dels dits domasers no gos comensar en
lo cor de la dita sglésia lo offici de matines e de prima e de vespres, e
800 tant del offici menor com del maior, entró que los treyts dels senys
qui toquaran per aquelles hores haien del tot finat e callat en lo clu-
quer de la dita sglésia. E axí mateys en lo temps de la Carema no
gosen comensar lo offici de tèrcia entró que-l treyt de tèrcia haia pau-
sat. E més auant en lo dit temps de la Carema no gosen comensar lo
805 offici de nona entró que-l treyt de nona haia pausat e callat; e assò sots

804 en... Carema *add in marg dext ead man*

795 *sucania* Grafia clara en el ms. Segons el context, és un hàbit clerical, distint del sobrepellís; cf. *infra*, línia 1142. El mot no el trobem registrat ni en ALCOVER-MOLL ni en COROMINES.

la dita pena per cascuna vegada que lo contrari faran, applicadora a les dites distribucions de la dita sglésia.

Emperò fon he és enteniment dels dits síndichs qui faeren e ordinaren los damont dits capítols e ordinacions que la hun domaser puxa soplir per l'altre, ab què scàndol no vingua en la dita sglésia per los damont ditz domasers, e ab què no-s fassa per frau ni per ambició. |9v| 810

Ítem los dits domasers són tengutz fer tots altres càrrechs e officis, los quals són scrits e ordinats en lo manater del cor e en lo missal del altar maior de la dita sglésia, e tots altres càrrechs e officis acostumats, dels quals dessús no-s serà feta mensió. 815

Ítem los dits domasers, cascun en sa sempmana, són tenguts dir e cantar les matines del offici menor de sancta Maria ensemps ab lo diacha cascun disapte après que haurà sonat lo perdó de la *Aue Maria*, e après que-l sacristà haurà ensestes dos candelles dinerals en lo altar de sancta Maria, segons és acostumat. E deuen comensar dir e cantar les dites matines de sancta Maria de nit, en los dits disaptes e-n lo primer disapte après les huytaues de *Corpore Christi*, entró a Sancta Maria de setembre, totes vegades que en los dimenges haurà offici menor de sancta Maria tant solament. 820

[4]. *Officis e càrrechs pertanyents als preueres e altres benefficiats qui són tenguts fer sempmana en lo cor de la dita sglésia de Sant Johan per rabó de lurs benefficis, ço és, per cascun beneffici vna sempmana; e com tots ne seran passats, són tengutz tornar a çap primer segons lo orde de la carta del cor; e ab los preueres e benefficiats són compressos e obligats los dos conducters qui no són canonges.* 825 830

Et primo los dits sempmaners en les festiuitats de VIII° psalms són tenguts dir e cantar a matines, a alta veu, los inuitatoris bé e distintament, segons és acostumat.

Ítem lo sempmaner maior, lo qual és del cor del domaser sempmaner, és tengut a les dites matines de VIII° psalms dir e cantar lo ters 835

817 ensemps *ms* encep | 821 dits *interlin*

825-830 *B* *Officis e càrrechs pertanyents als benefficiats semmaners, entre los quals son los conducters qui no son canonges*

831 *Et primo B e primerament* 832 tenguts *B tinguts* | a alta veu *B om* 832-833 bé e... acostumat *B om* 834 maior *B om* | lo qual *B que* 834-835 sempmaner és tengut *B om* 835

818 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

819 *candela dineral* Que val un diner.

respòs e la prosa de la |10r| antífena de *Benedictus*, e a vespres la prosa o lo cap de la antífena de *Magnificat* tant solament.

840 Ítem en los jorns feriat de tres lissons, lo dit sempmaner maior és tengut a matines dir e cantar lo terç respòs} e la prosa de la antífena de *Benedictus*, e a les vespres la prosa de la antífena de *Magnificat* tant solament. Exceptada la vigília de Nadal, en la qual los dits dos sempmaners, abdós ensemps, són tenguts dir e cantar lo inuitatori dauant lo altar maior, vestits ab capes de ceda uermelles, tenents cas-

845 cun en les mans vna torta cremant, e gardants e girants la cara en lo cor de la dita sglésia són tengutz dir e cantar de cor a alta veu *Hodie scietis* etc. tot larch. E après deuen-se girar en lo altar e cantar lo *Venite exultemus Domino* etc.; e fenida la *Gloria Patri*, com deuen tornar lo dit inuitatori *Hodie scietis*, se deuen tornar girar en lo cor axí com en lo comensament del dit inuitatori.

850 Ítem en la dita vigília de Nadal lo dit sempmaner maior és tengut dir e cantar lo terç respòs. Ítem après fer algun poch de interuall e ésser mudat pali en lo altar maior, e ésser encès per doble breu en lo dit altar e en los altars de sancta Maria e de sant Pere, e fet senyal per lo sacristà, segons és acostumat, lo domaser qui tén lo cor e los dits

855 sempmaners se deuen vestir cascadun vna capa vermella de ceda, axí com a sollempnitat de doble breu, e lo sempmaner maior deu donar o manar al dit domaser lo verset al declinatori, e après deu donar la primera antífena a dos preueres de cor maior, si n'i haurà; si no, a altres dos preueres, e a la fi del primer psalm l'altre sempmaner deu

860 donar o manar la segona antífena a altres dos preueres de cor maior e del seu cor; e axí deuen continuar les laudes e donar les antífenes *alternis vicibus* e intonar los psalms bé e distinctament e alta veu, segons se pertany a sollempnitat de doble breu; e són tenguts comensar e cantar lo respòs de laudes *Judea et Jerusalem*; e, fenida la *Gloria* del

865 dit respòs, deuen comensar lo ympne e aquell donar per cors, e après deuen dir lo verset; e lo sempmaner maior és tengut donar la antífena de *Benedictus* al domaser qui tén lo cor, e són tenguts abdós dir e cantar lo *Benedicamus Domino* etc.

dites B om | dir e B deu | ters B terçer 836 respòs B *responsori* 836-837 e la prosa... tant solament B é entonar la antiphona del *Benedictus* e la del *Magnificat* a vespres

845 de cor interlin

836 *Benedictus* Lc 1, 68-79 837 *Magnificat* Lc 1, 46-55
 840 *Benedictus* Lc 1, 68-79 | *Magnificat* Lc 1, 46-55 845-846 *Hodie scietis* CAO
 1084 846-847 *Venite exultemus Domino* CAO 1179-1180 848 *Hodie scietis* CAO 1084
 864 *Judea et Jerusalem* CAO 3511 867 *Benedictus* Lc 1, 68-79

Ítem los dits sempmaners són tengutz per tota la vigília de Nadal fins a vespres exclusiue intonar e cabiscolejar a totes les hores canòniques, e dir e cantar los respons e ls versets e los *Benedicamus* axí com a festiuitat de doble breu, e a la missa offesiar e donar los versos dels *quiris* segons se pertany a doble breu. E en la dita vigília no y ha sinó vna missa al altar maior, la qual se deu celebrar al migjorn e no abans. Emperò si la dita vigília venia en dimenge, ladonchs hi ha dos misses: la primera missa se deu dir de la dominica e la segona de la vigília, segons dessús és dit. 870

Ítem los dits sempmaners són tenguts en les dominiques fèriades e en les festiuitatz de VIII° lissons e sollempnitats d'aquelles, a les primeres |10v| vespres comensar lo respons, e après dir e cantar lo verset e la *Gloria Patri*, segons és acostumat; e lo sempmaner maior és tengut dir e cantar la prosa de la antífena de *Magnificat*. E si en les segones vespres haurà respons, los dits sempmaners són tengutz dir aquell axí com damont és dit en les primeres vespres, e lo sempmaner maior deu dir la prosa de la antífena de *Magnificat*. 880

Ítem los dits sempmaners en les dites dominiques e festiuitatz de VIII° lissons e sollempnitats de aquelles són tenguts a les matines abdós ensemps dir e cantar lo inuitatori larguament, lo qual deuen comensar a miga veu, e axí mateys cantar lo *Venite exultemus Domino* etc. E abdós los versos següents a la dita veu fins que-l cabiscol ha alsat de veu lo dit inuitatori, lo qual deu alsar fenit lo terç vers del *Venite exultemus Domino* e après los ditz sempmaners deuen continuar lo dit inuitatori e-l dit *Venite exultemus* a la veu del cabiscol fins a la fi d'aquell. 885

Ítem en les dites matines lo sempmaner menor és tengut dir e cantar lo VI respons; en lo temps del Paschor, lo dit sempmaner no és tengut a les dites matines, sinó dir lo inuitatori, segons damont és dit. 890

Ítem lo sepmaner maior és tengut a les dites matines dir e cantar lo VIII° respons, e en lo temps del Paschor lo terç respons e la prosa de la antífena de *Benedictus* tant solament.

Ítem lo dit sempmaner maior és tengut dir e cantar lo respons a la hora canònica de tèrcia, segons és acostumat. 900

893 dit *interlin*

900 dit *interlin*

882-885 *Magnificat* Lc 1, 46-55

889-893 *Venite exultemus Domino* CAO 1179-1180

899 *Benedictus* Lc 1, 68-79

872 *offesiar* Variant no registrada d'«officiar».

Ítem los dits sempmaners són tenguts en les dites dominiques e festiuitats de VIII° lissons e a les sollempnitats d'aquelles offèsiar la missa maior bé e deuotament, e donar lo respons o'l tractus de la dita missa a dos preueres beneficiats, segons és acostumat e ordinat.

Ítem los dits sempmaners són tengutz, en les festiuitatz de doble breu, intonar e cabiscolejar largament a totes les hores canòniques. E primerament a les primeres vespres intonar los psalms e donar les antífenas per cors a preueres de cor maior, comensant al cor del domaser sempmaner, e comensar lo respons e cantar lo verset del dit respons, e la *Gloria Patri*, e comensar lo ympne e donar aquell per cors, comensant al cor del domaser sempmaner, e après la fi del dit ympne dir e cantar lo verset. E après lo sempmaner maior és tengut donar la prosa de la antífena de *Magnificat* al domaser qui tén lo cor, si haurà acabat de ençensar; e si per uentura no hauia acabat de ençensar, lo dit sempmaner deu donar la dita antífena a hun preuere de cor maior, e al tornar de la dita antífena, lo sempmaner menor deu donar la prosa de la dita antífena a i preuere del seu cor e qui sia de cor maior. Ítem són tenguts los dits sempmaners dir e cantar lo primer *Benedicamus*; e si en les dites vespres haurà commemoracions, los ditz sempmaners deuen donar les antífenas de aquelles a preueres de cor maior, la vna al hun cor e la altre al altre cor, comensant al cor del domaser sempmaner; e axí *alternis vicibus* deuen donar les dites antífenas e deuen donar e mostrar los versetz de les dites comemoracions als infants qui han portats los canalabres, e lo darrer *Benedicamus* axí mateys. Ítem en les festiuitats de doble larch a ells pertanyents e en totes les festiuitatz de doble breu, de les quals ha l'11^{rl} vuy capella o altar en la dita sglésia o per temps haurà, e en les quals deuallarà la processió dels preueres del cor per anar a la dita capella o altar, los dits sempmaners són tengutz anar a la dita procession ab les capes e bordons que hauran tenguts a les vespres o a les matines; e són tenguts comensar en lo cor hun respons de la festiuitat après que seran fenides totes les commemoracions, si n'i haurà; si no, après la primera oració; e quant seran dauant lo altar de la festiuitat, són tengutz dir e cantar lo vers del dit respons, e après donar hun verset als infans qui porten los canalabres, videlicet *Ora pro nobis, beate V.* etc. E ladonchs, disent lo domaser la oració del sant o de la sancta de la dita festiuitat, lo sempmaner maior deu manar lo *Benedicamus* maior, lo qual deu dir

914 *Magnificat* Lc 1, 46-55

930 *procession* Variant no registrada de «processó».

tot lo cor dels preueres, tots ensemps, segons és acostumat; e axí mateys són tenguts fer a les matines de les dites festiuitatz. Emperò en les dites festiuitatz de doble larch, los ditz sempmaners deuen dir lo verset, car los infants no deuen res cantar a vespres ni a matines en festiuitatz de doble larch. 940

Ítem los dits sempmaners són tengutz intonar e cabiscolejar largament a completes primeres e segones de les dites festiuitatz de doble breu, e comensar lo ympne e donar los versos per cors, e dir lo verset; e lo sempmaner maior és tengut donar o manar la prossa de la antífena de *Nunc dimittis* a hun preuere de cor maior, e deuen dir e cantar lo *Benedicamus Domino*. 945

Ítem a la fi de la completa, en loch de la *Salve Regina*, en lo temps de la Natiuitat, ço és, de Nadal fins a dominica *in qua totum dicitur de Nat.*, deuen comensar a alta veu *Maria intacta virgo*; e après dir lo verset *Ora pro nobis*. E en lo temps del Paschor, *Regina celi*; e en lo altre temps enfra l'any *Aue Regina celorum* o *Alma redemptoris*, o alguna altre antífena de sancta Maria, segons lur bona deuoció. Emperò en lo temps de la Carema, en les dites completes de doble breu, deuen comensar e dir la *Salve Regina*. Car en la Carema no la canten los infants a les vespres; per què se deu dir e cantar sollempnament a les completes. Ítem en les completes del offici maior de sancta Maria, en los dits temps de Natiuitat o del Paschor, per ço com a *Nunc dimittis* se diu la antífena *Maria intacta Virgo*, o la antífena *Regina celi*, segons lo temps vol e mana, ladonchs en les dites completes, en loch de la *Salve Regina* deuen comensar a cantar a alta veu vna de les dites antífenes, *Aue Regina celorum* o *Aue Stella matutina*, o *Alma Redemptoris*, segons lur bona deuoció. 950 955 960 965

Ítem los dits sempmaners són tengutz a les matines de les dites festiuitatz de doble breu dir e cantar lo inuitatori bé e distinctament segons damont és dit, a les festiuitatz de VIII° lissons; e com hauran fenit lo dit inuitatori, deuen-se vestir les capes ab les quals deuen intonar e fer tot lo offici a les dites matines, e après comensar lo ympne e donar los versos per cors, segons és dit damont a les vespres; 970

948 *Nunc dimittis* Lc 2, 29-32

950 *Salve Regina* RH 18147 952 *Maria intacta virgo* GROS 121 953 *Regina celi* RH 17170 954 *Aue Regina celorum* RH 2720 | *Alma Redemptoris* RH 861 | 957 *Salve Regina* RH 181476 960 *Nunc dimittis* Lc 2, 29-32 961 *Maria intacta virgo* GROS 121 | *Regina celi* RH 17170 963 *Salve Regina* RH 18147 964 *Aue Regina celorum* RH 2720 | *Aue stella matutina* RH 2134-2135 | *Alma Redemptoris* RH 861

- e són tengutz intonar totz los psalms de matines e de laudes, e donar les antífenes per cors a preueres de cor maior, si n'i haurà; si no, a altres preueres sufficientz. E són tengutz, los ditz sempmaners, dir e
 975 cantar los primers versetz nocturnals e après donar o manar los segons versetz nocturnals al domaser qui tén lo cor, ço és, lo sempmaner maior, los segons versetz del primer e del terç nocturns, e lo sempmaner |11v| menor és tengut donar al dit domaser lo segon verset del segon nocturn. Ítem lo dit sempmaner menor és tengut donar la
 980 quarta lissó e la sexta, e la octaua, e lo sempmaner maior és tengut donar la quinta lissó tant solament; és ver que en lo jorn dels morts, qui és l'endemà de Tots Sants, e en les altres matines de mortz qui-s disen lo dimarts de la Sempmana Sancta, lo dit sempmaner maior és tengut donar més hauant la setena lissó de les dites matines, car en
 985 les dites matines de mortz no s'i lig euangeli.
 Ítem los ditz sempmaners són tengutz donar o manar cantar totz los respons de les dites matines, exceptat lo segon respons, que són tenguts dir los infants de la scola del cant, e lo VIII° respons, que són tenguts dir e cantar los dits sempmaners. Emperò deuen donar lo pri-
 990 mer respons, el terç, el seyzè, e-l setè a canonges o beneficiats de cor maior, si n'i haurà, o a altres preueres antichs e sufficientz, segons és acostumat. Ítem si en les dites matines hauia verbeta al VIIIe respons, los ditz sempmaners deuen donar o manar la dita verbeta als preueres qui hauran cantat lo VIe respons, e lo sempmaner maior deu comensar
 995 cantar la dita verbeta ab lo preuere ajudant del seu cor, e l'altre sempmaner ab lo altre ajudant del seu cor, lo segon vers, e axí *alternis vicibus* deuen cantar la dita verbeta; és ver que en les matines de *dominica in albis*, la verbeta de matines, ço és a saber, *Ortum predestinacio*, los ditz sempmaners deuen donar la dita verbeta a vuyt preueres qui sti-
 1000 guen en les cadires de dos en dos, faentz croera en lo cor, e deuen-la comensar en lo cor del domaser sempmaner, ço és, los dos preueres qui staran pus prop del altar maior; e lo segon vers deuen cantar los dos preueres qui staran alt, en la part pus prop de la cadira maior dels domasers; e lo ters vers los altres dos preueres del cor del dit domaser sempmaner; e lo quart vers los altres dos preueres del altre cor, fahent
 1005 quays crou de ells matexes.

972 donar *ms do*

997 la...verbeta *in marg sin*

998 *Ortum predestinacio* RH 8045; BONASTRE 122-124

990 *seyzè* Variant no registrada de «sisè».

Ítem los ditz sempmaners són tengutz a laudes de les dites festiuitatz intonar e cabiscolejar per la manera següent. *Et primo* lo sempmaner maior, après que serà dit lo *Te Deum laudamus*, és tengut donar o manar al dit domaser lo verset appellat *declinatori*, e après donar la primera antífena de laudes, e l'altre sempmaner la segona antífena *et cetera*, segons és dit damont, en la vigília de Nadal, tant en les dites laudes quant en les altres hores canonicals, fins a vespres exclusiuament. 1010

Ítem los ditz sempmaners són tengutz a les segones vespres de les dites festiuitatz de doble breu intonar e cabiscolejar, e cantar lo respons, e tots los altres officis fer, segons damont és dit largament en les primeres vespres. Emperò si en les dites vespres hauia o hauer deuria com[memoració] de alguna festiuitat de doble breu qui vingués en l'endemà, o per qualsevolgués altre manera que la dita com[memoració] fos de doble, aquella com[memoració] deuen fer ab *Gloria Patri* e neuma, segons volen les regles del offici del hús d'Elna. 1015 1020

Ítem en les segones vespres de la Circumcisió, los dits sempmaners són tengutz donar lo *alleluia* qui-s diu a les dites vespres, en loch de respons, a dos preueres canonges o a dos preueres beneficiats de cor maior, los quals ab los dits sempmaners [12r] deuen cantar bé e distinctament tots los versos e neumes del dit *alleluia*, tenints cascuns i bordó en les mans; e los dits ajudants deuen comensar lo dit *alleluia* e los dits sempmaners deuen après ajudar e pendre lur clàusula, e axí de dos en dos deuen cantar tots los versos e neumes del dit *alleluia*, e los dits sempmaners deuen fenir e cantar la *Gloria Patri* del dit *alleluia*. 1025 1030

Ítem los dits sempmaners són tengutz en lo dilluns de Pascha intonar e cabiscolejar axí com a doble breu, e són tengutz en lo dit jorn e per tota la sempmana següent fins al dissapte següent exclusiuament a la missa maior; e a vespres donar lo respons *Hec dies*, qui-s diu detràs l'altar maior, a dos canonges o a dos beneficiats sufficients, e donar per cors après lo segon *alleluia* de la missa maior, la verbeta *Victime Paschali*, comensant al cor del domaser sempmaner, segons és desús dit. Ítem en lo dit dilluns de Pascha los dits sempmaners són tengutz a les vespres dir e cantar lo *alleluia* ab lo verset *Angelus Domini*, e après donar per cors la verbeta *Adsunt enim festa* 1035 1040

1039 *Paschali ms Paschalis*

1009 *Te Deum laudamus* RH 20086

1036 *Hec dies* CAO 6797 1039 *Victime paschali* RH 21505 1042 *Angelus domini* CAO 1410-1414 1042-1043 *Adsunt enim festa paschalia* AH 7,65

paschalia, comensant al cor del domaser sempmaner, segons damont és dit.

- 1045 Ítem en lo jorn de *dominica in albis*, los ditz sempmaners són tenguts intonar e cabiscolejar per tot lo jorn ayxí com a doble breu, e donar la verbeta a la missa per cors e a vespres ayxí mateys, segons damont és dit; però és entès si les vespres seran de la Resurrecció, car si heren d'altra festiuitat no y seria la dita verbeta, e adonchs farien
- 1050 les vespres segons la festiuitat manaria.

Ítem en lo dit temps del Paschor, en les vespres de les dominiques, en les quals se fa lo offici de la Resurrecció, los dits sempmaners són tenguts cantar lo *alleluia* ab lo verset *Angelus Domini* e-l primer *Benedicamus*.

- 1055 Ítem en lo dit temps del Paschor, en les festiuitatz de doble breu qui no són de la Resurrecció, los dits sempmaners són tenguts intonar e cabiscolejar largament a totes les hores canòniques, axí com ja damont és dit. Emperò a les matines de les dites festiuitatz de doble breu, lo sempmaner menor és tengut donar la segona lissó de matines. E los dits sempmaners són tengutz dir e cantar lo terç respons. E si a les dites matines hauia verbeta, los dits sempmaners deuen donar o manar aquella per ajudar a ells, als preueres qui hauían cantat lo primer respons de matines. Ítem són tengutz fer e exercir totz los altres officis a ells pertanyents a les dites matines, segons ja damont és dit.

- 1065 Ítem los ditz sepmaners són tengutz en totes les festiuitatz de doble breu e en totes huytaues sollempnes, compreses en aquelles la dominica *in qua totum dicitur de Natiuitate et de Resurrectione*, officiar la missa maior e donar verses als *kirieleyson*, si no y sonaran òrguens. Ítem són tengutz ajudar a offesiar les dites misses maiors en les dites
- 1070 festiuitatz de doble breu tant solament en la sempmana après següent, fenida lur pròpria sempmana, segons ordinació feta en la dita sglésia. |12v|

- Ítem los dits sempmaners són tengutz, en les dites huytaues sollempnes, cascun jorn dir e cantar a matines lo inuitatori e lo terç respons, e lo verset del ympne, e lo primer *Benedicamus*, e lo respons de prima, *videlicet*, *Christe fili Dei viui*, e lo respons de tèrcia, e los versets e-ls *Benedicamus*, e a les vespres lo verset del ympne e-l primer *Benedicamus* tant solament.

1053 *Angelus Domini* CAO 1410-1414

1076 *Christe fili Dei viui* CAO 6276

1068 verses Variant no registrada de “versos”.

Ítem los dits sempmaners són tengutz en lo dilluns de Pentacosta e per totes les huytaues axí com en les huytaues de Pascha, exceptat que en lo dit dilluns de Pentacosta no són tenguts donar la verbeta de vespres, la qual deu esser *Canant cuncta*, la qual se deu dir de letra danant los feristols, e exceptat que en los dimecres e diuenres e-l dis-sapte, no són tengutz a vespres dir lo respons o lo *Alleluia Veni sancte Spiritus*, car aquell jorn se diu ympne a vespres; e ells són tenguts dir lo verset e-l primer *Benedicamus* tant solament. 1080
1085

Ítem los dits sempmaners són tengutz en les festiuitatz de doble larch maior, en les quals ha processió ab capes, anar en la processió cascun ab son bordó d'argent e ab capa, e comensar en lo cor lo primer respons, e dir e cantar denant lo altar maior lo verset del dit respons, e ajudar a offiesiar la missa maior tant solament. 1090

Ítem los dits sempmaners són tengutz en les altres festiuitatz de doble larch menor, en les quals no ha processió si donchs aquelles no vénen en dimenge, de intonar e cabiscolejar largament a totes les hores canòniques, axí com damont és dit en les festiuitatz de doble breu. Emperò si en les matines de les dites festiuitatz haurà tres verbetes, deuen donar per ajudadors a la primera verbeta aquells qui hauran cantat lo primer respons. Ítem a la segona verbeta deuen donar per adjudadors aquells qui hauran cantat lo tertz respons. Ítem a tersa verbeta, los ditz sempmaners deuen pendre per ajudadors aquells preueres qui hauran cantat lo seyzè respons. E si no y haurà sinó dos verbetes, deuen donar per ajudadors a la primera verbeta los preueres qui hauran cantat lo III respons, e a la segona verbeta, qui serà del terç nocturn, los dits sempmaners deuen pendre per ajudadors los preueres qui hauran cantat lo sey[s]è respons. E si per auentura no y haurà sinó vna verbeta, qui serà en lo terç nocturn, los dits sempmaners deuen pendre per ajudadors los preueres qui hauran cantat lo sey[s]è respons. Ítem són tenguts anar a la processió dels ditz dobles larchs, si vindran en dimenge, e cantar lo primer respons, e officiar a la missa maior, segons damont és dit a les altres processions. 1095
1100
1105
1110

Ítem los dits sempmaners són tengutz donar les segones capes de les primeres e segones vespres de les dites festiuitatz de doble larch a dos canonges elegidors per los ditz sempmaners o per lo prebost de capítol, segons volen les ordinacions fetes sobre los dits dobles e altres diuinals officis. 1115

1098-1099 Item...terzt respons *in marg sin*

1081 *Canant cuncta* AH 7, 100 1084-1085 *Alleluia Veni Sancte Spiritus* CAO 5327

Ítem los ditz sempmaners en totz aniuersaris specials e sollempnes, axí com són aniuersaris de reys o de reynes, de cardenals o de bisbes, e a totz altres aniuersaris singulars o specials en què-s don augment a la distribució del aniuersari, són tengutz offesiar
 1120 sollempnament les misses dels ditz aniuersaris ab capes e bordons negres, e axí mateys a les absolucions dels ditz aniuersaris, segons és acostumat. |13r|

[5]. *Memorial de les serymònies que los dits sempmaners han fer e seruar, e fer seruar en lo cor de la dita sglésia, per sollempnitat del diuinal offici e per*
 1125 *la honestat dels preueres qui aquell han a·dministrar e fer.*

Et primo los dits sempmaners són tengutz seruar scilenci enfre ells en lo cor, e fer seruar aquell a tots los altres qui sien dins lo dit cor en les hores e temps que ells cabiscolejaren e regiran lo cor, e tant a clergues com a lechs e de qualsevulla stat e condició sien, per no torbar
 1130 lo diuinal offici.

Ítem los dits sempmaners, cascun en son cor, en los jorns e en les hores que ells cabiscolejaren e regiran lo cor e lo offici diuinal, són tengutz donar loch als preueres, si necessari serà, e aquells col·locar en les cadires e en los banchs del dit cor, segons lo grau e la prehe-
 1135 minència de cascun, e segons volen les ordinacions de la dita sglesia.

Ítem los ditz sempmaners són tengutz totes vegades que hauran a cantar e fer offici en lo dit cor, hixir cascun de son cor, e que sien semblantz d'àbit la hun al altre, ço és, ab sobrepellisses o, en lo temps de les capes negres, ab capes. E si per aventura la hun dels ditz semp-
 1140 maners portaua capa e l'altre sobrepellís, que aquell qui porta la dita capa se haja a despullar la capa e sia auisat que port dejús la dita capa sobrepellís, e no pas sucania, per ço que sien semblants en àbit, e que porten cascun almussa sobre les spatles abrigada; en altra manera, no sien esmeses a cantar en lo dit cor.

Ítem los ditz sempmaners e tots altres als quals se pertangua, quant hauran comensar a ofesiar la missa, en la qual per sollempnitat deuran tenir capes, sien primer vestitz ab les dites capes que deuran tenir abans que comensen a offesiar la dita missa.

Ítem los dits sempmaners e totz altres qui cantaran en lo dit cor, 1150 en qualsevulla officis diuinals en los quals deuran tenir bordons, que los ditz bordons hajen a tenir ab lo sobrepellís, o en lo temps que por-

ten capes negres ab la sucania o ab lo barret, e no pas ab les mans nuhes.

Ítem los ditz sempmaners, en les hores e temps que ells regiran lo cor e-l diuinal offici, són tengutz fer star en peus los preueres e totz altres qui sien en lo cor, a totes festiuitatz de doble larch, e a totes festiuitatz e sollemnitz de sancta Maria, e per totes les huytaues de les dites festiuitatz de sancta Maria en les quals se farà lo offici de sancta Maria. És ver que los ditz preueres en les matines de les dites festiuitatz e totz altres qui sien en lo dit cor presentz poden seure quant se ligiran les lissons de matines e quant se cantaran los versos dels respons tant solament. Ítem en totes altres festiuitatz o dies ferriats, los ditz preueres poden seure en lo dit cor *alternis vicibus*, comensants a seure en lo primer psalm de les hores canòniques los preueres qui staran en lo cor contra lo domaser sempmaner, e en lo segon psalm poden seure los preueres qui staran en lo cor del domaser sempmaner; e |13v| axí *alternis vicibus* poden seure en lo dit cor. Exceptat que en les capítols e als respons e als ympnes e als càntichs de *Benedictus*, de matines e de *Magnificat*, a vespres, e de *Nunc dimittis* a completa, e a totes les oracions e commemoracions, e al *Benedicamus*, e a la oració dominical del *Pater Noster*, e al *Credo in Deum*, e a les prècies de les ores canòniques, quant n'i haurà, deuen star en peus. Ítem deuen star de jenolons a les prècies ferriades e al psalm de *Miserere mei Deus*, e a la *Salve Regina* de completa, qui-s diu infra any. Ítem a la *Salve Regina* qui-s diu a les completes de Carema deuen star de jenollons al comensament de la *Salve Regina*, e axí mateys a la clàusula de la dita *Salve Regina* que comensa *Et Jesum benedictum* etc., fins a *nobis post hoc*. E en totes les altres clausules poden e deuen star en peus fins a la fi de la dita antífena. E après com sona la *Aue Maria*, se deuen ajenollar per dir la *Aue Maria*, segons és acostumat.

Ítem los dits sempmaners són tengutz totes vegades que sonaran los òrguens a matines e a laudes, donar per cors los ympnes de matines e de laudes, e lo *Te Deum laudamus*, e lo càntich de *Benedictus*. E a les vespres axí mateys són tengutz donar los ympnes, lo psalm de

1173 e al psalm *in marg dext ead man*

1168 *Benedictus* Lc 1, 68-79 1169 *Magnificat* Lc 1, 46-55 | *Nunc dimittis* Lc 2, 29-32 1171 *Pater noster* Mt 6, 9-13; Lc 11, 2-4 | *Credo in Deum* DSch 10-36 1173 *Miserere mei, Deus* Ps 50, 1 1174-7 *Salve Regina* RH 18147 1179-1180 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

1183 *Te Deum laudamus* RH 20086 | *Benedictus* Lc 1, 68-79 1185 *Magnificat* Lc 1, 46-55

- 1185 *Magnificat* segons és acostumat. E totes vegades lo primer vers sonen los òrgens, e lo segon vers canten totz los preueres, e axí *alternis vicibus* deuen cantar e finir los ditz ympnes e psalms, fahents los òrguens hun cor e totz los preueres altre cor. Ítem als *Benedicamus* que sonen los òrguens, los dits sempmaners precentors deuen girar al libre dels
- 1190 *Benedicamus* per ço que lo cor de los preueres pus perfetament respira al so e al cant que hauran sonat los dits òrguens. Ítem en los jorns en los quals a vespres haurà quatre precentors, axí com són les festiuitats de doble larch, ladonchs tots los dits precentors deuen donar los versos pertanyents al cor dels preueres, segons dessús és dit. E los
- 1195 precentors qui hauran intonat deuen star dauant lo feristol del cor del sacristà, e los altres dos precentors deuen star dauant lo feristol del cor del bisbe, segons és acostumat.

- Ítem los dits sempmaners són tenguts donar les antífenes a totes festiuitats de doble larch e de doble breu, a totes les hores canòniques,
- 1200 a preueres de cor maior, si n'i haurà; si no, a altres preueres sufficients; e deuen comensar donar les dites antífenes als preueres del cor del domaser sempmaner, ço és, als canonges o beneficiats qui staran en les cadires pus prop del altar maior; e axí mateys en l'altre cor, quant deuran donar les antífenes; e són tenguts seguir lo cor dels preueres,
- 1205 si sufficients seran aytant com hi haurà antífenes a donar. És ver que a laudes deuen comensar a donar les dites antífenes als preueres qui staran en les cadires pus prop de la cadira maior dels domasers, e deuen seguir lo dit orde aytant com hi haurà antífenes a les dites laudes, e a les completes d'aquelles, si n'i haurà, segons antigament és
- 1210 stat ordinat e obseruat.

[6]. *Ordinació de totes professons generals en les quals entreuengen los preueres de les quatre parròquies e ls frares dels quatre òrdens.*

- 1215 *Primo* denant la creu primera de Sant Johan deu anar lo marreller ab sa uerga en la mà, faent fer loch a la professó. Ítem après deu anar lo diacha de Sant Johan vestit ab alba e dalmàtica segons la sollempnitat requerrà, portant la primera creu, |14r| que és de christall, ab sos dos acòlitz vestits ab albes e dalmàtiques, portans canalabres e siris cremans. E après deuen anar los scolans ab sobrepellisses, los menors primers. Ítem après deu anar lo diacha de Sant Jacme ab sa creu e acò-

1211 *Ordinació B ordinacions* | totes B les 1211-1212 en les quals entreuengen los preueres de les quatre parroquies B *abonr son les quatre parroquies* 1212 e-ls B *e los*

1213 *marreller* Aquí pren el sentit d'un encarregat de l'ordre de la processó, proveït de vara com a arreglador o ordenador.

- lits, e scolans, axí com dessús és dit. Ítem après deu anar lo diacha de Sanct Matheu ab sa creu, acòlits e scolans, axí com dessús és ja dit. 1220
Ítem après deu anar lo diacha de Sancta Maria de la Reyal ab sa creu, acòlits e scolans, axí com dessús és contengut. Ítem après deu anar lo diacha dels agostins ab sa creu, acòlits e ffreres en lur orde. Ítem après deuen anar lo diacha del Carme ab sa creu, acòlitz e freres. Ítem après 1225
deu anar lo diacha dels ffreres menors ab sa creu, acòlits e freres. Ítem après deu anar lo diacha de Prehicadors ab sa creu, acòlits e freres. Ítem après deu anar lo monge de Sant Johan ab la creu segona, ab sos acòlitz portans canalabres e ciris, axí com dessús és dit. Ítem après deuen anar los clergues qui són en sacres òrdens e no són preueres. 1230
Ítem après deuen anar los preueres qui no són benefficiatz de les dites perròquies, los pus jous preueres primers. Ítem après deuen anar los preueres benifficiats de les dites glesses parroquials qui no portaran capes, ço és, los preueres de la Rial primers, e après de Sant Matheu, e après de Sant Jacme, e après de Sant Johan, cascun en lur orde. Ítem 1235
après deuen anar x o XII preueres benefficiats de Sant Johan dels pus nouicis portans capes processionals, cascun en son orde. Ítem après deuen anar los preueres de les perròquies de Sant Jachme e de Sant Matheu, e de la Ryal portans capes, los quals deuen anar cascun any segons l'orde de les professons de les Rogacions, ço és, que la perròquia hon la professó va lo primer dia de les Rogacions, a totes profes- 1240
sions que-s faran aquell any, los preueres d'aquella perròquia van primers après los ditz x o XII preueres de Sant Johan. E après deuen anar los preueres de la perròquia hon la professó va lo segon dia de les Rogacions. E après deuen anar los preueres de la parròquia hon les 1245
professons van lo terç dia de les Rogacions. És ver emperò que-ls síndichs de les perròquies se aperien entre ells aprop los preueres de les dites tres perròquies. Ítem après deuen anar los preueres benefficiatz de la dita glesa de Sant Johan qui no són statz síndichs ni són graduats ni curats de la dita glessa, cascun en son orde segons sa recep- 1250
ció. Ítem après deuen anar los preueres benefficiatz de la dita glesa qui són curatz, cascun en son orde, segons que dessús és dit. Ítem après los preueres benefficiatz de la dita sglésia qui són stats síndichs o són graduats en theologia, en dret canònich o ciuil, o maestre en arts, o en medicina, cascun en son orde, segons sa recepció. Ítem après lo rec- 1255
tor de Sant Matheu ab lo curat de la Ryal. Ítem après los síndichs de benefficiatz de la glesa de Sant Johan, si bordons no porten. Ítem

1221 *post* Sanct Matheu *seq* la Rial *cancell*

1257 *glesa* Església.

aprés lo rector de Sant Jacme ab 1 preuere de mensa. Ítem après lo monge ab lo pus nouissi conduyter. Ítem après lo domaser del sacristà
 1260 ab lo pus antich conduyter. Ítem après lo cabiscol, si no portarà bordó, ab lo pus nouissi canonge. Ítem après deuen anar los altres canonges e domasers segons lur recepció. Ítem après los canonges de Seu cathedral. Ítem après deu anar lo papalló ab los preueres qui portaran lo *Corpus Christi* o les relíquies, e après lo preuere o prelat qui farà lo offici, ab sos ministres.

Ítem a tota professó general que-s farà per vila deu hauer VI bordoners ab los bordons d'argent, vltra lo cabiscol e-l sotacabiscol, los quals VI bordoners deuen regir la dita professó anant e vinent cascun en son trast o loch, e deuen dar los versos |14v| dels himpnes per cors,
 1270 segons és acostumat; dels quals bordoners lo primer deu ésser lo síndich de canonges e ha son loch denant lo papalló; lo segon deu ésser lo síndich dels domasers, e a son loch après de X perells de preueres; lo terç deu ésser lo pus antich síndich de beneficiats, e han son loch après X perells de preueres; lo quart deu ésser lo pus nouici síndich de beneficiats, e ha son loch après X perells de preueres; lo quint deu ésser preuere beneficiat dels antichs e ha son loch après X perells de preueres; lo VI deu ésser preuere dels altres no tant antichs. És ver que los VI bordoners deuen tenir tota la professó, de la segona creu de Sant Johan fins al papalló, cascun en son trast o loch. E lo dit cabiscol deu comensar los cants en la dita professó e lo sotacabiscol deu regir les creus e-ls infants, e comensar los cants als infants. És entès emperò que si los dits síndichs o algun d'ells no podia o no volia portar lo dit bordó, que en aquell cas los síndichs n'i puschen posar en loch d'aquell o d'aquells altre preuere o preueres qui sia o sien de la lur condició d'aquell o d'aquells qui portar no-l volran o no poran.
 1285

Ítem a tota professó general en la qual se hauran a dir letanies, hi deu hauer seys perells de letaniés, los dos primers e principals de canonges e totz los altres de benifficiats elegitz per los dits síndichs.

Ítem a tota professó general en la qual irà papalló e relíquies, hi
 1290 deu hauer VIII preueres per portar les dites relíquies, los dos canonges e-ls altres conduyters e beneficiats.

Ítem a tota professó general en la qual irà lo *Corpus Christi* deu hauer XII preueres per portar lo papalló, dos de canonges e tots los altres de beneficiatz elegitz per los dits síndichs.

Ítem a tota professó general que-s fassa per intrada de papa, o de 1295
 legat, o de emperador, o de rey, o de regina, o de primogènit, los quals
 acostumen de intrar per lo portal de sant Martí o de Elna, o del Pont
 de la Pera, la creu primera de Sant Johan deu passar fins lo portal per
 hon deurà intrar. E adorada per ell la creu, la professó se'n deu tornar
 ab ell ensemps ab tota la professó, cantant ympnes o altres cantz, a la 1300
 dita glesa de Sant Johan. E aquí deu fer oració al altar maior, lo qual
 altar deu star parat e sollempnament encortinat; e axí mateys tota la
 glessa si la intrada se fa de papa o de emperador, o de rey tant sola-
 ment. E si la intrada és de papa, lo monge és tengut de encortinar. E
 si serà de emperador o de rey, lo obrer de la dita glesa és tengut de 1305
 encortinar.

Ítem a tota intrada de bisbe d'Elna, al qual deu ixir la professó de
 Sant Johan tant solament, lo diacha deu anar ab la creu, ab sos acòlitz
 vestitz sollempnament, fins a la plassa de la Lana, e aquí deu sperar la 1310
 venguda del bisbe; e après que-l dit bisbe haurà descaualcat, lo dit
 diacha se'n deu tornar ab tota la professó, e deu-se posar ab la creu
 dauant lo altar maior, e aquí lo bisbe deu adorar.

Ítem a tota professó general en què no vagen los religioses, sinó
 tant solament los preueres de les perròquies, si·ls dits preueres no por-
 ten capes, no va en la dita professó sinó vna creu de Sant Johan e bor- 1315
 dons de lautó. E si porten capes, van-hi dos creus e bordons d'argent
 axí com dessus és expressat; e·ls preueres van en l'orde dessus conten-
 gut. [15r]

[7]. *Dels officis, serymònies e càrrechs pertanyents al cabiscol*

A honor, glòria e lausor de nostre Senyor Déus e de la gloriosa ver- 1320
 ges madona sancta Maria, mare sua, e de mossèn sent Johan bap-
 tista, segueys-se tot ço que lo cabiscol de la gleysa col·legiada de mossèn
 Sant Johan bap- tista, de la vila de Perpenyà, del auescat d'Elna, deu
 fer e ha acostumat de fer per rahó del dit offici de la cabiscolia.

Et primo deu cascun any ordonar ab los síndichs ensemps tot l'of- 1325
 fici que los preueres de la dita gleysa àn a ffer lo dia de Nadal, la qual

1300 ab ell ensemps *in marg sin ead man*

1325 ab los síndichs ensemps *in marg dext ead man*

1295 *intrada de papa, o de legat, o de emperador, o de rey, o de regina* El text és evi-
 dentment escrit després de les vistes de Perpinyà, any 1416, quan Benet XIII s'hi veié
 amb l'emperador Segimon i amb el rei Ferran I d'Aragó.

1323 *avescat*. Forma antiga de «bisbat», no registrada.

1324 *cabiscolia* Mot registrat en ALCOVER-MOLL, sense documentació.

ordinació deu posar per escrit en lo cor de la dita gleysa la vigília de Sant Thomàs; e si lo contrari fasia, pagaria sinch sous aplicadors a les distribucions cotidianes de la dita gleysa.

1330 Nadal.

Ítem lo dit dia de Nadal a les matines deu alzar lo inuitatori en lo mig loch e deu hauer dos infants qui diguen lo segon respòs e porten los canalabres al encensar dels nocturns, e que sien vestits acòlits al auengeli qui s canta ab nota de cant ans de la missa *de nocte*, e qui sien

1335 acòlits en la missa *de nocte*; e deu hauer altres dos infants qui canten tras l'altar maior a les laudes per tres veguades aquella antífena *Infantem vidimus*. E a vespres dos infants qui porten los canalabres al encensar, e aurà altres dos infants vestits acòlits qui aportaran los canalabres danant la crou cant la proffessó irà a la capella del ciminteri; e deu

1340 donar a dos preueres jóuens i libre processionari, los quals comensaran lo respons *Sancte Stephane* vestits ab capes de ceda e bordons dauant l'altar maior, cant vespres maiors seran splegades dauant la capella de Nostra Dona dels Córrechs; e si lo contrari fasia, pagarà per tots aquests scàndols seys diners aplicadors a les dites distribucions.

1345 Sant Steue.

Ítem lo dia de Sant Steue a les matines, lo dit cabiscol deu alzar lo inuitatori e donar als preueres les tres lissons primeres, e dos infants qui diguen lo segon respons e porten los canalabres al encensar de les matines e de les laudes e de vespres, *ut est consuetum et diutius obseruatum*; e deu hauer a les vespres dos acòlits qui porten los canalabres en

1350 la professó que hirà en la capella del ciminteri e, splegades vespres maiors dauant l'altar de Nostra Dona, haurà donat i libre a dos preueres jóuens qui comensaran lo respons *In medio ecclesie* etc., *ut in die sanc-*

1336-1337 *Infantem vidimus* RH 28207 1341 *Sancte Stephane* RH 33343; GROS *Processoner* 179-180, 184.

1353 *In medio ecclesie* CAO 3254-3257

1343 *Nostra Dona dels Córrechs* COMA I, c. 2, p. 17-22, atribueix la iniciativa de la reedificació de l'església *de Corrego vel de Correno*, dedicant-la a Santa Maria, a Carlemany; després de successives destruccions degudes als atacs dels sarraïns, la capella hauria estat reconstruïda com a església dedicada a Sant Joan. Aquestes tesis no gaudeixen avui de cap crèdit. La capella coneguda amb aquest nom s'integra ara a la base del campanar de Sant Joan el Nou i suporta sobre seu la capella de Sant Miquel. Per la situació actual, les dades certes sobre la capella i la minsa bibliografia que sembla haver produït, cf. CR XIV 294-295.

ti Stephani. E si lo contrari fasia, pagarà seys diners aplicadors a les dites distribucions. 1355

Sant Johan.

Ítem lo dia de Sant Johan euangeliste farà *ut in die sancti Stephani*, ço és, que alsarà lo inuitatori e donarà a tres preueres les tres lissons primeres, e dos infants qui diran lo segon respons e portaran los canabres al encensar de matines e de laudes e de vespres, e qui seran acòlits cant la professó hirà a la capella del ciminteri, a les vespres, cantant lo *Magnificat*, ab los cabiscols semmaners qui tindran les dites vespres e los qui hauran dit lo respòs. 1360

Lo dit dia e les dites vespres finades en la dita capella, torna la professó en la gleysa maior ab la commemoració de Nostra Dona, *Hodie intacta Virgo*; la qual splegada ab la oració dauant l'altar de Nostra Dona adoncs deu hauer aquí lo cabiscol lo bisbetó ab sos ministres e IIII infants cabiscols ab capes de ceda, portans bordons, los quals cantans la commemoració dels Innocens hiran ab la professó dauant l'altar dels Innoçens e aquí splegaran les vespres aquell dia, axí com és stat longament vist, vsat e obseruat; e si de assò fasia lo contrari, pagarà dos sous aplicadors etc. 1370

Los Innocens.

Ítem lo dia dels Innocens lo cabiscol deu fer obseruar als infants e al bisbató totes les [15v] cerimònies lonch temps acostumades, vistes e obseruades en les matines e en les altres hores, he en la missa, e deu donar al pus jove preuere beneficiat de la gleysa la missa maior; e a quatre preueres antichs qui la i digua lo euangeli, e l'altre la pístola, e los dos qui sien acòlits; e deu hauer I infant qui digua lo sermó e l'altre qui digua lo manament; e seys infants precentors qui offesien en la missa. E deu asemprar preueres qui aquest jorn caualquen per vila ab lo bisbetó. E si és stat fahedor als senyors de síndichs que aquell dia lo-s fassa la caualcada, pagarà lo comú al cabiscol tres florins per los joglars, axí com és acostumat. E si los síndichs ordonauen que la caualcada lo-s feés e lo cabiscol no y donava bon recapte, pagarà lo cabiscol de pena sinch solidos aplicadors a les dites distribucions. 1380

1362 *Magnificat* Lc 1, 46-55

1365 *Hodie intacta virgo* CAO 3104

Los tres dies après los Innocens.

- 1390 Ítem los tres dies següents, per tal cor són vuytaues sollempnes, lo cabiscol deu alsar lo inuitatori e deu star en lo mig del cor, e deu comensar e donar los ympnes de matines e de laudes e de vespres per cors, e deu donar les antífenes als preueres qui són en les cadires; e ell deu comensar los hypnes e entonar los salms del mig del cor a matines, laudes, prima, tèrcia e vespres, e deu donar les lissons e ls respons a preueres, e als dos preueres semmaners deu donar lo derrer respons e lo vers e lo primer *Benedicamus*. *Idem* en les vespres, en la prima e tèrcia: donarà als dits semmaners lo respons e vers e *Benedicamus*, e haurà dos infants qui diran lo segon respons de matines, e portaran los canalabres al encensar de matines, laudes e vespres, si hi à encensar, e diran los versos de les commemoracions e lo segon *Benedicamus* a laudes e a vespres, e les commemoracions de laudes e de vespres deu donar a preueres, mas dins aquestes vuytaues la commemoració dels Innocens deu dir I infant estant en la cadira maior dels domesers; e lo dia VIIIe dels Innocens lo dit infant en la dita cadira deu comensar la antífena de *Benedictus* e de *Magnificat*.

1405 Janer.

Circumcisió.

- 1410 Ítem lo dia de Ninou o de Circumcisió, lo cabiscol deu en les matines alsar lo inuitatori e donar a preueres les tres primeres lissons, e deu hauer dos infants qui diguen lo segon respòs e aporten los canalobres al encensar de matines e de laudes e de vespres, segons que longament és stat fet, vist e obseruat.

Epiphania.

- 1415 Ítem lo dia de Epiphania, lo cabiscol deu fer axí cant és posat desús en lo dia de Circumcisió, mas que en lo euangeli que-s diu ab nota entre matines e laudes, lo cabiscol deu hauer dos infants qui sien vestits acòlits e porten los canalabres en lo dit euangeli.

Sant Julià.

- 1420 Ítem lo dia de Sent Julià e de Santa Basilissa, e són VIII lissons simples, lo cabiscol a les matines deu alsar lo inuitatori e comensar tots los ympnes, e deu hauer dos infants qui diguen les antífenes a

1408 lissons *ms* lissons

1404 *Benedictus* Lc 1, 68-79 | *Magnificat* Lc 1, 46-55

matines, laudes, prima, tèrcia e vespres, e tots los versos de les dites hores, e los *Benedicamus*, e lo segon respòs de matines deu dir l infant, e porten los canalobres al encensar de laudes e de vespres; e deu donar totes les lissons e ls respòs de matines als preueres, mas lo seys respòs e lo ix respòs, e lo respòs de tèrcia deu donar als semmaners preueres. Emperò lo respòs qui s dirà a les vespres de nou lissons, lo cabiscol lo deu donar als dos preueres semmaners; e la antífena de *Benedictus* o de *Magnificat* deu donar a la I preuere semmaner, e lo cabiscol deu comensar totes les antífenes de les commemoracions, e deu girar en los libres de la roda hon són notades totes les antífenes e ls respòs qui s diran. 1425 1430

Dominica prima post octabas epiphaniæ.

Dominica prima post octabas Epiphaniæ, si és feriat, farà lo cabiscol a vespres |16r| e a matines tot axí cant en lo dia de sent Jolià és contengut fins al XIe Re[spòsori], lo qual deu donar als dos preueres semmaners e deu donar a laudes les antífenes als preueres per cors, e per tot lo dia deu fer e dir l'offici ab tota sollempnitat de vuytaues solempnes, axí com és posat e ordinat damont en los tres dies après la festa dels Innocens. 1435

Item fiat in aliis dominicis sequentibus ferialibus usque ad dominicam in qua totum dicitur de Natiuitate exclusiue, en les quals dominiques lo cabiscol deu fer dir les tres lissons del primer nocturn a tres infants. 1440

Dominica in qua totum

Dominica in qua totum dicitur de Natiuitate, lo cabiscol en les primeres vespres, matines e per tot lo dia deu fer l'offici ab sollempnitat de vuytaues sollempnes, axí com damont en los tres dies dins les vuytaues de Nadal après la festa dels Innocens. 1445

Sant Anthoni

Lo dia de sant Anthoni són ix lissons simples, e lo cabiscol deu fer tot l'offici d'aquest dia axí cant és posat damont en lo dia de Sent Jolià. Emperò en les primeres vespres, per tal car ha altar de Sant Anthoni en la gleysa de Sant Johan, deu donar lo verset del ympne als dos preueres semmaners, e dauant l'altar del sant deu fer dir lo maior *Benedicamus*. *Idem* farà en les laudes e en les segones vespres. 1450

- 1455 Sant Vicens e santa Agnès
 Lo dia de sant Vicens e de santa Agnès són VIII lissons simples, e lo cabiscol deu fer tot lo offici, axí cant damont és posat, en lo dia de sant Jolià.
- La Conuersió de sant Paul
- 1460 Lo dia de la Conversió de sant Paül és doble breu e lo cabiscol deu fer aquest dia axí com és posat e expressat damont en lo dia de Circumcisió, e si en les matines e en les vespres à commemoració, los dos infants diran los versets de les commemoracions e lo segon *Benedicamus* de matines e de vespres.
- 1465 Ffebrer
 Madona sancta Maria
 Lo dia de madona sancta Maria de febrer és doble larch, e lo cabiscol deu aquell dia fer axí com damont és expressat en lo dia de Circumcisió. Emperò aquest dia, en la benedicció de la cera, comensarà aquells versets *Venite et accedite* etc., e farà axí cant se contén en lo manater del chor; e haurà dos infants acòlits aportans los canalobres ab lo domeser cant benesirà la cera e en la professó. E haurà altres dos infants ab sobrepellisses qui en lo mig de la derrera claustra, en la terça stació de la professó, cantaran de cor aquella antífena *Ecce Maria* etc.
- 1475 etc.
- Sant Blasi
 Lo dia de sent Blasi són VIII lissons simples e an altar en la gleyssa de Sent Johan, e lo cabiscol aquest dia deu fer tot lo offici axí cant és dit damont en lo dia de sant Anthoni. 116v1
- 1480 Santa Àgatha
 Lo dia de sancta Àgatha són VIII lissons simples, e lo cabiscol deu aquest dia fer tot l'offici axí com en lo dia de sent Julià.
- Sant P[ere] e sant Mathià
 Lo dia de la cadira de sant Pere e lo dia de sant Mathià són festes de doble breu e tot l'offici d'aquests dies és regit per los dos preueres qui adonchs seran semmaners, mas lo cabiscol en aquests dos dies deu

fer hi és tengut de fer axí com se contén hi és expressat damont en lo dia de Circumcisió e de la Conuersió de sant Paul.

Dominica in LXX

Dominica in LXX, LX, L et XL. Et dominica II^a, III^a et IIII^a, et XL^a, et dominica de Paçione et de Ramis palmarum, lo cabiscol deu aquests dies fer tot l'offici axí com en festa de IX lissons, segons és expressat damont en lo dia de sent Julià, exceptat que aquests dimenges les tres lissons del primer nocturn deu fer dir a tres infants e ell deu retornar lo IXe respons; e lo respons *Hec dies* qui-s diu a les laudes de les tres primeres dominiques deu fer dir al primer semmaner. E lo dissapte a vespres, *quando dimittitur alleluia*, los preueres semmaners disen lo *Benedicamus cum tribus alleluia*. 1490 1495

Dominica de Passione

A les vespres de la dominica de *Passione, in sabbato* e fins al dimecres de la *Semmana Sancta inclusiue* que sien les vespres ferriades, lo cabiscol, si és pagat per alcuna persona qui en lo dit ofici haia deuoció, car la comunitat ni altre no-n és tengut de pagar, deu hauer dos infants qui tinguen les tortres cremans dauant la vera crou, la qual tén lo sacristà dauant l'altar maior cant se diu aquell vers *O crux aue* etc., e lo cabiscol stant en lo mig del chor dóna per chors lo ympne *Vexilla Regis* etc. e dóna tres vegades aquell vers *O crux aue* etc. 1500 1505

Dominica in Ramis palmarum

Dominica in Ramis palmarum lo cabiscol deu hauer dos acòlits qui vagen ab la crou en la professó e, cant la professó va en lo ciminteri, lo cabiscol en lo cor deu hauer donats los libres processionaris als preueres e deu comensar: *Fratres mei, cum aliis sequentibus*; e en lo cadaffalch del ciminteri deu comensar lo ympne de tèrcia e los psalms, e deu hauer dos infants qui diguen la antífena, el respons, versets e *Benedicamus*. E feta la benedicció dels rams, lo cabiscol deu comensar antífena *Pueri hebreorum, cum sequentibus*. E ésser la professó en la derrera claustra, deu donar a dos canonges aquella antífena *Aue Rex noster*, la qual disen dues vegades de ginolós; la qual finida, lo cabiscol comensa lo respons *Collegerunt* etc. E cantans van dauant la 1510 1515

1505-1507 *O crux, aue* RH 12842 1506-1507 *Vexilla Regis* RH 21481
 1512 *Fratres mei* CAO 6747; GROS Tortosa 256 1516 *Pueri hebreorum* CAO
 4415-4416 1518 *Aue rex noster* CAO 1543 1519 *Collegerunt* CAO 1852 1521

- 1520 porta de la gleysa e adonchs lo cabiscol deu donar a dos preueres ab capes negres lo verset *Vnus autem*, e a dos preueres blanchs l'altre verset *Expedit*, e, tot açò s'plegat, lo cabiscol deu hauer infants qui stien alt en lo cluquer e ell deu comensar la antífena tres vegades *Gloria, laus* etc. E los dits infants deuen dalt cantar tres vegades los versets
- 1525 *Israel* etc. Entretant lo cabiscol deu trametre dos preueres dins la sgleysa qui canten en lo chor cant la professó se'n intrarà. E finats los versets dels infants, lo cabiscol comensa aquella antífena *Ingrediente Domino* e la professó se'n intra en la gleysa e los dessus dits preueres qui són en lo chor continuen de cantar la dita antífena. E si lo contrari fasia, pagarà dos sous aplicadors etc. Assò meteys farà lo dit cabiscol, posat cars que lo senyar dels Rams no-s fasés en lo cimintèri e-s fés dins la gleysa.

Diebus ferialibus XLe

- 1535 En tots los altres dies ferials de la XL^a, après dominica in XL^a, lo cabiscol deu hauer 1 infant qui cascun dia a matines, laudes, prima, tèrcia, sexta, nona, vespres e completes digua les 17 antífenes, los versets e los *Benedicamus*, e a matines lo segon respons, e a prima, tèrcia, sexta, nona los respons; e lo dissabte primer passat lo cabiscol deu hauer dos infants qui a completes diguen la antífena e lo verset e
- 1540 lo *Benedicamus*. Idem e tots los altres dissabtes de Carema ferials e ell tots aquests dies damont dits deu comensar los ymnes e entonar los psalms e donar les lissons e-ls respons als preueres, e lo terç respons de matines, e la antífena de *Benedictus* e lo respons de vespres e la antífena de *Magnificat* e lo respons de completes e la antífena de *Nunc dimittis* e lo primer verset d'aquella antífena *Media vita* deu donar al preuere semmaner d'aquell chor que serà semmaner lo domeser, e los altres dos versets de la dita antífena *Media vita* deu donar a preueres.
- 1545 E si lo contrari fasia, pagarà per cascun dia hun sou etc. E si dins la Carema ve festa de doble larch o doble breu, lo cabiscol a les completes de la dita festiuitat deu donar les antífenes als preueres e ell deu entonar los psalms e comensar lo ymne del mig del cor e deu donar als dos preueres semmanés lo verset e *Benedicamus*. E si és festa de IX lissons, deu hauer dos infants qui en les completes diguen les antífe-

Vnus autem CAO 1852 1522 *Expedit* CAO 1852 1523-1524 *Gloria laus* RH 7282

1525 *Israel* RH 7282 1527-1528 *Ingrediente Domino* CAO 6961

1543 *Benedictus* Lc 1, 68-79 1544 *Magnificat* Lc 1, 46-55 1544-1545 *Nunc dimittis* Lc 2, 29-32 1545-1547 *Media vita* CAO 3732 1555 *Salve Regina* RH 18147

nes, versets e *Benedicamus*. En tots los dies de XL feriatos o festivals, lo cabiscol en les completes deu comensar del mig del chor *Salve Regina* 1555
etc.

Ítem és costuma en la gleysa de mossèn Sant Johan que en les completes de madona santa Maria de marts, o de sant que sia capella e altar en la dita gleysa, los preueres o infants dins la *Salve Regina* 1560
disen alscons versets o antífenes de Nostra Dona e lo cabiscol deu donar los dits versets o antífenes.

Feria III^a in capite jejunii

Aquest dia lo cabiscol, spledada la prima, deu regir lo offici de la benedicció de les cenres, segons que longament és stat acostumat de fer, vist e obseruat; e deu hauer dos acòlits portans canalobres lo 1565
divendres après en la professó que-s fa general per les claustres *pro sacerdotibus deffunctis*.

Lo dissapte *in III^{or} temporibus*

Lo segon dissapte de XL, que són *quatuor tempora*, lo cabiscol en lo comensament de la missa de la fèria deu donar a preueres les profecies 1570
les quals se deuen dir en lo chor, e lo monge o lo diacha deuen pujar en lo chor lo libre epistoler hon deuen liger e cantar les dites profecies, e lo cabiscol deu comensar los respons qui són ordinats après les dites profecies, más los versets de *Benedicite* qui-s disen après la darrera profecia deu donar e fer dir a dos preueres. 1575

Lo dimarts de la Semmana Santa

Aquest dia, hora obsequi, se disen ab sollempnitat de doble breu IX lissons *pro deffunctis* e adonchs lo cabiscol deu donar les tres prime- 1580
res lissons a preueres e deu hauer dos infants qui diguen lo segon respons e aporten los canalobres al encensar de matines e de laudes.

Lo dimecres sant

Aquest dia, dita la primera missa de la fèria, se fa professó general ab sollempnitat de capes e de bordons negres, les quals aporten los dos preueres semmaners e comensen los respons per tot lo ciminteri 1585
pro omnibus fidelibus deffunctis, e lo cabiscol en la dita professó deu hauer dos infants acòlits qui aporten los canalobres dauant la crou, e

la missa del *Requiem* canten ab capes e bordons los dos preueres semmaners.

- 1590 Ítem aquest metex dia e lo Digous e lo Diuendres Sant après completes se disen los fars, e lo cabiscol deu regir aquests officis ab sollempnitat de IX lissons, e les tres primeres lissons o llamentacions deu fer dir a tres infants, e dos infants qui diguen les antífenes e los versets nocturnals e lo verset ans de *Benedictus*, los quals versets disen de la cadira maior del mig del chor dels domesers |17v| e 1 infant qui
 1595 digua lo segon respons. Après deu hauer dos infants detràs l'altar de mossèn sant Johan e altres dos infants detràs l'altar de madona sancta Maria dels Córrechs, e altres dos infants detràs l'altar de sent Pere, los quals diguen *per ordinem* los versets ordonats en los *kirieleison* après la antífena de *Benedictus*. E lo cabiscol deu cantar cascun *kirieleison*, per
 1600 so que los dits infants canten a la sua spècia, e totes les altres serimònies qui longament són acostumades de fer en aquets dies. E si fasia lo contrari, pagarà per cascun dia hun sou etc.

Lo Digous Sant

- 1605 Lo Digous Sant en la missa esser dit *Agnus Dei* etc., lo cabiscol deu donar per chors als preueres les antífenes de vespres *Calicem salutaris* etc., e ell deu entonar los psalms e lo verset deu fer dir a dos infants stants en la cadira maior dels domesers; lo domeser qui diu la missa diu la antífena de *Magnificat*, e lo cabiscol entona lo *Magnificat*, lo diacha diu lo *Benedicamus*.
- 1610 Após dinar, aquest dia lo cabiscol deu hauer dos infants acòlits aportans los canalobres al liger del testament; e mentre que los canonges lauen los peus als infants, lo cabiscol deu hauer almenys dos infants qui en lo corn del altar maior canten aquells versets *Dum pietas multimoda* etc. E si no u fasia, pagarà hun sou aplicadors etc.

1615 Lo Diuendres Sant

Aquest dia no-s canta missa, mas diu-se l'offici ab gran deuoció e comensa l'offici a la profeçia, la qual ésser dita, lo cabiscol deu donar

1610 dinar *ms dinnar*

1587 *Requiem* CAO 7533

1593-1599 *Benedictus* Lc 1, 68-79

1605 *Calicem salutaris* Ps 115, 4; CAO 1754 1608 *Magnificat* Lc 1, 46-55

1613-1614 *Dum pietas multimoda* RH 4987

lo *tractus* a dos preueres. Aprés se diu per lo subdiacha l'altra profecia en loch de epístola, la qual ésser dita, lo cabiscol deu donar lo *tractus* qui-s segueys ha altres dos preueres. Ésser cantada la passió e dit lo sermó, lo domeser en l'altar diu totes les oracions que són en lo missal; e entretant lo cabiscol deu donar 1 libre processionari a dos preueres antichs, los quals aprés les dites oracions, diran tras l'altar maior e tenins la crou en lurs mans, aquells versets *Popule meus* etc. E lo cabiscol adonchs deu hauer dos infants ho més qui stien dauant l'altar maior en lo sepulcre del rey de ginollors, e canten tres vegades aquells versets *Agios o theos* etc., segons se contén en lo maneter del chor. 1620

Aprés de assò, cant lo domeser o lo diacha diu tres vegades *Ecce lignum crucis* e lo cabiscol deu tres vegades respondre *In quo salus mundi* etc. E dit assò, lo poble adoren la crou e adonchs lo cabiscol deu comensar *Beati immaculati* etc. E aprés deu donar a dos preueres qui canten aquells versets *Crux benedicta* etc. E deu respondre a-n aquella antífena que diu lo diacha *Hoc corpus meum* e és tengut de fer lo cabiscol en aquests officis segons se contén en lo maneter del chor. E en les vespres deu seruar les serimònies de les vespres del digous passat. E si lo contrari fasia d'aquest dia, pagarà sinch sous aplicadors etc. 1625

Lo dissapte sant e vigília de Pascha

En aquest dia, gran dia comensen l'offici e, ésser benesit lo lum segons la ordinació del missal e del manater, lo cabiscol deu ésser en lo cor e deu donar a dos preueres lo *tractus Inventor rutilis* etc. Aprés lo diacha beneseys lo ciri pascal. E s'plegada tota la benedicció segons se contén en lo missal, lo cabiscol deu fer dir als preueres les dotze o seys profecies e los *tractus* qui són entre les profecies deu fer dir a dos preueres. Aquestes profecies e aquelles de la vigília de Pentacosta e aquelles dels dissaptes de les quatre témpores deu fer dir lo cabiscol en aquesta manera, so és, que los pus antichs ligen primers, e-n les matines de tot l'any los pus antichs ligen derrers. S'plegades de liger les dites profecies, lo cabiscol deu donar les latanies a dos canonges, los quals deuen comensar dauall dauant les retges del |18r| altar 1630

1624 *Popule meus* CAO 4313 1627 *Agios o theos* CAO 4313

1629-1630 *Ecce lignum crucis* Cf. *Graduale de tempore et de sanctis*, Ratisbonae, Neo Eboraci et Cincinnati 1882, 151. 1632 *Beati immaculati* Ps 118, 1 1633 *Crux benedicta* CAO 6350 1634 *Hoc corpus meum* AMS 67^b

1641 *Inventor rutilis* Locus non inventus. Cf. J. VILLANUEVA, *Viage literario*, t. XII, 163

- maior, e la professó va a les fonts ab tres stacions, segons és escrit en lo manater, e lo cabiscol deu hauer dos infants acòlits qui porten los canalobres dauant la crou en la dita professó. E feta per lo domeser la benedicció de les fonts e ésser bateiat lo ciri, lo cabiscol deu hauer donats als preueres de la professó los libres processonaris e ell deu comensar aquell respons *Cantemus Domino* etc., e axí los preueres cantans pugen en lo cor e adonchs los dos preueres qui aquesta semana són stats semmaners, ab capes e bordons, continuen la missa e tenen les vespres, e d'aquí auant per tot aquest dia no ha res a ffer en officí de la gleysa.
- 1660 Ítem aquest dia lo cabiscol deu donar lo càrrech a dos canonges qui sien precentors lo dia de Pascha en les matines, prima, tèrcia e vespres, e en la professó e en la missa maior. E si lo contrari fasia, pagarà per aquest dia sinch sous aplicadors etc.
- 1665 Marts
 Sant Gregori
 Lo dia de sant Gregori és doble breu e aquest dia lo cabiscol és tengut de fer tot enaxí com és posat e expressat damont en lo dia de la Circumcisió e de la Conuerçió de sant Paul.
- 1670 Sant Beneset
 D'aquesta festa de sant Beneset fan IX lissons simples en la present gleysa de mossèn sant Johan, e lo cabiscol aquest dia deu regir tot l'offici e és tengut de fer tot enaxí com és posat e expressat damont en lo dia de sant Julià.
- 1675 *Anunciacio beate Marie*
 En aquest dia la gleysa fa sollempnitat de doble larch, mas lo cabiscol no ha més a fer sinó axí com és posat e expressat damont en lo dia de Circumcisió; aquest dia si a matines e a vespres ha dos *Benedicamus*, tot és dels semmaners.

1656 *Cantemus Domino* CAO 6270

1670 *Sant Beneset* COMA III, c. 112, p. 265-266, diu del bisbe Jeroni d'Ocon [cf. infra, nota a la línia 5728] que «sa pietat és digne de memòria lo zel que demostrà a sant Benet, lo que nos dóna ocasió de dir que era de son ordre; que per ampliar la deuotió de aqueix gloriós patriarca, en lo any 1420 translletà y de nou construí sa capella en la iglésia vella cerca la de sant Pere, fundant en son altar beneficis y enre- quint la sacristia de preciosos ornaments; y perquè la festa de aqueix il·lustre abat se celebràs ab tota solemnitat, instituí lo die de sa festa un doble llarch».

- Abril 1680
 Sant Ambrosi
 Aquest dia de sant Ambrosi és doble breu e lo cabiscol és tengut de fer axí com és dit damont en lo dia de sent Gregori. E si aquesta festa ve après les vuytaues de Pascha, en les matines à tant solament tres lissons, emperò lo segon respons és dels dos infants, e lo cabiscol no dóna neguna lisson. 1685
- Sant March 1690
 En aquest dia de sant March és doble breu, e lo cabiscol és tengut de fer tot enaxí com és dit dessus en lo dia de sant Ambrosi e en los altres dobles. 1690
- Pascha 1695
 Lo dia de Pascha lo cabiscol deu alsar lo inuitatori e deu hauer dos infants qui diguen lo segon respons a matines, e aporten los canalobres al encensar de matines, laudes he vespres, e en la missa maior, après la pístola, cant disen en lo chor aquella prosa *Victime paschali laudes*, e axí matex tota vegada que la dita prosa se canta en lo chor per totes les vuytaues e per tot lo temps del Paschor, lo cabiscol deu hauer en lo chor dos infants qui diguen tres veguades aquell vers *Dic nobis Maria* etc., segons que longament és acostumat de fer e obseruar. |18v| 1700
- Aquest dia, finides vespres, lo cabiscol deu hauer dos infants acòlits qui aporten les canalobres dauant la crou cant la professó va en les fonts e ell en lo chor deu donar als preueres los libres processonaris; e ell deu comensar aquell respons *Christus resurgens* etc. E cant la professó és dauant les fonts, ell deu fer dir a dos canonges lo vers *Dicant nunc iudei* etc.; e dita la oració per lo domeser dins sobre les fonts, lo cabiscol comensa aquell respons *O mater, stetit angelus* etc., e adonchs la professó torna dauant l'altar maior de mossèn sant Johan e lo diacha ab la crou e ab los acòlits stan en la porta del ferre e lo cabiscol deu donar a dos preueres antichs lo verset del dit respons, lo qual deuen dir dauant l'altar maior; lo qual ésser splegat, los acòlits deuen dir lo verset *Surrexit Dominus vere* etc. E lo domeser diu aquí altra ora- 1705 1710

1695 paschali ms paschalis

1695-1699 *Victime paschali* RH 21505 1704 *Christus resurgens* CAO 1796
 1705-1706 *Dicant nunc iudei* GROS 289, 294, 315 1707 *O mater* Locus non inventus | *Stetit angelus* CAO 5029; GROS *Processoner* 118, 120; GROS-MARQUÈS 413-414
 1712 *Surrexit Dominus vere* CAO 8213 1714 *Salve Regina* RH 18147

- ció e los acòlits disen lo *Benedicamus*. E après comensen la antífena *Salve Regina*, e adonchs lo cabiscol deu recobrar dels preueres los dits
 1715 libres processionaris, segons que longament és stat fet, vist e obseruat. E si lo contrari fasia, pagarà dos sous *vt supra*.

Fferia II^a

- Lo cabiscol aquest dia ha a ffer tot enaxí com damont en lo dia de Pascha, mas en la professó que va a les fonts après vespres deu donar
 1720 lo primer verset *Dicant nunc judei* a dos preueres antichs.

Fferia .III^a, IIII^a, V^a, VI^a et sabbato

- Fferia III^a, IIII^a, V^a, VI^a et sabbato* fins a les vespres del disapte *exclusiue*, lo precentor en les matines e laudes deu donar los ympnes per chors e entonar los psalms del mig del chor, e les antífenes e los res-
 1725 pons e les lissons deu donar als preueres, mas lo III respons deu donar als dos preueres semmaners e los versets e los *Benedicamus*. E la verbeta del terç respons deu donar e fer dir als dos semmaners e ha dos altres preueres, e deu hauer dos infants qui cascun dia diguen lo segon respons a matines e aporten los canalobres a tot encensar de matines,
 1730 laudes e de vespres.

- Aquests dies lo cabiscol deu a prima e tèrcia comensar los ympnes e entonar los psalms del mig chor ab sollempnitat de vuytaues sollempnes, e deu donar les antífenes als preueres e als dos preueres semmaners deu donar los respons, versets e *Benedicamus*.

- 1735 Aquests dies en les vespres deu donar les antífenes a preueres e deu entonar del mig del chor e deu donar a dos preueres lo libre en què és notat *Hec dies* ab sos versets, los quals dauallaran tras l'altar maior e aquí comensaran *Hec dies* e diran lo verset. Aprés assò lo cabiscol deu donar als dos preueres semmaners lo respons *Alleluia, Angelus Domini*, lo qual ésser splegat, lo cabiscol en loch de ympne deu donar per
 1740 chors la verbeta *Assunt enim festa Paschalia*, e deu donar als semmaners lo *Benedicamus*. E entretant lo cabiscol deu donar los libres processionaris axí com en lo dia de Pascha, e deu hauer acòlits en la professó, e ell deu comensar *Christus resurgens* etc. E no s'i diu verset. E dita la
 1745 oració per lo domeser a les fonts, lo cabiscol deu comensar la antífena

1720 *Dicant nunc judei* GROS 289, 294, 315

1737-1738 *Hec dies* CAO 6797 1739 *Alleluia Angelus Domini* GROS 293, 316
 1740 *Adsunt enim festa paschalia* AH 7,65 1744 *Christus resurgens* CAO 1796 1746
Venite CAO 5352

Venite etc., e los acòlits axí com en lo dia de Pascha disen lo verset e lo *Benedicamus et cetera fiant ut in die santa Pasche*.

Dominica in albis

Aquest dia tot lo offici és regit per los dos preueres semmaners axí com fèria II^a passada, e lo cabiscol és tengut de fer en la dessús dita fèria II^a. Emperò ni en les primeres vespres ni en les segones no y ha professó a les fonts aquesta dominica. 119r 1750

Regles generals

Prima lo cabiscol tot l'any cascan dia és tengut de hauer I infant a hora de prima per denunciar la luna, el mortologi dels sants *ut est consuetum*, e per aquò lo sacristà és tengut de donar-hi vna candela dineral de cera ençesa. 1755

Ítem és tengut lo cabiscol de hauer I infant qui a les vespres de Nostra Dona digua la antifena *Beata Mater* e los versets e *Benedicamus*.

Ítem és tengut lo cabiscol de offesiari totes les misses conuentuals de tot l'any, de les quals és pagat per los domesers. 1760

Ítem és tengut de offesiari la missa de *Requiem* del anniuersari e comensar lo respons *Domine Deus* per hixir al anniuersari, *ut consuetum est*. E cascan dillús de tot l'any, si ell no és ocupat en lo chor fasent offici pertanyent a la cabiscolia, e los divendres de XL^a cant fan professó general *pro mortuis*, deu e és tengut de comensar los respons, *ut consuetum est*. E a tots cors general que no y vagen capes ab bordons, posat que fos ocupat en altre offici, deu comensar *Subvenite sancti Dei, et cetera consueta*. E a tots capdanys he nouenes que-s fan en lo cimiteri, tant generals quant specials, comensarà los respons si li és notificat per lo procurador de les funeràries e que ell no sia ocupat en offici, axí con és dit damont. *Et similiter* farà als corses specials, hon ell serà personalment. E tota vegada que preueres portaran los corses, al offici del cabiscol se pertany de ordonar los preueres qui-l aportaran, si li és notificat per los procuradors de les funeràries o per hun de aquells. 1770

1765

1759 *Beata Mater* RH 2334

1762 *Requiem* CAO 7533 1763 *Domine Deus* RH 4814 1768 *Subvenite sancti Dei* CAO 7716

1755 *mortologi* Variant de "martirologi" no recollida.

1772 *corses Cossos*.

Ítem és tengut lo cabiscol a totes vespres de IX lissons e de vuytaues sollempnes alsar lo terç e ls v psalms e a les completes de XL^a lo psalm *Ecce nunc*.

1780 Ítem cascun dissapte de tot l'any, exceptat per XL^a, dites vespres e lo *Benedicite* al vestiari, és tengut lo cabiscol aquí metey de denunciar al cler los officis que-s deuran dir la semana següent.

1785 Ítem és tengut lo cabiscol de regir la taula del chor en la qual són scrits tots los beneficiats e aquella dels no beneficiats, e deu donar les semmanes als preueres, axí com vindran per orde, cascun dissapte, quant la segona missa se canta o en la paga; e per aquets treballs cascun preuere que de nou sera scrit per lo cabiscol en la taula esser de nou admès per los síndichs als anniuersaris és tengut de donar al cabiscol per lo scriure quatre diners.

1790 Ítem com sia costuma que en la glesa de mossèn sant Johan se fa professó cascun dimenge, sia feriat o festiual, per les claustres après la tèrcia, és tengut lo cabiscol de respondre al *Asperges me* e a *Vidi aquam*, e deu donar entretant als preueres [19v] los libres processionaris, e ell deu comensar del chor lo respons que hauran a dir en la professó ab lo verset e al intran de la professó en la glesa comensarà la antífena e desarà los dits libres axí com és stat fet, vist e obseruat tostemps.

1800 Ítem en les professons generals qui-s fan per les claustres, lo cabiscol, quant tèrcia se diu, deu en lo chor donar les capes aperiades e ls libres processionaris als preueres, segons costuma de la glesa, e lo primer respons deu fer dir als dos preueres semmaners; e-l II respons als síndichs o a dos preueres antichs beneficiats; e-l terç respons a dos canonges. E en assò e en totes les altres causes deu esser obseruada *inviolabiliter* la ordinació feta per mossèn Berthomeu Peyró, quondam reuerent bisbe d'Elna, la qual és escrita en lo chor de la dita glesa, en lo libre de les constitucions sobre lo portar e lo tenir de les capes. E en la derrera claustra donarà al domeser qui farà l'offici la antífena del intran de la glesa e portarà hun bordó d'argent e seruarà e seruar farà totes aquelles cerimònies qui són acostumades.

1778 e. ls ms el

1788 és ms et

1779 *Ecce nunc* CAO 2532

1792 *Asperges me* CAO 1494 1792-1793 *Vidi aquam* CAO 5403

1804 *Berthomeu Peyró* Fou bisbe d'Elna entre 1384 i 1408: DHGE XV, col. 256.

- Ítem en totes professons generals qui-s fassen per la vila, vulle-s donar les capes si n'i porten e donar les latanies si en la professó és congruent de dir; e donar als bordoners los rotllons e ell portarà bordó o ferla; e deu comensar los ympnes e altres cants; e si l'offici se fa en altra glesa, lo cabiscol deu ofesiar aquella missa de la professó. *Idem faciet* si la professó torna en la glesa de Sant Johan e aquí se dirà la missa, si donchs no hera missa solempna, que los semmaners aguesen a tenir capes. E farà lo cabiscol en aquestes professons tot so e quant és contengut damont en les professons de les Rogasons. 1810
- Ítem deu hauer lo dit cabiscol en tota professó general o particular que-s fassa tant per les claustres quant per la vila tots los acòlits qui mester hi hauran. Axí meteys, si-s fa professó per les claustres per pluja o per serenitat o per altra pestilència, donarà e farà dir les latanies a dos preueres en aquò sufficiens; e si los dits preueres recusen de dir les dites latanies, pagarà cascun d'ells seys diners de pena, aplicadors a les dites distribucions; e deu hauer dos infants qui ab sobrepeyllissos aporten los canalobres dauant les relíquies e diguen lo verset. 1815
- Ítem lo cabiscol deu ajudar a ordonar totes les professons generals fasedores per la vila ab los síndichs de la glesa. 1820
- Ítem deu fer dir lo cabiscol cascun dia de tot l'any e los dimenges de XL^a, dites vespres, als infants la *Salue Regina* e la oració dauant l'altar de madona sancta Maria dels Córrechs, exceptat la XL^a, segons costuma de la sgleya. 1825
- Ítem al ofici del cabiscol se pertany de comensar e pendre la spècia del cant tota vegada que los infants canten antífena o respons 120rl. 1830
- Ítem al dit ofici se pertany de fer callar los preueres qui parlen en lo chor e de reprendre aquells qui en lo chor o en les professons no seruen ni stan en orde degut, ni seruen les antiques cerimònies de la glesa, e deu-los posar en orde hon mills porà; e si negun sobre assò fa contra la ordinació del cabiscol, pagarà seys diners aplicadors *ut supra*. 1835
- Ítem al dit ofici se pertany de reprendre, *sub audi* sens scàndol, *quia vitanda sunt scandala*, tots aquells qui mal ligeran o mal cantaran o mal accentaran en auengeli, pístola, lissó, profecia, psalms, antífenes o respons. E aquell qui serà reprès sens altra contradicció deu tor- 1840
- 1845

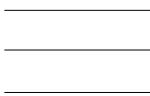
1831 *Salue Regina* RH 18147

1846 *seys* Variant de sis. Cf. infra, línia 1918.

- nar liger e cantar axí com dirà lo cabiscol, e si no ho fa pagarà seys diners per cascuna vegada aplicadors etc. E si lo cabiscol veu que aquell que ell haurà reprès no y vol tornar, si scàndol se'n deu seguir, no-l deu pus rependre, mas deu-ho dir als síndichs, per ço que sia punit qui mal haurà fet. E si lo cabiscol fasia negun scàndol en lo offici o no volia callar en lo chor ni seruar orde degut ni seruar les cerimònies antiques, per cascuna vegada puy li sia stat notificat per hun síndich o per hun domeser, pagarà axí com i preuere, so és, seys diners aplicadors etc.
- 1850
- 1855 Ítem lo cabiscol tota vegada que fa l'offici deu girar en los libres de la roda hon són notats los respons, antífenes e les commemoracions, e si no u fa, per cascuna vegada pagarà hun diner aplicador etc.
- Ítem lo cabiscol en tots los officis dessús expressats deu obseruar e fer obseruar totes les cerimònies en tals officis acostumades de fer e no les deu violar ni trenchar, ans aquelles deu obseruar e augmentar a lausor e glòria de la Sancta Trinitat e de tota la cort celestial.
- 1860
- Ítem a tota festa que-n haia capella e altar en la glesa de mossèn Sant Johan, lo infant seruidor de aquella capella hi deu appellar e aportar los feristols e libres per fer e dir les antífenes e oracions e *Benedicamus* a les vespres e matines, procurant e ajudant lo beneficiat de aquella capella, si present serà. E si per aventura aquell dia de la festa en la dita capella no y havia seruidor, lo cabiscol sia tengut de donar-hi hun seruidor per aquell dia tant solament, mudant-lo d'altra capella; lo qual seruidor sia tengut de fer axí com dessús és dit.
- 1865
- 1870 Ítem com sia cosa molt rahanabla que pusque los preueres àn a dir, liger e cantar en l'offici de la glesa segons que los dirà lo cabiscol, axí metexs apar esser cosa rahanabla que los infants qui no són scolans del cabiscol e vénen ab sobrepellisses en lo chor de la glesa, si per lo cabiscol los és manat que diguen antífenes, versets, respons e *Benedicamus*,
- 1875 pusque sien sufficientes, o deuen fer, e si per lur entrecuydament o per manament que los ne sia fet per lurs masestres no u volen fer, tantost deuen hixir del chor, *ne reportetur comodum de malicia*.

Dels infants

- 1880 Ítem lo cabiscol deu hauer casa sufficient en los límits de la glesa, en la qual los infants pusquen cantar e apendre de cant pla e tenir libres de cant, e banchs en què los infants aprenghen, e llit sufficient per dormir los infants, qui-s liuaran a les matines [20v].

Ítem deu hauer dos infants qui sien acòlits a les dos misses altes ordinàries qui-s disen en la glesa tots jorns de tot l'any, exceptat lo dia dels morts, e aquests infants pagua lo senyor bisbe. 1885

Ítem deu hauer tots aquells infants que porà per servir a les capelles los preueres qui en aquelles volran cantar misses de *prima finita* fins a la prefàccia de la segona missa alta, pusque lo preuere sia venut en la dita capella ans de la prefàccia. Emperò en la XL^a, *finita* la primera missa alta fins que ha posat l'asquella del migjorn, los infants, si missa no-s diu en les capelles, poden tanchar les capelles e vagen a la scola per aprendre, e-n aquell interuall no sien tenguts de servir missa, si donchs ja la missa no era comensada ans del dit interuall; e per assò lo senyor bisbe paga cascun dia al cabiscol malla per cascun infant. 1890

Ítem que dels infants qui servirán a les capelles e per ladonchs hi seran en les capelles per lo cabiscol, los síndichs pusquen de aquells infants ordinar e dispausar en quals capelles servirán, segons que los serà vist fasedor. 1895

Ítem lo cabiscol és tengut de hauer dos infants acòlits puy ne sia request per lo procurador o procuradors de les funeràries, qui porten los canalobres a tota professó de cors general, *ut consuetum est*. 1900

Ítem tota vegada que y haia cors general en la dita glesa e lo cabiscol aquell jorn haurà en lo seruesi del altar maior e de les capelles de la glesa e de la capella del ciminteri infants qui sàpien la confessió e sàpien servir, al nombre de dotze o més, la comunitat pagarà o los procuradors de les funeràries pagaran en nom de la comunitat dessús dita al dit cabiscol per tots los càrrechs dessús expressats qui-s deuen fer per los infants dos sous per liura d'aquella quantitat que resebran los dits procuradors de la processió general del dit cors. 1905

Ítem si per la manera damont dita lo cabiscol haurà VIII infants fins al nombre de dotze *exclusive*, los dits procuradors en la manera que dessús pagaran al dit cabiscol desehuyt diners per liura. 1910

Ítem si per la manera damont dita lo cabiscol haurà seys o set infants, los dits procuradors en la manera que dessús pagaran al dit cabiscol dotze diners per liura. 1915

Ítem si per la manera damont dita lo cabiscol hauia infants que no abastassen al dessús dit nombre de seys, adonchs los dits procuradors

1888 *prefàcia* Variant de «prefaci», oració d'acció de gràcies que precedeix immediatament el cànon de la missa, no registrada. Cf. infra, línia 4453.

- 1920 en nom que dessus pagaran al dit cabiscol per cascun infant quatre diners.
- 1925 Ítem volem e ordonam, e declaram que los procuradors de les funeràries o la I d'ells ans que la professó general del cors deja pertir de la glesa, fassa vna passa per les damont dites |21r| capelles e regart bé quals capelles seran hubertes, per tal que puscha scriure lo nombre dels dits infants, e que no-s curen si són stats puntats o no puntats per lo senyor bisbe o son render, mas que scrisquen aquells infants qui adonchs trobaran ab les capelles vbertes per seruir misses, e sobre assò encarregam les lurs consiències de cascun; e fassen anar a la dita professó los infants qui aquella hora no seruiran misses.
- 1930 Ítem volem, ordonam e manam als procuradors de les funeràries qui ara són o per temps endeuenidor seran que haien a pagar al cabiscol, axí com damont és ordonat, tot so que li serà degut per los dits infants dels corses generals totes les vegades e quantes faran pagues de les inuenciós generals als preueres de la dita glesa.
- 1935 Ítem volem, ordonam e declaram que en tots los damont dits officis, los quals lo dit cabiscol ha exercir e regir personalment, puscha fer, exercir e regir per altre o per altres preueres de la dita glesa, beneficiats o no beneficiats, emperò en la dita glesa continuans, e dels no beneficiats sia a coneguda dels síndichs, los dits officis, per semblant guisa, manera e forma que lo dit cabiscol pot e ha acostumat de fer e en los damont dits capítols és contengut; e que en assò los síndichs no degen posar negun empatxament, ab què aquell qui lo dit offici excirirà e regirà sia sufficient en lo dit offici a regir e exercir e-sser conegut per los síndichs.
- 1945 Ítem ordonam e declaram e és nostra intenció que, si lo dit cabiscol no ha en la scola infants sufficientes per fer o dir les causes expresades en los damont dits capítols e en cascun d'aquells, que adonchs lo dit cabiscol haia a donar bon recapte e fassa fer e dir les damont dites causes per altres clergues o preueres sufficientes de la dita glesa qui tinguen los lochs e fassen les cerimònies dels dits infants en tal forma, guisa e manera que lo diuinal offici no-n sia disminuït, mas sia augmentat a honor, glòria e lausor de nostre Senyor Déus Jesuchrist.
- 1950

1923 glesa *interlin*

1925 *puntat* Mot de l'argot clerical: apuntar les faltes dels clergues al cor. ALCOVER-MOLL documenta el mot amb un text del segle XX.

1934 *inuenciós* El context econòmic del paràgraf obliga a considerar aquí *inuenció* com a sinònim d'*obuenció*, ingrés o avantatge eventual.

Ítem que lo cabiscol haia a corregir los infants que sien bé ordonats e moriginats en lo chor e en les proffessons, e en los serueys de les capelles. 1955

Ítem que si algun preuere vol cantar en lo temps e axí com dessús és expressat, que no sia tengut de deute donar diner al scolà seruidor de aquella capella, ans lo dit scolà sia tengut a-quell preuere servir sens paga, si donchs lo preuere no li ho dóna de son grat.

Ítem volem, ordonam e declaram que en cascuna festa de doble larch o doble breu, si lo cabiscol fa scàndol en les matines en lo vitatori, per cascuna vegada pagarà dos diners; e si fa scàndol que no sia en les matines de dimenges, feriat o de festes de IX lissons, pagarà per cascun dia vuyt diners. E si fa scàndol que no sia en les matines de festa de IX psalms o de dies feriat, pagarà per cascun dia vuyt diners. 1960

E si fa [21v] scàndol que no haia infants a matines de qualque festa o dia feriat, pagarà seys diners. *Idem* en les vespres e-n los altres officis que los infants àn a ffer en lo chor e per la glesa cantans antífenes, respons, versets e *Benedicamus*, e en les altres hores, pagarà lo cabiscol, si y fa scàndol, per cascun scàndol dos diners. E si lo cabiscol fa scàndol que no sia en les proffessons de cascun dimenge per les claustres, pagarà seys diners. E si fa scàndol en les proffessons sollempnes per les claustres, pagarà dotze diners. E si fa scàndol en professó que-s fassa per la vila, que no y sia, pagarà dos sous. E si fa scàndol que no haia los acòlits que hi seran obts en les professons que-s fan e per les claustres e per la vila, pagarà per cascun pareyll de acòlits seys diners. 1965

Ítem és nostra intenció que aquest dessús capítol se ha aliguat ab dos que són dessús, so és, que lo cabiscol pot fer exercir lo seu offici e aquells dels infants per altres preueres etc. E adonchs serà dit e appellat scàndol quant negun no y serà per ell al exercir lo dit offici d'ell o dels infants. 1970

Ítem que les damont dites penes sien aplicades a les destrubacions de la dita glesa. Emperò retenguda gràcia als síndichs.

Ítem que tots duptes que sien en los dits capítols s'agen a declarar per los síndichs. 1975

Ítem a xx d'abril del any MCCCXXVI fon ordinat per los síndichs de la dita sglésia que d'aquí auant per tostemps lo cabiscol de la dita sglésia haia manar sollempnitat de doble breu de les festiuitats següents:

1961-1962 *vitatori* Invitatori.

1977 *aliguat* Lligat.

- 1990 *Et primo* de les festiuitats de sant Anthoni e de sant Blàser, de la Reuelació de sant Miquel, de sancta Anna, de la Inuenció de sant Stheue, de la translació de sant Beneset e de la festiuitat de sant Ypòlit e de totes les festiuitats de les quals haurà per temps capella en la dita sglésia. E lo dit cabiscol, fenides vespres primeres e segones, e
- 1995 matines de les dites festiuitats e de totes altres festiuitatz de què haia capella en la dita sglésia, exceptades les festiuitatz del altar maior e del *Corpus*, sia tengut de administrar hun libre o dos processioners als precentors del cor, e girar-los a hun respons segons la festiuitat requerrà; lo qual respons los dits precentors comensaran fenida la
- 2000 derrera oració en lo cor, deuen comensar lo dit respons. E la professó dels preueres deu dauallar e anar dauant la capella de la festiuitat. E fent lo respons los ditz |22r| precentors stants dauant la dita capella deuen cantar lo vers del dit respons, e fenit lo dit vers deuen tornar la prosa del dit respons. E si la festiuitat serà de doble larch, los ditz
- 2005 precentors deuen dir lo verset, *videlicet, Ora pro nobis beate* etc. E si serà de doble breu, deuen dir lo dit verset los infants qui porten los canabres. E après lo domaser deu dir la oració de la festiuitat. E fenida la oració, tot lo cler deu cantar lo *Benedicamus* maior, e axí deuen finir vespres e matines en cascuna de les dites festiuitatz.
- 2010 Ítem ordinaren que lo dit cabiscol sia tengut tenir e seruar totes ordinacions fetes en la dita sglésia per augment del offici diuinal, no obstant que en les regles o capítols de son offici fos scrit lo contrari.
- Nos, Johan Garreiat, canonge, Bernat Brugat, domeser, Miquel Lobet e P. Miffré, beneficiats, síndichs l'any present de la comunitat

2013 *Joan Garreiat* Consta com a canonge de Sant Joan en un estatut del bisbe Bartomeu Peiró, atorgat el 27 de setembre del 1405, COMA III, c. 7, § 8, p. 243. El 29 d'agost del 1423 assisteix a l'acte d'aprobació del recull de fets històrics essencials de Sant Joan, fet a partir de documents de l'arxiu de l'església, COMA III, c. 11, § 2, p. 270; cf. supra, p. 121. És citat en el document del 6 de juny del 1428, mitjançant el qual el bisbe i futur cardenal Joan de Casanova creava dos nous monjos a Sant Joan, COMA III, c. 12, p. 287. És mort el 1433, puix que el bisbe Galceran Albert unia el 4 de febrer d'aquest any la sagristia de Malloles, vacant per mort del seu obtentor Joan Garrejat, al Capítol i comunitat de Sant Joan, pobre de recursos econòmics i format per més de 90 clergues: BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE 361 b. | *Bernat Brugat* El 1428, presentat pel sagristà a la doma de Sant Joan de la qual aquell era patró, Brugat suplica que el seu benefici sigui erigit en canonicat i li és concedit, COMA III, c. 7, § 7, p. 240-241; c. 12, § 1, p. 290. És àrbitre com a domer en la concòrdia del 27 de maig del 1429 sobre forma de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 2,

dels senyors síndichs de la glesa de mossèn Sant Johan de la vila de Perpenyà, per la potestat a nosaltres atribuïda de declarar tots duptes que per temps e-n endeuenidor apparreguessen o poguessen apparèxer en e sobre los capítols o ordinacions feyts e fermats entre la dita comunitat e-l cabiscol de la dita comunitat per rahó dels càrrechs los quals lo dit cabiscol ha a fer en la dessus dita glesa, tant en lo cor e-n les professons quant en lo seruehi que han a fer los infans de la scola de la dita cabiscolia en lo dit cor e en les capelles de la dita glesa, segons aquestes coses largament apparen en los dits capítols e en lo libre de les ordinacions, volents vsar de present de la dita potestat sobre aquell capítol qui comensa: «Ítem tota vegada que y haia cors general en la dita glesa e lo cabiscol aquell jorn haurà en lo seruey del

2015 síndichs *interlin* | *post* glesa *seq* per raho de *cancell*

2016 declarar *syll* de- *interlin*

290-292. El 28 de novembre del 1430 és esmentat en una nova concòrdia promoguda pel ja cardenal Joan de Casanova sobre erecció de nous oficis a Sant Joan, conversió dels deu florins de les festines en capes, prohibició als síndichs de fer estatuts prescindint de la voluntat del Capítol i sobre l'endèmica qüestió de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 4, p. 296; § 9, p. 325. El 5 de setembre del 1441 comprava a Cèlia Taraschó i al seu fill Guillem el censal de 24 sous creat per Joan Racó, cordoner de Perpinyà, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 175 a. El 16 d'octubre del 1456 Guillem Laucata i la seva mare creaven un censal a favor de Bernat de Brugat, domer de Sant Joan, en paga d'un camp situat a Orla, en el lloc dit la Garrigola, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 175 a. Cf. *infra*, línia 5491.

2013-2014 És probable que el canonge Miquel Llobet estigui relacionat familiarment amb el notari Jaume Llobet, actiu a Perpinyà el 1393, BRUTALIS 281 b. En tot cas, el 11 de setembre del 1457 un Miquel Llobet funda a Sant Joan un aniversari, després de la celebració del qual calia distribuir als assistents *unus panis de toella ponderis triginta sex onciarum*: BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 186 a.

2014 Miffré pot ésser contracció de Miafré i Miafred. L'any 1351 Bernat Miafred és domer a Sant Joan de Perpinyà, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 174 b. El dia 1 d'abril del 1385, Esclarmonda Miafred testava a favor del seu germà Bernat Miafred, canonge de Sant Joan: BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 172 b. Es pot veure una descripció de la seva pedra tombal i el tenor del seu l'epitafi en BONNEFOY I 544, n° 24. El febrer del 1392 moria Bernat Miafred, rector de Castell-Rosselló, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 333 ab. El 1428 és documentat un canonge de Sant Joan de nom Pere Miafré, COMA III, c. 12, § 1, p. 290. El 16 d'abril del 1430, diada de Pàsqua, hom acordava prorrogar de Pàsqua fins Cinquagesma la treva o acord vigent entre Pere Roca i Antoni Amell, rectors de Garrius i Vilallonga de la Salanca respectivament, d'una part, i Pere Miafré, pelliser de Perpinyà, de l'altra: BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 351 b.

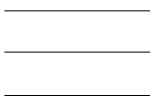
- altar maior e de les capelles de la glesa» etc., enterpretam e declaram, e de nou ordinam en la manera següent, ço és, que lo dia que en la dita glesa haurà cors general, no sien presos en nombre de XII, de X, de VIII o d'altre nombre per los procuradors de les funeràries de la dita glesa, sinó aquells infants qui seran en les dites capelles per anar al dit cors, los quals infants stiguen a la scola del dit cabiscol e que sàpien seruir; e axí mateys que haien corona e que sien acostumats los ditz infants de seruir continuadament a les dites capelles. Emperò si en alguns dimenges o festes alguns infants qui per temps passat hauran stat en la dita scola seran stats a matines per cantar les antífenes, el segon respons e fer los altres seruehis pertanyents als ditz infants, que si aquells jorns haurà cors o corssos generals en la dita glesa e los dits infants aquells jorns seruiran capelles, que sien e puxen esser compressos en lo nombre d'aquells qui continuadament seruxen a les dites capelles per aquells jorns que-s seran liuats a matines tant solament. E és nostra intenció que nós e ls nostres sucesidors en lo offici del sindicat puscham dispensar segons la qualitat del temps en los infants que no hauran corona per seruir a les capelles, exceptat a-n aquells qui seruxen per acòlits al altar maior e a totes misses altes. Fo feyta la present ordinació e declaració a XV de setembre del any MCCCXXX primo. [22v {en blanc} 23r]

Dominica prima post octabas Pasche

- Los dimenges qui són feriatos après *dominica in albis* fins a *dominica in qua totum exclusiue*, lo cabiscol deu fer tot l'offici ab sollempnitat de IX lissos simples fins al terç respons, lo qual és *de Resurrectione*, e deuo donar a dos als dos preueres semmaners, e la verbeta del dit respons deu donar per chors axí com és acostumat; e d'aquí auant en totes les hores e en l'offici de tot aquest dia deu seruar la sollempnitat de vuytaues sollempnes, axí com se contén damont, *in feria III^a infra octabas Pasche*.

Dominica in qua totum

- En aquesta *dominica in qua totum dicitur de Resurrectione*, en les primeres vespres, matines e per tot lo dia lo cabiscol deu fer l'offici ab sollempnitat de vuytaues sollempnes axí com se contén damont *in feria III infra octabas Pasche*.

Mag

Sant Phelip e sant Jaume e santa Crou

Lo dia de sant Philip e sant Jacme e lo dia de sancta Crou són festes de doble breu, e lo cabiscol deu alsar lo inuitatori e deu hauer dos infants qui diguen lo segon respons e porten los canalobres a vespres, matines e laudes. 2065

Sant Miquel

En la gleysa de mossèn Sant Johan fan IX lissons simples d'aquesta festa de sant Miquel e lo cabiscol deu regir l'offici de tot aquest dia e fer tot enaxí com se contén damont en lo dia de sant Blasi, per so com n'à altar e capella en la dita gleysa. 2070

Sant Johan *ante portam latinam*

En la dita gleysa de mossèn Sant Johan fan doble breu lo dia de sant Johan *ante portam latinam* e l'offici se fa per los semmaners axí com damont en lo dia de sent Phelip e sant Jacme, e lo cabiscol és tengut de fer axí com en aquell dia, mas aquest dia deu hauer dos infants acòlits qui porten los canalobres dauant la crou quant la professó irà en la capella del ciminteri a les primeres e segones vespres ab lo *Magnificat*; e spledada tèrcia, lo cabiscol deu donar I libre processionari als dos preueres semmaners qui comensen vistits ab capes e bordons lo respons *In medio ecclesie* e adonchs la professó va en la capella per dir-hi la missa maior e los acòlits del altar maior són acòlits de la professó e de la missa de la capella. E los dits acòlits cant tèrcia se diu deuen portar lo missal, euangelier, epistoler e les tortes en la capella on se dirà la missa maior, axí com han tostemps acostumat quant la missa maior se diu en l'altar de Nostra Dona dels Córrechs e de sant Pere. 2075 2080 2085

De la Dedicació de la glesa

L'offici de la Dedicació de la gleysa de mossèn Sant Johan e-l perdó de Nostra Dona dels Córrechs és lo XVIe dia del mes de mag; l'offici d'aquest dia és doble larch maior, e si ve de Pascha fins ha Pentacosta en les matines no-s ligen sinó tres lissons, e lo cabiscol deu alsar lo inuitatori e deu hauer dos infants qui diguen lo segon respons e porten los canalobres a vespres, matines e laudes. E si lo dit offici se ha a celebrar après les vuytaues de Pentacosta, en les matines se ligen IX 2090 2095

lissons e adonchs lo cabiscol deu donar e fer liger a preueres les tres primeres lissons.

Feria secunda, III^a et IIII^a Rogacionum

- 2100 *Feria II^a, III^a et IIII^a* de les Rogas[i]ons se fan professons per la vila e los síndichs ab lo cabiscol deuen ordonar e scriure les professons, so és a ssaber, los preueres de la glesa de Sant Johan qui deuen portar los bordons e aquells qui deuen cantar les latanies, e aquells qui |23v| han anar dauant les altres perròquies, e aquells qui àn a portar les relíquies
- 2105 lo teç dia. E lo cabiscol deu hauer del obrer de la gleysa los rotllos dels ympnes e les latanies, e deu donar los dits rotllos als preueres qui seran ordonats a portar los bordons aquell dia, e deu donar les latanies als preueres qui per aquò seran ordinats, e deu donar als infants qui van ab la crou primera ab sobrepellisses vnes latanies, per so que les canten per la vila.
- 2110

- Aquets dies, ésser spledades les dos misses del altar e les professons de les altres perròquies ésser vengudes en la glesa de mossèn Sant Johan, lo domeser qui farà l'offici en la professó deu ixir ab los ministres dauant l'altar maior e *aspergendo aquam benedictam* deu dir: *Exsurge, Domine*, e aquí matex lo cabiscol deu respondre *Adiuua nos* etc.; e dita la oració per lo domeser, los dos canonges per aquò deputats comensen les latanies e les crous comensen ha exir de la glesa, e lo cabiscol deu anar ab la ferla en la professó e aquella deu ordonar e deu hauer dos acòlits portans los canalobres dauant la crou. E si lo cabiscol és ademprat per lo monge, *alias non*, com sia càrrech del monge, deu manar a dos infants que aquests dies, e tota vegada cant se fa professó general per la vila e l'offici se fa en altra glesa, que aporten la casulla e-l missal a-n aquella glesa e-ls tornen en la gleysa de Sant Johan. Tots los altres infants ab sobrepellisses deu fer anar après la crou cantants. E quant la professó intrarà en aquella glesa ordonada per aquell dia, lo cabiscol deu recobrar les latanies que hauran aportades los preueres, e intran en la glesa deu comensar i respons congruent al sant qui és cap d'aquella gesa, axí com tostemp és stat obseruat, e en la dita glesa ell deu offesiar la missa de la professó, e
- 2125
- 2130 los acòlits de la professó seran acòlits en la dita missa. E ésser dita la missa, lo cabiscol dauant l'altar maior deu comensar i dels ympnes dels dessús dits rotllos e axí la professó se'n torna a la glesa de Sant

2107 *post donar seq* e deu donar *iter*

2114-2115 *Exsurge Domine* CAO 2822 2115 *Adiuua nos* CAO 2822

Johan. E al intran de la glesa de Sant Johan, lo cabiscol deu recobrar dels preueres bordoners los rotllos que los hauia donats. E deu comensar lo respons *Sancte tuis*, ab son verset *Ut precibus* etc. Lo terç dia porten capes en la professó e lo cabiscol les deu ordonar e donar als preueres ans que-s fassa la professó, e deu hauer tots los acòlits que hi seran mester e dos infants qui aporten dos capes per los dos canonges qui diran les latanies, e ell deu portar lo bordó del argent e altre preuere per ell qui portarà la ferla. Totes aquestes coses damont dites en aquets (*sic*) tres dies e totes les cerimònies les quals tostemp són stades fetes, vistes, usades e obseruades deu obseruar lo cabiscol, e aquelles complir. E lo terç dia, fetes les professons, ell deu retornar al dit obrer les dites latanies e rotllos. E si lo contrari fasia, pagarà per cascuns d'aquests dies que hi farà scàndol, dos sous aplicadors a les dites distribucions.

Assenció

Lo dia de Assenció és doble larch e ha IX lissons, e lo cabiscol deu alsar lo inuitatori e donar les tres primeres lissons a preueres, e deu hauer dos infants qui diguen lo segon respons e porten los canalobres a vespres, matines e laudes.

Vigília Pentecosten

Aquest dia, dita prima, se diu una missa alta de Sancta Maria en l'altar de Nostra Dona per lo domeser sens ministres. E lo cabiscol deu aquella offesiar dauant les retges del altar maior.

En aquest dia se fa l'offici gran dia e ligen-se XII o VI lissons, e-s fa professó a les |24r| dels ympnes e dels psalms de les dites hores e deu donar les lissons e-ls respons de matines als preueres, e i infant deu dir lo segon respons e deu donar al preuere semmaner lo terç respons e la antífena de *Magnificat* e de *Benedictus*. E lo cabiscol deu comensar totes les commemoracions.

Les festiuitats de IX psalms

Ítem en tots los dies de festes de IX psalms de tot l'any e en tots los dies simples de totes vuytaues que no sien solempnes deu hauer lo

2137 los ms lo

2135 *Sancte tuis* Cf. GROS *Troppers* p. 66, 301; ALTÉS CXXXVIII; BONASTRE 256 | *Ut precibus* GROS *Troppers* p. 66; ALTÉS CXXXVIII.

2160 *Magnificat* Lc 1, 46-55 | *Benedictus* Lc 1, 68-79

- 2165 cabiscol dos infants qui diguen les antífenes, versets e *Benedicamus* de vespres, matines, laudes e prima, el *Christe fili Dei*; deu donar les lissons e ls respons de matines als preueres e lo segon respons a l infant, el terç respons e les antífenes de *Magnificat* e de *Benedictus* al preuere semmaner e deu comensar tots los cants dels ympnes e dels psalms e
- 2170 de les commemoracions en les dites hores.

Los dissaptes de Nostra Dona

Ítem en tots los dissaptes de tot l'any que-s fassa l'offici de madona sancta Maria és doble breu, e lo cabiscol aquell jorn és tengut axí com se contén damont en lo dia de sant Jacme.

- 2175 *Dominica de Trinitate*

L'offici d'aquesta dominica *de Trinitate* és doble breu e deu fer lo cabiscol axí com se contén damont en les festiuitats de doble breu.

Desembre

Prima dominica Aduentus

- 2180 La primera dominica a les altres dominiches del Auent ferriades farà lo cabiscol tot enaxí com se contén damont en les dominiches qui vénen après les vuytaues de *Corpore Christi* ferriades, emperò d'aquesta primera dominica e la segona lo cabiscol deu donar los versets del primer respons de matines a preueres, axí com és acostumat, e, finit lo
- 2185 IX respons, lo cabiscol deu retornar lo dit respons e deu donar lo respons de laudes *Hec dies* al preuere semmaner.

La vuytava de sancta Katerina

- 2190 Lo VIIIe dia de sancta Katerina fan IX lissons simples en la glesa de mossèn Sant Johan e lo cabiscol aquest dia és tengut de fer axí com se contén damont en la festa de sant Julià.

Sant Nicholau

- 2195 Aquest dia és festa de doble larch, per què lo cabiscol és tengut de fer aquest dia axí com en lo dia de Tots Sants. E la vespra de Sant Nicholau, finides les vespres dauant la sua capella, lo cabiscol farà la elecció del bisbetó al mills que porà en la professó de les dites vespres,

2166 *Christe fili Dei* CAO 6276 2168 *Magnificat* Lc 1, 46-55 | *Benedictus* Lc 1, 68-79

2186 *Hec dies* CAO 6797

e lo distribuïdor de les cotidianes no pagarà negun preuere del diner de vespres fins que lo *Te Deum laudamus* sia dit e lo *Adiutorium* per lo bisbetó, per tal |24v| que los precentors bordoners e tots los altres preueres sien aquí e vegem fer la elecció e canten lo *Te Deum*. E lo cabiscol deu asemprar dos canonges qui cantans *Te Deum* prenguen lo infant elegit e lo pugem en la cadira, la qual deu hauer aperellada e encortinada lo cabiscol, e deu vestir la mitra al bisbetó e deu hauer dos infants ab capes e i altre qui aport la crossa, e seruarà totes les altres cerimònies que són stades fetes, vistes e obseruades per lonch temps; e lo bisbetó ab sos ministres deu esser en les matines e çeuere en la sua cadira e deu donar la IX^a benedicció e dir la antífena de *Benedictus*, e deu esser a la missa maior cesent en sa cadira, e deu dir lo *Adiutorium* de la fi de la missa dauall en lo mig del altar, e per semblant manera deu venir a les vespres e dir la antífena de *Magnificat* o lo seu ardiacha per ell. E si de tot assò lo cabiscol fasia lo contrari, pagarà sinch sous aplicadors etc.

La Concepció de Nostra Dona e sant Tomàs

Aquestes festiuitats són de doble breu; per què lo cabiscol en aquests dies és tengut de fer axí com se contén damont, en lo dia de sant Jacme.

Sancta Eulàlia

Aquests dies són festiuitats de doble larch e sancta Eulàlia ha vuytaues solempnes; per què lo cabiscol aquests dies e per totes les vuytaues farà segons se contén en lo dia de la Assumpció de madona sancta Maria e en les sues vuytaues, e segons ordinació de les regles noues.

De la O

Ítem los dies dauant Nadal que canten les *O* en les vespres, lo cabiscol deu donar la dita antífena de la *O* a-n aquell qui deu fer la festina o ad altre per ell ab les cerimònies acostumades, e deu entonar lo *Magnificat* del mig del chor e tornar la prosa de la antífena ab la *Gloria* del *Magnificat* e *iterum* deu donar la dita *O* a-n aquell matex e deu

2197 *Te Deum Laudamus* RH 20086 | *Adiutorium* Ps 123, 8 2199-2200 *Te Deum* RH 20086 2206-2207 *Benedictus* Lc 1, 68-79 2208 *Adiutorium* Ps 123, 8 2209 *Magnificat* Lc 1, 46-55

2221-2223 *O* {*Sapientia*} CAO 4081, {*Adonay*} CAO 3988, {*Radix Jesse*} CAO 4075, {*Clavis David*} CAO 4010, {*Oriens*} CAO 4050, {*Rex gentium*} CAO4078

fer dir a tot lo chor lo *Benedicamus* maior, e deu donar lo respons de vespres al preuere semmaner.

De la festina

2230 Ítem tota vegada que y haurà festina, lo cabiscol deu fer venir lo bisbetó vestit pontificalment ab sos ministres e hun fradí ab la ferla, e lo bisbetó deu fer lo *Benedicite* ans de la col·lació; e après la col·lació dirà *Adiutorium nostrum* etc. E si de assò fasia lo contrari, pagarà per cascun dia dos sous aplicadors etc.

2235 Lo dissapte de *iiii^{or} temporum*

En aquest dissapte de *iiii^{or} temporum*, lo cabiscol en la missa deu fer liger les proffecies e donar los *tractus* axí com damont és expressat en lo dissapte *iiii^{or} temporum* del mes de setembre.

La vigília de Nadal

2240 En la vigília de Nadal, pus que lo cabiscol à comensat lo ympne, fa tot l'offici axí com hun altre dia feriat fins a les laudes *exclusiue*, e retorna lo terç respons; les laudes són dobles e són dels semmaners, e lo cabiscol deu hauer dos infants qui aporten los canalobres al encensar de laudes. |25r|

2245 [8.] *Officis e càrrechs en los quals és tengut lo sacristà de la dita sglésia*

Primo lo dit sacristà és tengut hauer e tenir hun preuere sufficient a coneguda dels senyors síndichs, lo qual preuere és tengut tenir les claus dels reliquiariis e dels armaris dels ornamentals de la sglésia e ensendre en los altars per los diuinals officis, e fer tots altres càrrechs

2250 acostumats e segons dauall largament és scrit.

2245 de la dita sglésia B de Sant Joan

2246 lo B *om* | tengut hauer e tenir B *tingut de tenir* | sufficient B *om* 2248 dels reliquiariis B de les reliquies | sglésia B *iglesia* | diuinals B *divins* 2249-2250 e fer... és scrit B *om*

2225-2226 *Magnificat* Lc 1, 46-55 | O {*Sapientia*} CAO 4081, {*Adonay*} CAO 3988, {*Radix Jesse*} CAO 4075, {*Clavis David*} CAO 4010, {*Oriens*} CAO 4050, {*Rex gentium*} CAO 4078

2233 *Adiutorium nostrum* Ps 123, 8

2231 *fradí* Llegiu fadí.

2245 COMA II c. 4, p. 81-82, copia un manament del bisbe Bernat de Berga, del 15 de les kalendes d'octubre del 1250, encarregant al sacristà de Sant Joan la distribució de l'almoyna a partir del primer de Quaresma i endavant.

Ítem lo dit preuere lochtinent del sacristà e qui regirà la sacristia deu guardar bèn e diligentment la dita sglésia e totes les relíquies e totes coses sacres e tots los altres ornaments de la dita sglésia; e deu e és tengut dormir ordinàriament cascuna nit dins lo vestiari en la sua cambra, car en altre manera les coses damont dites per ell no serien bé guardades. E lo dit sacristà no-s deu colgar ne anar dormir alguna nit, entró que la dita sglésia és sercada e gardada per lo diacha e scobaler, ell present e ajudant, axí com és acostumat. 2255

Ítem lo dit sacristà és tengut, totes vegades que arrendarà los fruyts de la sacristia e totes vegades que mudarà seruidor en la dita sglésia de Sant Johan per regir e administrar la dita sacristia, de fer inuentari de tots los ornaments, vestiments e juells dels quals lo dit sacristà sia tengut gardar e tenir claus, tot fahén lo qual inuentari sia present lo obrer e preuere de la dita sglésia. E ab aquell inuentari sia tengut comanar les claus de la dita sacristia als dits renders o seruidors per ço que·ls béns de la dita sglésia sien millor gardats e conseruats. 2260 2265

Ítem lo dit sacristà és tengut de hauer e tenir diacha e sotsdiacha bons e sufficients, a coneguda dels síndichs de la comunitat, los quals diacha e sotsdiacha han fer e són tenguts fer los serueys e càrrechs dejús expressats, ço és, que lo dit diacha del dit sacristà és tengut dir e cantar tots los euangelis ferriats e de festiuitats de tres lissons, exceptat en les vytaues de Nadal, de Pascha e de Pentagosta, en les quals huytaues és tengut lo diacha del senyor bisbe o lo monge, si aquell diacha era en altre offici primer ocupat. E lo dit sotsdiacha és tengut dir e cantar totes les epístoles de totes les misses altes ordinàries. E més auant és tengut de dir e cantar |25v| les epístoles a les misses de les Rogasons qui-s disen per les perròquies, e axí mateys en totes altres misses 2270 2275

2251 lo B *om* | e B *eo* 2252 bèn B *bé* | e diligentment B *om* | dita B *om* | sglésia B *iglesia* 2253 totes B *om* | sacres B *sagrades* | tots los altres B *om* | sglésia B *iglesia* 2253-2254 e és tengut B *om* | cascuna nit B *la senmana* 2254-2256 en la sua... guardades B *om* 2256 no-s deu colgar B *om* | ne anar dormir B *no deu anar a dormir* 2257 entró B *om* | dita B *om* | sglésia B *iglesia* 2257-2258 és... acostumat B *no sia serrada*

2267 tengut B *tingut* | sotsdiacha B *subdiaca* 2268 bons e sufficients B *om* | de la comunitat B *om* 2269 diacha e sotsdiacha B *om* | han B *denen* | e són tenguts fer B *om* 2269-2270 los seueys e càrrechs dejús expressats B *les seruituts dalt expressades* 2270 dit B *om* | tengut B *om* | dir e B *om* 2271 ferriats B *ferrials* | e B *o* | en B *om* 2272 vytaues B *octaves* | Pascha B *Pasqua* | Pentagosta B *Pentescostes* | huytaues B *om* 2273 tengut B *tingut* | o B *eo* | monge B *monjo* 2274 en altre offici primer ocupat B *ocupat primer en altre offici* | sotsdiacha B *subdiaca* | tengut B *obligat* | dir e B *om* 2275-2277 E més... perròquies B *om* | 2277 axí mateys B *om* | en B *a*

2262 *juells* «Joell» és variant ortogràfica antiga de «joiell». ALCOVER-MOLL VI 763 documenta el mot tot just el 1537.

de processions, tant dins la dita sglésia quant deffora, e tant ordinàries quant extraordinàries.

- 2280 Ítem lo dit sacristà és tengut ensemps ab lo diacha e-l scobaler cascuna nit, abans que-s vagen dormir, gardar la dita sglésia e ben serquar e regonèxer tots los lochs sospitosos e duptoses. E axí mateys és tengut cascuna nit dormir en la cambra de la sacristia dins lo vestiarri de la dita sglésia. Ítem lo dit sacristà és tengut en tots los dobles larchs e dobles breus e en les vuytaues sollempnes en les quals sonen doble en lo cloquer, de leuar-se quant lo diacha e-l scobaler se'n deuen puiar al cloquer per sonar; e-l sacristà deu gardar la sglésia e per ço car lo diacha deu obrir la porta de Sant Blàser abans que se'n puge, per ço que los preueres qui vindran a matines puxen intrar a lur plaser en la sglésia. Emperò lo diacha és tengut despertar lo dit sacristà en los dits dobles encontinent com serà leuat e abans que se'n puge al cloquer per sonar.

Regles generals com és tengut e com deu encendre lo dit sacristà per tot l'any a tots los officis diuinals en la dita sglésia de Sant Joban.

- 2295 *Primo* lo dit sacristà és tengut e deu encendre tots jorns feriatos o festivals de tres o de VIII lissos als canolobres del altar maior per matines, prima, missa primera, tèrcia e missa segona, vespres e completa dos candeles dinerals. E més auant deu ensendre a les dites dos misses dos ciris feriatos cascun de pes de tres cartons, los quals deu encendre a prima, quant se escomensa lo *Quicumque vult*. E quant ha prima no ha *Quicumque vult*, deu ençendre los dits dos ciris quant ensen per prima. Ítem deu ençendre al altar de sancta Maria e de sant Pere a totes les dites hores e misses, exceptat a completa del temps Carnal,

| altres B *les* 2278 processions B *profesons* et seq *que se celebran* | la dita sglésia B *om* | quant B *com* | deffora B *fora* et seq *la iglesia* 2278-2279 e tant ordinàries quant extraordinàries B *om*

2280 tengut B *tingut* | ab B *om* 2281 abans que-s vagen B *finis ques vaje a* 2282 *post* regonèxer seq *in* B per | sospitosos B *suspectes* | e dubtoses B *om* 2283 tengut B *tingut* | de la sacristia B *del sacrista* 2284 de la dita sglésia B *om* | tengut B *tingut* 2285 vuytaues B *octaves* | sonen B *son* 2286 doble B *dobles* 2287 sglésia B *iglesia* | e per ço B *om* 2288 Blàser B *Blasi* 2289 ço B *fer* | plaser B *plaer* | en B *a* | sglésia B *iglesia* 2290 Emperò B *é* | tengut B *tingut* | lo dit sacristà B *om*

2293 com és tengut e B *om* 2283-2294 per tot... Sant Joahn B *om*

2295 és tengut e B *om* 2296 o de VIII B *o nou* | als AB *al* 2297-2298 e completa B *y* completas 2300 escomensa B *comensa* 2303 dites A *add in marg sin ead man* | completa B *com-*

2300-2301 *Quicumque vult* DSch 75

2304 *ferles* Ferla és canya i per extensió bastó que fa de bàcul. Documentació en Cerverí de Girona, ALCOVER-MOLL V 811.

dos candeles dinerals. Ítem deu ençendre a les ferles del cor per matines e laudes; a les altres hores, quant no s'i veurà ligir, a cascuna de les dites ferles vna candela dineral. Ítem deu ençendre a totes les altres capelles e al *Corpus* e al sepulcre e a sancta Maria de Betlem, a cascun loch vna candela mesallal a vespres e a matines e laudes tant solament, per tal forma e manera que continuadament haia lum a cascun dels dits lochs tant com lo offici durarà de les hores dessús dites. |26r|

Ítem lo dit sacristà, en los jorns que-s dirà lo offici menor de sancta Maria, és tengut de comensar ençendre per vespres e matines del offici maior quant se diran los ympnes de vespres e de laudes del offici menor de sancta Maria, segons és acostumat.

Ítem en lo temps de la Carema és tengut ençendre per completes al altar maior de sancta Maria e de sant Pere tant solament, e deu ençendre a tots los dits lochs ans que fassa senyal per comensar al cor, ço és saber, a cascun dels dits tres altars dos candeles dinerals.

Ítem en lo dit temps de la Carema és tengut encendre, vltra les dites candeles, en les festiuitats de doble larch, dos ciris ferials en lo altar maior, tant solament a les dites completes.

Ítem lo dit sacristà és tengut de tenir sment e de tenir aprop que si les dites candeles per ell enseses als dits altars e altres lochs damont dits no bastauen a complir o fenir los diuinals officis, de recórrer aquells lochs on no haurà lum o lums e de encendre altres candeles encontinent, per tal manera que los dits altars e lochs no stiguen sens los lums acostumats e deguts, entró que los diuinals officis sien complits e acabats. E axí mateys lo dit sacristà és tengut de recórrer los siris per ell enseses, si no bastaven, axí com és dit de les candeles.

Doble breu

Ítem lo dit sacristà és tengut e deu ençendre a tot doble breu als canalabres del altar maior per matines, prima e missa primera, tèrcia e missa segona, vespres e completa dos candeles dinerals. E més auant deu ençendre al dit altar maior a vespres e matines e prima dos siris de doble breu cascun, de pes de vna lliura e miga. E a la missa maior

pletas 2305 e B y | a les B y a les 2307 e B j 2308 e B y 2309 tal B *tala* | forma e B *om* | continuadament B *continuament*

2311 dirà B *diu* 2312 tengut B *tingut* 2313 e de B *e*

2315 la B *om* | Carema B *Caresme* | tengut B *tingut* 2317 a B *en* | senyal B *add per completes*

2318 dits A *interlin*

2319 *post* lo B *add* dit | la B *om* | Carema B *Caresme* | tengut B *tingut* 2320 ferials B *feriats*

2330 *Man mod*

deu ençendre quatre dels ditz ciris de d[oble] breu. Ítem deu ensen[dre] a missa primera e a tèrcia dos ciris ferials. Ítem deu ençendre al altar de sancta Maria e de sanct Pere, a matines, prima e missa maior e a vespres dos candelles dinerals e dos ciris de pes de vn cartó
 2340 cascun. Ítem deu ençendre a les ferles del cor a matines e laudes tant solament dos dels dits ciris cartonals. Ítem deu ençendre a tots los altres altars e lochs dessús dits, a cascun dos candeles masellals a vespres, matines e laudes tan solament, segons és acostumat.

Doble larch

2345 Ítem lo dit sacristà és tengut ençendre a tot doble larch al dit altar maior, vltra les candeles damont dites en lo doble breu, a vespres e matines quatre ciris de doble larch cascun de pes de tres lliures. E a missa maior seys ciris del dit pes. Ítem deu ençendre a prima dos ciris de doble larch e a missa primera e a tèrcia dos ciris de doble breu, los
 2350 quals no·s deuen tudar entró que lo dit sacristà ençena per missa maior. Ítem deu ençendra als altars de sancta Maria e de sanct Pere, vltra les candeles damont dites, a cascun dels dits al-|26v|-tars dos ciris cascun de miga lliura. Ítem deu encendre a les ferles del cor per matines e laudes dos dels dits ciris de miga lliura. E més auant lo dit
 2355 sacristà deu donar e ençendre en les matines de Nadal a la ferla del ligender vn altre ciri del dit pes de miga lliura. Ítem deu ençendre a totes les altres capelles e lochs dessús dits dos candelles messallals a vespres e matines e laudes tant solament.

Ítem lo dit sacristà és tengut encendre en lo jorn de Nadal en lo
 2360 altar maior per la primera missa, apel·lada *de nocte* e qui·s diu en lo altar de sancta Maria, quatre ciris de doble larch. Ítem per la segona missa, apel·lada *de luce* e qui·s diu en lo altar de sant Pere, deu encendre al altar maior quatre ciris de doble larch. E per missa maior seys ciris de doble larch. Ítem lo dit sacristà és tengut ençendre en l'altar
 2365 de sant Pere a la missa de la lum, qui·s diu en lo dit altar lo dit jorn, dos ciris ferials. E totes vegades que·s dirà missa alta en lo dit altar de sant Pere, lo dit sacristà hi deu ençendre dos ciris feriat. E axí mateys és tengut encendre en lo altar de sancta Maria, si no y cremaua la il·luminària acostumada encendre en lo dit altar.

2336-2337 ditz...encendre *in marg dext*

2344 *Man mod*

2355 *post deu seq deu iter*

2341 *ciris cartonals* Ciris que pesin un cartó (cf. supra, línia 2339), quadró.

2365 *misa de la llum* (= *de luce*) Missa del dia.

Ítem lo dit sacristà és tengut donar e administrar cascun any lo dia de sancta Maria Candelera, en la hora que-s diu lo offici de la tèrcia en lo cor, a cascun canonge o domaser conducer e als síndichs de la dita sglésia e a tots los officièrs de la dita sglésia e a tots los preueres graduats en drets o en teulegia, o mestres en artz o en medicina, e a tots los curats de la dita sglésia, a cascun hun ciri de vn cartó de cera noua comuna; e a tots los altres preueres beneficiats vn ciri de mig cartó, e als scolans portans sobrepelís vn ciri de dos diners cascun; e més auant deu hauer tres ciris nous per lo *Accendite*, e deu ésser cascun de pes de tres lliures. 2370

Ítem lo dit sacristà és tengut donar tots anys en les matines de la Ascensió e de *Corpus Christi* e de la Natiuitat de sant Johan bapteste e de la festiuitat de sant Pere e sant Paül, a tots los preueres qui seran al offici de les dites matines en cascuna de les dites quatre festiuitats vna candela dineral a cascú. E a tots los altres clergues e infants qui seran stats en lo dit offici de matines vna candela masellal. Les quals candelas són stades remeses e lixades al dit sacristà per ço que ençena com a doble larch en la festiuitat de la Dedicació de la dita sglésia, en la qual no era tengut segons costuma antiga. 2385

Ítem lo dit sacristà és tengut ençendre en la festa de Epifania axí com a sol-lemnitat de doble breu. És ver que al altar maior és tengut ençendre ciris de doble larch en lo nombre de doble breu. E axí mateys és tengut donar ciris de doble larch als infants per canabres a vespres primeres e segones, e a matines e laudes e a missa maior. E si lo dit jorn lo bisbe o altre prelat [de] maior dignitat diu la missa maior, ladonchs lo dit sacristà deu ençendre a vespres, matines e missa e a totes les altres hores en lo dit altar maior e a tots los altres altars e lochs, axí com a sollemnitat de doble larch maior. E en lo dit cas lo dit sacristà deu administrar capes e relíquies per la processió general qui-s deu fer per les claustres, per ço com lo bisbe diu la missa, segons és acostumat; e axí mateys deu hauer quatre fexes de jonch vert per enjonquar la sglésia, si bisbe diu la missa. 2390

Ítem lo dit sacristà és tengut ençendre al altar de sancta Maria, totes vegades que-s dirà en lo cor de la dita sglésia lo offici menor de sancta Maria, a vespres e matines tant solament, dos candelles dine-

2374 en teulegia...en medicina *add in marg dext*

2383 dites *interlin*

2394 *sec lo interlin* | o altre...dignitat *in marg dext* | la *interlin*

2405 rals. E més auant és tengut donar per la ferla del cor a les dites matines tant solament una candela mesallal.

Ítem lo dit sacristà és tengut donar e administrar ciris ferriats per canalabres a tots los dimenges e altres festiuitats de VIIIe lissons a vespres primeres e segones, e a les laudes e als euuangelis de les dos misses altes e al euuangelí de sant Johan qui-s diu cascun dimenge a la fi de la missa primera, de la festiuitat de sancta Creu de maig entró a la festiuitat de sancta Creu de setembre. E més auant en los dies ferriats o festiuals de tres lissons deu donar ciris per canalabres als euuangelis de les misses altes tant solament. Exceptat en les huytaues de Nadal e de Pascha e de Pentagosta, en les quals és tengut donar ciris ferrials per canalobres cascun jorn a vespres e laudes, jatsia que no y haia sinó tres lissons a matines, car són vytaues sollemnes antigues, e són quatre en compte de doble breu, e és tengut de donar los dits ciris, axí com és acostumat en la dita sglésia.

2420 Ítem lo dit sacristà és tengut dar e administrar ciris per canalabres après los dobles larchs e breus, a vespres primeres e segones, e al primer e terç nocturns de matines e laudes, e a la intrada e ixida de missa maior, e als euangelis de les misses altes, e a tots los nocturns de les matines de Nadal, e al euuangelí que-s diu après matines de Nadal, *scilicet Liber generacionis*. E al euuangelí qui-s diu après les matines de la Epifania, *scilicet Factum est autem*, etc. E deu donar als dobles larchs ciris de pes de tres lliures cascun, e als dobles breus ciris de pes de vna |27v| lliura e miga cascun. És ver que a la missa primera o conuenual de les festiuitatz de doble larch deu donar los ciris de doble breu, e a

2430 la missa primera o conuenual de doble breu deu donar los ciris ferrials, segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut donar ciris per canalabres a totes processions qui-s fassen per vila o fora vila. És ver que, si a les dites processions van dos creus, deu donar tres perells de ciris, ço és, a la primera crou ciris ferriats, e a la segona creu ciris de doble breu e al paualló ciris de doble larch. Ítem si en les dites processions no va sinó vna creu, ladonchs deu donar dos perells de ciris tant solament, los primers ciris ferriats e los segons de doble breu. Ítem quant se fa processió votiuua per les claustrs o per vila sens relíquies e ab vna creu tant solament, deu donar per canalabres dos ciris ferriats; e axí mateys per tot anniuersari sollempne o per altre cantar sollempne qui-s fassa

2440

2425 *Liber generacionis* Mt 1, 1ss. 2426 *Factum est autem* Lc 3, 21ss.

per deffunts en què fassen tumult, lo dit sacristà és tengut donar dos ciris ferriats tant a la missa quant a la processió, segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut a tots los dobles de ixir vestit ab vna capa d'aur o de seda ab lo preuere qui deurà celebrar la missa maior 2445
acompanyant lo dit preuere en lo altar, tenint la sinistra part de la dauentera que deuen portar, ajudant-li a dir la confessió general, segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut dar e administrar ençens a tots los dobles per vespres, e per matines al primer e terç nocturns, e per laudes. E a la intrada de la missa maior e al euuangelí e al offertori de la dita missa. E generalment a tots los offertoris de les misses altes. Ítem és tengut donar ençens en les matines de Nadal a cascun nocturn e al intrant de totes les tres misses, car a cascuna deu hauer test o relíquies; e axí mateys a totes les altres hores, segons damont és dit. Ítem 2455
a totes sollempnitats de VIIIe lissons deu donar ençens a vespres e a laudes; e en los dies ferriats o festiuals de sollempnitat de tres lissons és tengut donar ençens als offertoris de les misses altes tant solament. E en lo temps del Pascor e en totes les huytaues de sancta Maria, e en altres vytaues en què no-s digua lo ofici menor de sancta Maria, lo dit 2460
sacristà és tengut donar ençens a vespres e a laudes, e a les altres hores damont dites. Ítem lo dit sacristà és tengut donar ençens, totes vegades que-s dirà lo ofici menor de sancta Maria, a vespres e a laudes tant solament. Ítem lo dit sacristà és tengut donar ençens a tots los dobles 2465
larchs al monstrar o leuar del *Corpus Christi* a la missa maior, totes vegades que y hixiran preueres ab tortes. Ítem a totes processions generals qui-s fassen per les claustres de la sglésia o per la vila, lo dit sacristà és tengut donar ençens per dos ençensers. E axí mateys en lo Dijous e-l Diuendres Sants de la Sempmana Sancta, en la reseruació e demostració del *Corpus Christi*. E axí mateys és tengut donar ençens 2470
al primer nocturn e a laudes de les matines de mortz qui-s disen lo dimartz après la dominica de Rams. E axí mateys en les matines del jorn dels mortz qui-s celebren |28r| l'endemà de la festa de Tots Sants, segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut donar e administrar a tot doble larch 2475
en què-s diga lo inuitatori de matines dauant lo altar maior seys capes e seys tortes per als preueres qui diran o cantaran lo dit inuitatori. E és ver que en les matines de la Natiuitat de sant Johan bapteste, per rahon de la gran sollempnitat que se'n fa en aquesta sglésia axí com a

2480 cap e patró de aquella e de tota la vila, lo dit sacristà deu dar e administrar per dir e cantar lo in[uitatori] dotze capes e dotze tortes. Ítem en la vigília de Nadal per cantar lo inuitatori deu dar e administrar dos capes e dos tortes, segons és acostumat.

E les festiuitats en què.s diu e és acostumat dir lo dit inuitatori dauant lo dit altar maior de la dita sglésia són aquestes següents: E primerament en la festiuitat de la Purificació de sancta Maria, en la fetiuitat de sant Beneset e a sancta Maria de marts, a la Resurrecció de Nostre Senyor, e a la sua Ascenció, a Pentagosta, a *Corpus Christi*, a la Natiuitat de sant Johan babtiste, a la festiuitat de sant Pere e de sant Paül, a la Assumpció de sancta Maria, a la Decol·lació de sant Johan babtiste, a la Natiuitat de sancta Maria, a la festiuitat de Tots Sants e de sant Nicholau, a la vigília de Nadal, a la Natiuitat de Nostre Senyor e a la festiuitat de sant Johan euuangeliste après Nadal.

Ítem lo dit sacristà en tots los dies sollempnials en què haia vffer-
2495 ta en lo altar maior és tengut dar e administrar tortes per il·luminar lo *Corpus Christi* quant se mostrarà al poble en la missa maior fins en nombre de deseuyt tortes, si tants preueres hi haurà; les quals tortes deuen ençendre quant se diu lo *Sanctus*. E los preueres qui les aportaran no se'n deuen intrar ni partir del altar entró que és feta la recepció del *Corpus* e del *Sanguis*.

Ítem lo dit sacristà és tengut dar e administrar candeles a totes les misses qui.s celebraran en la dita sglésia e a les capelles del sementeri e del spital dels pobres. És ver que les candeles qui seruiran al altar maior e de sancta Maria e de sant Pere deuen esser dinerals, e de totes
2505 les altres capelles damont dites deuen e poden esser messallals. Ítem lo dit sacristà és tengut dar e administrar tortes a totes les capelles e altars de la dita sglésia e de la capella del sementeri e del spital per il·luminar lo *Corpus Christi* quant se mostrarà al poble. Emperò les tortes del altar maior deuen esser de quatre blesers e cascuna |28v| de
2510 pes de sinch lliures, e dels altars de sancta Maria e de sant Pere deuen ésser de quatre blesers e quascuna de pes de quatre lliures. E de totes les altres capelles e altars damont dits deuen ésser tortes comunes de

2481 per...inuitatori *in marg dext*

2512 deuen *ms* deue

2487 *Marts*, variant de «març» no registrada.

2511 *blesers* blesera. Blenera de la llanterna, amb el sentit de peça petita amb un forat o canonet per on passa el ble dins el gresol d'una llanterna. Mot sense documentació al DCVB.

quatre blessés. Ítem deu tenir e donar al *Corpus* per rahon de les comunions del poble vna torta de tres blesers, la qual deu servir a la dita comunió e a fer la serca de la sglésia cascuna nit, segons és acostumat. 2515

Ítem lo dit sacristà és tengut en lo jorn de Nadal en les vespres, quant la professó va a la capella del sementerí per la comemoració de sant Steue, ençendre en cascun altar de la dita capella dos candeles mesallals. Ítem en lo jorn de sant Stheue, quant la dita professó va a la dita capella a les vespres, lo dit sacristà és tengut encendre en lo altar de sant Johan euuangeliste, per rahon de la sua commemoració, dos ciris ferials, e a cascun dels altres altars dos candeles messallals. E axí mateys és tengut ençendre en les vespres, en lo jorn de sant Johan euuangeliste après següent; les quals il·luminàries deuen esser ençeses cascun jorn de les dites festes per lo dit sacristà abans que la professó intra en la dita capella, e deuen cremar entró que la dita professó és tornada a la sglésia maior. E axí mateys és tengut encendre en la dita capella, en la festiuitat de sant Johan *ante portam latinam*, qui és en lo mes de maig, en les primeres vespres e segones, e missa maior, car aquell jorn se diu la missa maior en la dita capella e van-hi ab professó e ab relíquies e ab quatre cabiscols, e ab capes e bordons. Emperò si la dita festa venia en dimenge, la missa maior e tot lo offici se fa en la sglésia maior, e ladonchs no y va la professó sinó a les primeres vespres e segones, e lo dit sacristà no és tengut de encendra en la dita capella, sinó quant hi va la professó. Ítem quant se diu la dita missa a la capella, lo dit sacristà és tengut ençendre en la sglésia maior axí com si la dita missa maior se disia en lo altar maior, e axí com a doble breu, segons és acostumat. 2520 2525 2530

Ítem lo dit sacristà és tengut donar e administrar tot jorn al cabiscol de la dita sglésia per rahó del capítol qui-s lig cascun jorn a prima per vn infant vna candela dineral, la qual deu cremar quant se lig lo capítol, e-l euuangelí o capítola; e après que ha servit, roman e és del dit cabiscol. 2540

Ítem lo dit sacristà és tengut e deu donar cascun jorn al domaser sempmaner dos candeles dinerals. E a tots los dobles hun palm del çiri de les ferles del cor. Emperò quant lo domaser ha lo siri, pert vna de les dites candeles dinerals. |29r| 2545

Ítem lo dit sacristà és tengut dar e administrar seys tortes cremants a totes les festiuitats de la dita sglésia de les quals hi haia altar e relíquies, les quals deuen portar los preueres qui seran stats a mati- 2550

nes, e los quals preueres de matines, après que hauran acabades les matines en lo cor, deuen anar processionalment a la capella o altar de la festiuitat cantans alta veu tots vn respons del sant o de la sancta de
 2555 què's farà la dita festiuitat, lo qual respons deuen comensar en lo cor los precentós qui hauran regit lo cor a matines; e dauallant la processió del cor e passants per lo altar maior, lo dit sacristà deu hauer apperellades e ençeses les dites sis tortes dauant lo dit altar maior, e axí mateys deu hauer apperellades les relíquies del sant o de la sancta de
 2560 què serà la festiuitat; les quals relíquies deu pendre e aportar lo domaser qui haurà tengut lo cor a les dites matines. E los ditz precentors deuen cantar lo verset del dit respons dauant lo altar de la dita festiuitat. E après los infants qui porten los canalabres deuen dir I verset, *scilicet Ora pro nobis, beate* etc. E si la festiuitat serà de doble larch, ladonchs los precentors deuen dir lo dit verset. E après lo domaser deu dir la oració del sant o de la sancta de què serà la festiuitat. E après lo dit domaser deu donar a besar les relíquies als ditz preueres e al poble qui y serà. E si molt poble hi hauia, lo dit sacristà deu pendre les relíquies e donar-les a besar al dit poble, e lo domaser e los altres preueres se'n deuen anar al vestiari ab sinch tortes cremans, car vna torta deu romandre cremant ab les relíquies, entró que les dites relíquies sien posades en lo altar de la festiuitat, e lo dit altar sia acompanyat de lums.

Ítem lo dit sacristà és tengut, totes vegades que ixiran o trauran
 2575 les relíquies al altar maior, dar e administrar vna torta comuna, la qual deu cremar tant com trigaran a trer les dites relíquies dauant o prop la porta del vestiari qui ix al altar maior. E més deu donar vna candela dineral, la qual deu cremar dins lo reliquiari tant com trigaran a trer les dites relíquies. E axí mateys és tengut donar la dita torta e candela quant tornaran les dites relíquies al reliquiari, segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut totes vegades que faran processió
 2585 general ab relíquies per vila o fora vila, la hora que'l obrer deurà trer les relíquies del reliquiari per posar-les sobre vna taula on les deu parar e aparellar ensemps ab los canalabres d'argent e altres coses necessàries a la dita proçessió, lo dit sacristà deu posar sobre la dita taula vn drap de seda o cobertor de seda en cascun dels dits canalabres

2564-2565 E si...verset *in marg dext*
 2580 al reliquiari *in marg dext*

d'argent qui staran en la taula de les relíquies, vn brandonet de mig cartó cremant. E los quals deuen aquí star e cremar entró que los preueres qui deuen portar les dites relíquies a la dita processió les prenen per exir al altar maior. E ladonchs los acòlits qui deuen portar los dits canalabres hi deuen posar los ciris que deuen seruir a la dita processió. |29v| 2590

Ítem lo dit sacristà és tengut e deu mudar los ciris qui seruexen als canalabres e les tortes qui seruexen a les capelles per leuar o mostrar lo *Corpus Christi*, pus sien vengudes a curtesa o minuesa de hun palm de Montpeller. E les tortes qui seruexen a mostrar lo *Corpus Christi* en lo altar maior e en lo altar de sancta Maria e de sant Pere deu mudar, pus sien vengudes a minuesa o curtesa de tres palms de Montpeller. 2595 2600

Ítem lo dit sacristà és tengut donar candeles al monge e al diacha per fer brases totes vegades que necessari serà, e més auant és tengut donar candeles al diacha e al scobaler per ençendre les lànteses e per colgar totes vegades que necessari ne hauran, segons és acostumat. 2605

Ítem lo dit sacristà deu donar e administrar ciris nous e íntegres al altar maior e als canalabres que porten los infants en les quatre festes anyals e a la Purificació de sancta Maria e en lo jorn del *Corpus* e en les dos festiuitats de sant Johan babtiste, los quals ciris deuen comensar a cremar en les primeres vespres de les dites festiuitatz, exceptat en la festiuitat de la Purificació de sancta Maria, en la qual deuen comensar ençendre e cremar feta la benedicció de la cera e no abans. 2610

Ítem lo dit sacristà és tengut de obrir lo sepulcre tots los diuendres del any per lo matí e aquell deu tenir net e bé spolsat, e deu star vbert fins que totes les misses són dites en la dita sglésia; e puys lo deu tancar e tant com stà vbert deu fer cremar dos lànteses dins lo dit sepulcre, la vna al cap e-l altre als peus. E lo dit sacristà pot fer acaptar al oli de les dites lànteses cascun diuendres, si-s volrà. E més auant que en lo Dijous Sant, feta la reseruació del *Corpus Christi*, lo dit sacristà deu obrir e apperellar lo dit sepulcre, lo qual deu star vbert entró que-l offici del Diuendres Sant és complit e tot hom s'és anat 2615 2620
dinar. E aquells dos jorns deu star sobre la ymage de Jhesu Christ vn

2613 *post* obrir *seq* tots *cancell*

2622 *dinar* *ms* *dinnar*

2596 *curtesa* Curtedat. ALCOVER-MOLL III 869 documenta el mot en un text de Joaquim Ruyra. | *minuesa* Minva. Mot no registrat.

drap negre o vn altre drap honest e honorable, segons se pertany. E
 2625 après en la vigília de Pascha, dita la missa maior, lo dit sacristà deu
 obrir lo dit sepulcre e bé spolsar e denegar. E après deu posar sobre la
 dita ymage de Jhesuchrist vn gentil drap blanch, lonch, de seda, en
 manera de susari, e axí deu star lo dit sepulcre vbert entró la huytaua
 de Pascha inclusiuament, segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut de hauer jonch vert, del qual deu
 2630 enjoncar conplidament la dita sglésia, el cor e-l vestiari a cascuna de
 les festiuitats en què serà ordinat, axí com atrobarà dejús scrit en les
 regles generals dels dobles larchs. Ítem [lo dit sacristà és tengut] de
 hauer compliment de fonoll vert per donar al poble en les festiuitats
 e vigílies de la Dedicació de la sglésia e de la Natiuitat de sant Johan
 2635 babtiste, e de sant Pere e de sant Paül, e de la Decol·lació |30r| de sant
 Johan babtiste.

Ítem lo dit sacristà és tengut dar e administrar capes, casulles,
 camises, àmits, stoles, manípols, sintes, toualloses al diacha o monge
 2640 per seruehi del altar maior e del cor totes vegades que necessari serà,
 segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut tenir de cascun reliquiari vna clau. E
 més auant totes les claus dels altres armaris, arquibans e caxes on stan
 los vestiments e capes, orles e cobertós e altres ornaments de la dita
 sglésia, exceptat del armari dels palis de les perles, les quals tén en
 2645 garda lo obrer, segons damont és dit en son offici. E lo dit sacristà és
 tengut obrir e tanquar los dits armaris, caxes e arquibans totes vega-
 des que necessari serà. E és tengut stugar e reseruar la ornamenta qui
 haurà seruit a encortinar après que serà plegada; e totes vegades que
 donarà roba per encortinar e altre ornamenta per altre seruey de la
 2650 sglésia, la deu donar a compte e axí mateys resebre a compte, per ço
 que millor sia gardada e millor compte puscha donar del enuentari
 per ell feyt.

Ítem lo dit sacristà és tengut tenir exugamans als preueres qui-s
 volran lauar les mans dins lo vestiari e de mudar-ne de bells cascun
 2655 dimenge, segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut trer les crous e les relíquies al altar
 maior a tots los dobles larchs, segons dejús trobareu ordinat en les
 regles generals, e tornar aquelles relíquies après que la missa maior
 serà dita, exceptant-ne algunes festiuitats sollempnes, en les quals les
 2660 dites relíquies romanen en lo altar fins que vespres són dites, segons
 que dauall en les regles generals és ordinat. E ladonch lo sacristà, el

diacha e-l obrer són tenguts gardar les dites relíquies fins que les haien tornades al reliquiari, pertint-se lo temps enfre ells per stonades, en manera que haien loch de anar dinar e de donar recapte als altres officis per ells fahedors. Emperò les creus romanen al altar per totes les huytaues de les dites festiuitats, exceptat la creu maior, la qual se'n deu leuar dita completa del jorn de la festiuitat, segons és acostumat. 2665

Ítem lo dit sacristà és tengut de pagar e metre oli en vna làntesa qui deu cremar incesantment, nit e jorn, dauant lo altar maior, segons és acostumat. l30v 2670

Ítem lo dit sacristà és tengut de cobrir lo sepulcre e totes les ymages e tots los oratoris qui són dins la dita sglésia lo primer dimenge de Carema après completa, exceptat les ymages del altar maior e dels cancels d'aquell, e del *Corpus*, a les quals és tengut lo diacha del bisbe, segons en son offici és ordinat. E exceptats los altars de les capelles a les quals són tengutz los benefficiatz de aquelles. 2675

Ítem lo dit sacristà és tengut ençendre en la dominica de Rams axí com en altres dominiques. Emperò si bisbe o altre prelat de maior dignitat farà la benedicció dels Rams e dirà la missa, ladonchs se fa sollempnitat de doble breu e lo dit sacristà deu donar siris per dos perells de acòlits, e deu donar siris ferials als primers acòlitz qui van ab la creu e siris de doble breu als acòlits qui van dauant les relíquies que deuen portar dauant lo bisbe o dauant aquell prelat qui farà lo offici, segons damont és dit. E lo dit jorn, si lo bisbe o altre prelat de maior dignitat farà lo offici, deuen portar test a la benedicció dels Rams e a la processió e a la missa, ço és, la crou del christall ab lo crucifixi e ab lo gran peu d'argent. E lo dit sacristà deu ençendre a la missa IIII siris de doble breu al altar maior tant solament, e no és tengut ençendre als altres altars, sinó axí com ha acostumat a les altres dominiques ferials. 2680

Ítem lo dit sacristà és tengut totes vegades que lo bisbe o altre prelat de maior dignitat farà lo offici e dirà la missa pontifficalment en alguna festiuitat de VIII° lissons o en algun dimenge feriat, de encendre en lo dit altar maior axí com a doble breu; e totes vegades per rahon de la dita sollempnitat hi deu hauer relíquies a la missa e a la processió, si processió hi haurà; però a la dita processió los preures no porten capes, sinó tant solament lo compayó del bisbe o del altre prelat qui faria lo offici. E lo dit sacristà no és tengut ençendre 2695

2682 L'inventari de P. Masnou (1901, 330), documenta «Item quendam alia magna crux de cristallo cum cruxifixio argenti deaurati». Aquesta creu era portada pel diacre de Sant Joan a totes les processons que sortien per la vila.

2700 en los altres altars, sinó axí com ha acostumat. Però és tengut posar algun pali sollempne en lo altar maior, segons la festiuitat, per honor del prelat qui fa lo offici.

2705 Ítem si en alguna festiuitat de doble breu lo bisbe o altre prelat de maior dignitat farà lo offici e dirà la missa, lo dit sacristà no és tengut ençendre sinó ayxí com a doble breu, exceptada la festiuitat de la Epifania, en la qual festiuitat, si lo bisbe o altre prelat de maior dignitat farà lo offici en la missa, lo dit sacristà és tengut ençendre axí com a doble larch, segons ja damont és scrit e ordinat.

2710 Ítem lo dit sacristà és tengut ençendre per rahon dels fas o matines de tenebres, fèria quarta, quinta, sexta de la Sepmana Sancta, als canalabres qui deuen star sobre la roba del cor dauall quinze ciris; e lo del mig deu ésser de pes de tres lliures e los dos après de cascuna part deuen ésser de pes de vna lliura e miga cascun. E los altres dos après de cascuna part deuen ésser de pes |31r| de tres quartons cascun. E los altres quatre, ço és, dos de cascuna part, deuen ésser de pes cas-
2715 cun de vn cartó. E tots los altres deuen ésser de pes de mig cartó cas-
cun, segons és acostumat.

Ítem lo dit sacristà és tengut ençendre en los dits tres dies per los fas, àlias per matines, en lo altar maior e en tots los altres altars e lochs, axí com a matines de VIII° lissons, segons ja damont és ordinat
2720 en les festiuitatz de VIII° lissons.

Ítem lo dit sacristà és tengut donar e administrar seys tortes ençeses e cremans als infants qui hauran dits o cantats los versos dels *quiris* de les prècies de les dites matines, per il·luminar la dita sglésia quant se fa lo brogit de les dites tenebres; los quals infants deuen ixir
2725 del vestiari ab les dites tortes e deuen fer seys parts d'elles matexes en manera que tota la dita sglésia sia il·luminada, e deuen-hi star entró que tot lo poble sia fora de la dita sglésia, e après deuen-se'n tornar en lo dit vestiari ab les dites tortes ençeses e tornar-les al dit sacristà, segons és acostumat.

2730 Ítem lo dit sacristà és tengut de tenir e fer cremar hun ciri de doble larch de pes de tres lliures cascun any a la reseruació del *Corpus Christi*, lo qual deu cremar del Dijous de la Cena, feta la dita reseruació, entró al Diuendres Sant, que-l porten en lo altar de sant Johan per monstrar e adorar, axí com és acostumat.

2735 Ítem lo dit sacristà és tengut donar cascun any lo jorn del Diuendres Sant dos tortes bones e sufficients e de bon lonch, per servir al plant, segons és acostumat.

2708-2718 fas Cf. nota a la línia 634.

Ítem lo dit sacristà és tengut donar e pagar al diacha de la dita sglésia dos sols. de barchinonens per anar a Elna per portar lo crisma e lo *oleum sanctum* e lo *oleum infirmorum*; lo qual diacha hi deu anar lo Dijous o'l Diuendres Santz, e del qual crisma e olis lo dit sacristà deu fer part a les altres perròquies de la vila, mesclant del oli comú en aquells, per ço que baste millor a tots; lo qual oli lo dit sacristà deu comprar e pagar del seu propi. 2740

Ítem lo dit sacristà és tengut cascun any en la vigília de Pascha de hauer lo ciri pascal, lo qual deu ésser de pes de cent lliures, comprès lo fust, e deu ésser de forma de seys cayres, lo qual deu fer pintar e scriure-y lo canalar del any corrent e'l nom de Jesús, e deu-hi fer pintar la ymatge de l'31v| sant Johan bapteste a dos parts. Ítem deu més hauer sinch poms de encens per fer la benedicció del dit siri. 2745

Ítem lo dit sacristà deu hauer dos preueres qui tinguen lo dit siri quant se benesirà. E més auant deuen tenir en vn bassí d'argent, lo qual deu donar e administrar lo obrer, los dits sinch poms de encens. E après los dits preueres deuen portar lo dit siri pascal a les fonts per batejar e, complida la benedicció de les fonts, deuen tornar lo dit siri pascal dauant lo altar maior e lo sacristà deu-lo posar en lo torn del ferre en què deu star contínuament, entró a la festa de la Ascensió de Nostre Senyor, exceptatz los jorns de la sempmana de Pascha, quant lo porten a les fonts après dites vespres, segons és acostumat. 2750

Ítem lo dit sacristà és tengut de fer cremar lo dit siri pascal, après que serà beneset e ensés incessantment, tot lo jorn de la vigília de Pascha e tota la nit següent, e tot lo jorn de Pascha entró que completa serà dita en lo cor de la dita sglésia. 2755

Ítem lo dit sacristà deu ençendre e fer cremar lo dit siri pascal *feria secunda* e terça après Pascha e dominica *in albis* a vespres primeres e segones e a completes, e a prima e a missa maior en los dits tres jorns. Ítem en los dits tres jorns, *silicet feria secunda* e terça e dominica *in albis*, lo dit sacristà deu fer cremar lo fillol a matines e a missa primera e a tèrcia, ço és, hun siri enpautat dessus lo siri paschal, lo qual fillol o siri deu ésser de pes de tres lliures. 2760

2761 e interlin

2761 *beneset* Forma antiga del participi passat del verb «beneir», que COROMINES I 762 troba documentada en Llull i en les *Vides de sants Rosselloneses*.

2768 *fillol* En el sentit de «cadascun del ciris que es posen encesos davant el baül d'un mort de cos present», ALCOVER-MOLL V 884 documenta el mot l'any 1613.

2769 *enpautat* Empeltar, aquí inserir a la part baixa del ciri pasqual.

Ítem lo dit sacristà deu engendre e fer cremar lo dit siri pascal lo dimecres, el dijous, el diuendres e·l disapte de la sempmana de les huytaues de Pascha, a prima e a missa maior e a vespres tant solament.

- 2775 Ítem en los dimenges qui vindran de dominica *in albis* entró a la dominica *in qua totum, dominica de Resurreccione inclusiue*, e en los quals dimenges se farà lo offici *de Resurreccione*, lo dit siri pascal deu cremar a prima e a missa maior, e a vespres segones; e en los dissaptes de les dites dominiques deu cremar a les vespres lo fillol, exceptat lo disapte de dominica *in qua totum dicitur de Resurreccione*; si lo offici serà de la Resurrecció o de alguna altre festiuitat de doble breu o larch, ladonchs deu cremar a les dites vespres lo siri pascal. E si les dites vespres seran de algun sant de sollempnitat de VIII° lissons qui vinguen en lo dit dimenge, ladonchs deu cremar a les dites vespres lo fillol. Ítem si en les dites dominiques o en qualseuulla altre jorn dins lo dit temps del Pascor, ço [és] de Pascha fins a la festa de la Ascensió de Nostre Senyor *exclusiue*, vindrà alguna festiuitat de doble larch o breu, lo dit siri pascal deu cremar a primeres e segones vespres, e a prima e a missa maior tant solament. E a les matines e a missa |32r|
- 2780 primera e a tèrcia deu cremar lo fillol. Ítem en les festiuitats de sollempnitat de VIII° lissons qui vindran en lo dit temps del Pascor, ço és, de Pascha hastró a la festa de la Assensió exclusiuament, lo sacristà deu fer cremar lo fillol a vespres primeres e segones, e a matines e a prima e a missa conuentual, e lo siri pascal a missa maior tant solament.
- 2785

- Ítem lo dit sacristà és tengut tenir e hauer capides a les fonts per lo babtisme dels infants e de tots altres qui en la dita sglésia vindran per bateiar, per rahó de les quals lo dit sacristà deu hauer per cascun babtisme quatre diners. Emperò si per aventura portauen capides noues, ladonchs no són tengutz de pagar res per rahon de la capida, mas que aquelles capides que portaran deuen romandre e ésser del sacristà.
- 2800

- Ítem lo dit sacristà és tengut pagar als scolans de la scola del cant e qui seruexen les capelles de la sglésia per vellar e guardar per lo dit sacristà los altars e altres lochs hon ve lo poble a·dorar la nit del Diuendres Sant, a cascun dotze diners, segons és acostumat.
- 2805

2785 altre *interlin*

2805 *post adorar seq verba cancell*

Ítem lo dit sacristà és tengut fer cadun any la segona festina al bisbetó e als altres preueres qui esser-hi volran, en la forma e manera que-s conté e és ordinat als capítols dels officis del senyor bisbe. E més auant lo dit sacristà és tengut fer altre festina per nouella possession e intrada, vltra la ordinària, segons és acostumat. 2810

Ítem lo dit sacristà és tengut de sonar o fer sonar lo trillo, segons és acostumat, a totes les festiuitats de les quals haia altar en la dita sglésia en la vigília a la intrada de la nit, exceptades les festiuitatz en les quals disen matines per lo vespre, com en aquelles no sia de necessitat, car ja toquen los senys per les matines e per laudes. 2815

Ítem lo dit sacristà és tengut sonar o fer sonar sollempnament per lo perdó de sancta Maria dels Córrechs, en la vigília e en lo jorn e per totes les huytaues, segons és acostumat; lo qual perdó és cadun any a XVI dies de maig, que és lo jorn de la Dedicació e consecració de la sglésia. |32v| 2820

[9]. *Regles generals com deu empaliar lo dit sacristà e de les colors que deu posar segons los jorns de les festiuitats*

Ítem lo dit sacristà és tengut empaliar e posar draps e mudar aquells totes vegades que necessari serà, al altar maior e de sancta Maria e de sanct Pere, e de administrar vestiments als dits altars, segons los dies e segons lo temps e les festiuitats ó requerran, e axí com és acostumat. 2825

Ítem lo dit sacristà és tengut empaliar e donar e administrar vestiments blancs a Nadal e a Pascha e a la Ascensió e en lo jorn del *Corpus Christi*. E a totes les festiuitatz de sancta Maria e a la Natiuitat de sant Johan babtiste e a sant Johan euuangeliste e a totes les festiuitats de les verges. És ver que a Nadal e a Pascha e a les festiuitats de sant Johan babtiste se tenen los vestiments vermells de les perles axí com los pus bells e los pus sollempnes qui sien al present en la dita sglésia. 2835

Ítem lo dit sacristà en la vigília de Nadal, dita completa, abans que vaja a dormir, deu posar quatre palis ab sos frontals en lo altar maior; e lo primer pali que posarà deu esser blanch, ab fulles o obratges d'aur; e lo segon deu esser vermell, obrat d'aur. E lo terç pali deu 2840

ésser aquell d'en Plasensa, o altre semblant. E lo quart pali deu ésser hun pali vermell en què ha alguns animals d'aur, o altre semblant en aquell. E lo dit sacristà és tengut donar al diacha quatre capes per los encensars de les matines, car cascuna vegada que lo domaser daualla
 2845 ençensar deu mudar de capa, la qual deu ésser semblant al pali del altar; e cascuna vegada que deualla ençensar lo dit domaser, lo sacristà deu leuar hun pali del altar e lo diacha li deu mudar la capa, la qual deu ésser semblant al pali que roman al altar.

Ítem lo dit sacristà és tengut empaliar e donar vestiments vermells
 2850 brocatz d'or a les festiuitats de la Circumcisió e de Pentagosta e de sant Pere e de sant Paül, e a la dominica *de Trinitate*. E més auant en tots los dimenges de la Carema e del Auent, e en totes les festiuitats dels màrtirs vestiments vermells estesses. |33r| E a totes les festiuitats dels apòstols e euuangelistes, vestiments realats, si n'i ha, e si no n'hi
 2855 à, vestiments violatz o de girasol.

Ítem lo dit sacristà és tengut empaliar e administrar vestiments de velut vert a la festiuitat de sant Beneset e a la benedicció dels Rams, e a la festiuitat de Sant Nicholau. Ítem en les altres festiuitats dels confessors deu donar e administrar vestiments e empaliar draps de
 2860 seda verts. Exceptat en les festiuitatz dels quatre doctors, en les quals deu donar e administrar vestiments grochs de seda.

Ítem, jatsia que en lo jorn dels Rams a les primeres vespres e a la benedicció dels Rams tinguen vestiments vertz per rahon dels Rams, emperò a la missa e a les segones vespres deuen tenir vestiments ver-
 2865 mells per rahó del misteri de la sagrada Passió de Jhesuchrist, de la qual plenàriament se fa memòria en la missa e en tots los officis d'aquell dia, per què lo dit sacristà deu administrar los ditz vestiments vermells; e feta la benedicció dels Rams, deu mudar pali al altar maior, ço és que-n deu leuar lo vert e posar-lo-y vermell.

2870 Ítem lo dit sacristà deu fer quatre diuisions de cascuna de les damont dites colors o dels ditz vestiments, ço és, que los pus simples

2841 en *Plasensa* Pere Plasència, «de domo et familia regis Marioricarum» fundà un benefici a la capella de l'Ascensió de l'església parroquial de Sant Mateu de Perpinyà, que les seves filles Esclarmonda, casada amb el donzell Guillem Roig, i Ermen-garda, casada amb el donzell Arnau de Perapertusa, van dotar amb 12 lliures de renda el 25 de setembre del 1337, BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 304 b-305 a, 306 b. En l'inventari de MASNOU, 335, és esmentat un altre Plasensa, anomenat Llorenç: «Item alia capella tartaria, scilicet *casnyla*, due dalmatice et capa chori folrata de sindone rubea, cum duobus stolis et tribus *manipols* cum signis Laurensii Plasensa».

deu posar e administrar en les festiuitatz de tres lissons, e los altres qui més valen a les festiuitatz de VIII° lissons, e los altres pus honorables a les festiuitats de doble breu. E los altres més honorables e més sollempnes a les grans festiuitats de doble larch. E pot apparar tots draps o vestiments qui haie lo camper d'or, axí com són los vestiments de madona Sanxa o d'en Plaçensa, ab vestiments blancs. E tot violat o fogat o girasol ab vermell; e tot groch ab vert, si necessari serà. 2875

Item lo dit sacristà és tengut totes vegades que lo senyor bisbe o qualseuulla altre bisbe farà o faran offici en la dita sglésia pontifficalment, donar e administrar als cambrers del bisbe les sendàlies e les tunicelles, e totz altres vestiments e apparaments necessaris al dit offici e al dit senyor. E après que hauran seruit, és tengut aquells recobrar e hauer e tornar-los en les caxes e lochs on acostumen star. 133vl 2880

Item lo dit sacristà és tengut més auant fer tots altres càrrechs e officis los quals sien scrits e ordinats en lo manater del cor, e en lo missal del altar maior de la dita sglésia e a tots altres càrrechs e officis acostumats, dels quals no-s sia feta menció dessús en lo present libre. 2885

[10]. *Regles generals per tots los officis de les festiuitatz de doble larch maior* 2890

Et primo en la Purificació de sancta Maria e la Resurrecció de Nostre Senyor e en la sua Ascenció e a Pentagosta, a *Corpus Christi*, a la Natiuitat de sant Johan babtiste, a la Assumpció de sancta Maria, a la Decol·lació de sant Johan babtiste, a la festiuitat de Tots Sants e a 2895

2882 tunicelles *corr pro* tunicelles

2877 *madona Sanxa* És Sança, segona filla de Jaume II de Mallorca, que el 1304 va contreure matrimoni amb Robert d'Anjou, futur Robert II de Nàpols, titular de Jerusalem i Sicília, morta el 1345 al monestir napolità de Santa Clara, fundat per ella, per a la qual cf. J. Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca. Jaume I. Jaume II. Sanç. Jaume III. Jaume (IV). (Isabel)*, Barceona, Editorial Aedos 1960, 124-128, 142, 143, 150, 152, 153, 181, 186, 207, 214. En l'inventari de MASNOU, 337, són esmentats «Item quedam capella panni tartarini ex auro, scilicet una casulla cum aurifrisio ymaginarum ante et retro, et duabus dalmaticis, una diachoni et altera subdiaconi, et tribus capis processionalibus cum frisis aureis ymaginarum, et unum *pali* folrata de sindone rubea, que quidem capella fuit illustrissime domine Sanctie bone memorie regine Jerusalem et Cicilie.» COMA II, c. 11, p. 139-140, transcriu l'època a favor de madona Sança, reina de Sicília i Jerusalem, per valor de 170 florins d'or aplicadors a l'obra de Sant Joan, lliurada pel Capítol el 1340. Hi fa referència també en la III part, c. 3, p. 190. *en Plaçensa* Cf. supra, nota a la línia 2841.

- la Natiuitat de Nostre Senyor, lo cloquer, el sacristà e·l cor fan sol·lempnitat de doble larch maior. E la vigília de cascuna de les dites festiuitats, la dita sglésia se deu enrosar e engranar, e lo cor e·l vestiari, segons és acostumat. E la dita sglésia se deu encortinar, segons
- 2900 és ordinat en los officis del monge e del diacha. E més auant lo jorn de les dites festiuitats per lo matí, abans que·l poble vinga a la sglésia, lo sacristà deu enjoncar la dita sglésia e lo cor e·l vestiari de jonch vert, e per tots los lochs acostumats. E a cascuna de les dites festiuitats ha professó general ab capes. E ha·y offerta a la missa maior.
- 2905 E tortes als preueres per leuar lo cors de Jhesuchrist. E deuen trer a les primeres vespres vuyt perells de relíquies. E a la missa maior totes les relíquies e tot lo argent; les quals relíquies e argent no·s deuen leuar del altar entró que vespres sien dites dels jorns de les dites festiuitats. E totes les creus deu treure al altar lo dit sacristà en les primeres vespres, les quals hi deuen star per totes les huytaues, exceptat
- 2910 en lo jorn de la festiuitat del *Corpus Christi*, en la qual no·s posen relíquies en lo altar maior, sinó tant solament en les primeres vespres, e açò per rahó de la custòdia maior, qui aquell jorn deu star en lo altar sollempnament.
- 2915 Ítem en les festiuitats de Pascha e de Pentacosta, e de sant Johan de juny, e de sancta Maria d'agost, e en la Decol·lació de sant Johan, e en la Natiuitat de Nostre Senyor, deu trer lo obrer preuere de la dita sglésia lo pali, el retaule de les perles e·l pali d'en Ffrançès Fabre, e posar·los al altar, segons és acostumat. l34r
- 2920 Ítem en les festiuitats damont dites e en totes festiuitats en què haia professó general ab capes en la dita sglésia, no ha sermó de matí en les misses. Mas és ver que en la festiuitat del *Corpus* hi ha sermó après vespres. Ítem en la Natiuitat de sant Johan bapteste hi ha dos sermons après vespres, la hun se deu dir a la sglésia e·l altre en la
- 2925 claustra. E a la Decol·lació de sant Johan bapteste hi deu hauer sermó après vespres en la sglésia tant solament. Ítem en la festiuitat de la Ephifania, si bisbe o altre prelat de maior dignitat farà lo offici o dirà la missa maior aquell dia, lo cloquer, el cor e·l sacristà fan doble larch

2918 *Francesc Fabre* El llegatari podria ésser un clergue d'aquest nom que el 24 de gener del 1458 era titular d'una capella de Sant Joan, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 171 b. És més probable que fos el mercader de Perpinyà homònim, el qual, amb el canviador Joan de Barqueres, prestava 300 florins d'or a l'obra de l'església de Sant Mateu l'agost del 1420, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 297 b.

maior per tot lo jorn, axí com en los altres dobles larchs damont scrits *in omnibus et per omnia*, e ladonchs no y ha sermó de matí ni de vespre. 2930

[11]. *Regles generals per tots los officis de les festiuitatz de doble larch menor e són ditz dobles larchs menors, car no ban professó ab capes ne ban totes les sollempnitats complidament dels dobles larchs maiors*

Et primo en la festiuitat de sant Beneset, la Anunciació de sancta Maria, la Dedicació de la sglésia, la festiuitat de sant Pere e de sant Paül, la Natiuitat de sancta Maria, la festiuitat de sant Nicholau e en la festiuitat de sant Johan euuangeliste après Nadal, lo cloquer, el cor e-l sacristà fan sollempnitat de doble larch complidament, mas no ixen relíquies en lo altar maior, sinó en la Anunciació de sancta Maria e en la Natiuitat sua, en los quals deuen trer vuyt perells de relíquies a les vespres primeres e segones, e a missa maior, segons és acostumat; e lo sacristà deu hauer jonch per enjonchar la sglésia. Ítem a les dites festiuitatz deu hauer sermó, exceptat en la festiuitat de sant Beneset e de la Dedicació de la sglésia, en les quals dos festiuitats no ha sermó, si donchs no venien en dimenge. 2945

Ítem que en les damont dites festiuitats no ha processió, si donchs no venien en dimenge, e adonchs se deu fer la professó segons és contengut en la sentència arbitral dels officis de la sglésia. Ítem que en les dites dos festiuitats de sancta Maria no sonen sinó hun seny dels maiors ab los dos senys dels finestrals, mas fan lo trillo axí com als altres dobles larchs. Ítem a la Dedicació de la sglésia lo sacristà deu fer sonar e fer los trillos axí com a doble larch, per rahon del perdó, segons és acostumat. Ítem a les festiuitatz de sancta Eulàlia e de sancta Júlia, lo cloquer fa doble breu ab senys menors, el cor fa doble larch e lo sacristà ensén com a VIII° lissons. |34v| 2955

[12]. *Regles generals per tots los officis de les festiuitatz de doble breu maior en los quals deu sonar hun seny dels maiors*

Et primo la Circun[ci]sió, la Ephifania, la Cadira de sant Pere, lo diluns après Pascha, dominica *in albis*, lo diluns après Pentacosta, sancta Maria Magdalena, *vincla sancti Petri*, *Transfiguracio Domini*, la Dedicació de sant Miquel, santa Katerina, sant Andreu, la dominica de Trinitat, sant Stheue après Nadal e la vigília de Nadal, comensant 2960

2944 dos *interlin*

2949 dites *in marg dext* | 2950 dos *interlin*

- aquell jorn a laudes, lo cloquer, el cor e-l sacristà fan sollempnitat de doble breu maior, e en les dites festiuitats deu hauer test a missa
- 2965 maior e ha-y treyt de euuangelí e de Déu gràcies, e ha-y sermó de matí, exceptat a la festiuitat de la Transfiguració de Nostre Senyor, en les quals tres festiuitats no ha sermó, si donchs no venien en dímenge. Emperò en la festiuitat de Epifania lo sacristà és tengut ençendre siris de doble larch en lo nombre de doble breu, deu ixir la custòdia
- 2970 maior e ha-y oferta a missa maior e tortes a leuar lo cors de Jhesuchrist, axí com als dobles larchs maiors; e dos ençensers que deuen tenir los acòlits. E si en la dita festiuitat de la Ephifania bisbe o altre prelat de maior dignitat farà lo offici o dirà la missa maior, ladonchs lo cloquer, el cor e-l sacristà són tengutz fer doble larch en tot e per tot,
- 2975 e adonchs no y ha sermó, car ha-y professó general ab capes per la claustra.

[13]. *Regla general per totz los officis de les festiuitatz de doble breu menor*

- Et primo* la Conuersació de sant Paül e en les festiuitats de sant
- 2980 Anthoni e de sant Blàser e de sant Mathià, de sant Ambrosi, de sant March e de sant Felip e sant Jacme, e de la Inuenció de la Vera Creu, e de sant Johan porta latina e de la Reuelació de sant Miquel, de la celebració de sant Paül e de sant Jacme maior, e de sancta Anna e de sant Ypòlit e de sant Berthomeu, de sant Augustí, de la Exaltació de
- 2985 la creu e de sant Matheu, de sant Jerònim e de sant Luch, e de sant Symon e Judes, e de la Concepció de la Verge Maria, e de sant Thomàs e dels Innoscents, e en los disaptes en los quals se fa lo offici maior de la Verges Maria e en les huytaues sollempnes |35r| de Nadal, de Pascha e de Pentacosta, lo cloquer, el cor e-l sacristà fan sollempnitat de
- 2990 doble breu menor e no y ha sermó, si donchs no venien en dímenge, exceptat en lo jorn dels Innoscens e de sant Anthoni e de sant Blàser, en les quals tres festiuitats deu hauer sermó a la missa. E deuen trer test a missa maior en les dites festiuitats, exceptat en los jorns de les dites huytaues. És ver que en les festiuitatz de sant Anthoni, de sant
- 2995 Blàser e de sancta Anna e de sant Ypòlit, e en lo jorn de les dites festiuitats de la creu lo dit sacristà ensén e fa sollempnitat de VIII° lissons, mas que en los jorns de les dites dos festiuitats de la creu, per reuerència e honor de la Vera Creu, ha test en la missa maior, so és saber, la Vera Creu. E lo sacristà és tengut donar ciris ferials e ençens

en los introhits de les misses maiors, axí com a sollempnitat de doble breu, e a la fi o conclusió de les dites misses ciris ferials per il·luminar e acompanyar la Vera Creu. Ítem en lo jorn dels Innoscens e de sant Anthoni e de sant Blàser, de sancta Anna e de sant Ypòlit, e en les huytaues sollempnes damont dites, lo sacristà ensén axí com a VIII° lissons e no y ha test a missa si lo sacristà no y dóna ençens de gràcia. E és ver que lo cabiscol intona tot sol del mig del cor a les dites huytaues sollempnes a vespres, matines, prima e tèrcia tant solament, e a les altres hores intona lo domaser qui tén lo cor. E lo diacha o·l monge diu les anthíphenes e los responsos e los *Benedicamus*. E a les hores que lo dit cabiscol intona a les dites huytaues, les antíphenes són de cor maior. E a prima e a tèrcia los responses, els versets e·ls *Benedicamus* són dels semmaners del cor, segons és acostumat.

Ítem en totes les altres huytaues sollempnes de totes les altres festiuitatz lo cloquer e·l sacristà fan lo seruey axí com a VIII° psalms. E lo cor fa doble breu, axí com damont és dit de les altres vytaues sollempnes. E lo cabiscol intona del mig del cor tot sol, axí com damont és dit de les altres huytaues sollempnes.

[14]. *Regles per totes les festiuitatz de VIII° lissons*

Et primo en la festiuitat de sant Julià e sancta Basilissa e sant Ylari, de sant Sebastià, de sancta Agnès, de sant Vicens, de sancta Àgata, de sant Johan e sant Paül, del cap de les huytaues de la Natiuitat de sant Johan bapteste, de sanct Nazari, |35v| de sant Domenge, de sant Laurens, de sant Benet, del cap de les huytaues de la Assumpció de sancta Maria e del cap de les huytaues de la Decol·lació de sant Johan bapteste, de sant Francès, de la Passió de la ymage de Jhesuchrist, de sant Martí, de sant Bres, de sant Romà, de sancta Cicília, de sant Clement, de sant Saturní, del cap de les huytaues de sancta Catherina, de sant Paül de Narbona, de sancta Lúcia, de sant Thomàs màrtir e bisbe, e de sant Silvestre papa, en les dites festiuitatz lo cloquer, el sacristà e·l cor fan sollempnitat de VIII° lissons e no y ha sermó, si donchs no venien en dimenge. |36r|

[15]. *Officis e càrrechs pertanyents al monge de la dita sglésia de Sant Johan*

Et primo lo dit monge és tengut donar vin e hòsties a tots los preueres qui volran celebrar en la dita sglésia de Sant Johan e en la

capella del sementeri e en la capella del Spital dels pobres de Sant Johan. Ítem és tengut donar hòsties per combregar a tot lo poble qui en la dita sglésia volrà combregar, o qui en cas de necessitat de la dita sglésia volrà esser combregat. E més auant és tengut tostemps donar
3040 vin per combregar al dit poble dins la dita sglésia tant solament, exceptat en les quatre festes anyals e en les vigílies de aquelles, en les quals és tengut donar vin a combregar lo ssenyor bisbe.

Ítem lo dit monge és tengut totz jorns de apperellar dins lo vestiari de la dita sglésia la administració dels càlits ab vin e hòsties tant
3045 solament a totes les misses altes que-s celebraran en la dita sglésia, exceptat en les misses altes que-s celebraran en lo altar de sancta Maria. E més auant és tengut de aperellar vin e aygua als canadells del altar maior e de portar-los en lo dit altar per seruehy de les misses altes.

Ítem lo dit monge és tengut de gardar en la sglésia e de fer e exercir tots officis qui-s pertanguen al diacha en tots los dimenges après dita la hora canonical de completa, e tant de temps com lo dit diacha tardarà a donar lo sermó per lo dimenge vinent. E axí mateys lo dit
3050 monge és tengut gardar a la dita sglésia e fer e exercir tots los officis qui-s pertanguen al dit diacha en lo Dijous o lo Diuendres Sants, quant lo dit diacha va a Elna per portar lo crisma e lo *oleum sanctum et infirmorum*, segons és acostumat.

Ítem lo dit monge és tengut de dir los euuangelis de les misses sollempnes o no |36v| sollempnes, en les quals haurà professó per vila,
3060 e tant de professons ordinàries quant extraordinàries, e facents los officis dins la dita sglésia o fora la dita sglésia, per ço car lo diacha és tengut portar la primera creu en les dites processions.

3037-3039 COMA II, c. 9, p. 127ss., copia un «rescrit» del 1308, que de fet és un acord entre el bisbe com a capellà major de Sant Joan i el Capítol, on estatutàriament es precisen les funcions del monjo que després han estat desenvolupades en la consuetat. Cf. p. 130: «Propterea monachus debet dare hostias ad celebrandum missas et nichilominus ad communicandum per totum annum».

3039-3042: «... monachus debet dare vinum suis expensis ad omnes missas et ad omnia alia per totum annum ad communicandum omni populo, exceptis tribus festis Natalis Domini, Paschae et Pentecostes, quibus tribus festis et eorum vigiliis dat vinum dominus episcopus ad communicandum», *ib.*, p. 130.

3044 *càlit* Variant de calze-càliç, no registrada ni documentada

3058-3062: «Imprimis statuerunt et declararunt quod monachus ecclesiae praedictae debet per se vel per alium dicere epistolam et evangelium, ubi diaconus et sub-

Ítem lo dit monge és tengut de hauer e donar carbó per fer brases per encensar a totes les misses altes e a tots altres diuinals officis totes vegades que necessari serà, segons és acostumat. 3065

Ítem lo dit monge és tengut de portar e montar lo euuangelier al feristol e lo encenser ab foch e ençens per lo euuangelí en totes les festiuitats de doble larch e de doble breu en les quals porte test o reliquiari a la missa maior. E més auant en lo jorn de Nadal als euangelis de totes les tres misses altes, segons és acostumat. 3070

Ítem lo dit monge és tengut de dir o de fer dir e cantar les professies que s deuen dir e cantar a les misses altes, totes vegades que y haurà vna professia tant solament. E més auant en lo Diuendres Sant, en lo ofici de la demostració del *Corpus Christi* en què ha dos professies, lo dit monge és tengut dir la primera professia tant solament, segons és acostumat. 3075

Ítem lo dit monge és tengut de portar e de montar lo epistoler al cor de la dita sglésia, totes vegades que s'i hauran dir e cantar les professies; e après que seran dites, encontinent dauallar e tornar lo dit epistoler al altar maior per seruehy de les epístoles, segons és acostumat. 3080

Ítem lo dit monge és tengut de portar la payrola ab aygua senyada cascun dimenge per lo *Asperges me* etc., e seguir lo domaser qui dóna la aygua senyada entró al altar de sancta Maria e al altar de sant Pere, portant la dita payrola. E més quant los preueres dauallen del cor per anar a la processió en los dits dimenges, és tengut de tenir en la mà dreta la dita payrola, tant com lo dit domaser donarà de la aygua senyada als ditz preueres. E axí mateys per la manera damont dita és tengut lo dit monge portar la dita payrola fèria II, III e IIII de les Rogacions, quant lo domaser comensa *Exsurge Domine* etc., ço és, quant deuen partir les processions de la dita sglésia per anar fer lo 3085 3090

3083 *Asperges me* CAO 1494 3090-3095 *Exsurge Domine* CAO 2822

diaconus essent impediti. Item si diaconus esset in altari indutus, monachus debet ire comitatum cum ebdomodario, et omnia alia facere per se vel per alium. Si diaconus est extra ecclesiam officium diaconi exercendo, tunc monachus debet dicere vel dicere facere evangelium», *ib.*, p. 128-129.

3063-3065 : «Item debet dare brasas accensas per totum annum ad proprias spensas», *ib.*, p. 131.

3082 *payrola* Possible occitanisme, encara que el mot és documentat en escrits catalans del s. XIV, COROMINES VI 459; aquí sembla significar més aviat l'atuell ara impròpiament anomenat salpasser.

3095 ofici a les perròquies, segons és acostumat. Emperò en los dits tres jorns no-s dóna aygua senyada |37r| als preueres anant a les dites processions, sinó en aquells qui són entorn lo altar maior quant se canta lo dit *Exsurge Domine*.

3100 Ítem lo dit monge és tengut de aportar la dita payrola de la aygua senyada a totes absolucions de anniuersaris e a totes altres absolucions qui-s fassen per deffunts e vna payrola en la benedicció de les candelles en la festiuitat de la Purificació, e axí mateys en la benedicció dels Rams en la dominica de *Ramis palmarum*; ço és a saber, la segona payrola, car la primera payrola que va ab lo domaser és del diacha. Ítem en lo jorn dels Morts e en lo primer diuendres de Carema, e axí mateys en lo derrer dimecres de Carema, lo dit monge és tengut de fer portar dos payroles ab ayga senyada, la vna de les quals va ab lo domaser donant ayga senyada per les claustres e l'altre va donant ayga senyada per tots los sementeris de la dita sglésia, segons és acostumat.

3110 Ítem lo dit monge és tengut de fer portar dos ençensers a dos clergues qui porten sobrepellisses a totes processions generals e qui-s fassen tant per les claustres quant per la vila, en les quals porten lo *Corpus Christi* o relíquies. E més auant és tengut en les processions de les Rogacions demanar al cabiscol de la dita sglésia dos infants ab sobrepellisses per portar lo missal e la casulla en la sglésia on se deurà fer lo ofici; e los dits infants, après que-l ofici serà fet, deuen tornar a Sant Johan les dites coses e donar-les al dit monge.

3115 Ítem lo dit monge, totes vegades que la processió irà a la capella del sementeri per alguna festiuitat de la dita capella, a les vespres e axí mateys a la missa maior del jorn de sant Johan de *porta latina*, és tengut portar lo encenser del argent ab brases e encens per encensar als altars de la dita capella, lo qual monge deu anar ab lo dit encenser dauant lo domaser qui fa l'ofici.

3120 Ítem lo dit monge és tengut de hauer senres passades de eximents, o de llor, en lo jorn de *feria quarta in capite jejunii* per donar als clergues e al poble qui en la dita sglésia vindran pendre les dites sendres, segons és acostumat.

3115-3120 Ítem ...l'ofici *add in calce*

3125 *Add al man*

3096-3106: «Item debet aportare aquam benedictam per ecclesiam et cimeteria quotiescumque processio fit in ecclesia vel cimeteriis», *ib.*, p. 129.

3121 *eximents* Variant d'eixarments, sarments.

- Pentecoste 3125
- Ítem lo dit monge és tengut de hauer genesta e maiüts per fer los fochs o flamauries, e aquells lansar en la sglésia en lo jorn de Pentacosta en la missa maior e a vespres, segons és acostumat.
- Ítem lo dit monge és tengut de exercir e fer exercir tots officis e càrrechs pertanyents al diacha e a son offici ordinari, totes e quantes vegades lo dit diacha sia ocupat en algun offici de la sglésia o fora de la sglésia, ab què lo dit offici que ell farà pertangua a ell o a son offici de diachonat, e no en altre manera. Exceptats los officis propis pertanyents al dit diacha e no a altre, qui són los següents: dormir en la sglésia e gardar aquella cascuna nit, engranar, encortinar les parts pertanyents al dit diacha, portar ayga per les misses e al lauador |37v| e als salpassers e a les fonts, e donar los sermons ordinaris, anar al crisma, obrir lo cor e mudar los libres a les rodes del cor, encendre les lànteses, obrir les portes de la sglésia e de les reges del altar maior, e spolsar e mudar los tapits al altar maior, e posar e mudar les cortines del entorn del dit altar, e trer les creus al dit altar en los dobles larchs ordinats e acostumats, encortinar la cadira del domaser e posar lo bancal o banch en lo mig del cor en los dobles larchs e breus, e en les huytaues sollempnes, e lo tapit sobre lo dit bancal en los dobles larchs, segons és acostumat en aquests officis dessús expressatz e posats. Lo dit monge en alguna manera no és tengut mas a tots los altres officis pertanyents al dit diacha, totes vegades que'l dit diacha sia ocupat, segons damont és dit e segons és acostumat. 3130 3135 3140
- Ítem lo dit monge és tengut de fer exercir tots los officis que haurà a ffer en la dita sglésia e en los diuinals officis per preueres o altres clergues qui sien en sacres òrdens e no per altres, exceptat lo engranar e fer brasses e encortinar e donar vin e hòsties, les quals coses e officis pot fer exercir a qualsseuulla clergues, segons és acostumat. 3145 3150
- Ítem lo dit monge és tengut sonar o fer sonar en lo cloquer de la dita sglésia a totes festiuitats de VIII° lissons als derrers treyts de ves- 3155

3126 *maiüts* Desfem el diftong d'acord amb el topònim *La Maiüt*, «nom que es dóna a l'església de Sant Martí de Fenollar, prop del Voló (Vallespir)», ALCOVER-MOLL VII 315. El nom es refereix sens dubte a una planta que es combina amb la ginesta i, un cop encesa, es llança per simular les llengües de foc de la Pentacosta. Fora del topònim esmentat, el mot no apareix enlloc més.

3126-3127: «... debet in festo Pentecostes habere quolibet anno flores, ignem et tubas et manus et pelues siue *concas de aram*, ut moris est dictae ecclesiae», *ib.*, p. 129.

3127 *flamauries* Flamarades, mot no registrat.

- pres e de matines dos squelles, e al derrer treyt de missa dos squelles e hun seny dels menors; ço és saber, lo menor dels menors, car lo seny maior dels menors deu toquar totes vegades lo scobaler. Emperò si lo diacha per uentura no era ocupat en lo altar o en altre offici a ell pertanyent, deu toquar al dit derrer treyt de missa lo seny menor dels menors tant solament. E si per uentura la dita festiuitat se colia dins la vila de Perpenyà, lo dit monge és tengut sonar a laudes dos squelles e lo diacha hun seny, e lo scobaler altre seny dels menors, segons és acostumat.
- 3160
- 3165 Ítem lo dit monge és tengut sonar o fer sonar a totes festiuitats de doble breu de senys menors a vespres e a matines als derrers treyts dos squelles, e al treyt de laudes axí mateys, e als treytz de tèrcia o missa maior vna squella ensemps ab vna altre que'n deu toquar lo scobaler. E après que haurà pausat les dites squelles, lo dit monge és tengut sonar lo seny menor dels menors ensemps ab lo altre seny que deu toquar lo scobaler. E après que hauran pausat los dits senys, és tengut sonar per lo derrer treyt dos squelles e lo dit seny menor dels menors, segons és acostumat, e lo scobaler lo seny maior dels menors. [38r]
- 3170
- 3175 Ítem a tots dobles breus o dobles larchs de senys maiors, lo dit monge és tengut sonar e fer sonar totes les squelles e senys del dit cloquer, segons requeren les festiuitatz, ço és saber, als dobles breus hun seny dels maiors e als dobles larchs dos senys dels maiors per la forma e manera que és posada en la pràctica del sonar al offici del scobaler dejús escrita, reservada tostemps vna corda per sonar al scobaler e altra
- 3180 al diacha, si donchs lo dit diacha no era primer ocupat en altre offici a ell e a son offici de diacha pertanyent; és ver que tostemps que toquen seny maior o senys maiors, los ditz diacha e scobaler deuen tirar e sonar al seny menor dels maiors cascun vna corda, e l'altre lo monge e totes les altres se pertanyen al dit monge, segons és acostumat.
- 3185
- 3190 Ítem en la festa de la Ephifania lo dit monge és tengut sonar axí com a doble larch maior; e si per uentura aquell jorn diran la missa maior bisbe o altre prelat de maior dignitat, lo dit monge és tengut sonar en tot e per tot complidament axí com a doble larch maior, segons antigament és stat ordinat e acostumat.

3172 menor *in marg sin*

3174-3177: «Debet insuper habere homines suis spensis ad trahendum simbala et campanas in omnibus festis duplicibus longi et duplicibus brebis per totum anum in festis novem lectionum», *ib.*, p. 129-130.

Ítem lo dit monge és tengut sonar e fer sonar totes les squelles e senys del dit cloquer per totz los fahels deffunts lo dimarts de la Sempmana Sancta a la hora de obsèquia tres treyts a clars. E lo dimecres après següent per la processió general dels morts altres tres treyts ho hun treyt que dure tant com trigarà fer la dita professó tocant tostemps a clas; e après, tocat lo treyt de nona, és tengut toquar tres treyts per la missa del migjorn qui-s diu sollempnament per tots los fahels deffunts, segons és acostumat, reseruada tostemps vna corda al scobaler e altre al diacha, si occupat no serà en altre offici a ell e a son offici de diacha pertanyent. 3195

Ítem lo dit monge és tengut axí mateys sonar a clas tots los senys e squelles del dit cluquer en lo jorn de Martror, disents lo psalm de *Magnificat* de les vespres de Tots Sants; ço és a saber, tres treyts per les vespres de mortz. En après la hora del seny del ladre, altres tres treyts per fer memòria al poble que pregunen Déu e fassen almoynes per les ànimes deffunctes, e en l'endemà, que és lo jorn de la memòria dels mortz, lo dit monge és tengut sonar e fer sonar per matines e per laudes e per prima e per cascuna hora canònica del dit jorn tres treyts a clas; e per la processió general hun gran treyt a clas o tres treyts qui deuen durar aytant com trigarà fer la processió, lo qual treyt o treyts de processió van axí mateys per nona. Emperò reseruada tostemps vna corda als dits scobaler e diacha, axí com damont és dit e segons és acostumat. |38v| 3200

Ítem lo dit monge és tengut sonar e fer sonar cascun dilluns que-s fasa processió general per los comfrayres de Sant Johan vna squella ensemps ab vna altre que-n deu sonar lo scobaler. E més cascun diuendres de la Carema en què-s fassa processió general per los deffunts vna squella ensemps ab altre que-n deu sonar lo dit scobaler, e deuen sonar les dites squelles tant com trigaran fer la dita processió, segons és acostumat. 3215

Ítem lo dit monge és tengut sonar e fer sonar per lo diacha damont dit, totes vegades que lo dit diacha serà primer occupat per algun offici a ell pertanyent, segons damont és dit dels altres officis e càrrechs al dit diacha pertanyents. 3220

Ítem lo dit monge és tengut en totes matines de doble larch e totes e quantes vegades ligiran lissons o professies en lo feristol qui és prop la porta de la libreria, de apperellar aquell e posar-hi lo ligender; 3225

3211 axí mateys *interlin*

3203 *Magnificat* Lc 1, 46-55

e quant ligeran prophecies en lo dit feristol, axí com en la vigília de Pascha e de Pentacosta, portar-hi lo pistoler e aquell posar sobre lo dit feristol, e, après que haurà seruit, de plegar e tornar-lo en son loch, segons que és acostumat.

Ítem lo dit monge és tengut en totes matines de doble larch e de doble breu, en les quals haurà ençens e deuran ençensar al primer nocturn, de posar e de apperellar lo ligender en què deuran ligir sobre lo feristol en què deurà star, segons la festiuitat requerrà; car lo diacha és ocupat en fer brases per ençensar e en seruir lo domaser qui haurà ençensar. Exceptat en lo jorn de Pascha e de Pentacosta, e per totes les festiuitatz de doble larch e breu qui vindran en lo temps del Paschor, car ladonchs lo diacha ha a legir la primera lissó qui és lo euangeli, perquè ell mateys diacha ha e és tengut adobar e parar lo feristol e-l ligender. E ladonchs lo dit monge és tengut fer brases e ajudar ençensar al domaser, e axí mateys és tengut lo dit monge fer brases e ajudar ençensar a totes les festiuitats de doble larch e de doble breu als terçés nocturns, car lo diacha és tengut dir lo euuangeli, segons que és acostumat.

Ítem lo dit monge és tengut enrosar e engranar tota la dita sglésia e les portes, e·ls grasons d'aquelles, exceptada la nau qui és de sant Andreu entró a la porta del *Corpus*, qui ix al sementeri, segons és acostumat; ço és saber cascun disapte de Pascha a sant Miquell de setembre, e de sant Miquell entró a Pascha cascun mes vna vegada, ço és saber, lo dissapte pus prop del mig del mes; e més auant a totes les vigílies de les festiuitatz de doble breu de les quals ha altar en la dita glesa, en les quals són enteses e compreses les festes de la Ephifania e de la Exaltació de la Creu, e de Trinitat. E lo dit monge totes vegades que engranarà és tengut engranar los banchs e lo loch dejús los banchs qui |39r| són dins la sua part de la dita sglésia.

Ítem lo dit monge és tengut encortinar tota la dita sglésia en les festes dejús scrites e per la manera e forma dauall scrites, exceptat que no és tengut encortinar los cancells del altar maior e del *Corpus*, e de sant Pere, ni res encortinar en lo cor de la dita sglésia. *Et primo* lo dit monge és tengut encortinar la nau maior de la dita sglésia de cobertós de ceda en la festiuitat de la Ephifania e de la Purificació de sanc-

3247 *grasons* Grasó és derivat de «grasa», «graó», esglaó; cf. COROMINES IV 629-630. Cf. infra, línia 3790.

3257-3259: «Item monachus debet encortinare et desencortinare, sicut consuetum est», *ib.*, p. 131.

ta Maria e de la Ascensió de Nostre Senyor e de la Dedicació de la sglésia, e de Pentacosta, e de *Corpus Christi*, e de la Natiuitat de sancta Maria, e de la festiuitatz (*sic*) de Tots Sants, e los quals cobertons hi deuen star per totes les huytaues de les dites festiuitatz. Ítem a la Natiuitat de Jhesuchrist e a la festiuitat de la Resurrecció, e a la festiuitat de la Assumpció de la gloriosa Verges Maria, lo dit monge deu e és tengut encortinar la dita nau maior de orles d'or. E més auant lo cadaphalch del euuangelí de un drap d'or ab senyals de scachs a les dites tres festiuitatz tant solament, e a les altres festiuitatz damont dites és tengut encortinar lo dit cadephalch d'un drap de ras d'aquells del cardenal o d'altres, segons és acostumat.

Ítem lo dit monge és tengut encortinar la nau maior de la dita sglésia de cobertós simples encontinent passades les huytaues de la Ephifania, e deu star encortinada dels ditz draps entró a la dominica *in qua totum dicitur de Natiuitate inclusine*. Encara més, lo dit monge és tengut de encortinar la dita nau de la dita sglésia lo dillús *post dominicam in albis* dels ditz cobertós simples, la qual deu star encortinada de la dita roba *usque ad dominicam in qua totum dicitur de Resurreccione* inclusiuament.

Ítem a la Natiuitat e a la Decollació del gloriós sant Johan bap- tiste, patró de la dita sglésia, lo dit monge és tengut encortinar la dita nau maior de orles d'or e de palis d'or, e de frontals d'or, e la nau de sant Pere de drap de ras tant com bastaran, e après de cobertós de ceda e de palis, e de frontals. Ítem la intrada de la sglésia dauant la porta maior tot al entorn lo dit monge és tengut encortinar de cobertós de ceda, e de palis o draps d'or, e de frontals d'or. Ítem totz los pilars de tota la sglésia lo dit monge és tengut encortinar o cobrir de cobertós o de draps de ras, si n'i haurà, o de draps de ceda. E axí mateys a la perxa prop la capella de Sant Blàser deu posar e encortinar hun cobertor de ceda, segons és acostumat.

Ítem deu encortinar lo cadaphalch on se diu lo euuangelí e hon prehiquen del drap d'or ab senyals d'escachs, o de palis d'or, e totes vegades ab frontals d'or a les dites dos festiuitatz de sant Johan bap- tiste tant solament. |39v|

Ítem lo dit monge és tengut fer exercir tots los officis que haurà a fer en la dita sglésia e en los diuinals officis a preueres o a altres clergues qui sien en sacres òrdens e no a altres persones, exceptat lo engranar e fer brases e encortinar, donar vin e hòsties, les quals coses

e officis pot fer exercir a qualsseuulla clergues simples tonsuratz, segons és acostumat.

Ítem lo dit monge és tengut fer e fer fer més auant tots altres càrrechs e officis acostumatz, scritz o no scritz, dels quals no sia feta
3305 menció dessús en lo present libre.

[16]. *Officis e càrrechs pertanyents al diacha de la dita sglésia de Sant Johan*

Primo lo dit diacha és tengut totes nits dormir dins lo vestiari de la dita sglésia, en la cambra a ell diputada; e més auant és tengut cas-
3310 cuna nit, abans que·s vaja colgar, de gardar bé e diligentment tota la sglésia e bèn gardar e sercar tots los lochs duptoses e sospitoses ensemps ab lo sacristà e·l scobaler, segons és dit damont en los officis del sacristà e serà dit dauall en los officis del scobaler.

Ítem lo dit diacha és tengut tots jorns a matines e a vespres obrir
3315 lo cor de la dita sglésia, ço és saber al primer toch de la squella tant de matines quant de vespres; e si per uentura lo dit diacha haurà montar al cloquer per sonar en qualseuulla sollemnitat de doble, és tengut obrir lo dit cor abans que se'n puig al dit cloquer per sonar, e més auant és tengut tancar lo dit cor tots jorns après que seran dites les
3320 hores canòniques de migjorn e de nona, e axí mateys après que serà dita completa. Exceptat en lo temps de la Carema, quant se disen les hores e la missa maior al mig |40| jorn, que ladonchs lo dit diacha no deu tancar lo dit cor, pus cha haurà ubert per matines entró que són dites vespres, quant tots se van dinar; e axí mateys en lo dit [temps]
3325 de la Carema és tengut lo dit diacha obrir lo dit cor al primer toch o comensament de la obsèquia e après tancar aquell, dita completa e no d'abans, segons és acostumat.

Ítem lo dit diacha és tengut cascun jorn al primer toch de la sque-
3330 lla de matines obrir totes les portes de la sglésia acostumades obrir de la clau tant solament, e les portes de sant Blàser e de la canongia és tengut obrir lo dit diacha per tal manera que los preueres e altres qui vindran en la dita sglésia per matines puschen intrar en la dita sglésia per les dites dos portes a tota lur libertat e voluntat. E si per uentura lo dit diacha haurà montar al dit cloquer per sonar per alguna
3335 festiuitat de doble, ladonchs lo dit diacha deu e és tengut obrir les dites portes, segons damont és dit abans que se'n puig al cloquer.

Ítem lo dit diacha és tengut obrir les portes de la dita sglésia en lo temps de la Carema cascun jorn a vna hora après migjorn, exceptat en los dimenges e en lo jorn de sancta Maria de martz, en los quals 3340
jorns no-s deu tancar la dita sglésia entró a la nit per les gents qui aquells jorns van sercar los perdós après dinar. Ítem és tengut cascun jorn obrir les dites portes de la sglésia axí com se fa jorn, les quals deu lezar ubertes patentment del tot.

Ítem és tengut lo dit diacha obrir la porta dejús lo cor cascun jorn, de Pascha a sant Miquel de setembre tant solament. 3345

Ítem lo dit diacha és tengut tots jorns de sonar e despertar lo scobaler per sonar matines, e més auant és tengut fer senyal o signe al dit scobaler per sonar laudes; e axí mateys per sonar lo *Pater Noster* cascun jorn en la missa primera e en la hora acostumada. E si y haurà vna missa tant solament, deu fer lo signe del *Pater Noster* en aquella missa. 3350
Emperò en lo jorn de Nadal se fa lo signe del *Pater Noster* a la derre-ra missa qui-s diu en lo altar maior.

Ítem lo dit diacha és tengut en tots los jorns que haurà sonar a doble per matines despertar lo sacristà abans que se'n puig al cloquer per sonar, per ço que lo dit sacristà sia leuat ab temps per guardar la 3355
sglésia, qui deu esser e star vberta, per ço que los |40v| preueres qui volran o hauran venir a matines puschen intrar en la sglésia a lur voluntat.

Ítem lo dit diacha és tengut totz jorns obrir les retxes del altar maior après que hauran tocat per matines e per vespres, e aquelles 3360
tancar de matí après que seran dites les misses del altar maior; e axí mateys après que seran dites vespres. Emperò en los jorns enfra sempmana del temps de la Carema, lo dit diacha no és tengut tancar les dites retxes, pus són vbertes de matí entró que seran dites vespres; e après és tengut obrir les dites rexes quant pausa lo treyt de completa e, fenida completa en lo cor, deu-les tancar, segons és acostumat. 3365

Ítem lo dit diacha és tengut tots jorns, après que hauran tocat per matines, de obrir les tancadures de la roda del mig del cor d'aquells 3370
libres que hauran necessaris en aquell jorn e aquells tancar après que hauran seruit. E axí mateys lo dit diacha és tengut de mudar los libres de la dita roda totes vegades que necessari serà.

Ítem lo dit diacha és tengut totz jorns, tocases matines, montar e portar lum al cor per fer lo diuinal offici, e totes vegades que y haurà

3339 lo *ms los*

3348-3351 *Pater noster* Mt 6, 9-13; Lc 11, 2-4

- 3375 *canticum gradu(u)m* és tengut dir aquell ab lo domaser. E totes vegades que y haurà offici menor de sancta Maria, dir aquell ab lo domaser. E és tengut lo dit diacha en les matines del dit offici de sancta Maria dir e cantar lo inuitatori e psalmejar ab lo domaser tenint la hun vn cor e l altre l'altre; e lo dit diacha és tengut dir e cantar lo primer verset e ligir les tres lissons, e dir e cantar lo primer e lo segon respons a miga veu, segons és acostumat. E més auant en les laudes del dit offici és tengut comensar e cantar la prosa de la antíphena de laudes, e si en lo cor haurà preuere o preueres qui puxen ajudar a dir laudes al domaser, axí quant és de bona costuma, lo dit diacha, comensada la dita antíphena de laudes, deu dauallar del cor ab la candelada de la ferla e deu anar per fer brasses per ençensar a les dites laudes, ço és, en lo comensament del ympne; e deu ençensar en lo altar maior e après al *Corpus*, e après en lo altar de sancta Maria, e après en lo altar de sant Pere tant solament. E après deu montar en lo cor per ençensar al vulc e als preueres, segons és acostumat. E com lo dit diacha ençensarà dauant lo altar de sant Pere, lo sacristà deu esser aquí per donar-li les candeles per seruir a matines majors, les quals o la vna de les quals li deu donar ensesa e cremant per montar lum al cor. E si per uentura lo dit sacristà no serà prest en lo dit loch per donar-li les dites candeles, segons damont és dit, ladonchs lo dit sacristà és tengut de montar o fer montar les dites candeles e lum al cor per seruir a les dites matines. |41r|
- 3380
- 3385
- 3390
- 3395

Ítem lo dit diacha deu saber que en los dissaptes qui vindran de la festiuitat de *Corpore Christi* entró a sancta Maria de setembre, si en los dimenges deurà hauer matines del offici menor de sancta Maria, que los dissaptes après lo toch de la *Aue Maria* lo dit diacha ensemps ab lo domaser sempmaner és tengut dir matines de madona sancta Maria bé e distinctament, e lo sacristà deu encendre per les dites matines dos candeles dinerals al altar de madona sancta Maria, segons és acostumat.

- 3400
- 3405
- Ítem lo dit diacha és tengut tots jorns de ajudar a dir e cantar ab lo domaser sempmaner o ab aquell domaser a qui-s pertenyerà totes les hores canòniques e tant del offici menor de sancta Maria quant del offici maior; emperò a prima, pus que hi haurà preueres, axí com és

3374 *canticum graduum* Cf. notam tertii apparatus ad lineam n° 208.

3400 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

3389 *vulc* La gent vulgar, del llatí *vulgus*.

acostumat e ordinat, lo dit diacha no lo y qual enteruenir, mas que don recapte al vestiari per apperellar los armaris e los vestiments que hauran seruir a la missa, e axí mateys és tengut totz jorns disent prima en lo cor de apperellar lo feristol, on se deurà ligir e cantar la epístola, segons és acostumat. 3410

Ítem lo dit diacha és tengut en tots los jorns de VIII° psalms o feriat de comensar e cantar la prosa de les antíphenes e dir los responses e los versetz e los *Benedicamus* a les hores canòniques de tèrçia, sexta, nona e completa; e més auant a completa dir e cantar la capítola primera, segons és acostumat. Emperò en lo temps de la Carema, comensant en lo primer dilluns après lo primer dimenge de Carema entró al dimecres de la Sempmana Sancta, lo cabiscol és tengut hauer hun infant àbil e sufficient a totes les dites hores per comensar, dir e cantar la prosa de les antíphenes e cantar los responses e los versets, e-ls *Benedicamus*, segons és acostumat. Emperò és entès dels jorns feriat, enfra sempmana tant solament, car en los dimenges e altres jorns festiuals lo dit cabiscol no y és tengut. 3415 3420 3425

Ítem lo dit diacha és tengut dir e cantar a les matines feriables enfra sempmana totz los inuitatoris, exceptat aquell de la vigília de Nadal, lo qual són tengutz dir los sempmaners del cor dauant lo altar maior, segons és acostumat.

Ítem lo dit diacha és tengut ligir e cantar totz los euuangelis dels tersos nocturns de matines e totz los euangelis de matines del temps de la Carema e de les vigílies, e los euuangelis de quatre témpores e de tot altre offici feriat en què haia euuangelí a matines. Emperò si en les dites matines haurà II euangelis o més axí com a les matines de Nadal, lo dit diacha és tengut dir lo derrer euangelí, qui és la VII^a lissó, tant solament, e l'altre euangelí o euangelis dóna lo cabiscol o precentors qui regexen lo cor, segons és acostumat. 3430 3435

Ítem lo dit diacha és tengut dir e cantar totz los euuangelis de les misses de *Rèquiem* qui-s diran en lo altar maior, e tots los euuangelis de les festiuitats de sollempnitat de VIII° lissons e de les huytaues de Nadal e de Pascha e de Pentacosta; e més auant en les altres vytaues sollempnes de tot l'any lo dit diacha és tengut dir |41v| e cantar lo euuangelí de la missa maior tant solament. És ver que en les festiuitats de doble larch, en les quals haurà professó sollempna ab capes, lo dit diacha no és tengut dir lo euangelí de la missa maior, mas en 3440 3445

aquells tals euangelis és tengut lo senyor bisbe o son render de la offera, segons és acostumat, car lo dit diacha, disent la missa maior, deu e és tengut plegar les capes qui hauran seruit a la professó ensemps ab lo monge e fer los altres officis a ell pertanyents.

- 3450 Ítem lo dit diacha és tengut dir lo ofici de mortz ab lo domaser tots jorns que y haurà anniuersari, e lo dit diacha deu tenir tostemp a tots los officis en què haurà enteruenir lo cor, contra lo domaser sempmaner, ço és, que la hun deu tenir la vn cor e-l altre l'altre cor. E lo dit diacha és tengut en lo dit ofici de mortz comensar la prosa de les antíphenes qui vindran al seu cor, e deu e és tengut parar al feristol del cor del bisbe lo libre per legir les lissons del dit ofici, totes vegades que necessari serà.

- 3460 Ítem lo dit diacha és tengut portar la primera creu a totes profesions generals o specials qui-s fassen tant per vila quant per clautrestes, e axí mateys a totz corses generals e specials, e a tots albatz e a totes absolucions per nouenes, cap d'anys e cap de messes, e a tots batejars comenegars e payroliars, ab què no sia primer ocupat en altre ofici a ell pertanyent, segons és acostumat.

- 3465 Ítem lo dit diacha és tengut portar la payrola de la aygua senyada a totes absolucions de deffunts e de aniuersaris, si primer en altre ofici a ell pertanyent ocupat no serà.

- 3470 Ítem lo dit diacha és tengut de fer brases e ensensar per si mateys cascun jorn a vespres e matines de sancta Maria. E en lo temps del Pascor en los jorns feriatz enfra sempmana e en los altres jorns de sollempnitat de VIII° psalms e en los jorns de les vtaues sollempnes, exceptades les huytaues de Nadal, de Pascha e de Pentacosta, lo dit diacha és tengut fer brases a vespres e a laudes, e repicar al domaser al comensament dels ympnes; e après que-ll domaser haurà ençensat al altar maior, lo dit diacha és tengut ençensar al *Corpus* e a sancta Maria e a sant Pere e al cor, comensant ençensar al cor del domaser sempmaner, segons és acostumat. |42r|

- 3480 Ítem lo dit diacha és tengut fer brases a totes les misses altes qui-dirà en la dita sglésia als offertoris, e en los dobles al exint de la missa maior e al euangeli de la dita missa portar lo encenser ab brasses e encens; e més és tengut a totes VIII° lissons de fer brases e ajudar e

3463-3465 *nota in marg*
3477-3479 *nota in marg*

3461-3462 *batejars, comenegars, payroliars* Administració dels sacraments del baptisme, de la comnió i de l'extremunció.

seruir e-nçensar al domaser a vespres e a laudes. E quant lo domaser dauallarà per encensar, lo dit diacha li deu hauer apperellada vna capa de ceda, segons requerrà la festiuitat, e lo domaser ab lo dit diacha ensemps deuen anar ençensar per tota la sglésia, segons és acostumat, e après se'n deuen pujar al cor per ençensar al vulc e als preueres, ençensant primer al cor del domaser sempmaner e après al altre cor, e après a tots los preueres e clergues seguint l'ordre dels cors, segons és acostumat. 3485

Ítem lo dit diacha és tengut de fer brases e ajudar ensensar al domaser a tot doble breu e doble larch, a vespres e al primer nocturn de matines e a laudes, car lo ençensar del terç nocturn se pertany al monge, per ço car lo diacha és tengut dir e ligir lo euuangelí a totes les matines. E més auant és tengut lo dit diacha fer brases e ajudar ençensar al domaser a vespres e al primer e al segon nocturns de les matines de Nadal. E més auant és tengut fer brases a dos brasers per seruir a dos encensers per la elevació e demostració del *Corpus* a totes les misses sollempnes en les quals hisquen los preueres ab tortes al altar maior, segons és ordinat en lo ofici del sacristà. 3490 3495

Ítem lo dit diacha és tengut totz jorns de apperellar e de administrar los vestirs o vestiments necessaris al domaser e als ministres qui han a dir les misses e fer los diuinals officis en la dita sglésia segons les festiuitatz requerran. E après dites les misses, és tengut ensemps ab lo monge de plegar los ditz vestiments e tornar-los en los lochs deguts e acostumat star. 3500

Ítem lo dit diacha és tengut de portar e montar al cor les capes dels cabiscols per missa maior a totes festiuitats de VIII° lissons e a les festiuitatz de doble breu e de doble larch, a vespres e a matines e a missa maior, ço és saber, als dobles breus per vespres e per matines tres capes, e per missa maior quatre capes; e als dobles larchs per vespres v capes e per matines tres capes, e per missa maior VI capes, segons és acostumat e ordinat. 3505 3510

Ítem a totz dobles larchs en què haia professó general ab capes, lo dit diacha ensemps ab lo monge són tengutz portar e montar totes les capes al cor quant |42v| se comensarà tèrcia o abans, si-s volran, exceptat lo jorn del *Corpus* e totes vegades que-s fassa professó general per vila ab capes, car ladonchs lo cabiscol les ordona e les dóna en escrits, segons és acostumat. E après que les dites capes hauran seruit, los dits diacha e monge ense[m]ps són tenguts dauallar-les del cor e aquelles plegar e tornar-les en les caxes hon acostumen star. 3515

3520 Ítem lo dit diacha és tengut cascun disapte ensemps ab lo scobaler leuar los tapits del altar maior e aquells portar en lo sementeri per spolsar e denegar, e après aquells o altres tornar en lo dit altar, segons és acostumat. E axí mateys en les festiuitats de doble larch mudar tapitz e aquells qui y seran spolsar e denejar e tornar-los en les caxes hon deuen star.

3525 Ítem lo dit diacha és tengut ençendre les lànteses de la dita sglésia dos vegades lo jorn, ço és, tocant matines e tocant la squella de vespres. E si lo dit diacha haurà montar al cloquer per sonar per qualche festiuitat de doble, ladonchs deu ençendre les dites lànteses après que serà dauallat del cloquer. Emperò donant primer recapte al cor de capes e de tot ço que y serà necessari, per ço que per ençendre les lànteses lo diuinal offici no-s tardàs ne-s seguís scàndol.

3530 Ítem lo dit diacha és tengut en lo Dijous Sant o en lo Diuendres Sant de anar a Elna e portar lo crisma e lo *oleum sanctum* e lo *oleum infirmorum*, e après que serà vengut, donar-ho tot al sacristà, lo qual és tengut donar al dit diacha per la caualcadura dos sols. cascun any.

3540 Ítem lo dit diacha és tengut cascun dimenge après vespres donar als religiosos dels quatre òrdens mendicants los sermons ordinaris e per tota la sempmana vinent, si y deurà hauer sermó per qualche festiuitat, exceptat los sermons specials en què són tengutz donar recapte los domasers, segons és contengut e specificat en los officis dels ditz domasers.

[17]. *Los sermons pertanyents al diacha són aquests dauall scrits*

3545 *Et primo* tots los sermons dominicals per tot l'any. Ítem los sermons de la Circumcisió e de la Epifania, de sant Blàser, de la Cadira de sant Pere, de santa Maria de martz, del dilluns de Pascha, del dilluns de Pentacosta, dels Apòstols sant Pere e sant Pauil, de santa Magdalena, de *Vincula sancti Petri*, de la Natiuitat de santa Maria, de la Dedicació de sant Miquel, de santa Caterina, de sant Andreu, de 3550 sant Nycholau e de sant Stheue prop Nadal. E si per uentura en les altres festiuitatz de què ha altar a la dita glesa o per temps e en aquelles festiuitatz los benefficiats dels ditz altars o capelles hi volran hauer sermó, que ho puxen fer, però a càrrech dels |43r| dits benefficiats e no pas a càrrech del dit diacha, com ell no y sia tengut.

3526 *lànteses* Cf. supra, notam ad lineam 83.

Ítem lo dit diacha és tengut enrosar e engranar cascun dissapte de Pascha a sant Miquel, e de sant Miquel a Pascha, cascun mes vna vegada, lo cancell del altar maior e lo cancell del *Corpus*, e lo cor e lo scaler del dit cor. E en lo temps que les nates són al cor, és tengut de engranar lo scaler del cor; més auant és tengut e enrosar los lochs damont ditz totes vigílies de doble larch, e axí mateys de les festiuitatz de doble breu de les quals haia altar en la dita sglésia, compreses en aquelles les festiuitatz de la Ephifania e de la Exaltació de la Creu e de la dominica de Trinitat. 3555

Ítem lo dit diacha ensemps ab lo scobaler són tenguts encortinar lo cançell del altar maior dalt e de baix, el *Corpus* e sant Pere el cor. E lo dit diacha tot sol la cadira del domaser e tot sol posar lo banchal al mig del cor damont ab son tapit, e deuen encortinar ensemps lo cancell del altar maior per la forma e manera següents: *Et primo* a la festiuitat de Ephifania e a la Purificació de sancta Maria, e a sancta Maria de marts, a la Assensió de Nostre Senyor, a la Dedicació de la sglésia, a Pentacosta, a *Corpus Christi*, a la Natiuitat de sancta Maria e a la festiuitat de Tots Sants, los ditz diacha e scobaler són tenguts encortinar les perxes entorn lo altar maior de orles couinents o de bells cobertós; e a les vergues de ferre qui stan baix als costats del dit altar posar les cortines de ceda vermella listades d'or, o altres, si n'i haurà couinents. E més auant deuen mudar lo tapit del dit altar maior, e posar-n'i algun pus bell. 3560 3570 3575

Ítem los ditz diacha e scobaler són tengutz encortinar lo dit cancell del dit altar maior a les festiuitats de la Nativitat de Nostre Senyor e de la sua Resurrecció, e a la Assumpció de sancta Maria de les pus belles orles d'or. E més auant que a les vergues del ferre deuen posar les cortines maiors realades e lo dit diacha deu posar a la cadira del domaser hun cobertor de ceda en totes les festiuitats damont dites 3580

3559 lo scaler...es tengut *in marg dext*

3579 dit *interlin*

3558 *nates* COROMINES V 883 recorda que «el mot hispànic [nata] deu ser el mateix que el francès NATTE, 'estora', o sigui el llatí tardà MATTA, id., que presenta ja en Gregori de Tours la variant NATTA». La instal·lació de nates o estores al cor d'una església durant l'hivern s'explica sola.

3582 *realades* ALCOVER-MOLL IX 182 documenta el mot en un document de 1376, i l'interpreta com «adornat d'arrels». Tractant-se de roba, el sentit ha d'ésser traslatici. COROMINES VII 141 és ambigu, puix que constata *realar* en ALCOVER-MOLL i. bo i dubtant, remet al seu article *arrel*, on el problema no és tractat.

3585 e expressades en lo present e en lo precedent capítols, e deu posar lo banchal ab son tapit al mig del cor damont en totes les festiuitatz damont dites del precedent e present capítols.

Ítem a la Natiuitat e a la Decol·lació de sant Johan bapteste los ditz diacha e scobaler deuen encortinar lo dit cancell del dit altar de les pus belles orles d'or, e sobre aquelles posar frontals de drap d'or de
3590 vna matexa flocadura, e posar les cortines a les vergues del ferr[e]. E a les parets dessús les làntesses deuen posar e encortinar de les cortines simples o d'altres draps de ceda couinentz, segons és acostumat e millor, si fer-se porà. 143v1

Ítem los ditz diacha e scobaler en les dites dos festiuitats de sant
3595 Johan deuen encortinar les perxes del cor de la dita sglésia de cortines simples e sobre aquelles deuen posar e encortinar palis de ceda dels dominicals del altar maior. E lo dit diacha és tengut posar hun cobertor de ceda a la cadira maior dels domasers. E més auant posar lo banchal ab son tapit al mig del cor damont, segons és acostumat.

3600 Ítem los ditz diacha e scobaler deuen encortinar a les dites dos festiuitatz de sant Johan los cancells del *Corpus* e de sant Pere, segons és acostumat. Ítem a la festiuitat del *Corpus* deuen axí mateys encortinar lo dit cancell del *Corpus* de draps o palis d'or.

3605 Ítem a totes les festiuitatz de sant Pere los ditz diacha e scobaler deuen e són tenguts encortinar lo cancell del altar de sant Pere, segons és acostumat.

Ítem *feria quarta in capite jejunii*, encontinent après matines o la nit precedent, los ditz diacha e scobaler deuen encortinar les perxes del cancell del altar maior de cortines blanques de li e axí mateys a les
3610 vergues del ferre dels costats del dit altar posar les cortines blanques. E més auant deuen posar la gran cortina blanca appellada *velum templi* dauant lo dit altar en la verga del ferre, segons és acostumat; la qual cortina hi deu star entró al Dijous Sant e les dites altres cortines entró a la vigília de Pascha *exclusiue*.

3615 Ítem *dominica prima in Quadragesima*, après dita completa, los dits diacha e scobaler deuen posar la gran cortina de ceda en la verga del ferre dauant lo rerataule del altar maior, en manera que's puscha tirar, tancar e obrir en les dominiques e festiuitats de dobles e de VIII° lissons e totes vegades que necessari serà, segons és acostumat. E la cortina hi
3620 deu star entró a la vigília de Pascha *exclusiue*. E més auant deu cobrir

3590 e posar...ferre *in marg*

les ymatges que són dins lo cancell del dit altar maior, ço és, la Anunciada e ·l Àngel; e posar en lo *Corpus* la cortina acostumada per cobrir aquell, segons és acostumat fer e cobrir en lo temps de la Carema.

Ítem lo dit diacha és tengut en los dobles larchs e per totes les hutaues d'aquells en los quals staran e star deuran les creus en lo altar maior segons és ordonat en lo offici del sacristà, pus cha lo dit sacristà les haia tretes e posades en lo dit altar, en les primeres vespres de les dites festiuitatz lo dit diacha les deu leuar e tornar-les en lo vestiari passades les huytaues de les dites festiuitatz. E més auant dins les dites huytaues e totes vegades que necessàries seran les dites creus leuar del altar per processions o per sepultures de cosses o de albatz o per altres obsèquies de morts, lo dit diacha és tengut leuar aquelles que necessari hauran, e parar-les en los matins. E après que hauran seruit, tornar-les en lo dit altar, segons és acostumat.

Ítem lo dit diacha és tengut parar lo banchal en lo mig del cor damont en totes les festiuitats de doble larch ab lo tapit e en les festiuitats de doble breu; e en les huytaues sollempnes és tengut parar lo dit banchal en lo dit cor sens tapit, e passades les dites festiuitats e sollempnitats és tengut leuar lo dit banchal del dit loch e posar-lo prop la porta de la libreria, segons és acostumat.

Ítem lo dit diacha ensemps ab lo monge e ab lo scobaler és tengut cascun dissapte a vespre sonar hun treyt couinent lo seny menor dels maiors per completa, e cascun dimenge matí altre treyt per prima, segons és acostumat.

Ítem lo dit diacha ensemps ab lo monge e ab lo scobaler és tengut de sonar hun treyt couinent lo seny menor dels maiors totes vegades que los preueres de la dita sglésia faran processió general ensemps ab les perròquies, e açò per senyal que vinguen les processions de les dites perròchies en la present sglésia de Sant Johan, lo qual senyal deuen fer quant se diu lo euangeli de la primera missa en la dita sglésia, segons és acostumat. E si per uentura les dites processions se hauien a fer per qualque accident après dinar, que ladonchs haien a fer lo dit senyal del dit seny la hora que los senyors de síndichs de la dita sglésia ordonaran e manaran.

Ítem lo dit diacha és tengut ensemps ab lo monge e ab lo scobaler sonar per haura totes vegades que necessari serà, ço és saber les quatre squelles e·l·ls dos senys menors. E totes vegades que los dits

3631-3632 o per...morts *in marg sin*
3646 *post* lo *seq* dit *cancell*

scobaler, diacha e monge hauran sonar per qualseuulla officis diuinals, tots temps la primera corda és del scobaler e la segona del diacha, e totes les altres del monge. E si sonaran los senys maiors, los dits diacha e scobaler deuen tirar cascun vna corda del seny menor dels maiors, e totes les altres cordes són del monge, segons és acostumat.

Ítem lo dit diacha és tengut sonar en lo cloquer per signe de les hores canonicals e per signe de les misses e de tots altres officis diuinals acostumats o ordinatz tocar en lo dit cloquer; totes vegades que haien sonar doble, la segona corda és del dit diacha. Emperò en los derrers treyts de les dites hores e misses e altres treyts en què ensemps sonen squelles |44v| e senys, si sonaran senys maiors o seny maior, ladonchs lo dit diacha no ha sonar res a les squelles ni a altres senys, sinó tant solament vna corda al seny menor dels maiors; e axí mateys als primers treyts dels dits senys o seny maiors. És ver que en los treyts de les squelles qui's fan primers lo diacha deu sonar la segona squella, la qual és la squella de tèrcia; e si per uentura lo diacha serà occupat en algun altre offici en la hora del sonar, ladonchs hi ha suplir lo monge axí com en los altres officis damont dits pertanyents al diacha.

Ítem lo dit diacha de la dita sglésia deu esser preuere o almenys diacha ab euangeli, per ço com ha cantar e ligir los euangelis, e lo qual diacha hi deu esser posat per lo senyor bisbe, a coneguda dels senyors síndichs de la dita sglésia, los quals síndichs deuen conèixer de la suficiència e de la honestat d'aquell, tota affecció a part posada. E lo dit diacha deu anar tostemp e fer sos officis diachonilment, ço és, ab sobrepelliç e barret, e no ab almussa, car son offici no u requer que port almussa. E si lo dit diacha serà preuere e no serà benefficiat en la dita sglésia, deu hauer de les obuencions de la dita sglésia axí com hun altre preuere resident no benefficiat; e si no serà preuere mas tant solament diacha ab euangeli, ladonchs deu hauer tant solament dels cossos e albats en què ell o lo monge portaran la creu, pertint les dites obuencions a miges ab lo dit monge, segons és stat ordonat per lo molt reuerent mossèn Jeroni per la diuinal prouidència bisbe d'Elna, e per lo dit monge amologat, e despuys ensà acostumat e seruat.

Ítem lo dit diacha és tengut més auant fer tots altres càrrechs e officis pertanyents a diacha dels quals no sia feta menció dessús en aquest libre, e los quals sien scrits en lo manater del cor o en lo misal del altar maior, segons és acostumat e obseruat en la dita sglésia de Sant Johan.

Ítem lo dit diacha és tengut fer los officis dessus dits e tots officis pertanyents a diacha de la dita sglésia, ço és saber, hun offici après altre. E quant lo dit diacha serà ocupat en algun offici pertanyent a diacha, lo monge és tengut fer e administrar e fer administrar e seruir per altres preueres tots los officis qui vindran en la dita sglésia pertanyents a diacha o monge; e quant lo diacha haurà complit o fenit lo offici en què serà ocupat, si algun altre offici hi haurà fer, lo primer offici és del diacha; e après tots los altres officis del monge, segons és acostumat, exceptat los officis en lo capítol següent contenguts e espresats, en los quals lo diacha és tengut e no algun altre, ne lo monge en aquells no és tengut en neguna manera, ni no y ha en res suplir.

3700

3705

[18]. *Los officis propios del diacha e en los quals lo monge no és tengut són los [45r] següents*

Et primo dormir en la sglésia e guardar aquella cascuna nit abans que's vaia colgar, engranar e ncortinar les parts pertanyents al diacha, segons damont és contengut. Ítem portar ayga per les misses cascun matí e per lo lauador totes vegades que necessari serà. Ítem portar ayga als salpassers e a les fonts, segons damont és dit. Ítem donar los sermons ordinaris. Ítem anar al crisma lo Dijous o'l Diuendres Sants. Ítem obrir lo cor e mudar los libres a les rodes del cor. Ítem ençendre les lànteses. Ítem obrir les portes de la sglésia e de les retxes del altar maior. Ítem spolsar los tapits del altar maior e mudar aquells totes vegades que necessari serà. Ítem posar les cortines a les vergues del ferre qui stan entorn del altar e mudar aquelles totes vegades que necessari serà, segons damont és ordinat. Ítem trer les crous al altar maior en los dobles larchs damont ordinat. Ítem encortinar la cadira del domaser e posar lo banchal al mig del cor en les festiuitats de dobles e a les huytaues sollempnes. Ítem posar lo tapit sobre lo dit banchal en los dobles larchs, segons damont és ordinat en los officis del dit diacha.

3710

3715

3720

3725

Ítem lo dit diacha és tengut ensemps ab lo scobaler cascun matí portar aygua per seruehy de les misses e per lo lauador totes vegades que necessari serà. E axí mateys cascun dissapte són tengutz lauar e mudar los salpassers e omplir-los d'ayga bella e neta, los quals deuen lauar e omplir après que serà tocada la *Aue Maria*. Encara més, són

3730

- tengutz en les vigílies de Pascha e de Pentacosta per lo matí lauar e denejar les fonts e, après que seran belles, omplir-les de aygua neta e bella, e axí mateys los salpassers, e més vna semall plena de bella ayga
 3735 deuen posar fora lo cancell de les dites fonts. Ítem en lo jorn de Rams e en lo jorn dels morts són tenguts portar en lo mig del sementeri maior vna semal d'ayga en la qual lo dit diacha deu metre una payrola d'ayga senyada, car serveys a donar aygua senyada per tot lo sementeri los ditz jorns de Rams e dels morts, car no bastaria la ayga de les payroles; e per ço que lo dit diacha e lo monge troben ayga senyada
 3740 prestament, hi deuen portar la dita semal d'ayga. E après que haurà seruit e lo offici serà fet, lo dit diacha e scobaler deuen buydar l'ayga que serà sobrada en la semal en algun loch del dit sementeri e tornar la dita semal en lo vestiari. |45v|
- 3745 [19.] *Officis e càrrechs del scobaler de la dita sglésia de Sant Johan*
Et primo lo scobaler de la damont dita sglésia de Sant Johan és tengut dormir e jàser cascuna nit dins la dita sglésia ab lo diacha, o almenys en sa cambra. E més auant cascuna nit és tengut ajudar al diacha e al sacristà a gardar e sercar tota la dita sglésia abans que-s
 3750 vajan colgar.
 Ítem lo dit scobaler és tengut e deu tenir vna clau de la porta del cloquer e altre clau de la porta del postís dels senys, les quals portes lo dit scobaler deu tenir tancades contínuament, sinó quant serà necessari de obrir, e açò per squiuar moltz scàndols e dans que se'n
 3755 porien seguir.
 Ítem lo dit scobaler és tengut tancar les portes de la dita sglésia cascuna nit après que haurà tocada la *Aue Maria*, exceptat la porta de sant Blàser, la qual deu romandre e star mig vberta entró que se'n
 3760 intren per colgar, ço és saber, abans del seny del ladre. Emperò en les vigílies de les festiuitatz de què ha altars en la dita sglésia no deu tancar la porta maior ne de sant Bràser entró que és nit, per rahon del poble qui pot venir a la dita sglésia per deuoció de les dites festiuitats. E après que haurà tancades totes les dites portes ab clau, deu donar les claus al diacha, lo qual les deu gardar e posar-les en loch
 3765 segur prop d'ell. E més auant lo dit scobaler és tengut tancar les dites

3738 car seueys...senyada *in marg dext*

3757 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

3758 *Blàser* Forma no recollida en ALCOVER-MOLL ni en COROMINES, per Blai.

portes en los jorns de la Carema après que seran dites vespres, exceptat en los dimenges e en lo jorn de sancta Maria de març, en los quals jorns no-s deuen tancar les dites portes entró a la nit, e açò per les dones qui comunament aquells jorns van sercar los perdons après dinar.

3770

Ítem lo dit scobaler és tengut encendre les lànteses de la dita sglésia cascun jorn dos vegades, ço és saber, après que haurà tocases laudes e al vespre, après que haurà tocada la *Aue Maria*. E és tengut en los vespres quant les deurà encendre, baxar o calar totes aquelles lànteses qui-s calen o-s baxen ab corriola, e deuen romandre bays entró al matí après laudes, quant les deu altre vegada ençendre e recórrer al adobar, e après que les haurà recorregudes e ençeses |46r| les deu montar e fermar a lur loch, segons és acostumat.

3775

Ítem lo dit scobaler és tengut engranar e enrosar la sua part de la dita sglésia e lo vestiari cascun dissapte, de Pascha a sant Miquel, e de sant Miquel a Pascha cascun mes vna vegada, ço és saber, lo dissapte pus prop del mig del mes. E més auant és tengut engranar e enrosar la dita sua part de la sglésia e lo vestiari totes vigílies de doble larch. E axí mateys en les vigílies o vespres de dobles breus dels quals doble (*sic*) breus haia altar en la dita sglésia, compreses en aquelles les festiuitats de la Ephifania e de la Exaltació de la Creu e de la Trinitat. E és a saber que la part de la dita sglésia, la qual és tengut engranar lo dit scobaler, és de lonch de la porta del *Corpus* qui ix al sementeri entró al altar de sant Andreu, e d'ample és del *Corpus* entró al altar de sant Blàser, e de les retxes de sancta Maria entró al grasó prop sant Anthoni, e de les retxes del altar maior entró al grasó prop lo banch dels cònsols, e de les retxes de sant Pere entró al grasó dauant la capella de sancta Magdalena inclusiuament, e més és tengut engranar los banchs e los lochs dejús los banchs qui són dins la sua part. E més auant tot lo vestiari, segons és acostumat.

3780

3785

3790

3795

Ítem lo dit scobaler és tengut ajudar en aportar ayga al diacha cascun matí per seruehi de les misses e més auant per lo lauador, totes vegades que necessari serà. E axí mateys és tengut ajudar al dit dia-

3787 dita *interlin*

3773 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

3777 *ençeses In cal al man*: «Vide lo llibre de memòrias comensat als 12 de setembre 1669 al full 90 que lo reverent Antonio Morro, preuere y escobaler, ha promès que de gràcia y per esser servei de Déu, farà lo que en dit llibre de memòrias és continuat».

3800 cha a portar ayga als salpassers de la dita sglésia cascun dissapte après que haurà tocada la *Aue Maria*. Encara més, és tengut ajudar al dit diacha a portar ayga la vigília de Pascha e la vigília de Pentacosta per omplir les fonts del babtisme e los salpassers, e més vna semal qui deu romandre plena fora lo cancell de les fonts damont dites. Encara més és tengut ajudar al dit diacha a portar vna semal d'ayga al sementeri

3805 maior, la qual deuen posar en lo mig del sementeri en lo jorn dels Rams e en lo jorn dels morts, en lo qual lo dit diacha deu metra vna payrola d'ayga senyada del salpasser maior de la sglésia; e açò se fa per ço que en lo jorn dels Rams lo monge e·l diacha haien complidament ayga senyada per donar damont los rams que porten les gents; e en lo

3810 jorn dels mortz per donar ayga senyada per tot lo sementeri, quant se farà la professó general dels morts. E après que serà fet lo offici en los dits jorns, los dits diacha e scobaler són tenguts portar e tornar la dita semal a la sacrestia, segons és acostumat.

Ítem lo dit scobaler és tengut ajudar a encortinar al dit diacha totes e quantes vegades lo dit diacha haurà encortinar lo cancell del altar maior e·l cor |46v| de la sglésia e los cançells del *Corpus* e de sant Pere, segons és ordinat en los officis del diacha.

Ítem lo dit scobaler és tengut ajudar al diacha a leuar e posar los tapits del altar maior e aquells spolsar e plegar totes vegades que necessari serà, segons és ordinat en los officis del diacha; e los tapits qui hauran seruit stojar e posar-los en les caxes on deuen star, e assò totes vegades que lo dit scobaler per lo dit diacha serà request.

3820

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar en lo cloquer tots los signes de les hores canòniques e totz signes qui·s dejen fer o sonar en lo dit cloquer per missa o per altres officis diuinals, segons és acostumat e segons dejús serà scrit e specificat, e segons les sollempnitats dels officis requeren e volen.

3825

[20.] *Regles dels jorns e festiuitats de tres lissons*

3830 *Et primo* lo dit scobaler és tengut sonar en lo dit cloquer per totes festiuitats de tres lissons e dies feriatz de tres lissons per matines hun treyt de squella per miga hora, ço és a saber la squella qui és acostumada sonar a matines e a tèrcia; e après deu sonar lo seny menor dels finestrals per vna bona pausa. Ítem quant se cantarà lo terç respns de matines en lo cor, deu sonar e tocar per laudes vna squella hun coui-

nent treyt, ço és a saber, la squella appellada del foch, o la squella del migjorn. 3835

Ítem lo dit scobaler deu sonar o tocar en la hora deguda e dejús ordinada sonar per prima lo seny maior dels fenestrals, e deu durar lo treyt en lo temps del Carnal per spasi de miga hora, e en lo temps de Carema per spahi de vna hora. 3840

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar en los dits jorns de tres lissons, e en tots altres jorns de qualseuulla festiuitat tres batallades del seny maior dels maiors per la oració del *Pater Noster* quant se leuarà Nostre Senyor en la primera missa qui-s diu en lo altar maior, segons és acostumat, exceptat en lo jorn de Nadal, en lo qual deu sonar lo *Pater Noster* a la missa maior. 3845

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar en los dits jorns de tres lissons, encontinent après que haurà sonat lo *Pater Noster*, hun bon treyt la squella de tèrcia per la hora canònica de tèrcia qui-s diu après que la missa primera del altar maior és l47r fenida. 3850

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar en los dits jorns en lo temps del Carnal, après que la segona missa del altar maior serà fenida e la absolució del anniuersari serà feta, hun couinent treyt de vna squella per migjorn, ço és saber, la squella appellada na Alenquina. E en lo temps de la Carema deu sonar après que serà feta la absolució del aniuersari qui-s fa après la primera missa, lo qual treyt de migjorn en lo temps de la Carema deu durar per vna gran pausa. 3855

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar per la hora de nona hun couinent treyt del seny menor dels fenestrals, lo qual deu sonar en lo temps del Carnal encontinent après que seran tocades les XI hores del relotge, e en lo temps de la Carema deu tocar segons que dejús és ordinat en la ordinació del mes de març. 3860

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar après dinar en lo dit temps de Carnal e en los dits jorns de tres lissons per vespres, en la hora deguda e ordinada, hun treyt de la squella appellada de vespres, lo qual treyt deu durar per spahy de vna hora, e après que haurà pausat e fet hun poch de enteruall, és tengut sonar hun couinent treyt lo seny maior dels fenestrals tant solament. 3865

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar, en los dits jorns de tres lissons e en lo temps del Carnal e en la hora deguda e ordinada per completa, hun treyt couinent del seny menor dels fenestrals. 3870

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar cascun jorn, axí com lo sol se pon, tres batallades del seny maior dels maiors per la oració de la *Aue Maria*, exceptat en lo temps del Carema quant se disen les completes
 3875 sollempnament, car ladonchs deu sonar la *Aue Maria* quant la completa és fenida e adonchs lo diacha li deu fer senyal ab la squella del signe, segons és acostumat.

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar per totes les dites hores en les huytaues sollempnes de *Corpore Christi* e de la Natiuitat de sant Johan
 3880 bapteste e en les huytaues de sancta Maria d'agost e de sancta Eulàlia axí com damont és dit en les festiuitatz de VIII° psalms tant solament.
 |47v|

[21.] *Regles dels dimenges e de les festiuitatz de VIII° lissons*

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar en los dimenges e en les festiuitats de VIII° lissons per matines en la hora deguda e ordinada hun
 3885 treyt de squella e altre de seny, segons és dit damont en les festiuitats de tres lissons; e més auant, quant haurà pausat lo treyt del seny, lo dit scobaler deu tocar e fer tocar dos squelles e dos senys dels fenestrals per huna bona pausa, ço és que lo monge deu sonar o fer sonar
 3890 la squella de matines o de tèrcia e la squella de vespres, e lo diacha lo seny menor dels fenestrals, e lo dit scobaler lo seny maior dels fenestrals. E deuets saber que totes vegades que sonaran squelles e senys en lo dit cloquer per qualseuullen hores e altres officis, la squella e-l seny
 3895 qui comensa sonar primer deu pausar primer, car deuen comensar sonar vna squella après altre, e vn seny après altre, e axí mateys deuen pausar per orde, segons hauran comensat sonar.

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar en los dimenges e en totes altres festiuitats de VIII° lissons qui sien coltes dins la vila de Perpenyà per laudes en la hora deguda, ço és a saber, quant se cantarà
 3900 lo VIIIe respons, e en lo temps del Paschor quant se cantarà lo terç respons, dos squelles e dos senys dels fenestrals, ço és a saber, la squella del foch e la squella del migjorn, appellada na Elenquina, e los dos senys dels fenestrals, les quals squelles e senys deuen sonar lo dit monge, diacha e scobaler, segons és dit damont, en lo terç treyt de
 3905 matines.

Ítem en les altres festiuitats de VIII° lissons les quals són coltes en la vila de Perpenyà, lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per

3878 dites *in marg dext*

3873-3875 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

laudes dos squelles tant solament, ço és a saber la squella del foch e la squella appellada na Elenquina, les quals squelles deuen sonar per vna bona pausa lo scobaler e-l diacha. 3910

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per prima en los ditz dimenges lo seny menor dels maiors per huna bona pausa e axí mateys en los dissaptes per completa, lo qual seny són tenguts sonar lo dit scobaler, el diacha e-l monge, tots tres tirants cascun vna corda, segons és acostumat e en la hora dejús ordinada. |48r| 3915

Ítem en les festiuitats de VIII° lissons lo dit scobaler és tengut sonar per prima lo seny maior dels fenestrals, en la hora dejús ordinada, per spasi del temps, segons és dit damont, en los jorns de VIII° psalms o de tres lissons.

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar en los dimenges per tèrcia, 3920
 encontinent com serà fenit lo sermó, hun treyt de la squella qui és appellada de tèrcia, lo qual treyt deu durar entró que toca lo *Pater Noster*. E si per uentura lo dit scobaler per qualche impediment tardaua comensar lo dit treyt de la squella, ço és, que no-l comensàs tantost o encontinent fenit lo sermó o si per uentura lo sermonador hauria tardat venir per prehicar, e lo manament seria fet abans del sermó,

ladonchs lo dit scobaler deu e és tengut sonar lo dit treyt de la dita squella de tèrcia per algun temps après que-l *Pater Noster* haurà tocat, car en altre manera lo treyt no seria couinent. E après que la dita squella haurà pausat e fet algun poch de enteruall, lo dit scobaler deu sonar hun treyt couinent del seny maior dels fenestrals. E après que lo dit seny haurà pausat, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar dos squelles e dos senys menors segons és dit damont en lo derrer treyt de matines; les quals squelles e seny menor dels fenestrals deu fer sonar lo monge, car aquella hora lo diacha és en lo altar; e lo dit scobaler és 3925

tengut sonar lo seny maior dels fenestrals tant solament. 3930

Ítem en les festiuitats de VIII° lissons en la dita sglésia no ha sermó, per què lo dit scobaler en les dites festiuitats de VIII° lissons deu tocar per tèrcia, axí com damont és dit de les dominiques, mas que deu comensar a sonar la squella de tèrcia quant se diu la epístola de la primera missa e deu sonar entró que toch lo *Pater Noster*; e après deu fer e continuar los altres treyts, segons és dit damont en los dimenges. 3940

3914 cascun *in marg sin*

3931 del *ms* dels

3922-3940 *Pater noster* Mt 6, 9-13; Lc 11, 2-4

3945 Ítem en la festiuitat de sant Blàser en lo cor de la dita sglésia vuy se fa sollempnitat de doble breu menor tant solament; bé és ver que los obrers o los renders del cloquer fan sonar per la dita festiuitat de sant Blàser axí com a doble larch maior, e lo scobaler és tengut sonar e fer sonar per tèrcia encontinent com són fenits los psalms de la prima, per ço com après prima se diu encontinent tèrcia e après tèrcia se celebra la missa maior, en la qual missa se diu lo sermó. E aquesta regla se serua tant de la hora del sonar quant de la missa maior ésser primera de les festiuitats de les quals ha ho haurà capella o altar en la dita sglésia maior tant solament. Exceptades les festiuitats del altar maior o de la Purificació e de la Assumpció e de la Concepció de santa Maria, e la festiuitat de *Corpore Christi*, en la qual no ha sinó vna missa. E exceptada la festiuitat |48v| de Tots Sants. Ítem són exceptades totes festiuitats que vinguen en dimenge, car ladonchs la primera missa és dominical. Emperò és entès que cascuna festiuitat ha la sollempnitat del sonar segons lo doble que aquella festiuitat requerrà.

3960 Ítem en los dimenges e en les altres festiuitats de VIII° lissons qui són coltes dins la vila de Perpenyà, lo scobaler deu e és tengut sonar per migjorn axí com Nostre Senyor se leua a la missa maior, e en les dites festiuitats lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar dos squelles, ço és a saber, la squella del foch e na Elenquina, qui és pròpia del migjorn; les quals dos squelles deuen sonar lo dit scobaler e-l monge, si lo diacha és en lo altar; emperò si lo diacha no fahia res ni era ocupat en altre ofici, ladonchs la segona squella del migjorn seria del diacha.

3970 Ítem en les altres festiuitats de VIII° lissons qui no són coltes dins la vila de Perpenyà e en les quals deu hauer processió de anniuersari, ladonchs lo dit scobaler deu sonar per migjorn vna squella tant solament, la qual deu comensar e sonar per couinent pausa encontinent com serà feta la processió del anniuersari.

3975 Ítem en los dits dimenges e en les altres festiuitats de VIII° lissons, lo dit scobaler és tengut sonar per nona hun treyt del seny menor dels fenestrals, lo qual deu sonar après que hauran sonades les onze hores; lo qual treyt deu durar per vna couinent pausa. Emperò si per uentura per alguna sollempnitat o en lo temps del yuern quant fa pochs

3952 ho haurà *in marg dext*

3961-3969 Manícula sobre tot el paràgraf i nota moderna: «Nonas y vetlla vide foli 51 § 4, et 61».

dies, la missa maior ne era fenida abans de les onze hores, ladonchs lo dit scobaler no deu sonar la nona entró que la dita missa maior és fenida. 3980

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar après dinar en lo temps del Carnal, en la hora ordinada en los dimenges e en les altres festiuitats de VIII° lissons, segons lo cors del temps e les ordinacions dejús posades en cascun mes del any, per vespres la squella appellejada de vespres, la qual deu sonar per spahi de vna hora; e après que haurà pausat, fet algun poch de enteruall, deu sonar hun couinent treyt lo seny maior dels fenestrals, e après per lo derrer treyt dos squelles e dos senys, segons damont és dit, a matines e a tèrcia. Emperò és entès que tostemps en los dimenges sonen vespres après dinar. 3985 3990

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar en los dimenges e en les altres festiuitatz colents en les quals ha sermó après vespres en los òrdens dels religiosos per completa hun treyt couinent del seny maior dels fenestrals, lo qual deu començar a sonar après que serà dit o fenit lo sermó al orde dels prehicadors; en les altres festiuitats en què no ha sermó après dinar, lo dit scobaler és tengut sonar la completa la hora ordinada, segons lo cors del temps, e és tengut sonar lo seny menor dels fenestrals per vna couinent pausa. 3995

Ítem deu sonar la *Aue Maria* per tot l'any, axí com damont és dit en los officis de tres lissons. 4000

[22.] *Regles e ordinacions de les festiuitatz de doble breu menor, les quals se sonen ab los senys menors*

Ítem lo dit scobaler deu e és tengut sonar e fer sonar en les festiuitats de doble breu menor per matines en la hora ordinada dos squelles, ço és a saber, la squella de tèrcia e la squella de vespres, lo qual treyt, segons que ja damont és dit, deu durar per miga hora; e après que hauran pausat, fet algun poch de enteruall, deuen sonar hun couinent treyt los dos senys dels fenestrals; los quals senys e squelles deuen e són tenguts sonar lo scobaler e-l diacha. E après que hauran pausat, deuen sonar hun couinent treyt les dites dos squelles e los dits dos senys, les quals squelles deu sonar lo monge, e lo scobaler e-l diacha deuen sonar los dits senys tant solament. 4005 4010

Ítem en la hora de sonar laudes, segons ja damont és dit en los officis de VIII° lissons, lo dit scobaler e los ditz diacha e monge deuen sonar hun couinent treyt per laudes, e lo dit monge deu sonar la sque- 4015

4000 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

lla del foch e la squella del migjorn, e lo diacha lo seny menor, e lo scobaler lo seny maior dels fenestrals.

4020 Ítem en la hora de prima, segons és ordinat, lo dit scobaler e lo dit diacha deuen sonar per prima los dits dos senys dels fenestrals, e deu durar lo treyt si és en temps de Carnal miga hora, e si és en temps de Carema deu durar per huna hora.

4025 Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per tèrcia en les dites festiuitats |49v| de doble breu menor dos squelles, e après los dos senys dels fenestrals; e après deu fer sonar les dites dos squelles e dos senys, segons és dit damont a matines d'aquets (*sic*) mateys dobles, e deuen sonar aquelles matexes squelles e senys que són tenguts sonar a matines per la manera e forma següents: *Et primo* si en les dites festiuitats haurà sermó e seran de Carnal, deu sonar e fer sonar e
4030 comensar les dites dos squelles axí com lo sermó serà fenit, e deu durar lo treyt entró al *Pater Noster* e après continuar los altres treyts per la forma e manera contenguda damont en lo sonar de la tèrcia dels dimenges.

4035 Ítem si en los dits dobles breus menors no haurà sermó, ladonchs deu comensar a sonar la dita tèrcia en la hora que's diu la epístola en la missa matinal e deu durar lo dit treyt entró al toch del *Pater Noster*. E après deu continuar los altres treyts segons és dit ja damont en la tèrcia dels dimenges. Emperò sonant doble, axí com se contén en lo precedent capítol d'aquests mateys dobles.

4040 Ítem

Ítem en los jorns dels dits dobles breus lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per migjorn, axí com Nostre Seynor se mostra en la missa mayor, dos squelles per vna couinent pausa, segons és dit e contengut damont en lo sonar del migjorn dels dimenges e de les festiuitatz de VIII° lissons coltes dins la vila de Perpenyà.

4045 Ítem en los dits jorns e festiuitats de doble breu lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per nona après que hauran tocat les onze hores los dos senys dels fenestrals, los quals deuen sonar lo dit scobaler e-l diacha per vna couinent pausa. Emperò seruant les condicions
4050 damont posades en lo sonar de la nona dels dimenges e de les altres festiuitats de VIII° lissons.

Ítem lo dit scobaler en les dites festiuitats de doble breu menor és tengut sonar e fer sonar après dinar en lo temps del Carnal, la hora deguda e ordinada a sonar per vespres, dos squelles, e deu durar lo

treyt de les dites squelles per spasi de vna hora, e deuen sonar la squella appellada de vespres e la squella de tèrcia. E après que hauran pausat, deuen sonar hun couinent treyt los dos senys dels fenestrals. E après que hauran pausat, deuen sonar altre couinent treyt les dites dues squelles e los dits dos senys, los quals deuen sonar lo dit scobaler, el diacha e-l monge, segons és dit damont a matines. Ítem en lo temps de la Carema lo dit scobaler deu sonar per vespres, segons és ordinat dejús en les ordinacions e regles del mes de febrer e del mes de març. |50r|

4055

4060

Ítem en les festiuitats de doble breu menor lo dit scobaler e-l diacha deuen sonar per completa la hora ordinada hun treyt couinent dels dits senys menors. Emperò si en les dites festiuitatz haurà sermó per los òrdens, deuen sonar la dita completa après que serà dit lo sermó dels prehicadors e no abans, e açò se fa per no torbar lo dit sermó.

4065

Ítem lo dit scobaler deu tocar la *Aue Maria* axí com se pon lo sol, segons damont és dit.

4070

[23.] *Regles e ordinacions com se deu sonar en los dobles breus maiors, en los quals deu sonar hun seny dels maiors*

Et primo en los dits dobles breus maiors lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per matines en la hora ordinada dos squelles segons damont és dit en los altres dobles breus menors. E après, quant hauran pausades les dites squelles, deuen sonar hun couinent treyt del seny menor dels maiors, lo qual deuen sonar lo dit scobaler, el diacha e-l monge. E après que lo dit seny haurà pausat deuen sonar les dites squelles qui sonen al primer treyt de matines e los dos senys menors dels fenestrals, e lo dit seny menor dels maiors, les quals squelles e senys deu fer sonar lo dit monge; e lo dit scobaler e diacha deuen tirar cascun vna corda al dit seny maior tant solament, e tota la altre companya deu hauer lo monge dessus dit.

4075

4080

Ítem en la hora de sonar laudes, ço és, quant se canta lo nouè respons, e en lo temps del Pascor quant se canta lo terç respons de matines, segons ja damont és dit, lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per laudes en los dits dobles breus maiors les dos squelles de laudes ja damont specificades en los altres dobles breus, e los dos senys menors e lo damont dit seny menor dels maiors hun treyt couinent, les quals squelles e senys deu fer sonar lo dit monge, car lo scobaler e lo diacha

4085

4090

són tenguts sonar e tirar cascun vna corda del dit seny menor dels maiors tant solament, e tota la altre companya necessària és tengut hauer lo dit monge.

4095 Ítem en los dits dobles en la hora ordinada sonar per prima, lo dit scobaler, el diacha |50v| e·l monge deuen sonar hun couinent treyt per prima lo dit seny menor dels maiors tant solament.

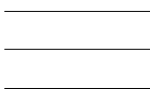
4100 Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per tèrcia en les dites festiuitats de doble breu maior en les hores damont dites e ordinades: *Primo* les dos squelles damont expressades, e après deu fer sonar per hun couinent treyt lo seny menor dels maiors. En après deu sonar e fer sonar les dites dos squelles acostumades sonar per tèrcia e los dos senys dels fenestrals, e lo dit seny menor dels maiors per vna couinent pausa, tots ensemps; en après deuen pausar de vn a hun, segons que han comensat primer sonar deuen pausar primer. Les quals squelles e senys deu fer sonar lo monge, ajudant-li lo scobaler en vna corda del seny maior damont dit, e lo diacha en altre corda al dit seny, si donchs lo dit diacha no era en lo altar o en altre offici a ell pertayant occupat.

4105 Ítem en los dits dobles breus maiors lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar en la hora que·s deu dir e cantar lo euangeli de la missa maior hun treyt couinent per lo euuangeli, lo qual deuen sonar axí com se sona lo derrer treyt de matines e de tèrcia, segons damont és dit.

4110 Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per migjorn en la hora damont dita dos squelles acostumades sonar per lo migjorn, segons damont és dit en lo sonar dels migs jorns dels dobles breus menors e dels dimenges.

4115 Ítem en les festiuitats de doble breu maior lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per nona e per Déu gràcies en la hora damont dita per vna bona pausa les dos squelles de tèrcia e los dos senys dels fenestrals; e lo dit seny menor dels maiors per la forma e manera que és dit damont, en lo derrer treyt de tèrcia. Emperò totes vegades deu sonar per vna stona lo dit seny maior après que tots los altres senys e squelles hauran pausat.

4125 Ítem en les dites festiuitats de doble breu maior lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar après dinar en lo temps del Carnal per vespres, en la hora deguda e ordinada, dos squelles per spasi de vna hora; e après hun couinent treyt del seny menor dels maiors; enaprès les dos squelles e los dos |51r| senys menors e lo dit seny menor dels maiors,

segons és dit damont, a matines e a tèrcia. Ítem en lo temps de la Carema, segons és ordinat en les regles del mes de febrer e del mes de marts, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per vespres en les dites festiuitats de doble breu maior. 4130

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per completa en la hora ordinada e damont expressada en los dimenges hun couinent treyt del seny menor dels maiors, segons és dit damont a prima de les presents dobles. 4135

[24.] *Regles e ordinacions com se deu sonar en les festiuitats de doble larch menor e de doble larch maior*

Et primo en les dites festiuitats de doble larch menor lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per matines en la hora ordinada quatre squelles fahent lo trillo per la manera següent, ço és saber, que lo dit scobaler deu sonar la squella de vespres a miga via, e lo diacha deu repicar ab la mà la squella de tèrcia responent cascun colp a la squella que sona lo dit scobaler, e lo monge deu repicar les altres dos squelles, e totes concordants deuen fer hun son melodiós; e açò per spasi de bona miga hora. E après quant deuran pausar, les tres squelles qui repiquen deuen callar e cessar; e la dita squella que roda lo dit scobaler la deu montar al fi e deu sonar algun petit tota sola. Ítem après que la dita squella haurà pausat e lo dit trillo serà fet, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar los dos senys maiors per vna couinent pausa e deu comensar lo seny menor e après quant serà al fi deu comensar lo maior; e aquell qui primer haurà comensat deu pausar primer; e quant haurà del tot callat, deu pausar l'altre. E après deuen sonar per lo derrer treyt totes les squelles e ls senys del cloquer, e deu comensar a sonar la squella que sona per matines e après la squella de vespres, e après la squella del migjorn, e après la squella del foch, e après lo seny menor dels fenestrals, e après lo seny maior dels fenestrals, e après lo seny menor dels maiors, e après lo seny maior; e tots ensemps deuen sonar per vna couinent pausa; e quant pausaran, deuen pausar e callar d'u en hun, ço és, que qui primer haurà comensat a sonar deu pausar primer. És ver que après que les squelles e los dos senys dels fenestrals hauran de tot pausat, los dits dos senys maiors deuen sonar per vna stona tots sols, segons és acostumat. Les quals squelles e senys és tengut fer sonar lo monge, ajudant-li lo scobaler e lo diacha, cascun en vna corda del seny menor dels maiors, segons és acostumat l51vl e damont expressat. 4140 4145 4150 4155 4160 4165

- Ítem lo dit scobaler deu saber e esser auisat que en les festiuitats de sancta Maria de març e de sancta Maria de setembre, qui són de
 4170 sollempnitat e doble larch menor, lo monge no ha de costuma sonar sinó hun seny dels maiors e en loch del altre seny maior és tengut sonar los dos senys menors. Emperò és tengut fer sonar los trillos e totes altres sollempnitats fer segons és ordinat e dit en los sonars dels dobles larchs maiors.
- 4175 Ítem en la hora de sonar laudes, segons que damont és dit en los dobles breus maiors, lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per laudes totes les squelles e tots los senys del cloquer per hun couinent treyt, segons damont és dit del derrer treyt de matines, exceptat que deu primer comensar a sonar la squella del foch, la qual és acostumada sonar per laudes cascun jorn.
- 4180 Ítem en la hora ordinada sonar per prima lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per prima los dos senys maiors per vna couinent pausa; e totes vegades deu comensar lo seny menor; la rahó sí és car en aquell seny tira vna corda lo scobaler e altre lo diacha, e per ço
 4185 aquell seny qui primer comensa deu primer pausar; e com lo diacha haia a fer en la sglésia, per ço que primer se'n puscha dauallar, aquell seny deu primer comensar e primer pausar, e axí és stat tostemps acostumat.
- Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per tèrcia en les
 4190 dites festiuitatz de doble larch maior, en los jorns que en la dita sglésia haurà sermó, encontinent fenit lo sermó. E si no y haurà sermó, deu comensar a sonar per tèrcia en lo comensament de la epístola de la primera missa, e deuen sonar lo treyt de les squelles entró que Nostre Senyor se leua o·s mostra en la primera missa. E si per uentura la
 4195 missa maior se disia primera, axí com fa a la festiuitat de sant Nicholau, ladonchs deuen comensar a sonar per tèrcia en la hora que·s diu lo *Christe, fili Dei viui* etc. a la prima, e deuen fer couinents treyts de squelles e de senys, segons en les altres festiuitats e segons és acostumat.
- 4200 Ítem en les festiuitatz de doble larch maior lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per tèrcia en les festiuitatz en què haurà dos misses altes, en lo comensament de la epístola de la primera missa, segons que damont és dit. E si haurà vna missa sollempna tant solament,

4181 *port* ordinada *seq* per *cancell*

4197-4205 *Christe fili Dei viui* CAO 6276

ladonchs deuen comensar a sonar per tèrcia en la hora que-s canta en lo cor lo *Christe, fili Dei viui*, segons damont és dit. |52r| 4205

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per tèrcia en les damont dites festiuitats de doble larch menor o maior per la forma e manera que és dit damont en lo sonar de les matines.

Ítem en les festiuitats de doble larch maior i ha e deu hauer processió general ab capes per les claustres de la dita sglésia, e lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar hun treyt de totes les damont dites squelles e senys del dit cloquer per rahó de la dita processió, lo qual deuen comensar quant la dita processió és en lo derrer claustre e deuen sonar per la forma e manera que és dit damont en lo derrer treyt de matines. 4210 4215

Ítem en les festiuitats de doble larch menor no-s fa processió en la dita sglésia, si donchs aquelles no venien en dimenge, adonchs hi deu hauer processió ab set precentors ab bordons d'argent, segons és stat ordinat e pronunciat en la sentència arbitral dels officis diuinals. E ladonchs lo dit scobaler deu e és tengut cessar e fer reseruar lo derrer treyt de la tèrcia per la dita processió, lo qual treyt deuen sonar quant la dita processió serà en lo derrer claustro, per la forma e manera que són tenguts sonar en lo derrer treyt de matines de les dites festiuitats. 4220

Ítem en cascun dels damont dits dobles larchs maiors e menors lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar hun couinent treyt dels senys e de les squelles segons hauran sonat e són tenguts sonar en lo derrer treyt de matines de les dites festiuitatz; e açò per lo euangeli de la missa maior, lo qual treyt deuen comensar a sonar quant se diu lo derrer *alleluia* de la missa o en lo comensament del euangeli. 4225

Ítem en les festiuitats de doble larch maior e menor lo dit scobaler és tengut sonar per migjorn, encontinent com Nostre Senyor se mostrarà en la missa maior, quatre squelles per vna couinent pausa, les quals deuen totes rodar e sonar al fi; e primerament deu comensar la squella del migjorn, e après la squella del foch, e après la squella de tèrcia, e après la squella de les vespres, de les quals squelles deu sonar huna squella lo dit scobaler e altre lo diacha, si primer ocupat no serà en altre offici, e les altres deu sonar lo monge. Emperò stà en veritat que en les festiuitats de sancta Eulàlia e de sancta Júlia lo cor fa doble larch, mas lo cloquer toca tant solament com a doble breu menor; per 4230 4235

4217 aquelles *ms* aquells

4233 e sonar *interlin*

4240 què a migjorn no deuen sonar sinó dos squelles. E a totes les altres hores deuen sonar axí com sonen als dobles breus menors, jatsia que lo cor fassa doble larch menor. |52v|

Ítem en les damont dites festiuitats de doble larch maior e menor lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per nona o per *Deo gracias*
4245 hun treyt couinent de les squelles e dels senys, segons que hauran tocat en lo derrer treyt de matines en la hora damont dita; ço és a saber, après que hauran tocat les XI hores, seruant tostemps les condicions posades damont en lo sonar de nona de les festiuitats de VIII° lissons.

4250 Ítem en les damont dites festiuitats de doble larch maior e menor lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per primeres vespres e segones en lo primer treyt quatre squelles, fahent lo trillo, segons és dit damont a matines, lo qual treyt de les dites squelles deu durar per spasi de vna hora e lo qual deu comensar en la hora dejús ordinada; e
4255 après deu sonar e fer sonar hun treyt couinent dels dos senys maiors, e après per lo terç treyt totes les squelles e senys, segons damont és dit en lo sonar de matines. Exceptat que en les festiuitats de sancta Maria de març e de setembre no sona sinó hun seny dels maiors, segons damont és dit en les matines.

4260 Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar en les dites festiuitats de doble larch maior e menor en la hora ordinada sonar per completa los dos senys maiors per vna couinent pausa; és ver que en les dites festiuitats de sancta Maria de març e de setembre sonen e deuen sonar hun seny dels maiors e los dos senys dels fenestrals, segons és
4265 acostumat.

[25.] *Regles del temps e de les hores en les quals lo dit scobaler deu e és tengut fer los signes de les hores canòniques en lo cloquer, segons lo temps e los officis diuinals requerran*

Et primo del mes de janer

4270 En lo mes del janer, a tot doble larch lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a vna hora e miga après miga nit.

Ítem a tots dobles breus e en los dimenges e a totes festiuitatz de VIII° lissons en què haurà offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit. |53r|

Ítem a tots dimen[ges] e altres festiuitats de VIII° lissons en què no haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a tres hores après miga nit. 4275

Ítem a tots los jorns de tres lissons en què haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a tres hores e miga après miga nit. 4280

Ítem a tots los jorns de tres lissons en què no haurà offici de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a quatre hores après miga nit.

Ítem en lo dit mes de janer, a totes festiuitats de doble larch per la gran sollempnitat e en los dimenges e a totes festiuitats de dobles e a totes altres festiuitatz en les quals haurà sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per prima, del primer jorn de janer entró a mig mes, a seys hores; e de mig janer entró al fabrer, a VI hores e miga après miga nit. 4285

Ítem en les festiuitatz de doble breu e de VIII° lissons en les quals no ha sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar per prima a VI hores e miga après miga nit, e axí mateys en les huytaues sollempnes, si n'i haurà. 4290

Ítem en los jorns de tres lissons en los quals ha missa de *Requiem*, lo dit scobaler deu sonar per prima a VII hores après miga nit. 4295

Ítem en les festiuitats de doble larch e de doble breu e en los dimenges e altres festiuitats de VIII° lissons e de VIII° psalms, lo dit scobaler deu sonar per tèrcia e migjorn e nona, segons que damont en les dites festiuitats és scrit e posat largament.

Ítem en lo dit mes de janer, lo dit scobaler deu sonar la squella de vespres a huna hora après migjorn, e totes vegades la dita squella deu sonar per spasi de vna hora. 4300

Ítem en lo dit mes de janer, lo dit scobaler deu sonar la completa en los dissaptes e en totes vespres de festes colents e en los jorns de les dites festes, si no haurà sermó per los òrdens, a quatre hores après migjorn. 4305

Ítem en los dimenges e en totes altres festiuitats en les quals haia e hauer deja sermó après vespres per los monestirs dels religioses, deu sonar la completa encontinent après que serà fenit lo sermó en lo monestir dels prehicadors. 153v| 4310

Ítem en los jorns obrers, vullats que sien de VIII° lissons o de tres lissons, deu sonar la completa en lo dit mes de janer a quatre hores e

miga après migjorn.

- 4315 Ítem en lo dit mes de janer e per tot l'any, lo dit scobaler deu sonar lo senyal de la *Aue Maria* encontinent com lo sol serà post, exceptat en lo temps de la Carema, en lo qual deu sonar a la fi de la completa, segons ja damont és dit.

Ffebrer

- 4320 En lo mes de febrer, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a totes les festiuitats de doble larch a vna hora après miga nit.

Ítem a totz dobles breus e dimenges e a totes VIII° lissons en què no haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit.

- 4325 Ítem en los dimenges e altres festiuitats de VIII° lissons en què haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a dos hores après miga nit.

Ítem a totes les matines de tres lissons en què haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a tres hores après miga nit.

- 4330 Ítem a totes matines de tres lissons en què no haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a tres hores e miga après miga nit.

Ítem en lo dit mes de ffebrer, lo dit scobaler en les festiuitatz de doble larch per la gran sollempnitat e en los dimenges e en totes altres festiuitats en què haia sermó a la missa, deu sonar e fer sonar per prima, del comensament del mes entró a mig mes, a VI hores e miga o entorn; e de mig mes entró al març, a VI hores après miga nit. Exceptat en la festiuitat de sancta Maria Candelera, en què deu sonar per prima a set hores, car no y ha sinó vna missa e no y ha sermó.

- 4340 Ítem en les festiuitats de alguns dobles breus e de VIII° lissons, en les quals no haurà sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar per prima a VI hores e miga après miga nit.

- 4345 Ítem en los jorns de tres lissons o festivals o ferials, en los quals se diu missa de 154r *Requiem* al altar maior, lo dit scobaler deu sonar per prima a sat hores après miga nit. Emperò si serà de Carema, ço és saber après lo primer dimenge de Carema, deu sonar la prima a seys hores e miga, car de Carema lo treyt de prima deu sonar per spasi de

4339 alguns *interlin*

4315 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

4343 *Requiem* CAO 7533

4344 *sat* Llegim sât, és a dir, set.

vna hora e de carnal per spasi de [cars (ç)] e açò à fer totes vegades que en la prima sonen algun dels senys menors, car altrament, si sonarà la prima ab seny maior, ladonchs deu sonar per huna couinent pausa, segons és acostumat. 4350

Ítem en lo dit mes de ffebrer, lo dit scobaler deu sonar la tèrcia e lo migjorn e la nona, segons és ordinat damont en los officis de les festiuitats.

Ítem en lo dit mes de ffebrer, lo dit scobaler deu comensar a sonar la squella de vespres a huna hora après migjorn e deu durar lo treyt per spasi de vna hora. Emperò si en lo dit mes vindrà la Carema, ço és, que sia en lo primer dissapte de la Carema, aquell jorn deu comensar a sonar les vespres ans de dinar, ço és, que après que hauran tocat les deu hores deu sonar hun treyt de seny per nona, e après que haurà pausat deu comensar la squella de vespres, e après deu continuar sonar los altres treyts, segons és acostumat sonar per vespres d[omi]nicals, e per semblant manera deu sonar cascun dissapte per tota la Carema. E en los altres jorns de la Carema, deu comensar a sonar per vespres encontinent après que Nostre Senyor se leuarà o se mostrarà en la missa del migjorn, e adonchs deu sonar la dita squella de vespres e après lo seny per huna couinent pausa, segons és acostumat. Emperò en los dimenges de la Carema, deu sonar per vespres en la hora que sona de Carnal, ço és, a vna hora après migjorn. 4360 4365

Ítem en lo dit mes tant com serà de Carema, ço és, après lo primer dimenge de Carema, lo dit scobaler deu sonar per les obsèquies dels morts hun treyt la squella appellada na Elenquina o del migjorn, lo qual treyt deu sonar per spasi de miga hora e deu comensar a sonar a dos hores après migjorn. 4370

Ítem en los dissaptes e altres vigílies de festes coltes, e en los jorns de les dites festes, lo dit scobaler deu sonar per completa a quatre hores après migjorn. E si en los jorns de les dites festes haurà sermó après vespres per los òrdens dels religioses, ladonchs deu sonar la completa encontinent que serà dit lo sermó dels prehicadors. Emperò si en lo dit mes vindrà la Carema, segons que damont és dit, ladonchs deu sonar la completa en los dissaptes algun poch abans, a bona coneguda del scobaler. E en los altres jorns de la Carema, après que hauran tocat les quatre hores del relotge, e deu durar lo treyt de la completa quasi per miga hora, totes vegades que sona ab seny menor. 4375 4380

4347 e de... [car(?)] *in marg dext*

4385 Ítem en los jorns obrers de Carnal qui vindran en lo dit mes, deu sonar la completa a quatre hores e miga après migjorn, e deu sonar lo dit seny per completa |54v| per huna couinent pausa.

4390 Ítem en lo dit mes de ffebrer, lo dit scobaler deu sonar lo senyal de la *Aue Maria* en lo temps de Carnal axí com se pon lo sol, e en lo temps de la Carema a la fi de la completa, segons ja damont és dit en lo mes de janer.

Marts

4395 En lo mes de març lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a tot doble larch a vna hora après miga nit. Exceptat en lo jorn de Pascha, si venia en lo dit mes, car ladonchs deu sonar per matines a dos hores après miga nit. E axí mateys en les festes de doble larch qui vindran après Pascha e dins lo dit mes de marts.

4400 Ítem a totes les festiuitatz de doble breu e en los dimenges e a totes VIII° lissons en què no haia offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit.

4400 Ítem en los dimenges e en totes festiuitats de VIII° lissons en què haia offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a dos hores après miga nit.

4405 Ítem a totes matines de tres lissons, que són totes ferials, en les quals haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a tres hores après miga nit. E si no y haurà offici de sancta Maria, deu sonar a tres hores e miga après miga nit.

4410 Ítem en lo dit mes de març, a tots dobles larchs per la gran sollempnitat e en los dimenges e a totes festiuitatz de doble breu o de VIII° lissons en què haia sermó a la missa, deu sonar per prima, del primer jorn del mes estró a mig març, a VI hores après miga nit; e de mig març hastró al abril, a V hores e miga après miga nit, *uel quasi* poch més o poch menys, hauent sguart al comensament del mes e a la fi, segons lo creximent dels jorns; e axí mateys per tot l'ayn, segons que los jorns crexeran o minuaran, lo dit scobaler deu hauer sguart del comensament del mes hentró a la fi de algun temps cuytar o tardar lo sonar de les hores canòniques de matines, de prima, de vespres e de completa tant solament.

4420 Ítem en les altres festiuitatz de doble larch o de doble breu, o de VIII° lissons, |55r| en què no haia sermó a la missa, deu sonar per prima a VI hores après miga nit, e deu durar lo treyt quasi vna hora,

tant com serà de Carema. Emperò com sonarà ab senys maiors, deu sonar per prima a VI hores e miga, e deu sonar per vna couinent pausa, segons és acostumat.

Ítem en los jorns de tres lissons en què se cantarà missa de *Requiem*, deu sonar per prima a VI hores e miga *uel quasi*. Emperò al temps de la Carema deu sonar per prima a seys hores *uel quasi*, per rahon del lonch treyt del seny de prima. 4425

Ítem en lo dit mes de març e per tot l'ayn lo dit scobaler deu sonar la tèrcia e lo migjorn e la nona, segons és ordinat sonar damont en los officis dels dobles larchs e de les altres festiuitats e altres dies feriat carnals. Emperò en lo temps de la Carema, ço és saber, del primer dilluns següent après lo primer dimenge de Carema entró al dimecres de la Sempmana Sancta inclusiuament, lo dit scobaler deu sonar la tèrcia encontinent après que haurà sonat lo *Pater Noster*; e après deu sonar per migjorn encontinent com serà feta la absolució del anniuersari e tornada la processió a la sglésia. Ítem deu sonar la nona en los jorns que la missa del migjorn serà de *Requiem* a VIII° hores e miga, e en los jorns que la missa del migjorn serà sollempna deu comensar a sonar a VIII° hores, e totes vegades deu sonar e durar lo dit treyt per spasi de miga hora. Emperò en les festiuitats de què haurà-ltar en la dita sglésia e qui vindran en lo dit temps de la Carema, si en aquelles haurà sermó, ladonchs lo dit scobaler deu sonar la prima la hora que sona en los dimenges. E la primera missa deu esser la sollempna e la maior. E lo dit scobaler deu sonar per tèrcia axí com se dirà lo *Christe, fili Dei viui* a la prima, los tres treyts acostumats sonar per tèrcia e per missa maior, segons se pertany a doble larch o doble breu, e après la hora deguda sonar per lo euangeli, si la festiuitat serà de doble larch o de doble breu maior. E après, com se mostrarà lo *Corpus* en la dita missa, deu sonar lo *Pater Noster* e après tantost per migjorn deu sonar les squelles segons volrà la festiuitat. Ítem com se dirà la hora d[e tèrcia e] de migjorn en lo c[or del] scobaler deu sonar per [... ...] e segons la festiuitat requerrà, car après migjorn encontinent deuen dir la hora canònica de nona. Ítem com se comensarà la prefàcia en la segona missa que serà de la Carema, lo dit scobaler deu comensar sonar per 4430 4435 4440 4445 4450

4450-4451 Item...[.....] in marg dext

4434 *Pater noster* Mt 6, 9-13; Lc 11, 2-4

4437 *Requiem* CAO 7533

4444-4445 *Christe fili Dei viui* CAO 6276

4449-4460 *Pater noster* Mt 6, 9-13; Lc 11, 2-4

4455 vespres e continuar los treyts acostumats sonar per vespres, segons la festiuitat e sollempnitat requerrà d'aquella.

Ítem en totes altres festiuitatz de doble larch o de doble breu, o de VIII° lissons qui vindran en lo dit temps de la Carema, en les quals festiuitatz no haurà sermó en la missa, lo dit scobaler és tengut sonar
 4460 per tèrcia encontinent com haurà tocat lo *Pater Noster*, lo qual deu tocar en la primera missa qui deu esser la conuentual, e deu sonar hun treyt couinent les squelles tant solament, segons se pertany en la festiuitat de doble larch o de doble breu. E après, com se dirà la hora canònica de tèrcia en lo cor, la qual se deu dir encontinent après la
 4465 missa conuentual o matinal, si donchs no y ha una absolució de anniuersari, lo dit scobaler dient tèrcia deu sonar per migjorn he |55v| après que serà feta la absolució del anniuersari, si n'i haurà, sonar per migjorn, axí com en los altres jorns de Carema. Ítem com haurà sonat les VIII° hores del reloge, lo dit scobaler deu sonar per nona, segons la
 4470 festiuitat requerrà, ço és segons lo doble larch o lo doble breu que serà. E après que haurà pausat lo treyt de nona, deu sonar per la missa maior hun couinent treyt de squelles e après dels senys, e après per lo terç treyt les squelles e ls senys, segons és tengut sonar per doble larch o per doble breu. E com se cantarà lo tractus e la missa, deu sonar hun
 4475 treyt de squelles e de senys per lo euangeli. Emperò si la festiuitat serà de doble larch o de doble breu maior et no al[trament]. E après com se comensarà la preffàcia de la missa, encontinent deu comensar sonar per vespres e continuar los tres treyts de vespres, segons se pertany sonar per doble larch o per doble breu o per VIII° lissons.

4480 Ítem en lo dit mes de març, en los dimenges e en los altres jorns de Carnal, si n'i haurà, e en los jorns de la primera sempmana de Carema entró al primer dissapte de Carema *exclusiue*, lo dit scobaler deu sonar la squella de vespres a vna hora après migjorn; e en los jorns de la Carema deu sonar les vespres, segons damont és dit en lo precedent
 4485 capítol e en lo mes de ffebrer dessus dit.

Ítem en lo dit mes de març, ço és a saber, en los jorns de la Carema, deu sonar lo dit scobaler la squella de la obsèquia a dos hores après migjorn, e deu durar lo treyt de la squella per spasi de miga hora, segons damont és dit en lo mes de ffebrer.

4456 Al marge, sense que es vegi clar a què es refereix: «Ítem com se diu de migjorn lo scobaler deu...»

4471 Manícula i nota moderna: «Vide foli 47 et 51 per lo tret de nona».

Ítem en los dissaptes e en les vigílies de les festes colents e en los
jorns de les dites festes, lo dit scobaler deu sonar la completa a qua- 4490
tre hores e miga après migjorn e en los dimenges e en los jorns de les
dites festes, quant ha sermó per los òrdens dels religioses, adonchs
deu sonar la completa encontinent com serà dit lo sermó dels prehi-
cadors e no abans. 4495

Ítem lo dit scobaler deu sonar la *Aue Maria* en los jorns caremals
a la fi de la completa, en la hora que lo diacha li farà senyal, e en los
altres jorns deu sonar al sol post, segons damont és dit.

Abril

En lo mes d'abril, si alguna festiuitat de doble larch hi venia per 4500
nouella institució, |56r| e axí mateys en lo jorn de Pascha o de altra
festiuitat de doble larch qui's mudàs, lo dit scobaler deu sonar per
matines a vna hora e miga après miga nit. Emperò si venie abans de
Pascha, ladonchs deu sonar a huna hora après miga nit.

Ítem a tots dobles breus e en los dimenges qui vindrà en lo dit 4505
mes, si aquells vindran abans de Pascha, deu sonar per matines a dos
hores après miga nit. Emperò si en algun d'aquells dimenges haurà
offici menor de sancta Maria, ladonchs deu sonar per matines a vna
hora e miga après miga nit. E si los dits dobles e dimenges vindran
après Pascha, deu sonar a tres hores après miga nit. Emperò hauent 4510
sgart del comensament del mes a la fi, segons és dit damont en lo mes
de marts, de cuytar o tardar algun poch lo sonar segons lo creximent
del jorn e-l minuament de la nit.

Ítem en les festiuitats de sollempnitat de VIII° lissons lo dit sco- 4515
baler deu sonar per matines a tres hores après miga nit. E si alguna
festiuitat de VIII° lissons venia en Carema en lo dit mes, si en aquella
haurà ofici menor de sancta Maria, ladonchs deu sonar a dos hores
après miga nit. E si no y hauia ofici de sancta Maria, deu sonar a dos
hores e miga après miga nit.

Ítem en los jorns de sollempnitat de VIII° psalms o de tres lissons, 4520
ferials o santorals, si aquells seran de Carema, deu sonar per matines
a tres hores, e si serà de Carnal deu sonar per matines a quatre hores
après miga nit.

Ítem en lo dit mes d'abril, del comensament del mes entró a mig 4525
mes, en les festiuitats de doble larch en què haia dos misses altes e

- professó, e axí mateys en los dimenges e en totes altres festiuitats en què haia sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per prima a seys hores; e de mig abril entró al maig deu sonar a sinch hores e miga après miga nit. E si per uentura en alguna festiuitat de
- 4530 doble larch o per qualsevolgue-s sollempnitat en la dita sglésia no haurà sinó vna missa alta, axí com és quant lo senyor bisbe celebra la missa, ladonchs lo dit scobaler deu sonar per prima la hora que los senyors síndichs o lo domaser sempmaner li manaran, e aquesta regla ha loch en totes les festiuitats del ayn en què no haia sinó vna missa
- 4535 alta en la dita sglésia.
- Ítem en les festiuitats de sollempnitat de doble breu o de VIII° lissons e en les huytaues sollempnes en què no haia sermó a la missa, deu sonar per prima |56v| a seys hores après miga nit del comensament d'abril entró a mig abril, e de mig abril entró al maig deu sonar a
- 4540 sinch hores e miga après miga nit.
- Ítem en los jorns en què ha missa de *Requiem* per lo anniuersari, lo dit scobaler deu sonar per prima a seys hores del primer jorn d'abril entró a mig abril e per tot lo mes, e de mig abril entró al maig, a sinch hores e miga après miga nit.
- 4545 Ítem en lo dit mes d'abril, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per tèrcia, sexta e nona, segons damont és dit e ordinat en lo sonar de les festiuitats e segons es toca damont en lo mes de marts.
- Ítem en lo dit mes d'abril, tant com serà de Carema, lo dit scobaler deu sonar la obsèquia a dos hores e miga après migjorn.
- 4550 Ítem en lo dit mes d'abril, en lo temps que serà après Pascha, en los dimenges e altres festiuitats colents, lo dit scobaler deu sonar la squella de vespres per rahó dels sermons qui-s disen per los monestirs dels religioses a huna hora e miga après migjorn. E en los altres jorns obrans deu sonar la dita squella de Pascha entró a mig abril a huna
- 4555 hora e miga, e de mig abril hastró al maig a dos hores après migjorn.
- Ítem lo dit scobaler deu sonar la completa en lo temps de la Carema, si vindrà en lo dit mes, a sinch hores e miga. E en lo temps del Carnal, del comensament del mes entró a mig mes, a sinch hores e miga; e de mig mes entró al maig, a seys hores après migjorn. Emperò
- 4560 en los dissaptes e altres vespres de festes colents e en los jorns de les

4543 e...mes *interlin*

4541 *Requiem* CAO 7533

4543 *entró a mig abril* ratllat i al damunt e per tot lo mes. Però el text segueix el sentit de la lliçó ratllada.

dites festes deu sonar per completa, tant com serà de Carema, a sinch hores après migjorn. E tant com serà de Carnal, a sinch hores e miga après migjorn.

Ítem lo dit scobaler deu sonar la oració de la *Aue Maria* segons damont és dit en lo mes de marts.

4565

Maig

En lo mes de maig, a totes les festiuitats de doble larch, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a huna hora après miga nit. Exceptat en les festiuitats de la Ascensió e de *Corpore Christi*, en les quals festiuitats deu sonar per matines en la vigília de les dites festiuitatz encontinent après que haurà pausat lo treyt de completa, perquè si per uentura les dites festiuitatz vindran en lo |57r| dit mes de maig, lo dit scobaler en la vigília de les dites festiuitatz, quant se cantarà lo psalm de *Magnificat* en les vespres, deu sonar la completa. E après que haurà pausat, deu comensar lo trillo de les squelles per les matines qui·s disen en aquelles festiuitats en los vespres precedents, e axí deu sonar e continuar los tres treyts acostumats, segons damont és dit en los dobles larchs.

4570

4575

Ítem a totes festiuitatz de doble breu e en los dimenges, e les quals festiuitats emperò sien colents e que en aquelles haia sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines en lo temps del Paschor a dos hores après miga nit. E si seran fora lo temps del Paschor, lo dit scobaler deu sonar a huna hora après miga nit.

4580

Ítem a totes festiuitats de doble breu e a totes altres festiuitats de VIII° lissons que no sien colents e qui vindran dins lo temps del Paschor, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a tres hores après miga nit. E si seran fora lo dit temps del Paschor, deu sonar per matines a huna hora e miga après miga nit.

4585

Ítem en los altres jorns de sollempnitat de tres lissons santorals o ferials qui vindran en lo dit temps del Paschor, lo dit scobaler deu sonar per matines a tres hores après miga nit. E si seran fora del dit temps del Paschor, deu sonar a dos hores e miga après miga nit.

4590

Ítem en lo dit mes de maig, en les festiuitats de doble larch, per rahon de la gran sollempnitat, e axí mateys en los dimenges e en les festiuitats de doble breu en què haia sermó en la missa, lo dit scoba-

4595

4564 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042

4574 *Magnificat* Lc 1, 46-55

ler deu sonar e fer sonar per prima, ço és saber, del primer jorn de maig entró a mig maig, a sinch hores e miga; e de mig maig entró al primer jorn de juny, deu sonar per prima a sinch hores après miga nit.

4600 Ítem en les festiuitats de doble breu e en totes huytaues sollempnes e en totes altres festiuitats de VIII° lissons en què no haia sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar la prima a sinch hores après miga nit.

4605 Ítem en los jorns de tres lissons en los quals la missa del anniuersari és de *Requiem*, lo dit scobaler deu sonar per prima a sinch hores e miga après miga nit.

4610 Ítem lo dit scobaler en los tres jorns de les Rogacions, si la segona missa qui-s diu en la dita sglésia per lo anniuersari serà de *Requiem*, adonchs deu sonar per prima a v hores après miga nit. E si serà sollempna per alguna festiuitat que vinga en |57v| los dits jorns o en algun d'aquells, ladonchs deu sonar per prima a quatre hores e miga a après miga nit.

4615 Ítem en lo dit mes de maig lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per tèrcia, sexta e nona, segons damont és dit e ordinat en los officis de les festiuitats e en lo mes de marts damont posat és expressat largament.

4620 Ítem en lo dit mes de maig lo dit scobaler deu comensar a sonar la squella de vespres a dos hores après migjorn, exceptat en lo jorn de la Assensió e de Pentacosta, e de *Corpore Christi*, si vindran en lo dit mes, per rahon de la gran sollempnitat de les vespres; ladonchs deu comensar a sonar la dita squella a huna hora e miga après migjorn.

4625 Ítem en lo dit mes de maig lo dit scobaler deu sonar la completa en los dissaptes e en les vigílies de les grans festiuitats e de totes altres festiuitats colents a sinch hores e miga après migjorn. E en los jorns de les festiuitats en les quals haurà sermons per los òrdens dels religioses, deu sonar encontinent com serà dit lo sermó dels prehicadors. E en los altres jorns deu sonar a seys hores après migjorn.

Ítem lo dit scobaler deu sonar la *Aue Maria* la hora damont dita, ço és, encontinent com se pondrà lo sol.

Juny

4630 En lo mes de juny poden sdeuenir les festiuitats de la Assensió e de Pentacosta, e de *Corpore Christi*, e més auant són les festiuitats de

la Natiuitat de sant Johan babtiste e de sant Pere e de sant Paül, les quals festiuitats són de doble larch maior. E en cascuna d'aquelles se deuen dir les matines de vespre après la completa, tocats e fenits los treyts acostumats sonar per matines, axí com és ja dit damont en lo mes de maig. Exceptada la festiuitat de Pentacosta, en la qual se deuen dir les matines après miga nit. E en la qual festiuitat deuen sonar per matines a huna hora après miga nit, segons ja damont és ordonat sonar en los dobles larchs maiors. 4635

Ítem en lo dit mes de juny pot venir alguna pocha pertida del temps del Paschor; per què, si per uentura hi vindrà algun temps del dit Paschor e en aquell vindran algunes festiuitats de doble breu o de sollempnitat de VIII° lissons colents e en les quals deurà hauer sermó en la missa, e axí mateys en los dimenges qui vindran en lo |58r| dit temps del Paschor, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a dos hores après miga nit. 4645

Ítem si les dites festiuitats e dimenges seran fora lo temps del Paschor, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a vna hora après miga nit.

Ítem a les festiuitats de sollempnitat de VIII° psalms e altres jorns feriat de tres lissons qui vindran en lo temps del Paschor, lo dit scobaler deu sonar per matines a tres hores après miga nit. 4650

Ítem en les dites festiuitats de sollempnitat de VIII° psalms o de altres jorns feriat de tres lissons qui vindran après les huytaues de Pentacosta, si en aquelles festiuitats haurà offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores après miga nit. E si per uentura no y haurà offici menor de sancta Maria, ladonchs deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit. 4655

Ítem en lo dit mes de juny, en les festiuitats de doble larch e en los dimenges e en les altres festiuitats en què haia sermó a la missa, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per prima a sinch hores après miga nit. Emperò si en les festiuitats de doble larch lo senyor bisbe o altre prelat disia la missa, per què no y degué hauer sinó tant solament vna missa alta, ladonchs deu sonar per prima a VI hores ho a coneguda dels síndichs de la dita sglésia. E açò sia regla general al dit scobaler: que totes vegades que no y haurà sinó vna missa alta, que sone per prima a coneguda dels ditz síndichs o del domaser sempmaner, segons ja damont és dit en lo mes d'abril. 4665

4670 Ítem en les festiuitats de doble breu o de VIII° lissons en les quals no haurà sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar per prima a sinch hores e miga après miga nit.

Ítem en les festiuitats de VIII° psalms o de altres dies feriat en què haurà missa de *Requiem* per lo anniuersari, lo dit scobaler deu sonar per prima a VI hores après miga nit.

4675 Ítem en lo dit mes de juny, lo dit scobaler deu comensar a sonar la squella de les vespres a dos hores après migjorn. Emperò en les festiuitats de la Assenció, de Pentacosta, de *Corpore Christi* e de la Natiuitat de sant Johan babtiste, e en la festiuitat de sant Pere e sant Paül, si les dites festiuitats o algunes d'elles vindran en lo dit mes de juny per rahon de la gran sollempnitat de les vespres de les dites festiuitats e per rahon de sermó qui-s diu après vespres en la dita sglésia en algunes de les dites festiuitats, lo dit scobaler deu comensar a sonar la dita squella de vespres a huna hora après migjorn. |58v|

4685 Ítem en los dissaptes e en les vigílies de les festes coltes, e en los jorns de les dites festes, lo dit scobaler deu sonar per completa a seys hores après migjorn. Emperò en les festiuitats en què haurà sermó après vespres en la dita sglésia de Sant Johan, deu sonar per completa encontinent après que-l sermó serà fenit. E en los dimenges e altres festiuitats en què haurà sermó per los òrdens dels religioses, deu sonar per completa après que-l sermó del orde dels prehicadors serà fenit.

Juliol

En lo mes de juliol al present no ha alguna festiuitat de doble larch. Emperò si per auant se'n ordinaua o fondaua alguna, lo dit scobaler hauria sonar per matines a vna hora après miga nit.

4695 Ítem en les festiuitats de doble breu e en los dimenges, e en les altres festiuitats de VIII° lissons qui vindran en lo dit mes de juliol, lo dit scobaler deu sonar per matines a vna hora e miga après miga nit.

4700 Ítem en les festiuitats de VIII° psalms e en los altres jorns feriat de tres lissons en què haurà offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores après miga nit, e si en aquells jorns de les dites festiuitats no haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit.

Ítem en lo dit mes de juliol en les festiuitats de doble larch, si n'í haurà, e en les festiuitats de doble breu e de VIII° lissons, en les quals haurà sermó en la missa, e axí mateys en los dimenges, lo dit scobaler deu sonar per prima, del primer jorn de juliol entró a mig juliol, a v hores après miga nit; e de mig juliol entró al primer jorn d'agost, a sinch hores e miga après miga nit. 4705

Ítem en les altres festiuitatz de doble breu e de VIII° lissons en les quals no haurà sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar per prima a sinch hores après miga nit. 4710

Ítem en los jorns de tres lissons en los quals se diu la missa de *Requiem* per lo anniuersari, lo dit scobaler deu sonar per prima a sinch hores e miga après miga nit. 4715

Ítem en lo dit mes, lo dit scobaler deu comensar a sonar la sque-lla de les vespres a dos hores après migjorn. |59r|

Ítem en los dissaptes e en les vigílies de les festes colents e en los jorns de les dites festes, lo dit scobaler deu sonar per completa a sinch hores e miga après migjorn. Emperò entès tostemp que en los jorns en què haurà sermó per los òrdens dels religioses, deu sonar per completa encontinent com serà fenit lo sermó dels prehicadors. 4720

Ítem en los jorns obrans o faseners, lo dit scobaler deu sonar per completa a seys hores après migjorn.

Agost 4725

En lo mes d'agost, en les festiuitats de doble larch, lo dit scobaler deu sonar per matines a vna hora après miga nit.

Ítem en les festiuitats de doble breu e en los dimenges e en les altres festiuitats de VIII° lissons, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores après miga nit. 4730

Ítem en les festiuitats de VIII° psalms e en los jorns feriatz de tres lissons en què haurà offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit. Et si en les dites festiuitats o sollempnitat de VIII° psalms no haurà offici menor de sancta Maria, ladonchs deu sonar per matines a tres hores après miga nit. 4735

Ítem en lo dit mes d'agost, en les festiuitats de doble larch, per la gran sollempnitat del offici e axí mateys en los dimenges e en altres festiuitats en què haia sermó a la missa, lo dit scobaler deu sonar per

- 4740 prima, del primer jorn d'agost entró a mig agost, a v hores e miga après miga nit; e de mig agost entró al primer jorn de setembre, a vi hores après miga nit.
 Ítem en les festiuitats de doble breu e de viii^o lissons, e en les huytaues sollempnes en les quals no haurà sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar per prima a vi hores après miga nit. |59v|
- 4745 Ítem en los jorns en los quals se cantarà missa de *Requiem* per lo anniuersari, deu sonar per prima, del primer jorn d'agost fins a mig agost, a vi hores après miga nit; e de mig agost fins al primer jorn de setembre, a seys hores e miga après miga nit.
- 4750 Ítem lo dit scobaler deu comensar a sonar la squella de vespres, del primer jorn d'agost fins a mig agost, a vna hora e tres quarts; e de mig agost fins al primer jorn de setembre, a huna hora e miga après migjorn.
 Ítem lo dit scobaler deu sonar per completa en los dissaptes e en les vigílies de les festes colents, e en los jorns de les dites festes, a sinch hores e miga après migjorn.
- 4755 Ítem en los jorns obrants o faseners, lo dit scobaler deu sonar per completa a seys hores après migjorn.
- Setembre
- 4760 En lo mes de setembre, en les festiuitats de doble larch, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a huna hora après miga nit.
 Ítem en les festiuitats de doble breu e en los dimenges e en les altres festiuitats de viii^o lissons, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit.
- 4765 Ítem en les festiuitatz de viii^o psalms e en los jorns feriatz de tres lissons, en les quals festiuitatz haurà offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a tres hores après miga nit. E si no y haurà de sancta Maria, deu sonar per matines a tres hores e miga après miga nit.
- 4770 Ítem en lo dit mes de setembre, en les festiuitatz de doble larch e doble breu, e en los dimenges e en totes altres festiuitatz en què haia sermó a la missa, lo dit scobaler deu sonar o fer sonar per prima, del primer jorn de setembre fins a mig setembre, a sinch hores e miga après miga nit; e de mig setembre fins al primer jorn de octubre, deu sonar per prima a seys hores après miga nit. |60r|
- 4775

Ítem en los jorns de doble breu o de VIII° lissons en los quals no haurà sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar per prima a seys hores après miga nit.

Ítem en los altres jorns en los quals se cantarà missa de *Requiem* per lo anniuersari, lo dit scobaler deu sonar per prima a seys hores e miga après miga nit. 4780

Ítem en lo dit mes de setembre, lo dit scobaler deu comensar la squella de vespres a huna hora e miga après migjorn.

Ítem en los dissaptes e en les vigílies de les festes colents e en los jorns de les dites festes, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per completa a sinch hores après migjorn. 4785

Ítem en los altres jorns obrants e faseners lo dit scobaler deu sonar per completa a sinch hores e miga après migjorn.

Octobre

En lo mes de octubre al present no ha alguna festiuitat de doble larch, mas si per auant se'n ordinava o instituiã alguna, lo dit scobaler adonchs deuria sonar per matines a huna hora e miga après miga nit. 4790

Ítem en les festiuitats de doble breu e en los dimenges e en les altres festiuitats de VIII° lissons, si en los dits dimenges e festiuitats de VIII° lissons haurà ofici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores après miga nit. E si no y haurà ofici menor de sancta Maria, deu sonar a dos hores e miga après miga nit. 4795

Ítem en los jorns de tres lissons ferials o santorals, en los quals haurà ofici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a tres hores après miga nit. E si no y haurà ofici de sancta Maria, adonchs deu sonar per matines a tres hores e miga après miga nit. 4800

Ítem en lo dit mes d'octubre, en les festiuitats de doble larch, si n'i hauia, e axí mateys en los dobles breus, e en los dimenges e en totes altres festiuitatz en què haia sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar per prima a seys hores, del comensament del mes fins a mig mes; e de mig mes fins al nouembre, |60v| a sis hores e miga après miga nit. 4805

Ítem en les altres festiuitats de doble breu e de VIII° lissons en què no haurà sermó a la missa, lo dit scobaler deu sonar per prima a seys hores e miga après miga nit, del comensament del mes fins a mig mes; e de mig mes fins al nouembre, deu sonar per prima a set hores après miga nit. 4810

4815 Ítem en los altres jorns de tres lissons en los quals se cantarà missa de *Requiem* per lo anniuersari, lo dit scobaler deu sonar per prima a seys hores e miga après miga nit, fins a mig mes; e de mig octubre fins al nouembre, deu sonar per prima a set hores après miga nit.

4820 Ítem lo dit scobaler deu comensar a sonar la squella de vespres a huna hora e miga après migjorn, del primer jorn d'octobre entró a mig octubre; e de mig octubre fins al primer jorn de nouembre, deu comensar a sonar a huna hora après migjorn.

4825 Ítem en los dissaptes e en les altres vigílies de festes colents, e en los jorns de les dites festes, lo dit scobaler deu sonar per completa del primer jorn d'octobre fins a mig octubre, a sinch hores; e de mig octubre fins al primer jorn de noembre, a quatre hores e miga après migjorn.

Ítem en los jorns obrants o faseners lo dit scobaler deu sonar per completa a sinch hores e miga après migjorn.

Noembre

4830 En lo mes de nouembre, en les festiuitats de doble larch, lo dit scobaler deu sonar per matines a huna hora e miga après miga nit. Emperò en lo jorn dels morts, qui és doble larch, deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit.

4835 Ítem en les festiuitats de doble breu e en los dimenges, e en les altres festiuitatz de viii^o lissons, si en los dits dimenges e festiuitatz de viii^o lissons haurà offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a dos hores e miga après miga nit.

4840 Ítem en los jorns de tres lissons ferials o santorals en los quals haurà offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a tres hores e miga après miga nit. E si no y haurà offici menor de sancta Maria, deu sonar per matines a quatre hores après miga nit.

4845 Ítem en lo dit mes de noembre, en les festiuitats de doble larch e de doble breu e en los dimenges e en totes altres festiuitats en què haia sermó a la missa, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per prima, del primer jorn de noembre fins a mig noembre, a vi hores après miga nit; e de mig noembre fins al primer dia de desembre, a sis hores e miga après miga nit. Emperò en lo jorn dels morts no-s serua aquell orde en lo sonar, mas deuen sonar a coneguda dels síndichs o del

domaser sempmaner, sonats per cascuna hora canonical tres treyts a clas, exceptat per nona, car lo gran treyt de la processió va per nona; e aquell jorn deu comensar lo offici de la missa a VIII° hores après miga nit. 4850

Ítem en les altres festiuitats de doble breu e de VIII° lissons en què no haurà sermó en la missa, deuen sonar per prima a sis hores e miga après miga nit. 4855

Ítem en los jorns feriatos o santorals de tres lissons en què-s cantarà missa de *Requiem* per lo anniuersari, lo dit scobaler deu sonar per prima a set hores après miga nit.

Ítem en lo dit mes de noembre, lo dit scobaler deu sonar la sque-lla de vespres a huna hora après migjorn. 4860

Ítem en los dissaptes e altres vespres de festes colents, e en los jorns de les dites festes, lo dit scobaler deu sonar per completa a quatre hores après migjorn.

Ítem en los altres jorns obrants o faseners, lo dit scobaler deu sonar per completa a quatre hores e miga après migjorn. |61v| 4865

Desembre

En lo mes de desembre, en les festiuitats de doble larch, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per matines a dos hores après miga nit. Exceptat en les matines de Nadal, per les quals deu comensar a sonar en la vigília a sis hores après migjorn. 4870

Ítem en les festiuitatz de doble breu e en los dimenges e en les altres festiuitatz de VIII° lissons, en los quals dimenges e festiuitatz haurà offici menor de santa Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a tres hores après miga nit. E si no y haurà offici menor de sancta Maria, adonchs deu sonar per matines a tres hores e miga après miga nit. 4875

Ítem en los jorns de tres lissons ferials o santorals en los quals haurà offici menor de sancta Maria, lo dit scobaler deu sonar per matines a quatre hores e miga après miga nit. E si no y haurà offici menor de sancta Maria, l'adonchs deu sonar per matines a quatre hores e miga après miga nit. 4880

Ítem en les huytaues sollempnes, en los jorns de tres lissons, lo dit scobaler deu sonar per matines en tal hora e temps com deu sonar en les altres matines de tres lissons en les quals ha offici menor de sanc-

- 4885 ta Maria; e aquesta regla pot esser seruada per tot l'any en totes les huytaues sollemptes.
- Ítem en lo dit mes de desembre, en les festiuitatz de doble larch e breu, e en los dimenges e en totes altres festiuitats en què haia sermó en la missa, lo dit scobaler deu sonar e fer sonar per prima a seys hores e miga après miga nit. Exceptat en lo dia de Nadal, en lo qual deu sonar per prima a la primera puncta de la alba.
- 4890 Ítem en los altres dobles breus e festiuitatz de VIII° lissons en què no haia sermó en la missa, deu sonar per prima a set hores après miga nit.
- 4895 Ítem en los altres jorns ferials o santorals en què-s cantarà missa de *Requiem* per lo anniuersari, deu sonar per prima a set hores e miga après miga nit.
- Ítem lo dit scobaler deu sonar la squella de vespres a huna hora après migjorn.
- 4900 Ítem en los dissaptes e altres vigílies o vespres de festes colents e en los jorns de les dites festes, lo dit scobaler deu sonar per completa a tres hores e |62r| miga après migjorn.
- Ítem en los altres jorns obrans o faheners, deu sonar per completa a quatre hores après migjorn.
- 4905 [26.] *Regles dels sonars extraordinaris qui-s deuen fer en lo cloquer de Sant Johan damont dit*
- Ítem lo damont dit scobaler és tengut sonar e fer sonar, en lo jorn dels Rams, en la hora que la processió torna en la sglésia, après que tot lo offici de la benedicció dels Rams és fenit; e quant la dita processió intra per la sglésia, deu sonar e fer sonar hun couinent treyt de totes les squelles e senys menors, e hun seny dels maiors, segons és acostumat.
- 4910 Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar, en lo dimarts de la Sempmana Sancta, en la hora de la obsèquia per tots los fahels defunts, tots los senys e squelles del dit cloquer tres treyts a clas; e lo dimecres après següent, quant se fa la processió general per les ànimes dels deffunts, hun treyt dels dits senys e squelles a clas, lo qual deu durar tant com trigaran fer la dita processió. Ítem lo jorn mateys, après que haurà pausat lo treyt de nona, és tengut sonar e fer sonar tres treyts a clas de tots los ditz senys e squelles, e açò per la missa celebradora per les dites ànimes deffunctes, en los quals treyts lo dit
- 4920

scobaler és tengut sonar e tirar vna corda del seny menor dels maiors, e altre lo diacha, si en altra offici occupat no serà; e totes les altres és tengut sonar e fer sonar lo monge de la dita sglésia.

Ítem en la vigília de Pascha lo dit scobaler, feta la benedicció, 4925
 encontinent deu sonar e fer sonar hun treyt couinent totes les squelles e senys maiors e menors del dit cloquer, axí com se acostuma sonar per hun treyt de euangeli o de *Déu gràcies* en los dobles larchs sollempnes, lo qual treyt de senys e de squelles és tant per la benedicció de les fonts quant per la missa qui-s deu celebrar. 4930

Ítem en la vigília de Pentacosta lo dit scobaler és tengut sonar encontinent feta la benedicció de les fonts, axí com és dit damont en la vigília de Pascha, exceptat que no sona sinó hun seny dels maiors. 162vl

Ítem en la vigília de la Natiuitat de sant Johan babiliste lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar per nona, après que hauran sonat les VI hores, per hun treyt couinent totes les squelles e senys del dit cloquer, tant menors com maiors, segons és acostumat sonar per *Deo gràcias* de doble larch maior. 4935

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar en la vigília de la Natiuitat de Jesuchrist per laudes la hora deguda, segons és acostumat sonar per laudes en les festiuitats de doble breu maior; e d'aquí auant lo dit jorn és tengut sonar e fer sonar fins a vespres exclusiuament, axí com a sollempnitat de doble breu maior. 4940

Emperò entès que en los dits sonars de senys e de squelles damont ditz e dauall expressats, lo scobaler no és tengut sonar o tirar sinó huna corda, e lo diacha altre, e lo monge totes les altres, segons damont pus largament és dit en los dobles larchs e dobles breus maiors. 4945

[27.] *Idem regles dels sonars extraordinaris* 4950

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar cascun dilluns, quant se fa la processió dels confrayres, dos squelles, ço és a saber, la squella de vespres e la squella de tèrcia, e deuen sonar tant com trigaran fer la dita processió. E axí mateys en los diuendres de la Carema, si donchs en aquells jorns no venia alguna festiuitat que fos manada per colre en la vila de Perpenyà, e les quals dos squelles deu sonar la vna lo dit scobaler e l'altre lo monge. 4955

4935 natiuitat de *interlin*

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar cascun jorn de la Carema, comensant en lo primer dillús après lo primer dimenge de Carema, fins al dillús de la Sempmana Sancta inclusiuament, en la hora ordinada sonar la obsèquia, hun treyt de la squella appellada na Elenquina o de migjorn, lo qual treyt deu durar per spasi de miga hora.

Ítem lo dit scobaler és tengut regir e fer sonar totz los senys e squelles del dit cloquer en lo primer dijous de la Carema, après que haurà sonada la *Aue Maria*; ço és saber, tres treyts a clas axí com és acostumat sonar per los mortz, e açò per la comemoració que la sglésia fa en lo primer diuendres de la |63r| Carema per tots los preueres deffunts. E après en lo diuendres següent, après que haurà sonat lo *Pater Noster* e lo treyt de tèrcia, deu fer sonar tots los dits senys e squelles a clas altres tres treyts per la missa celebrada per les ànimes dels dits preueres deffunts. E après, quant serà fenida la missa de *Requiem* e faran la processió general per totz lochs acostumats, segons se acostuma en lo jorn dels mortz, lo dit scobaler deu fer sonar tots los dits senys e squelles a clas hun treyt, lo qual deu durar tant com trigaran fer la dita processió. Ítem après que seran dinats, deuen sonar per *Deo gràcies* altres tres treyts a clas, los quals senys e squelles deu fer sonar lo procurador dels anniuersaris a cost e messió de la comunitat dels preueres.

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar en lo jorn de la festiuitat de Tots Sants, quant se canta lo psalm de *Magnificat*, tots los dits senys e squelles del dit cloquer tres treyts a clas; e açò per les vespres de mortz qui-s deuen dir encontinent, après que hauran sonat ab sollempnitat de doble breu, segons és acostumat.

Ítem en lo dit jorn, en la hora del seny del ladre, lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar tres treyts a clas dels dits senys e squelles per la comemoració dels mortz e per excitar lo poble a deuoció, segons és acostumat.

Ítem en lo jorn dels mortz lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar tots los dits senys e squelles a clas, de tres en tres treyts, per totes les hores canòniques d'aquell jorn, ço és: per matines tres treyts, e per laudes tres treyts, e per prima tres treyts, e per consegüent per cascuna hora canònica tres treyts, e per lo euangeli de la missa tres treyts, e per la processió general hun treyt qui deu durar tant com tri-

4965 *Aue Maria* Lc 1, 28.42; CAO 1041-1042 4969 *Pater noster* Mt 6, 9-13;
Lc 11, 2-4 4971 *Requiem* CAO 7533
4980 *Magnificat* Lc 1, 46-55

garà fer la dita processió; lo qual treyt pot anar per nona, si-s volran, e los quals senys e squelles és tengut sonar e fer sonar lo monge, ajudant-li lo scobaler e-l diacha, segons damont és dit en lo sonar de la sempmana de la Sempmana Sancta. 4995

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar cascun jorn a dos hores de la nit en lo temps del stiu, e a tres hores de la nit en lo temps del yuern, lo seny del ladre per huna couinent pausa e per tant temps que hom pusqués esser anat del portal de Sant Martí al portal d'Elna; e après que haurà pausat lo dit seny, deu sonar per huna couinent pausa la squella del foch; e lo dit scobaler deu hauer // 63v per sonar lo dit seny del ladre cascun mes tres sols. e quatre diners, o cascun any quaranta sols., los quals deu pagar lo batle del senyor rey o lo tauler dels clams. Ítem deu hauer lo dit scobaler per sonar la squella del foch cascun mes vint diners, o cascun any vint sols., los quals deuen pagar e fer pagar los cònsols de la vila de Perpenyà. 5000

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar a tots los cosses e albat qui vindran en la dita sglésia segons és acostumat. Emperò deu hauer de cascun albat per sonar les esquelles dos diners. 5010

Ítem deu hauer per sonar a hun cors special per si [*espai en blanc*] a sonar, vuyt diners.

Ítem deu hauer per sonar a hun cors general dels dos senys maiors, dotze diners. 5015

Ítem deu hauer per sonar a hun cors general dels dos senys menors, per si e son ajudant a sonar al dit cors, dos sols.

Ítem deu hauer per sonar a hun cors general de tot lo cloquer, vint diners.

Ítem deu hauer per sonar a hun albat dels pobres del spital, hun diner. 5020

Ítem deu hauer per sonar a hun cors dels pobres del spital, quatre diners; les quals pagues e quantitats deu pagar lo render del cloquer, o al cas que no.l arrendassen, los honrats cònsols, o aquell o aquells qui resebrien los dretz del dit cloquer. 5025

Ítem lo dit scobaler és tengut sonar a tot cors special e a tot albat per lo premi damont dit tres treyts, ço és saber: quant la processió hi va, un treyt; e quant torna a la sglésia, altre treyt; e quant se fa la sepultura, altre treyt, lo qual deu durar fins que la sepultura sia feta.

5005-5006 *tauler dels clams* A Sant Joan hi havia, doncs, un tauler on els clergues podien penjar-hi les al-legacions formals contra un greuge.

5009 *cosses* Cossos.

5030 Ítem lo dit scobaler és tengut sonar a tot cors general dels senys menors a son càrrech e despens per lo premi damont dit de dotze diners; e és tengut sonar seys treyts, ço és saber, tres treyts deuesits ans que pèrtia la professó de la sglésia, e los altres tres treyts anant e vinent e sebellint, segons damont és dit.

5035 Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar a tot cors general de dos senys maiors seys treyts, segons damont és dit dels cosses generals dels senys menors. Emperò lo dit scobaler no és tengut al sonar sinó de la sua persona e deu tirar huna corda al seny menor dels maiors tant solament; tota la altra companya és tengut hauer lo render del cloquer o aquell qui resebrà los emoluments dels ditz cosses.
|64r|

5040 Ítem lo dit scobaler és tengut sonar e fer sonar a tot cors general de tot lo cloquer VIII° treyts, ço és saber, seys treyts deuesitz ans que pèrtia la processió de la sglésia, e los tres treyts axí com damont és dit, ço és, anant e vinent la processió e faent la sepultura. Emperò lo dit scobaler no és tengut sinó de la sua persona; tota la altre companya deu hauer lo dit render del cloquer, segons damont és dit en lo precedent capítol.

5050 {28.] *Officis e càrrechs pertanyents als honorables cònsols de la vila de Perpnyà per rahon del cloquer*

5055 *Primo* los dits cònsols són tengutz per la renda que prenen cascun any sobre lo dit cloquer e axí com a perroquians e súbdits de la sglésia de Sant Johan de tenir condreta la torra dels senys e de reparar aquella e de tenir-la fornida de tots enfustaments e bassechs e stasses e de tots altres feraments e altres coses necessàries, e refer tots senys e squelles qui en aquella se trencaran, segons és acostumat.

5060 Ítem los dits cònsols són tenguts de fer ligar tots los batalls e hauer batalleres de cu[i]r de bou a tots los senys e squelles del dit cloquer. E més auant deuen pagar les cordes necessàries als dos senys maiors.

Ítem los dits cònsols són tenguts cascun any de pagar vint solidos al scobaler de la dita sglésia per toquar la squella del foch.

5054 *bassechs, stasses* Mots no registrats.

5055 *feraments* Ferramenta.

5058 *batalleres de cuir* ALCOVER-MOLL II 365 registra el mot sense documentar-lo: «Ansa que hi ha soldada a la part superior de dins l'esquella per penjar-hi el batall».

Ítem los dits cònsols són tenguts de fer sonar a tots cosses e albatz qui en la dita sglésia vindran per lo preu següent:

Et primo a tot albat deuen sonar les dos squelles, de què deuen hauer sis diners. 5065

Ítem a tot cors special deuen fer sonar los dos senys menors, de què deuen hauer setze diners; e deuen-hi esser dos persones per sonar aquells, per ço que sonen millor, e per ço fon montat lo preu del sonar, car antigament no-s pagaue sinó XII diners per cors special. 5070

Ítem a tot cors general comun deuen sonar los dos senys maiors, de què deuen hauer quinze sols. 164v1

Ítem si no volran los dits senys maiors, poden fer cors general ab los senys menors, de què deuen hauer quatre sols. e deuen-los sonar dos persones, per ço que los sonen millor, e per ço fon montat lo preu del sonar, car antigament no pagauen sinó tres sols. per sonar los dits senys menors. 5075

Ítem a tot cors general de honor deuen sonar tots los senys e squelles del dit cloquer, de què deuen hauer trenta sols.

Ítem a tot cors o albat del spital deuen fer sonar per amor de Déu a lur cost e messió. 5080

Ítem los dits cònsols deuen fer sonar a tot cors special e a tot albat tres treyts, ço és a saber: quant la processió hi va, hun treyt; e quant torna a la sglésia, altre treyt; e quant se fa la sepultura, altre treyt, lo qual deu durar fins que sia feta la sepultura. 5085

Ítem a tot cors general de dos senys maior o menors deuen sonar sis treyts, ço és saber, tres treyts deuesits ans que pèrtia la processió de la sglésia, e los altres tres treyts axí com dessús és dit, anant e venent (*sic*) e fasant la sepultura. 5090

Ítem a tot cors general de tot lo cloquer deuen sonar nou treyts, ço és saber, seys treyts deuesits ans que pèrtia la professó de la sglésia, e los tres treyts axí com dessús és dit, ço és, anant e vinent la processió e fasant la sepultura. 5095

Ítem los dits cònsols són tengutz pagar al scobaler de la dita sglésia per sos treballs de sonar als ditz cosses o albatz, ço és saber, per cascun cors special, per ell diners; e per cascun albat dos diners. E per cascun cors general de dos senys maiors, dotze diners. E per cascun cors general dels dos senys menors, per ell e per son companyó, dos sols. E per cascun cors general de tot lo cloquer E

5079 Al marge esquerre, nota moderna: «De cossos generals».

5100 per cascun cors dels pobres del spital dos diners. E per cascun altre ...
... del spital, hun diner. Ítem los ditz cònsols deuen hauer a lur
càrrech tota l'altre companya que hauran mester per sonar als corsse
generals, a tota lur messió e despens.

5105 Ítem los ditz cònsols són tenguts de fer sonar tots los senys e sque-
lles del dit cloquer a tota intrada de emperador o de rey, o de altre
príncep, e a tota processió general qui-s fassa per vila o fora vila o per
les claustres, ab què-s fassa a requesta dels ditz cònsols, ço és saber,
hun treyt anant e altre vinent segons és [65r] acostumat; e més auant
són tengutz de fer sonar per la festa de sant Blàser axí com a doble
5110 larch maior, per rahon de la comfrayria de sant Blàser, segons per ells
és stat ordinat.

Ítem los ditz cònsols són tenguts de hauer paualló e tener-lo con-
dret e parar-lo a totes processions generals qui-s fassen per vila o fora
vila, en què vaia lo *Corpus Christi* o relíquies, segons és acostumat.

5115 Ítem los ditz cònsols són tengutz de portar o fer portar lo dit pau-
alló a totes les processions generals en què no vaia lo *Corpus Christi*,
segons és acostumat.

Ítem los ditz cònsols són tengutz totes vegades que serà necessari
de elegir e hauer tres obrers en la dita sglésia, dels quals la hun serà
5120 preuere, qui fassa e don recapte a tots los officis e càrrechs pertanyents
a la obra, segons que dejús és expressat. E los dos altres obrers, si's
volran, poran metre lechs qui reseben tots drets, senses e lexes per-
tanyents a la dita obra, e qui paguen a qui seran tenguts, e los quals
acaptan cascun dimenge e totes altres festes acostumades per la obra
5125 de la dita sglésia, cascun ab son bassí; e aquells sien tenguts pagar o
donar al obrer preuere totes quantitats de diners a ell necessàries per
rahon de la dita obra, o pagar les obres e altres coses necessàries a son
offici, les quals lo dit obrer preuere haurà fetes fer o adobar, àlias repa-
rar, per seruehi e necessitat de la dita sglésia o de son ofici.

5130 [29.] *Officis e càrrechs de la obra e los quals ha a fer lo obrer preuere de
la dita sglésia de Sant Joban*

Primo lo dit obrer preuere és tengut e deu tenir les claus següents
// 65v //:

5104 de fer *interlin*
5113 generals *interlin*

5112 *pualló*. Variant de «pavelló», no registrada.
5122 *lexes* Deixes, llegats.

Et primo vna clau del vestiari e dos claus del reliquiari vell e dos claus del reliquiari de les crous, dos claus del reliquiari de la custòdia e totes les claus del armari dels palis de les perles, vna clau de la caixa sobre què.s fan les pagues dels anniuersaris e vna clau de hun armari qui stà detràs lo lauador, la paret al mig. 5135

Ítem lo dit obrer és tengut de pendre e fer inuentari de totz los juells, creus e reliquiaris, vestiments e de tota la altre ornamenta de la dita sglésia quant intrarà de nou per obrer, lo qual inuentari deu retre quant lixarà lo regiment de la dita obra, e donar compte del inuentari e de les altres coses per ell administrades, segons la tenor de la constitució sinodal. 5140

Ítem lo obrer és tengut dar e administrar al sacristà relíquies a totes festes sollempnes en què sia ordinat; e axí mateys a tot doble larch sollempne deu dar e administrar al diacha o al monge lo encenser maior d'argent ab sa naueta, e los canalabres d'argent e hun callis ab sa padella dels maiors, e-lls canadells maiors, e la post de la pau d'argent; e al render de la oferta, lo bassí d'argent, per rahon de la oferta del altar maior. 5145 5150

Ítem lo dit obrer és tengut de trer lo pàlit d'en Ffrancès Ffabre e lo pàlit e lo rerataule de les perles, e la custòdia maior a totes les festes en què haia processió general ab capes. E més auant és tengut trer e perar la dita custòdia maior tant solament a les festiuitatz de la Ephifania e de sancta Maria del mes de març e de setembre, e a la festiuitat de sant Johan euangeliste après Nadal. 5155

Ítem lo dit obrer deu trer e liurar al sacristà cascun any en la vigília de sant Johan de juny lo pali austori, pali de gran deuoció, per posar-lo en lo altar maior, quant los cònsols nouells, après que han jurat, vénen orar en la dita sglésia. 5160

Ítem lo dit obrer és tengut de montar al cor de la dita sglésia los bordons d'argent a totes festes de doble larch; a vespres primeres e segones, quatre bordons; e per la processió, set bordons; e après que haien seruit, los deu dauallar del dit cor per tornar-los en lur loch 5165

5148 *callis* Variant ortogràfica de «càlic», no documentada.

5149 *padella* Utensili de base circular, que anava amb el calze. No pot ser res més que la patena. Mot no documentat

5152 Cf. *supra*, nota a la línia 2918.

5159 *austori* Mot no identificat. El llatí *baustus*, *-us* significa també *buf*, *alenada*. Aplicat a una pal·li, *austori* podria significar *inflador*, *de bon inflar*.

acostumat star. Emperò deu-los posar al altar quant se diu la missa maior totes vegades que ixen relíquies.

Ítem lo dit obrer és tengut de trer e apperellar los set bordons d'argent al |66r| banquet del vestiari acostumat, e dar e administrar
5170 al sacristà vuyt relíquies pus parensoses e vuyt toualloses o vels a totes processions generals qui-s fassen per vila, e los canalabres e los encensers e les nauetes d'argent, segons és acostumat.

Ítem lo dit obrer és tengut de apperellar la ferla e los sis bordons de lautó al dit banch acostumat a les primeres e segones processions
5175 de les Rogasons e a totes altres processions votiues qui-s fassen per vila en què no vagen bordons d'argent; e après que hauran seruit, les deu tornar en lur loch acostumat star.

Ítem lo dit obrer és tengut de mudar vestiments a la ymage de sancta Maria de Betlem totes vegades que necessari serà, e axí com és
5180 acostumat; e és tengut gardar tota la ornamenta, e aquella conseruar e reparar, si necessari serà, bé e diligentment.

Ítem lo dit obrer és tengut de reperar tota la ornamenta e juells e libres de la dita sglésia, e de fer-n'hi de nous totes vegades que necessari serà.

Ítem lo dit obrer és tengut donar e administrar al cabiscol de la dita sglésia a totes processions generals los ròtols dels ympnes e les letanies, e la ferla. E més auant, en lo temps de la Carema, lo libre de les *Lementacions* e los libres dels versos qui-s disen als *quiris* dels fas. E axí mateys deu donar e administrar al dit cabiscol, après de la elecció
5190 del bisbetó, lo pontifical, el ròtol del sermó dels innoçents e tots ornaments necessaris al dit cabiscol per la sollempnitat del dit bisbetó, e per tots altres officis de la sglésia per lo dit cabiscol fahedors.

Ítem lo dit obrer és tengut a totes processions generals qui-s fassen per vila e fora vila, ab què no y vaia lo *Corpus Christi* mas que y
5195 vaien relíquies, trer e administrar vuyt relíquies de les pus sollempnes, segons ja damont és dit; les quals deu posar sobre vna taula dins lo vestiari, sobre la qual taula deu primer posar hun pali o hun drap

5191 necessaris *ms* necessaries 5192 cabiscol *ms* cabiscols

5175 *rogasons* Rossellonisme registrat de viva veu al Capcir per ALCOVER-MOLL IX 538. COROMINES VII 397 també el registra de viva veu com una «forma popular» de *rogacions*. És la primera vegada que el mot es documenta?

5188 *quiris* Plural de *quiri*, és a dir *kyri*, deformació de *Kyrie*, per tal com el mot sempre anava seguit de la paraula *eleison*, i es pronunciava *kyrieleison*. És primera documentació? | *fas* Cf. nota a la línia 634.

de ceda, e sobre aquell posar les dites relíquies, e al peu de cascuna relíquia deu posar hun vel de ceda o huna prima touallola per aquells qui les aportaran; e més auant hi deu posar los canalabres d'argent e lo encenser e la naueta d'argent endeurat. |66v| 5200

Ítem lo dit obrer és tengut de fer cadaffalchs a totz officis e misteris fahedors en la dita sglésia o al sementerí, e dar e administrar la ornamenta necessària al[s] regidors dels officis o misteris damont dits.

Ítem lo dit obrer és tengut donar cascun ayn en la vigília de Pentacosta al domaser sempmaner los dotze ròtols en los quals és scrit e notat lo *Credo in Deum*; e més auant dotze diademes per los dotze apòstols e huna cora per la Maria, e tota la altre ornamenta necessària al dit misteri. 5205

Ítem lo dit obrer és tengut cascun any en la dita vigília de Pentacosta de apperellar los cels e la coloma ab dotze candelès, e en lo dia de Pentacosta, en la missa maior, quant se diu lo *Veni Sancte Spiritus*, deu fer la serimònia del Sant Sperit, segons és acostumat. 5210

Ítem lo dit obrer és tengut en lo dit dia de Pentacosta dar e administrar al damont dit domaser sempmaner o a aquell qui haurà càrrech de regir lo misteri dels apòstols XIII siris, los quals deu hauer e pendre de les il·luminàries de sant Johan e de sancta Maria, e los quals deuen esser donatz a la Maria e als dits apòstols, ço és a saber, a cascun hun ciri per pendre del lum que dauallarà la dita coloma dels dits cels en remembrança que la Verges Maria e los apòstols prengueren e foren il·luminats del foch del Sant Sperit; e los quals siris, après que la Maria e ls apòstols hauran pres del lum, deuen tenir en les mans entró que van a la hufferta, e aquells deuen lixar a la hufferta, e après deuen-se'n anar en lo vestiari per despular; e adonchs lo dit obrer deu cobrar los ditz ciris e tornar-los en aquells qui regexen les damont dites il·luminàries. 5215 5220 5225

Ítem lo dit obrer és tengut totz anys de cullir la confrayrya de sant Johan e parar tauler dauant la porta de la sglésia tots dimenges e festes colents qui vindran del jorn de Nadal fins a la festa de sant Blàser inclusiuament, e après deu fer la cerca per la vila, segons és acostumat. 5230

Ítem lo dit obrer és tengut de conseruar, reparar e de nouell obrar les parets, tarrats, banchs e altres enfustaments de la dita sglésia totes vegades que necessari serà.

5207 *Credo in Deum* DSch 10-36

5212 *Veni Sancte Spiritus* CAO 5327

5235 Ítem lo dit obrer és tengut de posar e hauer hun hom per dar lo pa senyat tots dimenges, e les quatre festes anyals e les dos festes de sant Johan babtiste, segons és acostumat. |67r|

5240 Ítem lo dit hom qui dóna lo pa senyat deu cridar tots los confrayres morts ab la squella de la obra per açò ordinada per la vila, e per los lochs acostumats, si request ne serà, paguant-li per sos treballs dotze diners. E si per uentura aquell aytal no serà scrit al libre de la confrayria e-l volran cridar per confrayre, deu pagar dotze diners al crida e dotze diners a la confrayria. E lo dit crida deu acompanyar ab la dita squella lo cors que haurà cridat a la sglésia fins sia sotarrat.

5245 Ítem deu acompanyar lo dit obrer totes vegades que farà la serca de la confrayria per la vila, portant lo libre de la dita confrayria e sonant la squella e cridant etc., segons és acostumat.

5250 Ítem lo dit obrer és tengut fer tots altres officis e càrrechs los quals seran scrits en lo manater del cor e al missal del altar maior, dels quals dessús no serà feta menció. |67v|

[30.] *Ordinationes processionum et aliorum diuinorum officiorum ac etiam serimoniarum ecclesie collegiate Sancti Iohannis, ville Perpiniani.*

Christi nomine et eius matris gloriose et beati Iohannis babtiste primitus inuocatis, Nos, Petrus Sabaterii, canonicus, et Johannes

5254 *Pere Sabater* L'any 1423 és canonge i prebost de Sant Joan, COMA II, c. 3, p. 75 i el 29 d'agost assisteix a l'acte d'aprobació del recull de notícies històriques sobre l'església, fet a partir de documents de l'arxiu capitular, COMA III, c. 11, § 2, p. 270; cf. supra, p. 120-121. El 17 d'octubre següent acaba un arbitratge entre canonges i beneficiats sobre la forma de designar el precentors canonges, COMA III, c. 11, § 3, p. 276. El 1428 és comissionat pel bisbe per tal d'erigir en canonicat la doma de patronat del sagristà i conferir-la a Bernat Brugat, COMA III, c. 7, § 7, p. 240; c. 12, § 1, p. 290. És citat en el document del 6 de juny del 1428, mitjançant el qual el bisbe i futur cardenal Joan de Casanova creava dos nous monjos a Sant Joan, COMA III, c. 12, p. 287. El 21 de juliol del mateix any és àrbitre designat pels canonges en una controvèrsia amb els domers sobre la forma de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 1, p. 288-289. I el 13 d'agost del mateix any és comissionat per erigir a canonicat la doma que era de patronat del sagristà, COMA III, c. 12, § 1, p. 290. El 1430 permuta el benefici de canonicat i prebenda que obtenia a Sant Julià de Torrelles amb Gonçal Badia, titular de benefici a Sant Martí de Tura: BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE 439 b. El 28 de novembre del 1430 és esmentat en una nova concòrdia promoguda pel ja cardenal Joan de Casanova sobre erecció de nous oficis a Sant Joan, con-

Gardià, beneficiatus, presbiteri ecclesie collegiate Sancti Johannis 5255
 ville Perpiniani, arbitri, arbitratores et amicabile compositores
 supradicti, a partibus supradictis et infrascriptis assumpti et concor-
 diter electi, auditis partibus ad plenum et consideratis iuribus et
 rationibus utriusque partis et meritis tocius cause diligenter attentis,
 habitaque super hiis matura deliberatione, pro utilitate tocius cleri 5260
 dicte ecclesie et maxime pro augmento diuini cultus et deuocione
 tocius religionis christiane, consideratisque considerandis et aliis
 pluribus causis super hoc nostrum mouentibus animum, ex potestate
 nobis per dictas partes attributa, ut prefertur, ad nostram super pre-
 dictis arbitralem sententiam proferendam procedimus in hunc qui 5265
 sequitur modum.

versió dels deu florins de les festines en capes, prohibició als síndics de fer estatuts prescindint de la voluntat del Capítol i sobre l'endèmica qüestió de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 4, p. 296. El 30 de novembre del 1430 és esmentat en l'acte de creació d'un lector en arts perquè ensenyés a Perpinyà, promoguda per Joan de Casanova, COMA III, c. 12, § 3, p. 293-295. L'any 1431 fou procurador del Capítol per presentar a Joan Ollers, ardiaca de Conflent, la comissió que li feia Eugeni IV per aprovar, si ningú no s'hi oposava, l'estatut del cardenal Joan de Casanova sobre Sant Joan de l'any anterior, COMA III, c. 12, § 11, p. 328. El 6 d'octubre del 1432 pren possessió del capellaniu de Malloles, permutat amb Esteve Marsal pel benefici fundat a l'església de l'Eula, de Perpinyà, per Berenguera, dona de Joan Nomdedéu, burgès de Perpinyà: BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 361 b. El 27 de gener del 1434 lliura 20 florins d'or d'Aragó, fruit del primer any del seu benefici de Malloles, a l'obra d'Elna: BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 361 b. 5254-5255 *Johannes Gardià* En data imprecisa, entre finals del s. XIV i principis del s. XV, un Joan Guardià, presumiblement clergue, arbitra en un conflicte entre clergues de la col·legiada de la Real, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 192 b. El 15 de novembre del 1420 fa rebut del pagament d'un cens degut al benefici de Santa Magdalena, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 179 a. El 17 d'octubre següent, en companyia de Pere Sabater, acaba un arbitratge entre canonges i beneficiats sobre la forma de designar el precentors canonges, COMA III, c. 11, § 3, p. 276. És testimoni en l'aprovació que el bisbe Jeroni d'Ocon fa del resum històric sobre Sant Joan, prèviament ratificat pel Capítol, el 30 d'octubre del 1423, COMA III, c. 11, § 2, p. 270. El 1428 és admès a celebrar a l'altar major de Sant Joan, COMA III, c. 12, § 1, p. 290. És àrbitre com a domer en la concòrdia del 27 de maig del 1429 sobre forma de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 2, 290-292. El mateix COMA II, c. 3, p. 74-76, transcriu l'acte de presa de possessió del bisbe Galceran Albert com a capellà major de Sant Joan, datada el 1 de gener del 1432, en el qual Joan Guardià actua com a procurador del bisbe. El 1406 un Joan Guardià és capellà de Vilarnau i consta mort el 1434: BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 433 b, 434 a.

Et in primis ordinamus, pronunciamus, arbitramur, decernimus et declaramus quod in qualibet festiuitate nouem leccionum duplicis brevis uel duplicis largi de nouo aut de cetero instituenda in ecclesia
 5270 Sancti Johannis predicta, fundator uel fundatores eiusdem pro dicte festiuitatis perpetua sustentacione teneantur dare, legare uel alias cedere dominis sindicis dicte Comunitatis pro augmento cotidiana-
 rum distribucionum ecclesie ipsius, scilicet pro qualibet festiuitate nouem leccionum viginti libras barch. de terno, uel viginti solidos
 5275 barch. anuales et rendales. Et pro qualibet festiuitate duplicis brevis, quadraginta libras bar. uel quadraginta solidos barchin. anuales et rendales. Et pro qualibet festiuitate duplicis largi octuaginta libras bar. uel octuaginta solidos barchin. censuales et rendales, quorum censuum et reddituum massa seu proprietas sit ad forum duodecim
 5280 denariorum pro libra, dominis sindicis ecclesie prenarrate de premisis gracia retenta et reseruata. Quorum quidem reddituum annu-
 alium distributor Comunitatis sepe dicte quolibet anno in die cuiuslibet festiuitatis soluat et soluere teneatur cuilibet presbitero, canonico et beneficiato diuino officio interessenti in primis et in secundis ues-

5267-5404 Comença aquí el text d'una concòrdia, sentència arbitral o compromís acordat el 17 d'octubre del 1423, que copia COMA III, c. 11, § 3, p. 276-284, i a la p. 275 n'acclareix el sentit des del seu punt de vista, sempre parcial a favor dels canonges: «De la present sentència apendrem dos cosas: la primera redunda al honor y la altra al profit del Capítol, y de todas estas dos prerogativas los beneficiats ne àn despullat lo Capítol. És honor del Capítol que sos canonges no sían ordenats per personas estranyas de son cos, com són los síndics, sinó per lo president del Capítol, qui era lo canonge prebost. Per obbiar a semblant monstrositat los jutges àrbitres ordenaren que en les festiuitats més solemnes i quant celebraria de pontifical lo sr. bisbe en Sant Joan, que en eixas funcions lo prebost del Capítol, i en sa absència lo cabiscol, ordenàs o nomenàs dos canonges per precentors majors; que, essent lo cabiscol canonge, no deformaba lo decoro a sos col·legues. Ordenaren també que, quant en lo chor se llegirían les profecies, com se acostuma fer en los dissabtes de les tèmporas y en les vigílies de les dos pàsques, degué lo cabiscol prénder lo ordre del prebost per saber los canonges que ell nomenaba, los quals après invitaba per cantar les profecies, conforme era de gust del prebost. Quant los canonges officiàban, se'ls donàban sis residents dels més antics per ajudar-los, los quals sis no solament podían però encara era obligat de assistir-los als diuins officis. En tots los dobles llarchs fundats i que al avenir se fundarían, ordenaren los dits àrbitres que lo distribuïdor degué donar al sr. canonge prebost tots anys un sou y nou diners barcelonesos, en augment de les portions canonicals, com també quatre diners en les solemnitats de octavas y festiuitats de nou llissons».

peris, in matutinis et in duabus missis altis, pro qualibet hora et missa duos denarios barchin., et cuilibet predictorum interessenti in aliis horis canonicis ipsius festiuitatis unum denarium; et eciam soluat et soluere teneatur cuilibet precentori qui in dicta festiuitate corum ipsius ecclesie tenuerit duplicem distribucionem. Necnon etiam dictus distributor soluat et soluere teneatur duplicem distribucionem ebdomedario qui dictum tenuerit corum in primis et secundis uesperis et in matutinis tantummodo. Soluat inquam dictus distributor et soluere teneatur in omni festiuitate duplicis breuis et nouem leccionum redditus annui eisdem assignati in illis horis per dictos dominos tunc syndicos ordinandis. Et amplius distributor antefatus soluat et soluere teneatur quolibet anno domino tunc preposito dicti capituli pro qualibet festiuitate duplicis largi de nouo in dicta ecclesia uel de cetero instituenda viginti unum denarium barchin., et pro qualibet festiuitate duplicis breuis decem denarios, et pro qualibet festiuitate nouem leccionum quatuor denarios pro augmento canonicalium portionum ecclesie sepe dicte.

Item pronunciamus, sententiamus, decernimus, declaramus et arbitantes ordinamus quod dominus Thesaurarius predicte Comunitatis qui nunc est et pro tempore fuerit sit procurator dicti Capituli irreuocabilis, potestatem habens plenariam arrendandi |68r| et recipiendi omnes fructus, redditus, iura et emolumenta alia Capellaniuorum et beneficiorum dicto capitulo ratione dictarum cotidianarum distribucionum jam vnitorum et in futurum vniendorum, et etiam laudandi quascumque uendiciones et alios quosuis contractus, foriscapiaque petendi et recipiendi, noua accapita concedendi et remissiones acceptandi et generaliter omnia alia faciendi que ad regimen et administracionem premissorum fieri requirantur, collacionibus et presentacionibus beneficiorum dicto capitulo remanentibus, volentes et decernentes quod idem Thesaurarius anno quolibet, in vigilia Pasche Domini, teneatur exsoluere domino preposito dicti Capituli ratione quarti dicto Capitulo debiti pro beneficcio in dicta ecclesia fundato per dominum Raynaldum de Ulmo, condam, dicto capitulo

5317 *Raynaldum de Ulmo* Membre de la noble i poderosa família dels Oms, és vicari general del bisbe Pere Cima el 1374 i el 1375: BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE 4 a; COMA III, c. 5, § 3, p. 211. El mateix 1375 i els anys 1381 i 1383 és documentat com a canonge i ardiaca del Conflent, BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE 4 a, 67 b, 70 b. Va deixar els béns a l'església de Sant Joan, tal com consta en un extret del seu testament esmentat el 1393, BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE 172 b.

unito et pro octauis beate Marie mensis Augusti et beate Catharine,
 5320 quinquaginta sol. barchin., et amplius quartam partem fructuum
 proveniencium ex capellaniis de Orulo et de Vilarmilano, dicto
 capitulo jam unitis ratione cotidianarum distributionum predicta-
 rum.

Item ordinamus, pronunciamus, arbitramur, decernimus et decla-
 ramus quod in omni festiuitate duplicis largi in preacta Sancti
 5325 Johannis ecclesia instituta et deinceps instituenda in qua fieri debeat
 per claustra dicte ecclesie processio generalis, et etiam in omnibus
 festiuitatibus in quibus aliquis Reverendus dominus Episcopus uel
 alius maioris dignitatis officiabit, in ecclesia prescripta sint et esse
 5330 debeant duo canonici dicte ecclesie precentores maiores per dictum
 prepositum et in eius absentia per precentorem prefate ecclesie pre-
 cedente die dicte festiuitatis eligendi. Et in omnibus aliis festiuitati-
 bus duplicis largi jam institutis et etiam instituendis sint et esse
 debeant precentores maiores duo presbiteri benefficiati septimanarii
 5335 dicti cori, si abiles fuerint, ad noticiam dictorum dominorum sindi-
 corum; et si abiles non fuerint, tunc alii duo benefficiati per dominos
 syndicos dicte ecclesie et in eorum absentia per precentorem dicte
 ecclesie precedente die dicte festiuitatis eligendi sint precentores, ut
 superius est dictum. Qui quidem precentores tam canonici quam
 benefficiati teneantur et sint astricti exercendi precentorie officium in
 5340 primis uesperis et in completoris (*sic*), in processione et in missa
 maiori et in omnibus aliis horis canonicis dictarum festiuitatum. Et
 etiam dicti precentores maiores in dictis festiuitatibus dicti duplicis
 largi teneantur dare responsa misse et tractus, casu quo in dicta missa
 fuerint, duobus presbiteris canonicis et quatuor presbiteris beneffi-
 5345 ciatis ecclesie prenarrate. Et in aliis festiuitatibus in quibus dicti
 canonici fuerint precentores maiores, ut prefertur, duo benefficiati per
 dictos dominos syndicos eligendi sint secundi precentores in primis et
 secundis uesperis et in processione et etiam in missa maiori tantum-
 modo. In omnibus uero festiuitatibus in quibus duo benefficiati dicte
 5350 ecclesie erunt precentores maiores, tunc duo canonici per dictos pre-
 centores benefficiatos uel per dictum prepositum eligendi sint pre-
 centores secundi in primis et secundis uesperis et in missa maiori tan-
 tummodo. Et casu quo in dictis uesperis processio ipsius ecclesie
 teneatur descendere de choro eiusdem ecclesie ob reuerenciam fes-

tiuitatis alicuius capelle, tunc omnes dicti quatuor precentores incedant retro totam dictam processionem, maioribus tamen precentoribus minores precentores in honorem precedentibus. Item in omni festiuitate duplicis largi, in qua processio generalis cum capis per claustra dicte ecclesie fieri debeat, sint et esse debeant in dicta processione septem precentores bordonos argenteos et capas portantes, iuxta sollempnitatem dicte festiuitatis. Et duo primi precentores sint illi septimanarii cori, secundi uero duo beneficiati jam electi, tercii et maiores duo canonici et precentor dicte ecclesie; qui precentor incedere debeat in medio dicte processionis cantica regendo. Et dicti alii sex precentores quilibet in ordine suo teneatur cantare unum responsum, prout est fieri consuetum. Item in omni festiuitate duplicis largi et [69r] etiam in die Epifanie Domini uenientibus in die dominica in qua generalis processio cum capis per claustra fieri non debeat, tunc fiat dominicalis processio cum dictis septem precentoribus, prout superius est expressum, et omnes domini canonici et beneficiati in dicta processione euntes incedant cum eorum habitis consuetis et sine capis processionalibus.

Item ordinamus, sententiamus, pronunciamus, decernimus et declaramus quod in omnibus processionibus de cetero fiendis per dominos canonicos et beneficiatos dicte ecclesie domini canonici et beneficiati et ceteri clerici eiusdem incedant binatim per ordinem iuxta temporis prioritatem propriarum receptionum, in hunc qui sequitur modum, uidelicet: quod post crucem incedant pueri superpellicia portantes, deinde clerici in sacris ordinibus constituti, postmodum presbiteri in eadem ecclesia non beneficiati et exinde presbiteri in eadem ecclesia beneficiati qui non fuerint syndici nec sunt graduati nec in prefata ecclesia curati, et deinde beneficiati qui nunc sunt curati in prefata ecclesia uel qui imposterum eligentur, iuxta statutum reuerendi domini Bartholomei, bone memorie Elnensis episcopi; demum beneficiati qui fuerint syndici uel qui sunt graduati, et post syndici beneficiatorum anni currentis, et deinde monachus cum nouissimo conduterio, et exinde ebdomedarius, sacriste cum antiquiori conduterio, et deinde precentor bordonum siue ferulam non portans cum nouissimo canonico, et postmodum dicti canonici secundum ipsorum prioritatem temporis suarum receptionum, et

5380-5381 et exinde.....beneficiati *in marg sin*

5384 *Bartholomei* És Bartomeu Peiró. Cf. supra, nota a la línia 1804.

- deinde canonici ecclesiarum cathedralium, si qui forsan fuerint, taliter quod antiquiores canonici et beneficati precedant in honoribus nouissimos canonicos et beneficiatos ipsius ecclesie, prout superius continetur, tam in processionibus et in stallis chori dicte ecclesie quam in tabulis siue cartis anniuersariorum, obuencionum et distributionum, et in publicis instrumentis in quibus nomina dictorum canonicorum et beneficiatorum describuntur siue describentur prout ac quemadmodum dicta nomina dictorum canonicorum et beneficiatorum in tabula siue carta anniuersariorum dicte ecclesie hodie sunt scripti. Adhicientes quod habentes primum stallum in dicto choro, ut sunt sacrista et quatuor ebdomedarii, precentor, duo conduterii, monachus et duo syndici beneficiatorum, stent semper in eorum stallis, prout hodie et antiquitus in prefata ecclesia est et fuit obseruatum.
- 5395 Item ordinamus, pronunciamus, sententiamus, decernimus et declaramus quod distributor dicte Comunitatis qui nunc est et pro tempore fuerit in omni festiuitate dicti duplicis largi instituti et instituenti soluat et soluere teneatur dictis precentoribus tam minoribus quam maioribus et tam canonicis quam beneficiatis pro primis et secundis uesperis et matutinis et missa maiori, uidelicet cuilibet eorum pro qualibet hora et missa duos denarios, et in aliis horis canonicis cuilibet vnum denarium pro eorum labore, ultra ordinariam distributionem. Et vterius dictus distributor soluat et soluere teneatur canonicis et retro septimanariis qui tenentur ad officium missam maiorem in omnibus festiuitatibus duplicis breuis, ut latius inferius continetur, cuilibet ipsorum pro qualibet missa duos denarios pro eorum labore. Et eciam teneatur dictus distributor soluere in omnibus uigiliis et quatuor temporibus in quibus consuetum est legere seu cantare profecias in choro ipsius ecclesie cuilibet canonico profeciam dicenti et cuilibet beneficato tractus dicenti unum denarium.
- 5400
- 5405 Item ordinamus, pronunciamus, decernimus et declaramus quod dictus precentor in omnibus uigiliis et quatuor temporibus in quibus consuetum est legere et cantare profecias in choro ipsius ecclesie teneatur dare dictas profecias canonicis ordinatis per prepositum predic-
- 5410
- 5415
- 5420

5397-5399 describuntur...beneficatorum *in marg sin*

5405-5454 La consueta continua amb el text de la concòrdia, interrompuda a la línia 5399, bo i ometent dos capítols, que hom pot llegir a les p. 280-281 del text citat de COMA.

tum, et tractus presbiteris beneficiatis dicte ecclesie per dictum precentorem eligendis. 5425

Item ordinamus, pronunciamus, sententiamus, decernimus et declaramus quod quilibet dictorum precentorum in matutinis scandalum aliquod faciens soluat pro pena sex denarios; et scandalum faciens in primis uel secundis uesperis uel in processione uel in missa maiori soluat pro pena cuiuslibet hore et misse in qua uel in quibus dictum faciet scandalum quatuor ^{169v} denarios; et scandalum faciens in aliis horis canonicis soluat pro pena pro qualibet hora duos denarios. In quibus casibus dictorum scandalorum dictus distributor et in eius absentia ebdomedarius uel eius locumtenens in choro eligere habeant unum uel plures prebiteros sufficientes ad leuandum et exhibendum atque habendum penas dictorum scandalorum. Et ille presbiter uel prebiter per dictum distributorem uel ebdomedarium seu eius locumtenentem ad hec eligendi habeant leuare dictum scandalum et habere dictas penas iuxta seriem premissorum, uel exeant a choro dicte ecclesie et pro illa hora uel missa distributionem illius hore seu misse amittendo, nisi iusta causa eos tunc excusaret. Et ille uel illi precentores qui dicta scandala fecerint priuentur ipso facto dictis cotidianis distributionibus, donech penam dictorum scandalorum soluerint iuxta premissa. 5430
5435
5440
5445

Item ordinamus, pronunciamus, sententiamus, decernimus et declaramus quod dicti syndici dicte Communitatis presentes uel de cetero pro tempore existentes non possint inhibere nec prohibere beneficiatis ecclesie antedicte quin exercere possint et libere ualeant, si uoluerint, pro canonicis dicte ecclesie omnia officia ad dictos dominos canonicos pertinencia, et etiam e conuerso, uidelicet quod non possint inhibere canonicis quin exercere possint officia ad dictos beneficiatos incumbencia, dum tamen procedat de eorum beneplacito uoluntatis. 5450

Item ordinamus, pronunciamus, sententiamus, decernimus et declaramus quod de cetero in omnibus festiuitatibus duplicis largi uel duplicis breuis predicti precentores chori teneantur dare antiphonas salmorum presbiteris de choro maiori uel aliis, si de choro maiori non fuerint, in omnibus horis canonicis, prout hactenus consuetum fuit eas dicere in uesperis et matutinis duplicis largi et breuis. 5455
5460

5455-5484 La consuetudina continua amb la concòrdia, havent-ne omès un capítol llegidor a la p. 282 del text citat de COMA.

- Item ordinamus, pronunciamus, decernimus et declarando ordinamus quod de cetero septimanerii chori teneantur et sint stricti intonandi et officium precentoris exercendi in uesperis et completorio et in matutinis et in ceteris aliis horis canonicis et etiam in missa
 5465 maiori cuiuslibet festiuitatis duplicis breuis. Et etiam retro septimanarii septimane proxime lapse teneantur officari in missa maiori simul cum dictis septimaneriis in omni festiuitate duplicis breuis, exceptis festiuitatibus sequentibus, uidelicet, Circumcisionis et Epifanie Domini, beate Catharine et dominice de Trinitate. In quibus
 5470 festiuitatibus proxime dictis duo canonici per dictum prepositum eligendi teneantur esse precentores et iuuare officiare missam maiorem proxime dictarum festiuitatum. Et ulterius uolumus, pronunciamus et ordinamus quod dicti septimanerii |70r| chori in omni festiuitate nouem leccionum dominicalium uel santuralium (*sic*) teneantur dare
 5475 responsa et etiam tractus misse illius festiuitatis presbiteris dicte ecclesie benefficiatis. Et etiam dicti septimanerii in omni festiuitate duplicis breuis teneantur dare responsa et tractus misse maioris duobus canonicis et duobus benefficiatis antiquis cantum bene scientibus.
- 5480 Item ordinamus, pronunciamus, arbitramur, decernimus et declaramus quod de cetero ebdomedarius, sacriste et duo conducerii ac etiam monachus dicte ecclesie possint et ualeant iuuare canonicos in officiis diuinis et aliis oneribus canonicalibus in quibus per dictum prepositum capituli fuerit ordinatum.
- 5485 Item ordinamus, pronunciamus, decernimus et declaramus quod dicti canonici et benefficiati, tam officarii quam non officarii, in dicta ecclesia exinde teneantur exercere seu administrare officia et onera assueta suorum benefficiorum seu officiorum eorundem, et prout scripta sunt et ordinata in strumentis et libris statutorum et
 5490 ordinacionum ipsius ecclesie.
- Nos Amelius Egidii canonicus, Bernardus Brugat ebdomedarius, Arnaldus Fabri, Bartholomeus Valentí benefficiati, syndici anno pre-

5485-5490 Continua el text de la concòrdia, havent estat omesos tres capítols i sense reproduir les clàusules finals del document, textos que hom trobarà a les p. 283-284 del lloc citat de COMA.

5491 *Amelius Egidii* Consta com a batxiller en dret canònic, canonge i pabordre de Sant Joan en l'acte de presa de possessió del capellaniu per part del bisbe Jeroni d'Ocon, celebrat el 23 de gener del 1417, COMA III, c. 11, p. 266-267. Assistí a la ses-

senti, in augmentum diuini cultus ordinamus quod in festiuitatibus beate Marie et diebus sabbatis quando dicitur versus *Aue maris stella*, primus versus dicatur flexis genibus; et quod infra octavas Decollationis sancti Johannis bapstiste dicantur antiphone proprie dicte festiuitatis in matutinis et aliis horis. Presens ordinacio fuit facta per dictos dominos syndicos anno Domini M^o CCCC^o XXXXVI°. 5495

Nos G. Symonis canonicus, Anthonius Guilla epdomedarius, Arnaldus Fabri, Thomas Baiuli, omnes syndici anno presenti, in augmentum diuini cultus statuimus et ordinamus cum nostro pleno concilio quod a cetero omnes canonici, benefficiati et omnes alii presbiteri benefficiati residentes in presenti villa Perpiniani et non residentes in presenti communitate, habeant soluere terciam partem suorum benefficiorum in augmentum distribucionum cotidianarum. 5500 5505

5499 canonicus *interlin*

5494 *Aue maris stella* RH 1889

sió capitular del 29 d'agost del 1423, en la qual s'aprovà el resum de fets històrics essencials de l'església de Sant Joan, COMA III, c. 11, § 2, p. 270; cf. supra, p. 120-121. És citat en el document del 6 de juny del 1428, mitjançant el qual el bisbe i futur cardenal Joan de Casanova creava dos nous monjos a Sant Joan, COMA III, c. 12, p. 287; i en el d'erecció a canonicat de la doma que era de patronat del sagristà, del 13 d'agost del mateix 1428, COMA III, c. 12, § 1, p. 290. És àrbitre com a domer en la concòrdia del 27 de maig del 1429 sobre forma de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 2, 290-292. És un possible germà del Joan Gil esmentat més endavant. | *Bernardus Brugat* Cf. supra, nota a la línia 2013.

5492 *Arnaldus Fabri* El 9 de maig del 1441 Arnau Fabra és beneficiat a Sant Joan de Perpinyà, i amb el seu germà Joan, mariner de Cotlliure, presenta Francesc Paulet, prevere, per al benefici de Cotlliure fundat per na Veirrell, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 339 b. Amb Martí Codalet i Berenguer Ortalà, beneficiats com ell a Sant Joan, l'any 1451 emeten sentència sobre senyoria directa d'un camp situat a Vilanova de «Reuter», posseït per Bernat Fabra, el qual haurà de mostrar escriptura d'establiment i pagar 10 sous de cens anyal al rector de Vilanova de la Ribera, senyor directe, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE 412 a. *Bartholomeus Valentí* No l'hem pogut documentar.

5499 *G. Symonis* Guillem Simon és un dels clergues no canonges que assisteixen a la sessió capitular d'aprovació de la llista de fets històrics de l'església de Sant Joan el 29 d'agost del 1423, COMA III, c. 11, § 2, p. 270; cf. supra, p. 120-121. És citat en el document del 6 de juny del 1428, mitjançant el qual el bisbe i futur cardenal Joan de Casanova creava dos nous monjos a Sant Joan, COMA III, c. 12, p. 287. És àrbitre com a canonge en la concòrdia del 27 de maig del 1429 sobre forma de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 2, 290-292. | *Anthonius Guilla* No l'hem pogut documentar. 5495 *Arnaldus Fabri* Cf. supra, nota a la línia 5492. *Thomas Baiuli* No l'hem pogut documentar.

Et alii presbiteri beneficati absentes a presenti villa et alii beneficia-
 ti ad sacrum ordinem presbiteratus non promoti teneantur soluere
 mediatatem (*sic*) suorum beneficiorum. Et quod nos nec successores
 nostri possimus nec possint facere gratiam de predictis; et si ffecerim
 5510 mus aut ffecerint, quod habeant soluere de suis propriis bonis. Pre-
 sens ordinatio fuit facta et iurata per dictos dominos syndicos et con-
 ciliarios anno Domini M^o CCCC^o XXXXVII°.

[31.] (*Institució i regulació de la festa de la Presentació de santa Maria*)

170vl Anno Domini M CCCC^o XXXX° Octauo, reuerendus in
 Christo pater et dominus dominus Galcerandus, miseratione diuina
 5515 Elnensis episcopus, cum consilio et assensu venerabilis Capituli sue
 ecclesie collegiate Sancti Iohannis Perpiniani, ac de voluntate et lau-
 damento tocius cleri dicte ecclesie et ad humilem supplicationem
 honorabilis domini Iohannis Egidii, bacallarii in Decretis, archipres-
 biteri et canonici cedis Elne, officialis Perpiniani ac beneficati dicte
 5520 ecclesie, ordinauit quod a cetero quolibet anno in preffata ecclesia
 celebretur officium Presentacionis virginis Marie in templum, cum
 sollempnitate duplicis largi maioris, et tali modo quod omnia com-
 pleantur, tam in campanario quam in luminaribus, in processione et
 aliis necessariis, sicut si esset Natalis Domini, uel precipuus dies Pas-
 5525 chalis, uel dies Natiuitatis sancti Iohannis bapteste. Et de dicta fes-
 tiuitate fiant octabe sollempnes. Et omnibus interuenientibus in pref-
 ata sollempnitate in dicta ecclesia et per omnes octabas pro qualibet

5514 *Galcerandus* És Galceran Albert, bisbe des del 1431 fins al 1453: DHGE XV, col. 256. Estudia un seu segell FOUCHIER, *o. c.*, 226-227. Cf. supra, nota 10.

5518 *Iohannis Egidii* Essent un personatge poc documentat per ara, el nostre text és una font que permet conèixer en síntesi la seva gran carrera eclesiàstica i la seva devoció mariana. Consta que el 1428, aleshores simple prevere, fou admès a celebrar a l'altar major de Sant Joan, COMA III, c. 12, § 1, p. 290. El 28 de novembre del 1430, essent ja oficial de Perpinyà, és testimoni en una nova concòrdia promoguda pel ja cardenal Joan de Casanova sobre erecció de nous oficis a Sant Joan, conversió dels deu florins de les festines en capes, prohibició als síndics de fer estatuts prescindint de la voluntat del Capítol i sobre l'endèmica qüestió de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 4, p. 296. El 1432, amb motiu de conflictes entorn de la sagristia de Sant Joan, el Capítol li encarregà la defensa dels seus pretesos drets, però hi hagué sentència desfavorable de la Cúria romana i Joan Gil fou condemnat a restituir els fruits de la prebenda i canonicat que tenia segrestats, COMA III, c. 12, § 12, p. 332. És un possible germà de l'Ameli Gil esmentat suara.

missa et hora dictus reuerendus pontifex quadraginta dies indulgentie relaxat. Celebratur autem dicta sollempnitas vel festiuitas XXI^a mensis nouembris. Officium vero dicatur sicut inferius continetur. 5530

Communitas tenetur facere que secuntur pro dicta sollempnitate.

Primo dicti honorabiles syndici teneantur ante dictam festiuitatem per tempus prouidere de bono sermone et magistrali in prefata sollempnitate, in missa vel post vespers, sicut eis bene visum fuerit.

Item tenentur predicti domini syndici totam ecclesiam facere scopis mundari et inmundicicias foras prohici et caput ecclesie sollempniter et festiue parari et dictam totam ecclesiam et eorum exornare pannis nobiles ac mundioribus, sicut consuetum est in festiuitate Natiuitatis beatissimi Johannis bapstiste; ac eciam mundetur et ornetur capella beate Marie sollempniter ac more festiuo ramis et floribus viridibus. 5535

Item honorabiles syndici tenentur facere portare junctum et in die sollempnitatis predictam ecclesiam juncto aspergere.

Item dicta Communitas uel dicti syndici tenentur in prefata sollempnitate terdecim pauperes mendicantes refficere in prandio, et in principio placentulas calidas cum muscatello eis dare et carnes mutonis et bouis assas ac in olla cottas, cum *arròs* et caseo, eis ministrare. Sed si dicta sollempnitas venerit in die veneris uel sabbato, dicta refectione fiat de picibus, sicut eis videbitur faciendum. In dicta autem refectione ipsi domini syndici intersint, qui mensam benedicant et omnia necessaria administrari faciant et ibi prandeant et demum Deo gratias refferant, et fragmenta que superabunt aliis pauperibus mendicantibus distribuant. 5540

Item dicti honorabiles syndici tenentur in prefata sollempnitate regere eorum et omnes capas tenere et matutinas et processionem ordinare, taliter quod nullus se ingerat ad aliquid faciendum vel capas tenendum, nisi de voluntate et ordinatione eorum. Et si ipsi domini syndici non possent officium regere, quod possint aliis comit- 5545

5557-5558 *Johannis Egidii... et Cibilie* Potser hauríem pogut trobar alguna notícia en dos llibres que no ens ha llegut de consultar: A. DRAPÉ, *Recherches sur l'histoire des corps d'arts et métiers en Roussillon sous l'ancien régime*, Paris, Arthur Rousseau 1898; i Paul DEVY, *Monographie historique sur la corporation des apothicaires en Roussillon des origines à 1789*, Perpignan, Gabriel Trilha 1943.

5560 tere de eorum condicione in prefata sollempnitate necque infra octabas.

In crastinum dicte festiuitatis dicta Communitas tenentur (*sic*) anniuersarium facere sollempne ac speciale pro animabus Johannis Egidii, apothecarii, et Cibilie, eius vxoris, sue patris et matris dicti domini Egidii |71r| et pro anima domine Jacobe, nouerche dicti instituentis, 5565 et quorum intendit dictus honorabilis dominus Johannes Egidii. Post obitum vero eius, dictum anniuersarium fiat specialiter pro anima eius et pro animabus predictorum. Et absolutio dicti anniuersarii fiat super tumulum dicti Johannis Egidii, scilicet iuxta eorum dicte 5570 ecclesie cum tribus stationibus; quibus finitis incipientur a precentoribus septem psalmi penitentiales, qui dicantur tacite, distincte et spaciose coram altari beate Marie. Quibus finitis, ebdomedarius dicat letaniam vocatam virginis Marie, sicut est ordinata, et corus respondeat: *Ora pro eis*. Qua finita, dicatur per dictum ebdomedarium oratio que sequitur post dictam letaniam. Dicta autem Communitas uel 5575 honorabiles syndici aut ille qui per eos iniunctum fuerit, completo dicto anniuersario, tenetur dare cuilibet presbitero ex dicta communitate in predicto anniuersario interessenti vnum panem de toella ponderis triginta sex vnciarum et octo denarios amore Dei.

5580 Item dabit dicta Communitas uel distributor cuilibet interessenti in officio mortuorum illa die dicti anniuersarii vnum denarium in vesperis et alium denarium in matutinis, vltra distributiones ordinarias. Et dictum officium celebretur alta uoce cum capis et bordonis.

5585 Dicta autem Communitas in vigilia predicte sollempnitate habebit mimos qui hora consueta vadant sonantes per villam dictam festiuitatem nunciantes atque in die in processione et in missa interestes.

Sequitur distributio fienda pro dicta noua festiuitate.

Primo dictus distributor dicte Communitatis dabit cuilibet canonico et presbitero interessenti in primis et secundis vesperis prefate

5564 *Jacobe nouerche* L'esment permet de saber que l'apotecari Joan Gil, pare del canonge Joan Gil, es casà dos cops. Seria indemostrable i purament casual que aquesta Jacoba fos la *domina Jacoba* que apareix esmentada en un fragment de làpida de la galeria sud del claustre d'Elna, on consta que era maridada, sense que es pugui saber el nom del seu marit: BONNEFOY II, 31, n° 110.

5565 *Johannes Egidii* Cf. supra, nota a la línia 5518.

5568 *Johannis Egidii* *Id.*

sollemnitatis vnum denarium, vltra distribuciones ordinarias. Et eciam dabit illis qui capas tenebunt in dictis officiis et ebdomedario cuilibet duos denarios. 5590

Item dabit illis presbiteris qui intererunt matutinis dicte festiuitatis quatuor denarios, vltra distribuciones ordinarias. Et eciam dabit illis duodecim presbiteris qui in dictis matutinis cantauerint alta uoce vnum denarium. Et illis qui in dictis matutinis capas tenebunt et ebdomedario cuilibet duos denarios. 5595

Item dictus distributor dabit omnibus presbiteris qui in prefata sollempnitate interfuerint prime, tercię, sextę, none ac completoriis cuilibet pro qualibet hora vnum denarium. Et illis qui dictis horis intonabunt vnum denarium. 5600

Item dabit omnibus in prima missa existentibus cuilibet duos denarios et in processione dicte sollempnitate vnum denarium; in secunda uero missa dabit cuilibet duos denarios, ac illis qui capas tenebunt alios duos denarios. 5605

¶ 171v ¶ Item infra octabas prefate sollempnitate dictus distributor dabit cuilibet matutinis interessenti vnum denarium de auctmento (*sic*). Et illis qui tercię intererunt alium denarium, exceptis dominica de Trinitate et festo sanctę Catherine; ac illis qui capas ad missas tenebunt quando celebrabitur de beata Maria cuilibet duos denarios. 5610

In capite uero octabarum prenarrate sollempnitate celebrabitur duplex breue maius, sicut in octaba Pasce uel Natiuitatis Domini; et omnia per ordinem compleantur, tam in campanario, in luminaribus, in coro et aliis consuetis, sicut in dictis diebus. Dictus uero distributor tenetur dare illa die omnibus interessentibus primis et secundis uesperis, matutinis et ceteris horis vnum denarium, et capas tenentibus duos denarios de auctmento. Et eciam cuilibet hore dictis precentoribus vnum denarium. 5615

Item dictus distributor dabit precentori dicte ecclesie quolibet die infra octabas pro officiando dictum officium sex denarios. 5620

Item dabit dictus distributor sacriste dicte ecclesie pro thure, sereis et aliis necessariis ministrandis quolibet die infra dictas octabas, si officium celebratur de dictis octabis, quatuor denarios.

Quid communitas facere tenentur.

Communitas uero tenetur dare sacriste dicte ecclesie quod accendendo pro duplici largo ac pro torticis in inuitatorio duodecim, et in 5625

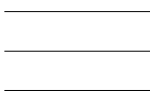
- eleuacione corporis Christi in missa et pro aliis in talibus facere consuetis duodecim solidos. Et eiam tenetur dicta Communitas dare dicto sacriste pro accendendo in capite ottabarum sicut in duplicibus breuibus maioribus est consuetum, et pro omnibus in talibus assuetis sex solidos. Et ipse sacrista omnia compleat sicut si esset octaba Pasche uel Natiuitatis Domini. Et eiam tenetur accendere pro duplici breui in festis sancte Cicilie et sancti Clementis, si fuerint in sabato.
- 5635 Et eiam tenetur dicta Communitas dare uel expendere duodecim solidos ad eorum voluntatem inter illos qui dictam ecclesiam in prefata sollempnitate apparabunt uel ornabunt. Et postmodum, completis ottabis, dictos apparatus vel ornamenta depponent et plicabunt ac in locum solitum reponent.
- 5640 Item tenetur dare dicta Communitas illi qui iunctum portabit duos solidos.
Ac eiam tenetur dicta Communitas dare monacho, diachono, scobalerio, precentori et operario quinque solidos inter omnes pro onere dicte festiuitatis, ad cognitionem dictorum sindicorum.
- 5645 172r Item tenetur dicta Communitas dare diachono et scobalerio et monacho pro pulsando infra dictas ottabas, sicut est consuetum sonare pro octabis sollempnibus, quinque solidos, uidelicet: diachono tres solidos cum dimidio, scobalerio vnum solidum cum dimidio, et monacho vnum solidum.
- 5650 Item dicta Communitas dabit operario pro extrahendo custodiam, bordonos et reliquias in altari vnum solidum.

Quomodo et qualiter et quibus horis pulsandum sit in prefata festiuitate.

- 5655 Primo in vigilia dicte sollempnitatis, pulsata hora duodecima, post pausam incipient squillam sonare pro vesperis cum trillo, ut moris est in maioribus sollempnitatibus, et dicta pulsatio durabit per horam; et post sonabunt duo simbala maiora, et postea *lo reratreyt* sonabunt omnes squillas et omnia simbala de campanario; et hec omnia sonabunt per bonos et longos tractus et spaciose.

- 5660 Hora quarta pulsabunt pro completorio duo simbala maiora, vt moris est, per bonum et longum tractum.

Hora vero sexta de nocte incipient pulsare pro trillo; et omnia compleantur sicut dictum est de vesperis primis.

Transacta vero media nocte, circa horam primam incipiant sonare pro matutinis; ac omnia per ordinem impleantur, vt dictum est in vesperis primis. 5665

Cum vero in matutinis legent leccionem nonam, tunc sonabunt pro laudibus omnes squillas et omnia simbala de campanario, sicut dictum est *del reratreyt* in vesperis, per bonos et longum tractum.

Hora sexta de mane uel ante pulsabunt pro prima, ut moris est et iam dictum est de completorio. 5670

Pulsata uero prima, incontinenti incipiant pulsare pro tertia faciendo trillum qui duret vsque corpus Christi eleuetur in prima missa, et post faciant tractum sicut in matutinis vel vesperis.

Cum autem processio incipiet exire ab ecclesia, sonent tractum processionis qui duret donec dicta processio reuersa fuerit in dicta ecclesia, et dictus tractus sonatur ad modum *de reratreyt*. 5675

172v| Cum autem in missa maiori dicetur Epistola, tunc sonent tractum Euangelii, pari vt in processione.

Cum uero missa finita fuerit, sonent tractum de *Deo gracias* eodem modo vt tractum Euangelii vel processionis. 5680

In secundis uero vesperis omnia per ordinem compleantur, quemadmodum est dictum in vigilia ipsius festiuitatis. Et de completorio eiam ibidem continetur.

Infra dittas ottabas uero prefate sollempnitatis debent sonare sicut in duplicibus breuibus uel in ottabis sollempnibus est consuetum. 5685

In capite ottabarum fit duplex breue maius, et debent sonare sicut in ottabis Pasce vel Natiuitatis Domini, et omnia complere sicut in predictis ottabis.

Si uero in prefata sollempnitate aliquid sit omissum vel necessarium ad decorem quod non sit expressum, Communitas tenetur supplere et omnia necessaria complere que in talibus sollempnitatibus consueta sunt agere, tali modo quod in tanta sollempnitate nichil de contingentibus omittatur. 5690

Officium autem prefate sollempnitatis ac per omnes ottabas dicitur sicut in mandatario reperitur ordinatum. 5695

Dictus autem honorabilis dominus Johannes Egidii, ob reuerentiam et honorem Dei eiusque alme genitricis Marie tociusque curie

5668 longum *corr pro* longos

5689 *post sit seq* omissum *cancell*

5696 *Johannis Egidii Id.*

5702 *Bernardum Masdamont* Cf. supra, nota a la línia 716.

celestis, vt omnia supradicta debito modo compleantur, donauit ecclesie predicte de suis propriis bonis mille florenos valentes quingentas quinquaginta libras. Et dicta Communitas obligauit se omnia prenarrata complere cum effectu, vt apparet per instrumentum per discretum Bernardum Masdamont, notarium, receptum XXII octobris anno Domini M^o CCCC^o XXXXVIII°.

5705 Item dicta Communitas tenetur diebus sabbatinis, quando celebratur officium de beata Maria, pulsare organa in primis vesperis et in matutinis, ymmo *Te Deum laudamus* et in laudibus, prout est consuetum.

{32.} (*Aniversaris extraordinaris*)

173r Aquests són los anniuersaris extraordinaris los quals se celebren cascun ayn per les ànimes d'aquells qui-s seguexen.

5710 *Primo*, a tres del mes de janer, de mossèn Berthomeu Alissèn, preuere domaser de aquesta església. Paga lo procurador a cascun preuere dos dinés, ffeta la absolució disents los set psalms.

Ítem, a quatre del mes de febrer, de mossèn Jordi Trauer, preuere beneficiat de aquesta església. Paga lo procurador a cascun preuere

5710 *Berthomeu Alissèn* És esmentat per COMA III, c. 11, § 2, p. 270, com un dels assistents a la sessió capitular d'aprovació del resum de fets històrics referents a l'església de Sant Joan; cf. supra, p. 120-121. És citat en el document del 6 de juny del 1428, mitjançant el qual el bisbe i futur cardenal Joan de Casanova creava dos nous monjos a Sant Joan, COMA III, c. 12, p. 287. És àrbitre com a domer en la concòrdia del 27 de maig del 1429 sobre forma de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 2, 290-292. El 28 de novembre del 1430 és esmentat en una nova concòrdia promoguda pel ja cardenal Joan de Casanova sobre erecció de nous oficis a Sant Joan, conversió dels deu florins de les festines en capes, prohibició als síndics de fer estatuts prescindint de la voluntat del Capítol i sobre l'endèmica qüestió de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 4, p. 296, 300; § 9, p. 325. Al final de la seva vida «era subjecte al mal caduc, lo qual lo atropellaba molt, que per eixa causa estava suspès per lo ordinari de Elna del exercissi de la cura y de celebrar missas», COMA III, c. 12, § 10, p. 327; § 11, p. 329. Consta que fundà un benefici a Sant Joan, BRUTAIS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 181 b.

5713 *Jordi Trauer* No l'hem pogut documentar. Consta l'existència d'un Pere Trauer, domer i canonge de Sant Joan el 1430, COMA III, c. 12, § 4, p. 297.

5718 *Bernat Coguorell* Apareix com a testimoni en l'estatut del bisbe Bartomeu Peiró del 24 d'octubre del 1392 sobre llicència per a celebrar a l'altar major de Sant Joan, copiat per COMA III, c. 7, § 2, p. 223-224: «... presentibus discretis dominis

sis diners, e al preuere qui dirà la missa sis diners; al diacha e sotsdiacha a cascun quatre diners; als acòlits a cascun hun diner; als precentors a cascun dos diners. 5715

Ítem, a xxv de febrer, de mossèn Bernat Coguoirell, preuere domaser d'aquesta església. Paga lo procurador a cascun preuere sis diners; e al preuere qui dirà la missa sis diners; al diacha e sotsdiacha a cascun quatre diners; als acòlitz a cascun malla; als precentors a cascun dos diners. 5720

Ítem, a xxviii del dit mes, mossèn Pons de Baioles, canonge de aquesta església. Paga lo render del senyor bisbe d'Elne a cascun preuere sis diners; als precentors qui tindran les capes a cascun dos diners. 5725

Ítem, a xxii de marts, del molt reuerent pare en Crist de bona memòria mossèn Jerònim, bisbe d'Elne. Paga lo procurador a cascun preuere qui serà a la missa a cascun dotze diners; al preuere qui dirà la missa dotze diners; al diacha e sotsdiacha a cascun quatre diners; als acòlitz a cascun hun diner; als precentors a cascun quatre diners. 5730

Georgio Barrot, Bernardo Paresii et Bernardo Coquorelli, hebdomadariis praedictae ecclesiae Sancti Joahnis...» . També en el recurs adreçat pels capitulars de Sant Joan a Benet XIII ca. 1397, perquè els fés justícia contra els torts del bisbe Peiró, *ib.*, § 5, p. 228-238. I encara en l'estatut del 1405 sobre llicència de celebrar a l'altar major, *ib.*, § 8, p. 243. Suposem que és el mateix que el 29 d'agost del 1423 aprova el resum de fets històrics i documentats de Sant Joan, COMA III, c. 11, § 2, p. 270. El 1428 és citat en el document d'erecció a canonicat de la doma que era de patronat del sagristà, COMA III, c. 12, § 1, p. 290. És àrbitre com a domer en la concòrdia del 27 de maig del 1429 sobre forma de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 2, p. 290-292. El 28 de novembre del 1430 és esmentat en una nova concòrdia promoguda pel ja cardenal Joan de Casanova sobre erecció de nous oficis a Sant Joan, conversió dels deu florins de les festines en capes, prohibició als síndics de fer estatuts prescindint de la voluntat del Capítol i sobre l'endèmica qüestió de celebrar a l'altar major, COMA III, c. 12, § 4, p. 296, 300; § 9, p. 325. Al final de la seva vida «patia tanta debilitació de nirvis que nit y die todas las parts de son cos no cessàban de tremolar», COMA III, c. 12, § 10, p. 327, § 11, p. 329.

5723 *Pons de Baioles* Cf. supra, nota a la línia 71.

5728 *Jerònim* És Jeroni d'Ocon, bisbe entre 1410 i 1425: DHGE XV, col. 256. Disposà que ningú no pogués ésser canonge d'Elna si no era de família il·lustre, doctor en filosofia, llicenciat en medicina o batxiller en teologia, cànons o dret civil, i que «hagués cursat ab honor en Estudi General», COMA III, c. 11, p. 265. BONNEFOY I 482, n° 77, publica el seu epitafi.

Ítem, lo primer diuendres de Carema, se fa memòria general per tots los preueres deffontz. Lo procurador deu donar a menjar a totz los preueres de aquesta glésia e a dotze infants de la scola del cant. O deu
5735 donar a cascun preuere vn rial e vn pa de pes de trenta e sis onses. E als ditz infants mig rial e vn pa de pes de deseuyt onses. E als precentors a cascun dos diners.

Ítem lo dit procurador deu donar lo dit die a cascun preuere, quant dauallaran per anar offerir a la missa del anniuersari, vn diner
5740 e vna candela dineral. E deu pagar a-quells qui tocaran totz los seyns e esquelles al cluquer desehut sous.

Ítem, lo dimartz après dominica *de Passione*, de mossèn Pere Terrena, preuere, quondam beneficiat d'aquesta església. Paga lo procurador a cascun preuere dotze diners; e al preuere qui dirà la missa sis
5745 diners; al diacha e sotsdiacha a cascun quatre diners; als acòlits a cascun vn diner. E celebra's la missa a la capella del siminteri. E aquí mateys se fa la absolutió. E paga a cascun dels precentors dos diners.

Ítem, lo dimecres sant, de tots los preueres d'aquesta església e de mossèn G. Romeu, preuere quondam de Sant Paül de Fonelledes.
5750 Paga lo procurador a cacun preuere vn pa de pes de xxxvi onçes; e més sis diners al preuere qui dirà la missa; al diacha e sotsdiacha a cascun quatre diners; als acòlits a cascun vn diner; als precentors a cascun dos diners.

Ítem, a sis del mes d'abril, de mossèn Johan de Serra, sacristà d'aquesta sglésia. Paga lo procurador del capítol a cascun preuere beneficiat d'aquesta església e no beneficiat sis diners; al diacha e sotsdiacha a cascun tres diners; als precentors a cascun dos diners.
5755

Ítem, a XIII de giner, del senyor en Bernat Auelà, sabater. Paga mossèn Guilem Auelà, fill seu, a cascun preuera qui serà al anniuersari hun pa de xxxvi vnse.
5760

5742-5743 *Pere Terrena* Cap notícia de Pere Terrena com a possible familiar de Guiu Terrena, carmelita, teòleg i bisbe de Perpinyà, en l'article dedicat a aquest en *Histoire Littéraire de la France*, vol 36, 433-473.

5749 *G. Romeu* No l'hem sabut documentar.

5754 *Johan de Serra* COMA II, c. 8, p. 120, 123, 125, esmenta un canonge de Sant Joan d'aquest nom dels anys 1289 i 1300. En els c. 4 i 6, esmenta un homònim canonge el 1210 i sagristà el 1238. En III, c. 12, § 6, p. 314, esmenta la provisió del benefici fundat «per lo reverent Bernat Serra, sacristà de Sant Joan» a favor de Joan Talabàs; en el § 11, p. 332, torna a parlar del benefici fundat per Bernat Serra, *olim sacrista*.

5758 *Bernat Auelà* Qui sap si no es pot identificar amb el Bernat de Valle, canonge l'any 1238, esmentat per COMA II, c. 4.

5759 *Guilem Auelà* No l'hem sabut documentar.

173v| Ítem, a XVII del mes d'abril, del molt reuerent pare en Crist mossèn Bernat de Bergua, bisbe d'Elna de bona memòria. Pagua lo render del senyor bisbe d'Elna a cascun canonge dotze diners; e a cascun preuere beneficiat sis diners; a cascun dels precentors qui tindran les capes a la missa e absolució dos diners. 5765

Ítem, a dos del mes de maig, de mossèn P. Bianya, preuere quondam de aquesta glésia, e d'en Bernat Bianya e de na Esclarmunda, muler sua. Paga lo procurador a cascun preuere XII diners. E fa's la absolució al Spital. Als precentors a cascun dos diners.

Ítem, lo diuendres après la festa del *Corpus Christi*, de mossèn Matheu Sucre, preuere beneficiat d'aquesta glésia. Pagua lo procurador a cascun preuere qui sia estat a la processió de la dita festa e a la missa del anniuersari e absolució sis diners; als precentors a cascun dos diners. 5770

Ítem, a XVII del mes de maig, de mossèn Ramon Jordi, preuere quondam beneficiat d'aquesta glésia. Paga lo procurador a cascun preuere vn pa de pes de XXXVI onses e mig rial; al preuere qui dirà la missa sis diners; al diacha e sotsdiacha a cascun quatre diners; als acòlits a cascun vn diner; als precentors a cascun dos diners; disent los psalms penitencials en la forma de aquell de mossèn Jerònim. 5775

Ítem, a XXIII de juny, de mossèn Johan Sobirà, preuere beneficiat quondam d'aquesta glésia. Pagua lo procurador a cascun preuere XII diners; al preuere qui dirà la missa sis diners; al diacha e sotsdiacha a cascun [] diners; als acòlits a cascun I diner; als precentors a cascun dos diners. 5780

5762 *Bernat de Berga* Cf. supra, nota a les línies 75-76.

5766 *P. Bianya* No l'hem pogut documentar. Qui sap si Pere i Bernat Bianya eren emparentats amb l'escultor Ramon Bianya que esmenten B. ALART, *Notes historiques sur la peinture et les peintres roussillonnais*, dins «Société», 19 (1872), 205-206, i A. BRUTAILS, *Étude archéologique sur la cathédrale et le cloître d'Elne*, dins «Société», 28 (1887), 261, 263-265.

5767 *Bernat Bianya* No l'hem pogut documentar; Esclarmunda tampoc.

5770-5771 *Matheu Sucre* No l'hem pogut documentar.

5775 *Ramon Jordi* Ca. 1388 és àrbitre, amb Joan Guardrà, en un conflicte entre el beneficiat Ramon Servosa, d'una part, i altres membres de la comunitat de la Real de Perpinyà, d'altra, BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 192 b.

5780 *Jerònim* Cr. supra, nota a la línia 5728.

5781 *Johan Sobirà* No l'hem pogut documentar.

Ítem, a XXVIII° del mes de juliol, de mossèn P. del Soler, capellà maior de aquesta glésia. Pagua lo render del senyor bisbe d'Elna a cascun preuere qui serà a la missa e absolució sis diners; als precentors a cascun dos diners.

5790 Ítem, a vuyt del mes d'agost, de madona Jaumyla de Paretcortes. Pagua lo procurador a cascun preuere qui serà a la missa e absolució del anniuersari vuyt diners; als precentors a cascun dos diners.

5795 Ítem, a XXXI del dit mes de agost, de mossèn Bernat Coguorell, preuere domaser d'aquesta glésia. Pagua lo procurador a cascun preuere qui serà a la missa e absolució del anniuersari sis diners; al preuere qui dirà la missa sis diners; al diacha e sotsdiacha a cascun tres diners; als acòlits a cascun mesalla; als precentors a cascun dos diners.

5800 Ítem, a quatre del mes de setembre, del molt reuerent pare en Crist mossèn Berthomeu Peyró, de bona memòria bisbe d'Elna. Pagua lo procurador cascun preuere dotze diners; als precentors a cascun dos diners.

Ítem, a XVI° del dit mes de setembre, de mossen Honorat Pradell, preuere [*fine mutilus*].

5786 *P. del Soler* Cf. supra, nota a la línia 80. La família donà altres individus actius en l'esfera eclesiàstica. El febrer del 1369 un Pere Soler és perceptor de l'hospital de Coll d'Ares i manleva 4 florins, BRUTAILS-DESPLANQUE-PALUSTRE, 89 b.

5790 *Jaumyla de Parettortes* No l'hem pogut documentar.

5793 *Bernat Coguorell* Cf. supra, nota a la línia 5713.

5799 *Berthomeu Peiró* Cf. supra, nota a la línia 1804.

5802 *Honorat Pradell* No l'hem pogut documentar.

Josep PERARNAU I ESPELT

NOVES DADES SOBRE MANUSCRITS
,ESPIRITUALS' D'ARNAU DE VILANOVA*

En preparar l'edició crítica dels dos texts d'Arnau de Vilanova, *Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in ele-*

*En aquestes pàgines utilitzem les abreviacions o sigles següents:

«AFH» = «Archivum Franciscanum Historicum», vols. Iss, Quaracchi / Grottaferrata 1908 ss.

«ATCA» = «Arxiu de Textos Catalans Antics», vols. Iss., Barcelona 1982 ss.

«AVOTHo III» = *Arnaldi de Villanova opera theologica omnia. III. Introductio in librum De semine scripturarum. Allocutio de significatione nominis tetragrammaton*, curante Josep PERARNAU, Barcinone-Romae 2004.

«AVOTHo IV» = *Arnaldi de Villanova opera theologica omnia. IV. Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei, Tractatus de prudentia, catholicorum scholarium*, curantibus Josep PERARNAU et Marcel COROMINES, Barcinone-Romae 2007.

BAV = Biblioteca Apostòlica Vaticana. Ciutat del Vaticà.

BURGER = Wilhelm BURGER, *Römische Beiträge zur Geschichte der Katechese im Mittelalter*, dins «Römische Quartalschrift», 21 (1907/2), 173-194.

Joaquim CARRERAS ARTAU 1948 = *Del epistolario espiritual de Arnau de Vilanova*, dins «Estudios Franciscanos», 49 (1948), 79-94, 392-403.

Joaquim CARRERAS ARTAU 1950 = *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 10), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1960, 26-27.

«CGMBPF» = *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France*, París 1861.

GRAZIANO DI SANTA TERESA = GRAZIANO DI SANTA TERESA, *Il "Tractatus de prudentia catholicorum scholarium" di Arnaldo de Villanova*, «Divinitas», XI (1967 = «Miscellanea André Combes»), 821/425-844/448.

LERNER = Robert E. LERNER, *The Prophetic Manuscripts of the "Renaissance Magus" Pierleone of Spoleto*, dins *Il profetismo gioachimita tra Quattrocento e Cinquecento*. «Atti del III Convegno Internazionale di Studi Gioachimiti (S. Giovanni in Fiore, 17-21 settembre 1989)», a cura di Gian-Luca POTESTÀ, Genova, Marietti 1991, 97-116.

MAIER = Anneliese MAIER, *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e testi, 170), Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana 1952, 261-263.

MANSELLI = Raoul MANSELLI, *La religiosità d'Arnaldo da Villanova*, dins «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», LXII (1951), 1-100.

MESINI = Candido MESINI, *Il "Tractatus de prudentia catholicorum scholarium" di Arnaldo de Villanova*, dins «Apollinaris», LII (1979), 305-328.

NADAL = Joan NADAL, *Arnaldi de Villanova tractatus octo in graecum sermonem versi* (Scripta Spirituality, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002.

PERARNAU = Josep PERARNAU I ESPELT, *Tractats espirituals d'Arnau de Vilanova en manuscrits de la University Library de Cambridge*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 443-451.

POU I MARTÍ = Josep M. POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fratercelos catalanes (siglos XIII-XV)*, Vic, Editorial Franciscana 1930; nova edició a cura d'Albert HAUF I VALLS, Alacant, Fundació Gil Albert 1996.

mentis catholice fidei i Tractatus de prudentia catholicorum scholarium, per a les *Arnaldi de Villanova opera Theologica Omnia* (AVOThO, IV)¹ he hagut d'estar contínuament en contacte amb els manuscrits de la Baixa Edat Mitjana que n'han conservades còpies, i aquest contacte m'ha fet adonar que alguns d'aquells volums manuscrits, o no han estat fins ara descrits amb detall (cas, per exemple, dels dos de Saint-Omer) o que, havent-ho estat, i ben satisfactòriament, un servidor, pel fet d'haver-hi hagut d'estar en contacte, podia afegir qualque notícia a la donada en llur descripció (cas, per exemple, del Vat. Borgh. 205, fa una cinquantena d'anys descrit per Anneliese Maier, d'aquella forma tan qualificada que calia a fi que una descripció de manuscrits fos publicada en volum per la Biblioteca Apostòlica Vaticana).² I com que la descripció o l'enriquiment de dades sobre un manuscrit, per minsos que siguin, són sempre una informació substantiva, he considerat que era justificada la present aportació al coneixement de l'herència manuscrita dels texts ,espirituals' d'Arnau de Vilanova. Declaro, doncs, a fi que resulti ben clar, que no pretenc d'oferir ací una nova descripció de cap manuscrit (potser l'única excepció podrien ésser els dos de Saint-Omer), ans només notícies o hipòtesis sobre ells.

D'acord amb el detall que aquestes pàgines han nascut del contacte amb els manuscrits necessaris per a l'edició crítica d'AVOThO IV; amb el detall que en el dit volum es publica l'*Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei*; i que la història d'aquest text és relativament llarga, la seqüència dels manuscrits en les pàgines següents serà la que en aquest moment sembla haver estat la del text, amb les seves quatre passes, cada una de les quals correspon a un o més manuscrits, algun dels quals és ací objecte d'ulterior informació; en algun cas, aquesta ulterior informació fa referència a la totalitat del volum, com si fos una nova descripció; d'altres vegades n'hi ha prou amb consignar les noves dades que enriqueixen la descripció ja publicada; també es dona el cas, en què, en comptes de tenir tot un volum amb còpies d'Arnau de Vila-

1. Publicat dins el «Corpus Scriptorum Cataloniae», Series A: SCRIPTORES, Barcelona-Roma, Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, Scuola Superiore di Studi Medievali e Francescani 2007, 264 pp., i sota el patronatge de l'«Union Académique Internationale», dins el seu «Corpus Philosophorum Medii Aevi».

2. Anneliese MAIER donà una primera descripció del dit manuscrit sota el títol *Handschriftliches über Arnaldus de Villanova und Petrus Ioannis Olivi*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXI (1948), 55-66 i de forma més resumida dins *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e Testi, 170), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 1952, 261-263; la mateixa autora pogué documentar la tramesa del dit volum d'Avinyó a Roma, gràcies a la llista conservada en el Vat. Borgh 390, f. 62/59r, on l'annotació núm. 128: *De Cyrilli epistola. Apologia de versutiis theologorum et religiosorum*, correspon al volum que ens ocupa, segons ella mateixa exposa dins *Der letzte Katalog der päpstlichen Bibliothek von Avignon (1594)* (Sussidi eruditi, 4), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1952, 40, núm. 128.

nova, algun dels seus escrits es troba com a fascicle solitari dins un conjunt factici.

En el primer cas, ni que només fos per la facilitat que em proporcionava el fet d'ésser-ne l'autor i per tant, el de conèixer-la amb detall, la metodologia de la descripció s'ha inspirat en la que, anys ha, un servidor mateix vaig elaborar per als dos volums de *Els manuscrits lul·lians medievals de la "Bayerische Staatsbibliothek" de Munic. I. Volums amb textos catalans*. Apèndix: *Inventari d'obres lul·lianes en català* (Studia, Textus, Subsidia, III), Barcelona, Facultat de Teologia 1982, pp. 10-16. En l'altre (cas, per exemple, el de la còpia de l'*Alphabetum catholicorum...*, conservada a la Universitätsbibliothek de Frankfurt), m'he limitat a donar alguna notícia sobre aquell fascicle.

No afegeixo res a allò que he publicat recentment sobre els dos manuscrits arnaldians de University Library, de Cambridge, en *Tractats espirituals d'Arnau de Vilanova en manuscrits de la University Library de Cambridge*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 443- 451, però incloc aquella descripció en aquestes pàgines a fi que resultin més completes. I, quant als manuscrits arnaldians de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, no repeteixo la descripció dedicada al Vat. lat. 3824 per a l'*Allocutio christini... d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text*, dins «ATCA», 11 (1992), 12-24, però no crec abusar de la meua condició d'autor si resumeixo les interessants novetats relatives al dit volum arnaldianà exposades en l'estudi introductori de les *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia* (AVOThO, IV);³ tampoc no repeteixo la descripció del també Vat. lat. 9968, per a *L'Ars catholice philosophie (primera redacció de la Philosophia catholica et divina) d'Arnau de Vilanova. Edició i estudi del text*, dins «ATCA», X (1991), 10-12.

Espero que les pàgines presents ajudin algun estudiós i, a través del seu treball, molts d'altres al coneixement d'aquell tan gran com desconegut autor, que fou Arnau de Vilanova.

D'acord amb els quatre passos en la formació del text que acabo de recordar, l'ordre de les successives informacions i els respectius manuscrits és el següent:

- redacció primitiva: Casanatense 1022;
- primer afegit a la redacció primitiva: Sydney, Nicholson 23, i els dos de Saint-Omer;
- segon afegit a la redacció primitiva: Vat., Borgh. 205 i traducció grega;
- text definitiu: Vat. lat. 3824 i la llista dels altres, de Frankfurt, Graz, Bernkastel-Kues, Cambridge, Oxford i Vat. lat. 5732.

3. Vegeu el llibre indicat en la nota 1, pp. 70-77.

Comencem, doncs, per

REDACCIÓ PRIMITIVA: CASANATENSE 1022

Descripció del manuscrit de: Josep PERARNAU, *Los manuscritos lulianos de las bibliotecas Casanatense y Angélica de Roma*, dins «Anthologica Annu», 21 (1974), 187-248, en especial 198-200; vingué un primer complement, identificant-hi els texts d'Arnau de Vilanova: *Troballa de tractats espirituals perduts d'Arnau de Vilanova*, dins «Revista Catalana de Teologia», I (1976), 489-512, en particular 494- 495 i 497-500; l'edició dels dos texts arnaldians en traducció castellana medieval, arribava amb: *Dos tratados ,espirituales' de Arnau de Vilanova en traducción castellana medieval: Dyalogus de elementis catholice fidei y De belemosina et sacrificio*, dins «Anthologica Annu», 22-23 (1975-1976), 477-630, i en edició en forma de llibre, amb el mateix títol, (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica, 25), Roma, Monserrato 1978, 156 pp.

La lletra de la còpia és l'específicament castellana contemporània, quatre pàgines de la qual són reproduïdes en el llibre de Paolo EVANGELISTI, *I francescani e la costruzione di uno stato. Linguaggi politici, valori identitari, progetti di governo in area catalano-aragonesa* (Fonti e riceche, 20), Padova, Editrici Francescane 2006, entre les pàgines 192-193.

Per què aquest text correspon a la redacció més primitiva de l'opuscle, que després (ja a Sidney i a Saint-Omer) portarà el títol de *Collocutio didascalica*, més endavant (presentacions de Perusa i de Bordeus) el de *Dyalogus de elementis catholice fidei* i finalment el d'*Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei*?

Prescindim ara del detall que el ms. romà no ha conservat el títol, perquè podria ésser una manera d'evitar problemes; allò que és important és l'expressió, amb la qual acaba:

«Pues a Él sea dada gloria e loor enn los syglos de los syglos, es a saber, agora e en todos tiempos, amén. Laudetur Christus. Deo grasçias» (pp. 602 i 126, respectivament de la publicació inicial, anys 1975-1976 i 1978, líns. 1066-1069, i d'AVOTHO IV, 204).

Fixem-nos que en aquesta traducció, la doxologia fa realment de tal, perquè posa punt final al text. Però resulta que en el text llatí definitiu de l'*Alphabetum catholicorum*, la doxologia s'ha conservat:

«Ipsi ergo sit laus et gloria in secula seculorum» (edició d'AVOTHO IV, 144, lín. 831),

però ja no compleix la seva funció, car el text de l'opuscle prossegueix més de cent-cinquanta línies (832-989).

No crec que hi pugui haver dubte que el text més primitiu de l'escrit arnaldí era bàsicament tal com s'ha conservat en la traducció castellana.⁴ Però malgrat aquesta afirmació hi ha un problema, que només podria ésser solucionat amb una posterior anàlisi filològica; sabent com sabem (cf. les pàgines prèvies al text castellà medieval de l'*Alphabetum catholicorum* en AVOTHO IV, 180-183) que el text del *Símbol de la fe* (184-185), el del *Pare nostre* (188) i el dels *Deu manaments* (197) són propis de la traducció castellana i no tenen paral·lel ni en l'original llatí ni en la traducció grega, cal preguntar-se si en l'original més primitiu aquests tres fragments formaven part de l'opuscle tal com isqué de les mans de mestre Arnau, o si, per contra, foren afegits (i, encara, si ho foren directament a la traducció castellana pel traductor o pel copista, o si ho haurien estat en aquella versió catalana que les moltes catalanades del text castellà fan suposar anterior a l'actual text castellà). Tot un ramell de problemes, als quals, ara com ara, és impossible de donar resposta, però resten oberts.

SEGONA REDACCIÓ: SYDNEY I SAINT-OMER

SYDNEY

K. V. SINCLAIR, *Descriptive Catalogue of Medieval and Renaissance Western Manuscripts in Australia*, Sydney, University Press 1969, 213- 215: [Nicholson, 23; segle XV. Itàlia, Pergamí], ff. 151r-163r; i *Manuscrits médiévaux d'origine franciscaine en Australie*, dins «AFH», LVII (1964), 370-371:

Incipit colloquutio didascalica super elementis catholice fidei

Exp.: ...in unitate spiritus sancti deus per omnia secula seculorum. AMEN. *Explicit colloquutio didascalica super elementis catholice fidei magistri Arnaldi de uilla noua phisici. Deo gratias*

ARNALDI DE VILLANOVA, *Alphabetum catholicorum, sive Tractatus de elementis catholicae fidei*.

BURGER, «Römische Quartalschrift», 21 (1907), 173ss.

BURNAM, Toronto 1996.

NADAL, Barcelona 2002

PERARNAU, AVOTHO, IV, Barcelona 2007, 87-145, lín. 851.

4. Hi hauria una possibilitat que entre les còpies actualment conegudes, una altra provinqués d'aquella redacció primitiva: em refereixo a aquella, desconeguda, a partir de la qual foren traduïts al toscà els fragments que s'integraren dins un catecisme, la *Compilacionciela...*, ara a Florència, Biblioteca Nazionale, Conv. Soppr. D. 2. 1538, presentada en el meu *Arnaldo da Villanova maestro spirituale in Toscana*, en curs de publicació dins «Studi Francescani», i en les notes prèvies als dits fragments dins AVOTHO IV (cf. nota 1, pp. 173-179). La dita possibilitat ha d'ésser esmentada perquè es dóna el fet que cap dels dits fragments no fou traduït de les línies 831 ss. (la darrera correspon al text de les línies 748-773 de l'edició d'AVOTHO IV, 139-140); però no es pot aventurar res més que la possibilitat absoluta.

Ara podem afirmar que es tracta de la segona versió, consistent en el fet que al text més primitiu de les línies 1-831, tal com es troba dins AVOThO, IV, 144, lín. 831, foren afegides les línies 832- 851, conservant el títol inicial de *Collocutio didascalica*. Remarquem la manca dels articles de la fe, del *Pare nostre* i dels *Manaments*, cosa que confirmaria la suposició que les dites fórmules mancaven en la redacció més primitiva, i, tal com acabem d'hipotitzar, haurien estat afegides a la traducció castellana i, sembla, també en el text català desconegut, del qual el castellà depèn.

SAINT-OMER

Bibliothèque de l'Agglomération de Saint-Omer mss. 292 i 361

SI = Saint-Omer, Bibliothèque Municipale, ms. 292, ff. 130v-139r (antic 347).

(CGMBPF, première série, III, París 1861, 145).

Volum unitari, procedent de l'antiga abadia de Saint Bertin i enquadernat allí durant l'abadiat de Benoit de Béthune, les armes del qual encara figuren ben conservades tant al centre de la coberta com en la de la contracoberta, de 200 × 140 mm. La primera pàgina de text, en l'angle superior dret, té una xifra aràbiga: 347 (numeració antiga).

La coberta és formada per dos fragments de cartó recoberts de pell rossa, al mig de les dues cares de la qual pell hi ha l'escut abacial esmentat. Abans de l'actual enquadernació, el volum ja factici era unificat per un fragment de pergami escrit amb lletra gòtica francesa (?) de començaments del segle XIV, encara col·locat immediatament abans de les respectives cares interiors de coberta i de contracoberta de l'enquadernació actual; en el fragment inicial, pàgina verso, podem llegir part d'un interrogatori sobre qui i quan hauria tonsurat un tal Johannes.

El llom és de la pell de la coberta, dividit en cinc seccions mitjançant quatre relligats; la primera secció porta, sobreposat el fragment de paper amb el núm. actual del volum: «292»; la segona, dins marc i amb lletres daurades: «HORO-LO / SAPIENT»; la lletra M, emmarcada dins un rombe format per marc i dibuix arabescs, en la secció terça; les quarta i cinquena, els mateixos marc i arabesc, sempre daurats, el centre del qual en comptes de lletra té una flor.

Entre els dos fragments de pergami inicial i final hi ha en ambdues bandes un foli de paper gruixut, doblat i cosit al mig en forma de plec, que fa quatre folis, numerats amb A/B/C/D; la cara recto del primer porta de dalt a baix les següents inscripcions de mà del segle XIX: amb tinta: «Volume contenant 150 fol., / plus A B C D»; amb tinta diversa, més clara : «Nº 292, vol.»; i amb llapis: «Armes de Benoit de Béthune / abbé de St. Bertin»; els folis finals només porten cada un la majúscula corresponent, C, D. Bon estat de conservació.

Hi ha el segell de la «BIBLIOTHÈQUE / Publique / ST. OMER» (Ff. 1r, 148v).

El cos del volum és constituït per 19 quaderns de pergamí (el pergamí és de bona qualitat, de manera que en alguns casos, tant a la vista com al tacte, sembla vitel·la), de quatre fulls doblats seguint l'ordre de cares de carn-pell-pell-carn, etc., ara de 188 × 137 mm, car en alguna enquadració la guillotina tallà pergamí i, doncs, inicialment la superfície era major; la pèrdua de la numeració de folis en la primera meitat dels plecs demostra el mal servei fet per la guillotina; les característiques dels plecs són:

1. 4 × 2: ff. 1-8: relligat normal al centre del plec, amb cordill; reclam; numeració de fulls en el plec, ai-aiiij; numeració moderna del plec, al començament, angle superior esquerre (f. 1r);

2. 4 × 2: ff. 9-16: relligat normal al centre del plec amb cordill; numeració de fulls dins el plec: bi-biiij; reclam; número del plec (2) en l'angle superior esquerre del f. 9r;

3. 4 × 2: ff. 17-24: relligat normal, com els plecs anteriors; numeració dels fulls: ci-ciiij; reclam; ordinal del plec (3), a l'angle superior esquerre del f. 17r;

4. 4 × 2: ff. 25-32: relligat com el dels plecs anteriors; numeració dels fulls dins el plec, dj-diiij; a partir d'aquest plec, no hi ha número modern del mateix en el f. inicial. reclam;

5. 4 × 2: ff. 33-40: com els plecs anteriors, però no veig numeració dels fulls; reclam;

6. 4 × 2: ff. 41-48: com els plecs anteriors, però s'ha conservat resta de la numeració dels fulls en el f. 43r; reclam;

7. 4 × 2: ff. 49-56: com els plecs anteriors; numeració de fulls, perduda; reclam;

8. 4 × 2: ff. 57-64: com els plecs anteriors; s'ha salvat mostra de la numeració de fulls en el f. 57r; reclam;

9. 4 × 2: ff. 65-72: com els plecs anteriors; es veuen restes d'escriptura en l'extrem inferior dels dos folis inicials (els correspondria la numeració de fulls: ij-iiiij); només resten petites mostres de tinta en el lloc del reclam;

10. 4 × 2: ff. 73-80: com els anteriors; és clara la numeració dels fulls en el plec: kj-kiiij; reclam;

11. 4 × 2: ff. 81-88: com els anteriors; numeració mínimament salvada al f. 82r: lj-liiij; reclam;

12. 4 × 2: ff. 89-96: com els anteriors; numeració clara al f. 91: mj-miiij; reclam;

13. 4 × 2: ff. 97-104; com els anteriors, però no s'ha salvat ni numeració dels fulls ni reclam;

14. 4 × 2: ff. 105-112; com els anteriors; s'han salvat restes mínimes de numeració dels fulls (oj-oiij) i de reclam;

15. 4 × 2: ff. 113-120: com els anteriors; no s'ha salvat mostra ni de numeració de fulls ni de reclam;

16. 4 × 2: ff. 121-128: com els anteriors; hi ha restes de numeració al f. 122 (qj-qiiij?); reclam;

17. 4 × 2: ff. 129-136: com els anteriors; no hi ha restes de numeració dels fulls; reclam;

18. 4 × 2: ff. 137-144; com els anteriors; s'ha salvat la numeració en alguns fulls (sj-siiij);

19. 4 × 2; ff. 145-[152]; com els anteriors; hi ha restes de numeració de fulls [tj-tiiij]; no hi ha reclam, perquè s'ha acabat el text i els folis 149 i 150 resten en blanc; els dos folis següents, també d'aquest plec dinovè, però no integrats en la numeració del volum, foren esquinçats i només en resten fragments, més complet el que seria el f. 152.

L'angle superior esquerre de la pàgina inicial de cada plec porta escrit amb llapis carbó i amb xifres aràbigues modernes el número ordinal corresponent a cada un dels dinou plecs; són anteriors a la darrera enquadernació, car alguns també resultaren afectats per aquesta; potser és la numeració dels quaderns feta com a primer pas per a la nova enquadernació en temps de l'abat Benoit de Béthune.

El cos del volum conté els texts següents:

1. Ff. 1r-126v: *Horologium sapientie. Inc.*: SENTITE DE DOMINO IN BONITATE ET IN SIMPLICITATE CORDIS QUERITE ILLUM, QUONIAM INUENITUR AB HIIS QUI NON TEMPORANT ILLUM, APPARET AUTEM EIS QUI FIDEM HABENT IN ILLUM. MULTIPHARIE MULTISQUE MODIS OLIM IN PRIMITIUA ECCLESIA... *Exp.*: ... ab vbertate domus Dei feliciter debeiantur (?), te regem glorie dominumque virtutum in decore suo conspicentes, Ihesum Christum Dominum nostrum, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivis et regnas Deus per omnia secula seculorum amen. *Explicit horologium eterne sapientie.*

Henricus SEUSE, O. P., *Horologium Sapientiae*

Ed. incunable: París, Jean Bonhomme 1480-1489.

Ed. moderna: P. KÜNZLE, *Heinrich Seuses Horologium Sapientiae*. Erste kritische Ausgabe unter Benützung der Vorarbeiten von D. PLANZER (*Spicilegium Friburgense*, 23), Fribourg, Universitätsverlag 1977, XXIV i 692 pp..

2. Ff. 127r-130v. *Cursus de eterna sapientia: quicumque desiderat eternam sapientiam familiariter sibi sponsam habere debet ei has horas cotidie devote legere. Ad matutinum, versus. Inc.*: DOMINE LABIA MEA APERIES... *Exp.*: ...vniuersalis melodia omnium creaturarum te ex me colaudent et exorent pro bona morte, peccatorum plena remissione et eterna salute, amen.

AUCTOR O.P., *Horologium cum horis eterne sapientiae*

3. Ff. 130v-139r. *Incipit collocutio dydascolica super elementis catholice fidei. Inc.*: ES TU FIDELIS? SUM, DOMINE... *Exp.*: ... et quod illa .x. precepta reducuntur finaliter ad hec duo mandata. Iste liber (fuit) scriptus anno Domini M^o CCC^o lix^o.

[Arnaldi de VILLANOVA], *Collocutio didascalica, sive De elementis catholice fidei, postea Alphabetum catholicorum...*

BURGER, «Römische Quartalschrift», 21 (1907/2), 173-194.

BURNAM, Toronto 1996.

NADAL, Barcelona 2002.

PERARNAU, (AVOTHo, IV), Barcelona 2007, 87-132/1-640.

4. Ff. 140r-148v. [*Centum meditationes de passione Dominica*]. *Inc.*: Venerabilis ille incarnate sapientie discipulus... *Exp.*: ...trinitas viuit et regnat Deus omnipotens in secula vnus, in personis trinus, Pater et Filius et Spiritus Sanctus per omnia secula seculorum amen. *Expliciunt Centum meditationes de passione dominica.*

5. F. 148v. *Oratio pro agentibus harum orationum memoriam*. *Inc.*: Tue nunc igitur, O crucifixa pro nobis sapientia Ihesu Christo pro omnibus... *Exp.*: ...pro redolentia Ihesu piissime delectoris, amen.

Els texts 1-3 foren copiats per mà idèntica, que podria ésser contemporània de l' anotació final de l'opuscle d'Arnau, la que data del 1359. Caixa d'escriptura, marcada en les seves quatre línies bàsiques (els dos folis darrers en blanc deixen veure la marca d'algunes línies vers el centre de la caixa d'escriptura), amb llapis o plom: 157 × 105 mm, 32 línies de text al f. 131r o al 135r, separades per 4 mm; l'únic marge primitiu és el que hi ha entre l'extrem intern del text i el lloc: fa 16 mm; lletra gòtica semicursiva fins al f. 139r; números aràbigs arcaics. Anotacions marginals normalment afectades per la guillotina, sobretot les dels marges inferiors; les dels marges laterals han perdut text, que, però, es pot reconstruir. Tinta tirant a rossa, més fosca la dels folis 140 i ss. El tipus de lletra dels darrers folis (ff. 140r-148v) és gòtic semicursiu, més arcaic que el del primer, totalment recte i longilini, quan el primer és clarament inclinat a la dreta i arrodonit. La còpia del text arnaldià no té altra variant que la rúbrica del títol; les majúscules són acolorides amb una pinzellada groga. En l'*Horologium sapientiae* són en vermell els títols dels successius capítols. En els darrers folis (140 ss.), de trenta-dues línies per pàgina, les caplletres dels successius articles alternen el color vermell i el blau.

Observacions: L'anotació final datant la còpia de l'*Alphabetum catholicorum*, de la mateixa mà del copista, sembla indicar que aquest acabava de donar la seva feina per acabada i que, doncs, no li interessava tota la darrera part del tractat (lín. 619-831 o, si l'antígraf ja tenia els afegits de fórmules devocionals i d'objecció i resposta, lín. 619-989), de la mateixa manera que en el fragment immediatament anterior al seu èxplícit no s'havia limitat a copiar, ans havia desestimat fragments.

Hi ha un altre extrem impossible de resoldre: l'«annus Domini 1359» començava com els nostres el primer de gener i acabava el 31 de desembre

(en aquells moments, aquella era la cronologia vigent a Catalunya), o si, per la hipotitzable procedència italiana del manuscrit, el còmput anyal era divers?

La feina del mateix copista en aquest volum s'estén a l'*Horologium sapientiae*, a l'ofici litúrgic *De eterna sapientia* i al nostre tractat. Hi ha algun denominador entre els tres texts o els dos temes de la Saviesa eterna i dels elements de la fe catòlica, que expliqui la juxtaposició dels tres títols per obra del mateix copista?

Crec que l'única cosa ara possible és donar algun element de judici en relació al tema de l'Eterna Saviesa tal com en podem ésser informats sobretot per l'*Horologium*:

«Sed heu!, modernis temporibus mundo iam senescente, hic amor divinus in nostrorum (?) tantum refriguit ut pene sit extinctus et pauci inveniantur qui deuotioni studeant... At vero diuina Sapientia, de salute cunctorum sollicita, hec mala electorum suorum semper emendare cupiens, in presenti opere intendit principaliter, non quidem informare nescientes, eo quod iam repleta sit terra scientia Domini, sed reaccendere extinctos, frigidos inflammare, tepidos mouere, indevotos ad deuotionem (f. 1v) provocare ac sompno negligentie torpentes ad virtutum vigilantiam excitare. Unde et presens opusculum in visione quadam sub cuiusdam horologii pulcherrimi, rosis speciosissimis decorati et simbalorum benesonantium et suauem ac celestem sonum reddentium cunctorumque corda sursum mouentium varietate perornati, figura dignata est ostendere Clementia Salvatoris»⁵ (f. 1r-v).

També aplica la forma dialogada:

«Notandum quoque quod locutio ista, quantum ad interrogationem discipuli et responcionem sapiencie vel e converso solum posita est ad ferventiorum modum tradendi, nec est taliter accipiendum quasi discipulus ille fuerit talis, de quo Sapientia in persona propria solum intenderit, vel qui sapientiam solus pre ceteris tantum amauerit vel cui Sapientia tot ac tanta fecerit, sed reuera pro quolibet in genere dictum habeatur» (f. 1v).

Referència cronològica:

5. La intenció de l'autor de «reaccendere extinctos, frigidos inflammare, tepidos mouere, indevotos ad deuotionem provocare ac sompno negligentie torpentes ad virtutum vigilantiam excitare», coincideix amb la d'Arnau de Vilanova tal com és formulada en el *De tempore adventus antichristi* (PERARNAU, «ATCA», VII-VIII (1988-1989), 134, líns. 28-29): «...sicque corda sompnolentorum evigilantur». Hi ha, però, una gran diferència, el frare dominicà es vol servir del recurs a la 'Clementia Salvatoris' presentada sota la figura d'un rellotge bellíssim i galanament enflocat; Arnau, en canvi, tot i invocar la 'divina clementia' (*ibid.*, 135/67), empenqué el camí de la por: «ideo vox terroris est talibus necessaria» (*ibid.*, 138/169-170).

«Vobis, patri filiorum amabili Hugoni [a Sancto Caro], magistro ordinis predicatorum venerabili,⁶ hoc opus transmittere curavi... Michi quoque, omnium filiorum vestrorum Deum amantium vilissimo, veniam de defectibus hic repertis concedatis» (f. 2v).

«Materia prima huius libri est Christi passio preciosissima, que de se ad amorem feruidum multum est // motiua, et qualiter verus sapientie discipulus in suis actibus se eidem debet conformare» (ff. 3v-4r).

S2 = Saint-Omer, Bibliothèque Municipale, ms. 361, ff. 127r-134v (antic 346).

(CGMBPF, première série, III, Paris 1861, 175-176. Procedent de l'abbadia de Saint Bertin). Les pàgines inicial i final porten el segell ovalat de la BIBLIOTHÈQUE / PUBLIQUE / ST. OMER.

Tant en la taula del f. 1v com en la del f. darrer (f.195v), també verso, figura un *Dydascalus de fide catholica* / *Dydascalon de fide catholica*.

Volum factici (?) 195 ff. de paper: 223 × 140; 215 × 140 i 85 × 110 mm; filigrana, un ós?

Enquadernació en pell rossa damunt cartó; lllom partit en cinc sectors; el primer és recobert amb franja de paper blanc, on consta el núm. del ms.: 361; el segon encara permet de llegir, en lletres daurades: HOROLOGIUM / SAPIENTIE; els altres sectors tenen el mateix dibuix geomètric; la cara interior de la coberta, recoberta de paper, porta al centre amb tinta «Nº 361, vol» i més avall: «3.8»; hi ha un foli de paper entre portada i contraportada i cos del volum; el de portada al cap de pàgina presenta aquesta anotació: «Volum de 195 feuillets plus ABC / Année 1884».

El cos del volum consta de 195 ff., numerats amb xifres aràbigues arcaïques, segurament en constituir-se el volum, més un al començament i un al final no numerats, per tant 197 folis de paper.

No m'atreveixo a assenyalar la composició material del cos del volum, perquè s'han conservat detalls ben visibles que indiquen que la composició actual pot no ésser la primitiva: em refereixo a les marques que han deixat en la part del lllom de nombre de folis unes franges ara inexistents, però que reforçaven el cos dels plècs; la composició material fou remoguda i ara és sovint gairebé impossible (almenys ho ha estat per a mi) de conèixer quins eren els quaderns primitius d'aquest volum.

Limitant-me als ff. 127r-134d, el text comença el mig d'una pàgina (la 127r), però ja entre els ff. 128v i 129r hi ha un cas de la situació descrita,

6. Una biografia sintetitzada d'aquest mestre general O. P., Hugo de Vaucemain (o de sancto Caro), es pot veure en Angelus WALZ, *Compendium historiae Ordinis Praedicatorum*², Roma, Angelicum 1948: *Series magistrorum generalium*, 46-50, p. 49.

cosa que porta a pensar que allí conflüen dos quaderns; tinc raons per a pensar que el quadern posterior arribava del f. 129r al 134v, en què s'acaba el text d'Arnau de Vilanova, fins i tot amb la següent anotació: «Iste liber fuit scriptus anno Domini Millesimo CCC^o LXXIII°, .XIIJ. die mensis Januarii. Deo gratias» (fins ací ratllat amb tinta vermella, però continua): «Et scripsit Johannes Breutin, alias Walekin»; com que es veu el relligat de cordill entre els ff. 131-132, em veig amb cor d'aventurar que els ff. 129-134 formaven un plec de tres fulls doblats o sis folis; el quadern anterior ja no és tan clar; veig (o em sembla de veure) cordill de relligat entre els ff. 126v-127r, raó per la qual semblaria que aquest plec hauria estat de dos fulls doblats o quatre folis (els 125r-128r), però no m'atreveixo a certificar-ho. En qualsevol cas, el text arnaldia seguiria immediatament després de les *Horae aeternae sapientiae*, que comencen un foli abans del que he posat com a inici del plec, el 125r. En conjunt, doncs, el text arnaldia és escrit en vuit folis d'aquest volum.

El f. 1v, ens fa conèixer, per mà i lletra del segle XV, els texts copiats:

«In hoc libro continentur hec que secuntur:

Primo, *Horologium sapientiae*

Dydascalus de fide catholica

Visio beati Bernardi de beata Virgine conquerente de Christi passione

De anima saluata que per Philoteam intelligitur

Item, .viij. liber compendii theologie beati Thome de Aquino, de fine mundi».

I és més completa la taula del final del llibre, f. 195v:

«Primam tabulam repperies in principio libri sub numero .4.

De diversitate admiranda doctrinarum atque discipulorum, .17.

De scientia utilissima homini morali, que est scire mori, .18.

Formula compendiosa vite spiritualis, .19.

Qualiter Christus in sacramento altaris sit deuote recipiendus, .20.

Oratio ante sacramentum, .25.

Quomodo eterna sapientia sit ex toto corde et ex tota anima jugiter omni opere laudanda, .26.

Informatio qualiter premissa sunt trahenda ad sermones et collationes, .27.

Qualiter multi fideles possint sapientiam diuinam desponsare, etc., .28.

Fructus multiplex diuine benedictionis, quem discipuli diuine sapientie merentur accipere, etc., .29.

Horae diuinae sapientiae, .30.

Dydascalon de fide catholica

Centum meditationes passionis domini nostri Jhesu Christi

Visio beati Bernardi de beata virgine conquerente de Christi passione

De anima saluata, que per philomenam intelligitur.

.viij. liber compendii theologie beati Thome de Aquino, de fine mundi

Soliloquium anime clustralis
 Omnibus te reddis caritativum
 Dyonisius ad Dimofilum.-

Ambdós índexs són de mà idèntica, de lletra fortament bastarda, diria del s. XV.

Aquests són els texts copiats en el volum:

1. Ff. 1r-123v. *Horologium sapientie* [eterna sapientia]. *Inc.*: Sentite de domino in bonitate et in simplicitate cordis... *Exp.*: ...in decore suo conspicientes Jhesum Christum dominum nostrum, qui cum patre et spiritu sancto viuis et regnas Deus per omnia secula seculorum amen.

Henricus SEUSE, O. P. *Horologium etarnae sapientiae*

Ed. incunabile: París, Jean Bonhomme 1480-1489

Ed. moderna: P. KÜNZLE (*Spicilegium Friburgense*, 19), Fribourg 1975.

2. Ff. 124r-127r. *Inc.*: Salutem mentis et corporis donet nobis... *Exp.*: ...collaudent et exorent pro bona morte, peccatorum plena remissione et eterna salute. Amen.

3. Ff. 127r-134v. *Inc.*: Es tu fidelis? Sum, domine. Quare dicis te esse fidelem... *Exp.*: ...quod illa .X. precepta reducuntur finaliter ad hec duo mandata. [Arnaldi de VILANOVA, Extractum ex *Collocutione didascalica*..., quae in hoc volumine *Didascalon de fide catholica* intitulatur].

BURGER, «Römische Quartalschrift», 21 (1907/2), 173-194.

BURNAM, Toronto 1996.

NADAL, Barcelona 2002.

PERARNAU, AVOTHO IV, Barcelona 2007, 87-132/lín. 1-640.

4. Ff. 157r-176r. *Inc.*: Finale iudicium quedam sunt antecedentia, quedam quasi concomitantia et quedam sequentia... *Exp.*: ...quisque beatus secundum merita recipiet sine fine. Explicit (*Al man add.*: Scriptor qui scripsit cum Christo uiuere possit).

Thomae de AQUINO, *Compendii theologiae, pars .VIJ. de fine mundi*

5. F. 176r.

«Aspice plasma meum qui transis ante sepulcrum
 quo triduo iacui cum per te passus obiui
 quid pro me Pater vel que mihi grata rependis
 Sum Deus, es puluis, sed regnas si mihi seruis
 sic dominus seruum, sic Christus ouile redemit
 sic penam penis, sic mortem morte peremit».

6. Ff. 176v-194r. *Inc.*: Dominis suis reuerendis... domino Galteri, priori et uniuersis fratribus in ecclesia sancti Andree in Scotia... *Exp.*: ...correctionem nobis ostensam timide respuamus. Explicit amen.

ADAM ABBAS DE REGIO LOCO (Rewley), *Soliloquium animae claustralis*

7. Ff. 194r-v. *Inc.*: Omnibus te reddas caritativum et dulcem in sermone et ueracem... *Ex.*: ...ut nichil a te fiat quod cuiusquam offendat aspectum.

8. Ff. 195r-196v. *Inc.*: Dionisius ad Dimofilum. Et si uis, inquit, diuinam uisionem sancti cuiusquam viri... *Exp.*: ...Ista sunt que ego audiens credo uera esse. Hec ad Dimofilum dicta sunt.

Malgrat les diferències de traç, no em consideraria amb base per a afirmar que la lletra d'aquest volum ha estat escrita per més d'un copista. No és marcada ni la caixa d'escriptura ni la de les línies. El nostre text és escrit amb lletra gòtica de forta tendència a la cursivitat (alguns conjunts de lletres ja són escrits amb inclinació a la dreta i línia contínua, com ,-nus', d',eternus'), la tinta és marró i només la caplletra té una mínima coloració blava amb tocs vermells; les caplletres dels ff. 131v-134v han estat tocades amb color vermell. La característica, aquesta no tècnica, de les dues còpies de Sant Omer, és la incompletesa textual; i la que el ms. 292 és de major qualitat material que el 361, al qual, en la part arnaldiana, manca qualsevol títol o sotstítol en rúbrica.

Per quines raons col·loquem aquestes còpies en la línia del text de Sydney? El text és més breu que el Casanatense 1022 (ambdós exemplars de Saint-Omer tallen el text en la línia 640 de l'edició d'AVOThO IV; el castellà de la Casanatense, en la línia 831), de manera que no podem saber com s'acabava l'antígraf, del qual aquells foren transcrits i, per tant, per aquesta banda no és possible d'advertir cap afirmació sòlida. L'únic element que acomuna les dues còpies S amb Sydney és el títol, que en el ms. 292, f. 130v, diu *Collocutio didascalica de elementis catholice fidei*, i en el 361 manca, però es troba en la taula, tant inicial (f. 1v: *Didascalus de fide catholica*) com final (f. 195v: *Dydascalon de fide catholica*) del volum.

Aquest títol, doncs, acomuna les dues còpies de Saint-Omer al text de Sydney i com que aquest d'una banda continua després de la línia 840 de l'edició d'AVOThO IV, tal com hom pot veure en l'aparat crític de la dita edició, on segueixen figurant les variants del text de Sydney, però d'altra banda s'acaba, fins i tot amb *explicit* propi, en la línia 851,⁷ és natural que hom pensi

7. «Explicit collocutio dydascalica super elementis catholice fidei arnaldi de villanoua physici. Deo gratias»

que l'antígraf d'on fou copiat el manuscrit de Saint-Omer 292 (el 361 sembla copiat d'aquest) s'acabava amb la línia 851 de l'edició d'AVOTHO IV.⁸

El segon pas del que amb el temps esdevindria l'*Alphabetum catholicorum*... consistí a afegir el text primitiu el de les actuals línies 832-851, és a dir la pregunta demanant fórmules de pietat amb les quals el 'verus fidelis' es pot adreçar a Jesucrist i el text de les dites tres fórmules, tal com ens dona l'exemplar de Sidney.

TERCERA REDACCIÓ: BAV., BORGH. 205

Fins ací hem anat resseguint els primers passos de la configuració de la *Collocutio didascalica/Alphabetum catholicorum* fins a col·locar-se a la llinda del darrer pas, el de compareixença del darrer apartat, el de la pregunta i resposta de si els infants ja han d'ésser iniciats en la lectura de la *Bíblia*, que és el text que ocupa les línies 852-989 en l'edició d'AVOTHO IV, 145-152. Aquest pas es troba en el manuscrit de la Biblioteca Apostolica Vaticana, Borgh. 205, ben conegut per la següent descripció:

Anneliese MAIER, *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Iohannis Olivi*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», XXI (1948), 53-74, en concret, 53-66; reproduït dins *Ausgehendes Mittelalter. Gesammelte Aufsätze zur Geistesgeschichte des 14. Jahrhunderts*, II (Storia e Letteratura, 105), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1963, 215-237, en concret 215-229 i 502; i de la mateixa autora, *Codices Burghesiani Bibliothecae Vaticanae* (Studi e Testi, 170), Ciutat del Vaticà, BAV 1952, 261-263. L'actual Borgh. 205 era encara al Palau Papal d'Avinyó a darreries del s. XVI, d'on fou transportat a Roma.⁹

8. No hi ha cap explicació explícita del fet que en els dos manuscrits de Saint-Omer el text s'acabi tallat en la línia 640 de l'edició d'AVOTHO IV, però potser la raó fou aquesta; el responsable de la còpia potser considerà que no li interessava l'explicació que s'enceta en la línia 641, sobre la diferència d'una banda, i la coincidència de l'altra, del precepte evangèlic d'amor total a Déu entre la formulació trimembre de l'*Evangelii de Mateu* («Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua»: xxii, 35-40) i la quadrimembre dels *Evangelii de Marc i de Lluc*: («Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omni virtute tua» Mc, xii, 30; o «Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua et ex omnibus viribus tuis et ex omni mente tua» Lc X, 37); és possible que considerés aquesta part massa abstrusa, comparada amb l'anterior, elemental.

9. Els darrers transports de les restes de la biblioteca papal d'Avinyó a Roma en la segona meitat del segle XVI han estat estudiats per la mateixa Anneliese MAIER, que hi dedicà els títols següents: *Der Handschriftentransport von Avignon im Jahre 1566*, dins «Mélanges Eugène Tisserand», VII. *Bibliothèque Vaticane*, deuxième partie (Studi e Testi, 237), Ciutat del Vaticà, BAV 1964, 9-27; *Der letzte Katalog der päpstlichen Bibliothek von Avignon (1594)* (Sussidi eruditi, 4), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1952, 68 pp.; i encara *Zu einigen Handschriften der päpstlichen Bibliothek von Avignon*, dins «Archivum Historiae Pontificiae», 2 (1964), 323-328.

En el moment d'elaborar-ne l'actual descripció, el dit volum es presenta de la manera següent:

Coberta sobreposada de paper fosc i dur, tot llis; només al capdamunt de la part del llom hi ha l'etiqueta de la BAV: Borgh. / 205. Superfície: 213 × 150 mm; enquadernació moderna de pergamí, la primera tapa és desenganxada del volum. El llom és partit en quatre seccions per tres relligats: 1ª secció, costat dret: fragment d'etiqueta on és visible el «..5» i sota, el «2»; a l'esquerre, «205»; al pergamí primitiu començava un títol transversal, ací: «Epist.»; 2ª secció: etiqueta de la biblioteca Borghese? «CYRILLI PR / tractatus et epistolae // COD.MEM. / SAEC. XIII»; 3ª secció: segueix el títol transversal: «...RSONUM»; 4ª secció: etiqueta de BAV, «Borgh. 205»; en el pergamí de sota segueix la inscripció transversal: «[M]S».

La cara externa de la coberta inicial conserva títols de mans diverses: «Epistolae quatuor» (?) i sota: «Cyrilli praesbyteri tractatus / varii, Epistolae et Controversiae». Cara interior de la coberta: etiqueta de la BAV: «Borgh. / 205». Foli en blanc entre coberta i cos del volum; en canvi, en la contracoberta no hi ha un foli en blanc, ans el que és el 118 del cos del volum, en pergamí, enganxat a la contracoberta.

Cos del volum: 118 ff. de pergamí, encarats segons carn-pell, pell-carn, numerats amb xifres aràbigues arcaïques quan ja era escrit tant el text bàsic com els afegits textuais, tal com demostra el f.106r, on el número ha estat escrit allà on la lletra li ha permès; superfície: 204 × 142 mm;

En la seva situació definitiva, el cos del volum és el resultat de l'agregació de catorze unitats, en general quaderns o fascicles, fora de la vuitena, que consta només d'un full de pergamí doblat, corresponent als ff. 73-74. Els altres són: el primer de 6 × 2 (ff. 1- 12), relligat pel mig del plec amb cordill, i al final reclam dins cos d'ocell (f.12v); els següents, del 2 al 7, són uniformes, de 5 × 2, deu folis cada un, relligats com l'anterior, reclams dins marc que és un dibuix (els dels plecs núms. 3 i 5, f. 32v i 52v, tant el reclam com el marc han resultat retallats i no s'identifiquen; del del plec núm. 4 ha desaparegut el text i només resta una línia del marc, f. 42v); els cinc plecs a partir del f. 75 són de 4 × 4, vuit folis cada un; el darrer és només de 2 × 2, quatre folis (ff. 115-118); els reclams d'aquests darrers cinc plecs consten de text i marc, com els dels quaderns ja coneguts.

Hi són copiats els texts següents:

1. Ff. 1a-9a: *Incipit epistola cirilli presbiteri ad abbatem ioachim*. F. 1a-d: *Inc.*: «Domui tocius diuine sapiencie...»; *exp.*: «...et in ictu disparuit». *Explicit prologus*. Ff. 1d-7b: *Incipit litera tabularum*. «Tempore annorum christi. mille .cc.l.iiij. febroarii kalendas octauo...»; *exp.*: «...superbis cornutis a tergo». Ff. 7b-9a: *Responsio Iobacim ad Cirillum presbiterum*. *Inc.*: «Stelle manenti in ordi-

ne sanctitatis...»; *exp.*: «...vale milies uerus christi miles. Explicit. Deo gratias».¹⁰

PSEUDO CYRILLI, *Epistola ad Ioachim*; IOACHIMI DE FLORIS, *Responsio ad Cirillum* (PIUR, Berlin 1912).

2. Ff. 9b-20b: *Jncipit alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholice fidei. Inc.*: «Es tu fidelis? Sum, domine...»; *exp.*: «... eos qui contradicunt arguere».

Arnaldi de VILLANOVA, *Alphabetum catholicorum*.

BURGER, «Römische Quartalschrift», XXI/2 (1907), 173-194;

BURNAM, Toronto 1996;

NADAL, Barcelona 2002;

PERARNAU, AVOTHO, IV, Barcelona 2007, 87-152.

3. Ff. 20c-25d: *Jncipit tractatus de prudentia catholicorum scholarium. Inc.*: «Qui indiget sapientia postulet...»; *exp.*: «... operatus est uniuersa»

Arnaldi de VILLANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium*.

GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 821-844;

MESINI, «Apollinaris», LII (1979), 305-328;

PERARNAU, AVOTHO IV, Barcelona, 2007, 207-232.

4. Ff. 26a-48b: *Jncipit tractatus de consummatione seculi. Inc.* I: ff. 26a-38a: «Constitui super uos speculatores... Deus qui non uult mortem peccatoris...»; *exp.*: «...assertio augustini vigesimo de ciuitate Dei. Explicit. Omnis spiritus laudet dominum. Amen.»;

II: ff. 38a-47c: *inc.*: «Premissis igitur intellectis...»; *exp.*: «...mansuram per secula seculorum. Amen.»

Arnaldi de VILLANOVA, *Tractatus de consummatione saeculi*, postea *Tractatus de tempore aduentus anticristi*.

PERARNAU, «ATCA», VII-VIII (1988-1989), 134-169; cf. EIUSDEM, «ATCA», XX (2001), 561-574; i «AFH», 98 (2005), 815-820.

10. Joan de Rocathlada conegué a Avinyó l'actual Borgh. 205 i en ell la part inicial i n'escriu això: «Sciendum est quod de hac aquila persecutrice Ecclesie habuerunt hii, qui iam mortui sunt duas opiniones: Magister Arnaldus de Villanova, *Super Cyrillum*, dicit eam futuram de Aragonia...», *Liber Ostensor quod adesse festinant tempora*. Édition critique sous la direction d'André VAUCHEZ par Clémence THÉVENAZ MODESTIN et Christine MOREROD-FATTEBERT (Sources et documents d'histoire du Moyen-Âge publiés par l'École française de Rome, 8), Roma, École française 2005, 185 (cf. també nota 5 i *Les sources prophétiques de Jean de Roquetaillade*. 8. *L'oracle de Cyrille*, 901-904: «c'est probablement à partir de la copie d'Arnaud -ou plus simplement de ce faux forgé de toutes pièces par le médecin valencien- que Jean de Roquetaillade a pris connaissance de cet oracle»: 903): és a dir, Joan de Rocathlada, pel fet d'haver conegut el Borgh. 205, hauria atribuït el *Super Cyrillum* a Arnau de Vilanova: no crec que una anàlisi del text permetés d'atribuir-lo a mestre Arnau.

5. Ff. 48c-63a: *Jncipit tractatus de misterio cymbalorum ecclesie ad priorem et monachos Scole (!) Dei. Inc.*: «Qui interrogant interrogent in Abela...»; *exp.*: «...ad ceteros derivari».

Arnaldi de VILLANOVA, *Tractatus de mysterio cymbalorum Ecclesiae*.

PERARNAU, «ATCA», VII-VIII (1988-1989), 53-107; però a base del manuscrit de la Biblioteca Corsiniana, 40.E.3).

6. Ff. 63b-74b: *Jncipit tractatus epistolarum christini ad principes catholicos et praecones*. Ff. 63a-65a: *Fratribus ordinis predicatorum qui sunt parisius* (+ *a. de uilla nova*, *canc*): *Inc.*: «Salus et pax uobis et habundancia caritatis...»; *exp.*: «...tota deuotione postulo inpartiri». Ff. 65a-d: *Fratribus predicatoribus Montis Pesulani*: *Inc.*: «Artificis eterni magnalia...»; *exp.*: «...uoce sublimiori consummare».- Ff. 65d-66a: *Fratribus minoribus Parisius*: *Inc.*: «Deus, qui pluuiam serotinam...»; *exp.*: «...suffragiorum munera largiora» (POU I MARTÍ, 1919, 1930, 1991, 1996).- Ff. 66a-67a: *Fratribus minoribus Montispesulani*: *Inc.*: «Quamuis rerum opifex...»; *exp.*: «...caput truci/cidans eorumdem» (POU I MARTÍ, 1919, 1939, 1991, 1996).- Ff. 67a-68a: *Abbati et conuentui sancti Victoris Parisius*: *Inc.*: «Splendor immaculate religionis...»; *exp.*: «...quam misericorditer emanare».- Ff. 68b-c: *Fratribus Vallis Magne*: *inc.*: «Cum in thesauris altissimi...»; *exp.*: «...comisi presentium portitori».- Ff. 68c-d: *Angelo ecclesie Valentine*: *inc.*: «Licet raptus apostoli...»; *exp.*: «... in nouo munere satagant innouare».- Ff. 68d-69b: *Angelo Ebreduensis ecclesie*: *inc.*: «Crebra suauitatis aromata...»; *exp.*: «...adiciat nouos cantus».- Ff. 69b-d: *Angelo Altisiodorensis ecclesie*: *inc.*: «Celestis prouidencie lux eterna...»; *exp.*: «...possim colloquis gratulari».- Ff. 69d-70a: *Domino regi Aragonum*: *inc.*: «Quia didici pro constanti...»; *exp.*: «...consignata fuerint oportuna» (fragment en POU I MARTÍ, 1919, 1930, 1991, 1996).- Ff. 70a-72b: *Dominis Auxitano et Burdegalensi*: *inc.*: «Quamuis in orbe toto religionis catholice...»; *exp.*: «...copiam operis supradicti» (fins ací, CARRERAS ARTAU, 1948).- Ff. 72b-73b: *Bartholomee Montanerii*: *inc.*: «Literas uestre karitatis accepi...»; *exp.*: «...comunicare liberaliter et letanter» (CARRERAS ARTAU, 1950; fragment, DIEPGEN, 1909).- Ff. 73b-74b: *Inclito domino regi Francorum*: *inc.*: «Cum ad locum unde flumina exeunt...»; *exp.*: «...offero presencium literarum. Datum Janue xvº kalendas decembris. Finito libro. deo gracias. amen» .

Arnaldi de VILLANOVA, *Tractatus epistolarum Christini*

CARRERAS ARTAU, 1948 i 1950.

7. Ff. 75a-76d: *Jncipit philosophia catholica et diuina tradens artem anichilandi uersucias maximi anticristi et omnium membrorum ipsius ad sacrum collegium rome*: *inc.*: «Homines pestilentes dissipant ciuitatem...»; *exp.*: «...set insuper ratione».

Arnaldi de VILLANOVA, *Philosophia catholica et diuina*.

PERARNAU, «ATCA», X (1991), 7-223; exinde NADAL 2002.

8. Ff. 97a-116a: *Jncipit apologia de uersutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum ad magistrum Jacobum Albi canonicum Dignensem: inc.:* «Ad ea que per uestras litteras intimastis...»; *exp.:* «...restituatur sanitati. Explicite apologia de uersucijs atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum»

Arnaldi de VILLANOVA, *Apologia de uersutiis atque peruersitatibus pseudotheologorum et religiosorum*

FINKE, 1902 (fragments).

PERARNAU, ATCA XX (2001), 7-199.

Cos del volum: 204 × 151 mm; els folis han estat retallats tant pel marge superior, afectant les notes afegides (ff. 4, 5r-v, 6, 57r, 88v, 100, 104, 105), com per l'inferior (ff. 5v (?), 7, 9, 12, 20v, 22v, 51v, 62v, 82v, 90v, 105v, 106r-v) i fins i tot pel marge dret (ff. 46b, 48b, 78, 81).

Caixa d'escriptura 150 × 103 mm, dos corondells, separats per 10 mm; 31 línies constants, amb 5 mm entre l'una e l'altra, amb marca ben visible del puntuat de corondells i línies; mà única, gòtica librària, tinta marró; títols i sotstítols en vermell, arabescs de les caplletres i calderons alternant vermell i blau; les dues lletres capitals dels ff. 1a i 75a ocupen respectivament cinc i sis línies del text; en el text d'Arnau de Vilanova (des del f. 9b) el de les citacions bíbliques és subratllat en vermell.

Ja en la primera pàgina comencen les notes (aquesta és esborrada i, fora d'alguna lletra, ben il·legible); moltes del text no arnaldià són d'explicació de termes (p. e., «id est, uirere et albedine coloratis» al marge del f. 1c, en relació al text «partim uirentibus, partim nitentibus pennis»), d'altres són doctrinals, com la del f. 3r sobre les pitonises.

En el text arnaldià, les anotacions són diferents en cada un dels escrits: les de l'*Alphabetum catholicorum* són totes de complement textual, fora d'una, toc d'atenció a la frase «primo, inuocando in mane quando surgo et dicendo cum signo crucis muniens pectus meum...», l'anotador ha escrit al marge «nota orationem faciendam omni die» (f. 18b); trobem el mateix en el *De prudentia*, on, ultra qualque ,qo' = ,quaestio', per exemple, la frase «et cum tanta diligentia legat...», la ,quaestio' és comentada: «superius habetur, in precedenti tractatu» (f. 23c).

En el *De consummatione saeculi / De adventu anticristi*, hi ha dues notes d'explicació doctrinal de mans diverses (ff. 35v, 37v); almenys onze foren escrites poc després del 1350, algunes de les quals precisen punts cronològics, d'altres són molt crítiques amb l'autor, com p. e., en relació a la frase: «in sequenti centenario, quod erit .xiiiij^m. a saluatoris aduentu», apostil·la: «in quo nos sumus nu(n)c et fecimus iam .L. annos et (medium *exp*) amplius» (f. 31c); o a «nos qui nunc ab aduentu Domini computamus .M.CC.XC.VII. annos», l'anotador subratlla: «Nota: tempore quo iste (pre)sentem tractatum scripsit» (f. 31ab); l'anotació més crítica pot ésser la relativa a la frase «Cum igitur etatis ultime iam non restent nisi ultimum et penultimum centenaria...», i diu així: «Atemde presumptuosam, ymmo stultissimam asercionem» (f. 31c).

El *De mysterio...* presenta escasíssimes notes de complement textual, però sí un llarg afegit al text (f. 57r), que ja ha estat introduït en el del Vat. lat. 3824, i correspon a tota la columna del f. 90c i les 15 primeres línies del 90d d'aquell còdex.

El *Tractatus epistolarum* (ff. 63-74) només té complements textuais.

La *Philosophia...* té escasíssimes notes de complement textual, però en canvi té quatre afegits doctrinals en els ff. 79b, 81b, 94c i 95c.

No trobo correccions textuais en l'*Apologia de versutiis...*, però els afegits són molt considerables: el del f. 97b és també afegit en el Vat. lat. 3824, f. 136a; el del f. 100r ja ha estat introduït en el text del darrer manuscrit vaticà esmentat, f. 139b, líns. 16-25; el del f. 101r, marge dret, és el fragment del Vat. lat. 3824, ff. 140d, lín. 11, a f. 141a, l. 25; el del peu de pàgina del Borgh. 205, f. 101r correspon al Vat. lat. 3824, f. 141a, lín. 25, a 141c, lín. 10; l'afegit al f. 103b es troba en el Vat. lat. 3824, f. 143c, lín. 25, a 143d, lín. 6; el del f. 103d és el del Vat. lat. 3824, f. 144a, líns. 23-31; en canvi, l'afegit del Vat. lat. 3824, f. 144c, línia 16, no havia estat introduït ni ho seria en el text corresponent del Borgh. 205, f. 104a, línia 21; el text del marge del Borgh., f. 104a, lín. 22 i següents fins al final de la pàgina i tot el marge inferior del f. 104v, és el del Vat. lat. 3824, f. 144c, línia 18, a f. 145, tota la columna a); l'afegit al marge superior d'aquesta columna a) equival al Vat. lat. 3824, f. 144c, lín. 3-5; el Borgh. 205, f. 105v i 106r, afegit al marge superior escrit amb lletra semicursiva, es troba al Vat. lat. 3824, f. 146d, líns. 5-9; l'afegit del marge esquerre i inferior és el del Vat. lat. 3824, f. 146d, línia 22 fins a f. 147b, lín. 7; el del marge superior, escrit amb lletra formada, és al Vat. lat. 3824, f. 147b, línia darrera, a f. 147c, línia 30; l'afegit en tots els marges del Borgh. 205, f. 106r, el llegim en el Vat. lat. 3824, des del f. 148b, lín. 24, a f. 149b, lín. 4; el del marge inf. esquerre, és al Vat. lat. citat, f. 149a, líns. 13-17; i el del marge inferior esquerre, mà darrera del f. 105v, és al Vat. lat. 3824, f. 149b, líns. 4-11.

Els actuals ff. 75-116 foren escrits en un segon moment i semblen destinats a ésser la part inicial d'un altre volum. Ningú no sembla haver-se adonat del fet que el conjunt dels set opuscles arnaldians (ff. 9-116) presenta un problema que afecta la cronologia global: la seqüència de texts que van de l'*Alphabetum catholicorum* a l'*Apologia de versutiis* és, quant als primers títols de la llista, la que presenta Arnau de Vilanova abans de l'agost del 1305, abans, doncs, que en l'acta notarial que és la *Presentatio facta Burdegalie* ell mateix fes constar que s'havia oblidat que abans de l'*Alphabetum...* havia escrit la *Introductio in librum De semine scripturarum* i l'*Allocutio de interpretatione nominis tetragrammaton*; per aquesta banda, doncs, la manca d'aquests dos opuscles confirma que el fet de copiar l'*Alphabetum...* com a primer text arnaldia s'ha de col·locar en un moment anterior a la presentació a Bordeus o almenys que no fou escrit com a resultat de la presentació a Bordeus; en canvi, la còpia del *Tractatus epistolarum christini* immediatament després del *De mysterio cimbalorum*, tal com li correspon, no sembla exigir que el Borgh. 205 almenys en allò

que toca el *De mysterio...* i les lletres missives, sigui posterior a la *Praesentatio facta Burdegaliae* (el dit *Tractatus epistolarum christini* és el tercer títol, del qual a Bordeus mestre Arnau confessa haver-se oblidat), perquè el conjunt del Borgh. 205 no té cap relació amb la, més que necessitat, exigència vital de treure's l'espina de l'acusació d'heterodòxia; a partir, doncs, del f. 63b, el text no hauria estat necessàriament copiat després del 24 d'agost del 1305, en què certament ho hauria estat el del Vat. lat. 3824.¹¹ Aquesta consideració és més explicada en parlar del Vat. lat. 3824.

Però cal indicar els elements que no encaixen amb l'atribució a Arnau de Vilanova de la configuració del conjunt del Borgh. 205:

1. els ff. inicials amb l'intercanvi epistolar entre el 'Cyrillus praesbiter' i el (pseudo)Joaquim de Flore, que després són desconeguts, i no tornen a comparèixer en compilacions d'obres només arnaldianes ni són mai esmentades ni en les presentacions a la Santa Seu ni en el Vat. lat. 3824;

2. la presència de la lletra a Bartomeua Montaner dins el conjunt del *Tractatus epistolarum christini*, badada que ni s'havia donat en el Corsinianus 40. E. 3., ff. 300-302 (cf. «ATCA», VI (1987), 300-302), ni es repetiria en el Vat. lat. 3824 (cf. «ATCA», XI (1992), 15 i 21/27) —els dos exemplars, justament, que donen més garanties d'haver estat elaborats directament sota control d'Arnau de Vilanova—; i el canvi d'ordre de les lletres;

3. una falta, que mestre Arnau mai no s'hauria permès, la de confondre i substituir 'Scale Dei' per 'Scole Dei', falta clarament atribuïble a un copista que es cregué capaç de corregir la dedicatòria del *De mysterio cimbalarum Ecclesiae*, perquè no sabia res de la cartoixa, on mestre Arnau era com de casa i la qual féu hereva dels seus llibres;

4. i finalment la mateixa presència del *Tractatus epistolarum christini*, del qual en un petit fragment de la *Praesentatio facta Burdegaliae* (AVOTHO, III, 34), el mateix mestre afirmaria el 24 d'agost del 1305, que ja no en recordava l'existència: el *Tractatus epistolarum christini*, exactament com les altres lletres missives, que formen els escrits 23-27 del Vat. lat. 3824 («ATCA», XI (1992), 20-21), no era considerat 'tractatus' ni 'editio' de caire doctrinal a sotmetre a la Santa Seu: el responsable del Borgh. 205, no era afectat per l'espina de l'acusació d'heterodòxia i, per tant, era conduït per altres paràmetres a l'hora de decidir la inclusió o exclusió de títols arnaldians en la seva compilació.

Tot plegat sembla donar al Borgh. 205 la fesomia d'un llibret començat amb una 'profecia' del pseudo Ciril (i qui sap si destinat a aquest gènere lite-

11. Sobre aquest problema, en tant que afecta el Vat. lat. 3824, em permeto de remetre a l'estudi introductori al volum IV dels *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia* (AVOTHO, IV), Barcelona, 2007, apartat de *La nostra edició*.

rari), que després hauria continuat amb escrits d'Arnau de Vilanova sota iniciativa i responsabilitat d'algú altre.

Les xifres aràbigues de la numeració de tot el volum actual, gòtica semi-cursiva, semblen de mà idèntica a la del Vat. lat. 3824; aquest 'scriptor' també hauria dibuixat el marc dels reclams en el Borgh. 205 i un dibuix semblant al marge inferior dret del Vat. lat., 3824, f. 197b.

En què consisteix el tercer pas en l'evolució textual del nostre *Alphabetum catholicorum...*? Bàsicament en el fet que en la còpia del Borgh. 205 compareix per primera vegada el llarg fragment que des d'aquell instant seria la darrera part del dit opuscle, fragment dedicat a defensar la conveniència que des de l'ensenyament de les primeres lletres els infants comencin de llegir la *Bíblia*; això d'una banda i és el fet més important; però hi ha un detall que diferenciarà aquest pas tercer del següent o quart; el detall rau en què entre la línia 851 i la 852, que en el text publicat dins AVOTHO IV, no té ni ha de tenir cap senyal de separació, en el Borgh. 205 porta com un subtítol, el d'*Incipit obiectio*; no em consta que això es repeteixi en cap altra còpia llatina, sí, en canvi, en la traducció grega, en la qual el subtítol és molt més ampli.¹²

Recordaré, de més a més, que, d'acord amb allò que he fet constar en els paràgrafs anteriors, en aquesta còpia, en forma de notes marginals, es troben fragments que després seran integrats en el text definitiu.

I no podem oblidar que aquest exemplar és el primer a formular el títol del tractat que ens ocupa en la seva versió definitiva: *Alphabetum catholicorum ad tractatum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei*.

QUARTA REDACCIÓ, DEFINITIVA: VAT. LAT. 3824 I SEGUIDORS

I així, finalment arribem a la que seria la configuració definitiva del tractat, que les còpies posteriors normalment transcriurien sense variants en la configuració global.

No repetiré pas la descripció d'aquest volum, que es troba dins «ATCA», XI (1992), 10-24. Però darrerament, amb motiu de la preparació de l'edició crítica dels *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia* (AVOTHO), IV (71-

12. Vegeu-lo en *Arnaldi de Villanova tractatus octo in graecum sermonem versi (Petropolitanus graecus, 113)*, nunc primum editi cura et studio Ioannis NADAL ET CAÑELLAS (Scripta Spiritua-lia, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 252: «Arjontai hai antilogíai katà toon eiremenoon = Comencen les contradiccions contra les coses dites». Aquest títol/sotstítol fou interpretat per Joaquim CARRERAS I ARTAU com el d'un altre text arnaldí, extrem explicitat en el títol d'un dels primers articles dedicats al manuscrit de Sant Petersburg, el seu *Una versió grega de nou escrits d'Arnau de Vilanova*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», VIII (1932), 127-234; remarqueu la diferència entre els 'octo' de l'edició i els 'nou' de l'article.

77), he vist alguns detalls relatius a l'origen i cronologia del recull d'obres 'espirituals' d'Arnau de Vilanova, que abans no havien suscitat la meua atenció; en l'estudi introductori al dit volum IV d'AVOThO es pot trobar una exposició detallada del tema; ací em limito a donar-ne un resum, posant-lo al dia en aquells punts que s'han anat presentant.

Crec que he de precisar: no pretenc, ara i ací, formular una explicació definitiva del conjunt d'aquell volum, ans només, bàsicament, la manera com em sembla que s'anà configurant la seva primera part. Però crec que el possible lector no introduït en problemàtica arnaldiana, comprendrà més el sentit d'aquella primera part o bloc (els primers vint-i-un títols), si ja té alguna idea del conjunt dels trenta títols que configuren el volum.

En efecte, l'anàlisi detallada de la dotzena de títols de mestre Arnau de Vilanova esmentats en els documents notariais llegits davant Benet XI, Climent V, i el Cambrer Papal en Seu Vacant, m'ha fet adonar d'un extrem, potser no indiferent. He vist, en efecte, que aquells títols, notarialment confirmats i cronològicament numerats, que ara ens són tan familiars, i que al final s'havien convertit en vint-i-un, només constitueixen un primer bloc del Vat. lat. 3824, el copiat en els ff. 1a-217c d'aquell volum: comencen amb el *De semine scripturarum* (ff. 1a-12d) i acaben amb la *Protestatio facta Perusii coram Camerario Summi Pontificis* (ff. 214d-217c): la llista completa dels vint-i-un opuscles seguint llur ordre cronològic d'aparició, ocupa les pàgines 12-20 de la descripció del volum, publicada dins «ATCA», XI (1992).

Segueix a continuació un segon bloc de set títols, molt configurat pel fet que el primer d'aquests és l'*Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum suam dignitatem creaturae rationalis*, dedicat al rei Frederic III de Trinàcria (Sicília), i el darrer és la cèlebre *Dancia illustris regis Aragone cum commento domestici servi eius* (servidor reial que no és altre que Arnau de Vilanova); dins aquest bloc segon, que comença i acaba amb text reial, no tot té la mateixa categoria, encara que els dos texts esmentats, l'inicial i el final, confereixin una certa prestància al conjunt, que, ultra els dos opuscles d'alguna manera reials, és format per lletres de resposta a consultes: a favor de l'abstinència de carn en la Cartoixa (hi ha darrere la relació del mestre amb Scala Dei?), les lletres a Bonifaci VIII i als seus cardenals, i sengles a Bramon de Montferrer i a Bartomeua Muntaner; a diferència dels blocs primer i terç, aquest conjunt no és constituït per 'editiones seu tractatus', és a dir, per texts 'publicats' o posats a l'abast del públic en general, ans pels dos personalment i privadament relacionats amb dos reis, per dues lletres a la Santa Seu i per les tres lletres destinades a un orde monàstic o a persones individuals. Llur text ocupa els ff. 217c-237c del Vat. lat. 3824, tal com hom pot veure en la llista de les pàgines 20-22 d'«ATCA», XI (1992). És comprensible que aquest bloc consigní al final la seva datació, la qual, certament, no va més enllà de posar terme o bé a la còpia de tot el bloc, o a la de la *Dancia illustris regis Aragone*, però no és cap datació directa del conjunt del manuscrit esmentat.

Després d'aquest bloc intermig, arriben els títols finals, que són realment els dos darrers o més recents de tot el volum i, si no m'erro, immediatament posteriors a la *Dancia...*, i, doncs, al segon bloc i a la seva anotació final de data; són: l'*Antidotum contra fratrem Martinum de Atheba* i la *Presentatio facta Burdegalie*: ocupen els folis 237c-261d i són analitzats en les pàgines 22-23 de la descripció tantes vegades citada d'«ATCA», XI (1992). Temps a venir, no sé quant ni quan, però entorn el 1310, seria afegida l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*.¹³

En aquest punt, i en relació al conjunt que és el Vat. lat. 3824, crec que cal assenyalar l'existència d'un fet nou, la decisió de totalitat en ordre cronològic. Mort Bonifaci VIII, del qual mestre Arnau ja no temia sobresalts, els anys 1304-1305, psicològicament incapacitat de pensar en altra cosa, el mestre es manifesta concentrat en la dotzena de fascicles escadussers ja presentats a Benet XI, agafats per aquest i col·locats o conservats en la Cambra Papal; aquesta atenció, gairebé obsessiva, en la dotzena d'opuscles, sempre esmentats com a unitats separades i mai formant bloc, respon a una situació psicològica, que és la profunditat de l'espina clavada en el fons més fons de l'ànima d'Arnau de Vilanova, espina que no és altra cosa que l'acusació d'heterodòxia i la consegüent sentència inquisitorial contra ell (de més a més, inicialment confirmada per Bonifaci VIII), espina que els contraris no es cansaven de retreure-li, recordant-li que li suposaria una confirmació d'aquella sentència proclamada pels professors i el bisbe parisencs en referència al *De tempore adventus antichristi*:¹⁴ li calia forçar l'examen d'un tribunal imparcial, que acabés en sentència absolutòria; aquella acusació, autèntica espasa de Dàmocles, no el deixava recensar ni pensar en altra cosa i l'apassionada polèmica dels anys 1301-1305 amb totes les seves virulències i explosions ho confirma, si calgués; el 24 d'agost del 1305, davant Climent V, l'atenció seguia posada en la dotzena d'opuscles i les novetats (l'*Antidotum contra Martinum de Atheba* i els tres dels quals es recorda per primera vegada), només compareixen perquè de pic o de palada pertanyen a la seqüència polèmica causada pel *De tempore adventus antichristi*.

Un cop Climent V hagué acceptat de sotmetre les publicacions escatològiques d'Arnau al judici d'una comissió papal, la situació 'meteorològica' relativa al mestre s'havia estritllat, ja no hi havia cap turbulència o temporal a la vista ni cap maltempsada amenaçadora. Havia arribat la pau, i amb ella

13. El text complet d'aquest darrer títol, trobat per la sra. bibliotecària Oriana Cartaregia i publicat per ella amb col·laboració meua, es troba en «ATCA», XII (1993), 7-42.

14. Vegeu sobre aquells moments tràgics en la vida de mestre Arnau de Vilanova, el meu, *Sobre la primera crisi entorn el De tempore adventus antichristi d'Arnau de Vilanova: París 1299-1300*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 349-402; i les pàgines de l'amic Michael McVAUGH, *Arnau de Vilanova and Paris: one embassy or two*, dins «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age», 73 (2006), 29-42.

un desplaçament dels interessos vitals i el Vat. lat. 3824 n'és la demostració: ara, l'objecte damunt el qual es fixa i concentra l'atenció de l'autor ja no són els opuscles escadussers, afectats per acusació d'heterodòxia, ans el conjunt d'*Opera omnia*, entorn a les quals, l'atenció de l'autor sabem que es manifestà en un projecte de difusió del pensament, concretat en els grups d'obra escrita, dotats de personalitat pròpia.

M'abelleix de pensar, doncs, que un cop Climent V hagué acceptat la petició de sotmetre la dotzena de títols (en l'entretemps ja convertida en vintena), a l'examen d'una comissió papal, i ja arribada la bonança, mestre Arnau podia pensar en altra cosa, i de fet pensà en aplegar els seus escrits de temàtica doctrinal en un (o en diversos) volum(s) d'obres; i en aquest sentit crec que el nou objectiu de fer conèixer la pròpia doctrina, inclou en primer lloc la preparació d'un exemplar, en el qual serien copiades les *Opera Omnia* de tema cristià (totes les 'editiones seu tractatus' i els escrits personals i privats, com les lletres), fins a la *Praesentatio facta Burdegaliae*; aquest nou objectiu també inclouria l'elaboració d'altres conjunts d'obra doctrinal arnaldiana, amb esquemes i llengües diverses (traducció grega inclosa), que en català, en alguna altra llengua vulgar, o en llatí, donava feina a l'obrador editorial de la casa o la botiga barcelonina de l'apotecari Pere Jutge¹⁵.

Tindríem, doncs, entre el 1306-1310 diversos tipus de conjunts: el Vat. lat. 3824 amb tota la producció fins a l'agost del 1305, i els volums dissortadament poc coneguts de l'obrador barceloní; immediatament després, responnent al mateix impuls de proselitisme, haurien arribat els petits aplecs de tres o quatre obres espirituals, en volums de butxaca, tant en llatí com en romanç: hi hauria hagut, doncs, en els set darrers anys de la vida d'Arnau posteriors al 1305, la configuració de conjunts d'obra espiritual arnaldiana escrita, on trobaríem, en primer lloc, presidint-los, el Vat. lat. 3824, al qual s'hauria de sumar el recull de traduccions al grec; en segon lloc, els reculls diversos d'un nombre considerable d'obres en els volums barcelonins copiats en l'obrador de Pere Jutge; i en lloc terç els petits reculls tant en nombre d'obres (tres o quatre) com en format dels llibrets o potser només quaderns.

Intentaré de dir-ho d'una altra manera: Arnau de Vilanova s'havia 'oblidat' del *Tractatus epistolarum christini* segurament en presentar la llista numerada de les seves 'editiones' a Benet XI i certament en reproduir-la en la *Protestatio...* davant el Cambrer Papal a Perusa un més després, i encara se'n tornaria a oblidar en preparar la repetició de la mateixa llista, llegida el 24 d'agost del 1305 davant Climent V; l',oblit' no volia dir res més que això: aquelles dotze lletres no tenien, doctrinalment, cap relació amb la dotzena de títols, l'ortodòxia dels quals era discutida per llur relació amb el *Tractatus de tempore*

15. La informació d'aquell 'projecte editorial' ubicat a casa de Pere Jutge es pot veure en el meu L'«*Alia informatio beguinorum*» d'Arnau de Vilanova (Studia, Textus, Subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 122-125.

adventus antichristi, i per tant no havien de figurar dins la llista de tractats sotmesos a l'examen doctrinal de la Santa Seu. I per la mateixa raó, com que l',espina' ja no hi entrava per a res, ans era qüestió només de deixar memòria, se'n podia ,recordar' en fer escriure el ms. de Roma, Biblioteca Corsiniana 40. E. 3, en encarregar (si fou cosa seva) el Vat., Borgh. 205, perquè la ,memòria' depenia de l'objectiu, al qual cada una d'aquestes dues còpies responia, que no era la de treure's l',espina' de l'acusació d'heterodòxia i la consegüent espasa de Dàmocles; i molt més se'n recordaria quan, després del 24 d'agost del 1305, encarregaria el Vat. lat. 3824, on totes les manques de memòria són plenament corregides, perquè ara sí que l'única finalitat és la de deixar record per mitjà d'un recull objectiu i cronològic de tot el conjunt i dels tres blocs. Apartada, doncs, almenys de moment, l'espasa de Dàmocles que després de París seguia amenaçant Arnau de Vilanova, la de l'ortodòxia del *De tempore adventus antichristi* i dels escrits de la consecutiva controvèrsia, mestre Arnau volgué deixar memòria per a ell mateix i per als altres del conjunt de la seva obra doctrinal dins un volum configurat exclusivament per la seqüència cronològica dels títols; per això l'*Antidotum contra venenum effusum per fr. Martinum de Atheca*, que en la presentació de Bordeus va després de la *Presentatio Perusii coram Camerario*, en el Vat. lat. 3824 segueix la *Dancia...* de Jaume II i la datació que la completa: i això vol dir que l'*Antidotum contra fr. M. de Atheca* fou publicat (és una ,editio') després de la *Dancia...* i de la datació subsegüent, ésa dir, entre el 4 de juny i el 24 d'agost del 1305. El darrer text de tot el conjunt és la *Presentatio facta Burdegalie*, car no podia ésser altrament. Anys més tard s'hi afegiria l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*.

Exposada la configuració global del Vat. lat. 3824, i prenent com a punt de referència la descripció d'aquest còdex acabada d'esmentar, publicada dins «ATCA» del 1992, recordaré que el primer bloc comprèn aquells títols numerats entre l'1 i el 21, entorn dels quals es concentrava els anys 1304-1305 tota l'atenció de l'autor: són, bàsicament, els ja presentats a Benet XI el 3 de juny del 1304, la llista i ordenació cronològica dels quals ens és coneguda en la presentació davant el Cambrer Papal el 18 de juliol del mateix any, i a poc a poc s'enriquia, afegint a la llista els títols nous i els que a l'autor li havien vingut a la memòria, o desplegant en tres un títol que abans era unitari, com les *Denuntiationes Massilienses*; i així passem de la dotzena de les presentacions papals a les vint-i-una del primer bloc del Vat. lat. 3824.

Tot seguit ve un segon bloc, que m'atreveixo a anomenar reial, perquè comença amb un opuscle dedicat a un rei (l'*Allocutio christini...* a Frederic III, rei de Trinàcria/Sicília), i es clou amb un altre opuscle, no ja dedicat ans escrit en vers per un rei, Jaume II de Catalunya-Aragó, i comentat per un innominat ,domestic servus eius', darrere el qual no sembla possible de posar altre nom que el d'Arnau de Vilanova: és la *Dancia illustris regis Aragonie*; entren en aquest bloc els números 22-28 (fora dels dos títols, tot són lletres missives) i ocupen la pàgines 20-22 de la descripció citada. (Cal, però, tenir en compte

que l'*Epistola ad Bartholomaeam Montanerii* ja es troba en el Vat. Borgh. 205, ff. 72b-73b, com també s'hi trobava el *Tractatus epistolarum christini*, *ibid.*, ff. 63b-74b). El títol núm. 28 (la *Dancia...*) és seguit d'una datació (vigília de Pentecosta, 5 de juny 1305), que en aquest moment no m'atreveria a dir si és només la de la còpia de la *Dancia...* o la de tot el bloc dels títols 22-28.¹⁶

Arriba, finalment un petit bloc format pels dos texts més recents, que són l'*Antidotum contra fr. Martinum de Atheca* i la *Praesentatio facta Burdegaliae*, del mateix 24 d'agost del 1305: porten els núms. 29-30 de tot el conjunt i ocupen les pàgines 22-23 de la repetida descripció. La raó de trobar-se al final del volum no és altra que cronològica: concretament l'*Antidotum...* no es pot datar dient només que és posterior al 18 de juliol del 1304 (*Presentatio facta Perusii*), ans cal dir que fou publicada, és a dir, convertida en 'editio', entre el 5 de juny i el 24 d'agost del 1305; per això, en el Vat. lat. 3824 no arriba després de la *Presentatio...* de Perusa, acabada d'esmentar, ans després de la data que segueix la *Dancia...* No cal dir que el títol 31, pàg. 23 (l'*Epistola ad gerentes zonam pelli-ceam*), no entra en aquell conjunt, car la seva còpia fou molt posterior.

Suposada la constitució del volum per tres blocs, el terç dels quals és complement i continuació cronològica dels dos primers, fixarem ara l'atenció en el conjunt dels primer i tercer a fi de veure'n l'evolució fins a arribar a la situació definitiva del Vat. lat. 3824.

Potser més que formulada per escrit hi havia la convicció compartida que el dit volum havia estat presentat a Climent V a Bordeus el 24 d'agost del 1305, en el moment en què el nostre autor demanava al novell papa, tal com ja havia demanat als predecessors Bonifaci VIII i Benet XI, que els seus escrits fossin analitzats des del punt de vista de l'ortodòxia doctrinal i que en fos fet públic el resultat; en conseqüència, el dit volum era considerat d'autoritat màxima. Però darrerament, en emprendre l'edició d'un dels títols d'aquella recopilació, el *De prudentia catholicorum scolarium*, vaig constatar que n'havia estat posada en dubte la pretesa autoritat suprema i manifestada certa predilecció per la còpia del Vat., Borgh. 205. El tema no fou plantejat amb major amplitud, tot i tenir-la.

Abans de continuar, cal tenir present que la seva clarificació ve d'un petit paràgraf de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, acta notarial d'aquella presentació, que reproduïm una mica més avall, dins el segon pas previ al conjunt de títols del Vat. lat. 3824.

En el moment, doncs, de repetir-la davant Climent V, mestre Arnau recordava la llista dels opuscles ja presentats a Benet XI i al Cambrer Papal, opuscles que aquell papa ja havia col·locat en la Cambra Papal, dipòsit de béns i llibres de la Santa Seu, i que, per tant, ja eren a l'abast de la mà del papa; però

16. No cal dir que aquestes darreres afirmacions, fetes després d'haver començat de veure la complexitat del(s) problema(es) latents sota el Vat. lat. 3824, invaliden la nota 16 de la pàgina 22 de la descripció esmentada.

hi afegia tres títols i opuscles nous, que s'havien de sumar als anteriors, dos que ja eren ,vells' perquè escrits ,diu est', i un altre més recent, el *Tractatus epistolarum christini*, que són les lletres que havien acompanyat els exemplars del *De mysterio cymbalorum* tramesos a diversos dignataris o institucions. I en realitat, els tres nous títols no figuraven en la llista dels presentats a Benet XI ni en la *Praesentatio facta Perusii* davant el responsable dels béns i llibres conservats en la Cambra de la Santa Seu, ni tampoc en la de Bordeus davant el papa personalment. L'acta de Perusa i la llista cronològica dels seus llibres es pot veure a «ATCA», X (1991), 215-218, en concret 216-217, líns. 800-827.

El Vat. lat. 3824, per contra, ja integra (i en els llocs que correspon a cada un), els tres títols esmentats per primera vegada a Bordeus, tal com es pot veure en la descripció del volum, ja recordada: els dos primers n'enceten la llista definitiva, per aquest ordre: 1. *Introductio in librum De semine scripturarum* i 2. *Allocutio de significatione nominis tetragrammaton*; i passats quatre títols, entre el *De mysterio cymbalorum* i la *Philosophia catholica et divina*, arribarà puntualment el *Tractatus epistolarum christini*, terç i darrer dels ,oblidats' fins a l'acte de presentació de Burdeus.

Primera conseqüència: l'actual Vat. lat. 3824 no fou presentat a Climent V el 24 d'agost del 1305 a Bordeus, on, suposada la presència de la dotzena de títols anteriors en la Cambra Papal, només foren recordats i cal suposar que presentats (en el mateix acte o immediatament després) els tres fascicles amb els opuscles acabats d'esmentar.

Segona conseqüència: no gaire temps després, i entre el 1305 i el 1308 (per l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*, clarament afegida al final, i també per la manca de la *Interpretatio de visionibus in somniis*), però després del 24 d'agost del 1305, segurament mestre Arnau de Vilanova, elaborà ell mateix la llista dels seus opuscles per al volum, en el qual no sols figuraven els títols de les presentacions anteriors i els tres nous, ans encara la dels que, segurament escrits però no ,publicats-(editiones)' abans d'aquella data, compareixien per primera vegada, fins a la trentena.

Finalment, la trentena de títols, la llista dels quals devia trobar-se enllestida en acabar el 1305 i la seva còpia a partir d'aleshores, però abans que arribés la *Interpretatio de visionibus in somniis*, constituïa les *Opera omnia*, destinades a assegurar la memòria tant d'Arnau de Vilanova com dels altres, presents o futurs; trentena de títols que només es troba en el Vat. lat. 3824.

Darrerament, en la recensió d'AVOThO IV per a «Estudios Franciscanos», 109 (2008), l'amic Joan Requesens (a qui agraeixo el detall d'haver-me-la feta conèixer), creu que hi ha una altra hipòtesi relativa a la cronologia de les obres arnaldianes relacionada amb la presentació a Bordeus: segons ell, Arnau de Vilanova hauria pogut recordar entre el 2 de juny o el 18 de juliol del 1304 i el 24 d'agost del 1305, l'existència d'aquells tres títols, escrits ja feia molt de temps ,diu est') i en canvi no presentats ni al papa Benet XI ni al Cambrer Papal a Perugia el 1304.

Evidentment, un servidor no puc saber allò que passà pel cap de mestre Arnau durant aquell any que s'allargà entre el 2 de juny 1304 (presentació a Benet XI: «ATCA», X (1991), 201-214) i el 18 de juliol del mateix any (presentació al Cambrer Papal), ambdues ubicades a Perugia, d'una banda, i, de l'altra, el 24 d'agost del 1305 (presentació a Climent V) ubicada a Bordeus. I no crec que tingui gaire sentit pretendre saber què passà pel cap d'una persona durant un temps determinat, car només és possible d'advertir quelcom sobre la base del terreny sòlid dels textos contemporanis dels fets.

En aquest punt de com arribà mestre Arnau de Vilanova a aclarir-se ell mateix i a formular per als altres la llista, per a ell completa, d'allò que considerava 'editions sive tractatus', els texts ens permeten de trepitjar terreny sòlid en tres moments successius:

Moment primer:

a) *les presentacions del 1304*

quant a la del 2 de juny, l'autor en la *Praesentatio facta Burdegaliae* ens recorda que Benet XI s'apropià de la major part dels opuscles arnaldians presentats i els col·locà en la Cambra Papal: «Quorum opusculorum pars maior fuit per dominum Benedictum, olim papam et immediatum antecessor[um] -[f. 255a]-sorem vestrum in camera sedis apostolice collocata» (Vat. lat. 3924, ff. 254d-255a);

quant a la del 18 de juliol, l'autor ens dóna la llista de les seves 'editions sive tractatus' ja presentats abans o en aquell moment al Cambrer Papal; precisa que la llista és establerta 'ordine temporis', és a dir, cronològicament, cosa que es manifesta en dos detalls: primer, en la numeració ordinal dels títols; segon, en l'observació que l'ordre repercuteix en l'exposició doctrinal: «in quibus enim scripturis, connumeratis denunciationibus, regulariter hoc servatur, scilicet, quod per posteriores tolluntur obiectiones et ambiguitates quecumque occurrunt in precedentibus» («ATCA», X (1991), 217, líns. 821-824), i per tant tenen rellevància doctrinal, que els acomuna amb la font del problema, el *De tempore adventus antichristi*.

b) *La llista numerada presentada al Cambrer Papal:*

«...primum (opusculum), scilicet ordine temporis, intitulatur *Dyalogus de elementis catholice fidei*, et incipit. «Es tu fidelis» (en els següents, em limitaré a repetir ordinal i títol);

«secundus (tractatus), *De prudentia catholicorum scolarium...*»;

«tertius, *De tempore adventus antichristi...*»;

«quartus, *De mysterio cimbalarum...*»;

«quintus, *Philosophia catholica...*»;

«sextus, *Apologia de pseudotheologis et pseudoreligiosis...*»;

«septimus, *Eulogium de notitia verorum et pseudoapostolorum...*»;

«octavus, *Denuntiatio Gerundensis contra fratrem Bernardum de Podio Cercoso, predicatorem...*»;

«nonus, *Confessio Ylerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum...*»;
 «decimus, *Gladius iugulans thomatistas...*»;
 «undecimus, *Carpinatio poetrie theologi deviantis...*».

Aquesta era la llista més primitiva, però en la presentació al Cambrer Papal del 18 de juliol, ja s'hi afegien dos títols:

«Post hos vero tractatus secuntur tres *Denuntiationes publice facte Massilie...*»; i ací Arnau fa constar un detall important: «Que omnia memoratus pater, scilicet dominus Benedictus, ad manum suam accepit...»;

i finalment, el darrer nascut: «Inter quas etiam scripturas est ultima, que nondum fuerat publicata, et incipit: "Reverendissime patrum mortalium..."» (és justament la *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kl. iunii A. D. M CCC IV data*, publicada dins «ATCA», X (1991), 201-214). La llista per al Cambrer Papal forma part de la *Protestatio xv. kl. augusti A. D. M CCC IV facta Perusii coram domino Camerario Summi Pontificis*, publicada en el volum acabat de citar, 216-217, entre les línies 799-826.

Moment segon:

la presentació de Bordenus, davant Climent V (o la llista primera i els nous afegits, integrats o separats)

a) És sabut que la *Praesentatio facta Burdegaliae* del Vat. lat. 3824, és incompleta per la pèrdua del f. 256 d'aquest manuscrit; la llista de les 'editiones sive tractatus' arnaldians, segueix amb normalitat fins a l'opuscle vuitè en el f. 255d, que és la *Denuntiatio Gerundensis*; al mig de la presentació d'aquest títol el text es talla (manca el f. 256), i en començar el f. 257a ja llegim el final de la síntesi de l'*Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, predicatorem*; ho demostra de forma indiscutible l'incipit salvat al final del dit resum: «Credo, karissime pater, quod a vestra memoria non effluxerit...»; sortosament, el manuscrit de Graz, Universitätsbibliothek, 1226, f. 32c-d, ens ha proporcionat una *Abbreviatio praesentationis factae Burdegaliae*, que ens dóna els títols i els incipits dels opuscles que hi ha entre la *Denuntiatio Gerundensis* i l'*Antidotum contra fr. Martinum de Atheca*, absents del còdex vaticà; ha estat transcrit dins AVOTHO III, 33-34: conté, prosseguint el mateix ordre cronològic de la llista de Perugia, 18 de juliol del 1304, els títols següents:

novè: *Confessio Ylerdensis*;
 desè: *Gladius iugulans thomatistas*;
 onzè: *Carpinatio poetriae theologi deviantis*;

i fora de llista, dos més, que durant aquell any ja hi havien estat integrats: dotzè: *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI* (l'any abans, havia estat afegida fora de la llista, en lloc segon);

i tretzè: l'*Antidotum...* (que el juliol del 1304 encara no existia i en el Vat. lat. 3824 ja compareixeria, però amb data posterior al 4 de juny del 1305).

b) de més a més, tant el Vat. lat. 3824 com el Graz, UB 1226, ens donen aquest afegit:

«Cum predictis etiam scripturis [els opuscles ja presentats a Benet XI i al Cambrer Papal el 1304] et sub eadem protestatione similiter offero et presento tres alias scripturas, quarum duas diu est edidi. Primo, scilicet, *Tractatum qui est de interpretatione nominis thetagramaton tam in lingua hebraica quam latina*. Secundo, tractatum, qui intitulatur *De prophetis dormientibus*, et est expositio enigmatum libri *De semine scripturarum*. Tertio, *Tractatum .xii. epistolarum*, quibus libellus *De misterio cymbalorum* missus fuit ad reges catholicos et prelatos et theologorum collegia, sicut patet per seriem et titulos eorumdem» (Vat. lat. 3824, f. 257a-b; el text resumeix de Graz es troba dins AVOTHO III, 34).

c) *Resultat*: en la petició del 1305 presentada a Climent V hi havia:

1) la llista dels onze títols ja presentats a Benet XI i recordats al Cambrer Papal;

2) els títols afegits i ja integrats dins la llista pròpia de Bordeus, la *Protestatio... Benedicto XI* i un títol totalment nou, l'*Antidotum... contra fr. Martinum de Atheca*; no és integrat, en canvi, el conjunt de *Denuntiationes publicae factae Massiliae*, que havia estat afegit en la presentació al Cambrer Papal del 18 de juliol 1304;

3) els tres títols recordats per primera vegada, afegits en apèndix, de dos dels quals, els *De nomine thetagrammaton* i *De semine scripturarum*, el text fa constar que havien estat escrits 'diu est' (ja feia molt de temps);

4) quant a l'*Antidotum contra fr. Martinum de Atheca*, que, segons Graz, era l'opuscle 'decimus tertius' afegit a la llista primitiva, i venia immediatament després de la *Praesentatio coram Benedicto XI* (AVOTHO, III, 34), acabava de néixer entre el 4 de juny i el 24 d'agost del 1405.

Moment terç:

El conjunt de tractats del Vat. lat. 3824, posterior a Bordeus

És a l'abast de tothom conèixer la llista definitiva de títols que conté el Vat. lat. 3824, ni que només sigui per la descripció donada dins «ATCA», XI (1992), 12-23: quant al tema que estem esbrinant, trobem que:

1) els dos texts (els del 'diu est') dels tres esmentats per primera vegada davant Climent V el 24 d'agost del 1305, ja ocupen els dos primers llocs del nou conjunt, els ff. 1-12 (*De semine scripturarum*) i 13-28 (*De nomine thetagrammaton*);

2) el *Tractatus .XII. epistolarum*, també recordat per primera vegada davant Climent V, ja és al lloc que li pertoca, immediatament després del *Tractatus de mysterio cymbalorum*, ocupant els ff. 98-110;

3) també ocupen el lloc que els correspon les tres *Denuntiationes Massilienses*, ff. 180-181 (*Prima*, seguida del *Gladius iugulans thomatistas*), 192-193 (*Secunda*, seguida de la *Carpinatio poetriae theologi deviantis*) i 202-204 (*Tertia*), tot i que acabaven d'ésser oblidades a Bordeus;

4) finalment, tenim l'*Antidotum contra fratrem Martinum de Atheca*, desplaçat gairebé al final (ff. 237-254), immediatament després de datar el text

(*Dancia...* o tot el bloc anterior, títols 22-28) del 4 de juny del 1305, i que, tot just acabat d'ésser escrit, ja figurava en la llista de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, el text incomplet de la qual cloïa originàriament tot el conjunt (ff. 254d-261d).

5) *una observació global sobre l'estructura del Vat. lat. 3824.*

Ara és arribat el moment d'avaluar la proposta del amic Joan Requesens: no hi ha cap dubte que mestre Arnau s'havia pogut adonar de la manca dels tres títols (els dos més primerencs i les dotze lletres acompanyant el *De mysterio cymbalorum*), des del 18 de juliol del 1304, presentació al Cambrer Papal. Ja he dit que m'he de guardar prou d'entrar en els pensaments íntims del mestre, i m'he de limitar a allò que els texts ens permeten de saber: ens diuen clar i net que aquells tres títols comparegueren per primera vegada en la presentació a Bordeus, sense que hi hagués temps d'integrar-los en els llocs corresponents de la llista d'opuscles que venia de l'any anterior; el detall més contrari a la proposta de l'amic Requesens és el fet que, tot i ésser també la primera vegada que compareix, el títol de l'*Antidotum contra fr. Martinum d'Atbeca*, fet públic entre el 4 de juny i el 24 d'agost del 1305, ja ho fa integrat en la llista de Graz, UB, ms. 1226, f. 32v: «Decimus tertius, *Antidotum contra venenum effusum per fr. Martinum de Atbeca, predicatorem*», tractat que, desconegut el juliol del 1204, veié la llum força temps més tard i anà directe del no res a la llista de Bordeus, sense que calgués recordar-se'n en temps posterior, i temps després entrà en el lloc just, el consecutiu a la *Dancia...* i a la datació complementària, en el Vat. lat. 3824, ff. 235a-237b.

En els texts hi ha diferència entre la situació de l'*Antidotum...*, ja integrat en la llista de Bordeus (i en el Vat. lat. 3824), com a títol 'decimus tertius', i la dels tres títols oblidats abans de la presentació de Bordeus, que mai no entraren en la llista cronològica de les presentacions, ans hagueren d'esperar el Vat. lat. 3824; si, tot i ésser recentíssim, l'*Antidotum...* ja figura com a títol tretzè en la llista de Perugia-Bordeus, com s'explica l'absència dels tres en la mateixa llista, si Arnau ja se'n podia haver recordat feia vora un any?

Sentint-ho molt, en puc deduir que la proposta de l'amic Requesens no sols no té cap base en els texts, ans en té una en contra, la compareixença de l'*Antidotum...* sense avís previ en el lloc tretzè de la llista de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, situació que no es dóna en els tres només vinguts a la memòria amb motiu de la presentació a Bordeus? M'atreveixo a pensar que una idea purament subjectiva, sense base objectiva, no hauria de poder ésser considerada hipòtesi científica.

En canvi, d'aquesta anàlisi sembla que se'n pot deduir que cap altre manuscrit no es pot comparar amb el Vat. lat. 3824, en tant que conjunt d'*Opera omnia* d'Arnau de Vilanova anteriors al 24 d'agost del 1305.

Em disculpo per repetir allò que ja he dit abans: l'elaboració i preparació de les *Opera omnia* de tema religiós després del 24 d'agost del 1305, s'ha de posar en relació (o a l'inrevés) amb l'elaboració i preparació de conjunts diversos d'obres del mestre, copiats a Barcelona, a casa o en l'obrador de Pere Jutge

els anys abans del 1311¹⁷ i d'altres conjunts d'obres 'espirituals' de mestre Arnau. Voldria només subratllar que l'interès per l'extensió de la pròpia obra portà mestre Arnau de Vilanova a idear i posar en funcionament una autèntica empresa editorial. El 24 d'agost del 1305 representà un veritable punt d'inflexió en la biografia de mestre Arnau: alliberat de l'espasa de Dàmocles i esvaïts els núvols amenaçadors que podien desembocar en un altre procés 'in causa fidei', disfrutant de temps serè, el mestre pot desplegar la seva creativitat elaborant i posant en funcionament tot un pla expansiu de la seves idees, el primer resultat del qual hauria estat l'actual Vat. lat. 3824.

Si del volum en el seu conjunt passem a fixar-nos en l'*Alphabetum catholicorum*, ens cridarà l'atenció, sobretot si el comparem amb el Borgh. 205, un aspecte que és general a tot l'opuscle, i és el fet que els afegits marginals de la còpia borghesiana han estat integrats dins un text unitari, sense que cap dels afegits hagi deixat senyal de la costura en haver estat cosit dins el conjunt. Això val en particular per a la darrera part, la de les línies 852-987, al començament de les quals ha desaparegut l'*Incipit objectio* del Borgh.; i aquesta continuïtat llisa de tot el text, sense costures, és allò que constitueix el darrer o quart pas en l'iter diacrònic del nostre text.

CAMBRIDGE

University Library
Mm. vi. 12 (2471)

El resultat més important del contacte personal amb als dos còdexs arnaldians identificats fins ara a la University Library de Cambridge (el que ara ocupa i el Mm. i. 16, del qual ens ocuparem en la segona secció del present article) és el d'haver corregit les dades (o en el nostre cas, la manca de dades o d'atribució) fornides pel *Catalogue of the Manuscripts preserved in the Library of the University of Cambridge*, IV, 1861, 107-109 i 386-387, que no atribueixen a ningú o atribueixen a Alcuí, texts que són d'Arnau de Vilanova.

El cas d'atribució positiva, encara que errada, es troba en el manuscrit universitari que ens ocupa, els dos primers texts del qual, segons el catàleg acabat d'esmentar, 386-387, serien obra d'Alcuí: el *Liber Alcuini de virtutibus et vitiis*, en els ff. 6r-31r, i l'*Eiusdem Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Arragonum...*, en els 31v-52v. I si en el primer text l'atribució és encertada, en el segon l'errada és doble, car dona per descomptat que Alcuí (s. VIII-

17. Vegeu-ne la informació, amb dades sobre els diversos esquemes de conjunts, nombre i llengua dels títols integrats en cada un dels dits conjunts, en l'*Alia Informatio Beguinorum* (Studia, Textus, Subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 113-114 i 122-125.

IX) era contemporani del nostre Jaume II (s. XIII-XIV) o que ho fou d'algun rei d'Aragó. Val a dir que l'errada no fou únicament de l'autor del catàleg; ell es deixà guiar per la presentació esquemàtica que un bibliotecari afegí al començament del nostre volum, en la qual, en presentar els *Opuscula que hoc libro continentur*, col·loca en segon lloc «Alphabetum catholicorum eiusdem Alcuini» (f. 1r): res d'estrany, doncs, que l'autor del *Catalogue...* es deixés guiar pel dit bibliotecari en el pas del segle XVII al XVIII.

L'atribució a Arnau de Vilanova en tindria prou en constatar que l'incipit «Es tu fidelis?» és el que el mateix autor assenyalava com a paraules inicials del seu escrit en la *Presentatio facta Perusii coram Camerario*, de la que hem parlat en recordar les successives presentacions de títols arnaldians dins la secció dedicada al Vat. lat. 3824, indicacions que es repetirien en la *Presentatio facta Burdegalie*, fol. 255b del còdex acabat d'esmentar; ara, de més a més, tenim tot el text de l'opuscle, tant en l'edició BURGER com en la meua d'AVOTHO IV, coincident amb el del manuscrit de Cambridge.

La primera notícia del volum ara de Cambridge ens el presenta a Bordeus en la primera meitat del segle XV, quan encara no s'havia començat d'estendre per la zona la lletra humanística. La traducció castellana de l'*Alphabetum...* havia arribat més a Occident, a Zamora ja en el pas del segle XIV al XV, tal com sabem pel primer manuscrit tractat en aquest article, l'actual de Roma, Casanatense 1022. Si hom s'hi fixa, s'adona que l'*Alphabetum catholicorum...* és el text que s'ha escampat per una zona geogràfica més àmplia: de Grècia als confins d'Occident (Zamora, Bordeus, Cambridge, Frankfurt) i que ha tingut més traduccions (al grec, al toscà, al castellà i al català, si la llengua que hi ha sota la traducció castellana era la catalana); i, tal com el manuscrit ara de Cambridge ens permet de veure, la raó és la mateixa que actuà en la traducció toscana, integrada dins un catecisme: hom hi veia un text que podia servir per a la formació bàsica del fidel cristià, no sabia dir si, de més a més, també per a la formació del ,verus fidelis'.

Coneguem, doncs, el contingut del manuscrit de Cambridge, University Library, Mm. vi. 12 (2471):

1. Ff. 1r-5r. *Presentació esquemàtica dels texts d'aquest volum:*
1a: F. 1r: *Presentació general:*

Opuscula quae hoc libro continentur:
Manuale christianarum virtutum
 Domini Alcuini pro Guidone comite.
Alphabetum catholicorum eiusdem Alcuini
 ad Regem Aragonum pro erudiendis filiis.
Epistola oeconomica sancti Bernardi
 ad dominum Raymundum.
Tractatus de Officio Pastoralis Magistri
 Landulphi ad Pontificem Romanum.

1b: F. 3r: *Presentació de l'Alphabetum catholicorum*

Alphabeti Catholicae Fidei
Summa capita:
De articulis fidei,
Oratione dominica

theologicis
Virtutibus
moralibus

Dei
Dilectione
Proximi

An liceat pueris et laicis
Legere Sacras Scripturas.

Cronologia ad (!) Adamo ad
Christum.

2. Ff. 6r-31r. *Incipit liber (virtutum) Alcuini*
Inc.: Dilectissimo filio Guidoni comiti, humilis levita Alcuinus...
Exp.: ...sed unusquisque secundum meritum boni operis perpetua coronabitur gloria.
Explicit liber Alcuini. Benedictus Deus.
ALCUINI, *De virtutibus et vitiis*.
MIGNE, *Patrologia latina*, vol. 101, cols. 614-638.
3. Ff. 31v-52v. *Incipit alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Arragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei. Et est dyalogus.*
Inc.: Es tu fidelis? Sum, domine...
Exp.: ...ut potens sit exortari in doctrina sana et eos qui contradicunt arguere, etc.
Explicit. Benedictus Deus.
ARNALDI DE VILANOVA, *Alphabetum catholicorum*.
Ed.: BURGER, «Römische Quartalschrift», IV (1907), 163-197.
BURNAM, Toronto 1996.
NADAL, Barcelona, 2002.
PERARNAU, *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia*, (AVOTHo IV), Barcelona 2007.
4. Ff. 52v-54r.
Inc.: Adam 130 annorum genuit Seth 105...
Exp.: ...remanebunt anni ab origine mundi usque ad nativitatem domini 4052.

AUCTORIS IGNOTI, *Computatio annorum ab Adam ad Christum natum*

5. Ff. 54v-57v. *Epistola sancti Bernardi ad quendam nobilem missa super cura gubernationis personae familiaeque hospitii.*

Inc.: Generoso et felici militi Raymundo, domino castri Ambrosii...

Exp.: ...et nos, qui nos redemit dominus Ihesus Christus, ad sua gaudia paradisi. Amen.

Bernardus SILVESTER, *Epistola rei familiaris.*

6. ff. 58r-106r. *Incipit tractatus brevis de pontificali officio compositus a magistro Landulpho de Columna, canonico Carnotensi.*

Inc.: Sanctissimo patri ac domino suo domino, in Dei gratia sacrosancte Romane...

Exp.: ...quod subditis augmentum virtutis et animabus ipsorum proficiat ad salutem. Amen.

LANDULPHUS DE COLUMPNA, *Tractatus brevis de pontificali officio.*

FABRICIUS, *Bibliotheca Mediae et Infimae Latinitatis*, IV, 239.

Si ens fixem en els cinc texts primitius del volum (el primer fou afegit tard) hi veurem un conjunt personal perfecte: els tres primers miren a la formació del cristià, potser a la del ‚verus fidelis‘, pròpia de l'*Alphabetum catholicorum*...; el quart s'encamina a l'administració de la casa; i el cinquè a complir les obligacions de qui té en l'església responsabilitats episcopals o similars. Si ara recordem que el volum passà durant el segle XV del degà d'una col·legiata prop Bordeus a un bisbe d'Angers (cf. «ATCA», XXV (2006), 449), reconeixem que els texts del nostre volum són com fets a mida dels seus primers posseïdors i en aquest sentit he parlat de volum personal.

FLORÈNCIA/FIRENZE

Biblioteca Nazionale Centrale,

Biblioteca Nazionale Centrale,

Conv. Soppr., G. 3. 368

(procedent de Camaldoli); el f. 1r conserva la signatura d'aquella llibreria: «Inscrip. / Catalº / S.E.C. / nº2»

La coberta, segurament la que tenia en la ‚libreria‘ dels Camaldulencs, és de cartó dur, de 305 × 230 mm, sense cap afegit ni en coberta ni en contracoberta; el lloc és de pergami blanquinós, llis; en la part baixa té l'etiqueta de l'actual biblioteca possessora: «Manoscritti / Conventi / G / 3 / 368». Entre la coberta i el cos del volum hi ha un foli enganxat a la coberta i dos folis de paper en blanc; en l'enganxat a la coberta, al capdamunt de la pàgina, es repe-

teix la signatura actual: «Conv. soppr. G. 3. 368»; els altres folis segueixen en blanc. Per ambdues bandes, abans d'arribar al cos del volum, hi ha un foli de pergamí, retallat d'un antic missal, corresponent a la festa de la Purificació de la Mare de Déu (2 febrer).

El cos del volum és format per fulls de paper, de 292 × 220 mm i ja en la primera pàgina hi ha la indicació que també comença el primer plec: ,primo'; el ,secondo' es troba al marge inferior del f. 13r; el ,terço' en el f. 29r, el ,quarto' en el f. 41r, i no n'hi ha d'altres. La part arnaldiana es troba bàsicament en dos quaderns de sis fulls doblats (6 × 2), el primer dels quals (f. 29r) és assenyalat amb un ,terço' i el següent (f.41r) amb un ,quarto'; aquest plec no és suficient per a la còpia dels tres tractats arnaldians, que continua en els ff. 53-57, sense, però, que hi hagi cap senyal d'haver entrat en un plec nou; filigrana d'arc tens amb sageta (75 mm d'alçada, semblant a la de Briquet, 790, del 1387; en els ff. finals, almenys des del 69, basilisc comparable al del Briquet 2630 del 1384); no hi ha numeració dels fulls dins el respectiu quadern, ni reclams.

Caixa d'escriptura: 190 × 128 mm, 28 lín. a f. 30r, i de 29 en el f. 29v; a tota línia.

1. Ff.1r-28r: *Al nome del nostro signiore Yhesu Christo e de la sua gbroriosa madre uergine santissima. Amene. Qui si scr(i)ue una conpilationciela di quello che dee sapere e operare ciasquno fedele cristiano, la quale si diuide in quatro parti: la prima si è quello che noi dobbiamo credere; la sechonda quello che dobbiamo ubidire; la terça quello che dobbiamo a dio domandare; la quarta, quello di che ci dobbiamo gbuardare; e ponghonsi per breuità in senplice volghare per utilità de no liberali, i qual(i) ano disiderio di pruenire a la uera salute. La prima de le quali parti chomincia chosi:*

Inc.: Inpero che chome dicie l'apostolo... *Exp.*: ...pechati mortali si riducono a sette i quali sono questi:— [són copiats en la primera columna del foli següent, 28r]. Et bene que questi sieno senpre pechati, non sono però senpre mortali. Et però è da uedere la loro destinatione, et prima della superbia, la qual'è primo d'ogni pechato...(f. 28r)... lo settimo si è lusura.

[El text d'aquests folis 1-28 és mancat de l'exposició dels set pecats capitals: és el text dels folis 70-76, dedicat a l'exposició d'aquesta temàtica?]

(Les altres rúbriques donen una idea d'allò que és aquesta *Conpilationciela*: f. 2v: *Quest'è il sechondo simolo*; f. 2v: *Questo è il terço simolo de la fede chatolica, il quale fecie santo Atanasio*; f. 4r: *Seghuitasi la sechonda parte di quello che siamo tenuiti d'ubidire*; f. 7r: *Li predetti tre chomandamenti sono della prima tauola e ordinati quanto a Dio. Li altri sete della sechonda tauola ci ordinano quanto al prossimo; delli quali sette lo primo è (honora lo padre tuo e la madre tua)*; f. 10v: *Sette sono l'opere de la miserichordia corporali*; f. 11v: *Seste (!) sono l'opera della miserichordia spiritali*; f. 12r: *Sete sono le uertù nele quali si reggie la uita de l'uomo*; f. 15r: (I sette

sagramenti della chiesa santa); f. 19r: (I doni dello Spirito Santo); f. 20r: *Otto sono le beatitudini, le quali rachontano il saluatore nostro Giesù Christo nel sermone del monte*; F. 23v: *Seghuita la quarta e ultima parte di quello di che ci dobbiamo ghuardare*.

L'autor és un franciscà? «Ma chonuiensi che questa oratione [*Pater noster*] si faccia ispesso. Et se ui piacìe, tenghasi la forma la quale diede il beato Franciescho nela *Reghola* sua, la quale è *Reghola evangelicha*, sichè si dichano .xxiiiij^o. paternostri pel matutino, per le laude .v., per prima, terça, sesta et nona, per ciasqua di queste ore, .vij., ma per lo vespro, .xij., per la conpieta, vij...» (f. 14v). I els protagonistes de la resposta (incompleta) dels ff. 64r-66v, són «i pueri frati minori perseguitati per la uerità del uangelio», amb els quals polemitzza Giovanni dalle Celle en el text dels ff. 59-64.

Al f. 21r hi ha aquesta referència a fr. Simone da Cascia: «Per più dichiaratione di queste beatitudini si pone qui alchuna cosa della dichiaratione che fa frate Simone da Chascia sopra questo uangelio e in singulare sopra l'ultima che chomincia chosì: «Beati choloro che sono perseguitati per la giustitia percìò ch'è loro il regnio del cielo...» (la citació de fr. Simone [Fidati] da Cascia († 1348) fa referència al seu *De gestis domini Salvatoris*, suara (entre el 1998 i el 2002) editat en sis volums a Würzburg, Augustinus-Verlag, edició que inclou la *Tabula Iobannis de Salerno super opere Simonis de Cassia?*).

Compilationciela di quello che dee sapere e operare ciasquò fedele cristiano

«Inpero che chome dicie lo apostolo ec ci chomuene richomperare el tempo per ciò che i di sono rei e la malitia del tempo più che non n'è usato e cresciuto per che il mondo nel malingnio è posto, per tanto chonfortateui nel Singnìore tutti quegli che uoranno l'anima sua fare salua, si che sechondo la sententia del Saluatore la perdano, cioè ucidendo e suoi affetti sensuali. In prima dicho ucidendo ciò, auendo in abominatione tutti i diletì charnali, inpero ghuai a choloro che anno le lor chonsolazioni in gesto mondo, per ciò che tormento e pianto ricieueranno nell'altro. Et quegli che sechondo la charne viuono moranno sechondo dicho ucidendo, cioè pocho apprezzando cuani (?) appetiti dongni mondano honore e fauore, inpero che quegli che piaciono al gli huomini saranno chonfusi per ciò che Dio gli a ispregiati; et sechondo lo apostolo, se noi piacissimo agli huomini, noi non saremo serui di Christo. Terço, dicho ucidendo, cioè gitando e rimouendo chome ueleno mortale ongni chupidità e auaritia del quor suo, inpero che lla auaritia è seruitù di ydoli et quegli che uogliono diuentare ricchi chaggiono nell'attiuolo del diauolo. Chonuiensi adunque l'uomo cristiano che uole adenpiere le predete chose e a Christo Saluatore chome a suo uero chapo per fede unirsi e achostarsi, e a Lui ubbidire, che dicie: "Chi uole uenire dopo me rinioghi se medesimo e tolgha la croccie sua e seghuiti me": chredere e adoperare quelle chose le quali Iesso Xristo e la sua santa chiesa chatolicha insegna e chomanda, inpero che xristo e la sua santa uniuersale chiesa e dirita fede chatolicha insegna e chomanda principalmente gli articholi de la fede...».

(f. 1v; cf. *Alph. cath.* lín. 23-26 i 62-66): «... La sechonda chosa che è da sape-re si è che uol dire articholo. Articholo è quantunque chostringnimento, cioè che chostringnie ad credere se noi ci uolemo saluare...».

(f. 2r = *Alph. cath.*, líns. 33-61):

«Inpero che'l gli è di necessità chredere che Dio è uno in esentia e trino in persone. Et chosi el primo articholo della nostra fede è credere che Idio è uno in esentia et-l sechondo è chredere che nela diuinità è-lla persona del Padre. Et-l terço è credere che nella diuinità è-lla persona del Figliuolo eternalmente generato dal Padre. Et-l quarto è credere che nela persona dello Ispirito Santo eternalmente prociedente dal Padre e dal Figliuolo. Questi quatro articholi s'apartenghono a la natura diuina. E tre che seghuitano s'apartenghono a l'operatione diuina; de'quali el primo è chredere che solo Idio creò ongni chosa. E-l sechondo è credere che solo Iddio giustificha el pechatore perdonandogli i pechati. E-l terço è credere che solo Iddio risuciterà e morti a ghlorificathione de giusti e danatione degli spiatati peccatori. E predetti sette articholi s'apartenghono a la diuinità; e sete che seghuitano s'apartenghono alla humanità.

«De quali el primo è credere che Christo in quanto huomo fu choncietto de la uergine per sola operatione di Spirito Santo. E-l sechondo è credere che Christo inquanto humo (!) fu nato da la uergine sança ofendere la uerginità. E-l terço è chredere che Christo, inquanto huomo, fu crocifiso, morto e sepulto. E-l quarto è chredere che l'anima sua disciese a linbo. E-l quinto è credere che Christo inquanto huomo el terço di risucità da morti. E-l sesto è credere che Xristo inquanto huomo salí al cielo e siede a la destra di Dio Padre, cioè riposasi nella sonma beatitudine ouero ghroria sua. E-l setimo è credere che Christo uerà a giudicare e uiui e morti, e buoni e rei (f. 2v), inpero che esso Ieso Xristo è figliuolo di Dio eterno nel tempo nato della uergine».

(F. 9v-10r = *Alph. cath.*, lín. 598-605: explicats en singular els manaments IV-X (ff. 7r-9v), segueix en els folis indicats al començament la doctrina global sobre el conjunt dels deu):

«Ma parlando di questi dieci chomandamenti iqua (?) sono quele chose le quali sono spzialmente uietate o chomandate? E parlando de chomandamenti di Dio quanto a finale ragione di loro, si riduchono pure a due. Cioè ad quegli e quali Christo dichiara nel Uangiello di santo Mateo, cioè: “Amerai il tuo Signore Iddio chon tuto in quore tuo [f. 10r] e chon tuta l'anima tua e chon tuta la mente tua, e chon tute le forze tue, o uero chon tuta la uirtù tua”. Chome agiunchono santo Marcho e santo Lucha: “E-l prosimo tuo chome te medesimo”. Inpero che-l fine o uero la finale intentione de'chomandamenti di Dio non è se non diletione di Dio e del prossimo perciò che “fine de chomandamenti è charità”, chome dicie l'apostolo; “Et la plenitudine della legge è diletione».

(F. 10r = *Alph. cath.*, lín. 700-711):

«Ma deba eserer (?) (*canc?*) amato Iddio saua mente, e questo è: “Chon tuto il choure tuo, cioè chon inteletto sança errore, la quale chosa non fano gli eretici.

Debba eçiandio essere amato feruientemente, e questo è chon tuta l'anima, cioè cholla uolontà sança chontraditione, la quale chosa non fanno i tiepidi. Debba etiandio essere amato feruente mente, e questo è chon tuta la uirtù tua, o uero chon tutte le forze tue, cioè che siamo aparechiati per lo suo amore d'asalire chos-istrette e malagieuoli, e patire chose teribili, la quale chosa non fanno i timidi a paurosi. Debba etiandio essere amato perseuerante mente, e questo è chon tuta la mente, cioè chon tuta la memoria sança dimentichança, la quale chosa non fanno i uacilanti e inchostanti».

(f. 10r = *Alph. cath.*, lin. 683-697):

«Ma per ciò debba chosì sonmamente essere amato Iddio, perchè è creatore, perchè è redentore, perchè è chonseruatore, e perchè è ghrorifichatore, le qua chose tute chonprende il *Salmista* dicendo: “Amerò te, signiore, forteça mia, signiore fermento mio e rifuggio mio e liberatore mio”».

(f. 10rv = *Alph. cath.* lín. 748-773):

«Et l prossimo eçiandio debba essere amato non quanto noi, ma chome noi, per la quale chosa non si inporta quantità ouero misura d'amore ma simigliança.

«Onde noi dobbiamo amare [f. 10v] el prossimo ragioneuole mente, sichè sia l'amore giusto: sichè chome ciasquono uuole il bene per se, chosì debba amare il prosimo per lo bene di lui e non per la utilità sua.

«Debba etiandio essere l'amore dirito: sichè, chome ciaschuno amando se uuole migliori chose e se, inpero che più tosto uuole essere sauio che richo, chosì simigliante mente dee volere del prosimo.

«Debba etiandio essere l'amore santo: sichè, chome alquono amando se uuole a sse bene, per lo quale piaccia ad Dio, simigliante mente dee volere del prosimo.

«Debba eçiandio essere l'amore chon opere: onde, chome alchuno non solamente desidera a sse bene ma eçiandio el procchura chon opere quando può, chosì per simigliante de fare del prosimo».

(f. 10v = *Alph. cath.*, lín. 94-98; 127-136):

«Chonuensi eçiandio il fedele cristiano senpre Iddio laudare, in lui pensare e lui orare e preghare.

«Debba Dio laudare chor chuore benediendolo sechondo quel deto del *Salmista*: “Benedici, anima mia, al Signore e tutte le chose che dentro ad me sono al nome santo suo”.

«Debba Dio laudare cholla bocha annutiando sechondo quello detto del *Salmista*: “Signiore, le labra mie aprirai el la boccha mia anutierà la laude tua”.

«Debba Dio laudare cho l'opere seghuitando, sechondo quello detto de l'Apóstolo: “Siate seghuitatori di Dio chome figliuoli charissimi”».

(F. 12r = *Alph. cath.*, lín. 325-336)

«Sete sono le uertù nele quali si reggie la uita de l'uomo:

«Le tre prime si chiamano theologihe, cioè divine, le quali s'apropiano a le tre persone.

«Sicchè la fede ci diriça sonmamente di chredere e asentire lo uero, cioè l'animo fedele acchonsente fermamente e senpliciè (*corr* senpricia) mente alla verittà diuina ribelata agli uomini sopra naturalmente.

«La sperança ci diriza soma mente ad seghuitare le chose aspre e forti cioè (e *canc*) uirtù per la quale l'animo fedele si riça a sperare chostante mente e beni sopra naturalmente da Dio promessi.

«La charitade ci diriça sonma mente ad amare e seghuitare lo bene, cioè virtù per la quale Dio amiamo per se e-l prossimo per Dio».

«La fede fa in Dio sentire, la sperança fa in Dio chonfidare, la charitade fa in Dio amare».

(F. 12r-v = *Alph. cat.*, lín. 348-361)

«Le quatro vltime si chiamano chardinali, cioè humane.

«Onde, è da sapere che chome l'uscio o uero la porta si uolta e regiesi nelli ghangeri, così la uita dell'uomo si uolta e reg-[f. 12v]-giesi in su queste virtudi. Onde la prudentia... dicierne e beni da mali e anchora l'uno bene da l'altro e l'uno male da l'altro.

«La tenperança è lasciare ongni chosa in quanto la natura permete, la quale ricercha l'uso chorporale. La tenperança è non solamente lasciare le cupiditadi terene, ma al postuto schordarsene; questa è uertù per la quale si rafrenano gli illiciti mouimenti de l'animo.

«La forteça... è uertù, per la quale l'animo si fortificha a spregiare le cose terribili e sostenere le chose malagieuoli.

«La giustitia è ... uertù per la quale si rende a ciasqueno quello ch-è suo».

(F. 13a = *Alph. cath.*, lín. 143-152):

«Dobbiamo eçiandio senpre in Dio pensare. Primo, amirando la sua maiestà, non solamente quanto a la trinità delle persone, ma eçiandio quanto alla purità e senpricità essençia e infinità de la potentia e chiarità della sapientia, e-ternità de la existentia e chosì de l'altre chose. Sechondo modo, richordando e benifici dati, simbeni di natura chome ne beni de la gratia.

[Et acciò che per alquono modo per gli benifici (re *canc*?) ricieuuti rendiamo gratia, diciamo ogni di e-specce uolte queste parole: "Adoro (adora?) te Christo, benedicho te, gratia rendo at te per la grande gloria (*corr* groria) tua, la quale degniasti di manifestare e chomunichare al gli uomini; gratie rendo at te per gli benifici e quali ad me deu chome Dio mio, chome signiore mio, chome re mio, chome padre mio. Tè adunque priegho che mi facia viuere e vita finire sechondo el tuo piacere, et l quale uiui e regni chon Deo Padre in nuntà di Spirito Santo, Dio, per onia asecula aseculorum (*corr* asecurorum), amen].

«Terço modo, chontenpaldo e giudici suoi.

«Quarto modo, atendendo e aspetando le sue promese».

(F. 13r-v = *Alph. cath.*, lín. 154-161):

«Dobbiamo etiandio preghare [f. 13v] e orare Dio. Et inpero orare Dio preghare lui chon dirichamento di puro quore e inclinazione di corpo, a inimitatione e esemplo di Christo, el quale vn pocho s'inchinò ne la faccia suo (!) orando e dicens: "Padre mio, s'egli è posibbile (posibile?), passi d'am me questo chalice"».

* * *

2. Ff. 29r-42r: *Incipit tractatus de caritate Magistri Arnaldi de Villa noua*.
Inc.: Lodato e ringhraiato sia lo nostro signiore... *Exp.*: ...lo quele preghiamo che ui ci conduca per sua pietade. Amene.

Arnau de VILANOVA, *Tractatus de caritate, textus abbreviatus*.

MANSELLI, «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 63 (1951), 60-76.

BATLLORI, «Archivio Italiano per la Storia della Pietà», I (1951), 411-427.

3. Ff. 42r-51r: *Incipit Lectio Narbone eiusdem*

Inc.: Tucti quelli che uogliono fare uita spirituale... *Exp.*: ...che la mia uolontà sia facta ma la tua, in secula seculorum Amen.

Arnau de VILANOVA, *Lectiois Narbonae, versio italica*.

MANSELLI, «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 63 (1951), 77-91

BATLLORI, «Archivio Italiano per la Storia della Pietà», I (1951), 428-453.

4. Ff. 51r-57r:

Inc.: Per ciò che molti desiderano di sapere ciò chio... *Exp.*: ...per quello che è scripto ne' *Libro della caritate*. Deo gratias. Amen. *Explicit*

Arnau de VILANOVA, *Per ciò che molti. Versio italica*

MANSELLI, «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 63 (1951), 92-100.

BATLLORI, «Archivio Italiano per la Storia della Pietà», I (1951), 454-462.

* * *

5. Ff. 57r-59v:

Nota delle chagioni delgli errori della ingniorança alli a serpesente basti a segnarne pur otto

Inc.: La prima si è ka ingniorantia della capacità dell intellecto humano... *Exp.*: ...questo chotale non ingniorante ma spregiatore è detto e giudicato.

6. Ff. 59v-64r:

Per fugire i predetti errori d'ingnorançia si seghuita qui una letera che don Giouanni dalle Celle mandò chontro a frati che ssi nominano in essti letera, la quale

è molto utile di peruenire a chonoscimento di ueritade, inpero che dopo essa seghuita la risposta fatta chontro ad essa da dett frati riprouandola di parte in parte. La quale letera del predetto don Giouanni incbomincia chosi

Inc.: Tomaso don Giouanni lume de ueritade, il quale diriçi la tua uia...

Exp.: ... e doctores e sacerdoti di Christo, e non sarai membro d'antixristo.

Finisce la lettera di don Giouanni

Giovanni DALLE CELLE, *Lettera molto utile a chonoscimento di ueritade*

7. Ff. 64r-66v.

E seghita la risposta contra a essa

T Jn nomine Ybesu Xristo pouero crocifiso, amen.

Inc.: A Don Giouanni dalle Celle, i poueri frati minori perseghuitati per la uerità del uangelio, Spirito di chonsiglio più santo... *Exp.:* ...dobbiamo molestare i captiui ad ciò ch-esi rimangono del... (abruptitur textus).

POVERI FRATI MINORI, *Risposta a Don Giovanni dalle Celle*

8. Ff. 70a-76d.

Inc.: Con ciò sia cosa che ogni peccato discienda dalla superbia secundo che testifica la Scriptura... *Exp.:* ... al poço di n'inferno, cioè al punto della orte ou-elli non prendone neente guardia.

9. Ff. 76d-78a.

Di quelle cose che mostrano come sia grande il uitio contra natura.

Inc.: La grandeçça di questo vicio si può mostrare per otto modi... *Exp.:* ...posta legge agli animali brutti, la quale legge costoro trapassano.

10. Ff. 78a-c.

Inc.: Le digiuna quattro tempora furono ordinate da santo Calisto papa...

Exp.: ...Lo quarto sie il primo mercoledì dopo santa croce di settenbre.

11. Ff. 78d-80c.

Del l'auenimento del nostro signore Gesù Xristo

Inc.: L'auento del nostro signore gesù xristo si diuide in quattro settimane... *Exp.:* ...non potranno intendere ad altro come fanno ora.

12. F. 80c-d.

[Tre racconti]: Vn conuerso si confessò... Leggesi che uno usuraro... Leggesi nella *Legenda de santo Martino*... (abrupta).

Els ff. 1-66 són escrits a tota línia; els ff. 70a-80, a dos corondells; els primers foren escrits per mans diverses, els segons per una de sola (encara que pot semblar que el f. 73b i següents són de mà diversa, però la diferència és de ploma); la caixa d'escriptura d'aquests, marcada a sec, és de 223 × 170 mm, amb separació de 16 mm entre els dos corondells; 44 línies (43 a f. 75c, 45 a

f. 75d o f. 76b); lletra gòtica minúscula notarial (?) de transició del tipus format al cursiu, clarament italiana.

En els 66 folis inicials les mans es succeeixen: fins al f. 18r la primera, amb 29 línies al f. 2a; del f. 18v al 28r la segona, amb 33 línies; al f. 29 torna la mà primera fins al f. 36v, amb 28 línies; i a partir del 37r, la segona, també amb 28 línies, que en els ff. 57- 64 s'encongeix, amb 37 línies; els ff. 65-66 són escrits amb lletra menys tècnica, amb 38 línies. Títols en rúbrica i en els primers 64 folis també els calderons.

Aquest volum, en el seu conjunt, no pot amagar la seva qualificació d',espiritual', i encara d'una manera molt pròpia, perquè comença amb un autèntic catecisme (la *Compilationciela...*) que té en compte tots els capítols que no hi poden mancar, com per exemple la informació sobre els sagraments; i tractant-se d'un catecisme per a ,espirituals' ha aprofitat una desena de fragments de l'*Alphabetum catholicorum...*, que subratlla la seva destinació a configurar un ,verus fidelis'; la qualificació específica d',espiritual' acaba venint-li dels tres opuscles d'Arnau de Vilanova, el *Tractatus de caritate* (ni que sigui abreujat), la *Lectio Narbonae*, destinat a «tucti quelli che uogliono fare uita spirituale...» i el «Per ciò che molti...», que és una síntesi del missatge arnal-dià. No sé si ja ha estat fet, però en qualsevol cas, la consistència d'aquest volum i les vinculacions que hi són explícites o s'hi endevinen, indiquen que caldria un estudi substantiu dels ,espirituals' toscans de mitjan segle XIV.

Abans, en ocupar-me del Vat. lat. 3824, he assenyalat l'existència de petits reculls de dues o tres obres específicament ,espirituals': ací en tenim una mostra; aquests tres títols (*Ad priorissam*, *De caritate*, *Lectio Narbonae* i *Per ciò che molti...*), abans d'ésser copiats en el volum que ara els engloba, es podien trobar formant un opuscle o fins i tot en un quadern de pocs folis (una trentena), ben apropiat per a no pesar gaire en el sarró de qui ha de mirar de passar desapercebut o de dissimular les seves conviccions més íntimes. En trobarem alguna altra mostra.

VAT. LAT. 5732

Darrerament aquest volum ha rebut una considerable atenció dins el marc dels estudis dedicats a Joaquim de Fiore, en concret en el volum *Il ricordo del futuro. Gioacchino da Fiore e il Gioachimismo attraverso la storia*. a cura di Mario TRONCARELLI, Bari, Mario Adda Editore 2006, on trobem d'una banda, les pàgines de Cesare VASOLI, *Pierleone Leoni da Spoleto e Gioacchino da Fiore* (135-143), que contenen en la darrera la bibliografia sobre el tema; i de l'altra, en la segona secció del volum, dedicada a *La tradizione manoscritta dei testi Gioachimiti*, hi ha les pàgines dedicades a aquest volum, amb llista dels texts copiats i informació sobre la configuració del conjunt i la seva lletra (358-361) de Gemma GUERRINI; i una nova anàlisi paleogràfica de Fabio TRONCARELLI; dins l'article de Cesare Vasoli hi ha reproducció de quatre pàgines del volum,

bessó del nostre, ara a Roma, Collegio dei Carmelitani, III Varia 1 (cf. les pàgines 352-357 del volum esmentat), escrites de la mateixa mà que ha copiada la part arnaldiana del Vat. lat. 5732.

Volum encobertat amb pergamí llis blanquinós, de 419 × 295 mm; llom de 70 mm de gruix, recobert del mateix pergamí llis, on és escrita la llarga llista de títols copiats: «Abb. Joachim de Psalterio, de Concorde (!) Veteris et noui Testamenti, De Semine Scripturarum, / et Expositio supra Prophetias Melini et Sybilla[e Erit]rae, et Arnaldus de Villanova tractatus de / Semine Scritturarum, de Nomine Tetragrammat., e[t Tract]atum Scolast., Petrus de Aliaco, Imago mundi, / et tractatus Concordiae theolog. et historie cum astrolog. et super astris, manuscritto»; al centre del llom, etiqueta: «Vat. lat. / 5732». Relligat nou. Cara interior de coberta i contracoberta i foli de guarda, en blanc.

Cos del volum de 2 + 236 + 3 folis de paper; volum factici, constituït per tres blocs: 1) ff. 1-50; 2) ff. 51-155; i 3) ff. 156-236.

Només el segon conté obra arnaldiana i, doncs, em limito a analitzar-lo de forma detallada.

És constituït aparentment per onze plecs, inicialment per més, i l'actual quadern quart (aparentment, ff. 81-87) presenta problemes. La majoria dels plecs (nou) és format per cinc fulls doblats, que donen quaderns de deu folis o vint pàgines; només el plec novè (ff. 128-135) és constituït de quatre fulls doblats, vuit folis o setze pàgines. Algunes característiques no es repeteixen ni en la unitat 1 ni en la 3, com és ara el ,Ihs' en algun encapçalament (f. 83b); el primer copista dóna al reclam la forma d'un centre del qual surten punts i línies ondulades en les quatre direccions (ff. 51-87); el segon, en canvi, a partir del final del text l'escriu en sentit vertical vers el fons de la pàgina (ff. 88-155).

1. Ff. 51-60 (5 × 2): filigrana, columna coronada (semblant a Briquet 4412); fulls numerats 1-5; relligat normal reforçat; reclam.

2. Ff. 61-70 (5 × 2): segueix la filigrana de columna coronada, però es presenta la de M somada de creu (semblant al Briquet 8355); les altres característiques com l'anterior;

3. Ff. 71-80 (5 × 2): Filigrana: àliga (semblant a Briquet 87); les altres característiques, com les del plec primer;

4. Ff. 81-87 (1 i 6 folis, potser restes d'un plec de 5 × 2); segueix la filigrana de l'àliga; només són numerats els folis 1 i 5; semblen mancar els folis 2-4, en els quals hi podia cabre gairebé tot el text del *Cirilli Oraculum Angelicum*, que s'acaba en el f. 82a;

5. Ff. 88-97 (5 × 2): segueix la filigrana de l'àliga; les altres característiques com les del plec primer, fora que comença el reclam escrit en vertical;

6. Ff. 98-107 (5 × 2): torna la filigrana de la columna coronada; la numeració dels fulls s'ha desplaçat del centre a l'angle dret de la pàgina; les altres característiques són les dels plec anteriors;

7. Ff. 108-117 (5 × 2): segueix la filigrana de columna; i les característiques del quadern anterior;

8. Ff. 118-127 (5 × 2): segueix filigrana i altres característiques dels plec anteriors;

9. Ff. 128-135 (4 × 2): característiques dels plec anteriors;

10. Ff. 136-145 (5 × 2) i 11. Ff. 146-155: característiques com els plec precedents, però el darrer foli no té reclam i resten en blanc el f. 151v i els quatre següents: ff. 152-155.

Aquest bloc segon conté còpia dels texts següents:

1. Ff. 51a-57a: *Inc.*: (I)nterpretari tua serenitas imperat merlinum... *Exp.*: ...(*man cursiva*) fructus tibi iustitie labor anxius non adducat. Finis. Deo gratias.

PSEUDO IOACHIM DE FLORE, *Expositio super Merlinum ad Henricum Sextum Imperatorem*

2. F. 57a: *Inc.*: Exitabitur romanus contra romanum... *Exp.*: gaudium multorum erit luctus.

3. Ff. 57b-58d i 61a-63d. *Inc.*: (P)ie petis, sed minus pie puto prosequeris... *Exp. I part.*: ...fidelium fide non ficta diffidet, etc. *Inc. II part.*: (Q)uia generalis mundi naufragium... *Exp.*: ...qui frustrabuntur in eo maledixerunt sibi.

PSEUDO IOACHIM DE FLORE, *De oneribus prophetarum*

4. Ff. 58d-61a: *Inc.*: (A) pressurarum igitur omnibus expediti... *Exp.*: ...non arcetur 2^a distinctio ad eundem.

5. Ff. 64a-70d. Queso te o lector huius opusculi... *Exp.*: ... id est ecclesia sua sed iure deiciat, etc. Deo gratias.

AUCTORIS GERMANI IGNOTI, *De semine scripturarum* (cf. AVOTHO, III, 19-27).

6. Ff. 71a-75c. *Introductio in librum Joachin de semine scripturarum que est de prophetis dormientibus suum (! sive) dormientium prophetis, etc.*

Inc.: (i)N EFFECTIBUS DIUINI secreti adeo mirabile... *Exp.*: donec plene fuit in omnibus eruditus. Explicit Introductio in librum Joachin de semine scripturarum.

Arnaldi de VILLANOVA, *Introductio in librum de semine scripturarum*

MANSELLI, «Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», 63 (1951), 43-59.

PERARNAU, AVOTHO III, 2004, 83-138.

7. Ff. 75d-81c. *Incipit allocutio super signatione nominis tethagramata tam in lingua hebrayca quam latina et super declaratione misterii trinitatis*, etc.

Inc.: ()LURIES AFFECTAUI, karissime pater, ut semen illud... *Exp.*: ...maiora predictis adiungere ac etiam de ipsis clarius, etc., etc. Deo gratias.

F. 81d, en blanc.

Arnaldi de VILLANOVA, *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*.

CARRERAS I ARTAU, «Sefarad», IX (1949), 75-105.

PERARNAU, AVOTHO, III, Barcelona 2004, 139-204.

8. F. 82a-b. ...buntur clerus timebit eas et populi sanctificabunt eas... *Exp.*: ... felix qui | castitatem matrimonialem illibatam seruauerit, ideo, etc., etc.

Fragmentum ex CIRILLI, *Oraculo angelico*

(BURDACH/PIUR, Berlin 1912, 317-318, líns. 62-65: ‚descriptas videntur...‘)

et ex PSEUDO JOACHIMI DE FLORE, *Commento (ibid., 326-327, líns. 198-230)*.

9. Ff. 82d-83a. *Inc.*; ()Telle manenti in ordine sanctitatis, in formula honestatis... *Exp.*: ...vale milies verus Christi miles. *Liber compositionis de [canc. illegibile] sancti Augustini*. Deo gratias.

PSEUDO JOACHIMI DE FLORE, *Epistola ad Cirillum*

(BURDACH/PIUR, Berlin 1912, 246-251).

10. Ff. 83b-89c. *Jhus. Incipit alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonie pro filiis erudiendis in elementis catholice fidei*, etc.

Inc.: ()S TU FIDELIS. DOMINE, sum. Quare dicis te esse fidelem... *Exp.*: ...Deo seruire corde, sed necessarium est ut opere seruiamus ei. Deo gratias

Arnaldi de VILLANOVA, *Alphabetum catholicorum*

BURGER, «Römische Quartalschrift», 21/2 (1907), 173-194.

BURNAM. Toronto 1996;

NADAL, Barcelona 2002;

PERARNAU, AVOTHO IV, Barcelona 2007, 87-152.

11. Ff. 89c-92b. *Incipit tractatus de prudentia catholicorum scholarium*, etc.

Inc.: ()ui indiget sapientia postulet a Deo... *Exp.*: ...qui propter semetipsum operatus est uniuersa. Amen. Explicit tractatus de prudentia catholicorum scholarium.

Arnaldi de VILLANOVA, *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium*

GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967), 821-844;

MESINI, «Apollinaris», LII (1979), 305-328.

PERARNAU, AVOTHO IV, Barcelona 2007, 207-232.

12. Ff. 93a-151b. *Inc.*: (v)ERBA IEREMIE, ETC. Si tempus regum sub quibus... *Exp.*: ...celestia clarescant et terrena quelibet...

PSEUDO JOACHIM DE FLORE, *Expositio (imperfecta) Jeremiae Prophetiae* (desunt capita XLIm sequentia)

La presència dels quatre texts arnaldians més primitius (*De semine...*, *Tetragrammaton...*, *Alphabetum...* i *De prudentia...*) i l'ordre en el qual es troben, que és el que acabem de recordar, col·loquen aquesta còpia tardana en la seqüència del Vat. lat. 3824; dissortadament, la qualitat del text no és pas la que hom desitjaria trobar-hi, tal com el lector pot veure per ell mateix resseguint els aparats crítics dels dos volums d'AVOTHO III i IV.

Les pàgines d'aquest bloc són escrites dins caixa d'escriptura de 262 × 173 mm, a dos corondells separats per 43 mm, de seixanta línies, lletra minúscula semigòtica amb elements humanístics; TRONCARELLI (361) no sols estableix que fou copiat a Barcelona, ans encara nomena el copista: Miquel Miravet, que hauria copiat en la mateixa ciutat l'any 1488 l'actual Vat. lat. 11581.¹⁸

ROMA

Collegio Carmelitano d'Antica Osservanza
Ms. III, Varia, 1, ff. 1-90.

Encara que no hagi servit per a l'edició d'AVOTHO IV, aquest volum és bessó del Vat. lat., 5732, i per això crec justificat de parlar-ne ací, tenint en compte que, per allò que ara en direm, el possible lector hi podrà trobar informacions fins ara no donades, sobretot entre els actuals ff. 85-91.

Atesa la seva importància, el volum ha concentrat més d'una vegada l'atenció dels estudiosos, car successivament se n'han ocupat Miquel Batllori, Victor Selge, Gian Luca Potestà, Fabio Troncarelli.

El primer a cridar l'atenció sobre el volum (segurament conegut per informació verbal de Bartomeu M. Xiberta, que vivia en el dit col·legi), fou Miquel BATLLORI, *Dos nous escrits espirituals d'Arnau de Vilanova*, dins «Ana-

18. Miquel Miravet, qualificat en els primers moments com a ‚scriptor littere rotunde‘, és ben conegut en la documentació barcelonina, tal com hom pot veure en Josep HERNANDO I DELGADO, *Del llibre manuscrit al llibre imprès. La confecció del llibre a Barcelona durant el segle XV. Documentació notarial*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 257-603, on compareix sis vegades entre les pàgines 429-499, anys 1463-1490. Quant al Vat. lat. 11581, copiat el 1488, i a la seva *Summula seu Breuiloquium super concordia Novi et Veteris Testamenti*, vegeu Harold LEE, Marjorie REEVES, Giulio SILANO, *Western Mediterranean Prophecy. The School of Joachim of Fiore and the Fourteenth-Century Breuiloquium* (Studies and Texts, 88), Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1989, 155; la *Summula seu Breuiloquium* ocupa les pàgines 164-322.

lecta Sacra Tarraconensia», 28 (1955), 45-70, ara també sota el títol *El Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contratractatum Arnaldi de Adventu Antichristi i l'Expositio super 24m capitulum Mathei*, dins *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.), i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Giuseppe TAVANI (Obra completa, vol. III; Biblioteca d'Estudis i Investigacions, núm. 20), València, Tres i Quatre 1994, 179-208; i 209-212, en concret 188, on assigna els folis esmentats a l'*Expositio Arnaldi de Uilla noua super 24m capitulum Mathei*, referint-s'hi, però, de la manera següent:

«Els folis 86-88 són blancs. El f. 89a comença truncat: utroque istorum. 6m Intellectus... (etc., etc.)... Deo gratias. Amen. Amen. Al foli 89bc, nou proposicions de caire arnaldia sobre els temps finals; als folis 89c-90a, vint-i-quatre contra «homines pestilentes»; al foli 90ab, altres deu sobre el temps finals, que acaben: ...sub determinato numero hebdomodarum (!) animalium. El f. 90v en blanc».

Anys després, publicaria una descripció del volum Kurt Viktor SELGE, *Un codice quattrocentesco dell'Archivio Generale dei Carmelitani, contenente opere di Arnaldo da Villanova, Gioacchino da Fiore e Guglielmo da Parigi*, dins «Carmelus», XXXVI (1989), 166-176; i *Ancora a proposito del codice III, varia 1 dell'Archivio generale dei Carmelitani*, dins «Carmelus», XXXVII (1990), 169-172; ja en el primer títol s'ocupava dels esmentats folis 85-91 i per primera vegada hi diferenciava dos quaderns:

«f. 81-87: corrispondono ai resti di un quinterno, dal momento che il testo termina mutilo al f. 85vb, mentre i fogli 86-88 sono rimasti bianchi; i fogli 86 et 87 sono stati incollati al resto del quintero, e quindi si può presumere si sia trattato in origine di un quintero completo.»

«f. 88-96: costituiscono un quaderno, al quale un nono foglio è stato incollato già al momento della preparazione del codice originario.» (p. 167 del primer article del prof. Selge).

El 1994, amb motiu de la «I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova, Barcelona, 6-8 d'abril del 1994», Gian Luca POTESTÀ, *Dall'annuncio dell'anticristo all'attesa del pastore angelico. Gli scritti di Arnaldo da Villanova nel codice dell'Archivio Generale dei Carmelitani*, dins «ATCA», XIII (1994), 287-344, en particular 290-292, on, però, tal com deia el mateix autor, ell es limitava a oferir «l'elenco completo degli scritti e frammenti di Arnaldo accorpati nella sezione iniziale», acceptava la identificació o identificava les llistes de regles copiades en els ff. 89r-v i 90r, però no es fixava en la materialitat dels folis, que ara es troben entre els actuals 85 i 89, car del final violent del text vuitè del volum (i del seu primer bloc), (*l'Expositio... cap. XXIV Matthaei*) en el f. 85vd, saltava al començament del text novè del volum, primer del segon bloc, en l'actual f. 89ra.

Ací concentraré en primer lloc i principalment la meua atenció en la materialitat dels fulls o dels folis que van del 80vd al 96vd (corresponen d'alguna manera als dos quaderns formats per aquells folis, ja diferenciats pel prof. Selge) i en particular en la materialitat del primer quadern (actuals ff. 81-87) i més en concret en la dels folis que hi ha entre el 85vd i el 89, sempre segons la numeració actual, marcada amb timbre en l'angle inferior dret de la pàgina recto de cada foli; la clarificació de la materialitat actual dels quaderns i folis serà una de les bases per a hipotitzar la situació primitiva dels texts que hi eren copiats.

Abans d'entrar en matèria, diré que vist el conjunt del volum, és evident una fractura entre els ff. 85/86 i 96-97: materialment, tant els folis fins al 86 com els 97 i següents tenen filigrana de tisoires, no, en canvi, els 86-96; de més a més, en els ff. 1-85 tenim obres d'Arnau de Vilanova o atribuïdes a ell, mentre a partir del f. 91 les obres copiades són de Joaquim de Flore o atribuïdes a ell. Cal, doncs, estudiar aquests ff. 86-96 (en particular els 86-91), clarament diversos tant dels anteriors com dels posteriors, i cal esbrinar llur materialitat, p. e., si formen un sol plec o pertanyen a més d'un.

Aquesta nova anàlisi o estudi és possible perquè entre la descripció del prof. Selge i el moment actual, potser els anys 1990 (el p. Emanuele Boaga, arxiver i bibliotecari del dit col·legi, a qui he d'agrair la paciència amb què ha suportat les meves preguntes, no ha pogut concretar més) aquell volum fou revisat i rebé una nova enquadernació, aprofitant, tant com ha estat possible, l'antiga, per obra de la qual revisió, ara sabem que entre els actuals ff. 85vd i 89ra no hi ha sols els tres folis de paper en blanc (ff. 86-88), que feren constar tant Batllori com Selge, perquè ha comparegut una realitat nova, encara que només sigui fragmentària: la nova enquadernació, en efecte, ha deixat al descobert, desenganxant-los de l'actual foli 85, al qual eren enganxats formant, aparentment, un únic foli (així recordo haver-lo vist abans de la nova enquadernació), dues franges longitudinals remanents de dos folis, els (86) i (87):¹⁹ la del f. (86) té 25 mm. en la seva part inferior i 32 en la superior; la del f. (87) en té 17 en la inferior, 12 en la superior, franja o romanalla que va en sentit longitudinal o d'altura a tota la dels folis i per tant del volum; pertanyien a la segona meitat del quadern, en els quals prosseguia el text de l'*Expositio Arnaldi de Villanova super XXIV capitulum Mathaei*, que ara és tallat en el f. 85vd, després que la primera part d'aquest títol havia omplert els actuals folis 81-85.

Ara podem dir quelcom més de la materialitat d'aquest plec, que inicialment anava del f. 81 al 90: després del reclam del f. 80v, el nou plec o qua-

19. En l'explicació que segueix, les xifres dins parèntesi, p. e., (86), remetent al número que hauria correspost als dos folis, dels quals només ha restat la franja longitudinal de paper; són col·locats dins parèntesi a fi que no es puguin confondre amb els ara numerats mecànicament amb els dits números en la seqüència del volum.

dern començava amb el f. 81, i continuava utilitzant el mateix paper dels vuitanta folis precedents, paper amb filigrana de tisoires, presents en els folis 81, 82, 84 i 85 (per tant, les tisoires s'havien de trobar en el foli terç o central de la segona meitat del plec) i hauria estat el primitiu f. (88); ara, el plec o quadern resulta tallat en el f. 85: li manca, doncs, tota la segona meitat, que hauria estat la dels folis (86)-(90) de la numeració original; però, tal com ja he dit, la materialitat d'aquests cinc folis no manca totalment, car resta aquella franja longitudinal pertanyent als folis originals (86) i (87); en la cara verso del (86) s'ha conservat una paraula d'una nota marginal, anterior al moment, en què els dos folis foren retallats: ,populus'; aquests dos fragments longitudinals pertanyien al plec original, cosa que es pot afirmar amb certesa, car és ben visible, clara i segura la continuïtat material del paper d'ambdós fragments amb el dels folis 84 i 85: tenim, doncs, allò que resta de dos antics fulls (atenció, ara parlo de fulls, no de folis), el full que donava els ff. 84-(87) i el que donava els ff. 85-(86): i així hem reconstruït els dos fulls centrals del plec original, ff. 84, 85 / (86), (87).

A fi que resulti més fàcil de seguir les indicacions sobre la materialitat d'aquells ff. 86-96, recordaré els texts que s'hi troben en aquest moment:

Ff. 81-85d: *Expositio super XXIV capitulum Matthaei* (incomplet);

Ff. (86)-(87): devia continuar el text anterior.

Ff. 86-88: en blanc.

Ff. 89-90: llistes de proposicions sobre temes diversos:

a) f. 89a: tretze regles hermenèutiques, només completes a partir de la sisena; les cinc primeres eren escrites en un hipotètic foli anterior al 89 (88d), inexistent;

b) f. 89b: *Principales assertiones tractatus De tempore adventus antichristi* (cf. «ATCA», VII/VIII (1988-1989), 168-169);

c) f. 89c: *Conclusiones viginti quatuor Artis catholicae philosophiae* (cf. «ATCA», X (1991), 157-162);

d) f. 90a-b: *Principia decem per se nota, quibus innititur doctrina Arnaldi* (cf. «ATCA», XIII (1994), 75 i 292: de l'autor del *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus contra tractatum Arnaldi De adventu Antichristi*).

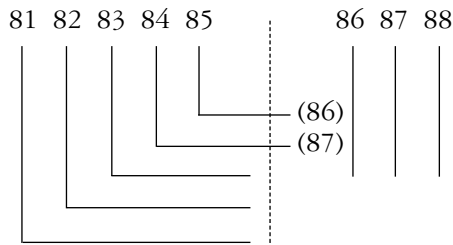
A partir d'ací tenim qualche certesa, però sobretot dubtes. D'una banda és un fet que l'actual f. 86, escadusser, sobrevingut i sencer, ocupa el lloc d'aquell foli cèntric de la segona part del plec (88), però no presenta cap continuïtat amb l'actual f. 83, que seria la seva primera meitat, i, de més a més, té filigrana diversa, una escala de tres graons; de fet, l'hipotètic foli terç de la segona part del fascicle (l'actual f. 86) encaixaria per la manca de filigrana amb el f. terç o 83 de la primera meitat del plec, però la presència d'una filigrana diversa de la dels altres quatre fulls de la primera part d'aquell plec i de tots els fulls de tots els plecs precedents, no permet d'afirmar la continuï-

rat entre els actuals ff. 83 i 86, situació que es repeteix en els altres dos folis següents en blanc, actuals ff. 87-88, en els quals no es dona la continuïtat material amb el paper de les que haurien d'ésser les seves primeres meitats, o els ff. 81-82, ja que presenten les característiques de fulls escadussers enganxats i no sembla que es pugui arribar a altra conclusió que a la d'haver estat afegits.

Tenim, doncs, entre els actuals ff. 81-88:

- a) la primera meitat d'un plec de cinc fulls doblats o deu folis (ff. 81-85);
- b) i la resta de la segona meitat de dos fulls antics, ff. (86, amb la darrera paraula d'una nota marginal, ,populus'), i (87);
- c) tres folis sobrevinguts i escadussers, actuals 86, 87 i 88; no cal dir que en l'actual f. 88v no hi ha reclam que certifiqui l'acabament d'un plec o quadern i el començ del següent.

Dibuixem de forma visible les informacions anteriors i tindrem aquest esquema de l'estat actual dels ff. 81-88:

Sumant els dos fragments longitudinals, (86) i (87) i els tres escadussers actuals (ff. 86-88), tindríem reconstruït el plec o quadern primitiu dels ff. (81)-(90); això ens obliga a preguntar-nos si la part retallada, desestimada i mancanta als ff. (86) i (87), fou retallada abans o després que, amb els tres folis ara següents, ff. 86-88, aparentment ja s'havia reconstruït la materialitat del plec i tornava a ésser de deu folis, aleshores els 81-(90); no conec la resposta ni crec tenir punts de referència que em permetessin d'hipotitzar-la, encara que al final no em podré estar d'indicar una possibilitat.

Si de la constitució material passem al text, ens trobarem que en el dit conjunt de folis només hi ha un fet, però gens clar: el final traumàtic de l'*Expositio super XXIV capitulum Matthaei* en el f. 85vd: suposem que continuava almenys fins al f. 86d perquè la paraula ,populus' escrita de mà de Pier Leoni da Spoleto, indica que fins allí almenys continuava el text, des del moment que hi havia nota marginal; i així no sols indica sinó que demostra que els dos folis retallats (86 i 87) encara foren vists per Pier Leoni da Spoleto i que la retallada fou posterior al moment en què ell escriví la dita paraula, sense que em sigui possible d'estendre aquesta afirmació als tres afegits folis immediats.

El plec següent, més ben dit, el conjunt dels folis 89r-96v, presenta problemes tant a l'hora de veure'n la constitució material com en relació al text, car només sabem que tant materialment com textualment, s'acaba amb el foli 96v, però no pas on comença i com és constituït el plec.

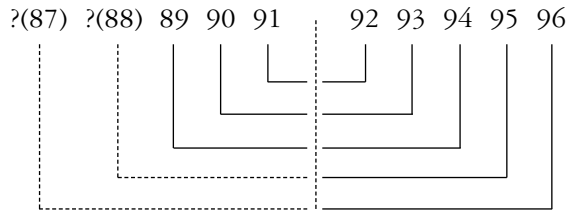
He pensat que el millor era començar per la part segura, que és el reclam del f. 96v (el primer després del reclam del f. 80v); ací, doncs, s'acabava el quadern; comptant enrere des d'aquest, entre els ff. 91v i 92r és ben visible el relligat: per tant aquell plec era constituït de cinc fulls doblats o deu folis; dels de la segona part (ff. 92-96), el mateix 96, el 94 i el 93 tenen filigrana: lleó assegut amb aureola coronant-li el cap (a partir del plec següent, o f. 97, la filigrana torna a ésser la de tisoires, com fins al f. 85); no en tenen els ff. 95 i 92; si continuem enrere, trobarem que el f. 91, sí que té filigrana i, doncs, forma full únic amb el f. 92; també trobarem que els ff. 93 i 94 tenen filigrana, i es troben en continuïtat material amb els 89 i 90, que no en tenen; si seguim més enrere, l'actual f. 88 no pot ésser la primera meitat (o a la inversa) del f. 95 perquè cap dels dos no té filigrana; i ja no podem tirar més enrere, perquè topem amb el f. 88, que ja sabem que és escadusser, com els 87 i 86: s'han perdut, doncs, els dos primers folis del quadern, que, tal com ja hem dit, era format de deu.

Constatem, doncs, que entre l'actual f. 85 i l'actual f. 89, s'han perdut els dos folis inicials que haurien portat els nùms. (86) i (87); s'han perdut els tres folis primitius que havien de completar la segona part d'aquell plec i foren substituïts pels actuals i escadussers ff. 86-88; és a dir, s'han perdut tots els cinc folis que formaven la segona part del plec, començat amb el f. 81; i també s'han perdut els dos folis inicials del plec que s'acaba amb el f. 96: set folis, que anaven o haurien anat entre l'actual 85 i l'actual 89, si els dos plecs afectats haguessin seguit essent complets i si no n'hi hagués hagut algun altre entremig.

Una darrera constatació: entre els folis del primer plec incomplet (ff. 81-85 i (86)-(87) i els del segon (ff. 89-96), en comptes d'una continuïtat absoluta hi ha una fractura considerable, ultra els set folis que sabem mancants: el text copiat fins al f. 85d (primer dels dos plecs que estudiem), no permet de veure la pauta de les línies per al copista dins l'espai dels corondells, pauta que, en canvi, és visible en els del segon plec, ff. 89-96; i fins al f. 85d la tinta és rossa i la del f. 89 i ss. és negra.²⁰

L'esquema d'allò que resta d'aquest segon quadern és la següent:

20. De més a més, encara resta el problema fins ara no solucionat de si els punts 6-13, amb què torna el text en els ff. 89a i següent corresponen a l'*Expositio in XXIV capitulum Matthaei* o a unes *Regulae expositionis Sacrae Scripturae*, encara que, tal com després diré, m'inclino a favor de la segona part de la disjuntiva.

Aquesta situació amb tot allò que comporta (la introducció d'un plec de paper amb filigrana de lleó assegut i aureolat, entre els blocs de filigrana de tisores [l'anterior als ff. 80-85 i els posteriors al f. 96]) no puc dir si repercutí o, en tot cas, com repercutí en els texts copiats en aquesta zona reestructurada; d'una banda, essent còpia única, no sabem, per ara, si la de l'*Expositio super XXIV capitulum Matthaei* era gaire més llarga i de l'altra tampoc no podem saber res de les cinc tesis que manquen abans de les sisena-tretzena que enceten l'actual f. 89a i que, per tant, havien estat copiats en l'hipotètic primitiu i perdut f. (88d), ni quina longitud tenien ni si abans que ells havia estat copiada alguna altra peça literària, absolutament desconeguda. Per això, sentint-ho molt ara no em puc adherir a Gian Luca Potestà, segons el qual les «tredici regole per l'intepretazione della Scrittura» (les de l'actual f. 89a) serien «conclusive della Expositio super XXIV capitulum Mathei».²¹

21. *Loc cit.*, 292, 9.

Quant a l'*Expositio super XXIV capitulum Matthaei*, he arribat a una hipòtesi. La dita *Expositio* és constituïda ara per dues parts i en arribar a una terça es talla i aquesta manca. Les dues parts són l'*Expositio pròpiament dita* (ff. 70-79d), i una paràfrasi a alguns salms (l'autor parla de quatre), completament diversa, però paral·lela, de l'*Expositio*, «in quibus exprimitur supradicta ruina et renovatio ecclesie Christi», de moment el Salm XIII, (79d-85d); aquesta part és a punt d'acabar-se justament en el f. 85d, i les seves línies diuen el següent: «Declaratum est autem qualiter in predictis .iiij. psalmis describitur totus cursus ecclesie, quem describit Dominus in .xxiiij. Mathei. De circumstantiis vero principalium ministrorum supradicte abhominacionis expressius agitur in aliis duobus psalmis, scilicet .li. et .lxxix.; de omnibus autem ad totum illum cursum pertinentibus plene resonant scripture sacri voluminis, spetialiter Job, in Proverbiis, Prophete et textus Novi Testamenti, tam in Epistolis quam in Evangeliis, plenissime tamen in revellatione Apocalypsis: de quibus, Deo dante suo loco et» [tempore agemus].

La darrera part promesa, la de les situacions concretes dels «principalium ministrorum supradicte abhominacionis», vistes a través de la lletra dels salms .li. i .lxxix. seria el text que seguia en els ff. (86) i (87), qui sap si en els (86-90); segurament era un text tan comprometedor, que fou suprimit, tal com demostra la situació actual dels folis entre el 85 i el 89. Potser algun dels folis anteriors al 89 i els dos que manquen del 'quadern' dels ff. 89-96, contenien quelcom de les *Regulae expositionis sacrae Scripturae*, de les quals només s'han salvat les tesis sintetitzadores sisena-tretzena en l'actual f. 89a, tesis finals que foren completades amb les altres tres llistes dels ff. 89-90, que ja coneixem.

Una darrera observació: el títol d'*Expositio Arnaldi de Villanova super xxiv capitulum Mathei*, fora de l'atribució a mestre Arnau de Vilanova, és encertat, perquè el text que el segueix corres-

Dels dos ff. 89-90 i del text que hi és copiat en podem afirmar un darrer detall: en llur materialitat, el paper dels dits dos folis no pertany ni els texts corresponents no pertanyen al quadern que comença amb el f. 81 i resulta tallat en acabar el f. 85, ans al quadern que s'acaba en el f. 96, afegit amb paper de filigrana de lleó assegut i aureolat, entre els blocs tant precedent com subsegüent de paper amb filigrana de tisoires. Aquest és el fet. Si, però, em pregunto per què manquen els cinc folis de la segona part del plec que començava al f. 81 i per què manquen els dos folis inicials del plec que s'acaba amb el f. 96 i per què fou copiat segurament en uns moments posteriors un plec nou de paper amb filigrana diversa entre els dos blocs de paper de tisoires i per què hi copià aquelles llistes i un primer text de Joaquim de Flore, només puc respondre que no sols no ho sé, sinó que ni se m'acut cap hipòtesi plausible.

La gran diferència entre la situació en què es trobaven els folis posteriors al 85 i la d'ara rau en el fet que aleshores hom podia pensar que després d'aquest només hi havia tres folis en blanc (BATLLORI ho diu explícitament: «Els folis 86-88 són blancs» (188 del llibre); ara sabem que el f. 86 semblava únic perquè en l'enquadernació anterior (del s. XVII?) li havien estat enganxats sense que a simple vista es notés, les dues tires de paper longitudinals, restes dels antics dos folis que seguien l'actual 85; ara, en canvi, són independents, no tenen numeració, però hom pot veure en el verso del primer la paraula final d'una anotació de Pierleone da Spoleto, cosa que sembla voler dir que el text que es talla al final del f. 85d continuava almenys fins al que aleshores hauria estat el f. 86d, abans de la meitat; aquesta nova dada convida a intentar de descobrir com era aquell plec, quadern o fascicle, que, teòricament, hauria d'ésser constituït per cinc fulls doblats o deu folis, per tant uns hipotètics ff. 81-(90).

Intentem de recapitular: El resultat d'aquesta anàlisi és la següent: els folis 81-85 són els de la primera meitat del plec, compartint idèntiques característiques, entre les quals hi ha la unitat de filigrana, unes tisoires obertes, que coincideixen amb l'espai entre els dos corondells, de manera que no hi ha cap dubte; quatre dels cinc folis de la dita primera part tenen filigrana: 81, 82, 84, 85; no en té, perquè aquesta correspondria a la segona meitat del full, el f. 83, terç del quadern. I hom es pregunta si el foli que segueix els dos fragments longitudinals posteriors al 85, no serà la dita segona meitat, la qual, té filigrana; però no és la de les tisoires, ans una escala, que algú ha resseguit amb llapis, al centre de la pàgina: per tant, l'actual f. 86 no forma full amb l'actual 83, ans és escadusser afegit després que s'havien perdut els folis de la segona meitat del quadern, de la mateixa manera que foren afegits els dos ff. següents, 87 i 88, detall confirmat pel fet que, contra allò que és comú als folis veïns, aquests dos, igual com el 86, no són preparats per a la còpia, mancats de marc per als corondells i de línies per a les ratlles del text.

pon exclusivament a aquest tema; si després seguien unes *Regulae expositionis sacrae Scripturae* tindrien títol i text independent.

Un altre detall confirma que l'actual f. 88 no és el que inicialment era l'immediatament anterior al 89: aquest, després d'un parell de paraules pertanyents a un paràgraf cinquè, comença amb un paràgraf numerat com a sisè, en llatí ,6° = sexto' i, per tant, els cinc paràgrafs anteriors haurien d'ocupar la part inferior d'un hipotètic primitiu f. (88d), però no es troben en l'actual f. 88d, part que no és escrita, ans en blanc. Tenim, doncs, que els actuals ff. 86, 87 i 88, no formaven part del plec inicialment constituït pels ff. 81- 90, plec del qual ens manquen tots els folis de la segona part, amb l'excepció de les dues franges longitudinals dels dos que haurien estat els primitius ff. (86)-(87). El resultat és que del primitiu plec [ff. 81-(90)] en resten només les cinc primeres meitats o folis (ff. 81-85) i les dues franges longitudinals [antics ff. (86)-(87)]; els tres folis, actuals 86, 87, 88, no pertanyien al fascicle primitiu, ans han estat introduïts a fi de dissimular la manca de la segona meitat del plec esmentat. Però resten els ff. 89-90, que Batllori engloba en un bloc format pels ff. 70-90 (188 del llibre), però Selge ja els diferencia del seu text núm. 7, *Expositio in XXIV Capitulum Matthaei*, i els dona el número 8, distingint entre 8a, 8b i 8c; en absolut, res no privaria de considerar-los els ff. (87)-(88) del plec primitiu: no tenen filigrana, raó per la qual podien haver estat les meitats segones dels actuals folis 84 i 85, que sí en tenen, les tisores; però el paper és el del plec següent, que s'acaba amb el f. 96, i en tal cas podrien ésser les primeres meitats dels ff. 93 i 94, que sí en tenen, encara que diversa, el lleó assegut i aureolat. Tindríem un altre plec ben coix, car hauria conservat, correctament copiats, sense que el text salti entre una pàgina i una altra, els cinc folis de la segona part del plec (ff. 92-96), i només un, el 91, de la primera. Què ho explica? Diré només que el fascicle següent, el que comença amb el f. 97, torna a la filigrana de tisores.

Fem-nos, doncs, la pregunta de què hi havia entre els ff. 85 i 89.

Els elements objectius de judici per a una resposta es redueixen al fet que entre els dos quaderns inicials dels antics folis 81-109 manquen set folis: els cinc de la segona meitat del primer fascicle (ff. 86-90) i els dos primers del segon (ff. 91-92) inicials, que ara manquen entre els ff. 85-89; tenim dos altres fets objectius, el que la primera meitat del plec ff. 81-85 és tothora ocupada per part del text de l'*Expositio super xxiiii capitulum Matthaei* i que el f. 89a comença amb paraules d'un paràgraf cinquè i segueix amb el text d'uns paràgrafs numerats del sisè al tretzè i permet de formular la hipòtesi de si correspondran al títol que en l'inventari de la biblioteca del mateix Arnau anava unit a l'*Expositio XXIII Mathei* i portaria el títol de *Regulae expositionis sacre Scripture*.²²

A partir d'aquests elements de judici, m'atreveixo a proposar la següent hipòtesi sobre el contingut d'aquells set folis inicials, que ara manquen:

22. Roc CHABÀS, *Inventario de los libros, ropas y demás efectos de Arnaldo de Villanueva*, dins «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», IX (1903), 193, núm. 90; 200, núm. 320; i 202, núm. 371.

- ff. 71a-79d: Primera part de l'*Expositio super xxiv capitulum Matthaei*;
 ff. 79d-85d: Segona part, paràfrasi de salms, de l'*Expositio super xxiv capitulum Matthaei*;
 ff. 86a-?: Tercera part de l'*Expositio super xxiv capitulum Matthaei: De circumstantiis principalium ministrorum supradictae abominationis*;
 ff. ?-88d: *Regulae expositionis sacrae scripturae*;
 ff. 88d-89a: Tredecim principales assertiones *Regularum sacre Scripture*;
 ff. 89b-89c: Novem principales assertiones *De tempore adventus anticristi*;
 ff. 89c-90a: Viginti quatuor principales assertiones *De philosophia catholica et divina*;
 ff. 90a-90b: Novem principales assertiones ex *Tractatu quodam, in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi de Adventu Anticristi*.
 A partir d'ací obres de o atribuïdes a Joaquim de Flore.

Per tant, al f. 86a i algun dels següents, sense que pugui precisar quants, hi havia la tercera part o última de l'*Expositio super XXIV capitulum Matthaei*, que, d'acord amb el fragment transcrit en la nota 21, podríem intitular *De circumstantiis principalium ministrorum supradictae abominationis*; en acabar, no sé on, aquesta terça i darrera part del *Expositio...* començava un text nou, sota el títol *Regule expositionis sacre scripture*, text que s'acabava en el que era el segon foli del nou quadern i era l'immediatament anterior a l'actual 89; en la darrera columna del dit foli o f. 88d seguien els tretze punts en què es resumien les dites *Regule...*, cinc dels quals eren escrits en el mateix foli 88d; les altres vuit, del sisè al tretzè, ja els tenim en l'actual f. 89a; en els ff. 89b-90b hi ha els resums del *De tempore adventus anticristi* (f.89b-c), de la *Philosophia catholica et divina* (ff. 89c-90a) i del no arnaldia *Tractatus quidam, in quo respondetur obiectionibus...* (f. 90a-b).

Aquesta és la meua hipòtesi; i afegiria que tant la desaparició de la tercera part de l'*Expositio super XXIV capitulum Matthaei*, com de la part doctrinal i bàsica de les *Regulae expositionis sacrae scripturae* es podria haver realitzat després del concili de Trento. Suposo que la part tercera de l'*Expositio...* no devia deixar gaire ben parats alguns d'aquells 'principales ministri', entre els quals no devien mancar Bonifaci VIII i Joan XXII, alhora que les *Regulae expositionis...* devien proposar una doctrina totalment 'espiritual', ben llunyana d'aquella, segons la qual el sentit autèntic de la *Biblia* és aquell «quem tenuit et tenet sancta mater ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu et interpretatione scripturarum sanctorum» i que, per contra, «nemo, suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum... contra unanimum consensum patrum ipsam scripturam sacram interpretari audeat».²³

23. Concilii Tridentini, *Decretum secundum: recipitur vulgata editio bibliae praescribiturque modus interpretandi sacram scripturam*, dins *Conciliorum oecumenicorum decreta*, curantibus Josepho ALBERIGO, Perikle P. JOANNOU, Claudio LEONARDI, Paulo PRODI, editio altera, Basileae, Her-

FRANKFURT AM MAIN

Stadt- und Universitätsbibliothek, Praed. 58, ff. 81-86v.

Gerhardt POWITZ, *Die Handschriften des Dominikanerklosters und des Leonbardstifts in Frankfurt am Main* (Kataloge der Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main, 2), Frankfurt am Main, Klostermann 1968, 138-140.

Els folis del nostre text formen part d'un quadern de deu fulls de paper doblats, afegit al final del volum.

El darrer dels texts copiats amb lletra gòtica cursiva de traçat alemany en caixa d'escriptura a dos corondells, assenyalats amb línies verticals de tinta, però només poc observades a l'hora d'escriure (ff. 81-86), és l'*Alphabetum catholicorum* (*ibid.*, 140). Còpia datable dels darrers anys del segle xiv.

En el volum XII (1993) d'aquest anuari, dins l'article d'Oriana CARTAREGIA i meu, *El text sencer de l'Epistola ad gerentes zonam pelliceam d'Arnau de Vilanova*, 20, nota 34, reportava una resposta del prof. Francesco Santi, segons la qual potser hi hauria alguna semblança entre la lletra amb què és escrita la còpia de l'*Alphabetum catholicorum* de Frankfurt am Main i la del segon bloc del manuscrit de Gènova, A. IX. 27; els he vistos tots dos, he repassat el text del de Frankfurt i he treballat bon nombre d'hores damunt el de Gènova i no em sembla pas que siguin ni de la mateixa mà ni tan sols de la mateixa escola. Diria que entre els dos tipus de lletra hi ha tanta distància com entre l'ambient de la Mediterrània i el de Frankfurt en el pas del segle XIV al XV.

Al final del text, amb lletra més arcaica, dos versos, introduïts pel mot ,ver[sus]':

«Clamant ad Deum in terra crimina quinque
Vsura, Sodomia, merces(?), vmicidia, perde (?)».

GRAZ

Ara, Universitätsbibliothek ms. 1226, ff. 1-32

Copiat a Itàlia, segurament al Sud d'Itàlia (qui sap si a Sicília), els darrers anys del segle XIV o els primers del XV; és prova de l'origen la frase afegida al final del *De semine scripturarum*, f. 120r: «Laudatu sea Cristo».

der 1962, 640, líns. 30-36. Llegint alguns dels punts sisè-tretzè que resumeixen algunes de les tesis de les *Regulae interpretationis sacrae Scripturae*, conservades en el f. 89a, no crec que hi pugui haver dubte que cap dels posttridentins revisors de llibres tingués algun remordiment de consciència a l'hora de fer desaparèixer els folis de les dites *Regulae*.

Fins al 1782 formava part de la biblioteca de la Canònica Augustiniana de Seckau, però no sembla documentat en el seu catàleg manuscrit, conservat en la UB de Graz, ms. 2039 (anterior núm. 163).

El volum manuscrit Graz UB 1226, no és pas un desconegut, car ha concentrat l'atenció d'un considerable nombre d'estudiosos: Geroldus FUSENEGGER, *Littera septem sigillorum contra doctrinam Petri Ioannis Olivi edita*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 47 (1954), 48-51; *Die Handschriften der UB Graz* bearbeitet von Anton KERN, II (Handschriftenverzeichnisse Österreichischer Bibliotheken. Steiermark, 2), Wien, Druck und Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei 1956, 258-260; Beatrice HIRSCH-REICH, *Eine Bibliographie über Joachim von Fiore und dessen Nachwirkung*, dins «Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale», 24 (1957), 34 i 41; EIUDEM, *Alexander von Roes Stellung zu den Propheten. Unter besonderer Berücksichtigung des Traktates 'De Semine Scripturarum' in der 'Notitia saeculi'*, dins «Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung», LXVII (1959), 306-316 (cf. també 422-425). Pierre PÉANO, *La «Quaestio fr. Petri Ioannis Olivi» sur l'indulgence de la Portiuncule*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 74 (1981), 33-76, resumeix en les pàgines 47-48 les dades sobre el Graz, UB, ms. 1226, proporcionades per FUSENEGGER i KERN. Ni que sigui demanant disculpa, potser hi puc afegir quelcom amb la descripció següent.

Volum factici. L'enquadernació unitària és allò que resta de la situació primitiva. Actualment es presenta com a pergamí únic que recobreix portada, lloc i contraportada; inicialment, l'actual fragment de portada era més llarg, recobria el tall dels folis i qui sap si tota o gran part de la contracoberta; amb tres tires de pergamí, dues de les quals encara ben visibles en la coberta, que es devien cordar en un botó encara existent al centre de la coberta.

El dia 9 d'octubre 2003, les mides de la superfície de coberta són: 208 × 58 a la coberta i 214 × 50 a la contracoberta.

En la part superior de la cara de portada hi ha la inscripció títol del volum: *Bonus tractatus aliquorum auctorum (de) scholaribus // de katholice fidei*.

La cara interior de la portada és farcida amb dos o tres trossos de pergamí; en el més exterior, hom pot veure disset línies d'anotacions, alguna de les quals parcialment legible; en la terça: «...presentavit se coram iudice...»; en la quarta: «se citasse magistrum Egidium notarium..., quem nominat»; en la sisena «Petrus Guillelmi retulit se citasse...». Crec que és digne d'atenció aquest cognom en genitiu, perquè sembla remetre a una persona occitana o catalana d'origen.

Els ff. 1-32, tots de paper, formen una unitat

Quatre fascicles de quatre fulls doblats per la meitat (4 × 2 = 8 folis); no hi ha foliació ni de quaderns ni de folis dins cada quadern; només numeració moderna de tot el volum a llapis, amb xifres aràbigues; hi ha fragments de

filigrana als folis 17 (unicorn), 26 i 28 (cercle somat de creu, només semblant de lluny al del BRIQUET, 2978); relligat al mig del plec amb cordill; cada fascicle té el corresponent reclam:

1. Ff. 1-8; ‚conveniat in odium’;
2. Ff. 9-16; ‚[for]-mam quadram et’;
3. Ff. 17-24; ‚sibi bonum’;
4. Ff. 25-32; final de text.

Mides del foli: 211 × 150 mm;

Texts copiats en els 32 primers folis:

1. Ff. 1a-18a: «Frater Gilbertus Anglicus, magister theologie, qui et ipse hunc librum satis curiosse exposuit, in sue expositionis exordio hec verba descriptit»:

Inc. text: Com (!) ad monasterium cluniacense quibusdam negociis instantibus pervenissem...

Inc. comentari: Domui totius diuine Sapientie septiformis columnne...

Exp.: ...Id ipsum intendent quod ipsi scripserunt.

Bonus Christi Miles

Auctoris ignoti, *Oraculum Angelicum Cirylli cum commentario Ps.- Joachim buiusque responsione.*

Ed.: PIUR, Berlín 1912.

2. Ff. 18b-21a: *De prudentia catholicorum scolarium*

Inc.: Qui indiget sapientia postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter...

Exp.: ...ille prestare dignetur, qui per semetipsum operatus est universa. Amen.

Invenio triplicem Martinum, adhuc hac, Martinus hic. Pater, Filius et Spiritus Sanctus.

Arnaldi de VILLANOVA, *De prudentia catholicorum scolarium.*

Ed.: GRAZIANO DI SANTA TERESA, 1967;

MESINI, 1979;

PERARNAU, AVOTHO, IV, 2007.

3. Ff. 21b-26b (F. 20r: *De elementis katholice fidei*)

Inc.: Es tu fidelis? Sum, domine. Quare dicis te esse fidelem? Quia habeo rectam fidem...

Exp. 1: (f. 25c: ...et finire vitam ad gloriam tui, qui uiuis et regnas, etc.

Inc. 2: Videtur mihi quod sit presumptio quod vos, qui estis pueri, studentis in sacra scriptura...

Exp. 2: ...non sufficit Deo seruire corde (?), sed etiam necesse est ut opere seruiamus ei.

Explicit ista allocutio

Ed.: BURGER, 1907/2;

BURNAM, 1996;

NADAL, 2002;
PERARNAU, AVOTHO, IV, 2007.

4. Ff. 26c-32b. *Incipit introductio in librum de semine scripturarum et de prophetis dormientibus*

Inc.: IN effectibus diuini secreti adeo mirabile rete sapientie contextitur...

Exp.: ...iudicet et predictis donec plene in omnibus fuerit eruditus. Amen.

Explicit introductio in librum de semine scripturarum siue de prophetis dormientibus

Ed.: MANSELLI, 1951;

PERARNAU, AVOTHO, III, 2004.

5. Ff. 32b-d.

a) Notitiae quatuor de revelationibus

b) INCERTI AUCTORIS, *Abbreuiatio praesentationis Arnaldi de Villanova factae Burdegallae, ad diem 24 augusti 1305*

Inc.: IS(T)E sunt editiones sive tractatus, quas presentauit mag. Arnaldus de Villanova...

Exp.: ...sicut patet per tytulos de serie eorumdem.

Ed.: PERARNAU, AVOTHO, III, 2004, 33-34.

Caixa d'escriptura: 111 × 54, en dos corondells, verticalment assenyalats amb línies de llapis, separats per 11 mm

Nombre de línies, desigual: 36 al f. 27a; 37 a 27b.

Mà única, potser de finals del s. XIV o del pas al s. XV (alguna vegada utilitza els guarismes aràbigs).

No sé si té alguna significació el fet que els tres texts d'Arnau de Vilanova es presentin ací en successió inversa (*De prudentia*, *De elementis catholicae fidei*, *De semine scripturarum*) a la que cronològicament els correspon i ens dóna el Vat. lat. 3824. I tampoc no reproduïx l'ordre del Borgh. 205, l'únic recull de texts arnaldians que també comença amb l'*Oraculum Cyrilli*.

Aquest volum manifesta un cert interès envers obres d'Arnau de Vilanova, no, però, per les 'decididament' espirituals. L'anotació de portada diu ben clar que el dit interès per aquests títols s'explicava per llur qualitat doctrinal («Bonus tractatus... de...»), no pas per cap adscripció 'espiritual'.

APÈNDIX AMB DADES
D'ALTRES MANUSCRITS

CAMBRIDGE

University Library
Mm. I. 16.

A Catalogue of the Manuscripts preserved in The Library of the University of Cambridge, IV, Cambridge, At the University Press M.DCCC.LXI, 386-387.

Enquadernació de cartó recobert de paper violat, angles recoberts de pell, llom de pell: superfície 265×182 ; cara interior de portada, recoberta de paper blanc; al mig, etiqueta de Jordi I d'Anglaterra, recordant que per 'munificentia regia' el volum fou donat a la biblioteca de la University Library un dels anys 1714-1727. Entre coberta i cos del volum, set folis de paper blanc.

El cos del volum és constituït per cinc quaderns amb quaranta-vuit folis de pergamí, de 254×75 mm., carn-pell-pell-carn..., numerats modernament amb xifres àrabiques a llapis;

Quadern 1: $6 \times 2 = 12$ folis, ff. 1-12; relligat normal al mig, cordill; reclam;

Q. 2: $4 \times 2 = 8$ folis, ff. 13-20; relligat normal al mig, cordill; reclam; (manca el que era el quadern terç);

Q. 3: $5 \times 2 = 10$ folis, 21-30; relligat normal al mig, cordill, reclam;

Q. 4: $5 \times 2 = 10$ folis, 31-40; relligat normal al mig, cordill, reclam;

Q. 5: $4 \times 2 = 8$ folis, 41-48; relligat normal al mig, cordill, s'acaba el text i no hi ha reclam.

1. Ff. 1r-7r: *Incipit profecia Johannis heremite, quam vidit in Caucaso monte.*

Inc.: Nocte fere media tenebrisque per aera fusis...

Exp.: ...decidet e celo ignisque et sulphuris annis.

(Més que una, és un enfilall de profecies atribuïdes a autors diversos - Merlí, Joaquim de Fiore, Sibil·les-, que ocupen el centre de les pàgines, a cada banda de la qual l'espai és destinat a notes).

2. Ff. 7v-20d: *Splendor lucis eterne, illumina oculos querentium te.*

Inc.: [C]onstitui super uos speculatores, audite vocem tube. Deus qui non vult...

Exp.: ...apostolice Sedis actoritate; quamvis enim non fuisset legitime appellatum...

Text incomplet d'ARNAU DE VILANOVA, *De tempore adventus Antichristi*, corresponent a l'edició d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 135-167, fins a la línia 1425.

3. Ff. 21a-23:

3A:

Inc.: ...saturabit, et colligent reliquias fragmentorum XII sportas...

Exp.: ...quibus etiam signis ad iudicandum Dominus venturus est vaticinando uersus intonuit.

3B:

Inc.: Iudicii signum. Tellus sudore madescet...

Exp.: ...Decidet e celo ignisque et sulphuris annis.

Explicit *Sibilla Tiburtina*. Deo gratias.

Aquesta 'profecia' també ha entrat en el text núm. 1, car l'èplicit és idèntic.

4. Ff. 23v-32b. *Excepta de libro, qui dicitur Vasilographus, qui interpretatur Imperialis Scriptura, quam Erithea Babilonica...*

Inc.: F. 24r: Exquiritis me, o illustrissima turba Danaum...

Exp.: ...ut illos sursum eleuet, hoc autem in sortem demonum uoret animus.

Explicit *Erithea Babilonica*.

5. Ff. 32b-33b.

Inc.: Venit inquit exemplum allia aquilla vel alterata rabie vel alia precurrente...

Exp.: ...regnum aquille germanie ungaris conuicinum partemque eius minorem imponet sibi potentialiter subtrahendo.

Segueixen quatre frases cada una de les quals té el seu calderó:

«Sunt comites ludi, mandata, iurgia, nudi».

«Parua fides, furta manes, substantia curta».

«Viuit inops moriturque miserie unius honorum».

«Qui sequitur danos femineumque chorum».

6. Ff. 33b-46a.

Inc.: Qui interrogant interrogent in Abela et sic proficient, II Reg., xx°. Abela, ut ibidem dicitur...

Exp.: ...de cuius solio, scilicet, Romane sedis cacumine, facit misteria cymbalorum ecclesie breuiter annodatum ad ceteros derivari.

Explicit *Prophecias*. Quis scripsit, habeat bonos dies.

ARNALDI DE VILLANOVA, *De mysterio cymbalorum ecclesiae*

PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 53-129.

7. Ff. 46b-48v. Sancti Spiritus adsit nobis gratia.

Inc.: Este es el començo del libro del maestro Antonio proffundado en lla fe catholica e quando maestro Antonio oió diser que el sabio merlin...

Exp.: ...en los mares (?) de Hercules con su linage.

La configuració de la pàgina és diversa en els set primers folis i en els restants. En els set primers tenim una zona central, rectangle de 170 × 75 mm, a banda i banda del qual trobem un espai vertical paral·lel del rectangle per totes dues bandes; a la part esquerra hi ha tres columnes de set, tres, i tres mil·límetres d'amplària, i a la part dreta del rectangle, dues columnes de quatre i quatre mm d'amplada; per la banda esquerra, la segona columna és destinada a les caplletres de cada vers, més a l'esquerra de les quals, quan s'escau, hi ha els calderons, blaus o vermells; en els ff. 23v-30r, la configuració és semblant, no tan ben feta; en els altres folis, la caixa d'escriptura (273 × 123 mm) és dividida en dos corondells, separats per 15 mm.; en els primers folis, cada pàgina té 38 línies; en els de dos corondells, també de trenta-vuit línies.

Lletra gòtica formada, més tècnica la dels set primers folis, menys tècnica i estilitzada la posterior. Nombre considerable de notes en els marges, sobretot en les pàgines de rectangle central.

Hom diria que el compilador tenia més interès en les 'profecies' que en les obres d'Arnau de Vilanova, el qual, d'altra banda, no és mai citat; ho sabia el compilador que copiava o feia copiar escrits de mestre Arnau? Els dos arnaldians copiats podien haver estat considerats 'profecies' perquè pronosticaven el temps de l'anticrist.

FIRENZE

Biblioteca Nazionale Centrale
Conv. Soppr. D. 2. 1538

Aplec factici d'unitats diverses escrites damunt pergamí, dins enquadernació unitària, tapes de cartó, llom de pell marrona, amb tres línies de separació i quatre espais: en el terç inferior, teixell de paper: «Manoscritti / Conventi / D / 2 / 1538».

Mides: 272 × 210 mm; 260 × 185; 182 × 137 mm; 12 mm de separació entre corondells; 39 línies.

El *Tractatus de tempore adventus anticristi* es troba dins la unitat bibliogràfica formada pels folis de vitel·la 60-76, disposats en seqüència de carn-pèl/pèl-carn...: aquests tenen numeració recent amb llapis a l'angle inferior esquerre de la cara recto dels folis: 60- 75.

Els folis són aplegats en dos plecs:

a) Ff. 60-69: 5 × 2: hi ha reclam dins marc fet amb dibuix lineal al f. 69v: «quia manifeste»;

b) Ff. 70-75: 3 × 2: s'acaba el text, i per tant no hi ha reclam.

Text escrit per dues mans a dos corondells:

a) Ff. 60a-73a: ARNALDI DE VILLANOVA, *Sermo de ultimis temporibus anti-xristi* (al man) = *Tractatus de tempore adventus anticristi* (qui titulus receptus scribitur in marg dext folii 65d)

Inc.: constitui super uos speculatores... *Exp.*: ...et assertio Augustini xx^o *De civitate Dei*. Deo et Domino Ihesu Christo gratias. Amen.

Manus prima: ff. 60a-64b: 39 lín., duabus columnis.

Manus altera: ff. 64c-73a.

Scriptus in Italia saec XIV/1

Ed.: PERARNAU, «ATCA», VII-VIII (1988-1989), 134-169.

b) Ff. 73b-75a: *Sermo cuiusdam sapientis qui Eperitus vocabatur*

Inc.: jvuenis homo commendat se ad utile. Vtilis commendat se ad ducem...

Exp.:...cum omnibus bonis que in eodem me deuenient.

Qui uiuit et regnat deus per omnia secula seculorum. Amen. Amen.
Explicit liber Eperiti. Deo gratias. Amen

c) F.75a

De statura et forma Ihesu Christi

Inc.: I Egitur in annalibus hebreorum quod dominus noster...

Exp.: ...Speciosus forma pre filiis hominum diceretur et esset.

d) Ff. 75b-75v: Vacat.

Era el *De tempore adventus anticristi* copiat en aquest petit recull a fi que el seu posseïdor tingués a la mà unes pàgines que li recordessin la caducitat de les coses d'aquest món i que la darrera paraula era del Jutge final?

GÈNOVA

Biblioteca Universitària

Gaslini, MS. A IX 27

Sobre aquest manuscrit hi ha la corresponent descripció en el llibre d'Oriana CARTAREGIA, *I manoscritti «G. Gaslini» della Biblioteca Universitaria di Genova*, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato 1991, repetida per la mateixa autora dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XII (1993), 20-23. Completarem la descripció d'aquest volum factici en el punt de la presentació dels texts de cada un dels blocs que el formen.

I.

Ff. 1^a-98^c. *Inc.*: Deus Sanctissime existens... Incipit compendium siue comentum artis demonstratiue. Quoniam omnis scientia est de vniuersalibus, vt per vniuersalia sciamus de particularibus... *Expl.*: ...cautelam et defencionem domini nostri Ihesu Christi Amen.

Ramon LLULL, *Commentum sive compendium artis demonstrativae*.

Ed.: SALZINGER, *Raimundi Lulli Opera Omnia*, Moguntiae 1722, III.

II. *Obres d'Arnau de Vilanova o relatives a ell*, Ff. 99-132.

1. Ff. 99^a-101^a. *Incipit epistola ad gerentes zonam pelliceam*.

Inc.: [C]unctis viuere volentibus in euangelica paupertate... *Expl.*: ... in spiritu elie christum annunciabunt.

Explicit: Benedictus sit dominus noster ihesus christus. Amen.

ARNALDI DE VILLANOVA, *Epistola ad gerentes zonam pelliceam*

Ed.: CARTAREGIA-PERARNAU, «ATCA», (1993), 7-42.

2. Ff. 101^c-110^c. *Incipit conflictus Iudeorum*

Inc.: [D]ominus rex est certificatus per scripturam sacram... *Expl.*: ...omnia talmuta infra octo dies afferatis ey vel sue curie.

Deo gracias.

ARNALDI DE VILLANOVA?, *Conflictus Iudaeorum*

3. Ff. 111^c-131^c. Ihesus Christus

3a. Ff. 111^{r-v}.

Inc. prooemium: [T]empore colubri leene filii...²⁴ *Expl.* : ...Duo dum fuerit in presenti corpore nos facere permittat, scilicet permanere in dilectione Dey et proximi et intellectum nobis aperiat corporalem et animale, ut videre possimus gloriam crucifixi, qui in unitate patris et spiritus predicti vivit et regnat in secula seculorum amen. Deo gracias ...tradent sepulcrum altissimi manibus impiorum.

3b. Ff. 112^a-131^c

Inc. textus: Domus est cooperimentum prohibens corruptiones... *Expl. textus*: ...ut uidere possimus gloriam crucifixi. Qui in unitate patris et spiri-

24. Les primeres línies han estat transcrites per GRUNDMANN del ms. d'Arràs (p. 43 de l'article= A) i ací seran comparades amb les del nostre (G) i amb les del ms. de Roma, Valli-celliana I 32 (V)

A De summis pontificibus V Incipit ab Innocentio IIII

Tempore colubri leene filii aquile insignite pastor regnabit in solio qui (AV G om) a colubro passiones plurimas (et iacturas G om) recipiet, non actus fidei, sed temporalium rerum maximus amplexator, cuius tempore de petrosa prouincia (A arrida G arcida V arida) uirga florebit renitens et preclara (V om et preclara). Flores eius erunt tenues et melliti preclaraque (AV preclaraque) substantie (V herbarum). Vhe (A Ve V Veh) illis qui flores huiusmodi (V huiusmodi flores A huius) usurpabunt sub specie gubernandi et in eis amittet (A amittent) tenuitatem et mel. Ut puto angelice (V anglice) religionis pastor (V om) primus quod (AV pro) uirga describitur, qui penitus lectionem euangelicam imitabit (V imitabitur). Eius posterii pauci et modice durati (AV duraturi) in (V id est) primitiui pastoris doctrina. De quo potest fidelium congregatio nimium condolere, et ita sibi ecclesia (V excelsum) frontem ascribens improbe meretricis colores flores (AV florum) natorum in uirgula nominata diuersimode uariabit. Et in (V om) M CC LXXX partibus temporum uarietas florum fiet».

tus predicti vivit et regnat in secula seculorum amen. Explicit liber Deo gracias.

Inc. comm.: Domus est cooperimentum, etc. Cum actor iste suam ordinet prophetiam... *Expl. comm.*: [f. 127c] ...duos pontifices medios inter Bonifacium et Pastorem angelicum. Nec erit ei difficile per predicta uidere quomodo descriptiones propositae per istum prophetam eis conueniant.

AUCTORIS IGNOTI, *Liber de flore*

Ed. d'una part, GRUNDMANN, «Historisches Jahrbuch», 49 (1929), 80-91; reproduït dins *Ausgewählte Aufsätze*, II,101-162

Ed. de fragments, VAUCHEZ et alii, dins JEAN DE ROQUETAILLADE, *Liber ostensor quod adesse festinant tempora*, Roma 2005, 868-883.

4. Ff. 131^c-132^d. *Incipit passagium ad partes ultramarinas, quod tunc promovebatur.*

Inc.: [P]assagium ad partes ultramarinas quod nunc per Sedem apostolicam... *Expl.*: ...predicantem et Iesum Christum euangelizantem. Explicit. Deo gracias.

ARNALDI DE VILLANOVA?, *Tractatus contra passagium ad partes ultramarinas*

III.

Ff. 133^r-142^v. *An in sompno melior quam in vigilia digestio per femor celebretur utiliter membrorum omnium cum doctoribus idem tamquam dubium reputetur*

Inc.: Primo dicit titulus in ordine sententiali sompno... *Expl.*: ...et nostro ferrario torrella gratem fiendo [...], idcirco tanti a vobis honoris michi collati me indignum assero. Ideo vobis Dominus affluentissime recompensset

AUCTORIS VALENTINI IGNOTI, *An in somno melior quam in vigilia digestio...*

Una primera observació, relativa al conjunt del volum, consisteix en una constatació negativa; no és pas aquest volum ara genovès l'únic que amb certesa ha passat per les mans de Pierleone da Spoleto, i si el comparo amb els dos que un servidor conec una mica més, el Vat. lat. 5732 i el de Roma, Arxiu Carmelità de Sforza Pallavicini, constato que aquells dos són constituïts d'agregació de textos, copiats amb unes característiques unitàries de tamany dels folis i de mides de la caixa d'escriptura, fins i tot de grafia o grafies predominant(s), que fan pensar en volums encarregats pel mateix Pier Leoni da Spoleto. Ací, res d'això. Tenim tres unitats que arribaren a les mans de Pier Leoni, que ell llegí i anotà, però no tenim constància que n'hagués encarregada la transcripció a un copista o a un obrador 'de la casa'. Per força m'he de preguntar si aquesta manca d'encàrrec, unida a la numeració feta per Pierleone només en la primera unitat fins al f. 98, no significa que les dites tres unitats arribaren al metge esmentat en moment molt tardà i ell es limità a unir-los, donant-los així forma de volum?

Segurament la principal novetat d'aquesta descripció consisteix en la identificació del text dels ff. 111-131 amb el *Liber de Flore*, sobre el qual encara l'estudi bàsic és de Herbert GRUNDMANN, *Eine Schrift der Franziskaner-Spiri-*

tualen aus dem Anfang des 14. Jahrhunderts, dins «Historisches Jahrbuch», 49 (1929), 33-91; fins ara només n'eren conegudes tres còpies, la d'Arras, BM, ms. 651, sobre la qual treballà Grundmann, i dues de tardanes, del segle XVII, a Roma, Biblioteca Vallicelliana, mss. I 32 i I 33; el fet que l'edició de IOANNES DE RUPESCISSA, *Liber Ostensor quod adesse festinant tempora*, Roma, École Française 2005, 868, tampoc no en conegui d'altres, demostra que fins ara la nostra còpia era desconeguda.

A fi que el lector tingui alguna idea de l'estructura del *Liber de Flore* atès el paral·lelisme existent entre el text de la ,profecia' i el seu comentari, recordaré que en el nostre cas tenim, en primer lloc, una introducció, que ocupa el f. 111a-d; comença com tot el text, amb la frase: «Tempore colubri leene filii aquile insignite... i *Expl.*: ...tradent sepulcrum Altissimi manibus impiorum»; el cos del tractat comença en el f. 112a, tant text com comentari, amb «Domus est cooperimentum...» i el comentari s'acaba en el f. 127c amb la frase ja reportada més amunt en la fitxa textual; en canvi, el text continua fins al final amb l'èxPLICIT que també consta en el seu lloc. Entre el f. 112a i el 127c text i comentari es van conjuntant en cada pàgina d'acord amb la respectiva longitud: el text és escrit i inicialment subratllat en la part superior de les pàgines i el comentari és escrit, però no subratllat, en la part inferior; però a partir del f. 127c, el text pròpiament dit, no havent-se de distingir del comentari, ja no és subratllat.²⁵

En l'estudi que acompanya l'edició de l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam*, la dott.ssa Cartaregia, encetava la prehistòria del volum ara genovès, recordant que havia estat encobertat per l'antiquari de Florència, Stefano Rosselli abans del 1664; esperonat per aquesta primera notícia, he intentat d'anar més enre i he constatat dues dades: la presència de notes marginals en el volum, sobretot en les unitats primera (Llull) i segona (Arnau de Vilanova), i encara que només testimonial, també en la terça (pàgines sobre somni i vetlla), notes marginals escrites amb idèntica cal·ligrafia, d'altra banda ben coneguda, la de Pier Leoni da Spoleto;²⁶ i que la tercera unitat (ff. 133r-142v), per mitjà del

25. Dono a continuació els apartats tant de text com de comentari precedits del número del foli i columna on es troben, avisant, però, que quan ambdós no coincideixen en el mateix foli, indico el foli del comentari després del mot que fa d'índex, entre parèntesis: f. 112a Domus est operimentum: 112b Deinde sequitur alia (pars); 112c Item dubitatur (112d); 112c Sumatur (113a); 112b Principia malorum (113a); 113b Floret igitur (113c); 113c In secunda, terminato (113d); 113c Videt (114a); 114b Clamabunt; 115c Quidam prorsus indignus; 116d Zona rotunda et vilis; 117b Pastoris; 118a Floret igitur; 118d Sine magni temporis (118c); 119a De ordine columbe; 119c Velox urbanus et prudens; 121a Privatione dicti principis (118c); 121b Deposito igitur; 122b Omnis circulatio (122a); 123a Separatus est populus (123b); 124a Duo tamen (124a); 124b-c Secundum quod literaliter (125a); 124c Non dico (125c); 125a Fidelium congregatio; 126c Celi narrabunt. I ací s'acaba el comentari, el text de la ,profecia', en canvi, segueix fins al final.

26. Tot i que també n'hi ha d'altres mans, que després assenyalarem, contenen anotacions de Pier Leoni da Spoleto els folis següents, pertanyents tots al primer text, *Compendium seu com-*

seu darrer paràgraf, assenyala amb claredat meridiana la seva procedència de l'antic Regne de València; diu així:

«Ideo vobis senatoribus et deffensoribus reyque publice protectoribus, dominisque meis precipuis, preceptoribus, dicionisque famosissime Valentine bajulo, juratis, etc., gratias reffero iuxta posse. Vobis, inquam, egregio ac magnifico viro domino Ugone de Cardona, et eçiam extrenuo ac nobilissimo domino Jacobo de Araguó, ex stirpe regia illustrato, que talia reddam pro munere dona? Vobis etiam multum honorabilibus viris multa scientia decoratis, scilicet, magistro Valseguer, et magistro Ferrario Torrella, grates fundo et aliis idcirco tanti a vobis honoris michi collati me indignissimum assero. Ideo vobis Dominus affluentissime recompensset».²⁷

mentum artis demonstrativae: 1r, 20v, 21r, 28a-29c, (31c *canc*), 33b, 35b-40a, 43d-53d, 64d, 65a-b, , 74, 77b-d, 79r, 83b, 84b-c, 87b-d, 89r-v, 90r, 92c, 94b-d, 95a; en la part dels texts arnalldians (ff.99-132), l'esmentat Pierleone deixà mostres de la seva cal·ligrafia en les anotacions dels folis 99r-v, 100v-101r, 101b-104b, 131v-132r; també són de mà seva les indicacions 'ebraycum' en els espais buïds del *Conflictus iudeorum*, ff. 101-110, i les dues del f. 139r, pertanyents al darrer text, *An in sompno...*; però, sobretot en el primer text, el de Ramon Llull, són nombroses les notes marginals de mà diversa: ff. 3r, 5v, 9v, 13a,d, 15b, 17b, 20a, 24c, 25a,c, 26c, 30b, 34a-c, 25b, 52c, 58a, 68b, 73d, 76b, 77d, 83c, 87c, 91v.

El nostre no és l'únic manuscrit de Pier Leoni da Spoleto, que actualment posseeix la Biblioteca Universitaria de Gènova, tal com ens informa el catàleg de l'exposició dedicada a Leon Battista Alberti: *Leon Battista Alberti: la biblioteca di un umanista*, a cura di Roberto CARDINI; con la collaborazione di Lucia BERTOLINI e Mariangela REGOLIOSI. Catalogo della Mostra tenuta a Firenze 2005-2006 (Comitato Nazionale VI Centenario della nascita di Leon Battista Alberti. Centro di Studi sul classicismo. Biblioteca Medicea Laurenziana, 16), Firenze, Mandragora [2005], 288-290. Per a d'altra bibliografia sobre el tema hom pot veure l'article dedicat a aquell personatge, *Leoni (Lioni), Piero (Pier Leone, Pierleone da Spoleto)*, de F. BACCHELLI, dins el «Dizionario Biografico degli Italiani», 64. *Latilla-Levi Montalcini*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2005, cols. 606-610.

27. Cap a l'acabament d'aquest text tota la cara verso del f. 141 és dedicada a la següent síntesi, que, intentant de contribuir a la història de la medicina catalana, dono a conèixer:

Titulus: *An in somno melior quam in vigilia digestio perfectior celebretur // utiliter membrorum omnium, cum a doctoribus illud tanquam dubium reputetur*

Prima conclusio: Animalibus omnibus, sompnus est passio necessaria et conueniens // ut preclara Aristolis (!) determinacio ueraciter est dicens:

collarium: secundum naturam alicui non semper conuenit animalis sompnus // et per consequens uigilis ut imperitis uidetur male opinantibus;

collarium: et quamuis famose et bene dictum sit omnia animalia dormire // tamen hominem longum ceteris sompnum habere pro nunc uolo tenere.

Secunda conclusio: Etsi humiditas ad sompnum prouocandum ualde necessaria // et similiter frigiditas, ut philosophorum medicorumque est uera concordia.

Tertia conclusio: Et licet omnium spirituum ad interiora in sompno fiat reclusio // tamen minor animalium quantitas ad exteriora est expansio:

collarium: minora ad interiora quantitas sompni tempore (al *canc*) animalium spirituum fit reuocacio // et ista est modernorum, ut Gentilis et Christofori uera correlatio (?).

Els personatges esmentats no sols indiquen el lloc de procedència, ans encara el temps: Hug de Cardona, en efecte, nét (per part de mare?) del primer duc de Gandia, Alfons el Vell, és documentat en el Regne de València, ducat de Gandia i concretament l'any 1425 a la plaça major de la vila capital del ducat, en la seva qualitat de baró d'el Real, Beniopa, Benicanena, Beni-peixcar i de les alqueries d'En Foixet, de Benicasareig i de l'Alqueria Nova, en la presa de possessió del nou duc Juan de Trastámara, nomenat pel seu germà, el rei Alfons IV Trastámara; reporta aquesta presència J. L. PASTOR ZAPATA, *Gandia en la Baixa Edat Mitjana: la vila i el senyoriu dels Borja*, Gandia, Centre d'Estudis 'Alfons el Vell' 1992, 57-58.

També Jaume d'Aragó (era d'alguna manera descendent del primer duc de Gandia, ja esmentat?), conseller reial, és documentat dues vegades en lletra del rei Alfons Trastámara, del 25, II, 1437, dins *Diplomatari Borja*, 3, ed. de Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, València, Ed. Tres i Quatre 2005, 185, núm. 110; i en p. 199, núm. 121 i 208, núm. 127.

I un darrer detall: la fins ara no identificada filigrana del darrer plec, visible en el centre del darrer foli, és la flor en forma de tulipa (BRIQUET, núm. 6661), ben present en llibres escrits a Catalunya.

Quant a la còpia del *Liber de flore*, publicat en part ja el 1929 per Herbert GRUNDMANN, aquest recorda que ell només en coneixia tres manuscrits: el d'Arras, BM, ms. 651; i els dos de Roma, Vallicelliana, J 32 i J. 33; ara, doncs, n'hi ha un altre. Comparat amb els fragments publicats per GRUNDMANN, la nova còpia presenta les variants que són normals entre dues trans-

Quarta conclusio: In sompno maioris quantitatis uitalium reclusio spirituum etiam aseritur // licet hoc conclusioni tercie aliquid contradicatur, a me sic tenetur.

Quinta conclusio: Si quis diffinicionem somni, ut ponunt doctores, subtiliter intueatur // plantis sopnum non inesse tamquam uerissimum sustentatur:

corollarium: et quamuis mala antiquorum sit opinio credentium plantas dormire // ipsis tamen aliquid simile sompno inesse procul dubio uolo sustinere.

Sexta conclusio: Quod in sompno talis est ligatio uel opilacio utique dicendo // quin a fortibus obiectis in aliquibus sensibus excitatio non sit fienda;

corollarium: per tactum et auditum in breuiori tempore fit sompni excitatio // quam per obiecta aliorum sensuum et hoc est omnium certa opinio.

Septima conclusio: In animalibus omnibus sompni causa nutrimentum esse aseritur (!) // et a modernioribus istud tamquam suficiens causa ponitur.

Conclusio responsabilis: Melior quam in uigilia digestio in membris omnibus est conplenda // sompni tempore, et hec est conclusio super omnes extollenda;

corollarium: peiorem in cerebro tempore uigilie digestionem esse dico quam sompni tempore, // et quanuis opinio Dini contrarium aserat, sic tamen uerum est opinare.

cripcions d'un mateix text; potser la diferència més visible rau en el detall que el text pròpiament dit de la ,profecia' ocupa en el manuscrit les línies del capdamunt de les pàgines i el comentari (que és l'explicació de com s'ha anat acomplint la ,profecia'), la part restant, la inferior de cada pàgina; en la publicació de Grundmann, en canvi, són intercalats: precedeix el paràgraf del text de la ,profecia' escrit en lletra rodona, i segueix(en) el (o els) paràgraf(s) del comentari, escrit(s) en cursiva, en seqüència única. De l'anàlisi de les referències del *Liber...* a esdeveniments contemporanis, l'esmentat professor alemany dedueix que el dit llibre hauria estat escrit entre el pontificat de Benet XI i el de Climent V: «um 1305 verfasst»;²⁸ el comentari, en canvi, seria, com és normal, posterior.

El *Conflictus iudeorum* té una particularitat: esmenta textos bíblics i l'autor ha volgut que fossin copiats en hebreu; cal suposar que el copista no sabia escriure en alefat i deixà en blanc un espai per a la corresponent frase bíblica hebrea (frase que, en cada cas, tot seguit és transliterada en lletres llatines, aquesta sí copiada); l'espai deixat en blanc per al text bíblic en hebreu té, no sempre, però sí en les primeres pàgines (i després de tant en tant), una paraula escrita per Pier Leoni da Spoleto: ,ebrayce/ebraycum', amb lletra més menuda que la normal, a tall de pauta per al rubricador.

Sabem amb total certesa que les tres unitats actualment integrades en el volum de Gènova han passat totes per les mans de Pier Leoni da Spoleto; preguntem-nos si hi passaren ja formant volum unitari o només escadusseres.

Amb certesa és possible d'afirmar que, almenys en un primer moment, les tres unitats eren escadusseres. Ho demostra l'anotació del f. 98v (el foli darrer de la primera unitat, la del llibre de Ramon Llull), *Compendium sive commentum artis demonstratiuae*, en l'espai superior al text copiat, angle dret. Diu, en italià: «Carte in tutto scritte 98»; les dues xifres del 98 són de la mateixa mà que ha numerat les 97 precedents: si quan Pier Leoni posà aquella numeració, hagués existit la situació actual de continuïtat entre la primera i la segona unitats, hauria continuat numerant, cosa que no féu ni en aquell moment ni en cap altre de posterior; d'ací que a partir de l'actual foli 99 els números dels folis siguin escrits no en l'angle superior dret de les cares recto, ans en l'inferior esquerre de les pàgines recto i amb llapis.

No m'atreveixo a afirmar res més, encara que em semblaria més normal que l'agrupació de les tres unitats en volum unitari hagués estat realitzada per Pier Leoni da Spoleto, més encara, posats a aventurar hipòtesis em pregunto si les tres unitats que coneixem no arribarien a les mans del metge habitant a

28. El *Liber de flore* «muss geschrieben sein in dem Jahr als Angelo Clarenò noch im Osten, fra Liberato aber in Mittelitalien tätig war. Im denselben Jahr sass Ubertin von Casale... auf dem Mont Alverno (!)... und schrieb dort sein... *Arbor vitae crucifixae Jesu*», *Liber de Flore. Eine Schrift...*, 45; «um 1305 verfasst» és a la p. 44.

Roma, Campo dei Fiori, gràcies als bons oficis d'algun dels metges contemporanis valencians, els Torrella,²⁹ metges d'Alexandre VI i de tants dels seus. Si ja d'abans la família es dedicava a la medicina, cosa que no em consta, el Ferrer Torrella esmentat en el text, podria haver estat l'avi dels Torrella contemporanis de Pier Leoni da Spoleto.

Després, la història del volum continuaria ja en la primera meitat del segle XVII a Florència en mans de l'antiquari Francesco Rosselli, de qui rebria l'enquadernació actual; en temps posteriors viatjaria a Gènova a la biblioteca privada de G. Gaslini i d'ací a l'actual Biblioteca Universitària, on presenta les característiques indicades en la descripció.

No puc posar punt i final a la informació sobre el volum ara genovès sense formular d'altres hipòtesis entorn els quatre texts d'alguna manera arnaldians (ff. 99a-132d), desplegant una hipòtesi més general, formulada en parlar del Vat. lat. 3824.

El primer, *Epistola ad gerentes zonam pelliceam*, clarament adreçat al grup francès de Guiard de Cressonessart i de Marguerite Porète, tal com ja vaig raonar en l'edició del text («ATCA», XII [1993], 7-42), tothom sap que també es troba (incomplet) al final del Vat. lat. 3824. El fet de trobar-se en aquest volum i en la col·locació esmentada deu significar que el detall de trobar-se en primer lloc dels quatre opuscles genovesos és indicador que, cronològicament, també és l'escriu més antic dels tres més clarament arnaldians ací aplegats (*Epistola*, *Conflictus*, *Passagium*, no, però, del *Liber de Flore*, d'autor contemporani però divers d'Arnau de Vilanova i segons GRUNDMANN escrit entorn el 1305); els altres dos porten clarament empremta siciliana, començant per l'incipit del segon: «Dominus rex est certificatus...», que sembla referir-se a Frederic III de Trinària (Sicília), rei que tot fa suposar present, acompanyat d'Arnau de Vilanova, darrere el *Conflictus iudaeorum*.

Suposat aquest origen, cal que ens preguntem com hauria arribat el bloc dels ff. 99-132 a mans de Pier Leoni da Spoleto, destí final d'un viatge que

29. Sobre aquesta família de metges valencians, hom pot veure els recents estudis d'Anna M. OLIVA, Olivetta SCHENA, *I Torrella, una familia di medici tra Valenza, Sardegna e Roma*, dins *Alessandro VI dal Mediterraneo all'Atlantico* «Atti del Convegno, Cagliari 17-19 maggio 2001», a cura di M. CHIABO, Anna M. OLIVA, Olivetta SCHENA, Roma, Roma nel Rinascimento 2004, 115-146; i més en concret, Jon ARRIZABALAGA, *Los médicos valencianos Pere Pintor y Gaspar Torrella y el tratamiento del mal francés en la corte papal de Alejandro VI Borja*, dins *El Hogar de los Borja*, Xàtiva i València, Conselleria de Cultura 2001, 141-157. El més conegut és, però, Jeroni Torrella pel seu *De imaginibus astrologicis*, sobre el qual hom pot veure Vittoria PERRONE COMPAGNI, *Le immagini del medico Girolamo Torrella*, dins «Annali dell'Istituto di Filosofia. Università di Firenze. Facoltà di Lettere e Filosofia», 1 (1979), 17-45; Maïke ROTZOLI, *Osservazioni sul De imaginibus astrologicis di Girolamo Torrella*, dins «Rinascimento», 31 (1991), 219-237; i Nicolas WEILL-PAROT, *Causalité astrale et 'science des images' au Moyen Âge. Éléments de réflexion*, dins «Revue d'Histoire des Sciences et de leurs Applications», 52 (1999), 207-240.

hauria comportat, d'una banda, l'existència d'un antígraf que no necessàriament havia d'ésser l'original i, si no ho era, com depenia de l'original, possiblement escrit a Sicília. La còpia ara genovesa, segons la classificació de la grafia realitzada per la dott.ssa Oriana Cartaregia, seria «scrittura mercantesca», per tant allunyada de la lletra formada, i m'atreviria a datar-la del pas del segle XIV al XV.

L'únic punt de referència que em veig amb cor d'assenyalar és l'existència d'altres volums manuscrits que, de la mateixa manera que el nostre ara genovès conté tres títols de mestre Arnau de Vilanova, diguem-ne menors i tardans, recordats en el paràgraf anterior; com és ara l'actual volum de Roma, Sant'Isidoro e Sant Patrizio, 1/58, que ens ha conservat una traducció 'italiana' de l'*Ad priorissam*, *De caritate*, el *De belemosina et sacrificio* i l'*Alia informatio beguinorum* en un petit volum en pergami escrit amb lletra formada dels primers anys (o potser decennis) del segle XIV.³⁰ L'altre cas seria el del volumet que hauria estat l'antígraf de les tres actuals còpies toscanes conservades en el volum de Florència, Biblioteca Nazionale Centrale, Conv. Soppr. G. 3. 368, ff. 29-57 (*Ad priorissam*, *de caritate*, *Lectio Narbone* i *Per ciò che molti...*), en el conjunt de les quals no és difícil de veure-hi una unitat, conservada al bell mig del volum actual.

Aquests dos punts de referència ens posen davant un petit fet, que, ni que en aquest moment no passi d'ésser una hipòtesi, no deixa d'ésser important: quan, després del 24 d'agost del 1305, acceptada pel papa Climent V la petició formal d'Arnau de Vilanova de sotmetre les seves 'editiones' anteriors al judici doctrinal de la Santa Seu i, trobant-se ell en l'obligació conseqüent de no incidir en el tema escatològic, es concentrà en la presentació de doctrina 'espiritual', i, ultra els llibres consistents preparats en l'editorial arnaldiana de casa de l'apotecari Pere Jutge, de Barcelona, hi hagué, no sé si 'de facto' o de forma intencionada, una distribució de petits reculls de títols 'espirituals' (en els casos coneguts, tres), el conjunt dels quals no formaven altre embalum que el d'un petit quadern, fàcilment portable (i dissimulable) en qualsevol sarró d'un espiritual itinerant. Quelcom per l'estil podria haver estat la petita llibreta que hauria arribat a mans de qui copià el segon bloc (ff. 99-132) de l'actual volum genovès. En aquest cas, l'origen d'aquell pobre quadern, sembla, segons l'actual estat dels coneixements, que s'hauria trobat en la península italiana.

Però és només una hipòtesi, destinada a ulteriors aclariments. De moment tenim que la classificació de les obres del mestre en els diversos aplecs de títols més o menys nombrosos, en llatí o en romanç, coneguts per l'inventari alçat

30. Volum presentat en el meu article *Trobada de Tractats espirituals perduts d'Arnau de Vilanova*, dins «Revista Catalana de Teologia», I (1976), 489-512.

El volum de Florència, Biblioteca Nazionale Centrale, Conv. Soppr. G.3.368, és analitzat en aquest mateix article.

en l'obrador editorial barceloní de casa de Pere Jutge, i aplegats després pel valencià Miquel Antiga dins la documentació dels inventaris de béns de mestre Arnau de Vilanova, hauria entrat en l'actual literatura arnaldiana mitjançant l'edició de l'*Alia Informatio Beguinorum*;³¹ els anys entorn de la mort del mestre hauria tingut una manifestació ben altra i ben alta en els llibrets de literatura arnaldiana específicament ,espiritual'.

* * *

Les pàgines anteriors són fruit del contacte continuat amb els manuscrits ,espirituals' d'Arnau de Vilanova, un contacte que, de fet, m'ha portat a connectar amb unes preocupacions ,profètiques' o almenys ,pronosticadores del futur', vivíssimes els anys del pas del segle XIII al XIV en la societat cristiana occidental, la de l'antic Imperi d'Occident; em temo que aquell contacte no m'hagi encomanat la passa i ara també un servidor caigui en aquella dèria de profetitzar o de preveure el futur, una mica com el ,speculator' que es dreça com a bada al lllindar del *De tempore adventus antichristi* de mestre Arnau.

En el moment de posar punt final a aquestes pàgines tinc la impressió que es van configurant dos temes de recerca arnaldiana per al futur: el de si ens n'ha arribada alguna pàgina autògrafa, que ens permeti de saber si algun recull d'obres és de mà del mateix Arnau de Vilanova; i el del cercle d',espirituals arnaldistes' de forta personalitat doctrinal, que, segons Grundmann en unes pàgines més d'una vegada esmentades en les anteriors, «um 1305» ja començaren d'aprofitar-se de la personalitat d'Arnau per construir barraques o almenys obrir paraigües que els defensessin de temporals i maltempsades presents o futures: quina consistència, tant numèrica com sobretot doctrinal, té el conjunt, encara no conegut, d'autors (també assenyalat per Grundmann) dins el qual trobaríem escrits com el capítol sobre Bonifaci VIII del *Liber de flore* o el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi De adventu antichristi*, o qui sap si l'*Epistola Cyrilli* que obre el Borgh. 205, o fins i tot l'*Expositio super Apocalypsi*, etc.³²

Ai posteri l'ardua sentença!

Barcelona, Sant Josep 2007-2008

31. (Studia, Textus, Subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia MCMLXXVIII, 113-114 i 122-125.

32. Encara que no directament, incideix en temàtica paral·lela Fabio TRONCARELLI, *La scrittura segreta: codici, copisti, inquisitori in Provenza e in Catalogna*, dins *La collaboration dans la production de l'écrit médiéval*. Actes du XIIIe colloque du Comité international de paléographie latine (Weingarten, 22-25 septembre 2000) réunis par Herrad SPILLING (Matériaux pour l'histoire publiés par l'École des chartes, 4), Paris, École des chartes, 2003, pp. 89-103, en particular 89-95.

NOTES I DOCUMENTS

Joan BUSQUETS I DALMAU

NECROLÒGICA DEL DR. JOSEP M. MARQUÈS

Escric aquestes ratlles quan fa just sis mesos que l'historiador i arxiver diocesà de Girona, mossèn Josep M. Marquès, ens ha deixat. Una sobtada i cruel malaltia, contra la qual va lluitar ardidament, el va doblegar. La seva estada a l'Hospital Dr. Trueta durà poc més de tres setmanes. Ingressat el 12 d'octubre, hi moria el 8 de novembre del 2007. El progrés implacable del càncer va aconseguir parar el motor [l'energia/ímpetu vital] d'aquest tenaç i infatigable treballador. Tenia 68 anys.

En aquests casos acostumem a exclamar: «Que descansi en pau!»; tot i que davant d'aquesta mort no em resulta fàcil de proclamar-ho. El descans no era pas una prioritat en la seva vida. Més aviat el contrari. Malgrat ser ben conscient de l'absoluta gravetat del seu mal, ell no afluixava la corda, i ha treballat fins a l'última setmana.

Josep M. Marquès i Planagumà, havia nascut a Cruïlles (Baix Empordà) el 8 d'octubre de 1939. Ben aviat la família es traslladava a Vilobí d'Onyar (la Selva), a «Can Comas». En aquest mas, a les afores del poble, va viure tota la seva infància i va aprendre a llegir, comptar i escriure, mentre alhora s'ensinistrava en les feines pròpies d'una família pagesa. Era el segon dels tres germans i, tot just complerts els 11 anys, ingressava al Seminari Diocesà de Girona, el curs 1951-1952. En aquest seminari va fer els estudis eclesiàstics complets (Humanitats, Filosofia i Teologia), que acabà el juny de 1963. El 7 de juliol de 1963 rebia l'ordenació presbiteral —junt amb els del seu curs— de mans del bisbe caputxí Fra Maties Solà, per raó de la malaltia del bisbe de Girona, Dr. Josep Cartaña, el qual moria poques setmanes després.

Estudis i docència

L'octubre d'aquell mateix any, en plena seu vacant, era enviat a Roma i, en un sol curs (1963-64), obtenia la llicenciatura en Teologia a la Pontifícia Universitat Gregoriana. Un any després, el nou bisbe Dr. Narcís Jubany, el designà professor de Teologia Fonamental (Introducció a la Teologia, Revelació i Església), matèria que professà al Seminari de Girona de 1965 a 1972.

En aquest any, per pròpia iniciativa, sol·licitava al bisbe de poder fer estudis d'Història de l'Església. La diòcesi de Girona tornava a estar en seu vacant, però el mateix Dr. Jubany, ja arquebisbe de Barcelona, continuava al front de la diòcesi gironina com Administrador Apostòlic. Marquès fou autoritzat per tornar a Roma, i, en aquesta segona estada, els seus estudis es van perllongar

quasi sis anys. A la Facultat d'Història Eclesiàstica de la Universitat Gregoriana, obtenia la llicenciatura (1974) i el doctorat (1978), amb una tesi sobre les relacions entre la Santa Seu i la monarquia espanyola en la segona meitat del segle XVII (*Nunciatura Millini: 1675-1685*). En aquesta etapa d'estudis, a partir del 1974, va ser admès com a becari de l'Institut Espanyol d'Història Eclesiàstica, annex a l'Església Nacional de Montserrat, i s'integrà en aquesta institució romana destinada a investigadors. Posteriorment va obtenir la llicenciatura en Història a la UAB.

Retornat a la diòcesi de Girona, reprenqué la docència al Seminari Major el curs 1977-78, en el que passà a ensenyar Història de l'Església medieval, alhora que era designat Degà d'Estudis. El juny d'aquell mateix curs llegia la tesi doctoral a Roma. (El P. Pierre Blet com a director i el P. Miquel Batllori com a censor va signar la tesi). D'aleshores ençà ha estat professor d'Història de l'Església al Seminari i, successivament, a l'Institut de Teologia i a l'Institut Superior de Ciències Religioses. Tot amb tot, encara professà l'Eclesiologia almenys dos cursos més: el 1980-81 i el 1985-86. Marquès, doncs, fou professor del Seminari Major de Girona fins el 1988, quan es va crear a Barcelona el Seminari Major Interdiocesà per a les diòcesis de la Tarraconense i els seminaristes gironins van esdevenir alumnes de la Facultat de Teologia de Catalunya.

El Dr. J. M. Marquès va ser també professor en aquesta Facultat, en la qual ensenyà des del 1982 al 1995, quan deixava les classes per decisió personal. La seva tasca docent s'amplia fora de les institucions pròpiament eclesiàstiques: va ser professor de Religió a l'IES de Salt i de Pedagogia religiosa a l'Escola Normal de Mestres, després Facultat de Ciències de l'Educació de la Universitat de Girona.

El seu treball científic ha rebut alguns reconeixements públics. En destaca dos: El 1996 li fou atorgat el Premi Jaume I d'actuació cívica catalana «per la seva activitat exemplar com a arxiver de l'Arxiu Diocesà de Girona, i també per la seva dedicació a la història tant erudita com de divulgació, amb més de 40 llibres publicats, fet que l'ha portat a ser considerat un dels investigadors més sòlids amb que compta l'Església catalana...» (Barcelona, 29 d'octubre de 1996). Poc després, el 2001, era escollit membre corresponent de la Reial Acadèmia de la Història de Madrid.

Els primers treballs històrics

Quan encara era estudiant al seminari i no havia complert 20 anys, publicava el seu primer treball d'investigació als «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» [AIEG]: *La Iglesia de Gerona durante los sitios de 1808 y 1809* (1959). Es tracta d'un article de més de 50 pàgines. L'any següent, als mateixos Annals, i en col·laboració amb Jaume Marquès Casanovas, publica el seu segon treball: *Apuntes históricos sobre el palacio episcopal de Gerona* (1960). A con-

tinuació (en col·laboració amb José Janini) dóna a la impremta els primers inventaris de textos manuscrits, la major part litúrgics: *Manuscritos de la Colegiata de San Félix de Gerona* i *Manuscritos toledanos en los legajos de Burriel*, de la Biblioteca Nacional de Madrid, tots dos publicats a «Hispania Sacra» [HS] (1962 i 1965). Finalment, vull esmentar entre les obres primerenques *San Pedro de Figueras* (1966). Es tracta de la seva primera publicació sobre una església parroquial, precedent de tantes altres que la seguiran en la Col·lecció Sant Feliu de la qual parlaré més endavant. Si esmento d'entrada aquests cinc primers estudis publicats és perquè em sembla trobar-hi un fil conductor, a la vista del conjunt de la seva obra. És a dir, d'entrada pot parèixer una dispersió temàtica excessiva, pròpia d'un historiador novell i que va a la seva. Tanmateix, aquesta diversificació d'interessos deixa veure la línia del treball de recerca al llarg de tota la seva vida: temes d'història de la diòcesi de Girona; edició de repertoris d'argument local, hispànic o romà; història d'esglésies i santuaris. Més endavant vindran les edicions crítiques de manuscrits; monografies de temàtica eclesial o d'art religiós, unes quantes biografies (dues de bisbes de Girona: Tomàs de Lorenzana i Constantí Bonet), fins a culminar la seva producció amb una història de la diòcesi. La bibliografia acadèmica supera els 170 títols, entre els quals més de 40 són llibres i una vintena (17) edicions de repertoris, índexs o catàlegs.

La «Col·lecció Sant Feliu»

Més de la meitat de les seves recerques publicades tracten d'història diocesana: el bisbat i les seves parròquies, esglésies i santuaris, monestirs i comunitats, amb una gran varietat. En el tema que més abunda, la història de parròquies (més de 30), sovint no es limita a estudiar el temple com a tal, sinó la vida i la dinàmica d'aquell poble a través del temps. Aquesta intenció queda ben reflectida en el títol que posa al llibre d'una de les parròquies que ell havia servit: *Fornells: l'església i l'Església*. La major part d'aquestes obres s'integren en la «Col·lecció Sant Feliu», que ell mateix havia iniciat el 1987 i que s'acabà el 2002. La «Col·lecció Sant Feliu» inclou la història de les esglésies de *Porqueres, Palamós, Cistella i l'ermita de Vida, el santuari del Mont, el monestir de Cervià, Santa Reparada de Begur, Borrassà, Cassà de la Selva, Monestir i esglésies de Breda, Avinyonet, Roses, Sant Feliu de Girona, Celrà, Siurana, Santa Maria de Blanes, Arbúcies, Sant Ferriol de Besalú, Navata, Fornells, l'Estartit, Sant Feliu de Guíxols*. Va emprendre aquesta col·lecció de pròpia iniciativa, i va voler batejar-la amb el nom de Sant Feliu, «el primer sant del bisbat, màrtir al segle IV». La finalitat que perseguia era la de «facilitar el coneixement i la visita de temples parroquials, monestirs, santuaris». El resultat és un total de 24 llibres, ben il·lustrats i pedagògics: onze són producte de Marqués tot sol; set són fets amb un col·laborador; cinc tenen un altre autor, clergue o laic, vinculat amb la parròquia o santuari. Finalment,

l'any 2002, apareixen els dos darrers llibres de la col·lecció: *L'església parroquial de Sant Pere de Figueres*, amb text reelaborat pel mateix Marquès, trenta-sis anys després del primer opuscle sobre aquesta església; i *El santuari de la Font Santa de Jafre*, l'autor del qual és Mn. Joan Planellas, rector del lloc. Mn. Marquès, en l'acte de presentació d'aquest últim llibre al mateix santuari, anuncià que donava per acabada la «Col·lecció Sant Feliu». La raó adduïda era el no haver trobat el sosteniment indispensable. Tanmateix, fora de la col·lecció, ha editat altres llibres i articles que també tracten de parròquies, santuaris i monestirs. Entre aquests excel·leixen dos reculls que aporten una informació exhaustiva, impagable: *Notes històriques sobre la diòcesi de Girona i les seves parròquies* (editat pel Bisbat, 1996) i *Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona* (Diputació 2000). Sobre la canònica de Vilabertran ha publicat quatre estudis, entre els que sobresurt l'esplèndida *Guia històrica i arquitectònica* (Curial 1993). Marquès defuig d'una història «a glòria de la institució». Preval en ell l'aspecte social de la història religiosa; no l'interessen només els prelats, sinó la vida del poble de Déu, les parròquies, l'art dels temples humils, les confraries, el culte de sants medievals, les congregacions, el govern de la *Bisbalia*. Tot l'interessava: prenia part en congressos o escrivia articles en l'escaiença d'aniversaris, com ara *El novè centenari de la Reforma Gregoriana a la diòcesi* (1978). En els tres volums del *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya* (Generalitat / Ed. Claret 1998-2001) ha col·laborat amb més d'un centenar d'articles...

Edicions de cartorals i altres còdexs antics

En aquest apartat es fa palesa la immensa capacitat de treball i el volum de l'obra que deixa enllestida l'incansable erudit que era Marquès. En el conjunt de la seva producció, les edicions crítiques de manuscrits, amb estudis, notes i índexs, tenen un volum excepcional. Van destinades als historiadors especialistes, però desvetllen respecte en qualsevol estudiós. El *Cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, fou publicat per la Secció històrico-arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1986) [157 pàgines]; la *Colecció diplomàtica de Sant Daniel (924-1300)*, editat per la Fundació Noguera (1997) [723 p]; *Escriptures de Vilabertran (968-1300)*, Figueres 1995, [404 p]; *Ordinari (Ritual) de Girona, 1502*, editat per la Diputació de Girona, 2006; el primer volum de *Lletres del bisbe de Girona. Segle XIV*, en col·laboració amb Jaume de Puig i Oliver (2007); i, sobretot, el *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona, s. IX-XIV*, 2 vols., Fundació Noguera 1993 [865 p.]. Aquest darrer cartoral ha fet possible de conèixer la història de l'Església a les terres de Girona sobretot en l'Alta Edat Mitjana.

En la seva bibliografia acadèmica (que el lector interessat pot trobar en la «Miscel·lània d'Estudis en memòria del dr. Josep M. Marquès») tenen un relleu notable també les edicions de repertoris, índexs i catàlegs de manuscrits

o d'impresos antics. Esmentat ja el *Manuscritos de la Colegiata de San Félix de Gerona* (obra amb la que enceta aquest camí el 1962), trobem les *Relationes ad Limina de la província eclesiàstica Tarraconense en el Archivo Vaticano* (AST 47, 1974); els *Pergamins de la Mitra*, de l'Arxiu Diocesà de Girona (1984); els *Indices del Archivo de la Nunciatura de Madrid I i II* (Roma 1975-1976 i 1985); i *Las instrucciones de la Nunciatura de Barcelona, 1710-1713*, dins «Antologica Annu», 24, 1977-78, 681-802. Profund coneixedor de la Biblioteca del Seminari de Girona, també ha editat dos catàlegs d'impresos de la Biblioteca: *Impresos gironins de la Biblioteca del Seminari Diocesà, 1502-1936* (1987) i, últimament, *Impresos dels s. XV-XVI. Biblioteca del Seminari de Girona* (2007).

Un arxiver emprenedor i amb punt d'honor

La guia de l'arxiu és el primer maldecap i l'anhel de tots els arxiviers. Constitueix l'eina indispensable per a posar a l'abast dels usuaris el material amagat en un arxiu. És, no sols obrir-los la porta, sinó acompanyar-los de debò. Marquès en va fer una qüestió d'eficàcia i de prestigi professional. Per la seva experiència d'investigador sabia prou bé que, d'entrada, el servei d'un arxiu es judica per la Guia de què disposa. Nomenat arxiver diocesà el 1980, doncs, dos anys després tenia enllestida i publicava la *Guia de l'Arxiu Diocesà de Girona* (1982). Una edició modesta, succinta, però suficient de moment. Va ser la primera guia editada dels arxius de la ciutat. Setze anys després n'ha fet una edició nova, totalment revisada, la *Guia-Inventari de l'Arxiu Diocesà* (Diputació de Girona 1998). Ho exigien l'arribada de nous materials, sobretot de fons parroquials, però també les noves metodologia i tecnologia. De fet l'arxiu ha canviat com un mitjà en aquests anys sota la seva guia. Ha aconseguit, amb pocs mitjans i menys recursos econòmics, posar al servei dels estudiosos eines modernes de recerca. Si ell mateix ha dedicat moltes hores a confeccionar inventaris i catàlegs de l'Arxiu Diocesà i de la Biblioteca del Seminari, també s'ha afanyat per posar a l'arxiu instruments electrònics, al servei dels investigadors i usuaris. Elaborà un CD Rom, que el 2007 assolí la 30 edició i que s'anirà actualitzant. El 2004 creà una pàgina web. Ha arribat a elaborar cap a sis-centes mil fitxes arxivístiques, ara penjades totes a Internet.

Llibres més a l'abast

Entre els llibres editats vull recordar els que, destinats a un públic més ampli, ja han tingut bona acceptació. Els dos llibres sobre la Nunciatura del segle XVII, ja esmentats, o el volum sobre *Concilis Tarraconenses* (Proa 1994), interessaran als especialistes. Però les seves recerques, de bracet amb la inquietud pedagògica que l'havia animat sempre, han fet possible una divulgació esplèndida d'aspectes de la vida religiosa i de l'art cristià. Aquí destaco *Rutes*

d'Art Sacre, 1939-1985, Cristians de Girona i Per les esglésies (tres llibres editats a la col·lecció «Quaderns de la Revista de Girona»: 1986, 1990 i 2000). I, finalment, la seva *Història de la Diòcesi de Girona* (en castellà, a la BAC, Madrid 2006; i en català, revisada i més ampliada, a Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 2007).

Una història de la diòcesi

Mereix una valoració especial perquè és l'última obra de la seva vida, en el sentit que representa el cim i la síntesi de les pròpies recerques. Un llibre que ell no pogué veure imprès, però que havia pensat i treballat intensament, fins amb una certa exaltació, i tot sol. Tenaç com era, es pot dir que l'acabà en plena malaltia. Ja a l'hospital, en un tros de paper que li vaig donar, va escriure la dedicatòria: «Populo Dei qui est Gerundae. Auctor» (pàg. 9 del llibre). Una història perfectament documentada i alhora interpretativa, fruit del seu treball d'investigació aplicat als fets, institucions i mentalitats. Escrita amb vigor i rigor, però sense complexos, invita a pensar més enllà dels esdeveniments i de l'època que narra.

Marquès, alhora historiador i arxiver, és l'únic que podia atrevir-se a escriure una història de la diòcesi d'aquest abast: des de la primitiva comunitat cristiana a Girona (segle III) fins passat el llindar del segle XXI. Ell podia fer-la tot sol i d'aquesta qualitat perquè, al llarg de la seva vida, havia estudiat tots els temes de l'Església diocesana. Una història, doncs, que és el fruit madur i la síntesi del seu treball i d'articles anteriors. Aquí no és el lloc, però el lector la pot trobar en la secció de *Recensions* del present volum. Destaco, tanmateix, cinc o sis temàtiques que desvetllen especial interès: pels orígens del cristianisme a Girona descarta les tradicions mancades de base documental; des de l'època carolíngia dóna protagonisme a les parròquies: cent seixanta-set acrediten la seva existència dins el primer mil·leni; més eficaç que la reforma de Trento ho fou la dels empenedors bisbes il·lustrats; la implicació del clergat en les lluites ideològiques i polítiques contra el liberalisme fou quasi unànime; ja al segle XX, els capellans socials van ser dispersats per l'autoritat diocesana. L'art té una extensió molt major que l'habitual en les històries eclesiàstiques. Un dels apèndixs, amb dades de totes les parròquies i esglésies, ocupa 58 pàgines i suposa un treball immens de l'autor.

Josep M. Marquès tenia una personalitat forta i manifestava un temperament dur, cantellut. Incansable en el treball, no tenia horaris: de bon matí, molt aviat, ja era a l'Arxiu i a la Biblioteca. Treballava independent, en solitari; tot i que amb els seus col·laboradors i els usuaris de l'arxiu era amatent i servicial. Apassionat, inconformista, passava fàcilment d'emprendre iniciatives al desànim i a la crítica general, però sabia reconstruir ponts. En ocasió del seu traspàs ha desvetllat una considerable onada de reconeixement i de gratitud, sobretot en el cercle d'historiadors i investigadors; però també entre

capellans i laics per la seva dedicació pastoral. Se la mereixia, perquè ha dedicat a la cultura del país i a l'Església diocesana el seu temps, la seva erudició, el seu esforç i fins la seva passió, en el doble sentit d'estimació o de patiment. El treball acadèmic i intel·lectual sempre el va compaginar amb responsabilitats ministerials en diverses parròquies: fou vicari de Sarrià de Ter, col·laborà a Sant Josep i a Sant Feliu de Girona, fou rector de Fornells, de Riudarenes i Sils, i finalment de Quart. Va ser també consiliari de l'HOAC, director del Secretariat de Catequesi i consiliari diocesà d'Escoltisme.

Una història de la diòcesi de Girona és el seu primer llibre pòstum. En veurem d'altres, ja que ha deixat estudis inacabats i alguns tot just iniciats. És en curs de preparació el volum corresponent a l'edició del *Cartoral de Rúbriques Vermelles*, que constituirà una aportació decisiva a la documentació de l'època medieval de l'Església de Girona.

Josep PERARNAU I ESPELT

RAMON LLULL I EL *LLIBRE DEL GENTIL I DELS TRES SAVIS**

Que el *Llibre del gentil i dels tres savis* és de Ramon Llull és sabut des del moment que mai no se n'ha pogut dubtar, perquè ja consta en les primeres llistes de llibres fetes en vida seva. Tampoc jo no en dubtaré.

Més encara, és considerat com el paradigma de la voluntat de Ramon Llull de dialogar amb altres religions i tothom sap (almenys tothom que en té alguna idea) que el *Llibre...* exposa el cas d'un gentil, filòsof (remarquem: gentil, no pas israelita, ni cristià, ni musulmà), que, arribat ja cap al final de la vida, es troba buit perquè no sap trobar resposta a la pregunta sobre el sentit de l'existència; emprèn una peregrinació de recerca i arribat a un cert lloc, es troba amb tres representants de les tres religions que tenien comunitat reconeguda en els estats de la Corona catalanoaragonesa, com Perpinyà (a França no hi havia musulmans i aviat en traurien els jueus), els quals veient la seva figura desencisada, li pregunten pel seu estat i ell els confessa els seus afanys: en resulta que mai no ha sentit a parlar ni de Déu ni de resurrecció i aleshores ells li demanen si, guiats només per la Intel·ligència (que justament també s'esqueia per allí en forma de Dama cavalcant blanc corcer), accepta que els tres savis li exposin el tema; acceptat, l'exposició té dues etapes: en la primera, un d'ells en nom dels tres, li dóna les raons filosòfiques a favor de Déu i de la resurrecció, i en la segona cada un dels tres savis li presenta les raons a favor de la respectiva Llei o religió, començant, d'acord amb la història, per l'israelita, seguint pel cristià i acabant pel sarraí. El final, el gentil, donant per bones les raons del primer apartat, se'n manifesta convençut i agraeix els coneixements rebuts, però no es decideix per cap de les tres Lleis o religions presentades (i ací, com si es tractés d'una novel·la per etapes, podem pensar que hi llegim: 'continuarà', perquè en realitat, la segona part arribaria al desenllaç en el *Liber tartari et christiani*). Però el nostre tema és el *Llibre del gentil i dels tres savis*. Limitem-nos-hi.

També jo m'hi limito, més encara, em limito a exposar un parell d'idees que, si no m'erro, poden ajudar a entendre el pensament de Llull en el *Llibre...* esmentat.

La primera és l'opció per l'exposició doctrinal, que va lligada al refús de la violència, refús que ha d'ésser més valorat perquè Ramon Llull accepta la

* Aquestes pàgines ofereixen un resum de les idees exposades de viva veu i en francès en la conferència donada a Perpinyà la tarda del 4 d'octubre del 2007 en el marc de la inauguració del Centre teològic Ramon Llull del bisbat de Perpinyà; la traducció francesa es basa en el text català d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», extrem que fa indispensable la seva publicació ací.

situació sociopolítica en la qual viu, la de ,cristiandar' (la d'una certa amalgama i simbiosi entre el pla civil i l'eclesiàstic, manifestat, per exemple, en el fet de demanar constantment la intervenció i el patronatge dels reis a favor de les escoles lul·lianes, com la de Miramar, creada i sostinguda amb cinc-cents sous anyals per l'infant Jaume, després rei de les Balears (i del Rosselló), Jaume II de Mallorca; també per Alfons II i Jaume II, comtes de Barcelona i reis d'Aragó i sobirans suprems de tots els regnes de la corona, Mallorca inclosa); però les seves peticions al braç secular no arribaren mai a demanar la intervenció del poder civil per a imposar la conversió de no cristians.

En aquest punt la doctrina de Llull és absolutament diàfana: la missió cristiana envers els infidels només pot ésser la que és continuació de la de Crist, dels apòstols i dels màrtirs, i si vessament de sant hi ha d'haver, ha d'ésser el de la sang pròpia i no pas de la dels altres; amb la mateixa claredat, però, també afirma que la defensa és de dret natural i que l'única hipòtesi en què la cristiandat pot emprar la violència és en la d'ésser atacada per un enemic que posi en perill la seva mateixa subsistència o la seva integritat. En vida de Llull aquesta hipòtesi es donà almenys una vegada: el 1291, en la caiguda de Sant Joan d'Acre en poder dels musulmans; i per això, Ramon Llull, que fins a l'any 1291, havia estat totalment contrari a la croada, escolta les angoixoses peticions d'ajuda del papa Nicolau IV, i li envia, afegint-hi dos capítols sobre la recuperació de Terra Santa, una petició que tenia preparada demanant no pas la croada, ans la conversió dels infidels; encara ara aquell escrit es segueix intitulant *De modo convertendi infideles*. Des d'aquell moment, Llull, que havia estat sistemàticament ignorat pels papes i seguiria essent-ho, aprofita el moment en què aquests demanen ajut per a la reconquesta de Terra Santa per fer-los escoltar la proposta de missió autènticament cristiana, en relació a la qual ell mateix des del moment que començà d'escriure havia deixat ben clar que una missió barrejada amb violència, per aquest sol fet deixava d'ésser cristiana. I no cal dir que el *Llibre del gentil...* és una proposta plenament cristiana.

Sembla que en el nostre moment de primers anys del segle XXI, la ,cristiandat' o ja no existeix o que, si subsisteix en algun punt de la Terra, s'hi està volatilitzant i per això, per part cristiana l'única possibilitat de confrontació és la doctrinal i espiritual. És també així per part de l'Islam? Ell segueix essent un bloc en el qual el pla civil i el religiós segueixen vivint en simbiosi i el segon sembla totalment integrat en el primer; és acceptable la seva forma de ,respectar' la llibertat de les persones en el pla de la consciència i, doncs, en les decisions religioses?

Quina és la proposta de Llull a les tres religions, representades pels tres savis, en relació a aquell gentil, protagonista del llibre que ens ocupa? És la de valdre's únicament de la intel·ligència, personificada per la Dama, que els fa jurar la constitució de limitar-se a exposar raonaments que ella, la Intel·ligència, doni per vàlids. I fa una diferència ben atencional: si es tracta d'ajudar el gentil a donar sentit als darrers anys de la seva vida omplint-li la

buidor amb el coneixement de Déu i l'esperança de la resurrecció, tots tres poden estar d'acord i proposar al gentil una doctrina única: és allò que fan en la primera part del llibre en què parla un únic ‚savi‘ en nom de tots tres. I exposa al Gentil, que, recordem-ho, és filòsof, raons vàlides en filosofia. En quina?

Entorn de mitjan segle XIII s'estava produint un fet que faria canviar la trajectòria de la ciència europea: la traducció al llatí de l'obra completa d'Aristòtil, sobretot la dels llibres dedicats a l'estudi dels fenòmens naturals (Física) i al de la Metafísica: l'impacte fou tan gran que, en el camp de les ciències de la naturalesa encara en vivim, car les darreres descobertes, per exemple les del camp de la biologia, no són altra cosa que el resultat de l'exigència de fonamentar la ciència pròpiament dita damunt l'experimentació de la realitat natural i sensiblement constatable; l'impacte fou tan gran, que tota l'explicació tradicional de la realitat trontollà i hi hagué un moment (que durà com mig segle) en què fins i tot les autoritats hagueren de cridar a la prudència: els musulmans ja ho havien fet amb els seus filòsofs, que havien fet de cadena de transmissió de l'aristotelisme; ho faria el bisbe de París, Étienne Tempier, el 1277, ho farien els israelites amb una proclamació publicada al Call de Barcelona el 1305, a través de la veu del gran rau Salomó ben Adret, prohibint l'estudi dels llibres de física i de metafísica d'Aristòtil als estudiants jueus menors de divuit anys. El mateix Ramon Llull, ja en els darrers anys de la seva vida, es contraposaria a les manifestacions radicals d'aquell impacte, l'averroisme, amb un bon grapat d'obres seves.

Mentrestant, aquells nou anys del decenni del 1260, en què ell aprengué llengua i pensament dels musulmans sota el mestratge d'un seu esclau sarraí, Ramon Llull es formà empeltant-se en els esquemes de l'herència tradicional de jueus, cristians i sarraïns, els que en l'Occident europeu ens havien arribat, per camins més o menys directes, de Plató i havien estat repensats i repastats per sant Agustí d'Hipona, per sant Anselm de Canterbury, pels mestres de Sant Víctor de París i ja en plena segona meitat del segle XIII per sant Bonaventura... i pel mateix Ramon Llull, tal com amb poques paraules sentència un dels grans teòlegs del segle XX, Yves M. J. Congar, en fer la història del mot i del concepte de teologia (*Théologie*), en el «Dictionnaire de Théologie Catholique»: «...on pourrait retrouver la notion de Théologie de saint Bonaventure dans ses disciples...; ultérieurement, sans qu'il soit disciple immédiat et en lui reconnaissant son originalité propre, dans Raymond Lulle» (XV, 1946, col. 397).

Alguns dels punts bàsics, on es manifesta la diferència entre les dues posicions és en la mateixa definició de ‚teologia‘, que els continuadors de la tradició tendeixen a definir com a ‚intelligentia fidei‘, si ja no com a ‚sapientia fidei‘, englobant alguna cosa més que la sola raó, i els altres com a ‚scientia fidei‘, insistint en les exigències aristotèliques de ‚ciència-epistème‘; un altre punt és el del sil·logisme com a exigència de demostració científica; i Llull, cap al final de la vida, també farà sil·logismes, ni que només sigui perquè els

,artistes' de París el tinguessin per alguna cosa i no el poguessin menysprear; però de bon començament, en el gran *Llibre de contemplació* o en el *Llibre del gentil i dels tres savis*, ni que només sigui perquè els infidels l'entenguessin, ja que globalment seguien els camins tradicionals, considerarà que tot raonament teològic ha de començar per Déu (i així, cada paràgraf dels 365 capítols i els trenta paràgrafs de cada capítol del *Llibre de contemplació* —recordem que ell mateix diu que la primera redacció fou en llengua àrab— comença amb una lloança a Déu, car altrament deu ésser impensable que els musulmans es dignarien llegir-lo?), i que el raonament humà entorn la doctrina rebuda de Dalt pel camí de la fe ha de consistir a descobrir la ,significació', que és el llaç que uneix qualsevol realitat d'aquest món, material o espiritual, amb la Realitat Infinita. Per això, tothom pot llegir en el *Llibre...* títols com aquest del capítol CCCXXXIX: *Com hom adora e contempla l'honorat Déus gloriós per tal que li dó coneixença e demostració de ses virtuts glorioses*, o els dels que comencen *Com hom adorant e contemplant...*, per exemple els d'entorn el CCCLX:

CCCLIX: *Com hom adorant e contemplant nostre senyor Déus, sap haver art e manera de dir paraules retòricament ordenades;*

CCCLXII-CCCLXIV: *Com hom, adorant e contemplant son Déus gloriós, reep art e manera per la qual ha coneixença en l'esputació qual és vera, o l'afermació o la negació, o:*

CCCLXIII: *...sap haver art e manera per la qual coneix com l'enteniment reep en conclusió drete figura o torta;*

CCCLXIV: *...sap haver art e manera per la qual obre veritat o falsetat, és a dir, parlant en plata, adorant i contemplant hom pot arribar a conèixer els secrets de la retòrica i del sil·logisme, i no cal dir de la teologia, de la qual parlen els capítols CCCXVI-CCCXLVI.*

Tampoc no cal dir que si llegim aquells capítols (i en general les pàgines doctrinals del nostre connacional) portant davant els ulls ulleres aristotèliques, no hi entendrem res. Si ens les llevem, aviat haurem descobert la importància que té per a Llull el sintagma ,significació i demostració'.

La ,significació', en efecte, és el llaç que per a Ramon Llull estableix la comunicació entre terra i cel o entre món i Déu; descobrint-lo i pensant d'acord amb l'expressió del *Gènesi* segons la qual Déu creà l'home «a imatge i semblança nostra» (I, 26), tenim a les mans un camí de doble direcció; la que va de dalt a baix i ens permet de conèixer l'origen ontològic o metafísic de les realitats creades tant com d'una manera o altra reflecteixen la realitat summa de Déu; i de baix a dalt ens permet de resseguir, com una escala ascendent, les passes del nostre coneixement de tots els plans de l'ésser des del més material i accidental, passant per tota mena d'organismes biològics, per l'home i el seu doble component corporal i espiritual, pel món purament espiritual dels àngels, fins al més elevat de la unitrinitat de Déu.

I així, en treure la conseqüència del primer raonament explicat per un dels savis en nom de tots tres, el text diu:

«...per açò és SIGNIFICANÇA E DEMOSTRACIÓ que si bé finit, qui és menor e qui's cové ab no ésser, és en ésser, ¡quant molt més, sens tota comparació, cové que sia un infinit bé que sia en ésser! Lo qual bé és, bells amics, nostre senyor Déus, qui és sobirà bé...» (Ramon LLULL, *Obres essencials*, I, Barcelona 1957, p. 1060).

I amb semblants raonaments prossegueix la seva exposició, tant el savi que parla en nom de tots tres en convèncer el Gentil de l'existència de Déu i de la resurrecció en la primera part del *Llibre del Gentil e dels Tres Savis* (pp. 1060-1072), com cada un d'ells en proposar la doctrina de la pròpia «Llei», és a dir, de la pròpia religió (parts II-III i IV, pp. 1073-1133).

No cal dir que el mateix Llull degué veure el perill de trobar pertot 'significació-demonstració' a base de semblances llunyanes i crec jo que al cap de poc d'haver escrit els dos textos bàsics (*Llibre de contemplació*, *Llibre del gentil e dels tres savis*), trobà també la forma de defensar-se del perill de fantasiejar i elaborà les successives formulacions de l'*Art lul·liana*, que era una forma de fer que les 'significacions' toquessin de peus a terra.

I ja, per acabar, només crec que cal subratllar dues coses: 1) l'esforç fet per Ramon Llull a subratllar fins al màxim allò que cada religió que no és la seva pot tenir de bo. En aquest sentit crec que són exemplars els capítols de la quarta part del *Llibre del gentil...*, en els quals el nostre polígraf posa als llavis del savi musulmà les seves glòries en els capítols intitolats *Que Mafumet sia profeta* i *De l'Alcorà*, tot i que a continuació, en el capítol sobre Mafumet, també posi en la boca del Gentil un parell d'observacions, que deixen en pau la consciència cristiana de l'autor. Recordem, també, que en totes les variants de l'*Art lul·liana* Déu (és a dir, la figura A) ocupa sempre el punt primer, suprem i fontal.

I 2) la primera part i el seu objectiu, que és el de convèncer el Gentil de l'existència de Déu i de la resurrecció, és a càrrec d'un dels savis en nom de tots tres: i aquesta no és només una troballa retòrica o de presentació doctrinal, ans també una proposta diguem-ne política i profètica, la de suggerir als responsables de les tres religions presents a l'Europa d'aquell temps —i en la d'ara—, que es dediquen a fer-se la guerra, la de suggerir, dic, que en allò que els és comú —ara podria ésser una real i no únicament verbal, intervenció decidida a favor de la pau o a favor de la pràctica del «donar menjar al qui té fam» en els pobles encara famolencs—, asseguressin una actuació no sols coordinada, ans unitària en tot allò que els és comú: seria una forma de demostrar que allò que els interessa no és pas el prestigi de la pròpia institució ans el servei a la pau i als necessitats.

Espero que l'exposició oral —i ara l'escrita— d'aquest parell d'idees inciti —i qui sap si ajudi poc o molt— algun dels oients o dels lectors a empen-

dre amb més coneixement de causa la lectura directa del *Llibre del Gentil e dels tres savis*.

Per endavant, grans mercès!

Perpinyà i Roma,
octubre i novembre del 2007

Josep PERARNAU I ESPELT

LA SENTÈNCIA DEL BISBE DE VALÈNCIA, JAUME D'ARAGÓ,
SOBRE EL BEGUÍ JAUME JUST I L'HOSPITAL DELS BEGUINS
(30 juliol 1372)

En el seu bell llibre *Un formulari i un registre del bisbe de València En Jaume d'Aragó* (recensionat en la corresponent secció d'aquest volum), i concretament en la seva segona meitat, la del registre, la prof. M. Milagros Cárcel Ortí ens acaba d'oferir, ambolcallat enmig dels altres dos-cents quatre documents registrats, la transcripció de la sentència episcopal indicada en el títol, que és autèntic joiell per als qui procuren conèixer la vitalitat dels grups 'espirituals' valencians d'ascendència franciscana radical, rebuda segurament d'un capdavanter com Arnau de Vilanova, ja els primers anys del segle XIV. I és un joiell perquè ens informa (ai las!, gasivament, per al nostre gust) dels darrers anys d'un autèntic capdavanter d'un almenys d'aquells grups, l'empordanenc (de Far d'Empordà) fra Jaume Just.

Aquest personatge —i el grup beguú que l'envoltava, el de l'Hospital dels beguins', de la ciutat de València— ens era fins ara relativament conegut gràcies a les pàgines que li dedicà Josep M. POU I MARTÍ, en el seu tothora indispensable recull *Visionarios, beguinos y fratercelos catalanes (siglos XIII-XV)*,¹ també gràcies a les complementàries d'Agustín RUBIO VELA i de Mateu RODRIGO LIZONDO, *Els beguins de València en el segle XIV. La seua casa-hospital i els seus llibres*,² on trobem informació ben documentada sobre el pas a València des dels extingits Freres de la Penitència de Jesucrist al grup o grups d'hommes i dones del Terç Orde de Penitència de Sant Francesc (també sobre fra Jaume Just) i sobre la biblioteca, que, durant almenys gran part del segle XIV, tingueren a l'abast de la mà.

Pels dos títols acabats d'esmentar ens consten els següents extrems:

El fundador de l'Hospital de Santa Maria o dels Beguins, Guillem Ramon Català, en el seu codicil testamentari del 1334, disposava: que només el Consell Municipal de València (amb exclusió de qualsevol autoritat eclesiàstica) tenia capacitat de comprar i vendre propietat de l'Hospital; que els Homes de Penitència o beguins tenien dret d'habitar-hi; i que Pere Sebastià en seguís essent l'acceptador mentre Jaume Just i els seus 'fratres' el consideressin capaç i que després aquests mateixos 'fratres' nomenessin nou acceptador.

1. Vic, Editorial Seráfica 1930, 200-206. El llibre ha estat encertadament reeditat a cura i amb estudi preliminar d'Albert HAUF I VALLS (Espejo de Clío, 9) per l'Institut de Cultura «Juan Gil Albert» de la Diputació Provincial de Alicante 1996, 338-344.

2. Títol publicat dins la «Miscel·lània Sanchis Guarner», I, Universitat de València, Quaderns de Filologia 1984, 327-341 i reproduït dins la «Col·lecció Abat Oliba», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

El 1339 el Consell Municipal de València qualificava fra Jaume Just d'«administrador de l'Hospital» i pagava el porxo que ell havia fet construir a fi que els malalts hi poguessin prendre el sol i l'aire fresc.

Abans del 1348, Jaume Just i dos ,fratres' seus s'havien fet notar de l'inquisidor; empresonats per aquest apel·laren al papa Climent VI; alliberats sota fiança de 30.000 sous, tornaren a la pròpia forma de vida; els altres dos morien i fra Jaume Just, que no havia complert les condicions de l'alliberament, seguí com abans, i ja considerat «non solum ut simplex haereticus, sed haeresiarcha», mort el clement Climent VI, l'inquisidor s'hauria considerat lliure de la ,clemència' papal i l'octubre del 1353 tornava a empresonar fra Jaume Just; essent aquest administrador del dit Hospital, el bisbe Hug de Fenollet ordenà que fos alçat inventari dels béns de la dita institució.³ Aquell mateix any, el 28 de novembre, el nou papa Innocenci VI confirmava la decisió de l'inquisidor i manava de continuar el procés «secundum iustitiam».⁴

I així arribà no sols la sentència inquisitorial condemnant fra Jaume Just a presó perpètua, en la qual hauria mort, ans també, gairebé vint anys després, la nova sentència judicial del bisbe Jaume d'Aragó, que hagué d'intervenir en l'afer, no pas directament per problemes inquisitorials, tot i que les relacions entre aquell bisbe i l'inquisidor general d'aquell moment, Nicolau Eimeric, fossin més aviat tivades, ans perquè en ésser empresonat per segona vegada, fra Jaume Just, administrador de l'hospital de Santa Maria o dels Beguins, tenia en poder seu una considerable quantitat de moneda, immediatament segrestada.

La dita sentència ens informa sobre dos extrems: el de la persona de fra Jaume Just, dels seus orígens i de l'etapa del segon empresonament, fins a la mort; i de la propietat i ,història' de la dita quantitat de moneda: aquest darrer punt ens tornarà al primer.

Entre els béns integrats en l'inventari hi havia una quantitat important de diners en efectiu: 3.722 sous, 10 diners i 1 òbol. És aquesta quantitat la que una vintena d'anys després provocaria la sentència del bisbe Jaume d'Aragó, el nucli de la qual era la decisió sobre qui era l'amo d'aquells diners: l'Hospital dels Beguins representat per Jaume Just en tant que administrador de la institució, o aquest mateix en tant que persona privada. Recordem que en tant que persona privada, Jaume Just morí, si no víctima en el ple sentit de la paraula, sí empresonat per la Inquisició, raó per la qual els seus possibles béns eren destinats al fisc reial. Hi podria haver jugat en el nostre cas la voluntat d'evitar que aquella important quantitat de numerari eixís de València,

3. POU I MARTÍ informa de l'inventari dins *Visionarios...* (cit. nota 1), 205-206; degué donar molta feina, perquè només pel febrer del 1354 eren inventariats els llibres, secció transcrita per RUBIO-RODRIGO, 339-340.

4. La decisió del papa fou comunicada a través del cardenal de Santa Sabina, Bertran de Deux, mitjançant lletra al bisbe de València, transcrita sencera per POU I MARTÍ, 203-205.

atribuint-la a una institució, la propietat de la qual era justament de la Ciutat de València. Em puc preguntar, però no pas respondre, si la decisió de jugar a favor de casa, influí de sotamà en els juristes que prepararen la sentència per al bisbe de València.

Aquesta conté, en relació a l'Hospital, una precisió que pot clarificar el destí de la dita institució, fins ara poc clar i discutit entre els autors, car el bisbe delimità amb el màxim de precisió, la finalitat de l'Hospital de Santa Maria o ,dels Beguins': «in quo Fratres de penitentia, heremite, pauperes mendicantes et infirmi debiles die et nocte recolliguntur et eis alimenta debita congrue ministrantur»:⁵ diguem que acollia i alimentava, de dia i de nit, tota mena de malalts i pobres o oficialment equiparats.

Ja sabem que aquella quantitat (més que considerable) de diner en efectiu trobada a l'Hospital immediatament després que fra Jaume Just fos empresonat per segona vegada, i atès que ell, almenys des del 1339, figurava com a administrador de l'Hospital, tant podia pertànyer a la institució com a ell personalment, i la primera providència que prengué el bisbe Hug de Fonollet, quan fou col·locada sota la seva jurisdicció, fou la de dipositar-la a la sagristia de la Seu de València, on d'alguna manera encara es trobava una vintena d'anys després, quan Jaume d'Aragó donà sentència a favor del propietari, és a dir, de l'Hospital dels Beguins.⁶

Posat el problema de la propietat d'aquells diners a manera de dilema entre l'Hospital dels Beguins i el seu administrador, fra Jaume Just, el camí seguit pels juristes del bisbe de València per a demostrar que pertanyien a l'Hospital de Santa Maria, fou el de raonar que no podien ésser de fra Jaume Just. I ací hi ha allò que a nosaltres ens interessa, car recorden que el beguú empordanès no posseïa béns de fortuna familiar, ni béns de fortuna procedents del seu treball dels anys d'entre el 1339 i el 1353.

Tot i que fan constar que han esmerçat prou interès a informar-se, els juristes del bisbe de València només poden aportar alguna notícia genèrica sobre l'origen de fra Jaume Just: la que hauria nascut «in paupere domo et tugurio rusticano»: per tant, en contrada de pagès i en una casa tan pobra que podia ésser qualificada de ,tugurium'; ara pensaríem en una barraca, però a l'Empordà a començaments del segle XIV, una petita casa de planta baixa amb cuina de foc a terra que servia de menjador i un altre o al màxim dos espais per a rebost i dormitori i al costat de la casa un hort amb corts o estables per al bestiar, podia ésser qualificada de ,tugurium'.⁷

5. Aquest petit fragment es troba en el f. 109 de l'original; la successió dels folis és assenyalada en la transcripció de la sentència episcopal.

6. Ací no interessa resseguir el viarany d'aquell conjunt de moneda, que no s'estigué adormit, ans els ,obriers' de la Seu l'aprofitaren, comprometent-se notarialment a restituir-la al seu lloc, sota pena de cinc-cents sous, al cap de quinze dies d'ésser-ne requerits.

7. Encara entorn el 1950, en una contrada central de Catalunya, en la qual conflueixen les comarques del Bages, el Berguedà i del Solsonès, recordo que era ben viva la classificació, més

El record era molt més precís en tractar-se de la seva vida a València i en destaca el d'una pobresa extrema: «homo pauper et de paupere vita, proprium non habens», és qualificació que, almenys oficialment, es deuria poder aplicar a tots els membres del grup, als «de tertio ordine beati Francisci», perquè el grup com a tal feia professió d'aquella mena de pobresa;⁸ en canvi, és molt més ric el record individual: «qui vix poterat ventrem fame rugientem pane cibario saturare» i «gratis pro Deo recolligebat in dicto Hospitali»; la primera frase és una joia descriptiva: «pel pa que menjava amb prou feines podia assaciar el ventre baladrejant de fam».

El més fàcil és que els juristes de Jaume d'Aragó no tinguessin ni la més remota idea que llur descripció de fra Jaume Just convertia el beguï en personificació de la figura esbossada per Arnau de Vilanova en l'*Alia informatio beguinorum*; i comencem pel tret que encara no hem subratllat, el de pidolar almoïna per amor de Déu: «gratis pro Deo recolligebat in dicto Hospitali»: i diu l'opuscle arnaldia: «...per assò cor en Crist volem star e en ell anar, volem viure en pobresa e en mendicitat...»;⁹ i en relació a la pobresa extrema, incapaç de fer callar el baladreig de la fam: «...en aquesta vida, res pus no volem aver, si no qualque manera de vianda, de què puscam nostre cors sostener...».¹⁰

POU I MARTÍ recorda que segons Nicolau EIMERIC, fra Jaume Just hauria estat condemnat pel tribunal de la Inquisició perquè afirmava que aquells ,espirituals' que entorn el 1320 havien estat víctimes de sentències inquisitorials extremes, eren ,sants màrtirs' (recordem que el problema de fons no eren els béns materials, sinó la idea de perfecció evangèlica, la de si hi entrava la manca total de possessió de béns materials); no dubto que Eimeric es pogué informar en les declaracions del procés, exactament igual que els juristes del bisbe de València; però aquests, de més a més, tenien el record de la realitat personal de fra Just i hi veïen una professió extrema de pobresa, fins al detall de no poder apagar el baladreig d'un ventre famolenc: aquesta devia ésser la fesomia de fra Just en la memòria col·lectiva de la ciutat de València: un home de la Terça Regla de Sant Francesc, que practicava una pobresa personal extre-

que purament sociològica, de les masies entre ,cases' i ,cabanes'; tinc el record d'alguna d'aquestes, formades de planta baixa i un minipís sota teulada, amb era i corral. Suposo que un ,tugurium' a l'Empordà de començos del segle XIV n'era lluny, però es trobava pel camí.

8. Detalls definitoris: la biblioteca dels beguïns, tret de la circulació per por dels inquisidors, dipositada, esperant que passessin els temporals, a casa del negociant (,mercator') de València, Pere d'Urriols, i portada per aquest dins un sac al vicari general de València, contenia (pp. 339-340, núms. 7 i 42 de RUBIO-RODRIGO) dues vegades, en llatí la primera i en traducció catalana la segona, la cèlebre butlla de Nicolau IV, *Supra montem*, que era el gran document oficial, on els franciscans i els terciaris radicals trobaven confirmades llurs tesis, i algun d'ells, el capdavanter fr. Pèire Joan (Oliu) fins i tot propugnava que era una definició doctrinal irrevocable.

9. *Alia Informatio beguinorum d'Arnau de Vilanova* (Studia, Textus, Subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia 1978, 26, líns. 33-36.

10. *Ibid.*, p. 32, línies 117-120.

ma i, de més a més, pidolava per amor de Déu a favor de l'Hospital de Santa Maria o dels beguins, del qual era administrador, pel camí de Sant Vicent davant l'Hospital i davant per davant de Sant Agustí. Remarquem que la pràctica de la mendicitat era ocasió encertada per a l'extensió de les idees pauperístiques radicals i que en aquest sentit la ja llunyana sentència inquisitorial el podia acusar, tal com una vintena d'anys més tard recorda Jaume d'Aragó, «non solum ut simplex hereticus, sed heresiarcha manifestus».

La presència de raons 'pauperístiques' tant en el procés inquisitorial a càrrec de fra Jaume Just com en l'imaginari col·lectiu de la ciutat de València fou la raó que justificà la negació de la propietat dels 3.722 sous, deu diners i un òbol a fra Jaume Just, i la seva atribució a l'Hospital i al seu representant legal, Guerau Fuster.

Aquest nom i cognom podrien portar càrrega, perquè podrien comportar una connexió claríssima amb el grup d'homes de la Terça Regla de Sant Francesc o Beguins de Vilafranca del Penedès, estudiats per mi l'any 1980 en la tesi de llicenciatura, *Anàlisi textual i reconstrucció del procés inquisitorial contra els beguins de Vilafranca del Penedès (1345-1346)*: el darrer dels documents aplegats en apèndix ens fa saber que el 25 d'agost del 1346, tots els fills del terciari franciscà, fra Bernat Fuster, residents a Vilafranca, entre els quals es compta Francesc Fuster, casat amb Brunissèn, venien un censal heretat del pare a fi de pagar allò que devien al fisc reial, a favor del qual havien estat confiscats els béns de fra Bernat Fuster: Guerau Fuster podria molt ben ésser fill de Francesc i Brunissèn; i ho dic no sols pel cognom 'Fuster', ans, i potser sobretot, perquè també el nom de pila remet a Vilafranca del Penedès, car és el del notari d'aquella vila, fra Guerau Pere, que havia estat secretari d'Arnau de Vilanova; hauria estat batejat el nostre Guerau Fuster amb el nom de Guerau perquè fou apadrinat per aquell notari o perquè li'n fou imposat el nom? Guerau Pere, més que l'amic de la família, hauria estat el guia del grup 'espiritual' vilafraquí, amb repercussions en el grup de Barcelona.¹¹ Només puc formular la pregunta i remetre a unes pàgines meves, intitolades *Frater Geraldus Petri notarius Ville Franche*, publicades dins la «Miscel·lània a honor de

11. L'amistat familiar Pere/Fuster i el guiatge de Guerau Pere damunt els grups beguins de Vilafranca del Penedès i de Barcelona resulta demostrada documentalment el 15 de juliol del 1312, en què fra Guillem Martí, «ministre dels frares de penitència dels terç orde de sant Francesc» de Barcelona, no havent en una ocasió anterior expressada de forma satisfactòria la raó d'ésser del dit terç orde (97), en aquella avinentesa la completava davant el Vicari General del bisbat de Barcelona, amb una «requisitionem seu protestationem» (94), que resultà ésser l'*Alia informatio beguinorum* d'Arnau de Vilanova, acte oficial, del qual foren testimonis «fratre Geraldo Petri et fratre Bernardo Fusterii de Villa francha de Penitensi» (100). No cal dir que qui aportà per a aquella ocasió el text d'Arnau de Vilanova fou el seu antic secretari, Guerau Pere; tampoc no cal dir que aquestes seves possibilitats d'accés a la doctrina de mestre Arnau de Vilanova, li afegien una aurèola de capdavanter indiscutit en els grups de terciaris o beguins de la Catalunya d'aquells moments.

Ramon Noguera de Guzman», Barcelona, Fundació Noguera, on, certament no hi ha cap dada sobre la pregunta acabada de formular, però informen sobre aquell titular de la notaria reial de Vilafranca del Penedès.

Potser hi hagué alguna dificultat per a la restitució efectiva d'aquella suma a l'Hospital per part de l'Obra de la Seu de València, ja que la sentència també esmenta els cinc-cents sous complementaris que la dita Obra havia de pagar en cas de no fer efectiva l'esmentada suma dins els primers quinze dies després d'ésser-ne requerida. Però era una anècdota, encara que aquells temps cinc-cents sous no fossin quantitat anecdòtica.

El fet és que sabem quelcom més sobre el tema, realment important, dels moviments 'espirituals' en la València del segle XIV i podem esperar que d'altres fonts hi contribueixin amb nova documentació.

Transcriu al peu de la lletra el text donat per la prof. Cárcel, a base de la còpia realitzada per ella del registre d'actes del dit bisbe, ara a València, Arxiu del Baró de Llaurí, amb les petites modificacions amagades sota aquell principi, segons el qual «quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur». Dono en paràgrafs sagnats els fragments que es refereixen personalment a fra Jaume Just.

Barcelona, juny 2008

In Christi nomine. Amen.

NOVERINT UNIVERSI quod nos Jacobus, miseratione divina episcopus Valencie,

attendentes quod olim tempore vite reverendissimi in Christo patris, domini Ugonis [de Fenollet], bone memorie episcopi Valencie, predecessoris nostri, fratre JACOBO JUSTI, tertie regule beati Francisci, regente Hospitale Beate Marie civitatis Valencie, alias nuncupatum vulgariter 'dels Beguins', ratione criminis heresis seu pro facto fidei orthodoxe in captione episcopali Valencie posito seu murato, de quo quidem crimine seu fide orthodoxa apud ipsum predecessorem nostrum et apud inquisitorem heretice pravitatis, qui tunc erat, inculpatus fuerat pariter et delatus ac proinde captus et carceribus eiusdem predecessoris nostri mancipatus, ipse predecessor noster volens, ut decebat, ne bona mobilia dicti Hospitalis, que sub custodia et regimine dicti fratris Jacobi diu extiterant prout etiam tempore sue huiusmodi deprehensionis existebant, propter carentiam rectoris seu alias ex defectu regiminis deperirent vel laberentur, quinymo potius conservarentur, statim eo capto,

posuit seu poni fecit in inventario seu repertorio manu publica confecto bona ipsa et omnes res que tunc erant in eodem Hospitali seu intra illud et domos eiusdem quomodolibet existebant et signanter tres mille septingentos viginti duos solidos, decem denarios et obulum monete regalium Valencie, qui in dicto Hospitali inter alia bona fuerunt tempore confectionis predicti inventarii adinventi in

peccunia numerata et qui quidem post confectionem predicti inventarii abstracti a predicto hospitali in quadam [...] et adducti, missi et depositi ad maiorem ipsorum et iuris dicti Hospitalis conservationem, in ede sacra sive sacristia Sedis Valencie in deposito extiterunt, prout [...] omnia in huiusmodi inventario seu repertorio per dilectum Bonanatum Monarii, notarium publicum Valencie, recepto ac confecto Valencie, tercio kalendas novembris anno Domini millesimo CCC quinquagesimo tercio, ac in publicam formam redacto lacius et serius vidimus contineri.

Considerantes etiam quod demum tractu temporis, ipsisque tribus mille septingentis viginti duobus solidis, decem denariis et obulo in dicta sacristia utique existentibus, cum fabrica Sedis prelibate peccunia per maximum tunc temporis indigeret, venerabiles Anthonius de Alpicato, canonicus eiusdem Sedis, et Jacobus de Manso, civis Valencie, operarii maiores, et Jacobus Conill, presbiter, viceoperarius fabrice supradicte, ipsos tres mille septingentos viginti duos solidos, decem denarios et obulum, a dicta sacristia abstractos mutuo [f.109r] receperunt et pro securitate rei promiserunt omnes insimul et quilibet eorum in solidum, tam nominibus ipsorum propriis quam nomine eciam dicte fabrice et ut operarii eiusdem, restituere, tornare et deponere in dicta sacristia, aut ipsi domino Ugoni episcopo, totam dictam quantitatem trium mille septingentorum viginti duorum solidorum, decem denariorum, obuli, infra quindecim dies postquam existerent requisiti, sub pena quingentorum solidorum monete superius expressate, obligando se et bona sua propria et dicte fabrice pro predictis omnibus firmiter attendendis, prout oculata fide per instrumentum publicum inde per dictum Bonanatum confectum in civitate predicta sextodecimo kalendas augusti, anno Domini M^o CCC^o quinquagesimo quarto, premissa legitime nobis constant.

Precaventes insuper et recta consideratione pensantes, nos super predictis tribus mille septingentis viginti duobus solidis, decem denariis et obulo, habuisse ex officio plures et diversos tractatus ac informationem cum personis fidedignis, que fuerunt et noverunt a longuo tempore circa facultates, statum et normam dicti Hospitalis

conversationemque, substantiam et vitam eiusdem fratris JACOBI JUSTI

et invenisse latenter et palam per huiusmodi varios, diversos et exquisitos tractatus atque indaginem pleniorum quod ipsa quantitas dictorum trium mille septingentorum viginti duorum solidorum, decem denariorum, et obuli erant proprii dicti Hospitalis et de bonis et facultatibus eiusdem ac tanquam proprii et ut bona propria ipsius Hospitalis iidem denarii erant et recondebantur penitus in eodem

et non dicti fratris JACOBI JUSTI, quamvis sub eius custodia existerent et manerent. Cuius oppositum non est verisimiliter presumendum, cum ipse frater JACOBUS JUSTI, natus fuerit in paupere domo et tugurio rusticano, fueritque homo pauper et de paupere vita, proprium non habens, qui vix poterat ventrem fame rugientem pane cibario saturare, ut inde fuimus plenius informati, sed gratis pro Deo recolligebat in dicto Hospitali, cuique ipsius Hospitalis regimen, administratio et gubernatio commissa fuerant, non ut ea haberet in beneficium, sed quia expediebat, sicut aduch expedit, quod aliquis regat dic-

tum Hospitale eiusque bona et redditus procuret et administret ac curam gerat etiam aliorum.

Igitur nos, Jacobus, episcopus supradictus, volentes in hiis sinceram et puram agnoscere veritatem et, sicut debitum nostri presularis officii nos admonet, oculos nostros [f.109v] dirigere ad utilitatem, reformationem et augmentum zenodochiorum, leprosiarum et hospitalium nostre diocesis, ut sic nostris temporibus prosperentur, et presertim ipsius hospitalis Beate Marie, in quo fratres de penitencia, heremite, pauperes mendicantes et infirmi debiles die et nocte recolliguntur et eis alimenta debita congrue ministrantur: cum nobis clarissime constiterit atque constet per rei evidentiam et notorium actu permanens, quod nulla potest tergiversatione celari, quod dicta quantitas trium mille septingentorum viginti duorum solidorum, decem denariorum, et obuli, reperta in dicto Hospitali re vera fuit, erat et est propria ipsius Hospitalis et non dicti fratris JACOBI JUSTI, et tanquam bona propria ipsius Hospitalis erat ipsa quantitas et recondebatur intra illud, sicque iuri aut rationi non congruat

quod ipsum Hospitale propter demerita ac culpam dicti fratris JACOBI patiatul uterius lesionem,

cum alteri per alterum iniqua conditio afferri non debeat, de iure pariter ac etiam ratione, necnon ipsis tribus mille septingentis viginti duobus solidis, decem denariis et obulo, amplius careat occupatione sinistra et detectione indebita, sicuti caruit annorum viginti numero transactorum,

Deum habentes pre oculis et eius sacrosanctis evangeliiis coram nobis positis, moti ex causis premissis et aliis que ad hec nostrum animum rationabiliter induxerunt, scienter, deliberate ac de certa scientia, serie presentis carte nostre seu publici instrumenti suo robore perpetuo valituri, quod in hac parte vicem et vim obtinet sententie et obtinere volumus pragmatice sanctionis, presente, vidente et audiente dilecto Geraldo Fusterii, cive Valencie, procuratore et administratore dicti Hospitalis ipsoque instante et requirente, iusticiaque exigente, ex officii nostri debito quo procedimus in hac parte,

pronunciamus, dicimus et declaramus in et cum hiis scriptis predictos tres mille septingentos viginti duos solidos, decem denarios et obulum, fuisse et esse proprios et bona propria eiusdem Hospitalis illosque sibi totaliter adiudicamus et ad ipsum Hospitale tanquam eius bona propria pertinuisse et pertinere decernimus sibi que competisse et competere, restituique, tradi ac persolvi debere et ius in illis fuisse et esse quesitum dicto Hospitali et non alteri cuicumque loco, usui, vel persone: mandantes expresse serie presentis carte seu publici instrumenti, quod vicem episcopalem gerere et obtinere volumus, supradictis venerabilibus Anthonio de Alpicato, Jacobo de Manso et Jacobo Conill, et cuilibet eorum in solidum ac operariis, qui nunc [f. 110r] sunt vel aliis, qui erunt pro tempore, dicte fabrice Sedis Valencie, et aliis etiam qui nominibus propriis vel nomine dicte fabrice, aut etiam nomine depositario vel alio quovis nomine ad restitutionem et solutionem dicte quantitatis quomodolibet teneantur, quatenus quantitatem ipsam eidem Hospita-

li vel vobis, dicto Geraldo Fusterii eius vice, loco et nomine tradant, deliberent atque solvant statim, visis presentibus, integritur et complete, obstaculo, contradictione et impedimento cessantibus quibuscumque, et mandato alio a nobis super hiis minime expectato: verum, ne super premissis ulterius ambiguitas vel disceptatio temeraria vel quelibet alia apud quospiam oriatur:

attendentes et recta consideratione pensantes quod predictum Hospitale indiget in pluribus suis locis necessaria et inevitabili reparatione, lectique et lintheamina et raube deficiant in eodem et ad ea supportandum necnon ad providendum dictis pauperibus, fidelium erogationes nec proprie eiusdem hospitalis sufficientes facultates, maxime moderno tempore, quo victualia et res sunt solito cariora, volentes ad hoc manum nostre porrigere caritatis, tenore presentium, amore Dei et intuitu pietatis, damus, concedimus atque tradimus donacione pura, propria et irrevocabili inter vivos eidem Hospitali et vobis, dicto Geraldo Fusterii, procuratori et administratori eiusdem, loco, vice et nomine illius, presenti et recipienti ad opus ipsius Hospitalis et predictae reparationis et refectiois pauperum, omnes tres dictos mille septingentos viginti duos solidos, decem denarios et obolum, casu quo nobis vel dignitati nostre episcopali pertineant ratione abstractionis a dicto Hospitali et occupationis premissarum, inde per dictum nostrum predecessorem facturum ac instrumenti debitoris supradicti super quantitate eadem restituenda confecti; vel casu quo etiam nobis vel eidem nostre episcopali dignitati confiscati existant,

ratione criminis heresis per dictum fratrem JACOBUM JUSTI commissi

aut alias aliquod ius habeamus in eisdem et tam ipsarum abstractionis, occupationis etiam vel criminis heresis, seu instrumenti debitoris antedicti vigore, quam alio quovis modo, causa vel ratione, propter quod seu que potuisset aut posset nobis vel nostre episcopali dignitati memorata quantitas applicari, confiscari quomodolibet vel acquiri ex causa cuiusmodi donacionis et concessionis et alias pro solutione dicto Hospitali de iamdicta quantitate facienda et ante ipsam, tenore presentis publici instrumenti damus, cedimus, tradimus et concedimus, transferimus et mandamus dicto Hospitali et vobis, dicto Geraldo Fusterii, [f. 110v] eius vice, loco et nomine recipienti, ut supra, totum locum nostrum et nostre episcopalis dignitatis, et omnia iura et voces, vices, rationes et actiones, questiones et demandas, reales et personales, utiles et directas, varias sive mixtas, ordinarias et extraordinarias, pretorias, civiles et alias quascumque, que nobis et nostre dignitati episcopali pertineant et competant aut competere et pertinere possunt et debent quomodolibet in predictis tribus mille septingentis viginti duobus solidis, decem denariis et obulo, et in dicta pena quingentorum solidorum, ubi eam committi contingat, adversus scilicet prenominatos Anthonium de Alpicato, Jacobum de Manso et Jacobum Conill et quemlibet eorum simul et in solidum, ac operas que nunc sunt aut erunt pro tempore dicte fabrice Sedis Valencie et ipsam fabricam et bona sua ac prenominatorum occasione pretextuque dictarum abstractionis et occupationis et vel dictorum criminis heresis et confiscationis, seu dicti debitoris instrumenti super prefata quantitate restituenda, ut predictur confecti, aut alias cuiuslibet alterius iuris, rationis et actionis, nobis vel nostre episcopali dignitati

competencium ex premissis vel aliis quibuscumque de causis, modis et rationibus in eadem quantitate et pro ea contra superius nominatos et bona eorum et dicte fabrice, ac alias quasvis personas, que sive nominibus propriis sive nomine dicte fabrice sive etiam nomine depositario vel alio quovis, ad presentationem et solutionem dicte quantitatis teneantur et res ratione eorum.

Quibus iuribus, locis, vocibus, vicibus, rationibus et actionibus realibus et personalibus, utilibus et directis ac aliis supradictis possit dictum Hospitale et vos, dictus Geraldus eius loco, vice et nomine possitis, in iudicio et extra iudicium uti et experiri, petendo et habendo dictos tres mille septingentos viginti duos solidos, decem denarios, et obulum, de debito principali et dictos quingentos solidos de pena, si eam comitare contingat, a supradictis et bonis eorum, agendoque in eisdem, defendendo, ponendo, opponendo et excipiendo, replicando et triplicando coram iudicibus et officialibus quibuscumque, solutionem et soluciones recipiendo et apocham vel apochas, absolutionem et diffinitionem et pactum de ulterius non petendo quibus expedierit, faciendo, concedendo et firmando, et omnia alia exercendo et libere peragendo, que in premissis fuerint necessaria, expedientia aut quomodolibet opportuna, et instituentes et constituentes tenore presentis, dictum Hospitale et vos, dictum Geraldum [f. 111r] Fusterii, loco, vice et nomine illius in predictis omnibus verum dominum et potentem, auctorem, defensorem et procuratorem ut in rem vestram propriam, utraque in locum nostrum ponimus ad faciendum de predicta quantitate trium milium septingentorum viginti duorum solidorum, decem denariorum et obuli debiti principalis, et de dicta quantitate quingentorum solidorum de pena, si commissa fuerit, ac de universis aliis et singulis supradictis, exinde vestras in omnibus libere voluntates, prout verus dominus de re sua facere consuevit et potest et nos poteramus ante huiusmodi donationem et iurium cessionem.

Et ut dicto Hospitali et vobis, eius procuratori, super premissis firmiter caveatur, promittimus et fide bona convenimus vobis, dicto procuratori recipienti, ut supra, necnon sacrosanctis Dei Evangeliiis coram nobis positis, iuramus ad Deum et Sancta Evangelia, premissa omnia et singula in presenti contractu apposita, scripta et narrata, rata, grata et firma semper habere, tenere et observare et ea non revocare neque aliquid contrafacere aut contravenire palam, simulate vel occulte per nos vel submissam personam, aliquo iure, modo, causa vel ratione: immo, dabimus et dare promittimus vobis, dicto procuratori, auxilium, consilium, favorem et iuvamen, quod quantitates supradictas, tam principalis debiti, quam etiam pene, casu quo eam committi contingat, habeatis et habere valeatis una cum sumptibus et expensis a supradictis personis et fabrica et bonis eorum integritate et complete, prout decet.

Hec, igitur, omnia supradicta, nos dictus episcopus, dicimus, pronuntiamus, declaramus et adiudicamus, donamus, cedimus, concedimus, transferimus atque mandamus, facimus, promittimus et paciscimur in manu et posse nostri publici notarii infrascripti, tanquam publice persone, hec vobis, loco dicti Hospitalis et pro eo, ac vestri prenominati procuratoris et omnium etiam aliorum, quorum interest vel intererit et interesse potest et poterit quomodolibet in futurum, recipientis, paciscentis et legitime etiam stipulantis.

In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium, presentes litteras seu presens publicum instrumentum per notarium subscriptum recipi et publicari mandamus, sigillique nostri fecimus appensione muniri.

Data et acta Valentie, in palatio episcopali, xxx^a die iulii, anno a Nativitate Domini M CCC LXX secundo, presentibus ad premissa venerabilibus dominis Johanne Eximini de Montetornesio, milite, habitatori Valentie, et Petro Bordet, rectore ecclesie de Alcoy, diocesis Valentie, pro testibus vocatis specialiter et rogatis.

Post scriptum

En el volum vinent d'aquest anuari i sota el títol *Beguins de Vilafranca del Penedès davant el tribunal d'inquisició (1345-1346)*, seran publicades noves dades tant sobre una possible germana o parenta de Jaume Just (Maria Just) com sobre la naturalesa de la quantitat trobada en poder de Jaume Just en ésser detingut, per paral·lelisme amb Guillem Escriba.

Ramon PLANES I ALBETS

ELS CAPÍTOLS DONATS
PER GALCERAN GALCERAN DE PINÓS I DE FENOLLET,
VESCOMTE D'ILLA I DE CANET I SENYOR
DE LES BARONIES DE PINÓS I MATAPLANA,
AL REI LLUÍS XI DE FRANÇA (1469)

«En lo any 1462, lo rey don Juan procurà confederarse ab lo rey Luýs XI de França, y que, a tres de maig, se veren los dos reys en un camp cerca de Salvaterra, que és en lo Principat de Bearn, a la ralla de França ab Navarra, dit Salvaterra, ab reservacions de amistats ab altres reys y senyors, feren altre assiento, y fonch obligarse lo rey don Juan al rey Luýs XI de França de pagarli 200 mil escuts, si bé alguns escriptors diuhen foren 300 mil escuts, pera que lo socorregués ab 700 llançes a la ordenansa y forma de França tant quant duràs la guerra que tenia en lo Principat de Cathalunya, per la paga de esta summa obligà lo rey don Juan, especialment, les rendes tenia en los comtats de Rosselló y Cerdanya, pagant los càrrechs que les hores estàvan obligats a pagar dites rendes, declarant que les gràcies y mercès se avían fetes sobre aquelles rendes, si vagàvan, fossen del rey de França, y tot lo que cobràs, fins pagarli los dits 200 mil escuts... En virtut de dit tracte y concert, passat poch temps entraren per Rosselló dites 700 llansas quel rey Luýs enviava en ajuda del rey don Juan, per capità don Gastó de Foix y Bigorra, gendra del rey de Aragó, de aquesta entrada se apoderaren ab violència contra los pactes de la concòrdia molts llochs de Rosselló y també la vila de Perpinyà, de manera que restà senyor lo rey de França, no sols de las rendas però també de tot lo dels comtats, de hont nasqueren tants encontres, guerres, persecucions que refeixen tots los choronistas, y dalt estan advertides, y restaren en poder dels reys de França fins lo any 1493.»¹

Així va descriure Andreu BOSCH l'entrada dels francesos en la guerra civil de 1462-72 o «guerra contra Joan II... una guerra llarga, tenaç, en què els catalans lluitaran fins a l'extrem per la salvació de llurs institucions».² J. Ernest MARTÍNEZ-FERRANDO s'hi referí com a «Un decenni de foc i de sang, en què es debatien qüestions força diverses, anomenat en conjunt 'Revolució Catalana', [que] acabà d'enfonsar el Principat en la ruïna».³ L'acció de Joan II,

1. Andreu BOSCH, *Summari, índex o epítome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya y de les gràcies, privilegis, prerrogatives, prebeminències, llibertats e immunitats gòsan segons les pròpies y naturals lleys*, Perpinyà: Pere Lacavalleria Estamper, 1628, 213.

2. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona: Alpha, 1962, 20 ed., 714-774.

3. Ferran SOLDEVILA (dir.), *Història dels Catalans*, Volum Tercer, J. Ernest MARTÍNEZ-FERRANDO, *Baixa Edat Mitjana (segles XII, XIII, XIV i XV)*, Barcelona: Ariel, 1969, 1185.

de lliurar una part del país al rei francès reforçà el seu crit d'«enemic de Catalunya»: «Des del moment, però, que un tros del territori nacional era lliurat a l'estranger, els catalans no podien seguir considerant com a sobirà el príncep que perpetrava aquell crim.»⁴

El 10 de juliol de 1463 l'exèrcit del rei de França s'apoderà de Salses i, el 23 de juliol, ja era a Girona i alliberava la reina Joana Enríquez del setge de sis setmanes a què l'havia tingut sotmesa l'exèrcit del Consell del Principat, comandat pel comte de Pallars.

Ara bé, les vicissituds polítiques i diplomàtiques del rerefons de la guerra acabaren portant Lluís XI a situar-se al bàndol contrari a Joan II i, en aquest context nou, es produiria la gran ofensiva militar francesa de 1468-69. El primer de juny de 1469 l'exèrcit francès s'apoderà de Girona; el 12 d'octubre, de Camprodon; i Olot, Sant Joan de les Abadesses i Besalú caigueren el 22 de novembre, sota el comandament de Tanguy du Châtel.⁵

Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet, vescomte d'Illa i de Canet i senyor de les baronies de Pinós i Mataplana, havia nascut vers l'any 1400 i fou un dels elements més destacats del braç militar de Catalunya de mitjan segle XV.⁶ Diputat de la Generalitat i partidari de Carles de Viana, havent traspassat el príncep féu costat a Joan II. Fou camarlenc de la reina Joana Enríquez⁷ i, el 28 d'octubre de 1463, en plena guerra civil, Joan II el nomenà capità.⁸ Tot lluitant a favor de Joan II, es trobà amb el greu compromís d'haver d'assumir el lliurament del Rosselló a Lluís XI de França. Ara bé, el capgirament d'aliances descabdellat el 1466 portà el vescomte d'Illa i de Canet a lluitar contra el rei francès, l'exèrcit del qual, en el decurs de l'esmentada ofensiva militar de 1468-69, forçà el vescomte a capitular com a senyor de les baronies de Pinós i Mataplana.

El militar Tanguy de Châtel, governador de Lluís XI al Rosselló i la Cerdanya i, aixímateix, el seu lloctinent a Catalunya, i oficials del vescomte sig-

També a tall de síntesi, J. M. SALRACH – E. DURAN, *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*, II, Barcelona: Edhasa, 1982, 20 ed., 948-953.

4. Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya, Op. cit.*, 754. Vegeu J. VICENS VIVES, *Juan II de Aragón (1398-1479). Monarquía y revolución en la España del siglo XV*, Barcelona: Teide, 1953, 258-274.

5. J. VICENS VIVES, *Juan II de Aragón (1398-1479), Op. cit.*, 320-321.

6. Santiago SOBREQUÉS I VIDAL – Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*, vol. II (Estudis i documents, 21). Barcelona: Edicions 62, 1973, 93-101; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Pinós-Fenollet i de Mur, Galceran de», *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 18, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988, 20 ed., 49.

7. Nuria COLL JULIÀ, *Juana Enríquez. Lugarteniente real en Cataluña (1461-1468)*, vol. II (Biblioteca Reyes Católicos, Estudios, VIII), Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Patronato «Marcelino Menéndez Pelayo», 1953, 231.

8. Joan SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació als seus arxius*, vol. I, Barcelona: Balmes, 1930, 232-234.

naren dos documents, a Camprodon, el 22 d'octubre i el 5 de novembre de l'any 1469, els quals publico sencers al capdavall d'aquestes notes. Es tracta dels documents originals, signats i segellats pel lloctinent de Lluís XI, que restaren en poder dels homes del vescomte i són inèdits.⁹ Ens han arribat dins un plec, numerat darrerament amb xifres aràbigues corresponents a cada una de les pàgines, amb llapis en l'angle inferior dret, intitolats: *Cax. 1. Leg. 1. N1 del f. 46A. 1469. Pactos y capitulaciones hechos entre monsieur de Tanguy, governador de Rosellon y Cerdaña y lugarteniente general del rey de Francia en los países que havia conquistado en Cathaluña, y el noble vizconde de Ylla y de Canet, Sor. de las baronias de Pinós y de Mataplana, de la Portella, de Llusá, de Paguera y de la Vall de Toses. Su fecha en Camprodon, a 22 de octubre de 1469.* També en lletra dels segles XVII-XVIII, dins el plec hi ha una traducció castellana de la primera capitulació, conservada i ací publicada en el seu original francès; hem conservat la recent numeració de les pàgines.

La motivació principal d'aquestes capitulacions era el compromís exigit al vescomte de retre obediència al rei Lluís XI. En contrapartida, el rei francès reconeixeria el vescomte com a senyor de les baronies de Pinós i Mataplana i atorgaria tot un seguit de mercès al vescomte i als seus vassalls, que palesen, assenyaladament, la crisi demogràfica, econòmica i social que la guerra havia provocat a aquelles contrades.

El nucli del primer document, com ja sabem escrit en francès, és format per vuit capítols. Cada capítol conté, primer, una demanda dels dos oficials i representants del vescomte (Jaume Descatllar i Martí Corró) i, tot seguit, l'acceptació per part del lloctinent general del rei, tot introduint-hi, en força casos, matisos, aclariments i determinades condicions, com és ara la necessitat de consultar el rei sobre allò que es demana. En aquest primer document el vescomte sempre és identificat com «soy disant visconde d'Ille et de Canet», és a dir, sense reconèixer-li la titularitat de les dues baronies rosselloneses.

Pels capítols del 22 d'octubre sabem que el vescomte i la seva muller vivien, aleshores, a Lleida, que des del 1464 era en poder dels partidaris de Joan II.¹⁰ L'acte d'obediència a Lluís XI era condicionat temporalment, per tant, pel viatge d'anada del vescomte a les seves baronies berguedanes. També ho era, a més, per la seva delicada salut, fins a l'extrem que els capítols recollen que aquest viatge podia posar-lo en «perill de mort», la qual cosa és versemblant si tenim en compte la seva avançada edat i, també, que va morir el 1470. Li era concedit el termini de sis mesos perquè traslladés el seu domicili, de Lleida a les baronies. Mentrestant, els oficials del vescomte donarien

9. Han ingressat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, el maig del 2008, per la compra feta pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, mitjançant l'exercici del dret de tempteig en una subhasta pública, a Barcelona (2008).

10. Josep LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida* (Documents de cultura, 16). Barcelona: Curial, 1980, 128-132

ostatges i posarien les baronies sota l'obediència del rei. Així que el vescomte residís a les baronies, tindria el termini màxim de tres mesos per fer el jurament de fidelitat a Lluís XI. Abans de fer-ho el vescomte, però, ho hauria de fer ja aleshores el seu fill Francesc, juntament amb els cònsols de Bagà i de la Pobla de Lillet. També es fixava que si el vescomte moria o bé la malaltia li impedia de fer el viatge, en aquest cas les baronies pervindrien a l'esmentat fill seu de nom Francesc de Pinós. I si, els quinze dies següents a haver donat els ostatges, el vescomte no era a les baronies, els vassalls retien fidelitat al rei com a sobirà i a Francesc de Pinós com a senyor seu. Tot i així, si dins l'esmentat termini de tres mesos, o després, el vescomte era a les baronies i retia obediència a Lluís XI, seria reconegut com a senyor.

A més de la preocupació del vescomte per conservar la titularitat de les baronies de Pinós i Mataplana, aquests capítols palesen els dubtes que planaven pel que feia a la seva successió. D'aquesta manera, el vescomte establí que si arribava a tenir un fill o una filla de la vescomtessa, seria qui rebria les baronies, i no pas l'esmentat Francesc, que devia ser molt menut, o un infant, car el vescomte establí que, si ell faltava, el mantingués i l'eduqués el rei.

Més enllà de l'acte d'obediència a Lluís XI i de la conservació de les baronies per part del vescomte, els capítols contenen, com ha estat dit, mesures de caràcter econòmic: alliberament d'haver de pagar endarreriments de censals i altres deutes per part del vescomte i els seus vassalls, la percepció dels drets de bolla i del General per part del vescomte, demandes que foren acceptades parcialment. El vescomte, a més, demanà i obtingué que li fos donada una quantitat de diners per tal de poder afrontar el viatge a les seves baronies i, a més, una pensió anual «pour entretenir son estat et que mieulx en puisse servir le roy». També era significatiu el capítol en què es demanava que l'exèrcit del lloctinent general no entrés dins les viles i castells de les baronies, amb la finalitat, està clar, d'evitar danys als habitants i als seus béns.

Uns quinze dies després, el 5 de novembre, el secretari del vescomte i el lloctinent general acordaren un nou document de capítols, aquest escrit en català. Era una mena d'addendum que aclaria i ampliava els capítols anteriors. Martí Corró, el secretari, demanà i obtingué del lloctinent general quinze dies més de termini, a partir d'haver donat els ostatges (foren lliurats el 28 de novembre, segons aquest segon document). D'aquesta manera, el vescomte tindria el termini total de trenta dies per anar a les baronies a prestar obediència al rei de França o bé, si no hi podia anar, per triar qui havia de succeir-lo com a senyor («son fill Francesch de Pinós o algú altre de sos nebots, cosingermans o parents»).

A més d'aquesta ampliació de termini, els nous capítols contenien una remissió general dels crims i delictes comesos pels seus vassalls fins a aquell dia, tant «en les terres del dit senyor rey de França com en les del partit e obediència del duc de Calàbria». S'ampliava de 25 a 30 anys el termini de pagament dels deutes a aquells vassalls que habitaven o tornessin a habitar a les baronies. Es concedia al vescomte i als seus vassalls «treta, axí de blats com

de lanas e altres vitualles, bestiar e mercaderies que ells, per lur provisió e sustentació, hagen manester dels dits condats de Rosselló e de Sardanya». També fou demanat que els vassalls del vescomte i els eclesiàstics recuperessin totes les rendes que, abans de la guerra, percebien al Rosselló i la Cerdanya i a qualsevol altre indret de Catalunya, una petició que el lloctinent matisà o condicionà a allò que fos determinat pel rei quant a «les coses qui són stades donades e ordonades per lo senyor rey». I, en una línia semblant, que poguessin demanar i cobrar tots els deutes que els eren deguts arreu de Catalunya i dels comtats. Per la seva banda, el vescomte també demanà, en aquest segon document, que Lluís XI li volgués donar la jurisdicció criminal de la baronia de Lluçà, de la qual «lo senyor rey de Aragó, en dies passats, li féu gràtia e nova concessió».

Entre les dates d'aquests dos documents, el vescomte va emprendre el viatge. Ho sabem perquè el segon dóna aquesta notícia: «los ostatges, ab licència e consentiment del dit mossèn Damià Dezcallar, se són differits quatre jorns, so és, del dimarts fins al dissapte, per consultar-ne lo dit visconte, qui era a una jornada de Bagà». Ara bé, no hi deuria arribar a temps perquè, a partir del dia 27 de novembre de 1469, les baronies de Pinós i Mataplana van anar prestant sagrament i homenatge al rei de França, com a sobirà senyor, i a Francesc de Pinós, com a senyor útil, davant Damià Descatllar, donzell, domiciliat a Llúvia i comissionat pel lloctinent general Tanguy de Châtel amb aquesta finalitat, en compliment dels capítols del 22 d'octubre de 1469. De tota manera, Francesc hauria estat senyor de les baronies de Pinós i Mataplana ben poc temps, perquè sabem que el 7 de maig Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet era a la Pobla de Lillet i li confirmava els privilegis. Uns mesos després, havent ja traspasat el vescomte, la seva vídua consta n'era l'hereva testamentària i senyora de les baronies de Pinós i Mataplana.¹¹

11. Joan SERRA I VILARÓ, *Baronies de Pinós i Mataplana*, *Op. cit.*, vol. I, 239-243.

APÈNDIX

Capítols signats, a Camprodon, el 22 d'octubre i el 5 de novembre de 1469, pels oficials de Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet, vescomte d'Illa i de Canet i senyor de les baronies de Pinós i Mataplana, i el lloctinent de Lluís XI de França.

Arxiu Nacional de Catalunya, Col·lecció de manuscrits i documents textuals solts, reg. 2243.

I

1469, octubre, 22. Camprodon.

[P. 3]. *Chappitres donnez par*¹² *mossur Damien Descallar*¹³ *et Martin Corron, de la maison de noble Galceran Galceran de Pinós et de Fenollet, soy disant visconte d'Ille et de Canet, et seigneur des baronnies de Pinós, de Mateplana, de la Portella, de Luçà et de Paguera, et d'autres chastraulx, villes, forteresses, terres et seigneuries; a illustre Tanguy du Chastre, gouverneur de Roussillon et de Sardaigne et lieutenant general du roy, nostre sire, en l'armée laquelle est de present en Cathelougne, pour cause de la obeissance que le dit noble visconte a à ffaire au roy, nostre dit sire, pour luy et pour toutes ses places, chastraulx, forteresses, terres et seigneuries que il possede de present en la principaulté de Cathelougne.*

Premièrement, demandent les dessus nommés que les baronnies et terres de Pinós et autres baronnies, terres et forteresses, lesquelles de present sont en povoïr du dit visconte, demeurent en son povoïr et de ses heritiers et successeurs, avec toutes les rentes, droïz, preheminences, juridictions, leudes et passaiges que en temps passé le dit visconte et les siens ont acoustumé de prandre et de present prant, tient et possède, et que les cappitaines que de present tiennent les dites forces pour luy les aient a tenir dicienant ou ceulx que le dit visconte ordonnera. Et sont les dites forces: Bagà, la Pobla, Gironnella, Castellar, Palmerol·la, la Quar, Roset, Paguera, Josa, Gósol, Saldes, Gliscarany et Gordiol·la.

Le dit lieutenant le ly accorde selon sa propre forme et teneur. Tanguy [*signatura autògrafa*].

Ítem plus, demandent les dessus nommez que pource que les dictes baronnies et autres terres dessus dites avant la guerre estoient fort peuplées, tant de gens comme de bestail, et estoient très opulans de biens et richesses et que de

12. Jaques, *canc.*

13. familier [?], *canc.*

present sont destruietes et très diminuées et apovries à cause des dites guerres, que par le roy, nôtre sire, et mon dit syeur, le gouverneur et lieutenant general, soit faicte grace et abolition que pour le temps advenir le dit visconte et universitez des dites places de sa dite seigneurie, ne soient tenuz à payer aucuns censalz ne autres debtez qu'ilz facent et sont obligez, en quelconque manière que se'n soit.

Consent monsieur le lieutenant general que les arreraiges soient quites et aboliz, et pour le temps advenir ont les modiffiera à le regart de preudommes qui auront cougnoissance de la diminution des subgetz contribuables aus dits censalz, les quelles modifications se feront dedans six [?] moys. Et de present on comensera à courrir l'ordinaire auprès de la modification. Tanguy [*signatura autògrafa*]. [P. 4]

Ítem, demandent les dessus dits que les droiz de la bulle et de General qui se lievent et cueillent es dites baronnies et terres dessus dites soient du dit visconte et des siens.

Il ne le peult avoir mais pource qui il dit, que la somme ne monte que environ cent escuz par an, le roy ly donnera a ceste cause jusques à la somme de cent livres par an, prises sur luy et ses terres, se tant y ha. Tanguy [*signatura autògrafa*].

Ítem, demandent les dessus nommés que pource que les dites terres et baronnies sont fort destruietes et gastées, comme dit est, que ou cas que la present armée alast se chemin, que ilz ne entrent point dedans les villes et forces des dites baronnies et terres, excepte le dit monsieur le lieutenant ou le cappitaine qui yra pour luy et tiendra son lieu et les familiers de sa maison, car le contraire seroit grant desservice du roy, notre dit sire, considéré que les dites baronnies et terres sont en frontière et desquelles se peult fort faire son service.

Le roy tractera les places du dit visconte comme les siennes propres. Tanguy [*signatura autògrafa*].

Ítem, les dessus nommez supplient et demandent en grace que, considérées le [*sic*] grans perdes, domnaiges et grant destruction en quoy est venue la maison du dit visconte depuis qu'il est hors de Roussillon, qu'il plaise au roy ly faire de present grace et secours d'aucune somme d'argent pour se pouvoir mettre en point pour aller faire reverence au roy, notre dit sire, lequel tousiours a desiré et desire servir. Et en oultre ly ordonner de present aucune annuelle pension chacun an pour entretenir son estat et que mieulx en puisse servir le roy, notre dit sire.

Le roy ly donnera mil livres payées dedans ung moys apres ce qu'il sera venu en son pays. Et en oultre le dit lieutenant ly promet et consent que ly fera donner au roy chascun an de pension et de present ly ordonne deux mille livres, laquelle pension ly commensera a courrir le jour qu'il prestera le jurement de feaulté. Tanguy [*signatura autògrafa*].

Ítem, demandent les dessus nommez que pource que le dit visconte et sa femme sont de present hors de leurs terres, c'est assavoir, en la cité de Leyda, que plaise a monseigneur le lieutenant general ly octroyer six moys de terme durant lequel puisse transporter son domicile, femme [P. 5] et mesuage par deçà. Et tandiz les dits Jaques Dezcallar et Martin Corron donneront et mettront les dites baronnies, chastraulx, forteresses et seigneuries de Pinós et autres lesquelles de present sont en pover du dit viconte en l'obeissance du roy, notre dit sire, dedans le terme que sera accordé et donneront hostages. Et tout ce se fait pour ne mettre la personne du dit visconte en peril de mort.

Il ly sera accordé terme de trois moys pour venir par deçà pourveu qu'il face le jurement de fidelité pour luy et les siens des ce qu'il sera venu en ses terres ou plus tost es mains de ceulx qui seront connus pour le recevoir ou il est. Et que des à present bailleront reaument et de fait de tenir et faire l'obeissance des dites terres et seigneuries et subgetz ung filz du dit viconte appellé François de Pinós et l'ung des consulz de la dite ville de Bagà. Et aussi le chastre et ville de la Pobla de Lilet es mains et pover de messire Damien Dezcallar. Et en oultre, pour plus surté feront que le cappitaine qui de present est et en temps avenir sera en la dite ville et chastre de Bagà et aussi les consulz dicelle ville feront sacrement et homaige de fidelité au roy, notre dit sire, comme souverain sire, es mains de celluy à qui [mon dit] seigneur, le lieutenant general, le commettra. Et que ce le contraire estoit fait, veult le dit lieutenant general que de la Pobla, Bagà et autres terres, places et seigneuries du dit visconte le roy, notre dit sire, en puisse faire, ordonner et disposer à sa volonté comme de son propre dommaine. Et que le dit viconte consente que au temps avenir ny puisse demander aucun droit. Tanguy [*signatura autografa*].

Ítem, demandent les dessus nommez que, pource que dedans le dit temps et terme le dit viconte pourroit mourir ou estre detenu par maladie ou autrement et ne pourroit venir pour faire les choses dessusdites, que on dit cas soit promis par le dit monseigneur le lieutenant general que les dites baronnies et terres seront de ung filz du dit visconte appellé François de Pinós, en la forme et manière dessus speciffiée. Et ondit cas le dit enfant soit mis en pover du roy, notre dit sire, ou du dit lieutenant general pour le dit sire, qui le facent nourrir ainsi comme leur plaira, lequel enfant, si plaira au roy, notre dit sire, fera[.] [.]. Et si cas estoit que le dit visconte a present ou au temps advenir avoit filz ou filz de madame la viscontesse, sa femme, iceulx ou de celluy filz ou fille aye et succede es terres, seigneuries et choses dessusdites. Et le dit François ne sen puisse esioyr ne tenir icelles senon ce que le dit viconte, son père, ly laisseroit ou donneroit. Et ce que le roy, notre dit sire, ly voudroit donner de son propre.

Consent le dit lieutenant general et octroye les choses contenues ou precedent chappitre selon sa forme et teneur, reservé que se le dit viconte nestoit venu en ses terres dedans l'espace de XV jours a commencer de compter le

jour que les dits hostages seront [P.6] baillez pour faire le jurement de fidelité, que ou dit cas toutes les baronnies et places, terres et les cappitaineries et vassallz d'icelles ayent a faire et prester serement de fidelité au roy, notre dit sire, comme a souverain seigneur, et au dit François de Pinós, filz du dit visconte, comme a seigneur propriétaire et utile des dites terres et baronnies. Entendu toutes uoyes et reservé que se le dit visconte venoit dedans les dits trois moys ou après faisant l'obeissance au roy, notre dit sire, ou au dit monseigneur, le lieutenant general, ou a autre pour luy, que ou dit cas soit receu pour seigneur propriétaire et utile des dites terres et baronnies selon la teneur des presens chappitres, lesquelles chouses ly seront tenues et observées ainsy comme se de present il venoit faire les dites choses. Entendu et declaré par les parties que les dits filz legitimes ne puissent succeder esdites terres et seigneuries s'ilz ne venoient demourer en l'obeissance du roy, notre dit sire. Tanguy [*signatura autògrafa*].

Ítem plus, demandent les dits Jaques Dezcaillar et Martin Corró que le dit monseigneur, le gouverneur et lieutenant general, pour plus seurté du dit viconte et des siens ou du dit Francoys de Pinós, son filz, promette que, dedans le temps et terme de six mois prochainement venant, à compter des le jour que les presents chappitres seront fermez, il aura fait ratiffier, louer et approuver au roy, nostre dit sire, les presens chappitres et les choses en iceulx contenues, laquelle ratiffication et approbation donnera ou fera donner dedans le dit terme ou plus tost se faire se peult au dit visconte ou au dit François, son filz. Et neantmoins ly donne ferme de presenter les presens chappitres. Et au pye d'iceulx donnera son scelle avec coppie auctentiquée du poveroir que le dit monseigneur, le lieutenant general, ha du roi, notre sire, de ce faire. Affin que se le dit lieutenant general pour aucun cas qui poveroit advenir ne poveroit parfaire ce que dit est, que ou dit cas le dit viconte, au moyen du dit scelle et double du dit poveroir, puisse poursivre les promesses dessus dites. Consent le dit lieutenant general toutes les choses contenues en ce present chappitre selon leur propre forme et teneur. Tanguy [*signatura autògrafa*] [*taques deixades pel segell de cera*]. [p. 7].

Nous, Tanguy du Chastre, viconte de la Bellière, conseiller et chambellan ordinaire du roy, notre sire, son gouverneur de Roussillon et de Sardaigne, et lieutenant general en ce pais de Cathelougne, promettons de bonne foy tenir et faire tenir par le roy, notre dit sire, et avoir agreables toutes et chacunes les choses accordées en la responce par nous faite au pyé d'un chacun des precedens articles à nous baillez par Jaques Dezcallar, escuyer, et Martin Corró, familiers de noble homme Galceran Galceran de Pinós et de Fenollet, soy disant viconte d'Ille et de Canet, touchant les choses par eulx demandées et par nous accordées à cause de l'obeissance qu'ilz nous ont promis faire faire au roy, notre dit sire, tant du dit viconte ou de son dit filz que de toutes les places, chastraulx, forteresses, terres et seigneuries dessus nommées. Et des cap-

pitaines et consulz d'icelles selon es presens chappitres est contenu. Et de les fai[re] ratiffier et approuver par le dit sire dedans le temps par nous accordé es dites responces par nous fetes, signées de nostre main pourveu que, de leur part, ilz facent ce qu'ilz ont promis. Et pour plus grant approbation de ce que dit est à nous, signe ce present, scellé de nostre main et scellé du scel de noz armes, a Camp Rodon le XXIIe jour d'octobre l'an mil CCCC soixante neuf. Tanguy [*signatura autògrafa*] [*taca rodona deixada pel segell de cera*].

II

1469, novembre, 5. Camprodon.

[P. 9]. *Capítols donats per en Martí Corró, secretari e familiar del spectable visconte d'Illa e de Canet, e senyor de les baronies de Pinós e de Mathaplana, de la Portella, de Luçà, de Paguera e de la Vall de Toses; a la magestat del senyor rey de França o a moussèn Tanguy del Castell, son governador de Rossillon e de Serdanya e loctinent general en aquest país de Cathalunya, de les coses següents e davall scrites.*

[I]. Primerament suplique e demane que lo dit senyor loctinent general, en lo dit nom, vulla atorgar de gràcia al dit egregi visconte d'Illa e de Canet altres quinze jorns, sens aquells quinze que ly són stats actorgats en lo setè capítoll dels capítols fermats, jurats e concordats entre lo dit senyor loctinent general e en Jaume Dezcallar e lo dit Martí Corró, sots a XXII del mes de octubre any present en la vil·la de Camp Rodon, dins los quals trenta jorns comptadors del die que los ostats són stats dats, qui fonch a XXVIII del dit mes, lo dit visconte hage ésser vengut en ses terres per prestar la obediència al dit senyor rey de França o al dit senyor loctinent general, o altri per ell, juxta la forma dels dits capítols. E en cas que ell no vingués o no pogués venir dins los dits XXX jorns aquellas hores se hagen executar les coses contengudes en lo dit setè capítoll.

Consent lo il·lustre loctinent general les coses contengudes en lo present capítoll juxta sa forma e tenor.

[II]. Ítem més, suplique e demane al dit senyor loctinent general que vulla atorgar de gràcia licència e facultat al dit visconte de poder elegir, dins lo termini dels dits XXX jorns, en cas que ell dins aquells no vingués, aquell qui volrà rest senyor de sas terras e baronies, so és, son fill Francesch de Pinós o algú altre de sos nebots, cosingermans o parents, e dins los dits XXX jorns haje a fer la dita electió a ffi que, si ell dins aquells no venie, se prestàs la obediència de sas dites terras al dit senyor rey de França com a sobirà, e en aquell que ell elegirà com a senyor propietari e útil de las dites terras e baronies segons la sèria e tenor del dit setè capítoll, restant emperò totes les altres coses contengudes en los dits capítols en lur força e valor.

Consent lo dit loctinent general les coses contengudes en lo present capítoll segons sa sèria e tenor, reservat que aquell qui seria elegit per lo dit visconte no tengua altra terra en altra senyoria que del senyor rey e que sia tengut star en l'obediència e servey del dit senyor axí com és contengut en lo setè capítoll dels altres. [P. 10].

III. Ítem, suplique e demana que lo dit senyor loctinent general vulla fer e atorgar remissió general als vassalz del dit visconte, de qualsevull crims, delictes e accessos o altres coses que éls, axí en general com en particular, abans de la guerra o aprés, fins al jorn de vuy, hagen comesas, fetes, perpetrades o atemptades en qualsevull manera, axí en les terres del dit senyor rey de França com en les del partit e obediència del duc de Calàbria, a ffi que no-ls pugue ésser moguda neguna qüestió, demanda o debat, segons per mossèn Demià Dezcallar,¹⁴ com a comissari del dit senyor loctinent general, és stat acordat ans de ésser entrat en lo castell e vil·la de la Pobla ni haver haüts los altres ostatges.

Consent lo dit loctinent general les coses contengudes en lo present capítoll juxta sa forma e tenor tostemps que seran reduïts e hauran feta la obediència al dit senyor rey.

IIII. Ítem, suplique e demane que lo dit senyor loctinent general vulla atorgar elongament de XXV o XXX anys als vassalz del dit visconte qui de present sont o d'ací avant se'n tornaran e vindran habitar en las dites terres e baronies, de tots los deutes en què sien obligats a qualsevol persones e universitats, axí ab cartes¹⁵ albarans com altrament, per qualsevol vies e maneres que vinguen, per so que mils se puga sostenir e poblar les dites terres e baronies, les quals, per causa de la guerra, són totalment destruydes e despoblades.

Consent e actorgue lo dit loctinent general respit e dilació de pagar los deutes de terme de sinch anys.

V. Ítem, suplique e demana que lo dit senyor governador e loctinent general vulla atorgar al dit visconte e a sos vassalz e terres treta, axí de blats com de lanas e altres vitualles, bestiars e mercaderies que ells, per lur provisió e sustentació, hagen manester dels dits contats de Rosselló e de Sardanya, non obstant qualsevull veda o vedas en los dits condats fetes ni fahedores en qualsevol manera, con altrament lo dit vesconte ni sos vassals no-s porien sostenir en les dites terres e baronies, les quals solien viure de draps, bestiars e altres mercaderies.

Consent lo dit loctinent general les coses contengudes en lo present capítoll juxta sa forma e tenor, provehit que éls paguen los drets ordinaris e reals.

14. loctinent general, *canc.*

15. abb, *canc.*

VI. Ítem, supplique e demane que lo dit senyor governador e loctinent general restituesque e de present face restituir e tornar a tous los vassals e súbdits del dit visconte e a tots los abbats, priors, pabordre e cappellans de la terra del dit visconte¹⁶ totes les rendes, censos, delmes, axí de blats [P. 11] com de diners, lochs, propietats e altres béns, que ans de aquesta guerra haguessen aconstumats de rebre, tenir e haver en los dits condats de Rossilló e de Serdanya, e en qualsevöll altra part del principat de Cathalunya, non obstant qualsevöll donació o donacions en contrari fetes a qualsevol persones persò que ab millor cor e voluntat puguen servir lo dit senyor rey de França, com a lur sobiran senyor.

Consent lo dit loctinent general les coses contengudes en lo present capítoll reservat les coses qui són stades donades e ordonades per lo senyor rey, de les quals lo dit senyor loctinent és content que dintre sis mesos properts vinents en rescriure al senyor rey per en haver sa bona deliberació.

[VII]. Ítem, supplique e demana que lo dit visconte o aquell qui per ell restarà senyor de sas terres e baronies, en cas que ell no vingués axí prest, e sos vassals e servidors puguen exhigir e haver tots los deutes qui·ls són deguts, axí en los dits condats com en altres parts del dit principat de Cathalunya, per rescats de presoners e en qualsevöll altra manera, axí ab cartels, cartes, albarans e altres seguretats per qualsevöll persona o persones, e de aquells lo dit senyor governador e loctinent general los man e fassa fer justícia.

Consent lo dit loctinent general que lus sia feta e amministrada justícia assí com propis vassalz del senyor rey tota hora que la requeriran.

[VIII]. Ítem, supplique e demane que lo dit senyor governador e loctinent general vulla confirmar al dit visconte o a-quell qui per ell restaria senyor de sas terres, com¹⁷ dit és, e als seus, la juridicció criminal de la baronie de Luçà, de la qual juridicció lo senyor rey de Aragó en dies passats ly féu gràcia e nova concessió, e segons aquella supplique ly sia confirmada. E aquesta confirmació és demanada a superhabundant cauthela, car lo primer capítol dels capítols fermats e concordats entre lo dit senyor loctinent general e lo dit Jaume Dezcallar e Martí Corró ja ly resten totes les juridiccions e senyories de sas baronnies e terres.

Consent lo dit loctinent general les coses contengudes en lo present capítoll selon forma de la donació feta per lo rey d'Arragó e juxta la forma que ell ha usat, emperò que no sia stada revocada per algun havent potestat.

[IX]. Ítem, supplique e demana que per quant los ostatges ab licència e consentiment del dit mossèn Damià Dezcallar se són differits quatre jorns, so

16. e a tots los abats, *canc.*

17. dit és, *canc.*

és, del dimarts fins al dissapte, per consultar-ne lo dit visconte qui era a una jornada de Bagà, lo dit senyor governador vulla confirmar la dita licència e consentiment a ffi que no-s pogués dir les coses concordades, jurades e pactades no haver sortit son effecte.

Consent lo dit loctinent les coses contengudes en lo present capítoll juxta sa forma e tenor. [P. 12].

X. Ítem, suplique e demane que los demunt dits capítolls sien segellats e signats del dit senyor governador e loctinent general e per lo semblant se hagen a confirmar e ratifficar per lo dit senyor rey de França dins los sis mesos en¹⁸ lo VIIIè capítol contenguts.

Consent lo dit loctinent general les causes contengudes en lo present capítoll juxta sa forma e tenor. Tanguy [*signatura autògrafa i taca vermella del segell, avui perdut*].

Actum in villa Campi Rotundi die quinta novembris anno millesimo quadringentesimo sexagesimo nono.

Lora (i sinatura notarial).

Quoniam ea que in veritate concistunt dicta sunt pretoris attestari: igitur nos, Michael Juallar, legum doctor, alter ex iudicibus ordinariis curie magnifici baiuli oppidi Perpiniani, Elnensis diocesis, notum facimus et attestamur cunctis instrumentum capitulorum preinsertorum visuris, lecturis et audituris, quod nos vidimus, tenuimus et legimus instrumentum preinsertum et ex depositionibus fidedignorum testium per nos ad presens receptum, constare vidimus quod ipsum instrumentum capitulorum preinsertum est clausum et subsignatum per discretum Petrum Lora, quondam, notarium publicum dicte ville Perpiniani et tunch temporis secretarium parlamenti eiusdem oppidi Perpiniani, qui solitus erat instrumenta que recipiebat claudere eo modo, forma et stilo, quo premencionatum instrumentum clausum est, et uti eo signo quo signatum est et quod fuit repertum in scripturis dicti Lora factis per dictum Lora tempore quo utebatur officio secretarii dicti parlamenti, et instrumentis et actis per eum receptis et eo modo quo reperitur dictum instrumentum clausis, dabatur et attribuebatur et impresentiarum datur et impenditur in iudicio et extra plena fides. Ideo presentes certifficatorias litteras in pede illius apponi et describi iussimus et fecimus per notarium et curie nostre scribam, volendo et decernendo eidem instrumento ab omnibus plenam fidem adhiberi. In quorum omnium et singulorum fidem, robur et testimonium has expedire iussimus manu nostra signatas et sigillo curie nostre munitas.

18. V, *canc.*

Datum et actum in villa Perpiniani die septimo mensis novembris anno a
nativitate Domini millesimo quingentesimo vicesimo octavo.

Vidit Juallar iudex.

Petrus Teresco notarius et dicte curie scriba.

{Taca deixada pel segell de cera}

Joan REQUESENS I PIQUER

UNA REIMPRESSIÓ EN LA TRADICIÓ CONTEMPLATIVA:
L'ANÒNIM MONTSERRATÍ
COMPENDIO BREVE DE EJERCICIOS ESPIRITUALES (S. XVI)

Arran de la publicació d'unes pàgines dedicades a l'obra *Theologia mystica* del cartoixà Hug de Balma i la seva presència secular en terres catalanes,¹ et vénen a les mans, a deshora per desconeixement potser imperdonable, noves dades entorn de la temàtica mística. Avui és l'edició feta a Madrid el 2006 de l'obra següent: *Compendio breve de ejercicios espirituales. Compuesto por un monje de Montserrat entre 1510-1555*. Les paraules inicials del pròleg, redactades per l'actual abat montserratí, Josep M. Soler, ens situen en el temps i context precís: «Tres fueron las grandes obras que marcaron la espiritualidad del Montserrat del siglo XVI: el *Ejercitatorio de la vida espiritual* y el *Directorio de las Horas canónicas*, ambas del abad García de Cisneros, y el *Compendio breve de ejercicios espirituales*, que es obra de un monje montserratino anónimo y escrito a partir del *Ejercitatorio*. Las tres son, pues, fruto del impulso que García de Cis-

1. Joan REQUESENS I PIQUER, *Hug de Balma (s. xiii) en català (s. xv): la seva Theologia mystica en el Tractat de Contemplació de Francesc Eiximenis i edició del pròleg traduït*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVI (2007), 569-615.

Aprofito l'ocasió de recordar aquest treball, per presentar al lector les meves disculpes, en primer lloc, per unes quantes errades que esquitxen la seva redacció, conseqüència de badades meves i d'unes excepcionals circumstàncies de l'edició. En segon lloc, reproduïxo tot seguit un paràgraf en el qual una colla de ratlles quedaren capgirades. Modificació del darrer paràgraf de la pàgina 597:

«En aquesta edició crítica tenim present tres variants. La primera serà la ja esmentada edició de F. Ruello i J. Barbet (R-B) i a la qual hom podrà acudir per veure'n les altres variants per ells reportades; la separació en paràgrafs és feta en paral·lel amb aquesta edició. La segona variant serà del manuscrit que es conserva a la Biblioteca Pública de Tarragona (T) procedent del monestir de Santes Creus.⁶⁴ És un text de finals del s. XIV, avui Ms. 96 (catalogació antiga: 90), que els curadors de l'obra de Balma no tingueren present, 65 la qual cosa també permetrà de veure la proximitat d'aquesta còpia al text base triat pels curadors de l'edició crítica. El nostre pròleg ocupa els tres primers folis actuals del manuscrit, menys les sis últimes línies —de vint-i-cinc— que ja corresponen al del capítol primer. El seu encapçalament diu així: *Incipit tractatus fratris humberti de balma de tripli-ci via ad sapientiam*. La curiositat de cotejar-lo aquí ens assabenta que algunes diferències respecte de l'edició crítica són només formals, de grafia; unes altres poques d'alguna omisió o, per contra, d'algun afegitó, etc. La majoria, però, coincideixen i deternir-nos-hi ens permetria considerar la seva proximitat amb el manuscrit base escollit per Ruello i Barbet, el 1727 de la Biblioteca Nacional de Viena procedent de l'Abadia d'Aggsbach. La tercera variant (S) correspon a la font directa del de Ripoll, això és: l'estampació de l'obra feta a Estrasburg el 1495. 64: J. DOMÍNGUEZ BORDONA, *El Escritorio y la primitiva biblioteca de Santes Creus*, o. c., 79.; 65: Cf. HUGUES DE BALMA, *Théologie Mystique*, vol. I, o. c., 122».

neros dio a la vida espiritual de los monjes de su Monasterio, a partir de las corrientes espirituales más innovadoras que surgían entonces en la Iglesia de Occidente, conocidas como la *Devotio moderna*».² I les de l'editor, Xavier Melloni, ens precisen la raó per tenir-lo novament estampat: «Es significativo que desde 1780 no haya sido editada de nuevo. Sin embargo, en su tiempo, entre 1555 —la primera edición que consta por el momento— hasta la última de 1780, conoció veintitrés ediciones. El interés por sacar a la luz esta obra menor radica en que nos acerca a la *intrahistoria*, esa palabra acuñada por Miguel de Unamuno que sugiere que en la ,pequeña' historia se juegan las verdaderas batallas de la ,gran' historia. Y es que en este pequeño manual de ejercicios espirituales encontramos, por un lado, una concentración de los grandes temas de la espiritualidad medieval, a la vez que podría tratarse de un eslabón clave en la sucesión de dos grandes tradiciones: la benedictina y la de la Compañía de Jesús».³

No cal dir que el seu estudi evidencia clarament, una vegada més, el lligam entre els cims de Montserrat i la cova ignasiana de Manresa. L'anàlisi comparativa interna del *Compendio breve de ejercicios espirituales* (CBEE) i els *Ejercicios Espirituales* (EE) d'Ignasi de Loiola, més les precisions de l'estada del pelegrí guipuscoà a Montserrat i a Manresa, la ruptura o diversitat finalista que separa les dues obres gràcies a la semblança que les apropa i també la comparació del mètode de pregària que proposen diferentment, també per idèntic paral·lelisme, fan del tot plausible que l'obra d'Ignasi de Loiola depengui de l'anònima benedictina segons Xavier Melloni. Penso igualment. Aquí, amb una mirada general i sense intenció de crític, redactaré les notes següents.

Unes ratlles prèvies

Les primeres. Seria inexcusable si no comencés per unes paraules de felicitació a l'editor i estudiós d'aquesta obreta, no per petita, de vàlua gran, el jesuïta Xavier Melloni, el qual ens l'ofereix documentadament i en edició preciosa després de més de dos-cents anys. I si no felicités la BAC que n'ha materialitzat l'estampació en terra forastera d'on nasqué i ha estat recuperada (en el ben entès que les fronteres culturals només han d'ésser útils per diferenciar l'espai de les llengües que vehiculen els matisos d'un pensament, en aquest cas religiosohumanista europeu). I m'arrepentiria si no expressés una consideració que no per subjectiva deixa de tenir —així ho penso— també un cert

2. *Compendio breve de ejercicios espirituales. Compuesto por un monje de Montserrat entre 1510-1555*, edición preparada y presentada por Javier MELLONI, SJ, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos MMVI, IX.

3. *Ibid.*, xv.

grau d'objectivitat. Vull dir que al costat de l'alegria per un text recuperat no s'esfuma la pena de considerar la coixesa de la nostra història cultural que una volta i encara una altra constata en tota mena d'aspectes, no pas solament en el religiós que aquí ens ocupa, la profunditat dels talls perpetrats en la seva continuïtat des del s. XVIII fins a les dictadures polítiques del s. XX i les ideològiques d'una pretesa universalitat que hem sofert i, diguem 'suauiter', que per inèrcia encara patim malgrat que a molts no els ho sembli. Aquesta constatació reforça l'agraïment a l'editorial de la ciutat de Madrid.

Les segones. Les ratlles d'aquestes pàgines, enllà potser d'alguna imprecisa o inexacta expressió que puguin contenir, no volen apartar-se d'un principi metodològic simple referit a l'univers de la *Devotio moderna*: «només podem relacionar amb la 'Devotio Moderna' aquelles obres on hi hagi evidència objectiva d'uns manlleus textuais molt concrets». ⁴ Ni anar més enllà dels termenals definidors i classificadors que proposa el teòleg Franco Buzzzi: «il latino 'devotio', infatti, non vuole suggerire nulla di 'devozionistico', ma piuttosto un atteggiamento autenticamente 'religioso' che dice appunto 'pietà', 'offerta', 'consacrazione', 'dedizione', 'sacrificio' di sé e della propria vita, insomma un intero modo di essere al mondo e di vivere nel mondo, completamente orientati a Dio». ⁵ Aquest teòleg, després de remirar la història, exposa que una de les causes explicatives de la *Devotio moderna* és la separació irremediabile que es produí a finals del s. XIV entre mística i teologia. Apareix, en el món germànic, el que anomena el misticisme especulatiu, «cioè di quella tendenza teologica che specula sulla contemplazione e il tema dell'unione mistica, nel tentativo di descriverlo mediante l'esercizio di un pensiero fortemente 'dialettico' che si impegna a chiarire soprattutto la dinamica psicologica di spoliazione dell'anima invasa dalla grazia». ⁶ I enfront d'aquesta alta especulació apareix el trencament: «se gli sponenti della 'devotio moderna' misero in guardia i fedeli dalla vanità della scienza teologica, i teologi speculativi scolastici considerarono l'*Imitazione di Cristo* un pure e semplice libro di devozione, di cui gli studi dogmatici non dovrebbero tenere conto alcuno. La 'modernità' della 'devotio', con la sua tipica tendenza moraleggiante e l'attenzione al lato 'soggettivo' e psicologico della contemplazione (amore, con-

4.. Albert G. HAUF, *L'espiritualitat catalana medieval i la «Devotio Moderna»*, dins *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Andorra, 1-6 d'octubre de 1979, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1980, 101.

5. Franco BUZZI, *Teologia e cultura cristiana tra XV e XVI secolo*, Genova. Marietti 2000, 369. Tal volta el lector agrairà rellegir un parell de textos antics que recull A. Hauf: «devotio est pius et humilis affectus in Deum; humilis ex conscientia infirmitatis propriae, pius ex consideratione divinae clementiae (PS. AUGUSTINI, *De Spiritu et Anima*, PL 40, 816)»; «Unde devotio nihil aliud esse videtur quam voluntas quaedam promte tradendi se ad ea quae pertinent ad Dei famulatum (THOMAE DE AQUINO, *Summa Theologica*, 2-2 q. 82 a.1, R)», cf. A. G. HAUF, *L'espiritualitat catalana medieval i la 'Devotio Moderna'*, o. c. 93, en nota.

6. *Ibid.*, 369.

solazione, virtù, ecc.), più che non ai grandi temi ,oggettivi' della medesima (Dio, Trinità, Cristo, grazia, ecc.), è dunque da intendersi nel senso di una presa di distanza dagli eccessi della mistica speculativa». ⁷ Per tot això el centre distintiu, com prou bé sabem, és la persona de Crist, vida i passió, i la seva imitació per apropar-s'hi i identificar-s'hi vivencialment i afectiva.

Entorn de l'autoria

L'edició d'aquest text anònim ha suscitat el neguit de trobar un nom d'autor que li doni, podríem dir, cara i ulls. X. Melloni hi ha dedicat un apartat de l'estudi introductori. Repassa las antigues tradicions que l'atribuïen al mateix abat Cisneros, les desmenteix amb una anàlisi filològica i una de doctrinal; a continuació esmenta l'afirmació de dom Anselm M. Albareda de l'any 1928 i repetida el 1956, amb la qual assegura que és obra del deixeble predilecte de Cisneros, el també abat dom Pedro de Burgos. Caldria, però, per assegurar aquesta afirmació de dom Albareda, una comparació fonda entre la llengua del seu *Libro de la historia y milagros hechos a invocación de nuestra Señora de Montserrat* i el CBEE, sense, però, poder estendre la comparació a cap altra obra de caire més religiós o teològic d'aquest abat d'origen burgalès. De tota manera podem sospitar que el resultat no seria prou convincent com per confirmar les paraules del cardenal Albareda. Arribats en aquest punt i retornant a l'estudi de X. Melloni, hi llegim dues possibilitats més. La primera i probable és «pensar que en seguida se hiciera un ,compendio' de estas obras [les de l'abat Cisneros] para facilitar su asimilación —en vida o tras la muerte del abad—, y no que esperaran más de cuarenta años para ello». ⁸ Si aquesta lògica correspon a la realitat, hem d'especular amb sentit que l'autor del CBEE era i és un bon xic irrellevant, puix l'obra font i bàsica era i és l'*Ejercitatorio de la vida espiritual* (EVE) cisnerià, i que quan Ignasi de Loiola arribà a Montserrat el 1522 el compendi breu ja era a disposició dels seglars a més a més d'ésser emprat pels novicis del monestir com un text del tot menor, simple resum pràctic i mancat, per tant, de perfil propi, tot i que avui no el considerem pas tan insignificant. Una segona possibilitat la insinua lleument Xavier Melloni acostant-se a les indagacions de dom Francesc X. Altés d'ara fa uns anys. Aturem-nos-hi per doble motiu: un error infiltrat i una intuïció que ,a posteriori' he hagut d'abandonar. A la nota 54 de la pàgina XXX es remet a l'article de dom Altés. ⁹ En la citació de les tres edicions hi ha l'error o confusió: la 10

7. *Ibid.*, 370-371.

8. *Compendio breve de ejercicios espirituales, o. c.*, XXX.

9. Francesc X. ALTÉS I AGUILÓ, *Tres ediciones anónimas del siglo XVI de la escuela espiritual del Monasterio de Montserrat*, dins *Varia Bibliographica. Homenaje a José Simón Díaz*, Madrid, Kassel Edition Reichenberger 1988, 35-45.

és *Consideracions molt útils i devotes en què se demostren les obres de la creació, redemptió i justificació*; la 20 és *Manual para la eterna salvación: Directorio para orar y meditar; directorio para las horas canónicas; directorio para se confesar; directorio para comulgar*; però la 30, que és molt probablement una reedició de la segona, no consta i és esmentada, en aquesta nota 54, una altra obra que Altés dóna de passada en una nota seva (la 40 de la pàg. 43): «*Confessionari molt util per a les animes*. Barcelona, C. Amorós 1532». La doble edició castellana del *Manual para la eterna salvación*, la 30 aportada per F. X. Altés és, en els folis corresponents al *Directorio para orar y meditar*, la traducció de la 10, *Consideracions molt útils i devotes en què se demostren les obres de la creació, redemptió i justificació* «brevemente completadas en algún punto [...] y la adición de largas oraciones finales para dilatar el afecto o sentimiento».¹⁰ Aquesta obra en català fou estampada, segons les precises deduccions de F. X. Altés, per Joan Rosenbach o bé el seu continuador Pere de Montpezat entre el 1522 i el 1536. El contingut doctrinal de les dues (o de les tres per la duplicitat de la castellana) té per guia, evidentment, l'ensenyament de l'abat Cisneros: «su autor [...] escribe una obra original a partir del núcleo del *Ejercitatorio de la vida espiritual* del abad montserratino».¹¹ L'article de dom F. X. Altés acaba amb la hipòtesi que el valencià dom Miquel Forner, que ingressà al monestir el 1513, i hi morí el 1560, podria ésser l'autor d'una part del volum en versió castellana, concretament dels directoris per a confessar-se i combregar.¹² Constatat això, Xavier Melloni s'adona d'una coincidència: la impressió del CBEE editat a Barcelona el 1555 eixí de les premses de Carles Amorós, les mateixes que en 1532 estamparen l'obra catalana que ell cita com a 30: la badada li forneix la sorpresa, però no hi ha cap relació entre aquesta obra i les *Consideracions molt útils i devotes en què se demostren les obres de la creació, redemptió i justificació* ni la versió castellana en els directoris afegits. És simplement una altra obra de l'època, la temàtica de la qual és la confessió. S'evapora la il·lusió imaginada que potser dom Miquel Forner pogués ésser darrere del CBEE. Tanmateix aquesta il·lusió em portà a la memòria la presència a Montserrat d'un altre monjo escriptor d'aquells anys. Vaig pensar en dom Benet Vila, un barceloní de qui coneixem la dada següent: vestí l'hàbit benedictí el 1509, durant l'abadiat de Garcia de Cisneros.¹³ És l'autor de l'actual Ms. 9 montserratí, intítulat *Arpa de David*. La confrontació feta el dimarts sant de 2008 entre l'estil de la seva

10. *Ibid.*, 41.

11. *Ibid.*, 38.

12. Formula la hipòtesi pel to moralista que traspuen els dos directoris, per les referències que fa al cardenal Gaietà, i perquè d'ell es conserva precisament una 'summa' de teologia moral en llatí, l'actual Ms. 32 de la Biblioteca del Monestir Montserrat en la qual llegim que la redactà «huius almae domus postquam annis multis operam dedit et confessionibus audiendis et lectionibus assiduis...» (cf. Anselm M. ALBAREDA, *Manuscrits de la Biblioteca de Montserrat*, «Analecta Montserratensia», vol. I (1917), 52).

13. Cf. *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, Volum IV, Barcelona, IEC, en premsa.

llengua i la del CBEE, més el contingut religiós d'ambdues obres, m'ha descobert una gran diferència en els dos aspectes. No pretenc, però, tenir la darre-ra paraula si altre ho investiga millor o si per altra drecera algun dia descobrim qui pugui haver estat el monjo avui per avui anònim.

Tot sumat i restat, per tant, ens dóna el que ja teníem: la impossibilitat, per ara, de cercar un nom i un rostre a l'autor del *Compendio breve de ejercicios espirituales*.

El context proper de l'obra

La recuperació d'aquest llibret ens mena a remirar de nou el nostre món cultural religiosohumanista des de les acaballes del s. XV al primer terç de la centúria següent. Prou coses en sabem, però cada volta que ens hi acostem n'eixamblem l'horitzó i, el que és més determinant, hi descobrim més tupida la xarxa de relacions en direccions diverses. És constatable en l'estudi de Xavier Melloni que, ultra de la font gran que és l'EVE de Cisneros, el CBEE conté aigües d'altres fonts prou explícites de manera directa o a través de la principal. Pel que fa a les darreres, a l'inici del pròleg, per exemple, hi ha el cap. 25 de l'EVE que al seu torn prové d'un capítol del *Tractat de contemplació* de Francesc Eiximenis —el cap. 10 que correspon al CCCLXIII del *Libre de les dones* on aquell és inclòs.¹⁴ Es tracta, si parlem del context proper, d'aquelles obres que sabem que, estampades o en manuscrit, passaven per les mans de monjos, frares, clergues i seglars de les nostres contrades. I que, sens dubte, se'n parlava entre uns i altres, ja sia en estrats socials acadèmics o en cercles de devots de tota mena. No es tracta ara, però, de fer-ne cap repàs, sinó de veure que enmig de les deus teològiques, ascètiques i místiques que avancen i es ramifiquen, en podem tenir present alguna altra fins ara no considerada i que, per tant, si no forma part del corrent, roman tanmateix a la ribera i també, doncs, deixa la seva influència indirecta. Em permeto esmentar *L'escala de paradís* d'Antoni Boteller, un incunable datat a les premses de Joan Rosenbach el 27 de novembre de 1495 i ara conservat —n'hi ha més exemplars?— a la biblioteca del Museu Britànic. Havent estat ignorat anys i panys, malgrat ésser present en diversos catàlegs europeus, ens l'ha retornat fa poc temps el professor Curt Wittlin,¹⁵ donant-nos-en un resum i convidant discretament qui sigui a fer-ne una edició amb els ets i uts corresponents.

14. Cf. Francesc EIXIMENIS, *Lo libre de les dones*, edició crítica a cura de Frank Naccarato sota la direcció de Joan Coromines, revisada per Curt Wittlin i Antoni Comas, introducció i apèndixs de Curt Wittlin, glossari a cura d'August Bover i Font, Barcelona, Departament de Filologia Catalana (Universitat de Barcelona) – Curial Edicions Catalanes 1981.

15. Curt WITTLIN, *L'escala de paradís del metge tortosí Antoni Boteller*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes» / XXXI (Montserrat 1995), 79-93.

D'aquest escriptor només en coneixem tres notícies aportades per Jordi Rubió i Balaguer. La seva perquisició ens fa saber que el 1474 intervenia en el govern de la ciutat de Tortosa i el mes de maig del 1475 feia de «receptor de les pecúnies» de la mensa episcopal, i que la família Boteller tenia sepultura al claustre de la catedral —d'aquí que se'l pugui considerar tortosí.¹⁶ C. Wittlin hi afegeix un detall: el 1473 s'endugué de la biblioteca capitular un parell de llibres de dret canònic.¹⁷ *L'escala de paradís* és dedicada al bisbe Alfons d'Aragó que regí la seu tortosina entre el 1475 i 1513 —¿ens orienta la data inicial i el càrrec de Boteller a la cúria el mateix any, a més a més del to de la dedicatòria (pels retalls que en trascriu Wittlin) per suposar que l'obra degué ésser escrita no gaire temps després, tot i que l'estampació no arribés fins passats uns vint anys? El seu contingut es resumeix així: «a) Dedicatòria b) Pròleg: 1. El pecat; 2. Els efectes del pecat; 3. La virtut. c) Els quatre graons de l'escala: 1. El baptisme; 2. La penitència; 3. La confessió; 4. La justificació. d) (Apèndix:) La pena dels damnats (i la glòria dels benaventurats)».¹⁸

De totes totes, l'esquema i els fragments que per ara en podem llegir més aviat fan pensar en una mena de catecisme escrit a fi d'alliberar el senyor bisbe «de alguna fatiga que esta pastoral dignitat a la vostra reverendíssima senyoria obliga, per tant vostres oveles e vicaris parroquials, volent legir o oyr esta poca escriptura, en lo espiritual e temporal aprofitar se puguen».¹⁹ Ara bé, capta l'atenció pel títol que porta, tan semblant a molts altres volumets d'ascètica i de contemplació més que no pas de catecisme, i, més encara, pel nombre de quatre graons en què és dividit el contingut. Si més no perquè immediatament ve a la memòria l'opuscle del cartoixà Guigó II, el novè prior de l'orde, que vers el 1150 el redactà amb el títol *Scala claustralium*, on quatre són els graons per a pujar a la contemplació perfecta. Són, aquests quatre, la lectura de la Bíblia, la meditació que indaga el coneixement de la veritat, la pregària per a fugir del mal i cercar el bé i la contemplació, per la qual l'ànima ix de si mateixa i frueix en Déu. Prou bé sabem que en aquesta temàtica asceticomística, com en qualsevol altra de la planura vasta religiosoteològica, les classificacions i divisions són variades segons temps i escoles i s'omplen més o menys de simbologia, des del nombre ternari o trinitari fins al dotze apostòlic passant pel set i la resta també. Curiós és, en el llibret d'Antoni Boteller, que el pròleg tingui divisió ternària i el cos del tractat quaternària. Però molt més ho és que en els quatre graons enclougui, en el primer, els tres sagraments de la iniciació cristiana, el baptisme de manera preferent i més en

16. Veg. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, Montserrat, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1984, 384.

17. Cf. C. WITTLIN, *L'escala de paradís del metge tortosí Antoni Boteller, o. c.*, 90.

18. *Ibid.*, 80-81.

19. *Ibid.*, 81.

segon lloc la confirmació i l'eucaristia. En el segon graó, el sagrament de la penitència, si bé només, sembla, amb unes consideracions entorn del pecat i unes altres referides a dues menes de penitència, la interior o allunyament del pecat, i l'exterior o confessió de les culpes. Al tercer graó ja no hi correspon cap sagrament, sinó la potestat de l'Església per perdonar si es donen les condicions de contrició, declaració dels pecats i la satisfacció. I en el quart —el graó de la justificació—, no exposa res més que la concurrència de la llibertat de qui es confessa, la contrició que manifesta, la gràcia del perdó que rep i la remissió dels peccats que permet finalment, havent-los pujat ja tots quatre, assolir el paradís.

Res, en una paraula, que apropi aquesta obreta als tractats asceticomístics. Però sí que forma part de la inquietud devocional que de forma senzilla maldava per encaminar tothom a una vida de més devoció. Una obreta en la línia, encara que elemental, paral·lela al llibret que els confessors montserratins oferien als pelegrins més delerosos de perfecció, com un Ignasi de Loiola. La porta d'entrada era justament la confessió i *L'escala de paradís* d'Antoni Bolteiller n'és una mostra al costat del *Confessionari molt útil per a les ànimes* que menciona dom F. Xavier Altés, o com *Art de ben morir e confessionari breu* imprès a Barcelona cap el 1493, reproduït a València el 1497, o el *Dels confessors la vera guia, dels confitents segura via* de finals del XV i reimprès a València el 1512 i a Barcelona el 1535, etc.²⁰

A banda aquestes edicions dedicades a la pastoral del sagrament de la penitència, i considerant la importància que a la confessió dóna Ignasi de Loiola en la primera setmana dels EE i que, en el CBEE, allò primer «que deve hazer el que se quiere exercitar en la vida espiritual es que purgue su corazón de todo peccado mortal por confesión general» [12], no deixarem de recordar que aquesta pràctica era tradició arrelada a Montserrat com ho atesta nogensmenys que el cèlebre *Llibre vermell*.²¹ Bastaran poques paraules per tenir-ho present. En aquest manuscrit hi ha un *Breu tractat de confessió* (fol. 27v-29); el text *Confessio in latino valde utilis pro vere confitentibus* (fol. 47-49); i unes *Facultats dels penitenciers de Montserrat* (fol 133r).²² Si més no, aquesta

20. Dades extretes de Jordi RUBIÓ i BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. I, o. c., 380. Rubió també parla d'un altre incunable més antic encara i remet a la *Bibliografia de la lengua valenciana* de J. Ribelles Comín, vol. I, 46. Hom farà santament de recordar, per exemple, el nombre de llibres incunables o primerencs del XVI que entorn d'aquesta temàtica esmenten, no solament els estudiosos dels EE de sant Ignasi, sinó altres investigadors de la cultura com el suara esmentat J. Rubió i Balaguer: veg. o. c., 379-389; o d'ell mateix *Notes sobre els llibres de lectura espiritual a Barcelona des de 1500 a 1530* en el vol. VIII d'«Obres de Jordi Rubió i Balaguer», Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990, 121-136.

21. Cf. les dades històriques i bibliogràfiques d'aquest manuscrit a *Llibre vermell de Montserrat*, edició facsímil parcial del manuscrit número 1 de la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat, introducció a cura de Dom Francesc Xavier ALTÉS i AGUILÓ, Barcelona MCMLXXXIX.

22. Per a aquestes dades cal recórrer a dues fonts extremes. La primera: Anselm M. ALBAREDA, *Manuscrits de la Biblioteca de Montserrat*, o. c., 3-9. Aquí dom Albareda, referint-se al text

tradicció —anomenem-la penitencial—, tot i no ésser pas un element central de la ‚devotio moderna‘, justifica les pàgines que dom Anselm Albareda dedica als confessors del monestir al llarg dels segles XIV i XV, i les del paràgraf següent: «nel concreto riguardo della ‚devotio moderna‘, i primi indizi risalgono appunto alla fine del secolo XIV. I monaci erano tenuti a impartire, per quanto possibile, istruzioni religiose e spirituali ai pellegrini, richiamando loro i novissimi, specialmente la morte e le pene dell’inferno; a raccomandare l’acquisto delle virtù, con le considerazioni della vita e in particolare della passione del Redentore [...]. Elementi che, pur dispersi, esalano già effluvi di ‚devotio moderna‘, presagio di spirituali esercizi».²³

El professor C. Wittlin s’estranya relativament poc que Antoni Boteller sia un metge lliurat a un treball catequètic perquè recorda un «Guillelmus, medicus regis Aragonie» que escriví un comentari al *De consolatione Philosophiae* de Boeci, puix considera aquestes obres com una mostra de lluïment davant dels respectius protectors i del nou cercle social on accedeixen. No cal dir que en redactar aquestes pàgines li passà per malla el més paradigmàtic dels metges nostres com a escriptor religiós i no precisament per pidolar de ningú admiració, sinó pel sincer afany de servei intel·lectual cristià o, si es vol, pastoral: Arnau de Vilanova. Si aquest era mogut per inquietuds teològiques i espirituals entre els segles XIII i XIV, el metge tortosí anava potser també pel mateix camí (o pels dos) a les acaballes del XV, sendera amollonada per la ‚Devotio moderna‘, tot i que amb menys alta pretensió que mestre Arnau.

Una de les fonts persistent

El detall del llibret d’Antoni Boteller i el record dels diguem-ne manuals de confessió, primer pas per entrar a la via ascètica i pujar a la mística, em porten a pensar una vegada més en el conjunt de deus de pensament i d’espiritualitat difuses i tanmateix reals que afaïçonaven la mentalitat i les expres-

dels folis 47-49 explica: «aquest *in latino* i la manca evident d’algun foli anterior fa sospitar no existís un altre model de confessió en català» (p. 5). Ara bé, la segona font: Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, «Introducció», *Libre vermell de Montserrat, o. c.*, 27 no esmenta aquest text perquè no és dels reproduïts en la selecció facsímil del volum. El primer dels tres és editat a la citada «Analecta Montserratensia», 204-210: *Incipit* «Com vendras a confessio, si uols que haie perfectio», apunta, aquesta darrera paraula, només al sagrament correctament rebut o també al camí de perfectió que s’inicia?

23. Anselmo M. ALBAREDA, *Intorno alla scuola di orazione metodica stabilita a Monserrato dall’abate Garcías Jiménez de Cisneros (1493-1510)*, «Archivum Historicum Societatis Iesu», XXV (1956), 297-298; les pàgines sobre els confessors són: 294-297. I hom pot afegir-hi, encara, aquestes paraules del jesuïta Pedro de RIVADENEIRA: «Y devemos los de la Compañía hazer gracias a nuestro Señor, que N.B.P. hechado de las hondas y tormentas del siglo, llegarasse a tan buen puerto y topasse con tan buen confessor y se aprovechasse de tan buen libro [l’EVE, però hi podem afegir, potser, el CBEE]» (*Ibid.*, nota 123 de la p. 297).

sions en la ‚Devotio moderna‘, en el CBEE que es manté en un estadi o via augustiniana, o, per contra i a la vegada, en «la doctrina positiva i escolàstica» amb paraules del mateix Ignasi de Loiola.²⁴ Conclusivament: les petites noves dades i comentaris fets avui s’afegeixen a la interpretació del pare Batllori —donant per suposats tants altres estudiosos ignasians!— exposada en el seu treball *Sant Ignasi entre l’Edat Mitjana i el Renaixement*.²⁵

Per això mateix, coneguda la que he anomenat via augustiniana, o «lo schema platonico/neo-platonico dell’*exitus* e del *reditus*»,²⁶ em permeto unes ratlles més aviat assagístiques. Escriuré sobre una font persistent, o en expressió estilisticoliterària, un tòpic: la metàfora del gust, una mena de sinestèsia entre un sentit i una experiència suprasensitiva. Una manera diferent de resseguir les filiacions d’una tradició contemplativa.

Si hi dediquéssim extensió hauríem de començar segurament per l’obra del *Doctor Mellifluus*, Bernat de Claravall. El mot ja ho diu tot. Però parteixo de més lluny i de més a prop ensems: del *Salm (Vulgata) XXXIII, 9*, que clou el pròleg de la *Theologia mystica* d’Hug de Balma. Faig notar, tanmateix, que l’originalitat seva és relativa en la mesura que la imatge del ‚gust‘ té un referent de primer ordre en l’obreta *Scala claustralium* de Guigó II, ja esmentada. És un grapat de pàgines —per grossa que sigui la lletra no arriben pas a una vintena— i d’expressions com «el qui dóna sabor a la saviesa», «la desitjada dolcesa del coneixement», «experiència saborosa» i altres, que sí passen de vint.²⁷ Doncs bé, Hug de Balma clou el pròleg —o bé obre la porta al seu tractat— amb les tres paraules inicials del *Salm XXXIII, 9*: «gustate et uide-te», que en la versió catalana del s. XV són traduïdes —i allargassades a tot el primer hemistiqui del verset— així: «testats e ueyats car suau és nostre Senyor Déus», de la versió *Vulgata*: «gustate et uidete quoniam suavis est Dominus».

El pròleg del CBEE —paràgrafs [2]-[10] en l’edició que comentem— té els quatre primers pouats en l’EVE de l’abat Cisneros i, més al fons, de l’aigua del *Llibre de contemplació* de F. Eiximenis, com ja s’ha esmentat. Mirem-ho al detall. Si fem el salt directe del text anònim montserratí al del framenor de Girona, observem que el [2], juntament amb pensaments d’altres bandes i en forma de glosa i no pas literalment, aplega algunes de les idees que són esparses en els paràgrafs 2 i 8 eiximenians.²⁸ El [3] n’aplega del 7 i del 9. El [4],

24. Veg. M. BATLLORI, *Les reformes religioses al segle XVI*, Obra completa, vol. VI, València, Tres i Quatre 1996, 72.

25. *Ibid.*, 63-82.

26. F. BUZZI, *Teologia e cultura cristiana tra XV e XVI secolo*, o. c., 374.

27. M’excuso de només aportar la versió catalana: *Textos cartoixans primitius*, Barcelona, Edicions Proa 1995 (Clàssics del Cristianisme, 56), 169-182.

28. L’edició crítica d’aquest tractat no especifica amb número els paràgrafs, però l’estampació els marca clarament i així m’hi refereixo. Vegeu, doncs, F. EIXIMENIS, *Lo libre de les dones*, o. c., cap. CCCLXIII, 526-528.

del 3. Ara bé, al final del paràgraf [3] hi ha, al meu entendre, les paraules que precisen el tractat per la via més amunt anomenada augustiniana, després de donar la raó fonamental de tot el text. Aquesta és expressada així: «... por el ejercicio de la contemplación, se hagan por amor un espíritu con Él, y alcanzar la verdadera sabiduría, que consiste en el verdadero conocimiento de sí mismo, en el conocimiento de los secretos divinos». Aquelles: «más sentidos que explicados, y en el gustar cuán suave sea Dios según que en esta vida mortal estas cosas pueden ser sabidas». El lector ja ho ha vist: s'acaba de citar el mateix *Salm* del pròleg d'Hug de Balma.

Aquest compendi, enllà de la unitat temàtica que anuncia el títol o el menudament del subtítol que parla de cinc, no és ben bé un sol text, sinó la conjunció, descomptant el pròleg, de quatre blocs més un apèndix. Diria que el primer bloc unitari el constitueixen els cinc primers capítols, al final dels quals s'hi llegeix «fin de la via unitiva» i la temàtica hi és repartida així: els tres primers el·luciden la via purgativa, el quart la il·luminativa, i la unitiva el cinquè. El segon bloc el constitueixen els capítols sisè i setè dedicats a la contemplació de la vida i passió de Crist. El següent és el capítol vuitè que explica com ha d'ésser abans, durant i després l'oració del practicant o exercitant en els temps del res de les hores canòniques: «Síguese el ‚Directorio de las horas canónicas‘ ansí del día...», diu el títol. Correspon al quart bloc el capítol novè, una petitíssima obreta que s'intitula: «Reglas u avisos para los que no están exercitados en la oración, de las quales se podrán servir...». I un apèndix, no capítol: «Los doze grados de humildad de nuestro padre san Benito». Doncs bé, és en el primer bloc de capítols on es condensa pròpiament l'obra asceticomística i el seu contingut s'erigeix en una anella més, i principal, entre un passat medieval i el renaixement que ja s'anuncia. En aquest, doncs, prossegueixo la descoberta de la veta, diguem-ho així, gustativa, tòpic o imatge, metàfora al capdavant, per a il·lustrar la vivència mística d'una manera clara, senzilla i popular.

Aportat com a autoritat i fibló el *Salm XXXIII*, 9, en el pròleg, llegim fins a arribar al cap. IV, de la via il·luminativa, i aquí apareix la imatge: «y quando halla [el hombre] en sí una benignidad y dulçor de ánima que lança de sí toda iracundia, envidia, accidia y mala tristeza» [132] coneix —juntament amb altres condicions— que ha arribat a les portes de la via il·luminativa. Un poc més avall, l'exercitant percebrà per contrast que l'acció se li arrapa «en que las cosas de Dios y espirituales no te contentan mucho, ni tomas en ellas gusto» [136]. Però contràriament, en considerar el benefici de la glòria que Déu li té preparat, ara pot meditar que allí la seva fe rebrà en premi la clara visió; l'esperança, la seguretat de no perdre-la, la visió, mai més; i li serà donada «a la charidad, el gozo y gusto suave que no tiene comparación» [190]. Després d'unes poques ratlles ja s'acaba el capítol i el següent correspon al de la via unitiva. Aquí, la imatge hi acampa. Un cop presentada la nova via es reparteixen els temes de contemplació per a cadascun dels dies de la setmana i comença: «venido, pues, el lunes al lugar de la oración [...] tomando perso-

na de hijo con affecto de amor, gustando quán suave y dulce es Dios, piensa...» [206]. En traspasar al cancell de la via unitiva, la repetició del *Salm* amb redundància: «gustando quán... dulce». D'aquí fins al dissabte, set vegades en cinc pàgines. El dimarts és dedicat a la contemplació de la bellesa divina en l'univers, millor: «cómo tu amado Dios es hermosura del universo». Llegim-hi tot el paràgraf [219]: contempla «cómo de Él tienen la suavidad del saber el açúcar, la miel, las frutas y todo lo demás que es dulce y sabroso».

Ara, lector, concediu-me una digressió lingüística. En aquest darrer paràgraf copiat hi ha una alteració respecte de la lliçió d'un mot donada per Xavier Melloni. Em permeto de retornar-lo al text original i explicar breument el perquè. L'edició de 1555 diu: «la suavidad del s a b e r». L'editor, en nota, escriu: «a pesar de ser sugerente, lo creemos un error de impresión», i el canvia per «sabor». Aquí no hi ha un error, però es pot ben excusar l'editor. És, simplement, la polisèmia original del mot ‚saber’ procedent del llatí ‚sapere’, significat ‚tenir gust’ o ‚exercir el sentit del gust’. Encara avui, de fet, poca gent en té consciència tot i parlar amb expressions com aquesta: «noia, tens molt bon gust; has sabut conèixer quin era el millor...», on el concepte de saber s'expressa després d'haver pronunciat el sentit original; això és: «tens molt saber; has triat el millor...». «Què bien sabe, mamà, tu postre!». El sentit original de ‚sapere’ «reemplazó al lat. ‚scire’ en todos los romances, desde los orígenes, salvo solamente el rumano y el sardo [...] esto no impidió que en los romances de Italia e Iberia conservara también el sentido etimológico de ‚tener un sabor’». ²⁹ Diria, en el cas present, que es tracta d'un catalanisme del monjo anònim pel motiu elemental d'escapar-se-li el pensament sense traducció. I si era dels vinguts de Castella expressava, també, la polisèmia del mot: gustar i conèixer. Bellament suggeridor!

En el [220]: «pues cómo estas cosas y otras semejantes hubieres tratado, bolviendo tu consideración a pensar que quando cada cosita de las dichas da contentamiento, sabor y deleyte, coteja con ellas aquel origen infinito de toda hermosura que está aparejado para se te dar a ver y gustar...».

Digna d'atenció és l'analogia entre la bellesa de les coses del món sensible i la infinita de qui n'és el creador. Al centre hi ha tres noms: ‚contentació’: estat de qui està content; ‚delit’: plaer de l'ànim o dels sentits; ‚sabor’: propietat que tenen moltes coses d'afectar l'òrgan del gust. Curiosa combinació semàntica en l'ordre del text: un significat anímic, un de sensual i un tercer polisèmic en els dos sentits! En la precisió de l'analogia, el text, en referir-se a «aquel origen infinito de toda hermosura» el presenta «aparejado para se te dar a ver y gustar», exactament i justa els mots del *Salm* invertits: veure, com qui primer contempla la llaminadura, per després gustar-la, assaborir-la. No

29. Joan COROMINES – José A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos 1983, s. v. «saber», 111a. Recordem els versos bells i populars: «Què li darem an el Noi de la Mare / què li darem que li sàpiga bo?...».

sol ésser en l'estructura sintacticosemàntica de les nostres llengües romàniques, més significativa la paraula darrera que la inicial? Així ho entenem de petits: ,nen, calla i menja!'; i a l'escola: ,calla i estudia!'

La contemplació per al diumenge es centra en la bondat infinita de l'Amat: «cómo tu amado Dios Christo, que quire dezir ,ungido', és unción y sabor que, puesta en qualquier cosa del mundo, la hace sabrosa» [249]. «Cómo en los electos es sabor de gracia y glòria, en los dañados sabor de justicia, y vengador de las iniquidades» [250]. Després d'aquest darrer paràgraf sentenciós, definitiu de condemna i de celestial premi amb la metàfora del gust, el capítol —i tot el bloc primer— fineix amb una consideració global i una pregària.

L'observació d'aquestes expressions no ho diu pas encara tot, sinó la seva situació en l'estructura del conjunt del text. Prescindint òbviament de l'exactitud matemàtica, el *Salm XXXIII*, 9, és en el paràgraf definitori del tractat, el [3] del pròleg. En el cos de les tres vies místiques, la imatge primera obre les pàgines de la via il·luminativa; la segona forma part del fragment de l'examen de consciència amb què s'inicia aquesta via; i la tercera, en la consideració dominical sobre el cel promès al més enllà. Les restants formen part del capítol de la via unitiva. Al començament —dilluns i dimarts— i al final del diumenge. Com si la seva col·locació hagués estat estudiada per aparèixer en els punts més notables del contingut de l'obra.

Aquesta imatge torna a fer-se present en el bloc quart, el dedicat als principiants d'escassa cultura lletrada. Hi és present mitja dotzena de vegades, fins i tot enmig d'una redacció un xic elemental, simple (en fou l'autor un altre monjo?). La primera: «... y por esto siempre devría el hombre religioso y siervo de Dios tener un librico de palabras dulces y suaves de Dios sacadas de la Sagrada Escritura» [476]. «... quando Dios te da mucho gusto, parece que le sirves a su costa, mas quando tú...» [495]. Un estil senzill que també lluca en la comparació següent: «... haga pues cuenta [...] que el entendimiento se ha de haver con la voluntad, como el ama que cría un niño, la qual, después que ha mastigado el manjar, se lo pone en la boca para que él guste y se mantenga dél, lo qual no haría si el ama lo mastigasse y comiesse. Pues desta manera se ha de haver nuestro entendimiento con la voluntad, que él ha de moler y mastigar las verdades espirituales, y después la dexe a la voluntad para que las guste y sienta» [493]. La penúltima, lligada al penúltim avís d'instrucció als principiants: «... es que no siga a los que, por una parte, querrían tener gusto y sabor en la oración y ser contados...» [496]. I la darrera en l'últim paràgraf de tot el CBEE: «éstos son los doze grados de humildad que el monge deve subir [...] que lo que antes no sin trabajo podía hazer, entonces con mucha dulçura lo porná en efecto, ayudado por la gracia de Aquel que dixo: «Aprended de mí, que soy manso y humilde de corazón, y hallareys descanso para vuestras ánimas» [Mt XI, 29]. Laus Deo» [511].

Penso que la focalització en aquesta imatge literària i religiosa ens descobreix millor una tradició diferenciada d'aquella que en té una altra o altres

entorn de la llum de manera dominant. És una imatge igualment sensitiva, però potser no tant..., o a mi m'ho sembla. De fet, una de les pilastres mestres de la tradició mística és Dionisi Areopagita. La seva obra *Theologia mystica* gira al voltant de la llum, i la tenebra per antítesi. També en el seu tractat *De diuinis nominibus*, i no m'hi entretindrè, la llum és la imatge omnipresent i precípua. Així és i no pas perquè la metàfora gustativa no hi sigui, sinó perquè hi és subordinada a aquella: «et tradendo primo quidem claritate moderata, deinde illis tanquam degustantibus lumen, et magis desiderantibus... / i després d'haver-los concedit [el Bé, llum intel·ligible] el tast d'una resplendor moderada, un cop han gustat la llum i n'anhelen més...».³⁰

Ara solament un parell d'exemples (d'altres n'hi ha) per observar —sense aprofundir-hi— que en els EE ignasians també és present la imatge del ,gust'. Al començament de llibre, en la segona anotació orientativa per a bé practicar els exercicis, llegim: «... porque la persona que contempla, [...] quier sea en quanto el entendimiento es ilucidado por la virtud divina, es de más gusto y fructo spiritual [...] porque no el mucho saber harta y satisface al ánima, mas el sentir y gustar de las cosas internamente» [2].³¹ O en la quarta setmana, en la segona manera de pregar, això és, contemplant la significació de cada paraula: «si la persona que contempla el Pater noster hallare en una palabra o en dos tan buena materia que pensar y gusto y consolación, no se cure pasar adelante...».³²

Sigui, doncs, benvinguda i rebuda la reimpressió d'aquesta anònima obreta asceticomística montserratina del s. XVI. Que sigui esperó per a nous estudis que esclareixin més la nostra tradició contemplativa. I que sigui, també, motiu per assaborir-la en la bellesa de les seves paraules i els seus pensaments.

A Manresa, març-abril de 2008

30. DIONYSII AREOPAGITAE, *De Diuinis nominibus*, PL, 122; cap. IV, 5 (www.binetti.ru/collectio/theologia/areopag/nomin.shtml; 17). *Dels noms divins. La teologia mística*, traducció i edició de Josep Batalla, Barcelona, Laia (Textos filosòfics, n. 39) 1986, 68.

31. Versió del text original, cf. www.jesuitas.es. En la traducció catalana llegiríem: «perquè a la persona que contempla li resulta més gustós i de més fruit espiritual [...] perquè el que omple i satisfà l'ànima no és saber molt sinó sentir i assaborir les coses internament» [2] (IGNASI DE LOIOLA, *Exercicis espirituals. Escrits complementaris*, introducció i notes de Josep M. RAMBLA, traducció de Ramon M. TORELLÓ i Josep M. RAMBLA, Barcelona, Edicions Proa (Clàssics del Cristianisme, 15) 1990, 66).

32. *Ibid.* «... si la persona que contempla el parenostre trobava en una paraula o en dues tan bona metèria per a pensar, i gust i consolació, no maldi per passar endavant...» (*ibid.*, 126).

Lluís GIMENO BETÍ

NOTÍCIA D'UN MANUSCRIT CASTELLONENC DEL SEGLE XVIII
SOBRE EL COMPORAMENT DEL BON CRISTIÀ¹

El manuscrit que ara ens disposem a donar a conèixer és un text que no podem qualificar d'estrictament «literari» perquè en realitat es tracta d'una de les dues cartes que Joan Bel féu arribar al seu germà Josep en forma de minúscul llibret, segons llegim a la darrera línia del primer fragment més avall reportat, des de les petites Illes Babuianes, situades al nord de les Filipines, a la localitat castellanenca d'El Bellestar (comarca de la Tinença de Benifassà); tanmateix hom pot afirmar que ens trobem davant un text interessant des del punt de vista cultural i lingüístic, puix que hi apareixen documentats mots i expressions ben interessants, vivents en aquella època, ja desapareguts. És per aquesta raó —sobretot— que hom considerarà que fóra bo de publicar-lo per cobrir una baula més en la cadena de la nostra història lingüística més recent, i alhora menys coneguda, com és el segle XVIII, tan mancat de documents en llengua pròpia.

El personatge

Joan Bel nasqué a El Bellestar el 1691, segons consta a la contraportada del llibre manuscrit en qüestió, on llegim: «*Libro del V(enerable) P(adre) fray Juan Bel, dominico, que murió en Indias, hijo del Bellestar*». Aquesta anotació (sense data) es deu a mossèn Josep Boix, rector de la parròquia de la mateixa localitat en una època també desconeguda. El frare dominic morí a l'arxipèlag de Babuian (les Illes Filipines) el 1722; una curta però intensa vida, sens dubte. Les cròniques dominiques el situen a «Ballesta, caserío de la provincia de Huesca, diócesis de Lérida» (Doménech, 1995: 249), i a Sant Mateu. El cert és que la seva infantesa sí que transcorregué en aquesta localitat de l'Alt Maestrat, on el nen Joan Bel assistí a les aules de Gramàtica, famoses durant el Barroc. Tirocini al covent dels frares dominics de València, on fou un

1. Regraciem des d'ací, en primer lloc, el savi i erudit amic Rafael Monferrer Guardiola, que ens proporcionà el manuscrit que estem analitzant. Sense el seu gest generosíssim, l'obra no hauria estat coneguda. Valgui aquesta nota, doncs, per restar-li eternament agraït. En segon lloc, cal regraciar el col·lega, i tanmateix amic, Dr. Manel Sifre de la Universitat Jaume I, que tingué la santa paciència de fotografiar el manuscrit en suport digital, el qual ens ha servit per a treure'n l'aigua clara més d'un cop. Finalment, a l'amic i també col·lega de la mateixa Universitat, Tomàs Martínez, li regraciem l'atenta lectura i correcció del text que ara es publica i que, gràcies a ell, sortirà millorat.

«novicio rebelde» (Doménech, 1995: 250), el qual sense haver professat els vots i després d'haver escoltat la petició i demanda de voluntaris per anar a les Filipines «huyó del convento por no haberle querido dar licencia el Padre Presentado Royo, que era entonces Prior por allí» (Doménech, 1995: 253). El 1718 se n'anà a les Filipines. A Manila, hi finalitzà els estudis, i tot seguit el trobem a les illes Babuianes «aprendiendo la lengua cagayán y estudiando un poco de moral» (Doménech, 1995: 250). Recorregué, ultra aquest arxipèlag, les illes de Calaian i Batanes. Com a missioner fou un evangelitzador integral i clar exponent i típic dominic portat per l'*ex charitate*. Sabem que fra Joan Bel morí el mes de juny del 1722 a l'illa de Babuianes per una carta del també dominic fra Josep Sales, de Catí, company seu a Sant Mateu durant la formació a l'aula de Gramàtica. Aquest la trameté al convent dels pares dominics a València el 1723.

La tradició medieval, encara

El nostre frare continua lligat encara a la tradició ideològica de l'Edat Mitjana, no solament pel rerefons que traspuia, ans per les llegendes, tant profanes com sagrades, que ens conta, demostratiu, potser, d'una candorosa credulitat, impròpia ja d'aquesta època. La llista de cites de les Sagrades Escritures i les dels Sants Pares i Doctors de l'Església és significativa d'això que acabem de dir. Doctrinalment, Joan Bel es nodreix sobretot del pensament de temps passats, i per aquesta raó podem afirmar que ens trobem davant un escolàstic retardat, per tal com l'escolàstica ja feia molt de temps que havia exhaurit tota la saba vital, tota la seva potència creadora, i les seves discussions sobre els grans problemes de la metafísica, de la teologia i de la moral havien degenerat en disputes regides per una aplicació mecànica dels arguments sil·logístics.

En algun apartat del text, hi trobem algun tret de la posició que li mereixen certs aspectes de la societat, com és ara de les ciències i de les arts ocultes, considerades per ell com a mitjans il·lícits o moralment sospitosos de guanyar diners.

Els autors citats en el text pel nostre frare són de tota mena. En primer lloc, i per ordre alfabètic, tenim: Sant Agustí, Sant Alselm, Sant Antoni Abat, Sant Bernardí, Sant Bernat, Sant Efrèn, Sant Francesc de Sales, Sant Geroni, Sant Gregori Naciancè, Sant Gregori, Sant Hilarió, Sant Joan Crisòstom, Sant Joan Damascè, Sant Lluís Bertran, Sant Pau, Sant Tomàs d'Aquino, Sant Vicent Ferrer, Santa Brígida, Santa Caterina de Sena i Santa Teresa de Jesús. D'aquests, gairebé tots són considerats autoritats, és a dir, Pares i Doctors de l'Església. No tots són esmentats per fer alguna citació de llurs obres, perquè n'hi ha que no van escriure cap obra, ans ho són per ajudar a entendre alguna proposició feta per ell. La Bíblia, o bé algun personatge que hi apareix, hi aporta també moltes citacions: Jesucrist, Adam i Eva, el Dilu-

vi, les localitats de Sodoma i Gomorra, personatges com ara Datan, Abiron, Moisès, Nabucodonosor, el Bon Lladre, David, el profeta Miqueas, Llätzer, Barrabàs, el profeta Geremies, el rei Herodes Antipas, els Reis Mags, Simeó (personatge que tingué el Bon Jesús als braços), el profeta Isaïes i el Càntic dels Càntics. Finalment, també hi apareixen alguns personatges, com: Aristòtil, el frare cartoixà Dionís, la mare de Sant Lluís de França, Blanca, Blosio, Pau Simple (ermità que apareix a les Vides de Sants al desert d'Egipte, inclòs en la de Sant Gerònim) i un ermità anomenat Jaume. Pel que fa a les històries de to popular, en tenim la d'un unicorni, la d'una senyora castellana que combregà en pecat mortal, la d'uns successos que passaren a París, costums del treball, etc.

En suma, fra Joan Bel cita autoritats eclesiàstiques que van des del segle IV fins al segle XVII per als seus propòsits doctrinals i didàctics amb la intenció que el seu germà Josep, que es troba a la casa pairal, pugui treure'n profit i li serveixin de model a seguir per a l'educació cristiana de llurs germans menors.

El manuscrit

Cal donar un nom al manuscrit, i com que el contingut d'aquest al·ludeix a les normes de comportament moral que tot cristià ha de seguir per tal de arribar a la salvació de la seva ànima, hem pensat que hi devia escaure el nom de *Memorial del bon cristià*, puix que en definitiva fra Joan Bel escrigué al seu germà aquest llarg text per recordar-li tot un seguit de regles amb les quals la via de la salvació de l'ànima restava assegurada.

Es tracta d'un llarg document trobat per mossèn Manuel Milián a l'arxiu parroquial d'aquella localitat de la Tinença de Benifassà, una petita descripció del qual publicà el morellà cap a l'any 1930 sota el títol de *Ballestar. Inventario y estudio de las Iglesias del Arciprestazgo de Morella*.² Hi afirma que és un *Libro manuscrito inédito*, amb un contingut ascètic, desconegut fins ara, i escrit en *lengua valenciana*. Tot seguit en dóna el nom del autor, que treu de la contraportada. És un text enquadernat amb cobertes de pergamí. Lletra rodona minúscula, d'una sola mà, escrita sobre full de paper d'estrassa, en bon estat³. Amida 10,5 × 8 cm. Escrit a tota pàgina i a una columna en tinta negra, amb lletra d'impremta feta a mà, sense numeració de pàgines (152). Està dividit en vuit capítols, encapçalats per lletra més grossa. Comença amb una introducció de 14 línies: «Amat germà Jusep...», seguit del capítol anomenat AMOR DE DÉU NOSTRE SEÑOR [1r1-5v1]. El segon capítol és EXHOR-

2. Ha estat reproduït a *Homenaje a Mosén Milián*. Castelló de la Plana. Diputació Provincial, 1987; 2: 525-601.

3. *Vide* els documents gràfics núm. 2, 3, 4, 5, 6 i 7.

TACIÓ AL SANT TEMOR DE DÉU NOSTRE SEÑOR [6r1-20v1]. El tercer capítol és DE LA GRAN MALÍCIA I FEALDAD DEL PECAT [21r1-35r1]. El quart capítol s'anomena DEL VALOR I ESTIMA DE LA GRÀCIA I VIRTUDS [35v1-37r1]. El cinquè és HERMOSURA DE L'ÀNIMA [37r1-40v1]. El sisè s'anomena DE LA PENITÈNCIA I CONFESSIÓ [41r1-48v1]. El setè és MEMORIAL PER A EXAMINAR LA CONSCIÈNCIA [48v1-65r1]. I, finalment, el vuitè és anomenat DE LA PREPARACIÓ QUE ÉS MENESTER PER A LA SAGRADA COMUNIÓ [65r1-76v1].

A través de la lectura del manuscrit, hom hi pot treure la conclusió que es tracta d'una còpia, feta per un desconegut, o potser pel mateix que dóna el nom de l'autor, i en aquest cas seria mossèn Josep Boix, rector de la parròquia de El Bellestar, de l'original que fra Joan Bel trameté al seu germà Josep l'any 1716, segons ho afirma a l'acabament del document: «En este convent de S[anta] Úrsula de Babuyanes a 14 de mars del añ 1716. Qui molt t'ama y estima y procura la teua salvació, ton germà fra Juan».

El manuscrit es troba actualment en possessió de la família de mossèn Manuel Milian.

Contingut literari

Des d'aquest punt de vista, podem dir que el dominic no té cap intenció d'escriure una obra literària, sinó més aviat didàctica i entenedora per al seu germà, com ja s'ha dit més amunt. Els llargs paràgrafs amb abundoses intercalacions de la hipotaxi, que apareixen en el text, són el clar indicatiu d'un estil barroc calcat de l'espanyol d'aquella època, amb alguns anacoluts i moltes supressions del discurs lògic. Tot plegat, símptoma d'un nivell lingüístic desordenat i potser pobre.

Es tracta en definitiva d'un text que podem encabir sota l'epígraf de literatura religiosa, tan abundosa durant el període de decandiment de la nostra literatura de creació. El nostre text és un més entre aquella munió d'obres destinades a adoctrinar, a donar normes a confessors, etc., en una època en què cap racó d'aquesta especialitat no s'escapa al conreu.

Algunes mostres del contingut

Normes de transcripció:

Pel que fa a la transcripció del manuscrit, hem intentat d'ésser-ne fidels al màxim; la nostra intervenció ha consistit en:

- a) la puntuació i accentuació a la manera moderna,
- b) la separació de paraules, i
- c) l'ús regularitzat de majúscules.

APÈNDIX TEXTUAL

[1r1]

«Amat germà Jusep, m'e alegrat, e molt, que tingues perfeta salud en lo cos y en la ànima. Lo añ de 1714, escriguí una carta ben llarga en què os enseñava como havíeu de confessar-os, y combregar bé, y com havíeu de tindre una poca de oració mental, y per si acàs se perdé aquella carta, torno a escriure este añ en dos cartes cassi lo mateix que en aquella gran. En esta, te escric lo gran perill que tenim de condenarnos, la fealdad de pecat, y com t'as de confessar y combregar bé; y en la altra, te escric lo modo de tindre oració mental».⁴

EXORTACIÓ A LA VIRTUD Y AMOR DE DÉU NOSTRE SEÑOR

«A dos puns se reduïx tot lo negoci de la bona vida, diu lo real profeta David, que són: apartar-se del mal, y fer bé; y així el que alcançarà estes dos coses tindrà tot lo negoci concluït. Pues el que de veres vol apartar-se de la carrera dels vicis, que és per a on se va dred a l'Infern, y empendre lo camí de la virtud, que és lo segur y únic que guia al Cel, el que voldrà acabar la vida viciosa, y començar una

[1v1] vida nova, y virtuosa, ha de fer lo que fa un prudent llaurador quan vol fer de una garriga un hort, el qual primerament procura arrancar de raïl totes les mates y abres silvestres, y arrimar totes les pedres sin reparar en lo molt que ly costa perquè sab que de altra manera no ly servirà lo hort; sab molt bé que si no cava fondo, y aranca de soca y de raïl totes les mates, después se han de apoderar de totes les bones plantes, y perdrà lo treball y la llaó. De la pròpia manera, pues, germà, lo bon cristià, que vol fer de la seua ànima un gardí de plantes y flós de virtuds per a què puga habitar y recrear-se en ella lo seu espòs Jesuchrist, ha de procurar primerament arrancar⁵ de soca y de raïl tots lo[s] mals vicis y pecats, sins reparar en treball algú, perquè de altra manera debades treballarà en plantar les plantes de les virtuds. La raó està clara, pues, segons bona filosofia: dos coses contràries entre si no poden estar en un mateix suggeste,⁶ no pot una pròpia aigua estar freda y calenta a un mateix tems, perquè són contraris lo fret y lo calor; pues com los vicis y les virtuds siguen contraris entre si, està clar que de ninguna manera podran estar en una ànima humildad y sobervia, odi y charitat, castitat y luxúria, ira y pasiència. Y assí el que de veres vol ser bon cristià y amic de Nostre Señor, ha de fer un verdader propòsit de nu[n]ca pecar mortalment, ni per

[2r1] guardar la vida, ni la honra, ni la hacienda, ni per cosa alguna criada, de la manera que un bon capità que primer mor en la batalla que ser traïdor a son rey. Diràs, germà: yo he fet moltes vegades propòsit de no pecar més, però luego torno a caure quant menos penso, y assí no sé com apartar-me del pecat. Pues yo het declararé la causa de tornar a pecar tan presto, y het daré remey per a nos⁷ tornar a

4. D'aquesta segona carta, solament ens queda aquesta referència .

5. La primera de les dues -r s'ha afegit després

6. Al ms. *suggeste*, amb una *Bu* interliniada i sense la *Ba*.

7. *no-s*

pecar tan fàcilment. La causa, pues, de pecar ab tanta facilitat és perquè de tans pecats que has fet, has enguendrat hàbid de pecar, y com lo hàbid facilita per a obrar (segons bona filosofia), d'aquí és que encara que cada dia faces propòsit de no pecar, cada dia tornaràs a pecar sinó fas altra diligència. Mira ben clar lo que het dic: en un home que comença a dependre un ofici o art, verbigràcia, quan comença un fadrí a tocar la guitarra, troba molta dificultat, però tantes vegades toca la guitarra que después sins dificultat ni cuidado la toca fàcilment bé. Pues de la pròpia manera és los pecar.⁸ Lo remey per a no pecar és mol [*sic*] difícil y de molt gran treball perquè has de entendre y saber que lo hàbid assí com facilita per a obrar, assí de sa naturalesa és difícil de arrancar de allí a on se engendra, y assí el que vol dixer lo costum o hàbid de pecar, no pense que és tan fàcil com llevar-se lo vestid de damunt. No és fàcil que un abre, que s'a criat tort des del principi, se adrese en una vegada que l'estiren per a l'altra part, antes és menester que el lliguen ab una corda, ni és fàcil que el

[2v1] que sab tocar bé la guitarra se olvide tan presto, encara que vullga; pues menos fàcil és que no peque el que tota sa vida està pecant. Pues lo remey més principal per a no pecar és lo que nos dóna lo Espirit Sant en la Sagrada Escritura per estes paraules: «recorda-t de les postrimeries, y nunca pecaràs». Ya sabs en la doctrina cristiana que les postrimeries són la mort, lo juí, lo Ynfern y la Glòria, y assí lo que nos aconsella lo Espirit Sant és que cada dia portem a la memòria un rato alguna de les postrimeries per a què, considerant per una part la pena tan terrible que Nostre Señor dóna als mals y pecadors, y per altra, la Glòria y premi tan gran que dóna als bons, nosaltres, que som tan amics de la nostra conveniència, nos animem y esforcem a apartar-nos dels vicis y pecats, y abraçar les bones obres y virtuds. Lo altre remey és confessar-se y combregar molt a sovint, per a què la ànima cobre força y valor en la confessió y comunió: assí com fa un prudent y sabi hortolà quan té algun tros del hort apoderat del gram, y altres males erbes, el qual procura a cavar-lo y llaurar-lo moltes vegades, y arrancant unes poques raïls de les males erbes, cada vegada ve a cabar en elles y traure-les del tod del hort, assí passa en la confessió. També és un remey mol [*sic*] bo examinar la

[3r1] la consciència cada nit antes de adormir-se, descurrent lo que ha pensat, parlat y obrat en en⁹ tot aquell dia, y reparar en què pecats cau més vegades, per a què al altre dia pose més cuidado en ells. També serà bo que después de haver demanat perdó a Nostre Señor de les culpes de aquell dia, reses alguna devoció en penitència, com és sinc parenostres en memòria de les sinc llagues, o tres credos. Perquè diu lo apòstol san Pau: «que si nosaltres nos judicam y castigam, no serem judicats per Nostre Señor». Y per ser difícil vence a mols enemics a un mateix tems, serà millor que cada semana procures arrancar un vici especialment; *vervigràcia*, una semana podràs guardar-te de mormurar, altra de flastomar y perjurar, y ha de ser de tal manera que no het descuides en los demés vicis, sinó és que en lo de aquella semana poses més cuidado, y per a què het recordes de la empresa podràs lligar-te algun fil en los braços, o allà a on te parega, per a què-t cause alguna pena y t'avise de-n quant en quant de l'enemic. Fes compte que tens una companyia de bandolers que havien entrat en ta casa per a

8. *lo pecat*

9. *en tot aquell dia*

matar-te, y has tengud sort de pillar-los totes les armes y tancar la porta, y los has de manatar den nun en un,¹⁰ y que si dices una vida, aquell t'a de matar despu-

[3v1] después, assí també si dices un mal vici, aquell [*sic*] bastarà per a matar la teua ànima. Perquè has de entendre¹¹ y saber, germà, que ser una persona santa y amiga de Nostre Señor no consistix en altra cosa que en estar lliure de tots los mals vicis y pecats. No és menester precisament que es decipline que degune més que lo que mana la Igléssia,¹² si pot, ni és menester que oiga moltes mises, y confesse y com-bregue cada dia, ni cada semana, de tal manera que si y à una persona que fassa totes estes bones obres y té encara algun mal vici, no és santa; y al contrari, la que no tinga mal vici, encara que no fassa estes bones obres, serà santa y amiga de Déu Nostre Señor. Y assí no y à nigú que si vol posar cuidado en apartar-se de tots los mals vicis y pecats no puga ser sant y amic de Nostre Señor, siga ric, siga pobre, y tinga qualsevol ofici, pues los degunis, diciplines y cilicis són per a mortificar la carn y sugectar-la al espirit, y per a satisfació dels pecats. Los que tenen treball corporal no tenen tanta necesidad de estes mortificacions perquè lo treball corporal equival a elles, pues san Hilarión cavava estant en lo desert solament per a mortificar lo cos. Y assí, el que no tinga ànimo per a la mortificació, no té que dixer la oració, sinó aplicar tot lo treball per a sufragi de les beneites ànimes del Purgatori en

[4r1] satisfacció de ses culpes y pecats, però ha de ser sufrint-lo ab molta paciència y resignació en la voluntad de Nostre Señor, considerant que esta és la penitència que va dar Nostre Señor a nòstron primer pare, y en ell a tots nosaltres per lo pecat. Y d'esta manera podràs fer cassi tanta penitència com un hermità. Estos són los remeis que ordena lo Espirit Sant, y tots los que han escrit de vida virtuosa, estes són les cordes per a endreçar una vida viciosa, estes són les armes en què tots los sans y bons christians que y à agut, y y à, venceren y vencen los tres enemics de la ànima, que són món, demoni y la carn. Estes són les medecines de què han usat, y usen, tots los sans y amics de Nostre Señor per a curar y guardar la ànima de la mort del pecat. Y assí, si vols alcançar vitòria y ser coronat en lo Cel, val-te d'estes armes, y si estàs ferit dels enemics, procura curar-te ab estes medecines, y no te espantes de tan grans enemics. Considera que tots los sans eren de la pròpia naturalea corrupta que nosaltres y dels condenats del Infern, y que tenim el mateix Déu totpoderós per a agudar-nos que tingueren¹³ ells. Considera que són los propis enemics los nostres que els seus, y en un mateix cam¹⁴ [*sic*] en les pròpies armes, pues sent nosaltres y ells desiguals forces contra los mateixos enemics y en lo mateix cam, claro està que si no seguim la vito-

* * *

[64v1] mortal lo que només és pecat venial, quant u fent una cosa, que és pecat venial, pensa que és pecat mortal y tanmateix la cumplix, perquè lo mateix faria si fóra pecat mortal, y Déu Nostre Señor sempre mira la nostra bona o mala intenció y volun-

10. Interpretem *matar d'un en un*

11. Al manuscrit, *denendre*, amb una *Be* interliniada damunt la *Bd*.

12. La primera *-s* s'ha interliniat damunt l'altra *s*.

13. La *-n* s'ha afegit interliniada.

14. La *-c* s'ha afegit interliniada després

tad de pecar, o no, mortalment; y assí, el que dixa de fer alguna cosa mala que volia fer no per amor o per temor de Nostre Señor, sinó per vergoña o temor o respectes del món, peca com si la complira. Y assí la regla millor per a examinar y averiguar si has pecat mortal o venialment en alguna cosa: mira bé si al tems de posar-la per obra advertires o pensares¹⁵ que era pecat mortal, o alomenos advertires que era mala, y que devies condenar-te per fer la tal cosa sinó la confessaves después, y tanmateix la posares per obra o la proseguires¹⁶, y si fonc assí, y agué pecat mortal, encara que només siga venial de sa naturalesa. Y sinó advertires o saberes que fóra mala; y

[65r1] pecat mortal hasta después, o la dixares luego que advertires o saberes que era pecat, o que era mala, no y agué pecat mortal, encara que de sa naturalesa siga pecat mortal, perquè te escusa la inadvertència o ignorància. Però has de advertir que ordinàriament no escusa la ignorància en les coses mol clares, y que tots tenim obligació de saber-les, com, *verbigràcia*, no matar, no furtar, y altres coses que la mateixa raó y llum natural dicta que són males, perquè diu lo dicho comú: “lo que no vols per a tu, no o vullgues per a ningú”».

DE LA PREPARACIÓ QUE ÉS MENESTER PER A LA SAGRADA COMUNIÓ

Sabràs ya, germà, com per a combregar és menester disposició de part del cos y de part de la ànima. De part del cos és menester estar en deguni natural, que és no¹⁷ haver passat¹⁸ ni engullit cosa alguna, chica ni gran, des de mixanit, si u no està mal. La saliva y lo que sol quedar entre les dens no estor-

NOTES SOBRE LA LLEGUA

Particularitats lingüístiques més destacades

Ja ens hem referit a la importància lingüística que té tot text provinent del segle XVIII. No cal ara insistir-hi. Allò que afegirem, però, és que el text que donem a conèixer és prou extens per poder-nos fer una idea de la varietat diatòpica valenciana dels parlars septentrionals, avui classificats sota l'epígraf de «tortosí meridional».¹⁹ Tanmateix, la importància lingüística del document no rau solament en la qüestió dialectològica, ans és també una deu d'informació del valencià general de finals del segle XVII i principis del XVIII,

15. La segona síl·laba s'ha afegit posteriorment interliniada.

16. Escrit *prose-guitres*

17. Escrit *n-o*

18. Una *-s* ha estat afegida posteriorment interliniada.

19. *Cfr.* entre altres, Lluís GIMENO BETÍ, *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*. Societat Castellonenca de Cultura, Col·lecció Filologia, I. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana, 1994.

alguns trets lingüístics del qual no apareixen en altres texts valencians d'aquesta mateixa època publicats recentment. En concret, és la morfologia i el lèxic els nivells de llengua que reporten algunes novetats desconegudes en aquest període de la història de la llengua catalana a les terres valencianes. En posarem uns quants exemples:

Lèxic

Entre les formes lexicals que trobem en aquest text, n'hi ha, òbviament, de vivents i de desaparegudes. Algunes d'aquestes formes vivents són: *agranar*, *aigualera*, *aplegar*, *billotes*, *calcigar*, *maçana*, *rogle*, *siego* i *verdader*. Per la seva banda, algunes de desaparegudes són: *aferrar*, *aposeno*, *flastomar*, *cambra*, *ferre*, *mentida*, *mordre*, *muller*, *roure*, *serp*, *a tombellons* i *uriol* [oriol].

Hi podem fer alguns petits comentaris en base a l'actual àrea dialectal a què pertany la localitat d'El Bellestar, situada a la comarca de la Tinença de Benifassà, segons s'és dit més amunt, tot partint de l'*Atlas Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa* (ALDT):²⁰

– *Billota*, terme encara enregistrat a la comarca a les localitats de Castell de Cabres i El Boixar, documentat en texts valencians, catalans i mallorquins des del segle XIV.²¹ Admès al DIEC sota *bellota*.

– *Calcigar*, també és enregistrat a la comarca a les localitats de Castell de Cabres, Fredes i La Pobla de Benifassà, documentat a partir del segle XII. Admès al DIEC.

– *Maçana*, recollit a la comarca de la Tinença de Benifassà amb plena vitalitat, i documentat en texts antics de la llengua. Admès al DIEC.

– *Siego*, és la forma única del castellanisme a la comarca de la Tinença de Benifassà.

Per als mots no mapificats a l'ALDT, ens servirem dels nostres diccionaris històrics, és a dir, el de COROMINES i l'ALCOVER-MOLL,²² i dels treballs de Germà Colón, rics en anàlisi lexical, amb els següents comentaris:

– *Flastomar*, forma que ja apareix al segle XIV al costat de *blastomar*, més etimològica que no l'altra²³, en els nostres autors medievals.

20. Lluís GIMENO BETÍ, *Atlas Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, I.E.C., Barcelona, 1997.

21. Cfr. Germà COLÓN, *De Ramon Llull al Diccionari Fabra. Acostament lingüístic a les lletres catalanaes*. Col·lecció Germà Colón d'estudis filològics, 1. Fundació Germà Colón Domènech – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Castelló de la Plana – Barcelona, p. 371.

22. Antoni M. ALCOVER – Francesc de B. MOLL, *Diccionari catala-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca, 1975 i Joan COROMINES, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, 9 vols., Barcelona 1980-1991.

23. Vide ALCOVER-MOLL, V: 910 i Coromines, I: 824-827.

– *Ferre*, és forma arcaica, segons la documentació dels diccionaris, però en el nostre text hi apareix sis vegades enfront d'una de *ferro*.

– *Mordre*, la documentació no sembla que el faci traspassar el segle XV o els primers anys del segle XVI;²⁴ el nostre autor l'enregistra com una rara joia lexical.

– *Roure* ‚rosegar‘, terme documentat a l'Edat Mitjana i modernament a Víctor Català (segle XIX), segons l'Alcover-Moll.²⁵

– *A tombellons* és variant fonètica de *a tomballons*, enregistrada pel DIEC.

– *Uriol* [oriol], val a dir que actualment, almenys a la comarca de la Plana de Castelló, l'ocell és conegut com a *papafigos*, i era terme vivent a la València del segle XV, segons apareix a l'*Spill* de Jaume Roig. En la cita del text: «...que si la fadrina y los pares tenen enteniment, més s'an de enamorar de un fadrí retirat y sosegat que de un *uriol*, que no para en casa.» [58r1], el nostre frare sembla indicar que aquest moixó és molt rondinaire.

Morfologia

La morfologia verbal ha revelat formes habituals avui en aquell subdialecte i que no són valencianes generals. Hi hem de destacar: *a*) el morf Bo de primera persona del singular, en formes com: *torno*, *confesso*, *probo*, *declaro*, *recello*, *confirmo*, *provo*, *estimo*, *quedo*, *aconsello*, *dixo*, *reverencio*, *adoro*, *amo*, *amonesto* i *poso*; *b*) el mateix morf -o de subjuntiu en un sol cas: «Mira si has de menester alguna cosa que la faré buscar *costo* lo que *costo*» [22r1]; *c*) el morf -e, més general que no l'altre, de subjuntiu: *pense*, *adrese*, *olvide*, *peque*, etc. [3r1]; *d*) forma só de primera persona del singular de l'IP del verb *ésser* (4 vegades), la segona persona del singular de l'IP del mateix verb hi és enregistrada sota tres formes: *ets* (3), *ests* (1), *eres* (16); *e*) manteniment del perfet simple, avui desconegut en el registre col·loquial de les comarques septentrionals valencianes; *f*) formes de l'IS amb el tradicional morf -às, -és, -ís, sense desdenyar les actuals -ara, -era, -ira.

Pel que fa a la morfologia nominal, hi destacarem: *a*) les formes *nosaltres*, *vosaltres*, *ens/nos*, *es/se*, *em/me*, et [bet]/te, os²⁶ (per *us/vos*), de pronoms personals forts; *b*) respecte als febles tenim això: *li* hi apareix solament dues vegades enfront de *ly*, que hi apareix moltíssimes voltes; testimoniem una sola vega-

24. Vide COLÓN, *Para la historia del léxico español (I)*, Arco/Libros, 2002, Madrid, p. 251, i Colón-Soberanas, *Panorama de la lexicografía catalana*, Enciclopedia Catalana, Barcelona, 1986, 45; Elio Antonio de Nebrija-Gabriel Busa, O.S.A. *Diccionario latín-catalán y catalán-latín. Estudio preliminar por Germán Colón y Amadeu – J. Soberanas*, Puvill Libros, Barcelona, 1987, 2.

25. *Op. cit.* IX: 600.

26. Actualment única a la comarca de la Tinença de Benifassà, i a les localitats més septentrionals dels Ports de Morella.

da *ne* (< en) i també una vegada l'apostrofació d'aquest pronom (= se n'ixen), pel que fa a les combinacions de pronoms febles hi hem pogut documentar *la i* (< la hi): «...y tot quant en ells y a ó crià Déu per a tu, y het féu señor de tot, y ara, una cosa que het demana no *la·i* vols concedir» [29r1], segons el model de combinació habitual en aquelles comarques i en català general, fora del valencià general, que com tothom sap hi fa *li la*; *ç) lo/el, los/els* d'articles masculí singular i plural, apostrofats —els primers— davant nom començat per vocal, però amb exemples del cas contrari.

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

Noemí MONCUNILL MARTÍ

L'ESTUDI DE LA LLENGUA IBÈRICA: APUNTS BIBLIOGRÀFICS

L'ibèric és la llengua preromana de la Península Ibèrica que trobem testimoniada, des del segle V aC i fins a l'I dC, al llarg de la vessant Mediterrània d'aquest territori, en una franja d'una amplada irregular que s'estén des del Lenguadoc fins a l'Andalusia Oriental i que s'eixampla considerablement a la Vall de l'Ebre. Així doncs, l'ibèric és la llengua que, en l'Antiguitat, va ser posada per escrit en els territoris actuals del Lenguadoc, la Catalunya Nord, el Principat, el País Valencià, i una part d'Andalusia i Aragó.

Això no obstant, és encara avui dia un tema controvertit la naturalesa que aquesta llengua devia tenir en cadascun dels punts de la geografia esmentada. Mentre alguns autors¹ creuen que l'ibèric fou la llengua vernacle de tots aquests indrets, una altra part de la investigació² opina, en canvi, que l'ibèric va ser en algunes regions on es documenta una llengua vehicular, una mera 'llingua franca' el paper de la qual hauria estat facilitar els intercanvis comercials entre els diferents pobles de la Península. Aquestes dues propostes interpretatives arriben a solucions absolutament discordants a propòsit de quin devia ser el panorama lingüístic i cultural d'aquest territori epigràfic en qüestió. Mentre que la segona sosté que l'ibèric no hauria estat la llengua pròpia dels actuals Lenguadoc i Catalunya, la primera no sols justifica que aquests territoris han de ser plenament ibèrics, sinó que proposa que l'epigrafia ibèrica neixi precisament aquí, en algun punt de l'Empordà pròxim a Ullastret.

Queda clar, doncs, que l'estudi de la llengua ibèrica i la bona comprensió de la seva cultura epigràfica són determinants per a conèixer i saber interpretar amb encert la protohistòria del nostre país; però, malgrat això, hem d'advertir que l'ibèric segueix encara formant part d'aquest grup de llengües antigues per a les quals no ha estat possible d'arribar a un desxiframent global i definitiu. L'ibèric és, doncs, malauradament, una llengua pràcticament del tot intraduïble. Tres dels entrebancs més infranquejables que fan difícil concebre'n un desxiframent a curt termini són: d'una banda, la impossibilitat d'a-

1. V., en primera instància, J. de HOZ, *La lengua y la escritura ibéricas, y las lenguas de los iberos*, dins «Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica» (1993), 635-666.

2. V. Javier VELAZA, *Lengua vs. Cultura material: el (viejo) problema de la lengua indígena en Cataluña*, dins de «Actes de la III Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell 25-27 de novembre de 2004)» (2006), 273-281.

tribuir-li amb total seguretat una família lingüística, de l'altra, la inexistència de textos bilingües, i, finalment, la fragmentarietat i relativa escassetat de documents del ,corpus' epigràfic de què disposem per a abordar l'estudi d'aquesta llengua.

1. *Els primers intents d'apropament a l'escriptura ibèrica: la tasca dels numismàtics*

Els primers estudiosos que prenen consciència de l'existència d'epígrafs preromans a la Península Ibèrica són els numismàtics, els quals detecten, en un determinat moment, que algunes de les llegendes monetals de la Hispània Antiga no podien ser interpretades ni com a fenícies, ni com a llatines, ni com a gregues i que, per tant, havien de pertànyer a la cultura autòctona d'aquest territori. Així, doncs, aquest grup de monedes amb un epígraf aleshores encara incatalogable els porta a considerar la possibilitat que els antics pobladors de la Península haguessin també deixat, en algun moment de la seva història, testimoni escrit de la pròpia llengua, en un sistema d'escriptura també propi. És, doncs, d'aquesta manera que, a partir del segle XVI i de la mà d'Antoni Agostí, comencen a aparèixer en els textos numismàtics diverses temptatives d'interpretació i transliteració del que alguns d'ells anomenen «les antigues lletres dels espanyols».

Els numismàtics, per tant, concentren esforços a treure l'entrellat d'aquest sistema d'escriptura i ho fan, bàsicament, cercant en les llegendes monetals preromanes els mateixos topònims que reporten, d'una banda, els autors clàssics, i, de l'altra, els rètols monetals en llatí i grec. Mitjançant aquest mètode arriben a interpretar correctament alguns dels signes ibèrics, sobretot aquells que mostren una major semblança formal amb els grecs i llatins. Això, tanmateix, no significa que arribin a trobar un sistema d'equivalències coherent i ben tractat que permetés llegir correctament els textos ibèrics. De fet, un dels factors que contribuï a desxifrar el signari de forma definitiva molt tardanament fou que es tractava d'un sistema d'escriptura mixt, a mig camí del sil·labari i l'alfabet, amb pocs paral·lels en altres escriptures antigues de la Mediterrània.

Aquests són, doncs, els primers tempteigs d'interpretació d'una escriptura fins aleshores desconeguda, encara que, insistim, cal tenir present que no es pot considerar, en cap cas, que els numismàtics aconseguissin desxifrar l'escriptura ibèrica. Tot i que cal reconèixer el mèrit que suposa el fet de trobar el valor encertat d'algun signe, cap d'aquests estudiosos no aconseguí donar una interpretació globalment coherent del sistema i, per tant, no s'aconsegueix d'establir-ne amb seguretat les equivalències. Aquests són alguns dels tractats sobre numismàtica als quals ens referim:

A. AGUSTÍN, *Dialogos de medallas, inscripciones y otras antiguedades*, Tarragona. 1587.

J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, Barcelona, 3 vol., 1908-1911.

- P. A. BOULARD, *Essai sur la Numismatique Iberienne précédé de Recherches sur l'alphabet et la langue des ibères*, París 1859.
- A. DELGADO, *Catalogue des monnaies et des Médailles antiques, du moyen age et des temps modernes, en or, en argent et en bronze, composant le Cabinet numismatique de feu Mr. Gustave Daniel Lorichs*, Madrid, 1857.
- E. FLÓREZ, *Medallas de las colonias, municipios y pueblos antiguos de España. Colección de las que se hallan en diversos autores y de otras nunca publicadas, con explicación y dibujo de cada una*, Madrid, 3 vol., 1757-1773.
- A. HEISS, *Description général del monnaies antiques de l'Espagne*, París 1870.
- V. I. LASTANOSA, *Museo de las medallas desconocidas españolas*, Osca, 1645.
- G. I. LORICHS, *Recherches Numismatiques concertant principalement les médailles Celtibériennes*, París 1852.
- A. MORALES, *Las antigüedades de las ciudades de España que van nombradas en la Coronica con las averiguaciones de sus sitios y nombres antiguos*, Alcalà 1577.
- L. J. VELÁZQUEZ, *Ensayo sobre los alphabets de las letras desconocidas, que se encuentran en las más antiguas medallas y monumentos de España*, Madrid 1752.
- J. ZOBEL DE ZANGRÓNIZ, *Estudio histórico de la moneda antigua española, desde su origen hasta el Imperio romano*, Madrid 1870-1880.

2. Els primers estudis específics sobre la llengua ibèrica i el naixement del bascoiberisme

Ja durant el segle XIX i principis del XX són editats els primers treballs dedicats íntegrament i específicament a l'estudi de la llengua ibèrica, no sols pel que fa al seu sistema d'escriptura, sinó en un sentit molt més ampli i global. Una de les obres que marca més decisivament aquesta època és la de Wilhelm von HUMBOLDT, el qual és gairebé unànimament considerat el pare del bascoiberisme. En *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelt der Vaskischen Sprache*, obra traduïda al castellà amb el títol de *Los primitivos habitantes de España: investigaciones con el auxilio de la lengua vasca*, Humboldt, a partir de l'estudi de l'antiga toponímia hispànica, arriba a aquesta conclusió: «creo haber puesto fuera de duda que los antiguos iberos eran vascos, que hablaban la lengua actual o una análoga, y que estaban esparcidos en todas las provincias de España. [...] La lengua vasca era, pues, la de los habitantes primitivos de España».

Amb afirmacions d'aquest estil, doncs, queden assentades les primeres bases del bascoiberisme, una teoria que parteix de la premissa bàsica que l'ibèric és una llengua directament relacionada amb el basc actual, o, encara més, que l'ibèric i el basc són una mateixa llengua, encara que en estadis cronològics molt diversos. D'aquesta manera, l'escola bascoiberista considera que és possible arribar al desxiframent de la llengua ibèrica mitjançant la seva comparació directa amb la basca. Aquestes són les obres d'alguns dels primers il·lustres bascoiberistes:

- W. von HUMBOLDT, *Prüfung der Untersuchungen über die Urbewohner Hispaniens vermittelt der Vaskischen Sprache*, Berlín 1821.
- E. HÜBNER, *Monumenta Linguae Ibericae*, Berlín 1893.
- H. SCHUCHARDT, *Die iberische Deklination*, dins «Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse», Viena 1907.

El corrent bascoiberista, tanmateix, pateix un punt d'inflexió a finals dels anys 20 del segle passat, quan Gómez Moreno desxifra d'una manera definitiva el signari ibèric. En aquest moment, hom s'adona que moltes de les lectures en què es basaven les equivalències bascoiberistes eren errònies o, si més no, poc precises. Però no sols això. De fet, la manera de procedir dels treballs vinculats a aquesta escola deixava de banda algunes de les regles dels neogramàtics, que s'anaven incorporant cada cop amb més força en els estudis de gramàtica comparada. Així, principis com el de la regularitat i inevitabilitat del canvi fonètic, que havia de servir per explicar la transmutació d'una llengua en una altra o, si es vol, l'evolució diacrònica d'una mateixa llengua, no podien ser aplicats a les anàlisis dels antics bascoiberistes. Dit d'altra manera, no era possible explicar de quina manera l'ibèric s'havia convertit en basc a partir de lleis fonètiques regulars i immutables. I, de fet, aquest és encara el motiu fonamental pel qual avui dia no es pot considerar científicament provat que el basc i l'ibèric siguin llengües emparentades.

Actualment, gran part de la investigació opta per una postura moderada o fins i tot escèptica davant d'aquest tema, una postura prudent que implica la no negació d'una possible vinculació remota entre el basc i l'ibèric, però també el rebuig total d'una traducció de l'ibèric feta a partir de meres similituds, que podrien ser casuals, entre paraules de les dues llengües. Per a la consideració d'alguns investigadors moderns sobre aquesta qüestió i altres de relacionades, és possible consultar els següents treballs:

- X. BALLESTER, *La adfinitas de las lenguas aquitana e ibérica*, dins «Palaeohispanica», 1 (2001), 21-33.
- J. CARO BAROJA, *Sobre la lengua vasca y el vascoiberismo*, San Sebastián 1982.
- J. FERRER – F. GIRAL, *A propósito de un semis de ildifda con leyenda erder. Marcas de valor léxicas sobre monedas ibéricas*, dins «Palaeohispanica», 7 (2007), 83-99.
- R. GÓMEZ – K. SAINZ, *On the Origin of the Finite Forms of the Basque Verb*, en *Towards a History of the Basque Language*, Amsterdam 1995.
- J. GORROCHATAGUI – J. LAKARRA, *Comparación lingüística, filología y reconstrucción del protovasco*, dins «Religión y cultura prerromanas de Hispania. Actas del VIII Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica» (2001), 407-438.
- J. GORROCHATAGUI – J. LAKARRA, *Nuevas aportaciones a la reconstrucción del Protovasco*, dins «La Hispania Prerromana. Actas del VI Coloquio sobre

- lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica» (1996), 101-145.
- J. GORROCHATAGUI, *La onomástica aquitana y su relación con la ibérica*, «Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica» (1993), 609-633.
- J. GORROCHATAGUI, *Estudio sobre la onomástica indígena de Aquitania*, Bilbao, 1984.
- J. GORROCHATAGUI, *Los Pirineos entre Galia e Hispania: Las lenguas*, dins «Veleia», 12 (1995), 181-234.
- J. de HOZ, *Hacia una tipología del ibérico*, dins F. VILLAR – P. FERNÁNDEZ (eds.), «Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. Actas del VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2001), 335-362.
- J. LAKARRA, *Adar, abuntz, handi: sobre la identificación de sustratos y morfología de la protolengua*, dins M. J. GARCÍA SOLER, *Timbs Xarin. Homenaje al profesor Pedro A. Gainzarain*, Vitòria 2002, 417-429.
- L. MICHELENA, *La langue ibère*, dins «Actas del II Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica», Salamanca 1979, 23-39.
- L. MICHELENA, *Sobre la posición lingüística del ibérico*, dins «Homenaje P. Beltrán» (1947), 147-53 (= 1985, *Lengua e historia* 334-40).
- E. ORDUÑA, *Sobre algunos posibles numerales en textos ibéricos*, dins «Palaeohispanica, 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 491-506.
- E. ORDUÑA, *Segmentación de textos ibéricos y distribución de los segmentos*, tesi doctoral (inèdita).
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *La hipótesis del vascoiberismo desde el punto de vista de la epigrafía ibérica*, dins «Cypsela», 14 (2002), 251-275.
- R. L. TRASK, *The History of Basque*, Londres – Nova York, 1998.
- J. UNTERMANN, *Geschichte der Forschung*, dins *Monumenta Linguarum Hispanicarum. Band III.1*, Wiesbaden 1990, 107-109.
- J. VELAZA, *Epigrafía y lengua ibéricas*, Madrid 1996.

3. El desxiframent de l'escriptura ibèrica i estudis recents sobre paleografia

L'ibèric és una llengua que fou posada per escrit mitjançant diversos sistemes d'escriptura: d'una banda, cal fer esment de tres inscripcions suposadament en llengua ibèrica i en alfabet llatí i, de l'altra, d'un segon grup, més nodrit, de textos ibèrics escrits en una variant de l'alfabet grec jònic. El grup més nombrós d'epígrafs, tanmateix, es troba escrit en el que anomenem «signari ibèric», una escriptura en el seu origen remot derivada de la fenícia, potser també amb influències de la grega, que fou emprada a la Península Ibèrica per escriure, en primer lloc, la llengua ibèrica i, en segona instància, la celtibèrica. Aquest signari, al seu torn, consta de dues variants: la septentrional, anomenada també per una simplificació, escriptura ibèrica, en ser la que

trobem en la gran majoria d'aquests documents epigràfics, i la meridional, amb molta menys representació i que, encara avui dia, presenta alguns problemes greus de lectura.

El desxiframent total de l'escriptura ibèrica no es produeix fins a la primera meitat del segle XX, quan Gómez Moreno descobreix que aquest signari és, en realitat, un semisil·labari, on les oclusives són notades sempre en combinació amb una vocal, és a dir formant síl·labes, mentre que les vocals i les consonants líquides, sibilants i nasals ho són mitjançant signes alfabètics. És, per tant, a partir de Gómez Moreno que els textos ibèrics poden ser finalment llegits i lingüísticament analitzats, amb la qual cosa no és exagerat afirmar que amb ell neix una etapa completament nova pel que fa a l'estudi de l'epigrafia ibèrica.

Si bé el mètode de transcripció del signari ibèric seguit per Gómez Moreno és essencialment encara el mateix que fem servir avui dia, cal dir que, durant els últims anys s'han produït alguns avenços que han permès afinar més en la lectura dels textos ibèrics. Així, per exemple, la confirmació que, en els actuals territoris de la Catalunya costanera i el Lenguadoc, el semisil·labari ibèric era usat d'una forma més complexa que en la resta, cosa que permetria fer la distinció entre la sèrie de les oclusives sordes i sonores. Aquest detall, que podria semblar banal d'entrada, permet avançar no sols en el coneixement del sistema fonològic de l'ibèric, sinó també en l'estudi de la seva morfologia, sintaxi i, encara, en els sentit de transmissió de l'escriptura ibèrica per la Península.

En els treballs que s'indiquen a continuació és possible trobar informació sobre els diferents mètodes emprats per escriure l'ibèric, sobre el sentit de transmissió de l'escriptura pel territori ibèric i sobre els més recents avenços en la transcripció dels textos ibèrics:

- I. X. ADIEGO, *Algunas reflexiones sobre el alfabeto de Espanca y las primitivas escrituras hispanas*, dins I. X. ADIEGO – J. SILES – J. VELAZA, *Studia Palaeohispanica et Indogermanica J. Untermann ab amicis Hispanicis oblata*, Barcelona 1993, 11-22.
- J. A. CORREA, *Representación gráfica de la oposición de sonoridad en las oclusivas ibéricas (semisilabario levantino)*, «*AIQN*», 14 (1992), 253-293.
- J. A. CORREA, *La transcripción de las vibrantes de la escritura paleohispánica*, dins «*Archivo de Prehistoria Levantina*», 21 (1994), 337-341.
- J. A. CORREA, *Las nasales en ibérico*, F. VILLAR – F. BELTRÁN (eds.), dins «*Pueblos, lengua y escrituras en la Hispania prerromana. Actas del VII Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península ibérica*», Salamanca 1997, 375-396.
- J. A. CORREA, *Las silbantes en ibérico*, F. VILLAR – P. FERNÁNDEZ (eds.), dins «*Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. Actas del VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*», Salamanca 2001, 305-318.

- J. FERRER, *Novetats sobre el sistema dual de diferenciació gràfica de les oclusives sor-des i sonores*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 957-982.
- D. FLETCHER, *Comentarios sobre los grafemas silábicos ibéricos*, dins «Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas», 3 (2000), 13-25.
- M. GÓMEZ MORENO, *Sobre los iberos: el bronce de Ascoli*, dins «Homenaje a D. Ramón Menéndez Pidal», Madrid 1925.
- J. de HOZ, *El nuevo plomo ibérico de Castell y el problema de las oposiciones de sonoridad en ibérico*, J. L. MELENA (ed.), dins «Symbolae L. Mitxelena septuagenario oblatae», Vitòria 1985, 443-454.
- J. de HOZ, *La escritura grecoibérica*, A. J. GORROCHATAGUI, J. MELENA i J. SANTOS (eds.), dins «Studia Palaeohispanica. Actas del IV Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanad de la Península Ibérica (Veleia 2-3)», Vitòria 1987, 285-298.
- J. de HOZ, *De la escritura meridional a la escritura ibérica levantina*, dins «Sprachen und Schriften des Antiken Mittelmeerraums» (1993), 175-190.
- J. de HOZ, *La lengua y la escritura ibéricas, y las lenguas de los iberos*, dins «Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica», Salamanca 1993, 635-666.
- J. de HOZ, *Escrituras en contacto: ibérica y latina*, F. BELTRÁN (ed.), dins «Roma y el nacimiento de la cultura epigráfica en Occidente», Zaragoza 1995, 57-84.
- J. de HOZ, *El origen de la escritura del S.O.*, dins «Actas del III Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas» (1985), 423-464.
- J. MALUQUER, *Epigrafía prelatina de la península ibérica*, Barcelona 1968.
- S. MARINER, *La distribución de los fonemas ibéricos según textos en escritura griega y en semisilabario y según onomástica transmitida*, dins «Actas del II Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas» (1979), 69-79.
- I. PANOSA, *La escritura ibérica en Cataluña y su contexto socioeconómico (siglos V-I a. C.)*, Vitòria 1999.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Sobre el origen de la escritura celtibérica*, dins «Kalathos», 16 (1997), 189-197.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Primeras observaciones para una datación paleográfica de la escritura ibérica*, dins «Archivo Español de Arqueología», 70 (1997), 13-30.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Sobre los signos de lectura problemática en la escritura ibérica levantina y una inscripción revisada*, dins «Archivo Español de Arqueología», 74 (2001), 281-290.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *El origen de la escritura sudlucitano-tartesia y la formación de alfabetos a partir de aletatos*, dins «Rivista di Studi Fenici», XXX/2 (2002), 81-116.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *La escritura ibérica meridional*, dins «Zephyrus», 55 (2002), 231-245.
- J. UNTERMANN, *Die Schriften*, dins *Monumenta Linguarum Hispanicarum III.1.*, Wiesbaden, 1990, 132-149.

- J. VELAZA, *La escritura en la Península Ibérica*, dins «La escritura y el Libro en la Antigüedad», Ediciones Clásicas, Madrid 2004.
- J. VELAZA, *Lengua vs. Cultura material: el (viejo) problema de la lengua indígena en Cataluña*, dins «Actes de la III Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell 25-27 de novembre de 2004)» (2006), 273-281.

4. Els *corpora* d'inscripcions ibèriques

El primer *corpus* d'inscripcions paleohispàniques és el que, sota el títol de *Monumenta Linguae Ibericae* (MLI), publicà Emil Hübnner a finals del segle XIX. Aquesta és, en realitat, una obra subsidiària del volum II del *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL), que aplegava, al seu torn, les inscripcions llatines d'Hispania. Tot i el valor intrínsec de l'obra de Hübnner, cal dir que, a hores d'ara, es tracta d'un *corpus* del tot obsolet per a l'investigador modern. D'una banda, Hübnner, hereu de les teories bascoiberistes del seu temps, creia, amb Humboldt, que tots els textos epigràfics preromans de la Península documentaven una sola i única llengua: la ibèrica. Molt lluny d'això, en canvi, ara sabem que la Hispania preromana era un territori culturalment i lingüísticament molt més ric i complex que no es pensava. D'aquesta manera, l'epigrafia antiga de la Península Ibèrica evidencia l'existència d'almenys cinc llengües diferents, entre les quals caldria comptar, això sí, l'ibèric. D'altra banda, els *Monumenta Linguae Ibericae* és una obra publicada molt abans del gran allau de troballes arqueològiques del passat segle XX. Tant és així, que, mentre Hübnner sols recull una centena de textos paleohispànics, en l'actualitat, i sols comptant estrictament els ibèrics, en tenim uns 2.000. És evident, per tant, que l'obra de Hübnner reclamava una urgent posada al dia, cosa que dugué a terme magistralment Jürgen Untermann, amb els seus magnífics *Monumenta Linguarum Hispanicarum* (MLH).

La publicació dels MLH suposà un avenç qualitatiu importantíssim per a l'estudi de l'epigrafia i les llengües paleohispàniques, ja que posà a l'abast de la investigació, d'una manera sistemàtica i organitzada, un material altrament molt dispers i de molt difícil accés. De fet, els *Monumenta* d'Untermann poden ser considerats un obra de caire enciclopèdic sobre les llengües preromanes de la Península.

Els *Monumenta Linguarum Hispanicarum* es troben estructurats en cinc volums: el primer conté totes les llegendes monetals conegudes fins al 1975; el segon, les inscripcions ibèriques del sud de França; el tercer, les inscripcions ibèriques d'Espanya; en el quart hi trobem les inscripcions en llengua lusitana, tartèssica i celtibèrica; i el cinquè és un lèxic de la llengua celtibèrica. Untermann presenta els textos epigràfics sempre amb el suport gràfic de la peça —fotografia o dibuix—, n'aporta la informació arqueològica, els transcriu i els comenta lingüísticament. D'altra banda, l'obra disposa d'exhaustius suplementes amb mapes, una sèrie d'índexs molt detallats, un gran buidat de

bibliografia i, en definitiva, tota mena d'informacions rellevants per endinsar-se en l'estudi de les llengües paleohispàniques.

Els MLH són, sens dubte, la més important contribució fins ara feta per a l'estudi sistematitzat i metòdic de les llengües preromanes de la Península. De tota manera, cal tenir present que el gruix de material epigràfic ibèric segueix creixent al ritme de les noves troballes arqueològiques i que, per tant, també els MLH d'Untermann necessiten ser actualitzats. Pel que fa a l'epigrafia ibèrica, el *corpus* d'Untermann, presenta uns 1.700 textos; avui dia, aquest patrimoni ascendeix, com ja hem dit, a 2.000 exemplars.

E. HÜBNER, *Monumenta Linguae Ibericae*, Berlín, 1893.

J. UNTERMANN, *Monumenta Linguarum Hispanicarum I: Die Münzlegenden*, Wiesbaden, 1975.

J. UNTERMANN, *Monumenta Linguarum Hispanicarum II. Inschriften in iberischer Schrift aus Südf frankreich*, Wiesbaden, 1980.

J. UNTERMANN, *Monumenta Linguarum Hispanicarum III. Die iberischen Inschriften aus Spanien*, Wiesbaden, 1990.

J. UNTERMANN, *Monumenta Linguarum Hispanicarum IV. Die tartessischen, keltiberischen und lusitanischen Inschriften*, Wiesbaden, 1997

5. *Els estudis sobre onomàstica ibèrica*

Tal com hem dit just a l'inici d'aquest article, malgrat els esforços de nombrosos investigadors, l'ibèric és encara intraduïble. Això no obstant, la nostra incomprensió d'aquesta llengua no és total i absoluta. De fet, som capaços d'entendre i interpretar alguns dels textos ibèrics més breus, gràcies al fet que tenim un molt bon coneixement de l'onomàstica ibèrica, és a dir de la seva toponímia i antroponímia.

Per al reconeixement de la toponímia ibèrica són de cabdal importància les notícies que alguns historiadors grecs i llatins donen d'Hispania. En aquests textos són esmentats tribus i pobles que ocupaven aquest territori, com pot ésser el cas dels laietans, els ausetans o els indigetes, tots ells etnònims ibèrics que remetent a un topònim —aproximadament ubicable en les actuals Barcelona, Vic i Empúries respectivament— i que trobem representats en la pròpia forma indígena en les inscripcions monetals. Així, llegim, en les emissions ibèriques: ,laiesken', ,ausesken' i ,untikesken', que es corresponen, sens dubte, a les formes llatines ,laietani', ,ausetani', i ,indigetes'. Així, doncs, tant les inscripcions sobre moneda com els topònims que reporten els autors antics són una bona font de coneixement dels noms de lloc ibèrics.

Pel que fa a l'antroponímia ibèrica, l'atzar ha volgut que comptéssim amb l'existència d'un document valuósíssim, que hom podria qualificar de ser la pedra angular per a la interpretació dels textos ibèrics. Es tracta de l'anomenat *Bronze d'Àscoli*, una inscripció romana datable al 89 aC i trobada a Itàlia

el 1908, en la qual es fa menció d'una sèrie de trenta³ personatges ibèrics, tots ells oficials d'una tropa auxiliar de l'exèrcit als quals es concedeix la ciutadania romana.

Un dels primers treballs on s'estudia l'antroponímia ibèrica a partir d'aquesta peça és *Iberische Personennamen*, d'Hugo Schuchardt, el qual comenta les formes ibèriques del document llatí a partir de la comparació amb el basc. Tanmateix, en el moment de publicació d'aquest article, recordem que previ a la descodificació del signari ibèric, no era possible encara detectar l'aparició dels mateixos noms personals del bronze d'Àscoli en l'epigrafia pròpiament ibèrica. Qui explotarà al màxim l'estudi del Bronze d'Àscoli en comparació amb els textos epigràfics ibèrics és Jürgen Untermann,⁴ l'autor dels *Monumenta Linguarum Hispanicarum*.

Una observació atenta dels antropònims ibèrics de la inscripció llatina en el *Bronze d'Àscoli* va permetre d'arribar a algunes conclusions a propòsit del particular sistema de formació de noms de persona en ibèric. Així, es féu patent que la gran majoria d'antropònims consten de dos elements en certa manera independents, cadascun dels quals pot entrar, al seu torn, en combinació amb d'altres, formants per tal de produir nous noms personals. D'aquesta manera i de mica en mica, aplicant una cadena deductiva entre el bronze d'Àscoli i els textos epigràfics pròpiament ibèrics, fou possible confegir un repertori dels elements que intervenen en la formació de noms personals ibèrics. El repertori més exhaustiu d'aquests formants antroponímics és el presentat per Untermann a MLH III.1, on se n'inventarien 141, encara que aquesta llista s'ha vist necessàriament ampliada gràcies a les troballes més recents de textos ibèrics. Autors com ara Rodríguez Ramos o Marques de Faria s'han encarregat d'anar mantenint al dia el llistat iniciat per Untermann.

En definitiva, doncs, el bronze d'Àscoli és d'extrema importància, perquè no proporciona sols una llista tancada de cinquanta-dos noms personals ibèrics, sinó que revela els mecanismes propis de la llengua ibèrica per a la formació de noms de persona. Gràcies a la troballa d'aquesta peça, per tant, el coneixement que tenim de l'antroponímia ibèrica és fiable i precís.

J. M. ABASCAL, *Los nombres personales en las inscripciones latinas de Hispania*, Murcia 1994.

M. L. ALBERTOS, *La onomástica personal primitiva de Hispania. Tarraconense y Bética*, Salamanca 1966.

J. M. BLÁZQUEZ, *Teónimos indígenas de Hispania*. Addenda y corrigenda, dins «Palaeohispanica», 1 (2001), 63-85.

3. En aquest bronze es documenten cinquanta-dos noms ibèrics diferents, ja que el nom de cada personatge porta, al darrere, la indicació del patronímic.

4. V. MLH III.1, capítols 6 i 7.

- S. CORZO – M. PASTOR – A. STYLOW – J. UNTERMANN, *Betatun, la primera divinidad ibérica identificada*, dins «Palaeohispanica», 7 (2007), 251-262.
- A. Marques de FARIA, *Nomes de magistrados em moedas hispânicas*, dins «Portugalia», 15 (1994), 33-60.
- A. Marques de FARIA, *Novas notas de onomástica hispânica pré-romana*, dins «Revista Portuguesa de Arqueologia» (1999), 153-161.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (1)*, dins «Revista portuguesa de Arqueologia», 3 (2000), 61-66.
- A. Marques de FARIA, *Onomástica paleo-hispânica: revisão de algumas leituras e interpretações*, dins «Revista Portuguesa de Arqueologia», 3 (2000), 121-151.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (2)*, dins «Revista portuguesa de Arqueologia», 4 (2001), 95-107.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (3)*, dins «Revista Portuguesa de Arqueologia», 5.1 (2002), 121-146.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (4)*, dins «Revista Portuguesa de Arqueologia», 5. 2 (2002), 233-244.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (5)*, dins «Revista portuguesa de arqueología» (2003), 211-234.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (6)*, dins «Revista portuguesa de arqueología» (2003), 313-334.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (7): trezentas e cinquenta observações a Jesús Rodríguez Ramos*, dins «Revista portuguesa de arqueología» (2004), 273-315.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (8)*, dins «Revista portuguesa de arqueología» (2004), 175-192.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (9)*, dins «Revista portuguesa de arqueología» (2005), 163-175.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (10)*, «Revista portuguesa de arqueología» (2005), 273-292.
- A. Marques de FARIA, *Crónica de onomástica paleo-hispânica (11)*, dins «Revista portuguesa de arqueología» (2006), 115-129.
- M^a. P. GARCÍA-BELLIDO, *Plomos monetiformes con el topónimo ibérico Gador*, dins «Palaeohispanica», 1 (2001), 335-340.
- M. P. GARCÍA-BELLIDO – C. BLÁZQUEZ, *Diccionario de cecas y pueblos hispánicos*, Madrid 2001.
- M. GÓMEZ MORENO, *Sobre los iberos: el bronce de Ascoli*, dins de *Homenaje a D. Ramón Menéndez Pidal*, Madrid 1925.
- J. GORROCHATÉGUI, *La onomástica aquitana y su relación con la ibérica*, dins «Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica» (1993) 609-633.
- J. GORROCHATÉGUI, *Onomástica indígena de Aquitania: adiciones y correcciones I*, dins «Sprachen und Schriften des Antiken Mittelmeerraums» (1993), 145-156.

- J. GORROCHATAGUI, *Algunos aspectos de la onomástica personal antigua de los Pirineos*, dins J. BERTRANPETIT – E. VIVES (eds.), *Muntanyes i Població*, Andorra 1995.
- J. de HOZ, *La leyenda monetar ikalesken (MLH A.95)*, dins «Actas del X Congreso Nacional de Numismática (Albacete 1998)» (2002), 1-8.
- E. R. LUJÁN, *Los topónimos en las inscripciones ibéricas*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 471-490.
- M. MAYER, *El proceso de adopción de la fórmula onomástica romana*, dins «Palaeohispanica», 2 (2002), 189-200.
- M. MAYER, *La onomástica indígena en la zona norte del conventus Tarraconensis*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 259-272.
- N. MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics a l'epigrafia antiga de Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, e.p.
- E. ORDUÑA, *Sobre dos posibles topónimos en un plomo ibérico del Camp de Morvedre*, dins «Palaeohispanica», 3 (2003), 137-139.
- M. PALOMAR, *Antroponimia prerromana*, dins «Emerita. Revista de lingüística y filología clásica» (1960), 347-387.
- A. PÉREZ ALMOGUERRA, 'iltif/iltur' = oppidum. *Los nombres de lugar y la ciudad en el mundo ibérico*, dins «Faventia», 23/1 (2001), 21-40.
- S. PÉREZ OROZCO, *Notas sobre onomástica ibérica*, dins «Fontes Linguae Vasconum», 62 (1993), 61-67.
- L. PÉREZ VILATELA, *Una «gentilidad» en el ibérico saguntino*, dins «Arse», 28-29 (1994-95), 47-60.
- P. P. RIPOLLÈS, *Las acuñaciones antiguas de la península Ibérica: dependencias e innovaciones*, dins «Actas del XIII Congreso Internacional de Numismática (Madrid, 2003)» (2005), 187-208.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Aspectos de la morfología de los formantes segundos de los compuestos de tipo onomástico en la lengua íbera*, dins «Faventia», 23/1 (2001), 7-19.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Índice crítico de formantes de compuesto de tipo onomástico en la lengua íbera*, dins «Cypsela», 14 (2002), 251-275.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Problemas y cuestiones metodológicas en la identificación de los compuestos de tipo onomástico de la lengua íbera*, dins «Arse», 36 (2002), 15-50.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *The lexeme ar's in the Iberian onomastic system and language*, dins «Beiträge zur Namenforschung», Band 37, Heft 3 (2002), 245-257.
- H. SCHUCHARDT, *Iberische Personennamen*, dins «Revue Internationale des Études Basques», 3 (1912), 137-247.
- L. SILGO, *Ibérico ilti, iltu y sus derivados*, dins «Arse», 32-33 (1998-99), 11-45.
- J. UNTERMANN, *Los etnónimos de la Hispania antigua y las lenguas prerromanas de la Península Ibérica*, dins «Paleoetnología de la Península Ibérica. Actas

- de la Reunión celebrada en la Facultad de Geografía e Historia de la Universidad Complutense, Complutum», 2-3 (1992), 19-33.
- J. UNTERMANN, *La onomástica ibérica*, dins «Iberia», 1 (1998), 73-85.
- J. UNTERMANN, *Lengua ibérica y leyendas monetales*, dins «X Congreso Nacional de Numismática (Albacete 1998). Actas» (2002).
- J. UNTERMANN, *Personennamen*, dins de *Monumenta Linguarum Hispanicarum III.1*, Wiesbaden 1990, 195-238.
- J. VELAZA, Βασπεδ - sur le plomb grec d'Emporion: un anthroponyme ibérique?, dins «Beiträge zu Namenforschung», 27 (1992), 264-267.
- J. VELAZA, *Las inscripciones monetales*, dins P. P. RIPOLLÈS y M. LLORENS (eds.), *Arse-Saguntum. Historia monetaria de la ciudad y su territorio*, Sagunto 2002, 121-148.
- L. VILLARONGA, *Novetats en les monedes ibèriques d'Illiria*, dins «L'Ardit», 20 (2000), 23-26.
- L. VILLARONGA, *LEUNI, una nova seca ibèrica*, dins «Acta Numismàtica», 35 (2005), 35-38.

6. Els lèxics

Una altra de les importants eines de treball amb què compta el qui vol emprendre l'anàlisi dels textos ibèrics són els lèxics dedicats a aquesta llengua. Fins a l'actualitat, comptem amb cinc obres lexicogràfiques de l'ibèric, cadascuna de les quals és, en realitat, una actualització de l'anterior. D'altra banda, està pendent de publicació un nou volum dels *Monumenta Linguarum Hispanicarum* (MLH V.2), que ha d'ésser un lèxic general de la llengua ibèrica.

En aquests treballs apareixen compilades totes les «paraules» ibèriques que es documenten en els textos epigràfics. L'estructuració de les obres és similar a la d'un diccionari normal: les entrades es troben ja transcrites en alfabet llatí, segmentades i amb un comentari, en el qual se sol fer menció d'eventuals problemes de lectura i de les possibles interpretacions de la forma ibèrica en qüestió. Hom pot preguntar-se en aquest punt quina és la interpretació que es pot fer de les paraules ibèriques, quan hem insistit reiteradament que aquesta és encara una llengua no desxifrada. Doncs bé, el mètode que se sol emprar per a la segmentació i anàlisi dels textos ibèrics és el de la comparació interna. És a dir, mitjançant la comparació estricta dels textos ibèrics entre ells, es fa, en primer lloc, una segmentació per a detectar-ne els elements mínims amb sentit —siguin lèxics o morfològics—, dels quals s'estudia, a continuació, el comportament estructural i distributiu. Aquest procediment, d'altra banda, es veu beneficiat per l'existència d'aquest document extern a la llengua ibèrica de què ja hem parlat, el *Bronze d'Àscoli*, que permet reconèixer amb seguretat les formes antroponímiques. El context d'aparició de cada 'paraula' o 'morf', juntament amb la informació que es pot derivar del

suport sobre el qual aquestes formes es troben inscrites, ajuden, doncs, a la interpretació dels textos epigràfics ibèrics.

Per posar un exemple molt senzill d'aquesta manera de procedir, podem fer menció d'una sèrie de grafitos sobre vasos ceràmics, com podria ser el cas de la forma ,biuŕtaŕ', en una base d'un escif àtic trobat a Empúries. Gràcies a la informació dels noms ibèrics derivada del *Bronze d'Àscoli*, podem determinar que la forma ,biuŕtaŕ' és un nom personal ibèric. En trobar-se la inscripció al peu d'un objecte ceràmic i en haver estat practicada després de la cocció, podem afirmar, gràcies a una sèrie de paral·lels epigràfics en altres llengües antigues, que aquest nom ha de correspondre's amb el propietari de la peça, noció que li vindria plausiblement donada pel sufix ,-ar', l'existència del qual coneixem gràcies a la segmentació prèvia de la seqüència.

Aquesta és la referència dels lèxics d'inscripcions ibèriques existents, ordenats segons l'any de publicació:

- A. TOVAR, *Léxico de las inscripciones ibéricas (Celtibérico e ibérico)*, dins «Estudios dedicados a Menéndez Pidal», Madrid 1950.
 J. SILES, *Léxico de las inscripciones ibéricas*, Madrid 1985.
 L. SILGO, *Léxico ibérico*, València 1994.
 J. VELAZA, *Léxico de las inscripciones ibéricas (1976-1989)*, Barcelona 1991.
 N. MONCUNILL, *Lèxic d'inscripcions ibèriques (1991-2006)*, Barcelona, 2007 (obra consultable per internet).

7. La publicació de noves inscripcions i revisions de lectura

Com ja hem vist, la gran majoria d'inscripcions ibèriques ha estat recollida en aquesta gran obra anomenada *Monumenta Linguarum Hispanicarum*. Això no obstant, el bon ritme en les excavacions de poblats ibèrics fa que el nombre de textos epigràfics vagi augmentant any rere any i que, per tant, els MLH hagin de ser complementats d'alguna manera. Anys enrere, la publicació de les noves troballes epigràfiques es feia d'una manera considerablement dispersa, en revistes de molt diversa índole i abast. Tanmateix, de l'any 2001 ençà comptem amb la revista «Palaeohispanica: Revista de lenguas y culturas de la Hispania Antigua», que s'ha erigit en el punt de trobada més o menys oficial dels diversos estudiosos de la paleohispanística. D'aquesta manera, existeix la convenció que totes les noves troballes epigràfiques en alguna de les llengües paleohispàniques han de quedar recollides en aquesta revista, ja sigui mitjançant la seva publicació directa, ja mitjançant una sèrie de cròniques epigràfiques que recullen tota aquesta nova informació.

D'altra banda, en el primer número de «Palaeohispanica...», hi ha un article de gran utilitat, que proporciona tota la bibliografia de les noves inscripcions ibèriques anteriors al 2001 i no aparegudes als MLH:

J. de HOZ – E. LUJÁN, *Bibliografía de inscripciones ibéricas no recogidas en MLH*, dins «Palaeohispanica», 1 (2001), 355-367.

Les més recents novetats en epigrafia ibèrica en escriptura septentrional, apareixen regularment recollides a les cròniques que Javier Velaza publica a la revista *Palaeohispanica*:

J. VELAZA, *Cronica epigraphica Iberica: hallazgos de inscripciones ibéricas en Levante, Cataluña, Aragón y Navarra (1989-1994)*, dins «La Hispania Prerromana. Actas del VI Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica» (1996), 311-337.

J. VELAZA, *Chronica epigraphica Iberica II: novedades y revisiones de epigrafía ibérica (1995-1999)*, dins «Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. Actas del VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2001), 639-662.

J. VELAZA, *Chronica epigraphica Iberica III*, dins «Palaeohispanica», 1 (2001), 393-395.

J. VELAZA, *Chronica epigraphica Iberica IV*, dins «Palaeohispanica», 2 (2002), 411-414.

J. VELAZA, *Chronica epigraphica Iberica V*, dins «Palaeohispanica», 3 (2003), 295-298.

J. VELAZA, *Chronica epigraphica Iberica VI*, dins «Palaeohispanica», 4 (2004), 325-332.

J. VELAZA, *Chronica epigraphica Iberica VII*, dins «Palaeohispanica», 6 (2006), 303-327.

Pel que fa a les novetats epigràfiques en escriptura ibèrica meridional, es poden trobar a les cròniques publicades també a la revista «Palaeohispanica», per José A. Correa:

J. A. CORREA, *Crónica epigráfica del sudoeste*, dins «Palaeohispanica», 2 (2002), 407-409.

J. A. CORREA, *Crónica epigráfica del sudoeste*, dins «Palaeohispanica», 4 (2004), 283-284.

J. A. CORREA, *Crónica epigráfica del sudoeste*, dins «Palaeohispanica», 6 (2006), 295-298.

8. *Estudis sobre fonètica i fonologia ibèriques*

Existeixen alguns estudis específics dedicats a reconstruir amb exactitud el sistema fonològic de l'ibèric. De fet, tot i que, efectivament, és possible transcriure els textos ibèrics en alfabet llatí i, per tant, sabem aproximadament com han de ser llegits, hi ha encara alguns punts foscos sobre la naturalesa

fonètica exacta que cal atribuir a alguns dels caràcters ibèrics. Aquest és el cas, per exemple, d'alguns signes que mostren una doble grafia amb una distribució internament coherent, com és el cas de les sibilants i les vibrants ibèriques, que transcrivim convencionalment com a ‚s/s‘ i ‚r/r‘, sense que encara s'hagi pogut determinar quin tipus d'oposició devia existir entre les primeres i les segones. En general, se sol recórrer a l'adaptació de formes ibèriques en altres llengües antigues —com poden ser els antropònims del Bronze d'Àscoli— o bé a l'adaptació en ibèric d'expressions pròpies d'altres llengües per extreure conclusions sobre la definició fonètica concreta que cal donar a cadascun dels signes ibèrics.

- X. BALLESTER, *Fono(tipo)logía de las (con)sonantes (celt)ibéricas*, dins «Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. Actas del VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2001), 287-303.
- X. BALLESTER, *El acento en la reconstrucción lingüística: el caso ibérico*, dins «Palaeohispanica», 3 (2003), 43-57.
- J. de HOZ, *Las sibilantes ibéricas*, dins S. MARCHESINI i P. POCETTI (eds.) *Sprachwissenschaft ist Geschichte*, Pisa 2003, 85-97.
- S. MARINER, *Sibilantes paleohispánicas en transcripciones latinas*, dins «Actas del III Coloquio sobre Lenguas y Culturas Paleohispánicas» (1985), 415-422.
- A. QUINTANILLA, *Articulación de las consonantes oclusivas*, dins I. X. ADIEGO – J. SILES – J. VELAZA, *Studia Palaeohispanica et Indogermanica J. Untermann ab amicis Hispanicis oblata*, Barcelona 1993, 239-250.
- A. QUINTANILLA, *Sobre el vocalismo de la lengua ibérica*, dins «Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica» (1993), 727-37.
- A. QUINTANILLA, *Las vibrantes en la lengua ibérica*, a F. VILLAR – F. BELTRÁN (eds.), «Pueblos, lengua y escrituras en la Hispania prerromana. Actas del VII Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península ibérica» (1997), 563-569.
- A. QUINTANILLA, *Estudios de fonología ibérica*, Vitòria-Gasteiz 1998.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Vocales y consonantes nasales en la lengua íbera*, dins «Faventia», 22/2 (2000), 25-37.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Aproximación fonético-estadística a los compuestos nominales de la lengua íbera*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 21 (2000-2001), 259-270.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Sobre los fonemas vibrantes y afines de la lengua íbera*, dins «Veleia», 20 (2003), 341-349.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Sobre los fonemas sibilantes de la lengua íbera*, dins «Habis» 35 (2004), 135-150.
- J. SILES, *Über die Sibilanten in iberischer Schrift*, dins «Actas del II Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (1979), 81-99.
- J. SILES, *Sobre el signo ibérico Y y los valores fonéticos que anota*, dins «Emerita», 49 (1981), 75-96.

- L. SILGO, *Algunos datos sobre el acento ibérico*, dins «Arse», 28-29 (1994-95), 175-186.
- L. SILGO, *El problema de las silbantes ibéricas*, dins «Habis», 31 (2000), 503-521.
- A. TOVAR, *Fonología del ibérico*, dins «Hom. Martinet», 3 (1962), 171-181.
- J. UNTERMANN, *Sprache. I. Zur Phonologie*, dins *Monumenta Linguarum Hispanicarum III.1*, Wiesbaden 1990.
- V. VALERI, *Las nasales ibéricas*, dins «Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica» (1993), 739-46.

9. *Estudis sobre morfologia i segments lexicals*

A banda de la informació que contenen els lèxics ibèrics de què ja hem parlat, hi ha una sèrie de treballs, que estudien els diferents morfs o segments lexicals coneguts de la llengua ibèrica. Preentem tot seguit una mostra molt significativa de treballs d'aquest tipus recentment publicats:

- J. FERRER – F. GIRAL, *A propósito de un semis de ildífda con leyenda erder. Marcas de valor léxicas sobre monedas ibéricas*, dins «Palaeohispanica», 7 (2007), 83-99.
- D. FLETCHER, *Sobre el área de utilización de algunas voces ibéricas*, dins «Sprachen und Schriften des antiken Mittelmeerraums», 65 (1993), 75-86.
- D. FLETCHER, *Iunstir, palabra ibérica*, dins «Arse», 28-29 (1994-95), 155-174.
- J. de HOZ, *Hacia una tipología del ibérico*, dins F. VILLAR – P. FERNÁNDEZ (eds.), *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania*. «Actas del VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas», Salamanca 2001, 335-362.
- J. de HOZ, *El complejo sufijal -(e)sken de la lengua ibérica*, dins «Palaeohispanica», 2 (2002), 159-168.
- E. ORDUÑA, *Segmentación de textos ibéricos y distribución de los segmentos*, tesi doctoral (inèdita).
- S. PÉREZ OROZCO, *Observaciones sobre los sufijos ibéricos*, dins «Fontes Linguae Vasconum», 63 (1993), 221-229.
- A. QUINTANILLA, *Palabras de contenido verbal en ibérico*, dins «Palaeohispanica», 5: «Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 507-522.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *El término (t)eban(en) en la lengua íbera: 'coeravit' vs. 'filius'*, dins «Arse», 35 (2001), 59-85.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *¿Existe el doble sufijo de «genitivo» -ar -en en la lengua íbera?*, dins «Quaderns de Prehistòria i arqueologia de Castelló», 23 (2005), 251-255.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Acerca de los afijos adnominales de la lengua íbera*, dins «Faventia», 24 (2002), 115-134.

- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *La problemática del sufijo «primario» o «temático» -k- en la lengua ibera y del vocabulario de las inscripciones religiosas iberas*, dins «Faventia» 27/1 (2005), 23-28.
- L. SILGO, *Avance a un estudio de las formas flexivas en ibérico*, dins «La Hispania preromana. Actas del VI Coloquio sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica» (1996), 301-310.
- L. SILGO, *De nuevo sobre el «genitivo» ibérico en -en*, dins «Estudios de lenguas y epigrafía antiguas (E.L.E.A)», 3 (2000), 99-118.
- L. SILGO, *La palabra «dinero» y «plata» en ibérico*, dins «Palaeohispanica», 7 (2007), 219-222.
- A. TOLOSA, *Sobre el ibérico «seldar»*, dins «Arse», 30-31 (1996-97), 119-122.
- A. TOLOSA, *Sobre formas verbales ibéricas en -in*, dins «Estudios de lenguas y epigrafía antiguas (E.L.E.A)», 3 (2000), 143-150.
- J. UNTERMANN, *La gramática de los plomos ibéricos*, dins A. J. GORROCHATEGUI, J. MELENA i J. SANTOS (eds.), dins «Studia Palaeohispanica. Actas del IV Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica (Veleia 2-3)», Vitória 1987, 35-56.
- J. UNTERMANN, *Sprache. II. Zur Morphologie. III. Lexikalische Segmente*, dins *Monumenta Linguarum Hispanicarum* III.1, Wiesbaden, 1990.
- J. UNTERMANN, *Algunas novedades sobre la lengua de los plomos ibéricos*, dins F. VILLAR – P. FERNÁNDEZ (eds.), *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. Actas del VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Salamanca 2001, 613-627.
- J. VELAZA, *Iberisch -eban, -teban*, dins «Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik», 104 (1994), 142-150.
- J. VELAZA, *Ibérico -te*, dins «Palaeohispanica», 2 (2002), 271-275.
- J. VELAZA, *Eban, teban, diez años después*, dins «Estudios de lenguas y epigrafía antiguas (E.L.E.A)», 5 (2004), 199-210.
- J. VELAZA, *Tras las huellas del femenino en ibérico: una hipótesis de trabajo*, dins «Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas (E.L.E.A)», 7 (2007), 139-152 = «Palaeohispanica», 6 (2007).
- L. VILLARONGA, *Las marcas de valor en las monedas de untikesken*, dins «VIII Congreso Nacional de Arqueología» (1964), 331-339.

10. *Estudis que ofereixen una visió de conjunt sobre la llengua ibèrica*

En la bibliografia que s'indica a continuació és possible trobar una visió de síntesi sobre l'estadi actual en què es troba la investigació sobre llengua ibèrica.

- I. X. ADIEGO, *Les llengües preromanes indoeuropees de la Península Ibèrica directament documentades*, dins *Els substrats de la llengua catalana: una visió actual* (2002), 12-33.

- X. BALLESTER, *Lengua ibèrica: hacia un debate tipológico*, dins «Palaeohispanica Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas», 5 (2005), 361-392.
- J. A. CORREA, *La lengua ibérica*, dins «Revista española de lingüística», 24:2 (1994), 263-287.
- J. GORROCHATAGUI, *Gallaecia e as linguas prerromanas da Península Ibérica*, dins *Galicia fai dous mil anos. O feito diferencial galego*, 1997, 15-49.
- J. GORROCHATAGUI, *La epigrafía y las lenguas paleohispánicas. Histoire et archéologie de la Péninsule Ibérique antique. Chronique VI: 1993-1997*, dins «Revue des Études Anciennes», 102 (2000) 126-135.
- J. GORROCHATAGUI, *Las lenguas de los Pirineos en la antigüedad*, dins *Els substracts de la llengua catalana: una visió actual*, Barcelona 2002, 75-101.
- J. de HOZ, *Sobre algunos problemas del estudio de las lenguas paleohispánicas*, dins «Palaeohispanica», 1 (2001), 113-149.
- J. de HOZ, *Hacia una tipología del ibérico*, en F. VILLAR – P. FERNÁNDEZ (eds.), dins *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. Actas del VIII Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*, Salamanca 2001, 335-362.
- J. de HOZ, *Epigrafía y lenguas en contacto en la Hispania antigua*, dins «Palaeohispanica: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas», 5 (2005), 57-98.
- N. MONCUNILL, *Visió general de la llengua ibèrica*, dins *Lèxic d'inscripcions ibèriques (1991-2006)*, Barcelona 2007.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *La lengua ibera: en busca del paradigma perdido*, dins «Revista Internacional d'Humanitats», 3 (2000), 23-46.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *La cultura ibérica desde la perspectiva de la epigrafía: un ensayo de síntesis*, dins «Iberia», 3 (2001), 17-38.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Introducció a l'estudi de les inscripcions ibèriques*, dins «Revista de la Fundació Privada Catalana per l'Arqueologia Ibèrica», 1 (2005), 13-144.
- J. UNTERMANN, *La lengua ibérica: nuestro conocimiento y tareas futuras*, dins «Veleia», 12 (1995), 243-256.
- J. UNTERMANN, *Sprache und Schrift der Iberer*, 1998.
- J. VELAZA, *La lengua de los iberos*, dins «Historia y Vida» (1992), 102-109.
- J. VELAZA, *Epigrafía y lengua ibéricas*, Madrid 1996.
- J. VELAZA, *Darrers avenços en la investigació sobre la llengua ibèrica*, dins *Els substracts de la llengua catalana: una visió actual*, Barcelona 2002, 11-32 = A. TURULL ed., *Aportacions a l'onomàstica catalana. Actes del XXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, Lleida 2003, 13-26.

11. Altres estudis moderns sobre la llengua ibèrica

Finalment, en aquest apartat es dona notícia d'una sèrie d'articles que desenvolupen temes molt diversos relacionats amb les llengües paleohispàniques.

ques, especialment amb la ibèrica. Entre les qüestions més destacables que hi apareixen podem fer esment, per exemple, de la relació que s'estableix entre el text i el seu suport d'escriptura, de les diferents manifestacions del procés de romanització a Hispània, de l'assimilació dels models romans en l'epigrafia ibèrica, o de la relació i influències entre les diferents llengües limítrofes o en contacte de la Península.

- F. ARASA, *Aproximació a l'estudi del canvi lingüístic en el període ibero-romà (segles II-I aC)*, dins «Arse», 28-29 (1994-95), 83-107.
- X. BALLESTER, *El substrato de la lengua ibérica en la Península Ibérica*, dins «Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes», València 2001, 459-487.
- F. BELTRÁN, *Las inscripciones ibéricas en el contexto de la epigrafía republicana*, «Estudios de lenguas y epigrafía antiguas (E.L.E.A)», 5 (2004), 51-74.
- F. BELTRÁN, *Cultura escrita, epigrafía y ciudad en el ámbito paleohispánico*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 21-56.
- P. CAMPMAJÓ – J. UNTERMANN, *Les influences ibériques dans la Haute Montagne Catalane: le cas de la Cerdagne*, dins «Actas V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica» (1993), 499-520.
- P. CAMPMAJÓ, *Les roches gravées d'époque Ibère sont-elles des marqueurs de territoire? Le cas de la Cerdagne*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 195-234.
- A. MARQUES DE FARIA, *Epigrafia monetária meridional*, dins «Conimbriga», 30 (1991), 13-21.
- J. L. GARCÍA ALONSO, *Indoeuropeos en el Nordeste*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 235-258.
- J. GORROCHATAGUI, *Los Pirineos entre Galia e Hispania: Las lenguas*, dins «Veleia», 12 (1995), 181-234.
- J. de HOZ, *Las sociedades paleohispánicas del área no indoeuropea y la escritura*, dins «Archivo Español de Arqueología», 66 (1993), 3-29.
- J. de HOZ, *Panorama provisional de la epigrafía rupestre paleohispánica*, dins A. RODRÍGUEZ COLMENERO – L. GASPERINI (eds.), *Saxa Scripta (Inscripciones en roca). Actas del Simposio Internacional Ibero-Itálico sobre epigrafía rupestre. Santiago de Compostela y Norte de Portugal*, La Corunya 1995, 9-33.
- J. de HOZ, *El poblamiento antiguo de los Pirineos desde el punto de vista lingüístico*, en J. BERTRANPETIT – E. VIVES (eds.), *Muntanyes i població. El passat dels Pirineus des d'una perspectiva multidisciplinària*, Andorra La Vella 1995, 271-299.
- J. de HOZ, *La epigrafía ibérica de los noventa*, dins «Revista de Estudios Ibéricos», 3 (1998), 127-151.
- J. de HOZ, *Identité-différenciation au travers des témoignages linguistiques et alphabétiques: le monde celtique et ibérique*, dins «Atti del XXXVII convegno di studi sulla Magna Grecia (Taranto 1997)», Nàpols 1999, 213-246.

- J. de HOZ, *Los negocios del señor Heronoiyos. un documento mercantil, jonio clásico temprano, del Sur de Francia*, a J. A. LÓPEZ FÉREZ, *Desde los poemas homéricos hasta la prosa griega del siglo IV dC. Veintiséis estudios filológicos*, Madrid 1999, 61-90.
- J. de HOZ, *Viaje a ninguna parte a través del Mediterráneo. Las lenguas que no hablaron ni iberos, ni etruscos, ni cretenses*, dins «Revista de libros», 28 (1999), 10-11.
- J. de HOZ, *La lengua de los iberos y los documentos epigráficos en la comarca de Requena-Utiel*, en A. J. LORRIO, *Los iberos en la comarca de Requena-Utiel (Valencia)*, València 2001, 50-62.
- J. de HOZ, *Dans le sillage hispanique de Michel Lejeune. Quelques problèmes d'histoire de l'écriture*, dins «Académie des Inscriptions et belles-lettres» (2001), 197-212.
- J. de HOZ, *Recent advances in Paleo-hispanic scholarship*, dins J. GORROCHATEGUI (ed.), *Basque and (Paleo)Hispanic studies in the wake of Michelena's work. Actas del Primer Congreso de la Cátedra Luis Michelena*, Vitòria 2003, 33-62.
- I. IZQUIERDO – F. ARASA, *Stèles funéraires d'époque ibérique*, dins «Revue des Études Anciennes», 105 n. 1 (2003), 17-48.
- E. R. LUJÁN, *Una nota sobre las inscripciones ibéricas de Vieille-Toulouse*, dins «Veleia», 15 (1998), 397-399.
- C. MATA – L. SORIA, *Marcas y epígrafes sobre contenedores de época ibérica*, dins «Archivo de Prehistoria Levantina», 22 (1997), 297-374.
- M. MAYER – J. VELAZA, *Epigrafía ibérica sobre soportes típicamente romanos*, dins «Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica», Salamanca 1993, 667-82.
- P. MORET, *Ibérisation archéologique, ibérisation linguistique: le cas du Bas Aragon*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 273-294.
- O. OLESTI – O. MERCADAL, *La iberització del Pirineu oriental i la filiació ètnica dels Ceretans*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 295-314.
- I. PANOSA, *Catàleg i anàlisi dels epígrafs ibèrics del Vallès Oriental*, dins «Limes», 2 (1992), 57-75.
- I. PANOSA, *Die iberische Schrift im Nordosten der iberischen Halbinsel und ihr sozio-ökonomischer Kontext in der Zeit vom 4. bis 1. Jhd. v. Chr.*, dins «Madriдер Mitteilungen», 34 (1993), 153-160.
- I. PANOSA, *La escritura ibérica en Cataluña y su contexto socioeconómico (siglos V-I a. C.)*, Vitòria 1999.
- I. PANOSA, *Novedades de epigrafía ibérica en Cataluña y algunos aspectos metodológicos*, en F. VILLAR – Mª P. FERNÁNDEZ (eds.), *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania. Actas del VIII Coloquio Internacional sobre Lenguas y Culturas Prerromanas de la Península Ibérica*, Salamanca 2001, 511-540.
- I. PANOSA, *Algunes reflexions sobre l'epigrafia ibèrica a Catalunya*, dins *Món ibèric als Països Catalans. «XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (14 i 15 de novembre de 2003)»*, Puigcerdà 2005, 1151-1170.

- J. PERA, *Pervivencia de la lengua ibérica en el siglo I aC. El ejemplo de la ciudad Romana de Iesso (Guissona, Lleida)*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 315-332.
- J. RODRÍGUEZ RAMOS, *Revisión de algunas lecturas de las inscripciones íberas levantinas no monumentales publicadas en los Monumenta Linguarum Hispaniarum*, dins «Pyrenae», 33-34 (2002-03), 365-373.
- C. RUIZ DARASSE, *L'épigraphie ibérique du pays valencien et sa comparaison avec la Catalogne*, dins «Palaeohispanica», 6 (2006), 165-182.
- E. SALVAT, *La tècnica de l'estampillat a l'epigrafia ibèrica i celtibèrica*, dins «Sylloge Epigraphica Barcinonensia», V (2004), 149-171.
- E. SANMARTÍ, *Grecs et Ibères à Emporion. Notes sur la population indigène de l'Empordà et des territoires limitrophes*, dins «Documents d'Archéologie Méridionale 16: Contribution au problème ibérique dans l'Empordà et en Languedoc-Roussillon, Lattes 1992», 19-25.
- J. SANMARTÍ, *La conformación del mundo ibérico septentrional*, dins «Palaeohispanica 5: Actas del IX Coloquio internacional sobre lenguas y culturas paleohispánicas» (2005), 333-360.
- L. SILGO, *Epigrafía ibérica y epigrafía clásica. Algunos aspectos de su relación*, dins «Estudios de lenguas y epigrafía antiguas (E.L.E.A)», 2 (1996), 55-74.
- L. SILGO, *Investigación e investigadores sobre la Lengua Ibérica*, dins «Estudios de lenguas y epigrafía antiguas (E.L.E.A)», 5 (2004), 167-197.
- A. TORIJA, *Algunas consideraciones para el estudio de la epigrafía ibérica sobre vajilla de plata: el cuenco del Alcornocal*, dins «Palaeohispanica», 3 (2003), 167-178.
- J. UNTERMANN, *Inscripciones sepulcrales ibéricas*, dins «Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses», 10 (1986), 111-119.
- J. UNTERMANN, *Quelle langue parlait-on dans l'Hérault pendant l'antiquité?*, dins «RAN», 25 (1992 (=1993)), 19-27.
- J. UNTERMANN, *Anotaciones al estudio de las lenguas prerromanas del Noroeste de la Península Ibérica (1)*, dins *Galicia: da romanidade á xermanización. Problemas históricos e culturais*. «Actas do encontro científico en homenaxe a Fermín Bouza Brey (1901-1973)», Santiago de Compostela 1992, 367-397.
- J. UNTERMANN, *Los plomos ibéricos. Estado actual de su interpretación*, dins «Las lenguas paleohispánicas en su entorno cultural. Estudios de Lenguas y Epigrafía Antiguas (E.L.E.A.)», 2 (1996), 75-103.
- J. UNTERMANN, *La frontera entre las lenguas ibérica y celtibérica en las provincias actuales de Zaragoza y Teruel*, dins «Homenaje a Purificación Atrián» (1996).
- J. UNTERMANN, *Über den Umgang mit iberischen Bilinguen*, dins W. SCHINDLER – J. UNTERMANN (eds.), *Grippe, Kamm und Eulenspiegel. Festschrift für Elmar Seebold*, Berlín – Nova York 1999, 349-357.
- J. UNTERMANN, *Die vorrömischen Sprachen der iberischen Halbinsel*, Wiesbaden 2001.

- J. UNTERMANN, *Los vecinos de la lengua ibérica: galos, ligures, tartesios, vascones*, dins «Memoria Seminarios de Filología e Historia (CSIC)» (2003), 9-46.
- J. UNTERMANN, *La lengua ibérica en el País Valenciano*, dins *Món ibèric als Països Catalans*. «XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (14 i 15 de novembre de 2003)», Puigcerdà 2005, 1135-1150.
- J. UNTERMANN, *La lengua ibérica en el sur de Francia*, dins *Món ibèric als Països Catalans*. «XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (14 i 15 de novembre de 2003)», Puigcerdà 2005, 1083-1100.
- J. VELAZA, *Sobre algunos aspectos de la falsificación en epigrafía ibérica*, dins «Fortunatae», 3 (1992), 315-325.
- J. VELAZA, *De epigrafía funeraria ibérica*, dins «Estudios de lenguas y epigrafía antiguas (E.L.E.A.)», 2 (1996), 251-282.
- J. VELAZA, *La epigrafía monetar paleobispánica: breve estado de la cuestión*, dins «II Curs d'Història monetària d'Hispania, La moneda en la societat ibèrica, Barcelona 26-27 de novembre de 1998», Barcelona 1998, 67-84.
- J. VELAZA, *En torno a la tradición manuscrita de la epigrafía ibérica: MLH III F.3.3. y el manuscrito de Dempere*, dins «Epigrafies. Homenatge a Josep Corell, SPhV», 5, 2 (2001), 235-239.
- J. VELAZA, *Et Palaeohispanica scripta manent: la epigrafía romana como modelo de las epigrafías paleobispánicas*, dins *Scripta manent. La memòria escrita dels romans*, Barcelona 2002, 52-65.
- J. VELAZA, *La epigrafía ibérica emporitana: bases para una reconsideración*, dins «Palaeohispanica», 3 (2003), 179-192.
- Leandre VILLARONGA, *Corpus Nummuum Hispaniae ante Augusti Aetatem*, Madrid 1994.
- Leandre VILLARONGA, *Les dracmes ibèriques i llurs divisors*, Barcelona 1998.

Posem punt i esperem que sigui seguit. Les pàgines anteriors han donat una idea del treball actualment posat en la descoberta de noves inscripcions i sobretot a desxifrar llur significat. Esperem que es vagi enriquint el corpus d'inscripcions i que prest tinguem la satisfacció d'haver trobat la clau per a la intel·ligència dels textos.

Cristina GODOY

DE TARRAGONA PALEOCRISTIANA

Jordi LÓPEZ VILAR, *Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tarraco. El temple septentrional i el complex martirial de Sant Fructuós*, vols. 1 i 2 (Sèrie Documenta 4), Tarragona, Universitat Rovira i Virgili i Institut Català d'Arqueologia Clàssica 2006, 311 i 240 pp.

L'Arqueologia Cristiana i de l'Antiguitat tardana del nostre país està d'enhorabona per la publicació dels resultats de les excavacions de la 'basílica d'Eroski', un conjunt eclesiàstic trobat l'any 1994, veí del conjunt martirial de Sant Fructuós al suburbi occidental de Tarraco i que, malauradament, va desaparèixer per la construcció d'un gran centre comercial. La direcció de la intervenció arqueològica, el dia a dia a l'excavació de Jordi López Vilar i els més de deu anys d'investigacions esmerçats després de finalitzada l'excavació són una garantia suficient que el fan el millor coneixedor d'aquests treballs arqueològics.

L'obra que ens ocupa consta de dos volums. El primer recull la presentació dels treballs d'excavació del nou conjunt, la reinterpretació del sector meridional sota l'antiga Fàbrica de tabacs —excavat per Mossèn Joan Serra i Vilaró—, després sotmès a revisió per M. Dolors del Amo i finalment, a la llum de les noves descobertes, altra vegada reinterpretat dins el conjunt del sector occidental de Tarraco. El segon volum conté en forma d'annexos les unitats estratigràfiques, els materials, els enterraments i l'epigrafia, juntament amb un estudi paleopatològic de les restes humanes de Josep Cañellas, un estudi de la numismàtica d'Àngel Rifà i de l'escultura trobada en el sector per Montserrat Claveria. Tot plegat constitueix un desplegament de dades en inventaris exhaustius presentats amb una molt bona metodologia que permeten tothora al lector buscar els materials al volum 2. Una feina encomiable per la qual cal felicitar els autors i el director del conjunt.

El sector septentrional

López Vilar ens endinsa en la descripció dels treballs arqueològics del sector septentrional, situant-nos topogràficament en el solar objecte de les excavacions arqueològiques, i explicant el desplegament dels treballs portats a terme des del mes de febrer de 1994 fins juliol de 1997 quan va tenir lloc la darrera campanya d'excavacions (19-28). La descripció de les restes al ritme que es varen realitzar els treballs li dóna un to una mica novel·lat que el fa força interessant perquè reflecteix l'evolució del pensament i dels plans d'actuació en la recerca arqueològica. Els plànols i les fotografies ajuden en tot

moment la ubicació del lector en les restes descrites. A continuació ve el gruix del treball amb l'estudi arqueològic del conjunt excavat (29-201), on s'analitza l'evolució diacrònica del solar des d'època romana fins a l'abandonament de la zona probablement al segle VI.

En època romana augustal les troballes al sector VII posen de manifest l'existència d'una construcció amb dependències agrícoles, reformada cap el 30/40 dC, en època de Tiberi, i terraplenada en època dels Flavis, una via romana de traçat augustal però reformada i mantinguda fins a l'antiguitat tardana a finals del segle V, i finalment una àrea funerària alt imperial relacionada amb la via.

A ponent d'aquesta via va ser trobada una imponent ,domus suburbana' amb un atri o pati central i una zona termal, un ,balneus' amb un ,caldarium' pavimentat per un mosaic policrom amb motius geomètrics i les parets decorades amb pintures, una aula de recepció, a la qual en un segon moment fou afegit un absis, que es distingeix clarament com a zona més noble de la casa. Construïda, segons l'autor, entre el 333 i el 350, la ,domus suburbana' va tenir una curta vida fins a un moment indeterminat del segle V. En una data posterior cap el 364 es fan un seguit de reformes al ,propnigeum' que invaliden els banys i divideix aquest ambient en dos. L'abandonament està datat per l'aparició d'un seguit de materials numismàtics de bronze: AE2 i imitacions de AE3 de seca tarragonina no oficial, datats per T. Marot a la segona meitat del segle V.¹ López Vilar apunta com a probable causa d'aquest abandonament una riuada, els rastres de la qual han estat trobats durant l'excavació.

La descripció de la nova basílica ocupa les pàgines 109 a la 145, i es donen a conèixer per primera vegada les característiques d'aquest edifici de culte cristià des de la seva troballa l'any 1994. L'autor analitza amb molta cura aquesta construcció situada a l'est de la via romana i una mica més al nord de la ,domus suburbana'. En tot moment, el lector es ubica en la planimetria general i detallada, completat per una rica il·lustració de fotografies, que permeten fer-se una idea de l'estat de les troballes, cosa que és molt important, ja que les restes han estat arrabassades després de la intervenció arqueològica. Advertits del precari estat de conservació en el moment de l'excavació, López Vilar descriu primer el àmbits que enumera sobre el plànol (Fig. 1), segueix analitzant l'arquitectura, les fases constructives i fa una proposta de restitució arquitectònica que complementa amb un intent d'exegesi de J. M. Puche sobre la metrologia i la modulació de l'edifici, profusament il·lustrat. En acabat, l'autor afegeix l'estudi arqueològic de l'estratigrafia i els materials ceràmics, numismàtics i arqueològics. Com a colofó a la presentació d'aquesta nova església, l'autor esbrina el significat de les prop de dues-centes tombes, la seva distribució dins l'espai litúrgic, la seva tipologia, l'estat de conservació i les restes humanes que hi van aparèixer (148-161).

1. T. MAROT, *La península ibérica en los siglos V-VI: consideraciones sobre provisión, circulación y usos monetarios*, dins «Pyrenae», 31-32 (2001), 133-160.

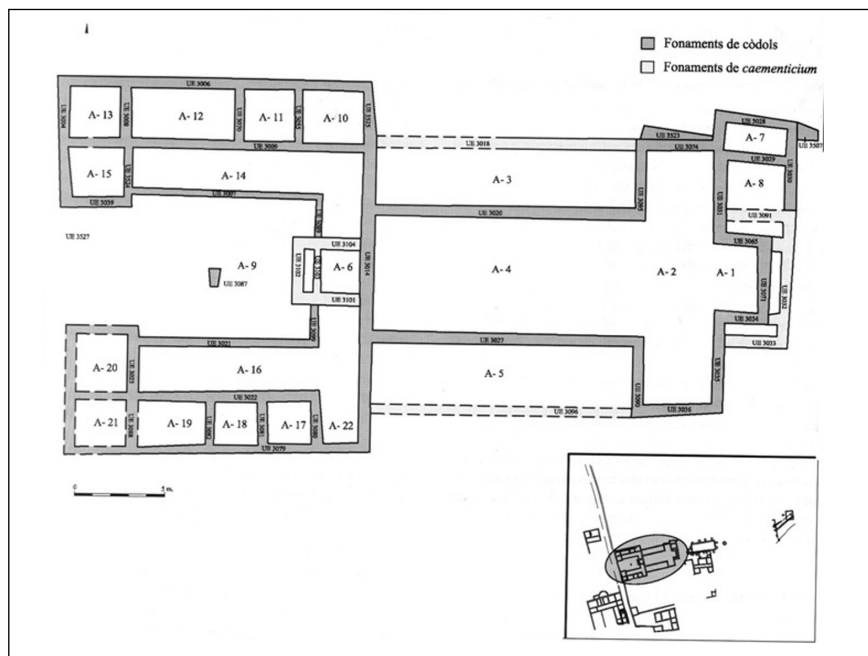

Figura 1
Planta de la basílica septentrional amb les diferents fonamentacions
(segons López Vilar).

La precària conservació de les restes arqueològiques en el moment de l'excavació fa que qualsevol intent d'identificació i de descripció dels ambients ratlli també la més pura interpretació. En trets generals, l'autor presenta la basílica com un edifici de tres naus, orientada a l'est, amb un absis a la capçalera i un contraabsis als peus, i precedida d'un atri situat a la banda occidental. Tot el conjunt va aparèixer completament arrasat, amb els paviments trinxats i les tombes profanades.

Passarem a comentar alguns dels punts que creiem dignes d'ésser destacats. En primer lloc, volem destacar l'absis, que es troba a l'est de l'edifici, i que el propi autor reconeix com un dels àmbits més difícils d'interpretar, perquè hi ha una doble tècnica en la fonamentació, una feta de còdols amb argila i l'altra d'opus caementicium, la qual cosa planteja la possibilitat que hi hagués dues fases constructives. La capçalera presenta també dues sagristies situades al nord de l'absis que ultrapassen el límit nord. López Vilar planteja dues possibles hipòtesis: o bé les dues fases constructives identificades podrien correspondre a fases cronològiques diferents o bé podrien formar part d'un sol projecte que les hauria fet coetànies, opinió aquesta darrera per la qual es

decanta finalment l'autor, fent-nos partícips dels seus raonaments lògics en l'anàlisi de les restes arqueològiques (120-121).

Al meu entendre, l'explicació que fa de les dues tècniques de construcció de les rases de fonamentació un únic projecte arquitectònic em sembla la més assenyada. No només perquè dóna sentit a la complexitat estructural dels murs de la capçalera i del contraabsis, sinó també i sobretot perquè aquestes parts de l'edifici són les que més pes han de resistir i per això els seus fonaments són de carreus i morter. El fet que els fonaments estiguin tan ben travats entre sí, tant els fets d'una manera, com els fets de l'altre, no fan més que demostrar que estem davant d'un edifici molt ben projectat i planificat, com es feia en les més emblemàtiques construccions de l'Antiguitat. Cal també considerar, com assenyala l'autor, que aquesta duplicitat de fonamentacions també va ser identificada en la veïna basílica del sector meridional, excavada per Mossèn Joan Serra i Vilaró.²

Així, doncs, crec que hem d'entendre que els fonaments de l'absis estarien travats i invisibles en alçat, llevat dels murs perimetrals, és clar. Prova d'això poden considerar-se les tombes T-57 i 58, les dues úniques que hi ha en l'absis, que trenquen el mur UE 3071 —i que són posteriors, com suggereix l'autor— senzillament perquè no es veia a l'hora d'excavar les que semblen les dues tombes més privilegiades de tota la basílica.

La capçalera es completa amb les sagristies, situades al costat nord de l'absis, ubicació idèntica que la de la basílica de l'Amfiteatre de cronologia sembla que una mica posterior.³ López Vilar assenyala a més l'existència d'allò que hauria estat una mena de contrafort per reforçar aquesta zona (114-115).

Pel que fa al pretès transepte identificat pels excavadors, haig de dir que no ho veig gens clar, ni des del punt de vista arquitectònic, ni tampoc des del punt de vista litúrgic, per la seva raresa en les nostres latituds. Ja els propis excavadors admeten que alguns trams de la fonamentació en aquest sector han desaparegut, però asseguren que la seva existència és 'indiscutible' (112). Segons el meu parer, els arguments que dóna l'autor no em resulten prou convincents:

– Defineix l'espai com «una nau col·locada transversalment respecte a les altres tres paral·leles amb un espai útil de 14 per 4.10 m.», delimitat per fona-

2. Aquesta tècnica de fonamentació amb còdols i argila és molt freqüent a l'arquitectura romana de l'antiguitat tardana del país. La trobem al poblat visigòtic de El Bovalar a Seròs (Segrià, Lleida), al castre del Puig de les Muralles a Roses, etc.

3. TED'A, *L'amfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'església romànica* (Memòries d'Excavació, 3), Tarragona, 1990. C. GODOY, *La memoria de Fructuoso, Augurio y Eulogio en la arena del anfiteatro de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic», 16 (1994) 181-210. La cronologia fou precisada per J. M. MACIAS, *La ceràmica comuna tarraconense a Tàrraco. Anàlisi tipològica i històrica (segles V-VII). Tulcis*. (Monografies Tarraconenses 1), Tarragona, Museu Nacional d'Arqueologia 1999, 227-230.

mentacions fetes d'argila i còdols, de les quals ha desaparegut no res menys que el tram intern de la creu en la seva banda nord (UE 3095), que donaria entitat al transsepte, i que restitueix per simetria amb la UE 3090. Així mateix cal tenir en compte que aquest mur, no sols ha desaparegut, sinó que només pot ser considerat com una fonamentació de l'edifici, ja que hi ha dues tombes que el tallen: T-69 i sembla que també la T-71, mentre que altres enterraments li són adossats. Això vol dir que quan es van fer aquestes tombes el suposat mur del transsepte no seria visible, probablement perquè es tractava de fonaments soterrats.

– Un segon argument que fa apostar l'autor per l'existència del transsepte és la disposició transversal d'algunes tombes en aquest espai, respecte a l'eix longitudinal de la basílica: T-53, 55, 56 i 62 (jo afegiria també la T-50 i la 54). Certament aquesta és una raó amb més pes, ja que sembla que són una excepció a la normal situació orientada de les tombes dins la basílica. Només hi ha dues tombes més (T-122 i 123), situades a la nau sud, tocant a la façana meridional, que López Vilar interpreta com un indicatiu de l'existència d'un dels accessos a l'església (121), opinió que comparteixo plenament. Però en el cas que ens ocupa no sembla que sigui tan clar, ja que les tombes esmentades es situen només en el braç meridional del suposat transsepte i algunes d'escapçades en la part central. El que resulta estrany és que al braç septentrional, del qual recordem que ens manca el límit occidental, no se n'hagi trobada cap. Aquesta concentració de les tombes en la part est de la nau sud ha de respondre a altres raons pròpies d'un altre escenari litúrgic, que no les de l'existència d'un transsepte, al meu entendre.

– Un tercer motiu adduït per l'autor en la defensa del transsepte és que la seva cota de pavimentació seria —juntament amb la de l'absis— més elevada que no pas la de la resta de les naus. A més s'ha pogut restituir «una línia de cancells que devia marcar encara més aquesta separació» (113). No resulta gens estrany que la zona de la capçalera es trobi en les esglésies hispàniques a un nivell més elevat que el de la resta de les naus. Precisament l'existència dels cancells ens parlaria més aviat de l'existència d'un espai litúrgic i no d'un espai arquitectònic amb un mur opac que restringiria la visió del desenvolupament del culte.

Tanmateix, malgrat aquestes objeccions, el que sí hem d'admetre és que la basílica té un espai litúrgic reservat al clergat molt ben definit per mitjà d'una línia de cancells i per tenir una cota superior en el seu nivell de circulació. Aquesta disposició del santuari no resulta gens estranya a l'arquitectura cristiana hispànica; la trobem a les esglésies de Vil·la Fortunatus (Fraga, Osca),⁴

4. C. GODOY, *Arqueología y liturgia. Iglesias hispánicas (siglos IV al VIII)*, Barcelona: Autoritat portuària de Tarragona-Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1995, 227-237.

El Bovalar (Seròs, Lleida),⁵ o ja en les genuïnament visigòtiques de Recópolis (Zorita de los Canes, Guadalajara),⁶ Santa Maria de Melque i San Pedro de la Mata (Toledo),⁷ Quintanilla de las Viñas (Burgos),⁸ San Pedro de la Nave (Campillo, Zamora),⁹ Sant Gião (Nazaré, Portugal),¹⁰ Santa Lucía del Trampal (Alcuéscar, Càceres)¹¹ i El Gatillo (Mataplana, Càceres).¹²

Potser no és gaire afortunat el terme ,transsepte', ja que aquest defineix el braç transversal d'una església de planta cruciforme i l'església septentrional del suburbi de Tarraco no té, al nostre entendre, aquesta forma arquitectònica. Els excavadors han restituit la nau central i el suposat transsepte com si fos una planta de creu llatina, guiant-se únicament per uns nivells de fonamentació força arrasats pel precari estat de conservació de les restes arqueològiques. Com ja he comentat més amunt, entenc que es tracta d'una cimentació correguda que prova la bona qualitat del projecte iconogràfic tal i com correspon a la més clàssica arquitectura romana. De fet, en les reconstruccions infogràfiques de J. M. Puche, la nau central es representa separada de les naus laterals mitjançant columnes (132-133).¹³

Una de les característiques més excepcionals de la nova basílica d'Eroski és el contraabsis exempt situat als peus de la nau central. L'excepcionalitat consisteix en la seva forma rectangular i que sobresurt de la fàbrica de la basílica. Suposo que és per això que els arqueòlegs li diuen ,contraabsis', tot i que pròpiament no té forma d'absis sinó de contracor; tanmateix els contracors coneguts a l'arquitectura cristiana hispànica solen ocupar el primer tram dels peus de la nau i no sobresurten de la basílica. Potser podríem dir-li millor ,contracor exempt'. A més, aquest espai de la nova basílica tarragonina es troba en un lloc destacat en la part oriental d'un atri o pati porticat que precedeix l'edifici per l'oest a tocar de la via, és a dir, que no és un cos arquitectònic aïllat i per tant no seria ben bé exempt,

5. *Ibidem*, 226.

6. *Ibidem*, 238-243.

7. *Ibidem*, 250-255.

8. *Ibidem*, 255-258.

9. *Ibidem*, 327-332.

10. *Ibidem*, 305-311. Sobre la qüestió dels cancells alts i la seva funció litúrgica, cfr. l'article de H. SCHLUNK, *La Iglesia de San Gião cerca de Nazaré. Contribución al estudio de la influencia de la liturgia en la arquitectura de las iglesias prerrománicas de la Península Ibérica*, *Actas do II Congresso Nacional de Arqueologia*, Coimbra, 1971, 509-582.

11. GODOY, *Op. cit.*, 313-318

12. *Ibidem*, 318-321.

13. És per això que no acabo d'entendre l'excursus que fa J. M. Puche sobre el significat de les esglésies en forma de creu llatina de l'arquitectura milanesa ambrosiana, quan la basílica analitzada no correspon a aquestes paràmetres. La reconstrucció en alçada sembla inspirada en la que va fer R. Krautheimer de la basílica de Sant Pere del Vaticà, cfr. R. KRAUTHEIMER, *Arquitectura paleocristiana y bizantina*, Madrid: Cátedra, 1984, 63, cosa en la que insistiré més endavant quan analitzem l'atri o pati.

com en el cas conegut d'altres basíliques d'absis contraposats d'Hispania i d'Àfrica.

Segui com sigui, el cas és que el contraabsis constitueix un espai determinant en el projecte d'aquesta església, car forma part, segons que sembla, del seu programa constructiu original. Es troba perfectament centrat en l'eix longitudinal de l'edifici i conté una tomba privilegiada, la T-7, orientada nord sud, i que fou concebuda des del principi (113-114). Una mica més difícil d'explicar, tal com confessa l'autor, és la situació del contraabsis en relació amb l'atri o pòrtic, ja que talla el pas en l'ambulacre oriental, retallant-hi fins al nivell de fonamentació; aquest indicatiu demostra que l'estructura de l'atri hauria estat preexistent, o bé dit d'una altra manera, que el contraabsis s'hauria afegit en un segon moment.

Si bé aquest punt de connexió entre el contraabsis i el pòrtic queda una mica confús, el que sí resulta clar és que el contraabsis és contemporani a la mateixa basílica. I aquesta dada és molt important, ja que s'adequa al comportament de les esglésies d'absis contraposats de la península ibèrica, els quals no són afegits —com sembla que és la norma en les esglésies amb contraabsis d'Àfrica—, sinó que formen part del projecte arquitectònic inicial. La basílica d'Eroski, tot i tenir un contraabsis quadrangular, com ja hem comentat més amunt, no contravindria aquestes pautes.¹⁴ No només s'ajusta a la resta de l'arquitectura religiosa hispànica, sinó que de més a més, si acceptem la cronologia proposada pels excavadors, constituïria un dels exemples més antics —sinó el més antic de tots— de les basíliques d'absis contraposats de la península ibèrica, com veurem més endavant.¹⁵ El propi autor es fa ressò de la importància d'aquest contraabsis en la interpretació general del conjunt de les dues basíliques —a l'església excavada per Joan Serra i Vilaró n'identifica un altre de contraabsis— i la seva funció funerària de tombes privilegiades (266-268).

14. Sobre els absis contraposats en les esglésies hispàniques i africanes s'ha escrit molt i ha interessat sempre l'arqueologia cristiana, cfr. GODOY, *Op. cit.* 1995, pp. 66-87, on es recullen les discussions i la bibliografia anterior. Les meves propostes van ser qüestionades per N. DUVAL, *Les relations entre l'Afrique et l'Espagne dans le domaine liturgique: existe-t-il une explication commune pour les 'contre-absides' et 'contre-choeurs'?*, *Rivista di Archeologia Cristiana* 76 (2000), 429-476. I la meua resposta: C. GODOY, *Sobre arqueología y liturgia en las iglesias hispánicas*, *Rivista di Archeologia Cristiana*, 77 (2001), 469-480.

15. Els criteris que s'han seguit majoritàriament per datar les basíliques d'absis contraposats han estat tipològics i/o estilístics i acostumen a portar-se al segle VI o inclús el segle VII, en plena època visigòtica. Malauradament hi ha pocs elements estrictament arqueològics que permetin una datació més acurada. Malgrat tot, hi ha una excepció a la Lusitània, Torre de Palma (Monforte, Alto Alemtejo, Portugal), on la col·locació d'un dipòsit de monedes en la fonamentació del santuari ens durien a finals del segle IV o inicis del segle V per la primera fase d'aquella església. Cfr. S. J. MALONEY, *Excavations at the Early Christian Church of Torre de Palma, Final Report*, University of Louisville, 1989; GODOY, *Op. cit.* 1995, 294-303.

Abans, però, cal detenir-nos una mica més en el pati (àmbit 9), al qual hem fet al·lusió en parlar de l'espai contigu del contraabsis. Es tracta d'un espai rectangular a cel obert, envoltat de porxos, al menys per tres dels seus quatre cantons: nord, sud i est; la banda oest és a tocar de la via romana. Al seu redós van ser trobades un gran nombre de sepultures, algunes de les quals estaven intactes sota un paviment de ‚signinum‘. (115-118). Al mig del pati es va trobar un element de difícil interpretació (UE 3087), ja que només es conserva la seva fonamentació feta de còdols i argila de 100/45/70 cm.¹⁶ Tot i admetre la dificultat d'identificació, López Vilar la interpreta com un «cantharus, una font o un petit estany central», pensant en un paral·lelisme decisiu amb Sant Pere del Vaticà, que també disposa d'un atri a cel obert i una petita font enmig del pati (115). En el capítol dedicat a discussió i conclusions, l'autor fa una exposició molt ben argumentada dels paral·lelismes d'aquesta estructura de la basílica septentrional amb l'arquitectura cristiana de Roma (268-270). Així mateix López Vilar assenyala molt bé el valor historicoarqueològic d'aquesta proposta que estrenyeria els llaços de la capital de la Tarraconensis amb Roma (269).

De la mateixa manera, l'autor fa un repàs per l'arquitectura cristiana contemporània, a la recerca de possibles paral·lelismes del pati de la basílica septentrional i troba una semblança amb l'atri de la basílica nord de Sant Menna a Egipte, pel que fa al model arquitectònic. A més destaca que aquest és el primer cas d'atri occidental de la península ibèrica, però que, donada l'excepcionalitat del conjunt martirial tarragoní, la fa plenament acceptable.¹⁷ Tanmateix trobo a faltar una interpretació més directa del pati porxat, sobretot en relació al contraabsis que realment ocupa una posició preeminent, que sorprendria als fidels que accedissin al complex martirial des de la via. Potser la tomba privilegiada que ocupava el contraabsis era prou important per justificar la seva evident significació enmig de l'ambulare oriental, de tal manera que permetés un itinerari de veneració per els fidels des del mateix pati. Inclús si admetem aquesta possibilitat, tractar d'esbrinar qui podria haver estat enterrat en aquesta sepultura no ens duria més que a fer especulacions.

Pel que fa a la datació d'aquesta nova basílica cal dir que l'excavació no ha proporcionat cap estrat constructiu relacionat amb la construcció de l'edifici.

16. Jo mateixa havia proposat la possibilitat de l'existència d'un baptisteri en aquest indret (GODOY, *Op. cit.*, 1995, 191), perquè en el moment de la publicació encara estaven excavant el complex. Evidentment, ara queda descartada aquesta possibilitat. A més a més, el caràcter descobert del pati fa del tot improbable que s'hi col·loqués aquí el baptisteri.

17. López Vilar cita el treball de J.-Ch. PICARD, *L'atrium dans les églises paléochrétiennes d'Occident, Actes du XIè Congrès Interantional d'Archéologie Chrétienne (Lyon, Vienne, Grenoble, Genève et Aoste 1986)*, Roma: École Française de Rome, 1989, vol. I., 505-553, que és ara com ara el treball més complet que s'ha fet sobre el tema.

Però, malgrat el precari estat de conservació en què van aparèixer les restes arqueològiques, cal felicitar els excavadors per la perícia que han demostrat, utilitzant minuciosament totes les dades que el pas del temps i l'espoli antròpic han tingut a bé indultar. Pel que sembla, la basílica septentrional —igualmente que la seva homòloga meridional excavada per Joan Serra i Vilaró— van ser conscientment desmuntades i els elements constructius, tals com ara columnes, capitells o pilastres, van ser traslladats a un altre indret, fet que explica que no s'hagi trobat cap d'aquests elements a l'excavació. Les remocions causades després pels conreus al llarg dels anys van acabar de destruir els paviments de ‚signinum‘, si és que no foren trinxats ja durant el desmuntatge de l'edifici.

Els excavadors proposen la datació de la basílica en el segle V a partir dels materials continguts en el paviment esmicolat de ‚signinum‘. López Vilar adverteix que aquesta data és orientativa no del moment de la construcció, sinó del seu funcionament, ja que el paviment s'obriria una i altra vegada per realitzar els enterraments dins la basílica (134-145). El conjunt de materials és força homogeni i correspon a la primera meitat del segle V i queda exclosa qualsevol datació anterior per la presència de TSA-D Hayes 61B i Hayes 76, l'olla Vila-roma 5.40, les comunes africanes i eivissenques i les àmfores orientals LRA 4A (p. 136). Així mateix resulta força significativa l'absència de formes pròpies de la segona meitat del segle V, com les formes Hayes 86, 87A i 87B, la qual cosa —a judici de l'autor— vol dir que la utilització del conjunt com àrea d'enterrament no va superar aquesta data (136-137). També em sembla força eloqüent l'absència de materials del segle VI en tot el conjunt paleocristià.¹⁸

L'examen de la basílica septentrional es completa amb l'anàlisi de l'epigrafia apareguda durant l'excavació i l'estudi acurat de les tombes i les restes humanes trobades ‚in situ‘. Pel que fa als fragments epigràfics, sobta l'escadusser nombre d'inscripcions apareguts a la basílica septentrional, sobretot si ho comparem amb la gran quantitat d'epígrafs que van ser trobats a la zona de la necròpolis i de la basílica meridional. Cal destacar la inscripció funerària de Thecla,¹⁹ una verge consagrada oriünda d'Egipte i la de Lupulus, ambdues datades al segle V (145-147).

18. Ens trobem doncs davant una basílica de cap el 400, per això dèiem més amunt la importància d'aquesta datació tan antiga per una estructura com és ara el contraabsis, tot i tenir una estructura molt particular. Cal pensar en la influència d'aquest model tarragoní sobre la resta de «contracor» de la *Tarraconensis* i de les Balears?

19. Alguns autors reivindiquen un origen paleocristià per al culte de santa Tecla, patrona medieval de Tarragona, com M. D. DEL AMO, *Thecla et Theclae. De la santa de Iconio a la beata tarraconense*, dins *El temps sota control. Homenatge a F. X. Ricomà Vendrell*, Tarragona, 1997, 123-131. Comparteixo el parer de López Vilar que, seguint M. Pérez en una tesina inèdita sobre aquest tema, descarta qualsevol relació entre el nom de la difunta Thecla i el de la santa medieval.

L'anàlisi de les tombes de la basílica (148-161) ens indica que aquestes s'adeqüen a les mides de cada difunt, la qual cosa vol dir que es farien expressament per a cada enterrament i que no estarien preparades des d'un moment inicial, 'a priori'. Exceptuant les làpides abans esmentades, sembla que no hi havia cap senyalització sobre les tombes, tot i que deuriem saber on eren, ja que no es van produir superposicions errònies (152-153). De més a més, és força significatiu, al meu entendre, l'elevat percentatge d'individus masculins (un 63 % d'homes davant un 36,20 % de dones) que no es correspon a una mostra real d'una població. Com diu López Vilar, es tracta d'una mostra selectiva d'individus masculins d'edat avançada que el porta a pensar en la reserva de la zona de l'absis i de la capçalera com a lloc d'enterrament de preveres i altres membres de la jerarquia de l'església local (159-161).

En acabar, l'estudi del sector septentrional es completa amb un seguit de construccions tardanes d'ús industrial i agropecuari, on es van poder identificar set sectors. Els excavadors ens fan partícips de la descripció arquitectònica i dels materials recuperats d'aquelles zones que no es van poder excavar en tota la seva extensió (161-201).

El sector meridional

Si l'exposició dels resultats de l'excavació en la zona septentrional, amb la nova basílica, la 'domus suburbana' i els àmbits industrials és un treball excel·lent, malgrat les dificultats, no menys meritòria és la tasca que López Vilar emprèn en la revisió de la basílica i dels sectors meridionals de la necròpolis, excavats per Joan Serra i Vilaró, a la llum de les noves troballes. No podria haver estat d'altra manera, perquè l'autor ha sabut copsar la importància de tot el complex martiriàl (205-225).

Reprenen les notes i plantes de Mn. Serra i tenint en compte la feina efectuada per M. D. del Amo,²⁰ López Vilar efectua una anàlisi de l'anomenada 'Basílica de la Tabacalera'. Cal destacar l'atenció que dedica als mausoleus annexos a la basílica, dels quals distingeix entre els anteriors a aquesta, els contemporanis a ella i els construïts posteriorment. Pel que sembla, els mausoleus 2 i 16 que flanquegen l'absis, corresponen a una segona fase de la basílica. El mausoleu 2 (o cripta dels arcs) tenia comunicació directa amb el temple i contenia dues tombes cobertes amb laudes musives, situades cada una davant d'un arc.

20. M. D. del AMO, *Estudio crítico de la necrópolis paleocristiana de Tarragona*, Tarragona, IET Ramon Berenguer IV, 3 vols., 1979-1981-1989.

Així mateix reclama la identificació del baptisteri situat en una cambra veïna de la capçalera i que jo mateixa havia posat en dubte²¹ i que ara em sembla més probable, vistes les fotografies publicades per López Vilar de l'excavació de Mn. Joan Serra, conservades a l'arxiu del Museu Nacional Arqueològic (210).

Un altre aspecte digne de menció és la identificació d'un possible contraabsis en el mausoleu 17 i que és coetani a la fàbrica de la basílica, amb la qual comunica pel seu cantó oriental. L'autor fa notar el sepulcre monumental núm. 137, que és el més gran trobat a la necròpolis i que estaria cobert possiblement amb un baldaquí (213-214). Això el faria molt similar al contraabsis de la basílica septentrional. La tomba 137 es superposava a d'altres tombes anteriors, la més espectacular de les quals és un sarcòfag, cobert per un túmul en forma de 'mensa', que contenia al centre una inscripció (RIT 959), datada al segle IV. Si acceptem que el contraabsis es contemporani a la basílica, aquesta dada arqueològica ens indica que l'edificació de la basílica és posterior al segle IV (213). En la mateixa línia cronològica apunten els epígrafs relacionats amb els primers enterraments a la basílica, que daten de les primeres dècades del segle V, com són la inscripció RIT 960 i la famosa lauda de mosaic d'Òptim. Més difícil és esbrinar el moment final d'aquesta basílica, que sembla haver estat utilitzada amb finalitats funeràries durant tot el segle VI (214- 219).

Per consegüent, López Vilar proposa una data de construcció de la basílica meridional cap el 400, en ple segle V, de manera que ambdues basíliques serien més o menys contemporànies, amb una diferència d'uns trenta anys.

Evolució del suburbi occidental i conclusions

La darrera part d'aquest treball és dedicada a un estudi diacrònic de tot el sector, des d'època republicana fins a la seva transformació en zona funerària i la posterior construcció del complex martirial, que va provocar l'extensió d'un gran cementiri 'ad sanctos'. Em sembla força destacable l'estudi de l'evolució d'aquesta zona de la ciutat i les seves 'areae' funeràries, primerament disposades seguint les vies i després, als segles IV i V, formant les grans àrees funeràries de la ciutat tardo antiga. López Vilar fa un repàs dels recintes funeraris, delimitats per murs, dels mausoleus i els edificis sepulcral que es troben en el suburbi (243-250). En destaca la concentració de les tombes dins la basílica septentrional i als porxos del pati, mentre la basílica meridional va generar al voltant una gran necròpolis.

La gran etapa constructiva de les dues basíliques i la majoria d'edificis annexes correspon al segle V. Els arqueòlegs ens ofereixen una planimetria

21. C. GODOY, *L'organització eclesiàstica i cultural sota els visigots, A Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre el segle IV i X*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, 44-59.; p. 50.

general que permet obtenir una visió de conjunt de tot el suburbi occidental de la ciutat (Fig. 2). S'ha pogut comprovar que a finals del segle V tot el conjunt del Francolí comença una lenta involució. Sembla que només va restar activa la basílica martirial —la meridional excavada per Joan Serra i Vilaró—, mentre la septentrional va ser desmuntada i els seus elements constructius traslladats. La basílica dels màrtirs sembla que no va sobreviure més enllà de finals del segle VI, si bé només persisteix el temple reformat, amb un nou paviment de tesselles i amb el baptisteri amortitzat, ja que es cobreix amb un paviment de ‚signinum‘ (252-253). López Vilar posa en relació aquestes reformes amb l'epitafi del bisbe Sergi (520-555) que li atribueix la restauració dels sostres enfonsats del temple sagrat; i a més va construir un monestir no lluny de la ciutat, el qual proposa identificar-lo amb l'edifici situat al sud de la basílica de sant Fructuós perquè l'epitafi diu ‚cenobi dels sants‘ (253).

L'autor dóna finalment una possible explicació per l'abandó i desmuntatge de la basílica septentrional i la decadència d'aquesta zona com a lloc de culte dels sants màrtirs tarragonins: les contínues inundacions del riu Francolí que han deixat la seva empremta arqueològica en la presència de llims. Em sembla una proposta raonable i lògica. Fa coincidir aquest moment amb el de la construcció de la memòria dels sants màrtirs sobre l'arena de l'amfiteatre, traslladant-se la topografia del culte cristià dins el cas antic, on es construiria la catedral, aprofitant que des del segle V tota la zona de representació de ‚l'aedes Augusti‘ a la part alta de la ciutat, així com l'amfiteatre com a edifici d'espectacles haurien estat desafectats (253-254).

Comparteixo amb l'autor que la catedral ha d'ésser situada intramurs i no a la zona suburbial ‚ad martyres‘, com defensen alguns investigadors.²² Argumenta que la manca de restes identificades a l'interior de la ciutat no és un element concloent per situar la basílica episcopal a la necròpolis (257-258). D'aquesta manera, la topografia cristiana de Tarraco en època visigòtica s'avindria més amb el panorama fixat per l'*Oracional hispànic de Verona*, que situa la memòria de sant Fructuós a l'amfiteatre i no esmenta la necròpolis del suburbi occidental.²³

Així mateix considero que és molt probable que els bisbes s'entressin a la necròpolis de sant Fructuós o bé dins de la basílica dels màrtirs o potser en algun dels seus mausoleus, ja que les relíquies dels màrtirs donaven una identitat cristiana a la ciutat i al poder episcopal. Inclús López Vilar apunta la possibilitat que Optimus, del qual coneixem la famosa lauda de mosaic, apareguda a la nau central de la basílica, podria haver estat bisbe (259). *Se non è vero è ben trovato!*

22. Cfr. J. M. MACIAS, *Tarraco en la Antigüedad Tardía: un proceso simultáneo de transformación urbana e ideológica*, dins A. RIBERA (coord.), *Los orígenes del cristianismo en Valencia y su entorno*, Valencia, 259-271. A. MUÑOZ, *El cristianismo a l'antiga Tarragona. Dels orígens a la incursió islàmica*, Tarragona, 2001. La presència del baptisteri a Sant Fructuós no vol dir que fos la catedral, sinó que el baptisme estaria associat *ad martyres*.

23. C. GODOY – M. dels S. GROS, *L'Oracional hispànic de Verona i la topografia cristiana de Tarraco a l'Antiguitat tardana*, Pyrenae, 25 (1994), 245-258.

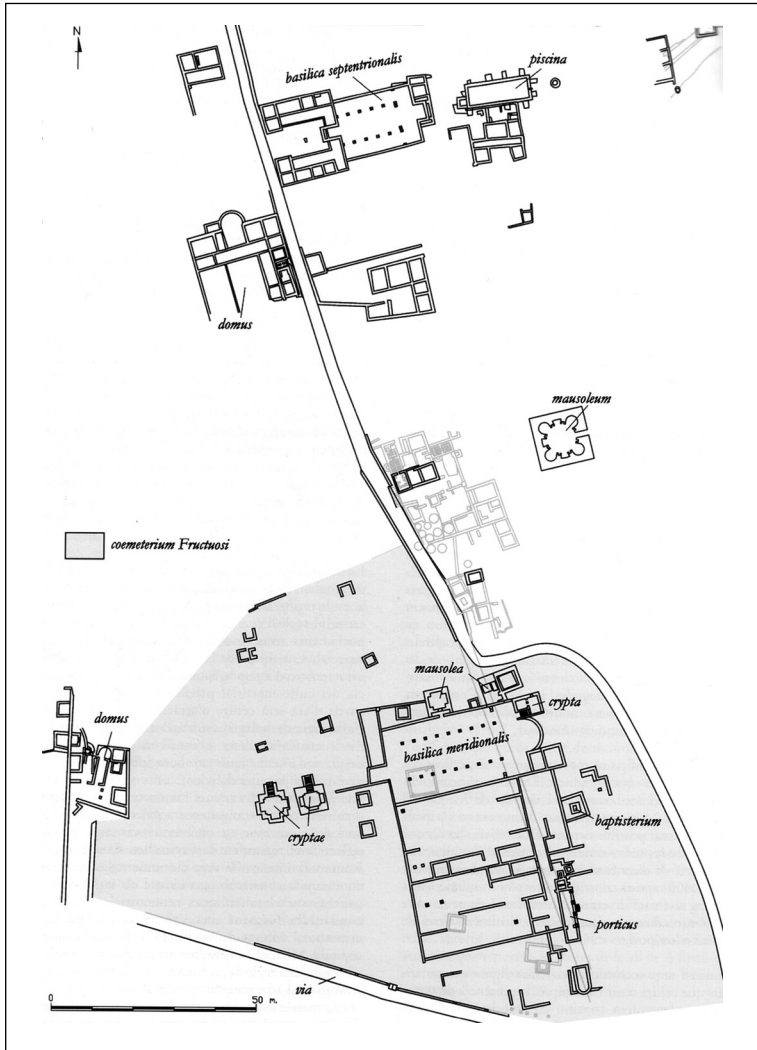

Figura 2
Planta general del complex paleocristià del Francolí
(dibuix: J. M. Puche)

RECENSIONS

La Ciència en la Història dels Països Catalans. Vol. II. *Del naixement de la Ciència moderna a la Il·lustració*. Joan VERNET i Ramon PARÉS (dirs.), Barcelona i València, Institut d'Estudis Catalans i Universitat 2007, 774 pp. i 160 de taules, figures i il·lustracions.

El deu de juliol del 2007 es presentà el segon volum de *La Ciència en la Història dels Països Catalans*. *Del naixement de la Ciència moderna a la Il·lustració* a la seu central de l'IEC. Cal recordar que en el mateix lloc fou presentat el primer, *Dels àrabs al Renaixement*, sobre el qual hom pot veure la recensió d'aquestes pàgines d'«ATCA», XXV (2006), 580-587. Tal com és normal en obres d'aquesta amplitud, la seva publicació ho sols és fraccionada en volums diversos, ans encara l'edició d'aquests té lloc de forma intermitent en molt de temps. En aquest cas, potser més que en altres, això debilita l'efecte afegit que pot produir l'obra vista de cop com un tot, perquè de cap manera no es tracta d'un resultat purament additiu de les seves parts.

D'acord amb el pla general de l'obra, exposat tant al lllindar del volum primer com del segon, aquesta es divideix en tres parts: *El Renaixement als Països Catalans*, la *Revolució científica* i *La Il·lustració*, que vénen a correspondre respectivament als segles XVI, XVII i XVIII. Cada una d'elles és precedida d'un detallat índex desenvolupat dels seus capítols, primer en català, després en anglès. Com en el Vol. I, trobem aquí una nota i un mapa abans de la primera part i, pel que fa a la segona i terça, un breu marc històric seguit d'un quadre sinòptic dels protagonistes més rellevants del període arreu del món, que els directors han considerat adient per a facilitar la comprensió del text pròpiament dit al lector poc coneixedor. A continuació tenim el capítol introductori de cada part, i després els diferents capítols i annexos monogràfics. Hom pensa que el lector pot fer una primera lectura de les notes dels directors i dels capítols introductoris abans de submergir-se en els temes dels altres capítols de cada part, o simplement d'aquells, dels quals vol conèixer el contingut més a fons, saltant-se sense inconvenient els altres que, vist l'índex desenvolupat, poden tenir-li menys interès. Ja publicada la totalitat de l'obra, aquest tipus de lectura seria segurament la més recomanable per a fer-se'n càrrec sense afeixugar-se, essent allò que s'ha deixat de banda un bon document a l'abast d'altres qüestions específiques, per les quals el lector té un interès menor.

En el capítol introductori de la primera part relatiu al Renaixement, V. Navarro i J. M. López Piñero presenten una revisió general de la trajectòria dels estudis històrics sobre la ciència al nostre país. És interessant d'adonar-se que situen els primers estudis seriosos al començament del segle XX. Consideren que els treballs anteriors, amb poques excepcions, es reduïen a biografies laudatòries d'homes il·lustres, detalls sobre qüestions esparses, cavalcades sobre els antecedents d'una àrea particular del coneixement o bé proclames arriscades al voltant de l'anomenada 'polèmica de la ciència espanyola', bé sigui de la banda dels retòrics triomfalistes, o de la d'un negativisme radical. D'altra part, hom s'adona que així com el primer volum de *La Ciència en la Història dels Països Catalans* pot considerar-se un merescut homenatge a l'aportació moderna de l'Escola de Barcelona, que comença amb J. M. Millàs Vallicrosa, i segueix al llarg de tres generacions, el segon ho seria de l'Escola Valenciana de García Ballester, López Piñero, Víctor Navarro i dels seus continuadors. En aquest mateix capítol introductori trobem una adient visió general del fenomen del Renaixement, abans de passar al perfil sinòptic dels temes que es tractaran en els capítols monogràfics que segueixen.

El capítol primer, dels mateixos autors que l'introductori, detalla els grans corrents intel·lectuals del Renaixement que es generaren a Europa i que feren possible un nou tipus humà per als temps que vindrien. Destaquen així la nova valoració de la tècnica com a base del concepte de progrés, la crítica de l'autoritat i la preocupació per a esbrinar els veritables significats de l'experiència i de la força de la raó. Naturalment, Joan Lluís Vives serà un paradigma en el nostre àmbit, en el qual la nova monarquia hispànica, on es va integrar tot el territori de

la Corona d'Aragó, determinaria canvis essencials per a comprendre l'activitat científica que es desenvolupà en aquesta època i les seves conseqüències posteriors. Afegint als anteriors el capítol segon, de V. Navarro i V. L. Salavert, es pot establir un interessant paral·lelisme entre els tres primers capítols del volum I i II, per fer-nos càrrec del diferent context d'allò que podem anomenar 'societat catalana' en cada una de les dues èpoques.

En el capítol terç, V. L. Salavert ofereix de forma molt documentada el panorama de l'edició científica en les terres de parla catalana en el segle XVI, durant el desplegament de la impremta, atès que el coneixement científic tenia necessitat de disposar d'un saber escrit fiable, fàcil d'acumular i de difondre. Ben aviat la literatura mèdica i filosòfica ocuparien un lloc important en les terres catalanes, si bé menor que el dels grans centres d'impressió. En el segle XVI la major importància de València és ben palesa, malgrat el brillant inici a Barcelona. Tal com assenyala Salavert, quan arribaria el segle XVII es manifestaria una decadència conjunta indubtable per causes molt diverses, ací detallades. En el període incunable trobem el cas de l'avinyonenc mossèn Pere Posa a Barcelona, figura interessantíssima, magníficament tractada de forma monogràfica en l'Annex del capítol terç, escrit per Enric Tormo, que n'és un coneixedor d'excepció. La impressió de l'*Aritmètica* de Santcliment és la segona al món, tal com estableix amb detall el capítol cinquè.

Els complexos corrents de pensament sobre Filosofia natural en el segle XVI són analitzats per V. Navarro en el capítol quart, començant pels anomenats doctors parisencs, que inclouen molts espanyols, entre els quals destaca Joan de Salaia, que més tard arribaria a rector de la Universitat de València. Tot seguit trobem l'obra del mallorquí Pere Olesa dins el corrent averroista. També és considerat el lul·lisme a Barcelona i a Mallorca, l'aristotelisme de Pere Joan Nunyès, l'escolasticisme contrareformista de Benet Perera i Dídac Mas, tots dos valencians i potsers els més estudiats d'aquest període dins l'àmbit global de la cultura catalana. És feta al·lusió a la cosmologia de Jeroni Munyós, tal com podrem veure més tard en els capítols cinquè i sisè i en l'annex a aquest darrer capítol, la figura més important en els camps de les matemàtiques i de l'astronomia.

Els capítols següents sobre el Renaixement presenten els continguts més específics de ciència i de tècnica en aquest període, d'acord amb allò que ha estat possible d'esbrinar fins ara. El capítol 5, també de V. Navarro i V. L. Salavert, fa referència a les matemàtiques: hi trobarem les figures més destacades en el creu de la geometria i de la perspectiva o òptica a la Universitat de València en el segle XVI. Les *Aritmètica* i *Geometria* de Tomàs Duran, de Joan Montsó i de Jeroni Munyós, eren comparables a les que s'ensenyaven a les universitats europees de l'època. Es basaven sobretot en Euclides, Ptolemeu i els grans matemàtics àrabs, encara que amb afegits o comentaris d'altres matemàtics renaixentistes. En relació amb l'òptica, també hi ha referència a la família Roget, que situà Catalunya dins l'escena de la invenció de les ulleres de llarga vista o telescòpics refractors (no pas 'reflectors', com per error diu la p. 70). Aquest capítol descriu també el gran desplegament de l'aritmètica mercantil als Països Catalans en el segle XVI, independentment de la matemàtica ensenyada en els Estudis Generals; ací trobem la cèlebre *Summa de l'Art d'Aritmètica*, de Francesc de Santcliment, ja esmentada abans, el segon manual d'aritmètica imprès al món, després del de Treviso. Aquest llibre manifesta una gran assimilació dels coneixements dels matemàtics italians i francoprovençals. De fet, fou l'origen d'una tradició important, que podríem anomenar matemàtica mercantil catalana, al llarg del segle XVI, i així el capítol informa dels principals representants d'aquest corrent tant a Catalunya com a València, i després de l'enginyeria, de l'arquitectura i de l'artilleria en aquells temps, i de la important obra cartogràfica del segle XVI, principalment d'escola mallorquina. També fa referència a les importants contribucions de Munyós i de Girava a la cartografia i a la geografia. El capítol acaba amb una sinopsi d'allò que podríem anomenar la geografia humanista. Sorprenen el gran nombre de figures rellevants en tots els aspectes de les matemàtiques i de les seves aplicacions, malgrat que algunes altres no hagin estat prou estudiades.

El capítol sisè, de V. Navarro i J. Chabàs, és molt relacionat amb l'anterior, encara que específicament es refereixi a l'astronomia i astrologia en els Països Catalans durant el Renaixement.

ment. Sembla ésser que el panorama general hauria estat semblant al de la resta d'Espanya, ambdós integrats en el corrent europeu de l'època. Hi és exposada la importància del fenomen de la medicina astrològica i la vinculació generalitzada entre l'astrologia i l'astronomia, incloent-hi el misteri de les *Taules astronòmiques* en llengua catalana de mossèn Joan Pere, suposadament publicades el 1489, de les quals molts parlen, malgrat no haver-les pogut retrobar. També hi tenim el *Llunari* de Bernat de Granollacs, un incunable català de 1489, dels més antics que es coneixen. Cal reconèixer que hi és exposada una magnífica sinopsi de la literatura de pronòstics, llunaris i almanacs del segle XVI, en la qual destaquen les figures de Jeroni Cortès, Thomàs Roca i Bartomeu Antist. El tema del cometa del 1577 ens porta a les dues figures més importants en aquest camp en aquell període: Josep Micó i Jeroni Munyós. També entrem en el tema de la reforma del calendari, també en el de tots els progressos en cosmografia i en l'art de navegar, propis del Renaixement. També en aquella època aparegué el moviment tridentí d'il·legalització de l'astrologia i d'altres supersticions, en el qual té un lloc representatiu el jesuïta valencià Benet Perera. Jeroni Munyós és estudiat amb detall com l'astrònom més important dels Països Catalans en el segle XVI; i en l'annex del capítol sisè, V. Navarro, coneixedor excepcional d'aquella figura, li dedica una magnífica monografia.

Les observacions de la supernova de 1572 a la constel·lació de Casiopea i les del cèlebre cometa del 1577 són dues fites importants en la història de l'astronomia. S'hi mouen al voltant tots els astrònoms de l'època, entre els quals destaca Thyco Brahe, que coneixia i valorava Munyós. No obstant això, aquest, com altres grans astrònoms de l'època, no va acceptar l'heliocentrisme de Copèrnic. Estàvem en una època de grans canvis en la visió general del món físic, també d'altres aspectes de la religió i de la política i, pel que fa a la societat catalana, dins la particular complexitat de l'Espanya de Felip II. N'és il·lustrativa la referència que ens dona V. Navarro (213), d'una carta de J. Munyós adreçada a l'astrònom vienès Bartholomaeus Reischaeus, queixant-se de la misèria intel·lectual espanyola, potser iniciant així un pessimisme radical, que hauria arribat als nostres dies. Hi afirma que «Hom es pot consolar perquè ni les alegries són només per als rics, ni va viure malament el qui en la vida i en la mort passà inadvertit».

Després d'un breu esquema del curs del galenisme i de la introducció a Europa pels àrabs, potser massa al marge d'allò que 'in extenso' es troba en el volum I, J. M. López Piñero ens col·loca davant el panorama de la medicina renaixentista, també dels seus satèl·lits, la cirurgia i la farmàcia. Ens parla del seu ensenyament i, en particular, de les singularitats de la Universitat de València i del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, amb les dues cèlebres *Concordia*. Fruit en gran part dels seus propis estudis al llarg de molts anys, podem conèixer les principals figures del galenisme arabitzant de l'època: G. Torrella, P. Pintor, J. Almenar, P. Olesa, Ll. Alcanys, J. Mantino i D. Carbó. Constitueix un resum d'allò que ja s'havia publicat en monografies, detall d'agrair en una obra de caràcter general, però que potser és la causa d'algunes incorreccions, com les referències a Pere Pomar (232) i del mateix P. Olesa (237), que ens remeten a punts inexistents o erròniament indicats. També sobre la polèmica entorn el lloc d'origen de la sífilis, trobem una afirmació no prou justificada.

Un dels trets característics del Renaixement és el moviment vesalià. L'estreta relació de la Corona d'Aragó amb Itàlia afavorí la seva entrada immediata, tot i que d'altres novetats renaixentistes ja havien arribat abans, com és el cas de la pràctica de la dissecció de cadàvers humans. J. M. López Piñero descriu molt bé el procés d'introducció de la medicina humanista. Tenim, d'una banda, la influència francesa amb P. J. Esteve, i de l'altra els pròpiament vesaliàns, com P. Gimeno i Ll. Collado. El primer fou deixeble directe de Vesal, passant més tard a la Universitat de València, on, en ésser cridat a la d'Alcalá, fou substituït per Collado. També és exposat extensament el problema de la relació entre astrologia i medicina en aquell moment de retorn contrareformista a la medicina escolàstica i, al final, el dels canvis socials que determinaren en el segle XVI un desenvolupament peculiar de la sanitat i l'atenció als pobres. Trobarem encara el tema dels paracelsistes, potser un pèl difuminat per efecte de la supressió de paràgrafs en el resum; per la mateixa raó, en la p. 231 trobem la representació de l'home astrològic

de la *Cirurgia* del valencià Joan Calvo, obra de la qual no hi ha cap referència fins a la pàgina 262 i encara sense al·ludir a la figura.

En el capítol vuitè, sobre la vessant històriconatural en el Renaixement, J. M. López Piñero ens descriu molt bé el rol dels catedràtics d'*Herbes* a la Universitat de València, referint-se a l'estada a Espanya de Clusius i a la seva relació amb el nostre professor Joan Plaça. Segueix J. H. Pomar com a successor de Plaça en la càtedra d'*Herbes* i el seu cèlebre *Codex* d'animals i plantes del Vell Món i d'Amèrica, així com la seva relació personal amb Felip I (II de Castella). Tot seguit López Piñero ens exposa l'obra de Francesc Micó, punt de partida de la tradició botànica catalana, el compendi d'història natural de Juan Lorenzo Palmireno i altres naturalistes del segle XVI, com J. Cortès i F. Franco. Tot plegat permet d'establir un cert paral·lelisme entre el nostre país i els d'Aldrovandi i Rondeler. Som a l'època de la introducció de la quina, la dels lul·lians i el ressò del moviment paracelsista, molt ben representat per Ll. Coçar, que potser és l'inici del corrent iatroquímic que continuarà el segle vinent.

* * *

Després del corresponent marc històric i quadre dels protagonistes rellevants de la Revolució científica, en el capítol introductor i a la segona part d'aquest volum II, Víctor Navarro dona una visió general, molt documentada, sobre el segle de l'esmentada Revolució. Col·locada en el context propi de l'obra, constitueix de bell antuvi una bona justificació de la semblança entre allò que fou en la part d'Espanya de parla catalana i en l'altra, així com d'una decadència comuna respecte a la vitalitat renaixentista, però en cap cas no es tractaria d'haver-se convertit en un panorama desèrtic. També Itàlia i Polònia decaigueren en el segle XVII, però la visió pessimista es deuria a una comparació implícita, basada en l'apreciació moderna del fenomen de la Revolució científica en funció de les escenes, on tingueren lloc els esdeveniments més rellevants. En el capítol primer de V. Navarro i J. M. López Piñero es pot apreciar millor que, de fet, en el segle XVII l'activitat científicotècnica i matemàtica fou relativament escassa en els regnes hispànics, i els seus protagonistes de no massa relleu. En el capítol segon, de V. Navarro i E. Recasens, s'analitza allò més estudiat d'aquesta època relatiu al cultiu de les disciplines físicomatemàtiques, on destaquen les figures de Vicenç Mut a Mallorca i Josep Saragossà a València, especialment en relació a l'astronomia en el primer cas, i al coneixement dels matemàtics alexandrins tardans, desconeguts dels àrabs, i també del moviment cosista, en el segon. El capítol terç és dedicat a J. B. Corachan i altres deixebles de Saragossà i, finalment, a les figures més importants entre els prenewtonians del segle XVII a Espanya, en particular a la de Tomàs Vicent Tosca. Tot i que s'hi fa justa referència, hom pensa que potser encara hi manquen d'altres jesuïtes matemàtics de l'època al nostre país, que no podien ésser gaire diferents dels d'Itàlia i de França.

En el capítol quart, J. M. López Piñero exposa les principals tendències de la medicina en l'àrea de la cultura catalana del segle XVII, que ha estudiat molt bé. Hom hi pot trobar l'efecte del moviment iatrofísic, que s'inicià amb Harvey i després s'expandí amb Borrelli i d'altres. També hi trobem el ressò dels microscopistes i la important fita de la incorporació de la quina a la terapèutica europea, procedent d'Amèrica, així com l'escepticisme dels metges conservadors, que de fet dominaren l'època al nostre país. És molt ben descrit el marc institucional de la medicina a València i a Barcelona, el primer més tancat a les novetats que el segon, i el rebuig per part de les figures més destacades, de l'ús excessiu de sagnies i purgues. Destaquen Joan d'Alòs Serradora en la introducció de tots els nous corrents terapèutics europeus, molt ben assimilats. La pesta del segle XVII, que afectà tot Europa, també és un tema important entre els tractats pels metges del nostre país. L'obra de Crisòstom Martínez i la de Joan de Cabriada mereixen una especial atenció. Un altre aspecte memorable, tractat ací, és l'inici de la saga Salvador i l'alt to de la botànica catalana prelineana. El capítol quart també tracta de dos altres aspectes, potser poc relacionats amb la medicina, però d'extraordinari interès en relació amb el saber biològic concomitant, com és l'Enciclopèdia científica i tècnica per al món rural del Prior Miquel Agustí i el peculiar fenomen de la revifalla de l'alquímia a la Catalunya del segle XVII.

El lector té així la impressió que en el camp de la medicina i en general en el de les ciències de la vida, potser se seguia de forma més acompassada el corrent general europeu que no pas en el de les matemàtiques i el coneixement del món físic. El moviment „novator” a Espanya no és la Revolució científica i hom pensa que aquesta no irrompé en la nostra societat fins a la Il·lustració, com també potser succeí en d'altres pobles d'Europa.

El Renaixement i la Revolució científica constitueixen les primera i segona part d'aquest volum II de *La Ciència en la Història dels Països Catalans*, i fora de dos dels setze capítols que els formen, un del malaguanyat V. L. Salavert (primera part, capítol terç) i un altre d'E. Tormo (Annex, capítol terç), pertanyen a les plomes de J. M. López Piñero i V. Navarro, dos prestigiosos historiadors de la ciència i avui màxims representants de l'escola valenciana, si bé amb la col·laboració de V. L. Salavert (part primera, capítols segon i cinquè), Chabàs (part primera, capítol sisè) i E. Recasens (part segona, capítol segon). L'ur autoritat pel que fa al període considerat és indiscutible i allò que ací exposen equival a la síntesi d'un treball de molts anys. Això ha determinat, d'una banda, una extensa historiografia disponible al respecte, i de l'altra, que fora de l'àrea valenciana potser calgui encara recollir més informació que la avui disponible, tot i convenir que, dins del conjunt de la cultura catalana, la rellevància de València en el camp científicorècnic durant el Renaixement i el Barroc, és fora de tot dubte.

* * *

La part tercera del segon volum de *La Ciència en la Història dels Països Catalans* correspon a la Il·lustració. Després de les pàgines que descriuen el marc històric i presenten els principals protagonistes, trobem el capítol introductori de J. M. Camarasa i A. Roca i Rosell, que examina la relació entre la Il·lustració, la ciència i la industrialització. Encara que de forma concisa, resulta molt encertada la precisió sobre els efectes de la Guerra de Successió i dels subsegüents canvis importantíssims que es donaren en la societat tant valenciana com catalana, els quals feren possible la recuperació del temps perdut per tal d'integrar-se en el corrent europeu. Passada la desfeta militar i política, fou real un vigorós redreç cultural, que seria la base del desenvolupament industrial posterior. Tal com els autors assenyalen encertadament, això justament ha determinat que aquest període fos estudiat més aviat i per diferents autors que d'altres, donant lloc a una historiografia relativament més rica. Després donen una sinopsi dels capítols que seguiran i que, com es pot veure en el mateix índex desenvolupat en aquesta part, hi intervenen un gran nombre d'autors. Comparativament, tenim sis autors en total per a la primera i segona part d'aquest volum i tretze per a la tercera. La seva filiació és més diversa i tots corresponen a les dues darreres generacions d'historiadors de la ciència, en tant que n'hem de comptar tres pel que fa als autors de les dues parts anteriors.

En el capítol primer, M. García Doncel, A. Martínez Vidal, A. Nieto-Galán i J. Pardo Tomàs compendien les institucions científiques il·lustrades dels territoris de parla catalana, seguint la visió moderna que llur origen s'ha de trobar en el darrer terç del segle XVII. Són primerament exposades les reformes a les institucions mèdiques preexistents, la Universitat de Cervera, la de València, les d'Oriola i Gandia, la de Mallorca i la de Perpinyà, totes elles continuació de les que ja hi havia, excepció feta de les del Principat, on, suprimides les facultats de Barcelona i Lleida, Girona, Tarragona, Vic i Solsona, s'instaura la nova de Cervera. Tenim el procés de l'impuls reformador de la Universitat de València fins al rector Vicent Blasco, en el qual intervingueren figures de gran relleu (Piqué, Maians, Lorente). Segueixen després les noves institucions científiques: l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona; el peculiar procés Cerdà i la Càtedra pública de Matemàtiques, la Conferència privada de Física, la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona; i, d'altra part, les escoles de la Junta de Comerç, el Reial Col·legi de Cirurgia, amb P. Virgili i A. Gimbernat, i l'Acadèmia Medicopràctica, en cada cas amb les figures més destacades, si bé de diferents nivells.

El capítol segon d'aquesta part, de J. M. Camarasa, A. Camós i Cristina Cendra, tracta de la Botànica i dels sabers naturalístics en el període. En la primera part del segle XVIII, trobem

la família Salvador al Principat, amb la íntima relació que mantingueren amb els botànics més destacats de tot Europa, i una excel·lent anàlisi de la figura injustament oblidada de Pere Barrère. Després es tracta de la botànica a València en les primeres dècades del segle XVIII i en l'època d'Antoni Capdevila i els botànics catalans en la fundació del Reial Jardí Botànic de Madrid. Cal veure el context d'una gran vitalitat perifèrica totalment dominada pel centralisme estatal. Segueix la institucionalització de la botànica al Principat i a la Catalunya nord, així com la seva revifalla a València després de la reforma del rector Blasco i la fundació del Jardí de Puçol. Tanquen el capítol les importants figures de Lorente i Cavanilles a València, la Història Natural del XVII a les Illes i al Principat, amb el naixement de la geologia i paleoontologia al nostre país. Sorgeixen figures molt importants com Martí i Franquès, Carles Gimbernau i d'altres, potser una mica esmicolades en allò que es diu d'elles en capítols diversos, ateses les característiques diferents de llurs activitats. Cal que el lector es fixi en l'apartat núm. 10 sobre la nova 'agronomia', perquè és un tema generalment menystingut pels historiadors, tant en el cas català com en els altres.

El capítol terç, de V. Navarro i C. Puig Pla, comença amb la prolongació del moviment 'novator' a València en la primera part del segle XVIII, on apareixen figures continuadores de Tosca i Corachán, entre les que cal destacar A. Piqué, però que, malgrat el coneixement dels grans autors europeus, potser quedaren poc o molt endarrerits. Ben diversa és, en canvi, la gran florida de les ciències físicomatemàtiques promoguda per l'Estat borbònic a nivell de l' 'armada' i de l'exèrcit, on potser cal trobar la principal contribució d'Espanya al progrés científic del segle XVIII. El prestigi de l'Escola de Guàrdiamarines de Cadis fou indiscutible, en la qual trobem tres valencians de primer ordre: Jordi Juan, Gabriel Ciscar i Francesc Xavier Rovira, tots amb coneixement ben assimilats tant de la física com de les matemàtiques, posteriors a Newton. Pere Virgili és un paral·lel en el camp de la sanitat militar. A l'època tenim també Faust Vallès, baró de la Pobla de Tornesa, mostra significativa de l'interès general que es va desvetllar per la Ciència entre els aristòcrates en el segle XVIII. L'apartat quart exposa la renovació de l'ensenyament de física i matemàtiques en el Col·legi de Cordelles de Barcelona, amb la seva figura clau del jesuïta Tomàs Cerdà, possiblement una de les primeres vies d'entrada al Principat de la física newtoniana i del càlcul infinitesimal. L'apartat següent descriu el fenomen d'Antoni Cibart en el Col·legi de Cirurgia de Barcelona i el cas de l'Escola Nàutica de la Junta de Comerç de Barcelona. La història de la creació i activitats de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona fins a la Guerra del Francès és molt ben escrita, tenint en compte la freqüent relació de la mateixa persona amb diferents institucions, entre les quals s'entrellacen llurs activitats. Són memorables els germans Subiràs, Bonell, Salvà i Campillo, Martí i Franquès i Francesc Santponç, entre d'altres, referint-nos exclusivament als camps de la física, astronomia i matemàtiques. Cal adonar-se de la singular significació dels acadèmics artesans distingits en la construcció d'instruments, malgrat que no sabessin llatí. Trobem també el conegut tema de la medicació del meridià de París i l'al·lusió a l'obra científica dels jesuïtes expulsats, tot i que aquest és un tema potser encara poc conegut.

El segle XVIII és pròpiament el de la revolució química i en el capítol quart T. Grapí Vilumara i A. Nieto Galán ens en donen una excel·lent visió pel que fa al context català. El nostre país estigué molt més al dia en aquest cas que en el de la revolució físicomatemàtica del segle anterior. Ens descriuen primer les tradicions artesanes, la tintura, el vi i els aigüardents i la producció d'àcids i d'alcalidis. Potser en menor extensió, també la fabricació de la pólvora, del sabó i del vidre. És realment vistós l'important paper que els homes de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts tingueren en el camp de la nova química, a la qual els autors dediquen una encertada exposició. La institucionalització de l'ensenyament de la química i la relació amb allò que promogué la Corona, el Col·legi de Cirurgia de Barcelona i les dues Juntes de Comerç, la general i la pròpia del Principat, i el cas particular de la Universitat de València. Segueix el perfil biogràfic de les figures clau: Martí i Franquès i la química pneumàtica (la referència més extensa de totes les que es troben en aquest volum): Josep Garriga, un dels afrancesats de més alt nivell, i Cibart o la intersecció de la física experimental en el Col·legi de Cirurgia de Barcelona.

A. Zarzoso descriu en el capítol cinquè el canvi d'enfocament sofert durant el segle XVIII en el problema de la salut pública, general a tot Europa. En el nostre context, anà molt lligat al creixement demogràfic, a l'econòmic i a l'inici de la industrialització. Es parteix de l'antecedent medieval del 'mostassaf' i les Juntes del Morbo i s'arriba a la Junta de Sanitat, amb molta menys autonomia i més alta dependència d'una centralització administrativa. S'entreveu molt bé la utilització de dos nous conceptes: la responsabilitat de la monarquia per a preservar la població com a part valuosa de la riquesa i poder de l'Estat, així com la revaloració de la doctrina hipocràtica, segons la qual la salut individual estaria sempre relacionada amb tot l'entorn del malalt. D'aquesta manera comença de desenvolupar-se el control de la neteja dels carrers, la gestió de les escombraries, la vigilància de l'estat dels aliments i de l'aigua potable i l'eliminació de les deixalles de les activitats productives i comercials a l'interior de viles i ciutats. Atesos, però, els interessos en joc, l'autor assenyala l'aparició de nous conflictes, abusos i corrupció. L'Acadèmia medicopràctica resultà especialment eficaç per a estendre l'atenció del metge, des del malalt concret a la responsabilitat de la salut pública en general, en col·laboració amb les autoritats civils.

Per diverses raons, en el segle XVIII la militarització del Principat cresqué molt, però hi ha aspectes d'aquest fet que cal tenir en compte en relació al desenvolupament general de la ciència i de la tècnica en la societat civil. H. Capel ens revela en el capítol sisè la història de la Reial Acadèmia de Matemàtiques, primera Escola d'Enginyers a Catalunya, poc coneguda i encara més potser menystinguda. La necessitat de defensar un vast imperi va lligada a la de multiplicar el nombre d'enginyers militars, els quals aviat esdevindrien probablement, de més a més, els millors tècnics de la monarquia en els segles XVII i XVIII, en particular després de la constitució del Reial Cos d'Enginyers dels Exèrcits i de les Places, i del corresponent als oficials de marina en el segle XVIII. Això repercutí en l'ordre civil, sobretot en l'ordenació del territori. Capel ens detalla el gran nombre d'enginyers militars catalans, apart dels que no eren catalans de naixement però realitzaren la seva activitat a Catalunya, entre els quals es troben figures com la de Félix de Azara, cèlebres, després dels anys de formació al Principat, per la seva obra científica posterior. Molts també feren una important tasca a Amèrica, Itàlia, Bèlgica o Filipines, i d'altres aportaren a Catalunya la seva experiència després d'haver-se mogut per mig món. Capel dóna un resum molt convincent de les obres d'aquests enginyers militars al nostre país en relació a la construcció de camins, ordenació de cursos fluvials, construcció de canals, ponts i ports, i de diversos edificis civils, apart de ciutadelles i altres estructures defensives o ofensives. El capítol s'acaba amb un magnífic llistat de professors de l'Acadèmia de Matemàtiques de Barcelona i dels enginyers militars que treballaren a Catalunya. És interessant d'adonar-se que, com a conseqüència del seu planteig més social, es donà (igual com en tot l'Estat) una progressiva intervenció dels militars en la política espanyola.

El darrer capítol del volum segon de *La Ciència en la Història dels Països Catalans. Ciència, Il·lustració i Revolució industrial*, és un epíleg de la tercera part del volum, escrit per A. Nieto-Galán i A. Roca i Rosell. Després d'una excel·lent introducció al tema dels inicis de la revolució industrial i de la seva relació amb la Ciència i el propi desenvolupament de les arts, passem a considerar la perspectiva catalana. Aquesta potser es podria encapçalar amb l'aforisme de «utile, non subtile legit», del segell de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona, ben d'acord amb l'extraordinari rol que jugaren els seus homes, inclosos els artesans distingits i els fabricants d'instruments. Als inicis de la industrialització tenen lloc destacat la fabricació d'indianes, la indústria química i la màquina de vapor. És clar que el cas de Santponç i la primera màquina de vapor és realment un paradigma de la relació del científic i del pràctic en el progrés tècnic, problema que s'establí a partir del segle XVIII. En ell mateix no era pas nou, car en el camp de la medicina ja existia el segle V aC., i en el de les matemàtiques dos segles abans de la revolució industrial entre els calculadors i 'cosistes' enfront dels mateixos purs. Crida l'atenció la manca d'informació sobre la mineria, especialment del carbó, lligada substancialment a l'evolució de la màquina de vapor com a símbol de la Revolució industrial. També estranya la manca de coneixement de la metal·lúrgia en el segle XVIII.

Com en el primer volum, aquest segon es clou amb el perfil biogràfic dels autors i amb l'índex toponomàstic. Pel que fa als autors, és estrany que manquin els de V. L. Salavert i de E. Tormo, que no es troben en el volum primer, en el qual sí que figura el de J. Chabàs, repetit en el segon. Probablement hom hi posarà remei en el terç i darrer volum.

Josep Perarnau

Catalunya Carolíngia. II. *Els diplomes carolingis a Catalunya* per Ramon d'ABADAL I DE VINYALS.

Primera part: *Introducció. Textos*. Segona part: *Textos, addicions i correccions. Mapes. Índexs*, Edició facsimil (Memòries de la Secció Històrico Arqueològica, LXXV/1-2). Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, XL + 304 i 305-592 pp.

Irmgard FEES, *Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751-918* (987). Band 2. *Die Regesten des Westfrankenreichs und Aquitaniens*. Teil I: *Die Regesten Karls des Kahlen (840 (823) - 877*. Lieferung I: 840 (823) - 848 (J. F. BÖHMER, *Regesta Imperii*, I), herausgegeben von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften — Regesta Imperii — und der Deutschen Kommission für die Bearbeitung der Regesta Imperii bei der Akademie der Wissenschaften und der Literatur-Mainz, Wien – Weimar – Köln, Böhlau Verlag 2007, XVI + 394 pp.

Publicades entre el 1926 i el 1952 les dues parts del primer volum de *Catalunya Carolíngia*, respectivament exhaurides al cap de poc de llur aparició, amb molt bon encert la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC n'ha decidida la reproducció anastàtica, és a dir, la multiplicació mecànica d'aquells ja ,venerables' exemplars, amb una limitació, de la qual els mateixos responsables s'excusen: «A fi... d'enllestir més de pressa la nova edició, facsimil, dels volums II [el present] i III s'ha optat per no publicar ara els documents apareguts més tard referits als comtats de Pallars i Ribagorça, extrets de l'Arxiu de la Catedral de la Seu d'Urgell, publicats per Cebrià Baraut; i tampoc un parell de preceptes reials descoberts pels col·laboradors de *Catalunya Carolíngia*» (7). Només cal felicitar-nos que la premsa no hagi impossibilitat la inclusió del *Prefaci* d'Anscari M. Mundó (11-18), que refà l'ambient cultural i polític de Catalunya els primers decennis del segle XX, que creà el marc, dins el qual fou possible la preparació científica del patriarca Ramon d'Abadal i de Vinyals i d'altres coetanis seus, la creació de les institucions que sostinguessin llur recerca i la publicació d'obres com la *Catalunya Carolíngia*, que «ha esdevingut la millor credencial que permeté a Catalunya d'entrar en el grup selecte de la ciència historiogràfica europea» (18).

* * *

Mentrestant, la ,ciència historiogràfica europea' segueix oferint-nos el resultat de la seva recerca en camps que ens afecten directament i es manifesta en volums com l'encapçalat pel segon dels títols de la present recensió.

Encara que porti el títol de *Regesten...*, el text bàsic d'aquest volum no són els resums objectius d'altres tants documents, amb tota la informació complementària possible, ans un resultat d'aquella documentació en forma de punts (sis-cents deu) que són considerats críticament certs i segurs de la vida de l'emperador Carles el Calb, fill de Lluís el Piadós i nét de Carlemany. Cada un d'aquests punts és completat sempre amb un i normalment amb dos paràgrafs, el primer dels quals conté les indicacions bibliogràfiques de les fonts, en les quals la dita afirmació es basa (annals de reis o d'institucions monàstiques, documents públics, i fins i tot texts literaris, que fan constar ésser dedicats a l'emperador o potser escrits a petició seva); i el segon a l'encaix del dit fet amb tot el seu context, personal o polític, més general.

No cal dir que el protagonista és l'emperador, però, sense que arribi a ésser protagonista secundari, té una substantiva presència en els successius fets biogràfics de ,nostre' Bernat de

Septimània, el marit de l'escriptora Dhouda, mare de Guillem, al qual el llibre d'aquesta és dedicat. Però no prenguem protagonisme a l'emperador.

La raó de la presència d'aquest volum dels *Regesta Imperii* en la present secció de recensions es troba, certament, en aquells moments, en què Carles el Calb signa concessions, normalment confirmant documents a favor de monestirs catalans, emanats del pare Lluís el Piadós o de l'avi Carlemany. Les sis-cents i escaig d'informacions, excel·lentment documentades en el present volum, ens permetrien de subratllar nombre d'aspectes, però ens limitarem a tres, perquè d'una forma o altra devien repercutir en els habitants contemporanis dels nostres comtats:

– el primer és que els vint-i-cinc anys de vida de Carles el Calb (823-848), sobretot els del seu ple regnat en la dècada del 840, no devien permetre als nostres passats de viure en ambient de pau, perquè cada dos per tres els devien arribar notícies d'atacs, de devastacions i de vessament de sang a mans dels normands, des del maig del 841 (83, núm. 193); d'aleshores ençà, cada dos per tres, com hem dit, arribaven notícies d'aquesta naturalesa (75, núm. 198; 122, núm. 312 i una llarga llista), si ja no eren pitjors, com que l'emperador o algun dels seus els havia volgut plantar cara i n'havia eixit derrotat, i bon goig d'escapar amb vida, comes ajudeu-me!. És veritat que les males notícies dels normands afectaven la costa atlàntica, lluny de casa, però les ràzzies musulmanes o anaven directes als comtats d',Ifranja' (recordem que la destrucció de Manresa és del 1020, i que fins a aquells anys ningú no devia viure tranquil), o hi passaven, que vol dir que passaven a sang, foc i rampinya, com la del 842, que arribà a Arles de Provença i s'entornà amb un gran botí (122, núm. 313). Els temps eren dolents;

– el segon és l'existència d'un enemic interior, no menys greu, les conseqüències del testament de Lluís el Piadós: segurament portat per la dèria carolíngia del ,condominium' entre germans, establí aquesta norma entre els seus tres fills (Carles, Lluís l'Alemanys i Lotari), i així durant uns quants anys l'únic ,condominium' entre ells fou la guerra declarada, fins que les autoritats subalternes els empenyeren a arribar a una divisió geogràfica de tres regnes dins l'únic imperi, acceptada per tots el 843 en el Pacte de Verdun (153-155);

– el terç és la sensació d'atonía d'aquells anys, com si el país (el nostre) visqués en un compàs d'espera; és clar que, si es mira el tema des d'un punt de vista oficial, la situació no pot ésser millor, car Bernat de Septimània fou escollit per Lluís el Piadós com a ,camerarium', li posà a les mans el petit príncep Carles i l'elevà a primera autoritat després del rei («Carolumque eidem commendavit ac secundum a se in imperio praefecit»: 6, núm. 7); després, la seva presència és constant, en bé i en no tant (55, nn. 136-138; 57-58, nn. 140-142; 61, núm. 154; 67, núm. 178; 90, núm. 232) fins que, convençut d'alta traïció, és ajusticiat (185, núm. 415) i substituït per Sunifred com a marquès de Septimània (185, núm. 416); això no obstant, el fill Guillem segueix vora el poder (86, nn. 221-222; 198, núm. 429); i així s'acaba aquest capítol amb dues notícies no ben segures: d'una banda, comte de Gasconya, hauria estat pres pels normands a Bordeus el 848, però de l'altra el mateix any hauria ,conquerit' Empúries i Barcelona (293, núm. 592).

És veritat que quan, després del Tractat de Verdun, Carles se'n va a Aquitània (126, núm. 325), consta que la Marca li pertany (153, núm. 368) i ell passa una temporada assetjant Tolosa de Llenguadoc, allí li arriben un bon nombre de peticions, algunes de donacions noves, dues a ,fideles nostri': a Milo, viles a Perapertusa i al Fenolladès (136, núm. 344); a Sunifred, d'altres als comtats del Rosselló, Conflent, Cerdanya i Urgell, en concret a Andorra (140, núm. 352); d'altres a monestirs: Sant Pere de Besalú (180, núm. 410) i en el mateix comtat, Sant Martí Ses Escaules (181, núm. 411); les altres són confirmacions de protecció, immunitat i béns ja atorgades pel pare o l'avi: Sants Medir i Genís, Girona (183/413); Sant Andreu de Sureda, Elna (188, núm. 419); Sant Esteve de Banyoles (190, núm. 421); Santa Grata, Urgell (194, núm. 425); al bisbe de Girona, donacions antigues i noves (196, núm. 427); a Santa Maria d'Arles del Tec, al Vallespir (203, núm. 434); i les dues a Barcelona: al bisbe (206, núm. 437) i als ,Hispani' refugiats en qualsevol lloc del comtat, també a Terrassa (206, núm. 427 i 194-195, núm. 426): donacions, ja ho hem dit, a ,fideles nostri' o, fora dels dos casos de Besalú, a institucions dels primers anys del domini carolíngi, que necessitarien confirmació. La gent del

país, no surt per enlloc i, potser, és significatiu que s'aguessin 'reconquerit' ciutats que eren seus episcopals visigòtiques (Tolosa de Llenguadoc, Empúries, Barcelona; també és esmentada Terrassa).

I no manca un fals dels segles barrocs: el de les concessions a Santa Maria d'Alaó (222, núm. 459).

* * *

Gràcies a aquest volum podem saber quelcom més d'allò que passava al nostre país entorn el 840 i ens podem fer preguntes sobre allò que no és dit en aquestes pàgines; ho sabem amb les garanties científiques que proporciona, la quantitat de fonts que hi han estat aprofitades, i hem de remerciar la condícia que els editors han posat a respectar la toponímia catalana en les institucions del Principat, dissortadament no estesa als comtats sota actual sobirania francesa. La presència dels estudis de Ramon d'Abadal o de la *Catalunya carolíngia* és constant, fins a l'edició del *Cartoral de Carlemany* a cura del malaguanyat amic Josep M. Marquès i Planagumà (351) i al primer volum dels *Libri Antiquitatum* de la Seu de Barcelona, d'Àngel Fàbrega i Josep Baucells (340).

Les garanties hi són totes i justament per això podem formular preguntes, com per exemple, què representaven dins el conjunt de la població d'aquella incipient Catalunya vella les institucions carolíngies, encara que fossin moltes més que les que compareixen en les pàgines dels anys 840-848: les institucions carolíngies que necessitaven el recolzament del poder reial (o imperial) eren gaire més que illots dins una mar encara visigòtica? La repetició de 'fideles nostri' no significarà que les donacions personals (no les genèriques a grups d'hispani) eren de forma exclusiva per als nouvinguts carolíngis, amb la fidelitat dels quals el poder podia comptar? I com és que no compareguin institucions que durant segles s'ompliren la boca amb pretensions d'ésser 'imperials'? Les preguntes es podrien multiplicar, però la recensió esdevindria inacabable.

Remerciem, doncs, la condícia a comprovar la solidesa històrica, també la relativa a institucions de Catalunya, durant el decenni del 840.

Josep Perarnau

Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet. Primera part: *Prefaci, introducció. Diplomataris (docs. 1-328)*.- Segona part: *Diplomataris (Docs. 329-649)*. *Mapes. Índex*, a cura de Pere PONSIC, Revisat i completat per Ramon ORDEIG i MATA (*Catalunya Carolíngia*, vol. VI: *Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXX*), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 622 pp. en dos volums.

Després d'una preparació de llargs anys i gràcies a la col·laboració dels dos prestigiosos investigadors que figuren el la fitxa inicial, tenim a les mans els dos volums que ens permeten de conèixer el contingut d'uns sis-cents documents, que van de l'entorn del 780 a l'entorn de l'any 1000, completats per altres deu considerats falsos.

L'obra és formada per informacions prèvies d'autors diversos sobre el mateix tema, que arriben a la pàgina 84, les 31-40 de les quals contenen la bibliografia; dels sis-cents quaranta-nou diplomes autèntics, una gran part han estat transcrits íntegres (fora dels ja publicats en volums precedents de *Catalunya Carolíngia*), d'altres, ai las, només han pogut ésser resumits en regest o en qualche fragment parcial, en la mesura en què, adreçats a institucions fora de Catalunya, contenen alguna referència a llocs catalans, com les poblacions sota baronia de l'abat de la Grasa (87-509), als quals s'han d'afegir els deu falsos (511-526). La darrera part de l'obra, i ja en el volum II, ofereix dos mapes en cinc fulls, obra de Jordi Bolòs i Víctor Hurtado (529-536), i la taula alfabètica única de noms, obra de Ramon Ordeig i Mata (539-620).

La lectura d'aquests centenars de diplomes ha deixat en el lector dues impressions ben diverses, una de positiva, negativa l'altra: la positiva rau en el fet que és ben consistent la documentació del segle IX, a la primera meitat del qual corresponen quaranta-tres diplomes (87-106), mentre per als mateixos anys la compilació d'urgellesos, publicada per Cebrià Baraut en el volum segon d'«Urgellia» (1979), presenta sols quinze documents, tretze dels quals només en regist.

La negativa es troba en les notícies de pèrdua, quan no de destrucció intencionada, de documentació antiga: ja el 878, una revinguda del torrent d'Eixalada, arrossegà aigües avall tots els béns d'aquell incipient monestir, pergamins inclosos, els quals hagueren d'ésser refets de forma resumida, el 28 de gener de l'any sobre, 879 (103/37-162/119), sis dels quals resums es troben entre els quaranta-tres diplomes més primitius; i les informacions sobre la destrucció de documents ,a carretades' durant la Revolució Francesa són realment luctuoses i una de les seves conseqüències és la constant repetició en les nostres pàgines que els cartularis antics de les grans institucions dels Comtats pirinencs (Seu d'Elna, monestirs de Cuixà i d'Arles) són tots desapareguts, és a dir, segurament destruïts en aquella circumstància.

Cal dir que la naturalesa dels documents no és uniforme en els dos volums. Els reportats en les primers pàgines són sobretot referències a documentació oficial de reis o comtes, ja integrats en volums precedents de la sèrie; en efecte, entre els quaranta-tres diplomes anteriors al 850, vint-i-cinc són preceptes imperials o reials, tres comtals, vuit de particulars, dos d'abacials/monacals, un d'episcopal i dos judicis; entre les concessions fetes per una autoritat, n'és esmentada una del ,walí' de Narbona 'Umar ibn 'Umar (núm. 23). En els dotze darrers anys anteriors al 1000, en canvi, la immensa majoria són vendes, seguides de les donacions, en terç lloc les permutes, i en lloc darrer, un judici (núm. 164), un testament (203), un possible establiment de terra (252) una consagració-dotació d'església (295), i un nomenament de bisbe d'Elna per bisbes de la província eclesiàstica reunits a Narbona (297).

Som, doncs, informats sobretot de canvis de propietat de béns agrícoles; trobem que els formularis notariais usats són els coneguts per d'altres compilacions documentals de la Catalunya carolíngia: el (*Sic*) *Placuit mihi et placet...* (núm. 34); *Ego..., venditor tibi... emptori...* (núms. 53, 54, 73, 97); o *Per hanc scripturam...* (nn. 35, 135) o encara *Certum quidem et manifestum est...* (núm. 134). Però els documents ací publicats ens informen d'una manera d'adquirir propietat, en la qual no intervingué el notari fins anys després, la d'aprisió fàctica, que sembla haver estat normal els primers anys del segle IX, ja que algun dels diplomes fa constar que hom l'havia practicada ,sicut ceteri Spani' (núm. 49, lín. 19; recordem que, segons el *Praeceptum pro Hispanis* de Carlemany [812] i de Lluís el Piadós [815], «in Septimania atque in ea portione Hispaniae, quae a nostris marchionibus in solitudinem redacta fuit», la desertització de la terra havia estat obra dels marquesos de la Marca Hispànica, segurament com a mitjà de defensa; aquesta degué ésser la terra espontàniament aprisiada pels ,hispani'); i que vers el 850 el poder públic se'n volia reapropiar, atès que ell només el tenia documentat com a propi; el 858 uns testimonis certificaren contra el vescomte Riquelm que «vidimus oculis nostris et auribus audivimus et de presentes fuimus...quando venit avius istius Ricemiri, condam nomine Wadamirus, et pater ipsius idipsi Ricemiri, nomine Witigisus et prendiderunt iamdictas terras prius per illorum adprisionem, sicut ceteri Spani...» (núm. 49): no cal dir que els jutges reconegueren el valor jurídic de l'aprisió; en aquell cas, havien passat tres generacions, però l'ofensiva revindicativa de l'autoritat devia afectar força gent, perquè els documents que per una raó o altra fan referència a l'aprisió dels avantpassats es repeteixen (núms. 45, 49, 53, 60, 66, 95, 173).

Per aprisió començaren també dues institucions monàstiques aquells moments: el primitiu monestir d'Eixalada i el d'Arles. El primer sorgí entorn un nucli inicial(?) format per sis germans, presidits per Protasi, qualificat d',archipresbyter', cada un dels quals, en el document 55, del 864, fa donació de béns al monestir, on també consten llibres: Recosindus en dóna cinc, Víctor quatre, Atila tres, dins una frase que acaba així: «et vinea I quod habeo cum Witidanae, fratre meo, qui infrontat in strata et in castro Tarraca» (115); uns quants anys més tard, reconstruït el monestir a Sant Miquel de Cuixà, aquell primer superior, Protasi, feia recompte i tro-

bava que el monestir posseïa ja trenta volums acabats (núm. 126, any 879), i al cap de temps el monestir feia confirmar pel papa Agapet III el ròdol del monestir i les propietats escampades (núm. 326, any 950).

El de Santa Maria d'Arles té una història que és recontada a l'emperador i passa al precepte imperial (núm. 61, del 869). Un «vir Dei fidelis veniens ex partibus Hispanie... Castellanus», trobà dins el bosc les runes d'uns banys i decidí aprofitar-los per a casa d'una comunitat benedictina; destruïda per Normands, en restablir-la, un monjo tingué la revelació que allí hi havia les relíquies de tres sants i un altre la que hi havia les d'altres dotze; per això demanen ajut reial per a la reconstrucció del cenobi (124/61). També ells haurien de defensar de la voracitat del comte la seva aprisió davant jutges i prohoms (núms. 93-94, any 876) i coneixem tots i cada un dels monjos que formaven aquella comunitat el 934 (núm. 238).

Però sense cap dubte, la institució principal del Rosselló abans de l'any mil era la catedral d'Elna amb els seus bisbes: el 917 Riculf I l'havia feta consagrar ‚iam pene vetusta‘ (216/191), després d'haver-li ja posat a les mans gran part dels béns que li destinava per testament (212/189); seria interessant un estudi de la política del bisbe Guadall per a l'arrodoniment de la propietat agrícola de la Seu d'Elna i de si la dita política fou seguida pel seu successor Riculf II (292/297) des del 947.

La terra d'aquells comtats tenia un nom col·lectiu: Gòtia, que sabien diferenciar clarament tant de França com d'Hispania (núm. 160); el rei o emperador ho era ‚Francorum atque Gotorum‘ (217/191/8 del final) i no cal dir que els Gots es regeixen per la seva llei pròpia, ‚ex lege Gothorum‘ (núms. 27, 56, 120, 121, 123, 232, 244); es dibuixen, doncs, tres ètnies: la dels francs, la dels gots i la dels hispans i sembla que entre Gòtia i Hispania la frontera es trobava a les Cluses, ‚citra Clusas Spanie‘ (217/191/19); la separació geogràfica era clara, però ho era tant l'ètnica? El grup inicial d'Eixalada-Cuixà, que ja coneixem, surt en documents diversos, en un dels quals és dit procedir d'Urgell (núm. 74), en un altre hi ha referència a la Vall de la Cerdanya (170/125/7 del final), però mai no és dit d'Hispania o hispà, com ho és, en canvi, el també inicial conegut de Santa Maria d'Arles (núm. 61).

Aquells gots no sols pensaven i parlaven en català, ans encara de tant en tant se'ls encapaven per la punxa de la ploma paraules en la llengua encara, almenys oficialment, nonada: només de començar, el 832, ja trobem ‚gurg cabalar‘ (93/17/lín. penúltima), quan al final del primer volum encara parlava hom del ‚gurgo nigro‘ (309/328); s'escapa alguna vegada ‚sapemus = sabem‘, ja el 843 (97/26/14; 98/27/7 del final; 164/120/11); el mateix any trobem ‚garriga‘ (98/27/9) i el 902 no hi manquen els ‚diners‘ (199/166/10) ni el 929 una ‚màrtira / màrtira‘, repetida més d'una vegada (244/224/2; 247/228/3); recordem les ‚Parets Tortes‘ del 925 (226/204/11) i la ‚tragina antiga‘ del 927 (231/209/9) o els ‚maliolos = mallols‘ del 938 (264/252/8) o una ‚chintana = quintana‘ el 944 (282/278/5).

Les dues compra-vendes del 19 i del 21 d'octubre 936 de la mateixa propietat pel mateix preu i amb el mateix mòdul de document notarial (*Per banc scripturam...*), signat pel mateix notari no es comprèn massa per què la venedora del primer no vengué directament al comprador del segon (258-259/242-243); no és l'única ombra d'aquella societat, en la qual sembla que hi havia serfs de la gleba (240/218).

Ja hem parlat de llibres: no eren els únics escrits, car també hi havia una ‚Petra Scripta‘ que feia de terminal (275/268/7). Assenyaalem, per acabar, algun detall, com per exemple que el futur comte de Barcelona, Jofre el Pelut, era, com els seus quatre germans, fill «domni Suniefredi, genitoris nostri, vel domne Ermesinde, genitricis nostre» (184/144); que les intervencions dels papes començaren amb la de Joan VIII el 878 (157/108), seguiren amb la del papa Romà [II] el 897 (188/151), amb la de Joan X del 914 (211/187) i amb la d'Anaclet II del 950 (306/326). I si assenyaalem la ‚Cerdanya‘ de 139/87 i la ‚docem‘ que semblaria ‚vocem‘ (191/155/13), és a fi que a l'hora de la valoració ningú no pugui pensar que el crític s'ha deixat enlluernar per l'obra.

El segon volum segueix manifestant les mateixes característiques del primer en la secció d'edició dels documents. Una diferència, però, és evident: els diplomes del primer volum (328) corresponen a un segle i mig i els del segon, tres-cents vint (329-649), són dels cinquanta anys de la segona meitat del segle X: hem passat d'uns dos a uns quatre per any.

Però no és sols la major 'ratio' de documents per any allò que dona personalitat al segon volum, ans d'altres trets, com és ara l'abundància de donacions, que són més de la meitat dels tres-cents vint actes notariaus, exactament dos-cents catorze (s. e. u. o.); un altre tipus de document destaca entre els tres-cents vint: l'excomunió d'un grup de clergues i laics, dones incloses, que sota el guiatge d'un tal 'Volverandus levita', s'apropien d'esglésies i de llurs béns i hi practiquen els actes sacramentals sense connexió amb el bisbe: «qui ausi fuerunt inrumpere et invadere... baptizare vivos vel sepelire mortuos aut missas canere vel aliquid sacrum ministerium extra voluntatem meam facere ausi fuerint...» (427/504) en els comtats del Vallespir i del Conflent; el bisbe d'Elna els donava vuit dies per sotmetre's: és possible que l'abundància de donacions fos l'esquer que llançava a apropiar-se'n, prescindint de tota mena de control; era en la d'ecada del 970: passats més de mil anys, fan tot l'afecte d'un grup pel cap baix cismàtic, qui sap si una (darrera?) reviviscència de visigotisme? Qui eren?

Hi ha un altre document que surt del normal, just el següent, acta de la invenció de les despulles de sant Hilari de Carcassona pel mestre d'obres de Cuixà, que havia anat a la festa de la translació de relíquies acompanyant l'abat: era el primer de març de l'any de l'Encarnació DCCCCLXXVIII (per tant, 979?).

Sortosament només foren dues les fadrinetes ofertes per la seva mare vídua o pels seus pares a l'abadessa de Sant Joan de les Abadesses el 954 (Enquília) i el 987 (Inguilberga) (núms. 345 i 576), a fi d'ésser acceptades en la dita comunitat. Es convertiren, amb el temps, en dues de les famoses 'monges de Sant Joan'?

Els set actes judicials (núms. 452, 463, 561, 572, 587, 620, 647) decidiren tots sobre conflictes de propietat; el darrer, plet entorn l'herència d'un tal 'Auriolus levita', ens fa saber que aquest era el 'caputscola beatissime Eualie virginis', és a dir, de la catedral d'Elna, cosa que ens fa saber que a Elna hi havia escola catedralícia durant el segle X, car el plet és del 1000; l'altre extrem és que, essent vist fals un document aportat, el jutge preguntà a l'interessat si estava al judici de Déu (508-509).

Hi ha vuit testaments, normalment ja coneguts per volums anteriors de la *Catalunya Carolíngia* i ací només resumits en regest; n'és excepció el del núm. 448, del 967, transcrit íntegre, curull de dades menudes, entre d'altres la deixa d'un *Liber Indicum* a la Seu d'Elna (386-387/447).

Les intervencions dels papes de Roma recordades en el segon volum són nou, vuit de les quals confirmen els béns materials del monestir afectat, confirmació que sovint és acompanyada amb la declaració d'immunitat enfront d'altres autoritats, de llibertat d'elecció d'abat i de submissió directa a la Seu Romana, com en el cas de Cuixà (489/617); només una surt del comú, la del gener 971, amb la qual Joan XIII comunicava a les autoritats de la terra, tant religioses com civils, que havia encarregat a la Seu i al bisbe de Vic les funcions del metropolità de Tarragona (399/462); fou un dia, almenys teòricament, important per a Catalunya, car els quatre bisbats, als quals la decisió era comunicada, eren, ultra el de Vic, els d'Urgell, Barcelona, Elna i Girona: els cinc de la Catalunya Vella; havien de passar cent i fins i tot cent cinquanta anys perquè els fossin afegits els tres que mancaven: Tarragona, primer, i després Lleida i Tortosa; i encara cent anys més tard, Mallorca (un quant temps) i València, dos segles i mig. Però Elna formà part d'aquella reviscolada província eclesiàstica tarraconense, o es tractava de simple comunicació, sense que el bisbat dels comtats del nord deixés de pertànyer a la metròpoli de Narbona?

De les deu dotalies d'esglésies, només tres, les dues de Sant Miquel de Cuixà (la de l'església i la de les set capelles) i la de Corsaví tenen ací el text, les altres només regest; és enorme la distància entre la solemne volada de les dues monacals (núms. 340 i 485, anys 953 i 975) i l'eixuresa jurídica de la de Corsaví (993, any 993).

En sis de les setze permutes, un dels dos protagonistes és el bisbe d'Elna (núms. 347, 348, 360, 410, 526, 601): contenen dades que arrodoneixen el coneixement de la porfídia posada pels bisbes d'Elna en la configuració del patrimoni de llur Seu.

Ultra la documentació autèntica, el final del segon volum ens ofereix la transcripció completa de deu documents considerats falsos (511-526), qualificació justificada en les pàgines 72-77 del primer volum. Ja Raimon d'Abadal exposà les raons de la falsedat del primer i Ramon Ordeig s'hi associa (76-77): el fet que ja la línia terça del text esmenti Feliu d'Urgell i el seu ,pestífero dogmate' (512, cosa que confirma la falsedat del document en datar la dita doctrina el 788, abans que Feliu s'impliqués en la polèmica adopcionista, com també la rebla la signatura de «Felix, episcopus Urgellitanae Sedis, subscripsi», 513), m'ha obligat a fixar-m'hi més i m'he adonat de l'especial significació del paràgraf segon perquè d'una banda dóna a entendre que el metropolità de Narbona anterior a Daniel «per antecessoris sui industriam quondam, ibidem heresis extincta fuerit», frase que sembla referir-se a l'extensió de les idees de Feliu per la Plana de Vic, i de l'altra es defensa de no haver posat bisbe a Vic pel perill d'atacs (,ob paganorum infestationem') i perquè la gent de la comarca volen que segueixi llur vinculació directa amb Narbona (,eiusdem pagi plebs... nulli parrochiaie (llegiu: bisbat) adhaerere vellet nisi Narbonensi ob principalitatem tantae sedis praecipuae'): aquesta situació sembla no encaixar amb «la darrerria del segle XI» (76), ans amb la d'Osona abans que el 886 es reprengué la nissaga dels bisbes de Vic amb Gotmar (potser m'erro, però en dedueixo que abans del 886 el ,pagus' de Vic no hauria tingut bisbat carolingi propi, perquè el metropolità de Narbona el volia mantenir sota la seva autoritat directa a fi d'assegurar-se que n'havien desaparegut les idees de Feliu d'Urgell); per això em pregunto si el dit document no integrà algun fragment d'una acta anterior, vella de dos segles, simplement perquè era favorable a les prerrogatives eclesiàstiques de Narbona? És una pregunta.

La llengua catalana no sols despunta en paraules escadusseres (,vexella': 386/447/4 del final: a. 967; ,comella': 421/495/14 del final: a. 993), ans s'atreveix almenys a petits sintagmes com ,fexa de terra' (508/647/19: any 1000).

Tot el contingut dels dos volums és fet més pròxim al lector i a l'investigador gràcies sobretot a la taula onomàstica única (539-620), en la qual són integrats en llista alfabètica no sols els antroponims i els topònims (per a aquests també serveixen els mapes que precedeixen la taula onomàstica), ans també els noms comuns en català o en llatí. Ja he dit que allò que més frapa en aquest volum és l'abundància de donacions durant el mig segle que va del 950 al 1000: no m'atreveria pas a afirmar que era pel ,terror de l'any mil', tampoc a negar-ho, però el cert és que és un fenomen digne d'ésser estudiat: esperem que algú se n'ocupi.

Pel seu contingut, per la seva presentació i per la quantitat i la serietat de la feina editada i introductòria, que hi ha en aquests dos llibres, enhorabona als qui han feta possible la suma del conjunt, concretada en els dos volums que ens han posat a les mans: a Pere Ponsic en el record i a Ramon Ordeig i Mata per l'ingent treball immediat, amb l'auguri que per molts anys pugui fer semblants obres.

Josep Perarnau

Franz JUNG – Sr. Maria Caritas KREUZER, *Zwischen Schrecken und Trost. Bilder der Apokalypse aus mittelalterlichen Handschriften*, Speyer, Bibliothek der Priesterseminars St. German 2006, 74 pp.

Si l'invent de la impremta va comportar la fi de la confecció del llibre en el format manuscrit, la invasió actual de la informàtica, tal com avui es pot avaluar, no han pas significat encara l'arraconament del llibre com a vehicle d'informació. La informàtica ha arraconat els tipus mòbils de la impremta —l'invent fonamental de Gutenberg—, no pas el llibre, al contrari; avui la informàtica ofereix tot l'instrumental indispensable per a la confecció d'un llibre ben

fet, afegint-hi el valor de la comoditat. El temps i la inventiva humana aclariran el destí del llibre en el mar creixent de la informació organitzada.

Mentrestant la difusió del saber i de la sensibilitat humana no ha parat d'estendre's. Una gran part es conserva tothora —i és bo recordar-ho periòdicament— en estat manuscrit. El llibre imprès, ampliació i successió del manuscrit, ha estat el vehicle de la cultura que tothom pot ponderar pel seu compte. Ara els textos, les imatges i la música circulen *on line*, com mai aquests productes de l'esperit humà no ho havien pogut fer.

L'accessibilitat del saber i de l'art i la multiplicació dels suports a través dels quals es vehiculen ha produït una colla d'efectes col·laterals, el més vistent dels quals és l'allunyament progressiu dels originals respecte dels suports que els reproduïxen. A les biblioteques hom acabarà consultant, tots' els manuscrits i llibres antics en microfilms o digitalitzats, i als museus hom tendirà a posar cada vegada més filtres i més pantalles entre els objectes i les multituds que els volen contemplar, bo i exhalant quantitats esveradores de CO² davant ells. Però si els originals físics han emprès el camí de l'allunyament, les seves reproduccions cada cop més perfectes en tota mena de suports han creat la possibilitat d'examinar-los i àdhuc de manipular-los com no es podrà fer mai amb l'original.

Tot això ve a tomb del catàleg que comentem, que és un simple catàleg, és a dir, un instrument de referència d'uns facsímils que han estat exposats a Speyer. Una exposició de facsímils? Sí, sense pal·liatius. És un producte derivat, un ‚Ersatz‘ explícit i autoproclamat. Però són facsímils de documents i imatges dels segles IX-XIV. Qui, com i a quin preu mou i desplaça uns originals d'aquesta naturalesa? Per molt cars que siguin uns certs facsímils a l'hora d'adquirir-los, sempre resulta més econòmic i sobretot molt menys arriscat moure uns facsímils que no pas els seus originals, i ja no diguem si aquests originals són de l'alta edat mitjana.

A Speyer hom va exposar un número representatiu de facsímils de la col·lecció Johannes Rathofer, conservada a la biblioteca del Seminari de la ciutat, corresponents a còdexs del llibre bíblic de l'*Apocalipsi*, que abasten des de l'any 800 fins al 1340. Són còdexs il·lustrats, i la finalitat de l'exposició era estrictament bíblica i religiosa: acostar el públic modern a la comprensió d'un text canònic especialment complicat a través de les imatges que han volgut fer-lo intel·ligible a lectors d'altres temps. Diguem tot d'una que la raó per la qual comentem el catàleg de referència és perquè un dels facsímils exposats és el del *Beatus* de la Catedral de Girona; i no solament això, ans també perquè el *Beatus* de Girona és l'exemplar que ha subministrat més material gràfic al catàleg de l'exposició.

Lluny de representar un aliment per al cofoïsm local, la dada interessa des d'un altre punt de vista. Perquè l'exposició constava de quatre elements: les imatges dels còdexs, el text corresponent del llibre de l'*Apocalipsi* relacionat amb cada imatge, un comentari exeegètic de cada text i un comentari estètic de cada imatge que il·lustrava el text. Per aquest camí, el catàleg enclou vuit referències a altres tantes imatges o il·lustracions del *Beatus* de la catedral de Girona: l'àngel de Sardes (*Apoc* 3,1), el de Filadèlfia (*Apoc* 3,7), la visió dels quatre àngels als quatre punts cardinals de la terra (*Apoc* 7,1), el recompte dels màrtirs davant el tron i l'Anyell (*Apoc* 7, 4-17), la visió de la dona i el drac (*Apoc* 12, 1-12), la visió de l'àngel de les set plagues (*Apoc* 15, 1-8), la visió de Babilònia i la seva caiguda (*Apoc* 18, 1-8), la visió de l'àngel que llença a l'abís el drac per mil anys (*Apoc* 20, 1-6). Repetim que l'estudi és de caràcter bíblic i religiós, i aquesta és la novetat, perquè el *Beatus* gironí, com els altres que hi ha pel món, avui són estudiats preferentment des del punt de vista de la història de l'art.

El catàleg s'obre amb una introducció sobre l'actualitat religiosa de l'*Apocalipsi*, la data en què fou escrit, el seu autor, la seva relació amb la literatura apocalíptica vètero-testamentària i judaica, la comunitat a la qual s'adreçava, les tècniques narratives i estètiques que fa servir, la seva predilecció pels números, per la imatgeria bíblica, la cristologia de l'Anyell sacrificat i resuscitat, la ciutat celestial i la seva litúrgia, la realitat del martiri, la promesa divina del món nou contra el conflicte amb el món present. Sense cap nota bibliogràfica ni erudita, el resum és eficaç i aplanar el camí a la segona part de la introducció: la tradició de l'*Apocalipsi* com a llibre il·lustrat, on és rememorada l'escola o tradició del comentari del monjo *Beatus* de Liébana, la

tradició anglo-normanda, la dels Apocalipsis de Trier i Bamberg, que tenen a la vista exemplars tardoantics, i la representada per les il·lustracions de l'*Apocalipsi* de la *Bíblia* de Pamplona. La interacció text-il·lustració no és tractada amb procediments científics elaborats, però traspua un coneixement seriós de la matèria i, sobretot, dóna pistes al lector modern per a endinsar-se en un món que fa un ús lliure i sofisticat de la imatge, perfectament comparable amb les tècniques de la propaganda d'avui.

Pel que fa al *Beatus* de Girona, el tractament que rep en el catàleg és indiferenciat respecte dels altres, perquè el que interessava els autors era parlar del llibre bíblic de l'*Apocalipsi*, no d'un episodi icònic del seu 'iter' medieval; es tracta, per tant, d'una exploració parcial i limitada, estrictament bíblica. Però queda clar que els facsímils poden servir per a fer coses que altrament serien impossibles de dur a terme o tindrien uns costos molt elevats. Comparar les tècniques i les finalitats il·lustradores de diversos Apocalipsis sense disposar de llurs facsímils només seria possible a uns costos forts i amb un esmerç de temps superior al que tenen a disposició normalment els estudiosos. També és evident que un estudi molt particularitzat dels aspectes artístics d'aquestes obres d'art implica un dia o altre l'estudi directe sobre l'exemplar. Però no és així en el cas de l'estudi exeegètic i doctrinal. Al capdavant aquest és l'aspecte fonamental dels manuscrits de comentaris bíblics, la finalitat per a la qual foren escrits i il·lustrats. La iniciativa de la biblioteca del Seminari de Speyer i la publicació del catàleg de l'exposició *Zwischen Schrecken und Trost* obren, doncs, unes perspectives falagueres als estudiosos del pensament medieval, i són un estímul per aquells centres d'estudi, reflexió i recerca que tenen a mà algun d'aquests tresors preuats, gairebé ignots i en procés d'allunyament progressiu. I no cal deixar de dir que les cases editores d'aquests facsímils tan cars de llançar al mercat contribueixen a ampliar eficaçment les possibilitats de la recerca científica sobre uns camps de coneixement que sense llur contribució restarien en l'ombra més inaccessible.

Jaume de Puig i Oliver

Diplomatari de l'Arxiu Capítular de la Catedral de Barcelona. Segle XI. Edició i estudi a cura de Josep BAUCELLS I REIG, Àngel FÀBREGA I GRAU, Manuel RIU I RIU, Josep HERNANDO I DELGADO, Carme BATLLE I GALLART. I-II-III-IV-V (Col·lecció Diplomatari, 37-41), Barcelona, Fundació Noguera 2006, 2928 pp.

El present volum continua el primer de la sèrie, que ens havien posat a les mans Àngel Fàbrega i Grau i Josep Baucells i Reig i fou presentat als lectors d'«ATCA» en la recensió publicada en el volum XV (1996), 559-563. I si aquell volum ens portava fins a l'any Mil, ara la documentació de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona datada dins el segle XI (1001-1100) ens és presentada en cinc volums, el conjunt dels quals suma vora les tres mil pàgines. I després d'haver repassat els documents del volum primer he fet una prova, la d'encetar el cinquè amb la pregunta de si entre el primer i el darrer era evident el salt de la societat barcelonina entre els primers i els darrers anys d'aquella centúria.

El resultat d'aquell primer tast ha estat llèpol: la primera constatació fou la de trobar-me en el cinquè davant denominacions personals fetes a base de dos noms, a diferència del primer, on només fins a les darreres pàgines no se'n trobava algun, després de llegir noms únics en tot el trajecte; però per ventura la novetat més frapant és estada la de la presència d'esclaus i esclaves sarraïns en una sola casa, la de Trudgardis, de Vilalba, al Vallès (2335, núm. 1498: Sulema, Mafumad, Mafumad minore, Azmed i Mozfle; i en femení: Mira, Exemcii i Miriam); i no eren els únics: en el testament de Guitard Boeci, del 1095, aquest deixa «sarracenum unum, minorem et meliorem», i dos més, Abraham i Calefel, i tres batejats que es deien Pere, Bernat i Berenguer (2511-2512, núm. 1639), «saraceno I' (2540, núm. 1640), quan en el primer volum la presència de forasters en general i d'esclaus en particular era quelcom que per la seva escassetat, per no dir absència, cridava l'atenció; també hi compareixen jueus, però no en qualitat d'afegits en casa d'al-

tri, ans amb personalitat pròpia: Mossé Iucifà i la seva germana Presiosa (1554/2415); Salomó hebreu (1579/2480 i 1627/2521); i sobretot un tal Abraham hebreu ben relacionat (1557/2429; 1592/2467; 1642/2541, ací amb el seu pare Ruben Bolitus; 1613/2499); 1661/2575: ací, 'Habrham Cavallarium'); Iucef Hannachacio i Mosse Iucifano (1679/2600-2601).

M'he decidit, doncs, a presentar la recensió del conjunt mitjançant la dels volums primer i darrer de manera que el lector pugui tenir fàcil idea d'allò que aquell segle hauria representat per a la societat barcelonina i, més en general, ni que només fos per referència viva i veïna, per a la catalana.

* * *

Entra dins el normal, que els documents d'aquest primer volum es refereixin al bisbat de Barcelona, però no en manca algun de forà, com un dels primers, del monestir de l'Estany (24), un altre de venda d'una vinya prop Fusimanya, a Sallent (53), o un dels darrers, relatiu a una peça de terra a Sant Julià de Vilatorrada (Osona) (530).

També entra dins la normalitat que la immensa majoria d'aquests documents es refereixi a actes de la vida normal del poble: compres i vendes, permutes, algun establiment de propietat útil (444); però són també nombre considerable els diplomes portadors de significació especial: l'any 1005 una razzia sarraïna, 'cum magno et innumerabili exercitu' havia causat destrosses al Penedés (62); això no obstant, hom seguia mantenint algun alou a Olèrdola i tenia consciència que d'allà el camí menava a Tarragona (496) i n'invocava l'arquebisbe (523). La frontera entre la Cristiandat i l'Islam s'anava allunyant i aquells primers anys del segle XI, ja arribava al riu Gaià i a Cabra del Camp (427), a les envistes de la Conca de Barberà i, no cal dir, del Camp de Tarragona.

No recordo que, a diferència d'allò que ja sabem dels darrers anys del segle, al començament cap sarraí no semblava voltar pel comtat de Barcelona; en canvi, són coneguts, també pel nom, alguns hebreus: 'Rabsalon ebreu' (114), 'Maior ebreu' i 'Bonucio ebreu' (516), i 'Moise ebreu Pantiga' (549); també qualche grec: 'Vintanesa grecus' (431), 'Guitardo greco' (563) i fins i tot un 'Felice clerico greco' (451). La situació fronterera podria explicar els casos d'un barceloní mort en l'expedició a Còrdova el 1013 (513) o el d'un altre, captiu dels moros que, en no tornar immediatament, havia estat donat per mort, però tornà més tard quan la família ja s'havia venut almenys una propietat seva (22).

Són nombroses les notícies sobre el capítol de la Seu de Barcelona, (35, 49, 96, 100, 103, 429, 488-489, 494, 496, 503, 507, 542, 549, 550, 551), algunes de les quals documenten permutes, cosa que indica una atenció constant a l'agrupació de la propietat agrícola; alguns d'aquests documents informen del restabliment de la canònica amb la col·laboració dels comtes Ramon i Ermessèn (413-417 i 483). Hi ha dos casos que susciten perplexitat: el dels quaranta-dos caps de casa de Sentmenat que el 1006 donen un bosc a la Seu de Barcelona (pas de béns comunals a propietat baronial?), i el de la donació, el 1013, d'Olesa a la mateixa Seu (acceptació de baronia a fi d'assegurar el patronatge d'un senyor poderós?); hom fa constar que l'església parroquial posseïa 'codices' (521). En aquells primers anys el capítol de la Seu de Barcelona tenia un 'caputscolae': es deia Ato (504, 550), també un 'Sigefredus grammaticus' (332); sabem per un testament que el testador deixava una quantitat a fi que un infant, redimit per ell, aprengués de lletra ('ut doceant eum litteras') (466).

La llengua catalana es manifesta no sols en comparèixer qualche mot, per al qual el copista en el moment d'escriure no ha tingut traducció a l'abast de la mà o la ploma se li escapà: 'torrent': 280/10; 'part': 280/12; 'tretas': 415, lín. 16; 'cum mare mea': 425; 'texidor': 436/138; ans també en situacions o sintagmes ben especials, com l'ús ja totalment romanç de la 'a': «avenit a nos... et an nos» (278/6-7, del 1001), o certs topònims, com 'Cemel' = 'Sa Mel' (27) o el de la frase «vel in ipsa via que pergat ad IIIes Culs» (115/407), és a dir: 'Tres Culs': seria encara possible d'ubicar aquest topònim?

* * *

Aquesta recensió comparativa dels volums primer i cinquè confirma que el segle XI fou en una extensió, que a base dels dos volums extrems és impossible de precisar, el de l'arrancada no sé si de Catalunya, però certament de Barcelona; i dic que no és possible de precisar més, perquè els documents aplegats en aquest volum cinquè (2329-2656) no es pot saber a quina extensió demogràfica corresponien, a tota la ciutat o només a la població que es movia entorn l'Església de la Santa Creu i de Santa Eulàlia, és a dir, la Seu de Barcelona. Suposant que només la segona part de la disjuntiva fos la real, d'aquesta certament es podria afirmar que aquella centúria representà un gran salt almenys en allò que fa a les manifestacions de riquesa. Ja m'he referit a la presència d'esclaus (ai las, sempre col·locats com si fossin un objecte qualsevol de propietat), però certament signe d'una activitat d'un cert nivell econòmic.

Cal de més a més tenir en compte que també hi ha documentació de fora del bisbat de Barcelona: sobre una resclosa a Besora, del comtat d'Osona (1500/2338); sobre el pont del Llobregat a Cabrianes i béns als comtats de Manresa i d'Osona (1506/2347-2350); sobre terra de Santa Maria d'Urgell a Badalona (1536/2388); un acord relatiu al castell de Taradell (1537/2389); acord sobre infeudació de Castellterçol (1543/2399), població donada al monestir de l'Estany (1575/2444); l'important document fundacional de la canònica de Santa Maria de Manresa, inicialment donada també al monestir de l'Estany (1588/2462); altres documents sobre el monestir de l'Estany, amb confirmació de l'arquebisbe de Tarragona (1594/2470; 1604/2486; 1606/2488); compravenda de terra a Badalona a favor de Santa Cecília (1610/2494); deixa testamentària de terra i vinya a Santa Maria de Montserrat (1612/2497); la primitiva canònica de Sant Adrià de Besós (1634/2531); donació a Santa Maria de Lluçà, amb signatura de Berenguer [de Lluçà], arquebisbe de Tarragona (1639/2539). Crec que s'han d'indicar els documents que expliciten relacions especials entre comarques de la Catalunya Vella amb contrades de marca en la Nova: entre Cervera, encara un ,castrum', i la seu de Vic, amb els monestirs de l'Estany i de Sant Benet de Bages (1593/2468); o entre Àger i Santa Maria i Sant Pere de Ripoll i una extensa zona, que arribava a Santa Maria del Puig i a Santa Fe de Conques (1715/2648).

L'altre element de judici em sembla que és l'acumulació de testaments, directes o sacramentals, en les pàgines d'aquest darrer volum: 1497/2331; 1498/2332; 1561/2425; 1570/2438; 1593/2468; 1596/2473; 1597/2474; 1611/2495. Afegim-hi els casos especials formulats amb motiu d'emprendre una acció bèl·lica com l'intent de (re)conquerir Tortosa el 1092 (1550/2407); 1611/2495), o com la romeria a Itàlia, amb destí a Roma i Bari (1590/2464), d'un que volia pelegrinar a Jerusalem (1503/1342) i, no cal dir, el d'un croat, que el 1100 volia integrar-se «in exercitu Domini Sabaoth Ierusalem» a la conquesta de la ciutat santa (1668/2584). Però, tot i que d'un a un altre les diferències són considerables, aquests testaments tenen, en general, la característica de fer constar la possessió de considerable riquesa agrícola, desconeguda del primer volum; fins i tot es dona el cas d'una llarga llista d'alous d'un vescomte, que havien arribat a mans d'un canonge barceloní, i que alguna relació devien tenir amb decisions testamentàries (1679/2599-2601). En un pla inferior compareixen els establiments que generen l'obligació de pagar el quart o l'onzè (tasca) (1653/2557; 1645/2594).

Entre el primer volum del començament i el cinquè del final d'aquell segle trobem una altra diferència, la de la multiplicació d'actes plenament feudals, com la donació de tres masos i de dues propietats alodials per haver ajudat Ponç Guerau de Cervera en una batalla (1517/2364); són diversos els establiments de castells: del de Montmell (1603/2484); la ,convenientia' entorn el castell de Taradell (1537/2389) o la ja esmentada infeudació de Castellterçol (1543/2399). Hauria estat estrany que el sistema feudal no propiciés actes de rapacitat senyorial de béns eclesiàstics (1651/2552).

Una altra manifestació de riquesa pot ésser la repetida presència de pagaments en or de València (1515/2362; 1527/2376; 1538/2396, etc.), or que arribà a tenir nom o qualificació propis, p. e., en l'expressió «uncias III auri rovals» (1661/2575: cf. DCVB, ,real'); i hom es pot preguntar si les operacions pagades amb el dit or tenien per comprador algú que havia anat a guanyar aquelles monedes a València.

Però no tot eren manifestacions de riquesa en aquella societat barcelonina: consta que més d'una família s'havia hagut de desfer dels propis béns «necessitate famis» (1556/2418; 1606/2488) o «ingruente inedia nimia calamitate» (1599/2480) o «propter magnam meam necessitatem» (1632/2529): eren els anys 1092, 1094, 1096: foren ,mals anys' o era només situació familiar?

Ultra aquestes informacions més o menys globals, hi ha notícies que afecten tota la ciutat de Barcelona com l'acte amb el qual la Ciutat reconeixia a la Seu el dret a rebre el delme dels rèdits de terra o mar, amb restitució de possessions (1169/2585; 1673/2592; 1677/2596; 1715/2698); n'hi ha sobre concessions dels comtes Berenguer Ramon II i Ramon Berenguer I a la Canònica de Barcelona (1541/2395), i d'altres de Ramon Berenguer III, (1646/2549; 1649/2552; i 1650/2554, amb esment del futur sant Oleguer en tant que prior de la canònica de Sant Adrià del Besòs); Santa Maria del Mar ja és qualificada de ,parròquia' i ubicada «in loco vocitato Villa Nova» (1547/2404; 1620/2509).

Hom continua usant els conegudíssims mòduls de *Manifestum est enim...* (1495, 1501, 1516, 2363, etc.) i *Per hanc scripturam...* (1496, 1504, 1510, 1512, etc.); però en una ocasió, el ,scriptor' s'ha llançat a escriure el document sense seguir un formulari (1539/2392); seguim coneixent els ,caputscolae': ,Guillelmi leuite et caputscole': 1557/3419, etc.; ,Berengarii leuite, qui et caputscole': 1598/2479, etc.; ,Petri, capitis scholarum': 1615/2503, i almenys un gramàtic de la Seu de Barcelona: ,Aimerici gramatici': 1675/2595. En dos testaments consten llibres: cinc del jutge Ramon Guitard (1625/2519) i els mateixos del mateix jutge en un testament cinc anys posterior (1719/2656).

Els responsables científics de l'edició poden estat contents no sols per la riquesa dels documents, ans també per la condícia amb què és presentat el text: un bon auguri també per al futur de les edicions de la Fundació Noguera. Entre les meves notes de lectura només hi he trobat una relliscada, ja en la primera pàgina: 1495/2329/línia 12 de text: ,concludunt'. Repeteixo l'enhorabona per la qualitat.

Josep Perarnau

Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix (segles X-XV). Edició i estudi a cura de Jordi BOLÓS (Diplomatari, 42), Barcelona, Fundació Noguera 2006, 712 pp.

Tant com els segles de l'Edat Mitjana Cardona fou vila important, per la seva significació econòmica gràcies a la Muntanya de Sal, i els Folch de Cardona foren una nissaga de cada vegada més categoria dins i fora de Catalunya, al seu costat el monestir de Serrateix assolí un pes, del qual ara només resten l'església i les parets de l'abadia. Però el llibre del dr. Jordi Bolós ens permet de tenir una bona visió d'allò que el monestir fou i significà.

Només d'encetar la lectura del volum hom s'adona que els escrivans dels documents es valgueren, certament, dels mòduls coneguts, com el de *Per hanc scripturam* (6/79), *Magnum nobis et satis licitum* (10/81), i *Certum quidem et manifestum est* (11/82), algun mòdul de testament procedeix de Ripoll, com el *Cum fragilitas...* (54/132), però prest se n'alliberen o utilitzen d'altres mòduls desconeguts, d'altres bandes i copistes, com el *Hec est scriptio litterarum* (14/85; 15/86); però hi ha quelcom més i són les dues notícies de traïcions recents, en virtut de les quals una propietat castral havia estat confiscada als esposos ,Bonifilius, prolis Atoni, et Richillis', que havien comès «bauzia ad me Oliba, gratia Dei comes, et per ista bauzia venit ad me beneficium et potestate ipsa honore de ipso Puiol [de Planers], qui est subtus castro de Monte Maiore» (22/99); l'altre fa referència a un alou de Viver, «qui fuit de Goldregoto», el qual segons el comte Olibà, «tradidit illum castrum Vivarium in manus inimicorum nostrorum et exinde aliqui mei fideles interierunt, aliqui vulnerati abscesserunt» (27/102; el 1020 el mateix personatge era recordat en tant ,Olibani, monachi, qui fuit comes': 68/147/11; era el cèlebre Olibà, abat de Ripoll i bisbe de Vic): què passava aquells anys previs al Mil en la contrada de les dues

costes de Serrateix, la del Llobregat (Viver) i la del Cardener (Pujol de Planers): què hi passava en el darrer quart del segle X (975-1000) en la contrada entre Coromines, Viver, Sant Joan de Mondarn, Montmajor, el Pujol de Planers, Navel (i arribava fins a Castelladral), que s'hi repetissin les traïcions al comte?

Fou aquesta situació violenta la que causà o almenys propicià la resposta comtal d'intervenció en la dita contrada, plantant-hi al bell mig un monestir, que ajudés a la pau d'una població poc fiable? De fet sabem dos extrems, encara que no puguem relacionar-los: «dictum monasterium [de Serrateix] edificavit Guifredus comes» (28/104: era el 988; set anys després, la comtessa Ermengarda i el seu fill, comte Olibà, feien constar que «nos construximus non longo adhuc tempore: 38/114), però no era Jofre el Pelut, que moria en acció de guerra no gaire lluny de la contrada que acabem de delimitar, a la riera o vall de l'Aiguadora: i quina significació tenien les accions bèl·liques del comte Jofre en aquelles contrades: atac a sarraïns o a escamots de visigots enemics dels francs? Havia passat un segle: era ja Jofre un mite?

O calgué, de més a més, que hom donés en aquells moments, una prova del poder legítim i efectiu dels comtes carolingis, en concret del de Cerdanya-Berga? Fou aquesta situació, ultra les necessitats de la frontera, la que aconsellà de crear entorn el 986 el vescomtat de Cardona (28/104), de manera que entre el vescomtat cardoní i el monestir de Serrateix, la contrada fos plenament i pacíficament integrada en l'estructura carolíngia? La pregunta és formulada, serà possible la resposta?

Enmig de les compravendes, permutes i donacions a l'abadia trobem petites perles com la que ens informa que el 990 hom podia encara donar terres que havia adquirides per apriació, i que un alou s'estenia entre Valdeperes i Bergús (32/108); és de major qualitat el text de l'acta d'elecció d'abat a favor d'Eymilus, perquè al primer abat, Froilà, ja no li restaven ni forces ni parla (35/111); el 1012 compareix en un testament per primera vegada un esclau sarraí: «ipso sarraceno donate pro captivis» (54/132); el 1015, una dama, 'Trutelle', propietària d'un alou prop Viver, es donava ella mateixa i el seu alou «ad ancilla Dei velanda» (60/137-138; hi ha un cas semblant, però en masculí: 112/192); el 1024, una altra dama, Ermengarda, acompanyava el seu infant Enric i el donava al monestir, «ita ut ab hac die non liceat idem Haiarico collum de sub regule excutere iugo» i acompanyava el fill amb un alou que s'estenia de, 'rivum Gavarrise' al 'flumen Lubricato' (remarqueu la diferència jeràrquica entre 'rivus' i 'flumen'), arribava per migdia fins al terme de Sallent i incloïa almenys dues parròquies, les de 'Sancti Iohannis' [d'Avinyó?] i 'Sancte Marie' [de Cornet?] (70/149; 146/233; 155/243); una altra descrivia així la seva situació miserable: «facio hoc (donació d'uns drets) propter metum famis, quia venit super me angustia et dereliquerunt me filii mei et filie et omnes propinqui mei, et deffecta sum usque ad mortem» (66/144); al cap de poc era abundantment citat el *Liber Iudicum* en tant que font de la legislació vigent (68/147); el document 86/184 dibuixa la pàtria devocional d'aquells anys; el 91/170 és la 'littera mortuoria' de l'abat i bisbe (i abans, comte) Olibà.

Hom pot copsar petits canvis: donació que equival a establiment perquè és sotsmesa a tasca i quart dels fruits (81/160; cf. 138/224; 158/247; 161/250; 163/252, etc.); compareix algun dels mals usos feudals, com la jova i el tragí (88/167/6); alguna de les donacions és especialment destinada a sagristia i il·luminació (99/177 i 115/195; 137/223; 140/227; 141/228; 144/231; 153/241; 162/251; 163/252; 165/253; 176/264; 200/298; 206/305, etc.), alguna altra a la cambreria del monestir (187/281)

El segle XI s'escolava amb dos fets que devien tenir fort impacte social: el 1083 el vescomte de Cardona feia testament perquè s'unia a l'host del comte de Barcelona (per a la conquesta de Tortosa?); entre les deixes hi havia la destinada «ad ospicium quod feci domino Deo in Cardona, ut ibi distribuantur in pauperibus» (116/196); i el 1091 el comte Guillem Ramon de Cerdanya desqualificava el nostre monestir, el col·locava sota el control de Sant Martí del Canigó (119/199) i en donava la raó següent: «palam cunctis dinoscitur ipsum Sancte Mariae cenobium pene esse dirutum et dissipatum et monachos inibi degentes a regulari tramite deviatos» (199-200).

A partir d'ací augmenta la implicació de la comunitat monàstica amb la societat ambiental totalment feudalitzada i, doncs, violenta: per això es repeteixen les ,contentiones', i les ,evacuaciones' de béns apropiats per petits o grans senyors feudals (127-129/210-214; 164/253; 170/258). En aquest context arriba la consagració i dotació de l'església el 1123, on consten tots els béns en els quals es basa la supervivència econòmica del monestir i els dons espirituals concedits per l'arquebisbe de Tarragona, sant Oleguer, i pels bisbes d'Urgell i de Vic (130/214-217); cap a final de segle l'abat de Sant Llorenç prop Bagà havia de posar pau entre el de Serrateix i els seus monjos (151/239).

Però, per ventura, el fet més inesperat era la tensió, que hom diria plenament industrial, entorn els molins drapers dels dos poblets serrateixencs de Cerdanya, Soriguera i Soriguerola (139/226: 1145), que s'enverinaren fins al punt que el 1203 els caps de casa se n'hagueren de queixar al rei (157/246-247); el 1267, en temps de Jaume I, el rei volgué que hom esbrinés si en les possessions de Serrateix a la Cerdanya i al Baridà hi tenia algun dret el patrimoni reial: fou ocasió de demostrar que l'arxiu de Serrateix existia i funcionava (209/310-315; cf. 178/267; 184/275; 216/324; 266/383; 334/460); en aquells moments, el text ja era pràcticament en català, tal com algun altre abans (146/233) i algun altre poc després (177/265-267), i el 1258, tot un plet (201/299).

La monotonia de la vida normal es devia veure somoguda per un autèntic *Rhythmus de malefactoribus*, del 1251, que els joglars devien escampar arreu, cantant una ,guerra' en la qual havien intervingut els feudals buscaraons de tota la comarca (,grex summus impietatis'): hi havia Cardona i Montcada, Foix i Anglesola, Cervera i Josa, Galceran de Pinós i Portella, els quals, asclades les portes, havien incendiat l'església abacial, assassinant-hi, de més a més, uns quants homes (197/292-294); cinc anys abans la gent s'havia pogut esfereir fins al pànic amb un autèntic ,senyal del cel' que prometia ,treballs a la terra': l'endemà dels Reis del 1246, a la tarda, encara en ple sol, ben visible, un gran raig de foc queia sobre la terra damunt Sant Pere de Serrateix i quan hi fou a tocar es partí en dos i desaparegué; com d'una fornal de foc en saltà un gran tros de ferro incandescent traient guspises, amb un soroll com de paella d'oli bullent (191/286).

La vida, però, seguia, tal com demostren les ,donationes propter nuptias' (199/296; 203/303), i sobretot el fet que el 1264, a Cardona és documentada una operació destinada a engrandir-se més que gota d'oli: la de la inversió de diners en censals: s'encetava un camí que convertiria tothom en plutòcrata (208/308).

Els diners s'anaren convertint en el mitjà universal per a la solució de conflictes: una batutsa a Sant Pau de Casserres: 170 sb. (219/326-328); ferides i mort del monjo sagristà: un terç dels rèdits d'un mas i 160 sb. (229/339-340); els drets de Serrateix damunt els seus béns a Avià, durant divuit anys, venuts per 11.700 sb. amb fiadors (234/347 i 235/348); utilitats d'un establiment: 70 sb. (245/359); drets censals i senyorials per 160 s. i 16 db. (254/370); drets sobre la quarta part d'una collita, 69 sb. (264/381).

El 1329, mort l'abat Berenguer de Lluçà, fou elegit successor Bernat de Ponts, qui trobà el monestir en situació deplorable (267/386); seguirien anys de discòrdia agreujats pel Mal Any Primer, per la Pesta del 1348, per les guerres i invasions de totes bandes; el 1371 arribava una concòrdia entre l'abat Simó Ponç i el sagristà, Berenguer de Torigues: l'abat s'havia de fer càrrec de la conservació dels llibres litúrgics en bon estat, i el segon, per al compliment de les seves obligacions, tindrà en endavant el ,scolaris' abans destinat a la parròquia (361/490).

Com si en la darrera part del volum es concentrassin les peces més importants, hi trobem el *Necrologi vell* d'un ,original perdut', ací reproduït, que Jaume Villanueva salvà en el *Viage...*, (VIII, 266) arribava fins al 1373 (368/498-500); la *Concòrdia sobre la il·luminació de l'església monacal* (390/527); tot un *Capbreu dels vassalls d'Avià* (392/529-543); la llista de béns i drets del monestir a Serrateix i a Viver (395/544); l'acta de renúncia de l'abat Galceran per decrepít i cec i l'elecció de successor, Gabriel de Mas, el 1429 (410/572-574); i el testament d'Antoni Cases, del 1447, amb la seva fundació d'un col·legi presbiteral per a la celebració i solemnització de l'ofici diví en l'església del monestir, projecte digne de figurar en una història litúrgi-

ca dels Països Catalans (414/577-593), car primer de tot, «de totes les demunt dites coses de present en present sia ordonada una *Consueta* escrita en un libra en bons pregamins, lo qual libra stiga ab bona cadena ligat en la libreria del dit monastir o en altra loch d'aquell...» (590).

Hi ha d'altres llibres en el dit testament: «...[e]ls llibres, los quals se trobaran en la mia heretat en la fi de mos dies, no sien venuts, ans [Anthoni, nét meu] vulla aquells ben conservar per instrucció sua, axí en lo temporal com en l'espiritual» (592); segons les notícies de Josep Hernando i Delgado, *Obres de Ramon Llull en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 320, doc. 28, en la biblioteca del dit mercader figuraven la *Doctrina pueril* de Ramon Llull i el *De Benedicta tu in mulieribus*, d'autor anònim del XIV/1; n'hi havia d'haver d'altres.

Allò que restava de l'herència d'Antoni Cases el 1493 passava a l'abat de Serrateix i a través d'ell, al «conventui monachorum et presbiterorum dicti monasterii» (419/600) i potser no se'n sabé res més.

Els dos darrers documents són un *Llevador de censos i altres rendes...* de darreries del segle XVI (420/600-619) i el *Memorial i canalar de las scripturas... trobadas en lo arxiu del present monastir* (421/620-623), ja del segle XVIII.

L'estudi inicial es fixa en els dominis del monestir (12-16 i 20-27: mapes: 13, 21, 23, 26), en els abats i en la comunitat monàstica (16-20), en els pagesos del monestir (28-31), en la tipologia dels documents, que distingeix en trenta-tres grups (32-60) i en l'organització del territori (61-64); només un parell o tres dels quatre-cents vint-i-un documents serien d'autenticitat dubtosa (65-66). Les fonts i la bibliografia són indicades en les pàgines 69-73. Les darreres pàgines contenen quatre fotografies i la llista única d'antropònims i de topònims (625-701).

De la qualitat de les transcripcions en pot donar fe la pàgina 598, on quatre vegades llegim ‚pensionis anime’ (o ‚anime pensionis’) per ‚pensionis annue’ (o ‚annue pensionis’).

Josep Perarnau

Gesta Comitum Barcinonensium. Textos llatí i català, editats i anotats per Louis BARRAU DIHIGO i Jaume MASSÓ I TORRENTS. Edició facsímil. Prefaci per Thomas N. BISSON (Cròniques Catalanes, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, LXXIV + 168 pp. i VIII folis de làmines.

Després de les col·leccions de pergamins que, si no són falsos, ens permeten d'accedir, tant com la ‚fides notariorum’ ho permet, als fets mateixos de segles reculats d'entorn un mil·leni, i després de l'època dels annals d'institucions polítiques o religioses, arriba el moment en què començaven de despuntar en la Catalunya Vella entorn mitjan segle XII les narracions històriques pròpiament dites, de les quals els *Gesta Comitum Barcinonensium* són la nostra més visible i coneguda personificació. Hom havia arribat, en acceptar la possibilitat d'escriure la nova ‚història’, a la decisió de configurar mentalment la narració d'uns fets, que tenien per protagonista una comunitat humana o aquells personatges que la representaven, en aquest cas els comtes de Barcelona. Un altre tema és el de les fonts, que autenticaven els dits fets, punt en el qual es devien refiar d'allò que havien sentit a dir, com ho demostra, només d'encetar la lectura, l'afirmació que Jofre el Pelut era fill d'un cavaller anomenat «Guifredus, de uilla que uocatur Arrianum... cum filio suo nomine Guifredus, qui cognominatus est Pilosus» (3, línies 3-7 del primer dels *Gesta*), quan el volum primer de la documentació dels comtats del Nord, recensionada més amunt, ens diu, cal suposar amb més objectivitat, que el dit Jofre era fill «domni Suniefredi, genitoris nostri, vel domne Ermesinde, genitricis nostre» (I, 84, núm. 144). Evidentment, la versió dels *Gesta* és més o menys fantàstica, la de la documentació, més ajustada a la realitat.

Rescatat el text, pràcticament oblidat en un manuscrit de la Biblioteca Reial o Nacional de França, ‚lat. 5132’, que havia estat completat amb la seva traducció catalana i la seva reela-

boració de començos del segle XIV, segurament per interès de Jaume II, era posat a les mans dels estudiosos l'any 1925 per obra dels professors L. Barrau Dihigo (text primitiu i versió definitiva) i Jaume Massó i Torrents (versió catalana); esgotada l'edició ja feia anys, ha estat reproduïda pel procediment de facsímil l'any 2007 amb motiu del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans, eficaç decisió que ha d'ésser plenament i positivament avaluada, amb una presentació, per al meu gust massa breu, de Thomas N. Bisson. Hauria estat molt benvingut un intent de completar les dades d'aquells venerables texts amb les aportacions de la nova documentació, la possibilitat de la qual ha resultat clara amb el detall, abans recordat, relatiu als pares de Jofre el Pelut.

L'important és, certament, el fet que ara tornem a tenir a l'abast de la mà en edició ben digna, tant els venerables texts medievals com els seriosos i detallats estudis dels dos editors del 1925. La possibilitat augmentada de treballar damunt aquells texts podem esperar que esdevingui un nou esperó per a completar les antigues narracions més o menys fabuloses amb aportacions documentals complementàries, en la línia assenyalada, per exemple, pel professor Bisson, «de la connexió entre memòria cultivada i poder» (*Prefaci*), o en d'altres d'historiografies posteriors, totes dignes tant de les narracions medievals com dels dos estudiosos que en publicar-les, els donaven nova vida.

Josep Perarnau

Josep BAUCELLS I REIG, *Vivir en la edad media: Barcelona y su entorno en los siglos XIII y XIV (1200-1334)*. Volumen I-II-III-IV (Anejos del «Anuario de Estudios Medievales», 56, 57, 63, 64), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2004-2007, 3316 pp.

Després d'una elaboració que ha durat gairebé mig segle (menys cinc anys, si tal com diu la pàgina 30, la feina —o la pre-feina— fou encetada el curs 1962-1963), finalment el 22 de gener del 1999, el resultat de tant de treball fou presentat —i acceptat i coronat amb tots els llozers possibles!— com a tesi doctoral; finalment, els anys 2004-2007 ens han anat posant a les mans els quatre volums, que encapçalen aquesta recensió. Al crític li caldrà força per a collar curt l'admiració i no saltar directament al ditirambe. Som-hi!

En aquests quatre volums cal diferenciar entre aquelles parts que serveixen al lector per a introduir-se en llur lectura de forma més profitosa, i les que responen directament a l'exposició científica del tema.

Les primeres són, no cal dir-ho, les de l'amiga Josefina Mutgé i Vives, que, regalimant satisfacció, resumeix la biobibliografia del Dr. Baucells (5-9), i aquelles en què aquest resumeix el sentit del seu treball o ajuda el lector a encaminar-se en la selva espessa d'aquests quatre volums: el camí vers el tema central ocupa tota la primera part i engloba les 427 pàgines inicials, en les quals som informats de com es trobaven en la primera meitat del segle XIV les realitats que han d'ésser objecte de les informacions de les parts posteriors: la realitat geogràfica de la diòcesi, delimitada per les fronteres amb els bisbats veïns, i els seus deganats, que posaven l'administració eclesiàstica més prop de la gent, la comunitat humana i la seva vitalitat en la ciutat de Barcelona i el seu entorn i les institucions que incidien en la vida religiosa: són les 170 primeres pàgines; segueix el fet de la visita episcopal, les actes de la qual seran la gran font del treball posterior, completada amb allò que també hi podia influir des d'altres actuacions eclesiàstiques (conjunt conegut per les pàgines 276-312, que ens presenten successivament els set registres de *Visitationum* (289-294), els dotze de *Communium* (297-304), els vuit de *Collationum* (304-308) i els tres d'*Ordinationum* (309-312), l'ACA, *Canc., reg.*, certs fons de l'ACB, ben coneguts de l'autor i la sèrie de l'AHCB, *Llibres del consell*, el ms. 99 de la BC i l'exemplar del *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer, còdex 67 de l'ACB [393-394]), incloses les dels sínodes diocesans i dels concilis provincials tarraconenses: i així ens hem col·locat en la pàgina 390; corona aquesta part inicial la bibliografia, que ocupa les pàgines 391-420. Ja en

les finals, aquests ajuts per a l'accés al contingut del llibre consisteixen en la síntesi conclusiva i els seus quadres estadístics o similars (2995-3043), els 48 documents transcrits (3045-3097) i amb la taula única de temes, d'antropònims i de topònims (3099-3300).

Ara ja podem entrar en matèria, ajudats per l'esquema dels quatre volums: suposats els capítols previs, el treball té dos capítols de longitud desigual, el primer i principal és dedicat al poble cristià amb una corrua de capítols que ocupen les pàgines de la 429 en el primer volum, a la 2254, ja en el tercer volum; el segon, dedicat als que es trobaven englobats en la jurisdicció eclesiàstica, s'estén de la pàgina 2257 a la 2994, ja en el volum IV. Clouen el conjunt unes pàgines de recapitulació, un aplec de taules estadístiques (3019-3043) i un altre de quaranta vuit documents transcrits íntegres (3045-3097) i la taula unitària d'antropònims i de topònims (3099-3300).

La presentació del resultat d'aquells anys d'estudi és determinada pels límits cronològics del treball, 1200-1344, ja que durant el segle XIII no hi ha actes de visita pastoral ni documentació de les altres sèries de l'ADB; per això, cada tema d'estudi conté una part anterior als dits documents, en la qual és dibuixada la situació que la documentació oficial dels concilis generals o dels de la Província Eclesiàstica de Tarragona, els sínodes diocesans del bisbat de Barcelona, i els dos llibres de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, i de l'infant-patriarca, Joan d'Aragó, *Tractatus brevis de articulis fidei et sacramentis Ecclesie, preceptis Decalogi, virtutibus, vitiis compilatus ex doctorum sententiis... pro informatione simplicium clericorum*, consideraven exigible, després de la qual, la part basada en les declaracions de les visites pastorals ens fan conèixer quina era de fet la realitat existent, amb constants transcripcions textuais i resums en quadres sinòptics, per exemple, del nombre de parroquians denunciats de no anar a missa o de persones que practicaven sortilegis. Cada un dels capítols s'acaba amb el corresponent resum, de la mateixa manera que s'encetava amb una breu exposició de les prescripcions que afectaven el tema.

Coneguda l'estructura de la recerca, ja podem resseguir la seva primera part, en la qual trobem successivament tractats els temes de la instrucció elemental del poble i de la seva formació religiosa (435-498), en tant que fet bàsic d'una adscripció social, adscripció que havia d'ésser constantment manifestada en la santificació de les festes, la confessió anyal i la comunió per Pasqua i els dejunis i abstinències manats (505-608), i també amb la pràctica dels altres sagraments (baptisme, confirmació, matrimoni, unció) (609-803); la suma d'aquests elements donava l'autèntica religiositat popular, manifestada en la recerca de la connexió amb l'Absolut, en l'interès a assegurar-se la protecció dels sants i en el viu record de les obligacions envers els avantpassats (805-1011).

En el segon volum el tema de l'adscripció social del poble cristià i dels cristians deriva vers aspectes més institucionals, començant per aquell punt, en el qual els valors religiosos toquen terra ben delimitada, la de la parròquia, lloc propi de la religiositat col·lectiva i punt cèntric que concentrava gran part de les devocions privades i alhora marc per a la socialitat comunitària (1031-1116). La institució parròquia assegurava uns serveis i per tant havia de comptar amb encarregats d'administrar-los: rector i ajudants o col·laboradors, llibres, ornaments i parament litúrgics (1117-1323). La institució parròquia (com en general la institució església) vivia de certs drets econòmics, entre els quals destacaven els delmes i les primícies i posseïa altres béns, com els edificis parroquials (temple i rectoria) i les propietats rústiques, que des de sempre feien set als poderosos, que practicaren sistemàticament allò que aleshores se'n deia 'invasio bonorum ecclesiarum', constant font de malsdecap per als concilis provincials tarraconenses i sínodes diocesans, tema que a la ciutat de Barcelona tingué una manifestació particular en el dret de laudemí, objecte d'una *Sentència arbitral* del 1310 (1325-1474). El volum segon es clou amb un capítol dedicat a formes especials de vida cristiana, com la dels donats i donades, la del servei als pobres i malalts o a d'altres formes de vida cristiana (1475-1608); i amb el seu paral·lel sobre les formes espúries com la simonia i la blasfèmia i les diverses activitats de superstició i màgia (1609-1775); i no hi mancaren problemes doctrinals, personificats al bisbat de Barcelona primer almenys per alguns valdesos i després pels grups de beguins o tercià-

ris franciscans, i acompanyats per problemes de convivència amb jueus, musulmans i esclaus de religions diverses (1677-1804).

I encara dins l'apartat cèntric, dedicat a la vida èticoreligiosa dels fidels, encetem el volum terç, amb el capítol sobre els mals comportaments, primer entorn els diners (joc i usura), tot seguit sobre els abusos sexuals (fornicació, adulteri, prostitució), en tant que vistos des de la percepció cristiana de fidels en la denúncia o de jerarques en les formes de contraposició, acabant davant altres formes de mal comportament, com les renyines veïnals (1821-2039). El capítol anterior desemboca automàticament en el pla del dret penal i del poder coercitiu de l'Església per als casos més conflictius, en què calia arribar a l'excomunió de persones o a l'interdicte de llocs o bé a d'altres penes menors com la penitència pública (2041-2254).

Gràcies a aquest apartat central, tenim una fotografia ben precisa de la vida cristiana barcelonina en la primera meitat del segle XIV amb un nombre extraordinari de protagonistes i detalls, a través de les informacions de l'ADB, de l'ACB i de l'AHCB. Arribats ací, l'autor ens introdueix en l'altre apartat, el de la situació de l'estament eclesiàstic, en bon nombre de punts paral·lels a l'anterior.

Comencem amb un capítol introductori, que col·loca el clergue en la societat ambiental, dins la qual, però, el clergue era un ésser jurídicament privilegiat i marginat alhora, que equivaldria al 8 % de la població del bisbat i fins al 10 % a la capital, amb un global de 7.004 tonsurats pels dos bisbes de la primera meitat del segle XIV (2292). La impressió general no és negativa, tot i els casos que causaven escàndol (2293-2345); tot un capítol analitza els excessos més denunciats: els de paraula, el joc, l'abús de menjar i beure, les pràctiques usuràries, el robatori, la violència armada, i les transcripcions de la sexualitat (2347-2603). El volum quart s'enceta exposant la situació de les obligacions i transgressions específiques del ministeri (2619-2642); segueix un llarg capítol dedicat als diversos elements que entraven en la figura social del clergue i es podrien resumir en l'exemplaritat de vida i figura; també hi entrava la 'ciència', ocasió per a informar de les escoles de l'església de Barcelona, i de les llistes oficials de clergues per a la defensa de la jurisdicció eclesiàstica en casos concrets (2645-2811): i arribem als dos capítols finals de l'estudi: l'escala de la tonsura (amb els 'clerici coniuigati'), els ordes menors i majors, en els quals alguns ja es paraven, sense rebre el presbiterat. El capítol darrer resumeix la presència dels clergues d'ordes religiosos en els llibres del biabat de Barcelona (2813-2961).

L'autor finalment ens fa conèixedors de les seves conclusions entorn de set punts (2967-2983), de deu reflexions i valoracions (2984-2994) i de la recapitulació final (2997-3014). Ja abans hem esmentat les taules estadístiques, els quaranta-dos documents i les taules darreres.

Què n'hem de dir d'aquestes 3.312 pàgines?. Dues coses: que ací no tenim una, ans almenys dues o potser tres o més tesis doctorals; i que aquesta és una obra que ha d'ésser jutjada per la seva magnitud, en la qual, doncs, unes observacions tiquis-miquis, que certament ('proh dolor!') es podrien fer, no tenen cabuda.

Anem, doncs, a l'engròs, i diguem que qui signa aquesta recensió ha trobat l'obra plenament satisfactòria, per la constant referència a les fonts i per la paciència en donar-nos compte a la menuda dels punts que han d'ésser coneguts en detall; ací la llista seria inacabable, però per donar-ne alguna mostra escollida a l'atzar, em referiré a les persones que del 1236 al 1344 són documentades com a donats o donades en punts diferents del bisbat (II, 1478-1481) amb la reducció a quadre sinòptic d'ubicacions on vivien (1483); segurament un dels serveis, pels quals aquests quatre volums seran constantment aprofitats, serà el d'haver aplegat totes les indicacions esparses sobre qualssevol dels temes personals i haver intentat llur quantificació fins i tot mitjançant quadres sinòptics; algunes d'aquestes estadístiques, pel fet que «no entran en el ritme del article» (3017), han estat aplegades en les pàgines 3019-3043. No diré pas que són resultats definitius (entre d'altres raons, perquè algunes parròquies no són representades ni és possible d'afirmar que totes les indicacions dels prohoms de cada parròquia documentada siguin veritat absoluta), però certament són una dada atenedible, que permet una idea almenys aproximada de la realitat d'aleshores.

Dissortadament, no manquen els detalls poc satisfactoris. Un d'aquests és un document únic, que encaixa amb la cronologia de l'obra que ens ocupa (1216-1227) i no hi és citat ni en la bibliografia (I, 411-412) ni en l'apartat sobre valdesos (III, 1690-1691): és la *Formula publicae abiurationis doctrinae Valdensium*, que fou utilitzada almenys per un matrimoni barceloní, copiada immediatament després de la *Summa de paenitentia* de sant Ramon de Penyafort en un còdex ara de la Biblioteca Nazionale Centrale de Roma i estudiada i publicada per mi en aquest anuari, XI (1992), 331-346, text en 335-336.

I un desig; l'amic Balcells recorda (I, 50) el 'complot' de Berenguer Oller contra Pere el Gran, que s'acabà el dia de Pasqua del 1285, quan aparegueren esquarterats i penjats d'oliveres els cossos de vuit capitosos que «llegaron a arrastrar con sus ideas al pueblo sencillo, a dominar la urbe y a poner las puertas ciudadanas a disposición del rey francés, Felipe el Atrevido»: no fou un avalot qualsevol, car almenys també era profundament teologicopolític, que partí el poble en dos, de dalt abaix (en tots els estaments hi hagué partidaris dels croats, però també partidaris de l'hereu legítim de la Casa de Barcelona, Pere el Gran, inclús en les institucions d'Església, entre ells enemics irreconciliables perquè la o les excomunionis contra el rei i tots els seus partidaris separaven per motius de religió els uns dels altres); l'episodi d'Oller i dels seus no era res més que la punxa de l'iceberg, l'enorme fractura social causada per l'excomunió era el problema autèntic, que amenaçà desde dintre la supervivència de Catalunya i es trobà al bell mig de la història narrada pels 'nostres' quatre volums.

L'Oller no devia ésser tan enze de no saber què significava en aquells moments obrir les portes de la ciutat de Barcelona al rei de França; i si aquell fou un 'proto mal any primer', tal com el rei Pere el Gran se'n queixava en la *Crònica* d'En Desclot, era més que fàcil d'engalipar la gent senzilla presentant l'escassetat de queviures com a càstig de Déu a una terra que defenia un rei excomunicat. Ja sé que les sèries de l'ADB s'enceten entre quinze i vint anys després, però em pregunto si entre tots els arxius de Barcelona o de fora (París o Roma) no hi ha base documental per a conèixer més de prop com la batalla teologicopolítica de la Croada contra Catalunya afectà la població del bisbat de Barcelona i com se n'anaren cloent les ferides. Hom es pot preguntar, per exemple, quina fou la posició de Ponç de Gualba en el conflicte i a quines forces sociopolítiques fou degut el seu nomenament o, dit d'altra manera, a quina corrent pertanyien els set compromissaris que l'elegiren unànimement en nom del capítol de Barcelona. Allò que és poc acceptable, o m'ho sembla, és prescindir de l'impacte d'aquells fets en la vida cristiana normal del poble barceloní, sobretot si tenim en compte que entre el 1200 i el 1344 pocs esdeveniments hi hagué que afectessin tan fortament el poble cristià de Barcelona com la desposseïció del rei Pere, l'excomunió i interdicte de tots els qui es posaren a favor d'ell i la Croada contra Catalunya; recordem que «llegaron a arrastrar con sus ideas al pueblo sencillo»; i si en els anys finals del segle XIII i primers del segle XIV en les altures supremes de la diplomàcia hom treballava encara per refer la trencadissa, com es trobava aquesta en el poble cristià de base?

Que aquella situació (excomunió personal i interdicte damunt tota la terra) tingué repercussions en el bisbat de Barcelona ho demostra el document num. 15 dels de Bonifaci VIII, aplegats per Santiago Domínguez i publicats el 2006 per la Universitat de León, segons el qual En Ferrer, diaca i rector de ça Bleda, després de prendre possessió de la parròquia, no s'havia fet ordenar prevere durant el primer any de rector tal com era legislat, justament perquè «regnum Aragonie... ecclesiastico subiacet interdicto» (*ibid.*, 99; regestat per DIGARD en *Registres de Boniface VIII*, I, Paris 1884, col. 19, núm. 40; era el del volum III, nota 319, i de IV, 2623, nota 19, 2631, nota 59?). Potser els fons de butlles papals dels arxius barcelonins sabrien alguna cosa d'aquest cas i d'altres. No són menys significatives les lletres apostòliques dels primers dies del 1296, restituint a tots els «clericis et religiosi in... comitatu Barchinone... ius eligendi seu postulandi in ecclesiis et monasteriis vestris... non obstantibus sententiis suspensionis, excommunicationis et interdicti latis... occasione guerre Sicilie...» a petició del rei Jaume II (*ibid.*, 264-265, núm. 195): l'afer cuejà fins al desembre del 1302, en què finalment foren llevades les excomunió, suspensió i interdicte, que pesaven sobre tants de catalans que havien

seguït ajudant el germà del rei, Frederic III, a mantenir-se rei de l'illa de Sicília (*ibid.*, 953-954/943-945); unes suspensió, excomunió i interdicte general, que duraren més de deu anys i que fins i tot amoïnaven el rei, foren quelcom de tan insignificant que no mereixien d'ésser tingudes en compte en una reconstrucció de la vida cristiana del bisbat de Barcelona entre el 1200 i el 1344?

Publicada la tesi de l'amic Balcells el 2005, certament ell no ha tingut cap possibilitat de veure la documentació de Bonifaci VIII (vegeu la terça recensió que segueix), on, ultra els documents ja citats sobre el rector de ça Bleda i l'elecció de Ponç de Gualba (que el document pontifici descriu emb tot detall, atès el recurs de Ramon des Pujol: p. 862, núm. 861), en trobem d'altres que almenys completen la informació, com la relativa a l'entrada d'Alamanda ça Pera a les Puel·les, que segons el document papal era una donzella 'litterata' (vol. II, 1084, nota 172: no faria pas por a les monges, una postulant 'llettrada' pel fet d'ésser-ho?). Hom hi pot seguir gairebé dia per dia els canvis de planteig en la relació de Bonifaci VIII amb Jaume II i més en general amb el Casal de Barcelona (Frederic III de Sicília-Trinàcria), que passà de l'excomunió inicial per les Vespres Sicilianes a abocar-li diners preparant ja el 1303 la conquesta de Sardènia i Còrsega (pp. 986-998, núms. 1005-1013, i 1001-1002, núms. 1018-1019); l'atenció a l'orde de la Mercè hi és ben representada, quan els mercedaris encara vivien a Santa Eulàlia del Camp (pp. 514-515, núms. 478-479), recomanant-los ells i la redempció de captius a la generositat dels fidels (p. 517-518, núm. 483), col·locant-los sota protecció papal (625, núm. 590) i confirmant l'autoritat del mestre general (893, núm. 897); o el fet que la casa dels 'del Sac' ja és gairebé buida (en la següent p. 570 en sabrem algunes de venudes).

És de doldre que un treball d'una enorme riquesa i vàlua per als anys en ell documentats no hagués pogut tenir en compte d'altres fonts d'informació, que haurien col·locat en un marc més general i en gran part decisiu per al coneixement i avaluació de l'influx de l'Església en el bisbat de Barcelona els anys a cavall dels segles XIII i XIV.

Josep Perarnau

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Una història de la diòcesi de Girona (ca. 300-2000)*, Girona i Barcelona, Bisbat de Girona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2007, 325 pp.

Poc temps abans de morir, quan en corregia els índexs, Josep M. Marquès deia que aquest era el llibre de la seva vida. Ignoro si ho deia perquè l'havia dut 'in mente' des de la seva joventut; és clar que la seva formació, els seus treballs i la consagració de la part més gran de la seva vida laboral a l'Arxiu Diocesà de Girona li havien donat la preparació, la perspectiva i fins potser les ganes d'escriure'l. Com sigui, és la primera vegada que hom escriu una història de la diòcesi de Girona que, lluny d'ésser un llibre de lectura edificant, és un llibre d'història rigorosa.

El dia que, ja mort l'autor, Joan Busquets i Dalmau va presentar l'obra a Girona, en va fer una recensió molt objectiva, segurament la millor que mai es pugui escriure. Busquets i Marquès havien estudiat història de l'Església a la Pontificia Universitat Gregoriana de Roma. Tots dos havien tingut els mateixos professors, entre ells el pare Batllori, amb poca diferència de temps. Tots dos estaven amarats de la metodologia històrica que, sobretot els jesuïtes alemanys d'aquella Facultat, havien elaborat i imposat. Tots dos sabien que una història de l'Església ha d'ésser la de la fidelitat de l'Església a la missió que li ha estat confiada, és a dir, l'estudi de l'acció pastoral de l'Església, determinada al capdavant pel contingut de la fe que l'Església viu i transmet. Aquest punt de vista, l'únic que justifica una història eclesiàstica específica, és el que possibilita el discurs que hom troba d'un cap a l'altre del llibre de Marquès: les èpoques són diferents, les actuacions de l'Església varien d'intensitat i de pes, però la pedra de toc és sempre la mateixa: la fidelitat a l'Evangelí i al seu anunci, missió central de la comunitat de fe anomenada Església. La recensió de Busquets corresponia al pròleg que ara encapçala el llibre.

Tancar en un volum la història d'un bisbat que funciona pel cap baix des de fa setze segles és un exercici difícil. Un bisbat coexisteix amb centenars o milers de bisbats. La dinàmica eclesialística no es pot tancar dins els límits de les divisions territorials diocesanes, com no es podria tancar dins els límits d'una parròquia. En la vida eclesialística hi ha fets d'ordre superior o almenys diferent de la dimensió diocesana: la província metropolitana, la conferència episcopal, el sínode, el concili, el papat, els ordes religiosos. D'altra banda, malgrat cismes i separacions, l'Església és una. Conjuguar unitat i varietat local esdevé un exercici obligatori quan es vol parlar seriosament d'una església particular. D'altra banda, els homes som com som. Segons les èpoques i els països, són millors, tenen una formació científica i humana més o menys desenvolupada, tendeixen a la mediocritat o a l'excel·lència, passen per un bon o un mal moment. La història de l'Església ha de tenir en compte aquestes circumstàncies humanes. Per això reputem que la història d'un bisbat és un gènere complicat.

En el llibre de Marquès, intitulat *Una història...*, perquè n'hi poden haver d'altres —tot i que l'autor era perfectament conscient que aquesta pluralitat no es materialitzarà fins a unes incertes calendes gregues—, els diversos elements posats en marxa perquè justifiquin un llibre d'història han estat acuradament sospesats. L'autor dedica el llibre «al poble de Déu que és a Girona», és a dir, a un públic cristià actual i concret. L'edat antiga i l'època medieval omplen una tercera part del llibre (capítols I-IV). L'època moderna i la Il·lustració obtenen una cinquantena de pàgines (capítols V-VI). Els segles XIX i XX són estudiats en gairebé un centenar de pàgines (capítols VII-IX). La proporció és equilibrada. Vint-i-cinc quadres estadístics elaborats per l'autor aporten dades fiables sobre diversos fets i processos històrics significatius. Que la majoria hagin estat elaborats per l'autor significa que l'estadística diocesana històrica només existeix en potència.

Els quadres són els següents: 1) Parròquies documentades abans de l'any 880. 2) Esglésies consagrades durant la segona meitat del segle XI. 3) Donacions, llegats i peticions de sepultura en testaments al monestir de Vilabertran fins al 1200. 4) Fundacions de beneficis a la diòcesi de Girona, 1167-1826. 5) Fundació de beneficis personats a Girona durant el segle XVII. 6) Fundació de beneficis personats i permutes durant el segle XVIII. 7) Fundació de beneficis a la diòcesi de Girona, 1700-1820. 8) Alumnes del Seminari, 1784-1792. 9) Dotació de les parròquies segons l'expedient de 1863. 10) Dotació per arxiprestats, proposta de 1863. 11) Dotació de personal i culte el 1928. 12) Signatures a favor de la unitat religiosa el 1876. 13) Sacerdots ordenats i difunts per anys, 1876-1900. 14) Poblacions d'origen dels sacerdots diocesans el 1914. 15) Religioses de clausura en 1864 i 1868. 16) Vesticions de religioses amb intervenció del bisbat de Girona 1887-1910. 17) Procés d'adquisició d'autonomia respecte de la diòcesi de les congregacions d'Escolàpies, Cor de Maria, Verlladores i Butinyanes. 18) Oscil·lacions del total del clergat diocesà, 1904-1933. 19) Nombre de seminaristes a Girona, 1900-1935. 20) Missions populars, per anys, 1907-1912. 21) Distribució dels ingressos de la col·lecta de la bona Premsa, 1916-1919. 22) Col·lectes del Domund en pessetes, 1990-1999. 23) Ordenacions sacerdotals, 1980-1989. 24) Ingressos de Càritas, 1974-1978. 25) Alumnes de l'Institut de Teologia de Girona, 1988-1996.

Alternant amb les dades estadístiques, Marquès aplega al final de cada capítol alguns textos que tenen relació amb els temes que hi són tractats: El primer esment documental de l'església de Girona, fragments dels concilis celebrats a Girona, preceptes dels reis francs i butlles papals a favor de bisbes gironins, dotalies d'esglésies, recepcions de donats, estatuts de confraries, reglaments del seminari, textos catequètics de les sinodals, instruccions pastorals, resolucions sinodals, un fragment del pròleg de les *Meditacions* de Josep Arnautó, el llibre en català més editat del segle XIX abans de les obres del P. Claret, les disposicions del bisbe Francesc de Pol sobre la primera comunió i comunió solemne dels infants, i l'homilia del bisbe Jaume Camprodon contra la pena de mort, que l'autoritat política prohibí de llegir a les misses dels dies 4 i 5 d'octubre del 1975. Un quadern de paper cuixé amb fotografies que recullen diverses peces artístiques de totes les èpoques i algunes mostres eloqüents de les destruccions del temps de la guerra civil, amb altres materials gràfics, completen un llibre amb una insubornable vocació local.

Estadística i documentació palesen un domini avançat de la matèria. Marquès ha tingut molta cura a no reduir el llibre a un episcopologi més o menys enriquit. El món laic amb els seus moviments específics, siguin confraries medievals o moviments d'apostolat modern, el món religiós, amb els monestirs i sobretot amb els instituts fundats per diocesans/es, el món de les parròquies, els eventuals homes i dones carismàtics que han deixat rastre en la diòcesi, tot és registrat i valorat. L'atenció al món de l'art induït per l'església en cada temps i als corrents intel·lectuals (o llur absència) quan han marcat la vida religiosa i social de la institució eclesiàstica, indica molt clarament la preocupació que en aquests dominis va demostrar Marquès com a estudiós i com a responsable pastoral. També són valorades les deficiències del personal eclesiàstic antic i modern, i la incidència que aquests factors negatius han tingut en la vida de la societat gironina. Ben introduït en cada problemàtica, el lector esperaria a vegades unes anàlisis més exhaustives, que permetessin arribar a conclusions contundents. Marquès defuig aquesta via, primer perquè és el camí per no acabar mai una obra, i segon perquè sempre és possible 'una altra història', enfocada des de punts de vista molt contrastats, amb la qual cosa s'arribaria al mateix resultat de no entreveure mai el final de res. Marquès ha optat per oferir perspectives històriques amples i obertes, on les interpretacions poden tenir molts matisos, però on els fets i els problemes reals queden sempre ben definits, independentment de les anàlisis més o menys ràpides del seu desplegament i desenllaç.

Enganyariem el lector si donàvem la impressió que Marquès no és un profund coneixedor de la història eclesiàstica de Girona en el detall. La llarga temporada, que va passar explorant per tots cantons l'ADG, li va proporcionar un cúmul preciós d'informacions. No totes es reflecteixen en el llibre, malauradament, però totes hi pesen de forma notòria. La història de la diòcesi té èpoques molt obscures, per deficiència de la documentació, però sobre la que ha estat conservada Marquès té un cop d'ull molt segur. Ho demostra, per exemple, quan distingeix netament el període en què els bisbes es preocupen de tenir o de fer validar preceptes i privilegis carolíngis, el període en què comencen a prendre iniciatives pel seu compte i amb els canonges, i el període en què bisbe i canonges, devers 950, «havien regulat, almenys en forma elemental, les relacions entre la corporació i el seu superior, que havien d'evolucionar fins a la separació de béns entre ambdós» (38). Els exemples es podrien multiplicar a dojo. A més, Marquès ha estat atent a la bibliografia actual, que ha estudiat aspectes poc tocats en èpoques bibliogràfiques anteriors: la marginació social, la pobresa, la dissidència, etc. En el lloc oportú, Marquès ha tingut en compte els resultats d'aquests nous problemes que s'ha proposat la història i ha pogut assenyalar iniciatives positives o negatives de l'església diocesana a llur esguard.

En aquest llibre l'historiador ha escollit decididament una primera exposició i interpretació dels fets de la guerra civil i de la postguerra. L'autor constata que entre 1918 i 1920 hi ha un viratge eclesiàstic molt clar cap a posicions netament conservadores; no calla que el moviment catalanista tingué pocs adeptes entre un clergat majoritàriament encara que no exclusivament carlí. La Dictadura de Primo de Rivera tingué el suport de la jerarquia (Vila Martínez). L'adveniment de la República agafa l'Església de sorpresa i en la maltempada del 1936 es desfermà la violència. Marquès no es lliura a anàlisis detallades. Com a historiador de raça, procura distanciar-se dels fets, però en canvi no deixa d'ésser orientador quan analitza els diversos elements que els configuraren. Primer hi ha una afirmació entre ambígua i desafortunada que podrà ésser objecte de crítica: «L'Església durant la Segona República no fou bel·ligerant, encara que la jerarquia hagués pres partit» (212). És evident que quan Marquès parla de l'Església parla de tota l'Església, i en aquest sentit la frase podria passar, perquè molts cristians gironins acceptaren la República sense reserves. En canvi entre el clergat, la República no tingué mai bona premsa. Marquès no s'entreté a esbrinar tot el procés de la topada entre la jerarquia i la nova realitat política d'Espanya, bo i deixant entreveure la pluralitat de posicions dels catòlics catalans davant la República. Les matances de capellans i religiosos del 1936 són vistes clarament com un dels principals objectius del règim anarquista instaurat arran dels fets revolucionaris que volien contrarrestar el cop d'Estat militar. Marquès creu, a més, que s'ha parlat massa poc dels catòlics seglars perseguits per motius religiosos, i dona el nom de Sebastià Llorens

Tellarroja, jove fejecista de Blanes, afusellat per haver amagat la imatge de la Mare de Déu del Vilar. També esmenta els cas dels capellans que pogueren salvar la vida a la presó o amagant-se i «trobant protecció i aliment més sovint en cases alienes que a les pròpies famílies» (214). Alguns passaren a França, amb salconduit o sense, i foren ajudats per gent de dretes o d'esquerres. Marquès lamenta que aquestes ajudes no hagin estat convenientment esbombades, afegint que «no és difícil d'endevinar les indignes raons d'aquest silenci» (ib.). Tampoc no s'està de remarcar que «si un sacerdot gironí el 1938 romania a França, a Burgos podien considerarlo afectat de fredor patriòtica» (ib.). És a dir, amb molt poques paraules és evocat un moment històric dominat per la multiforme misèria humana, a una banda i a l'altra dels dos bàndols en lluita.

L'anàlisi del període franquista és de la mateixa naturalesa. Fa feredat la llista fornida per Marquès d'elements artístics consumits pels incendis i destruccions d'esglésies i capelles: altars, imatges, ornaments, orgues i campanes. També foren cremats nombrosos arxius parroquials. Aquestes destruccions no foren compensades, comptat i debatut, per la qualitat de l'esforç restaurador dels anys quaranta; Marquès presenta una llista ben documentada de les principals intervencions i de llurs autors. Del bisbe Josep Cartaña diu que «fou més parc que cap altre bisbe de Catalunya en manifestacions públiques a favor del franquisme, i és l'únic del qual es coneixen peticions de gràcia a favor de condemnats a mort per motius polítics» (218). Durant anys Josep M. Marquès va tenir un tracte familiar amb el bisbe Cartaña, que va conèixer prou bé. Cartaña tenia la idea que el franquisme era un mal providencial, idea més aviat paralitzant i poc esvelta. El drama de la història eclesiàstica del segle XX a Girona, a Catalunya i a tot Espanya és profund i segurament encara no s'han acabat d'esbrinar tots els seus aspectes. Marquès no va aprofundir en els detalls de les crisis contemporànies, però el seu cop d'ull no és ingenu ni pobre. Algun dia potser no llunyà es publicaran les memòries personals que ell va demanar i obtenir d'alguns capellans embrancats en els fets de la revolució i guerra civil, ara dipositades a l'ADG. Escrites cap al final de la vida activa dels seus protagonistes, en plena democràcia, el pas del temps hi ha atemperat passions i rancors. Marquès es va preocupar molt responsablement que quedés constància d'uns testimonis que podran ajudar els historiadors de la guerra civil a comprendre-la millor. Això calia dir-ho aquí, perquè quedi clar que la temàtica de la guerra civil fou una de les seves preocupacions més pregones.

Com és natural, una obra que aborda els problemes de la guerra civil i del franquisme no podia passar per alt el període que es va obrir amb la convocatòria del Concili Vaticà II. A Europa els treballs i els resultats del Concili foren considerats positius, en general; en canvi, sigui per la mateixa dinàmica renovadora conciliar, sigui per altres causes que caldria estudiar i sospesar amb calma segons els llocs, coincidí amb una intensificació de l'indiferentisme i la baixa de la pràctica religiosa. Al nostre país, la crisi conciliar és inseparable d'una crisi política sense precedents, perquè les doctrines del Concili topaven amb la concepció neomedievalitzant del nacional-catolicisme. Amb molta prudència, Marquès no fa una valoració decidida de la significació històrica del Concili en la vida diocesana i en la crisi subsegüent. Això l'hauria menat a emetre un judici sobre la recepció del Concili, tesi en plena discussió avui dia. D'altra banda, i no pas sense sagacitat, avisa: «Sobre altres aspectes, com l'evolució de les mentalitats, els documents són encara inassequibles» (230). Documents d'aquí i de fora: Nunciatura, Vaticà, etc. La circumspècció relativa de Marquès en exposar la dinàmica diocesana des del tardofranquisme a l'any 2000 correspon a un escrúpol científic: la història sempre es fa a base dels documents que l'expliquen. No n'hi ha prou d'haver-hi estat. Marquès dóna pistes controlables: baixa dels efectius en el cos clerical, en el seminari, en les cases religioses. També enumera les parròquies creades els darrers anys, la vitalitat de la premsa religiosa i la dels moviments vinculats amb el món de la fe. En el fons i com a creient, Marquès té la convicció que la història externa, controlable a través de la dada i el document, no és res més que un aspecte molt relatiu de la veritable història de l'Església, entesa com a realitat teològica i com a lloc de la trobada de l'home amb un Déu que salva. Alguns dels seus silencis s'explicarien més per aquí que no pas per una manca d'informació i de sensibilitat.

El darrer capítol és intitulat *En la fase de la crisàlide*. El títol correspon a la descripció dels darrers anys de l'activitat diocesana, quan la crisi que comença els anys seixanta, entesa com un cicle, ja es pot considerar tancada. El títol del capítol potser és més suggestiu que el contingut, sempre prudent i circumspecte. Marquès insinua clarament que el desenllaç de la crisi esmentada, que al nostre país també és el resultat de la superació del franquisme i de certes formes d'entendre la vida social i política, implica per a l'Església haver entrat en un procés de mutació. Si hom llegeix bé les dades fornides per Marquès, la conclusió s'imposa per ella mateixa. L'Església ha entrat en un procés de redimensió que n'alterarà profundament la fesomia tradicional. Els anys a venir l'església diocesana, en el marc de l'església catalana, es veurà obligada a reestructurar-se, amb tècniques i procediments que tot just comencen a entreveure's. La disminució del cos clerical implicarà una participació major dels laics en tasques que fins ara els eren vedades. I el ministeri haurà d'ésser repensat fins als seus fonaments, per tal d'extreure'n virtualitats que tal vegada ara romanen ocultes. Això no ho diu Marquès, de tant evident. I així la seva història de la diòcesi s'acaba en plena obertura cap a un futur que ell sabia, com historiador, que portarà diferències i diversitat.

No voldríem passar per alt els dos apèndixs. El primer és, com es pot esperar, l'episcopologi, fixat ja des de fa temps, amb algunes aportacions recents a la grafia dels noms dels bisbes del període carolingi. El segon apèndix és un catàleg consistent de les parròquies i esglésies de la diòcesi, on consta per a cada institució i temple la data de fundació i de consagració de les parròquies, quan són conegudes, el primer esment documental amb la seva font, quan aquesta ha estat editada recentment, les referències que les esglésies romàniques diocesanes han rebut a *Catalunya Romànica*, la data del llibre més antic entre els sacramentals dels arxius parroquials conservats i la bibliografia que les parròquies han motivat. No cal dir que un tal apèndix és d'una extrema utilitat general, que honora el llibre i el seu autor.

Aquesta obra no és fàcil de llegir. Nosaltres en proposaríem una lectura molt meditada. En molts punts la lectura pot ésser enriquida per la consulta dels materials bibliogràfics que indica l'autor. En la majoria dels judicis històrics que Marquès insinua o estampa amb claredat, sobretot quan no siguin políticament correctes, aconsellaríem de sospesar-ne bé els fonaments. Una de les tasques ineludibles de la història d'aquest país, si les coses han d'anar bé, consisteix a saber separar molt acuradament el judici subjectiu i passional, d'una banda, i la descripció objectiva de fets carregats de violència estrident, de l'altra. La violència, omnipresent, ha d'ésser aïllada, com a condició prèvia perquè no torni a dominar. Acceptant les servituds que comporta una història determinada, l'historiador trempa les seves eines en la fornal de la veritat crítica. Diem això a propòsit del llibre de Marquès, perquè ens ha causat la impressió d'haver realitzat aquest esforç d'un cap a l'altre de la ,seva' història de la diòcesi de Girona.

Jaume de Puig i Oliver

ARNALDI DE VILLANOVA *Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei. Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* (Union Académique Internationale, Corpus Philosophorum Medii Aevi. Corpus Scriptorum Cataloniae, Series A: Scriptores: *Arnaldi de Villanova Opera theologica Omnia* (AVOTbO), IV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans Facultat de Teologia de Catalunya, i Roma, Scuola Superiore di Studi Medievali, 2007, 258 pp.

Tres anys després de la publicació del primer volum de les *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia* —en realitat el III, perquè els dos primers respectivament destinats a contenir la bibliografia i la descripció dels manuscrits (I) i el diplomatari (II) d'Arnau de Vilanova són previstos per al final de la sèrie—, acaba de sortir el segon volum (IV) de la present edició crítica de les obres completes no mèdiques de l'autor acabat d'esmentar. I si en una recensió del volum anterior, el crític que signa aquestes línies confessava que li hauria plagut de veure entre els

patrocinadors del projecte «el nom de la Unió Acadèmica Internacional» («Arxiu de Textos Catalans Antics», XXIII-XXIV (2004-2005), 575), ara se sent plenament complagut. El fet que la «Union Académique Internationale» hagi acollit espontàniament, sense ésser-ne pregada, les *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia* dins el seu prestigiós *Corpus Philosophorum Medii Aevi*, del qual també formen part col·leccions com el *Plato latinus*, *Aristoteles latinus*, *Avicenna latinus*, *Averrois Opera* o *Corpus Philosophorum Bizantinorum*, és una notícia digna de celebració. Efectivament, en la pàgina 5 (*Presentació*) podem llegir la decisió de la «Union Académique Internationale»:

«La Commission a pris connaissance du fait que l'Institut d'Etudes Catalanes a réorganisé ce projet, qui sera dorénavant intitulé *Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia (AVOThO)* et a formé un nouveau groupe de chercheurs qui a déjà publié un volume (2004). La Commission a décidé de poursuivre le patronage de l'UAI pour ce projet reformulé, en tant que continuation de l'ancien projet *Arnaldi de Villanova Opera Spiritualia*».¹

L'estructura del volum que presentem és la següent. Després de la presentació (5), en la qual l'editor, prof. Josep Perarnau, dona notícia de la decisió acabada de reproduir de la UAI, i d'un esquema del volum (7-8), trobem una extensa introducció a les dues obres ací publicades (10-85). Segueixen l'edició crítica de l'*Alphabetum catholicorum* (86-152), la taula de mots —aquesta, obra del dr. Marcel Coromines— (153-172) i el text de les traduccions medievals de l'obra en llengües romàniques: fragments en llengua toscana (176-179, amb introducció: 173-176) i traducció castellana (184-204, amb introducció: 180-183). L'edició crítica del *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* ocupa les pàgines 207-232 i la corresponent taula de mots, obra també del dr. Marcel Coromines, les 233-245. Completen el volum la *Taula de citacions bíbliques* (247-249), la d'antropònims (250-252), la de referències a manuscrits (252-253) i la taula general (256-257). El paper, de color crema (el del volum III era blanc), fa més agradable la lectura.

Les obres publicades en aquest volum foren escrites per Arnau de Vilanova entre el 19 de juliol de 1292 i l'any 1297. La primera és la data en què l'autor posava fi al segon dels dos primers tractats (AVOThO, III). Entre aquells dos títols i els dos del volum actual hi ha un salt tant metodològic com doctrinal. Metodològicament, tal com ens diu l'editor, hi ha «en els dos primers escrits espirituals arnaldians [...] dos plans en el descobriment de la veritat, el de la literalitat, accessible per la simple lectura, i el de la significació profunda, a la qual només és possible d'entrar si Déu mateix, o Jesucrist, n'obren la porta» (30). En canvi, en els dos títols del volum que recensionem «aquella estructura de la realitat en dos plans ha desaparegut i, si no m'erro, no hi ha altre accés al contingut doctrinal d'un text que la senzilla lectura [...]» (30).

Doctrinalment, els dos primers tractats se centren «en el sentit de la història sota l'impuls de Déu, que hi actua mitjançant llavors ('semina'), que només el temps permetrà de desvelar, quan Ell ho vulgui» (31), de la mateixa manera que desclou el sentit profund dels mots IHWH, IHS i XRS. En canvi, els dos tractats del present volum tenen el denominador comú de dibuixar «la fesomia del 'verus fidelis'» (68).

L'*Alphabetum catholicorum*, inicialment intitulat *Collocutio didascalica* o encara *Dyalogus de elementis catholicae fidei*, i destinat a la formació cristiana «quorumcumque catholicorum», fou adaptat a fi que servís per «a la formació cristiana autèntica dels infants reials» (57), i contra allò que havien sostingut Heinrich Finke, Wilhelm Burger, Joaquim Carreras i Artau o, darreament, Hope L. Burnam, l'*Alphabetum catholicorum* no és un catecisme (si fem excepció de les

1. Sobre les *Arnaldi de Villanova Opera Spiritualia*, cf. Jaume MENSA I VALLS, *A propòsit de l'obra d'Arnau de Vilanova, «Tractatus octo in graecum sermonem versi»*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIX (2004), 189-194.

primeres 66 línies), ans una «primera versió d'un concepte tan profundament arnaldia com ,la veritat del creïanisme'» (25). L'objectiu del tractat seria que «el ,fidelis' s'havia de configurar en ,verus fidelis' i havia de vitalitzar l'ortodòxia de les formulacions verbals dels articles de la fe amb l'ortopraxi de la pregària i d'unes virtuts empeltades en les de Jesucrist i esplendoroses com elles, i amb la d'un amor a Déu i al proïsme, que el posseís en la seva totalitat i es concentrés en Jesucrist, Déu i home» (44).

El *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium*, tal com indica el títol, no s'adreça a un ,fidelis', ans a un ,scolaris', que ja ha encetat el curs oficial de les escoles medievals. I així, el tractat «precisa les condicions subjectives», amb què l'estudiant, ,verus fidelis', s'ha de dedicar a l'adquisició de la ciència (57). Arnau de Vilanova hi defensa un ,espiritualisme moderat': «El nostre *De prudentia* i amb ell la seva base o *Collocutio didascalica / Alphabetum catholicorum*, no pot ésser considerat un text ,espiritual' pur, ans una aplicació per a qui ha de treballar i, doncs, ha de centrar l'atenció en les realitats més materials de la vida humana; i l',espiritualisme aplicat' d'Arnau de Vilanova no insisteix tant en els possibles perills com el de fra Pèire Joan (Oliu); és, doncs, un ,moderat espiritualisme aplicat'.

El *De prudentia* és dividit en dues parts, dedicades respectivament a l'adquisició i a l'exercici de la saviesa: «Convenit vero sapienti, quod circa sensualia non occupet animum suum in quantum sunt talia, sed prout animus potest informari per ea de intellectualibus, et maxime de primo intellectuali» (línies 328-330). Efectivament, hi hauria tres formes de considerar les coses sensibles:

a) «...ipsa sensibilia possunt considerari secundum id quod sunt in se, et tunc in eis considerantur rationes entitatis ipsorum: et hoc modo considerat ea philosophus [naturalis];»

b) «Rationes autem entitatis sensibilis sunt quedam intelligibilia, sed quia non elevant animum ultra terminos entis creati, propterea talis consideratio non dirigit affectum ad ultimum finem: [et hoc modo considerat ea philosophus metaphysicus];»

c) «Alio modo possunt considerari sensibilia, secundum quod referuntur in Causam Primam: et tunc attenditur qualiter in eis reluceant potentia, sapientia et bonitas Creatoris. Et per talem considerationem inflammatur in Deum affectus: qualis consideratio pertinet ad fideles» (línies 333-342).

En conseqüència, el ,verus fidelis' ha d'evitar qualsevol dedicació a la realitat física que no porti a Déu. La realitat física només és un camí o un mitjà d'assegurar els valors espirituals.

Els dos tractats publicats dins l'AVOTHo III i els dos de l'AVOTHo IV «es troben a distància enorme els uns dels altres... La distància es podria formular en unes expressions, la d',Arnau pre-espiritual' per a aquells dos [primers] i la d'Arnau ,proto-espiritual' en els dos d'aquest volum; i dic ,pre-' perquè si aquells opuscles d'específicament ,espiritual' no en tenen res, els actuals dibuixen només un idèntikit o posen unes bases per als opuscles substantivament ,espirituals' dels temps posteriors, sobretot per als que arribaran després del 1305, en què una decisió papal posarà fi a l'etapa arnaldiana escatològica i a la seva polèmica» (69). L'etapa que va de l'any 1287 al 1305 seria l',espiritual-escatològica' i la darrera la ,plenament espiritual'.

Efectivament, haver establert de forma definitiva la cronologia de les primeres quatre obres teològiques d'Arnau de Vilanova és un dels mèrits de l'editor. Després de l'edició dels volums III i IV de les AVOTHo no hi ha cap mena de dubte que l'ordre de redacció de les primeres obres arnaldianes és el següent: 1. *Introductio in librum Ioaachim* De semine Scripturarum (una mica abans del 19 de juliol del 1292); 2. *Allocutio super significatione nominis Tetragrammaton* (19 de juliol de 1292); 3. *Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum regem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catbolice fidei* (entre el 19 de juliol del 1292 i l'any 1297); 4. *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* (datable com l'anterior); 5. *De consummatione seculi* (títol primitiu del *Tractatus de tempore adventus anticristi*, 1297). Així ho confirma no només el Vat. lat. 3824, sinó també la *Protestatio facta Burdegalie* i l'*Abbreviatio presentationis facte Burdegalie*: Arnau de

Vilanova té un gran interès a ordenar i presentar a Climent V totes les seves obres per tal de sotmetre-les a examen i mai no esmenta un ordre divers. Com és possible, doncs, de continuar afirmant que el *De tempore adventus anticristi* és la primera obra teològica arnaldiana? O que el *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi 'De adventu anticristi'* és una obra arnaldiana escrita abans de la presentació de Bordeus (estiu de 1305)? Simplement, no és possible sense anar contra l'evidència dels textos arnaldians.²

L'*Alphabetum catholicorum* s'ha conservat en onze còpies llatines i en tres traduccions medievals i el *De prudentia catholicorum scholarium* en sis còpies llatines. Precisament, la introducció de Josep Perarnau aporta dades significatives sobre el còdex Vat. lat. 3824 i l'audiència pública del 24 d'agost del 1305, de Bordeus, on Arnau de Vilanova no va presentar ni el Vat. lat. 3824 ni cap altre volum. Després de recordar les obres ja presentades en fascicles escadussers a Perusa 4 de juny i repetides el 18 de juliol del 1304, Arnau afegeix tres noves obres, és a dir, les dues publicades dins AVOTHO III i el conjunt de lletres escrites presentant el *Tractatus de Mysterio Cymbalorum*, conegut com a *Tractatus xii epistolarum christini*. El Vat. lat. 3824, que inclou l'acta notarial de l'escript llegit davant Climent V a Bordeus (la *Praesentatio facta Burdegaliae*), inclou en el lloc que correspon a cada una, les obres, abans oblidades, afegides a Bordeus i encara completa el recull amb nou títols de lletres i opuscles, que difícilment es poden considerar 'editiones' (no anaven destinats al públic en general), ans a persones privades. Per bé que el Vat. lat. 3824 no era enllestit en 24 d'agost del 1305 i, per tant, no pogué ésser presentat en aquella data a Climent V, és clar que aquest manuscrit té preferència sobre el Vat. Borgh. 205, car n'és la versió definitiva. Afirmar Josep Perarnau (p. 76): «no crec que hi pugui haver altra hipòtesi sobre l'origen i significació d'aquest volum [el Vat. lat. 3824], que la de veure-hi el resultat d'una observació de Climent V (o d'algun delegat o curial seu) a mestre Arnau de Vilanova, en el sentit que el primer pas de sotmetre l'obra d'un autor a l'examen de la Seu Apostòlica consistia a posar en les mans d'aquesta la totalitat de la dita obra. I això és el (i només el Vat. lat. 3824), el qual, doncs, com si es tractés d'unes *Opera omnia* escrites fins a l'agost del 1305, destinades a ésser sotmeses a l'examen de la Santa Seu, havia d'ésser, i de fet devia ésser, elaborat sota la responsabilitat personal del'autor, Arnau de Vilanova», extem que, en canvi, no es pot afirmar del Borgh. 205.

En els 'stigmata codicum' de les pp. 80 i 81, hom pot veure les etapes de transmissió textual i el lloc que hi ocupa cada manuscrit. Pel que fa a l'*Alphabetum catholicorum*, remarquem la importància del ms. de Sydney, University Library, Nicholson 23.³ Els deu fragments de l'*Alphabetum catholicorum*, traduïts en llengua toscana i fins ara desconeguts, s'han conservat a

2. Això és allò que féu Rosario A. LO BELLO, *Arnaldo di Villanova dall'esegesi alla profezia*, dins «Florensi», 16-17 (2002-2003), 169-214.; i això és allò que sembla fer Gian Luca POTESTÀ en el seu article *L'anno dell'Anticristo. Il calcolo di Arnaldo de Villanova nella letteratura teologica e profetica del XIV secolo*, dins «Rivista di storia del cristianesimo», 2 (2007), 431-436, especialment 432-433. Gian Luca POTESTÀ no sembla haver aprofitat les proves donades per Josep Perarnau en l'article «*Habent sua fata libelli*». *Sull'attribuzione ad Arnaldo di Villanova del 'Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus quae fiebant contra tractatum Arnaldi 'De Adventu Antichristi'*», dins «Archivum Franciscanum Historicum», 98 (2005), 815-820, de rèplica al de Rosario Lo Bello.

3. Que aquest manuscrit contenia una obra arnaldiana allí intitulada *Collocutio didascalica* ja era conegut gràcies a K. V. SINCLAIR, *Manuscripts médiévaux d'origine franciscaine en Australie*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», LVII (1964), 370-371. Gràcies al coneixement d'aquesta notícia vaig poder incloure informació sobre aquest manuscrit en el meu *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1994, 76. El títol ja em feia preguntar «si podria ésser alguna versió de l'*Alphabetum catholicorum*» (76); el volum que presentem confirma aquestes notícies.

Florència, Biblioteca Nazionale Centrale, Conv. Soppr. G. 3. 368; i la versió castellana (feta probablement d'un text català, tal com fan pensar els abundants calcs, nombre dels quals han estat aplegats en la introducció específica, 181-183) en el volum ara romà de la Biblioteca Casanatense ms. 1022, ff. 115-132. L'aparat textual dóna notícia de totes les variants, també de les de la versió grega medieval; el de fonts és molt complet. Creiem que la numeració de les línies de les versions medievals hauria ajudat a unificar els criteris de citació de les dites versions.

Felicitem l'editor del volum, prof. Josep Perarnau, per aquestes magnífiques edicions i per les serioses i aprofundides introduccions que precedeixen les obres editades. Com és habitual en les seves introduccions a les edicions crítiques, ell estudia amb detall els problemes inherents al text editat, a la seva història, a la seva tradició manuscrita i al seu contingut doctrinal; i té escrupolosament en compte la bibliografia relativa a cada obra.

Desitgem que el bon ritme d'edició es mantingui en els volums següents i esperem que el tancament de la Biblioteca Vaticana fins al setembre del 2010 no alteri excessivament els plans d'edició.

Jaume Mensa i Valls

Kammerregister Papst Martins IV (Reg. Vat. 42), herausgegeben und eingeleitet von Gerhard RUDOLPH, unter Mitarbeit von Thomas FRENZ (Littera Antiqua, 14), Ciutat del Vaticà, Scuola Vaticana di Paleografia, Diplomatica e Archivistica 2007, LXXXII i 700 pp.
Santiago DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, *Documentos de Bonifacio VIII (1294-1303) referentes a España* (Monumenta Hispaniae Pontificia, 2), León, Universidad 2006, 1072 pp.

Malgrat la diferència dels dos títols, aquests dos volums tenen un comú denominador, el de les conseqüències de les 'Vespres Sicilianes', la principal de les quals, almenys per al nostre país, fou la Croada contra Catalunya. El papa Martí V es troba al començament d'aquell episodi malastruc i no sols cronològicament, ans causalment, pel fet d'haver-lo atiat, i el papa Bonifaci VIII a l'acabament; li tocà d'apagar el foc, o almenys, tal com veurem, d'acceptar la manera com d'altres l'havien començat d'apagar.

Acomunats, doncs, pel fet de trobar-se al començament i a l'acabament d'un fet que tras-tocà la història d'Europa i no cal dir el prestigi de la Santa Seu (recordem l' 'Atemptat d'Anagni', que provocà el final, no massa gloriós, de Bonifaci VIII); aquests dos llibres no són pas uniformes en llur contingut, car el relacionat amb Martí IV es limita a transcriure les ordres de pagament donades pel papa al seu Cambrer (la Cambra Pontificia és la institució encarregada dels béns de la Santa Seu) i per això, a diferència d'allò que succeeix amb les lletres papals de Bonifaci VIII, en cada una de les quals consta ja al començament el respectiu destinatari, les ordres de pagament en general no fan constar amb precisió l'objectiu de la transferència.

Això no obstant, ja en la introducció, el dr. Gerhard Rudolph recorda que les dites 'Vespres' foren l'esdeveniment amb més ròssec de conseqüències del pontificat de Martí IV, que posà a disposició dels Anjou, en qualitat de préstec (i seria una gran aportació a la història medieval un estudi objectiu sobre com els Anjou retornaren aquells diners rebuts en préstec), quantitats enormes de diners per a les operacions bèl·liques d'aquella raguèlia de 'reis de Sicília'; també per al dr. Rudolph aquell flux de diners és la prova indiscutible que Martí IV s'havia rebaixat a «incondicional executor dels Anjou» (LXIII); també recorda que part d'aquells diners pertanyien a les quantitats cobrades en terres diverses, entre les quals es trobaven els estats de la Corona catalanoaragonesa, en concepte de delme per a la Croada per a la recuperació de Terra Santa (LXX, i núms. 434-435, pp. 473-475).

Entre les cartes de pagament relacionades amb la dita Guerra o Croada contra Catalunya podem assenyalar les dels dos núms. 459-460, de l'abril del 1284 (499-500); la 497, de l'agost del mateix any (538-539); i el manament 610, de l'abril del 1285 (653-654), en la qual el papa diu (en secret) al seu representant davant els Anjou, que els ha de fer entendre que la Cambra

apostòlica no és la bóta de sant Ferriol i que en aquells moments no sols estava eixuta, ans encara se li havia vessat tot el crèdit i ja no trobava qui li volgués fiar diners. I el dr. Rudolph no s'està de recordar que aquella guerra també tingué repercussions a l'interior de l'Estat Pontifici, car molts dels seus barons es negaven a fer la guerra a favor dels Anjou, de la mateixa manera que Venècia s'havia negat a construir-li un nou estol marítim.

* * *

Ja sabem que Bonifaci VIII, elegit papa la vetlla de Nadal del 1294, es trobà a les mans una guerra que encara cuejava, però que ja feia deu anys que havia estat decidida per mar a les Illes Formigues i per terra davant els murs de Girona i en el pas vergonyant de tot l'exèrcit francès amb rei i prínceps al capdavant, escapant-se del Principat de Catalunya vençuts i capcots amb la cua entre cames, quan no foren totalment anorreats perquè el nostre rei Pere II es guanyà amb aquelles seves decisions de respecte al vençut, el qualificatiu de 'Gran', que encara porta. És normal que a fi de desfer tot aquell batibull, la cancelleria papal hagués de treballar a tot ritme i en totes direccions, tal com demostra el volum de les seves lletres destinades als regnes de la Península Ibèrica.

La present recopilació de lletres papals de Bonifaci VIII en compta 1.044, la immensa majoria de les quals adreçades a catalans —començant pel comte de Barcelona i rei d'Aragó, Jaume II— o a persones vinculades a ell, seguint per la seva esposa Blanca d'Anjou i d'altres que giraven entorn la casa reial, com el seu almirall Roger de Llúria, o contra ell, com el seu oncle, Jaume II de Mallorca. Tot i aplegar (o intentar-ho) la totalitat de les lletres papals adreçades a tots els estats cristians de la Península ibèrica (Corones d'Aragó i de Castella, i regnes de Navarra i de Portugal), el cert és que, ni que només fos pel nombre, el de les destinades a la Corona catalanoaragonesa és considerablement superior i que les restants, essent en elles mateixes interessants, deixen la impressió de fer un paper secundari dins el conjunt.

I no es tracta sols del nombre: en la correspondència adreçada a la corona catalanoaragonesa hi batega aquell tema que fou un dels fets fonamentals de l'Europa de la Baixa Edat Mitjana, el de les Vespres Sicilianes i les seves conseqüències, que per al nostre país foren en primer lloc la Croada contra Catalunya amb tot allò que aquesta comportava: l'excomunió i destitució de Pere el Gran, la invasió de la terra per l'exèrcit dels croats (Papat, França, Anjou, amb la col·laboració traïdora envers la pròpia casa i el seu cap suprem, de Jaume II de Mallorca), les esclatants desfetes per mar de l'estol papal, francès i anjoví al Golf de Nàpols i a les Illes Formigues, l'altra desfeta de l'exèrcit croat davant Girona amb la consegüent humiliació d'exèrcit i rei francès al Coll de Panissars, la mort de Felip l'Ardit a Perpinyà i de Pere el Gran a Vilafranca del Penedès, i la continuació de la guerra i de les treves fins a la Pau de Caltabellotta el 1302: tot això i molt més ens passa davant els ulls en aquest miler i escaig de documents i de pàgines, donant-nos la reacció davant els fets d'un dels capdevanters, Bonifaci VIII, i de la institució que en fou realment protagonista, la Seu de Roma. I dic, amb tota la intenció que tenim en aquest volumàs només la visió d'un dels protagonistes, perquè per a la comprensió global d'aquelles batusses, en les quals es jugava un cert futur europeu, caldria la visió dels Anjou, de la Casa de França i no cal dir, de la de Barcelona, aquesta en part almenys coneguda a través dels *Acta Aragonensia* de Heinrich Finke, i a l'abast de tots els investigadors en els inesgotables fons de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA).

I parlo, també amb tota la intenció, del futur d'Europa, perquè a través d'aquests documents, el lector assisteix, si no m'erro, a l'acabament d'una època, la de la sobirania indiscutida del papat damunt l'Europa occidental, que hauria començat amb Gregori VII o almenys, al començament del segle XIII, amb Innocenci III; una època que s'acabava justament amb la mateixa eina, amb la qual la Seu de Roma, s'havia enganyat que s'asseguraria la dita superioritat, la col·laboració de la casa de França en substitució de la de l'Imperi Romanogermànic. Ja la cèlebre butlla *Clericis laicos*, destinada a França encara que després tots ho neguessin (butlla que també ressona en els 'nostres' documents, ni que només sigui amb la indicació que no afec-

ta per a res els nostres reis: 389/430), era un primer avís que França seria un os de mal rosegat, i l'«Atemptat d'Anagni» faria la resta.

Aquesta pèrdua de protagonisme absolut de la Seu de Roma en la política europea, es manifesta ja al començament d'aquest recull documental, quan el papa, d'una banda, en el document en el qual donava dins el dret feudal el regne de Sardènia i Còrsega al nostre Jaume II, reafirmava la seva superioritat amb aquesta frase inicial: «Super reges et regna positi, ex divina preeminentia potestatis, de ipsis oportune disponimus, prout comodius ex alto prospicitur, actionum se qualitas ingerit et iudicium sanioris inspectionis inducit» (385/435: 4 IV 1297), però de l'altra ja havia hagut d'acceptar que anava a remolc dels esdeveniments i no li restava altre remei que el d'associar-se a la primera treva entre França i els seus col·laboradors d'una banda i Catalunya del'altra, en el tractat de la Jonquera (63/142), reconeixent així, a contracor, que eren d'altres els qui li determinaven la història; al final, trobarem una situació paral·lela en relació al tractat de Caltabellotta, quan, després d'haver avisat solemnement Carles II d'Anjou el gener del 1300 a no permetre's d'arribar ni a posar en pràctica cap mena de pacte ni tracte amb el germà del nostre Jaume II, Frederic d'Aragó, rei de l'illa de Sicília-Trinàcria (660/687, autèntic reconeixement a contracor que fins i tot els reis 'francesos', oficialment fidels al papa, anaven per lliure amb gran disgust d'aquest), només passats dos anys s'havia d'empassar coll avall el Tractat de Caltabellotta i col·laborava en l'aplicació de les primeres condicions de pau allí estipulades (952-954/942-945).

El paràgraf anterior no ha estat escrit per alguna mena de vel·leitat, ans en la convicció que allò que vindrà no es pot delimitar en la Casa de Barcelona i la seva Corona, ans ha d'ésser vist en perspectiva global que fins i tot va més enllà d'Europa (Bonifaci VIII repeteix en alguns dels seus documents relacionats amb la lluita entorn Sicília, que el sentit del conflicte entre Roma-París-Nàpols i Barcelona és el de parar els peus als atacs musulmans (per exemple, contra Armènia: 551/589-590; i la reconquesta de Terra Santa: 618/646; 660/688; 666/692, final de pàgina), i ara fins i tot m'atreveria a suggerir al possible lector que dediqués una estoneta a repassar l'article d'Eugenio DUPRÉ THESEIDER, *Bonifacio VIII* del «Dizionario Biografico degli Italiani», XII (1970), 146-170. I dit això, endinsem-nos en allò que és el tema del nostre anuari.

Ni que sigui amb perill de repetir-me, confirmo que la immensa majoria de la documentació aplegada en aquest volum permet de resseguir l'actuació de Bonifaci VIII en relació al nostre rei sobretot, però també en relació a figures secundàries en aquells moments com la important de Roger de Llúria o la no tant de la reina mare Constança, de Jaume II de Mallorca i d'altres (Ramon Despont, bisbe de València, Ponç de Vilaró, de la canònica de Solsona, i un llarg etc., recordats en aquell document que es podria anomenar el «ròtol de peticions del comte de Barcelona», Jaume II: 458-462/496-500). Ultra la del papa, les figures protagonistes són les de Jaume II de Catalunya-Aragó, que s'endú la part del lleó, el seu germà Frederic III de l'illa de Sicília, i Roger de Llúria, que destaquen fortament de la d'altres que surten a les pàgines una mica a tall de convidats de pedra, el principal dels quals és Jaume II de Mallorca.

Jaume II de Catalunya-Aragó és un protagonista indiscutible: encara excomunicat i sense que el papa el saludés amb el desig de «salutem et apostolicam benedictionem», ans amb el de «spiritum consilii sanioris», ja li indicava que oblidés d'altres possibles candidates a comtessa de Barcelona i reina d'Aragó i es casés amb Blanca d'Anjou (16/97), més encara féu fiança dels diners (75.000 marcs de plata), que els Anjou havien de pagar pel dot de la núvia (87/162); no cal dir que tot seguit arribaven els documents que suprimien excomunió, suspensió i interdicte tant als protagonistes i responsables com a tots els partidaris de les Vespres Sicilianes i i afectats per llurs conseqüències (33/114; 65/143), i el restabliment de Jaume II a comte de Barcelona i rei de la corona d'Aragó (35/116), decisions que li foren oficialment comunicades (39/121). Restava, certament, la decisió, dita inamovible, de Frederic III i dels sicilians a no acceptar la sobirania dels Anjou, en contraposició a la decisió de Bonifaci VIII de voler mantenir sota sobirania única tot el regne de Sicília (Illa i terraferma de la península fins més al Nord de Nàpols, al límit amb els Estats Pontificis), i altra vegada Jaume II, comte de Barcelona, era vist pel papa com l'únic capaç de treure Frederic III de l'illa de Sicília.

I així comença una llista inacabable de lletres papals destinades a un d'aquests tres objectius: a encarregar Jaume II, nomenat «vexillarium, capitaneum et ammiratum generalem eiusdem Ecclesie in vita sua in omni armata marina per ipsam Ecclesiam facienda» (307/363); a donar-li pressa a presentar-se a Roma a fi d'establir un pla amb el papa i després a posar-lo en pràctica; i a assegurar-li la financiació necessària per a la construcció de galeres i altres naus de l'estol pontifici. L'estol existí, funcionà i Frederic III en resultà vençut i ferit en la batalla naval del Cap d'Otranto, però com que la financiació, sembla, no era suficient i potser va veure perill d'avalot en el propi estol, si seguia perseguint el seu germà Frederic, Jaume II no explotà fins al fons les possibilitats de la victòria i se'n tornà a casa, atraient altra vegada damunt seu el disgust del papa (729/741). Però no sols no tornà enrere la concessió de sobirania damunt Sardenya i Còrsega, ans tot seguit arribaren nous diners, ara per a emprendre'n la conquesta (1005-1013/986-998).

De Frederic III ja n'hem parlat; després d'haver intentat camins diversos per a treure'l de Sicília, des d'un casament del qual la pretesa núvia (66/144-145) no volgué saber res, passant per la pressió de persones estimades (la mare, reina Constança (419/459); el conseller sicilià, cap de tot el projecte de llançament dels Anjou de Sicília, Giovanni da Procida, i l'invencible Roger de Llúria: 126-129/202-204), que tampoc no foren oïdes, i per un nou intent d'invasió de l'illa, que només portà a l'esgotament d'ambdós contrincants i a la Pau de Caltabellotta, ell i els sicilians se sortien amb la seva: Frederic III seguia rei de l'illa de Sicília, ara amb el títol reial de 'Trinàcria'.

Roger de Llúria havia d'ésser el capità de l'estol papal (415/456), l'heroi que tornés l'illa de Sicília a la Santa Seu i després assegurés l'aportació marítima en la recuperació de Terra Santa. De moment havia estat elevat a baró de les illes de Gerba i Karkini i en el regne de València, de Calp i Altea (132-134/206-209) i el papa l'havia fet objecte de concessions de tota mena (539/578; 625/653; 661/688; 780-783/785-788; 993/1004).

Aquests personatges són els qui acaparen la immensa majoria dels documents d'aquest volum, però n'hi ha d'altres; n'espigolarem alguns, com per exemple la donació de quatre esglésies a la Canònica de Solsona (93/169); indulgències: 427/468), nomenaments d'abats i d'abadesses de Sant Joan de les Abadesses (102/177), Sant Pere de les Puelles, Sant Daniel de Girona, Santa Margalida de Mallorca (104/179), la integració de l'illa de Menorca al bisbat de Mallorca (114/187); nomenament de prior a Sant Pau del Camp (Barcelona) i de Sant Martí Çacosta (Girona) (154-157/230-231), de sagristà de S. Joan de les Abadesses (169/240); nomenament de Guillem de Montcada, O.P. a bisbe d'Urgell (184-190/256-260: 193-194/263-264); altre nomenament d'abadessa a Sant Daniel i a Santa Maria de l'Olivar?, Girona (223-224/290-292); nomenaments d'abat de Roses i de Breda (Girona) (236-237/305-306) i de Sant Pere de Rodes (973 i 975-976/960-963; cf. 986-987/973); algunes concessions al monestir de Ripoll (341-342/394-395; 341-342/394; nomenament d'abat: 963 i 966/953 i 955) i al de Poblet (386/428; 392/432-433; 525-526 i 528-530/566-569; 708-711/726-728; 713-720/730-734); la universitat de Lleida (390/431); confirmació del dret d'acaptar i altres extrems a favor de l'orde de la Mercè (478-479 i 481/514-515 i 518; 561/597; 590/625; 897/893); afers de la Seu de Mallorca (557/593 i 578/610); concessions a Montserrat (614/641; 629/656; nomenament prior: 765-766/774-775) i al bisbe d'Elna (668-669/694-695); assenyalament una concòrdia entre parròquies i convents de Mallorca (1022/1004) i el tancament de cases dels Frares de Penitència (Sacs) (962/712: Perpinyà; 800/803: Barcelona). Assenyalarem l'acta de nomenament del bisbe de Barcelona Ponç de Gualba per set compromissaris del capítol (861/862). Hi ha nombre d'altres dades, però la llista no s'acabaria mai. I una constatació de caràcter general: la documentació d'aquest volum ens dóna un coneixement de la realitat des d'un dels protagonistes; sortosament, gairebé sempre podem conèixer els mateixos afers tal com eren vists per l'altre protagonista per la documentació de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc., reg.* i *CRD.*, en gran part ja coneguda per publicacions diverses de Heinrich Finke, sobretot els *Acta Aragonensia*, de Joan Reglà i de tants d'altres, sense que els dits fons s'hagin ja esgotat.

L'edició és tècnicament agradable i el seu responsable hi ha esmerçat no sols feina ans també condícia en dos punts: a presentar una transcripció sense faltes de llatí; i acceptable quant a la identificació dels topònims catalans; i encara que sovint se n'ha sortit, algunes vegades la correcció sembla haver estat superior a la seves forces o almenys al seu esforç, començant per la comprensió del text, car no manca el cas en què el regest de l'autor diu justament el contrari d'allò que diu el text (i, vès per on, contra els catalans), com en 569/604, on llegim al final del regest: «Además le anuncia que el Pontífice está muy preocupado por el ataque de ciertas tropas aragonesas contra la ciudad de Génova»; però si no ens en fiem i llegim el text trobem això: «Ad hec turbatus fuit ipse dominus hiis diebus contra ianuenses intrinsecos, audito quod noviter gentem vestram impugnarunt aliqui ex eisdem; et propterea fauor apostolicus erga eos habitus usque modo immutatus est et merito contra illos»: em pensaria que la traducció fidel i literal és aquesta: «De més a més, aquests dies el papa s'ha molestat contra els genovesos amics, en sentir que altra vegada alguns d'ells han atacat gent vostra; per això el favor apostòlic, mantingut fins ara, s'ha modificat, i amb raó, contra ells»: on és, senyor Domínguez, «el ataque de ciertas tropas aragonesas contra la ciudad de Génova»?

Troblem una vintena de vegades (cf. 1034) un cardenal anomenat, segons el present volum ‚Mateo Rubeo Osini’: inexistent; el cardenal diaca de Santa Maria in Porticu es posava, italià com era, ‚Matteo Rosso Orsini’.

Donaré algunes mostres del llatí: ‚pre < pie’; ‚sollemnis < sollempiis’ (217/138/4); ‚Martini < Martini’ (231/156-157/2-2); ‚Iaconum < Iacobum’ (279/211/5); ‚Sede Pontificia < Apostolice Sedis’ (290/348). Però més que apilotar faltes esparses donarà una idea de la correcció del text llatí la revisió d'un sol document, p. e., de l'acta d'elecció de Ponç de Gualba, núm. 861, p. 862 i el resultat ha estat aquest: p. 862, lín. 4: ‚destitita < destituta’; 7: ‚Sartiano < Sarriano’; 8: ‚pastore < pastore’; 9: ‚sattristam < sacristam’; 10: ‚canonicus < canonicum’; p. 863, lín. 4: ‚Raymundo < Raymundus’; 13: ‚fidiciam < fiduciam’; 14: ‚habitu < habito’; 21: ‚ydonea < ydonea’ // ‚concoditer < concorditer’; 24: ‚forsam < forsan’; tres d'aquests variants són faltes: ‚canonicus’ per ‚canonicum’, ‚Raymundo’ per ‚Raymundus’ i ‚habitu’ per ‚habito’; les altres semblen manques d'atenció en el repàs del text. Per una raó o per altra i segurament tenint en compte que la part publicada per Digard ha estat aprofitada, crec que podem dir el següent: les tres faltes de llatí obliguen a posar un interrogant qualitatiu, i les altres obliguen a preguntar si no caldria una mica més de condícia a l'hora de les correccions de proves.

També en el respecte a la llengua catalana dels cognoms, topònims o semblants ha existit voluntat d'encert, però aquest no sempre s'ha fet present, com en el tantes vegades repetit ‚Rossellón aragonés’ (306/362; 304/573; 607/636; 639/669): ara el Rosselló segueix essent terra catalana, tal com segueix demostrant la toponímia, però d'aragonès no ho ha estat mai, tot i pertànyer a la Corona d'Aragó, però no al Regne d'Aragó, o en la repetida ubicació de Tavèrnoles a la província de Barcelona (599/630; 600/631): Tavèrnoles és prop la Seu d'Urgell, tocant a Andorra, província de Lleida; «San Lorenzo de Monte (dióc. de Barcelona y provincia de Gerona)» no existeix: Sant Llorenç del Munt, entre les comarques del Vallès i del Bages, era bisbat i província de Barcelona (10/95, regest); ‚San Julià dal Fon, en la diócesis de Barcelona’, tampoc no existeix: cal suposar que es refereix a Sant Julià d'Alfou (65/144, regest); l'equiparació del genitiu ‚Ioannis’ amb ‚Juánez’ és gairebé un cas extrem tocant a la befa: ‚Ioannis’ és un simple cognom, que, en català i occità va en genitiu i, doncs, senzillament ‚Joan’ (352/402); afegim-hi ‚Rossel’ < ‚Rossell’ (361/409) o ‚Escudero’ < ‚Escuder’ (525/566); Sant Julià ‚de las Vírgenes’ deu ésser ‚de Vèrgens’ (85/161); ‚Ger’ cal suposar que és ‚Gerri’ (137/216; 511/555); ‚Vilariacuto’ < ‚Vilaragut’ (336/387), i la darrera perla ‚Civitas Freta’ < ‚Civitas Fracta’, és a dir, Mataró (384/426); també en aquest punt la llista podria ésser inacabable.

Una darrera paraula, sobre el títol, que promet documents de Bonifaci VIII ‚referentes a España’ i ha caigut en una opció política que, almenys, és anacrònica; perquè, si ‚España’ es refereix a la situació actual no sols és anacrònica, sinó falsa, car el volum també conté la documentació portuguesa, que de cap manera no pertany a l'Espanya actual, de la mateixa manera que no hi pertany la rossellonesa; i amb això de cap manera no vull dir que l'una o l'altra o

ambdues hi siguin sobrereres. I si ‚Espanya‘ no es refereix a l'actual ‚Reino de España‘, ans a la situació dels darrers anys del segle XIII i primers del XIV, la falsedat és molt més gran, car el mot ‚Espanya‘ en aquell moment encara potser no havia acabat el seu desplaçament, que, almenys a Catalunya, passava de significar ‚terra del' Islam en la Península Ibèrica‘ a designar només ‚la corona de Castella‘; per això calia evitar una denominació política i anar a una de purament geogràfica, vàlida per a aquell moment i per a tots els qui hi eren implicats, Portugal inclòs. No seria difícil de trobar-la. Ara és de doldre que s'hagi barrejat una noció política a una edició de documents, que són vàlids per ells mateixos, sense connotacions de propaganda nacionalista.

Repetim que l'editorial ha fet un gran esforç, que potser no tothom li agrairà; raó de més per proclamar-ho; el responsable de l'edició hi ha tingut un treball més que considerable, però li ha mancat quelcom per arribar a la qualitat que és exigible en treballs d'aquesta naturalesa, i li augurem que tingui més condícia en el futur, també en l'elecció de paraules amb càrrega política. Perquè edicions d'aquestes s'han de fer regraciar per elles mateixes, altrament perden validesa.

No ens podem excusar d'una observació de naturalesa econòmica: hom pot llegir, de tant en tant, que el temps de Jaume II fou considerat pel poble com una època de benestar econòmic; en aquest recull documental en podem trobar alguna raó, en el sentit que aquella pau posterior a les Vespres Sicilianes i a la Croada contra Catalunya, va comportar, per exemple, d'una banda, la comanda de construcció en pocs mesos de vuitanta galeres (que foren rebaixades a setanta) en les drassanes del comte de Barcelona i de l'altra l'acordament de cinc-cents cavallers i tres mil soldats de peu en les seves terres (sense comptar la xurma per a les galeres), econòmicament tot a càrrec del papa (530-532; 18 XII 1297), el qual, passats més de dos anys, es manifestava disposat a repetir l'operació (666/692: 15 I 1300). Dades d'aquesta mena diuen que la pau comportaria una situació d'ocupació plena, sense que hi hagués lloc per a desocupats vagant pels carrers ni famílies sense feina.

Josep Perarnau

Jaume RIERA I SANS, *Els poders públics i les sinagogues. Segles XIII-XV* (Girona judaica, 3), Girona, Patronat Call de Girona 2006, 638 pp.

Tal com el lector pot deduir de la bibliografia de la pàgina 235, el llibre que té a les mans arriba després que durant més de deu anys l'autor s'ha anat interessant pel tema de les sinagogues de la Baixa Edat Mitjana (després desaparegueren víctimes de la Inquisición Española), especialitzant així els seus estudis sobre judaisme en els Països Catalans, i publicant el resultat dels seus estudis. Ara, els ha dedicat un volum, la primera part del qual, després del pròleg ([9-13]), és composta d'un estudi introductori, que sintetitza els resultats acabats d'esmentar i s'acaba amb un recull bibliogràfic (231-236); la part principal del volum, però, és l'edició de quatre-cents trenta-vuit documents (237-608), completada amb taules cronològica i toponímica (609-618) i de distribució dels documents segons l'abast geogràfic de llur validesa (619-622), de denominacions de monedes (623-624) i alfabètica de noms de jueus, jueves i conversos (625-632) i de mots hebreus o específics del servei a les sinagogues, en llatí, català i aragonès (633-634).

Per a una publicació dedicada a texts com aquest anuari, la part més interessant són els quatre-cents trenta-vuit documents, la immensa majoria dels quals són transcrits complets (són només resumits en regist els nús. 21, 50, 71, 72, 98, 105, 107-109, 218-219, 251, 303, 319, 337, 342, 359, 363, 365, 377-384, 404-406, 411 i 421), amb una transcripció que es llegeix sense sobresalts, encara que, tal com veurem abans d'acabar la recensió, en algun cas s'hi ha esmunyit qualche petita relliscada (segurament del ‚scriptor‘ de cancelleria). Són datats entre el 1231 i el 1500 i procedeixen principalment de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*, o *Car-*

tes Reials Diplomàtiques, sense tancar la porta a d'altres procedències, com els casos en què un text fou ja publicat per Jaume Villanueva, que tingué accés a arxius que encara no havien sofert els tràngols dels segles XIX i XX, o per la compilació de Shlomo Simonsohn (coneguda dels nostres lectors: cf. «ATCA», XI (1992), 642, núm. 7609), o ha estat trobat més recentment en arxius diocesans de València, de Saragossa o de Tarassona. L'autor ens informa que el seu treball s'ha encaminat a la recopilació documental i que l'estudi inicial és quelcom que vingué en un segon moment. Aquesta recensió es limita al recull de documents.

Col·lecció documental i estudi posterior responen a una intenció explícita: la de col·locar al bell mig de la recerca sobre el judaisme medieval de la Corona Catalanoaragonesa, un tema que sens cap mica de dubte li és fonamental: el de l'edifici de la sinagoga, centre de la vida comunitària, que, no havent estat desconegut en tant que objecte d'estudi, ha seguit fins ara trajectòries diferents i divergents, des de la glòria de la institució a la història de l'art, sense que l'edifici, centre de les aljames, atregués l'atenció. L'autor, en canvi, s'ha centrat en allò que es trobava realment al bell mig de la vida comunitària dels hebreus, sobretot en els segles posteriors a l'anorreament d'allò que restava de l'Estat palestí i a la dispersió dels israelites per tot el món per obra dels romans Titus i Vespasià. Com que en les nostres terres la gran font i la més accessible per al coneixement de la vida jueva medieval, ultra els *Responsa* dels diversos grans raus, com les del barceloní Salomó ben Adret, és la documentació reial, d'ací ve l'intent de l'autor de posar en bloc a l'abast de la mà dels estudiosos la dita font, que des d'ara ha de permetre als possibles interessats en el tema una base d'estudi tan segura com objectiva.

Així que encetem la lectura dels documents, no podem deixar d'estar d'acord amb l'autor quan reafirma «la dependència absoluta de la vida religiosa dels jueus respecte de la monarquia. Absoluta, en el sentit més fort del mot» (224). És el rei qui estableix sinagogues en llocs diversos i el document núm. 16 ens diu clar que només amb permís reial es poden construir sinagogues. Aquesta total submissió a la voluntat del rei explica, per exemple, que Ramon Llull només pogués anar a discutir en la (o en una) sinagoga de Barcelona emparat en el corresponent permís reial. Tot seguit ve la intervenció del rei en l'atribució de seients privats a determinats jueus i, sobretot, la constant intervenció en el nomenament de rabí, rau (o 'rabissa' per a la sinagoga saragossana de les dones: núm. 77), fins al punt que per a la sinagoga major de Saragossa i per a la de Calataiud el rei atorga a la comunitat jueva el dret d'elecció i quan després hi intenta posar els dits, troba que els té agafats perquè la comunitat li protesta la intervenció (núms. 59, 60, 74, 152-155, 160-161), perquè el càrrec de rabí no sols té les funcions relacionades amb la 'thorà', ans també la més material de practicar el degollament dels xais d'acord amb les prescripcions legals (271/458); el doc. 173/367 presenta una exposició ben precisa de les atribucions inherents a l'administració d'una sinagoga.

Però els segles de la Baixa Edat Mitjana les comunitats jueves i també el rei viuen dins la situació de 'Cristiandat', que és la que determina el marc jurídic de la vida, tant personal com col·lectiva; i això vol dir que el bisbe d'un lloc és també autoritat constitutivament reconeguda; per això, tant com els reis són, en general, inclinats a afavorir, també per raons egoïstament monetàries, l'existència i la vida de les aljames, llurs decisions passen pel sedàs episcopal, que vetlla pel compliment de les condicions constitucionals dins les quals la Cristiandat tolera l'existència dins el seu si de cossos que li són, també constitutivament, aliens. Les preses de posició de l'autoritat eclesiàstica es feren sentir, ja des del començament (núm. 12), no sempre foren negatives, com la del bisbe de Vic, el solsoní Ponç de Vilaró, a favor de la sinagoga de Tàrrega (núms. 38, 57); i és digne d'ésser subratllat el fet que aquest Ponç fou, amb el bisbe de València, Ramon Gascó, la persona de confiança tant del papa Bonifaci VIII com de Jaume II, a fi que per les seves mans passessin les quantitats, cal suposar importants, procedents de delmes concedits pel papa al rei a fi de corregir les conseqüències de les Vespres Sicilianes; i tant com Ponç era enraonat, el de València, de més a més canceller reial, es contraposà frontalment a Jaume II per la sinagoga de Morvedre (núm. 263).

La presa de posició extrema en aquesta matèria és representada per la lletra de Guiu Terrena, bisbe, primer, de Mallorca i després d'Elna, que, precisant les prescripcions tant del dret

imperial com del canònic, dibuixava el camp realment estret de les possibilitats legals d'afavorir unilateralment els jueus en la construcció o ampliació de sinagogues (núms. 87 i 89-90).

En aquest punt de la relació entre les dues comunitats de call i cristiandat, ben segur que els documents més interessants són els provocats pel conflicte suscitat a Mallorca pel fet que la sinagoga era tan prop de l'església de Sant Francesc, que les pregàries dels jueus (segurament dites en alta veu, qui sap si cantades, em pregunto si intencionadament amb veu més alta), destorbaven l'ofici diví dels framenors quan les dels uns i dels altres coincidien en la mateixa hora (núms. 26, 27 i sobretot 28); calgué trobar un altre lloc per a la sinagoga (núm. 29). No ens n'anem de Mallorca, perquè, immediatament després de la conquesta calgué trobar un lloc tant per a la sinagoga com per al fossar dels jueus; i mentre la sinagoga era ubicada dins el clos de l'Almudaina, el fossar era situat on en temps de sobirania musulmana hi havia l'alfòndec per als cristians, que tenia l'avantatge d'ésser tancat per tots cantons (núm. 1).

Els paràgrafs precedents donen una mostra de la riquesa d'informacions objectives que ens proporciona aquesta documentació; em limitaré a assenyalar-ne alguna altra; sabem que a Banyoles, Mosse Cabrit, tenia a casa seva una estança «in qua facis tuos liberos erudire» i que aquesta situació es repetia a Figueres i a la Bisbal (núm. 102); devia ésser normal aquesta escola casolana. En un moment determinat, trobem intervenció del rei davant l'inquisidor de torn, demanant-li que no destrueixi els dos ‚midrashim‘ de Calataiud (núm. 80); el 1347, en l'organigrama polític de Catalunya hi havia un ‚comissari dels jueus‘: era el vescomte d'Illa (núm. 131); la jueuaria d'Igualada començà amb una concessió reial a deu famílies, per a les quals les autoritats cristianes han d'assignar «jueria, sinagoga i fossar» (núm. 140/337); dissortadament, per setmana santa, arreu hom ‚matava jueus‘ (Barcelona el 1335, núm. 97; Jaca el 1365, núm. 157).

Fins al ‚pogrom‘ del 1391, els documents sobre les sinagogues ens certifiquen que s'havien quedat petites i envellit i ens trobem amb autèntica febre de reconstruccions, amb bisbes que són més bogals i d'altres que són més estrictes en la interpretació del dret canònic, als quals s'afegeix l'infant Martí (199/389); a l'interior de les sinagogues fa tota la impressió que es vivia en una certa tensió en el sentit d'instrumentalitzar a favor propi les ocasions de prestigi personal (lectures davant la comunitat (215/404; 228/414), regal de corones per a la Thorà (163/359) i dret de guardar-les a casa durant la setmana (178/371; cf. 213/402; 214/403; 215/404); sobretot a Saragossa hi havia quatre famílies principals reconegudes, a les quals calia afegir els dotze prohoms renovables (216/406; 232/427). Pocs dies abans del ‚pogrom‘ el call de la Seu d'Urgell rebia permís episcopal per a la reconstrucció de la pròpia sinagoga (270/457).

Hi ha dos temes que ens toquen més de prop: la destrucció de la documentació de les aljames a mans de les Companyies d'Aventura de la segona meitat del segle XIV, com per exemple la de Vilafranca del Penedès, que no fou l'única (185/377; cf. 235/423); i l'existència en la comunitat de Barcelona d'una ‚Confraria dels Francesos‘, destinada a l'estudi de la Llei o ‚Thorà‘, amb àmplies concessions reials col·lectives (250/437).

El ‚pogrom‘ del 1391 assenyala una fractura, també en la documentació: només com a excepció es troba alguna llicència per a reconstrucció de sinagoga, com la concedida a Tarragona al 1393; en algun cas, com el de Barcelona, la concessió de sinagoga va lligada a la nova erecció d'aljama, després que l'antiga havia estat abolida i la nova és ubicada en el ‚call d'En Sanahuja‘, «subtus et satis prope Castrum Novum dicte civitatis Barchinone» (280/467): el normal és la concessió als edificis de les sinagogues de béns públics o privats i llur transformació en llocs de culte cristià o en cases de comunitats religioses, com és el cas de Vilafranca del Penedès (281/468 i 283/471).

Ja en el segle XV, la *Disputa de Tortosa* i sobretot la consegüent constitució de Benet XIII, *Etsi doctoris gentium*, amb la derivada pragmàtica reial imposant en la realitat les prescripcions pontifícies, foren el punt entorn al qual girà tota la praxi de les autoritats tant religioses, com també civils, començant pels reis Trastámara, envers els jueus, les comunitats jueves i les sinagogues; ja no calia tancar les darreres perquè allò que havia desaparegut, almenys mirades les

coses globalment, eren els mateixos calls. En un primer moment, només a tall d'excepció trobem decisions reials a favor de la reconstrucció d'alguna sinagoga: Taust (373/553), Girona (393/566 i 389-390/563), Tarragona (427/597); fins i tot les dites decisions procuraren d'atudar el ressò de les prèdiques de fra Mateu d'Agrigento, continuadores de les de mestre Vicent Ferrer i de les prescripcions de Benet XIII (377/557). Morvedre destaca per la seva normalitat, també per la vigència i virulència de partits interns (422/593; 425/596), fins al punt que en la liquidació de la sinagoga de Borriana, les restes de béns mòbils anaren a Morvedre (461/601). Però el 1419, la corona havia de fer marxa enrere i revocava la pragmàtica del Ferran I, en això acòlit de Benet XIII (367/547; 368/547; 369/548; 371/551; 374/554; 377/557). Després que el 1492 el mateix rei Ferran II confessava que «expellimus et abicimus perfidos iudeos ab universis regnis nostris» (434/603), la liquidació d'allò que restava de les aljames és total; quant a les sinagogues, poden ésser paradigmàtics els casos de Borja, on desapareguts els jueus, la sinagoga és oferta als sarraïns i, doncs, convertida en mesquita (433/603); i el de Jaca, donada al consell municipal, el qual la destina a escola d'Arts i Doctrina (434/603-604).

L'edició és completada amb una taula cronològica dels 438 documents (609-618); amb una altra de distribució dels documents segons l'abast de la seva validesa, per tant d'acord amb topònims aplegats per regnes (619-621); amb una terça de documents eclesiàstics (622); amb una quarta de monedes (623-624); amb una cinquena d'alfabètica per a jueus, jueves i conversos (625-632) i amb una sisena de les denominacions hebrees, tant d'oficis com de coses (633-634).

No cal dir que aquest conjunt de 438 documents relatiu a sinagogues és d'una riquesa de dades que el fa indispensable per a l'estudi tant d'aljames i calls de Catalunya com per al de les relacions entre aquella comunitat i la cristiana i els seus jerarques durant els segles XIII-XV; reconeixement i enhorabona a autor i editor són de justícia, també per la qualitat de les transcripcions llatines. Això no obstant m'han causat extranyesa alguns casos, segurament més falles de llatí dels redactors que del transcriptor: «compellunt idem iudeum < compellunt eundem iudeum» (86/295/8-9); «per simples iudeos < per simplices iudeos» (87/296/28); «maiores eorum, qui fidem Trinitatis habebant» < «maiores eorum, qui fidem Trinitatis [non] habebant» (87/296/29); «in contemptu fidei et subversionem < in contemptum fidei et subversionem» (87/297/29); «quo tante impietatis scelerem < quo tante impietatis scelere» (87/297/34); acabem amb la frase «bona que possidebant ipsos», quan el sentit no és pas que els béns posseïen o eren amos dels jueus, ans que els jueus posseïen béns, i per tant esperaria «bona que possidebant ipsi» (434/603/lín. 3-4 del text).

Josep Perarnau

Ramon LLULL, *Retòrica nova*. Edició a cura de Josep BATALLA, Lluís CABRÉ i Marcel ORTÍN. Amb una presentació de la col·lecció per Anthony BONNER i una introducció a l'Art per Robert PRING-MILL (Traducció de l'obra llatina de Ramon Llull, 1), Turnhout i Santa Coloma de Queralt, Brepols i Edendum 2006, 226 pp.

Aquest llibre ha d'ésser saludat doblement, per allò que és en ell mateix i per allò que significa tant per al present com per al futur.

En ell mateix és l'edició d'un text de Llull, escrit inicialment en català, però només conservat en traducció llatina, la *Rhetorica nova*, ací publicada amb retrotraducció catalana actual, en pàgines encarades. Segurament trobaríem en la història editorial lul·liana algun precedent per a aquest gènere d'edicions, però per ventura cap que es presentés com a inici d'un treball i d'unes publicacions que responen a una intenció, la de seguir posant a l'abast del públic altres obres de Ramon Llull i de fer-ho en complicitat amb l'editorial belga que en aquest moment representa el màxim europeu i mundial d'edició dels textos d'herència cristiana de tots els temps; en aquest sentit, el presentador de la col·lecció, Anthony Bonner, recorda que, almenys

a l'hora d'editar obres lul·lianes, ens ha estat presentat un Llull doble, l'autor de les escrites en català, publicades bàsicament per les seves valors literàries, i el dels tractats llatins, en els quals s'hauria concentrat l'interès científic i sobretot l',artístic' (11-13). El projecte, doncs, d'oferir obres llatines amb la corresponent traducció catalana, unit al primer producte del programa, ha d'ésser saludat amb sincer aplaudiment: d'entrada, doncs, el nostre, cordialíssim, no els manca, sobretot en un moment en què, ai las! cada dia s'encongeix més el reducte format pels qui llegeixen llatí i l'entenen.

El cos del llibre ens ofereix els següents texts: el primer, de mestre Robert Pring-Mill, s'intitula *Llull i l'«Art d'atrotar veritat»: un sistema medieval d'investigació* (17-33), pàgines que resumeixen «l'abast i els components essencials de l'Art de Llull» (90): ha estat un encert reproduir-les ací; segueix la *Introducció* (35-90), després de la qual entrem en el text llatí i en la traducció catalana de la *Rethorica nova*, text i traducció completades amb notes al peu de les pàgines de la traducció.

La introducció col·loca la nostra *Rethorica* en aquell moment d'entorn el 1300, en què, ja alguns anys després dels *Quatuor libri principiorum*, Ramon Llull semblava perseguir una exposició de la ,seva' forma de veure els temes del quadrivium i així haurien anat eixint de la seva ploma títols com el *Tractatus novus de astronomia* del 1297, i el *Liber de geometria nova et compendiosa* del 1299; un any i escaig més tard arribaria el torn a un tema del trivium, a una de les ,artes sermocinales' en l'original català, dissortadament perdut, de la *Retòrica nova*, i dos anys més tard en la seva traducció llatina; remarcuem la repetició de la qualitat de ,nou' en aquests títols; també la insistència amb la qual l'introducció afirma que la intenció de l'autor no era la d'escriure una *Ars praedicandi* (35-41).

La part més extensa d'aquesta introducció refà les relacions entre el nostre llibre i la tradició de doctrina retòrica tant clàssica com medieval, més ben dit, clàssica i medieval, perquè la segona és continuació i integració de la primera: hi trobem repetida la constatació que Llull coneixia certament la doctrina tradicional de l'escola sobre retòrica (53 i 56), però «no és fàcil de trobar punts de contacte entre aquesta singular concepció lul·liana i les idees medievals» (52; cf. 49); en aquestes pàgines l'autor subratlla constantment el paral·lelisme, gairebé diria la continuïtat, entre les explicacions dels mestres escolàstics i la doctrina de la *Rethorica nova*; per això constata certes coincidències, com la que presenta la retòrica com una art persuasiva i aquella segons la qual «l'acompliment d'aquesta finalitat demana el plaer de l'oient» (55; cf. 59) i arriba a trobar entre ambdues doctrines un cert paral·lelisme estructural (51-58) i, a fi de veure-ho més de prop, ens acompanya en una lectura dels successius apartats del tractat (58-88).

Ara, ni que sigui demanant disculpes, exposaré la meua manera de veure aquest tema: l'autor de la introducció resumeix en dues les raons de l'existència i, doncs, els objectius de la *Rethorica nova*: la de fer arribar la seva Art a l'oratória, i, retocant una mica la tesi de Jordi Rubió, la de formular una teòrica de la predicació, una ,nova ars praedicandi'; el retoc d'En Josep Batalla (i m'hi associo) consisteix a subratllar que en elaborar el nostre llibre, «Llull pensava en un destinatari laic, en última instància: un receptor i, potser també, un productor de parlaments de tota llei» (37-41; el fragment textual: 41). Però resulta que, havent intentat de precisar sentit, raó d'ésser, i finalitat i, per tant, personalitat del ,nostre' llibre, en encetar la introducció a la lectura de la seva quarta part, «id est *De caritate*» (204), l'amic Batalla, no es pot estar de formular la pregunta encertada: «què hi fa la caritat al final d'un tractat de retòrica» (81).

No tinc cap pretensió de respondre a la pregunta; el mateix amic Batalla, d'alguna manera o altra ha fet referència a la doctrina lul·liana (tan bàsica) de la primera i segona intenció; però aquesta només és una referència genèrica, de la mateixa manera que la doctrina acabada d'esmentar és genèrica. Per contra, crec que un intent de copsar el sentit de la *Rethorica nova* s'ha d'encetar amb aquesta afirmació: allò que diferencia la retòrica de Llull de les altres conegudes almenys des d'Aristòtil i reelaborades constantment en innumbrables *Artes praedicandi* fins a les acabades del segle XIII, el segle dels grans ordes dedicats a la predicació, són justament els dos darrers capítols, el terç dedicat als divuit principis de l'explicació lul·liana de la

realitat i de la seva coneixença (164-202) i el quart sobre la caritat (204-216).

Després de totes les informacions sobre la presència de cada un dels temes engrunats, ja en la teoria retòrica grega, llatina i medieval, caldria, per començar a comprendre què és la lul·liana, encarar-se amb aquesta pregunta: quina mena de retòrica és aquella que desemboca i que, per tant, s'ha de veure integrada en els dos capítols finals acabats de recordar? Per ventura, les dues seccions primeres, la de l'ordre i la de la bellesa, es podrien trobar incorporades en una definició de ‚rethor‘, que ja no fos únicament ‚vir bonus et dicendi peritus‘, ans un home, que essent «similitudo divinae et beatissimae Trinitatis» (124, núm. 39), justament en virtut dels ‚principis‘ o ‚dignitats‘ divines reflectits en ell (quarta part), en projectar-se per mitjà de la seva paraula damunt la societat, exactament com la ‚beatissima Trinitas‘ i com la velleta que clou aquest tractat lul·lià, «prout sciaret et posset, Deo servire cupiebat» (216/núm. 200).

Ja he dit al començament que allò que dona fesomia pròpia a la sèrie encapçalada per l'actual volum és la seva traducció catalana. Traduir Llull és molt difícil, ni que només fos perquè la seva prosa (o, més en general, el seu llenguatge) és tan personal i moltes vegades és difícil d'encabir en les expressions del llenguatge corrent; que vagi per endavant que la present traducció al català deu haver costat una autèntica feïnada, per la qual tots els qui hi han intervingut han d'ésser cordialment remerciats. Això no obstant, només d'encetar la lectura i en una frase que no té res d'artística, trobo que el català no arriba a donar tot el sentit del llatí: «...consequitur ut quanto verba fuerint amplius ordinata magisque ornata, tanto ampliori pulchritudine venustentur...»: i diu la traducció: «...se'n segueix que com més ben ordenades i ornades siguin les paraules, més plenes seran de bellesa...» (92-93, núm. 1): el ‚quanto‘ és traduït en el ‚com‘, però el ‚tanto‘ no té traducció, i, per tant, es perd la consecutiva.

El text llatí no crec que contingui faltes de les anomenades garrafals, però les petites manques hi són, per al meu gust, excessives: 116/27/2: ‚priulata‘ < ‚privata‘; 120/34/8-9: ‚et enim‘ < ‚etenim‘ (o almenys: ‚et-/ enim‘); 134/50 II/7: ‚ingenii‘ < ‚ingenui‘ (?); 136/51/7: ‚colummbam‘ < ‚columbam‘; 138/55/6: ‚praeferentur‘ < ‚praeferantur‘ (si ‚sint‘); 140/58/4: ‚declinaverit, ad occasum‘ < ‚declinaverit ad occasum‘; 144/65/3: ‚bonitatem dominium‘ < ‚bonitatem, dominium‘; 144/65/6: ‚scitis‘ < ‚sitis‘; 148/73/2: ‚nominibus, substantivis‘ < ‚nominibus substantivis‘; 162/137/2: ‚onmino‘ < ‚omnino‘; 164/141/1: ‚mfrascripta‘ < ‚infrascripta‘; 168/148/8: ‚super onme‘ < ‚super omne‘; 172/153/4: ‚onmia‘ < ‚omnia‘. Només he de dir que aquesta llista no és resultat d'una recerca sistemàtica.

Però són només esquitxos que no afecten per res la substància del llibre; l'obra, per contra, ha d'ésser saludable, com allò que és: una nova edició d'una obra de Ramon Llull, més encara, la resposta a una clara necessitat que ara, assassinat el llatí, comença de trobar satisfactòria resposta. Estic segur, de més a més, que en els llibres vinents, hauran desaparegut aquests esquitxos.

Enhorabona, doncs, per aquest llibre tan digne i tan ben presentat.

Josep Perarnau

Anthony BONNER, *The Art and Logic of Ramon Llull. A User's Guide* (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, XCV), Leiden – Boston, Brill 2007, XX + 334 pp.

Pocs fets hi deu haver tan importants en ells mateixos i tan curulls de repercussions científiques en el camp de la recerca europea (i, per tant, universal, com la plena recepció de les obres d'Aristòtil, especialment de la *Física* i de la *Metafísica*, entorn el 1250, i la polèmica que provocà en l'Estudi de París. La llarga rècula de descobriments transcedents en el camp de les ciències de la naturalesa fins als nostres dies n'és la prova i les exposicions històriques d'aquelles lluites augmenten cada dia la immensitat de la bibliografia que els és dedicada.

En el nostre país tenim la possibilitat de concentrar en el cas de Ramon Llull el coneixement d'aquell impacte i de la problemàtica que suscità. Format científicament a Mallorca (o a

Montpeller) en la línia tradicional que venia dels antics, pagans o cristians, els mateixos anys que a París hom vivia al bell mig de la lluita dialèctica, ell rebé l'impacte de les conseqüències de la recepció aristotèlica en les seves successives visites a la Universitat Parisenca, impacte que, tal com ja sabem (cf. «ATCA», XXVI (2007), 638-644), l'obligà a una revisió de les seves posicions epistemològiques.

Tot i que el nou llibre del prof. Bonner ni en el títol ni en el seu interior no s'ocupa de la recepció d'Aristòtil ni en la Universitat de París ni per part de Ramon Llull, l'estudi de l'evolució de l'Art lul·liana i dels títols en els quals la dita evolució és perceptible, no és altra cosa que una recerca de les conseqüències que la recepció d'Aristòtil per la Universitat de París i sobretot per la seva facultat d'Arts (o de Filosofia, és a dir, d'epistemologia), tingué, com a repercussió i impacte personal en el mateix Ramon Llull i en l'evolució de la seva Art, que la féu passar de la coneguda com a etapa ,quaternària' a l'anomenada ,ternària'; i etc.

En el llibre que ens ocupa, l'objecte damunt el qual es concentra tota l'atenció de l'autor és l',Art' i s'hi concentra de forma diacrònica, des del moment en què les figuracions artístiques lul·lianes es presenten al possible lector entorn el 1275 en l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, fins a les darreres batusses amb els averroistes parisencs entorn a la validesa de certes formulacions sil·logístiques en la darrera estada de Ramon Llull en l'aleshores gran ciutat universitària entorn el 1310, figuracions i explicacions que ja en el primer contacte amb l'estudiantina parisenca abans del 1280 suscitaren tal contraposició que arribà al refús i obligà l'autor a retirar-se a Montpeller i encetar una profunda revisió de les formes com era presentada la ,ciència' lul·liana. I així, després de la *Introducció* (1-25), ens és presentat un capítol dedicat a la fase quaternària (26-92), un altre sobre els canvis introduïts en l'esquema quaternari després de la ja coneguda experiència negativa de París (93-120), el quart ja directament enfocat damunt la fase ternària (121-187) i el cinquè sobre la lògica de la fase post-ternària (188-255), després del qual trobem una visió de conjunt (256-299) i alguns apèndixs (301-310), la bibliografia (311-319), la taula d'obres lul·lianes citades (321-324) i la d'antropònims i temes (325-333).

En el capítol sisè, l'autor mateix ens ha oferta una visió de conjunt, segons la qual el sistema de Ramon Llull hauria passat per quatre fases, definides a base dels títols de quatre llibres lul·lians: l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*, l'*Ars demonstrativa*, l'*Ars generalis ultima* i la *Lògica nova*.

La primera seria paral·lela als *Tòpics* d'Aristòtil i al *De differentiis topicis* de Boeci; la segona equivaldria als *Analítics posteriors* aristotèlics; la terça manté el paral·lelisme amb el darrer llibre aristotèlic tant com aquest també pretén d'oferir la base per a una ciència aplicable a tots els camps del saber, una ,ciència de ciències'; la quarta, finalment, entra en la dinàmica demostrativa dels sil·logismes, com els *Analytica priora* d'Aristòtil. El camí ens hauria conduït d'una ,pars inveniendi' a una ,pars iudicandi', és a dir al tema de la ,demostració', atès que l'Estagirita ho tenia clar: «entenc per ,demostració' un sil·logisme que genera coneixement científic» (256-259).

El mateix prof. Bonner ens explica més i resumeix el sentit d'aquestes quatre passes o ,persuasive strategies', dient que Llull

«going from one based on signification and metaphor, to one based on the testing of hypotheses, one based on definitions and ,mixture', to a full-blown incursion into logic proper» (261).

El present títol conté una exposició detalladament analítica dels elements artístics que Ramon Llull introduí en l'explicció de cada un dels dits passos i en els corresponents llibres. De més a més, tal com s'esdevé sempre en els bons llibres, hom hi troba quelcom més d'allò que esperava, com per exemple, que una doctrina tan important en la història del lul·lisme, com la dels ,punts transcendents', no pertany als estrats més originals de l'art lul·liana, ans només compareix en l'*Ars inventiva veritatis* i en l'*Ars amativa*, a Montpeller el 1290, dins la

reflexió ocasionada per l'experiència de la primera estada a París, quan tingué necessitat de clarificar davant els ,innovators' aristotèlics el significat de la paraula ,demostració' (119-120); o les informacions sobre la primera compareixença dels correlatius en la *Lectura super figuras Artis demonstrativae* (108 i 110), o sobre la lluita doctrinal contemporània entre tomistes (els ,Thomatistae' d'Arnau de Vilanova) i augustinians (entre els quals es trobava Llull) a l'Estudi de París entorn la demostrabilitat de la creació ,ex nihilo' (152).

Tant per la part analítica, en estudiar els diferents passos de l'elaboració de l'art, com pel capítol sisè de la visió de conjunt (per cert, m'atreviria a aconsellar el possible lector que comencés la lectura per aquest capítol i després s'immergís en els anteriors), aquest és un llibre que en endavant caldrà tenir sempre a l'abast de la mà; de la mateixa manera que cal ja remercier molt sincerament el prof. Bonner per les llargues temporades d'anàlisi i comparació dels successius textos lul·lians, que hi són enterrades.

Aquest judici no vol dir que el lector crític no hagi trobat quelcom a dir, com per exemple en relació a un problema de fons: n'està segur el prof. Bonner que «Llull was not a speculative theologian...?» (IX); m'he adonat que en el tema de la ,significació-demostració' (261-266), mai no és citat el *Llibre de contemplació*, que certament hauria tingut quelcom a dir en el tema. Alguna expressió llatina podria ésser més encertada, com els *Principia philosophia* (264), que haurien d'ésser o *Principia philosophica* o *Principia philosophiae* (o *philosophie*). El meu (limitadíssim) contacte amb el català de Llull i l'encara més limitat amb la llengua anglesa no sé si em permetria d'afirmar que ,mostrar' equival a ,show' i sinònims (267); més aviat em veuria amb cor d'afirmar que ,mostrar' és el ,terminus technicus' de la relació pedagògica més elemental, la d'un mestre (de primeríssim ensenyament) o d'una mare o d'un pare amb el seu deixeble o filllet, però lluny de qualsevol ,demostració'.

El llibre, però, és allò que n'hem dit en el cos de la recensió i aquesta, per tant, només pot acabar remerciant l'autor i desitjant-li que ,per molta anys' pugui fer semblants obres.

Josep Perarnau

Maurizio CAMBI, *La Machina del discorso. Lullismo e retorica negli scritti latini di Giordano Bruno* (La Cultura storica, 20. Collana di testi e studi diretta da G. Cacciatore e F. Tessitore), Napoli, Liguori 2002, pp. XVII + 223.

El volume di Maurizio Cambi è composto da sei corposi saggi, preceduti da un'introduzione dell'autore e da una presentazione iniziale di Michele Ciliberto. Prima di esporre al lettore i meriti del lavoro di Cambi, Ciliberto traccia sinteticamente una mappa degli studi bruniani a partire dall'opera di Felice Tocco, fino a giungere agli attuali studi della "nuova generazione di brunisti", sottolineando come questi ultimi, muovendosi in una prospettiva critica che concede molto spazio ad una estesa indagine dei ,loci paralleli', mostrino quale tratto essenziale della loro ricerca il confronto sistematico tra la produzione latina e volgare del Nolano. Non manca inoltre di ricordare Ciliberto l'importanza che ha avuto in questo ambito di studi quella interpretazione del Rinascimento, sviluppata soprattutto da Eugenio Garin, Paolo Rossi, Frances Yates e Cesare Vasoli.

Nell'introduzione, Cambi informa il lettore sull'atteggiamento del Nolano riguardo l',ars oratoria'. Abbandonando la superficie e penetrando la nolana filosofia, attraverso il confronto serrato fra le opere, si delinea un quadro complesso in cui il giudizio negativo che emerge dai *Dialoghi italiani*, in cui l',ars bene dicendi' è lo strumento attraverso cui i sofisti, i retori ed i grammatici accomunati dalla medesima «turpitudine di pertinace ignoranza» uccidono la verità proferendo imbellettate menzogne, trova parziale attenuazione, per esempio, negli ultimi trattati dedicati alla magia, in cui viene riconosciuta una certa affinità tra il retore ed il mago, possessori entrambi delle tecniche per la manipolazione della volontà. Bruno attacca indistintamente tanto i seguaci di Aristotele, «miopi pedanti che manifestano la loro asinità»,

quanto gli esponenti della nuova retorica umanistica quali «il francese arcipedeante» Pietro Ramo o lo «sterco dei pedanti italiano» Francesco Patrizi. L'aderenza perfetta ai canoni stilistici nella costruzione dell',oratio', ritiene il Nolano, non esime l'oratore dalla ricerca e dalla comunicazione del vero. La sapienza dell'oratore, intesa nei termini di una conoscenza delle verità di natura, è determinante affinché il trasferimento dei concetti dal soggetto che produce enunciati a colui che li riceve sia attuato, e si raggiunga dunque il fine della persuasione. Colui che conosce le proprietà di tutto ciò che esiste utilizza inoltre, quale veicolo che predispone al convincimento, la passione intesa nella sua accezione di amore in quanto ,vinculum'. Il vincolo di reciprocità tra vincolante e vincolato è una condizione irrinunciabile per il fine stesso della retorica. Il retore come il mago utilizza quale ,medium' il vincolo: come il primo utilizza i ,vincula' per legare a sé l'interlocutore e piegarlo al proprio potere, così il secondo, attraverso questi, afferma la sua volontà sulla natura.

Nel primo saggio poi Cambi prende in considerazione il *De lampade combinatoria lulliana*, primo testo pubblicato dal filosofo italiano nella città di Wittenberg e stampato nei primi mesi del 1587. Il proposito che muove Bruno a realizzare questo commentario lulliano è quello di rendere omaggio ai professori di quella città, vera e propria «Atene germanica», che tanto benevolmente l'aveva accolto. Nel presentare ai lettori tedeschi il suo trattato, egli non nasconde le difficoltà insite nell'arte del Beato maiorchino, ma sostiene con vigore che i vantaggi ottenibili attraverso l',ars' in tutte le scienze ripagano di gran lunga gli sforzi sostenuti per apprenderla. L'infallibilità dell',ars' è garantita dalla sua origine divina: Dio stesso infatti, attraverso l'illuminazione ha ispirato il filosofo di Maiorca che, «dapprima stolto ed illetterato, si dimostrò dall'eremo profondo sapiente con l'invenzione di tecniche innumerevoli». Anche il grande Cusano, uomo dall'«*admirandum ingenium*», eccelso tra i filosofi teutonici, si è ampiamente abbeverato alla fonte della logica lulliana, e l'irriverente Paracelso, «*princeps medicorum*», appare ridimensionato rispetto al «*divinus genius*» di Lullo. Il *De lampade combinatoria lulliana*, che lo stesso filosofo di Nola colloca in posizione subordinata rispetto al suo precedente *De compendiosa architectura et complemento artis Lullii*, terza tra le pubblicazioni parigine ed apparsa nel 1582, svolge lo stesso ruolo di semplificazione che il *Doctor Illuminatus* aveva concepito per la sua *Ars Brevis*, nata dall'intenzione di rendere maggiormente intelligibile l'*Ars generalis ultima*; del resto si potrebbe notare come sia l'inventore dell'Arte, sia il suo commentatore, rimandino il lettore, qualora ve ne sia il bisogno, alle loro opere maggiori.

Al di là del compito di ,semplificazione didattica' che il Nolano intende assolvere, nel *De lampade* vi sono degli interventi di implementazione dell'arte che Cambi magistralmente sottolinea. Degna di nota è l'analisi che Bruno compie sul funzionamento della *Quarta Figura*, deputata nella combinatoria lulliana al processo di «meccanizzazione delle combinazioni». Questa figura, la più apprezzata dalla tradizione lulliana perché riassume in sé le precedenti, svolge il compito di mettere in movimento le lettere presenti staticamente nelle prime tre figure. L'interesse bruniano naturalmente era rivolto al vantaggio che l'utilizzo di questa figura poteva apportare nel reperimento di topici utili alla ,compositio' del discorso. Il suo intervento in questo caso non è diretto a mutare la sostanza dell'operazione, ma mira esclusivamente ad una semplificazione della procedura, al fine di facilitare il ,combinator' nell'«*invenire medium*». Egli prospetta, a tal proposito, un diverso sistema di funzionamento della ruota lulliana, costituita, così come ideata dal suo creatore, da tre cerchi concentrici divisi rispettivamente in nove settori all'interno dei quali compaiono le nove lettere dell',*alphabetum artis*'. Scostandosi dall'indicazioni dell'*Ars brevis*, secondo le quali il cerchio esterno rimane immobile e quelli inferiori ruotano contemporaneamente in senso antiorario, rispettivamente l'uno di un settore e l'altro di due, Bruno propone l'immobilità dei due cerchi esterni e la rotazione di quello centrale.

Altra questione su cui Cambi ampiamente si sofferma in questo primo saggio, riguarda la ,*vexata questio*' relativa all'impossibilità di convertire oggetti che non hanno la stessa natura: «*subiectum et predicatum*» possono convertirsi solo «*in identitate essentiae, naturae et numeri*». Ad esempio la combinazione BC (le lettere utilizzate nell'esempio costituiscono l'alfabeto

del sistema lulliano, ad ognuna di esse è legato un principio o dignità), in cui B sta per bonitas e C per magnitudo può essere convertita in CB, poiché può dirsi, senza che si generi una contraddizione, sia «magnitudo bona», sia «bonitas magna», al contrario due soggetti che non hanno la stessa natura come «Deus et Angelus», non «possunt converti». Le difficoltà poi aumentano enormemente, nota il Nolano, nel momento in cui si verificano accostamenti tra virtù e vizi. A tal proposito, al fine di creare un'ulteriore semplificazione alla comprensione dei rapporti tra «vitia et virtutes», Bruno introduce quale 'instrumentativum ethicum' una figura circolare indicata appunto da una W (*Vitia et virtutes*). Questa figura, introdotta per la prima volta da Agrippa nel suo *Commentarium in Artem brevem*, è costituita da tre cerchi concentrici e, al contrario della ruota lulliana, è immobile. Nel cerchio intermedio vengono poste le virtù, nei due cerchi esterni invece trovano posto i vizi, considerati nella loro accezione eccessiva o difettiva. Il concetto di virtù come «medietas», che Bruno utilizza in questo caso, viene preso dagli scritti etici di Aristotele.

Nel secondo saggio Cambi illustra alcuni altri aspetti del Lullismo bruniano, in questo caso occupandosi in particolare delle *Animadversiones circa Lampadem lullianam*, opera in cui Bruno intende chiarire i punti rimasti oscuri nella sua opera precedente. Uno dei punti su cui il filosofo italiano si sofferma in questa sua opera è quello della necessaria memorizzazione dell'alfabeto dell'*Ars Raymundi*. A tal proposito per facilitare il processo di fissazione nella memoria degli elementi dell'*Alphabetum artis* egli ricorre agli strumenti della mnemotecnica, probabilmente mutuati dalla *Rhetorica Ad Herennium*. Richiamando dunque l'opera di alcuni tra i più importanti autori di trattati sull'*ars memoriae*', quali Pietro Ravennate, Rosselli e Romberch, Bruno consiglia di associare ogni lettera dell'alfabeto lulliano (dalla B alla K) ad un'immagine conosciuta, come quella di un parente o di una fanciulla nota, in grado di stimolare la «facoltà memorativa». Oltre a richiamare l'attenzione su questi importanti accorgimenti tecnici introdotti dal Nolano a semplificazione dell'*Ars Raymundi*, Cambi si sofferma inoltre in questo suo secondo saggio sulla questione dell'eternità del mondo. Raimondo Lullo ritiene che solo i barbari «mundum esse aeternum quasi credunt» e giudica pericolosissima la tesi dell'eternità del mondo, sposata da quelli che egli inserisce nella categoria assai ampia degli averroisti. Bruno, al contrario, ritiene che la negazione dell'eternità del mondo conduca inesorabilmente ad imbarazzanti contraddizioni. Egli, avvicinandosi in questo all'ottica cusana dell'infinito spaziale e temporale, ritiene indispensabile superare il «condizionamento della sensibilità» che rende impossibile cogliere l'infinito «nella maniera dell'incomprensibile». Il suo è un mondo che non ha inizio né fine, in cui continuamente l'invariabilità lucreziana degli atomi genera e dissolve infiniti mondi, a testimonianza dell'infinita potenza di Dio. Nonostante l'estrema diversità tra le visioni del mondo proprie ai due filosofi, il filosofo di Nola si serve ancora del prodigioso meccanismo ideato dal Beato maiorchino per dimostrare, paradossalmente, una tesi che l'inventore dell'*ars*' avversava nella maniera più recisa. L'ardimento del Nolano giunge sino al punto di sostituire la *Quarta Figura*, utilizzata da Lullo per la questione dell'eternità del mondo, con la *Prima*. Questa, contrassegnata dalla lettera A, che rappresenta Dio nell'essenza trinitaria, nell'ottica lulliana segue il principio per cui «subiectum mutatur in praedicatum, et e converso» e svolge la funzione di abbinare esclusivamente i nove principi assoluti o 'dignitates'; naturalmente per necessità logica l'unico soggetto al quale questo processo combinatorio di assoluta convertibilità può essere riferito è Dio. Bruno sostanzialmente «mondanizza» il sistema lulliano attraverso la sostituzione del soggetto posto nel centro della prima figura ed indicato dalla lettera A (Dio) con la lettera D, «quod significat coelum et mundum».

Nel terzo saggio l'autore si occupa del *De progressu et lampade venatoria logicorum*, opera composta al fine di confutare le dottrine di Pietro Ramo (Pierre de la Ramée, 1515-1572), filosofo e logico francese che influenzò profondamente con i suoi nuovi principi teorici il dibattito rinascimentale sul nuovo ordine del sapere, sviluppatosi con la crisi del paradigma aristotelico. Il testo, così come oggi appare nell'edizione degli *Opera Latine conscripta* si divide in due parti: il *De progressu logicae venationis* e il *De lampade venatoria logicorum*. Nelle poche pagine che

costituiscono la prima parte, vengono prese in considerazione le varie tipologie di sillogismo ed in particolare le diverse figure che nascono dalla diversa posizione del termine medio. La seconda parte si configura invece come una sostanziale esposizione dell'opera dello Stagirita, secondo le linee guida del commento di Averroè. Nel *De Progressu* i nessi con Lullo sono pochissimi, come pure gli elementi di novità se si esclude una certa originalità nella forma e nell'uso della metafora della caccia: Bruno si limita a confutare gli elementi ,ramisti' con quelli aristotelici.

Come nel *De progressu* il Nolano si è riferito in particolare alla logica, così nell'*Artificium perorandi*, oggetto di indagine del quarto saggio di Cambi, l'argomento d'interesse primario è quello della retorica. La pubblicazione di questo testo, costituito sostanzialmente da appunti da usare per le lezioni presso lo studio di Wittenberg, fu curata dal celebre enciclopedista Johann Heinrich Alsted, titolare della cattedra di filosofia presso l'università di Herborn e maestro di Comenio. Nell'opera, che è un commentario alla *Rhetorica ad Alexandrum*, indebitamente attribuita ad Aristotele, pur condividendo col fondatore del Liceo l'idea di una retorica intesa come facoltà di scoprire in ogni argomento ciò che è in grado di generare persuasione, Bruno dimostra la necessità di andare oltre i rigidi dettami aristotelici nella composizione dell',oratio'. Quello che disturba in maniera particolare il Nolano è l'impostazione logicistica della retorica; la rigida formalità del processo oratorio basato sull'uso dei sillogismi retorici (entimemi) che sacrifica inevitabilmente la capacità inventiva dell',orator' in favore della pedissequa applicazione di una ,technè'. Ancora una volta Bruno ricorre all'*Ars* del Beato di Maiorca per superare ed integrare Aristotele. Struttura infatti «la pars materialis artis» sul meccanismo di combinazione che le tre ,figure' attuano mettendo in movimento le lettere dei tre ,Alphabeta' da lui ideati. Questo meraviglioso ,artificium' avrebbe messo in condizione l',orator' di desumere i principi fondamentali in ogni argomento. È da notare come l'intento di purgare la retorica aristotelica dall'eccessivo formalismo logico abbia condotto il Nolano ad istituire un altro costituito da una foggia ancor più complessa.

Nel quinto saggio, che tecnicamente completa i precedenti, l'autore si occupa della *Lampas triginta statuarum*, con la quale Bruno porta a compimento il ciclo delle ,lampade'. L'opera che, Bruno vivente, non vide il torchio, fu pubblicata insieme alle altre opere inedite nel 1891. Lo scopo del testo è quello di integrare i contenuti del *De Lampade combinatoria lulliana* e del *De progressu et lampade venatoria logicorum* e illuminare, attraverso il radiante soccorso di questa nuova ,lampada', l'umana capacità di giudizio. Il trattato si presenta come un repertorio di idee generali, rappresentate da trenta statue-concetti, attraverso le quali si apre la possibilità al logico di indagare ogni aspetto del reale. Questa suggestiva tecnica di legare ad ogni concetto un'immagine (statua-concetto), al fine di sfruttare l'effetto emotivo quale utile mezzo per la memorizzazione, mostra ancora una volta sul Nolano il marchio indelebile della tradizione dell',ars memoriae'. Nel particolare, il modo di implementazione della *Lampada dei logici* consiste dapprima nell'aumentare quantitativamente il materiale a disposizione dell',orator', fornendogli un maggior numero di ,topoi', dipoi nel fornire immagini suggestive ed un criterio di ordine che faciliti la comprensione e la memorizzazione. Il ricorso ai concetti universali, inoltre, permette all'oratore di potenziare l'arte inventiva, intesa come capacità di scoprire ciò che non si sa. Allo stesso modo la *Lampas combinatoria lulliana*, a cui il Nolano riconosce chiari limiti sia in relazione alla mancanza di ordine nell'esposizione delle varie fasi della meccanica lulliana, sia riguardo la limitatezza delle sue ,dignitates', deve essere integrata attraverso il riferimento alle statue-concetti e alla loro dinamica capacità di produrre, combinandosi, nuovi elementi (i simulacri bruniani hanno una propria facoltà di movimento governata dalle ruote lulliane). Per quanto attiene all'impiego da parte del Bruno di temi lulliani, sembra opportuno segnalare il recupero che egli compie della metafora dell'albero, ricorrente spesso nelle composizioni del Beato maiorchino, utilizzata nella *Lampas* affianco all'idea lulliana di percorribilità discensionale e ascensionale della ,scala naturae', quale sicuro criterio d'ordine (questi due concetti rimandano palesemente a due importanti opere di Lullo: l'*Arbor scientiae* e il *De ascensu et descensu intellectus*).

Completa il volume un sesto saggio in cui Cambi si occupa delle opere dedicate dal Nolano alla magia, prediligendo tra queste il *De magia naturali*. La scelta di trattare in questo contesto tale argomento, che all'apparenza può essere percepita come un azzardato salto qualitativo, mostra la sua ragion d'essere se si inserisce la retorica ed il lullismo di Bruno nel contesto generale della nolana filosofia, permeata da una metafisica esemplaristica e neoplatonica sensibile al gusto per le immagini ed i simboli. La magia di Bruno, questo è uno degli aspetti che Cambi intende sottolineare, riprendendo dei punti già accennati nell'introduzione, rappresenta il mezzo per superare i limiti della retorica. Il retore (,incantator') ed il mago perseguono lo stesso scopo, ma utilizzano linguaggi diversi. La magia, al contrario della retorica, utilizza il linguaggio secreto della natura a cui appartiene quella ,vis' che deriva dalla somiglianza della lingua con le cose stesse. L',orator', adoperando gli idiomi costruiti dall'uomo successivamente alla scomparsa della lingua primigenia, riconducibile per Bruno agli antichi geroglifici egizi, può esercitare il suo potere esclusivamente sulle umane coscienze. Il ,Magus', al contrario, portando a compimento l'ideale, espresso nell',*Asclepius*' e fatto proprio da Ficino e Pico, di uomo quale ,magnum miraculum', realizza prodigi e attraverso il ,furor' raggiunge un livello superiore di conoscenza contemplando Dio nelle cose mondane; come canterà Campanella: «Io l'universo adempio/ Dio contemplando/ a tutte cose interno». I temi trattati in questo ultimo saggio oltre ad illuminare ulteriormente gli argomenti affrontati nei capitoli precedenti, richiamano l'attenzione del lettore sul senso del ,tema magico' nella cultura moderna. Aspirare ad una conoscenza universale in grado di consentire all'uomo il controllo sulla natura, accomuna personaggi che ordinariamente vengono considerati agli antipodi. Tanto Francesco Bacon quanto Cartesio, infatti, per limitare l' esempio a due fra i più noti, concependo la scienza come potenza in grado di trasformare la natura in servizievole ancella, mostrano punti di contatto con il mago di Bruno, da lui stesso definito come sapiente che sa operare: «magus significat hominem sapientem cum virtute agendi».

Questo lavoro di Maurizio Cambi, di indubbia profondità ed erudizione, costituisce certamente un ottimo strumento di studio ed approfondimento per tutti coloro che si occupano di studi bruniani, così come dell'evoluzione e rielaborazione rinascimentale delle dottrine lulliane. Le indicazioni bibliografiche sono abbondanti, ma distribuite solo in nota, purtroppo manca infatti al volume una bibliografia generale.

Paolo Capitanucci

Un formulari i un registre del bisbe de València En Jaume d'Aragó (segle XIV). Edició a cura de Milagros CÀRCEL ORTÍ (Fonsts històriques valencianes, 17), València, Universitat 2005, 444 pp.

La meua ja llarga familiaritat amb manuscrits medievals (i suposo que si fossin d'una altra època, els resultat seria idèntic) m'ha conduït a la convicció que aquells llibres són sempre generosos i que tornen amb escreix la dedicació que hom hi esmerça. Algunes de les pàgines dedicades a exemplars diversos en l'article *Noves dades sobre manuscrits ,espirituals' d'Arnau de Vilanova* d'aquest mateix volum en podrien ésser prova, de la mateixa manera que ho és el llibre que ara ens ocupa.

En realitat, sota aquest títol, els manuscrits escorcollats són dos, tal com ens permet d'endevinar: el del formulari, actual exemplar de Barcelona, BC 1276, procedent de Saragossa, La Cogullada (47-52, i nota 182), i el del registre, actualment a València, Arxiu del Baró de Llaurí (53-55), ambdós segurament, encara que per camins i en temps diversos, procedents de l'Arxiu Diocesà de València, i amb un comú denominador: el bisbe de València Jaume d'Aragó, nét del rei Jaume II, fill de l'infant fra Pere d'Aragó (que després d'haver fet de rei mentre el nebot Pere III el Cerimoniós era personalment a restablir la sobirania damunt Sardenya, entrà en l'orde dels framenors): a base d'aquests ,mèrits', Jaume d'Aragó fou primer bisbe de Tortosa i des-

prés de València; en començar el Cisma d'Occident, cada una de les dues obediències el volgué tenir com a cardenal, la romana potser per atenció al pare, el capdavanter en la nostra Corona a favor de la proromana d'Urbà VIè; ell, però, només quan el rei li ho permeté, acceptà el capel de Climent VII i així es convertí en el primer cardenal de València: les dues parts d'aquest volum, el formulari i el registre ens fan passar davant els ulls els afers d'un bisbe de València en la dècada del 1370 i, amb més detall, uns quants mesos del 1372.

La gran diferència entre els dos llibres rau en el fet que, mentre el 'formulari' és en realitat un exemplar per a ús privat de l'escrivà, un autèntic 'llibre de feina', en el qual els materials no són aplegats de forma lògica o cronològica, sinó, 'tal com vénen' (la traducció catalana de l'*Epistola rei familiaris*, aleshores anomenada *Epistola de sant Bernat a la seva sor* (ff. 44-47), d'En Bernat de Castellambròs, és copiada de manera que parteix dos conjunts d'anotacions del formulari, cosa que converteix aquest no tant en un 'llibre de feina', ans encara en un 'llibre d'estar per casa', en el qual l'escrivà podia trobar, ben barrejadet, tot allò que li interessava per al seu treball i això engloba també aspectes personals i privats del senyor; té raó la professora Cárceles en dir que «aquesta particularitat el fa més valuós i és, fins ara, l'únic formulari episcopal del s. XIV que coneixem, no solament per a la Corona d'Aragó, ans també per a tot Espanya» (50).

El 'registre', en canvi, és allò que resta d'un autèntic 'regestrum' de la documentació oficial del bisbe de València, Jaume d'Aragó, ai las!, limitat a menys de mig any d'aquell pontificat, el dels mesos d'agost-desembre del 1372 (263-416). Així, doncs, el 'formulari' ens ha resultat més generós del que pensàvem, perquè ens ofereix més dades d'aquell pontificat valencià, però sobretot perquè segurament per primera vegada ens proporciona un 'llibre de feina (i d'estar per casa?)' d'un escrivà, aspecte aquest que resulta altament llèpol per a molts investigadors actuals. El 'registre', per la seva banda, conté, ultra la, diguem-ne, documentació normal en la cúria d'un bisbat, peces d'alta vàlua, tal com tractaré d'explicar de seguida.

En realitat, el llibre ens ofereix, després de la bibliografia (12-19), de la presentació dels dos originals (47-54), dels corresponents d'aquell bisbe (26-31; cfr. 249-260) i de les característiques diplomàtiques de la documentació episcopal (32-35), una agrupació temàtica de les lletres en vint-i-nou capítols (37-47), i el regest fet per l'autora tant de cent seixanta-tres documents salvats en el formulari (61-87) com dels dos-cents onze del registre (91-148).

La part principal del volum, transcripció dels dos originals, comença amb la taula del formulari (151-161), segueix amb les cent seixanta-tres mostres textuais (162-248) i s'acaba amb la reproducció completa de dos-cents quatre documents, aquests pertanyents, tal com ja hem dit, a la segona meitat del 1372 (263-416). Dues taules, la d'antropònims (417-431) i la de topònims (433-438) clouen el llibre. Enmig dels texts són reproduïdes dues pàgines, una de cada original (150 i 262).

Deu ésser elemental que la majoria dels documents d'un bisbe consisteixi en nomenaments de rectors o d'encarregats de parròquia i de beneficiats per a les esglésies i altars esparsos pel bisbat i aquest llibre ho confirma. Però la generositat de l'actual aplec rau en la quantitat d'altres dades que ens proporciona sobre extrems per a nosaltres impensables, com és ara el nombre de cristians captius en terres d'Islam que es passaven al mahometisme i, tornats a terres cristianes, demanaven d'ésser reintegrats en l'Església, tal com podem veure en pàg. 63, núm. 14, a 78/108, 80/119, 81/127, 129 i 130, 83/139 i 140, i 229/119; són molts més els captius que per a recobrar la llibertat havien de pidolar, amb l'aprovació del bisbe, l'almoïna dels fidels: 82/131-132, 84/143, 85/150, 153 i 154, 86/158, 159 i 160; 146/206, 205/73, 217/95, 232/127, 233/129, 234/131, 239/143, 242/150, 244/153 i 154, 246/158, 159 i 160 i 385/174. Esmentem un cas fora del comú: el d'un esclau gentil, fet cristià, que aspirava a la llibertat (222/108); i un altre fet, aparentment més llunyà, que ens afecta: en l'Almeria encara musulmana, no hi mancava un alfòndec amb església: allí, el 26 d'octubre del 1371, «in ecclesia catalanorum Almaria», fra Gregori, bisbe de Marrocs i del regne de Granada i legat per a tota l'Àfrica, administrava la tonsura clerical a un noi (359/135), que no degué ésser l'únic.

Un altre capítol ben assortit és el dels estudis i dels llibres: el bisbe donava permís a clergues de dedicar-se un quant temps a l'estudi, un o més anys; sovint només és esmentat el fet d'estudiar, de vegades consta el tema (és ben representat el dret canònic, en relació al qual s'ha d'assenyalar que un dels estudiants rep permís d'assistir durant dos anys a les lliçons explicades per Bonifaci Ferrer [encara no ,fra' en aquell moment] dins el palau episcopal de València: 64/23; un altre tema no gaire demanat era la música: 108/64; 285/28): 94/13, 96/19, 103/45, 106/55, 109/68, 113/82, 115/89, 121/111, 132/150, 135/162, 137/170, 200/63, 295/42, 309/67 i 68, 357/132, 359/137, 392/182 i 401/193. Consta, d'altra banda, que algunes parròquies anaven curtes de llibres: a la d'Oliva mancaven el llegendar dominical i el santoral (64/21 i 22); a Alzira, el llegendar dominical, el saltiri i la consueta (68/44, cf. 366/147); a València, Sant Salvador, el missal (106/56; cf. 270/12); a Canet, el responser dominical i santoral, en un sol volum, i el llegendar dominical i santoral en un altre volum (68/96, 190/46); i a les parròquies de Calp i de Teulada, fins i tot a la Seu de València (capella de santa Llúcia), mancaven llibres en general, sense especificar (144/199 i 348/173; 228/117; 95/15).

En aquest tema d'ensenyament i de llibres hi ha novetat en la parròquia de Xulella: el bisbe, en efecte, reptava el rector d'aquella població i li manava per escrit «quod infra unum mensem haberetis scolarem sive clericum, qui vobiscum cantaret, epistolam legeret et pueros edoceret» (290/34): i així sabem que la situació normal en les parròquies valencianes era que tinguessin un clergue o un estudiant (scolarem'), que, ultra ajudar el culte, fes de mestre de primeres lletres, començant, encara que el text no ho digui, pels rudiments del catecisme, escrits en lletres ben grosses; a Albaida, consta que hi havia escola de gramàtica (l·latina, no cal dir-ho: 127/136).

D'entre les parròquies foranes, en aquest volum destaca Gandia: hi ha crescut molt el nombre de cristians i el rector cercava reforços per a l'administració dels sagraments (199/62); la junta de la Confraria de la Mare de Déu havia elaborat uns estatuts nous i el bisbe els aprovava (180/34); d'altra banda, també devia créixer l'aljama dels jueus, perquè volien sinagoga nova i el bisbe recordava les limitacions legals dels dits edificis, confirmades en la recensió al llibre de Jaume Riera i Sans sobre les sinagogues dins aquesta secció (103/46, 105/52). De tant el tant algun jueu convers passava per València i calia ajudar-lo a obtenir almoïna (237/139 i 140).

Enllà d'això, tenim notícies sobre fets diversos, que completen el quadre: el 1375 València havia estat afectada de pesta i el papa Gregori XI facilitava l'atenció als empestats (241/149); hi ha mostres de vida ermitana, tant femenina (193/52) com masculina (231/123); les abadesses de Santa Clara tant de València com de Xàtiva eren excomunicades per negar-se a contribuir a una talla manada pel papa (127/134 i 272/17); davant el Vicari General una esposa acceptava vida de castedat perquè l'espòs volia entrar a la Cartoixa de Porta Coeli (112/79; 294/39) i el dit Vicari General ho comunicava al prior de la cartoixa (316/79). No sembla, però, que els copistes fossin molt amatents a tenir els registres al dia, car entre la documentació dels primers 1370 s'esmunyí una de les declaracions solemnes, amb què començava el Cisma d'Occident, del 1378 (177/31 i 225/112). En aquest mateix volum, a la secció de *Notes i documents*, un d'aquests és dedicat a la sentència de Jaume d'Aragó sobre el dissortat beguí empordanès, acusat d'heretgia, Jaume Just i l'Hospital dels Beguins (98/27 i 279/284): hi remeto.

No manquen, finalment, les notícies sobre membres diversos de la família del bisbe-cardenal, comtes de Prades i coneguts per aquest cognom: 67/39; 184/39; 187/42; 385/175; també sabem que els Marc, concretament Pere Marc, ja s'havien afincat a Beniarjó: 202/67; 277/23.

En començar em permetia de manifestar la meua convicció que els manuscrits són sempre generosos, generositat de la qual participa la prof. Càrcel per haver acceptat aquesta feïnada i (malgrat les faltes de llatí) la Universitat de València per l'excel·lent presentació: grans mercès!

Els llibres de comptes de la batllia de Morvedre a la fi del segle XIV. Edició a cura d'Aureli SILVESTRE ROMERO (Fonts Històriques Valencianes, 15), València, Universitat 2004, 172 pp.

El batlle era l'executor de la legalitat reial durant els segles en què existí el Regne de València i els registres de les seves actuacions, tant si es tractava del Batlle General com dels batlles de cada una de les viles reials, es troben en l'ARV, *Mestre Racional*: són 11.603 llibres i 53.700 pergamins, en els quals hom pot trobar dades sobre «el terç delme, el fons dels justícies criminal, civil, dels tres-cents sous i locals; els comptes de la mostassafia, el dret d'amortització, les dades de tresoreria de les diferents governacions, el dret del morabati i els altres drets reials» (19).

Morvedre era vila reial i són quaranta-vuit els registres de la seva batllia entre el 1382 i el 1500 (19-20), el primer dels quals, amb la signatura 3985 conté els comptes dels anys 1382-1386, ací transcrits després que l'editor ens hagi recordat què era la institució del 'batlle' o executor de la legalitat reial tant per a tot el regne (Batlle General) com per a les diverses viles reials, i la documentació sobre el dit oficial en l'ARV.

Ací són documentades aquelles actuacions de l'autoritat reial delegada al batlle del lloc, que tenien repercussió econòmica i per això cada un dels quaderns que resumeixen entrades i eixides de diner reial de tot un any tenen dues parts ben definides, una de més senzilla per a les entrades, extremadament senzilla, car es limitava a consignar les quantitats rebudes en concepte de lloguer 'de les rendes i drets del senyor rei' a qui en donava més, normalment un jueu que es deia Jafudà Legem, i les que cada any donaven al rei tant la 'universitat de la vila de Morvedre' com l'aljama dels jueus de la mateixa població o alguna altra entrada escadussera, com el sou que pagava la dona «que es feia scriure per fembra pública» (30).

Les eixides, en canvi, eren més variades car reflectien totes les inversions realitzades en béns de directa titularitat reial, com podia ésser un molí o un bany públic. L'anàlisi o estudi d'aquestes anotacions podrien ésser importants per al coneixement de la situació de l'erari reial, car hom es pot preguntar per què a Morvedre s'ha de reparar directament un molí: no havia estat possible de llogar-lo? O per què calia reparar-lo? Havia estat anys inactiu?

En aquest cas m'he preguntat si el text ofert és prou fidel: en posaré dos exemples:

«Primerament, reebí de Jafudà Legem, juheu de la dita vila, al qual per mi axí com a batle desús dit en públich encant, axí com a més donant, totes les rendes e drets pertanyents al dit senyor rey en la dita vila e en son terme; e-n l'any present foren venudes...» (29).

Segurament caldria haver transcrit així:

«Primerament, reebí de Jafudà Legem, juheu de la dita vila, al qual per mi, axí com a batle desús dit, en públich encant axí com a més donant, totes les rendes e drets pertanyents al dit senyor rey en la dita vila e en son terme, en l'any present foren venudes...».

Després he trobat almenys tres vegades aquesta frase:

«...e tal que no tenia prou ares...» (dues vegades en la pàgina 35 i una almenys en la 36).

Crec que la transcripció hauria de dir:

«... e tal que no tenia prou a res...», és a dir: «no servia per a res».

El darrer quadern és en molts punts divers dels anteriors, ni que només sigui perquè fou presentat el 1399, tretze anys després de l'immediat anterior, i englobava els comptes del dit

batlle Bonafonat de Sant Feliu, des del gener del 1391 al 28 de maig del 1396, en què morí (155); i entre aquells anys hi havia hagut el cèlebre ‚pogrom‘ del 1391 contra els jueus; i els de Morvedre, per indicació del rei, havien estat protegits dins el castell, però havien hagut de pagar «lo salari de mig any de les guaytes del dit castell», servei que els costà mil setanta sous (121); també ho serien els de València, protegits per vuit guaites durant tot un any, que cobraren dos mil dos-cents sous (133; cf. 138, 143, 151, 155); el 1395, de més a més, les rendes resultaren afectades «per ocasió de les morts qui eren en la terra» (126), ja que molts dels drets reials no trobaren arrendador i per això les anotacions d'entrades menudes, cobrades directament en espècie i no pas en diners equivalents, es multipliquen en aquestes pàgines. D'altra banda, l'encant de subhasta global de rendes i drets reials ja no fou guanyat per un jueu com en els anys i quaderns anteriors, ans per «en Francesch de Monçó, notari» (117).

Les dues darreres pàgines del darrer fascicle contenen la liquidació dels comptes de Bonafonat de Sant Feliu, signada pel mestre racional de Martí l'Humà, Pere d'Artés (155-156).

Veig repetit el verb ‚accitar‘ (145, líns. última i terça del final: ‚accitats‘), quan sembla que hauria d'ésser ‚actitar‘ i, doncs, ‚actitats‘.

Al final hi ha taules onomàstica (157-163) i toponímica (165-167).

El curador de l'edició i la Universitat de València ens han posat a l'abast de la mà doble informació, que cal agrair sincerament: d'una banda sabem com el fisc reial requeria damunt una vila directament senyorejada pel rei; de l'altra som informats de com foren salvats els jueus de l'aljama de Morvedre (i almenys alguns de València) en el deplorable pogrom del 1391: acollint-los en el castell i posant-los guardes, que les dues aljames acollides hagueren de pagar.

Josep Perarnau

Ramon SOLER, *Doctrina compendiosa. Francesc Eiximenis discutint ètica professional amb els jurats de València. Per un anònim, potsar Ramon Soler, l'any 1396*. Edició a cura de Curt WITTLIN (Col·lecció Bàsica, 9), Paiporta, Editorial Denes 2006, 152 pp.

Francesc EIXIMENIS, *Llibres, mestres i sermons*. Antologia de textos a cura de David GUIXERAS i Xavier RENEDO. Estudi introductor de Xavier RENEDO (Biblioteca Barcino, 2), Barcelona, Editorial Barcino 2005, 268 pp.

Presentem dos títols on figura d'alguna manera com a autor Francesc Eiximenis, no pas pel fet de tenir en comú el dit nom, ans perquè són mostra de l'interès que l'obra del framenor gironí segueix suscitant en els nostres àmbits universitaris, més enllà de la comprensible voluntat gironina de fer conèixer una pròpia glòria, ai las!, possiblement més reconeguda que coneguda.

I començaré per la *Doctrina compendiosa*, perquè l'amic Curt Wittlin ha tingut la valentia, per no dir la gosadia, d'encapçalar-la no pas amb el nom del mestre venerat, ans amb el d'un jurat en cap de la Ciutat de València: i ho faré d'aquella manera amb què s'encetaven les ‚disputaciones‘ en les universitats, en les quals estudià el mestre framenor i en les solemnes i còsmiques disputes, en les quals almenys hauria assistit, si ja no intervingut qualche vegada, això és, amb un «videtur quod non»: el recompte que Josep Hernando acaba de donar-nos d'exemplars d'obres d'Eiximenis en inventaris ‚post mortem‘ de barcelonins del segle XV («ATCA». XXVI (2007), 401), ens permet de saber que els protocols notariais actualment conservats informen de l'existència de catorze exemplars del text esmentat, quatre dels quals l'atribueixen explícitament a Francesc Eiximenis, un trenta per cent; tot seguit, també ens podem informar del detall que els exemplars del *Llibre dels àngels*, documentats en els mateixos protocols notariais, pugén a la seixantena (seixanta-un, si no m'he descomptat), només tres dels quals són atribuïts a ell: un cinc per cent. És massa fàcil treure'n la conclusió, evidentment sofística, que la *Doctrina compendiosa* seria obra sis vegades més autènticament atribuïble i atribuïda a Eiximenis que el *Llibre dels àngels*. L'autèntica conclusió seria la que, almenys en aquest cas, l'estadís-

tica només ens pot proporcionar la veritat en temes d'estadística, no pas en els d'història literària fàctica (si hi ha dos pollastres per a dos homes, toca un pollastre per a cada home, encara que, si es tracta d'un pobre i un ric, la realitat autèntica no coincideixi amb l'estadística).

Això no obstant, l'autor, seguint «la pista dels trets redaccionals, costums d'escriure deguts a la formació escolar», arriba «a la hipòtesi que l'autor de la *Doctrina* era laic, jurista, connectat amb l'Ajuntament de València» (13).

Un primer argument es basa en una anàlisi de les fonts escrites utilitzades per a demostrar la necessitat d'actuar amb justícia, fins i tot envers els capitans de lladres, font que per a Eiximenis hauria estat Joan de Gal·les i que per a l'autor de la *Doctrina* hauria estat Albertano da Brescia, d'on deriva la doble conclusió que «el *Regiment* i la *Doctrina* no tenen el mateix autor» i que el d'aquesta «es deixa influir més, quant al lèxic, per la seua font... i usa una llengua més moderna» (15-18); també arriba a la conclusió que «l'extensió de les obres era l'única faceta de fra Francesc que no agradava a l'autor de la *Doctrina*» (21).

Qui era aquest 'nou' autor?: el jurat en cap de la ciutat de València que hauria estat prou valent i agosarat per a presentar a la cara del mateix rei Joan I i de la reina Violant el *Memorial de greuges* de la capital del Regne demanant foc nou en la cort del sobirà, on un dels inculpatos, nominalment o no, era el mateix Bernat Metge; la gosadia valgué al jurat en cap la detenció i empresonament immediats, però també la presidència de la comissió del procés contra els oficials reials immediatament després de mort el rei Joan: «aquest autor, propose, era el jurista, jurat i ambaixador de València, Ramon Soler» (27), el qual a la presó hauria tingut, el 1396, temps per a recordar, reelaborar i qui sap si fins i tot escriure, el seu diàleg, que seria «anterior, una mica, a l'*Apologia* i, de tres anys, al *Somni*» de Bernat Metge; Soler, així, hauria estat l'autor del «primer diàleg filosòfic modern a la Península Ibèrica» (27), diàleg en el qual l'autor hauria refet una o unes converses amb Eiximenis i hauria «donat al frare el paper de protagonista i... preferit l'anonimat» (21).

Segueixen unes pàgines que no sols exposen, sembla, la metodologia d'una edició d'un text 'valencià' (27-33), ans encara ens fan saber que l'any 1929 en la col·lecció «Els Nostres Clàssics» el pare Martí de Barcelona hauria preparat l'edició de la *Doctrina compendiosa* «en valencià modern» (29): n'eren conscients el P. Martí i el venerat senyor Josep M. de Casacuberta, que en fou l'editor? I no deixa de sobtar l'existència d'un text 'valencià', quan «set manuscrits de la *Doctrina* es conserven al nord dels Països Catalans i es mencionen còpies, avui perdudes a Perpinyà i a Poblet [i els catorze barcelonins] (també a Mallorca); a València no n'hi ha cap» (26): aquells almenys set copistes catalans s'imposaren l'obligació de transcriure i, doncs, deixar-nos, un text 'valencià'? Veig en els llavis de l'amic Wittlin un incipient somriure davant aquestes preguntes.

Considero que, malgrat allò que diuen els manuscrits barcelonins, l'atribució de la *Doctrina compendiosa* al jurat en cap del Consell municipal de la Ciutat de València, Ramon Soler, ha d'ésser presa en consideració, de la mateixa manera que l'amic Curt Wittlin ha d'ésser cordialment remerciat per aquesta edició tan digna.

* * *

Nacionals i estrangers, tothom es queixa del fet que a hores d'ara encara no tinguem cap edició crítica no sols de les *Opera Omnia* de Francesc Eiximenis, ans ni tan sols una edició fiable ni de tota la seva obra ni de la que més interessa, que és *Lo crestià*. Mentrestant ens hem d'anar servint del volum del prof. Albert Hauf, que aplegà per a les «Cent millors obres de la literatura Catalana» aquells capítols de l'«obra», que li semblaren més indispensables per a un coneixement a l'abast de tota la societat.

Per al framenor gironí dedicar-se a l'estudi previ i a la feina de redactar *Lo crestià* i els seus altres llibres representà un problema que havia estat fortament debatut dins l'orde de framenors, el de la dedicació professional a l'estudi; per això els editors intenten «presentar el punt dolç d'equilibri que va intentar trobar Eiximenis entre la ciència i la pietat cristiana» (20).

Els professors David Guixeras i Xavier Renedo han seguit un camí semblant i complementari alhora del del prof. Hauf: semblant perquè han posat a les mans dels possibles lectors no pas una obra completa del polígraf gironí, ans una tria de capítols o de fragments.

Els, en efecte, han aplegat i posen ací a disposició dels lectors els fragments, sobretot dels *Terç* i *Dotzè del Crestià*, del *Llibre de les dones* i del *Llibre dels àngels*, que contenen «les idees del menoret gironí sobre l'educació i la cultura» (7), facilitant d'aquesta manera al possible lector el coneixement directe de les afirmacions del mestre framenor. L'estudi introductori emmarca els fragments eiximenians en la valoració d'ambdós temes en autors medievals. El cos del llibre és precedit per unes pàgines que resumeixen la biografia i presenten les obres principals del polígraf gironí, de les quals han estat extrets els fragments del present conjunt.

El nucli temàtic és exposat a base de fragments de mestre Eiximenis reunits en quatre apartats, cada un dels quals presenta una explicació inicial i el grup dels corresponents extrets d'Eiximenis: la primera secció porta per títol *Del Paradís a les ciutats* (13-66); segueix el dedicat a *L'educació a la llar* (67-142); el títol de la terça és *Educació i societat* (143-208) i la quarta finalment s'intitula *L'educació a l'escola* (209-244). El llibre es completa amb la bibliografia (245-251) i glossari dels mots dels texts eiximenians que o ja no s'usen o han desplaçat llur sentit —després que la majoria de notes a peu de pàgina coincideixen en idèntica finalitat pedagògica— (243-265).

La lectura de les introduccions i explicacions ens esbossen un idèntikit del framenor gironí, clarament partidari de les formes de vida urbana, entre les quals hi ha la cultura literària com a bé comú de tota una societat, que cada dia va més a escola i, també cada dia més, és escolaritzat en ,romanç', que entre nosaltres és exclusivament en català; per això durant aquell segle (1280-1380) Lluís escriu el *Llibre de contemplació* i Francesc Eiximenis, *Lo crestià*, i a l'altre extrem, els comerciants les seves lletres de mercaderia, passant pels escrivans i notaris que escriuen en català les actes municipals o els *Testaments dels consellers*. Eiximenis sap descriure aquella necessitat social de ,saber de lletra' i justificar-la; i el llibre de Guiteras-Renedo posa en safata a l'abast del lector actual les seves percepcions socials i els raonaments amb què les eleva a fet de civilització.

Josep Perarnau

Stefano Maria CINGOLANI, *Bernat Metge. Lo somni. Edició crítica* (Els Nostres Clàssics), Barcelona, Editorial Barcino 2006, 302 pp.

Vet-aquí l'edició crítica de *Lo Somni*, que Cingolani havia promès en una obra en el seu moment ja comentada en aquest anuari (cf. «ATCA», 22 [2003], 778-781). Aquella obra, escrita el mateix moment que Cingolani ultimava l'edició crítica, és el pròleg veritable d'aquesta, perquè les pàgines introductòries del volum, en la part que van des de la 13 a la 105, són un resum i només ocasionalment un complement del que ja quedava dit en el llibre anterior de Cingolani sobre Metge.

Moltes de les coses dites aleshores necessitaven una verificació, una confirmació o una prova. Cingolani les aporta ara. Començarem fixant-nos en els criteris referents a la crítica del text adoptats i exposats amb tot detall per l'autor. En aquesta matèria, Cingolani s'ha decidit per innovar. Les edicions anteriors de *Lo Somni* (Miquel i Planas, Casacuberta, Riquer, Badia) havien pres com a text base el ms. de la Universitat de Barcelona (U), complet, però potser el més modern i manipulat des del punt de vista de la llengua. Cingolani pren com a base el ms. de l'Ateneu Barcelonès (A), que conté algunes llacunes, bo i essent el més acostat a l'original. L'existència d'un arquetip es dedueix per la tradició d'una sèrie d'errors que presenten tots els mss. L'arquetip es bifurca en dues famílies: *U* (ms. 17 de la BU) i *OAP* (mss. BC 831, Ateneu Barcelonès 3, BNF esp. 305); dins la segona, *AP* es configura com una subfamília. Cingolani estudia i discuteix detalladament les característiques de les dues famílies, per tal d'arribar a

poder establir amb convicció l'*stemma* bipartit, dins el qual s'aprecia la subfamília formada pels manuscrits referits. Finalment l'opció per a prendre com a text base el ms. A es deu a tres motius: «A presenta, en general, un estat de la llengua —de la grafia, de la morfologia i de la sintaxi— més arcaic, més llatinitzant i més proper a les fonts» (p. 119).

L'ecclòtica de Cingolani és neolachmaniana, és a dir, no mecànica. Ha arribat a aquesta conclusió gràcies a l'estudi de les fonts, del qual parlarem més avall. Cingolani erigeix en criteri d'edició la fidelitat als models textuals: quan hi ha varietat de lliçons, tria aquella que correspon més fidelment a una citació identificada. La llatinitat lèxica i sintàctica és un altre criteri per l'elecció de variants (i, en aquest aspecte, demostra la superioritat de la subfamília AP davant U). Sobre la preferència a favor d'una lliçó arcaica contra una d'actualitzada, no cal insistir-hi.

Per aquest sol fet, l'edició de Cingolani ja valia la pena que fos empresa, perquè no s'ha tractat d'un refregit amb quatre retocs ocasionals, sinó d'un replantejament a fons del problema. Cingolani ha obviat de presentar en aquesta edició un estudi del medi on prosperaren les còpies de l'obra decisiva de Bernat Metge, estudi que probablement li hauria fornint pistes per a entendre alguns dels fenòmens de la tradició del text. Tanmateix l'exposició molt meditada de l'ecclòtica que utilitza i el treball sobre les fonts medicianes constitueixen un bon punt de partida per a l'estudi de la recepció textual de *Lo somni*, inseparable, a parer nostre, de la recepció de l'obra en un sentit cultural més ampli.

Seguint el que ja havia dit en el seu estudi anterior, Cingolani presenta novament els resultats obtinguts en l'estudi de les fonts de *Lo somni*, amb l'avantatge que ara el text íntegre d'aquestes es publica en aparat específic. Cingolani recull les fonts directes (directament traduïdes) i les meres al·lusions, sempre que el seu origen sigui del tot inequívoc, distingint així unes fonts indirectes. Com a resultat, i per a fer-ho curt, tenim un Metge molt més ciceronià i petrarquià, sense que es pugui dir si és Ciceró qui portà Metge a Petrarca o si fou a l'inrevés. I encara més llegit que no semblava.

Tot això ja havia estat dit. Ara Cingolani sorprèn per la radicalitat amb què s'ha pres algunes de les seves conclusions anteriors. Elevar a criteri crític la voluntat estilística de la llatinitat de Metge és un pas irreversible per al coneixement de l'escriptor. Perquè fins avui, i que nosaltres sapiguem, no s'han menat estudis sobre el llatí de Metge, ni la seva evolució —si n'hi hagué—, ni estudis comparatius entre el llatí de Metge i el d'altres secretaris o funcionaris reials, i escauria almenys de fer una comparació en aquesta matèria entre Metge i Sirvent. Cap on anava el llatí de Metge? En qui s'inspirava? Quins eren els seus models? La voluntat de depuració lingüística influïda pel llatí només es pot remarcar en *Lo Somni*? Aleshores ens trobaríem amb un cas de consciència estilística prou interessant: la d'un escriptor que intenta aplicar al vulgar els procediments d'un llatí depurat, clàssic? Si purificava la seva prosa amb el recurs a l'estilística del llatí —encara que només fos gramatical—, aquesta tècnica només la podem constatar en l'obra escrita per Metge en català? Vet-aquí un camp d'estudi obert, que, si hem de jutjar pels avantatges aportats en l'edició crítica que comentem, pot contenir sorpreses ulteriors.

En un altre ordre de coses, Cingolani diu que el *Valter e Griselda* de Metge «representa un gran pas endavant pel que fa a models, perquè suposa la introducció de la veritable novetat cultural del segle, del tot necessària per arribar a l'*Apologia* i a *Lo Somni*: Petrarca» (24). I en un altre lloc, parlant del *Llibre de Fortuna e Prudència*, no té cap empatx a dir que Metge «ha operat de bon començament una altra manipulació de les seves fonts, transformant la filosofia, que alligona en tant que posseïdora de veritats eternes, en la prudència, directora de les capacitats ètiques: davallam, doncs, d'una dimensió transcendent i teològica en una altra d'immanent i ètica, i canviem d'objecte d'investigació per passar de Déu a l'home... Aquesta substitució de plantejaments absoluts per uns altres de més relatius és un clar preludi de l'operació que Metge practica en *Lo Somni*» (23).

Voluntat de llatinitat (depurada) com a model lingüístic, voluntat de transformar la filosofia de les Escoles en un tipus d'investigació ètica, amb tot el que això comporta (interès per a la història, la literatura, la poesia, els mites, l'observació sociològica, les matèries polítiques,

etc.) són característiques de l'humanisme, avui admeses arreu. A desgrat de la qual cosa, Cingolani roman aferrat al criteri que *Lo Somni* es pot i s'ha de reconduir «al terreny de la reflexió ètica i humana i no pas humanista» (38). El que sorprèn és la precisió. Ja he dit abans que no em consta que tinguem una idea gaire exacta del capteniment personal de Metge davant el llatí com a llengua que en el seu temps es renova per obra i gràcia dels humanistes, i com a instrument per a enfortir o simplement renovar el vulgar, per al qual ell opta per escriure per les raons que Cingolani coneix i exposa, encara que a parer nostre, com veurem, no té en compte un aspecte essencial. Tot el que ha estudiat i documentat Cingolani porta a definir un intel·lectual de primera línia, del qual, però, no es pot 'dir' que sigui humanista. No hi fa res que es mogui en l'òrbita de Petrarca i que ell en sigui l'introduïdor en les lletres hispàniques, no hi fa res que tingui coincidències amb el que després serà qualificat com la filosofia de l'humanisme. No hi fa res. No es pot dir que sigui humanista, és i resta un medieval. Un gran medieval, però no un humanista. Ni tan sols un filohumanista o un protohumanista, com havia proposat Joan Fuster, amb molt menys informació que la que avui tenim a disposició gràcies precisament a Cingolani. Creiem que aquí hi ha quelcom que no lliga.

És perfectament clar qui i quan va posar el 'divièto' de considerar Metge un humanista. És perfectament clar que aquell 'divièto' no partia d'una anàlisi de fets culturals o literaris, sinó que es presentava principalment com una crítica a una idea anterior, que tampoc no havia partit de la corresponent anàlisi, encara que no reposava sobre el no-res total. El 'divièto' afectava la 'camarilla' Sirvent-Guitard i, per extensió, la Cancelleria en pes —s'entén la Cancelleria del pas del segle XIV al XV—, aquella a propòsit de la qual Martí de Riquer havia escrit: «Hem dit que en començar la novena dècada del segle XIV —vers el 1382— als documents de la Cancelleria apareix un estil nou, que podem anomenar clàssic en el sentit estricte, si no volem anomenar-lo humanístic» (cf. *Història de la Literatura Catalana*, vol 2, Barcelona, Ariel 1964, 354). Així, exclòs que a Catalunya hi hagués un fum d'humanisme precoç, l'època medieval (deu segles d'uniformitat) es perllongava fins als llatínistes de ben entrada la segona meitat del segle XV.

Aquesta tesi, un pur constructe cultural, obviava la definició d'una Edat Mitjana prou complexa perquè pogués abrigar gent prou distinta, i limitava l'humanisme a un sol dels seus aspectes: el filològic. En el cas de Catalunya, n'obviava un altre: L'esforç que havia fet l'Estat catalano-aragonès per arromancar els coneixements i la cultura del seu temps, amb un esperit profundament renovador, que només per badada no s'ha tingut suficientment en compte en la història de la liquidació precoç del nostre feudalisme. La temàtica insinuada per Riquer a propòsit de la formalització i la unificació de la llengua en els ambients de la Cancelleria —és a dir, del rei—, ha estat repetida ara i adés, però no s'ha treballat a fons. Al capdavant, no hi ha història innocent, i tot té el seu sentit. Ara no és el moment de demostrar que la fixació d'una gran llengua de cancelleria és una tasca d'Estat, a la qual el nostre país no es va sostreure, perquè l'envergadura que va prendre en l'escenari històric del seu temps no li ho hauria permès. La qüestió essencial és veure quan, com i amb quines finalitats comença, com es renova, quins impulsos rep en el seu trajecte, amb quins materials treballa, quin és el pes de l'obra morta que arrossega i quins són els estímuls que rep, assimila o rebutja al llarg de la seva trajectòria, i quines són les causes que van precipitar el seu desenllaç. Aquest camí el vam fer els catalanoaragonesos i altres nacionalitats; es va fer a Espanya i a Itàlia i, per tant, conté moltes diferències. Això és el que cal estudiar abans de dictaminar sobre el que no ha estat investigat a fons.

Cingolani descobreix un Bernat Metge molt més complex que no s'havia vist fins ara, molt més amarat de textos i cultura clàssica, més literat que mai. Però el considera un cas aïllat, sense tenir en compte que l'aïllament de Metge no es deu només a l'altura i a l'excepcionalitat del personatge, sinó sobretot al fet que el fons sobre el qual destaca és buit perquè no ha estat prou moblat. El dia d'avui hi ha prou més testimonis i coneixements sobre la difusió dels llibres dels clàssics entre la classe mitjana de Catalunya, i Cingolani en cita un d'espectacular. Repeteixo que els estudis sobre l'evolució de l'*ars dictandi* a Catalunya són a les beceroles. Comencem de tenir edicions dels humanistes de finals del s. XV (Jeroni Pau, Joan Margarit),

però no hem editat mai un bon grapat de documents en llatí (llevat de dues correspondències privades) del temps en què, segons Riquer, a la Cancelleria s'hi aprecien aures de renovació. En realitat, tampoc no tenim quadres prou elaborats de les carreres que van fer a la Cancilleria els principals secretaris i protonotaris que es van dedicar a escriure, traduir o encarregar llibres, i figuren ara en un o altre apartat de la història de la nostra literatura medieval. I, a més, hi ha una qüestió que ens sembla essencial: Si en aquest país les ordres eren d'arromancar els coneixements ja des del principi del segle XIV, potser hauríem d'entendre que la nostra reacció històrica —tardana— a l'aspecte purament filològic de l'humanisme era deutora de l'esforç i la decisió amb què el país havia escomès la promoció de la llengua vulgar com a vehicle no d'entreteniment, sinó del coneixement i la ciència, en el sentit més dilatat de la paraula. Cingolani entreveu el fet, quan diu que Metge opta pel vulgar en atenció al públic que buscava. En el moment de l'aparició i la glorificació de Petrarca, el nostre país duia una embranzida cultural consistent, amb el català com a proa lingüística. L'embranzida no era la d'Itàlia, és cert, i per això era la catalana. Quan Cingolani accepta que Metge s'ha convertit a aquell tipus de filosofia que serà l'habitual en els humanistes que han filosofat, quan aprecia la seva atenció a una llatinitat depurada, quan el veu com a home interessat en les qüestions històriques típiques dels humanistes, fins al punt d'atribuir-li l'autoria del discurs del rei Martí a les Corts de Perpinyà, hom esperaria que el personatge fos posat en relació amb el món humanístic, almenys amb el món Petrarquesc, amb pertinència. Però no. Ni tan sols a títol d'hipòtesi i assenyalant les llacunes que encara són mal conegudes com a mesura de precaució. Contra les expectatives més raonables, el 'divieto' funciona amb regularitat, i així hom llegeix sense creure-s'ho que Metge és un humanista que no ho és.

Si hom prescindeix d'aquest 'non sens', la lectura del llibre és molt profitosa. Hom es troba immers de ple en l'atmosfera del primer humanisme, del petrarquisme avinyonès, d'un món naixent empeltat i impregnat de les essències del món anterior, encara robustes i que només s'aniran dissolent amb el pas dels anys. La descoberta de Cingolani de noves fonts ciceronianes en *Lo somni* ens han cridat particularment l'atenció; a aquest aspecte i a la definició pròpiament literària que fa Cingolani del nostre primer prosista antic esperem dedicar-hi algun lleure amb més detall. Perquè configuren l'element de novetat en un món on la gaia ciència encara era apreciada, com tantes altres coses relativament velles: un món on el nou i el vell estan en una relació que costarà de definir bé en tots els seus aspectes. I a la qual Cingolani ha fet aportacions decisives.

No dubtem que l'edició crítica de *Lo Somni* de Cingolani és la millor contribució que fins avui ha fet l'autor al coneixement de Metge. Les reserves que hem exposat, més sobre un ambient que no pas, esperem, sobre les conviccions últimes de l'autor, no són de cap manera un judici pejoratiu sobre el treball dut a terme. Al capdavant les coses sempre són molt més importants que les paraules, i l'esboç de la figura de Metge que ha traçat Cingolani s'assembla tant a l'esboç que ell mateix faria d'algun humanista italià del XV, que no val la pena d'amoinar-s'hi. Les coses aniran caient pel seu propi pes.

Jaume de Puig i Oliver

San Vicente FERRER, *Sermonario de Perugia*. (*Convento dei Domenicani mss. 477*). Introducció, edició y notas a cargo de Francisco M. GIMENO BLAY y Mª Luz MANDINGORRA LLAVATA. Traducción castellana a cargo de Daniel GOZALBO GIMENO con la colaboración de Rebeca SÁNCHEZ ROMERO (Colección Sant Vicent Ferrer, s.n.), València, Ajuntament 2006, 654 pp. Edició acompanyada de la reproducció del manuscrit de Perugia en petit volum independent, sense portada ni cloenda pròpies.

En la transmissió textual dels sermons de sant Vicent Ferrer es donà un fet digne d'ésser tingut en compte: les dues setmanes centrals del març del 1404, en efecte, a Friburg de Suïss-

sa, un framenor que no formava part de la comitiva de mestre Ferrer, el també mestre en teologia, Friedrich von Amberg, escrivia unes seves 'reportationes' dels sermons predicats per aquell 'preguere' que atreia tantes multituds, i les deixava en la biblioteca del seu convent, on tothora es troben.

Només un parell d'anys més tard, cap al final del 1406, el grup que acompanyava el predicador i cal suposar que almenys amb la seva aquiescència, començà d'aplegar en un volum unes prèdiques que feia ja set anys que s'anaven repetint d'acord amb el curs del temps litúrgic: ho diu una breu nota inicial escrita amb la mateixa lletra de tot el llibre de Perugia, que, si no és autògrafa, deu ésser almenys dictada per mestre Vicent:

«Post quam per diuersas nostri ordinis prouincias septem annis continuis discurrissem continue predicando et nichil inde scribendo, tandem in fine septimi anni, qui fuit .1406.(?) annus gratie, incepti breuiter scribere que sequuntur» (f. 1v).

El resultat de la dita escriptura 'breuiter' és l'actual volum manuscrit conservat a Perugia, San Domenico, ms. 477 (salvat, per dir-ho així, de la voracitat de l'Estat Italià en apropiari-se dels manuscrits del dit convent per a la biblioteca pública de la Ciutat, perquè no es conservava a la 'libreria/biblioteca' ans a la sagristia, en qualitat de relíquia de sant Vicent Ferrer), en el qual la qualitat de 'breuiter' hi és completa en grau triple, començant pel final, on els darrers folis conserven una colla d'anotacions temàtiques, destinades a ajudar el predicador tant a l'hora de fer el sermó com a l'hora de prendre els corresponents apunts: *De Trinitate personarum in Deo*; *De incarnatione Filii Dei*; *De mutatione sabbati*; *De mutatione sacrificiorum et Eucharistiae*; *De adventu Messie preterito*; *De cessatione Legis mosaice*; *De imperfectione Legis mosaice*; *De necessitate et utilitate baptismi*; i *Argumenta anticristianorum contra nos* (621-641).

En un segon pas (563-619), els materials que ja coneixem i tants d'altres, prenen la forma d'esquemes de sermons, amb els punts principals del seu desplegament, que, però, no tenien la configuració de sermó, ans podrien servir per a qualsevol altra forma d'exposició, com la d'un curs o d'una lliçó magistral. Normalment comencen amb la paraula 'Nota'. Són les peces que val del núm. 431 al 476.

I així arribem a al pas terç, que és aquell, en el qual les anteriorss 'notes' són presidides per les característiques del sermó, sobretot la d'ésser encapçalades per una frase bíblica, entorn a la qual se suposa que girarà tota l'estructura de la prèdica: són quatre-cents vint-i-nou esquemes, que ocupen la part principal del volum (43-551).

He d'afegir només que entre les parts primera (o terça, segons per on comencem) i la segona, concretament entre les pàgines 552-562, tenim transcripció i traducció de la lletra de mestre Vicent a Benet XIII, *De tempore Anticristi et fine mundi*, datada a Alcanyís el 27 de juliol del 1412; aquest, diguem-ne tascó, entre les parts primera i segona, té importància més que purament cronològica, car ens certifica que sis anys després d'haver començat el volum ara de Perugia, havia arribat a aquest punt i que tot allò que segueix fou copiat en temps posterior.

L'edició que ara presentem als possibles lectors conté i per partida doble (o triple) els tres graus de texts que acabem de diferenciar: i dic per partida doble (o triple) perquè la tenim en la reproducció fotogràfica del volum original embolcallat en una enquadernació que vol reproduir la medieval en tots els seus detalls i que, sobretot, proporciona l'avantatge de poder controlar el text de l'edició amb el del manuscrit; tenim, doncs, en primer lloc la reproducció fotogràfica del text original; en segon, la seva transcripció evidentment en llatí; i, en terç, la traducció al castellà, que no sé si aportarà gaire res a una edició evidentment destinada a estudiosos, per no dir a especialistes.

Cal, doncs, fixar-nos en l'element segon, el de la transcripció de l'original llatí. I sobre aquest punt, cal dir, d'entrada, que els responsables de l'edició han fet un treball que els ha d'ésser agraït i lloat, ni que només fos per què cap dels qui en temps anterior s'havien ocupat d'aquells esquemes o només n'havien donada alguna mostra (H. D. Fagès) o, un servidor mateix, només n'havia reproduït alguns (en el volum XVIII d'«ATCA»), perquè «no havent

intentat mai en aquest meu estudi publicar tots els esquemes de Perusa, ans només aquells que no han passat a sermons posteriors» (*ibid.*, 158-159), només hi havien d'ésser transcrits quan l'esquema de Perusa era l'única cosa que teníem d'un sermó de mestre Vicent, no, en canvi, quan els manuscrits o les edicions dels segles XV-XVI ens havien fet arribar tot el desplegament complet de l'esquema en forma de sermó; en altres paraules i, dit en plata, només hi havien de figurar els esquemes ‚a falta de millor’. Per això, si de cada un dels esquemes de Perusa els editors fan constar (detall que els agraeixo) pàgina i número on cada un consta en la meua *Aportació a un inventari de sermons de sant Vicent Ferrer: temes bíblics, títols i divisions esquemàtiques*, del citat volum d'«ATCA», de molts, en canvi no poden fer constar que un servidor n'he donat el text.

Els editors, doncs, ens proporcionen en completesa un text realment important que permet de refer l'iter' dels sermons de mestre Vicent Ferrer, com si diguéssim la darrera etapa abans d'arribar a la situació final que seran les sèries de temporades senceres o d'unitats cronològiques o de viatges com els manuscrits de la Seu de València (*Quaresma* de 1412), o de l'anada a Castella (Col·legi del Patriarca de València), o del darrer viatge de València a Barcelona (Biblioteca de Catalunya, ms. 477) o de estada a Lleida i a Balaguer després de la rendició de Jaume d'Urgell (Manuscrit d'Ayora) o de la missió a Mallorca (Biblioteca d'Avinyó) o de la darrera quaresma per Occitània (Clarmont-Ferrand).

Afegiré que en gairebé el 100% de la transcripció, aquesta és plenament satisfactòria, almenys per al crític, al qual, però, li resta un dubte, sorgit davant la transcripció del f. 8r. del manuscrit en les pàgines 82 i 83 del llibre: hi trobem, en efecte, en el darrer paràgraf de l'esquema núm. 30 «interpretatur delectatio», amb referència a la nota 156, que diu: «interpretatur delectatio» en el marge derecho»; i un servidor hauria afegit: «amb signe de remissió, tant dins la línia com en el marge, immediatament abans de les dues paraules»; un altre cas es dóna en l'esquema següent, el núm. 31, pàg. 83: en la línia 4 del paràgraf primer trobem una referència a la nota 158, que diu així: «Desde ‚Is 42' hasta ‚iustum, etc.' en el margen derecho»; però ací, a diferència del cas anterior, ni a l'interior de la línia manuscrita ni al marge abans de la nota no puc veure cap signe que indiqui que les frases bíbliques «Is 42, [4]: «Ponatur in terra iudicium», etc., Ier 23, [5]: «Ecce dies veniunt, dicit Dominus, Et suscitabo David germen iustum, etc.»», formin part del text, d'on dedueixo que no consta que aquesta frase pertanyi al text i que, doncs, els editors han introduït en el text de mestre Vicent unes línies que ell no havia destinades a completar el dit text, ans només a oferir al lector alguna referència bíblica favorable a la seva tesi, és a dir, en nota; el text, doncs, d'aquell primer paràgraf no consta que sigui de mestre Vicent i els editors hi han afegides dues línies sota la seva exclusiva responsabilitat. Segurament per aquesta raó, la de no voler-me prendre la dita responsabilitat, aquelles dues línies no figuren en la meua transcripció de l'esquema, tal com es pot veure dins «ATCA», XVIII (1999), 263, núm. 8, ‚De primo’.

De més a més, sense cercar-les, he vist faltes de llatí, tot i que no tinc cap mica de dubte que els editors dominen la llengua mare: a la pàg. 82, esquema núm. 30, ratio 2^a, primera línia: «rebellem castrum» (neutre!), per tant ‚rebellem castrum’ i el text llatí no porta l'abreviatura final; i nota 155: «Vide Iacobus Voragine», potser millor ‚Iacobum de’; mateixa pàgina, ‚ratio 3^a»: «uniquique», falta doble, de transcripció i de règim en datiu: «Unicuique»; pàg. 83, ratio 2^a, línia penúltima: «antequam sibi», també doble falta, de transcripció i de llatí: «antequam ibi» (la ‚s’ no figura enlloc i en comptes de ‚sibi’, el manuscrit només té una ‚i’ amb ratlla d'abreviatura damunt: ‚ibi’); pàg. 90, núm. 36: tema bíblic: «an alius expectamus» deu haver d'ésser d'acord amb el text bíblic i amb l'‚aliu’, amb línia d'abreviatura damunt la ‚u’ final: «an alium expectamus. Ja he dit que es tracta de falles copsades sense cercar-les, però certament són sobreres en un text de la importància del petit volum de San Domenico de Perusa.

Em resta un dubte, que no per mínim deixa d'ésser important: quan un servidor pogués estudiar a Perusa directament el volum manuscrit, en descriure'l, vaig manifestar el meu convenciment que els folis del llibre eren «I-114-II» («ATCA», XVIII (1999), 160/II/4); els editors, en canvi, afirmen que el volum «cuenta con 116 folios» (21) i en els esquemes de com-

posició tant del primer quadern com del darrer col·loquen l'actual f. 1 dins l'esquema de la composició del primer plec i els dos darrers en el del setè (22 i 28). No puc fer altra cosa que preguntar-me sobre quina base han feta la descripció de la materialitat del volum i de cada un dels quaderns, en particular dels dos primer i darrer: sobre la materialitat del llibre de Perusa o sobre les reproduccions fotogràfiques, amb les quals cal suposar que ells han treballat.

El fet substantiu és que ara, gràcies a la feina ímproba dels editors, del responsable de la col·lecció «Sant Vicent Ferrer» i de les autoritats del Consell Municipal de València, tenim a l'abast de la mà un text que fins ara no hi era en la seva totalitat, la importància del qual hem intentat d'explicar en aquesta recensió, també perquè gairebé en el cent per cent és feina ben feta. Les petites falles, que el crític acaba d'exposar, demostren que, tot i la seva qualitat, aquesta ha estat feina realitzada per persones humanes: i «humanum est errare». Grans gràcies!

Josep Perarnau

Mirificus praedicator. À l'occasion du sixième centenaire du passage de saint Vincent Ferrer en pays romand. «Actes du Colloque d'Estavayer-le-Lac, 7-9 octobre 2004. Études réunies par Paul-Bernard HODEL OP et Franco MORENZONI (Dissertationes Historicae, XXXII), Roma, Istituto Storico Domenicano 2006, 336 pp.

Encara que algunes almenys de les col·laboracions del llibre que ens ocupa seran objecte de resum en la secció de *Notícies bibliogràfiques* d'«ATCA», XXVII, crec que és enraonat de fixar-nos en el seu conjunt, ni que només sigui per allò que representa en el devenir dels estudis ferrerians.

Potser algun lector recorda que en el volum XVIII del nostre anuari un servidor posava punt i final als *Cent anys d'estudis dedicats als sermons de sant Vicent Ferrer*, p. 61, assenyalant la novetat, impensable al començament del segle XX, que el sermonari de mestre Vicent finalment havia fet l'entrada a la Universitat per la porta gran.

El volum que ara presentem als lectors d'«ATCA», vist en conjunt, ens posa davant els ulls una altra novetat: la de la recepció dels sermons de mestre Vicent Ferrer en diverses universitats europees, a les quals pertanyen els professors que signen els estudis, recaients en alguna de les grans tradicions culturals del Vell Continent: la italiana, la francesa, l'alemanya i la catalana-valenciana.

No cal dir que aquesta extensió del tema: «Mestre Vicent Ferrer predicador», a les diverses àrees culturals europees, que el *Mirificus praedicator* ens posa davant els ulls (i no és el primer, però per ventura el més representatiu), és un fet que només pot ésser no sols saludat, sinó galejat amb plena satisfacció. Precisaré: no és pas la primera vegada que algun treball 'europeu' irromp en el camp d'estudi de mestre Vicent; cal només recordar el llibre de Siegmund Brettle, *San Vicente Ferrer und sein literarischer Nachlass*, que a més de vuitanta anys de la seva publicació, segueix tenint no sols tota la vàlua, ans encara segueix essent el punt de referència indispensable en tot estudi seriós sobre el tema ferreriana en la seva multiplicitat d'aspectes. Allò que fa saludar amb goig el nou volum és el conjunt de col·laboradors, car llur suma és quelcom més que un conjunt d'individualitats i alguns d'aquells noms almenys (esperem que tots) semblen permetre esperar sòlides aportacions en un futur no llunyà.

Per la mateixa raó, cal suposar que ens trobem davant un primer pas d'uropeïtzació del tema, davant el qual potser no és excessiu de formular alguns desiderata.

El primer seria que els possibles 'ferreròlegs' es miressin l'objecte d'estudi de fit a fit, sense servir-se de mestre Vicent per a desplaçar les seves aportacions a d'altres temes; i fins i tot és desitjable que tots els 'ferreròlegs' es poguessin mirar mestre Vicent a través dels sermons escrits en les seves dues llengües principals: el llatí i el català, per no dir en català, present o amagat sota revestiment llatí, però català (o valencià) en el fons.

No cal dir que per a això caldria acabar de seguida, tant com fos possible, l'edició de texts; també la qualificació dels manuscrits, car no és exactament igual ni té la mateixa vàlua una sèrie cronològica clara com la *Quaresma de València 1413* o els setze sermons quaresmals de Fribourg, que donen una sèrie de quinze dies, o una altra quaresma artificial com és la de Clarmont-Ferrand, resultat del treball d'una persona individual, que volgué tenir una quaresma ,normalitzada' a base de sermons de mestre Vicent Ferrer de procedència diversa, però no són testimoni d'allò que digué el mestre en un moment i dins un conjunt datat; així, per exemple, no serviria la *Quaresma* de Clarmont-Ferrand per a treure'n la conseqüència que el tema escatològic desapareix dels sermons de mestre Vicent després del concili de Constança, primer, perquè no desapareix del tot, car almenys n'hi ha un, i segon perquè aquell seguici de sermons no respon a cap tongada cronològica en la predicació del mestre.

Tant com fos possible caldria que l'estudi de ,Mestre Vicent Ferrer predicador', es concentrés en la seva predicació posterior al 1399; l'anterior existí, potser no se'n pot saber gaire cosa, però allò que dóna dimensió europea a la intervenció de mestre Vicent és la seva activitat individual de predicador itinerant, en compliment de missió jurídica del papa Benet XIII i amb personalitat jurídica pròpia dins l'orde dominicà, pels camins d'Europa d'obediència avinyonesa posterior a la vivència del 1399.

Caldria que la consciència d'allò que fou per a la psicologia profunda de mestre Vicent aquella vivència resultés ben coneguda i acceptada com a punt unificador de tot allò que pot venir després, perquè ell mateix ho donà com a moment fontal de la seva predicació itinerant, i perquè, en conseqüència, per a ell ni una de les manifestacions que s'anaren succeint vivia desconnectada d'aquella vivència i totes i cada una n'eren una manifestació o aplicació o conseqüència, o, qui sap si fins i tot correcció. Aquesta línia unificadora no pogué evitar que entressin en la predicació vicentina temes demanats pels oients (el cas més clar dels quals és el de la predestinació, problema de moda en aquells anys inicials del segle XV: el sermó predicat a Tortosa sobre el tema fou demanat pel comte de Cardona), però hauria de resultar ben clara la connexió extravagant de tals temes.

Un esforç a evitar anacronismes seria molt benvingut. En encarar-se amb mant problema, l'europeu del segle XXI sembla donar per descomptat que aquells primers anys del segle XV la realitat, sobretot política, europea (o, si voleu, el mapa polític d'Europa) era exactament igual com la o el d'ara (i per a mant europeu, fa l'efecte d'estar convençut que, des que el món és món, ja era així), però resulta que l'activitat pública de mestre Vicent tingué per escenari localitzacions radicalment diverses de les actuals i suposar que aquestes eren ja les d'ara és una caiguda frapant en l'anacronisme més analfabet. Prenem per mostra una ciutat que fou almenys dues vegades escenari de la seva acció pública: Perpinyà, ciutat que ni el 1408-1409 ni el 1416 no es deia ni Perpignan ni Perpiñán, perquè ni La France ni la España no hi tenien absolutament res a veure: era només una ciutat catalana, sota sobirania catalana i de ningú més. Un cas semblant seria el del comtat de Savoia. I si aquest és un ,desideratum' que es pot estendre a tota la realitat medieval i a la major part de la moderna, és indispensable que sigui tingut en compte en l'estudi de vida i actuació de mestre Vicent: els futurs col·laboradors faran sàviament mirant de saber de cor el mapa polític d'Europa en el pas del segle XIV al XV i procurant de no ésser presos en flagrant anacronisme.

Benvingut, doncs, aquest *Mirificus praedicator*, per allò que és i sobretot per allò que significa, promet i permet d'augurar per a un futur no llunyà.

Josep Perarnau

Diplomatari Borja 2. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1416-1429). Direcció: Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. Localització dels documents: Cristina BORAU I MORELL. Transcripció dels documents: Beatriz CANELLAS ANOZ, Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Gloria LÓPEZ DE LA PLAZA, Ramon J. PUJADES I BATALLER. Assessor: Jaume RIERA I SANS. Coordinació editorial: Maria TOLDRA I SABATÉ, València, Editorial 3 i 4, 2004, 400 pp.

Diplomatari Borja 3. Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1429-1444). Direcció: Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. Localització dels documents: Cristina BORAU I MORELL. Transcripció dels documents: Beatriz CANELLAS ANOZ, Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA (†), Gloria LÓPEZ DE LA PLAZA, Ramon J. PUJADES I BATALLER. Assessor: Jaume RIERA I SANS. Coordinació editorial: Maria TOLDRÀ I SABATÉ. València, Editorial 3 i 4, 2005, 416 pp.

El lector del present anuari coneix el primer lliurament d'aquesta col·lecció de documents per la recensió publicada en el volum XXIII-XXIV (2004-2005), 561-563. Els dos que ara ens ocupen són aplec complet de les lletres d'Alfons IV Trastámara conservades en l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), relacionades amb Alfons de Borja entre els anys indicats en els títols respectivament; els texts són reproduïts 'in extenso' encara que la referència a aquell personatge sigui mínima, com pot ésser el fet de figurar com a testimoni d'un acte, o el de fer constar que li ha estat enviada còpia d'una lletra.

Malgrat la completesa, no es pot considerar base per a una biografia completa, car en els anys per als quals hi ha tant de material en l'Arxiu Reial, resulta que també hi trobem buits, com és el cas de la guerra entre els Trastámara de Castella i els de la Corona catalanoaragonesa, tan relacionada amb un altre fet, aquest sí ben representat, que és la legació papal encomanada al cardenal Pèire de Foix, que influí en la pau entre les dues corones i posà punt final al Cisma d'Occident. De més a més una de les línies polítiques més explícites d'aquell regnat durant la dècada dels anys 1420-1429, la de fomentar problemes al papa Martí V, mantenint en territori de la pròpia sobirania un pretès successor de Benet XIII, o afavorint posicions gairebé cismàtiques en el pretès concili de Pavia-Siena, o plantejant si el fet de la supervivència del grup de Peníscola es podia instrumentalitzar per exigir l'abdicació del legítim papa Martí V en aplicació del decret *Frequens* del Concili de Constança, no té correspondència en la documentació que ens ocupa, cosa que vol dir que aquell rei no se serví d'Alfons de Borja per a les esmentades seves finalitats tèrboles, raó per la qual el volum segon del *Diplomatari*, primer dels dos que ara ens ocupen, no conté lletres que hi siguin relacionades.

Però malgrat els buits, sí que permet que hom es faci una idea de successives etapes del primer dels Borja, començant pels seus anys lleidetans, dels quals sabem dues coses: que durant nou anys professà càtedra de dret a la Universitat de Lleida, extrem recollit en aquesta 'laudatio': «utriusque iuris doctor -quem, ecclesiastice unitatis fructuosum athletam, literario discipline ineffabiliter educatum alimentis, adeo ut iura canonica et civilia in Studio llerdensi hora doctorali legeret cathedrans novem annos» (12 VIII 1419: 141/93); i que el rei se li adreçà algunes vegades demanant-li que (en la seva qualitat d',officialis/executor' del bisbat de Lleida) s'afanyés a dictar algunes sentències, alhora que li encarregava una visita circular per les comarques a fi d'informar-se i informar-lo sobre les pràctiques usuràries, però simultàniament li demanava d'assuaujar en multa de diners la pena imposada a un usurer (48-50, núms. 9-10).

La primera ocasió de fer lluir amb abast internacional aquell professor il·lustre de la universitat de la corona no es féu esperar: l'abril del 1418, en efecte, hom sabia que al cap de poc arribava el cardenal de Pisa, Ademaro Alamanni, legat apostòlic del nou papa Martí V i del Concili de Constança, a fi de solucionar i posar fi a la tossuderia de Benet XIII i al Cisma d'Occident en la Corona: Alfons de Borja havia d'ésser un dels dos que l'havien d'acompanyar, però sobretot espisar, aconsellar i convèncer a complir els desigs del rei, el primer dels quals era el d'ésser ben pagat per haver abandonat papa Benet i haver-se afiliat al Concili de Constança; el bloc dels documents que reflecteixen aquest intent va del núm. 13 al 92 i ocupa les pàgines 53-141, enmig de les quals només hi hauria un moment de distracció, el de l'estada a Cervera a posar pau entre els bàndols locals, enfrontats davant l'elecció de nou consell municipal: sembla que demostrà posseir el do de la concòrdia (núms. 67-70, pp. 113-117): començaria, en conseqüència, la lluita reial a favor de la promoció episcopal de mestre Alfons de Borja (141, núm. 93; 160, núm. 108, *Primo*; 174/120; 175/121; 189/131; 192/133, on s'enceta la proposta al papa i als electors a bisbe de Mallorca: 5.XI.1420), que, però, encara trigaria deu anys a arribar, tants com caldria armar-se de paciència abans la paraula 'finis' no pogués ésser estampada

en l'afer del Cisma d'Occident a les nostres terres; de conseqüència n'hi hauria una altra, la difcultat a convèncer bisbe i capítol de Barcelona a fer efectiva la privació de la canongia barcelonina a Simó de Prades, entestat a seguir amb Benet XIII a Peníscola (155, núm. 104; cf. 227, núm. 162).

I com que, en un moment determinat, al rei Alfons IV Trastámara se li escapa de dir que «cum... dictus Alfonsus nostre conformis sit voluntati, prout semper fuit» (314, núm. 238; cf. 316, núm. 239, lín. 2), assistim a un intent d'acumulació de beneficis eclesiàstics damunt la persona d'Alfons de Borja, ultra el càrrec de regent la cancelleria reial (145, núm. 96, lín. 4), cosa que ens fa conèixer algunes de les seves sentències judicials, com la de la pàgina 200, núm. 145: s'acumulen, doncs, damunt la seva persona els nomenaments de canceller de la Universitat de Lleida, títol de concessió reial (198, núm. 138; 211/152; 219/155; 223/158 a 226/161), i el rei li gestiona, fins i tot amb amenaces (169-170/116; cf. 180/123, líns. 4-5; 187/129, lín. 13), una colla de beneficis eclesiàstics: de nou la canongia de Barcelona (227/162), la rectoria de l'Alguer i l'arxiprestat de Tuïli, a Sardenya (229/164; 251/184), l'ardiaconat de Xàtiva (235/169; 255/188), la promoció aquesta vegada a bisbe de Vic (246/179), un intent de posar en les seves mans tot un grapat de beneficis eclesiàstics per via d'arrendament (256-260/189-192), i finalment una operació, que causarà una corrua de malsdecap: l'administració del bisbat de Mallorca ‚in temporalibus‘, mentre resta a mans del titular, Lluís de Prades, refugiat i malalt a Roma, el govern ‚in spiritualibus‘ (268/202; 274/207; 287/218; 292/293; 297/226; cf. 329-335/244-246; 345/253); l'encàrrec a un ambaixador indica com n'era d'obsessiva la voluntat reial de recobrir de beneficis eclesiàstics Alfons de Borja (179/123).

I així arribem a la que serà la gran ocasió per a fer conèixer i reconèixer la vàlua del vicecanceller: l'acabament de la situació per totes bandes insostenible del grup fidel a la memòria de Benet XIII, al voltant de Gil Sánchez Munyòs (Climent VIII), a Peníscola: Alfons de Borja és present a l'hora de fer públics els capítols d'entesa entre rei Alfons i papa Martí a través del legat papal Pèire de Foix (317, núm. 241; 347/254) i sobretot és ell el qui ha d'obtenir a Peníscola mateix la col·laboració dels interessats, atès que el rei ja ha pronunciat la paraula ‚prou‘; no fou fàcil, però se'n sortí, tal com demostren els documents núms. 255-256 (349-353); i 355-369, núms. 259-274; i just en aquest moment en què els canonges de Mallorca posaven a les seves mans el bisbat, s'interposen els fets de Peníscola, que col·loquen damunt el cap d'Alfons de Borja la mitra, no pas de Mallorca, ans de València. I així s'acaba el volum segon del *Diplomatari Borja* (369/274).

* * *

Si el volum anterior s'acabava amb un fet de transcendència històrica com era el punt final del Cisma d'Occident en les nostres terres, que n'havien estat tan afectades, el següent comença amb una autofotografia de la raguèlia dels Trastámara, la de passar factura immediatament i amb un dring estrident d'exigència, a favor de clergues benévols en la casa reial, escrits en llista, «la cèdula de les dites nominacions», tal com ja diu el segon dels documents ací transcrits (42); en aquest sentit, sense eixir d'aquest volum, hom pot comparar la paciència amb què Martí l'Humà, que es podia fer valdre davant Benet XIII el mèrit d'ésser gairebé l'únic rei que continuava en la seva obediència, encaixava les successives negatives del dit papa abans d'eixir amb la seva, per exemple en l'elevació del monestir de Montserrat a abadia, tal com explica Xavier Altés en l'article dedicat al primer abat de Montserrat, Marc de Vilalba; subratllem, però una pàgina que honora el rei: aquella en què isqué a favor dels darrers fidels a Benet XIII que, acabat el Cisma, es trobaven en situació desesperada de pobresa extrema (50-51, núm. 11); i si d'una banda, demanava prebendes grasses per als seus fidels, per l'altra parava la mà, en la qual volia que el papa col·loqués 150.000 florins d'or en agraïment per la política reial a favor de l'acabament del Cisma i fins aleshores només n'havien caigut 44.190 (78/31: 24 V 1430).

El bloc central (i el més voluminós) és format pels documents que afecten Alfons de Borja pel fet que ell era un dels membres de la comissió paritària dels regnes de Navarra, d'Aragó i

de Castella encarregada de precisar els límits comuns dels dits tres regnes (75/28; 82/33ss.; 375-378/238-241). I, encara no acabada la tensió amb Castella, en començava una altra connectada amb la presència i l'activitat bèl·lica del rei Alfons IV Trastámara en terres del regne tant continental com insular de Sicília, a l'interior de la qual s'esdevingué la cèlebre captura del rei, també coneguda com la 'Comedieta de Ponza' (179/101), i la temporada del seu empresonament a Milà; un document precisa els punts polèmics entre el rei Anjou i el rei Trastámara (246-250/152); val a dir que per al rei Trastámara el problema prioritari era el de trobar diners amb què mantenir la guerra, ja que havia arribat a l'extrem de la inòpia, atès que fins i tot se li havia acabat el crèdit, cul de sac des del qual ell es queixa més d'una vegada, i si no pot complir la paraula donada de pagar en un termini determinat, ell serà un rei sense honor (107/51); per això, com que Alfons de Borja més d'una vegada l'havia tret del mal pas sortint fiador per ell, calia cercar camins normals i no tan normals a fi de rebaixar el deute (68-73/25-27 i bon nombre dels documents entre 221/134 i les pàgines 246-250 i 268-371). De la lectura d'aquest segon conjunt (i potser és una pura figuració meva) en surto amb la pregunta de si la relació entre el rei i el nostre bisbe potser no havia estat la de submissió absoluta que semblava predominar en el bloc primer.

Des del moment que el rei marxava a Itàlia i volia que Alfons de Borja l'acompanyés, aquest no participa amb ell de les accions bèl·liques, sinó que li assegura l'administració de justícia; per això, la darrera part d'aquesta documentació abunda de sentències o de pàgines que s'hi assemblen; n'esmentarem només dues: les denúncies per tota mena d'abusos d'un abat sicilià, del qual la gent comptava fins a dinou fills de procedència diversa (303/190); i el cas, potser no tant anormal per a aquells temps, en el qual el bisbe de Girona, Bernat de Pau, havia fet empresonar el seu cosí i abat de Sant Esteve de Banyoles, Guillem de Pau (339-345).

En el curs del segon dels volums objecte de la present recensió, són reportades d'altres decisions que mereixen ésser recordades, com l'atenció reial al possible matrimoni d'Elionor d'Urgell, filla de Jaume d'Urgell, amb el rei de Xipre (47-48/9); o el beneplàcit reial a la nova Facultat de Teologia de la Universitat de Lleida (65/24); o el servei de l'orde de la Mercè en la capella reial (77/30); o foren els anys 1430-1431 uns 'mals anys' «ex sterilitate temporis»? O la presència d'uns 'freres bigots', qui sap si relacionats amb fra Felipe de Berbegal, per terres de la corona ((117, línia 1; 122, núm. 61, i 128, núm. 66); o la decisió imposant delme també sobre el canyamel, fins aleshores no pagat (221/134 i 289/182); o les notícies sobre repercussions dels problemes del Concili de Basilea en les nostres terres (278, 288, 313/197 i 333/208); i la notícia de la mort el desembre 1439 del fòsfor i jurista Pere de Figuerola (265/165 i 271/170).

Els documents del present aplec s'acaben en el moment en què Alfons de Borja és a punt o ja ha esdevingut cardenal (351/219-364/230, 367/233 i 371/237).

El lector pot llegir directament molts dels documents del present recull perquè són reproduïts en fotografia dels registres de l'Arxiu Reial (ACA). Les transcripcions tant de text llatí com del català són fetes amb condícia i donen gust de llegir, cosa que dissortadament no es pot pas dir de totes les que gosen publicar-se els darrers temps. Això no obstant, alguna vegada he tingut la sensació d'entrebancar-me en la lectura: en dono alguna mostra, començant pel primer: 182/125/2: 'predicti < prediti'; 3: 'decori < decore'; 203/145/16: 'mutuauit < mutauit'; lín. penúltima: 'vitalium < victualium'; 213/153/9: 'necta < recta'; 217/154/6 del final: 'dicere < dicere'; 219/155/14: 'conatistis < conati sitis'; 325/6°/2: 'regni, regine < regni regine'. I no manquen en el següent, com els 'theologia < theologica' (65, darrera línia), 'incitorum < initorum' (68/25), 'obstantis < obstantibus' (ibid., lín. darrera), o 'kalendas < kalendis' (79/9).

Aquests comptats casos, amb els quals s'ha de comptar en qualsevol obra humana, en els dos volums que ens han ocupat en l'actual recensió, són en els nostres temps una 'rara avis', que posa a l'abast del possible recercador un conjunt de vàlua i de qualitat excepcionals, pel qual l'editor i tots els qui hi han contribuït han de rebre la més cordial enhorabona.

El treball de recerca aplegat en aquests dos volums i en els altres de la sèrie, té una nova manifestació i complement en la publicació periòdica «Els Borja. Revista Borja. RB. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians» (<http://www.elsborja.org/revista.php>), el primer volum de la qual, corresponent als anys 2006-2007 és ja a disposició dels interessats. N'assenyalem els estudis, que seran objecte de les corresponents notícies bibliogràfiques en el volum següent d'«ATCA»: Joan Requesens, *Vaticinis borgians o vicentins a major glòria de...;* Marià Carbonell, *El sepulcre de Calixt III Borja: hipòtesi atributiva. Una contribució al Vè centenari de la mort d'Andrea Bregno;* Júlia Benavent, M. Josep Bertomeu, Alessio Bonafé, *Le battaglie date a Faenza dal duca Valentino;* Ivan Parisi, *La famiglia Escrivà, parente dei Borgia: Àngel Escrivà, figlio del maestro razionale del regno di Valencia, compagno di studi di Cesare e Giovanni Borgia;* Eulàlia Duran, *Quatre Àngeles Borja coetànes, entreparentes i conspícues;* i finalment Ivan Parisi, *Il regesto dei protocolli del notaio Camillo Beneimbene: i volumi nn. 175 e 176 del fondo del Collegio dei Notai Capitolini dell'Archivio di Stato di Roma.* Saludem el nouvingut i li augurem llarga vida i rica aportació a un camp d'estudi tan important com ho fou la família Borja.

Josep Pernau

Jaume ROIG, *Espill*. Edició, transcripció i comentaris d'Antònia CARRÉ. Pròleg de Lola BADIA (Sèrie gran, 25), Barcelona, Quaderns Crema, 2006,

La fortuna de l'*Espill* de Jaume Roig ha fluctuat considerablement al llarg de la història. Aquesta obra va gaudir d'una continuïtat de favor només comparable a la d'Ausiàs March i de Joanot Martorell: almenys tres edicions al segle XVI, una al XVIII, una altra al XIX, i nombroses al XX. No solem tenir gaire present que obres tan cabdals com *Lo somni*, *Curial e Güelfa*, i la producció de l'extraordinari Joan Roís de Corella, van ser feliçment ignorades pels catalanoparlants dels segles XVI, XVII i XVIII, i que només l'estrenu esforç dels nostres erudits romàntics va aconseguir que aquelles coneguessen la impremta a partir del XIX.

Jaume Roig va ser una vegada considerat nom literari de primeríssima fila en un món que havia oblidat l'obra del seu opositat retòric, Corella. El mestre en teologia havia pogut lluir-se en prosa d'art perquè confiava en una transmissió escrita dels seus textos. En optar per les tradicionals noves rimades, en canvi, Roig havia apostat perquè els seus versos, si agradaven, fossen (almenys en part) memoritzats. La fórmula venia d'un món en què el suport d'escriptura era més escàs: no hi ha dubte que, formalment, l'*Espill* s'assembla molt més a la *Flamenca*, al *Chevalier de la charrette* i a la *Belle Dame sans merci*, que no a *Lo jui de Paris*. Els primers són memoritzables; el darrer no.

Roís de Corella va ser molt admirat (i manllevat) en vida, però no va tenir successors estètics. En canvi, tot i no ésser 'innovativa', l'opció de Roig va agradar a la posteritat immediata. Emili Casanova i Giuseppe Grilli han estudiat diferents textos en tetrasíl·labis apariats, fets 'a la manera de Jaume Roig'. Sembla que, als lectors de l'edat moderna, no els importava gaire que els usos literaris d'aquest autor no fossin moderns.

En l'atles de la història literària que hem fet els estudiosos contemporanis, aquells autors medievals que havien optat per la prosa, en narracions de format extens, figuren com a visionaris apostant pel futur: Martorell com a precedent de Cervantes, per exemple. Els que no 'innovaven', els qui seguien traient partit a fórmules literàries ben establertes, aquests els hem considerat arcaïtzants. La història, per a nosaltres, ha de mostrar evolució, i no involució. Valorem com a elements evolutius aquells del passat que s'han avançat a les nostres opcions estètiques, i involutius aquells que n'han elegit d'altres que nosaltres hem descartat. Ambdós, Corella i el seu opositat estètic, Roig, han caigut en aquesta darrera categoria.

En general, comprenem millor, i per tant valorem més, aquells autors antics que van optar per fórmules que el nostre món contemporani aprecia. I això, en narrativa, significa l'opció per una prosa de format llarg, predominantment informativa, amb dosis de retòrica en grau mode-

rat: la novel·la. El segle XX, el segle que inventà el paper químic i el llibre barat de butxaca, no ha manifestat gens de comprensió cap a la narrativa en vers. Que jo sàpiga, dels escriptors catalans del segle XX, només Salvador Oliva s'hi ha atrevit —publicat, per cert, per Quaderns Crema, la mateixa editorial del llibre objecte del present comentari.

Però malgrat l'aposta de Roig per una forma no valorada pels nostres contemporanis, al segle XX *l'Espill* s'ha beneficiat de l'admirable esforç de recuperació del passat històric que ha fet la cultura catalana. S'hi han publicat l'edició de Chabàs, la d'Almela i Vives, la de Miquel i Planas, i, en les últimes dècades, la de Gustà a la MOLC, la d'Escrivà a la Biblioteca d'Autors Valencians, i la d'Almiñana (que inclou facsímil del manuscrit) en l'editorial secessionista Del Cènia al Segura. Són especialment admirables les de Roc Chabàs i de Ramon Miquel i Planas, ja que van representar un esforç extraordinari, en una època en què els estudis culturals i literaris sobre l'edat mitjana catalana eren escassos (i sovint poc útils), i ens van aportar moltíssima informació sobre l'extensa i espessa obra de Roig.

Ara, cent anys després de l'edició Chabàs, ens arriba una nova edició comentada de *l'Espill*, de la mà d'Antònia Carré; edició de caire divulgatiu i no crítica, per la qual cosa aquesta no supleix la necessitat d'una edició filològica profunda, encara pendent. Però, tenint present aquesta limitació, l'edició Carré és una gran edició.

Rere el pròleg de Lola Badia, el llibre presenta una àmplia introducció posant en context l'autor i la seua obra. A continuació hi trobem el text de *l'Espill*, acarant la transcripció regularitzada del manuscrit amb una adaptació al català modern prosificada. A aquestes segueixen més de dues-centes pàgines de comentaris culturals al text, un glossari, i dos índexs analítics: un de referències bíbliques, i l'altre de noms i títols. Tant a la introducció com als comentaris, l'editora remet a passatges del text, no per la seua localització en versos, sinó per unes més àmplies unitats que ella fixa al marge. (Malauradament, l'absència d'aquestes unitats de la taula de continguts obliga el lector a buscar a ull entre les pàgines per localitzar els passatges.)

Antònia Carré s'ha distingit per la continuïtat en l'estudi de Jaume Roig al llarg de dues dècades. Doctorada amb una tesi sobre la cultura mèdica de Jaume Roig, ha dedicat bona part dels seus esforços professionals a l'estudi d'aspectes mèdics i científics en la cultura catalana medieval, essent, amb Lluís Cifuentes, qui més s'hi ha distingit. Això fa que siguin, precisament, les observacions d'aquesta àrea les més reeixides del seu estudi, de les quals n'esmentaré tot seguit una petita selecció.

Carré ens hi parla, per exemple, del procés de medicalització de la societat en la baixa edat mitjana (30) i de la importància social dels metges (28-29). Diferents tipus de febres, malalties i terapèutiques són exposades en pàgines 699-700. La importància de les dosis dels medicaments, la diferència entre receptor i antidotari, els quatre graus medicinals (779-80); el significat mèdic de les pilositats en dones segons la medicina arabogalènica (653-54); l'explicació mèdica medieval a per què les dones serien incapaces de saviesa (650-51); el diagnòstic per l'orina (670); l'explicació de la creença del verí de la dona quan menstruaria (670-71); la puntualització que, el que es coneix com a càncer a l'edat mitjana, no coincideix amb l'actual (671); l'explicació medieval a la fisiologia de la lactància (662); la dieta sana medieval (663), i moltíssimes altres observacions de gran interès per comprendre la cultura científica medieval, són exposades amb perícia.

La intel·lecció de Carré queda lluny de limitar-se als seus coneixements científic-mèdics. «La Bíblia, els miracles, els exemples, la història, el món clàssic», segons diu ella mateixa parlant de les fonts de l'autor (712-13), han estat resseguits per l'editora; localitzades per ella noves fonts, i referides amb precisió, especialment en el cas de la història sagrada, on el volum de treball aportat resulta impressionant. Carré ens hi mostra, per exemple, la localització de tots els passatges emprats com a font en la lloança de la Mare de Déu, en més de cinquanta pàgines de comentaris (736-90).

L'editora mostra, així mateix, la seua familiaritat amb molts altres temes del món social i cultural de l'edat mitjana. En jurisprudència medieval hi inclou, per exemple, uns molt bons aclariments sobre la condició de les vídues en els seus drets econòmics, a pàgina 680. El lector

pot arribar a trobar-se amb sorpreses erudites tan agradables com la distinció dels diferents tipus de ceps medievals per a vi (766). Amb un interès botànic tan marcat, resulta un poc xocant, per cert, que l'editora excloga, de la sèrie d'arbustos espinosos amb què són comparades les dones (vv. 8464-69), el ginjoler (702). El ginjoler (*,zizyphus vulgaris'*) sí que té espines; unes espines similars a les del roser, però més llargues i fines (més viciosament feridores).

Com que no hi ha res perfecte, doncs, han d'ésser notades en aquesta edició algunes incorreccions, de les quals em limitaré a donar alguns exemples en diferents àrees.

La transcripció resulta, en conjunt, considerablement acurada, més encara si considerem que l'editora no és valenciana. Ha estat molt savi de la seua banda respectar, en l'accentuació, el vocalisme occidental, sense el qual es donaria una falsa impressió d'assonància en molts passatges. A continuació presentaré unes poques mostres de discrepància en aquesta àrea.

«En missa entrava / com ja preicaven; / si no es llevaven / per ella totes, / ,sí feia botes'» (v. 2560), que l'editora interpreta com 'feia el bot' (157). Jo hi hauria transcrit «s'hi feia a botes». El que exposa el protagonista ací són les males maneres de la seua primera esposa a l'església. Entrada a missa començada, obliga les altres dones a apartar-se per fer-li lloc. Com? Mamprenent-les a cops de peu: fent-s'hi a botes. És una acció agressiva similar a la denunciada en la beguina més avant (vv. 3978-90): «Mai se movia / si es vol vingués / qui més valgués / e fos quisvulla. / ,Ab una agulla / totes punxava, / e barallava». En el primer cas, la que entra tard a l'església agredeix les ja assegudes perquè li facen lloc; en el segon, és la ja asseguda qui impedeix que la facen moure les nouvingudes, punxant-les amb l'agulla.

«Tengués' a glòria / que el decebé!» (vv. 5634): «es vantava d'enganyar-lo» (p. 257). Sintàcticament sembla més lògic transcriure «,tengué's' a glòria», en perfect simple d'indicatiu (acompanyat d'un datiu d'interès), que no en imperfet de subjuntiu.

En les eleccions de desaglutinació, jo hauria escollit per al v. 219 «e ,febra' aguda», en comptes del fabrià «e febre aguda» per què opta l'editora. La pronunciació valenciana de la paraula ha estat sempre acabada en una inequívoca ,a' (vegeu el DCVB); és precisament aquesta similitud de pronunciació de ,febra' amb ,fembra', la que va alimentar el metonímic (i paronomàsic) tòpic medieval de la dona com a font de maldecaps i malalties per a l'home.

Al v. 3430 hi ha el que sembla una errata: "carcre" per "carçre", 'càrcer, presó'.

Les *Cent Novel·les* de Boccaccio esmentades al v. 2860 (per què la N majúscula?), haurien d'ésser, al meu entendre, pronunciadades amb palatal i no amb geminació: *Cent novelles*, com ho indica la rima amb el ,meravelles' del vers anterior. *Novelles*, doncs, és sinònim de ,noves', ,narració fictícia'; així ho especifica el mateix Roig quan torna a aparèixer aquest títol, al v. 8795: «És poesia, / ficta falsia, / com *Cent novelles* / als oents belles». Hauria estat anacrònic que un escriptor del XV parlés d'un gènere literari modern. El DCVB no dona, per al cultisme ,novel·la', datació anterior al segle XIX.

Tanmateix, en conjunt, l'edició Carré resol una sèrie de passatges que havien romàs confusos en anteriors transcripcions. Llegiu el seu propi article, llistant aquests passatges de resolució, dins «Llengua & Literatura», 18 (2007).

Els lexicògrafs s'horroritzen de trobar, en aquesta edició, un glossari que no sols no respecta la referència a parts de l'oració, sinó que substitueix l'inveterat ús dels dos punts, pel signe aritmètic d'igual, en presentar la definició de cada paraula. Això a banda, la informació del glossari és molt útil, i mostra un bon treball al darrer, per a una no especialista en llengua. És necessari, tanmateix, aclarir alguns punts lèxics:

En la *Consulta* a Joan Fabra, per exemple, trobem el passatge «e mostrar no subtilment, / sols rimat portant l'estil, / les dones tenir en vil / ,comportant'-les virilment» (vv. 17-20), adaptat com: «que tinc les dones per vils però que les ,tolero' des de la virilitat» (p. 71). Jo no hauria adaptat ,comportar' com ,tolerar', ja que, si una cosa no exhibeix l'*Espill*, és tolerància cap a les dones. ,Suportar' hauria resultat, a la meua manera de veure, una elecció més acurada. Un altre element discutible, en aquesta tercera cobla de la *Consulta*, és l'opció d'interpretar-ne tots els infinitius i el gerundi (,tenir', ,comportant', ,tembre', etc.) com a formes de primera persona de present d'indicatiu ('tinc', 'tolero', 'temo', etc.). Cal tenir present el previ ,mostrar' del v.

17: Roig està explicant el propòsit de l'*Espill*, i en aquesta tercera cobla ens diu què pretèn mostrar, 'ensenyar', amb el seu llibre. En la interpretació de primera persona de present que fa l'editora, l'autor només parlaria de mostrar la seua posició personal, sense implicar ningú més en la seua actitud. Però, si veiem el 'mostrar' com 'ensenyar', i no modifiquem els infinitius que hi segueixen, comprem que Roig està presentant la intenció didàctica de la seua obra, intenció que es detallarà àmpliament en la segona part del prefaci, on el vell narrador demana al receptor de la dedicatòria, Baltasar Bou, que faça conèixer la seua obra als joves, perquè aquests estiguen previnguts respecte de les dones i n'eviten les suposades males arts. És això el que s'avança en aquesta cobla de la Consulta.

«En Saragossa / buidí la bossa, / tant ,aturant' / ,strados' cercant» (vv. 3815-18): «A Saragossa vaig buidar la bossa, de tant aturar-m'hi cercant les estrades» (197). Aquest passatge presenta dos punts lèxics a matisar. D'una banda hi ha l',aturar', que l'editora sembla haver comprès en l'accepció habitual avui dia al Principat. Tanmateix, l',aturar' valencià correspon al que el DCVB ofereix com a tercera accepció de la paraula: 'Fer permanència de durada', és a dir, 'quedar-s'hi'. El que diu el narrador és que no s'hauria hagut de quedar tant de temps a Saragossa, ja que, per causa de quedar-s'hi, va despendre-hi molts diners, en coses vanes com visitar ,estrados'. Els estrados de Saragossa devien ser particularment atractius, car el narrador ja els havia freqüentat prèviament, en el viatge d'anada a Sant Jaume: «Aní per strados / de les senyores» (v. 3412-13), llocs plens de dames ensafranades que no es dignaven a fer feina de mans (a diferència de Carré p. 646, jo diria que les dames de què s'hi parla són les dels interessants estrados saragossans, i no les de l'hostal de la Nau). Aquesta paraula és important a l'*Espill*, com ho era en la vida ciutadana de la societat benestant al segle XV. Per això no hi veig la necessitat de canviar en la prosificació, com fa l'editora, ,estrados' per ,estrades': el DCVB no ofereix per a ,estrada' el mateix significat.

L',estrado' medieval és la 'sala on s'estan les senyores' (DCVB): on s'hi estaven i on rebien visites; on es feien tertúlies, també. Els ,estrados' són al segle XV el precedent dels ,salons' francesos dels segles XVIII i XIX, aquells que va retratar Marcel Proust: petites corts ciutadanes, llocs on es reunia la bona societat (fos aquesta quina fos), comportaven fama per a la dama amfitriona. És al que aspirava, patèticament, la primera esposa del narrador, en aquelles reunions a casa seua, en què es parlava de literatura i on «qui menys sabia / més hi mentia» (v. 2869-70). L'estrado de l'esposa és qualificat de ,negre' pel narrador (v. 2875), que veu en aquelles diversions cortesanes només que vanitat i luxúria, naturalment.

M'ha sorprès, per cert, que Carré no esmente, en els seus molt interessants aclariments literaris al passatge susdit (639-40), que les ,tragèdies' de què parlaven els tertulians (v. 2866) havien de ser les de Sèneca, la traducció catalana de les quals va ser àmpliament divulgada en la Corona d'Aragó, com ha mostrat Tomàs Martínez, el seu editor modern. Les *Tragèdies* senequianes eren el tipus d'opció retòrica que havia de rebutjar l'autor d'una obra com l'*Espill*.

Gràficament, jo no hauria presentat l'*Entrada* com a part final de la *Consulta* a mossèn Fabra. Més aviat veig aquests sis versos que precedeixen el tema «Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias», independents d'aquella, i funcionant com a introducció al prefaci: per alguna cosa s'anomenen *Entrada*. Aquesta comença: «Spill, llum e regla, / hòmens arregla, / dones ,blasona'». Carré entèn aquest darrer verb en l'accepció ,celebrar-ne els mèrits' (73), i per això ho ha d'interpretar en sentit irònic, com una mostra d'ambigüitat i doble sentit a l'obra de Roig (605). Però ,blasonar' és també ,manifestar, evidenciar': vegeu la segona accepció de la paraula al DCVB: ,ostentar, manifestar amb senyals' («Mirau sa dolor quant gran se blasona», *Passi en cobles*). La meua opció per ,dones blasona' seria ací ,posa en evidència les dones', sense necessitat de suposar-hi cap ironia. El mateix es pot dir de l'ús de la mateixa paraula en un altre passatge, ús també considerat humorístic per l'editora: «e, sens mentir, / de mot a mot / m'ho contà tot, / llarg raonant / e ,blasonant' / la sua escola» (v. 5344), que Carré adapta com ,celebrant els mèrits de la seva escola' (p. 247), quan bastaria ,posant en evidència la seva escola', sense suposició irònica.

El curiós ,cateminat' del v. 3849 també demana atenció. Carré novament veu aquesta paraula com a instrument d'ironia lingüística, «hàpax que construeix mesclant el substantiu ,catecumen' (...) i el verb ,catequitzar'» (v. 650). A banda que aquestes dues paraules unides no donarien ,cateminar', sinó ,catecumitzar', jo considere que pot fer-se una interpretació més econòmica de l'hàpax. El passatge expressa la sorpresa del narrador en assabentar-se, «a posteriori», que la dama padrina del nadó batejat a Saragossa era en realitat mare de la criatura, i s'admira que, malgrat haver parit la nit abans, ella no havia mostrat cap signe d'estar partera: havia donat plaent conversa al narrador mentre passejaven camí de l'església («Abdós anant / e passejant, / cercant esgleia», vv. 3841-43), i s'havia estat de peus en el bateig, sense haver d'asseure's en cap moment: «Mostrant-se sana, / ,cateminat' / e batejant / de peus s'estec, / cert mai se sec». Pel context, doncs, és més fàcil entendre aquest ,cateminant' com ,caminant': la dama s'havia mostrat sana, tant mentre caminava amb el narrador cap a l'església (,cateminant'), com després, en la cerimònia del bateig (,batejant').

L'adverbi ,tard' no és ben entès per la curadora al v. 4480: «com qui vell cep / empeltar vol, / ,tard' n'ha mallol» (li esdevé com aquell que vol empeltar un cep vell, que n'obté el mallol ,molt tard", 219). El sentit ací no és el del català actual ,tard' sinó el de l'expressió ,rara vegada, poc sovint' (vegeu-ne accepció II, 2 del DCVB).

El ,merlina' del v. 5622 és explicat per Carré com: «Mot inventat per Roig amb una barreja de ,merla' i ,beguina' molt efectiva» (p. 667). Però no s'entèn per què beguina, si del que s'hi parla és de monges. I per què merla? Em sembla molt més econòmic suposar ací no un hàpax, sinó una simple antonomàsia vossiana («És un Mecenes de les arts», per exemple). Merlina seria, així, el femení de Merlí, aplicant-hi l'autor el nom propi en comptes de l'apel·latiu ,màgica', ,fetillera'. Al cap i a la fi, el fragment previ (vv. 5590-621) s'ha dedicat a explicar les males arts de les monges, capaces de fer creure que són ,sibil·les' i ,profetes', mentre sedueixen tots aquells que es creuen al seu camí; s'hi diu que és ,angelical' i ,més que Papa' l'home capaç de sostraire's a les seues arts de seducció. No pot estranyar, doncs, que la monja capaç de fer creure al seu enamorat que el coit que li proposa és ,amor pura' (v. 5629) siga considerada maga, Merlina, amb l'ús d'aquesta figura retòrica.

Pel que fa a l'interessant ,bruixellat' del v. 4463 («lo cap tenia / ja bruixellat, / lo front ruat, / e no paria», Carré l'interpreta com ,blanquinós', i el veu com a hàpax (655). La paraula ,brui-xellat', però, no és insòlita en català. El DCVB n'ofereix una altra mostra: «Vna cota de ,brui-xelat' forada de tela negra trepada», doc. a. 1443», i com a significat ens dona «classe de tela (de Brussel·les?)». De fet, també existeix, en català medieval, el topònim ,Bruixelles' associat al camp semàntic del vestit: «Unum capucium ,de bruxelles' nigrum», doc. a. 1390», registra novament el DCVB, que també hi cita el v. 2070 del propi *Espill*: «perles, robins, / velluts, setins, / conduits, marts, vairs, / vervins, duais / per cots, gonelles, / angles, b r u i x e l l e s / e bell domàs». Llavors, com hauríem d'entendre ,bruixellat' en el passatge assenyalat?

Sabem que els medievals tenien en gran consideració la randa (vegeu abundants mostres antigues de l'ús d'aquesta paraula al DCVB). També sabem que, encara ara, és difícil que cap turista abandone Bèlgica sense haver comprat alguns d'aquells mocadrets amb aplicacions de randa de boixets típics del país. Si considerem en aquesta llum el medieval ,drap bruixellat', llavors podem entendre'l com 'tela amb aplicacions de randa de boixets'. I si la tela de Brussel·les, doncs, presentava el calat propi de la randa, això vol dir que, a través del color del fil d'aquesta (fos aquell blanc o negre), es podia apreciar el color de la tela del fons (fos aquesta negra o blanca). L'efecte del cabell entrecanós de la vídua de l'*Espill* era aquest: blanc a través de negre, o negre a través de blanc. Des de la meua perspectiva, doncs, el ,cap bruixellat' de l'*Espill* apareix en sentit figurat, en relació al món de les teles, i per tant s'empra en sentit metafòric i no literal, per la qual cosa no hi ha necessitat de considerar-lo hàpax.

Algunes observacions de l'editora sobre temes socials i culturals, necessiten també ser corregides:

Sobre la beguina: «Un menor frare / li deia m a r e / davant la gent» (vv. 4047-48). L'editora ha entès que el framenor és, literalment, fill de la beguina (651), però això és un error. El

tractament de ‚mare’ era aplicat a dones de vida santa. Ubertí de Casale havia donat aquest tractament a Àngela de Foligno, i a la tardor de l’edat mitjana aquest ús va augmentar. Així, també rebria sempre el tractament de ‚madre’ el personatge de Celestina en la *Tragicomedia de Calisto y Melibea*, i és aquest tractament el que revela a l’audiència que l’alcavota feia, en aparença, vida de beguina. Fa anys vaig publicar un article aclarint aquest punt en l’obra valenciana i en la castellana (*Dos preguntas sobre la Celestina: concordancias con obras catalanas medievales*), ara consultable a internet.

En el viatge d’anada a Compostel·la: «com me n’eixia, / fel companyia / e f e n t p e r m i / de cert trobí» (vv. 3269-72): «el protagonista-narrador continua el camí (...) amb una companyia fidel que no torna a aparèixer més. Hem de suposar, doncs, que es tracta d’un altre pelegrí que apareix només per necessitats de la rima» (644). Però el narrador hi puntualitza que la companyia amb qui s’uneix ‚fa per ell’; és a dir (en un ús valencià encara viu de l’expressió), els companys que troba són ‚de la seua classe’, de la seua categoria social; probablement gent benestant que va a cavall, com hem de suposar que viatja ell.

Certament, el narrador no explicita mai que faça el viatge a Galícia cavalcant; però no tenim per què suposar que algú que havia cavalcat en la guerra francesa, i que hi havia tornejat; algú que havia comprat un palafre a l’esposa perquè aquesta es passegés pel mercat, hagués de peregrinar a peu, com un vulgar peó. Recordem que el pròleg dels *Canterbury Tales* de Chaucer inclou, en la presentació dels personatges, la descripció dels cavalls amb què peregrina cada un: la manera de viatjar, cal recordar-ho, és també un indicador de la categoria social. Per això els versos comentats són, a la meua manera de veure, molt més que fruit de necessitats de rima: ens mostren la consciència de rang del narrador, que no uniria el pas amb qualsevol.

El fet que el narrador viatge a cavall, per cert, explica també que aquell puga cobrir el tram València-Requena en una sola jornada, i que no calga veure-hi exageració amb efectes còmics com suposa l’editora (643).

Per què la jove esposa del narrador es nega a alletar el seu fill? «La novícia és una mala mare perquè rebutja alletar el seu fill, però a més la seva negativa havia de donar a entendre al públic de l’*Espill* que no renunciava pas a l’activitat sexual» (662). No és més fàcil suposar que, el que vol l’antiga novícia amb la seua negativa, és mostrar-se com a senyora? Les dames no alletaven els fills; ja tenien dides que ho fessen per elles. I així conservaven les glàndules mamàries joves i dures. Si és per activitat sexual, l’alletament sempre ha donat (si no a totes, sí a un afortunat percentatge de dones) protecció anticonceptiva, per la qual cosa negar-se a alletar difícilment podia veure’s com a rellevant per a l’activitat sexual.

Un dels aspectes socialment més interessants de l’*Espill* és l’enèrgica denúncia que fa Roig de les falses converses jueues; d’aquelles dones del carrer del Trenc i voltants, com les sastresses que treballen diumenge i ballen dissabte, després d’haver guisat ‚hammins’ divendres a porta tancada (v. 7414-21). La còlera que avança Roig per boca de Salomó, contra gent que ha demanat ésser batejada en la fe cristiana només per conveniència, i que continua mantenint en secret la cerimònia del sabbath, es manifestarà, passades dues dècades, en la persecució que la Inquisició de planta castellana iniciarà a València: una persecució abassegador, que comporta el convenient desposseïment econòmic de molts prohoms benestants valencians, d’origen convers. Carré, que explica acuradament que ‚hammim’ és paraula hebrea (688), hauria pogut fer més èmfasi en el clima de dubte sobre la sinceritat dels abundants jueus conversos valencians que Roig hi explicita, indicatiu que, a mitjan segle XV, ja existia un ambient d’hostilitat, que més tard quallaria en la cruel persecució de senceres famílies valencianes converses, com la de Lluís Vives. A propòsit, no sé veure que el redundat plural ‚hammims’ emprat per Roig hagués de tenir efectes còmics (688) en un públic catalanoparlant sense particular instrucció en morfologia de l’hebreu.

No puc posar fi a aquesta recensió sense constatar que en abundants ocasions, per exemple, l’autora omet com a font dels seus aclariments a passatges de l’*Espill* el meu llibre *Els cards i el lli: una lectura de l’Espill de Jaume Roig*. Unes quantes mostres inclouen el comentari a «uns

mates baten, / los altres maten», que hi vaig identificar com a procedent del *Facet*, informació que l'editora publica sense reconèixer-ne font (614-15). Igual ocorre, per exemple, amb els passatges sobre lectura i escriptura de dones medievals (635), sobre la relació entre l'abstinença sexual en Quaresma i l'episodi del *Decameron* (638-39), o sobre el tòpic de la suposada incapacitat femenina per guardar secrets (640). També constata l'absència de referència a publicacions meues precisament a la secció *El debat sobre la condició femenina a la literatura*. Constate, finalment, que, en algunes ocasions, ella remet l'autoritat d'un passatge explicatiu a una publicació seua, quan la informació ja havia aparegut molt abans en publicacions meues; així, en el passatge en què presenta la *Vita Christi* d'Isabel de Villena, i el *Triunfo de les dones* de Corella, com a contestacions a l'*Espill*, remetent a una publicació seua de 1996 (37-38), quan en 1987 jo ja havia fet pública aquesta informació, tant en la tesi doctoral, com en l'antologia villeniana amb Lluïsa Parra, com en la comunicació al congrés de Segòvia de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval, les tres del mateix any.

A banda les correccions indicades, tanmateix, aquesta és una edició en molts sentits exemplar, útil tant per a l'estudiós com per al no iniciat; obra que devem no sols al zel i a la constància de la seua curadora, sinó també al compromís cultural de l'editor Jaume Vallcorba, que ha tingut el coratge de patrocinar-la.

[Nota del director. Després de demanar perdó per intervenir en aquest afer, crec que he de posar una hipòtesi sobre el sentit de ,cateminat' del vers 3841: la primera part del ritus del baptisme en la Vetlla Pasqual, celebrada a tocar les fonts baptismals, la del diàleg entre el o un dels celebrants i el catecumen o el qui o els qui responien per ell, pares i padrins, en el llatí d'entorn l'any mil s'anomenava ,catezizare', almenys en la frase: «...surgat unus ex presbiteris senioribus et pergat ad fontes catezizare infantes, qui sunt in ipso die baptizandi...»; el fragment complet es pot veure en el meu *Arnaldi de Villanova opera theologica omnia*, IV, *Alphabetum catholicorum...* (Corpus Scriptorum Cataloniae. I. Scriptores), Barcelona, IEC i Facultat de Teologia de Catalunya 2007, 88, transcrit de Josep Romà BARRIGA PLANAS, *El Sacramentari, ritual i pontifical de Roda. Cod. 16 de l'Arxiu de la Catedral de Lleida, c. 1000* (Publicacions de la Fundació Salvador Vives i Casajuana, XXXVII), Barcelona 1975, 432; cal suposar que el ,catezizare' arribà a València amb la conquesta i la decisió del rei Jaume que ciutat i bisbat s'integressin dins la Província Eclesiàstica Tarraconense, cosa que algun *Rituale Valentinum* dels segles XIII-XV segurament confirmaria. El desplaçament de ,catezizare' a ,cateminat' ja és tema de filòlegs, però la frase de Roig té sentit ple: «ella es mantingué d'empeus tant en el ,catezizare' com en el ,baptizare'». I altra vegada, perdó. J. P. E.].

Rosanna Cantavella

Berenguer de PUIGPARDINES, *Sumari d'Espanya*. Edició a cura de Joan IBORRA (Fonts Històriques Valencianes, 3), València, Universitat de València 2000, 272 pp.

Ja d'entrada, l'autor se'ns presenta com a successor d'uns invasors de Catalunya col·laboradors d'Otger Cathaló i dels Nou Barons de la fama (35); i només de llegir aquesta declaració inicial, el lector se sent particularment interessat a repassar una ,història de Catalunya', que creia en aquells orígens heroics, en d'altres ,heroicitats' prèvies i en tot allò que se'n seguí.

És estrany que després de les *Cròniques* catalanes dels segles XIII, XIV i potser de començaments del XV, ens trobem, al cap de pocs anys (el darrer esdeveniment recontat en aquest *Sumari* és la reunió de la noblesa catalana a Molins de Rei, tot just encetat el regnat del aleshores jovicel Alfons IV, a fi de fer-lo anar pels camins rebuts de l'antiga i autèntica dinastia; l'apèndix (227) arriba a la successió d'Alfons IV Trastàmara pel seu germà Joan i al 1468 en plena guerra entre aquest i Catalunya) amb un resum ,historial' que accepta tota mena de narracions, vinguin d'on vinguin i valguin el que valguin, sempre, però, com si es tractés de fets docu-

mentalment confirmats, començant per les dels primers temps bíblics i continuant per les afirmacions de Rodrigo Jiménez de Rada; i així ens dibuixa una trajectòria que, començant pel Paradís Terrenal i seguint per les primeres generacions bíbiques, en arribar a Jafet ja es desvia per Grècia i Roma, pels gots i les primeres invasions musulmanes, i només després d'haver passat per França, desemboca en les actuacions d'Otger Cathaló i de Carlemany i de Lluís el Pia-dós en les nostres terres. Una bella ziga-zaga, a fe de món. Però una no menys taxativa tesi genètica: «los catalans no són exits dels gots ne d'altra gent, sinó de la gent de Oger Cataló e de l'emperador Carles Mages» (cap. 40, p. 71): en el moment que agonitzava l'edat mitjana, hom almenys tenia una idea clara: els catalans som d'Europa.

El fet de tenir en un volum ara a l'abast de totes les mans una síntesi en estat pur de les exposicions de Rodrigo Jiménez de Rada i de Pere Tomic i qui sap si una contra-tesi dels humanistes i en particular de Pere Miquel Carbonell, mereix tot l'agraïment i no mancarà el nostre tant al curador de l'edició com a l'editora, Universitat de València. Ací som informats que els 'precursors' de l'existència de Catalunya (sembla que ni tan sols hauria existit la Marca Hispànica) foren realment Otger Cathaló i els Nou Barons, però que el pare fou indubtablement Carlemany, el qual, en un part polític genial, hauria fet néixer Catalunya amb tots els seus comtats, vescomtats, varvessories i baronies, fins i tot saltant per damunt els segles, car d'aquell part n'haurien sorgit fins i tot el Comtat de Tarragona (81) i el Marquesat de Tortosa (82); i sota les successives sobiraniaes el poble o hauria estat tot visigòtic o tot sarraí o tot carolingi, de manera que, per exemple, per enlloc no compateix cap 'hispà', ni Girona s'hauria autolliberat el 785, ni hauria existit en el comtat d'Urgell una població cristiana tocada d'adopcionisme. Tot és o blanc o negre.

I aquesta bipolarització de colors no sols es troba en els segles heroics de la inicial Reconquesta, ans també en esdeveniments dels segles XIII i XIV, ben documentats en les *Cròniques* reials de Jaume I o de Pere III el Cerimoniós: Pere el Catòlic, tan catòlic ell, ni de lluny tingué cap problema amb l'Església Catòlica, tal com dóna a entendre la breu narració del desastre de Muret:

«E lo rey en Pere anà ab molta gent d'armes a posar setge al castell de Muret, qui era del comte de Montfort, son cunyat, per tal que havia molt maltractat a sa muller e germana del rey En Pere. E lo dit rey amava a sa germana perquè era molt virtuosa. E lo dit comte de Montfort era mal hom, de què-s seguí que estant sobre lo dit setge, lo rey en Pere morí a gran culpa del comte de Foix, qui no-l socorregué axí com eren de acort. E fonch en l'any MCCXII, lo qual cos del rey en Pere fonch portat a soterrar en lo monestir de Xixena» (109).

Potser seria difícil de trobar línies que amaguessin fins a tal punt la veritat i, en conseqüència, definissin amb tanta de precisió el concepte d'història imperant en la ment d'En Berenguer de Puigpardines; ni l'any no és veritat, car el desastre de Muret fou el 12 de setembre del 1213 (cf. «ATCA», XXV (2006), 589-592). És veritat que si saltem de Pere el Catòlic a Pere el Gran, almenys sabrem que aquest s'hagué de defensar d'una 'croada' que envaí Catalunya (124; cf. 215). Però cap al final, després de la batalla de Sant Luri contra els sards, Martí el Jove, el vencedor, encara «combaté dos castells e pres-los molt valerosament» (149), però ni una paraula de la seva mort, almenys en el text principal (cf. 148, nota 4), on només som informats que, tot i haver estat «donada muller al dit rey [En Martí] perquè la terra no restàs sens hereter» de fet morí «sens fills descendents» (149).

Tampoc no és gaire més precís el resum del compromís i de la sentència de Casp:

«...los regnes e terres concordement elegiren VIII persones e que aquelles regoneguesen diligentment, e bé, e curosa; e, certificats de la veritat, fonch vist i trobat per tots los drets que tota la justícia era de l'infant don Ferrando de Castella, com aquell qui era la més acostada persona que fos a la casa d'Aragó...» (149-150).

Evidentment, en 'tots los drets' no es devien trobar els testaments de tots els comtes i reis de la Casa de Barcelona, on era repetit sense excepció que tota successió havia d'anar per via masculina.

La impressió amb la qual hom acaba la lectura d'aquest *Sumari d'Espanya* és la d'haver tingut davant els ulls un conjunt de records més o menys personals, que configuraven la idea molt triada i agradable a la casa reial (i qui sap fins a quin punt imposada per aquesta), que hom s'havia de fer de la història de Catalunya en acabar el segle XV, ja ben establerta la raguèlia dels Trastámara.

Abans d'acabar aquest apartat, m'agradaria de subratllar dos punts: el primer és la versió 'aragonesa' de les condicions d'unió entre Aragó i Catalunya, en concret la de les 'armes' (escut i bandera): «que per tos temps lo rey hagués a portar les armes d'Aragó», versió contrària a la que donaria Martí de Viciana, reportada dins «ATCA», II (1983), 357-361.

L'altre és que Puigpardines coneix la jugada amb la qual Pere el Gran reeixí a penetrar en terres franceses fins a Bordeus sense ésser descobert pels espies dels reis de França i de Sicília per al desafiament amb Carles d'Anjou, cosa que el convertí en vencedor ja que l'Anjou no es presentà (123-124).

* * *

L'editor Joan Iborra resumeix en les pàgines inicials el sentit del *Sumari...*: «Preservar de l'oblit la legitimitat històrica dels nobles a finals del segle XV..., a la vista de la greu crisi social de Catalunya, de l'enorme minva en les rendes que patia aquest estament i de l'ofensiva pacifista contra el poder, organitzada per la mateixa noblesa» (9). L'obra és conservada en dos manuscrits de El Escorial, Y-III-4 i Y-III-5, i en una transcripció del segle XIX, inicialment a partir del segon, i, si després ha calgut, del primer (17-18). Les diferències textuais entre els dos manuscrits han aconsellat, amb encert, de reproduir cada una de les dues versions, en les pàgines 35-152 la primera, i 155-227 la segona, diferenciades, entre d'altres punts, pel fet que la primera conté títols per a cada capítol.

Tal com ja ha estat dit, el *Sumari...* és bàsicament una reelaboració de les *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Catalunya*, completades amb d'altres lectures que van del *Compendi històric de la Bíblia...* (*Gènesi de Scriptura*)..., del també ja esmentat Rodrigo Jiménez de Rada, de literatura trovadoresca diversa i del *Llibre dels fets* de Jaume I, a la *Crònica General del rei Pere el Cerimoniós* (19-25). L'edició del text es completa amb bibliografia (26-30) i taules onomàstica (229-246) i toponomàstica (247-255).

La lectura del text m'obliga a preguntar-me si el tantes vegades repetit 'mes', participi de passat del verb 'metre', no resultaria més clar per al lector si anés accentuat amb accent greu: 'mès' (p. e., pàg. 38, línia 16: «mès los pexos en les aigües»).

L'editor i la Universitat de València mereixen tot reconeixement per la dignitat de l'edició.

Josep Perarnau

M. Montserrat DUCH I TORNER, *La Concòrdia dels Apotecaris de Barcelona de 1511. Estudi, transcripció i traducció*, Barcelona, Fundació Uriach 2000, 464 pp.

Al llarg del segle XVI, el Col·legi d'apotecaris de la Ciutat de Barcelona edità tres concòrdies sobre medicines compostes, totes tres en llengua llatina: la primera fou impresa l'any 1511, en els últims anys del regnat de Ferran II Trastámara; la segona l'any 1535, quan regnava Carles I, i la tercera l'any 1587, durant el regnat de Felip I (II de Castella). El mot llatí *Concordia* és 'acord', ja que els dits llibres són fruit dels acords presos pel col·legi d'apotecaris de Barcelona a fi de normalitzar la forma de les receptes dels medicaments compostos.

La doctora en farmàcia i llicenciada en història Maria Montserrat Duch i Torner ha dut a terme l'estudi de la primera d'aquestes concòrdies barcelonines, o sigui la del 1511, el qual estudi comporta la transcripció i traducció del text llatí al català. L'obra s'estructura en dues parts: l'estudi pròpiament dit i la transcripció i traducció de la *Concordia*. Al final és aplegada la bibliografia i hi són afegits tres apèndixs dedicats als autors de les receptes (el primer), a les errades detectades en el text original (el segon) i a la llista dels simples (el terç).

En una breu introducció històrica, l'autora es refereix a les concòrdies de Barcelona, al redescobriments de la del 1511 i als pocs estudiosos que se n'han ocupat; a continuació enumera les parts, en què es divideix la que és objecte d'estudi, fa un repàs a l'autoria de les receptes (Mesué, Arnau de Vilanova i un llarg etcètera), revisa les fonts i parla de les receptes en concret; en un altre apartat explica com es presenta dividida la *Concordia*, seguint els grups de preparats farmacèutics ja establerts per autors anteriors: *De confectionibus*, *De speciebus lobot*, *De sirupis*, *De colliriis*, *De trociscis*, *De pillolis*, *De unguentis et cerotis*, *De emplastris* i *De oleis*. Hom dedica tot un apartat a enumerar les *Errades detectades en el text* (errors d'impressió del text llatí), classificades en quatre tipus: de paginació, de transcripció (interpretació defectuosa del manuscrit original), dels pesos d'algunes receptes, i d'altres. Sota el títol *La matèria farmacèutica*, l'autora explica els dos grans tipus dels remeis de la *Concordia* (els simples i els compostos), abans de cloure l'estudi amb uns comentaris finals.

La segona part, tal com ja hem dit, és la transcripció i traducció catalana de la *Concordia*. Aquesta versió moderna té un interès lingüístic comprovable, per exemple, en la correspondència no sempre transparent a primer cop d'ull de termes llatins d'espècies de la *Concordia* (amb un ,sic' per a cada un), com ,garioffoli' (clau d'espècia: ll. ,gariofilus', ,Eugenia caryophyllata'); ,scordey' (all silvestre; ll. ,scordeum', *Allium scordium*), etc.

Parlant encara en termes estrictament lingüístics, s'haurien pogut evitar en la primera part del llibre, algunes mancances gramaticals (com ,degut a que', ,del qual n'hem seleccionat', ,parlar', ,verosímil', etc.).

Amb tot, disposem ara d'un estudi de la *Concordia* del 1511, de la transcripció i traducció del text, la qual cosa significa una contribució a la bibliografia de la història de la farmàcia i, de retop, una aportació al llenguatge farmacèutic antic i modern.

Carles Riera

Montserrat LAMARCA MORELL, *Llibres impresos a Espanya durant el segle XVI. Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Catàleg abreujat*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona 2007, 169 pp.

Si en temps de Plató la oralitat fou considerada en aspectes decisius superior a l'escriptura, ara ja som de ple en aquell temps que la primacia de l'escrit imprès ha estat desplaçada per una altra mena d'escrit: la comunicació ,on line'. Ho demostra el volum que, finalment, fruit d'una feïnada pacient i difícil, l'autora acaba de posar a les mans del públic. Des de la primera pàgina ella informa del fet que el llibre i les informacions que vehicula són abreujades, és a dir, secundàries, i que per a obtenir la informació completa sobre cada entrada cal recórrer al Catàleg d'impresos de la Biblioteca de la UB, al Catàleg Col·lectiu de les Universitats catalanes, al Catàleg del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya i al del Patrimonio Bibliogràfic Español, tots catàlegs ,on line'. Remarquem el fet, perquè té una significació òbvia: el llibret podia perfectament no haver existit. És un simple recordatori de l'existència i de la necessitat d'acudir als catàlegs ,on line' esmentats, si es vol una informació bibliogràfica completa. El llibre que comentem, doncs, és un producte secundari, un simple recordatori, una obra que remet a una altra, d'una manera semblant com en Plató l'escrit remet a l'ensenyament oral. En el futur aquesta mena de llibres s'enrarrirà, engolida per la marxa impel·lent de la informació ,on line'. I si no s'acaba, serà en qualitat de producte succedani, com és el cas del llibre de Montserrat

Lamarca. El món que s'obre davant nostre és així, i serà per bé: quan les coses es tornen complexes, hi ha un període d'adaptació incòmode, però a la curta i ja no diguem a la llarga les oportunitats no fan res més que multiplicar-se, i això sempre ha estat positiu.

Cal agrair, doncs, a la Universitat de Barcelona la deferència de facilitar als bibliòfils i bibliòlegs el volumet que conté la versió abreujada del catàleg dels llibres impresos a Espanya durant el segle XVI, ara custodiats a la BU de Barcelona. Potser era un acte de justícia, atès el temps que ha calgut esperar perquè un esdeveniment com aquest es produís. El fons catalogat prové dels convents desamortitzats, fons que nodriren la UB amb les col·leccions de manuscrits, incunables i llibres anteriors al segle XIX, que avui constitueixen la riquesa bàsica del seu fons bibliogràfic. Escauria ara de recordar les vicissituds extraordinàries pels camins de les quals aquests fons preciosos arribaren a la Universitat, però ens sembla més adequat recordar el fet encara més extraordinari que durant cent cinquanta anys la Universitat en va fer un cas que sembla mentida. Tant és així, que, quan es constituí, durant el Govern de la República i de la Generalitat de Catalunya republicana, la Universitat Autònoma de Barcelona, aquesta proposà al dr. Jordi Rubió, director de la Biblioteca de Catalunya, que aquesta es fes càrrec d'aquells llibres, aleshores tancats en una sala inaccessible i deixats totalment de la mà de Déu des que hi havien arribat. Jordi Rubió coneixia el fons i es va espantar, entre d'altres raons perquè ja tenia greus problemes amb la ubicació i sistematització dels fons que ell governava. Al·legà que no era bo que les institucions docents i acadèmiques renunciessin a les seves tradicions, la qual cosa era una manera educada de dir a la Universitat que els seus problemes se'ls havia de resoldre amb els seus mitjans i no traspasar-los a qui ja tenia prou maldecaps. Maldecaps que se li multiplicaren amb l'anar i venir dels fons antics de diversa procedència salvats l'any 1936 gràcies a la seva diligència, a la del dr. Pere Bohigas, a la d'Agustí Duran i Sanpere i d'altres, naturalment, començant per determinades autoritats polítiques del moment.

Però la Universitat Autònoma, almenys, va tenir consciència del problema greu que constituïa el fet que els fons de la desamortització, en la seva gran massa, no haguessin tingut cap tractament tècnic bibliogràfic i estiguessin en l'abandó total. Existia, això sí, un fitxer de manuscrits, incunables i llibres antics, i amb això hom anava tirant. Després de la guerra, només la curiositat d'algun erudit, per exemple, la tesi doctoral de la malaguanyada professora Maria Josepa Arnall, que va reconstruir el catàleg de la biblioteca del convent de Sant Josep, donava fe en cercles del tot minoritaris de la persistència del problema dels fons universitaris de la desamortització. La publicació del catàleg dels manuscrits de la Biblioteca Universitària, obra de Francesc Miquel i Rossell (1958-1969), i molt posteriorment l'aparició del catàleg dels incunables (1995) pal·liaren en part l'abandó incompreensible d'aquells fons a la seva sort. L'abandó fou total durant anys per part dels responsables de la biblioteca i de la Universitat. Als responsables bibliotecaris els bastà tancar la porta amb pany i clau, als responsables de la Universitat la notícia de l'estat d'aquells fons ni tan sols els arribà. En pot donar fe el qui signa aquestes ratlles, que un dia dels darrers anys setanta o primers vuitanta del segle passat va preguntar ocasionalment al rector, l'estimat dr. Antoni M. Badia i Margarit, què pensava fer amb els fons de la desamortització i va rebre la resposta que tots estaven incorporats al fons de la biblioteca universitària. El qui signa va indicar-li que sobre les sales de la biblioteca n'hi havia una altra de tancada i barrada amb una gran quantitat de llibres desamortitzats pendents de catalogació, i va poder constatar la sorpresa amb què el dr. Badia rebé la notícia. És evident que la ignorància del fet no era culpa seva. L'existència d'aquells fons havia estat ocultada sistemàticament i amb eficàcia, i no només durant l'època franquista, sinó ja molt abans.

És desagradable evocar uns records tan desanimadors, cert, però també és necessari que mirem les coses de cara. I cal afegir que és bo que els catalans no oblidem mai que les coses no passen perquè sí, ni sobretot per la culpa sistemàtica d'uns 'altres'. Dit això, fa de bon recordar que, finalment, la Universitat, en el marc de la seva reorganització i desplegament durant els anys vuitanta, va escometre la recuperació dels fons desamortitzats i desemparats. I no va caldre res més que prendre la decisió i deixar-la en mans dels professionals. El qui signa havia pogut escoltar raons peregrines que intentaven justificar la inaccessibilitat, sem-

pre provisional, és clar, dels fons a causa d'unes suposades dificultats gairebé invencibles per a escometre llur catalogació. Eren, tanmateix, les raons de la incapacitat i de la desorientació mental més completa. Avui tots aquells fons són catalogats i accessibles normalment. El personal bibliotecari de la BU de Barcelona ha dut a terme la tasca amb la competència professional que li és pròpia. Així ha estat possible de recuperar i descobrir impresos del cinc-cents que havien escapat a una primera i sumària indexació en fitxa. Sense voler entrar en un cofoisme gratuït, alguns fets van demostrant que les forces alliberades pel procés de la Transició i assenyaladament el restabliment de les institucions nacionals han fet emergir la possibilitat de viure i de treballar en un altre país. És la normalització vers la qual Catalunya ha volgut tendir des de temps literalment immemorials, i que si no s'ha dut o no es duu a terme en grau més satisfactori és per raons de febleses, claudicacions, tares i defectes ben nostres i intransferibles.

El catàleg dona ara notícia de 3660 exemplars d'edicions cinc-centesques aparegudes en l'espai que avui conforma l'Estat Espanyol i representen 1952 títols absoluts. Són alfabèticament ordenats per llocs d'impressió i sota aquestes rúbriques locals les obres són disposades en l'ordre alfabètic de llurs autors i, en el seu cas, del títol de les obres anònimes. Una taula única, al final, recull tots els noms dels autors dels llibres, dels traductors, dels títols d'obres anònimes, d'impressors i de llibreters-finançadors. Aquest índex remet a les pàgines del volum, atès que les entrades bibliogràfiques que el constitueixen no han estat numerades.

Val a dir que el catàleg no exhaurix el fons de llibres del segle XVI presents a la BUB. Tal com el lector haurà apreciat pel seu compte, el catàleg té un objectiu heurístic perfectament delimitat: no surt de la geografia de l'actual Reino de España. Per tant, no contempla cap d'aquells territoris que durant el segle XVI formaven part de la monarquia hispànica en la mateixa Europa (Portugal, els Comtats Catalans, Sardenya, Nàpols, Sicília, els Països Baixos, etc.) o a Ultramar. Tampoc no recull els llibres del XVI editats en altres estats i ciutats d'Europa: París, Venècia, Lió, etc. És, doncs, un primer tast de la presència de l'imprès antic en la BUB, que podria ésser completat amb catàlegs complementaris i tant de bo que ho fos. Per a la història de la impremta hispànica, és bàsic de tenir presents aquells llibres que autors i editors peninsulars van fer editar en altres dominis europeus de la monarquia per raons, que, en tot cas, cal escatir; i tots aquells llibres produïts en els mateixos dominis extrapeninsulars, que llurs autors van escampar, un cop editats, per la península. Per tenir una idea formal de la història d'una cultura, les visions diacròniques són indispensables. El temps, doncs, i treballs successius hi diran la darrera paraula.

Hem trobat en manca un índex de matèries, objectiu que no entrava en els interessos del projecte catalogador. Però l'hem trobat a mancar, perquè hauria augmentada la utilitat del llibre. Queda sempre el recurs als catàlegs 'on line' esmentats i a l'enriquiment progressiu d'aquests catàlegs, on els recursos de la informàtica supleixen molt diversament els instruments tradicionals d'accés al contingut dels llibres. Això no obstant, encara que el producte imprès sigui secundari en relació amb el producte 'on line', un cop s'ha pres la decisió d'elaborar el succedani, s'ho val que contingui un complement d'informació específica. Aquesta observació és un desideratum, no un retret, perquè l'objectiu central del llibre era donar una llista fiable dels exemplars cinc-centesques de la BUB, i això no era gens fàcil, atès que molts impresos desamortitzats havien perdut pàgines inicials i finals per raons que hom pot comprendre fàcilment. Com que l'objectiu fonamental sembla atès de forma molt falaguera, la recança d'un índex de matèries resta en segon terme. Encara que sigui persistent, perquè l'accés al saber, com més ràpid, millor.

Jaume de Puig i Oliver

Un detall sura per damunt qualsevol altra consideració entorn aquest llibre: ens informa i ens posa a l'abast de la mà un volum manuscrit fins ara desconegut, del qual només sabem que «es troba a Sueca, en la biblioteca particular de Joan Fuster» (32); del temps anterior només suposem, amb fonament ben objectiu, que pertangué a la comunitat valenciana de Sant Josep abans del 1556 (31).

Entre la forma inicial del manuscrit i la seva situació actual hi ha alguna variant, deduïble de l'anàlisi codicològica del còdex, inicialment de noranta-vuit folis de pergamí, actualment reduïts a vuitanta-sis, als quals mancava el full extern del primer plec i tot el segon quadern antic, de quatre fulls o vuit folis (33); la reproducció de la pàgina inicial (62) ens permet d'admirar-la i d'endevinar la qualitat de tot el còdex.

Hi són copiats cinc texts: 1) traducció catalana parcial de la *Regla de sant Agustí* (63-65); 2) traducció catalana dels capítols II-XXX de les *Constitucions de Ratisbona* (65-102); 3) *Benedictio habitus antequam novitia induatur* (103-104); 4) *Officium professionis monialis* (104-106); i 5) pregària d'ajudar una monja a ben morir (106-110).

Ultra la transcripció dels texts, assenyalada en el paràgraf anterior, el doctorand Joan Fuster i Ortells, esbrinà dos punts: el moment politicoreligiós de la València de mitjan segle XVI, que emmarcava la vida de la comunitat femenina augustiniana en el moment en què rebé els nous texts reguladors de la vida col·lectiva; i les característiques de la llengua de les dues traduccions catalanes: «Si des de l'angle merament lingüístic, de 'llengua d'època', ofereix poques novetats..., sí que invita, per contra, a continuar i a reajustar les indagacions fins ara projectades sobre el procés de castellanització de la societat valenciana» (11); la bibliografia aplegada per l'autor és, si calgués tractant-se d'ell, garantia del seu coneixement del tema (55-60).

Després d'unes pàgines dedicades a explicar el fenomen de la 'Decadència' amb la corresponent castellanització (11-19), Fuster resumeix l'impacte de les 'reformes' dels ordes religiosos en la relació entre llengua i església en el País Valencià del segle XVI. N'hi ha prou de recordar que els Reis Catòlics es feren reconèixer pels papes la capacitat d'iniciativa en les reformes i observances dels ordes religiosos, reformes que, com la Inquisició Espanyola, sempre foren protagonitzades en la Corona Catalanoaragonesa per religiosos castellans (recordem el cas de Montserrat) durant tot el segle XVI i més enllà, amb la consegüent irrupció de llengua forastera (19-26); el 1569 arribaven a València, de Castella i Andalusia, cinquanta agustins que foren «Prioros y Subprioros de los Conventos, y Visitadores que visitaron la Provincia» (22), i deu anys més tard els jesuïtes (26). Res d'estrany que la 'fogarada' de mossèn Francesc Jeroni Simó, fos atida per dos no valencians: Antonio Sobrino i Miquel de Molinos (23). El nostre còdex hauria estat la darrera manifestació de valencianitat explicable per la major passivitat de les monges a assumir l'altra llengua (en general no eren 'lletrades') i per la personalitat dels dos germans Montanyès, Vicent, provincial augustinia, que resistí l'allau dels cinquanta ja coneguts, i Jaume, carmelita autor de l'*Espill de ben viure i per ajudar a ben morir...*, València 1559 (22, nota 63); ni Tomàs de Villanueva ni, sobretot, Juan de Ribera, bisbes de València entre el 1545 i el 1611, deixaren de fer-hi llur aportació.

Les darreres pàgines resumeixen notícies sobre els tres successius monestirs de monges augustinianes de València: el medieval de Sant Julià, el de la Mare de Déu de l'Esperança, fundat per privilegi de l'emperador el 1509, i el posterior de Sant Josep, que passà de comunitat masculina a femenina, per al qual fou copiat el manuscrit que ens ocupa abans del 1556 (27-31).

Els texts catalans del volum són objecte d'una anàlisi global (43-49) i d'un glossari per als mots que «ens han semblat que tenen un interès específic» (50-54). Globalment considerada, la traducció de *Regla augustiniana* i de les *Constitucions de Ratisbona* presenta «un 'model d'idioma' considerablement conservador» (46), davant el qual el copista del nostre còdex tingué nombre de vacil·lacions, no en canvi, en relació a castellanismes, només dos de segurs: 'sendos' i 'ligera' (46-49). Recordem que la forma d'acompanyar una monja a l'hora de la mort barreja les indicacions rituals catalanes i les fórmules llatines de pregària (106-110).

Començàvem dient que el pes específic d'aquest llibre rau en haver-nos posat a l'abast de la mà un volum manuscrit fins ara desconegut; ara sabem que és possiblement el darrer de la

vitalitat valenciana un moment abans que damunt València i en particular damunt les comunitats augustinianes caigués aquella allau dels cinquanta ,reformats' de Castella i d'Andalusia, que, en imposar-se ells i llur reforma, també imposaren llengua forastera.

És, doncs, un llibre en el qual se sumen tres valors: el d'un còdex abans desconegut; el d'ésser la darrera manifestació d'una religiositat que venia des de la conquesta; i la d'haver-nos-en posat tot el contingut a l'abast de la mà en una pulcra edició, que honora el doctorand i totes les institucions (Consell Municipal de Sueca, Universitat de València) que l'han patrocinada.

Josep Perarnau

Honorat NAVARRO, *Fundació de la Cartoixa d'Ara Christi*. Edició a cura de Jesús VILLALMANZO CAMENO (Fons Històriques Valencianes, 16), València, Universitat 2004, 264 pp.

Darrerament ha augmentat l'interès pel tema de l'antiga cartoixa valenciana d'Ara Christi, tal com demostren les notícies bibliogràfiques d'«ATCA», XXV (2006), 675, núms. 18.923 i 18.924, i sense cap dubte el llibre que ara ens ocupa podrà contribuir de forma qualitativa al coneixement d'aquella institució, perquè en documenta els orígens en els darrers anys del segle XVI i primers del XVII, els de la gran florida i bullidera de formes diverses d'espiritualitat en la València contemporània; recordem només que aquells són els darrers anys del pontificat del futur sant Joan de Ribera, els de la vida del discutidíssim mossèn Francesc Jeroni Simó i els de la maduració doctrinal de Miguel de Molinos.

Dins aquell marc, el 1585, una rica dama, Elena Roig, vídua Artés (quins dos noms de l'herència cultural de València!: Roig ens fa recordar Jaume Roig, i el seu *Espill*, Artés, Pere d'Artés, ens porta a recordar Francesc Eiximenis, perquè era el seu home de confiança a València), decideix, aconsellada per diversos ,espirituals', entre els quals destacava Andreu Capella, bisbe de la Seu d'Urgell (cf. pp. 39-41, núm. 17; 92/159; 101/174; 125/195), i pels de l',escola dels recollits' particularment vinculats a Porta Coeli, destinar tots els seus béns a la fundació d'una cartoixa prop el Puig de Santa Maria. Durant la primera meitat del segle XVII foren a poc a poc construïdes cartoixa i església i aplegada la seva sèrie de relíquies, sobretot de la Sagrada Família.

Aquells primers passos i etapes de construcció són coneguts pel *Llibre de les coses més notables que han succeït en aquesta cartoixa de Ara Christi y dels benefactors d'ella*, d'Honorat Navarro (34 i 74: pàgines autògrafes), conservat a València, ARV, *Clerecia*, llibre 2.951 (26), escrit entre el primer terç del s. XVII i darrerries del s. XVIII (27); consta de cent cinquanta-quatre folis de paper, que formen set plecs; essent destinat el llibre a ésser successivament escrit, ho foren vuitanta-sis i seixanta-vuit resten en blanc (26-27); les anotacions formen tres seccions: la del *Llibre dels benefactors*, que abasta fins al 1674 (ff. 1-17), el *Llibre de la Fundació*, que va del 1580 al 1794 (ff.22-76); i el *Llibre de les professions*, on consten en llistes separades els sacerdots (1641-1796), els llecs (1626-1796) i els donats (1611-1791), obra d'Honorat Navarro fins al 1640, continuada per als anys posteriors per una dotzena de monjos, entre els quals destaca el P. Joan Bta. Giner (25), el qual, de més a més, s'inspirà en el recull de Navarro per a elaborar en castellà la *Fundación y progreso de Ara Christi...*, inèdita a Madrid, AHN, *Clerecia*, còdice 1.372B; també s'hi inspirà Josep Vicent Ortí Mayor, del qual la *Fundación del real monasterio de Ara Christi...* fou publicada el 1732 i ha estat fins ara la principal font de notícies d'aquella cartoixa (25-26). Les anotacions de les tres seccions del llibre són numerades de forma contínua amb 515 paràgrafs (35-217).

El *Llibre d'Ara Christi* s'enceta amb el *Llibre dels benefactors*. I cal subratllar ací el detall, d'agrair, que els primers anys del segle XVII el llibre dedicat a una institució, sobretot religiosa, no comenci cercant l'aigua de les seves glòries en els primitius temps heroics ni entre els profetes de l'Antic Testament, ans en la documentació d'arxiu de la pròpia institució o en els records contrastats dels contemporanis, sobretot dels mateixos cartoixos. El *Llibre dels benefac-*

tors és com un dietari del successiu enriquiment de l'església monacal amb peces d'art com retaules o construccions complementàries com altars o capelles o com una munió d'objectes per al culte, començant per càlzers i custòdies, campanes i campanetes, vestidures sagrades, portapaus, reliquiariis i frontals d'altar; tenim, fins i tot, el resum econòmic de la llanterna del cimbori, que s'hagué de refer (67-69), com també hi trobem la suma de les donacions del ja conegut Andreu Capella, bisbe d'Urgell (39-41, núm. 17). Aquesta primera part és rica en informacions sobre mestres d'obra, pintors i orfebres i sobre els preus pagats per llurs obres, sobretot per les artístiques. És transcrit tot el text de la sentència llatina de la Reial Audiència de València atribuïnt a Ara Christi l'herència de Pere Pau Bernich del 30 maig 1614 (45-50).

La part principal és el *Llibre de la fundació i priorologi*, en el qual copsem més al viu certes característiques de la societat valenciana en el pas del segle XVI al XVII, com la multiplicació de visions de persones molt 'espirituals', que encaminaren la fundació d'Ara Christi i l'acompanyaren en els seus primers passos i l'autor es guareix en salut protestant «que no diré cosa que ho haya treta de l'archiu d'esta sancta casa, de tradició fel dels religiosos d'ella o que no la haya vista de mos ulls o oÿda a persones molt verdaderes y christianes» (75), entre les quals, ultra la fundadora, Elena Roig, destacà el jesuïta Martín Alverro, la visió del qual sobre Ara Christi és exposada amb detall (77-78; cf. 93/162).

Recordada la fundadora (75-80), la secció central del llibre és dedicada als successius seixanta-cinc priors d'aquella cartoixa, des del 1585 fins a l'acabament del segle XVIII (resten en blanc els fulls per a les notícies dels priors del segle XIX fins a l'exclaustració); les desiguals informacions sobre cada un dels priors fan el cim en les més de quaranta pàgines dedicades als deu anys (1615-1624) del priorat de Francisc Almenar (98-140), en què la cartoixa d'Ara Christi estigué en real perill d'ésser decapitada per sospites segurament interessades que la dita casa, per la seva localització al costat del camí reial, al mig de l'Horta de València, davant per davant del Puig i a poca distància de Puzol, no es trobava en la millor situació per a una vida dedicada a la penitència i a la contemplació en solitud. Val a dir que amb la col·laboració del Prior de Scala Dei, Antoni Torremitjà (no pas 'Torremitja'), els documents presentats a la casa central dels cartoixos (la 'Grande Chartreuse'), ací transcrits sencers (entre els quals hi ha el certificat dels millors mestres d'obres de la València contemporània: 102/176), decantaren les autoritats d'aquella institució a favor de l'acabament de les obres de la nova cartoixa valenciana. Al cap de pocs anys, la Guerra de Separació de Catalunya (per cert, mai no esmentada) influiria en les relacions entre les cartoixes (totes elles de la Província cartoixana de Catalunya) i els paràgrafs dedicats als successius priors normalment es van encongint i acaben assenyalant només la successió prioral.

La terça secció del llibre es limita a deixar constància dels seixanta monjos que professaren en la dita cartoixa entre el 1641 i el 1796 (191-202), dels quaranta-un frares llecs (202-210) i dels vint-i-sis germans donats (210-217).

L'apèndix documental transcriu deu peces: testament i codicil d'Elena Roig i documentació reial favorable a la nova cartoixa (219-245).

Al final tenim dues taules: la d'antropònims (247-254) i la de topònims (255-257).

Alguna lectura, llatina o no, pot ésser millorable com la ,nova' < ,novae' (81/128, línia darrera); ,auctoritatem quod' < ,auctoritatemque' (82/133/lín. terça final); ,novella' < ,novellae' (83/134/lín. 8); ,nutrice' < ,nutrire' (84/138/lín.4); ,perficiat' < ,proficiat' (86/145/lín. 3); ,Quem' < ,Quam' (87/146/lín. 6 final); ,perferetes' < ,profertes' (93/162/lín. 4 final); ,adque' < ,ad quae' (119/primera línia); ,institutioni ac solitudine' < institutioni ac solitudini' (123/195/14); ,consideru cada qual' < considere-u cada qual' (135/lín. 6); i ,dicta' < ,dictae' (152/230/lín. 11). No és taula de possibles faltes, ans només casos advertits en el curs de la lectura, malgrat els quals el volum manté tota la seva vàlua.

Efectivament, ens posa a les mans la documentació bàsica d'una institució monàstica valenciana d'època barroca, que abasta pràcticament tota la seva existència, en la qual no mancaren alguns abusos (151).

Valentí GUAL VILÀ, *Justícia i terra. La documentació de l'Arxiu de Poblet (Armari II)*, Valls: Cossetània Edicions, 2003, 941 pp.

Valentí GUAL VILÀ, *Poblet, senyor feudal. La documentació de l'Arxiu de Poblet (Armari III)*, Valls: Cossetània Edicions, 2007, 1.117 pp.

Aquests dos grossos volums del doctor Valentí Gual Vilà són fruit d'una enorme feïnada que cal agrair-li sense escatimar-ne el mèrit, aporten el resultat de moltes hores de treball pacient dins les fredes sales de l'actual arxiu del monestir de Poblet, les antigues cambres reials. La seva publicació posa a l'abast dels historiadors bona part d'un fons documental d'indubtable interès i valor, conservat al mateix cenobi després de sofrir diversos avatars, un fons que amb tot no és sinó una petita porció de tot el copiosíssim patrimoni escrit pobletà confiscat per l'Estat espanyol arran dels decrets liberals d'exclaustració i de desamortització (1835-1836), i que avui es custodia principalment en la secció *Clero* de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid.

Què es pot trobar en aquestes més de dues mil pàgines de descripcions i, sovint, transcripcions? L'Armari II de l'actual arxiu monàstic és l'objecte del primer dels dos volums ara presentats, aplega els documents relatius a l'exercici de l'autoritat abacial, tant la vinculada als acords del capítol conventual monàstic com la que l'abat exercia per si mateix a través dels seus oficials (amb exclusió de tot allò que ateny a l'administració econòmica i al patrimoni material, que es troba a l'Armari III). Un aspecte important de l'exercici d'aquesta autoritat la reflecteixen els 570 processos criminals i civils conservats, que des del segle XV fins a les primeries del XIX van ser instruïts sobretot pels batlles pobletans, assessorats per un jurista, en exercici de la jurisdicció del monestir. Els processos ocupen 24 dels 36 calaixos de l'armari i 417 pàgines de les 941 del volum. Es tracta d'un conjunt valuósíssim per al coneixement d'affers com és ara el bandolerisme o la repressió dels perdedors en els diversos conflictes civils del període. El mateix autor ha ofert ja una primícia de les possibilitats que ofereix l'estudi d'aquesta sèrie tan atractiva en el seu treball: *L'exercici de la justícia eclesiàstica. Poblet, segles XV-XVIII*, Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2000.

De més a més, l'Armari II conserva algunes carpetes amb actes esparsos del capítol conventual i del consell, correspondència oficial del convent i despatxos expedits per la secretaria abacial, fruit de la qual s'han salvat també diversos registres, que contenen decrets, preses de possessió, visites i prestacions de sagrament i homenatge en els diversos indrets de l'extensa senyoria de Poblet. Mitjançant el batlle general o governador de les baronies, l'abat autoritzava les ordinacions aprovades pels consells dels municipis que li eren sotmesos i també molts d'altres assumptes rellevants, com per exemple manllevar diners o fer talles al bosc, de tots els quals resten alguns testimonis escrits. Si el calaix 33 reuneix vora un centenar de documents entorn d'affers pròpiament eclesiàstics, als calaixos 34 i 35 es troben vestigis documentals de les funcions polítiques d'alt nivell exercides només per qualche abat: Miquel Delgado, Joan Payo Coello i Francesc Oliver de Boteller foren diputats eclesiàstics i per tant presidents de la Generalitat en els segles XV i XVI, mentre que l'abat Francesc Dorda fou president del Consell d'Hisenda i almoïner de l'arxiduc Carles d'Àustria a l'inici del XVIII. Finalment el darrer calaix de l'armari guarda notes escadusseres d'alguns dels experts monjos arxivers, que van mantenir controlat i endreçat un vastíssim fons, utilitzat sempre com a eficaç panòplia en la defensa dels drets i prerrogatives del cenobi.

Descrit en el volum més recent, l'Armari III aplega sobretot documents relatius als innombrables litigis en defensa dels interessos de l'abadia i en l'administració del seu patrimoni. Els plets pobletans eren eminentment contra els senyors i els municipis veïns dels seus amplis dominis o contra els propis vassalls i arrendataris. S'hi troben conflictes que s'eternitzen durant segles, com per exemple sobre l'ús de les llenyes, aigües i pastures del bosc, sempre en disputa amb els de Prades, Montblanc, Vimbodí (amb la controvertida interpretació del dret dels emprius de Siurana); o també les cròniques usurpacions de la jurisdicció de l'abat i dels seus oficials; o les discòrdies arran dels delmes i d'altres tributs eclesiàstics; o els desacords entorn dels límits i afrontaments dels dominis; o encara controvèrsies d'honor, tan peregrines com la

del dret de precedència mantinguda contra Santes Creus, fruit d'una primmirada susceptible que alhora fou feliç causa de rigoroses investigacions històriques. A través dels plets es pot recórrer l' ampla geografia de les terres i llocs sotmesos a la senyoria de Poblet, des de les Garrigues i la Conca de Barberà fins a València o a les comarques de Ponent. Els papers aplegats per a la resolució d'un litigi qualsevol són variadíssims (escriptures, al·legacions, testimonis, proves, sentències, etc.) i a voltes reserven autèntiques sorpreses. Als setze calaixos, que contenen les causes ordinàries cal afegir-ne dos més amb els arbitratges i les concòrdies, és a dir, amb els testimonis escrits de la manera tradicional de buscar privadament l'avinença, al marge del rígid i car aparat judicial públic.

El tercer armarí de l'Arxiu és també dedicat a la documentació generada pel complex àmbit econòmic d'un gran monestir a l'època de l'antic règim. S'hi poden trobar títols de propietat, principalment en còpia, escriptures dels nombrosos establiments emfiteútics (que guardats al calaix nº 27 van ser catalogats per Jaume Felip Sánchez), dels contractes d'arrendament i de creació de censals, i també de les rendes fixes dedicades a la fundació d'aniversaris en bé d'ànima o de diverses causes pies. El control i gestió de tot aquest variat front d'interessos materials requeriria una comptabilitat ben organitzada, que ha deixat molts vestigis escrits (albarans, rebuts, èpoques, debitoris, llibres de comptes, inventaris, llevadors de censos, registres del boser, etc.). D'entre els documents patrimonials que subsisteixen, són fonts utilíssimes per a la història local els capbreus, on partint d'un determinat territori els mateixos subjectes obligats reconeixien els pagaments i drets que havien de satisfer al monestir.

Com ja hem reconegut de bon grat, la quantitat dels documents estudiats i la mateixa grandària dels dos toms impressiona favorablement i és indicatiu clar de l'enorme feïnada enllestida. Així doncs, és des de l'admiració i l'agraïment ben merescuts que és possible apuntar algunes limitacions explicables. Per tal de justificar com ha abordat la descripció de tot aquest paperam l'autor en la brevíssima introducció al primer volum declarava: «He donat a la documentació un tractament d'historiador, no pas d'arxiver.» Amb aquests mots sembla voler aclarir que es va guiar força per l'interès historiogràfic de cadascuna de les peces descrites i que va ser més o menys exhaustiu segons la importància que els reconeixia, cosa que dóna raó de la desigual extensió i estil de les diverses entrades. És clar que es tracta d'una opció ben legítima, però, cal indicar que no hauria anat gens malament complementar tanta d'anàlisi proporcionant alguns elements des d'una perspectiva més sintètica, justament més pròpia de l'historiador que de l'arxiver. En no haver posat en evidència l'estructura i l'ordre temàtic de l'arxiu, la tasca del doctor Gual corre el perill de passar als ulls del lector apressat com una mera compilació de fitxes escadusseres, on els documents són descrits l'un darrere l'altre tal com apareixen desats en les carpetes i calaixos, de manera que l'atenció centrada en els arbres fa més difícil la percepció del bosc.

És un significatiu indicatiu d'aquesta restringida orientació de l'obra, el fet que cap dels dos volums no ens ofereixin ni tan sols una taula general dels continguts dels armaris analitzats, i que en un i altre cas els capítols successius només vagin encapçalats amb el número de cada calaix, quan hauria resultat bastant més orientador aprofitar senzillament els epígrafs de la classificació general del fons pobletà, tal com figuren a la: *Guia de l'Arxiu de Poblet*, dins «Analec-ta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 841-863; o en la més breu: *Arxiu de l'Abadia de Poblet*, dins *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya* 7, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1998, 177-186. Sortosament la incorporació al final del segon volum de les taules de noms de persona i de noms de lloc, a cura de fra Xavier Guanter, permet una consulta àgil de les descripcions quant als temes d'interès concret i fa ambdós toms molt més útils i practicables. Afegir-hi un índex cronològic també hauria valgut força la pena, així com incrementar i millorar les referències bibliogràfiques per als documents ja estudiats i publicats.

Tot i que l'autor afirma en la introducció: «Entre novembre del 1998 i febrer del 1999 vaig classificar, catalogar i descriure els calaixos de l'1 al 24. [...] He dut a terme l'ordenació, la catalogació i la descripció dels armaris II i III», cal suposar que la seva tasca va partir dels treballs realitzats a l'arxiu abans de la seva intervenció. Sense haver d'al·ludir a tot el que hi van fer i

van donar a conèixer entre d'altres el senyor Eduard Toda, mossèn Jaume Barrera, el pare Agustí Altisent o el doctor Gener Gonzalvo, no es pot oblidar que durant els anys vuitanta els papers havien estat separats dels pergamins, que van ser catalogats, i que els còdexs i llibres manuscrits van reservar-se a part de la resta de la documentació, i també se'n va fer un catàleg sumari; encara més, tal com ho mostren les guies esmentades abans, cal notar que ja des de l'any 1993 era enllestida l'actual (i perfectible) classificació i ordenació dels documents en paper de l'arxiu, la mateixa classificació que l'autor es va trobar i a la qual s'ha cenyit en l'obra que ens ocupa.

Per acabar aquesta recensió, més que insistir en alguna de les comprensibles limitacions assenyalades, convé renovar sincerament l'enhorabona per aquest gran i bon treball, posat ara a l'abast dels estudiosos com una gran pedrera que fornirà d'abundosos i sòlids materials per a futures investigacions. Qualsevol investigador que d'ara endavant hagi d'escriure sobre el pasat del monestir de Poblet i dels seus dominis podrà amb tota raó fer-se seves les paraules de l'abat Josep Alegre al final del pròleg al segon volum publicar: «hem de felicitar-nos d'aquesta nova obra cultural del Dr. Gual.» Tenim, en efecte, a les mans un utilíssim i detalladíssim instrument de descripció dels fons conservats en el monestir mateix.

Josep Torné i Cubells

Eulàlia MIRALLES (ed.), *Història general de Catalunya per Antoni Viladamor*. Edició crítica d'E. M. Pròleg d'Eulàlia DURAN (Textos i documents, 40), Barcelona, Fundació Noguera 2007, 960 pp. en dos volums.

Els dos volums de la *Història general de Catalunya* d'Antoni Viladamor (1585) que ens acaba de lliurar Eulàlia Miralles a través de la Fundació Noguera, responen com sempre tant des d'un punt de vista de la factura com de la presentació analítica als criteris científics més destacables: rigor de la introducció, precisió i cura de la transcripció, profunditat de les remarques pel que fa a les comparacions històriques i historiogràfiques, claredat de la presentació editorial: tots aquests punts fan del treball de Miralles una obra de gran formació tant filològica com historiadora.

Dit això, s'ha d'agrair altre cop a la Fundació Noguera, del Col·legi de Notaris de Barcelona, de posar a l'abast del públic més ampli, professionals, estudiosos, amateurs i afeccionats de la història moderna, una font d'accés poc fàcil i de consulta poc directa. En un món de publicacions científiques d'humanitats cada vegada més difícil de finançar, és ben lloable la tasca que la Fundació continua fent des de fa dècennis. Aquestes col·leccions seves avui han passat a ésser indefugibles en el nostre món intel·lectual i desperten l'enveja de moltes institucions a Europa. Una sola nota dissonant, però, se li ha de retreure: l'editorial ha mancat de cortesia en no posar l'editora més endavant —ni tan sols en la portada.

El llarg estudi introductor d'Eulàlia Miralles (15-204) representa en realitat la part més destacable de la seua tesi doctoral duta a terme sota el mestratge d'Eulàlia Duran, qui li prologa el present treball. Ens interessarem aquí sobretot a aquesta part de la publicació, necessària per a endinsar-nos en el llibre del 1585.

La voluntat primera de Miralles era la de recuperar la feina de l'arxiver historiador Antoni Viladamor i de completar així l'àmplia llista d'edicions contemporànies que s'interessen per aquella època moderna o renaixentista. Aquesta, amb totes les posades al dia i en net, deixa d'ésser cada dia més una edat de 'decadència'. Hi descobrim una abundor creativa i una espe-llida intel·lectual, que ja la pròpia Eulàlia Duran ha posat de manifest a través de la seua obra, una obra que ha fet escola i avui es veu continuada pels seus deixebles, entre els quals cal comptar Eulàlia Miralles —de qui podem citar els quatre magnífics volums del *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, començats de publicar per l'Institut d'Estudis Catalans a partir del 1998.

Més enllà del paper de salvaguardia arxivística, que de fet representa la publicació, ens trobem davant un propòsit biogràfic i una intenció de conjunció: després d'uns quants altres estudiosos, Miralles retroba Viladamor amb una mirada i una aproximació noves: Viladamor ens genera una obra de gran disseny, però inacabada, i Miralles interpreta Viladamor i la seua *Història General de Catalunya* amb el prisma de la seua trajectòria personal. Un procediment que l'autora aconsegueix gràcies a la seua doble formació i experiència —hi vull insistir— de filòloga i d'historiadora. El coneixement transversal obre el camp de les reflexions, sobre l'home, la seua producció en el context bàsic i ineludible d'uns segles moderns, dels quals és actor de primer pla —però vora els veritables protagonistes—, tot això en un país en reestructuració, en canvi de posicionament polític constant per tal d'afrontar les relacions amb el sobirà i la resta dels seus immensos territoris, si més no ibèrics.

La publicació s'articula en dos volums, però en tres parts. Primera, Antoni Viladamor: l'home, la família, la vida privada i la pública —anàlisi completada per una tirallonga de documents personals i professionals, transcrita al final del segon volum (828-881). Segon, el paper de la *Història...*: redacció i construcció en el segle XVI, Viladamor i els historiadors anteriors i posteriors, fonts i historiografia cencentista. Finalment, la transcripció integral. El conjunt, evidentment, conté totes les explicacions necessàries i suficients de criteris d'edició, taula onomàstica, bibliografies de fonts i de consulta.

Parlar d'Antoni Viladamor és començar per fer descobrir un personatge fins ara poc conegut, i segurament ací rau l'interès de l'aportació de tota la part biogràfica. La necessitat de fer conèixer la família Viladamor, notaris, arxivers reials i escrivans de manament dels reis Carles Cinquè i Felip I (II de Castella), sobre tres generacions. Miralles inventaria, ordena, endreça l'entramat fins ara confús dels tres 'Viladamor'. Desplega ací un ventall de fets anunciats de treballs anteriors. Afegeix tota una sèrie de documents familiars, que permeten d'aclarir el destí dels qui, oriünds de Martorell, començaren essent administradors de la família Requesens al nord del Principat els anys 1530.

Joan Viladamor I, el pare, es vol continuador professional dels arxivers Carbonell, estudiats per Agustí Alcoberro en el mateix tipus de treball que el de Miralles. Antoni Viladamor, el nostre historiador, neix cap al 1529 a Barcelona, és criat prop la família Zúñiga-Requesens i les qui l'envolten entre Barcelona i algunes estades en cort reial. Miralles recull la trajectòria professional (36-48). Arxiver reial nomenat l'11 d'agost de 1553, mentre encara son pare treballa a l'arxiu reial, hom descolbreix amb especial interès els seus treballs prop el monarca i les estades a l'estranger en el seguici reial per fets de guerra: hi coneix en particular el lloctinent general de Catalunya, Diego Hurtado de Mendoza, príncep de Melito, amb qui compartirà saber, documentació i confidència. Fins i tot, Viladamor arriba a alcaid del castell de Roses, fortalesa bàsica en l'organització militar catalana i hispànica, al moment en què els enfrontaments amb França passen a ésser més àlgids, com ara el 1570, quan Perpinyà és assetjada. Viladamor té de fet càrrecs d'home de confiança. Entre 1572 i 1584, Eulàlia Miralles confessa que la biografia s'enfosqueix per manca de resultats en els arxius, mentre que, sembla, Viladamor ascendeix socialment gràcies a les seues funcions prop els protectors Requesens i Mendoza. El 1584, un any abans de morir, durant les corts de Montsó se li demana de reprendre la tasca d'arxiver a fi de posar ordre a una administració esdevinguda políticament i ideològicament estratègica.

De tota manera, és en aquells darrers anys quan redacta la *Primera part de la Història General de Catalunya*, tot i que se li poden atribuir d'altres produccions anteriors: *Építome de la genealogia dels comtes de Barcelona* (c. 1583) i *Cronología histórica de Cataluña desde 715 hasta 1123*.

En última instància (78-81), Miralles narra breument les dades del terç Viladamor, Antoni Joan, que mor jove.

Amb una tenacitat digna dels treballs que entren en la línia dels especialistes, Miralles ens descriu els llibres que han servit de base a la present edició. El primer és el manuscrit (A) de la British Library, que alguns han vist com a escrit de la mà de Viladamor, hipòtesi que Miralles contradiu, en comparar-lo amb documents autògrafs autenticats per ella amb certesa. Descrita en regist (83-84), aquesta còpia arribà a Londres via els llibreters Quaritch el

1863. El segon (manuscrit *B*) és altra còpia de l'Arxiu Episcopal de Vic: Miralles estableix que conté una part escrita pel cronista Jeroni Pujades. El terç (manuscrit *B1*) es troba en l'onzè volum dels *Sacra Cataloniae Antiquitatis Monumenta* del pare Jaume Pasqual, segle XVIII. Finalment, el present estudi es basa també en l'edició dels tretze primers capítols feta a Vic el 1880 per Jaume Collell (edició *b*). La historiadora contrasta els tres manuscrits i l'edició vuitcentista i intenta una explicació de les raons de la manca d'edició pel mateix Viladamor: una mort prematura respecte a l'endegament i a la manca d'avançament del treball fan de la *Història General de Catalunya* una empresa que no acaba essent obra total. Malgrat les intencions de l'autor, només abraça dels orígens de la nació a l'entrada dels sarraïns a la península a inicis del segle VIII. Sort, però, que puntualment uns intel·lectuals catalans (Pujades, Pasqual o encara els vigatans il·lustrats) s'hi han interessat i l'han feta sobreviure des de fa gairebé mig mil·lenni amb còpies i esments. El paper de Jeroni Pujades és bàsic en aquest cas: l'atreuen moltes coses per interès històric i per la pròpia recerca. Té disset anys a la mort de Viladamor, però és impregnat del treball el que li fa afegir anotacions precises (90-91) i, doncs, participar amb d'altres a la còpia del manuscrit *B*. Alguns erudits i investigadors seguiran la tasca: Dorca, Gallissà, Veyan, molt interessats en les produccions del XVI o del XVII, comentaran, citaran o reprendran Viladamor, com ho faran amb d'altres predecessors seus Bosch, Compte, Sala, etc.

Per tant, s'ha de veure la recepció de la *Història General de Catalunya* com a positiva, però reservada a cercles reduïts en la cronologia posterior: Pujades, Bosch, Feliu de la Penya, Marcillo, Ballot, Salat, Torres Amat o Collell la faran servir, però com si es passessin un relleu de coneixements especialitzats.

Més endavant, Eulàlia Miralles s'exercita a una 'recensio', una revisió tècnica de les quatre fonts, una feina altra vegada digna de consideració en una època en què la perfecció no és valorada com caldria. Hi compara amb un detallisme extraordinari les diferències existents entre els manuscrits des d'un punt de vista formal, ortogràfic o cal·ligràfic: les lliçons generen confusions (nom/món; st/f), omissions, addicions, substitucions (a/o; ç/ll) i errors morfosintàctics. Miralles hi veu interdependències de les fonts i conclou al relacionament interpretatiu dels copistes (109).

Per entrar en el tema de fons, la *Història General de Catalunya* té raons d'existir i objectius de publicació ben precisos, que s'han de conèixer: Viladamor té, professionalment i personalment, una relació intensa amb la història, tocada cada dia amb el dit en el prolífic arxiu reial de Barcelona, llegeix les produccions coetànies com Zurita, es troba més que probablement amb autors com Beuter o Pons d'Icard. Però Viladamor respon també i sobretot a la petició de les corts catalanes de tenir un cronista oficial de Catalunya, com s'entén perfectament que ell aprofita les relacions que té amb les persones de poder.

Amb un pare arxiver reial, Viladamor rep un aprenentatge de la història des de petit: es troba amb papers de primera mà i amb seguretat prest estima el treball en els arxius. Més endavant encara, localitza memorials i manuscrits dels arxivers anteriors, els Carbonell i els Garcia, com també consulta les *Cròniques d'Espanya* del més famós dels Carbonell, Pere Miquel. Segons Eulàlia Miralles hi ha força possibilitats que hagi vist Miquel Pujades, el pare de Jeroni, com també Francesc Tarafa i, per damunt de tots, l'aragonès Jerónimo Zurita, nomenat pel monarca el 1546 cronista reial. Aquest darrer ve a Barcelona des del 1553 a investigar el riquíssim arxiu reial barceloní amb vista a la redacció dels seus *Anales*. És encara força probable que Viladamor hagi estat un dels seus nombrosos col·laboradors, probabilitat que es reforça quan se sap que Zurita era en contacte amb els Zúñiga-Requesens, protectors de Viladamor. La noble família li ha permès possiblement també contactar amb Beuter i el castellà Florián de Ocampo, un de les fonts preferides de Viladamor, del qual tornarem a parlar.

Tot això i més coses li fan iniciar l'escriptura del llibre durant el decenni 1560. Primer, Viladamor és arxiver reial de 1553 a 1572 i de 1584 a 1585, però Eulàlia Miralles dedueix d'uns documents que ja el 1564 cercava informacions per a la seva elaboració, un fet que l'autora vincula naturalment amb la voluntat de les corts catalanes de demanar un cronista per a

Catalunya. Quan mor el 1585, el nostre historiador està escrivint la *Història General de Catalunya* i en el pròleg deixa clar que deixa de fet el càrrec, sense haver-lo obtingut de dret (117). Aquesta petició oficial s'ha d'interpretar nítidament com una resposta al nomenament de Zurita? Possiblement, però l'oficialització no s'aconsegueix pas en aquell moment i no ho serà pas de temps.

L'historiador aragonès té un altre impacte sobre el català: Viladamor comenta i critica el partidisme de Zurita, a qui retreu l'oblit dels fets gloriosos de Catalunya: «Viladamor volia rebatre Zurita», diu Miralles (119), però per dissort no sabem mai si ho hauria aconseguit: l'obra és inacabada i allà on para, el temps dels catalans no havia arribat encara.

Viladamor vol escriure una història nacional perquè n'hi ha demanda, voluntat de promoció d'aquesta, com ho té institucionalment el regne d'Aragó. Viladamor es posiciona com a historiador polític, depenent del poder. A la vegada manipulat i manipulador, sap treure avantatge del context intel·lectual i ideològic, però òbviament no ho fa amb prou temps. Sembla que vulgui ésser un encarregat, però és un investigador no oficial en el sentit de no remunerat gràcies a les seues recerques. Miralles pensa que Viladamor redacta segurament la *Història* els anys immediatament anteriors a la seua mort (1584-1585), però evoca perfectament que porta una recollida de documents de més de vint anys, una feina feta en els fons públics i privats de grans personatges (Requesens, Mendoza) amb els erudits i els professors que freqüenta. En conseqüència projecta l'estructura en les quatre parts següents: la fundació d'Espanya i Catalunya fins al rei visigot Roderic, de l'arribada dels moros fins al comte Ramon Berenguer IV; d'aquest i els comtes reis fins a Felip I (II de Castella); més una geografia del país. Amb això, Viladamor es posiciona a l'oposat de Zurita en voler tornar als temps més llunyans, que barregen llegendes, mites i fets històrics intermitents i obscurs. També vol escriure una història total, més ben dit, una narració total: vol superar l'aragonès i trobar respostes als orígens del país i d'Espanya, sense oblidar que Catalunya és una terra cristiana i que, per tant, s'han d'explicar els fets 'nacionals' lligant-los a la perspectiva de l'Església. De la mateixa manera subratlla que no podrà prescindir d'analitzar els fets catalans a la llum dels fets hispànics. Llavors, Miralles destaca el «potencial erudit que s'amaga darrere de l'historiador» (130).

En el seu estudi, és el moment en què la historiadora-filòloga s'endinsa en una de les parts més apassionants del seu treball, la que concerneix la recerca historiogràfica, la de les fonts de la 'Història'. Miralles posa de manifest l'afany de Viladamor per explicar el seu relat mitjançant textos documents, com se sol i se vol fer en aquella època, per tal de construir una història fidedigna. Ella reprèn allò que el mateix autor esmenta com a referents principals, Ocampo, Morales i Illescas, que considera necessaris per a donar més pes al seu escrit. El primer, zamorà, és de la generació anterior a Viladamor, havia publicat el 1543 i reeditat el 1553 la *Crònica general de España*, que tant servirà al català. Morales, coetani, publica el complement de l'esmentada *Crònica* d'Ocampo els anys 1574 i 1577, i l'historiador Illescas, la *Historia pontifical y catòlica* el 1565.

A tall d'altre interès del seu present estudi, Miralles posa al descobert altres fonts usades per Viladamor. Gràcies a l'ampli coneixement que té dels autors coetanis, demostra que l'historiador fa servir Carbonell, Beuter, Tarafa i Pons d'Icard, a més de les fonts llatines (Plini), altres de castellaness, portugueses, entre les quals un munt ha estat trobat en les biblioteques de El Escorial i de Toledo. Miralles, però, reconeix que és poc ajudada en això pel propi Viladamor, poc loquaç a l'hora de designar-ne la localització: repassa una per una les diverses fonts i apunta els deutes i manlleus, així com tots els errors de confusió, traducció o còpia. D'aquí fins i tot les possibles manipulacions que hagi pogut cometre mitjançant matisos, diu Miralles (151). Ella mateixa destaca que la part inicial de la *Història* és més polida (cap. I-V) que la resta. Entre aquests deutes de fons, cal retre a Florián de Ocampo bona part de l'edificació bastida per Viladamor, incloent-hi l'objectiu plantejat a l'inici. Morales o Illescas serveixen, però els canvia o distorsiona més el text. Tot això, perquè Viladamor fabriqui una història que mescli totes les fonts i, és clar, les coetànies catalanes, procediment que pot portar a contradiccions i a una història vehement a favor de Catalunya.

Antoni Viladamor és un historiador fundador perquè amb el desig d'ésser cronista escriu d'una certa manera amb una intenció confessada per a un país que vol ésser més com els que l'envolten. Viladamor crea un corrent historiogràfic que seguiran Calça, Manescal, Diago, Gil o encara Pujades. Serveix la terra perquè la terra —i els seus representants— el necessita; en això, trenca d'una banda amb Carbonell, delerós pel rei Catòlic, i d'altra banda amb Tarafa, que escriu per a Felip I (II de Castella). Viladamor ho fa per a les institucions i el monarca, però sobretot per a les primeres, un planteig comprensible en aquella conjuntura de gestació de les nacions europees. Per tant, Viladamor escriu una història catalana, però això també vol dir limitada a Catalunya, en el sentit de Principat i Comtats, un marc que continuaran Calça, Gil o Bosch.

És encara un precursor amb el projecte de la quarta part dedicada a la descripció geogràfica del país, feta de precisió cartogràfica. Aquest objectiu es deu certament a la seua experiència de les campanyes al costat de Carles Cinquè o de quan era alcaid de Roses. La preocupació per la geografia va molt lligada a la configuració i fabricació de l'estat i aquella es relaciona més amb les intencions de la Generalitat que amb les del sobirà. Per a Viladamor i molts coetanis en molts àmbits la geografia auxilia la història. Els seus successors intel·lectuals pensaran i actuaran de manera semblant.

Finalment, Miralles clou el seu estudi introductori amb la síntesi de la tria de fonts utilitzades per ‚rebatre Zurita‘, segons l'esquema següent: primera, aprofitar Ocampo i Morales per oposar-se a l'aragonès en el terreny historiogràfic oficial; segon, utilitzar els catalans per contrarestar els castellans en llurs intencions de predomini oficial i hispànic. Viladamor vol ésser el campió de Catalunya, per a Catalunya i les seves autoritats, però de fet no ho pogué realitzar.

Tota l'edició és evidentment completada amb l'explicació detallada dels criteris d'edició (193-198), les abreviatures usades i desplegadas per l'editora (198-204); al final hom pot trobar un valuós índex onomàstic (883-924). El text, dotat de numeració de línies, és comentat en tres registres de notes a peu de pàgina: la primera de comparació de les diferents versions (manuscrits *A*, *B*, *B1*, edició *b*); la segona de desenvolupament de les fonts utilitzades per Viladamor, que també es poden retrobar en la taula d'abreviatures (198-204); la tercera, de comentaris analítics i complementaris de la historiadora —l'aportació de l'edició es llegirà encara aquí sota la ploma de Miralles.

Notarem tan sols algunes petites faltes d'edició (ex. ‚vilamadorià‘ per ‚viladamorià‘, p. 174; o ‚aparat‘ per ‚apartat‘, p. 198) o de relectura (menció a la p. 164 d'allò que sembla ésser una nota i que interromp el curs del raonament). Com que m'he justificat molt sovint sobre el tema, però en treballs més recents o a l'espera d'ésser publicats, no em puc aguantar d'esmentar les normativitzacions abusives —i sobretot molt recents— dels cognoms d'Andreu Bosch, Joan Francès o Francesc Compte o Lluís Pons d'Icard en ‚Andreu Bosc‘, ‚Francesc Comte‘ i ‚Lluís Ponç d'Icard‘.

En una paraula, aquest llibre és la publicació d'una obra que no pogué arribar a ésser mestra per una mestra en l'art de publicar textos del període modern. Cal seguir aquest camí en la manera de publicar i en l'art d'ésser mestre o mestressa.

Joan Peytaví Deixona

Pep VALSALOBRE, Joan GRATACÓS, *Agustí Eura, O. S. A. (1684-1763). Escritor y obispo. Un clásico de la poesía catalana de la edad moderna* (Historia Viva, 22), Madrid, Editorial Revista Agustiniana 2001, 336 pp.

Una sèrie de circumstàncies han retardat fins ara aquesta recensió, que hauria d'haver eixit ben abans, i han conduït al fet que el seu autor sigui qui la signa, que no li pertocaria, però ho fa (i se n'excusa a la bestreta).

Els autors ens han volgut oferir una presentació d'aquell personatge, que englobi tant la seva fesomia d'autor català al bell mig de la Il·lustració, com la d'home d'Església, encimbellat a la càtedra episcopal d'Ourense en un marc, dins el qual l'Estat afrancesat i centralista imposava les seves exigències. I val a dir que la primera impressió que el lector té en encetar la lectura és la d'haver de reconèixer que els autors no han deixat cap fons documental per remoure, tant d'ací com d'allà enllà, tal com permet de veure la llista d'arxius escorcollats (19)

I així, després d'haver-nos recordat com ha estat tractat el nostre personatge per historiografia, sobretot la catalana dedicada al segle XVIII, els autors ens endinsen en els orígens familiars, d'uns menestrals de Ribera, però de bon passament, arrelats entre Santa Maria del Mar i Sant Agustí Vell en el pas del segle XVII al XVIII, on ja rectificquen any, mes i dia del naixement, a primers de juliol del 1684. El primer capítol resumeix tot el període previ a l'episcopat, on destaquen els anys en què, destinat Sant Agustí Vell a desaparèixer, ofegat pel projecte bèl·lic borbònic de la Ciutadella, a Barcelona Eura hagué de superar totes les crítiques i contraposicions a la construcció del nou convent i església de Sant Agustí Nou (48-56), alhora que encetava la seva col·laboració a la Reial Acadèmia de Barcelona, més intensa durant els anys 1732-1734, després dels quals minvà pel trasllat a Madrid a gestionar els permisos per a la construcció de Sant Agustí Nou i a practicar l'espionatge' previ a la concessió del títol de 'Reial' a l'Acadèmia de Barcelona (56-63).

A Madrid, on és documentat el 1734, devia destacar immediatament, car per camins que no són indicats en aquestes pàgines (i que no deixen d'ésser problemàtics, atès que aquells dos anys d'estada, ell amb el *Sermó de Montserrat* s'hauria significat en la 'campanya austriacista' dels catalans de Madrid, segons les pàgines 128-129), ja el 1736 figurava en la terna reial per a la provisió del bisbat de Solsona (66), nomenament que no prosperà perquè no complia la norma de nomenar «promiscuamente en prelados de la Corona de Aragón en sugetos castellanos, y para iglesias de las Castillas naturales de la Corona de Aragón» (67); en conseqüència, el mateix 1736, pel setembre, ja era nomenat bisbe d'Ourense, però les gestions entre Madrid i Roma s'allargassaven i ell no entrava al bisbat fins pel maig del 1738; s'hi estaria fins al desembre del 1763, anys durant els quals s'anaria dibuixant en ell la figura d'un bisbe exemplar per al seu temps (100), en la qual no mancava ni alguna batusseta amb el capítol de la catedral (83-85), ja que, fins i tot en virtut de Concordat, ell havia d'ésser més amatenat a les directrius reials dels seus successius tres monarques que a les dels seus tres papes (72). D'entre els quatre apèndixs, destinats a donar elements per a comprendre el barroquisme d'aquells anys, destaca la descripció del solemníssim funeral celebrat a Sant Agustí Nou de Barcelona el dia de Capdany del 1764 amb motiu de la mort del bisbe Agustí Eura, escrit en català i transcrit del *Lumen domus* del convent, ara a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), Monacals-Hisenda, llibre 595, ff. 547-554 (118-122).

A partir d'ací, el restant del llibre és destinat a l'obra de naturalesa literària d'Agustí Eura; la seva primera part és de presentació (125-178), seguida de la transcripció de texts, tant en vers com en prosa (181-310).

Les pàgines de presentació ens resumeixen un per un els escrits de fra Eura: primer els dos sermons publicats (126-129) i tot seguit les apologies de la llengua catalana (129-131), els texts llatins d'apologètica catòlica (131-135) les anotacions autògrafes esparses del 'codex excerptorius' de l'Acadèmia de Bones Lletres, K.9 (136-138), i el *Tractat de la poesia catalana* (139-143). Les poesies són presentades en apartat propi, primer les catalanes (145-147) i després les escrites en castellà o en llatí (148-150). Seguint en la mateixa línia de les poesies, els autors ens proposen unes notes de lectura entorn la poesia religiosa: hi té un fort influx el sentit barroc de la mort, fortament denigratori de la materialitat humana, simbolitzat en la 'mala mort' i contraposat a la 'bona mort', en una certa continuïtat amb les 'arts de ben morir', passades a través del corrent moralista posttridentí, tot integrat en el convenciment que la mort ja no és una tragèdia ans un pas desitjable (151-155).

Pastada en cultura barroca, la poesia ascètica d'Eura subratlla la inconsistència de les vanitats mundanes en la línia espiritual dels jesuïtes castellans barrocs, en particular la de Luis de

la Puente i de Juan Eusebio Nieremberg (156-169). Els autors catalans del seu temps el recorren explícitament com a poeta i com a poeta català i l'eleven a personatge del Parnàs Català (122-128)

Gairebé la meitat del volum és dedicada a l'edició de les trenta-tres composicions poètiques (181-288) i a la dels dos sermons (289-310). Les darreres pàgines són de bibliografia (311-324).

El crític confessa la seva satisfacció per un llibre que li ha fet conèixer un interessant personatge públic i un autor en llengua catalana escrita amb absoluta normalitat en un temps en què hom no s'ho esperaria.

Josep Perarnau

Joaquim NADAL I FARRERAS, *Per a una història de Girona. Una bibliografia bàsica*, Girona, CCG Edicions 2008, 191 p.

La història d'aquest llibre, per poc que hom conegui el seu autor, l'explica el mateix llibre, per poc que hom el sàpiga llegir. No és res més que un altre capítol de la passió que Joaquim Nadal sent per Girona. Atès que Catalunya és un poble molt apassionat, caldria veure, ni que fos molt per sobre, de quina mena és la passió que Nadal sent per la seva ciutat natal.

No cal dir que parteixo del concepte negatiu que Pirineus amunt hom té de les passions ibèriques, hispàniques o com se n'hagi de dir. No deixa d'ésser ben curiós que parlant de les mateixes coses, hi puguin haver valoracions molt contrastades. La major part de les passions que es manifesten a la península ibèrica i sobretot la forma extrema com s'han manifestat són considerades en general com a inútils i ridícules pels residents a França. La commemoració del bicentenari de la Guerra del Francès i de les guerres napoleòniques serà una bona ocasió per a comprovar-ho. I no és que els francesos siguin un model a seguir en les seves passions. Però els francesos són molt crítics amb les passions espanyoles pel seu insuportable volum i soroll, perquè són tan reiteratives —sempre les mateixes— i tant poc reditícies. Els francesos troben a faltar en les nostres latituds alguna passió útil, alta, positiva per a la humanitat o, almenys, positiva per a la mateixa Espanya. I parlo dels francesos, perquè és el poble que, havent-nos tingut de veïns, ens ha hagut d'estudiar una mica i potser ens coneixen.

Les passions catalanes són totalment ibèriques, no ens enganyem. La història ho demostraria amb poc esforç. Ho resumia Bernat Metge, amb una frase lapidària: «Alguna cosa no hic és presada ne requesta si no és plasant al cors e profitosa a la bossa» (*Apologia*, ed. Riquer 1959, línies 10-12). Bé: ja se sap també que aquestes afirmacions són veritat en línies generals, com a perspectives, i sofreixen les excepcions de rigor.

Una de les coses que s'han donat en el nostre país aquests darrers anys ha estat la passió de Joaquim Nadal per Girona. Alguns hem pogut ésser-ne testimonis oculars, però el fenomen no és 'de visu', perquè les seves arrels són insondables. Aquest passió és i ha estat d'una naturalesa molt divergent del que suggereix la frase de Bernat Metge. No ha estat una passió sorollosa, ni ridícula, ni inútil. Ha estat una passió completa, teòrica i pràctica, enormement cara per al seu titular, que hi ha deixat la carcanada, i que l'ha exercida en la complexitat d'un món passional —el polític— on per desgràcia abunden els estigmes denunciats per Metge i on els sentiments i conviccions es barregen amb pulsions primàries i instintives de tota mena, fins de la més baixa. Només una lectura atenta de tots els pròlegs, de totes les introduccions, de tots els discursos que han sortit de la boca i de la ploma de Joaquim Nadal podrà donar una guia per a penetrar en l'entrellat de sentiments i conviccions que ha conformat en ell la passió per Girona.

Joaquim Nadal és historiador. Ja en un dels seus treballs juvenils, posterior a la tesi, revelava una actitud que aquells anys no era pas la més corrent a Catalunya: la gran Història és la 'nostra' història, i als catalans ens convé com el pa que mengem estudiar de quina manera hem reaccionat davant les ultrances de la història i com ens hem mogut pels seus meandres. Nadal

estudiava la Revolució de Setembre a Girona, que és on els historiadors de càtedra i trona no l'estudiarien mai. Nadal volia esbrinar què havia fet de cert, és a dir, de personal, la societat gironina o alguns dels seus homes davant aquell fet, que condicionaria per bé i per mal l'avenir de la ciutat fins a l'adveniment de la II República. Nadal interrogava la societat gironina de la Revolució de Setembre, perquè estava segur de trobar-hi el fil que el conduiria fins a la societat gironina de la seva infància. Llegida avui, aquell treball és segurament molt més suggestiu per les preguntes de fons que hi deixa entreveure l'autor, que no pas pels resultats assolits, sempre limitats en el camp d'un treball primerenc on el que cal demostrar és que hom treballa bé.

Nadal, doncs, com aquell qui no fa res, posava el lector furtiu davant l'equació o proporció següent: La història de Girona és a la història de Catalunya com la història de Catalunya és a la història mundial. L'element fonamental d'aquesta proporció no és de cap manera la importància de la història de Girona per a la de Catalunya, ni la de Catalunya per a la història mundial. Allò fonamental és el principi que sosté l'equació: no puc fer cap història general sense conèixer la 'meua' història. Aquí parlem de la història com a saber i com a discurs racional, lògic fins on això és possible en realitats humanes, i controlable. Al marge de la racionalitat no hi ha història, com tampoc no n'hi ha sense els documents, els quals no són pas únicament els papers.

Ja es veu que l'actitud del jove historiador Nadal estava determinada per preocupacions d'ordre polític: les preocupacions que foren el gran revulsiu de la generació o de les generacions de la Transició. Ningú que hagi volgut un futur diferent o, simplement, un futur no ha pogut obviar la qüestió d'esbrinar amb pedres de toc adequades el present que es vol mutar. La història ben feta, la comprensió de la nostra història recent i llunyana era una eina fonamental per entendre com s'havia de dissenyar el futur.

No m'entretindrè ara en una qüestió que per als de la meua generació seria llépola: la deriva de la pseudo-racionalitat tecnocràtica que pretengueren els darrers governs de Franco i la seva substitució per un nou racionalisme on el discurs històric prenia una preponderància inesperada, que donava peu, d'altra banda, a reinstaurar la crítica de les concepcions momificades de la història i als seus representants polítics, fossin de la tendència que fossin.

Enmig d'un magma històric en ebullició, Nadal escrivia sobre la història de Girona i participava en l'organització dels materials bibliogràfics bàsics amb els quals els historiadors havien de treballar. Al mateix temps s'apoderava del govern de la ciutat. No era un tall, al contrari: era la conseqüència estricta de la seva passió per la ciutat. Nadal ha posat el nivell del que s'entén per la passió política a una certa altura. Per no fer comparacions odioses, quedem-nos en una altura indeterminada (però certament alta). I si ara entenem que la passió de l'historiador i del polític és la mateixa, haurem arribat a comprendre què és en el cas de Nadal i Ferreras la vivència d'una passió.

Nadal va voler ésser alcalde de Girona per les mateixes raons que era un historiador bibliogràficament centrat en la ciutat i les terres gironines: l'equació que hem dit abans. Jo sóc ciutadà del món en la mesura que ho sóc de la meua ciutat i del meu país. Per tant, si vull tenir una idea del món —per canviar-lo—, el meu primer deure gnoseològic és conèixer la meua ciutat i el meu país. En aquesta tesi aparentment tan simple els afeccionats hi podran trobar més d'un ressò de la història de la *Paideia* grega de Werner Jaeger. I, naturalment, més d'un antídoto contra les concepcions merament utilitàries i propagandístiques de la història, que aboquen la «magistra vitae» a totes les formes possibles de la fossilització.

El nostre tema d'avui no era la gestió de Nadal com a edil ni ho podria ésser la seva gestió actual com a conseller del Govern de Catalunya. El nostre tema era la seva passió per Girona. Potser ha quedat clar que la passió referida entraria dins els esquemes del que els francesos troben a faltar en l'apassionament enderiat d'Ibèria. Com alguns alts tipus de 'l'esprit' francès dels temps moderns, Nadal ha presentat una passió política fonamentada en unes conviccions de caràcter científic, especialment històric, i dins aquest domini passional ha estat d'una banda un home de teoria, d'escrits, un impulsor d'estudis, i per una altra banda un home pràctic, un home que ha assumit les servituds del 'discours public' i que s'hi ha enfonsat de ple. Es podran

fer crítiques puntuals, qui sap si pertinents, a Joaquim Nadal i Farreras com a gestor públic, però el qui no vegi una unitat de pedra picada en l'historiador i el polític, valdrà més que s'abstingui d'opinar sobre la persona. Els fets el desmentirien a l'acte.

Per les raons que sigui, segurament de tipus passional, als catalans ens és particularment difícil fer biografies, i per això n'hi ha tan poques que sàpiguen dissimular els elements autobiogràfics que hom penja a la biografia de ‚l'altre‘. Nosaltres ens movem com el peix a l'aigua en l'hagiografia, la invectiva i el pamflet, i això ja des de temps antics. El gènere biogràfic ens resulta molt difícil i complicat a causa de la violència de la nostra història. Potser el temps ho adobarà, però per ara és així i no se'n veu la sortida. Curiosament, en aquesta mar d'espines de la biografia catalana, rarament han atret els historiadors aquells homes que no tenen contradiccions o que presenten dificultats perquè aquestes siguin detectades. Això no vol dir que a Catalunya no hi hagi persones d'aquesta factura, és a dir, perfectament normals, corrents i homologables. Vol dir només que no ens hi hem fixat prou.

El qui hagi seguit la trajectòria dels escrits de Joaquim Nadal i Farreras durant els seus anys de dedicació intensa a les passions de la política ha pogut constatar una i altra vegada la continuïtat i la identitat del fil conductor de les preocupacions teòriques i pràctiques d'un personatge només aparentment polifacètic. La mateixa actitud que l'empenyia a preocupar-se pels gironins de la Revolució de Setembre és la que el va empènyer, un cop deixada l'alcaldia, a escriure un llibre voluminós sobre la Catedral de Girona i ara l'ha empès a redactar una bibliografia bàsica per a la història de Girona. Diguem-ho amb totes les lletres: el Nadal polític mai no ha deixat d'ésser un historiador, i l'historiador Nadal sempre s'ha posicionat políticament davant la història. Aquí políticament vol dir responsablement. I sobretot en aquest sentit, de Nadal només n'hi ha un.

La bibliografia aplegada en el volum que comentem té tres característiques: es refereix exclusivament a llibres publicats, obviant la selva dels articles historiogràfics escampats en un número creixent de revistes i altres publicacions periòdiques; és una bibliografia en forma de ‚guia‘, i ja veurem tot seguit què significa això; finalment cal dir que Nadal ha estat molt rigorós en la tria bibliogràfica, exclouent totes les obres històriques de caràcter general, encara que aportin coneixements decisius per al món gironí.

Nadal situa l'origen de la bibliografia en uns articles creuats de Jaume Ministral i d'ell mateix a la revista «Presència» el novembre del 1969. Com que aquests articles són reproduïts en annex, hi remetem el lector, no sense dir que el tema de fons dels dos articles era el misteri de la història de Girona, és a dir, les grans mancances en la historiografia gironina, la qual cosa vol dir la impossibilitat d'entendre res de res o la major part de les coses que passen a la ciutat i la major part de les que circulen per l'imaginari dels seus ciutadans. Si tot el que hem dit abans té algun sentit, l'esment que l'actual conseller (any 2008) fa d'uns articles tan reculats en el temps hauria de convèncer sobre el tall unitari de la personalitat de l'historiador i polític Joaquim Nadal. En aquells articles Jaume Ministral pledejava per una història seriosa de la ciutat, i Nadal responia proposant una llista de tot el que calia estudiar, i no era poc. L'origen de la bibliografia se situa just en aquest punt. Nadal hi recull tot el que s'ha estudiat, sobretot des del llunyà 1969 fins avui, i ho valora. Per això, la bibliografia és principalment una ‚guia‘.

En un altre moment, d'aquesta ‚guia‘ se n'hauria dit una bibliografia per matèries. En efecte, Nadal ha organitzat tot el material bibliogràfic que recensiona per capítols, temes o matèries. No ens podem resistir a reproduir-ne l'elenc, perquè ell sol dóna una idea de la producció bibliogràfica que ha esclatat els darrers quaranta anys:

I. Introduccions generals i síntesis. II. Assaigs. III. Guies i cartografia. IV. Arxius, bibliografia, documents, epistolaris. V. Dibuxos, còmics, cromos. VI. Fotografia. VII. Arts i monuments, fortificacions. VIII. Literatura i pensament. IX. Societat, costums, vida, educació i medicina. X: L'àmbit territorial: del territori de Girona a l'Àrea Urbana. XI. Els habitants de la ciutat: demografia, jueus, condicions de vida. XII. El govern de la ciutat, institucions. XIII.

Les etapes viscudes, el pas del temps: 1. Girona abans de Girona i els orígens de Gerunda. 2. Girona cristiana. Girona als segles medievals. 3. L'època moderna. Segles XVI i XVII. 4. El segle XVIII. 5. La fi de l'antic règim i els orígens de la Girona contemporània. 6. La societat del segle XIX. Els hisendats, rendistes, fabricants, obrers. 7. Els inicis del segle XX. Catalanisme, Noucentisme i República. La Guerra Civil i les seves conseqüències. 8. El franquisme, 1939-1975. Dictadura i resistència. Ressorgiment democràtic. 9. La ciutat actual, 1975-2007. El futur de la ciutat. De la ,gran Gerona' a l'àrea urbana de Girona.

El qui recordi l'article de Nadal del 1969, quan assenyalava els grans buits de la historiografia gironina, reconeixerà perfectament el sentit d'aquest esquema. Nadal remarcava aleshores que hi havia un gran contrast entre el coneixement del món medieval i el del món modern. Suposant que sigui cert que tenim un coneixement suficient del món medieval gironí, els segles moderns continuen essent molt poc coneguts. Vint-i-tres títols configuren la bibliografia de la Girona cristiana i medieval. Sobre els segles XVI i XVII n'hi ha vuit, potser compensats pels dotze referents al segle XVIII. Però continua essent veritat que el món medieval té un cert predomini, almenys des del punt de vista bibliogràfic, sobre el modern. I certament és una llàstima, entre d'altres motius perquè el desconeixement del món modern contribueix d'una manera poderosa al desconeixement del món medieval. Aquesta afirmació podrà semblar paradoxal, i espero que no ho sigui per als historiadors. Ha quedat prou clar en els estudis sobre formació de patrimonis agraris pairals que el món modern és la continuïtat i la perfecció estricta del final del conflicte dels remences, plantejat a partir del segle XIV. No es pot entendre el nostre dret civil, no es pot entendre el procés que durà a la industrialització precoç de Catalunya sense el fet originari de l'abolició dels mals usos, la instauració de la llibertat en el camp català i la formalització de la normativa hereditària i successòria en les Corts modernes. Això és clar. En canvi, no és prou clar un altre procés històric que comença en temps medievals i que s'acabarà el segle XVIII: la institució del ,carreratge'.

El carreratge és el fet jurídic en virtut del qual Sant Feliu de Guíxols, per posar un exemple, esdevé un carrer de Girona. El carreratge és una de les vies mitjançant les quals el rei planta cara a les jurisdiccions senyoriales i intenta suplantar-les, és a dir, és un del mitjans a través dels quals el rei assumeix el seu paper de construir i articular l'estat. Aquí cal considerar tres aspectes de la qüestió: com es conflueix cap a la solució ,carreratge' des de l'edat mitjana, el funcionament del carreratge durant els temps moderns i la seva abolició per part del poder borbònic. Nosaltres ara som crítics amb el poder borbònic i ,tots' els seus actes. Aquesta opinió potser no la compartien tots els destinataris d'aquells actes, i sigui dit això en forma hipotètica. Però em sembla evident que aquesta institució d'origen medieval no ha estat suficientment estudiada, ni en general ni en cada cas particular; tampoc no sabem amb massa exactitud quins inconvenients o avantatges representà la vigència del carreratge durant els temps moderns, en la mesura que el funcionament de les Corts modernes i els resultats que s'hi van obtenir són encara avui imperfectament coneguts. Què en treia Sant Feliu d'anar a les Corts com un ,carrer' de Girona? Etc. I el final del carreratge fou una imposició brutal de la unificació borbònica? O la institució havia arribat ja a ésser inservible? Ben segur que hi ha molts altres fets històrics del món modern, tot just a mig explorar o a mig descobrir que, si mai són ben definits i tipificats, obligaran a noves lectures de fets i qüestions plantejades els dos darrers segles medievals, que de medievals, com és sabut, en tenen més el nom que la cosa. En aquest sentit, cal lamentar una vegada més la falta de bones edicions d'un text històric fonamental: les Corts modernes. Per sort, Eva Serra ha fet una primera incursió molt positiva en aquesta matèria essencial.

Nadal enfila, doncs, una bibliografia composta per 607 títols diferents. No cal dir que el volum dels títols està en proporció directa de l'eclosió d'estudis històrics sobre Girona duta a terme en una quarantena d'anys. Aquest fet no té precedents. Nadal té raó quan l'associa amb la reinstauració de la Universitat gironina, però ell sap prou bé que la causa d'aquest fet singular d'atenció bibliogràfica a la ciutat és molt més difús. Aquí hi hauria un altre tema per a

una tesi doctoral: la demanda i la renovació dels estudis històrics, com a demanda social del temps de la Transició. Aquest tema encara seria més atractiu si hom comparés el que ha passat en la Transició del segle XX i les seves bases ideològiques amb les bases ideològiques i historiogràfiques que van funcionar durant la Restauració del 1876. Es veuria que en el món hispànic no passa sempre exactament el mateix, i que algun d'aquests canvis està en relació directa amb el que ha passat a Catalunya durant els segles XIX i XX.

La bibliografia gironina de Joaquim Nadal no deixa res per verd, ni els cromos, com s'ha vist, i això indica la temperatura elevada de la curiositat de Nadal per Girona, de l'obsessió que pateix pels detalls més ínfims de la seva vitalitat. A Joaquim Nadal sempre li ha agradat tenir informació. Fa pensar en un altre home cautelós que ha viscut a Catalunya durant el segle vint: el cardenal Narcís Jubany, el qual solia dir que el qui no ho sap tot no sap res. Aquesta curiositat universal, característica de l'home prudent, amara de dalt a baix la bibliografia gironina de Joaquim Nadal. Tot el que pugui servir per a conèixer la ciutat de Girona hi és recollit. Nadal no s'ha aturat davant el llibre d'un artista, davant un llegendari ni davant un *Diccionari*, que pot semblar una broma. Els dominis de la sensibilitat, de l'imaginari, de la fantasia, en la mesura que també són realitats gironines, no hi són deixats de banda, perquè el món i els homes i dones que l'habitarem som una suma de tot plegat. És el principi que hem esmentat abans: si no em conec, com conixeré el món?

La bibliografia podria aparèixer com un aplec heteròclit i temerari de materials molt diversos, si no fos que l'autor l'ha controlada des del primer moment amb rigor. Davant cadascun dels tretze apartats en què ha organitzat els 607 títols, Nadal fa balanç. El punt de partida, encara que no es digui, és sempre l'article originari del 1969, la llista de les mancances de la historiografia gironina; el punt d'arribada és la valoració de la feina feta, valoració crítica, que no amaga mai la feina que queda per fer i que situa les diverses obres en el seu moment just, entre la mancança inicial i el punt dolç assolit o encara en gestació. Nadal domina el panorama bibliogràfic gironí amb seguretat, en coneix i en distingeix tots els eixos entorn dels quals s'estructura, sap donar el punt de contenció adequada en valorar el treball divulgatiu d'un autor o en apreciar l'obra d'un erudit. Com que coneix tan bé la bibliografia que organitza, mai no es deixa endur per l'entusiasme sense fonament, ni tampoc no s'està de dir, davant els set títols dels quaderns d'*Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica*: «Mai no em cansaré de repetir que si alguna ciutat italiana o francesa o anglesa disposés d'una font de característiques similars, hauria esdevingut un model universal i una pauta a seguir per treballs similars que totes les ciutats voldrien tenir» (12). Aquí parlen al mateix temps l'historiador i l'alcalde; la unitat de pedra picada del personatge aflora una i altra vegada.

En els articles de «Presència» del 1969 quedava clar que hom pledejava per una història de Girona... fins al 1936. Efectivament, l'esperit de la Transició implicava deixar la guerra civil de banda. Això ara pot semblar a molts una claudicació, i en canvi fou un encert. La Transició va consistir en demolir tots els efectes polítics que durant quaranta anys havia tingut la guerra civil. Si en aquella etapa s'haguessin abordat també tots els efectes sociològics, la decisió hauria estat temerària. En comptes d'unir tots els espanyols en un projecte comú, una Transició no controlada hauria tornat a dividir la societat en blocs irreconciliables. En virtut d'aquell control, ara ja fa temps que és possible d'abordar aquells aspectes que en el moment de la sortida del franquisme van quedar en l'ombra. Nadal escrivia el 1969: «Deixem per a altres, per a més tard, la Història del 1936 cap aquí» (8 i 182). Nadal escriu al cap de trenta-vuit anys: «Vagi per endavant que les cauteles que jo mateix m'imposava, ara fa trenta-vuit anys, ja no tenen cap mena de sentit i que les circumstàncies han variat en el terreny acadèmic i polític de manera prou notable com per poder abordar aquella empresa que aleshores ens semblava altament improbable, en relació amb el període més recent de la nostra història contemporània. Avui, per sort, tenim ja un context que ens permet abordar la nostra història sense límits de cap mena». La bibliografia aplegada i comentada per Nadal li dona la raó amb escreix.

Hem dit que poder aplegar 607 títols de bibliografia gironina, la major part escrits en un lapse de temps relativament curt, era un fet sense precedents. També ho és, amb tota certesa,

que dels 607 títols 548 són escrits en català. Dels 59 escrits en castellà, la major part corresponen a obres aparegudes molt abans de la II República, per fer-ho curt, o els anys immediats de la post-guerra. La proporció del 9,71 per cent, doncs, encara hauria estat més baixa si la difusió del català com a llengua de cultura no hagués patit les calamitats que tothom sap. Els srs Batlle Prats i Sobrequés Vidal escrivint en castellà, quin disbarat! Subratllem aquest fet, que no és una notícia de diari, perquè potser és un procés de fons, és a dir, un d'aquells fets dels quals gairebé mai els periodistes no s'assabenten o ho dissimulen molt bé. Som prou conscients que el fet, ai làs, no és extrapolable a altres àrees, i justament per això el retraïem, perquè hauria d'ésser-ho. És a dir, per tal d'ésser justos i equànims, voldríem subratllar que avui dia no hi ha cap impediment legal ni social perquè les coses siguin així, perquè la llengua pròpia de Catalunya prengui en la societat i en la comunicació del coneixement el paper que li escau.

En la mateixa línia, cal lamentar que la bibliografia de Nadal només reporti una obra escrita en anglès. Tot és començar, però per ara l'atenció d'un cert públic estranger a les coses gironines és magre. També és veritat que l'obra de Robert B. Tate sobre el cardenal Margarit és inclosa en la bibliografia en la seva traducció catalana del 1976, com tota l'obra, posterior i francesa, de Christian Guilleré. Aquesta mancança no és culpa de Nadal, és clar, i potser és prematur esbombar-la. La consignem només per contribuir a evitar un possible cofoïsm local excessiu.

L'editorial Curbet ha tingut el gust d'amenitzar aquesta guia amb unes il·lustracions llibèrrimes i gironiníssimes de Marc Vicens. A més, cadascun dels tretze epígrafs bibliogràfics és precedit per una pàgina on en blanc sobre negre hom troba estampats textos de Xavier Monsalvatge, Joaquim Pla, Joan Margarit, Narcís-Jordi Aragó, Jaume Vicens i Vives, Jaume Fabra, Mercè Huerta, George Steiner, Josep Pla, Martí de Riquer, Josep Oliver Alonso, Nahmànides, Santiago Sobrequés i Vidal i, no podia faltar-hi, Carles Rahola. És evident que Joaquim Nadal ha sabut buscar bones companyies literàries que endolceixen el rigorós escandall dels títols de la bibliografia. Així la invitació a la lectura d'aquesta guia bibliogràfica és molt difícil de resistir. Si algú se la llegeix de dalt a baix, tal com ha hagut de fer el qui signa aquestes ratlles, haurà fet la mateixa sort o major que ell.

Jaume de Puig Oliver

Reis FONTANALS, Marga LOSANTOS, *Biblioteca de Catalunya. 100 anys. 1907-2007. Presentació de Dolors LAMARCA*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 2007, 400 pp.

Damià ROURE, *La biblioteca de Montserrat. Un espai de cultura al llarg dels segles*. Fotografies de Dani MARTÍN i de Pep PARER, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2007, 240 pp.

La Biblioteca de Catalunya ha complert el seu primer segle d'existència per la tan senzilla raó que nasqué com a biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans i per tant han coincidit en el mateix any els centenaris d'ambdues institucions. És doncs, ben justificat el llibre que commemora la dita efemèride.

El primer capítol, dividit en dues parts, presenta en la primera una narració gairebé entusiasmant sobre les vicissituds, les dificultats i els èxits d'aquell pom de personatges (54-57) que, convençuts que Catalunya necessitava la seva Biblioteca Nacional, no sols maldaren a fi que des del primer moment ja, pels fons que hi eren recollits, manifestés les seves pretensions, ans arribaren a constituir-se cada un d'ells fiador de 2.000 pessetes (de les del 1908), a fi que no se'ls escapés el *Cançoner Gil*, ja emparaulat amb la Bibliothèque Nationale de França. Un dels fons adquirits per l'Institut per a la seva biblioteca fou l',Arxiu Solterra', que suposaria que no era complet, car una part l'he poguda identificar, un servidor a la Kongelige Bibliothek de Copenhague, Ny kg Sml. 1719, 2º, tal com el lector pot veure dins «ATCA», III (1984), 221-242, un dels pergamins del qual diu ja en el títol que devia pertànyer a l'Arxiu Patrimonial

dels Solterra: *Tratat de les rendes que la castlania de Solterra pren en los termes e parròquies deval scrietes axí com deval per manut ça contén* (237-242); em pregunto si no pertanyien al mateix fons els altres documents relatius al poble d'Osor; el fons ara a Copenhague fou adquirit el 1918 a un antiquari, Egil Fischer (224-225): no es podria obtenir el retorn d'aquells 564 pergamins, ni que només fos amb microfilm o microfita?

Els anys heroics inicials donaren pas als de la sistematització de la biblioteca i de la seva posada a l'abast dels lectors, sobretot dels estudiosos, a càrrec dels primers bibliotecaris i bibliotecàries (amb la creació de l'Escola específica), sota el nom gloriós de Jordi Rubió i Balaguer (61-81); en aquells moments, els problemes semblen haver estat sobretot tècnics (com és ara el de la classificació dels títols, pel mètode tradicional o pel de la classificació decimal: 68-69) i els inherents a l'organització d'una empresa laboral, situació que es presentà amb tota la seva duresa i cruesa quan la Dictadura del general Primo de Rivera ofegà l'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca es trobà deseparada de la institució que l'havia feta néixer i créixer i de la qual rebia raó i sentit d'existència (129-147): cal, però, recordar que en aquells moments les publicacions d'Institut i de Biblioteca mantenen la categoria que els pertoca gràcies a les publicacions de fons de la història de la música a Catalunya, vinculades al nom d'Higini Anglès (126, 147 i 169).

Els anys de la República desvetllaren «una tensió política, plena d'esperances» (150), però, tal com reconeixia algú, «tothom té el cap tan ple d'idees i de fets polítics, que no hi ha lloc per a res més» (151); i en aquella situació cada dia més polititzada, fins al paroxisme i la confrontació prebèl·lica, calgué dur a la pràctica la sortida tant de l'Institut com sobretot de la Biblioteca de Catalunya del Palau de la Generalitat i el trasllat i acomodació en les sales, moltes d'elles medievals, de l'antic Hospital de la Santa Creu, romanes buides per causa de la nova ubicació dels serveis mèdics en el nou Hospital de Sant Pau.

Al bell mig d'aquesta feïnada, tot resultà trastocat per l'alçament militar del 18 de juliol del 1936 i sobretot pels conseqüents tres anys de revolució anarquista primer i de Guerra Civil tot seguit. Bibliotecaris i bibliotecàries veieren trencades llurs feines específiques per les exigències de la salvació del Patrimoni Cultural de Catalunya, amenaçat arreu pels focs dels incendiàries. La Biblioteca es convertí en dipòsit on s'amuntegaven pergamins i sèries de publicacions periòdiques, venerables còdexs mil·lenaris i literatura per al Servei de Biblioteques del Front, en un edifici que tot just començava d'ésser apropiat per a continuar els serveis ben dibuixats durant un parell de decennis d'atenta aplicació professional i metòdica.

Però enmig del desori, de la manca de mans i de mitjans de subsistència, la vida de la biblioteca i dels seus ideals constitutius seguia donant sentit a totes les privacions. El gener del 1939, de sobte la fosca planava damunt tot i era foragitat de la direcció qui havia estat el nau-xer que n'havia guiada la singladura des del primer moment, Jordi Rubió i Balaguer: la nau era sotmesa a una galerna que glaçava les forces de la tripulació i l'obligava a prendre un altre rumb, en direcció al port de la España Imperial; per això li fou imposat un altre capità, Don Felipe Mateu Llopis, en relació al qual caldria un treball documentat, que certifiqués, certament, el canvi de rumb i clarifiqués si el preu de tot plegat no fou el de reduir la Biblioteca Central (217) a un cos sense ànima, però també permetés de saber si, i en cas afirmatiu, fins a quin punt i amb quines col·laboracions, el nou pilot s'assegurà que la nau no resultés tan absolutament desbarborada com es podia preveure (251-287).

Del 1975 ençà, la Biblioteca de Catalunya, que d'una banda ha seguit donant el servei professional bàsic, ha estat sotmesa a considerables revisions: en primer lloc s'hagué de definir com a biblioteca no pas per a estudiants des del segon ensenyament, ans només per a estudiosos; després, restablerta la Generalitat de Catalunya, calgué desfer el trajecte que l'havia vinculada a la Diputació de Barcelona i la retornà a la institució hereva de la Mancomunitat de Catalunya, que l'havia feta créixer, la Generalitat de Catalunya; després, calgué redistribuir els espais i emprendre noves i costosíssimes (i inútils?) obres, atès que amb el retorn a la democràcia, l'Institut d'Estudis Catalans tornava a ocupar la part de l'edifici coneguda com a Casa de Convalescència; i ha estat sotmesa a massa canvis de direcció, quan, malgrat els enormes tràngols

polítics d'aquells anys (pensem només en la Dictadura de Primo de Rivera i en la Guerra Civil dels anys 1936-1939), la Biblioteca de Catalunya fou, tal com hem recordat, dirigida per una única persona; ara, en canvi, des del 1975 hem tingut els darrers temps de Felip Mateu Llopis, i les direccions de Rosalia Guilleumas, de Jaume de Puig, de Manuel Mundó, de Manuel Jorba, de Vinyet Panyella i de Dolors Lamarca; i, detall gens encoratjador (salvades sempre les persones i llur vàlua), la darrera substitució ha estat provocada pel fet, de tanta transcendència científica i biblioteconòmica, que Panyella havia estat nomenada per un govern de Convergència i Unió, i, establert un govern d'altres partits, ha estat nomenada Lamarca. Ja tenim, doncs, la Biblioteca de Catalunya sotmesa a la política.

Afegim-hi el darrer punt, al qual el llibre que ens ocupa dedica bona quantitat de pàgines (347-377), el de la informatització i digitalització de la biblioteca, punt certament indispensable, però que (i seria el primer a alegrar-me d'haver de reconèixer que estic errat) ha allunyat més la Biblioteca de Catalunya dels valors humanistes que li infongueren els seus cradors, i acompanyaren els seus primers passos: un parell de detalls poden ésser indicadors de la distància. Els creadors tingueren clar que calia una publicació periòdica que col·loqués la Biblioteca de Catalunya en les lleixes de les seccions de revistes dedicades a les que publiquen les grans biblioteques, el «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya», que fins i tot en els temps tenebrosos tingué una certa continuïtat en «Anuario de la Biblioteca Central y de las populares de la Diputación de Barcelona»: ara és només mort, o mort i enterrat? El «Butlletí...» anà publicant descripcions dels primers dels seus manuscrits, que després foren aplegades en volum, que demana a crits els següents: el lector pot veure al començament de la secció IV de les *Notícies bibliogràfiques, Sobre arxius, biblioteques i museus*, la constància amb la qual les biblioteques alemanyes segueixen publicant els catàlegs, en particular els dels seus ‚mittelalterlichen Handschriften«. Crec que tinc no sols dret, sinó obligació d'augurar-me i d'augurar per a Catalunya que la seva biblioteca nacional trobi ‚tost, tost e ben tost‘, per dir-ho amb mestre Vicent Ferrer, la forma de casar informàtica i digitalització amb humanisme o, potser, a la inversa.

I que així encari el seu segon segle de vida: aquesta és la meua més fervent felicitació amb motiu del primer Centenari de l'estimada Biblioteca de Catalunya.

* * *

És possible que algun lector, en veure aparellats els llibres dedicats respectivament a la Biblioteca de Catalunya i a la del Monestir de Montserrat, hagi pensat que la raó de recordar-los és idèntica, la celebració del primer centenari de l'existència. I no és ben bé així: Montserrat pot celebrar, amb menor o major precisió, el centenari de l'empenta que portà la biblioteca a la situació actual, però, tal com recorda la *Presentació*, ja de bell començament, «al seu darrere hi ha una història multisecular, amb moments d'esplendor i amb moments de desfeta» (11) i de fet, alguns dels seus fons (n'és esmentat el *Llibre vermell*), fa uns set segles que pertanyen al monestir de Montserrat. És, doncs, normal que el present llibre ens informi tant de les vicissituds dels segles passats (punt que cau tot ell dins el nostre camp) com de l'empenta del darrer, del qual ens interessa en particular el creixement bibliogràfic del fons antic relacionat amb els Països Catalans.

Entre les pàgines 17-29, ricament il·lustrades, ens són resumides les notícies de llibres presents en el monestir des del moment que Ripoll hi establí un priorat, on per força no podia mancar el ‚scrinium‘ amb els llibres necessaris per al servei litúrgic monacal i els texts bàsics d'espiritualitat, sobretot de la benedictina; de més a més, és documentat un cert moviment de llibres entorn Montserrat sobretot en el pas del s. XIV al XV, en particular el dels que afectaven personatges de la casa reial, sense que manqui qualche notícia escadussera sobre confecció o còpia de llibres manuscrits a Montserrat, de la qual el *Llibre vermell* és mostra ben explícita (24). Abans del 1500, la primitiva impremta de llibres litúrgics i espirituals convertí Montserrat en centre difusor d'edicions, que durà fins ben enllà del segle XVI, tal com les pàgines de Joan Requesens en aquest volum ens informen. I una dada important: el 1799 la biblioteca de

Montserrat comptava amb 8.500 volums impresos els segles XVI-XVIII, 158 edicions incunables i 322 manuscrits (29).

Exactament igual com havia fet a Tarragona amb l'importantíssim arxiu de l'arquebisbe metropolità, el general Suchet amb les bombes de la seva artilleria triturà aquelles ja importants biblioteca i arxiu. La primera meitat del segle XIX seguí la desertització d'expulsions i desamortitzacions; durant la segona meitat s'anà refent la comunitat monàstica i en arribar el segle XX l'abat Josep Deàs i amb més empena el seu coadjutor i successor Antoni M. Marcet encaminaren la vitalitat humana del monestir fins a convertir-lo en centre també de cultura; les especialitzacions dels monjos i la potenciació d'arxiu i de biblioteca en fou una de les fites decisives. L'artífex fou el bibliotecari, dom Antoni Tobella, per l'incert i constància del qual la biblioteca féu un salt espectacular, tant en sistematització com en nombre i qualitat de les obres. Els anys entorn el 1920 el creixement fou molt elevat: 2.415 volums el 1917; 3926 el 1918; 4.840 el 1919; uns 16.000 els dos anys 1920-1921 per a un conjunt que aleshores fregava els 80.000 volums (38-43); el creixement també venia d'intercanvis internacionals procedents de la vàlua de les publicacions montserratines i del prestigi d'alguns dels seus monjos com Bonaventura Ubach o Gregori Sunyol, entre d'altres; i de donacions o compra de biblioteques senceres (cas de la del comte d'Aiamans i baró de Lloseta: 43-44) o semblants, com la del senyor Enric Pedrosa d'un «considerable lot de llibres procedents de l'antiga biblioteca del monestir i que "els seus avis recolliren després de la crema"» (38); recordem que dins la donació d'Eduard Toda hi havia [allò que havia restat] de la biblioteca de Scala Dei, i que ell «pugué salvar de la destrucció» (43).

Així, la biblioteca s'havia dotat de les grans col·leccions sobretot europees tant de clàssics grecs i llatins com de literatura cristiana i de les principals obres de les diverses branques de la ciència, on no mancava l'atenció a la temàtica catalana i a les exigències espirituals d'una comunitat monàstica. Sortosament, la guerra civil dels anys 1936-1939 no tingué altres conseqüències que la de la imposada manca d'atenció a la biblioteca, que en frenà el creixement, fins que la represa de la vida el permeté (45).

A partir d'ací, el llibre ens presenta els fons actuals de la biblioteca, començant pels més antics i orientals, que no són objecte del nostre anuari. Els que hi entren són fragments manuscrits del segle X i posteriors, copiats en o propietat de monestirs i esglésies catalanes (71-72), seguits al cap de poc de mostres de la gran literatura catalana dels segles XIII-XV (76 i 79, 81 i 83); d'ací passem als incunables montserratins (94-95 [els altres són a Montserrat només del 1920-1930 ençà: 96]) i d'ací a les edicions dels segles moderns (99-104).

És natural que la condícia a aplegar bibliografia de o sobre la pròpia abadia s'hagi manifestat en una sala específica de la biblioteca dedicada a Montserrat (107-109); hi ha seccions temàtiques, com la dedicada a les llengües i literatures romàniques, il·lustrada amb la portada del volum XXII d'«ATCA», detall que cal agrair i que el signant agraeix (136); no oblidem les tres seccions de música, globalment importants tant pels seus fons com per les edicions d'obres d'antics músics montserratins (139-143), i les que poden ésser riques en material recaient en el camp d'aquest anuari, de fulletons (147), de gravats (159-167), de portulans i mapes (173-176) i de goigs (179-181). Mereix menció especial el fons de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (187-193).

Les darreres pàgines ens informen dels catàlegs de la biblioteca ja publicats i dels accessibles via internet o web (195-197); també de la bibliografia bàsica sobre la mateixa biblioteca (199-200).

Com en apèndix, damunt paper i amb tipografia diversa, el text del llibre és traduït a l'anglès (201-239).

Un bell i bellament il·lustrat resum de la trajectòria de la biblioteca de Montserrat fins que fou arrasada per les bales de l'artilleria francesa del general Suchet, i del seu renaixement sota l'empena (de Lleó XIII) de la Renaixença i del Noucentisme en el pas del segle XIX al XX fins a arribar a la seriosa realitat actual. Per això són de doldre les faltes que en el repàs de les pàgines no he pogut deixar de veure; n'assenyalaré dues: a la pàgina 17 llegim que el Scripto-

rium montserratí tingué «el seu punt àlgid fins als segles XVI i XV»; suposo que la lectura correcta és la que es troba en la pàgina següent, línia 6 del final, també sobre el Scriptorium: «els segles XIV-XV»; l'altra és de prou més abast, perquè comporta una falta de llatí, en la transcripció d'un text solemne, l'esculpit en l'obelisc del vestíbul de la biblioteca, copiat en la pàgina 55: «Bibliotheca maximum benedictina coenobii ornamentum...»; no em faria mal ni a la vista ni a l'oïda, si diguéss: «...maximum benedictini coenobii ornamentum...» i suposo que la inscripció de l'obelisc fa així.

Amb senzillesa, doncs, que amb l'esforç en primer lloc de tota la comunitat benedictina, no s'estronqui l'empenta ja secular vers el futur, mantenint i superant la qualitat ja adquirida i de tothom reconeguda.

Josep Perarnau

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Bibliographie Annuelle du Moyen Âge tardif. Auteurs et textes latins, XVI (2006), X i 686 pp.

Ordenats seguint l'estricta col·locació alfabètica de la primera lletra del nom de pila, el present volum aplega bibliografia, en general mínimament explicada, sobre els següents autors nostres, que entren en el present anuari: Adam, magister (Alderspacensis), per la seva *Summa de Summa Raymundi* (de Penyafort) (1); Alexander VI papa (34); Anfredus Gontheri, Brito (38-39; 59); Arnaldus de Villanova (48-52); Benedictus XIII (71); Bernardus Oliverii (76); Bibliothecae (de Barcelona, 85, d'Oriola, 86); Ferrarius Catalanus (167); Franciscus Eiximenis (171; cf. 439, núm. 3265); Gregorius XII papa (per una lletra a Benet XIII: 200, núm. 1355); Guido de Monte Rocherii (203, núm. 1355); Guido Terreni (203, núm. 1390; cf. 37, núm. 245); Guillelmus de Aragonia (204); Guillelmus de Rubione (279; cf. 275, núm. 1169); Johannes Ballistarii (282); Johannes de Fonte (308); Johannes de Montesono (329-330); Johannes de Palomar (332); Johannes Ludovicus Vives (351-352); Nicolaus Cusanus (423, núm. 3154, estudi comú a ell i a Ramon Llull); Nicolaus Eymerich (426, núm. 3169-3171); Petrus de Aragonia (infant fra Pere d'Aragó: 476); Petrus de Atarrabia (476); Petrus Corregerii (478); Petrus Thomae (491); Raimundus Lullus (515-517); Raimundus Martini (517); Raimundus de Pennaforti (517-518); Raimundus Sabundus (519); Vincentius Ferrerius (612-613). Al final hi ha taules de manuscrits citats (625-641), d'incipits (643-672), i d'autors moderns (673-686). — J. P. E. [20.870

C.A.L.M.A. *Compendium Auctorum Latinorum Medii Aevi (500-1500)*. I. *Abelardus, Petrus - Bartholomaeus de Forolivio. Elenchus abbreviationum. Indices*, curantibus Michaelae LAPIDGE, Gian Carlo GARFAGNINI, Claudio LEONARDI, Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 2003, XLII i 834 i VIII pp.

C.A.L.M.A. *Elenchus abbreviationum*, curantibus iisdem. Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 2000, 48 pp.

C.A.L.M.A. *Supplementum ad elenchum abbreviationum*, curantibus iisdem, Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo, 2000, IV i VIII pp.

Títol principal i complements del primer volum d'un inventari d'autors, ordenat seguint la lletra inicial del nom de pila d'aquests, dins el qual després de la denominació llatina medieval dels mateixos, dels anys en què cada un és documentat i del corresponent acrònim, trobem una bibliografia general sobre el mateix i presentació de cada una de les seves obres llatines o traduïdes al llatí, no de les escrites en altres llengües (i així, per a Abraham bar Hiyya no són indicades les seves obres hebrees), cada una de les quals té bibliografia específica que conté manuscrits, edició o edicions i estudis, per a cada cas. Dins aquesta llista única i en el lloc que li correspon hi ha el nom d'autors de llengua nativa altra que el llatí (hebrees, per exemple). El primer volum informa sobre els següents autors nostres: Abraham bar Hiyya Savasorda, Abraham iudaeus Tortuosensis (9), Adam magister i Adam Alderspacensis [que deuen ésser la mateixa persona, car tots dos entren per la *Summa de Summa Raymundi*] (20), Agobardus Lugdonensis archiepiscopus (86-88), Alcuinus [per la controvèrsia amb Feliu d'Urgell] (145), Alphonsus de Proaza (189-190), Antonius Andreae (307-312); Antonius Bou (342), Aprilis, Urgellensis episcopus (425), Armen-gaudus Blasii (435-437), Arnaldus Albertini (437-438), Arnaldus Cescomes (438), Arnaldus de Monte, Rivipullensis (439), Arnaldus de Prexens, Urgellensis episcopus (439); Arnaldus de Soler (441); Arnoldus de Podio, Catalanus (473). — J. P. E. [20.871-20.872-20.873

«*Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique*», vol. XXIX, *Kilkeberry-Lombardi*, París, Letouzey et Ané 2004-2007, 1520 col.

[Gairebé tot aquest volum és ocupat per noms que comencen per la lletra ,K', escassos en onomàstica catalana]. En entrar en la lletra ,L', trobem: *Labaig i Lasala, Vicente Facundo*, d'E Zaragoza; augustinà valencià, que deixà nombre de sermons publicats durant el segle XVIII (1074-1075); *Labaig, Bernat*, de Roger Aubert: professor a Lleida durant el segle XVII, deixà sermons sobre sant Bernat (1076); *Labarca, Bartomeu*, del mateix: escolapi, de Vilafranca del Penedès, llatí conegut pel seu *De communi Alborracinensium gaudio*, València 1782 (1077); i *Laguna, Josep*, d'E. Zaragoza: predicador valencià del XVII, que deixà sermons publicats (1420). — J. P. E. [20.874

Dizionario Biografico degli Italiani. LXV. *Levis-Lorenzetti*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2005, XX i 812 pp.

A les informacions publicades dins «ATCA», XXVI (2007), 890, núm. 20.022, cal afegir *Linguardo, Francesco*, de G. Dall'Olio, llibreter reformat de Bolonya, encausat per la Inquisició, en la llibreria del qual foren identificades obres del (pseudo) Ramon Llull (161); *Girolamo de Venezia*, de F. Rossi, que fou membre de l'ambaixada d'aquella ciutat a Ferran II Trastámara amb motiu de la conquesta del Regne de Granada el 1492 (166). — J. P. E. [20.875

Dizionario Biografico degli Italiani. LXVI. *Lorenzetto-Macchetti*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2006, XX i 812 pp.

Entren d'alguna manera en la nostra temàtica els antropònims següents: *Lorenzo di Aquileia*, d'A. Terzi, que hauria demanat a Bonifaci VIII la fundació a París d'escoles d'àrab i grec, entorn els mateixos anys en què també ho demanava Ramon Llull (57); *Lorenzo de' Medici*, duca di Urbino, de G. Benzoni: en algun moment estigué en relació amb el virrei de Nàpols, Ramon Folch de Cardona (79-80); *Lucini, Giovan Battista*, de R. Mander: fou pintor de sengles teles dedicades a Sant Lluís Bertran i al «Miracolo eucarístico di Valenza» (351-352); *Ludovico d'Angiò*, bisbe de Tolosa, sant, d'A. Vauchez: pres durant tres anys a Siurana en comptes del seu pare, i germà de la muller de Jaume II, Blanca d'Anjou, [les relíquies del qual es conserven a València, perquè en la seva guerra contra els Anjou per Nàpols, el rei Alfons Trastámara saquejà Marsella, robà el cos sant de Lluís d'Anjou, el portà i n'encarregà el culte a la Seu de València] (397-401); *Ludovico d'Aragona, re di Sicilia* (Trinacria), de S. Fodale (401-402); *Ludovico da Fabriano*, de R. Tamalio: fou ambaixador davant Alexandre VI i estigué en tractes amb Cèsar Borja (414-416); *Ludovisi, Niccolò*, de G. Brunelli: nebot d'Innocenci X, es posà afavor de Felip IV en la Guerra de Separació i fou virrei d'Aragó el 1660 i després de Sardenya (469-472); *Luna, Antonio de*, conte di Caltabellotta, de M. Mosconi: d'ascendència catalana, ennoblit a Itàlia, es relacionà amb el rei Alfons Trastámara (545-548); i *Luna, Pietro de*, del mateix: estigué al servei de Joan II (551-554). — J. P. E. [20.876

Dizionario Biografico degli Italiani. LVII. *Macchi-Malaspina*, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 2006, XX i 822 pp.

Tenen relació amb la nostra temàtica les biografies següents: *Maccioni, Antonio*, de G. Fazini, sard d'Iglésias, nat el 1671: la seva acta de baptisme és escrita en català (39); *Macedonio, Lancillotto*, de F. Storti, cambrer a Nàpols del rei Alfons de Trastámara (53); *Maffei, Giampietro*, de S. Andretta, jesuïta relacionat a Roma amb Francesc de Borja i amb Pere Joan Perpinyà, al qual succeí en la càtedra del Col·legi Romà (233); *Maffei, Timoteo*, de I. Gagliardi: el 1453 escriví una ,exhortatio' al rei Alfons Trastámara a emprendre croada per a la reconquesta de Constantinoble (265); *Malagotti, Alberto*, d'E. Scarton: personatge de confiança d'Alexandre VI,

que li encarregà alguna missatgeria i el nomenà senador de Roma (286); *Maillard de Tournon, Carlo Tommaso*, de G. Di Fiore: legat apostòlic a la Xina, que s'embarcà a Gènova el 1701 i la seva primera escala fou a Tarragona (539); *Majorana, Cristoforo*, de V. Sapienza: miniaturista al servei d'Alfons Trastámara: un cert nombre de volums il·lustrats per ell es troba a la BU de València (644-645); *Malaspina, Azzone*, de F. Ragone: genovès, baró de senyoriu a Sardenya, dels quals rebé investidura el 1323 de mans de l'infant Alfons i anys més tard es rebel·là contra Pere III el Cerimoniós (761-762); *Malaspina Franceschini*, del mateix: es relacionà amb Jaume II de Catalunya-Aragó (770-771); *Malaspina, Moroello il giovane*, d'E. Salvatori: corresponçal i aliat de Jaume II en la conquesta de Sardenya (789); *Malaspina, Saba*, de B. Pio: implicat en la lluita pel Regne de Sicília entre els Anjou i Pere el Gran i, sembla, autor de la *Chronica sive Liber gestorum regum Siciliae*, molt objectiu en descriure els abusos dels francesos abans de les Vespres Sicilianes, fins al punt de presentar Pere el Gran com a flagell diví en càstig de llurs crims (804-806). — J. P. E. [20.877

«Dominican History Newsletter», XIV (2005), 312 pp.

El primer apartat, de *Notitiae*, en dóna de l'exposició de fons bibliogràfics de l'antic convent dominicà de València, ara a la BU de la mateixa ciutat (15, núm. 13; cf. 208, núm. 1025); el de *Conventus historici*, informa del «Symposium Internacional San Vicente Ferrer, València 2005» (26, núm. 36); el de *De haereticis et de inquisitoribus*, n'assenyala sobre Francesc de Borja i la Inquisició espanyola (47, núm. 126) i sobre Nicolau Eimeric i les bruixes (47, núm. 127); *De traditione intellectuali Ordinis*, informa de la traducció castellana de dos sermons de s. Vicent Ferrer sobre la Magdalena (56, núm. 163), de fra Joan Fort (cf. 132), de Joan de Montsó, i de Diego (Jaume) Mas i Aristòtil (57-58, núm. 173). En *De libris bibliobecisque*, som informats de la impremta valenciana dels Orga, s. XVIII (62, núm. 195), sobre el ms. de Berlín, Staatsbibl., Magdeb. 168, amb escrits de s. Ramon de Penyafort (63, núm. 200) i sobre la difusió de les seves *Summae* pel sistema d'«exemplar» i «pecia» (65, núm. 206). El de *praedicatione O. P.*, ens fa saber que el *Raymundus super Decretales* formava part de la biblioteca bàsica del predicador a York (67, núm. 212); i informa de l'existència d'una comparació entre s. Vicent Ferrer i Savonarola (67, núm. 214). La secció *De fratribus* ens proporciona bibliografia sobre Josep Agramunt (80), Sever Tomàs Auther (88); Joan de Montsó (133), Diego (Jaume) Mas (146), Miquel de Fabra (148), Nicolau Eimeric (150), Pere Estornell (153), Ramon de Penyafort (155-156), Jaume Rebullosa (156), Bartomeu Ribelles (157), Joan Tomàs de Rocabertí (159) i s. Vicent Ferrer (195-198). *De locis fratrum* informa sobre els convents de València, Eivissa i Cervera (207-209). Hi ha *Index auctorum* (289-309). — J. P. E. [20.878

«Dominican History Newsletter», XV (2006), 254 pp.

La secció inicial de *Notitiae variae. Necrologium*, ens ofereixen biobibliografia de fra Llorenç Galmés, escrita per Alfonso Esponera Cerdán (8, núm. 16); segueixen informacions sobre recents jornades d'estudis dedicats a sant Vicent Ferrer a València i a Vannes (28, núms. 38-39) i sobre els d'Emilio Callado Estela dedicats a Isidoro Aliaga i a Joan Tomàs de Rocabertí (38, núms. 69-70); trobem referències puntuals en seccions genèriques com la *De traditione intellectuali ordinis* (56-64). La *De Conceptione Immaculata* recorda publicacions d'aquest anuari, i la *De praedicatione* dóna dues referències a sermons de Sanç Porta, almenys parcialment publicats (70-71). En *De fratribus* trobem bibliografia relativa a Isidoro Aliaga, Antoni Ginebreda, Bernat Ermengol, Pere Màrtir Coma, Ferrer de Catalunya, Joan de Casanova, Joan de Montsó, Miquel Llot de Ribera, s. Lluís Bertran, Tomàs de Maluenda, Joan Micó, Nicolau Eimeric, Pau Cristià, Pere Sapllana, Ramon Martí, s. Ramon de Penyafort, Joan Tomàs de Rocabertí, Sanç Porta, Baltasar Sorio i s. Vicent Ferrer (84-189). — J. P. E. [20.879

Enciclopedia Filosofica Bompiani, volums 1-12, Milano, Bompiani - Fondazione Centro de Studi Filosofici di Gallarate, 2006.

Els llocs corresponents d'aquestes *Notícies bibliogràfiques* contenen resums dels articles de l'EFB dedicats a Arnau de Vilanova, Ramon Llull i Ramon de Sabunde. Els successius volums tenen numeració unitària i consecutiva de tota la sèrie, de la mateixa manera que segueixen un únic ordre alfabètic; i així, en el primer volum, de CLX i 926 pp. hi trobem articles sobre Abu Salt, de G. Quadri; Adozianismo, de P. Rezzonico; Agobardo di Lione, d'A. Guisalberti Colombo; Anonimo d'ACA; Antonio Andrea, de L. Macali; Ars combinatoria, de M. Sancipriano. El segon volum (*Ava-Cok*), ens informa d'Azriel ben Menachem, d'E. Bertola; de John Baconthorpe, encara signat per Bartomeu M. Xiberta, Bernardo de Lavinheta, d'A. Cardin; de Carreras Artau, Tomàs, d'A. Muñoz Alonso i A. Savignano; Claudio di Torino, d'A. Bisogno. El terç (*Cal-Dol*), dedica articles a Crescas, Hasday, d'E. Bertola, i a Cusano, Niccolò, de P. Rotta i G. Santinello [sense cap referència a Ramon Llull]. El quart (*Dom-Fic*), informa sobre el lul·lista Eimerico de Campo, de M. Laffranchi, sobre Eiximenis, Francisco, de C. Testore, i sobre Enrico di Harclay, crític envers la tesi escatològica d'Arnau de Vilanova, de P. Porro; també sobre Eximeno i Pujades, Antonio, de T. Beck, sobre Eymerici Nicolaus, d'A. Pompei, i sobre Ferrario di Catalogna. El volum cinquè (*Fid-Hat*), té entrades dedicades a Floro di Lione, d'A. Bisogno; a Gonteri, Alfredo, d'A. Tognolo, i a Guglielmo Rubió, de G. Fiocchi. El tom sisè (*Hau-Lam*) dedica articles a Ibn Turml d'Alzira, de C. Baffoni; a Isacco Albalag, d'E. Bertola i L. Pepi; i a Sebastián Izquierdo, Athanasius Kircher, ambdós lul·listes, de Ramón Ceñal i L. Cardin. Al setè (*Lan-Mem*) li corresponen els articles sobre Raimondo Lullo i Lullismo, ja esmentats, i sobre Levi ben Gershom, jueu occità, refugiat de França a Perpinyà, d'E. Bertola i E. Pepi; Marbres, Giovanni, de V. Sorge; i sobre Masdeu, Baltasar, de P. Dezza. El tom vuitè (*Men-Pap*), ens informa sobre Joan Bta. Monllor, de G. Santinello; sobre el jueu perpinyanès Mosheh ben Jeshua Narboni, de E. Bertola, i sobre Nahmanide (Mosheh ben Nahman/Ramban), d'E. Bertola i L. Pepi; en el volum novè (*Par-Rad*) trobem articles dedicats a Benet Perera, de M. Forlivesi; i a Bartomeu Pou i Puigserver, de C. Piaia. En el desè (*Rae-Sc*) els dedicats a Ramon Martí, d'A. Petagine; i per la seva *Clavis Universalis. Arti della memoria e logica combinatoria da Lullo a Leibniz*, 1960) a Paolo Rossi Monti. — J. P. E. [20.880

«Medioevo latino. Bulletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XXVII (2006), XLIV i 1770 pp.

Parte prima: autori e testi: aquesta és la part sistemàticament més generosa en bibliografia sobre autors nostres: Agobardus, Legionensis archiepiscopus (23); Alcuinus (per la polèmica contra Feliu d'Urgell: 33); Alexander sextus papa (38); Alphonsus V Aragoniae rex (44); Antonius de Canalibus (Antoni Canals: 63); *Aphorismi* (d'un pseudo Llull: 65); Armengaudus Blasii (66); Arnaldus de Villanova (66-70); Pseudo Arnaldus de Villanova (70-71); *Ars operativa medica* (72); Anfredus Gontheri Brito (72); Benedictus XIII antipapa (95); Bernardus de Lavinheta magister (108); Calixtus III papa (131); *Cantilena* (132); *Carmen Campidoctoris* (132 i 236); *Chronicon Rotense* (140); Claudius Taurinensis episcopus (145); *Codicillus* (147); *Compendium animae transmutationis metallorum* (142); *Constrarietas alpbolica* (153); *De anima in arte alchimiae* (158); Dhouda (162); *Dialogus quaestionum LXV sub titulo Orosii percontantis et Augustini respondentis* (162-165); *Epistola accurtationis* (179); *Epistola monachorum Montis Canigonis de morte Wifredi* (171); *Epistola super alchimia ad regem Neapolitanum* (179); Ermengaudus Urgellitanus consul (187); Ermengol Bernat d'Urgell; *Expositio in commentarios Hortulani* (189); Felix Urgellensis Episcopus (191); Florus Lugdunensis diaconus (192); *Flos florum* (193); Franciscus Ximenius Gerundensis (216); Fridericus III Siciliae rex (221); Gabriel Altadellus (223); Garsias Jiménez de Cisneros (227); Gerbertus Aurelianensis scholasticus (231-232); *Gesta Comitum Barcinonensium* (235); Guido de Monte Rocherii (260); Guido Terrena (260); Guillelmus Anglesii Valentinus (261); Guillelmus Redonensis (per s. Ramon de Penyafort: 270); Guillel-

mus Sedacerius, frater OCarm. (272-273); Hieronymus Pardo (291); Hieronymus Torrella (294); Iacobus de Aragonia, Iacobus I rex Aragonum, Iacobus II rex Aragonum (313-314); Iohannes I Aragonorum (!) rex (329); Iohannes Biclarenensis abbas (330); Iohannes de Friburgo (per s. Ramon de Penyafort: 349); Iohannes Iacobi (355); Iohannes de Montesono (358); Iosephus Albus/Albó (379); Iustus Urgellensis episcopus (388); Leidradus Lugdunensis archiepiscopus (398); *Liber de secretis naturae Arnaldi de Villanova ps.*; i *Liber de secretis naturae (ps. Lulli)*; *Liber Lapidarii* i *Liber Maiolicibinus* (411); *Lumen novum*; Lupitus Barchinonensis archidiaconus (420); Nahmanides (443); Nicolaus Eymerici (456); Nikolaus Pol (lul·lista) (460); *Novum testamentum* (alchem.) (465); Oliba Rivipullensis et Cuxanensis abbas (467); Paulus Christiani (474); Petrus de Aragonia OFM; Petrus IV Aragonum rex; Petrus de Atarrabia (481); Petrus Thomae OFM (496); Philippus Riboti (500); Pontius Carbonelli (506); Raymundus Lullus (et ps.) (512-524); Raymundus Martini (524); Raymundus de Pennaforti (524-525); Raymundus Sabunde magister (525); *Recepta electuarii univesalis praeservantis ab epidemia* (525); Riculphus Helenensis episcopus (530); *Rosarium philosophorum* (538); Sanctius Porta (541); *Secretum Secretorum* (542-543); *Speculum alchimiae* (550); *Summula seu Brevisloquium de Concordia Novi et Veteris Testamenti* (554); *Testamentum* (ps. Arnaldi de Villanova et ps. Raimundi Lulli) (555-556); Thomas Migerii (598); Vincentius Ferrarii (i ps. V. E.) (608). Esparsos per d'altres seccions del volum (les de ciutats, d'estudis ,in onore' o de miscel·lànies, etc.) hi ha nombre de títols bibliogràfics, que ens pertanyen. — J. P. E. [20.881

Eulàlia DURAN, *Corpus textual de la Catalunya Nord: Catàleg d'impresos rossellonesos*, dins *Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 octubre 2004)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 21-30.

Directora del grup que treballa en aquest camp (21-22), l'autora promociona el «Corpus Textual de la Catalunya Nord», desdoblant en dues branques, la primera dedicada a manuscrits («Repertori de manuscrits rossellonesos»: RMR), la segona a impresos («Catàleg d'impresos rossellonesos»: CIR); aquests comptabilitzen sis-cents vint-i-nou impresos conservats en més de cent vint-i-cinc fons escampats pel món (22): hi ha dos incunables, de Joan Rosenbach, i publicacions d'autors moderns diversos (25-26). La presentació es tanca amb dues mostres de fitxes, dedicades respectivament a Fabra, Lluís, *Discurs sobre la peste*, Perpinyà, Sampsó Arbús 1589; i Llot de Ribera, Miquel, *Verdadera relación de la vitoria y libertad que alcançaron quatrocientos christianos...*, Perpiñan, Sansón Arbús [1590] (27-30). — J. P. E. [20.882

Àngel MIFSUD I CISCAR, *El llinatge Salort/Salord: una hipòtesi etimològica*, dins «Randa», 56 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell/2), 123-128.

L'autor recorda que l'antropònim ,Calord = Çalord' és ja documentat entorn el 830 i, gràcies a una estrofa de Francesc d'Olesa, que juga amb ,ort' (participi de passat d',orior') i ,hort' (125-126), i a les hipòtesis tant d'Alcover-Moll com de Coromines, arriba a la conclusió que deriva del llatí ,Sol ortus'. Hi ha bibliografia (127-129). — J. P. E. [20.883

Abelard SARAGOSSÀ, *Origen i valor de les construccions donar de menjar i donar de mamar*, dins «Randa», 56 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell/2), 137-155.

En el curs del raonament sobre si el ,de' és castellanisme o no, l'autor reporta cinc frases del *Tirant lo Blanc*, en totes les quals Joanot Martorell empra ,donar a menjar/mamar', mentre documenta en el mateix *Tirant*, en obres d'Eiximenis i en el *Llibre dels secrets d'agricultura* del Prior (Miquel Agustí), usos de ,de' en contextos altres que els cinc esmentats; també en altres contextos són reportades frases del *Tirant* i de l'*Espill* (148-149). Hi ha bibliografia (155). — J. P. E. [20.884

Narcís IGLÉSÍAS, *El fons lexicogràfic del Diccionari català-valencià-balear, al servei de la crítica a la codificació fabriana. Lectures (públiques) de Josep Calveras a informacions lingüístiques (privades) de Francesc de Borja Moll*, dins «Randa», 56 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell/2), 91-116.

L'aparició dels primers fascicles del DCVB no tingué a Catalunya el ressò que hauria merescut, arribant després que Antoni M. Alcover s'hagués tan polèmicament distanciat de Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans; hi hagué qualque excepció, com la de Josep Calveras des de l'Oficina Romànica de la Biblioteca Balmes, en els llibres *La reconstrucció del llenguatge literari català* i sobretot en les *Consultes de llenguatge*, en les quals, ultra la repetició o la referència a frases antigues, trobem fragments procedents de lletres de Francesc de Borja Moll, resposta a consultes de Calveras, tal com demostren els nou casos particularment analitzats en aquestes pàgines (98-113). Hi ha bibliografia (114-115). — J. P. E. [20.885]

Albert BALCELLS I GONZÁLEZ, *Francesc Martorell i Trabal. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el ple el dia 12 de juny de 2006 (Semblances biogràfiques, 44), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 30 pp.

«De pocs membres de l'IEC es pot dir, com en el cas de Francesc Martorell i Trabal, que gairebé tota la seva vida professional, com a investigador o com a gestor cultural, hagi girat al voltant de l'Institut» (5). Suposats uns estudis normals a Barcelona i a Madrid, fins al doctorat, ja inicià la seva dedicació col·laborant en el I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i empenent, a indicació d'Enric Prat de la Riba, l'ordenació de l'Arxiu del Mestre Racional. Per a ulterior capacitació fou primer enviat a Roma, on fou dels primers becaris de la Escuela Española de Arqueología e Historia i treballà en l'Arxiu Vaticà i en la Biblioteca Nazionale (1911-1913); després a París, però la Guerra Europea del 1914 dificultà l'estudi dels fons i tornà a Barcelona, on s'integrà en la feina primerenca de l'IEC en començar el 1916, en les publicacions del qual anaren apareixent els resultats dels seus estudis; després, el 1920, entrà en el Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya, l'abast del qual s'amplià amb la Generalitat dels anys de la República; seguí publicant el resultat dels seus estudis, que el portà a fer-se càrrec de l'edició dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (17-18). La seva mort el novembre del 1935 fou ocasió de valorar en molt les seves aportacions a la normalització de la vida acadèmica de Catalunya (19-23). — J. P. E. [20.886]

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Pere de Palol, in memoriam*, dins «VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica: Les ciutats tarδοantigues d'Hispania: cristianització i topografia», Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 7-8.

[Aquest volum presenta una situació anòmala en relació al prof. Pere de Palol: és ell qui signa la presentació de la sisena reunió i del corresponent volum actual (11-12), més encara, una nota de la pàgina 6 ens informa que «aquesta obra ha estat revisada per Pere de Palol, membre de l'Institut d'Estudis Catalans»; segurament se n'han d'exceptuar les dues pàgines de la seva nota necrològica]. Aquesta resumeix el curs de la seva dedicació universitària, fins que amb el seu pas a Barcelona fou creada la càtedra d'Arqueologia Cristiana; també hi és subratllada la seva constatació col·laboració als treballs de l'IEC. — J. P. E. [20.887]

Albert MANENT, *Josep M. Pons i Guri. Investigador de molts horitzons i patriarca cultural d'Arenys de Mar*, dins «Serra d'Or», núm. 557 (maig 2006), 365-370.

L'enyorat Josep M. Pons i Guri moria el 23 de desembre 2005. Feta una presentació global del personatge, ens n'és oferta una entrevista, fins aleshores inèdita, en la qual el ,senyor Pons' recordava les intervencions d'urgència fetes tant al començament de la Guerra Civil com

després, primer salvant arxius i després intentant de salvar la biblioteca de l'Estudi de Pilots d'Arenys de Mar en el segle XVIII; sí que de fet se salvà l'arxiu de la Comunitat de Preveres, ara al Museu Arxiu Fidel Fita d'Arenys, on després han estat acollits arxius patrimonials de la comarca, i on es formà en paleografia i història medieval un grup de deixebles. Estudiós d'història del dret català, algunes de les seves publicacions han estat recensionades en aquest anuari [«ATCA», IX (1990), 384-396; X (1991), 393] i alguns d'ells foren aplegats en tres volums [cf. *ibid.*, 345-358]. — J. P. E. [20.888]

Sílvia COLL-VINENT, *Record de Robert Pring-Mill*, dins «Serra d'Or», núm. 555 (març 2006), 184-185.

Apunt que inicialment subratlla la bonhomia d'aquell professor d'Oxford, crescut a Mallorca (Valldemossa) fins al 1939, primer estudiant de català en la dita universitat anglesa, després estudiós de Ramon Llull, sobre el qual escriví alguns estudis aplegats en volum i presidits pel seu *Microcosmos lul·lià* tothora vàlid. Era Magister de la Maioricensis Schola Lullistica. — J. P. E. [20.889]

Ramon MIRÓ, *L'obra de Josep Romeu i Figueras*, dins «Revista de Catalunya», núm. 218 (juny de 2006), 59-83.

Aquestes pàgines ens presenten la trajectòria de Josep Romeu i Figueras a partir d'uns primers records dels anys de Guerra Civil 1936-1939 i dels de les amistats de la primera postguerra; la seva preparació postuniversitària seguí els viarans clandestins dels Estudis Universitaris Catalans i els oficials de l'Institut de Musicologia del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, emparats per Higiní Anglès, que desembocaren en el tema i la tesi del *Comte Arnau* (68) i més en general en el de la poesia i la cultura popular. Professor de la Universitat Autònoma de Barcelona des del 1969, la seva dedicació s'anà concretant en cinc camps: poesia; crítica literària i assaig; estudis de cultura i poesia popular; estudis i edicions crítiques de textos literaris; i estudis sobre teatre medieval, i es manifestà en nombre de publicacions sobretot de literatura i teatre medieval, sense que manqui qualche prova d'atenció a temàtica moderna (69-72). — J. P. E. [20.890]

Josep MASSOT I MUNTANER, *Jordi Rubió i Balaguer: semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el Ple el dia 18 d'octubre de 2005 (Semblances biogràfiques, 41), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 28 pp.

Josep MASSOT I MUNTANER, *Jordi Rubió i Balaguer: semblança biogràfica*, dins J. M. i M., *Escriptors i erudits contemporanis*. Sisena sèrie (Biblioteca Serra d'Or, 363), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006, 161-194.

No deu ésser fàcil d'encabir en una trentena de pàgines tot allò que cal subratllar en la biografia de Jordi Rubió i Balaguer, i menys encara de fer-ho documentant en notes grasses molts dels moments d'aquella curulla vida. Assegurada, en efecte, la preparació que li podia oferir la família, sobretot el pare, Antoni Rubió i Lluch, la universitat i els Estudis Universitaris Catalans, fou enviat a Alemanya a completar especialitat, que també fou de biblioteconomia per voluntat d'Enric Prat de la Riba; tornat a Catalunya, contribuï en l'obra d'aquella gran generació de prohoms que endegà nombre de realitzacions entorn de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Biblioteca de Catalunya, de la qual fou director fins que el substituïren el 1939. Destituït d'aquell càrrec, s'hagué de trobar altra feina 'pro pane lucrando', com deia ell mateix, i en aquesta situació reemprengué a casa seva els «Estudis Universitaris Catalans», hi formà un bon grup de deixebles, publicà un bon nombre d'estudis i sobretot els tothora indispensables aplecs de documents sobre els temps previs a la Universitat de Barcelona (amb Antonio de la Torre),

els primers temps de la impremta a Barcelona (amb Josep M. Madurell i Marimon) i la visió de conjunt de la història de la literatura catalana. Després del 1975 arribaren tots els reconeixements, socials i oficials. — J. P. E. [20.891-20.892

Santi CORTÉS, Vicent Josep ESCARTÍ, *Manuel Sanchis Guarner. Un humanista valencià del segle XX*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua 2006, 510 pp.

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua declarà el 2006, «Any Sanchis Guarner», centrat en una exposició a honor del filòleg i aquesta perpetuada en el temps mitjançant el consistent volum que presentem, el títol del qual és el mateix de l'any esmentat i concreta allò que hom volgué subratllar en el personatge, en la biografia del qual, després de la familiar convivència amb l'oncle i primer mestre, Josep Sanchis Sivera, són subratllats tres moments: els anys anteriors a la Guerra Civil de preparació específica sobretot els de Madrid, en el Centro de Investigaciones Históricas, on gaudí dels mestratges de Ramon Menéndez Pidal, de Tomás Navarro Tomás i d'Américo Castro, amb els quals col·laborà en la preparació del *Atlas lingüístico de la Península Ibérica*; els immediatament posteriors a la Guerra Civil, que s'allargà per a ell en anys insuportables al Campo de Concentració de Salamanca, s'acabaren amb l'exili a Mallorca i desembocaren en la col·laboració amb Francesc de Borja Moll en el *Diccionari català, valencià, balear*; es normalitzaren en el mestratge a la Universitat de València amb la formació de tota una escola de filòlegs alhora valencians i catalans. La pluralment escairada personalitat de Sanchis Guarner és subratllada en catorze col·laboracions, que configuren la primera part del volum, d'entre les quals hem de subratllar les que donen a conèixer les relacions de Sanchis Guarner amb Joan Coromines i Vignaux, a càrrec de Josep Ferrer i de Joan Pujades (126-141); la d'Aina Moll sobre relació personal i col·laboració del nostre personatge amb Francesc de Borja Moll (142-155), i la de Vicent Josep Escartí, sobre estudi de *La literatura medieval i moderna en l'obra de Sanchis Guarner* (170-183). La segona meitat del volum és com una exposició permanent de l'obra escrita de l'homenatjat, en dues parts: la substantiva, dedicada a resum de cada un a dels seixanta-dos títols, que van de la primera edició de *La llengua dels valencians*, del 1933, fins al 1978, amb la reedició de la *Crònica* del rei Jaume, publicada a València el 1557 (278-409), on cada un d'ells és àmpliament resumit; i un apèndix dedicat als treballs periodístics anteriors al 1933 (410ss.). Les darreres pàgines contenen bibliografies. — J. P. E. [20.893

Josep MASSOT I MUNTANER, *Escriptors i erudits contemporanis. Sisena sèrie*, Barcelona, Publicacions del'Abadia de Montserrat 2006, 344 pp.

D'entre els records d'escriptors i d'erudits la fesomia dels quals és esbossada en aquest volum, hem d'esmentar els que més directament recauen en el nostre camp: *Marià Aguiló, mentor i amic de Jacint Verdaguer* (11-57); *Antoni Rubió i Lluch vist pel seu fill Jordi* (101-138); *L'Institut d'Estudis Catalans i l'edició de la Bíblia catalana medieval* (139-149); *Frederic Clascar, sacerdot i home de lletres* (151-160); *Jordi Rubió i Balaguer. Semblança biogràfica* (161-194); *Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (195-228; [216-218: *Publicacions de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya*]); *Joan Coromines i Josep M. de Casacuberta* (229-235); *Les Lletres de resistència de Manuel Sanchis Guarner* (227-245); i *Cinc-cents anys de Publicacions de l'Abadia de Montserrat* (303-306). — J. P. E. [20.894

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Virgínia COSTAFREDA I PUIGPINÓS, *El retaule gòtic de sant Miquel d'Agramunt*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 226-233.

Entre el 1880 i el 1936 tres historiadors locals donaren notícia del retaule de sant Miquel; documentació del segle XV, conservada a Vilassar de Dalt, Arxiu del Castell, *Testaments*, confirma l'existència de la capella de sant Miquel i l'acta de visita canònica a l'oficialat d'Agramunt del 1515, conservada a l'AC de la Seu d'Urgell, certifica l'existència d'un retaule de sant Miquel «nou i bo». Aquest retaule fou venut el 1920 i després d'anys a Maricel de Sitges i al castell de Tamarit, fou subhastat el 26 de juny del 1986 i adquirit pel Museu de Belles Arts de València, on es troba. N'hi ha reproducció fotogràfica i anàlisi artística. — J. P. E. [20.895

Albert de SICÍLIA CRUELLS, *Les ermites del Montseny. Sant Salvador d'Avencó a Aiguafreda*, dins «Monografies del Montseny», 21 (2006), 47-62.

Ultra la notícia de la ubicació i el resum d'història que arriba fins a l'abadessa Emma, filla de Jofre el Pelut, tenim en aquestes pàgines la notícia que l'arxiu parroquial fou incendiat el 1936, però que, alguns anys abans mossèn Fortià Solà i Moreta en publicà alguns documents, entre els quals les declaracions de testimonis de l'episodi de bandolerisme (6 març 1605), en què El Cabré (Pere Moncau), assassinà a sang freda el cap de casa de la família d'El Brull (54-55). — J. P. E. [20.896

José RUBIO MIGUEL, *Les Ordenances Municipals de l'Alcora donades pels comtes d'Aranda als segles XVII i XVIII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 115-147.

El fons *Casa Ducal de Híjar* de Saragossa, ADiputació, conté el volum de dues ordenances municipals de la dita vila, pertanyent a la Tinença de l'Alcalatén, unes del segle XVII, 1613, i unes altres del segle XVIII, sembla del 1713, bàsicament les anteriors amb alguna modificació; unes i altres són completades amb amb lletres del respectiu comte concretant alguns extrems d'aplicació; exposats els capítols generals de les dites ordenacions, i els camps de llur aplicació (119-122), resumits en quadre sinòptic (122-123), és primer transcrit l'articulat del 1613 amb la documentació complementària, normalment en castellà (124-138) i després el del segle XVIII, en redacció només castellana (138-147). — J. P. E. [20.897

José M. PÉREZ RODRÍGUEZ (coord.), *El castillo de Almonecir* (Biblioteca Popular), Castelló, Diputació 2005, 124 pp.

Aquesta publicació és destinada a contribuir «a preservar la torre del homenaje [del dit castell: 39] de forma respetuosa y prudente» (121). El primer pas consisteix a recordar els orígens visigòtics i àrabs del topònim (l'àrab 'al-Munastir' procedeix del llatí 'monasterium') i les etapes de reconquesta (restant la població musulmana), de guerra d'Espadà (25-29), l'expulsió i la repoblació amb cristians (32); és transcrita i traduïda al castellà la donació del «castrum et villam vetus et novum de Almonezir» per Jaume I el 23 de maig del 1238 a Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona, en tant que persona privada, i reproduït un fragment de la venda de la Vall d'Almonecir feta per Alfons IV Trastámara a Vidal de Castellà (?) (48-50). En les excavacions es trobà una moneda de Pere III el Cerimoniós (PETRUS REX / BA QI NO NA) i una de Felip IV de Castella (62 i 67). — J. P. E. [20.898

Josep Lluís VICIANO AGRAMUNT, *La falceta medieval de l'Alt Millars*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 83-92.

Ultra la informació sobre el descobriment de la dita eina en el terme de Vilafermosa, en les coves del naixement del riu Carbó, tenim en aquestes pàgines transcripció tant de les senyals literals dels ferrers fabricants de falçs com de llurs propietaris (86 i 91-92), segurament del segle XVIII o posteriors. — J. P. E. [20.899]

Martine CAMIADE BOYER, *La Casa dans la communauté andorrane*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 43-62.

Encara ara al Consell General de les Valls, els consellers de socarrel són cridats a votar pel nom de la casa. L'autora intenta esbrinar des de quan la ‚casa‘ ha influït en el poble-parròquia i en la comunitat de tota la vall, començant pel *Manual Digest* d'Antoni Fiter i Rossell i pel *Polítar andorrà* d'Antoni Puig, cosa que conduí a descriure Andorra a partir de la casa i del seu entorn natural, els seus components que són la família i el seu marc que és la parròquia i el poble; les ‚cases‘, sobretot les ‚cases bones‘ són les determinants en la parròquia i en el comú, i són aquests els amos dels diners d'Andorra, no pas el Consell General; més encara, les ‚cases‘ menen una política matrimonial que genera un parentiu molt extens, és a dir, una xarxa biològica andorrana, visible en els dotze esquemes familiars (102-113). Hi ha bibliografia (114). — J. P. E. [20.900]

Maria GARGANTÉ LLANES, *Arquitectura religiosa del Set-cents a l'Alta Anoià: obres, artífexs i influències*, dins «Miscellanea Aqualatensia. Recerques sobre la comarca de l'Anoià», 12 (2006), 13-62.

La intenció de l'autora no és pas la d'establir un inventari complet de l'arquitectura religiosa d'aquell segle en la comarca indicada, ans la d'estudiar-ne les obres en tant que fet constructiu i concreció artesanal de postulats classicistes. A base de les actes de Visita Pastoral, salvades a Vic, AE, consten casos en què la necessitat d'una església nova era inexorable perquè la vella no responia (14-16); els AHC de Cervera i d'Igualada fan conèixer passos de tot el procés: preparatiu, el primer dels quals era l'aquiescència i contribució del poble i del comú, seguit de l'elecció del mestre d'obres i l'elaboració de plànol i taba (17-20), signatura del contracte, emplaçament i col·locació de la primera pedra (21-24) i construcció, campanars inclosos (24-30); calia controlar l'obra feta abans d'ésser acceptada, ornamentar-la i completar-la amb el mobiliari litúrgic (33-35). Les noves esglésies de la contrada reberen l'influx arquitectònic de la Universitat de Cervera a través de diversos mestres d'obres: destaca Josep Reit/Reig (35-40) entre d'altres (41-46). Són transcrits quatre documents: dos contractes, una acta de control o visura i una de visita pastoral de Sant Martí de Ssegaioles, Segur i Calaf (47-56). Les darreres pàgines reproduïxen disset obres o detalls arquitectònics (57-62). — J. P. E. [20.901]

Ton LLORET I ORTÍNEZ, *Molins paperers de l'Anoià al segle XVIII: entre el mas i la fàbrica*, dins «Miscel·lània Aqualatensia. Recerques sobre la comarca de l'Anoià», 12 (2006), 143-183.

Recordades les aportacions sobre la història del paper a la comarca, l'autor es proposa d'analitzar els espais de treball, és a dir, els molins paperers (144), a base sobretot de sis nous inventaris ‚post mortem‘, que van del 1695 al 1795, als quals se n'ha d'afegir un del 1814 (145-147), tots d'Igualada, AHC, *Protocols notariais*, i tots contenen molins hidràulics, en els quals identifica unes parts pròpies del molí (esquinçador, podridor, estança de les piles, estança de la tina, mirador, estança del perol, estança de les carnasses, mall, brunyidor i comptador: 147-159), de les adjacents per a residència (160-165) o de complement com capella, hort o

galliner (166), amb quadre comparatiu d'estances (170-171); és transcrit l'inventari de Jeroni Mateu, del 1781 (172-183); hi ha bibliografia (168-169). — J. P. E. [20.902

Guerau PALMADA, *La primera mina de Banyoles (1799-1805). Els episodis de la construcció*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 233-253.

Citant fons de l'AM de Banyoles, l'autor planteja el tema de la conducció d'aigua potable a Banyoles a darreries del segle XVIII, quan la població s'havia triplicat des del 1717: informes, projectes i inici de les obres, reclamacions, aturades i represa de les mateixes (1708-1805); finalment dóna notícia de l'estat actual de la mina en els trams coneguts gràcies a obres recents. Hi ha mapes i fotografies. — J. de P. [20.903

Josep M. MARTÍ BONET, *Les esglésies de Barcelona i d'Ègara. Dels orígens fins a l'alta edat mitjana*, Barcelona, 2003,

«Ofereix unes breus reflexions sobre la nostra primitiva història eclesial» (9), diu l'autor que és l'objectiu d'aquest seu llibre plural. La seva part principal és la narració dels esdeveniments que anaren definint la història de les esglésies de Barcelona i d'Ègara entre els segles IV i XII, en la qual veu clares dues etapes, l'anterior a la invasió sarraïna i la carolíngia, que desembocà en la del comtat de Barcelona fins a sant Oleguer (23-242); després d'un esbós de síntesi (245-265) i de les abreviatures i bibliografia (268-270), segueixen els apèndixs, el primer dels quals consisteix en transcripció de documents pontificis relacionats amb les dues diòcesis esmentades en el títol, traduïts al català (273-290); el segon reporta els fragments dels concilis visigòtics relatius al mateix tema, en català i llatí (292-302). Assenyalen el quart, resum dels resultats de les excavacions en les esglésies visigòtiques de Terrassa i tot un capítol sobre l'*Evolució del priorat de Terrassa* (333-359); i el cinquè, dedicat a cinc episodis d'elecció de bisbes en les mateixes esglésies (363-386). El volum es clou amb un *Reportatge fotogràfic* (391-412) i amb índex onomàstic (415-433).

[Almenys dues vegades l'autor resta perplex davant el document, àrab i llatí, pel qual qualche walí àrab a mitjan segle XI hauria donat les esglésies de les Balears i de Dénia a bisbe i catedral de Barcelona: 192-193 i 259-260. Potser dos documents, recordats en la secció de recensions d'aquest volum, poden aportar qualche clarificació. El primer és del temps de la conquesta de Mallorca: Jaume I hi dóna a la comunitat jueva de Ciutat de Mallorca tot l'espai que sota sobirania musulmana era alfòndec dels cristians, bo i remarcant que era un espai clos amb un mur; la referència es troba a la pàgina 574; el segon és del 1371, certificat del fet que un tal fra Gregori, «bisbe de Marrochs i del regne de Granada», havia practicat la primera tonsura a un aspirant a clergue «in ecclesia catalanorum Almarie»: també, doncs, a Almeria en la segona meitat del segle XIV hi havia alfòndec per a cristians, en concret catalans, perquè ells donaven nom a l'església; la referència es troba en la pàgina 584. La situació el 1057 contemplada en el document àrab/llatí devia ésser més semblant a la de Mallorca que a la d'Almeria, entre d'altres raons perquè en el segle XI encara no es devia haver inventat (o almenys no es devia haver aplicat a les Balears ni a Dénia) la figura del bisbe, 'in partibus infidelium'. I cal no oblidar que el walí no podia incidir en una possible comunitat mossàrab (suposat que en la seva zona existís), perquè una comunitat de cristians indígenes, pertanyia a un bisbat i a una província eclesial, i no crec que cap walí s'atrevis a saltar per damunt d'un bisbe ni d'un arquebisbe metropolità, ni crec que tal document hagués sigut acceptat oficialment per cap església. Cal, doncs, si no compareixen documents que renovin el tema, pensar en alfòndecs: hom els posava en les mans del bisbe que més cristians seus podia tenir en el clos, en el nostre cas en les del de Barcelona]. — J. P. E. [20.904

Josep M. MARTÍ BONET, *La parroquia, su historia y su geografía en los archivos de la Iglesia en España*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVIII (2006), 575-618.

Josep M. MARTÍ BONET, *La parroquia. Història, evolució i vida*. Lliçó inaugural. Curs Acadèmic 2007-2008, Barcelona, Facultats de Teologia i de Filosofia de Catalunya 2007, 144 pp.

Ambdós títols tenen en comú la primera part que, ultra la bibliografia, resumeix naixement i evolució de la parròquia en el curs dels segles. Després, el primer títol presenta com a apèndix l'acta de dotació de Santa Maria de la Seu d'Urgell, any 839, on consten les parròquies i esglésies del bisbat, amb què era dotada (613-618). L'opuscle, en canvi, sobre la base de les sèries de *Visitatum* i *Processuum* de l'ADB, descriu a grans trets la situació de les parròquies de l'antic bisbat de Barcelona entre els segles XIV-XV (59-89) i XVI-XVIII, aquests fortament influïts per les prescripcions del concili de Trento (91-108). — J. P. E. [20.905-20.906]

Joan FUGUET SANS, *La casa del Palau del Temple de Barcelona*, dins «Locus Amoenus», 7 (2004), 99-109.

Queixant-se que les aportacions sobre el Palau del Temple o Palau Reial menor «han estat mínims i poc clars», l'autor, a base sobretot d'ACA, *Canc.*, *Pergamins* i després *reg.*, ofereix un repàs cronològic del dit edifici i comença transcrivint la notícia de la compra de la casa pel comandador templer, Pere Gil, el 1245, i segueix amb la seva llarga trajectòria després de la supressió dels templers i sobretot després que en la segona meitat del segle XIV el comprà Pere III el Cerimoniós per a la reina Elionor; entre els documents figuren els plans d'obres de Josep Mestres i Francesc Renard, del 1785 (192-193); també són esmentats uns «manuscrits de 1546», conservats a l'Arxiu de Palau [Sant Cugat del Vallès, Col·legi Borja?], que semblen llibre de comptes i compres de materials de construcció (105-106, notes 36 i 38-42). — J. P. E. [20.907]

J. NOGUERA I MARTORELL, *Noves aportacions al catàleg de croats de Barcelona 1285-1706*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 119-121.

Les noves aportacions consisteixen en un mig croat de Ferran I, amb inscripció completa (119) i un quart de croat de Ferran II, on manca la inscripció de la cara (121). L'autor fa observacions sobre l'evolució paleogràfica de la grafia, de gòtica a humanística, de la A, a mans dels únics gravadors de la seca del temps de Ferran I, Nicolau Cases i el seu fill Pere (120). Hi ha fotografia d'ambdues peces. — J. P. E. [20.908]

Margarita TINTÓ SALA, *Privilegis i ordinations reials de la Seca de Barcelona, segles XIII-XV*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 679-718.

Ubicada al carrer de Flassaders fins que fou suprimida el 1868, la Ceca ha suscitat l'interès de l'autora a fi d'exposar el seu funcionament (698), és a dir, les seves línies estructurals i funcionals a base dels privilegis de Pere el Gran (707-710) i de Jaume II (712-715); les esquematitza en les pàgines 699-703. No mancaren els problemes entre els moneders i altres oficials reials, ocasió de confirmar o de precisar els dits privilegis (703-704). Alfons IV Trastámara exigí l'examen previ (704); la seva muller i lloctinent, la reina Maria, establí nombre i llista nominal dels moneders (705 i 718, nota 22), cosa que ja havia decidit Pere el Gran (707-710). — J. P. E. [20.909]

Joan BASSEGODA NONELL, *La cripta de la Catedral*, Barcelona, Publicacions de la Reial Càtedra Gaudí 2007, 214 pp.

[Recau dins l'interès d'«ATCA» la primera part d'aquesta monografia], on és estudiada la restauració de la cripta de Santa Eulàlia de la Seu de Barcelona, duta a terme per l'autor en

qualitat d'arquitecte de la Catedral. Hi és citada molta bibliografia sobre el lloc i són oferts en traducció catalana documents del *Llibre del consell 1326-1327*, de l'AHCB, i reproduïdes les inscripcions de diverses làpides. A base de bibliografia publicada, l'autor defensa la tesi que les tombes comtals del costat de l'epístola de la catedral, ara atribuïdes a Ramon Berenguer el Vell i a la seva esposa, la comtessa Almodis, són en realitat i contenen les restes de Ramon Borrell i de la reina Peronella, que disposà en testament ésser sepultada en la Seu de Barcelona. — J. de P. [20.910]

Carles VELA AULESA, *Ordinacions, privilegis i oficis: la regulació de l'art de l'especieria (s. XIV-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 839-882.

[Cf. «ATCA», XXVI (2007), 905, núm. 20.085]. En comparació amb l'article esmentat, en aquest les normes municipals de Barcelona són més nombroses i els especiaires en feren convertir algunes en privilegis reials (840-841). L'apartat primer recorda les normes destinades a regulació del mercat, 1311-1420: protegien contra productes perillosos o adulterats, el 1341 contra adulteració del safrà, el 1352 sis articles contra la de drogues i espècies (*Bans de mercaderia*, cridats deu vegades, i el 1420 totalment reformats: *Ordinacions de mercaderies encamerades o falsificades*; d'altres bans genèrics les afectaven; *Bans del pes* del 1319, i *Bans de l'ajuda* (845-846); el segon recorda els bans específics per a la cera, objecte de l'article citat; el terç presenta els bans específics per a l'art de l'especieria: *Super facto apothecariorum*, de la Cort de Perpinyà 1351; per al control de medicaments i confeccions (850-852); *Ordinacions novellament fetes sobre especiers*, 1445 (855-862); *Ordinacions fetes sobre los confits de sucre*, 1448 (862); *Ordinacions dels apothecaris*, 1459 (863-865); privilegi reial *Consulum apothecariorum Barchinone*, 1578 (865-868); *Ordinacions dels apothecaris*, 1487 (868-873); privilegi reial *Apothecariorum Barchinone*, 1510 (873-878); i les *Ordinacions* de 1514, 1526 i 1533 (879-882). El primer pas anava al control de matèries; el segon a evitar la intervenció forana; el terç a defensar-se fins i tot de la intervenció de la ciutat. — J. P. E. [20.911]

Carles VELA I AULESA, *Cobrar o no cobrar: la negociació en el comerç al por menor*, dins *Negociar en la Edat Mitjana*, 553-570.

Exposició de casos, coneguts per l'ACB, *Notaris*, *Pia Almoïna* i *Marmessories de la caritat*, per l'AHCB, *Gremis*, i per l'AHPB, segons els quals en els dos darrers segles medievals per cobrar calgué recórrer al jutge. Les vendes 'a fiar' eren normals, però podien sorgir dificultats pel temps entre compra i pagament, o pel fet d'endossar el deute a terça persona (558-561); en casos de necessitat o de conflicte a l'hora de pagar, s'imposava la negociació. Les darreres pàgines resumeixen situacions diverses en què fou liquidat un deute: a terminis, amb intervenció de terceres persones, casos de deute mutu, casos en què calgué avalar, i casos en què el desacord fou total i aleshores calia negociar, amb o sense àrbitres o amb intervenció del jutge (563-569). — J. P. E. [20.912]

Albert ESTRADA-RIUS, *La Drassana reial de Barcelona a l'Edat Mitjana: organització institucional i construcció naval a la Corona d'Aragó*, Barcelona, Museu Marítim de Barcelona 2004, 253

pp.

El Museu Marítim de Barcelona enceta amb aquest llibre un projecte d'estudi, que presenti al lector, tot alhora, l'evolució de la construcció naval i la construcció de l'edifici, formant part de la institució reial que l'administrava sota l'atenció del rei, des dels primers decennis del segle XIII fins a darreries del XV. El llibre resumeix els orígens antics de la construcció de vaixells [fins que en el pas del segle XIII al XIV la capacitat constructora salta al pla internacional, amb els encàrrecs de setanta o vuitanta naus feta per Bonifaci VIII a Jaume II de Catalu-

nya-Aragó, segons la documentació d'aquell papa acabada de publicar, objecte de recensió en la secció corresponent d'aquest volum]; a mitjan segle XIV, Pere el Cerimoniós establia un servei reial per a tot el referent a la marina, des de la construcció de naus a l'avituallament dels estols en acció, passant per les normes d'acordament de mariners, les ordinations sobre el govern de les naus i el de les drassanes. Ultra la Corona, tenien les seves galeres la Generalitat i la Ciutat de Barcelona. Tot un capítol és dedicat a la fabricació i assortiment de material naval com cordes, claus, veles, àncores i armes, tant defensives com ofensives. Encara que la principal drassana reial fou la de Barcelona, ampliada en alguna ocasió, n'hi hagué d'altres, també fora de Catalunya. Al final hi ha transcripció de deu documents, taula de fonts i bibliografia. — J. P. E. [20.913

Sebastià RIERA I VIADER, *La construcció del port de Barcelona durant el regnat de Ferran II el Catòlic*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1417-1425.

Potser perquè el comerç començava de flaquejar, Consell municipal i mercaders de Barcelona reconegueren la necessitat d'un recer on les naus s'arrecressin dels temporals, sobretot dels de Llevant; el 1438 el rei hi accedia i el 1439 començaven les obres, que aquell novembre una llevantada desferia; nou intent i noves dificultats, i la guerra del 1462 paralitzaven totalment el port; després de la guerra el projecte del port reprengué de cap i de nou i així arribà Ferran II, del qual són ací transcrits quatre lletres dels anys 1491-1497 (AHCB, *Lletres reials originals*), més atentes a les dificultats tècniques que a les econòmiques (1422-1425). — J. P. E. [20.914

Nikolas JASPERT, *Corporativismo en un entorno extraño: las cofradías de Alemanes en la Corona de Aragón*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1785-1806.

Les notícies fins ara conegudes de la 'Confratria Alamannorum' de Barcelona són enriquides per l'autor amb la descoberta del document de Ferran II Trastámara fundant-la des de Granada el 24 de març del 1492, ací transcrit (1795-1799), d'ACA, *Canç., reg.* 3649. Quant a València, hi ha la descripció del monestir de franciscans observants de la Vall de Jesús, prop Puzol, que hauria concentrat almoines de Jodokus Koler i després fou considerat casa dels jurats de la ciutat de València (1792-1793). — J. P. E. [20.915

Maria Elisa SOLDANI, *Dalla bottega al feudo: l'ascesa sociale dei de Doni tra Barcellona e la Sardegna nel basso Medioevo*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1159-1173.

Els de Doni haurien estat una de les famílies d'origen desconegut, que ajudaren i s'aprofitaren alhora de la Corona amb motiu de la conquesta de Sardenya, segles XIV-XV. El comerç de la sal els féu lloc entre els mercaders, a darrerries del segle XIV s'afincaren a Barcelona, i a partir d'aquest moment l'Arxiu Reial (ACA), *Canç., reg.* i *Reial Patrimoni, Mestre racional*, l'AHCB, *Consell de Cent*, i l'ALPB, documenten llurs activitats, també els préstecs a la Corona amb notícies sobre estratègia mercantil. Encarregat per Martí l'Humà d'arranjar la situació familiar del possible fill de Martí el Jove el 1409, Gherardo di Doni era elevat a baró de Mara, Gesturi i Tulli. Hi ha notícies de l'aplicació del seu testament (1172-1173). — J. P. E. [20.916

Maria Elisa SOLDANI, *Da Accettanti a Setantif: il processo di integrazione di una famiglia lucchese nella società barcellonese del Quattrocento*, dins *Per Marco Tangheroni. Studi su Pisa e sul Mediterraneo medievale offerti dai suoi ultimi allievi*, a cura di Cecilia IANNELLA, Pisa, ETS 2005, 209-233.

El camí d'integració i d'enlairament dels Accettanti en la Barcelona del segle XV, seguida a través dels documents notariais, avança «attraverso un iter complesso fatto di strategie patri-

moniali e matrimoniali intrecciate con un'attenta gestione delle relazioni col potere, che si conclude con un completo inserimento economico, sociale e politico», dins el qual es donà l'evolució del cognom d'Accettanti a Setantí i l'ascens a ciutadans honrats. — J. P. E. [20.917

Eva SERRA I PUIG, *Insaculacions de notaris i les bosses dels càrrecs de govern de la Ciutat de Barcelona (1626-1713)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 25-88.

Les primeres pàgines recorden les variacions en la valoració oficial dels notaris quant a les possibilitats d'influx en el govern de la ciutat de Barcelona, car abans de la Pesta Negra els notaris feien grup amb els ciutadans honrats i un notari podia arribar a ésser un dels cinc consellers; després foren col·locats en el bloc dels oficis. L'autora ressegueix els llibres d'insaculació de la ciutat per saber els notaris, de Barcelona o reials, que hi entraren aquells anys; de més a més, eren per als notaris els càrrecs d'escrivans i d'arxiver i els d'ajudants d'escrivà major i compartien les bosses d'obrers i d'administradors de places i d'altres oficis de la ciutat, de manera que un 88,63 % de places eren insaculades en alguna bossa (31-32), raó per la qual l'autora estableix la relació nominal dels notaris insaculats; abans del 1640, aquesta era una operació automàtica, després fou més o menys controlada per les instàncies reials (33). La situació política posterior al 1640 repercutí en les insaculacions: els notaris elevats a ciutadans honrats perdien la insaculació i no sempre hi havia substituït; la conjura del 1705 obligà a desinsacular els implicats; i el perdó reial després de la derrota imposava (i aplicava) el control de les insaculacions (36-43), situació que continuà en els primers anys del rei Borbó i en els de l'arxiduc Carles, fins i tot en la cort del 1705-1706 (47-54). El primer apèndix informa de la insaculació dels notaris d'aquells anys en les diferents bosses de càrrecs municipals (55-83); els altres dos transcriuen una desinsaculació del 1652 (84-86: d'ACA, *Consell d'Aragó*) i la llista dels desinsaculats per l'arxiduc el 1705 (87-88, d'AHCB, 1-C-VIII-4). — J. P. E. [20.918

Joaquim VENTURA, *Probanzas de limpieza de sangre, 'vita et moribus' en el Reial Monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron (Barcelona)*, dins *La Orden de San Jerónimo y sus monasterios*, II. El Escorial, Instituto Escorialense de investigaciones históricas y artísticas 1999, 1.043-1.056.

Els expedients sobre els extrems indicats en el títol per a cada un dels aspirants a entrar en el dit monestir són conservats a l'Arxiu Reial (ACA), *Monacals d'Hisenda. Lligalls*; són tretes d'allí les dades d'aquestes pàgines. — J. P. E. [20.919

Rosa M. CREIXELL I CABEZA, *Artículos sumptuosos: manufacturas, demanda i mecanismes de producció a la primera meitat del Set-cents a Barcelona*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 171-215.

Article relacionat amb la tesi doctoral de l'autora, basat en la documentació notarial de l'AHPB (de vegades completada amb BC, *Fons Baró de Castellet*), en la qual l'autora ha cercat informació sobre «com es configurava el comerç de la ciutat, com eren les botigues, quin tipus de mercaderies oferien i quins eren els artífexs encarregats de produir objectes sumptuosos» (172). El primer camí de renovació del mobiliari i decoració eren els encants, sense oblidar el lloguer (172-176); l'altre era la importació, normalment per una de les rutes marítimes, la de la Mediterrània o la de l'Atlàntic, per on arribaven, per exemple, catifes de Sicília, vidre de Venècia, cadires de Gènova o taules i objectes lacats d'Holanda (176-192: amb indicació de llars on es trobaven); la menestralia barcelonina amb llurs obradors i botigues ajudaven a posar a la moda el parament familiar; els inventaris 'post mortem' són en aquests casos com instantànies que informen de com estava la feina en el moment precís de la mort de l'amo (193),

situació de tallers diversos (fusters, torners, escultors, pintors, vidriers i dauradors) resumida en les pàgines següents (194-207); la mateixa consideració es pot aplicar a les botigues, on nombre de productes procedia de València (208-212), i als constructors de carruatges, símbol públic d'aristocràcia (ací el lloguer permetia de mantenir la categoria), on era indispensable la col·laboració entre oficis diversos i on, en aquell moment, s'imposava la influència francesa (212-215). — J. P. E. [20.920]

Josep ALENYÀ I ROIG, *Església de Batea (Bisbat de Tortosa, prov. de Tarragona). Contracte de construcció (1764)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 323-240.

[Conegut l'estudi sobre l'arquitectura barroca en la província de Castelló, per haver-ne escrita la recensió publicada en aquestes pàgines d'«ATCA», XXVI (2007), 873-881], l'autor assenyalava que la de Batea és una de les mostres d'aquella arquitectura barroca i transcriu el llarg contracte, conservat a Tarragona, AHP provincial, *Protocolos* 2598. per a la construcció de la dita església, en el qual eren precisats cinquanta-set extrems d'aquella obra (327-337). Quatre fotografies permeten de veure la construcció per dins i per fora (338-339) i una cinquena dona la primera pàgina del dit contracte (340). — J. P. E. [20.921]

Jesús MARTÍN DE LAS PUEBLAS RODRÍGUEZ, *Sobre la toponímia del valle de Benasque*, dins «Alazet. Revista de Filología», 17 (2005 [2006]), 135-182.

Delimitada la vall en la zona de transició entre aragonès i català, l'autor recorda que la toponímia pot ajudar a aclarir la procedència d'aquella parla i així naltza els 'topònims majors', els de les poblacions o aquells que destaquen per algun aspecte, des d'«Abetosa» a «Villanova» (136-179), per a cada un dels quals és o són reportades les frases que contenen el corresponent topònim en documentació antiga i n'és assenyalada l'etimologia, en la qual sovint és trobat substrat basc, catalanització des de Llevant i aragonització des de Ponent. Hi ha bibliografia (179-182). — J. P. E. [20.922]

Joel COLOMER, *El comerç del drap a la vegueria de Besalú (1325-1340)*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 17 (2006), 23-40.

Estudi basat en la documentació de dos llibres particulars de dos drapers, ara a Olot, AHC de la Garrotxa, *Protocolos notariales*; són Joan Roure (1325-1340) i Ramon Porter (1329-1368), assenyaladament la dels anys en què l'activiat comercial d'ambdós llibres coincidiria. L'autor hi descriu els dos llibres (54 i 68, respectivament), en defineix l'estructura formal i les clàusules (atès que la major part dels documents són debitoris), classifica per categories socials els compradors (cavallers, eclesiàstics, jueus, pagesos) i analitza el volum, regularitat i/o oscil·lació i evolució interanual de les vendes i el consumidor principal, els pagesos. Són donats en apèndix quadres estadístics dels llibres particulars de la notaria de Besalú dels segles XIV i XV, de les vendes de draps anyals, mensuals i diàries, del volum de diners negociats, de la clientela i de la seva procedència geogràfica. — J. de P. [20.923]

Montserrat del POZO FERRER, *Temàtica militar a Besalú. II. Acadèmies militars a Catalunya*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 215-232.

La biblioteca de la casa Ferrer Noguera, de Besalú, guarda material de temàtica militar aplegat pel coronel d'artilleria Francesc del Pozo i Travy (1879-1968) al llarg de la seva vida. Francesc del Pozo estudià i va transcriure el *Breu tractat d'artilleria* de Francesc Barra, amic de Francesc Fontanella. En l'estudi introductori, del Pozo resumí la història de l'artilleria, la dels

primers tractats d'artilleria, la de la primera escola d'artilleria a Catalunya (1586), la de les acadèmies de Mateo Calabro (1720-1724) i de Guillem Corral, la de l'Acadèmia Militar de Matemàtiques de Barcelona (1717-1803), i la de l'Escola d'Artilleria (1717-...). L'autora dona també notícia de la llista aplegada pel coronel del Pozo de 567 alumnes de l'Acadèmia Militar de Matemàtiques durant els anys 1723-1737. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.924

Tomás DOMINGO PÉREZ, María Rosa GUTIÉRREZ IGLESIAS, *Betxí un enclave levantino en las diócesis aragonesas de Zaragoza (1270-1577) y de Ternel (1577-1956)*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVIII (2006), 509-523.

Baronia del bisbe de Tortosa fins al 1270, en aquesta data ambdues jurisdiccions passaren al bisbe de Saragossa, l'AD del qual documenta intervencions durant el segle XIV, una de les quals, el 1367, fou la permuta de la baronia per la de Luesia amb Ramon de Vilanova, canvi confirmat pel papa; eclesiàsticament tot seguí com abans fins que el 1578 passà a pertànyer al nou bisbat de Terol. Són transcrits quatre documents del ja esmentat AD: informació i confirmació de la permuta de baronia, acta de visita pastoral del 1567 (cf. 515-516), i nomenament de Bernardino Gómez Miedes, ardiaca de Morvedre a València, a vicari general i canceller de l'arquebisbe de Saragossa només per a Betxí el 1569 (517-523). — J. P. E. [20.925

Francisco DELCAMPO BERNAD, *Borriol. Historia y población*, Castelló, Diputació 2006, 156 pp.

Pàgines principalment dedicades a un estudi estadístic de la població de Borriol, precedit per una secció que en resumeix la història (23-50) i una altra que, ja sobre bases documentals per als segles moderns o informacions com les del *Cens de Floridablanca* (63-64) o de Josep Anton Cabanilles, presenta l'evolució estadística del poble, tenint present la fractura de l'expulsió dels moriscs (51-84). Hi ha bibliografia (151-154). — J. P. E. [20.926

Pablo CISNEROS ÁLVAREZ, *La arquitectura de la portada y retablos de San Miguel Arcángel de Burjassot, reflejo de los modelos figurativos de A. Pozzo*, dins «Archivo Español de Arte», LXXXVIII (2005), 369-380.

En aquest cas, la relació amb texts no consisteix a resumir allò que diu la documentació sobre la construcció i embelliment del dit temple, ans en el detall que les parts indicades en el títol, del s. XVIII, són inspirades en el llibre del teòric italià A. Pozzo, *Perspectiva Pictorum et Architectorum*, publicat a Roma en dos volums els anys 1693 i 1700. Hi ha reproduccions fotogràfiques — J. P. E. [20.927

Les Ordinacions de la Pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII). Transcripció, edició i notes a cura d'Enric PRAT, Èrika SERNA, Pep VILA (eds.), Palamós, Fundació Mediterrània 2006, 224 pp.

«Les Ordinacions de la pesquera... són el corpus legal de què es dotà la comunitat de pescadors de Cadaqués entre 1542 i 1793 amb l'objectiu de regular de forma comunitària la pesca amb xàvega o bolig —dos arts de tir de platja, la primera diürna i l'altra nocturna— a les cales del terme municipal... Les Ordinacions recullen els acords que anualment els patrons pescadors reunits en assemblea prenien abans de començar la temporada —compresa entre Carnestoltes i finals de setembre—...» (5). El text manuscrit s'ha conservat a l'AP de Cadaqués i constitueix el nucli central de la present publicació (113-202); l'original porta el títol *Libre de ordinacions de la pesquera de la vila de Cadaqués, fetas des de lo any 1542 fins vuy dia present, del any mil sis-cents setanta sinch* (y 1680), amb dues parts ben clares, les Ordinacions pròpiament dites sobre l'exercici de la pesca professional (113-121) i els acords anyals d'assignació per sort dels punts de

pesca atribuïts a cada pescador; els acords anyals seguiren completant les ordinacions fins al 1792 (202), acords que són sempre redactats en català fins al 1788, en què l'acta de la reunió del 6 d'abril és encara en català i la de Tots Sants del mateix any és ja en castellà i consta feta sota la presidència de l'agutzil de la sotsdelegació de Marina. L'edició ha aplegat els estudis relatius: el de Frederic Rahola i Trèmols, *Algunas noticias sobre las antiguas comunidades de pescadores en el Cabo de Creus*, publicades el 1904 (19-37); els tres articles de Josep Rahola i Sastre, *Les Ordinacions de la pesquera*, publicats entre 1967 i 1984 (39-50) i el d'Ernesta Sala, de clar interès filològic, publicat el 1990 (61-69). Els dos següents no consta que abans haguessin estat publicats: el de Marcel Pujol i Hamelink, *Peix, ormeigs i barques durant l'Edat Moderna, en el marc del Llibre d'ordinacions de la pesquera de Cadaqués* (71-92), col·loca l'activitat pesquera dins el seu context històric, des de l'Edat Mitjana als temps actuals, en concret, el peix i el seu consum, sobretot en 'dies de peix', (71-78), les classes de pesca (78-86) i les corresponents menes d'embarcacions (87-90), fins a les grans transformacions de la segona meitat del segle XX, tot completat amb bibliografia (93-95) i un lèxic marítim (95-100); i el de Pablo de la Fuente, *Costum contra dret: el conflicte pesquer entre Cadaqués i Roses per les cales Pelosa i Jóncols a la segona meitat del segle XVII* (103-107), que analitza un plet entre Cadaqués i Roses davant la Reial Audiència, any 1672, perquè cònsols i poble de Cadaqués interceptaren una processó de Roses a Sant Sebastià de Pení, obligant-los a desar insígnies i banderes de Roses mentre passaven pel terme de Cadaqués, amb el consegüent aldarull. El fons del conflicte raïa en el fet que, per raons diverses, també de defensa des de la torre del cap Norfeu, els de Roses podien pescar en les dues cales esmentades en el títol. Entre les dues parts del llibre (articles d'autors i text de les *Ordinacions...*) trobem dues pàgines, on són transcrits fragments dels primers sobre el llibre de Cadaqués (109-110). Les darreres pàgines són dedicades a taules diverses (203-213) i a croquis geogràfics de la costa (214-219). — J. P. E. [20.928

Montserrat MOLÍ I FRIGOLA, *Morir a Cadaqués fent retaules*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 149-214.

Resultat d'una pacient i gairebé obsessiva recerca als arxius parroquial i municipal de Cadaqués, als arxius històric i diocesà de Girona i a un arxiu privat de Castelló d'Empúries, a part d'altres fonts impreses modernes, l'autora exhuma i publica vint-i-nou documents dels anys 1699-1774, relatius a la construcció del retaule per a l'altar major de Cadaqués i a una multitud de personatges que, amb funcions ben distintes, intervingueren en la preparació, construcció i daurat del retaule: cònsols de la vila, bisbes, rectors, els escultors Costa, Morató i Torras, els dauradors, mestres de cases, picapedrers, fusters i altres artesans, visuradors, pescadors i coralers, els cadaquesencs que formen part successivament de la comissió i administració de l'obra de la parròquia. Molts dels protagonistes del retaule o familiars seus moren a Cadaqués en plena feina, i això ha suggerit el títol de l'article. L'autora promet una monografia amb ampliacions de dades biogràfiques d'alguns dels personatges decisius en l'aventura del retaule, que es perfila com un esdeveniment de profunda incidència en la vida social de poble i parròquia, a part de proporcionar un model d'investigació per a casos semblants del mateix període. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.929

X. JORBA I SERRA, *Les pellofes de Sant Jaume de Calaf i Santa Maria del Pi. Noves aportacions documentals i monetàries*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 175-189.

L'AP de Sant Jaume de Calaf, fons de la Comunitat de Preveres, ha proporcionat la documentació adient, tant institucional com comptable dels segles XVII-XVIII, ací transcrita del *Llibre de resolucions y títols...* (que conserva les ordinacions de la comunitat), i del *Llibre de distribucions...* (176-179); també l'AP de Santa Maria del Pi (Barcelona) ha proporcionada documentació, sobretot comptable, per als segles XVI-XVIII, d'on són transcrites anotacions (180-

184); segueix llista de pellofes i encunys amb les corresponents fotografies (184-185); també hi havia falsificacions (188-189). — J. P. E. [20.930]

Roser SERRA I COMA, *El castell de Calders: l'organització del territori des d'un castell termenat*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/34 (2006), 65/545-86/576.

Descrita la ubicació i les actuals restes d'aquell castell (65-71), la documentació que hi fa referència comença el 1368 amb una presa de possessió (ACA, *Diversos patrimonials. Can Falguera*), i segueix el 1419 amb un inventari (AP de Calders, *Fons notarial*: cf. «ATCA», XXVI (2007), 1049-1050, núm. 20.655), del qual es dedueix que ja no era utilitzat per a finalitats militars (73). El terme és esmentat en document del 956 (in castro Caldario'), on també consten d'altres topònims del terme (74-75). La darrera secció és dedicada a la família dels Calders, fundadora de Sant Benet de Bages; porta aquest nom des de darreries del segle XI (75, nota 19) fins a començament del XIV (75-78), en què passà als Talamanca (78-86), amb un període d'incertesa a mitjan segle XV (87-88), i des del 1476 als Planella-Talamanca (89-90). El 1564, Calders passava al patrimoni reial, com a carrer de Barcelona, dins la sotsvegueria de Moià (91-94: ACA, *Canc., reg.* 4302). Hi ha bibliografia (85-96). — J. P. E. [20.931]

Jordi MORELLÓ BAGET, *La contribució dels homes del Camp a les muralles de Tarragona. Els terratinents de Reus i la sentència de 1390*, dins «Initium. Revista Catalana d'Història del Dret», 11 (2006), 915-933.

[L'amenaça de guerres portades des de l'estranger en la segona meitat del segle XIV (Castella, Companyies d'aventurers) obligà a protegir les poblacions amb murs i a cercar els diners per a alçar-los o reforçar-los, i alhora els possibles contribuents maldaven a no pagar]. L'autor aplega informació sobre la construcció de la muralla de Tarragona i es fixa en un dels col·lectius del Camp de Tarragona que miraren d'alliberar-se'n; recorda que el camp es dividia en tres entitats: la Comuna del Camp (les viles de baronia arquebisbal), les Faldes (llocs de la contribució de la Ciutat) i el Territori (partides de Porpres, Quart, la Grassa i Marmorta), es pregunta quins llocs eren obligats a contribuir a les muralles (919) i comença diferenciant el dret de recollida (920-921: dret personal a trobar defensa dins muralles en perill de guerra) i l'obligació de pagar els murs; quant a aquesta aporta consulta i resposta arbitral del 1390, segons la qual els forasters terratinents en el Territori de Tarragona estaven obligats a contribuir en l'obra de murs en un 13 %; la sentència (931-933) és de l'AHP provincial de Tarragona, *Pergamins*. — J. P. E. [20.932]

Elena SÁNCHEZ ALMELA, Ferran OLUCHA MONTINS, *De sepulturas y carneros familiares en la iglesia parroquial de Santa María de Castellón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 159-217.

Com en tants llocs, també a Castelló de la Plana molts difunts eren enterrats a l'església parroquial i els autors han documentat en l'AM, *Clàusules d'obres pïes i Protocols* fins a norantasis vasos o carners familiars (164-170), dels quals han pogut precisar la ubicació en el plànol del temple (210-212) i transcriure la frase testamental corresponent (171-209), fora d'alguns casos que no han pogut ésser o identificats o ubicats amb certesa (164, notes 21-22); en l'apèndix hi ha també croquis de la distribució dels altars, car en nombre de casos la ubicació és coneguda per referència a algun altar (113-117). — J. P. E. [20.933]

Joaquín APARICI MARTÍ, *Hombres de mar en el litoral medieval de la Plana. Vida de pescadores*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 1089-1114.

La recerca de pescadors en els arxius municipals de Castelló de la Plana, Vila-real i València, de Sogorb, Archivo de la Catedral, i de València, ARV i Arxiu del Patriarca, ha donat una llista alfabètica de pescadors que ocupa les pàgines 1101-1105, cosa que permet a l'autor de donar-nos una primera idea de la multiplicitat d'oficis relacionats amb la mar, seguida de la delimitació d'espais destinats a feines concretes, com graus i carregadors; d'arts de pesca, complementarietat entre pesca i agricultura i comercialització de les captures marines (1090-1100). — J. P. E. [20.934]

María Vicenta CANDELA MARCO, *De labradores a soldados. Un estudio social de las quintas del siglo XVIII en Castellón de la Plana* (Biblioteca de las Aulas, 17), Castelló de la Plana, Universitat Jaume I i Diputació 2006, 240 pp.

El 1770 una 'ordenanza' de Carles III establí amb caràcter obligatori el sistema de 'quintes' per al servei militar. I si en perspectiva general, el nou sistema suprimia pràcticament les altres formes de reclutar combatents per als exèrcits, en visió local representava una novetat no excessivament benvinguda, ni tan sols per part dels responsables de les caixes de recrutament (47). Aquell precepte reial exigí tota una rècula de complements, coneguts de l'autora perquè s'han conservat a l'AM de Castelló (13) i perquè són constantment recordats a l'hora d'aplicar-los a la realitat de la vila i de la seva demografia del segle XVIII (55). I així l'autora ens recorda els successius passos d'aquell acordament, que desembocava en un 'encarterament'* (63), primer pas per al possible soldat (62-87); seguien la presentació de raons d'exempció (71-89), els trets normals de l'identikit d'un soldat (93-101) i la reacció social davant les quintes (105-109). Un dels resultats de l'estudi és el de constatar que a l'hora de quantar els minyons, un percentatge molt consistent era curt de mida (115), fins a més del 48 % el 1762 (122). Segueix una gran quantitat de quadres sinòptics (119-134), la distribució en els successius plànols de la vila (137-151) i l'annex documental, on tenim totes les llistes senceres de les successives actuacions d'acordament en l'exèrcit a Castelló de la Plana (155-224). Hi ha indicació de fonts i bibliografia (227-237). — J. P. E. [20.935]

Xavier CAMPOS VILANOVA, *Hijos de padres no conocidos: Castellón de la Plana, 1791-1807*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 231-252.

L'AP de Castelló de la Plana, *Baptismes*, ha permès el recompte d'aquells infants, els pares dels quals no constaven: hi hagué una certa tendència a l'augment: vint en el quadrienni 1791-1794, trenta-dos en els anys 1795-1798 (235-236), potser corresponent a la creixença de la població; les anotacions registrals són assenyalades amb mà d'atenció (241). L'autor constata l'elevada taxa de mortalitat del grup i indica les possibilitats d'acolliment de l'infant, entre les quals no hi ha cap cas de posterior reconeixement de paternitat (246-248). Després de la bibliografia (248-250) són transcrits vuit documents, cinc dels quals anteriors als anys estudiats (250-252). — J. P. E. [20.936]

Claude DENJEAN, *Crédit et notariat en Cerdagne et Roussillon du XIII au XV siècle*, dins *Notaires et crédit*, 185-206.

El 1170, els notaris començaren de substituir els clergues en la redacció d'actes de fe pública i el s. XIV hauria estat l'edat d'or del notariat urbà català, amb una inflació que hauria durat fins al 1415: crèdit, notariat i noves poblacions haurien estat «consubstantiellement liées» (187); amb la legislació sobre la 'usura' o interès pel préstec la societat catalana hauria superat possibles objeccions, ja que qui concedia un préstec volia passar per cal notari a fi de legalitzar una operació que entrava dins la definició de 'mutuum' (188), considerat normal en totes direccions, atès que es trobava sota legislació reial (189-192); l'autor analitza la significació social

dels elements que ell troba en els actes notarial: temps, diner, confiança mútua (192-195); el ,fideiussor/fiador' confirma la solidesa del préstec (196), car els que solen endarrerir-se més en el pagament eren els dots nupcials, però la societat se'n refiava i anava a cal notari. Tenim en apèndix: *Documents de l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà*, aplec de fórmules notarial de préstec dels anys 1286-1324 (203-206). — J. P. E. [20.937]

Marc CONESA, *Maisons, familles, patrimoines. Le systhème à maison en Cerdagne, XVII-XVIII siècles*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 115-141.

La teoria de les famílies-soca de Frédéric Le Play responia a la realitat social de la Cerdanya aquells dos segles, tal com demostra la documentació tant de Perpinyà, ADPO, 1 C, volums diversos, com de Puigcerdà, AHC, *Prot. notarial*: arrelament al terròs, dinàmica demogràfica en augment no tant per elevació de la taxa de natalitat com per la fundació de noves famílies, perpetuades a través d'hereu únic, amb la pròpia política matrimonial, i repercussions en l'estat eclesiaístic (121-129); els cabalers fundaven família i vivien en part de la feina que els donava l'hereu o de l'ofici que practicaven; alhora la propietat de terra per família tendeix a reduir-se (130-132). La terra produïa gra, sobretot sègol, i només un 20 % era dedicada a ferratge; un 75 % dels caps de bestiar eren moltons, el restant eren bous i vaques, cavalls i ases, porcs i cabres (133-136). Els béns comunals són oberts a tots els veïns (= caps de casa), encara que els capmasos tenien algun privilegi d'ús. — J. P. E. [20.938]

Jean Louis BLANCHON, Martí SOLÉ, *Les ex-voto de Cerdagne*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 129-140 i quaranta-sis reproduccions a color.

Font Romeu és el gran santuari de la Cerdanya i és allí on, malgrat les pèrdues, s'han concentrat els ex-vots. Alguns dels conservats, amb les corresponents dedicatòries, dels segles XVII i XVIII, recauen en el nostre camp i els assenyalen: núm. 7, del 1749 (134); núms. 14-18, entre 1654-1740 (135-136) i núm. 26, del 1764 (136). Hi ha bibliografia (138). — J. P. E. [20.939]

Pere VERDÉS PIJUAN, Car vuy en la cort no s'i fa res sens diners. *En torno a la negociación entre la villa de Cervera y el rey durante la Baja Edad Media*, dins *Negociar en la Edad Media*, 185-214.

L'autor estudia la possible aportació dels arxius municipals al tema de la negociació amb el rei, en concret a base de Carvera, AHC, *Fons municipal*, sobretot les sèries de *Llibres d'actes*, *Clavaria*, *Notaments del racional*, *Correspondència* amb els procuradors i memorials (188-191); recorda les denominacions dels encarregats de la missatgeria i que entre el 1387 i el 1516 les ambaixades cerverines al rei foren 57 (quadre del cost de cada una: 211-214) i que per a obtenir els objectius desitjats per la vila, aquesta féu arribar a la casa reial 1.200.000 sous barcelonins (205, nota). Un dels afers més llargs i costosos fou la continuïtat de Cervera dins la directa jurisdicció reial, contra l'intent de convertir-la en baronia per a l'infant Pedro de Trantámara, germà del rei Alfonso; el colla i amolla durà del 1427 al 1430; tot sumat, l'afer costà uns 100.000 sous barcelonesos, i encara cuejava el 1455 (205-210). — J. P. E. [20.940]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Textos documentals sobre les relacions de veïnatge entre Solivella i Cervera (1427-1457)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 24 (2006), 73-107.

[El volum anterior d'aquest anuari informava del fet que, de manera semblant a Barcelona, també Cervera tingué ,carrers' fora del propi terme municipal: cf. «ATCA», XXVI (2007),

919-920, núms. 20.140-20.141]. Les actuals pàgines ens permeten d'assistir a la complexitat de la integració de Solivella com a ‚carrer‘ de Cervera, ja que havia de tenir presents els drets baronials de la família Llorach. Toquen aquell tema trenta-set documents, ací transcrits de Cervera, AHC, *Fons municipal*, datats entre el 1427 i el 1447, que informen dels diversos entrebancs posats al dit veïnatge. El cas era realment complicat no sols per les vexacions que els solivellencs (78) sofrien (81), ans també pel detall que, si eren veïns de Cervera eren vassalls reials i, com a tals, a Montblanc llurs béns s'havien de sotmetre a totes les exaccions reials (84-85). — J. de P. [20.941

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El proveïment i la venda de neu muntanyenca a Cervera durant el primer decenni del segle XVIII*, dins *Poblet-Prades*, 493-503.

L'AHC de Cervera, *Fons municipal. Actes i negocis*, conserva cinc contractes dels anys 1702 i 1707, ací transcrits (497-503), entre els paers de l'any respectiu i proveïdors de neu, on eren establertes amb precisió les condicions d'aquell servei públic. La neu o el gel eren portats a bast de matxos des del Massís del Montsec o des del Port del Comte. — J. P. E. [20.942

Manel MARTÍNEZ I GARCIA, *Ponts de pedra a la Conca de Barberà*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de treballs», 24 (2006), 210-226.

Recordada la construcció de ponts en l'època romana, són ací analitzats i reproduïts en fotografia divuit ponts de la comarca (218-226), d'alguns dels quals és indicada la documentació dels segles XIII, XIV i XVII, que els afecta (214-216); també són documentats drets de pontatge. — J. P. E. [20.943

Guy RANCOULE, *Moulins et ateliers en Haut Conflent aux 17e i 19e siècles. Origines et évolution, essai sur les aspects sociaux et relationnels*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 141-162.

La font documental d'aquestes pàgines es troba en seccions diverses de l'ADPO i en el patrimonial Blanquer/Blanch del Vilar d'Ovansa-Els Molins, documents en gran part coneguts a través de publicacions recordades en la bibliografia (161-162). Ubicats en dos municipis, Sant Pere dels Forcats i Sautó, els dos molins de la Vall d'Ovansa (el de Dalt i el de Baix o del Rei), tingueren greus dificultats d'utilització causades per la gran fortalesa francesa de Mont-Louis (145-152). A l'esquerra de la Tet trobem els molins i fargues de Fetges i les fàbriques de la Casanya, on destaquen, ben documentades, diverses raguèlies de moliners o de ferrers: els Balaguer, Blanquer, Blanch, Fabra, Galiay, Noët, Païra i Radondí, que també eren traginers i pagesos (154-160). — J. P. E. [20.944

Modest BARRERA AYMERICH, *Masovers i pobletans de Culla. Reproducció social i relacions de reciprocitat a finals de l'Antic Règim* (Col·lecció Universitària. Geografia i història 52), Castelló de la Plana, Diputació 2006, 156 pp.

Aquestes pàgines comencen amb una tesi explícita, que en refusa una de precedent; segons aquesta, en les comarques al Nord de l'actual província de Castelló, el mas hauria estat «l'expressió genuïna... d'unes relacions en què les persones haurien quedat inscrites a la terra, configurant així el mas com a unitat d'explotació agrària, com a conseqüència d'uns sistemes d'explotació que reflectiren unes formes de dominació originades en la baixa edat mitjana» (11); per a l'autor, en canvi, «endarreriment no pot considerar-se sinònim d'immobilitat, sinó que, a més a més, juntament amb les relacions de producció, fins i tot per damunt d'aquestes, existeix un altre espai de relacions com ho són les familiars... és la família... l'estructura sobre la

qual s'organitzen les relacions de producció» (12). L'estudi té tres concrecions: Culla en tant que població homologable amb les altres sis de la Setena o Tinença de Culla dins el Maestrat de Montesa; la família o grup domèstic coresident, en tant que és «l'agent per excel·lència de la reproducció social» (13) i els decennis centrals del segle XVIII, entre el 1720 i el 1765, prenent com a base d'estudi els *Registres de compliment pasqual*, perquè informen nominalment dels membres de cada família, i els *Manifests de béns* de l'AM de Culla (13-19). A partir d'ací el resultat de la recerca és presentat en un díptic: la primera part porta per títol *Culla en l'època moderna: espai i habitat, estructures familiars i formes econòmiques* (23-66); la segona, *Reproducció social* (69-150). La primera part ens presenta successivament una caracterització d'allò que devia ésser un mas i de les seves funcions a mitjan segle XVIII, i una de paral·lela de la vila, com a dues formes d'habitat complementàries (24-33); segueix la descripció de la realitat demogràfica que entre el 1750 i el 1786 hauria saltat d'uns cinc-cents a uns vuit-cents habitants (34-37); llur riquesa més important hauria estat la moble (45-46), els habitants dels masos haurien estat més rics que els del poble (50), amb una jerarquia de riquesa que hauria ascendit dels vilatans, als masovers i als propietaris foresters o absentistes; per les lleis d'herència, la propietat-mas també hauria estat sotmesa al procés de partició (54); i la concentració de propietat a mans dels absentistes hauria estat afavorida per les vendes a censal i a carta de gràcia (56-60). En els establiments, el propietari útil pagava un cafís de forment per cada cent lliures del valor de la propietat (60-62), en l'arrendament i la parceria per quantitats periòdicament revisables (62-66). Entrem en la segona part principal, on, per exigències de la historiografia, trobem que el concepte de 'família' retrocedeix a favor del de 'grup domèstic coresident' (69-70) i on, sobretot vistes les coses des de Catalunya, és interessant de saber que els *Furs de València* garantien la plena llibertat del testador a favor d'un sol o de més hereus; i que havent estat suprimits els dits *Furs* en llur totalitat per la *Nova Planta* (a diferència de Catalunya que conservà el dret propi damunt tota l'esfera privada de l'existència i en ella la vigència de l'hereu), s'introduí a València per imperatiu del nou dret castellà la possibilitat de deixar tota l'herència a un sol hereu, possibilitat, però, que no sembla haver estat massa aprofitada a Culla (69-72). I no recordo haver trobat cap referència a capítols matrimonials, que a Catalunya precisaven la forma d'heretament. Els *Registres de compliment pasqual* de l'AM de Culla són la base per a tota mena d'anàlisis sociològiques, alienes a la nostra temàtica, entorn de les diverses menes de famílies (simples o compostes: 73; cal, però, tenir en compte que els registres de compliment pasqual no miren les famílies com a tals, ans les persones, que són les afectades pel precepte pasqual), que també es poden reconstruir a partir d'aquelles dades i es concreten en una vintena de quadres sinòptics. [Una dada m'ha cridat l'atenció: l'abundància de cèlibes sobretot als masos, un 10 % del total de la població d'aquests, que en un moment determinat haurien hagut de marxar d'aquells 'grups domèstics coresidents' (133-136); ho dic perquè a Catalunya, la 'casa', entitat que potser hauria hagut d'ésser col·locada al centre d'aquest estudi, sosté tots els fadrins cèlibes (els 'concos') durant tota la vida, situació ben viva fins als nostres dies]. — J. P. E. [20.945

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Los gobernadores de Ibiza en el siglo XVII. Política y guerra en un enclave del Mediterráneo* (Col·lecció Vint d'Agost, 2005), Eivissa, Consell Insular 2006, 316 pp.

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Los enemigos de la Monarquía en el Mediterráneo: el caso de la defensa de Ibiza en el siglo XVII, 1598-1621*, dins «Investigaciones Históricas. Áreas de Historia Moderna y Contemporánea», 26 (2006), 11-28.

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Ejército y sociedad en un enclave del Mediterráneo: la guarnición de Ibiza y sus relaciones con la sociedad civil pitiusa durante el reinado de Felipe IV (1621-1665)*, dins «Studia Historica. Historia Moderna», 28 (2006), 301-306.

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Ibiza durante el reinado de Felipe IV, 1621-1665. Entre la problemática defensiva y la supervivencia*, dins «Cuadernos de Historia Moderna», 31 (2006), 91-115.

La recerca del llibre és basada en les diverses sèries de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, i de Simancas, *Guerra y Marina i Estado* (303-304), i en bibliografia (309-314), i delimitada en els governadors i en l'atenció d'aquests a la funció defensiva de l'illa. Les primeres pàgines resumeixen la situació durant el segle XVI (12-31); en acabar el regnat de Felip I (II de Castella) i començar el del successor, la situació presentava febleses en defensa, agreujada pel fet que els soldats no rebien el 'pa de munició' i que quan rebien la paga, aquesta era insuficient, atès l'augment dels preus dels queviures, tal com remarcava el governador Alonso de Çanoguera en l'informe inicial del seu càrrec (33-40). Segueixen aplecs de notícies sobre moviments de naus sarraïnes entorn Balears i Pitiüses i sobre preparatius de nous vaixells a Argel (41-47), també de notícies de tivantor dins l'illa entre diverses jurisdiccions dels senyors (Rei, arquebisbe de Tarragona i ardiaca de Sant Fruitós) (48-55) i ja, des del 1619, nous temors d'amenaces, però també de preparatius de defensa contra sarraïns i holandesos, anglesos i francesos (55-60). Els dos capítols següents, respectivament dedicats als regnats de Felip III (IV de Castella) (61-169) i de Carles II (171-235) ens documenten amb constants i de vegades llargues transcripcions de documents d'ACA, *Consell d'Aragó*, la situació d'una illa, d'enorme importància estratègica, però cada vegada més assetjada des del mar per francesos, holandesos i sarraïns, i cada vegada més desvalguda de defensors militars sense pa de munició, amb retards d'anys en les pagues i insuficiències d'armament, havent-se de recolzar en una població sempre pobra i sovint ('Mals Anys' i secades) al límit de la misèria, i amb uns mercaders voltant entorn el governador per a treure amb el seu beneplàcit tot allò que podien de l'única riquesa d'Eivissa, la sal, governador que constantment havia de fer equilibris per a lligar tots els caps. El darrer capítol exposa els preparatius de les successives eleccions a governador d'Eivissa: exhaustives exposicions de mèrits dels aspirants, multitud de recomanacions dels qui comptaven a l'hora de prendre la decisió, entre d'altres els virreis dels estats de la Corona catalanoaragonesa, influències dels illencs; Eivissa era vista com a enclau estratègic en la Mediterrània i com a bona base econòmica per la sal; amb els anys, la responsabilitat del rei en la defensa del punt estratègic augmentà el pes de l'element militar en la designació dels governadors; la mà major de la vila ajudava el rei, alhora que se'n servia a fi de mantenir les prerrogatives, sobretot econòmiques derivades del comerç de la sal.

L'article primer resumeix la situació dient que el segle XVI havia començat a Eivissa, servint de base per a expedicions de conquesta al Nord d'Àfrica, però, s'anà desplaçant cap a punt important de defensa en la cruïlla de comunicacions entre les penínsules italiana i ibèrica, raó per la qual l'atenció del govern es concentrà en la potenciació i defensa (Reial Força) de l'illa (13-19); en realitat, la presència de naus enemigues, turques i berberesques sobretot, entorn Eivissa era constant (20-23), perquè, tal com el 1620 informava el governador Baltasar de Borja, bona part dels moriscs expulsats el 1609 ara es dedicava al cors i coneixia el país; les informacions són de Barcelona, ACA; *Consell d'Aragó* (24-27).

L'article segon resumeix les dades del llibre, sense entrar en el regnat de Carles II; tampoc no és contemplada la temàtica d'eleccions i d'aprofitament del recurs al rei com a mitjà d'assegurar una participació en el comerç de la sal.

L'article darrer es delimita en l'exposició dels perills que planaven damunt Eivissa i la gran dificultat de defensa, car al tradicional turc, se n'afegiren d'altres com el francès, l'holandès i l'anglès (95); la documentació demostra que les autoritats eren conscients dels perills d'atac extern, agreujats per manca de pagues i de subsistències, per la pesta del 1652 (100-101) i per algun cas d'avalot popular contra el governador de l'illa (113). — J. P. E. [20.946-20.947-20.948-20.949]

Jordi MORELLÓ BAGET, *El «Laudum impositum contra Januenses» i la seva col·lecta a Eivissa a la dècada del 1340*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 719-736.

Recordats els estudiosos que l'han precedit en el tema, l'autor, basat en la documentació de l'ARM, *Lletres comunes*, delimita el seu a Eivissa i a l'aspecte de la fiscalitat, i encara concretant:

«justificació i destí de l'impost, períodes de vigència, forma de gestió i de percepció, gravàmens imposats» (719). Documentat el 1306, el ,laudum' s'hauria imposat, com el dels pisans, entre el 1303-1304 (733, nota 7: Gènova havia imposat lou contra els catalans entorn el 1294; del 1328 ençà vigia el ,lou nou', que desapareixeria a mitjan segle XIV també a Eivissa: 723-724); per principi, no era vigent els anys de guerra declarada. El lou suposava un acord internacional i la corresponent aplicació sobirana en el propi territori; una part anava al rei i la percepció era controlada pels oficials reials; són coneguts els col·lidors d'Eivissa, sotmesos al de Mallorca (727-728); l'impost era proporcional a la vàlua dels béns transportats, punt en el qual el frau era enorme; per això s'exigí als genovesos albarà de sortida (729-730). — J. P. E. [20.950

Antonio M. POVEDA NAVARRO, *De Cagliari a Elda. Llegada y culto de los santos patronos de Elda en 1604*, dins *Culti, santuari*, 535-558.

Les primeres pàgines descriuen la situació d'Elda en el segle XVI: de majoria sarraïna, passaria durant aquella centúria dels 1000 als 2000 habitants (536-538); era baronia de la família Coloma, antics Corella, convertida en comtat per Felip II de Castella (I de València) el 1577; dos d'ells foren virreis de Sardenya els anys 1570-1577 i 1595-1604, ben documentats en l'AComtal d'Elda; el 1576, Joan Coloma hi publicà *Décadas de la Pasión de N. Redentor Jesu Christi i Cántico de su gloriosa resurrección* (540-542). Antoni Coloma acabava el seu virregnat el 1604 i, acompanyant-lo en el retorn, segons tradició local escrita a darreries del segle XVIII, hi havia dues caixes de fusta destinades a Elda, una de les quals contenia un Sant Crist i l'altra una imatge de la Mare de Déu, després anomenada ,de la Salut' (542-545). Són transcrits els dos fragments, en prosa i vers, del pas del segle XVIII al XIX, narrant l'arribada de les dues caixes (550-552). Hi ha quatre reproduccions fotogràfiques de les imatges (555-558). — J. P. E. [20.951

Emmanuelle REBARDY-JULIA, *La translation de résidence de l'évêque et du chapitre d'Elna à Perpignan (1602)*, dins «Domitia. Revue du Centre de recherches historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 4 (2003), 9-36.

El lligall G 54 de l'ADPO i la sèrie EDT de l'AM d'Elna permeten al'autora de reconstruir el controvertit procés que desplaçà oficialment la seu episcopal d'Elna a Perpinyà, bo i conservant el títol d',Elenensis'. En un temps i un ambient fortament exposats als atacs de bandits, de turcs i de francesos, Elna no es podia defensar, Perpinyà, en canvi, estava ben fortificat i tenia una població de 4000 ,veïns' [caps de casa] pels 250 d'Elna. El temps del bisbe Pere Màrtir Coma, fou pròdig en sobresalts per la seva relació amb el clergat i sobretot amb el capítol d'Elna; afegim-hi la pesta i el bandolerisme (12-17). Amb el nou segle XVII s'entetava un nou bisbe, Onofre Riart i el 27. VIII. 1601, a instàncies del capítol, Climent VIII signava la butlla que «autorise le transfert de résidence de l'évêque et du chapitre» d'Elna a Sant Joan de Perpinyà, decisió que també comportà canvis en aquest emplaçament, com és ara la que el capítol perpinyanès s'extingia davant la presència del catedralici; fou ocasió per alçar inventari de l'arxiu capitular d'Elna; la translació efectiva fou els darrers dies de juny 1602 (19-22) i donà avinentesa a manifestar-se amb nombre de processos tant a càrrec dels descontents d'Elna com dels de Perpinyà; el malestar hauria crescut amb l'entrada d'un bisbe andalús, en què el descontrol semblava total (23-29). Hi ha vuit documents dels anys 1599-1603 (31-36). — J. P. E. [20.952

Emmanuelle REBARDY-JULIA, *L'indult de 1668: Statut juridique de l'évêché d'Elna/Perpignan après le traité del Pyrénées*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 29-55.

Amb l'ocupació francesa dels Comtats i la presa de Perpinyà, però sobretot amb la Pau dels Pirineus, la situació jurídica del bisbat d'Elna es convertí en un garbuix que costà molt de clarificar. Ja amb l'ocupació militar es formà el partit dels profrancesos, que manifestaven el seu poder posant i traient vicaris capitulars. Des del 1660, el Consell Sobirà, presidit per l'intendent reial' reforçà el partit profrancès, mentre el contrari encenia els ànims amb la reacció a l'exili de la comunitat de clarisses de Perpinyà, la Revolta dels Angelets i la Guerra de Devolució (31-32); de més a més, Roma tenia les mans tan lliures al bisbat d'Elna, que hom deia que en morir un bisbe, el seu successor immediat era el papa (35-37); les pàgines següents analitzen cada un dels punts, en els quals Roma intervenia en el bisbat d'Elna i no en els de França (sistema beneficial, drets de la Cambra Apostòlica, tribunals del Breu i de la Inquisició, butlla *In coena Domini*: 44-45); només entorn el 1750, el bisbat d'Elna s'havia ja equiparat als altres de França. La base documental es troba a Perpinyà, ADPO, registres diversos de les sèries C i D. — J. P. E. [20.953]

Xavier SOLDEVILA i TEMPORAL, *Des de Gènova fins a València: el cabotatge empordanès i selvatà als segles XIII i XIV*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1291-1306.

L'autor es proposa d'analitzar la navegació de cabotatge en naus petites i en ports menors des de finals del segle XIII a mitjan segle XIV en les marines del bisbat de Girona, a base de la documentació de Girona, AH, *Notaris de Sant Feliu de Guíxols* i de *Torroella de Montgrí*, en particular el registre 576; de l'AD, *Arxius afegits*; i de l'ACA, *Canc., reg. i Processos en quart*. Les informacions són sintetitzades en tres quadres, relatius a carregaments de gra i de farina a Torroella de Montgrí els anys 1356-1359 (1295-1296); de carregaments semblants els mateixos anys, destinats a Barcelona (1296-1297); i de carregaments transportats per patrons empordanesos i selvatans (1301-1302). — J. P. E. [20.954]

Llibre de privilegis de la vila de Figueres, a cura d'E. PUIG i Antoni COBOS FAJARDO (Llibres de Privilegis, 9), Barcelona, Fundació Noguera 2004, 252 pp.

Aquest és un llibre atípic, en el sentit que la seva font directa no és un de tants *Llibres verds* o *vermells*, gelosament conservats en arxius municipals, ans un llibre mecanografiat, procedent de l'Arxiu Municipal de Figueres, ara a l'AHC, intítulat *Privilegis de la vila de Figueres, any 1267. Propietat del senyor E. Puig*, l'origen del qual és desconegut, tot i que els primers noranta-tres registres procedirien d'un antic *Llibre de privilegis*, ara no identificat; els documents (als quals n'han estat afegits dinou procedents d'ACA) van del 1267 (*Carta de poblament*) al 1585 (privilegi d'insaculació); segueixen qüestions sobre el Consolat de Figueres (56-70), documents sobre l'Hospital de Figueres (70-82), taula (82-91) i altra temàtica (91-97). — J. P. E. [20.955]

Enric MIRAMBLELL, Pep VILA, *Notícies de casa Thió de Franciac en època de la Guerra Gran i durant la Guerra del Francès (1791-1811)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 255-307.

En el marc de la commemoració imminent del segon centenari de les Guerres Napoleòniques a Girona i a la resta del Principat, els autors exhumen i publiquen la *Notícia per instrucció dels hereus de la Casa Thió de Franciac en lo que passà des de lo any 1794 en avant*, de Felicià Thió i Prats, de Franciac, que conté notícies corresponents al període 1791-1811. En la introducció, els autors subratllen que Felicià Thió fou home ben informat i crític dels fets, dels protagonistes militars i de totes les calamitats públiques i privades que s'esdevenen en temps de guerra. És testimoni directe i eficaç de les desgràcies que afecten la seva pròpia persona i família i la dels veïns: tothom ha d'acabar fugint, tothom ho perd tot o gairebé tot, els soldats francesos i els seus caps saquegen, tallen, reprimeixen fins a la 'pacificació' del país i al retorn a una certa

normalitat, sota els invasors. Els autors posen la relació de Sebastià Thió al costat de l'obra anti-napoleònica de Josep Baborés i Homs, rector de Gualba, de Pau Porcet, pagès de Sant Boi de Llobregat, d'Antoni Perich i Viader, vicari de Roses, de Janet Leal, de Badalona, i d'altres escrits posteriors de naturalesa semblant. Hi ha una breu referència a la llengua. L'article és enriquit amb il·lustracions de l'època, entre les quals cal esmentar la reproducció de la *Cansó acomodada a les actuals circumstàncies de la guerra contra Napoleon primer emperador dels francesos*, romanç imprès a Girona per Fermí Nicolau. Hi ha bibliografia. — J. de P. [20.956]

Eduard SIERRA VALENTÍ, *L'altra cara de la Girona medieval*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 127-145.

Sense publicar cap text, però referint-s'hi sempre, l'autor repassa summàriament el contingut de la sèrie *Quesitoria* de l'ADG, on consten les autoritzacions episcopals d'acapte i llurs beneficiaris: hospitals, santuaris, parròquies, captius dels moros, mutilats de les guerres dels dos Peres, segrestats i damnificats per membres o escamots de les 'grans companyies', esclaus, sobretot sards i grecs, reduïts a servitud en accions de 'bona' guerra, esclaves a redimir o a ben maridar, captius dels pirates, assenyaladament dels sarraïns, amb una gran varietat de situacions tràgiques. És evocat també el cas de dos terciaris franciscans que capten per construir un far a Salou amb ermites al costat; el del sastre Pere Belluga, que vol plantar set creus de pedra en alguns camins per moure els vianants a pietat; el de l'ermità de Montesquiu de l'Albera per a una ermita a honor de la Trinitat; el de la monja benedictina, que vol reconstruir el seu monestir d'Abefeuille, bisbat de Montalban. També són consignats casos de possessió diabòlica i altres tropells mentals, d'estafats o arruinats per haver fet fermança, entre els quals hi ha algun clergue. L'autor destaca la riquesa del fons per a estudis de caire social. — J. de P. [20.957]

Christian GUILLERÉ, *Notariat et crédit: Gérone et ses campagnes dans les années 1330-1340*, dins *Notaires et crédit*, 207-224.

Recordats els estudis sobre la institució i la documentació notarial de Catalunya, on manca el tema del préstec i la possibilitat de resseguir-lo a través dels documents, l'autor es proposa d'exposar el pes real del crèdit en la gran quantitat de documentació de començament del s. XIV (208-209). Ultra l'episcopal, els notaris examinats que treballaven pel titular gironí eren onze i els documents conservats d'aquells anys en l'AH sumen uns 160.000, menys que a Gènova o a Provença (210-213); es poden agrupar en deu tipologies documentals, la primera de les quals, actes de crèdit, arriba al 32 % del total, amb la possibilitat que un acte fontal porti el ròssec d'altres, com transmissió del crèdit a tercera persona, cosa que els fa pujar al 45 %, i, si s'hi sumen les vendes a crèdit, al 63,7 % (214-216). Constata que el crèdit jueu no varià i que en el 90 % dels casos seguia anant a pagesos, cresqué el préstec però disminuï el dipòsit; en el Mal any primer, les vendes de drap a fiar baixaren però no s'enfonsaren (217-20). Les dades són reduïdes a cinc taules (210 i 222-224). — J. P. E. [20.958]

Joan MOLINA, *La catedral del canonge i bisbe Joan Margarit (1443-1484)*, dins «Exposició Margarit», 29-41.

A base de documentació i bibliografia coneguda, sobretot l'anomenat *Memorial del cardenal Margarit*, publicat al seu dia per Enric Mirambell, l'autor estudia el propòsit del bisbe Margarit de construir capella a la catedral, propòsit que fou dut a terme tot just en el segle XVI. Amb motiu d'aquesta construcció, l'autor estudia d'altres iniciatives de Margarit envers el decòrum litúrgic i cultural: el frontal de seda que subvencionà i les obres empreses durant el seu pontificat, dirigides per Berenguer de Cervià, mestre d'obres poc estudiat encara, possible autor o director de les cape-

lles i sepulcres de Dalmau de Raset i de Bernat de Pau, tal vegada ajudat per Antoni Claperós, autor, amb el seu germà Joan, de les escultures decoratives de la Plaça dels Lledoners i de les figures de la Porta dels Apòstols. L'autor allarga el seu estudi cap als pintors actius a la Seu de Girona els anys centrals del segle XV: Honorat Borrassà i els dos Ramon Solà. — J. de P. [20.959]

J. Víctor GAY, *Presència gironina a la Universitat de Cervera*, dins «Revista de Girona», LI/núm. 236 (Maig-Juny 2006), 46/278-49/236.

L'autor informa que Eduard Puigbert i Fontfreda, professor del seminari de Girona, fou encarregat de la lliçó inaugural del curs 1948-1949, que dedicà al tema del títol; aquell text és ara a l'Arxiu d'Imatges [de la Universitat de Girona?]; l'autor, per la seva banda, ressegueix i resumeix l'estudi del prof. Puigbert, i subratlla tant la presència de gironins (tant de la ciutat com del bisbat) a la universitat de la Segarra, com en particular l'actuació dels que en foren professors, alguns d'ells jesuïtes; al final eren aplegades notícies sobre escoles gironines anteriors al 1714. — J. P. E. [20.960]

Joan DUCH MAS, *La baronia i el comtat de Guimerà*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 83-104.

Aplec de notícies sobre Guimerà, les successives raguèlies de barons i comtes, i el seu castell termenat, que el 1599 Felip III de Castella elevava a categoria de comtat en la persona del primer comte Gaspar Galceran de Castre i Pinós, posseïdor d'escollida biblioteca, amb importants manuscrits de traduccions catalanes medievals, ara dispersos (96-96), la inscripció tumulària del qual és d'alguna manera ací transcrita (97-98). — J. P. E. [20.961]

Serge CAULET, *Litiges entre certains habitants des Guinguettes d'Hix en 1789*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 163-172.

A punt d'esclatar la Revolució Francesa, Bartomeu Batlle comprà una casa a les Guinguetes (Cerdanya), per servir-se'n de base per a la pràctica del contraban, cosa que els altres habitants li feren impossible a fi de no tenir competidors, negant-se a concedir-li dret de pas des de la dita casa al camí veïnal. L'episodi és exposat a base de la documentació notarial dels anys 1787 i 1789, ací transcrita (165-172) [però mancada de referència arxivística]. Hi ha un croquis dels camps, dels patis i de les cases de la Guingueta en aquells moments (173). — J. P. E. [20.962]

Joan Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El pintor Joan de Borgonya al bisbat de Tortosa: els retaules d'Horta de Sant Joan i d'Arenys de Lledó*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 307-321.

Un plet del 1523 entre els jurats d'Arenys de Lledó i els marmessors d'un antic rector, conservat a Tortosa, AD, *Causas civils*, ha donat la notícia que l'antic retaule d'aquella parròquia (313), destruït el 1936, havia estat encarregat al pintor Joan de Borgonya, que deixà obra seva de València a Girona, a condició que fos com el d'Horta de Sant Joan, des del segle XVIII repartit en parts. Ací són aprofitades les descripcions d'ambdues obres d'art deixades per qui les pogué contemplar abans del 1936, en són donades cinc fotografies (318-321) i la de la signatura de l'artista (317). — J. P. E. [20.963]

Lídia DONAT PÉREZ, *Memorial de rendes de la senyoria d'Hostoles, segles XV (Mas la Torra, Sant Feliu de Pallerols)*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 17 (2006), 43-75.

L'autora transcriu un memorial de propietat particular, possiblement un capbreu, de les rendes senyoriales d'Hostoles, de la primera meitat del segle XV, mutilat al principi, cosa que ha obligat l'editora a conjecturar de quina senyoria es tracta, probablement del castell d'Hostoles, ja que el titular de les rendes del document té dret d'host i cavalcada, extrem propi de castell terminat. Precedeix l'edició un estudi de les característiques paleogràfiques, lèxiques i gràfiques de la llengua del document, així com de l'estructura del mateix, és identificada amb l'ajut de bibliografia oportuna la localització dels masos esmentats en el memorial/capbreu; la majoria dels pagaments són en espècie, però al final consten les equivalències en diners de les prestacions en espècie i en treball. — J. de P. [20.964

El manual del notari Pere Pau Solanelles de l'escrivania pública d'Igualada (1475-1479), a cura de Miquel TORRAS i CORTINA (Acta Notariorum Cataloniae, 13-14), Barcelona, Fundació Noguera 2004, 858 pàgines entre els dos volums.

Conservat a Igualada, AHC, *Notaris*, el dit manual conté set-cents seixanta-nou instruments notariales, que n'han integrat d'altres d'anteriors o posteriors al quinquenni pròpiament representat; actes normalment de relació interpersonal, que permeten un coneixement detallat de la població d'aquells anys, en què la vila es refeia de la llarga guerra contra Joan II. L'estudi introductori de l'editor informa sobre la situació de l'escrivania d'Igualada des que és coneguda, i del moment de la vila en el segle XV. — J. P. E. [20.965

Conxa CASTELLS i CATASÚS, *Joan Castells i Boronat i els seus germans. Els orígens d'un llinatge de l'alta burgesia igualadina*, dins «Miscellanea Aqualatensia», 12 (2006), 185-205.

L'exposició del tema per a una família procedent de Sant Joan de Valls es basa en la documentació parroquial ara a Tarragona, AHA i en la d'Igualada, AP, *Baptismes, Matrimonis i Òbits*, i AHC, *Protocols notariales*, i de Barcelona, AHPB; i encara que l'exposició pertany al segle XIX, els arbres genealògics del tronc i de les tres branques Castells Boronat són tots del segle XVIII (204-205). — J. P. E. [20.966

Pere PASCUAL i DOMÈNECH, Gemma ESTRADA PLANELL, *L'habitatge obrer a Igualada durant el segle XIX*, dins «Miscel·lània Aqualatensia», 12 (2006), 207-239.

Tal com diu el títol, aquestes pàgines informen del segle XIX, però en les 211-215 tenim els números del salt demogràfic que féu la vila durant el segle XVIII (de 1630 el 1719 a 6128 el 1797), descripció i plànol del poblament medieval i estructura de la població activa d'Igualada segons el cens del 1797. — J. P. E. [20.967

Pere FIOL i TORNILA, *Visita al temple parroquial de Santa Maria la Major. Antecedents*, dins «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», núms. 115-116.

El temple de Santa Maria la Major és l'església parroquial d'Inca; en aquestes pàgines l'autor ens guia en la visita a la nau principal, a la torre i a cada una de les nombroses capelles, a l'orgue, a l'altar major i a la font baptismal, amb l'atenció centrada en les obres d'art que les embelleixen; l'explicació és il·lustrada amb fragments textuais trets de les actes de visites pastorals i d'altra documentació, butlles papals incloses, treta de l'Arxiu Parroquial de S. Maria la Major d'Inca i en particular de la sèrie *Determinacions del Reverend Comú de Preveres*. En alguna ocasió també són transcrites inscripcions de retaules o d'altres obres d'art (233, 236, 239). — J. P. E. [20.968

Esther MARTÍ SENTAÑES, *Les relacions polítiques i institucionals de la ciutat de Lleida en el marc de les Corts de Tortosa de 1442-43*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 361-374.

L'autora sintetitza el capteniment en corts de les ciutats reials, ací en concret de Lleida, a base de la documentació ja publicada en *Cortes de los antiguos reinos...*, i de Lleida, APaeria, *Registros*; la cort de Tortosa havia de proporcionar al rei els diners per a la campanya de Nàpols i procurar millors relacions amb Castella, torbades per les malifetes dels 'infantes de Aragón', germans del rei Trastámara, que havien conduït el rei de Castella a una guerra declarada amb el rei Joan de Navarra (futur Joan II). En el curs de la cort cresqué la tensió entre la reina Maria, lloctinent del rei Alfons, i la ciutat de Barcelona, que s'anà quedant sola en la defensa de les *Constitucions de Catalunya*; la correspondència ens permet de conèixer la presa de posició d'alguna altra ciutat del braç reial en aquell afer. Són coneguts els dos síndics lleidetans, ambdós de mà major i ambdós juristes. Un dels temes principals fou el control dels diners de la Generalitat, dels quals el rei Alfons volia disposar a son albir (368). Fou un pas més en l'allunyament entre Corona i Barcelona, car la cort seguí sense els síndics d'aquesta, encara que després el rei els donés la raó (369). — J. P. E. [20.969

Josep M. GRAU PUJOL, Roser PUIG TÀRRECH, *Dades històriques sobre la cacera del llop i la guineu a la ciutat de Lleida (1788-1792)*, dins *Poblet-Prades*, 425-436.

L'Arxiu de la Paeria de Lleida, *Fons municipal*, té un volum intítulat *Premios de zorros y lobos. Multas (1788-1799)*, que és la resposta lleidetana a una cèdula de Carles III establint premis per als qui cacin llops o guineus i llurs mamellons, ací reproduïda (433-435), ja que documenta els premis concedits; quant a les guineus, els exemplars pagats durant aquells anys foren vuitanta-un i els mamellons vint-i-vuit (426-427); quant als llops, les caceres foren d'un llop, dues llobes i 11 llobatons (431-432). — J. P. E. [20.970

Manuel ARDIT LUCAS, *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*, Catarroja i Barcelona, Editorial Afers 2004.

Manuel ARDIT LUCAS, *La evolució de la renta feudal en el marquesado de Llombay (siglos XVI-XIX)*, dins *Señores y señoríos*, 11-29.

La documentació de la Casa de Gandia-Llombai, ara conservada en l'AHN, *Nobleza. Osuna*, és a la base d'ambdós títols, el segon dels quals permet de veure de forma més coherent l'evolució dels segles XVI-XIX, en què, segons el quadre sinòptic de les pàgines 14-18 de l'article, la renda neta nominal saltà de 1325 lliures el 1486 a 8930 l'any 1800. Les pàgines següents, amb constants referències a la documentació esmentada, dibuixen l'evolució de l'economia amb els seus alts i baixos durant aquells tres segles fins a la seva esfrondada final en els primers decennis del segle XIX. — J. P. E. [20.971-20.972

Elia GONZÁBEZ ESTEVE, *Rentas señoriales en el marquesado de Llombay (XVI-XVII)*, dins *Señores y señoríos*, 67-122.

Publicació relacionada amb tesi doctoral, basada en la documentació de l'AHN, *Nobleza. Osuna*; comunitat cristiana i musulmana conviuen en els quatre pobles de la baronia de Llombai (Aledua, Alfarb, Catadau i Llombai), copropietaris de les terres respectives en virtut d'establiment' o pacte emfitèutic; l'objectiu d'aquestes pàgines és el de «conocer el origen y evolución de unos tributos singulares, con notables convivencias entre los implantados tras la reconquista y los islámicos que sobrevivieron» (71), i així ens passen davant els ulls el tribut consistent en part de la collita, la forma més antiga del qual a Alfarb és coneguda pel *Trellat de població de Alfarb de 1474* (72-78), amb quadre sinòptic del resultat (76); d'altres formes de tribut eren el 'present/adehalas', normalment gallines per Nadal (79-81), l'alcaldia', paga al

alcait pel treball del càrrec (81-94), el ‚dret de fatra‘ o cabessatge, també en fruits (84-86) i el terç-delme (86-88). Una altra forma de tribut consistia en pagaments en diner, per les propietats establertes (88-91), el morabatí per les cases habitades (91-92), el lluïisme o percentatge damunt tota venda de propietat útil (92-96) i el dret damunt les herències (97-99) i d'altres impostos (99-101); els arrendaments per serveis comunitaris constituïa una altra font d'ingressos: monopolis industrials, de caça o de botigues o de pastures (101-107); i finalment les ‚çofres‘ o jornals treballats sense cobrar en obres comunitàries o per al baró, com treball en murs i valls o de transport (108-113) o d'altres jornals (114-116) i les filaces i les vendes imposades (117-119). Resum de la recerca: els sarraïns seguiren pagant els seus tributs anteriors a la reconquesta, als quals s'afegiren els dels nous temps; per això, convertits, maldaven a ésser tractats com els cristians vells i així arribà l'expulsió. — J. P. E. [20.973

Pep BARCELÓ ADROVER, *El ‚contagi‘ i el Llatzaret de Son Casesnoves (Lluchmajor 1652-1653) (manuscrit inèdit)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 121-142.

Les primeres pàgines ens ofereixen la llista de les pestes que desolaren l'illa de Mallorca entre el 1230 i el 1905, també de les formes de protecció col·lectiva (121-125). Els *Gastos del contagi de lo any 1652 y 1653* de Lluchmajor, escrits per Antoni Cardell, ‚dipositari de la salut‘, s'han conservat a Lluc, Arxiu de la Col·legiata: hi consten totes les despeses dels dies de malaltia i de la següent quarantena; ultra els pagaments generals, hi consten les pagues als fossers (132-133), guardes (133-135), la compra de llençols (136), els emoluments dels metges i altre servei (136-138), i els del Fossar de Son Sard (139-140). — J. P. E. [20.974

Javier HERNÁNDEZ RUANO, *Defensa y logística: el norte valenciano durante la Guerra de los Treinta Años*, dins «Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo», núm. 68 (2002), 15-36.

Joan FERRERES i NOS, *Temps de bandolers. Bandolerisme del segle XVII a les comarques del Maestrat, Ports de Morella, Montsià i Terres de l'Ebre*, Benicarló, Centro de Estudios del Maestrazgo 2002.

Títols només coneguts per referència. El primer és tast de tesi doctoral presentada a la Universitat de València el 2004, on és documentat el cúmul de malvestats naturals i humanes que afectaren les comarques del Nord Valencià. — J. P. E. [20.975-20.976

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Los conceptos de orden y desorden político en la historiografía balear*, dins *Coups d'État...*, 351-364.

El primer panorama contemplat per l'autor és el moment de la conquesta de cada una de les tres illes: 1230, 1235 i 1287; segueix el de la ‚Corona de Mallorca‘, 1276-1343; i el dels moviments populars: 1391, 1450 i 1521, aquests complicats amb guerres externes (Gènova, Marroc, Castella i la repercussió de la de Catalunya contra Joan II) i esbrina allò que hi hagué d'ordre i de desordre tant en imposicions des del poder com en convulsions del poble. L'any crític hauria estat el 1405 amb el *Contracte Sant* de tantes conseqüències traumàtiques sobretot en el camp polític (354-356). La constitució de l'Estudi General de Mallorca a darreries del segle XV, poc efectiu, no donaria historiadors, ans només cronistes com Joan Binimelis, que considerava les germanies un moviment il·legítim de menestrals i pagesos contra nobles (357); Vicenç Mut el corregeix en comparar Germanies i Comuneros; els il·lustrats del segle XVIII (Jeroni de Berard) no superaren Mut parlant de «germanías de comuneros» (359). Hi ha llistes de fonts (362-363) i bibliografia (363-364). — J. P. E. [20.977

Josep Francesc LÓPEZ I BENET, *Un fruit de l'expansió mediterrània. Esclaves gregues a Mallorca a mitjan segle XIV i la triple mutació jurídica*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1459-1518.

L'ARM, *Procuració reial i Reial Patrimoni* ha fornit les dades sobre esclaus als estudis precedents d'autors diversos (1463-1466); recordades les prescripcions canòniques sobre esclavitud (1466-1467), l'autor fixa l'atenció en l'ARM, AH 6133, plet entorn la condició de lliure o d'esclava d'una tal Joana, siciliana de Mazzara, on també hauria estat casada (1467-1478), i, en connexió amb el tema, descriu la situació dels esclaus en la Mallorca del segle XV (1479-1487), legalitzada per les *Regulacions del mestre de guayta* (1481-1484), assuaujades el 1450 (1484-1485), però les penes aplicables als esclaus eren plenes de crueltat (1485-1486), tot i que la vida tendia a deixar als esclaus espais de llibertat i de decisió personal quant al treball professional i a l'esbarjo (1486-1488). Norma general: tota dona depenia d'un home, gran part de la seva activitat, també la d'una ,madona / senyora' i la legislació enduria la mà en tractar-se d'elles: treballaven per al seu amo, també en la prostitució (1490); pel fet d'haver estat esclava, era conceptuada ,de leugera condició' (1495). Aquella Joana, doncs, era triplement sotmesa: per nació era estrangera, per esclavitud era marginada, per dona era menysvaluada (1495-1497). Aquest hauria estat el fat d'aquella Joana, que renuncià a enantar el plet (1498-1499). — J. P. E. [20.978

Pau CATEURA BENNÀSSER, *La guerra de Cerdeña y las finanzas municipales: la deuda pública de Mallorca (1355)*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 209-223.

Emissions de deute públic són documentades a Barcelona des del 1333, a Cervera des del 1332, al Regne de València (Alzira) des del 1351; a Mallorca haurien començat el 1355 segons descripció del Gran e General Consell de Mallorca, de Palma, AM, reg. 1131, ací transcrita (219-222); fou escrita pels síndics de Pollença per al consell de la Vila. Aquell Consell General hauria establert «que de nós mateixes haguéssem compradós e venedós de sensals... sobre nostres possessions», a for de tres sous per lliura (220-221). L'autor recorda que el préstec fou l'ingrés financer predominant en el municipi de Mallorca per a les successives ajudes al rei entre el 1349 i el 1354 (211). En realitat, aquell deute públic del març 1355 fou col·locat tant a Mallorca com a Catalunya (217). — J. P. E. [20.979

Jaume SASTRE MOLL, *La exportación de productos agro-pecuarios y manufacturados de Mallorca, para proveer la Corte de Aragón y la Biblioteca Real (1390-1410)*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 1045-1059.

El port de Palma era conegut i famós com a punt de redistribució del comerç internacional, però l'autor es limita ací a les dades sobre exportació de productes naturals o artesanals de l'illa, proporcionades per l'ARM, *Lletres reials i Llibres de dades del Reial Patrimoni*; el producte principal era el formatge, enviat a quintars en senalles de palla, que portaven cosides les armes reials pintades en pergamí; també s'enviaven vi, oli, dàtils i qualque fruita com magranes d'Inca (1048-1049); entre els productes artesanals destaquen les vànoves i les catifes, aquestes, en general, obra de jueus o de conversos (1050-1052). Hi ha dades sobre falcons i altres animals per als reis (1053-1054); també era enviada pedra de Santanyí per al Palau Reial Major (1055); ultra l'*Atles* de Jafudà Cresques, hi ha notícies d'obres i de llibres de l'alquimista Jacme de Lus-trac el 1395 i de fra Joan Eixemenó per al rei Martí (1056). — J. P. E. [20.980

Maria BARCELÓ CRESPI, *Beguines i beates mallorquines en els anys de la tardor medieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 39-55.

Maria BARCELÓ CRESPI, *Romia Rovira i Genovard (1422?-1460?) i l'entorn familiar*, dins «Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 14 (2004), 25-38.

Recordada l'existència a Mallorca del grup d'homes beguins ja el 1317 i del grup femení el 1336 fins al 1472, l'autora dibuixa en aquestes pàgines tres figures de dones mallorquines: Romia Rovira i Genovard, casada amb Jaume d'Olesa, vídua des dels vint-i-un anys (43-46); Maria Sunyer, hereva universal de totes les branques d'una família de mercaders, monja de Santa Elisabet (46-48); i la coneguda Isabel Cifre, primera directora de 'La Criança', on durant decennis portà vida religiosa (48-50); segueixen pàgines on són aplegades notícies documentals esparses de dones qualificades de 'beguines' o 'beates' de l'ARM, *Protocols notarials* (50-54); [les beguines no semblen haver sobreviscut a les Germanies, les beates al Concili de Trento].

El segon títol aplega totes les referències notarials a 'dona Aulesa, beguina', notícies que, ultra el familiar, permeten de reconstruir l'ambient cultural dels prohoms lul·lians mallorquins en el pas del segle XV al XVI, dins el qual ella s'hauria mogut; també permeten, gràcies al 'pau-perrissime(!)', que, segons el testament havia de presidir funeral i sepultura [cf. «ATCA», XXVI (2007), 1042, núm. 20.624], de preguntar fins a quin punt ella era més arnaldiana que lul·liana [un element important serien les possibles deixes per a bé d'ànima en el testament. La implicació de lul·lisme i arnaldisme ja en el grup de València fou assenyalada en el meu, *El lul·lisme, de Mallorca a Castella...*, dins «ATCA», IV (1985), 61-212]. — J. P. E. [20.981-20.982

Miguel José DEYÀ BAUZA, *La pesca en el reino de Mallorca en los siglos XV y XVI*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 1029-1043.

En la *Carta de franquesa*, Jaume I donava llibertat de pesca als pobladors de Mallorca, «los estanys tan solament retinguts a nós» (1030), però la successiva legislació, les concessions de pesca a l'Albufera i els privilegis del Gremi de pescadors, de fet l'anirien restringint; en aquestes pàgines som informats de classes i preus de venda del peix (1032-1033), de normes per a les èpoques de pesca, i de les condicions per a la pesca amb xàvega, bolitx, batuda, sardinal o almadrava (1034-1036); hi ha, encara, el cas particular de les concessions de pesca a l'Albufera d'Alcúdia amb les corresponents condicions, conegudes pels contractes de l'ARM, *Prot. not.*; les altres dades procedeixen del mateix arxiu, *Actes del General Consell, Arxiu Històric i Audiència*. — J. P. E. [20.983

Onofre VAQUER BENNASSAR, *El comerç de Mallorca la segona meitat del segle XVI*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1307-1319.

Per la manca de fonts fiscals (l'única és de 1635-1636), l'autor es basa només en l'ARM, *Protocols notarials*, en especial en les assegurances de cent setanta-set viatges de naus mitjanes els anys 1561-1562; els resultats són sintetitzats en quadres: d'origen i destí, on el Regne de València ocupa el primer lloc, també en assegurances (1308-1309); de productes, tant d'importació com d'exportació (1310-1315); consten en apèndix els nòlits contractats a Mallorca per al Regne de València els anys 1551-1557. Les dades són també reduïdes a quatre gràfics (1318-1319). — J. P. E. [20.984

Josep JUAN VIDAL, *Los procuradores reales en el Reino de Mallorca en la segunda mitad del siglo XVI*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 489-510.

En la primera meitat d'aquell segle només hi hagué un procurador del Reial Patrimoni; en la segona n'hi hagué de quatre famílies, encara que tots emparentats amb aquell: Sant Joan, Pacs, Berard i Vivot. A base de l'ARM, *Arxiu Històric, Reial Patrimoni i Lletres reials*, d'on són transcrits nombrosos fragments, coneixem tant els detalls de les relacions familiars i ambientals, del nomenament i presa de possessió, com els de la temàtica amb què cada un s'hagué d'encarar, on no mancaren els problemes estructurals de la mateixa procuració reial de Mallorca. — J. P. E. [20.985

Damià VIDAL RODRÍGUEZ, *Los hijos puestos en condición y su consideración como fideicomisarios: una aproximación a la doctrina y jurisprudencia de la Real Audiencia de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 95-120.

[Cf. «ATCA», XXV (2006), 890, núm. 19.747]. L'article present es refereix a la situació jurídica actual del tema, on l'autor informa que darrerament ha estat posada en dubte l'autenticitat d'una decisió de Ferran II a la Cort de Montsó del 1511, favorable a l'homologació jurídica de Mallorca amb la de Catalunya (100). Al final són resumides sis sentències de la Reial Audiència de Mallorca datades entre els anys 1663 i 1774 (115-118). — J. P. E. [20.986

Christian HUARCAYA, Beatriz GAMUNDI MOLINA, *El conjunt arquitectònic de la Casa de la Missió de Palma de Mallorca des de la fundació fins a l'actualitat*, dins «Randa», 57 (2006 = Homeatge a Jordi Carbonell, 3), 74-91.

El dit conjunt arquitectònic comprèn convent i església, iniciats el 1722, en quatre etapes completats el 1784 i documentats en l'arxiu de la mateixa casa, *Llibre major*, *Llibre d'Albarans*, *Carpetes* i *Testaments*, i en l'ARM, *Arxiu Històric*, *Notaris* i *Lligalls*. Del 1722 al 1736 fou elaborat un projecte de l'obra i assegurat el finançament (77-78), del 1737 al 1749 començà l'obra i donà els primers passos (78-81), del 1749 al 1764 l'obra fou completada i començà la decoració (81-83) i del 1764 al 1784 es construïren els edificis complementaris i fou completada la decoració de l'església (83-84); al final de cada etapa tenim la llista dels corresponents superiors de la casa. Segueix una descripció del conjunt ja acabat (84-87) i les vicissituds posteriors (87-90). Hi ha croquis de la ubicació en el segle XVIII i ara (91). — J. P. E. [20.987

Charles DALLI, «*The Sea Will Be Ours*». *Catalan-Aragonese Malta, 1282-1530*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 261-274.

Objectiu d'aquestes pàgines: esbrinar les maneres i l'abast dels beneficis que els pobles de la Corona reberen del propi control de Malta. Es basa en la documentació oficial, tant angevina com barcelonesa, i en les *Cròniques* de Ramon Muntaner i de Bernat Desclot. La batalla de Malta, en què Roger de Llúria desfèu l'estol angeví dels provençals Guillem Cornut i Bartomeu Bonvin, amb la consegüent ocupació militar de les illes de Malta, Pantelleria, Djerba i Kerkenna el 1283, portà a la constitució d'un estat marítim a mida de Roger de Llúria, i així la vida de Malta seguia determinada en tots els ordres per la de Sicília; el 1345, hi consta un consolat català (268); en ple segle XVI, l'emperador Carles donà Malta a l'orde militar de St. Joan de Jerusalem (269). — J. P. E. [20.988

Jordi BOLÓS I MASCLANS, *Com era el Moianès fa més de mil anys*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/34 (2006), 7/487-20/500.

La documentació d'entorn el canvi de mil·lenni i en particular la relativa als comtats d'Osona i de Manresa sobre el ,pagus/pau', els ,castra' i les esglésies sense oblidar algunes masies i les ,viae', proporciona informacions que han estat aplegades en aquestes pàgines i concentrades en dos croquis, un dedicat a la parròquia de Mojà (11/491) i un altre on són col·locades totes les dades de la comarca (15/495), amb particular esment de les relatives a l'organització del territori, que possiblement repetia l'anterior a la invasió musulmana. — J. P. E. [20.989

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Mojà, carrer de Barcelona (1384/1385)*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/34 (2006), 21/301-64/344.

Explicada la institució del ,carreratge' [cf. «ATCA», XXVI (2007), 904, núm. 20.078], som informats per la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*, que Mojà es trobava

sotmès a l'alienació del Reial Patrimoni ja el 1289 a favor del comte de Pallars; el 1298 i encara el 1337 el rei no alienava la jurisdicció, però sí rendes i emoluments a acreedors seus, alhora que el 1323 i el 1343 confirmava la pertanyença de Moià a la directa jurisdicció reial (24-27). El 1381 reaparegué l'alienació del Reial Patrimoni a Francesc de Perellós i a Pere de Planella, per a qui Moià i altres béns esdevindrien castell termenat (27-31). El 1384, arribà la solució de tornar al reial patrimoni com a carrer de Barcelona, operació que només el 1408 fou coronada amb èxit (32-35), i així Barcelona pogué prendre possessió de la vila (41-43) i la retingué malgrat els recels de Manresa i les dificultats de la guerra contra Joan II (46-48). L'apèndix conté còpia de les capitulacions del 1385 entre Barcelona i Moià establiment el carreratge, amb la signatura de vuitanta-set caps de casa de Moià; la presa de possessió de Moià en tant que carrer de Barcelona, el mateix any, de l'AHCB, *Notularum* (34-38); privilegi de Joan I, estenent a Moià franquícies i privilegis de Barcelona, el 1393 (59-61); i unió de Castellnou de la Plana i Moià i presa de possessió del lloc per la ciutat de Barcelona el 1408, de l'AHCB, *Consellers*, amb signatura de disset nous caps de casa (61-64). — J. P. E. [20.990

Josep GALOBART I SOLER, Marta ESTEVE I CANALS, *Restauració del volum «Impresos en la causa de la Rnt. Comunitat de Moyà amb lo Dr. Rafel Casagemas rector de Marfà, de l'Arxiu Històric de Moià»*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», VI/núm. 32 (2005), 91/283-96/288.

Notícia que el volum esmentat, ara pertanyent a l'Arxiu Històric de Moià, ha estat objecte de restauració en els Serveis de Restauració de Barcelona, BC, atès l'estat deficient en què es trobava. Conté la documentació tant catalana com romana relativa a l'ingrés del clergue Rafael Casagemas en la Comunitat de Preveres de Moià entre els anys 1725-1733. Hi ha notícies tècniques tant de la situació del volum a l'hora d'entrar en els Serveis esmentats com de les actuacions restauradores i de la consegüent situació actual. — J. P. E. [20.991

Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, *Política, societat i economia en una vila catalana medieval. Molins de Rei 1190-1512*, Molins de Rei, Ajuntament 2005.

Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, *Implicacions polítiques en la recuperació del patrimoni reial a Catalunya durant el regnat d'Alfons el Magnànim. La lluita de Molins de Rei i la seva pèrdua posterior, 1419-1430*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XXI/53-54 (2006), 161-182.

El 1190 Alfons I el Cast féu edificar uns molins al costat esquerre del Llobregat, parròquia de Santa Creu d'Olorda; el nucli habitat cresqué durant el segle XIII i el 1309 comptava amb cent-trenta famílies que vivien dels horts i vinyes, dels molins, de l'artesania i el comerç; el 1309 s'alienava del patrimoni reial a mans de Sibil·la de Pallars, de la qual anà als Jutges d'Arborea (Sardenya), els quals donaren els drets senyorialment damunt la vila a les menoretges de Santa Clara d'Oristà, aquestes a la reina Elionor de Sicília, muller de Pere III el Cerimoniós, i d'ací passà a la família Relat fins que Pere de Relat i Desplà el 1419 traspasava la baronia al Reial Patrimoni (162-164); les pàgines 164-172 resumeixen els documents del retorn a la senyoria reial, que en part serien les ordinacions de la vila, però l'elevat cost de l'operació, incidint en els tres anys de males anyades (1425-1428) que causaren pobresa i pèrdua d'habitants, creà forta lluita social i impossibilitat de pagar els censals; la solució portà a mans de baró el senyoriu de Molins de Rei, concretament a les de Galceran de Requesens el 1431 (la documentació d'aquest pas es troba a Sant Cugat del Vallès, Col·legi Borja), però afectava uns drets de la Ciutat de Barcelona, la qual s'enfrontà amb el dit Requesens (177-182). — J. P. E. [20.992

Albert PALACÍN, Josep M. GRAU PUJOL (coord.), *El centenari de la Coronació canònica de la Mare de Déu de la Serra, patrona de Montblanc* (Col·lecció 'El Tinter', 70), Valls, Cossetània edicions 2006, 256 pp.

Aquest volum, memorial d'un centenari d'àmplia participació popular, conté alguns títols que per alguna raó recauen en el nostre camp, els tres següents: — J. P. E. [20.993]

Jospe M. GRAU PUJOL, Eugeni PEREA SIMON, *Església i ordes claustrals: les clarisses del monestir de la Serra de Montblanc*, 21-65.

En aquestes pàgines trobem notícies esparses sobre el convent de la Serra durant els segles medievals i barrocs, que creixen en atansar-nos al segle XVIII, en què el *Llibre d'entrades...* (1683-1713) ens permet de conèixer amb detall el règim alimentici (33-36), les responsabilitats de l'obreria, dels clergues beneficiats i de la confraria de Santa Llúcia (37-39), i l'estat actual de l'arxiu, ric en documentació econòmica dels segles XVII-XIX (40-42); hi ha llista dels anys de pregàries públiques, normalment per secades, en algun cas per guerra o per pesta (43-44); l'apèndix conté un inventari d'església i sagristia del 1714 (47-49); documentació prèvia a una professió solemne del 1770 (49-59); acta de devolució a la Serra dels *Llibres d'inventaris* i altra documentació que es trobava en l'arxiu del Plebà, del 1783 (51); i prescripcions de l'arquebisbe Francesc Armanyà en la seva primera visita pastoral a la Serra, del 1788 i en la segona del 1792 (51-59). — J. P. E. [20.994]

Joan ROIG MONTSERRAT, *Els goigs de la Mare de Déu de la Serra de Montblanc*, 169-177.

Són coneguts tres goigs antics, A, B, C. El primer, *Vós dels àngels sou servida...*, «un text amb gràcia i correcció» (171) almenys del segle XVII; el segon ja seria del segle XIX; el tercer, *Puix que sou nostra advocada...*, «text popular, a cavall entre la història i la llegenda» (174), de darreries del segle XVIII, tothora utilitzat. Hi ha llista d'edicions del darrer (176-177). — J. P. E. [20.995]

Núria MEDRANO TORRES, *Els cants dedicats a la Mare de Déu de la Serra*, 179-212.

Les dues primeres d'aquestes pàgines es tornen a ocupar dels *Goigs C* acabats d'esmentar (179-180); al final hi ha bibliografia (211-212). — J. P. E. [20.996]

Fernando ANDRÉS ROBRES, *Política y economía en el Consejo de Aragón: entre la euforia y la ruina. (La obra del último maestre y la situación económica de la orden de Montesa a finales del siglo XVI, dins As Órdenes Militares e de Cavalaria na Construção do Mundo occidental. «Actas do IV Encontro sobre Ordens Militares. Palmela (Portugal), 30 janeiro a 2 fevereiro de 2002», Lisboa, Edições Colibri 2005, 295-315.*

Breve resolución de todas las cosas generales y particulares de la Orden y Cavallería de Montesa (1624): manuscrito de frey Joan Borja, religioso montesano, edición y estudio preliminar de Fernando ANDRÉS ROBRES y Josep CERDÀ I BALLESTER, València, Edicions Alfons el Magnànim 2004.

Fernando ANDRÉS ROBRES, *Montesa y la crisis del siglo XVII: el colapso financiero de la Orden Militar valenciana*, dins *Señores y Señoríos*, 227-251.

L'autor esbrina principalment la situació econòmica d'aquella ordre a base del ms. 2688 de Madrid, BN, i AHN, d'*Órdenes militares*, llibre 582. En acabar el segle XVI, l'economia de l'orde militar havia arribat al cim amb 13.429 lliures d'ingressos; segons l'estimació de Joan de Borja, el 1624 esperava arribar a les 15.750, però aquesta previsió no era realista perquè els ingressos ja havien començat de baixar i sobretot perquè aquells anys les despeses havien augmentat un 46,5 % (228-240: amb quadres d'entrades: 230-231; i de despeses: 236-239). En la

segona meitat del segle XVII, la situació s'agreujaria, també per la crisi demogràfica i pels ròssecs de la Guerra de Catalunya, segons dues fonts, la primera d'Hipòlit de Samper, *Al rey nuestro señor. Memorial... suplicando... que no se le impongan nuevas cargas...*, imprès del 1693, i l'altra, contemporània i anònima, del ms. 2688 ja esmentat, segons les quals en algunes de les comandes els ingressos havien baixat el 55,7 % (244-247). Era urgent de trobar-hi remei, reduint despeses (249-251). — J. P. E. [20.997-20.998-20.999]

Javier HERNÁNDEZ RUANO, *Justicia y sociedad en el señorío de la Orden de Montesa en los siglos XVI y XVII*, dins «Estudis. Revista de Historia Moderna», 30 (2004), 241-257.

Resum de tesi doctoral. A base d'una «voluminosa masa documental» l'autor estableix la relació entre els processos judicials i la situació política i econòmica contemporània dins el senyoriu laic de Montesa. La documentació consta dels 1626 processos dels segles XVI i XVII de València, ARV, sumats als de Culla, Sant Mateu, Vinaròs i Vallada, AM, i completats amb d'altra documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, de Madrid, AHN, *Montesa*, i de Simancas, AG, *Guerra y Marina*; els aspectes demogràfics són dels registres dels AP de Benicarló i Vinaròs. A partir d'aquí són explicitats els lligams entre 'parents, amics i valedors' amb referència a casos concrets i constatació de simbiosi «entre los caballeros de Montesa y la élite local» (245). Referides les tensions entre Orde i Corona tant abans com després de la integració d'aquella a aquesta (246-248), és constatat l'augment progressiu de litigis entre 1580 i 1640, i l'empitjorament de la situació econòmica en el segle XVII fent el cim en la Guerra de Catalunya, tot agreujat per la lentitud de la justícia; i així es multiplicaren els plets entorn béns materials (pastures, per exemple), augmentà la bel·licositat popular s'estengueren les bandositats i les colles de malfactors (254-257). — J. P. E. [21.000]

Josep CERDÀ I BALLESTER, *Els membres de l'orde de Montesa durant el govern dels primers administradors perpetus (1592-1665)*, dins «Estudis. Revista de Historia Moderna», 31 (2005), 161-195.

En morir el darrer mestre, Pere Lluís Galceran de Borja, fou executada la butlla papal d'incorporació de l'orde a la Corona, segons acta existent en l'ARV, *Clerecia. Montesa*; el rei havia esdevingut administrador del Maestrat, representat a València per un «lloctinent general de Mestre en la ciutat i regne de València»; el 1671 deixava d'existir la vinculació espiritual amb Santes Creus; les decisions juridicopolítiques eren preses pel Consell d'Aragó (162-166); l'orde tenia les seccions de cavallers, destinats a la milícia (167-180), i de religiosos, amb funcions clericals i pastorals en les vint-i-una parròquies de l'orde, formats en el Col·legi de Sant Jordi (181-185, 188-189). Després de la bibliografia (186-187) tenim estadística dels cavallers i gràfic d'aquests i dels religiosos (194-195). La documentació de Madrid, AHN, *Órdenes militares. Montesa*, llibre 812-C, informa, entre d'altres, de la vestició d'hàbit del célebre igualadí Pere (don Pedro) Franquesa (Franqueza), celebrada a Valladolid el 1601 i 1603 (179, nota 78; cf. 191). — J. P. E. [21.001]

Josep BAUCCELLS, *Dinamisme vital a l'angle sud-oest del Montseny el segle XIV (I part). La Garriga, Sant Cristòfol de Monteugues, Sant Pau de Montmany i Sant Pere de Vallcàrcara*, dins «Monografies del Montseny», 21 (2006), 87-124.

[Article relacionat amb la tesi doctoral de l'autor, sobre la qual hom pot veure la recensió publicada en la secció corresponent d'aquest volum, 555-559]. Ací, presentades les localitats, aleshores totes del bisbat de Barcelona, i la sèrie *Visitacionum* de l'ADB amb les corresponents actes de visita (93), en són resumides les declaracions tant les relatives als laics (95-102) com als clergues (102-116) de cada un dels llocs. Hi ha fotografies de les esglésies. — J. P. E. [21.002]

Joan PORTALS, *El sindicat remença de 1448 al Montseny*, dins «Monografies del Montseny», 21 (2006), 126-136.

Aquestes pàgines apleguen les dades que es refereixen a la zona del Montseny en el cens del sindicat remença del 1448 conservat a l'AM de Girona, *Manuscrits de tema divers*, i publicat darrerament per M. Mercè Homs i Brugarolas (130-136; cf. recensió: «ATCA», XXVI (2007), 826-831). Ací són indicats els caps de casa assistents a les successives reunions del sindicat entre l'octubre del 1448 i el febrer del 1449. — J. P. E. [21.003

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La lotta per il potere in un famoso santuario. Montserrat (Catalogna) nei primi anni del Trecento*, dins *Culti, santuari*, 129-148.

Els darrers anys del segle XIII foren difícils per a Montserrat, tant per a la vida i administració interna com per la seva submissió a Ripoll, de priorat a abadia. Jaume II intentà d'aprofitar la seva influència damunt Bonifaci VIII a favor de l'elevació de Montserrat a abadia, però el papa nomenà un altre prior, capellà dels reis Anjou de Provença i Nàpols, Bernat Esquerer (132). Temps de tensions entre prior(s), abat de Ripoll, Rei, metropolità de Tarragona i Ciutat de Barcelona, i destacament militar posat pel rei, en un moment de forts deutes i baralles per la possessió de les claus de la caixa d'almoines (134-139). Els *Annals* de Benet de Ribes certifiquen de la generositat dels fidels, de la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, de l'atenció dels reis a favor de la seguretat de Montserrat i dels pelegrins; fou confirmada a l'abat de Ripoll la jurisdicció damunt Montserrat, que només els primers anys del segle XV fou elevat a abadia [per insistència del rei Martí l'Humà i decisió de Benet XIII]. — J. P. E. [21.004

Josefina MUTGÉ VIVES, *Alfonso el Benigno y el santuario de Montserrat (Barcelona) en el siglo XIV*, dins *Culti, santuari*, 409-433.

L'autora es proposa «poner de manifiesto el significado de Montserrat como centro de culto y peregrinación» (409) durant els anys d'aquell rei, a base d'ACA, *Canc., reg.*, i de fonts ja publicades, entre les quals destaquen els *Annals* del P. Benet de Ribes. La devoció, alimentada per la fama de miracles (l'ACA, *Ripoll* 193 en narra deu), portà els pelegrins i aquests la protecció reial (411-413); el rei anà a Montserrat almenys dues vegades (415-416); dos germans del rei (els infants Pere i Joan) i d'altres nobles feren pública llur devoció a la Mare de Déu de Montserrat (417-419). Fou particularment fructuosa l'administració de Montserrat a les mans de l'infant Joan; el rei l'ajudà a exercir la jurisdicció baronial sobre tot el senyoriu del monestir, a no trobar-se ofegat per deutes i a recobrar béns i drets usurpats per senyors feudals (424-429); mort l'infant Joan, el rei obtingué del papa que Montserrat seguís administrat per l'home de confiança de l'infant difunt, Ramon de Vilaragut, i insistí a fer complir les darreres voluntats del germà; aquest intentava reemprendre la construcció del pont de Monistrol. — J. P. E. [21.005

Fernando BAUZA, O qual eu vi. *Escritura y mirada nobiliarias en el Discurso nas Jornadas que fiz a Montserrat de Manuel Ataíde, tercer conde de Castanheira (1602-1603)*, dins *Estudios de genealogía, heráldica y nobiliaria* («En la España medieval. Anejos»), Madrid, Universidad Complutense 2006, 277-304.

El dit comte portuguès deixà manuscrita la narració del seu pelegrinatge, conservada a Lisboa, Biblioteca da Ajuda, ms. 52-VIII-44, absent fins ara de les col·leccions de viatges per la Península Ibèrica. L'article és atent a «descubrir las diferentes maneras de mirar, que testimonia el conde... en sus notas de viaje» (280): hi trobem el detall de les jornades de camí per terra catalana, de Fraga a Montserrat i Barcelona i altra vegada a Fraga els mesos de desembre 1602 i de gener 1603; destaquem el record de la pujada a Cervera (292), la senzillesa de capteni-

ment dels nobles catalans (293) o l'extensió social de l'ús dels pedrenyals i l'absència d'espases, i del bandolerisme, o la summa veneració dels catalans pels 'sus foros' (294), la impressió que li féu la llengua catalana (295) i l'impacte rebut de l'església de Montserrat (296), el costum dels barcelonins d'acudir al Pla del moll a badar (297) i el de les cases d'esbarjo en el Pla de Barcelona (297), la condícia dels carrers de la ciutat (297-298), la valoració artística del sepulcre de Ramon Folch de Cardona a Bellpuig (298), la magestat de la Seu (Vella) de Lleida (299) i la commoció íntima per la mirada de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat (302). — J. P. E. [21.006]

Ferran FALOMIR GRANELL, *Dels convents de Sant Francesc i les Agustines al Quarter d'Infanteria i de Cavalleria. La transformació històrica d'un espai religiós a un espai militar en Morella: les evidències arqueològiques*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 25 (2006), 314-358.

La intenció de l'article és «fer una breu síntesi de les fites més importants a nivell arquitectònic d'aquest espai seguint les notícies de les diferents fonts que hi fan referència» (315), fonts que si a Morella mateix són escasses (Arxiu Històric Eclesiàstic; Arxiu Notarial), són fins a cert punt completades amb mapes militars francesos de la Guerra de Successió i amb notícies aplegades per historiadors (Josep Segura Barreda, Manuel Milian Mestre, Josep Alenyà Roig). Les intervencions arqueològiques han permès d'establir en sis fases una estratigrafia que va d'entorn el 1270 a la Guerra del Francès a començaments del segle XIX (322-323). Els nombrosos fragments ceràmics no han aportat cap segell de fabricant (357). Hi ha bibliografia (352-355). — J. P. E. [21.007]

Xavier JORBA I SERRA, *La demografia d'Òdena i Rubió a l'Edat Moderna*, dins «Miscellanea Aquilantensia. Recerques sobre la comarca de l'Anoia», 12 (2006), 65-141.

Precisat el ròdol dels dos termes (68), fons documentals diversos, com els fogatges (69-77), els registres parroquials d'Òdena (68-98: ara a Vic, AEpiscopal) i d'Igualada, AP, i AHC han aportat les dades aplegades en aquest estudi; les dues poblacions passaven de 38 i 29 focs respectivament el 1497 (69) a 309 i 233 habitants estimats el 1717 (69), després de passar per nombre de recomptes, també de les llistes nominals de veïns i de la irrupció de gavatxos (98-111) en la demografia dels dits pobles els segles XVI i XVII. — J. P. E. [21.008]

Miquel PUIG I REIXACH, *L'ensenyament a Olot al segle XVIII: l'estudi públic i els seus mestres*, dins «Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca», 17 (2006), 77-157.

Tant per la seva extensió com pel seu contingut, aquest treball és una veritable monografia, bastida sobre fons arxivístics municipals i flanquejada per una bibliografia pràcticament exhaustiva de l'ensenyament a Olot i entorns, facilitada el fet que, per ara, no hi ha notícies sobre l'ensenyament a Olot durant l'Edat Mitjana. La informació comença el segle XVI amb la fundació per obra de mossèn Sebastià Ferrussola d'una escola pública (1568). L'autor n'estudia el règim amb detall, la seva ampliació per iniciativa municipal els anys 1723 i 1725, els intents infructuosos d'implantació dels jesuïtes i de l'Escola Pia a Olot i, amb el concurs del bisbe, l'aplicació d'una part dels rèdits de l'Hospici a reforçar l'ensenyament olotí de finals del XVIII. El segon capítol és dedicat a l'estudi dels diversos edificis escolars: el del Firal, el de la Casa de la Vila, el de la Vila Vella i les dependències de l'Hospici. Els capítols següents estudien els mestres de l'escola: salaris públics, mesades dels alumnes, casa franca per als docents, tria i contractació dels mestres de primer i de segon ensenyament o llatinitat, amb els concursos i oposicions del cas. El darrer capítol parla dels alumnes: hi destaca la personalitat d'Elisabet Lamarca, que amb el concurs del comú organitzà una escola per a noies, efímera. A part de les

nombroses anècdotes que esmalten les pàgines d'aquest estudi, al final s'imposa la conclusió que, tot i no ésser un sistema ni gratuït ni universal, la tasca del municipi olotí en matèria pedagògica té més punts a favor que en contra. — J. de P. [21.009]

Juan Leonardo SOLER MILLA, «Que ordi ne [blat?] sia tret de la vila d'Oriola ne de son terme». *Producción y comercio de grano en el primer tercio del siglo XIV en la Gobernación de Oriuela*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1061-1076.

La comarca d'Oriola produïa excedent de gra i d'altres productes vegetals i l'autor es proposa d'estudiar els sistemes d'assortiment de queviures tant a València com a Oriola, en doble sentit, el de la respectiva regulació dels recursos i el de la política encaminada a suplir les deficiències alimentàries. Oriola, excedentària, era favorable al lliure comerç i només decretà restriccions en moments d'escassetat de collites, malgrat la protesta dels mercaders perquè en la fretura d'aliments tenien ocasió de negoci (1062-1063); València, deficitària, s'hagué de procurar gra d'on pogués i per això era contrària a les restriccions oriolanes (1064-1066); la contraposició entre el deçà i delà Xixona en moments d'escassetat és documentada a València, AM, *Manuales de consells*, i a Barcelona, ACA, *Processos* (1067-1069). — J. P. E. [21.010]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *El asociacionismo popular urbano en la segunda mitad del siglo XV. El procurador del pueblo de Oriuela en 1459-1460*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 687-712.

Estudi centrat en el cas del pareire Joan Rodríguez, pesonificació d'un grup de descontentos que el 1459 es queixaven de no haver-se'ls reconegut el dret a ésser insaculats per als càrrecs municipals (694), afer conegut per l'AM d'Oriola, *Contestador*, i per l'ARV de València, *Reial*. Aquell grup presentà una proposta de reforma dels censals, que ells creien que es podien trobar al 4 % i que tot allò que es pagava de més era usura. La proposta fou refusada pel consell municipal, i, en insistir-hi, Joan Rodríguez fou empresonat (696-602) i li fou incoat procés (704-707). L'afer arribà al rei Joan II, que, informat, nomenà Rodríguez batlle local d'Oriola (710). — J. P. E. [21.011]

José HINOJOSA MONTALVO, *Bandos y Bandositats en la Gobernación de Oriuela en la Baja Edad Media*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 713-750.

Les informacions proporcionades per l'Arxiu Reial (ACA), per l'ARV, *Reial*, pels respectius *Manuales de Consells* (Alcoi, Elx, Oriola) i pels *Anales de Oriuela* de mn. Pero Bellot i altra bibliografia recent (714-716), permeten a l'autor, ja en les pàgines sobre causes d'aquelles tensions, de reportar casos concrets (716-723), i en les dedicades a Oriola ofereix una cronologia de successives bandositats entorn l'accés de generosos a càrrecs municipals, agreujades per la proximitat de la Corona de Castella i el veïnatge amb el Regne de Granada i complicades pel fet que algun dels caps de bàndol fos clergue, amb moments sanglants com el de l'enfrontament Rocafull-Rocamora entorn 1470. Hi ha notícia de tensions semblants a Elx, Alacant, Xixona, Alcoi i Cocentaina (739-750). — J. P. E. [21.012]

Josep SERRANO DAURA, *L'organització econòmica dels dominis dels ordes militars a la Catalunya Nova. Comandes d'Orta, d'Ascó i de Vilalba i Batllia de Miravet* (Dossiers d'Història Terral·lenca, 10), Batea, Patronat pro Batea 2005, 56 pp.

Pàgines procedents d'una conferència, basada en fonts i bibliografia indicades en les pàgines 43-53; hi són exposats els recursos materials de les dites comandes i batllia, amb diferenciació entre els exclusius de cada senyoria i els que «corresponien a cada una de les comunitats veïnals

que en depenen per tal d'atendre les necessitats dels seus vassalls; i en últim terme, veure quines càrregues es cobreixen amb aquests recursos» (5). El primer apartat resumeix la constitució política de la contrada, després de la reconquesta de mitjan segle XII, a les mans dels ordres militars del Temple i de Sant Joan sota sobirania del comte de Barcelona (5-17); el segon apartat desgrana les prestacions econòmiques derivades dels establiments concedits pels dits ordres, diferenciant entre les exigides a cristians (18-30), a sarraïns (30-32) o a jueus (31). La percepció real era encomanada al batlle de cada un dels barons (33). El darrer apartat sintetiza la situació dels municipis locals, tant abans com després de la Nova Planta (34-42). — J. P. E. [21.013]

Walter HEIM, Artur QUINTANA, *Manuscrits del Consell de les Païls (1576-1636)*, dins «Alazet. Revista de Filologia», 11 (1999 [2000]), 185-293; 12 (2000 [2001]), 245-353; 13 (2001 [2002]), 163-266; 15 (2003 [2004]), 391-455; 16 (2004 [2005]),

Artur QUINTANA, *Manuscrits del Consell de les Païls (1637-1667)*, dins «Alazet. Revista de Filologia», 16 (2004 [2005]), 17 (2005 [2006]), 267-447.

Els quaderns de comptes del consell municipal de les Païls foren retrobats el 1980 en l'església parroquial i publicats en facsímil a Saragossa entre els anys 1983-1999; l'original, conservat a l'Arxiu Parroquial de les Païls, és ara finalment transcrit d'acord amb la metodologia aplicada a les edicions de texts catalans antics. Són actes oficials del municipi, on trobem acords de concessió d'exclusives de serveis municipals i anotacions de despeses del clavari; en aquestes, ja el 1640 comença de comparèixer algun soldat, com en el vol. 17 (2005), 275, 277, un 'alcabust' (279), algun 'capitan' (277) i fins i tot 'un cap d'esquadra ab cinc soldats' (279). La transcripció dels dits quaderns és important per constatar la barreja entre català i aragonès en mans de successius escrivans i, doncs, la possibilitat de constatar-ne els canvis en diacronia. — J. P. E. [21.014-21.015-21.016-21.017-21.018-21.019-21.020]

Carles RABASSA I VAQUER, *Funcions econòmiques del port de Peníscola durant la Baixa Edat Mitjana*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1269-1290.

L'autor es basa en la documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*; de Morella, AArxiprestal i ANotarial; de València, ARV, *Protocols*, i de Madrid, AHN, *Órdenes militares. Montesa*, amb la intenció de «reunir les notícies de què disposem sobre els intercanvis mercantils realitzats al port de Peníscola» (1269), que, segons l'ADatini, de Prato, hauria estat «el major port exportador de llanes de la Mediterrània» en el pas del segle XIV al XV; en particular esbrina l'articulació entre el dit port i els Ports de Morella els anys 1375-1450 (1270), sense oblidar les informacions dels anys 1250-1330 (1271-1272). En el pas del segle XIV al XV, ultra la llana, hi era exportada mel, pells, safrà i draps (1273-1281); en aquell moment els mercaders italians compareixen en documentació de plets fent la competència als de Barcelona i València (1282-1284). — J. P. E. [21.021]

Vicente FORCADA MARTÍ, *Peñíscola, la muralla de Poniente*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 93-114.

Precisada la diferència entre la fortificació del Castell i la de la vila, l'autor, concentrat en la segona, considera que aquesta només començà d'existir després de la conquesta del 1233; resumida la narració conqueridora [del *Llibre dels fets*] com també després els projectes del virrei Vespasiano Gonzaga del 1578, l'autor descriu allò que encara ara es pot atribuir a cada obra (97-102); al final transcriu les cinc inscripcions, tres llatines, dues castellanes, que recorden les obres del 1578; [en la de la Font de Fora, abans de la data final, la darrera paraula sembla que hauria d'ésser 'AQUIS', no pas 'AQUES'] (103). Hi ha onze gràfics (106-111) i sis fotografies (112-114). — J. P. E. [21.022]

Helena KIRCHNER, Jaume OLIVER, Susanna VELA, *Espais hidràulics feudals a la Vall d'Aravó i a la vila de Puigcerdà*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 107-128.

La documentació dels segles altomedievals ja publicada sobretot per Ramon d'Abadal, Cebrià Baraut i Eduard Junyent és aci recordada i permet de resseguir els diversos ginyes hidràulics entorn Perpinyà (Canal Reial, molins, ús d'aigüa de reg), amb particular esment de la concessió del rei Sanç de Mallorca, 1318 (113-115), amb la constatació que la principal utilització de l'aigua era la de moure molins, concedida en establiment emfitèutic (117-118); al costat de l'Aravó en consten sis (119-120): hi ha sis croquis (122-125) i bibliografia (126-127). — J. P. E. [21.023]

André ESCARRÀ, *Le couvent des frères Prêcheurs de Perpignan*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 36 (2001 = *L'ordre des Prêcheurs et son histoire en France méridionale*), 99-122.

Les primeres pàgines (100-107) recorden les dates bàsiques d'aquell convent, des de la fundació per Jaume I el 1242-1245 fins al foc del 1558, que destruí l'arxiu i endanyà els murs; havia estat residència de reis, seu de capítols provincials i generals del'ordre, estada de sant Vicent Ferrer, sepultura de magnats. En un primer moment fora murs, des de mitjan segle XIV el convent fou integrat dins la muralla nova (102-103), en zona de menestrals i hortolans, dins el call jueu; les pàgines 107-114 ressegueixen les particularitats arquitectòniques de les construccions principals (església, claustre, sala capitular). La darrera secció és dedicada a l'art (115-120): construïda d'acord amb les normes primitives de l'orde dominicà, hereves de l'austeritat cistercenca, des del final del segle XIII assumí pautes diverses i, coincidint amb la millor època del regne de Mallorca, es reféu d'acord amb l'art mallorquí, amb decoració abundant i plural, ja poc dominicana; el conjunt resultà una «oeuvre à la fois sobre et majestueuse» (121). Hi ha catorze il·lustracions; les dades procedeixen de diverses edicions de fonts, com la *Marca hispanica* de Peïre de Marca, també de la *Història...* de Francisco Diago (Barcelona 1648) i del *Llibre dels miracles...* de Miquel Llot de Ribera (Perpinyà 1590). — J. P. E. [21.024]

Rafael CORNUDELLA, *El Mestre de la Llotja del Mar de Perpignan (àlies Mestre de Canapost; àlies Mestre de la Seu d'Urgell)*, dins «Locus Amoenus», VII (2004), 137-169.

Article d'història de l'art, en el qual l'autor pren posició decidida a favor de la unitat de pintor, per a alguns crítics bifurcat entre el Mestre de Canapost i el Mestre de la Seu d'Urgell; i si en el curs de l'exposició ja és citat algun fragment del *Dietari de la fidelíssima Vila de Puigcerdà*, de Joan Onofre d'Ortodó (141, nota 8), la referència a documentació antiga és bàsica en les dues darreres seccions, *Mestres anònims i pintors documentats: la batalla per les identitats* (159-165) i *Apèndix sobre les sarges de la Seu d'Urgell* (165-169): el tema central són aquestes sarges (reproducció: 166-167), la composició de les quals és datable de darrerries del segle XV, de retruc dels contractes de construcció dels orgues catedralicis tant de la Seu d'Urgell com de Girona els anys 1491-1495, d'on són transcrits paràgrafs sencers; l'autor seria Rafael Tamarro, canonge de Sant Joan de Perpinyà (160-161). — J. P. E. [21.025]

Sílvia GÓMEZ MESTRES, *Los procesos de arreglo en los Pirineos Orientales. Antropología e Historia*, dins «Initium», 11 (2006), 485-508.

«Las transacciones [és a dir, l'acord o pacte extrajudicial entre parts] han jugado un rol importante en el derecho penal catalán, que a pesar de los procesos de uniformación jurídica, a los que se sometió en sucesivas ocasiones por parte de Francia, hasta entrado el siglo XIX mantuvo el recurso a la transacción penal...» (485). No gaire després de la seva annexió a França, arribava amb l'Arrêt' del 1670 el primer intent d'uniformació jurídica dels Comtats catalans, que limitava la transacció a «aquellos crímenes que no merecían pena afflictiva o capital» (442);

havia nascut un problema legal, els juristes rossellonesos se n'ocuparen i el ms. 21 de l'ADPO ha conservat les observacions del conseller Noguera sobre el tema, ací resumides (493-495). El problema seguia viu fins ben entrat el segle XIX. — J. P. E. [21.026]

El manual de 1700 de Jaume Esteve, notari de Perpinyà, a cura de Joan PEYTAVÍ DEIXONA (Acta Notariorum Cataloniae, 15), Barcelona, Fundació Noguera 2004, 675 pp.

És ben sabut que el 1700 el rei de França obligava a redactar en francès els actes civils i administratius en els Comtats Catalans del Nord i el manual del notari perpinyanès Jaume Esteve i Lloran, de família de Prada de Conflent, és un document immediat de com aquell ,arrêt' fou complet. El manual es conserva a Perpinyà, ADPO, conté quatre-cents setanta-un documents (49-640), ací transcrits, entre els quals es troba l',arrêt' esmentat en traducció catalana; la rica documentació permet de prendre el pols a la vida de Perpinyà i de la comarca de Rosselló, seixanta anys després de l'ocupació francesa; l'editor ha estudiat la llengua del manual, il·lustrativa de la situació esmentada, a base dels gal·licismes que a l'hora d'escriure ja s'esmunyien en el text. — J. P. E. [21.027]

Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 d'octubre de 2004), a cura d'Albert BALCELLS i Josep MASSOT, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 56 pp.

Aprofitant l'avinentsa de la presència d'una representació de la Secció Històricoarqueològica de l'IEC a Perpinyà, foren recordats en breus resums alguns aspectes històrics dels Comtats, en concret Anscari Manuel Mundó, *La documentació de la Catalunya Nord anterior a l'any 1000. Catalunya Carolíngia. Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Cerdanya* (9-12: recensió de l'edició en dos volums, en les pàgines 542-546); Eva Serra Puig, *La representació de la Catalunya Nord a les institucions polítiques catalanes abans del'annexió a França* (13-19); Eulàlia Duran, *Corpus textual de la Catalunya Nord: catàleg d'impresos rossellonesos* (21-30); Xavier Barral i Altet, *Josep Puig i Cadafalch, els Pirineus i l'arqueologia monumental romànica de la Catalunya Nord* (31-44); Josep Massot i Muntaner, *Els erudits rossellonesos i l'Institut d'Estudis Catalans* (45-51); Francesc Fontbona, *Notes sobre les relacions artístiques modernes Catalunya Nord-Catalunya Sud* (53-56). — J. P. E. [21.028]

Mercè COMAS, *Un apunt sobre la literatura impresa a Perpinyà al primer terç del segle XVII*, dins «Randa», 57 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell, 3), 55-74.

L'autora proposa tres punts: visió global de la impremta a Perpinyà fins a la primera meitat del segle XVII (activitat discontinua i normalment d'una sola impremta, coronada amb el *Sumari...* d'Andreu Bosch: 55-59); edicions contemporànies de la impremta perpinyanesa i llur temàtica: ensenyament del llatí, història política del Rosselló, fulletons de fets concrets, disquisicions jurídiques, temes religiosos i pràctica de pietat: 59-67); i les justificacions de la llengua utilitzada, amb particular atenció a les que expliquen l'ús de la llengua catalana (67-69); al final hi ha relació cronològica de totes les obres impreses a Perpinyà en el primer terç del segle XVII (69-73) i bibliografia que s'hi refereix (73), amb sigles dels fons que n'han conservat exemplar (74). — J. P. E. [21.029]

Xavier ALLEPUZ MARZÀ, *Aprenents, oficials i mestres artesans a la Plana de l'Arc durant el segle XVIII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 219-230.

L'AHP provincial de Castelló de la Plana, *Protocols*, ha proporcionat vint-i-una actes d'afermament d'aprenents, un d'oficial i cinc de mestres per a les parròquies de Benlloc, Borriol, Cabanes i Vilafamés; la major part d'aprenents tiraven a espardenyers; el conjunt procedia

també de l'Alcalatén, de la Plana i del Maestrat; l'autor analitza allò que les actes diuen de les condicions sobretot laborals de cada categoria i de l'examen previ, com també dels materials consignats en inventaris d'obradors (220-226). Hi ha llista de les vint-i-set actes notariales implicades, amb la corresponent referència en l'esmentat arxiu (226-228) i llista alfabètica nominal dels afectats (228-230). — J. P. E. [21.030]

Josep M. GRAU PUJOL, Josep MORAN OCERINJAUREGUI, *Difusió de cognoms derivats de topònims de les Muntanyes de Prades a les terres de l'Ebre, País Valencià i Mallorca (segles XII-XX)*, dins *Poblet-Prades*, 357-366.

El DCVB i l'*Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines, els fogatges de les poblacions ja publicats o encara inèdits i els registres parroquials de les respectives poblacions de les Muntanyes de Prades hen estat la base per a trobar llurs topònims convertits en cognoms a les Terres de l'Ebre, a València i a Mallorca a partir de la reconquesta. Els topònims-cognom són: Albiol, Arbolí, Capafonts, Febró, Mont-ral, Mussara, Prades, Riba, Rojals, Siurana, Vallclara i Vilanova de Prades (358-363). Segons la recapitulació, tant com la presència dels dits topònims-cognoms és del 50 % a les terres de l'Ebre i del 66 % a València, baixa al 33 % a Mallorca (364). Hi ha bibliografia (365-366). — J. P. E. [21.031]

Josep M. GRAU I PUJOL, Valentí GUAL I VILÀ, *Notes documentals sobre la presència del llop a les Muntanyes de Prades i a la seva plana (Camp de Tarragona i Conca de Barberà) en els segles XVI-XVIII*, dins *Poblet-Prades*, 413-424.

Aplec de notícies proporcionades per l'actual Arxiu de Poblet, Armari III, Calaix 31, *Comptes del bosser 1589-1592*, on sovintegen les gratificacions per llops deixats morts a la porta del monestir i d'altres notícies sobre penes a caçadors furtius (416). També la Comuna del Camp retribuïa per llop eliminat, tal com consta a la Selva del Camp, Arxiu de la Comuna del Camp, registres 305-312 (417-418); també tenim la llista dels veïns de la Selva del Camp que declararen posseir arma el 2 de juny del 1704, de l'AHM, registre 2735 (419-421). — J. P. E. [21.032]

Ramon AMIGÓ ANGLÈS, *Presència de neveres (pous de neu) al Priorat*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», 60 (2005), 187-201.

En les presents pàgines l'autor estableix la llista tant de les poblacions, en les quals els possibles pous de neu no han deixat cap rastre (189-192), com d'aquells on n'ha estat trobat (193-200), i així recorda la documentació del segle XVIII que certifica la seva existència a Cornudella (193); també recorda la *Memòria de la neu portava Banús del pou de la Fatarella...*, relativa al Mas de Magrinyà, terme de Coldejou, pertanyent al segle XVIII, document de la Comunitat de Preveres de Reus (196); i sobretot documents diversos del mateix segle, que relacionen pous de neu amb la Carroixa de Scala Dei (198-199). Hi ha bibliografia (201). — J. P. E. [21.033]

Ramon PLANES I ALBETS, *L'orgue del monestir de Santa Clara de Puigcerdà encomanat a Celdoni Bordons (Solsona, 1637)*, dins «Ceritania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2005), 249-250.

La raguèlia solsonina dels Bordons entre mitjan segle XVI i XVII construïren orgues per a esglésies de la ciutat de València i per a un bon nombre de les de Catalunya, a les quals ara s'afegeix Puigcerdà. L'orgue fou encarregat per Joan Aranyes, mestre de capella de la Seu de Tortosa, i en el moment del conveni, l'orgue «ja està molt havant» (250). El conveni, del 7 setembre 1637, conservat a Solsona, AHC, *Protocols*, ací transcrit, precisa les característiques

musicals del nou instrument, el preu de setanta lliures i el termini d'acabament, per tot el 30 de novembre del mateix any. — J. P. E. [21.034

David BERNABÉ GIL, *El patrimonio de los marqueses de Rafal (1639-1736)*, dins *Señores y señoríos*, 253-304.

La documentació d'Oriola, ACat. i AHistòric, *Protocolos*, del Juzgado Privativo de Aguas del Azud de Alfaitamí, de Madrid, AHN, *Consejos*, lligalls diversos, i de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó* i els estudis precedents (254, nota 1), són a la base d'aquesta aportació sobre el patrimoni nobiliari dels dits marquesos, el 1638 condicionat a herència unitària (258-259), tot i que l'hereu disposés d'altres béns que els de la Casa, que en els anys considerats fou de poca capacitat procreadora, i així el patrimoni anà augmentant per successius matrimonis (261-264 i 273-274), del qual són analitzats els béns agrícoles (266-274), les propietats urbanes (274), el bestiar (275-277), els crèdits (278-280) i els grans blocs constitutius del marquesat de Rafal (281-286) i de la Puebla (286-292), als quals calia afegir quantitat de propietats útils en zona de reialenc (292-298); el conjunt de tots els béns és reduït a quadre sinòptic (298-299). És transcrit en apèndix el contracte d'establiment a una família de llauradors de Rafal el 1634, en valencià, d'Oriola, AH, *Protocolos* (300-304). — J. P. E. [21.035

Jordi MORELLÓ BAGET, Daniel PIÑOL ALABART, *La lluita per l'aigua a Reus. Abastament, gestió i conflictes fins a principis del segle XX*, Lleida, Pagès editors 2006, 536 pp.

El present llibre és encapçalat per una afirmació del consell municipal de Reus, del 1640: «...Atesa la esterilitat del temps en lo qual està posada de tanta secada...» (15: la present notícia és envoltada per una ,secada' no menys ,tanta', la de la primavera del 2008). El capítol inicial del llibre ens recorda la multiplicitat tant sincrònica com diacrònica del tema: sincrònica perquè abasta tot allò que és relacionat amb l'aigua: pluviometria escassa, necessitat d'assegurar-se aigua d'altres indrets, tècniques de transport, xarxes de distribució, conflictes de l'ús, recerca de solucions celestials; i diacrònica, per l'evolució de les possibilitats tècniques en el curs dels temps i sobretot per la possibilitat de coneixement proporcionada per la documentació i utilitzada en publicacions sobre el tema en els països catalans, en el Camp de Tarragona i a Reus (29-37; cf. 527-534), bàsicament a partir de la de l'AM de Reus, ara a l'AHC, primer només l'escrita damunt pergamí, des del 1297-1298 la notarial i del 1444 ençà els *Manuale de Consells*, amb ordinacions sobre ús d'aigües, i el *Llibre de la cadena*; sèries que segueixen en l'Edat Moderna, completades amb documentació municipal comptable (sèries d'albarans) i amb una font específicament reusenca, la de les mines d'aigua (46-50). A partir d'ací, trobem en dues àmplies seccions exposada la situació en els segles de la Baixa Edat Mitjana, els posteriors a la reconquesta (57-159) i, amb més detall, en els de l'Edat Moderna (163-292). L'assortiment d'aigua al Reus medieval depenia de l'aigua de l'Almoster (64-70) i finalment, a les acaballes de l'Edat Mitjana, hom arribava a les solucions pactades dels anys 1459 i 1480 (148-159); i així, a partir dels *Usatges*, que concedien l'ús de l'aigua a les poblacions, i de la seva concreció a Reus en les *Cartes de poblament* del 1183 i 1186, som conduïts als detalls de les formes de particions i d'utilització tant en el reg d'hortes, com en les primeres decisions oficials del consell municipal (la de la creació de l'ofici d'aiguader i les ordinacions més primerenques: 136-143); el segle XVI continuà els intents de la segona meitat del XV, encarregant a saurins el descobriment de noves deus d'aigua dins el terme (165-172); l'enduriment de les condicions de vida amb l'augment de la necessitat d'aigua de rec en el segle XVII obligà a estendre la recerca de nous cabals hídrics fora terme, amb les noves inversions en obra pública de conducció i els consegüents plets (177-207); de més a més, calgueren abeuradors per al bestiar i més aigua per a blanquers, saboners i paraires, i per als alambins de l'aiguardent (223-229); tot plegat enfortí la implicació del consell municipal en el control sobretot sanitari de l'aigua i en la seva finan-

ciació (231-281). L'aportació del segle XVIII fou sobretot urbanística: fou coberta la pràctica totalitat dels recs i multiplicades les fonts públiques (285-292). L'apèndix documental aplega catorze peces, datades entre el 1298 i els darrers anys del s. XVIII (473-506). La bibliografia ja ha estat indicada. — J. P. E. [21.036]

Carlos RIZOS JIMÉNEZ, *Nombres de aldea en la baja Ribagorza occidental: estudio histórico-lingüístico*, dins «Alazet. Revista de Filología», 11 (1999 [2000]), 47-71.

Són ací, 'aldea' les unitats menors de població, algunes de les quals han seguit habitades fins fa ben poc; de cada un dels seus topònims (d',Aldea' a ,Villagarda'), col·locats dins el sistema lingüístic català i estudiats filològicament quant a la seva procedència, n'és donat al començament del respectiu apartat, amb el màxim de fidelitat literal, el fragment o fragments documental(s) dels segles medievals o moderns, on consta el dit topònim. Hi ha bibliografia (69-71). — J. P. E. [21.037]

Eugeni PEREA SIMÓN, *Onomàstica de Riudoms* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, XI), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 460 pp.

[En relació amb aquest llibre, cal tenir present que d'acord amb el títol, no es limita a aplegar la toponímia d'aquell terme, ans s'estén a tota l'onomàstica, incloent noms, cognoms i malnoms documentats de les persones riudomenques]. Els noms anteriors al segle XIX són coneguts gràcies a la seva compareixença en documentació d'aquells segles, degudament sistematitzada, com també ho són els arxius que la conserven (destaquen l'AM i l'AP de la vila, aquest conservat a l'AHA de Tarragona, amb registres notariais de la parròquia des del 1447), en les pàgines 61-68. El cos de l'obra consisteix en la llista alfabètica dels noms (*abadia* fins a *Zum-zum, el mas del*), després de cada un dels quals és (o són) transcrita la frase (o frases) dins la qual (o les quals) el dit nom és documentat, normalment durant els segles de l'Edat Moderna; en alguns casos entre el nom i la frase documental hi ha notícies sobre la ubicació i les modificacions en el curs del temps (71-457). Hi ha bibliografia (68-70) i cinc plànols, quatre del terme municipal i un dels carrers de la vila (entre les pàgines 70 i 71). — J. P. E. [21.038]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Notes d'arxiu sobre els Armengol, barons de Rocafort de Queralt*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 24 (2006), 110-116.

Aplec de notícies dels segles XVI-XVIII relatives a membres de la dita família, trobades en els arxius de Tarragona, Catedral i Històric, de Montblanc i de Valls, AHC, i de Barcelona, AREial (ACA); la majoria corresponen a activitats econòmiques, com venda o arrendament de drets senyoriais, i a moments biogràfics, com capítols matrimonials, testaments i sepultures, o a fets de la Guerra dels Segadors. — J. P. E. [21.039]

Julien LIGAUD, *Être peintre en Roussillon à l'époque moderne (1650-1730)*, dins «Domitia», 4 (2003), 47-56.

Julien LIGAUD, *La polychronie baroque en Roussillon*, dins «Locus Amoenus», 7 (2004), 226-236.

A Perpinyà des del 1560 els dauradors formaven gremi amb els argenters; el 1698 era prohibit de practicar simultàniament els oficis de pintor i de daurador; la formació era gremial, d'aprenentatge sota mestre, fins que al final l'aprenent presentava una obra de mestre feta per ell. L'ADPO, 4E 52-58 i d'altres sèries, conserva la documentació relativa als dauradors que treballaven al Rosselló; la major part eren indígenes, però set eren de les comarques veïnes al Rosselló del Principat de Catalunya (227: taula); tot un apartat és dedicat a individuar eines i estris de treball, en particular els dels dauradors de retaules (228-230, i 231: taula). La tercera part

exposa l'activitat, en la qual l'autor distingeix l'encàrrec, les etapes de la feina i el cobrament; l'emplejar hauria estat una feina complementària, com el daurat dels marcs (aquest documentat a Ribestaltés, AP, *Llibreta de la confraria de la Sang*) (230-236). — J. P. E. [21.040-21.041]

Josep MASSOT I MUNTANER, *Els erudits rossellonesos i l'Institut d'Estudis Catalans*, dins *Sessió de la Secció Històrico-Arqueològica a Perpinyà (20 d'octubre 2004)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2005, 45-51.

Des del primer moment de l'IEC hi hagué relació ben viva amb Puigcerdà a través del director de l'ADPO, Jean Auguste Brutails; després, durant anys hi hagué nomenaments de membres corresponents, i en els darrers decennis ja han esdevingut numeraris. — J. P. E. [21.042]

Christian GUILLERÉ, Anthony PINTO, *Le port de Sant Feliu de Guíxols et l'expansion catalane (1340-fin du XV siècle)*, dins «XVIII Congrès Corona». II, 1233-1248.

Exposició definida com a ,rapide survol' (1243). Les primeres pàgines indiquen les dificultats amb què topa una història del dit port, no essent la menor la dispersió de documents en els arxius de les ciutats de la Mediterrània (1233-1235); i així, els autors es limiten a presentar les persones dels mariners i la construcció naval, temes que porten als tipus de navegació. El 62 % dels oficis guixolencs coneguts pel fogatge del 1360 pertanyen a gent de mar, començant pels patrons de naus, i a d'altres oficis de marineria i alguns són coneguts com a víctimes de corsaris, esclaus inclosos (1236-1238). En dressana o en la platja, la construcció de naus, privades o reials, era contínua (1238-1239); eren naus de vela, en general per a cabotatge, però podien fer travesses llunyanes amb tota sort de mercaderies, sobretot gra (1239-1241). La construcció contínua de naus era senyal de la vigoria del conjunt; els vaixells augmentaven en tonatge i encarien de preu. La base documental és l'ACA, *Batllia general* i Girona, AH, *Notaris. Sant Feliu de Guíxols*. — J. P. E. [21.043]

Ildefonso FERRERES ALEU, *Historia de la villa de San Mateo* [Edició de Tomàs SEGARRA ARNAU] (Història i Documents), Castelló, Diputació 2006, 224 pp.

Aquesta història hauria estat escrita el 1836, però entra en la present secció perquè, tal com diu el mateix autor, ha estat escrita a base de les informacions proporcionades pels historiògrafs valencians entre Vicià i Cabanilles, citats constantment, i de les ,escrituras antiguas' i ,algunos archivos' (20); per això, es distancia clarament dels orígens heroics d'alguna població valenciana (24). Alguns capítols tenen particular relació amb el present anuari, com el terç, sobre *Situación de San Mateo y número de vecinos*, pel seu interès demogràfic (33-36), el sisè *Gobierno y privilegios de San Mateo*, perquè darrere ell hi deu haver alguna o algunes *Ordinacions* antigues (45-51), l'onzè, *Escritores hijos de San Mateo*, perquè informa de les publicacions de l'humanista Pere Jaume Esteve, de Bartomeu Cucala i el seu *Baculus pastoralis*, del gramàtic Francesc Gavaldà, comentador de la *Gramàtica* d'En Torrella, de Narcís d'Arano i Oñate, «curioso observador de la propiedad de la lengua lemosina», traductor d'Ausiàs Marc «en octavas rimas castellanas», de fra Francesc Crespí de Valldaura, bisbe de Vic, mort el 1662, del també gramàtic i humanista Miquel Grifolla i Giner, entre els títols del qual hi ha la *Diaria y verídica relación de lo ocurrido en los asedios de la villa de San Mateo... en los años 1649, 1705 y 1706* (67-75), el tretzè, *San Vicente Ferrer viene a San Mateo* (81-82); i notícia de l'antic arxiu parroquial, del 1580 ençà, amb transcripció de les tres primeres anotacions de baptisme, matrimoni i sepultura (88); i els tres capítols 23-25 dedicats a les tres guerres i setges: *Guerra de Germania y primer sitio de San Mateo* (151-156), *Guerra con la Francia y segundo sitio de San Mateo* (157-158) i *Guerra de Sucesión y tercer sitio de San Mateo* (159-163). Hi havia memòria col·lectiva dels darrers actes del Cisma d'Occident (59-62). — J. P. E. [21.044]

Montserrat OBIOLS BOU, *El monacat femení a la Catalunya medieval. Santa Maria de Valldaura (1241-1399)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006), 177-198.

Resum de la tesi doctoral de l'autora, consagrada a descriure la història del monestir cistercenc de Valldaura, que ella ha pogut reconstruir mitjançant l'anàlisi dels cent setanta documents de la casa conservats avui a Madrid, AHN i d'altres documents de l'ACA, de l'ASVaticà i d'altres arxius eclesiàstics i civils. Exposada la hipòtesi de treball, l'autora esbrina els punts tractats en la tesi: la relació entre la vida eremítica i les petites comunitats monàstiques, especialment cistercenques; els orígens del monestir de Santa Maria de Valldaura (1241-1399); la crisi, ruptura i divisió del monestir i de la comunitat; i la clausura, vista com a violència de poder, de dret i de gènere. — J. de P. [21.045]

Albert VENTURA RIUS, *El testamento de D. Pedro Miralles ,el Antiquo' (1550-1627) fundador del Colegio de Jesuitas de Segorbe y otras instituciones en Caudiel*, dins «Anales Valentinos», 63 (2006), 123-141.

El testament, datat el 14 IV 1626, és ací transcrit de València, ARV, *Processos*, I/P, 1419 (131-140); nat a Bejís, emigrat a Amèrica, d'on tornà molt ric, rebé títol de cavaller i dels seus béns sorgiren a Caudiel un col·legi d'Agustins Descalços i el de Jesuïtes de Sogorb, amb les condicions ací descrites (128-130). — J. P. E. [21.046]

Mª Cristina FORNS DE RIVERA, *Pere Guarda i Martí, estirp d'una nissaga de notaris de la Seu d'Urgell (1720-1776)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 217-274.

A base d'arxius diversos (Seu d'Urgell, ADiocesà, *Sanaiija*, i AM; Lleida, AHProvincial; Barcelona, ACA, *Notaris*; i AHPB; i Andorra, Arxiu Nacional), i després de pàgines dedicades a la Seu d'Urgell a començament del XVIII (221-223), trobem el desplegament d'algun dels quinze fills de Jaume Guarda i Margarida Martí (218-219), en concret del futur notari, Pere, nat el 1720, segurament estudiant de gramàtica (llatina) a la Seu, aprenent de notari a Barcelona durant vuit anys; el 1744 ja ho era i el 1745 encetava el seu primer manual (224-227); casat, les seves relacions familiars s'ampliaren, i parà casa, la distribució de la qual és coneguda per l'inventari de béns, on consten els seus llibres (233-238); vidu, contragué segones nocces (240-241); la seva activitat notarial és descrita en general (242-245), després més en particular: les famílies-clients (245-248), els eclesiàstics (249-251: amb notícia de la biblioteca particular del bisbe, Francisco Fernández de Xàtiva, llegada al seu nebot (249-251), la casa de la ciutat (252-253), la duana i l'exèrcit (253-256), els clients de pagès, visites incloses (254-259), i Andorra (262-264); entre els protocols s'esmunyí part d'un quadern de comptes del 1770, reduït a quadre (259-262 i 271-273); no sembla que incidís en la política municipal, tot i que, per notari, tenia el càrrec de regidor terç (264-266); amb els companys notaris la relació fou la normal (267-270). Hi ha arbre genalògic, també de les raguèlies notariales emparentades (274). — J. P. E. [21.047]

Ramon PLANES I ALBETS, *Les ordinacions de la Confraria de Sant Sebastià de Solsona i els esquellots (1606)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 523-525.

A les *Ordinacions de la Confraria de Sant Sebastià* de Cardona s'afegeixen ara les de Solsona, de l'AD, *Confraria de Sant Sebastià*, 38, ací transcrites (524-525). Era una forma d'enquadrar dins l'autoritat municipal els moments de gatzara, assegurant que també aleshores totes les actuacions es trobaven sota control: per això també portava el nom d'«Abadia del Mal Govern» i, segons les ordinacions, regulaven, entre d'altres punts, «moltes coses de burla... y altres

demés coses de burla», i explícitament els esquellots, que hom procurava de transformar en un «pagament de cinc sous a la [dita] confraria». — J. P. E. [21.048]

Vicent GIMENO I ESTORNELL, *Notícies per a la història de la vila i parròquia de Suera. Amb la col·laboració de Josep Martí i Montoliu*, Castelló, Diputació 2006, 458 pp.

Només d'encetar la lectura del llibre, sabem que Suera es troba «al peu de la Serra d'Espadà» (20) i això evoca una de les darreres accions bèl·liques dels sarraïns en el Regne de València; després ens serà explicada amb detall (47-50), però de moment ja sabem que som en zona, que durant segles serà de dues religions; sense que es modifiqués la població sarraïna d'abans de la conquesta, el 1259, Jaume I donava la baronia del ‚castrum et villam de Suera‘ amb els de Fanzara, al seu fill Pere d'Ayerbe (41-56), i lògicament el 1609 seria afectada per l'expulsió definitiva dels moriscs (66-68), i poc després rebria nova *Carta de població* per a nous repobladors cristians donada pel duc de Sogorb el 1612 (69-73). La secció del llibre dedicada a la parròquia (103-164) resulta més informada sobre la situació de l'Església en la zona, car a darreries del segle XIV, hi hagué un intent d'Ènec de Vallterra, bisbe de Sogorb, de fer agregar aquestes terres al seu bisbat (121-122), però la parròquia cristiana no fou establerta fins al 1602 (126-129) i no deuria funcionar normalment fins entorn el 1620, que és quan començava la documentació parroquial, segons inventari del 1896 (139: fou cremada el 1936); el 1661 sorgia la primera confraria, la del Roser, a la qual se sumarien d'altres fins a darreries del segle XVIII (140-164). Ultra els copiats en el curs del llibre, tenim un apèndix amb catorze documents, dels anys 1342-1612, en les pàgines 431-448. — J. P. E. [21.049]

Joan TRES, *Joaquim Vilardebò, un metge originari de Tagamanent amb afeccions literàries*, dins «Monografies del Montseny», 20 (2005), 101-124.

Aquestes pàgines presenten les de Joaquim Vilardebò, *Mas Vilardebò de Tagamanent. Copiat dels apuntaments i records de Joaquim Vilardebò i Cortès, aleshores a Barcelona, a 28 de febrer de 1889*, texts conservats en una llibreta, la localització arxivística de la qual no és indicada. La part terça dels dits apuntaments és una genealogia del Mas Vilardebò (113: fotogr.), que comença l'any 1200 (103), fa referència a l'arxiu del mas i als documents que hi són aplegats, començant per un acte d'establiment del 1200, conservats des d'ençà, i font de la reconstrucció genealògica dels Vilardebò (109-110) i d'algun dels episodis de la raguèlia fins a la Guerra del Francès (111-112). — J. P. E. [21.050]

Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona (Addenda sisena)*, dins «Acta Numismàtica», 36 (2006), 19-29.

L'edició bàsica, en referència a la qual aquestes pàgines són un ‚addendum‘, és del 1994: ara dóna variants en monedes romanes de llegenda ibèrica (19-20) o en monedes de Tiberi, Galba i Vitel·li, s. I pC (20-22); les noves dades són sintetitzades en el catàleg final (23-29). Hi ha reproducció fotogràfica de les dues cares de les monedes. — J. P. E. [21.051]

Maria RECASENS I ROVIRA, *La Comuna del Camp a l'Edat Mitjana*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal de l'Alt Camp. Valls (Alt Camp)», VI/8 (gener 2007), 9-20.

La Comuna del Camp de Tarragona és una institució «singular, única, i avançada al seu temps, i democràtica» (9), tal com afirma l'autora, que en aquestes pàgines ens proporciona resum dels documents fundacionals, en particular de la sentència del metropolità infant Joan d' Aragó del 1330, donant valor jurídic a les decisions de la Comuna del Camp de Tarragona

quant a la distribució d'imposicions del baró-arquebisbe o del rei i a la participació en la defensa de la terra tant contra corsaris com en casos de guerra. Ací són recordats els moments més importants en l'actuació de la Comuna, suprimida per la *Nova Planta* de Felip V, i la participació de Valls en les activitats conjuntes. — J. P. E. [21.052]

Ramon MIRÓ BALDRICH, *Festes barroques a Tàrrrega els anys 1618 i 1619*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 175-202.

Les festes barroques targarines dels anys 1618 i 1619 foren dues, la de la ,sortija' el primer any i la de la Puríssima Concepció de la Mare de Déu, el segon, que han resultat reflectides en l'AHC de Tàrrrega, *Fons Municipal*: el notari del consell municipal, Pere Llorenç Rabassa, deixà descripció detallada de la primera en el *Llibre en lo qual estan continuades algunes actes y memòries de la vila de Tàrrrega...*, festa reduïda a quadre sinòptic de participants (184) i text transcrit (193-195); la festassa de la Concepció, fou l'anella targarina de la celebració peninsular de la decisió de Pau V, prohibint afirmacions contràries a la doctrina de la Puríssima Concepció de Maria: durà quatre dies el juny del 1619 i en resta descripció, aquesta vegada anònima en el mateix fons, *Llibre de capitulacions*, transcrita completa (196-201); l'autor subratlla la participació també de la noblesa en una festa popular i el caràcter barroc en la totalitat i en la desmesura de la celebració; són també transcrits els comptes de cada una de les dues festes (195-196 i 201-202). — J. P. E. [21.053]

Sílvia CANALDA I LLOBET, *El grabado internacional en la génesis del programa iconográfico de San Francisco de Asís en Terrassa (Barcelona)*, dins *Verum, pulchrum, bonum*. «Miscellanea di studi offerti a Servus Gieben in occasione del suo 80° compleanno», a cura de Yoannes TEKLEMARIAM, Roma, Edizioni Collegio San Lorenzo da Brindisi (Istituto Storico dei Capuccini) 2006, 693-718.

Sílvia CANALDA I LLOBET, *Humildad, penitencia y éxtasis: la exaltación del ideario de la recolección franciscana en la decoración del claustro del antiguo convento de Terrassa*, dins *Congreso franciscanismo*, 949-965.

[Cf. ATCA, XXV (2006), 740, núm. 19.173]. Tal com diu el títol, aquestes pàgines es fixen sobretot en les representacions que serviren de model a l'enrajolada del convent de Terrassa.

El segon títol, recordades les vicissituds fundacionals de la casa a primeria del segle XVII, es fixa en la característica d'una casa de recol·lecció franciscana i, encara que no n'és localitzat l'inventari de biblioteca, és sabut que les dites cases s'alimentaven de la *Legenda Maior* de sant Bonaventura i del *De conformitate vitae Christi* de Bartomeu de Pisa (956-957), que, com les rajoles de Terrassa, insisteixen en la humilitat extrema de sant Francesc d'Assís en fer-se trepitjar pels seus ,fratres', també en la senzillesa, en la penitència i en la pobresa com a passes vers la contemplació (960-962). Hi ha cinc fotografies de reproduccions (963-965). — J. P. E. [21.054-21.055]

Joan IVARS CERVERA, *Els noms de lloc i de persona del municipi de Teulada*. Pròleg del dr. Jaume COLOMINA (Premi d'Investigació Vila de Teulada, XIII), Teulada, Ajuntament i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta 2006, 472 pp.

Els dos arxius de la població (AM i AP), els provincials i municipals veïns (Dénia, AM; Alacant, AHP i ADiputació), els de València (ARV i ACol·legi Patriarca), de Madrid (Servicio Histórico Militar), de Simancas, AG, i de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*) han proporcionat la primera matèria de l'onomàstica de Teulada, (441-444), notícies completades amb àmplia bibliografia (433-440), ací agrupada per capítols de toponímia urbana de Teulada (25-106) i de Moraira (108-128), i de toponímia rural, sempre il·lustrada amb frases textuais tre-

tes de documentació antiga, on figura cada antropònim o topònim (123-397). Segueix el recompte d'antropònims per segles, del XIV ençà (332-343; en particular 351-366); també hi ha llista de topònims per segles (375-378). — J. P. E. [21.056]

M. Teresa SAUCO ÀLVAREZ, Susana LOZANO GRACIA, *El puerto de Tortosa: lugar de convergencia de mercaderes mediterráneos según los protocolos notariales tortosinos (siglo XV)*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1249-1268.

La documentació de Tortosa, AHCTerres de l'Ebre, *Notaries. Bernat Vicent*, i de Saragossa, AHProtocolos, informa de transaccions mercantívoles, en particular de protestes i de reclamacions, i així tenim llista de persones implicades en protestes entre 1438 i 1461 (1254-1258) i dates de protestes i mercaderia implicada entre 1438 i 1461 (1259), sobretot llana i pells (1262). Documents d'un protest del 1455 són transcrits de la documentació de Bernat Vicent (1262-1266). — J. P. E. [21.057]

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *El faristol del cor de la catedral de Tortosa*, dins «Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense», Època VI/27 (2005), 251-262.

Les pàgines inicials informen sobre la construcció del cadiram del cor de la Seu de Tortosa a darreries del segle XVI i sobre l'entallador Gabriel Domènech, en l'AHCTerres de l'Ebre, *Fons notarial*, documentat per altres obres en fusta; finalment és presentat i transcrit el contracte per a la construcció del faristol i d'unes banquetes, de Tortosa, ACap, *Actes capitulars* 22 (257-259). Hi ha notícia d'haver-se salvat algun fragment del dit faristol i sis reproduccions fotogràfiques (260-262). — J. P. E. [21.058]

Joan YEGUAS I GASSÓ, *Escultura al Pla d'Urgell entre 1500 i 1640. Notes d'arquitectura*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 145-174.

Aplec de notes entorn de deu obres pertanyents a l'època del Renaixement en la comarca indicada en el títol, ubicades en les viles de Mollerussa, Castellnou de Seana, Palau d'Anglesola, Linyola, Barbens, Miralcamp i Vila-sana, relatives a creus de terme, façanes i portallades, capelles, un retaule i una imatge. Són indicats en cada cas els fons documentals que informen de llur construcció i la bibliografia que els ha estat dedicada. Tarragona, AHA, *Arbeca. Notaris*; Poblet, Arxiu Medinaceli; Cervera, AHC, *Tàrrrega. Notaris*; i Solsona, AHD, *Palau d'Anglesola. Notaris*; també és transcrita alguna inscripció, com la de la Creu de Terme de Castellnou de Seana (Carrer d'Amunt) (160). Hi ha cinquanta-dues fotografies i, al final, transcripció d'una capitulació per a Linyola i un rebut d'obres pagades al Palau d'Anglesola (174). — J. P. E. [21.059]

Maria GARGANTÉ LLANES, *L'arquitectura de les cases consistorials urgellenques d'època moderna (s. XVII-XVIII): influències i invariants*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 203-224.

Els primers edificis municipals són italians, d'on vingué a Catalunya en els segles XIV i XV l'impuls de construir-ne, i on la duplicat església-castell derivà en la d'església-casa de la vila. Les pàgines centrals de l'article, basades en documentació dels AHC de Cervera, Tàrrrega i Balaguer, de Solsona, AD, resumeixen allò que coneixem dels treballs i dels mestres d'obres de la Paeria de Tàrrrega (209-212), de la Casa de la Vila d'Agramunt (212-216) i de la d'el Talladell (217-218); s'acaben amb algunes consideracions sobre les cases senyoriales que esdevingueren consistorials (218-220). L'estudi és completat amb nombre de fotografies. En apèndix són transcrits tres contractes: de la Casa de la vila i de la casa senyorial Siscar, d'Agramunt,

de l'AHC de Balaguer, i de la Casa de la vila d'el Talladell, de l'AHC de Tàrrrega (221-224). — J. P. E. [21.060]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre tres retaules urgellens (1700-1794)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 235-243.

Continuant les seves publicacions de documents sobre retaules urgellens (237, nota 7), l'autor n'afegeix ara sis, tots de Cervera, AHC, *Fons notarial* de Cervera, Tàrrrega i Bellpuig, respectivament. Els quatre primers són encàrrec i èpoques de pagament del retaule del Sant Crist (parròquia de Bellpuig), el cinquè és l'encàrrec del de sant Joan Baptista per a l'altar major del Poal; i el sisè és el contracte per al retaule de l'església d'Utxafava (ara, Vila-sana), [en el qual no figura quin sant o misteri s'hi ha de representar]. Els sis documents són publicats ací (238-243); només el darrer, del 1794, és escrit en llengua castellana. — J. P. E. [21.061]

Mª Luisa CABANES CATALÀ, *La delimitación geográfica eclesiástica del Reino de Valencia: la repoblación y las restauraciones de diócesis*, dins «Memoria Ecclesiae», XXVIII (2006), 451-471.

«...estado de la cuestión de los estudios sobre las tres diócesis valencianas, en función de los trabajos ya realizados...» (451), treballs que es basen en la delimitació de les províncies romanes i en la documentació visigòtica (subscripcions de concilis) i del temps de la reconquesta. Trobem aplecs de dades sobre els bisbats visigòtics de Xàtiva, de Dénia, d'Elx i de l'èfimer d'Elo/Elda (452-455). Ja en els segles de la restauració, l'autora informa de les lluites polítiques i eclesiàstiques entorn el bisbat d'Albarrassí-Sogorb (pertanyença a la Corona de Castella i a la província eclesiàstica de Toledo?), fins a la separació dels dos bisbats el 1577, definitivament tots dos en províncies eclesiàstiques de la Corona catalanoaragonesa, Saragossa i València (456-458). No fou menor la lluita per l'adscripció de València a una de les dues metròpolis, davant la decisió inflexible de Jaume I a favor de Tarragona, totalment d'acord amb la història, car «la línia del Júcar... dividía el conventus jurídico Tarraconense y Cartaginense, y luego fue asimismo frontera entre las provincias del mismo nombre» (452-453): [i després entre Tarragona i Toledo, successora de Cartagena i entre Cartagena i València, successora de Tarragona en la frontera ,dellà Xixonar'] (458-463). No menys polèmica i remoguda fou l'elevació d'Oriola a capital de bisbat entre les dues corones i ja de forma directa entre Oriola i Cartagena/Múrcia entre els segles XIV-XVI, fins que el 1564 Pius IV i Felip II tallaren les batusses confirmant el bisbat d'Oriola (464-470). — J. P. E. [21.062]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *La política d'establiment i construcció de molins al Regne de València durant el regnat de Jaume II*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2172-2204.

D'aquestes pàgines en resulta «una clara acceleració quant a la política de la monarquia sobre concessions i nous establiments de molins... especialment a la comarca de l'Horta» (2177), paral·lela a la de Mallorca, coincident, però diversa de la d'Aragó i de Catalunya (2178). El pas del segle XIII al XIV fou de creixement demogràfic i del nombre de molins, pendants sempre de la concessió d'aigua pel rei o pel baró (2179-2180); són coneguts els de concessió reial per la documentació d'ACA, *Canç., reg.*, on l'autor ha descobert 140 documents (2181-2183), sis per a Castelló i Elx (2185). La gran majoria eren fariners, alguns arrossers o batans, essent normalment explícit en la concessió el permís per a l'arròs i batans (2188); també era normal que fossin de roda o rodet horitzontal, accionats per aigua corrent o embassada (2190); a Peníscola en fou concedit un de vent (2191); era obligat moldre en el molí del propi terme (2193); les concessions reials anaven a ciutadans de València o a servidors de la casa reial (2194); els concessionaris eren els titolars del molí, però el podien llogar, sotsestablir o explotar en societat (2195). Són transcrites d'ACA cinc mostres de concessió diversa (2197-2202). — J. P. E. [21.063]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Les terres meridionals del País Valencià després de l'annexió (1304): la població, l'organització del territori i de l'economia*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2041-2059.

Les seves quatre comarques tenien població cristiana i sarraïna; les poblacions principals eren de cristians (uns 8000), els poblets de sarraïns (uns 7.500); el conjunt formava la part del País Valencià ,dellà Xixona'; les poblacions de cristians anaren rebent l'estructura jurídica i la moneda de les del Regne de València, amb inseparabilitat de la Corona (2045-2048); reberen franquícia de tributs onerosos per al mercadeig (lleuda, peatge, pesatge...); l'economia de les viles fou estimulada amb fires i mercats i amb la protecció de produccions específiques, com les de vi o de gra, amb els consegüents permisos de tretes; en indústria, prenia volada el teixit i el tint i la seva comercialització a través de Mallorca (2051-2054); l'aplicació de marques en comerç estranger eren particularment difícils (2049-2051). Les dades precedeixen d'ACA, *Canc.*, *reg.* i d'estudis tant de l'autora com d'altri. — J. P. E. [21.064

Antonio José MIRA JODAR, *Circuitos marítimos de intercambio y comandas mercantiles en Valencia durante la primera mitad del siglo XIV*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1369-1393.

Trobats en protocols de nou notaris del'ARV (1388, nota 2), l'autor estudia cent seixanta-set comandes mercantils i redueix a quadres el resultat de l'estudi: de socis col·laboradors i d'inversors (1370), d'origen autòcton o foraster dels dits socis (1372), de categoria socioprofessional dels socis regnicòls (1373), de comandes i/o d'operacions mercantils (1376), de localització econòmica de les comandes valencianes (1377) i dels llocs de sortida de les dites comandes (1378). En apèndix, de més a més, les dades són reduïdes a tretze nous quadres (1383-1388). — J. P. E. [21.065

M. Eugenia CADEDDU, M. Rosa MUÑOZ POMER, Vicent PONS ALÓS, Mateu RODRIGO LIZONDO, *Valencianos en la conquista de Cerdeña a través de un registro de Lletres del Justicia civil de Valencia (1322-1323)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 225-250.

L'ARV, *Justícia civil. Lletres*, 10, del març al desembre 1323, certifica que 248 acordats a l'estol reial destinat a Cerdenya, la immensa majoria dels quals eren valencians, havien presentada al Justícia civil de València la corresponent lletra reial d'allongament o allargament de deutes, certificant que el portador s'havia inscrit en la taula d'acordament per al dit estol reial, cosa que li permetia d'ajornar legalment el retorn d'un deute (226-227); hi ha llista nominal dels deutors interessats (234-241) i en apèndix quatre mostres de documentació corresponent (241-246). — J. P. E. [21.066

Josefina MUTGÉ VIVES, *Contribució de València a la guerra catalanogenovesa de 1330 a 1335*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 309-326.

Aquella guerra afectava sobretot Barcelona perquè dificultava el mercadeig per mar; per això, l'autora es basa en l'AHCB, *Consell de Cent. Llibres del consell*, 11. El setembre del 1330 es comença de preparar l'estol barceloní, cosa que desembocà en les primeres ,imposicions municipals' (311); en començar el 1331 hi hagué acord de col·laboració entre Barcelona i València; a partir d'ací, els esdeveniments són resumits any per any: armament de galeres, rutes de control per la Mediterrània contra genovesos i granadins, aliats, segrest de vaixells catalans portant gra de Sicília (Mal Any Primer) i fortes pèrdues catalanes per atacs genovesos. — J. P. E. [21.067

José BORDES GARCÍA, *Producción y comercio textil en la Valencia bajomedieval (1350-1450)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 957-974.

L'ARV, *Justícia de 300 sous* i *Prot. notariats*, l'AMV, *Manuale de consells*, i l'ACol·legi Patriarca, *Prot. not.*, han proporcionat la documentació que permet d'analitzar la producció de drap valencià i de veure el trànsit de l'autarquia a la integració de mercats, la mercantilització del producte i l'extensió de la manufactura, temes sobre els quals la ciutat promulgà normes, conegudes en els *Manuale de consells*, acceptant, d'una banda, utilitatge tèxtil estranger, però, imponent, de l'altra, garanties de producció, a fi que el drap fabricat a València tingués la qualitat exigible, com l'examen previ al mestratge i el marcatge de les peces amb l'escut de la ciutat, fabricades en obradors d'artesans independents, entorn als quals hom discuteix si ja hi actuà un primer capitalisme (958-964). La segona part aplega notícies de fonts diverses sobre l'activitat mercantil drapera de tota mena de protagonistes valencians, forasters i estrangers, de manera que «el control del proceso productivo textil y la comercialización de la pañería por parte del grupo de los pelaires nunca fue total» (966). — J. P. E. [21.068]

Vicente GRAULLERA SANZ, *Los abogados de la ciudad de Valencia*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 551-567.

Els primers anys després de la conquesta el consell de la ciutat tenia advocats 'ad casum'; a mitjan segle XIV el consell necessitava advocats d'ofici amb estudis universitaris de (quiscun) dret; l'autor en ressegueix la trajectòria fins a les Germanies (553), a base de València, AMV, *Manuale de consells*, d'on són assenyalades les decisions fins al 1418 (554-557); a mitjan segle XIV els advocats del Consell eren quatre, cada any renovables de dos en dos; segueix l'enumeració dels afers sobre els quals el Consell demanava informe jurídic (557-562); al final hi ha llista cronològica dels advocats de la Ciutat de València, 1299-1522 (563-564). — J. P. E. [21.069]

Jill R. WEBSTER, *Efímera valenciana. Notes sobre homes distingits de la València Medieval*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1767-1775.

A base de València, ACat. *Pergamins*, i ARV, *Fons notarial*, l'autora dona a conèixer alguns detalls relatius a frares mendicants, a pintors i a relligadors de llibres, alguns d'ells conversos: Simó de Carcassona i Simó de Taraçona (1771). Quant a pintors, és transcrit [d'on?] un document, pel qual Jaume Çareal, pintor de Morella, es llogava per mosso al també pintor Pere Nicolau el 1402 (1774). — J. P. E. [21.070]

Paula NAVÍO LATORRE, *Armamento de naves en Valencia a principios del siglo XV*. dins «XVIII Congrès Corona», I, 975-984.

Informació i anàlisi de les actuacions, a càrrec de la ciutat de València, en la preparació d'una nau per a la lluita contra accions corsàries sofertes per mercaders valencians entorn Cartagena, a base del registre de l'ARV, *Prot. not.*, 697, del 1421, ací resumit (977-979); les pàgines següents contenen relació diària de compres de material divers (980), d'objectes bèl·lics (981) i de queviures i estris de cuina (982). — J. P. E. [21.071]

Fancisco Javier MARZAL PALACIOS, *El colectivo esclavo presente en la ciudad de Valencia en la década de 1430 (procedencia, sexo y edad)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1439-1457.

De les dades proporcionades pels documents notariats contemporanis de l'ARV, *Protocolos*, l'autor en recull les informacions relatives a la procedència (1440-1443), al sexe (1443-1444) i a l'edat (1445-1446) dels esclaus documentats durant aquells anys en la ciutat de València, en què és nova i notable la presència de negres subsaharians, al costat dels tàrtars orientals i dels sarraïns; també que el comerç era en mans de catalans i de venecians i que els esclaus arribaven a València des de Mallorca o de Barcelona. — J. P. E. [21.072]

Antoni AURA GÓMEZ, *Los mercaderes catalanes en la ciudad de Valencia durante la Guerra Civil del Principado*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1115-1127.

La documentació de València, ARV, *Batllia general. Lletres i privilegis i Governació*, de l'AM, *Lletres missives i Aveïnaments*, i de l'APatriarca, *Protocolos*, unida a la de Barcelona, AHCB, *Protocolos*, permet de constatar que la Guerra de Catalunya contra Joan II provocà un desplaçament de mercaders barcelonins a València i d'algun a Perpinyà, però, acabada la guerra tot s'hauria normalitzat ràpidament. L'escorcoll de la documentació notarial dels anys 1458-1472 ha permès a l'autor de conèixer 238 mercaders catalans a València i tres canviadors (1116); hi ha informació especial, en part transcrita, de la protecció reial a la família Bertran, malgrat que el pare hagués restat a Barcelona amb els sublevats (1117-1118); els anys 1462-1465 predominaven els mercaders barcelonins, després, en canvi, els d'altres bandes de Catalunya, tant com les successives crides reials dificultaven l'activitat dels no afectes al rei (1119-1123). Solucionat el conflicte, en un sol any la presència de mercaders catalans saltà de quatre a vint i al cap de quatre anys eren vuitanta-quatre (1123-1124). — J. P. E. [21.073

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Las reliquias en la Valencia tardo medieval. La formación del relicario de la catedral de Valencia*, dins *Culti, santuari*, 435-456.

Amb la reconquesta cristiana de Jaume I el 1238 i la transformació de la mesquita major en catedral, València necessitava relíquies. La primera fou una espina de la corona, donada per Lluís IX de França (440); mort el rei Martí, algunes de les aplegades per ell anaren a la Seu de València per donació de la vídua, Margarida de Prades (440-441): de l'herència de la reina Violant de Bar arribà a la mateixa Seu una llarga llista de relíquies (441-442); el 1424, el rei Alfons IV Trastámara baratava per 44.000 florins el 'Cos sant' de sant Lluís d'Anjou, robat de Marsella el 18 XI 1423, barata dissimulada sota aparença de 'custòdia e comanda', prèvia taxació del valor per experts, tant de les joies unides al cos del sant com d'altres moltes relíquies, dipositades a la Seu en penyora dels 40.000 florins destinats a la conquesta de Nàpols (449-451). La nova donació de relíquies per Calixt III, ocasionà nova confrontació entre papa i rei, car aquest volia primer que un seu nebot (bord) fos nomenat bisbe de València i així hauria estat el nebot, però en realitat el rei, qui hauria rebut la donació, però el primer papa Borja no féu aquell nomenament perquè hauria estat com fer el rei senyor feudal de València. Les noves relíquies, amb el jubileu que les acompanyà, foren rebudes amb gran fervor popular (451-456). Les successives donacions són documentades a l'AC de València, *Pergamins* o *Protocolos notariales*. — J. P. E. [21.074

Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURÁN, *La capilla de los Montagut en el convento de San Francisco de la ciudad de Valencia*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 189-305.

En el pas del 1466 al 1467 la ciutat de València fou afectada de pestilència, també la família Montagut, detall que consta en més d'un testament (189-190); és particularment interessant el d'Aldonça de Montagut per la sèrie d'activitats que sufragà, començant per la sepultura familiar en l'església de sant Francesc de València, en la qual, però, calgueren d'altres complements ultra el treball del mestre d'obres, documentats tant a l'ARV, *Protocolos*, com en els de l'Arxiu del Patriarca, d'on són transcrits en l'apèndix els convenis o articulats per a les diverses obres dels anys 1469-1470 (299-304). Hi ha dues reproduccions de la zona en el *Pla del P. Tosca* i de l'església de Sant Francesc del 1840 (304-305). — J. P. E. [21.075

Francesc MASSIP, Alfons LLORENÇ, *La festa de l'Assumpció a la Catedral de València: originalitat i difusió d'un nou model teatral*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1675-1690.

El *Llibre de Antiguitats* dona constància de la forma com festes diverses eren solemnitzaes a la Seu de València i la de la Mare de Déu d'Agost era de les que més; les primeres pàgines recorden els preparatius i l'instrumental tant per a aquella com per a d'altres representacions (1677-1679); fundada el 1371, la Confraria de l'Assumpció compartia la iniciativa de la festa, que incloïa el trasllat de la imatge des de la seu de la Confraria a la Catedral, l'estada ací el dia de la festa i tota l'octava, i la gran processó de retorn a la capella de la Confraria, seguint un camí que evitava d'entrar en el call jueu. Molts dels elements de la solemnitat foren copiats o imitats per altres ciutats. — J. P. E. [21.076]

Adele CONDORELLI, *El hallazgo de los frescos de Paolo de San Leocadio en la catedral de Valencia y algunas consideraciones acerca de Francesco Pagano*, dins «Archivo Español de Arte», LXXVIII (2005), 175-179.

Confirmació que darrere la volta barroca de la Seu de València s'han salvat en les zones gòtiques algunes almenys de les pintures renaixentistes de Paolo de San Leocadio, l'atribució de les quals a aquest pintor és documentada pels *Llibres de comptes* de l'AC de la mateixa Seu i confirmada per les característiques de la pintura. — J. P. E. [21.077]

Teresa CANET APARICI, *La abogacía fiscal. ¿Una figura conflictiva en la administración valenciana?*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 523-550.

L'autora es fixa en l'actuació de dos fiscals, Martí Pons de Castellví i Tomàs Cerdà de Tallada (528). En l'administració valenciana en començar el segle XVI, el fiscal formava part tant de Cancelleria com d'Audiència i de Consell Reial, però ja en la segona meitat es desdoblaria el càrrec en criminal i civil, era home del rei i normalment arribava a jutge de cort (524-527). En Pons, fill de fiscal que morí en acte bèl·lic contra els Agermanats (529 i 547, notes 20 i 21), fou sotmès a procés de visita, conservat a l'ARV, *Reial Audiència. Processos. 3ª part*; era sospitós de joc i de freqüentar, casat, una vídua, i d'ésser advocat de Xàtiva i de clients privats (532 i 537, notes 20 i 21); funcionà la solidaritat de classe, els companys declararen a favor seu i fou absolt (536). Cerdà de Tallada [cf. «ATCA», XXVI (2007), 1063-1064, núm. 20.709] havia topar amb el virrei, Francesc de Montcada, marquès d'Aitona, pels mètodes expeditius d'aquest o dels seus executors, contra la insistència del jurista a observar les exigències legals (538-539); la contraposició de virrei i d'advocat fiscal frenava l'administració pública, però l'advocat fiscal fou promogut i ambdós hagueren de col·laborar. El resultat fou que l'advocat fiscal s'hagué de limitar als càrrecs públics i que desaparegué la solidaritat de classe, car el fiscal s'havia convertit en fiscalitzador dels altres càrrecs (541-544). — J. P. E. [21.078]

Amparo FELIPO ORTS, *Felipe II y la inspección sobre el Patrimonio Real de la Ciudad y del Reino de Valencia*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 107-131.

Són ací documentats, de Madrid, AHN, *Consejos. Llibres*; València, AM, *Manuales de consells*, i Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, encàrrecs reials de control d'institucions del Regne de València, un dels quals, del 1564, havia d'informar de consistència i situació del Reial Patrimoni, per al qual foren redactades instruccions, ací publicades (123-131); alguna part d'aquell patrimoni seguia alienat des del temps de Joan I i sobretot des de les Germanies; alguns afers es trobaven en suspens, en particular la quantificació dels deutes de la corona a la ciutat de València. — J. P. E. [21.079]

José SARRIÓN GUALDA, *La «Tenenç de Taula» en el Derecho Foral Valenciano. Contribución al estudio de los procedimientos de control de los oficios públicos en el Antiguo Régimen*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 677-696.

El control de les activitats dels oficials regis era previst i ja ha estat objecte d'alguns estudis; l'autor es fixa en la diacronia de la ,tenença de taula' «desde sus orígenes medievales, siguiendo luego su evolución hasta cuando nos permitan las fuentes» (678), és a dir, des dels *Fori Regni Valentie* fins a la darrera de les Corts valencianes, on ja no és clara la diferència entre ,purga de taula' i ,visita' (682); l'autor aplega i sistematitza la doctrina sobre aquella institució, sobre els «sujetos pasivo y activo, materia objeto de control, periodicidad y duración, posibles recursos y efectos jurídicos» (683-690). — J. P. E. [21.080]

Joan-Antoni SENDRA, *Sistematització dels diners valencians amb data de l'època dels Àustries 1610-1706. Presentació del diner de l'arxiduc Carles*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 155-174.

L'objectiu de l'autor és el de sintetitzar el material, ja conegut o novament descobert, dels menuts valencians fabricats a la seca de València entre els anys 1610-1706, bo i tenint present la tècnica de falsificació d'aleshores (156-158) i les variants de les diverses emissions, també en la inscripció, per als regnats de Felip II i III (III i IV de Castella), de Carles II i de l'arxiduc Carles (158-160, amb particular esment al C3 coronat: 162-163); segueix el catàleg d'aquests quatre regnats, on consten les respectives inscripcions i fotografia (163-174). — J. P. E. [21.081]

Isabel Amparo BAIXAULI JUAN, *El treball domèstic femení a la València del Sis-cents. De Polònia Seu a la casa de Mossèn Aierdi*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 133-156.

L'autora enfoca la seva recerca per camí doble, el de la trajectòria laboral d'una criada, que passà per cases diverses, o el de criades successives en una sola casa. El primer camí és aplicat a la morellana Polònia (Apolònia?) Seu, l'altre és conegut pel *Dietari...* de Mossèn Joaquim Aierdi (135-137). L'Apolònia hagué de recórrer al jutge a fi de cobrar d'amos diversos les seves anualitats i així la seva trajectòria és coneguda per l'ARV, *Governació. Judiciari 1970*, que certifica el pas de minyona per cases diverses a començaments de segle XVII, canviant a fi de millorar en la retribució (138-142). En la segona meitat, mossèn Aierdi havia posada casa, necessitava qui li'n portés el pòndol una majordona, i el servei corresponent; ací són transcrites les anotacions personals i econòmiques de les onze que serviren sota Tomasa Pla (145-148) i de les quatre que estigueren sota Felipa Marsal (149-151): eren dels voltants de València, de la Plana i dels Ports, i de l'Aragó; s'arribaren a establir relacions com de família (153-155). Hi ha tres quadres (146, 150 i 156). — J. P. E. [21.082]

Dolores GUILLOT ALIAGA, *El àmbito penal en la Valencia Foral y el delito de estupro*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 781-796.

En el codi penal valencià l'estupre no era sols violació, ans també relació sexual sota engany, normalment promesa de matrimoni a fadrina; no era perseguible d'ofici, sinó que s'havia de denunciar; l'ARV, *Governació. Processos criminals*, permet de documentar tant les denúncies com els passos següents del procés, d'on són transcrits fragments tant dins el text com en les notes. — J. P. E. [21.083]

Emilio CALLADO ESTELA, *Por Dios y por el Rey. Los virreynatos del arzobispo de Valencia fray Juan Tomás de Rocaberti (1678-1679 y 1683)*, «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30, (2004), 157-182.

Arquebisbe de València des del 1677, hagué de fer de virrei, lloctinent i capità general els anys 1678-1679 i el 1683. La primera vegada substituïa un virrei honest i valent, i per això

malvist de barons i cortesans. El nou virrei s'hagué de contraposar al bandolerisme i a la delinqüència comuna: són resumides una per una les intervencions de l'arquebisbe-irrei en aquest camp, contrafaccions de la llei incloses, amb vistes a l'eficàcia (162-168); s'hi afegí la pesta, introduint-se des de Múrcia, i ell defensà el Regne amb la *Crida y real pragmática... sobre la precaució del morbo...*, València 1678; la situació s'agreuà amb la notícia que els ‚gavatxs‘ havien envaït la Cerdanya i pres Puigcerdà, fet que provocà un enorme avalot antifrancès, al qual dedicà el *Real bando de manifesto de los franceses...*, València 1678. La clausura de les portes de la ciutat per la pesta, en particular la del Mar, acabà en topada entre virrei i Ciutat, cosa que contribuï al nomenament d'un virrei ordinari (169-179); era el 1679: quatre anys més tard, calgué encarregar de nou a l'arquebisbe la càrrega virregnal, el qual actuà decidit contra bandolers (180-182). La problemàtica és coneguda per València, ARV, *Canc. Epistolarum* i *Curiae Lugartenentiae*; AM, *Cartes reials* i *Manuale de consells*; i per Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; també per qualche manuscrit de València, BU. — J. P. E. [21.084]

Emilio CALLADO ESTELA, *Contra lo mal contagiós i pestilent. Más sobre el arzobispo virrey Rocabertí y la última peste valenciana del seiscientos*, dins FRANCISCO A. CARDELLES et alii, *Acción sanitaria y cambio social. Cinco estudios históricos sobre la sanidad valenciana* (Colección Boix, 2), València, Boix 2005, 105-125.
Estudi només conegut per referència. — J. P. E. [21.085]

Joaquim E. LÓPEZ I CAMPS, *La invenció de l'economia a la ciutat de València (1680-1700)*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 183-201.

Aquells foren anys de reformes econòmiques en un municipi que, després del privilegi d'insaculació del 1648, s'anà atansant a una crisi, que els anys 1677-1679 ja es manifestava en la proposta d'abolició de la ‚sisa del tall‘, per part d'un grup de consellers municipals, que hauria repercutit en les finances de la Generalitat, perquè hauria liberalitzat el comerç; s'hi afegiren les propostes de port franc i de reducció del ‚terç de cortesia‘, rebaixa d'impost d'entrada a la ciutat al mercader que es comprometés a seguir introduint-hi mercaderies en un determinat termini de temps (195-198), i el 1676 la de construcció d'un moll de pedra al Grau (198-200); el comú denominador era la liberalització de la mercaderia, però les propostes no prosperaren. Són documentades a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, València, AM, *Cartes reials* i *Manuale de consells*; i ARV, *Canc. Epistol. Caroli II* (193-195). — J. P. E. [21.086]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Una butlla d'indulgències per a la capella de la Verge dels Socors al Convent del Carme de Vic, impresa l'any 1528*, dins «Ausa», 155 (2005), 69-75.

Un exemplar de la dita butlla (Barcelona, 1528) s'ha salvat a Moià, AMunicipal; l'autor n'analitza les tres lletreries gòtiques i per la identitat de les mateixes amb d'altres impresos de Carles Amorós l'atribueix a aquest estamper i la reproduceix en fotografia (72); també en transcriu el text en llenguatge actual (74-75). — J. P. E. [21.087]

Miquel GUTIÉRREZ I POCH, *Entre el cep i el cotó: treball, terra i fàbrica a Vallbona d'Anoia*, dins «Miscel·lanea Aqualatensis. Recerques sobre la comarca de l'Anoia», 12 (2006), 241-283.

Les primeres pàgines recorden que el poble s'anà formant vora els hostals del Camí Ral secular de Barcelona a Igualada, Cervera i Lleida, raó per la qual ni l'agricultura ni la demografia cresqueren durant el segle XVIII com les dels pobles veïns, tot i que el cultiu de sempre ha estat la vinya i que funcionessin un batà de llana, algun forn de vidre i qualche molí fariner; els darrers anys del segle començaren dos molins paperers, documentats a Simancas, AG,

Secretaría y Superintendencia de Hacienda (243-245). Els habitants sumaven 116 el 1719 i 136 el 1787 (247). — J. P. E. [21.088

Alberto VELASCO GONZÁLEZ, *El Mestre de Vielba: un pintor del tardogòtic entre Catalunya i Aragó* (Col·lecció Espai/Temps, 47), Lleida, Edicions de la Universitat 2006, 288 pp.

El tardogòtic equival a la segona meitat del segle XV, durant el qual foren ben actius en les comarques frontereres entre Aragó i Catalunya un eixam d'artistes, coneguts tant gràcies a Lleida, Arxiu Capítular, *Visites pastorals, Llibre d'obra i Protocols* (22-24), com a Barbastro, AM (25), per diversos aplecs de documentació i fins i tot pel testimoniatge de viatgers com Francisco de Zamora (30; 40, nota 76); alguns d'aquells artistes són coneguts per llur nom propi, com Pere Espallargues, treballant al Pallars Sobirà (31), Pere Garcia de Banavarri, actiu a Ribagorça i zones adjacents (44), o identificats només per (alguna de) llurs obres com el Mestre de Vielha, treballant a l'Alta Ribagorça i a la Noguera (37-39); en nota hi ha informació dels museus on es troben les seves obres. Remarquem la referència a l'arquebisbe de Saragossa, Dalmau de Mur, i a la seva importància en l'evolució artística de la zona en tant que protector d'artistes renovadors (24). Tot el segon apartat és exposició de les característiques estilístiques del dit grup d'artistes, pàgines particularment abundoses en reproduccions de taules (63-103). L'apartat terç és dedicat a l'anàlisi de cada una de les trenta-cinc peces estudiades, de cada una de les quals hi ha reproducció fotogràfica (105-236). Aquest apartat és particularment abundant en referències a autors del segle XVIII (ultra Francisco de Zamora, recordem Juan Francisco Garcia de Tolva, *Relación al Rey don Phelipe III... del Valle de Arán...*, del 1613, publicada a Saragossa el 1793; 255), i a temes doctrinals com el dimoni pesador d'ànimes, recordat per Ramon Llull (114/269; cf. 131/333) o a escenes escatològiques documentades en el *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis (115/276), en *Sermons* de sant Vicent Ferrer (117/287; 130/330; 131/333; 151/398; 188/573); o en la *Vita Christi* de sor Isabel de la Trinitat (117/285; 188/513), en Joan Gaspar Roig i Jalpí (140/360), en el *Llibre de bons amonestaments* d'Anselm Turmeda (168/439), en Nicolau Eimeric, *Vita fratris Dalmatii Monerii* (204/543) o en les *Constitutiones Sacrorum Conciliorum Tarrachone* (179/482), i fins i tot en reproducció de fragments de contractes de retaule (116/289; 119/298; 132-133/343; 135/351; 138/354; 146/378; 150/385; 170/452; 200/537). Tot el conjunt de dades condueix a la conclusió que «s'ha dut a terme una aproximació a la personalitat de Pere Garcia de Benavarri, atès que segurament esdevingué cap d'un taller, en què col·laboraren el Mestre de Vielha-Bartomeu Garcia i Pere Espallargues» (237). Hi ha bibliografia (241-276). — J. P. E. [21.089

Belén MORENO CLAVERÍAS, *La burguesía local de las letras y los negocios a través de los inventarios post-mortem. El Penedès del siglo XVIII*, dins *Consumo, condiciones de vida y comercialización*, Jaume TORRAS i Bartolomé YUN (dirs.), Valladolid 1999, 71-88.

Belén MORENO CLAVERÍAS, *Révolution de la consommation paysanne? Modes de consommation et différentiation sociale de la paysannerie catalane, 1670-1790*, dins «Histoire et Mesure», XXI (2006/1), 141-183.

Belén MORENO CLAVERÍAS, *La notaria a la Catalunya moderna: Centre de treball i sociabilitat. Vilafranca del Penedès, 1670-1790*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 89-117.

Belén MORENO CLAVERÍAS, *Pautas de consumo en el Penedès del siglo XVIII. Una propuesta metodológica a partir de inventarios sin valoraciones monetarias*, dins «Revista de Historia Económica», XXI (2003), 207-245.

El primer títol només m'és conegut per referència.

La base documental per als títols segon i terç es troba en els inventaris 'post mortem' de Vilafranca del Penedès, AHC, *Notaris* (146-148); per al quart article, també l'AHPB. El quart,

de més a més, proposa un esgraonament d'objectes paral·lel del social, escala aplicada en els altres estudis; només m'és conegut per referència.

En el segon l'autora es pregunta si en aquells anys indicats en el títol és documentable al Penedès la ,revolució del consum'; atès el creixement demogràfic i econòmic d'aquells anys, efecte de l'augment en la producció de vi i en el de vinyes a ,rabassa morta', l'autora presenta el resultat de la comparació entre els béns documentats en els inventaris del primer i del darrer vinteni d'aquells anys, bo i diferenciant entre els que es trobaven en pagesos que posseïen entre 5 i 15 hectàries, els que en tenien fins a 5 i els que cap (158), amb particular atenció a certs béns significatius: roba de vestir i de taula (161-162), joies i objectes artístics de devoció (162-167); la comparació segueix entre aquests resultats i els dels pagesos de Vilafranca del Penedès i els de Barcelona (168-175). Conclusió: entre els pagesos del Penedès no hi hagué ,revolució del consum' ans només canvis moderats consistentes en major qualitat dels objectes tradicionals, amb qualche novetat (forquilles, rellotges, ulleres) (176-178).

El terç es fixa en la ubicació dels notaris dins la societat, amb les característiques de la notaria per la seva triple funció de lloc de residència, de treball i de vida social, en trets de la cultura material dels notaris i en altres dedicacions; per al cas concret de Vilafranca durant aquella centúria, més que l'estratificació política de mans és significativa la de vuit menes de funerals (95); descriu en particular l'estudi o espai per a l'exercici professional d'algun notari concret amb els corresponents mobles, estris i fòtils; la sala, espai per a la vida familiar i social (96-97); i la cambra matrimonial: hi ha quadre sinòptic dels objectes més significatius en cases de quatre graus socials el darrer decenni del segle XVIII (101). Ultra la de donar fe dels moments més importants de la vida personal o col·lectiva, feina de vegades pesada i, en temps de guerra, exposada (104), i de protector de clients en alguna dificultat (107-108), el notari era també arxiver perquè conservava els protocols de notaris passats, familiars o no (105-107), i cronista de les novet'ats familiars, del poble i contrada (109-110). És transcrit en apèndix l'inventari del notari vilafranquí, Pere Soler, de l'AHC, *Protocols del 1765* (113-117), on fora dels seus protocols, només figura «un llibre gran de pharmacopea» (114). — J. P. E. [21.090-21.091-21.092-21.093]

Ordenances municipals de Vila-real (segles XIV-XVIII). Edició a cura de VICENT GIL VICENT (Fonts Històriques Valencianes, 7), València, Universitat 2002, 222 pp.

Poc després de la *Nova Planta* valenciana, el dr. Emanuel Montesinos transcrivía «del libro antiguo y archivado en la sala del magnífico consejo de dicha villa de Villarreal» (29) els estatuts i ordinacions que havien encaminada la vida col·lectiva de la dita població fins aleshores i que almenys parcialment la seguirien presidint fins al 1857 (23). En l'actual AM de la vila només es conserva la còpia manuscrita de Montesinos, fins al 1973 propietat de la família Sartou Carreres, ací descrita (21-23). El conjunt ordenador que havia arribat a començament del segle XVIII era el resultat de successives aportacions dels consells municipals dels segles XIV-XVIII, recollides pels escrivans del consell: Miquel Avinent, Marc Calaceit, Bernat Cortès, Jaume Cortès, Ferrer Colomer, Guillem Oçello i Antoni Pedrona, ultra l'esmentat Montesinos (14-15), autors de successives compilacions, documentades en l'AM des del segle XIV (16-20). Les tres-cents quaranta-sis decisions sobre tota mena de detalls de vida col·lectiva (per exemple, l'amplària que han de tenir els diversos camins: 177) són aplegades al final del volum en el *Repertori e índex dels estatuts i ordinacions de Vila-real per abesedari*, cada una de les quals remet a la pàgina del manuscrit, indicada a l'interior del text (179-201). Al final hi ha un ,addendum' del 1714, *Concordia echa por las villas de Villarreal y Borriana sobre los daños y prohibición de toros de labrança y cevones*, del 18 de setembre del 1714 (203-207). Hi ha taula onomàstica (209-213) i toponímica (215-218). — J. P. E. [21.094]

Estrella MASSONS RABASSA, *La iconografía del diablo en el frontal de Santa Margarita de Vilaseca (1160-1190)*, dins «Locus Amoenus», 7 (2004), 53-71.

Pàgines d'història de l'art. Entre les bases textuais d'aquella iconografia del frontal de Vila-seca hi ha els llibres passioners, dels quals el 957 la catedral de Vic en posseïa dos i quatre passioners, més dos martirologis el monestir de Ripoll el 1046; cal afegir-hi el text de la missa de santa Margarida, present en els sacramentaris de Vic (Museu Episcopal, ms. 128) i de Ripoll (ACA, *Ripoll*, ms. 67) (58-59). — J. P. E. [21.095]

Ramon PERE ANGLÈS, *Els noms del Vilosell i el seu terme municipal* (Treballs de l'Oficina d'O-nomàstica, XII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 356 pp.

Cal tenir present que aquest llibre no es limita ni a topònims ni antropònims d'aquell poble de les Garrigues, ans, tal com diu el títol, aplega tota mena de noms en fonts que es remunten fins a començaments del segle XIV (i fins i tot del XIII si es tracta d'actes copiats en pergami) i es basa en una documentació parroquial que abans del 1936 ja havia estat integrada en l'AHA de Tàrragona i així s'ha salvat pràcticament íntegra; per això, ja en les pàgines introductòries crida l'atenció la llista de noms que, temps era temps, procedien de topònims agafats al nom personal mitjançant el ,de' (19-21). Els noms formen llista única, en cada entrada de la qual consta la frase, dins la qual es troba el nom, i l'any, al qual pertany, de la A (A part damunt de l'ermita de Sant Miquel: 33) fins a la Z (Zasala: 344). Hi ha dos croquis del terme municipal, respectivament dedicats a les actuals partides i a les de noms en desús (29-31) i a la configuració del nucli urbà (33). Al final tenim llistes alfabètiques de partides, de trossos i trossets de terra, de llocs d'anomenada, de cognoms, de noms de casa, de renoms i dels pobles veïns (345-353). — J. P. E. [21.096]

Isaïes Blesa DUET, *Un nuevo municipio para una nueva monarquía. Oligarquías y poder local. Xàtiva, 1707-1808*, València, Publicacions de la Universitat de València 2005, 472 pp.

[El volum anterior d'«ATCA», XXVI (2007), 1080-1081, núm. 20.773 publicava la notícia bibliogràfica dedicada a l'estudi del prof. Josep M. Torras i Ribé sobre la història dels ajuntaments catalans després de la Nova Planta]; a l'antic regne de València i en concret a Xàtiva, l'esquema d'aplicació de la Nova Planta a la vila de Xàtiva, fou obra de Pedro Colón de Larreátegui. El títol ara presentat ens parla d'una de les poblacions valencianes i no pas de qualsevol, ans de la que, almenys aparentment, fou la més afectada per aquell daltabaix, car perdé fins i tot el nom, canviat pel de ,San Felipe'; i no sols perdé el nom ans també una part del terme municipal, que passà a Ontinyent, elevada de categoria; una altra característica fou la que els primers anys posteriors a la Nova Planta els membres del nou Ajuntament no sols foren nomenats des de les instàncies reials, ans encara foren exclusivament militars, alguns d'ells regidors vitalicis, tot i que en principi els càrrecs havien d'ésser triennals. I encara que Felip V en una primera etapa evità intencionadament que el mal exemple de la Corona de Castella, el de la venda dels càrrecs municipals al millor postor, s'estengués als de l'antiga Corona d'Aragó [però la Nova Planta no consistia en imposar «práctica y forma de gobierno de Castilla (?)»], el 1739 claudicà i també els posà a la venda. L'autor ens fa conèixer els noms dels qui durant aquella centúria ocuparen els principals càrrecs del municipi. — J. P. E. [21.097]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Ramon VIÑAS VALLVERDÚ, *El conjunt de pintures rupestres de les Muntanyes de Prades*, dins *Poblet-Prades*, 459-484.

Ramon VIÑAS VALLVERDÚ, *Descobriments de pintures rupestres a les Muntanyes de Prades (Cornudella de Montsant, Tarragona)*, dins *Poblet-Prades*, 485-489.

D'algunes d'aquestes pintures rupestres (per exemple, les de les fotografies 5, 9, 10-12) hom es pot preguntar si realment només equivalen a traços figuratius o són un pas entremig entre aquests i l'escriptura; alguna d'aquestes representacions ha estat batejada com a 'Portell de les lletres' i algun estudiós les qualificà d'escriptura ideogràfica.

El segon títol aporta noves bases per a l'estudi del conjunt i informa de llur descoberta.
— J. P. E. [21.098-21.099]

Dirce MARZOLI, *Die Besiedlungs- und Landschaftsgeschichte im Empordà von der Endbronzezeit bis zum Beginn der Romanisierung* (Iberia Archaeologica, Band 5), Mainz, Philipp von Zabern Verlag 2005, 423 pp i 21 làmines.

Ultra les fonts escrites normals, l'autora ha aprofitat les dades de la cartografia històrica de l'Empordà, perquè permet de veure les darreres etapes d'evolució de la zona i deduir les anteriors, en què les comunicacions eren bàsicament aquàtiques; també reconstrueix la xarxa de camins terrestres, localitza els ports, refugis i embarcadors del Golf de Roses; el poblament humà hauria girat entorn d'Ullastret, l'Illa d'En Reixac i el Puig de Sant Andreu; després es formà la 'jora' amb les colònies gregues anteriors a Empúries. No s'han d'oblidar els sis-cents vint jaciments preromans i romans de l'Alt i del Baix Empordà. — J. P. E. [21.100]

Isaías ARRAYÁS MORALES, *Morfología histórica del territorio de Tarraco: ss. III-I aC.* (Col·lecció Instrumenta, 19), Barcelona, Universitat de Barcelona 2005, 303 pp.

Isaías ARRAYÁS MORALES, *Tarraco, capital provincial*, dins «Gerión», 22 (2004), 291-303.

El primer títol pertany a la tesi doctoral de l'autor, estudi d'un territori a través de la seva arqueomorfologia a fi d'oferir-ne una comprensió global, per a la qual un dels apartats aplega les informacions que ofereixen les fonts literàries, epigràfiques i numismàtiques des de la Segona Guerra Púnica, els segles IV i III aC.

Informacions d'autors diversos (Polibi, Titus Livi) certifiquen que Tarragona i només ella, fou lloc de concentració i de repòs de l'exèrcit romà en temps de Tiberi Sempronius Gracus i que els anys 219-217 hi foren celebrades conferències entre les autoritats romanes i les ciutats aliades, cosa que Cèsar repetí el 49 aC, després de la victòria de Lleida; quant a la capitalitat, algun autor afirma que Carthago Nova ho hauria estat des del 197 aC i Tarraco només des d'August, 25-27 aC. L'autor considera que no es pot parlar de 'província' abans de l'Imperi i que en aquella etapa era 'centre políticoadministratiu del territori' (293) i segons Estrabó ambdues ciutats haurien estat residència compartida del governador romà (394-395). August, en canvi, el 27 aC hauria ubicat a Tarraco el 'legatus Augusti pro praetore Hispaniae citerioris', aprofitant la romanitat indiscutida de Tarraco, l'existència d'un 'conventus civium romanorum' (297-298), tot reforçar per les dues visites d'August els anys 26-24 i 16-13 aC, durant els quals exercí no sols de capital de la província, ans de tot l'Imperi (299-300). — J. P. E. [21.101-21.102]

Sabino PEREA, *Yébenes, la batalla de Munda, César y el primer viaje de Octaviano a Hispania, según el testimonio de Nicolás de Damasco.* (Nota complementaria a un libro reciente), dins «Gerión», 23 (2005), 7-18.

El llibre esmentat és el d'E. Melchor Gil, J. Mellado Rodríguez i J. F. Rodríguez Neila, *Julio César y Córdoba: Tiempo y espacio en la campaña de Munda (49-45 a.C.)*, Còrdova 2005; però l'article concentra l'atenció en el temps posterior, en què Octavi, desembarcat a Tarragona, empenyé camí vers el Sud i es trobà amb Cèsar a Calp; arribats a Carthago Nova, se'ls adreçaren els de Saguntum, que foren defensats per Octavi davant Cèsar, tal com diuen els capítols X-XII de la *Vita Augusti* de Nicolau de Damasc, ací transcrits en grec i en traducció castellana (15-18). — J. P. E. [21.103]

María José PENA, *La tribu Velina en Mallorca y los nombres de Palma y Pollentia*, dins «Faventia», XXVI (2004), 69-90.

Estrabó, Florus i Orosi reporten la conquesta de les dues Balears el 123 aC; el conqueridor, Q. Caecilius Metellus hauria fundat les dues ciutats. La Tribu Velina s'havia estès pel Picenum, en particular a Aquileia (73); ja Plini recorda la presència dels Velina a Mallorca (73-77), confirmada per inscripcions (77-81). La 'Via Caecilia', que va al Picenum, hauria estat el camí per on els Velina s'haurien anat a embarcar vers Mallorca. Hi ha un croquis geogràfic (85), quatre reproduccions fotogràfiques (86-87) i bibliografia (88-90). — J. P. E. [21.104]

Margarita ORFILA PONS, *La época romana en las Islas Baleares. La documentación arqueológica*, dins *Concepto provincial*, 201-224.

Entre el darrer treç del segle VII aC i el 123 aC, les Balears reberen influx talaiòtic i les Pitiüses púnica; integrades totes en la Hispania Citerior Tarraconensis, els autors actuals interpreten diversament les informacions dels clàssics llatins: Plini, *Nat. Hist.*, Plutarc, Anni Florus, Dion Cassius, Estrabó, Pomponi Mela; durant el segle IV foren agregades a la Cartaginensis i del 380 ençà formaren província pròpia (207). En el repàs del territori, dels productes del comerç per mar i de la configuració de les poblacions i dels cementiris, l'autora recorda les dades locals documentades per les troballes arqueològiques. Hi ha bibliografia (218-224). — J. P. E. [21.105]

José M. BLÁZQUEZ MARTÍNEZ, *Guerreros de las Baleares con cascos y corazas*, dins *Concepto provincial*, I, 89-99.

Els mercenaris balears son documentats per Diodor el 406 aC i després pels historiadors fins a Servi Gramàtic (350-410). L'autor analitza els cascs de les estatuetes de bronze gregues trobades a l'Occident (81-97). Hi ha bibliografia (98-99). — J. P. E. [21.106]

M. CRUSAFONT SABATER, *Dracmes i divisors ibèrics inèdits en una troballa a la Ribera d'Ebre*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 39-53.

L'autor havia tingut notícia de la troballa fa més de trenta anys, però no és conegut el temps que passà entre la troballa i la seva publicació; l'única dada és que «un pagès les havia trobades casualment, més o menys agrupades, llaurant un camp prop el riu Ebre», cal suposar que a la Ribera d'Ebre; les peces eren quaranta-una, però només se'n pogueren estudiar trenta-dues, car les altres nou es dispersaren; l'autor ha esperat tants anys, confiant que tindria la sort de veure-les totes reagrupades; no essent així, s'ha decidit a publicar allò que sap sobre cada una; ultra l'EMPORITON hi són repetides cinc inscripcions: ILTIRTAR, ...LKABI, KUM/ MKU, KERTEKUNTE, SOTIARNAN i les lletres M-A (40-52); és probable que la seca sigui la del Castellet de Banyoles de Tivissa (52). Hi ha fotografies de les peces. — J. P. E. [21.107]

L. VILLARONGA, *Comentaris a la circulació monetària a Vieille-Toulouse*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 63-75.

Situada a cinc quilòmetres de Tolosa de Llenguadoc, en la confluència de la Garona amb l'Arièja, hom ha pogut recomptar en 778 el nombre de monedes que en procedeixen; moltes d'aquestes són de ceques de terres catalanes, essent les més ben representades Untikesken amb 43, Kese amb 26, Ebusus amb 16, Ilirta amb 13, Iltirkesken amb 9, Emporia amb 7, Iluro amb 5 i Laiesken, Lauro, Baitolo, Eso i Ilerda amb una de sola (65); l'anàlisi de les imitacions de monedes d'Iltirkesken i d'Ilirta ha conduït l'autor a hipotitzar que «Vieille-Toulouse sigui la cruïlla on s'imiten i encunyen les monedes del Llenguadoc» (68). — J. P. E. [21.108

Xavier DUPRÉ RAVENTÓS, *Un santuario foceo junto al río Oleum: la antefija arcaica del Hospitalet del Infant (Vandellós, Tarragona)*, dins *Concepto provincial*, I, 55-88.

Descoberta el 1990, aquella peça al cap de dos anys arribava al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. La 'Mansio Oleastrum', en la zona de la qual fou trobada, consta en l'*Itinerarium Antonini* i abans en Estrabó (56-57) i Aviè li dedica tres versos en *Ora maritima* (74, nota 99); l'hospital de l'Infant és abundantment documentat des que fou construït per l'infant, futur fra Pere d'Aragó, (56-57). L'anàlisi de la peça porta a datar-la en el primer quart del segle V aC. (62), a col·locar-la en el punt de connexió entre la Via Augusta i el camí vers el Priorat i Mora la Nova, i a considerar-la «la prueba de la construcción, a principios del s. V, de un edificio inspirado en modelos arquitectónicos griegos» (73). Hi ha bibliografia (83-88). — J. P. E. [21.109

Julio GONZÁLEZ-ALCALDE, *Una aproximación a las cuevas-santuario del País Valenciano*, dins «Madriдер Mitteilungen», 46 (2005), 87-103.

La distribució de les dites coves-santuari és visible en els dos primers mapes (88-89) i el resultat de les prospeccions en el quadre de les pàgines 92-93, on consten tipus diversos de terra sigil·lata; a la Cova de la Torre del Mal Pas (Castellnou/Castelló) un fragment de terrissa porta una considerable inscripció (ibèrica?) pintada (97, núm. 14). Seria del segle I aC?. — J. P. E. [21.110

Asunción FERNÁNDEZ IZQUIERDO, *Aproximación a la villa romana de Mas d'Aragó (Cervera del Maestre, Castellón): producción cerámica del alfar*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 25 (2006), 271-300.

Francesc GUSI I JENER, Asunción FERNÁNDEZ IZQUIERDO, *Resultado de las prospecciones geofísicas realizadas en la villa romana de Mas d'Aragó (Cervera del Maestre, Castellón)*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 25 (2006), 301-311.

Localitzada l'antiga vil·la d'acord amb les coordenades actuals, l'autora del primer títol recorda que les excavacions, iniciades el 1983, no són acabades, però les troballes de fragments ceràmics i les cinquanta-tres monedes, no posteriors a l'emperador Galba (253-268), permeten ja una primera cronologia; l'autora es limita a estudiar la ceràmica, en la qual s'han trobat i desxifrat un segell amb el nom HERO i dos graffiti, ambdós amb la lletra H (280; cf. 285 i 290-291); tot sembla indicar que pertany al s. I aC o, al màxim, al I pC (291-292). El tipus de vil·la s'emmarca dins la Tarraconense (295-296). Hi ha bibliografia (298-300).

El segon títol recorda que el conjunt del mas consta «de una serie de edificaciones, hornos romanos, áreas industriales y de una vivienda» (302); dues de les zones de la prospecció «concentran el mayor número de restos cerámicos de época ibérica», també peces dels segles XIII-XIV i un diner valencià del 1610 (302). «Los resultados obtenidos en esta prospección han demostrado que es factible la detección de estructuras arqueológicas en este yacimiento» (310). Hi ha bibliografia (310-311). — J. P. E. [21.111

Frédéric DES BOSES, *La richesse des aristocraties de Bétique et de Tarraconaise (50 a. J.C.-fin du IIème siècle ap. J.C.). Essai de synthèse*, dins «Gerión», 22 (2004), 305-353.

Ja Estrabó admirava la riquesa de la Bètica. Hi havia certa continuïtat amb la de la costa mediterrània de la Tarraconesa. De fet, des d'August el sentit dels intercanvis comercials s'havia invertit, ara des de les províncies arribava a Itàlia i a Roma; el producte exportable era assegurat per un sistema de producció basat en les ‚villae‘, iniciat a Catalunya i manifestat en les àmfores per a l'exportació de vi o de garum; seria el cas del barceloní L. Minicius Natalius Quadromus Verus (317, 218, 336) i de Voconius Romanus, de Sagunt (320, 338-339). Hi ha bibliografia (342-347) i quadre sintètic de la riquesa de senadors i cavallers en l'època del títol (348-353). — J. P. E. [21.112]

Albert LÓPEZ MULLOR, Albert MARTÍN MENÉNDEZ, *La production d'amphores gréco-italiques, Dresdel 1, Lamboglia 2, et Tarraconaise 1 à 3 en Catalogne. Typologie et chronologie*, dins «Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule. Actes du Congrès de Pézenas 25-28 mai 2006», Marsella, SFÉCAG 2006, 441-460.

Un dels elements de l'anàlisi de les dites àmfores és el de les marques dels productors: són escasses, però n'hi ha dues d'escrites en alfabet ibèric, i dues de localitzades en l'‚ager‘ de Tarraco. Les altres són d'antropònims llatins (448). Hi ha bibliografia (457-460). — J. P. E. [21.113]

Carlos PLA PEREA, Víctor REVILLA CALVO, *El santuario romano de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona). Nuevas aportaciones para su interpretación*, dins «Empúries», 53 (2002), 211-239.

La complexitat del jaciment s'explicaria perquè del s.I al IIIpC fou lloc de culte, del qual ha estat identificada una divinitat, Mithra; els autors, descrit l'emplaçament geogràfic i el poblament romà (213-217), resumeixen els resultats de les successives excavacions: la del 1974-1984 (217-224), a la qual pertanyen les tres inscripcions: IRC, I, 85, 86, 206 (220); i la del 1999 (224-229): un dels resultats és la datació esmentada (229-232); la significació religiosa sobrepassaria l'àmbit local (237). Hi ha bibliografia (237-239). — J. P. E. [21.114]

Albert LÓPEZ MULLOR, Xavier FIERRO MACÍ, *Les darreres intervencions a les termes romanes de Sant Boi de Llobregat. Datació i tipologia*, dins «Empúries», 53 (2002), 261-296.

En l'àrea de les termes, cap al 30aC., fou construïda una bòvila per a la producció d'àmfores, en les quals han pogut ésser identificades vint-i-una marques (289); algunes donen el nom de ‚Julius Anicetus‘, que seria el primer santboià conegut pel nom (275). Hi ha bibliografia (293-296). — J. P. E. [21.115]

Josep Antoni REMOLÀ, Joaquín RUIZ DE ARBULO, *L'aigua a la Colonia Tarraco*, dins «Empúries», 53 (2002), 29-65.

Article de parts i autors diversos; comença amb el fragment de Lluís Ponç d'Icard, ple d'admiració per les obres entorn l'aigua a la Tarragona romana. Ja Plini cantava les excel·lències de l'aigua que el Francolí portava a Tarragona (a la qual s'afegia la del llac subterrani descobert darrerament), i la de fonts i pous. Els romans construïren tres conduccions complementàries, una del riu Gaià, dues del Francolí, una de les quals captava l'aigua al Rourell i la conduïa pel Pont del Diable/Aqueducte; tant aquesta com la del Gaià són conegudes pels plànols que el 1782 n'alçà J. A. Rovira, conservats a Madrid, Servicio Geográfico del Ejército, *Cartoteca histórica* (33); el clavegueram és conegut per les restes arqueològiques. — J. P. E. [21.116]

Montse GARCIA NOGUERA, Josep M. MACIAS SOLÉ, *Les aigües subterrànies a Tarraco: Natura i home*, dins *Ibid.*, 38-40.

Ara són coneguts el llac subterrani, la xarxa de galeries en roca viva a 13 m. sota terra, les restes d'una font monumental subterrània prop l'àrea portuària; és documentada el 1369 l'excavació d'un pou a l'actual Plaça de la Font; recordem el Pau Cartanyà, ja utilitzat el segle I pC (38-40). — J. P. E. [21.117]

C. A. POCIÑA LÓPEZ, J. A. REMOLÀ VALVERDÚ, *Una font monumental a l'àrea portuària de Tarraco. Notes preliminars*, dins *Ibid.*, 41-47.

Redescoberta els anys 1998-2000, ha confirmat l'abundància d'aigües de molt bona qualitat a 200 m. de la costa, tal com deien Ponç d'Icard i informes dels anys 1776 i 1777. Amb l'ajut de 9 fotografies i d'un dibuix, aquestes pàgines descriuen l'edifici, assenyalen les característiques que tenia en època tardorepublicana i en la imperial; i recorden la destrucció dels segles III-IV pC (38-40). — J. P. E. [21.118]

Moisès DÍAZ GARCÍA, Josep M. MACIAS SOLÉ, *Les termes públiques de Tarraco*, dins *Ibid.*, 48-51.

Moisès DÍAZ GARCÍA, Josep M. PUCHE FONTANILLAS. *El gran col·lector tardorepublicà del carrer Apodaca núm. 7, Tarragona*, dins *Ibid.*, 52-55.

Maria ADSERIAS SANS, Conxita FERRER ÀLVAREZ, Montserrat GARCIA NOGUERA, Pedro OTIÑA HERMOSO, *Els balnea tardoantics del sector suboriental de Tarraco*, dins *Ibid.*, 56-65.

Els tres títols darrers informen dels resultats de les corresponents excavacions; cada un té la seva pròpia bibliografia. — J. P. E. [21.119-21.120-21.121]

Moisès DÍAZ GARCÍA, Josep M. MACIAS SOLÉ, M. Immaculada TEIXELL NAVARRO, *Intervencions al carrer Sevilla nùms. 12-14. Noves dades per a l'evolució urbana del «Casac antic» de Tarraco*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núm. 27 (2005), 47-103.

La part d'aquest estudi que recau més en el nostre tema és el relatiu a la troballa de vint-i-sis monedes, datables entre els anys 160-251 pC. (69-71), de cada una de les quals és transcrita la inscripció tant d'anvers com de revers, quan ha estat possible de llegir-la (73-74); hi ha fotografia d'algunes (99) i bibliografia (86-90); d'altres fotografies il·lustren jaciment, excavacions i troballes (91-103). — J. P. E. [21.122]

Juan José PALAO VICENTE, *Legio VII Gemina (Pia) Felix. Estudio de una Legión romana* (Acta Salmanticensia. Estudios históricos y geográficos, 136), Salamanca, Universidad 2006, 512 pp.

Aquest llibre entra en la present bibliografia per les referències a municipis, completades amb transcripció d'inscripcions, començant per Tarragona, que és «con diferencia, el núcleo que acumula la mayor parte de la documentación epigráfica de la Legión (mapa 16)... ya que dicho material representa un completo elenco de los diferentes cuadros que conformaron la legión» (248); a les altres poblacions no els són dedicades gairebé cinc pàgines com a Tarragona (284-288), però figuren en la taula topogràfica (493-498) i en les pàgines indicades en la taula hom pot trobar, normalment en nota a preu de pàgina, transcrites les inscripcions que els afecten, p. e., Barcelona (207, nota 132 i quinze altres pàgines). — J. P. E. [21.123]

Joaquim PERE I ISERN, *La Terra Sigillata itàlica de Iesso (Guissona, La Segarra)*, dins «Empúries», 54 (2005), 177-211.

Resumida la informació sobre Guissona romana i ubicat el jaciment en el Parc Arqueològic de Guissona, són presentats els materials corresponents, on, quan n'hi ha, són indicats els 'sigilla' (178-187); segueix l'anàlisi dels segells que, en peces de barnís vermell, són antropòmics (190-200), tot seguit aplegats tant en llistes de transcripcions com en dibuixos (202-205); també hi ha llista de llocs d'origen (206), i nou conjunt de marques amb les corresponents fotografies (207-209); serien dels segles I aC a I-II pC (210). Hi ha bibliografia (210-211). — J. P. E. [21.124]

Joaquín RUIZ DE ARBULO, David VIVO, Ricardo MAR, *El capitolio de Tarraco. Identificación y primeras observaciones*, dins *Concepto provincial*, 391-417.

Reconstrucció de les successives intervencions en la zona, que han conduït a la identificació del capitolio, entre els quals destaquen els «trabajos metódicos y rigurosos de [Joan] Serra i Vilaró (394); en aquest trajecte, les inscripcions han aportat elements decisius, que han ajudat a identificar el fòrum provincial (398, nota 8), com també la intuïció de Cristòfor Salom estudiant la zona a mitjan 90, que fou el primer a identificar el capitolio (401, nota 11), o l'epigrafia dels segles II-III pC de la Plaça de les Estàtues (409, nota 13). Hi ha bibliografia (414-417). — J. P. E. [21.125]

Xavier AMIGO COLÓN, *Sobre un denari folrat i híbrid trobat a Empúries*, dins «Empúries», 53 (2002), 297-302.

Moneda de bronze trobada a Empúries el 1997; analitzada (inscripcions: 292), resulta ésser falsa: l'anvers i el revers no encaixaven (aquest correspon als anys 183-184 i a una emissió de Còmode); de més a més, havia estat folrat de plata en ceca il·legal d'Augusta Raurica, a l'Alt Rhin. — J. P. E. [21.126]

Marta PI VÁZQUEZ, *Estudi de tres inscripcions sobre plom trobades a la necròpolis Ballesta (Empúries)*, dins «Empúries», 54 (2005), 165-176.

Descripció de la troballa, fotografia dels dos ploms i anàlisi de cada una de les lletres, qualificació del tipus de lletra com a capital cursiva, transcripció i traducció dels sis fragments, *tabellae infixionum* (175), que resultarien relacionats amb pràctiques de màgia, datable de darreries del s. I pC.; identificació de personatges, un dels quals, Rufus, és també esmentat en una altra inscripció, i esquema governamental dins el qual són col·locables (173). Hi ha bibliografia (175-176). — J. P. E. [21.127]

Manel PUJOL I HAMELINK, Cèsar CARRERAS I MONTFORT, *L'ancoratge i el port de Rhode (Roses, Alt Empordà)*, dins «Empúries», 53 (2002), 131-154.

Els autors es proposen «donar a conèixer el material que ens ofereix el fons de l'ancoratge del port grecoromà de Rhodè» (131), constituït per fragments d'ànfores, on consta un segell per a obra de terrissa (fotografia: 137) i marques impreses en fragments (ACO/ALCO/AL: 141). Hi ha bibliografia (152-154). — J. P. E. [21.128]

José Luis JIMÉNEZ SALVADOR, *Consideraciones sobre la evolución de las corrientes decorativas en la ciudad romana de Valentia*, dins *Concepto provincial*, 471-484.

Aquest resum històric de la València més primitiva aprofita les descobertes arqueològiques dels darrers decennis, entre les quals, ultra els fragments de pintura, hi ha la inscripció que presideix una portalada, gairebé legible en la fotografia (477). — J. P. E. [21.129]

Achim ARBEITER, *Grabmosaiken in Hispanien*, dins «Römische Quartalschrift», 101 (2006), 260-288.

Ultra els sarcòfags i les càmeres sepulcral, també els mosaics proporcionen informació important sobre aspectes artístics i inscripcions; el mapa de la pàgina 265 indica la quinzena de localitzacions en països catalans; el text de les pàgines següents en completa les informacions (271-278) i reproduïx fotografies, que permeten de llegir algunes inscripcions (272/9; 274/11; 278/17 i 19; 281/22; 282/24-25 i 284/26 i 27). — J. P. E. [21.130]

Raúl GONZÁLEZ SALINERO, *Retórica y violencia contra los judíos en el Imperio cristiano (siglos IV y V)*, dins «Sacris Erudiri», 45 (2006), 125-157.

La integració de l'estructura de l'Església cristiana dins la de l'Estat Romà també s'hauria traduït en un cert creixement de l'antijudaisme. El bisbe Sever en l'*Epistola de conversione Iudeorum apud Minorcam (!) insulam meritis beati Stephani* forneix una prova de com la tensió social entre les dues comunitats esclatava amb motiu de l'arribada de les relíquies de sant Esteve [cf. el resum següent], es transformava en avalot dels cristians contra la sinagoga, que fou cremada, destruïda i convertida en església (151-154). — J. P. E. [21.131]

Pedro MARTÍNEZ CAVERO, Domingo BELTRÁN CORBALÁN, *La desaparición de Orosio en Menorca*, dins «Antigüedad y Cristianismo. Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía», XXIII (2006 = *Espacio y tiempo en la percepción de la Antigüedad Tardía*), 591-600.

Les primeres pàgines resumeixen els viatges i trobades d'Orosi amb personalitats de l'església de Jerusalem els anys 415-416; la seva presència a Menorca, Maó, és documentada en l'*Epistula ad omnem ecclesiam* de Sever de Menorca a darreries del 417 i començaments del 418 (597-598), però l'autor no veu clara la raó de l'estada d'Orosi a Menorca i menys encara la de deixar-hi unes relíquies tan importants, destinades a l'església de Braga; la hipòtesi de l'autor és que «Orosio se vio obligado a renunciar en Menorca a sus reliquias y sus documentos, en definitiva a todos sus bienes, y probablemente la isla fue el punto final de su tentativa de retorno a su tierra» (599-600). — J. P. E. [21.132]

Diego PIAY AUGUSTO, *Acercamiento prosopográfico al Priscilianismo*, dins «Antigüedad y Cristianismo. Monografías históricas sobre la Antigüedad Tardía [cf. resum anterior]», XXIII (2006), 601-625.

Una part de l'article és dedicada als priscilianistes de terres catalanes coneguts per l'*Epistola XI* de Consentius (614-616), segons la qual vers el 419 el priscilianisme era present en les capes altes de la societat, amics del ,comes Hispaniarum' Asterius, presència descoberta per l'espia Frontó, procediment refusat per sant Agustí en el *Contra mendacium*; el principal encausat, Sever, posseïa tres còdexs, un dels quals tingué llarga història entre els bisbes de Lleida (Sagritius), d'Osca (Siagrius) i el metropolità tarragoní (Tatianus) amb intervenció del dit ,comes' (614-615); hi havia d'altres implicats, poc coneguts. Tot el conjunt tenia altes implicacions polítiques, potser amb Teodosi (615-616). — J. P. E. [21.133]

Josep VILELLA, *Los concilios eclesiásticos de la Tarraconensis durante el siglo V*, dins «Florentia Iliberitana», 13 (2002), 327-344.

Aquest títol és traducció de l'article publicat dins «Annals de l'Institut d'Estudis Girolins», 37 (1996-1997), 1041-1057. El text resumeix l'*Epistola 3 Innocentii I* (329-330: de l'any 400); l'*Epistola 11* de Consenci: del 418) i les lletres entre el metropolità de Tarragona Ascani i el papa Hílari (336-344: any 464). — J. P. E. [21.134]

Damián FERNÁNDEZ, *What is the De fisco Barcinonensi about?*, dins «Antiquité tardive», 14 (2006), 217-224.

El *De fisco Barcinonensi* és del 592: l'autor hi estudia la naturalesa precisa de les instruccions d'aquell text i el seu sentit polític, reflectit en la terminologia; és reproduït el text llatí i traduït a l'anglès (218), la primera observació recorda que el normal era que la tributació es fés en espècie, però l'administració cada vegada preferia més una quantitat de moneda equivalent (,interpretium') decidida pels agents oficials, els quals haurien establert equivalències injustes a càrrec del contribuïent, contra la *Lex visigotorum*, XII, 1. 2 (226); el *De fisco*, doncs, era una crida d'atenció a fer complir la llei, insistint en l'obligació de les autoritats civils de posar-se d'acord amb els bisbes en el tema dels pagaments fiscals. L'autor recorda que els primers temps de Recesvint havien estat insegurs per nombre d'avalots populars. Un dels quatre signants era Joan de Biclara, bisbe de Girona. — J. P. E. [21.135]

Juan Antonio JIMÉNEZ SÁNCHEZ, *Un testimonio tardío de ludi teatrales en Hispania*, dins «Gerion», 21 (2003), 371-377.

Entre els anys 612-620 el rei Sisebut recriminava al metropolità de Tarragona, Eusebi, la seva afecció als ,ludi teatrales', donant així l'esment més tardà dels dits jocs en tota la Península Ibèrica. Atès que a Tarragona hom podia comptar per a aquests jocs amb teatre, circ i amfiteatre, l'únic espai en exercici en aquell moment havia d'ésser el circ, malgrat le normes eclesiàstiques contràries sobretot per als clergues. — J. P. E. [21.136]

Mateu RIERA RULLAN, *Excavacions arqueològiques a l'illa de Cabrera (Illes Balears). Recerques sobre la comunitat monàstica de l'Antiguitat tardana*, dins «Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense», Època V, 27 (2005), 175-219.

Les primeres pàgines d'informació literària repassen les notícies donades per autors de l'antigor sobre establiments humans, particularment monacals, en illes i illots de tota la Mediterrània (181-188); en destaca el fragment de sant Gregori el Gran sobre la població monàstica de l'illa de Cabrera, prop ,Maiorica' (189). Segueix la informació dels resultats de les prospeccions en l'illa de Cabrera en el Pla de ses figueres, on, en la zona de les Estructures arqueològiques fou descobert un fragment d'inscripció (201) i un altre fragment mínim en la zona de Sa Font (208). L'illa de Conillera i en concret el Port de la Colònia de Sant Jordi, ha proporcionat, ultra fragments de ceràmica, setze monedes «encunyades durant el segle IV o els segles V o VI dC.» (214). La preponderància de troballes arqueològiques dels segles acabats d'esmentat, sobretot d'àmfores i gerres d'època vàndala o bizantina, fa «molt temptador relacionar les activitats d'aquells monjos amb aquesta important ocupació de l'Illot des Frares» (215). Hi ha abundant il·lustració tècnica i bibliografia final (217-219). — J. P. E. [21.137]

Pascal BOULHOL, *Claude de Turin: un évêque iconoclaste dans l'Occident carolingien. Étude suivie de l'édition du Commentaire sur Iosué* (Collection des Études Augustiniennes. Série Moyen Age et Temps Modernes, 38), Turnhout-París, Brepols-Institut d'Études Augustiniennes 2002, 568 pp.

Pascal BOULHOL, *Esesesi compilativa e propaganda iconoclastica: Claudio di Torino in bilico tra ossequio alle autorità patristiche e voglia di autogiustificazione*, dins *Biblical Studies in Early Middle Ages*. «Università degli Studi di Milano. Società Internazionale per lo Studio del Medioevo Latino. Gargagno on Lake Garda, 24-27 June 2001» (Millenio Medioevale, 52. Atti di Convegno, 16), a cura di Claudio LEONARDI e Giovanni ORLANDI, Firenze, Edizioni del Galluzzo 2005, 155-174.

L'estudi sobre Claudi de Torí reconstrueix la situació de lluita política entre els mateixos carolingis, amb la suma del perill musulmà i la tensió entre els poders d'Aquisgrà i de Roma. La trajectòria que hauria convertit Claudi de Torí en personatge controvertit hauria començat amb el comentari a les dues *Lletres als Corintis*, en la segona de les quals, v, 16b (fragment transcrit al final de l'article, 170-174), trobà la base bíblica per al seu iconoclasme, però també hauria estat aprofitat per a acusar-lo d'ensenyar doctrina anticatòlica; ell es defensà amb l'*Apologèticum*, del qual només s'han salvat els fragments que Lluís el Piadós manà copiar: hi propugna un iconoclasme extrem en matèria de culte, pelegrinacions i primat romà, més extrem que el dels iconoclastes bizantins, per als quals la figura de Crist crucificat és indiscutible i Claudi s'hi oposa. Afegim-hi discussió i polèmica amb jueus, moros, monjos i intel·lectuals; és notable la seva coneixença dels Pares antics, sobretot d'Orígenes, Agustí, Eusebi de Cesarea, Rufí, etc. El *Tractatus in librum de Iesu Nave* arriba a presentar els veneradors d'imatges com a idòlatres perillosos; el text de Claudi es basa en els manuscrits de Troyes, BM, 221, Vat., Reg. lat. 98 i Vat. lat. 5775. — J. P. E. [21.138-21.139]

J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA, J. SAGRERA, *Aportacions gironines a la qüestió de l'evolució i la transformació de les vil·les o termes rurals durant l'antiguitat tardana segles IV-VIII*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 15-48.

L'excavació de les vil·les tardoantigues posa de manifest que entre els segles V i VI es produí una crisi amb episodis violents, que tingué com a conseqüència l'abandó de les vil·les per part dels estadants. Contrastant amb aquesta realitat evident, les fonts escrites referides a la Tarraconense plantegen la supervivència de la vil·la com l'àmbit local o el terme on viu la comunitat camperola i damunt el qual actua el poder públic. Reflexionant sobre ambdós fets els autors, a partir de nombrosos exemples locals, proposen que el poder visigòtic s'imposà amb violència, suscitant revoltes i resistències hispanoromanes; però, malgrat els trasbalsos de tot ordre, fàcilment imaginables, la vil·la es mantingué en el món rural com la principal estructura comunitària i de govern, tant en època tardoantiga, com durant els dos segles plenament carolingis; aquesta seria la situació deduïble de la documentació més primitiva. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.140]

Jochen JOHRENDT, *Papsttum und Landeskirchen im Spiegel der päpstlichen Urkunden (896-1046)* (Monumenta Germaniae Historica. Studien und Texte, 33), Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2004, XXII i 305 pp.

L'autor esbrina el contingut dels privilegis atorgats per la Seu de Roma a les institucions eclesiaèstiques particulars: són quatre cents-nou privilegis, quaranta-sis dels quals anaven destinats a Catalunya (22 a monestirs, 13 a bisbats, 4 a arquebisbats i dues concessions del pal·li acompanyades de privilegi i 7 a d'altres destinataris); els monestirs són els de Gerri, S. Pere de Besalú, S. Cugat del Vallès, Cuixà, Ripoll, Arles del Tec, Camprodon i Banyoles: normalment rebien del papa l'exempció, protecció de béns i sobretot legitimitació rebuda d'un poder altre que l'autoritat carolíngia. — J. P. E. [21.141]

X. SANAHUJA ANGUERA, *La moneda de Barcelona al segle X, segons les troballes Espanya-1 i Espanya-2 (925)*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 79-113.

,'Espanya-1' és la denominació d'una troballa en un punt indeterminat de l'Estat Espanyol d'una vintena de peces carolíngies del s. X; ,Espanya-2' són les peces conegudes després d'aquella primera vintena, que, sumades a les primeres, puguen a quaranta-nou, dinou de les quals, segons l'autor, serien barcelonines (80); analitzades totes d'acord amb la seca de procedència (82-93), l'autor dona les raons o les hipòtesis que li fan afirmar-ne la procedència barcelonina, més

encara, les cinc episcopals serien del bisbe Frodoí (c. 861-c. 890), homologables amb les de llegendada BARCINO (96); les sis dels anells serien relacionables amb el comte Ramon Borrell (992-1018); exposades les raons de l'atribució (94-99), arriba el catàleg actual de monedes barcelonines d'aquells dos segles, primer agrupades sota els successius emperadors o reis carolingis del segle IX (99-110), després sota els comtes de Barcelona del segle X (110-112). Les explicacions són acompanyades de reproducció fotogràfica de les monedes corresponents. — J. P. E. [21.142]

Stephen P. BENSCH, *La séparation des comtés d'Empúries et du Roussillon*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 405-410.

El 989, Gausfred I, comte d'Empúries, Peralada i Rosselló, feia testament; després d'ell, Hug I era comte d'Empúries i Peralada i Jofre I del Rosselló, però els comtats no s'havien separat, car «la tradition carolingienne de ‚condominium‘ entre frères était profondément enracinée dans la marhe hispanique» (405), i és aquesta la realitat que s'imposà, tal com demostra la documentació de [Sevilla?], Archivo Ducal Medinaceli, *Empúries*, que certifica d'actuacions comunes d'ambdós germans almenys fins al 1040; i, malgrat d'episodis de violència, el 1085 el comte de Rosselló qualificava el d'Empúries de ‚dominus‘ i ‚senior‘ seu, situació que no desapareixeria totalment fins a començaments del s. XIV. — J. P. E. [21.143]

Nathanael TAYLOR, *Testaments, publication de testaments et ordre public en Catalogne et en Languedoc (IXe-XIIIe siècle)*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 447-451.

En cap país contemporani d'Europa no s'han conservat tants de testaments com a Catalunya i Languadoc entorn el 1100, més de dos mil d'autèntics, sense la documentació complementària, com és l'acta de publicació de darreres voluntats, presidida per l'autoritat (448); l'acte enfonsa les arrels en els temps del Baix Imperi Romà; els segles posteriors hi afegiren l'autoritat eclesiàstica, alhora que el jutge civil tendia a desaparèixer, entorn Narbona ja el 900 (450); és significatiu que qui donava validesa pública era l'Església (450-451). — J. P. E. [21.144]

Eric PALAZZO, *Arts somptuaires et liturgie: le testament de l'évêque d'Elne, Riculf (915)*, dins *Retour aux sources. Textes, études et documents d'histoire médiévale offerts à Michel Parisse*, à cure de Monique GOULLET, Sylvain GOUGUENHEIM, Odile KAMMERER, París, Éd. Picard 2004, 711-717.

El testament, publicat en la *Patrologia Latina* de J. P. Migne, és ací reproduït; són analitzats amb particular acribia els objectes litúrgics i els llibres, que, en virtut de la darrera voluntat del testador, eren destinats a la catedral d'Elna i enriquien el seu parament. — J. P. E. [21.145]

J. de SANTIAGO FERNÁNDEZ, *Inscripciones en lipsanotecas y tapas de altar catalanas de los siglos X-XII. Su origen y función*, dins «Signo. Revista de la Cultura Escrita», 10 (2002), 35-62.

Article només conegut per referència. — J. P. E. [21.146]

Mark MERSIOWSKY, *Documents catalans a col·leccions particulars. Originals dels segles X, XI de Sant Llorenç del Munt i de Sant Llorenç prop Bagà, que posseï Joaquim Areny de Plantolit*, dins «Faventia», 27 (2005), 57-81.

[Títol ja conegut per les notícies bibliogràfiques d'«ATCA», XXV (2006), 938-939, núms. 19.925-19.926]. Són transcrits tres dels documents dels anys 965, 1040 i 1063 (77-81). — J. P. E. [21.147]

Marco ZUCCATO, *Gerbert of Aurillac and a Tenth-Century Jewish Channel for the Transmission of Arabic Science to the West*, dins «*Speculum*», 80 (2005), 742-763.

L'autor es pregunta com s'explica que ja al segle X s'hagués realitzat un transvasament de saber des d'Andalusia a Catalunya i es decanta a explicar-lo pels conductes diplomàtics, com el viatge de Gotmar de Girona a Còrdova; així s'aplicaria que Gerbert d'Orlhac pogués rebre a Catalunya elements culturals àrabs i portar-los al Nord. — J. P. E. [21.148]

Jean DUFOUR, *Recueil de rouleaux des morts (VIIIe siècle-vers 1536)*, publicat sous la direction de Jean FAVIER. I. (VIIIe siècle-1180) (Recueil des Historiens de la France. Obituaires. Série in 4°. Tome VIII), París, Académie des Inscriptions et Belles Lettres 2005, XLVIII i 725 pp.

Els dits 'rotllos' són els escrits amb els quals una institució informava de la mort d'algun personatge (abat, bisbe, comte); un dels més famosos és el de Sant Martí del Canigó informant de la mort del comte Jofre de Cerdanya, fundador del monestir († 31 VII 1049); a la informació inicial s'hi anaven afegint les manifestacions de condol dels monestirs pels quals el dit rotllo passava, en aquest cas, cent-un. — J. P. E. [21.149]

Adam J. KOSTO, *Les otages conditionnels en Languedoc et en Catalogne au XI siècle*, dins «*Annales du Midi*», CXVIII (2006), 387-403.

Encara que la figura legal d',Einlager' (fiador retengut fins que el deutor paga al prestamista) sigui germànica i que fins ara només se'n coneixia un cas documentat en país romànic, de Sant Víctor de Marsella (387-391), l'autor n'aporta quatre més del Llenguadoc i de Catalunya; els dos catalans són un acord entre el bisbe d'Urgell i el comte de Cerdanya, dels anys 1050-1068; i el pacte d'aliança entre els Trencavel de Carcassona i el comte de Barcelona, 1068-1070, on Ramon Berenguer I, Almodis i el fill, futur Ramon Berenguer II, designen set prohoms que es presentarien com a ostatges en cas que els comtes no complissin els terminis del pagament, condicions reportades en el *Liber Feudorum Maior* d'ACA, i en el *Cartulari dels Trencavel* (393-396); al final, l'autor compara vocabulari i sintagmes amb d'altres casos d'ostatges (395-402). — J. P. E. [21.150]

Josep M. ESCOLÀ TUSET, *Los epitafios de los condes catalanes*, dins *Mittelateinische Biographie und Epigraphik: Vorträge in Barcelona und Heidelberg*, herausgegeben von Walter BERSCHIN, Joan GÓMEZ PALLARÉS, José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Heidelberg, Mattes Verlag 2005, 107-120.

L'autor estudia les inscripcions funeràries de Ramon Berenguer I († 1076) i de la comtessa Dolça d'Urgell i, seguint la pauta dels *Gesta Comitum Barcinonensium*, en subratlla aquells punts que ells mateixos o llurs marmessors volgueren destacar: construcció d'esglésies, lluita contra els moros i, si s'esqueia, el final tràgic. — J. P. E. [21.151]

Alberto MONTANER FRUTOS, Alfonso BOIX JOVANÍ, *Guerra en Sarq Al-andalus. Las batallas cidianas de Morella (1084) y Cuarte (1094)*, Saragossa, Estudios Islámicos y del Próximo Oriente 2005, 342 pp.

Cada un dels dos autors ha escrit el seu estudi, Montaner sobre la batalla de Morella, Boix sobre la de Quart entorn València. Ambdós comparteixen la metodologia de completar l'anàlisi històrica amb la filològica; la gran diferència és que Montaner conta amb una sola base textual, la *Historia Roderici* de Rodrigo Jiméñez de Rada, mentre Boix disposa —i transcriu— set narracions que van de documentació diplomàtica a més d'una reelaboració poètica. A Morella, Rodrigo guerrejà per compte d'al-Mu'tamin de Saragossa amb la intenció d'obrir un camí d'accés a la Mediterrània; el punt clau havia d'ésser la construcció d'un contra-castell del de More-

lla, ubicat a Alolala, que l'autor identifica amb la Pobleta d'Alcolea. A Quart, en canvi, Rodrigo defensava la seva possessió de València i la batussa militar tingué lloc en camp obert i en podem saber nombre de detalls concrets. — J. P. E. [21.152]

Ingrid HEIDRICH, *Wandbehänge und Decken des Frühmittelalters (9-11) Jabrbundert. Das Zeugnis der schriftlichen Quellen und die wenigen Überreste, vor allem der Schöpfungsteppich von Girona*, dins «Mittelalterliche Studien», 40 (2006), 103-125.

El Tapís de la Creació de la catedral de Girona és objecte d'estudi més adient que el fragment de Colònia o el tapís de Bayeux, ni que només fos per les seves mides (3'65 m. d'alt, 4'70 m. de llarg): datat de darreries del s. XI pel seu principal estudiós, Pere de Palol, permet la comparació, tant artística com literària, amb el *Beatus* del mateix ACatedral de Girona, datat el 975 i decorat per una «Ende pictrix et Dei aiutrix» i un «frater Emeterius praesbiter» (110); recordada l'existència contemporània d',històries' damunt roba (111-115), fins i tot brodades (,acupictilis'), l'autora considera que són detalls que confirmen l'antigor (,antikisierend': 117); Palol argumentà la procedència catalana del Tapís amb l'anàlisi de la seqüència ,Annus, Dies solis, Dies lunae', etc., coincident amb la que utilitza Teodulf d'Orleans (120, notes 112-113); al final, l'autora el col·loca entre els ,tapetia' coneguts de l'Alta Edat Mitjana; l'adjectiu ,hispanicum', ,spanisco / spanisca' no significaria encara ,maurisch' (123, nota 130). — J. P. E. [21.153]

Aldo Angelo SETTIA, *Pisa e le tecniche belliche mediterranee*, dins «Archivio Storico Siciliano», 160 (2002), 735-751.

L'autor analitza les tècniques aplicades pels pisans perquè consten en el *Liber Maiolichinus*, que reporta l'expedició pisana a les Balears els anys 1113-1115, on resulta clar llur domini de tècniques bèl·liques com torres d'assalt, màquines llençaroques i focs de guerra, i per al transport, naus per al desplaçament de tropa i de cavalls. — J. P. E. [21.154]

Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ, *Normas de derecho portuario en la Corona de Aragón (siglos XII-XVI)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1427-1437.

Transcripció de frases o paràgrafs i comentari dels *Usatges* (1427-1428), dels *Costums de Tortosa* (1429), dels *Furs de València* (1430-1431), de les *Ordinacions de Ribera de la Ciutat de Barcelona* (1431-1433), d'altres referències portuàries a documents reials (1433), i de les del *Llibre del Consolat de Mar* (1434). — J. P. E. [21.155]

Irène MACQUART-MOULIN, *Les portails roussillonnais en marbre des XIIe et XIIIe siècles. Une renaissance de l'antiquité*, dins «Positions de thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2006 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École Nationale des Chartes 2006, 151-159.

,Rosselló' equival a bisbat d'Elna, en un moment en què cresqué la producció de marbre i la seva utilització no es limità a les grans abadies, ans s'estengué arreu pel Rosselló, el Conflent i el Vallespir fins a les petites parròquies. Els aplecs documentals dels ss. XVII i XVIII, conservats a París, BN, i a Perpinyà, ADPO i Médiathèque Municipale, i els exemplars monumentals salvats totalment o en part, són a la base de la tesi. Algun d'aquests portals era completat amb inscripció, com el de Cornellà de Conflent, inspirada en la de la *Dormitio Mariae* de Jerusalem. La materialitat del marbre, la seva composició artística dins el conjunt i el treball de l'escultor són constantment recordats i fan el cim en el darrer capítol dedicat al Mestre de Cabestany, autor també del portal de Sant Pere de Roda, pròxim a les il·lustracions dels *Bea-*

tus: «...cette production à destination religieuse correspond à l'apogée de la réforme grégorienne en Catalogne» (159). — J. P. E. [21.156]

Jaume AURELL, *From Genealogies to Chronicles: the Power of the Form in Medieval Catalan Historiography*, dins «Viator», 36 (2005), 235-264.

En esdevenir reis d'Aragó, els comtes de Barcelona necessitaven una història, que foren els *Gesta Comitum Barcinonensium*; un segle més tard arribaria el *Llibre dels fets* i encara després les altres tres cròniques de Desclot, Muntaner i Pere III. L'autor es limita a comparar els *Gesta* i el *Llibre* en una taula (240). Les genealogies són legitimadores i els *Gesta* ho era de tot un pas-sat que desembocava en Alfons I, primer comte de Barcelona i rei d'Aragó (242-243); l'origen carolingi a través dels comtes de Flandes donava prestigi i alhora proclamava la vàlua del fundador, Jofre el Pelut, capaç de vèncer els moros, els *Gesta* del qual no són coneguts per documents, ans per la fama: «Antiquorum nobis relatione compertum est» (247). Les dones tenien un gran paper en l'enfortiment de la nissaga (248). El conjunt presenta uns comtes herois de llegenda, formulada amb una narració que la fa plenament creïble (250). El *Llibre dels fets* pertany a un altre món; el mateix rei dictava i el *Llibre* conserva l'oralitat, és ple de detalls viscuts, el rei és tot un cavaller i és ell qui ha donat nova configuració als seus reialmes després de Muret: el *Llibre* legitima l'expansió de la corona i l'assalt a la Mediterrània (258-260). — J. P. E. [21.157]

Stefano M. CINGOLANI, «Seguir les vestígies dels antecessors». *Llinatges, reialesa i historiografia a Catalunya des de Ramon Berenguer IV a Pere II (1131-1285)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 201-240.

El primer apartat s'intitula *Ramon Berenguer IV i la consciència del llinatge*: reporta l'anècdota (falsa?) de Bernat Desclot segons la qual el comte refusava de dir-se rei d'Aragó perquè el títol de Barcelona el feia «un dels melors chomtes del món» (202). Després esbrina en el pròleg de la *Crònica* les íntimes intencions de l'autor: subratllar la «consciència genealògica de l'origen llunyà de la família» com a font de poder i de noblesa (210); 'nobilis' és qualificatiu merescut per les altes virtuts morals o per la genealogia i en tots dos sentits pertany a la nissaga (211-216); la 'nobilitat' comporta l'obligació de no ésser menys, ans més que els passats per l'exigència biològica del llinatge més que pels actes de noblesa (216-224); l'altre element és l'elevació a la dignitat reial, el primer pas de la qual fou la donació de l'honor barceloní a Jofre el Pelut (230-231); el segon moment seria el d'Alfons I, el primer rei, que volgué els *Gesta Comitum Barcinonensium* i el *Liber Feudorum Maior* (233-236), que defineixen la posició del comte i la font de la mateixa. — J. P. E. [21.158]

Tomàs de MONTAGUT, *Pactar i transaccionar a Catalunya: l'Usatge de Barcelona* Communie et Convenientie, dins *Negociar en la Edad Media*, 29-43.

La inexistència d'un poder públic prou potent a Catalunya el segle XI obrí les portes a la violència, però enllà d'aquesta possibilitat, hom procurà de substituir la violència privada amb els judicis públics davant una cúria i amb acords intersubjectius (32-33), que eren «bàsicament el sistema contractual romà» (34) i passaria a l'*Usatge* 70 i als seus glossadors fins al segle XV, i a la jurisdicció del príncep, comte de Barcelona (36-37) en la cort de Montsó del 1289 i seria sistematitzat en el dret general de les *Constitucions de Catalunya* dels anys 1413-1422, i com a «contracte típic i especial» (41) seguiria vigent fins al 1960 (35). — J. P. E. [21.159]

Maria BONET DONATO, *Las dependencias personales y las prestaciones económicas en la expansión feudal en la Cataluña nueva (siglo XII)*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LXVI (2006), 425-481.

La zona geogràfica estudiada es troba en la darrera pàgina (481). L'autora hi analitza les implantació i quantificació de les relacions de senyoriu sobretot damunt la pagesia, tenint en compte les col·leccions documentals de la Catalunya Nova publicades en els darrers cinquanta anys, nascudes d'una situació que ja no era la dels homes de remença. Una primera part repassa les etapes de l'ampliació dels comtats de Barcelona i d'Urgell vers Ponent, començant per les terres de Marca, tant del comtat de Barcelona com del d'Urgell al segle XII (431-443), de Tortosa i Siurana a mitjan XII (443-449) i de la zona de Lleida (449-459). — J. P. E. [21.160]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Llibre de la pabordia major del monestir de Sant Joan de les Abadesses*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLVII (2006), 51-108.

Després d'exposar què era i quines funcions exercia el paborde d'un monestir, l'autor descriu breument el dit *Llibre...*, de l'Arxiu del Monestir de Sant Joan de les Abadesses, conservat *in situ*, pondera la importància del nucli de quatre documents dels anys 1177-1184, corresponents al govern de l'abat Ponç de Monells, després bisbe, i dóna l'índex del contingut del volum. Després d'una curta *ratio editionis*, segueixen cinquanta-quatre pàgines amb la transcripció de tot el volum. — J. de P. [21.161]

Damien COULON, *Los consulados catalanes en Siria (1197-1400). Algunos datos de historia y de historiografía*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 178-188.

El de Síria hauria estat el primer dels consolats catalans i era alhora representació mercantívol i diplomàtica. L'autor, recordats els estudis d'autors precedents (180), assenyalava les variacions en els diversos consolats i moments, i així, el de Tir, el 1187, s'havia de compartir amb Marsella, Sant Gili de Provença, Nimes i Montpeller, i desaparegué endut en la caiguda de Sant Joan d'Acre (180); l'Arxiu Reial, ACA, *Canc., reg.*, ens informa que reaparegué a Beirut, i l'AHCB, i l'AHPB enriqueixen les informacions en el sentit que la seva jurisdicció s'estenia a tota la Síria i a la Petita Armènia (182) i que el d'aquesta darrera deixà de tenir vigència des de mitjan segle XIV; però el concolat de Síria hauria desaparegut a la primeria del segle XV, restant només el d'Alexandria (183); l'activitat comercial, però, es mantingué a l'altura competitiva de la de venecians i genovesos. Hi ha dos mapes (185). — J. P. E. [21.162]

John WEI, *Two Letters of Honorius III to Catalonia*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXII/155 (2005), 83-92.

L'arxiu de la Catedral de Vic ha conservat una colla de butlles, altrament desconegudes, ja publicades (83, nota 1); n'arriben dues més, d'Honorius III, que no figuren en els reculls de lletres seves publicats fins ara: la primera, del 1219, fa referència a una situació interna de Sant Cugat del Vallès de dificultats en l'elecció d'un abat, que demanava manament del papa; la segona, de 1220, respon a la queixa de l'ardiaca de Vic contra els senyors de Bellpuig, sotsfeudataris del bisbe de Vic, acusant-los d'apropiar-se-li de certs delmes. Ambdues lletres són transcrites i fotografades (90-92) i explicada llur circumstància històrica (84-89). — J. P. E. [21.163]

Manuel Ambrosio SÁNCHEZ, *Vernacular Preaching in Spanish, Portuguese and Catalan*, dins *The Sermon* directed by Beverly Mayne KIENZLE (Typologie des sources du Moyen Âge occidental, 81-83), Tournhout, Brepols 2000, 759-858

La primera part del llibre conté bibliografies sota el títol de *Medieval Vernacular Preaching in Spanish, Portuguese and Catalan*, de George Ferzoco (104-115), però la informació només arriba a les publicacions fins al 1996. Sánchez, en canvi, s'encara directament amb la *Vernacular Preaching in Spanish, Portuguese and Catalan* en les pàgines indicades en la fitxa: veu la predicació en català des de perspectiva castellana i així, si bé per a ell la figura central és sant Vicent Ferrer, aquesta és exposada sobretot a base de la seva predicació a Castella del 1411-1412 (793-795; 804-811; 817-820), no tant per la seva predicació conservada en català; les altres formes de predicació, des de les *Homilies d'Organyà* fins a les peces sàvies de Felip de Malla i les posteriors fins a Martí Garcia i Baltasar Sorio, són recordades perquè predicaven de la manera criticada per mestre Vicent (813-815). Al final hi ha bibliografia, tant general com sobre cada un dels autors (843-850). — J. P. E. [21.164]

Anna ALBERNI, *El cançonier occità V: un estat de la qüestió*, dins «Cultura Neolatina», LXV (2005), 155-180.

El volumet de Venècia, Biblioteca Nazionale Marciana, Str. App. 11-278, és escrit damunt pergamí per mans diverses, la primera de les quals seria catalana (ff. 25-118); el copista de la terça es deia R. de Capellades, però la seva lletra no coincideix ni en grafia ni en signum amb els documents escrits per copistes homònims (157-169); hi ha hipòtesis de treball en curs que assenyalen connexions catalanes en les que foren les fonts del dit volum, que darrerament ha estat estudiat amb detenció per Ilaria ZAMUNER, «Intavulare». *Tavole di canzonieri romanzì. I. Canzonieri provenzali. 3. Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana*, Modena, Mucchi Editore 2003, XIV + 189 + 9 figures. — J. P. E. [21.165-21.166]

Oriana SCARPATI, *I senhals nella poesia catalana medievale*, dins «Cultura Neolatina», LXV (2005), 53-98.

Arribat el segle XIV, els poetes catalans conservaren el ,senhal', certament evolucionat, però mantenint sempre la funció de signatura personal i la referència a la dama i col·locant-lo en el primer hemistiqui de la tornada. Hi ha doble llista dels ,senhals', l'alfabètica d'aquests (57-64) i la també alfabètica pel cognom dels autors (88-96); l'autora ofereix àmplies explicacions sobre els senhals-signatura (64-68), els d'amor (68-72) i els de desamor (72-76) i finalment els religiosos-marians (76-79); dedica exposicions particulars als utilitzats per Andreu Febrer (79-81) i per Ausiàs Marc (81-87). Hi ha bibliografia (96-98). — J. P. E. [21.167]

Martín ALVIRA CABRER, *La Couronne d'Aragon, entre hérétiques et croisés. La croisade albigeoise (1209-1211) selon le «Chronicon Rotense»*, dins «Heresis», 38 (2003), 71-87.

El dit *Chronicon* conté un paràgraf dedicat a les barbaritats dels croats antialbigesos en les seves incursions per Occitània; és ací transcrit en traducció francesa i comentat per l'autor en el sentit que si el *Chronicon* és obra d'algun dels canonges de Roda, ni tan sols tots els eclesiàstics estaven d'acord amb els resultats de la política vaticana. — J. P. E. [21.168]

Agnes VINAS, Robert VINAS, *La conquête de Majorque: Textes et documents* (Société Agricole, Scientifique et Littéraires des Pyrénées Orientales, vol. xci), Perpinyà, Société Agricole... 2004, 304 pp.

El títol diu que aquest volum conté texts i documents sobre la conquesta de Mallorca, començant per recordar els precedents, com el *Liber Maiolichinus*, aplegats en seccions, cada una de les quals és presidida per una de les *Cròniques*: la de Jaume I, amb els fets complementaris del *Repartiment*, la submissió de Menorca i la conquesta d'Eivissa; la de Bernat Desclot, com-

plementària de la del rei, amb detalls sobre els moments decisius de la presa de la Ciutat; i la de Ramon Muntaner, amb documentació complementària, també de procedència sarraïna. Al final hi ha petites biografies dels principals protagonistes, taules cronològica, onomàstica i de vocabulari tècnic. — J. P. E. [21.169]

Joan A. ARGENTER, *Cultura verbal i responsabilitat en el discurs en el Llibre dels fets: recursos gramaticals, pragmàtics i discursius a LRJ 388-389*, dins (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, 48), Barcelona, 2004, 5-21.

Joan A. ARGENTER, *Responsibility in discourse: evidence, report and entitlement to speak in the «Book of Deeds of King James»*, dins «Language in Society», 35 (2006), 1-25.

Joan A. ARGENTER, *Les Corts de Barcelona, desembre de 1228, i la conquesta de Mallorca: oratòria política, poder i autoritat a la Catalunya medieval*, dins «Randa», 57 (2006 = Homenatge a Jordi Carbonell/3), 5-27.

L'autor es proposa d'entendre aquella decisió de les dites Corts «d'acord amb les condicions en les quals va produir-se i amb el significat que li atribuïa la gent de l'època» (5), que era el de la relació entre ,figura' i ,realitat' (7-8), relació que l'interès polític ,formalitza' i converteix en socialment indiscutible (8-9), servint-se de l'oratòria política. Les proposicions reials de Jaume I i dels seus successors a les Corts catalanes en serien un cas (10-11) i l'autor concentra la seva atenció en la proposició reial a la ,curia generalis' o ,parlamentum', convocat des de Tarragona per a Barcelona 1228, resumida pel mateix rei en el *Llibre dels fets* (12-14) i analitzada per l'autor, que la divideix en set parts (14-15), estructurades dins un conjunt, la clau interpretativa del qual era «el component religiós cristià» (16); nobles, eclesiàstics i ciutadans hi responen, cadascú subratllant allò que l'integra en el projecte; els nobles com a part del mateix rei, tant en la participació en les lluites com en les conquestes i botí (17-18), els eclesiàstics aplicant al rei frases evangèliques que l'eleven a Predilecte (18-23); els ciutadans, suposada la licitud de l'empresa, prometent de contribuir-hi (23-24). Hi ha bibliografia (25-27). — J. P. E. [21.170-21.171-21.172]

RAYMOND OF PENYAFORT, *Summa on Marriage*, Pierre J. PAYER, traductor (Medieval Sources on Translation, 41), Toronto, Medieval Institute for Mediaeval Studies 2005, 98 pp.

Prenent com a base l'edició romana del 1603 i la recent, també romana, de X. Ochoa i L. Díez, el traductor dóna la seva versió anglesa de la *Summa de matrimoni*, destinada a presentar la doctrina de l'Església sobre el matrimoni agrupada en sis blocs i posada a l'abast dels rectors de parròquia a fi d'ajudar-los a donar resposta a problemes concrets: contracte, característiques del matrimoni, impediments matrimonials, procediments legals, legitimitat dels fills, i dot de l'esposa. El traductor remarca el deute envers el *Decretum* de Gracià, les *Compilationes antiquae* i els paral·lelismes amb la *Summa* de sant Tomàs d'Aquino i amb el seu comentari a les *Sentències* de Pere Llombart. — J. P. E. [21.173]

Breve chronicon de rebus siculis. Herausgegeben und übersetzt von Wolfgang STÜRNER (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi, LXXVII), Hannover, Hahnsche Buchhandlung 2004, 130 pp.

Narració centrada en l'emperador Frederic II Hohenstaufen, dins la qual s'integren certs fets que ens afecten: l'estol ofert per Guillem II, pare de Frederic, a l'emir de Mallorca Ishâq ben Muhammad ibn Gâniya, a fi de restablir-lo en el tron; aquest regnà entre el 1156 i el 1183 (48); el casament de Frederic amb Constança d'Aragó, germana de Pere el Catòlic, el 1209, i el viatge d'ella a Sicília (66); i el testament de Frederic II, que deixava l'illa de Sicília a Manfred [pare de Constança, casada amb Pere el Gran], en presència, entre

d'altres volguts per l'emperador com a testimonis, del mestre Iohannes de Procida (120 i 122). — J. P. E. [21.174]

Philip DAILEADER, *La coutume dans un pays aux trois religions: la Catalogne, 1228-1319*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 369-386.

Entre les dues dates del títol foren escrits almenys vuit *Costums* d'altres tantes poblacions catalanes; l'autor en subratlla 'l'étonnante diversité' i alhora en recorda els aspectes socials i religiosos (370-371) i constata que, malgrat les grans diferències tenem quelcom de bàsic en comú, els costums: ells mateixos subratllen llur antigor, tot i que els de la Catalunya nova són molt explícits en relació a llur origen (no anterior al 1150). Perpinyà, però, exclòia dels seus *Costums* els *Usatges* o lleis d'altres comtes que no fossin els exclusius de Rosselló (376). Els 'altres', jueus o musulmans, resulten més ben considerats a Lleida que a Barcelona o Perpinyà, i els jueus més que els musulmans (379), sempre, però, 'in favorem fidei' o dels fidels (383). — J. P. E. [21.175]

M. de los Desamparados CABANES PECOURT, *La infeudación de la Huerta, cinturón de seguridad de la ciudad de Valencia*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 637-650.

El juliol del 1237, al Puig, Jaume I començava les concessions registrades en el *Llibre del repartiment*; l'autora es pregunta quins eren els llocs ubicats al Nord, a l'Oest i al Sud de la capital i a qui foren donats; Montcada a Pere de Montcada, Paterna i Manises a Artal de Luna i una llarga llista de casals a d'altres nobles; ja assentat a Russafa abans de l'entrada a València, tenia la ciutat totalment encerclada per punts a mans dels seus fidels. El *Repartiment*, però, només era una promesa; l'efectivitat arribà amb les dotze cartes efectives de poblament dels anys 1240-1265, la majoria a mans d'Ordes militars, alhora que nombre de les concessions individuals del *Repartiment* sofrien canvis. — J. P. E. [21.176]

Luis GARCÍA-GUIJARRO RAMOS, *Jaime I y los proyectos de cruzada a Ultramar: la coyuntura de 1245-1247*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2165-2176.

El trienni 1245-1247 la Cristiandat visqué un dels seus pitjors moments a Palestina i començà la seva posta amb la pèrdua de Jerusalem (22 juny i 17 octubre 1244). La documentació pontifícia d'Innocenci IV informa de la reacció papal convocant el I Concili de Lió, al qual fou cridat Jaume I: vencedor en la presa de Biar es convertia en figura triomfant en la lluita contra l'Islam, rebia la felicitació papal i potser es pensava que podria invertir les males conseqüències de Muret (2171). Però el 1247, la revota d'al-Azraq obligà el rei a concentrar-se totalment en el sud de València (2173-2174). — J. P. E. [21.177]

Jennifer SPEED, *Emotion and negotiation during the reign of Jaume I*, dins *Negociar en la Edad Media*, 65-85.

Atesa la magnitud de l'obra de Jaume I, configuradora dels dos regnes, ell necessitava un cos ben conjuntat de juristes i de copistes i l'autora vol esbrinar la manera com ell veia les pròpies relacions amb els seus oficials i altres contemporanis i com negociava els seus drets reials amb els ciutadans (67), combinant jerarquia i consens (68), que, cosa inaudita, també enfortí la seva legitimitat (71). L'autora creu que el *Llibre dels fets* s'ha de veure no pas com uns annals, ans «as a cultural and historical discourse, a dialogue between Jaume and the world in which he lived» (74) i aplica la dita convicció a les informacions sobre les conquestes de Xàtiva (75-78), València i al-Azraq (78-79) i Múrcia (79-84). — J. P. E. [21.178]

Alejandro VALIÑO ARCOS, *La recepción del arbitraje romano en los Furs de València*, dins «*Studia et Documenta Historiae et Iuris*», 69 (2003), 483-539.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.179]

Vicent GARCIA EDO, *Una aproximació al Llibre del Consolat de Mar*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 595-611.

El dit *Llibre* no és estructurat de forma unitària, repetida en cada una de les seves còpies, ans cada una d'aquestes és resultat d'agregació d'unitats diverses com *L'ordre judiciari de la cort dels còsols de mar de València*, les *Costumes de la mar*, els *Capítols del rei En Pere de 1340* i les *Ordinacions de tot vexell que armarà per anar en cors* (596). L'autor exposa diacrònicament la configuració de les successives etapes del *Llibre...*, començant per unes 'consuetudines maris' documentades a Vic, AE el 1231; l'autor les considera arribades del Nord d'Itàlia en temps de Ramon Berenguer IV amb el *Corpus Iuris Civilis*, tal com indica el *Cronicó del jurament de les Costumes de la mar*, i s'haurien naturalitzat en el país fins al punt de fer-les créixer (596-599); dos dels articles haurien entrat el 1238 en els *Furs de València* (600); el primer conjunt legislatiu català sobre el mar foren les *Ordinationes proborum hominum Riparie Barcinone*, elaborades per Jaume Gruny i aprovades per Jaume I el 1258 (601-602); seguiren els *Costums de Tortosa* del 1272 (602-603) [cf. *Notícia* següent], el *Privilegium Magnum* atorgat a València per Pere el Gran el 1282, establint-hi dos còsols de la mar, que havien d'actuar «prou est in Barchinone (!) fieri consuetum» (604); seria completat amb l'*Ordre judiciari de la cort dels còsols de la mar de València* i amb els *Capítols del rei Pere el Cerimoniós* i, ja en el segle XV seria el *Llibre del Consolat de Mar de València* (AM, mss.) (603-606). El 1326 també Mallorca obtenia consolat sobirà i el 1343 actuava «ad modum et formam civitatis Valentie» (607); el 1348 Pere III reestructurava el Consolat de Barcelona d'acord amb la «forma, qua commissum est civitati Maioricarum» (608) i es concentraria en els *Capítols de la Llotja* i el 1424 en el *Llibre del consolat de mar* (609). Amb la impremta s'estendria per tota la Mediterrània (610). — J. P. E.

[21.180]

Josep SERRANO DAURA, *El dret mercantil marítim en els Costums de Tortosa (1277-1279)*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 569-582.

Després de les respectives *Lletres de seguretat* per a sarraïns i jueus del mateix 1148, i de la *Carta de Poblament* per als cristians del 1149, la situació jurídica de Tortosa era codificada en els *Costums de Tortosa*, on en són aplegats quaranta-quatre de tema marítim sota el títol de *Consuetudines et usus maris quibus utuntur homines Dertusenses*; serien font del *Llibre del Consolat de Mar* del 1370 (571). Les pàgines següents esquematitzen els capítols dels *Costums* i llur presència en el *Llibre* (571-578). — J. P. E.

[21.181]

Albert ESTRADA-RIUS, *Alcaldes de la Seca versus Còsols de Mar: apunts sobre un conflicte de jurisdiccions*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 583-594.

Exposició «d'alguns dels conflictes que es documenten entre els alcaldes de la seca i els còsols de la mar de Barcelona» (584); els nous membres entraven en la Seca per 'ius sanguinis' i la Casa posseïa la seva pròpia jurisdicció, també judiciària, basada en privilegis reials des de Jaume I, aplegats en manuscrits diversos (B, BC, ms.; Palma, ARM, LR; Càller, Archivio di Stato, E 1/11) (584-587) i completats amb tractats jurídics específics, com el *De moneta*, de Jaume Callís (588). L'autor reporta plets diversos entre les dues jurisdiccions (589-591); Jaume Callís i Tomàs Mieres arribaren a dubtar que un moneder pogués renunciar al seu fur (590). — J. P. E.

[21.182]

Antoni RIERA MELIS, *Els orígens de la manufactura tèxtil medieval a la Corona catalanoaragonesa*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 821-901.

Les anteriors aportacions al tema, del 1992 ençà, s'han concentrat en l'estudi dels anys 1350-1500, raó per la qual l'autor delimita la seva recerca en els anys 1150-1300, a base de la documentació dels arxius Reial de Barcelona (ACA), AHCB i AHPB; de Perpinyà, ADPO; de Puigcerdà, AHC; de Lleida, APaeria; i de Palma de Mallorca, ARM, fonts limitades als aranzels de la lleuda de Barcelona, al Peatge de l'Ebre i a alguns comptes de batlles reials d'Alfons el Trovador, ultra la documentació notarial (822): «pretenc replantejar la gènesi de la draperia urbana en tota la Corona continental i illenca. El punt més eficaç en la transformació del conjunt vers una economia més incisiva fou la major fluïdesa en el transport de primeres matèries» (824); el fet és que, ultra a Osca i Lleida, es fabricava drap a Perpinyà, Puigcerdà, la Seu d'Urgell, Gósol, Bagà, Berga, Sant Daniel, Banyoles, Ripoll, Girona, Vic, Barcelona, Igualada, Valls i el Pont d'Armentera; a l'Aragó, Jaca, Saragossa, Daroca, Terol i Albarrassí i, després de la conquesta, a València, Borriana, Alzira i Xàtiva (826). El cada vegada més fort control gavatx damunt Occitània i Provença encaminaria les inversions del gran comerç en la manufactura autòctona, en la renovació tecnològica dels obradors, en l'aparició de la figura del mestre-empresari i en l'envol del moviment associatiu dins la menestralia, elements de canvi àmpliament analitzats i exposats en les pàgines 827-878, amb particular esment de l'organització econòmica, social i tècnica de la producció en les 841-878, dins les quals trobem, sistematitzats en quadre, els molins drapers de senyoriu reial en la Corona Catalanoaragonesa entre el 1150 i el 1298 (855-856). — J. P. E. [21.183]

Gábor KLANICZAY, *Proving Sanctity in the canonisation Processes (Saint Elizabeth and Saint Margaret of Hungary)*, dins *Procès de canonisation*, 117-148.

L'autor constata que durant el pontificat de Gregori IX, alhora que fra Ramon de Penyaforç elaborava els *Decretalium libri V*, els processos de canonització dels anys 1228-1233, en particular el de santa Isabel de Thuríngia, eren presos com a model, sobretot en allò que afectava les declaracions de testimonis; i creu probable que el *Processus et ordo canonizationis beatae Elyzabet propter quorundam detractationes et calumpnias* és obra de sant Ramon de Penyaforç (125-126; cf. 204, nota 7). — J. P. E. [21.184]

Iona MCCLEERY, *Isabel of Aragon (d. 1336). Model Queen or Model Saint?* dins «Journal of Ecclesiastical History», 57 (2006), 668-692.

Aquestes pàgines comencen amb l'acta de la inspecció del cadàver de santa Isabel de Portugal el 1612, segons la qual el cos de la santa era meravellosament íntegre. Ací és estudiada la relació entre 'reginalitat' i santedat en el cas d'Isabel d'Aragó, reina de Portugal, filla del nostre Pere II, el Gran, i de Constança de Hohenstaufen, nada entorn el 1270 (670 i 684-685: arbre genealògic), casada amb Dinís de Portugal el 1281, vídua el 1325, morta el 1336 i sepultada a Santa Clara de Coimbra. Immediatament començaren les actes notarials de favors rebuts d'ella i el 1340 ja n'hauria estat escrita la *Vita*, pots ser obra d'Isabel de Cardona, neboda i abadesa de Santa Clara, 1329-1362, publicada dins els *Acta Sanctorum Julii*, II, París 1863, 169-213 (670-673 i nota 16). L'article s'estén entorn l'ideal medieval de reina i dona perfecta, la Mare de Déu (674), i esbrina els possibles punts de referència en dinasties europees, bo i recordant que la primera figura a imitar havia estat la de la seva mare Constança. Hi ha quatre fotografies del sepulcre (680-683) [No és exacta l'afirmació que la relació d'Isabel amb la seva família s'estroncà en marxar ella a Portugal el 1281 (683: «her relationship with her birth family remained close»). Convisqué amb el seu germà Jaume II en la frontera entre l'Aragó, Navarra i Castella durant les vistes entre els tres reis en preparar el Tractat de Torrelles (1303), on el seu marit era un dels àrbitres]. — J. P. E. [21.185]

Christine Ellen CALDWELL, *Dominican Inquisitors as 'Doctors of Souls': The spiritual Discipline of Inquisition, 1231-1331*, dins «Heresis», núm. 40 (Printemps-Été 2004), 23-40.

Entorn el tema de si els primers dominicans ja en predicar s'assemblaven a uns inquisidors, l'autora es fixa en la *Summa de penitentia* de sant Ramon de Penyafort i subratlla el paral·lelisme entre les tres qualitats que el penitent ha d'assegurar en el sagrament de la penitència -,confessio oris, contritio cordis, satisfactio operis'- i els objectius d'una actuació inquisitorial, en el sentit que els inquisidors justificaven llurs dures actuacions perquè contribuïen a assegurar en el pacient les disposicions per a la recepció del sagrament de la penitència (30-34). La tesi de l'autora és que la inquisició demostra que la imposició i la persecució poden ésser resultat d'una espiritualitat sincerament viscuda i justificades per aquesta. — J. P. E. [21.186]

Philippe BOBICHON, *Le thème du «Verus Israel». Est-il constitutif de la controverse entre christianisme et judaïsme?*, dins «Annali di Storia dell'Esegesi», 22 (2005), 421-444.

Ramon Martí, tant en el *Pugio fidei* com en el *Capistrum iudaeorum*, explicita els punts essencials, en els quals es contraposen cristianisme i judaisme, entre els quals no hi ha el del 'Verus Israel' (428-429; cf. 442, on són citats els dos texts esmentats i el *Liber praedicationis contra Iudaeos* de Ramon Llull). — J. P. E. [21.187]

Costanzo DI GIROLAMO, *La versification catalane médiévale entre conservation et innovation de ses modèles occitans*, dins «Revue des langues romanes», 107 (2003), 41-74.

Partint del judici negatiu de Martí de Riquer sobre l'important influx de l'Acadèmia del Gai Saber de Tolosa de Llenguadoc en els poetes catalans del segle XIV, en un moment en què el futur de la poesia passava per Itàlia, l'autor recorda que, alhora que acceptaven aquella normativa, molts poetes catalans se'n distanciaven i en punt de versificació es prengueren «des libertés inconcevables de l'autre coté des Pyrénées» (43), com en la cesura dels versos decasíl·labs (45), on Andreu Febrer «emploie divers types de décasyllabes» (47), innovacions que també es troben en les seves adaptacions de balades franceses (48) o en els estramps (53-56) i en versos (musicats?) de Jordi de Sant Jordi (57) i en d'altres (61-67). — J. P. E. [21.188]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Bernat de Vilamarí, bisbe de Girona (1292-1312), compra unes propietats a Corçà*, dins «Miscel·lània Ernest Lluch i Martín», I, Barcelona 2006, 215-221.

Gràcies a la sèrie de *Pergamins de la mitra* de Girona, AD, es pot reconstruir pas a pas la compra que entre 1294 i 1299, el bisbe Bernat de Vilamarí va fer a la vila de Corçà d'unes conspícues propietats de la família Montpalau. Foren mobilitzats fons de l'Almoïna del Pa de la Seu, de la Mitra, i, finalment i en forma de préstec, del capítol. En tota l'operació fou decisiva Gueraua de Mosset, mare de Bernat de Montpalau, venedor principal. Sembla que la mare imposà l'operació de venda o almenys hi decantà la voluntat del fill. La compra era una maniobra política destinada a enfortir el poder del bisbe contra la bel·licositat del comte d'Empúries, i Gueraua de Mosset era aliada incondicional del bisbe. Els detalls econòmics de l'adquisició, mobilitzant recursos oportuns i sense haver d'acudir al crèdit extern, mostren que Bernat de Vilamarí fou un prelat que entenia admirablement els mecanismes d'una administració viva, però susceptible d'ésser mobilitzada amb major eficàcia. Després de l'èxit de la compra de Corçà, el bisbe no trobà cap obstacle en la seva política de reorganitzar les pabordies de la Seu, a fi de millorar llur rendiment econòmic. La figura, doncs, del primer bisbe Vilamarí de Girona es configura com un personatge interessant per a la història, si no del pensament, sí de la pràctica econòmica innovadora i imaginativa del començament del segle XIV. — J. de P. [21.189]

Paolo EVANGELISTI, *Metafore e icone costitutivi del discorso politico francescano tra Napoli e València*, dins «Studi Storici. Rivista trimestrale dell'Istituto Gramsci», 47 (2006), 1059-1106.

Paolo EVANGELISTI, *Christus est proximus noster. Costruzione dell'identità comunitaria e definizione delle infidelitates in Arnau de Vilanova e Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», (2005-2006), 39-70.

En el primer títol l'autor parteix del dibuix de portada del *Regiment de la cosa pública* de Francesc Eiximenis, València 1499: el framenor fita la ciutat i així introdueix al text del llibre, on hi ha el resultat d'aquella reflexió «che sarà poi codificato come politico, per fornire alla ,res publica' simboli identitari in cui riconoscersi e valori coesivi per i quali operare» (1060). Crist crucificat és constituït en ,Sprachbild' o símbol de l'Estat en tant que Cos místic, i és resseguit per l'autor, d'una banda en Ubertino de Casale i d'altres autors franciscans, personificats en les *Meditationes Vitae Christi*, i de l'altra en els autors catalans que van de Ramon Llull i Arnau de Vilanova a Bernat de Fenollar, passant per Francesc Eiximenis, Joan Eixemenó i Mateu [Guimerà] d'Agrigento, fragments textuais dels quals són aplegats en les seccions següents: contemplació de mans, peus i costat i de tot el cos de Jesús en creu (1090-1093); aplicacions tant col·lectives com personals de la contemplació de Jesús en creu, també en relació a la ,res pública' i als mercaders (1094-1106).

En el segon títol l'autor segueix assenyalant els paral·lelismes entre idees ,franciscanes' i tesis propugnades pels nostres pensadors en el pas del segle XIII al XIV [punt sobre el qual el possible lector hauria de veure la recensió publicada dins «ATCA», XXVI (2007), 799-800, que ha d'ésser tinguda en compte, ja que també en aquestes pàgines l'*Expositio super apocalypsi* segueix essent atribuïda a Arnau de Vilanova: 43, nota]. — J. P. E. [21.190-21.191]

Anna Maria COMPAGNA, *La tradizione extravagante della letteratura medievale: il contributo dei notai del medioevo catalano e non solo*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 7-23.

Les primeres pàgines recorden les aportacions de notaris a les literatures romàniques i les obres literàries trobades per Josep Hernando en els inventaris de biblioteques notariales barcelonines segons el seu *Llibres i lectors de Barcelona, del segle XIV* [cf. «ATCA», XVI (1997), 509-511]; segueix la llista de les peces literàries conservades per protocols notariais [no totes, car si en la nota 11 són esmentades tres fórmules de conjurs en català, com s'explica que no hi figurin les més de tres d'«ATCA», I (1982), 68, 71 i i 74?]; però no sols transmeteren composicions escadusseres en prosa o vers, ans en recopilaren conjunts, com podria ésser el *Cançoner Aguiló* o el de Carpentràs amb poesia d'Anselm Turmeda o el *Cançoner Vega-Aguiló* (9-17); dos, almenys, d'aitals notaris tenen nom i cognom, Joan Fogassot, compilador del *Cançoner de l'Ateneu Barceloní* i Antoni Valmanya, els quals estarien darrere alguns dels cançoners (18-20); són, de més a més, coneguts eixams de notaris que en les tres capitals es dedicaren a la poesia (21-22). — J. P. E. [21.192]

Josep Antoni AGUILAR ÀVILA, *Lo rey d'Aragó no ns fa sinó greuges e vilanies!: Papat i casa d'Aragó a la Crònica de Muntaner*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 200-229.

Primera part d'un treball, en el qual l'autor analitza com es presenten les relacions entre el papat i els reis d'Aragó en la *Crònica* de Ramon Muntaner. Aquest primer lliurament estudia l'entramat polític i diplomàtic complex de la guerra de les Vespres Sicilianes, que en la ploma de Muntaner s'enriqueix amb referències cavalleresques i literàries. També és recollida l'opinió d'altres cronistes i historiadors sobre el paper que tingué en tot l'afer la reina Constança. De part aragonesa hom exhibeix l'argument de l'extensió eclesiàstica en les conquestes de Mallorca i València; malgrat aquesta contribució tangible a la ,renda de l'Església', el papat no vol concedir la croada a Pere II perquè el papa no se'n fia, i sobretot perquè Martí IV està infeudat

a França. Així, la Santa Seu és antagonista dels interessos catalans i perd els bons serveis que la casa de Barcelona li ha prestat i li podria encara prestar. Són adduïts molts textos de la *Crònica* de Muntaner, de vegades prou llargs i confrontats amb d'altres textos de cronistes medievals, com Giovanni Villani, Guillem de Nangis, Brunetto Latini, i amb textos històrics anònims, sobretot sicilians. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.193]

Ignasi J. BAIGES JARDÍ, David PIÑOL ALABART, *Notariat, comerç i cultura a la Catalunya Nova (segles XIII-XV)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1825-1838.

Una dotzena de poblacions tarragonines posseeixen sèries de registres notariais iniciats durant el segle XIII, quan consta que Tarragona tenia escola de gramàtica almenys des del 1219 (1828); encara que el document notarial presenta uniformitat en l'àmbit mediterrani no manquen tipologies documentals mercantils específiques, com la comanda, present a l'Alcover ja el 1228 (1830), o la procura (1831), el nòlit i l'assegurança (1832) i el testament (1833). — J. P. E. [21.194]

Joan BLASI I SOLSONA, *Aproximació a la data de la primera ocupació de Barcelona pels musulmans i la descripció del Pirineu Oriental pel gran geògraf Al-Idrisi*, dins «Ceretania. Quaderns d'Estudis Cerdans», 5 (2005), 55-63.

Els primers anys de la invasió islàmica els sarraïns haurien evitat les fortificacions costaneres i per l'interior haurien saltat els Pirineus vers Narbona; en aquells moments, la ruta de Còrdova a Barcelona hauria passat per Narbona i, des d'aquesta ciutat, seguit en direcció sud, tal com dóna a entendre Al-Idrisi. Ací són reportades les hipòtesis d'autors diversos, les dades proporcionades per d'altres autors antics, fins i tot la història de la salvació de persones, relíquies i llibres de Tarragona per mar, [confirmant així que, àdhuc després de la invasió, les comarques marines haurien tingut per mar porta oberta i camí de sortida]. — J. P. E. [21.195]

X. SANAHUJA ANGUERA, *Una moneda de la taifa l'Alpont amb data (423) AH*, dins «Acta Numismatica», 36 (2006), 77-78.

Cent onze exemplars almenys són coneguts d'emissions d'aquella taifa valenciana fetes per cinc dels seus sobirans entre el 1009 i el 1106; la inscripció no és transcrita, però som informats que en la primera línia hi ha el nom Ahmed, seguit de professió de fe musulmana, i que la llegenda central del revers és quasi il·legible, però s'hi intueix 'al-dawla' en la darrera línia. Hi ha fotografies. — J. P. E. [21.196]

Dominique VALERIAN, *Bougie, port maghrebin, 1067-1510* (Bibliothèque des Écoles d'Athènes et de Rome, 328), Roma, École Française 2006, VIII i 796 pp.

En la presentació de fonts som informats que els documents àrabs dels arxius de Barcelona ja són publicats i traduïts (19) i que els llatins notariais de Mallorca, València i Barcelona «sont assez riches» (21), que els de naturalesa fiscal es troben en les mateixes ciutats, mentre el fons més important de naturalesa jurídica és el de Barcelona, ACA (21-22). En la segona part de la tesi, *Bougie, port méditerranéen* (245-496), comencem de trobar la Corona catalanaoaragonesa en els tractats de 1272 (267), de 1314 i 1323 (254, 255, 258, 261 i passim), referències a l'ACA i a l'ACB (261); també trobem Anselm Turmeda (258; cf. 308, 486, 490-491). En el capítol dedicat a les *Communautés marchandes étrangères*, la presència de catalans és constant, començant pels alfòndecs i llur activitat (273-330). *La mer source de profit* es basa sobretot en documentació mallorquina, de més a més reduïda a taula sinòptica dels *Textiles importés de*

Majorque (1408-1480) (344-346); també notícies de transports per mar (359-361) d'exportacions a Bugia: d'oli, també vi, mel, figues, sucre i sal (363-368) i les cèlebres 'coses vedades' (274-275); n'arribaven cuiros i algun producte per a tint i algun manufacturat, cera i sobretot gra (395-410). La secció intitolada *La mer source de profits*, recorda el cors, generador de rescats (quadres sinòptics: 420-496); l'activitat comercial dels bugiencs es concentrava en els nostres ports (503-525); la dels cristians era molt més important, car incloïa transports (555-570 i 590-593). Des de mitjan segle XIII, catalans i mallorquins accentuaren llur presència a Bugia (617-619) i encara més durant el segle XIV (630-642), però a poc a poc, les relacions s'acostaven a la crisi i l'episodi de Llull a Bugia en seria una prova (646), com ho seria la proposta del 1349, que tots els mallorquins es poguessin dedicar al cors (649, nota 271). Durant el segle XV les relacions tendiren a millorar (653-659). Entre els annexos, hi ha la llista de tractats de pau i comerç (685-690). Hi ha bibliografia (693-754) i taules de topònims, d'antropònims i de matèries (759-797). — J. P. E. [21.197]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La incursió de l'exèrcit de Granada, de 1304, pel Regne de València i l'atac a Cocentaina*, dins «Alberri», 15 (2002 [2005]), 53-150.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [21.198]

Juan Manuel del ESTAL, *Grave alarma ante un ataque granadino a la bailía de Oribuela (junio 1308)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2111-2124.
L'ACA, CRD *Jaume II*, conserva les lletres amb les quals informadors diversos, entre els quals destaca Ferrer Dezcortell, batlle general de València 'ultra Sexonam', informaven el rei que al regne sarraí de Granada hom preparava escamots de guerrers destinats «a fe dan a terra del rey d'Aragó» (2114); són transcrites cinc d'aquestes lletres demanant urgent reforç de defenses (2116-2123). — J. P. E. [21.199]

Félix RETAMERO, *La formalización del poder de las monedas de los Mulûk de Denia (siglo V H./XI D.C.)*, dins «Al-Qantara», XXVII/2 (2006), 417-445.
Desaparegut el califat de Còrdova, l'al-Andalus es dividí en regnes de taifes, cada un dels quals es trobà en la necessitat de proclamar i de veure reconeguda la pròpia sobirania, que cada un reafirmava amb la també pròpia moneda, problema repetit a Dénia, a Almeria, a València i a Saragossa (424). La forma de redactar i de col·locar les inscripcions en les monedes de les taifes és mostra de les incerteses i d'una recerca a palpentes, en fer-hi figurar els noms que més podien legitimar i prestigiar el poder emissor (430). Això succeí a Dénia amb Muyâhid i els seus `Amiries, que després foragitats, vers el 1075-1076, passarien a les Balears i a Sardenya (435); per això les inscripcions de les monedes reafirmen la professió de fe musulmana amb text de l'*Alcorà* i, de més a més, la connexió amb Allah a través del nom de l'imam, la solidesa de la raguèlia amb el(s) nom(s) del(s) successor(s), el poder del sobirà manifestat pels noms dels caps que el recolzaven: aquest era llur missatge, que alhora explica els canvis en incripcions pràcticament contemporànies. Darrere hi ha l'existència de grups fortament cohesionats, capacitats a fer llargs èxodes i a imposar-se per la seva força. — J. P. E. [21.200]

Federico CORRIENTE, *A vueltas con las frases árabes y algunas hebreas incrustadas en las literaturas medievales hispánicas*, dins «Revista de Filología Española», LXXXVI (2006), 105-126.
En el curs de l'article trobem alguna referència a l'*Elegia àrab de València* (110, nota 14) i al *Llibre de medicines particulars* (117, nota 51). Les tres darreres pàgines, en canvi, apleguen les expressions en llengua àrab que integren el *Llibre de la çuna e xara dels moros* (124-125: Carme

Barceló, 1989) i expressions trobades per la mateixa professora en documentació valenciana contemporània (125-126). — J. P. E. [21.201

Delfina SERRANO RUANO, *Why Did the Scholars of al-Andalus Distrust al-Ghazâlî? Ibn Ruschd al Jadds Fatwa on Auliyâ Allah*, dins «Der Islam», 83 (2006), 137-156.

Abû Bakr al-Turtûshî (+ 1126), mestre a Sírïa, inclinat a l'ascetisme sufista, críticà al-Ghazâlî en el seu *Kitab al-hawâidîth wa-l-bida'*, contribuint així a crear aquell ambient que convencé les autoritats almoràvids a fer cremar els llibres del dit 'al-Ghazâlî. — J. P. E. [21.202

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Más allá de la mediación de la palabra: negociación con los infieles y mediación cultural en la Baja Edad Media*, dins *Negociar en la Edad Media*, 409-439.

Hi ha primeres referències escadusseres a traductors en Ramon de Perellós, *Viatge al purgatori de sant Patrici* (416), o en parlar dels mallorquins Miquel Rovira i Anselm Turmeda (424-425) o d'Antoni d'Igualada (425-426); institucionalment foren encarregats de la mediació envers els musulmans les autoritats del regne de València (429), els mercaders que podien fer alguna gestió (431-432) i els agents diplomàtics específics (434-438), tot conegut per l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* — J. P. E. [21.203

Damien COULON, *Negocier avec les sultans de la Méditerranée orientale à la fin du Moyen Âge. Un domaine privilégié pour les hommes d'affaires?*, dins *Negociar en la Edad Media*, 503-526.

L'autor es limita a les relacions comercials catalanes, que augmentaren en els dos darrers segles medievals i feren la competència a Gènova, Pisa, Florència i Venècia; l'Arxiu Reial (ACA) ha conservada la documentació de les vint-i-sis ambaixades dels sobirans mamelucs entre 1290 i 1390 (507); la iniciativa era normalment de les potències occidentals (509-510); els ambaixadors catalans foren normalment oficials de cort reial, sovint acompanyats de mercaders com Esteve Noguera i Pere de Mitjavila, quatre vegades ambaixador, i ja en el segle XV, Lluís Sirvent (514-516), alhora diplomàtic i mercader; són particularment coneguts els passos i els resultats de la darrera, tan plena d'accidents com buida d'efecte, i denunciada, car al cap de poc d'ésser signats els acords bilaterals (518-522), eren trencats, tal com en dóna fe l'ACA, que infórma d'altres intents a través de còsols (523-525). — J. P. E. [21.204

Manuel RUZAFÀ GARCIA, *Valencia, Granada y el Norte de África: relaciones de frontera en la Baja Edad Media*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1191-1202.

Ací l'autor no estudia un cas concret, ans descriu la zona de frontera dibuixada en el títol i assenyala (com si fos un butlletí bibliogràfic) els estudis d'ell mateix i d'altres que s'han ocupat d'aquell tema. — J. P. E. [21.205

Isabel O'CONNOR, *Les activitats econòmiques dels mudéjars de Cocentaina a finals del segle XIII: més enllà d'una comunitat de camperols pobres*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1707-1716.

Després de la conquesta del 1244 i de la primera revolta d'Al-Azraq, 1248, les concessions del *Llibre del repartiment de València* demostren que a partir d'aquell moment Cocentaina s'anà transformant en població cristiana: però que, això no obstant, fins i tot després de la segona revolta sarraina del 1276, la comunitat islàmica d'aquella vila pogué demostrar la seva vitalitat, situació visible en el *Llibre de la cort del justícia*, de l'AM, segons el qual els musulmans no sols responien als requeriments dels cristians, ans en presentaven tant a sarrains com a cristians (1709) i no sols de la vila, ans de la contrada; també se'n dedueix que els musulmans no eren

sols ,eixàrics' (mossos o masovers) de cristians ans podien ésser ells els propietaris o socis en operacions comercials. — J. P. E. [21.206

Josep-Dauid GARRIDO I VALLS, *Castelldans - Qal'â' al-Hamîr, pàtria de Mubaxxir ibn Sulaymân an Nâsir ad-Dawla, valí independent de Mallorca*, dins «Randa», 56 (2006 = *Homenatge a Jordi Carbonell*, 2), 5-9.

Nat a Castelldans (Castrum Asinorum = Castell d'Àsens) entorn el 1050, presoner en un atac cristià, esclau eunuc en la cort comtal barcelonina, fou rescatat per un ambaixador mallorquí i portat a Mallorca, on, segons Ibn al-Kardabûs i d'altres historiadors musulmans, sabé enfilarse fins a prendre el poder i governar les Balears i morí poc abans de l'expedició pisanocatalana del 1114-1115, coneguda pel *Liber Maiolichinus*, després que ell demanés ajut als almoràvits. — J. P. E. [21.207

Francesc X. LLORCA, *De tannûr a tenor. La història d'un arabisme valencià*, dins «Randa», 57 (2006 = *Homenatge a Jordi Carbonell*, 3), 213-224.

,Tenores', ,tenors', ,les tenors' es troben en documentació valenciana entre el 1292 i el 1371 (214-215), sempre amb el significat d'un petit forn o fogonet per a coure pa en privat, concedit o prohibit en *Cartes de població* mentre hi hagué comunitats musulmanes al Regne de València (215 i 217); l'arqueologia ha confirmat existència i descripció de l'objecte, car n'ha estat trobat un a Oriola (215-216): era el ,tannûr' dels àrabs; en valencià havia donat diminutius i altres derivacions (218-220). Hi ha indicació de la zona on la denominació fou viva i bibliografia (221-223); i mapa de distribució geogràfica (224). — J. P. E. [21.208

Joan-Hilari MUÑOZ I SEBASTIÀ, *Un pareire de Vimbodí acusat d'haver-se convertit a l'Islam (Tortosa 1522)*, dins «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Aplec de Treballs», 24 (2006), 118-121.

Un interrogatori, de localització arxivística no declarada, datat el 12 d'octubre del 1522, ens fa conèixer el cas d'un pareire de Vimbodí que, havent participat en la repressió de les Germanies de València, s'havia vestit i fet passar per musulmà, portant «senyal de moro en los pits, ço és miga luna de drap» en poblacions de València i d'Aragó, segons digué ell «per exir bandejat de Catalunya» (119 [qui sap si per dissimular que havia estat bandejat per lladregot]); se'n sortí assotat en una cercavila tortosina. — J. P. E. [21.209

Eugenio CISCAR PALLARÉS, *Economía y fiscalidad en los señoríos ,pobres' de la Casa de Gandía en la época de la expulsión de los moriscos*, dins *Señores y señoríos*, 123-151.

L'impacte de l'expulsió dels moriscos en les economies, també dels barons, ha estat més estudiada entorn Gandia i en la Marina; l'autor es fixa en les baronies ,pobres' d'aquella casa, una per una, i mira de comparar els ingressos senyorials anteriors i els posteriors a l'expulsió, coneguts per l'AHN, *Nobleza. Osuna*, lligalls diversos, començant per les Valls d'Ebo i Gallinera (125-130), la baronia de Castelló (130-137), la baronia de Xella (137-140) i la baronia de Turís (141-146); en les Valls augmentaren, en les altres disminuïren; la multiplicitat de tributs i les diferències entre els diversos casos i situacions fan impossible d'establir una quantificació entre l'abans i el després, però hi ha dos fets innegables: els musulmans pagaven menys (no eren sotmesos a delmes i primícies, per exemple) i sobretot, després de l'expulsió, els focs i per tant els habitants eren molts menys, amb totes les conseqüències (per exemple, l'arrendament de serveis comunitaris deixà d'ésser un negoci clar) (147-151). — J. P. E. [21.210

Primitivo J. PLA ALBEROLA, *Benemejts y Señera ante la expulsión de los moriscos*, dins *Señores y señoríos*, 153-226.

A base de la declaració intitolada *Don Francisco Joaquín Sans, señor de los lugares de Benemixix y Seniera, sobre el daño y perjuicio que se le ha seguido con motivo de la expulsión de los moriscos*, i d'altra documentació tant de Madrid, AHN, *Consejos*, i de València, ARV, *Reial Audiència i Protocolos*, la primera part d'aquestes pàgines ressegueix els emoluments baronials anteriors a l'expulsió, que són sintetitzats en quadre sinòptic (172-173), i donen una suma de 2.173 lliures el primer poble i de 2.688 el segon (187-188) i són completats amb la llista de censals que gravaven els dits senyorijs que pujaven a 1.026 lliures (184-185); la segona part, basada en la nova *Carta de població*, presenta la suma de 233 lliures d'emoluments senyorijs per collites del primer lloc i de 275 en el segon (205). És transcrit en apèndix l'*Acte d'establiment fet per don Francisco Joachim Sanz, senyor dels llocs de Seniera i Benimixix, als nous pobladors i vassalls del lloc de Seniera*, del onze de juliol del 1611 (217-226), conservada a l'AHN, *Consejos*, 22.243/4, i a l'ARV, *Manaments i empires*, 2/18. — J. P. E. [21.211]

Mark D. MEYERSON, *Milenarismo converso y morisco en el Reino de Valencia: un estudio comparativo*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1731-1740.

El llarg, però incomplet, procés inquisitorial de València 1464, ara a Madrid, AHN, *Inquisición de Valencia*, 537/1/5, és el punt de partida d'aquestes pàgines: la presa de Constantinoble el 1453 hauria desencadenat esperances messiàniques jueves almenys en els vuit conversos que foren apresats en embarcar-se a València vers Venècia i Constantinoble, on haurien tornat al judaisme, convençuts de l'arribada d'un messies jueu, ja fadrí, que destruiria la Cristiandat i ompliria de 'molta honor' als jueus, també als conversos que es reconvertissin, alhora que les esglésies cristianes serien transformades en estables. Hi hagué un moviment paral·lel entre els moriscs, amb la diferència que en comptes d'un 'messies' els sarraïns afectats per aquella propaganda, esperaven que un califa turc tornaria Espanya a la sobirania política de l'Islam; alguns, impacients, emigraren al Maghreb. — J. P. E. [21.212]

Henri DOLSET, *Intermédiaires par excellence. Le rôle des juifs entre chrétiens et musulmans dans la Catalogne du Moyen Âge*, dins *Minorités juives*, 209-219.

Basat en documentació ja publicada i en d'altra d'inèdita a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer II*, l'autor col·loca les seves pàgines entre els segles X i XIII i recorda els casos en què per llur ubicació geogràfica en les dues bandes de Cristiandat i d'Islam, i coneixedors tant del llatí com de l'àrab, del 940 ençà són documentats jueus fent d'ambaixadors entre ambdues bandes; traduint obres de medicina al llatí o a l'hebreu, mediant en les transaccions comercials i fins i tot omplint els espais territorials buids, com sembla que hauria succeït al Camp de Tarragona (Salomó, Vilajudaica). — J. P. E. [21.213]

Elka KLEIN, *Les juifs et la société chrétienne à Barcelone au Moyen Âge*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 437-440.

Cal subratllar l'arrelament de la comunitat jueva dins la ciutat cristiana i Barcelona és un excel·lent camp d'estudi per a comprendre l'evolució de la mateixa comunitat jueva els anys 1050-1300, per la seva mateixa vitalitat i per les qualitats de la dinastia comtal i reial, i també per la riquesa dels arxius; l'autora ha estudiat la implicació reial en la vida del call i es pregunta si les intervencions de la corona no donaven als prohoms jueus aquella autoritat que altrament no els arribava de la dinàmica interna de la comunitat i insisteix en la força d'un sòcol comú sociocultural entre comunitat jueva i ciutat cristiana (439-440). — J. P. E. [21.214]

María José CANO, *Descripción paleográfica de tres aggadot judeoespañolas (Barcelona, Sarajevo y J. Rylands)*, dins «Misc. Vándor», 113-120.

Els o les *Aggadot* són bàsicament l'aplec de texts oficials per a la celebració jueva del temps de Pasqua i poden ésser estudiades des de tres angles: el textual, ja que les pregàries oficials són completades amb d'altres texts, normalment composicions poètiques d'autors diversos sobre el mateix tema; l'artístic, ja que contenen il·lustracions sobre els fets de la Pasqua jueva; i el paleogràfic o d'anàlisi dels elements que han entrat en la còpia, sobretot del tipus de lletra; l'autora es limita al darrer en els tres exemplars estudiats, els de Londres, BL, *Add.* 14.761, factici i copiat almenys per dos escrivans amb lletra tant quadrada com cursiva (115-117); Sarajevo, Museu Nacional, unitari també en la còpia per part d'un copista únic, encara que empri tipus quadrats i cursius (117-118); i de Manchester, John Rylands Library, *Heb. Ms.*, 6, també factici, i de dos escrivans (118-119). Tots tres procedirien de Catalunya, però el primer hauria passat per Provença i per Bolonya; entre els posseïdors del segon hi hauria la reina Margarida de Prades; tots tres haurien estat escrits en la segona meitat del segle XIV o primers anys del XV. — J. P. E. [21.215]

José HINOJOSA MONTALVO, *Aproximación a una minoría religiosa. La prosopografía de los judíos de Castellón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 21-82.

Recordades les publicacions anteriors sobre els jueus castellonencs i les fonts, sobretot municipals (*Llibres del consell*, *Llibres de la peita*, *Llibres de la cort de justícia*), per al seu coneixement i estudi (22); les primeres pàgines resumeixen la història d'aquella aljama, amb particular atenció a la posterior al 1391, amb pàgines noves sobre les conversions (26-28), i sobre la nova ubicació del call, la seva demografia, activitats i relació amb els cristians (28-38). Tot seguit tenim llista alfabètica de tots i cada un dels jueus castellonencs dels segles XIII-XV, on, en cada cas són aplegades totes les notícies que permeten de concretar-ne la figura, des d'Abbenemies, Josuè a Xebba, Abrafim (38-63); les darreres pàgines apleguen informació, també per ordre alfabètic, sobre les famílies més conegudes, des d'Abenaçar a Xambell (65-82). — J. P. E. [21.216]

Prim BERTRAN ROIGÉ, *Els jueus a la ciutat de Lleida: alguns aspectes*, dins «Misc. Vándor», 49-67.

La ,col·lecta' jueva de Lleida incloïa les aljames des de Tàrrega i Balaguer fins al límit de la zona aragonesa de l'antic bisbat de Lleida, documentades des de la conquesta del 1149 amb els corresponents serveis comunitaris de sinagoga, carnisseria i maell, forn, cementiri i banys; l'autor, a base de documentació en general ja publicada, també per ell mateix, i d'altra de Lleida, Arxiu de la Paeria, *Consells*; estableix que la jueria lleidetana era ubicada a la Cuirança, que es convertí en denominació de la comunitat jueva (51), s'estructurava de forma paral·lela a la ciutat cristiana (53); la convivència no fou fàcil, sobretot amb l'Església i encara més amb els estudiants de la nova Universitat, encara que alguns jueus es guanyaren la confiança reial (52-54); les necessitats de la corona augmentaren la pressió fiscal després del 1285 (55) i la convivència tancada propicià les baralles entre membres de l'aljama (56-57); la Pesta Negra encara dificultà la convivència, en ésser-ne considerats causants (58-61) i el pogrom del 1381 causà víctimes, tot i la protecció reial (62); la *Disputa de Tortosa* deixà conversos (64); malgrat tot, l'aljama s'hauria refet, malgrat el ghetto (65-66), fins a l'expulsió del 1492, ací recordada amb descripció contemporània (66-67). Fou famós el metge Maymó Galipapa, autor del *Tractat dels metges*, del *Tractat de lleis de les dones* i del satíric *Promesa de vídua* (63). — J. P. E. [21.217]

Lorenzo GALMÉS MAS, *Los frailes predicadores en el caso atípico de antijudaísmo en Mallorca entre los siglos XIII y XX*, dins *Praedicatores, inquisitores*, II. *Los dominicos y la Inquisición en el mundo*

ibérico e hispanoamericano. «Actas del 2º Seminario Internacional sobre los Dominicos y la Inquisición. Sevilla, 3-6 de marzo de 2004». edición de Arturo BERNAL PALACIOS (Disserationes Historicae, XXXI), Roma, Istituto Storico Domenicano 2006, 173-196.

L'autor intenta d'exposar «un caso de antijudaísmo... atípico y único, que afectó a la comunidad cristiana de la isla de Mallorca a lo largo de unos siete siglos» (173). Resumeix la història jueva de l'illa de Mallorca, amb particular atenció al ,pogrom' del 1391 (177) i dels esdeveniments especials del 1435 (178-179), que desembocaren en l'existència d'una població ,xueta', oficialment conversa i batejada, i que, implantada la Inquisición Española, s'enverinà fins a la tragèdia amb continus ,autos de fe' entre el 1645 i el 1679, documentats en el llibre de Francesc Garau, *La fee triunfante...* (181); la contraposició social als xuetes esdevingué tan forta que quan en la segona meitat del segle XVIII, Carles III dictà tres vegades la pragmàtica a favor de la igualtat civil entre tots els ciutadans, favorable als xuetes, els anys 1782, 1786, 1788, però fou perfectament inútil perquè la societat mallorquina hi fou totalment impermeable (182), tot i que alguns dominics s'hi manifestaren favorables (186-190). — J. P. E. [21.218]

F. Andreu LASCORZ ARCAS, *Situació del call jueu de Montsó*, dins «Misc. Vándor», 255-262.

[Fins als nostres dies Montsó ha pertangut al bisbat de Lleida i en l'Edat Mitjana es trobava al límit de la llengua catalana, cf. «ATCA», IV (1985), 471-474]. A l'hora de l'expulsió, el 1492, l'aljama de Montsó tenia setanta-quatre famílies que marxaren a Perpinyà i un grup que anà a Tarragona; el call i el seu creixement demogràfic és documentat des del moment de la conquesta aragonesa el 1089, després de la qual passà a senyoriu de l'orde del Temple fins a l'extinció d'aquesta el 1308-1309; ací trobem record documentat sobre un avalot dels cristians de la vila contra els jueus entorn el 1260 perquè aquests, emparats pels templers, volien aplicar una concessió de Jaume I als jueus facultant-los a cobrar deutes endarrerits dels cristians i els de Montsó s'hi negaren, si la concessió no s'estenia a tot el regne; l'altre moment documentat és el setge del castell per l'exèrcit reial amb motiu de la supressió de l'orde el 1308-1309. — J. P. E. [21.219]

Rebecca WINNER, *La femme, la richesse et la communauté: femmes chrétiennes, juives et musulmanes à Perpignan au XIII siècle*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 459-463.

En el marc de les teories de Michel de Certeau («Au lieu de l'individualité, nous devons nous concentrer sur les réseaux d'interactions»), ella, a partir dels registres notariais, treballa a reformular la història de les dones de Perpinyà en el segle XIII: tota la vida de la dona era emmarcada i determinada per normes morals: «la posició i l'estament social del marit determinen les opcions econòmiques i jurídiques de la dona» (460). La suma de tots els elements personals i col·lectius es troba en el testament; la vídua tutora dels seus fills és la manifestació més patent d'individualitat, amb el sotrac al final, quan els fills s'emancipen. Les vídues jueves no tenien tantes prerrogatives com les cristianes. L'autora prepara un estudi sobre les esclaves musulmanes en els estats de la Corona catalanoaragonesa. — J. P. E. [21.220]

Lluís TUDELA VILLALONGA, Jorge MAÍZ CHACÓN, *Els mercaders jueus mallorquins a meitat del segle XIV*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1129-1148.

«La tensió política entre Jaume III [de Mallorca] i l'aljama de Mallorca» (1130) canvià després de la reintegració a la Corona, car Pere III practicà «un tracte de favor» als mercaders jueus, clarament documentat en els anys 1343-1348 (1131-1136), mentre els anys següents (1349-1356) el comerç exterior dels jueus hagué d'aprofitar les noves possibilitats i així s'en-caminà al Nord d'Àfrica, alhora que utilitzava coques de gran capacitat per al transport de

mercaderies. La situació econòmica es deteriorà per la dificultat de cobrar els préstecs a cristians després de la Pesta Negra, de la darrera defensa de l'illa contra Jaume de Mallorca i dels entrebancs a la navegació causats per la intervenció genovesa a Sardenya (1137-1138), que impulsà la concentració de l'activitat comercial jueva mallorquina en la franja africana entre Tenes i Tedelis (1140). Els autors es basen en documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.* i *Reial Patrimoni*, i en l'ARM, *Reial Patrimoni*, *Governació* i *Lletres reials*, i ACatedral, *Protocols*. — J. P. E. [21.221]

Josep Xavier MUNTANÉ i SANTIVERI, Les cases que solien ésser dels jueus. *Una aproximació al call de Tàrraga a través dels Llibres d'estimes*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 19 (2006), 106-123.

La sèrie de *Llibres d'estimes* de Tàrraga, de l'AHC, completada amb d'altres sèries com la de *Llibres de consells* i *Llibres de bans* dels primers anys del segle XVI sovint fan constar que l'edifici objecte d'avaluació havia pertangut a algun jueu els anys abans de llur expulsió el 1492. Són transcrits els corresponents paràgrafs de les estimes, on es manté encara el topònim de *Carrer del ca(y)ll* (114-122). Aquestes dades permeten de reconstruir les zones d'ocupació jueva de la vila de Tàrraga els segles XIV i XV (108-111) i fins i tot reconstruir un plànol del dit call els últims anys del darrer (113). — J. P. E. [21.222]

Pere CASANELLAS i BASSOLS, *La influència hebraica en la bíblia del segle XIV*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXI (2006), 347-358.

[Cal precisar que el tema de l'influx hebreu no es planteja en la *Bíblia* en general, ans en la traducció catalana], en la qual el signant d'aquesta notícia bibliogràfica l'havia assenyalat en un article seu en la mateixa «Revista Catalana de Teologia», III (1978), 68, basat no sols en influïxos positius, ans també negatius, com les retallades de text en el *Salm* 21]. L'observació no havia plagut a algú, que demanava sondeig llibre per llibre (348), i ara l'autor esbrina si es pot confirmar el dit influx en *Èxode* i *Levític* de la *Bíblia del segle XIV*; havent reafirmat que la traducció fou realitzada bàsicament a partir de la *Vulgata* (349-352), constata no sols influx del text hebreu en la traducció catalana (352-355), ans d'altres influències judaïques, com la duració de la festa de la Pasqua, traduccions coincidents amb el *Targum* i altres mostres de l'exegesi rabínica (355-356). — J. P. E. [21.223]

Ursula RAGACS, «*Mit Zaun und Zügel muss man ihr Ungestüm bändigen*». *Ein Beitrag zur Christlichen Hebräistik und antijüdischen Polemik im Mittelalter* (Judentum und Umwelt, 65), Frankfurt am Main, Peter Lang 1997, 202 pp.

Ursula RAGACS, *Christliche Gelehrsamkeit versus rabbinische Tradition. Das «Capistrum iudeorum» des Raimund Martini und die Disputation von Barcelona*, dins «Frankfurter Judaistische Beiträge», 29 (2002), 57-78.

La tesi doctoral defensada el 1995 a la Universitat de Viena ha estat resumida en l'article del 2002; ambdós títols només em són coneguts per referència. — J. P. E. [21.224-21.225]

Jean Patrice BOUDET, *Les «images astrologiques» en français à la fin du Moyen Âge. Remarques sur un commentaire de la neuvième proposition du Centiloquium*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 117 (2005), 697-718.

Tot i que l'article sigui tot ell dedicat a traduccions franceses, alguns dels seus punts entren en temàtica nostra, com la traducció francesa del *Megillat ha megalleh*, llibre cinquè, d'Abraham bar Hiyya, ara perduda, però documentada en la biblioteca de Carles V de França (699); o la

traducció llatina del *Kitab* d'Abû Ja'far Ahmad, realitzada a Barcelona per Plató de Tívoli el 1136 amb el títol de *Centiloquium*, traducció impresa tres vegades els anys 1484, 1493 i 1519, una part del i de la qual és transcrita en apèndix: *Verbum 9 de imaginibus celestibus uniuscuiusque creature terrene* (711 i 715); i la notícia que el ms. de París, BN, lat. 14070, té un text català en els ff. 4-9v, anotat el 1398 (711-712). — J. P. E. [21.226]

Dietrich BRIESEMEISTER, *La trayectoria de los tratados antijudíos en España desde la Edad Media hasta la primera mitad del siglo XVI*, dins «Por discreto y por amigo. Mélanges offerts à Jean Canavaggio». Études réunies et présentées par Christophe COUDERC et Benoît PELLISTRANDI (Collection de la Casa de Velázquez, 88), Madrid, Casa de Velázquez 2005, 487-498.

L'emperador Carles s'hauria trobat immers en una gegantina i múltiple confrontació religiosa entre Cristiandat i Islam i entre les diverses comunitats que es formaren a l'Occident dins el cristianisme. Quant al primer tema, nombre de preses de posició dels darrers segles medievals havien format una tradició consolidada, encara que no unitària. Ramon Llull propugnà serenitat d'exposició i argumentació, respecte personal i utopia de portar les tres religions a una sola veu. Ramon Martí descobrí llavors del *Talmud* concordants amb el missatge de la *Biblia* i de l'Església cristiana i Pietro Galatino integrà i estengué aquesta doctrina a través de l'*Opus de arcanis theologicæ veritatis* i així influí en d'altres autors. Només dos rabins seguiren jueus després de la *Disputa de Tortosa*, però els pogroms i la Inquisició Espanyola conduïren a l'expulsió, només set anys després que Jaume Peres de València publicqués el *Tractatus contra iudaeos*. A Joan Lluís Vives el problema li costà sang i encara que escriví en el sentit pacífic de la tradició catalana, els seus llibres només foren publicats pòstums. A l'hora del concili de Trento, és polèmica l'obra de l'arquebisbe de València Martín Pérez de Ayala, *De divinis, apostolicis atque ecclesiasticis traditionibus... libri X*. Hi ha bibliografia (494-499). — J. P. E. [21.227]

Meritxell BLASCO ORELLANA, José Ramon MAGDALENA NOM DE DÉU, *Excursiones de 'Eres Yisra'el por un discípulo anónimo de Rabí Moshe ben Nahmán (finales del siglo XIII o comienzos del siglo XIV)*, dins «Misc. Vándor», 69-95.

Publicada almenys dues vegades, aquesta narració es conserva manuscrita a Sant Petersburg, Biblioteca Nacional de Rússia, *Firkovitz* II/764; l'autor es declara alumne de «mi maestro el rabino R. Moseh bar Nahmán de Girona» (84) i, si no fou català, tingué relació amb un mestre català. Ací és reproduït el text hebreu (72-83), acompanyat amb traducció castellana (84-95), en la qual s'han reproduït dibuixos d'alguns llocs de la terra d'Israel vistos amb ulls de viatger del pas del segle XIII al XIV. — J. P. E. [21.228]

Anne-Sylvie GUÉNOUN, *Les traductions en hébreu de l'oeuvre du médecin Gérard de Solo (XIV siècle)*, dins «Revue des Études juives», 164 (2005), 463-488.

Aquest estudi té dues parts, cada una de les quals és dedicada als dos principals traductors: Abraham Avigdor, d'Arles de Provença, també hauria traduït obres mèdiques autèntiques d'Arnau de Vilanova com les *Medicationis parabolae* i algunes d'autenticitat dubtosa com el *De iudiciis astronomiae* i el *De medicinis digestivis* (465-467); l'altre, Lleó Josep de Carcassona, s'establí a Perpinyà per culpa de l'expulsió dels jueus de França el 1394; hi ha llista de les biblioteques que conserven traduccions seves; de Gerard de Soló, *Comentari al Llibre IX de l'Almansor, de Rbazès*, i l'*Introductorium iuvenum* (477-482). — J. P. E. [21.229]

Germà COLÓN, *Català malsí/malsín 'delator'*, dins «Randa», 56 (2006 = «Homenatge a Jordi Carbonell/2»), 129-136.

El mot es troba en un recull de *Cobles noves de la crich crach*, estampades a València el 1506 i reproduïdes per Marià Aguiló i Fuster en el *Cançoner de les obretes...*, i ha estat considerat castellanisme i interpretat com a ,mal signe, mal averany, dissort', però l'autor creu que és ben català, significa aquell qui «ha acusats diverses juheus contra veritat» (132) i aplega una dotzena de fragments en català o en llatí dels segles XIV i XV, tots de referència jueva i activitat delatora (130-133). Exiliats els jueus, el mot no arrelà en català, a diferència del castellà, que, sembla, es mantingué en context inquisitorial. — J. P. E. [21.230]

Marina MONTESANO, *Le comunità ebraiche e musulmane nella predicazione di Vincenzo Ferrer*, dins *Ferrier romand*, 61-76.

Objectiu de l'autora: intentar de comprendre quin fou l'influx de mestre Vicent en la convivència amb les altres dues religions, atesa tant l'herència de lluita com de convivència de totes tres en la Península Ibèrica: descriu les lluites sobretot internes en la corona de Castella durant el segle XIV (61-64), recorda els intents catalans de discussió racional entre les tres Lleis en temps de Jaume I, però també la seva resposta d'expulsió, que de fet fou de confiscació de béns, dels aixecats després de la revolta [d'al-Azraq al sud de València] (64) i l'evolució de la doctrina catòlica sobre la croada (84-68); ací encaixa mestre Vicent, del qual l'autora transcriu o cita els *Sermons*, també els *Sermons de Quaresma* de València 1413, amb anècdotes que afecten sarraïns, rarament elements doctrinals, però arriba a distingir que no tots els seguidors de l'Íslam són ,moros', ans també turcs o mongols; la seva polèmica antiislàmica explota sobretot els excessos de comportament, però mai no qualifica Mahoma d'Anticrist (71-72). Quant als jueus, la política propugnada és més tradicional: potenciació de les veritats cristianes, dificultats a la convivència entre jueus i cristians, implicació en la campanya de conversions entorn la discussió de Tortosa (1413) i radicalitat a l'hora d'exigir dels cristians tracte d'igualtat envers els jueus conversos (72-75). No se li pot atribuir l'evolució posterior que conduí a l'expulsió (76). — J. P. E. [21.231]

Eugenio BENEDICTO GRACIA, *Documentos acerca del funcionamiento del sistema de insaculación en la aljama judía de Huesca (siglo XV)*, dins «Sefarad. Revista de Estudios Hebraicos, Sefardíes y de Oriente Próximo», 60 (2006), 309-344.

Segons el *Super officis Aragonum*, unit al registre de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg. 287, som informats de mitjan segle XVI; en la situació anterior, en canvi, els càrrecs eren directament nomenats pel rei (310); i, estenent als jueus l'experiència de les poblacions cristianes, la insaculació fou atorgada a les aljames per la reina Maria el 1445 (310-311); l'autor concentra la seva atenció i transcriu els documents relatius a la insaculació en les aljames d'entorn d'Osca. — J. P. E. [21.232]

Norman ROTH, *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain. (With a new Afterword)*, Madison, The University of Wisconsin Press 2002, XX i 484 pp.

Tal com el títol indica, aquest llibre es fixa en la totalitat de les terres sotmeses a la Inquisició Espanyola, tot i que l'autor confessa no entendre gaire la diferència que troba en els segles anteriors entre les terres de la Corona catalano-aragonesa i les altres (17); això no obstant, ell mateix s'havia adonat que una de les diferències del segle XV en comparació del passat consistia en el fet que el nou segle ja no podia comptar amb els grans mestres Nahmànides, Ibn Adret o Isaac b. Sheshet (13), tots tres raus en terres catalanes; entre les fonts, l'autor dóna bel·ligerància als *Responsa* d'Ibn Adret (23-30); el llibre conté dades que entren en el nostre anuari, les informacions de Hasday Crescas sobre el ,pogrom' del 1391, la campanya de mestre Vicent Ferrer per Castella o fragments textuais traduïts en anglès, com els de part del toc d'atenció als calls de Catalunya i València del 1354, després dels de Nahmànides i de Nissim Gerundi,

davant les conversions al cristianisme (34-48), o la *Disputa de Tortosa* (55-61). Jueus i conversos es queixaven de les normes que dificultaven llurs relacions entre nosaltres (74-78); són coneguts els nostres conversos llibreters i metges (83-87) i oficials reials (125-134). Una altra part específicament nostra és la relativa a la inquisició medieval, en gran part basada en el *Manuel des inquisiteurs* (!) de Nicolau Eimeric (203-212). En arribar a l'Edat Moderna, sota la Inquisició Espanyola, la narració s'unifica i només conté referències més o menys puntuals a temes nostres: a Ramon de Penyafort (194), Ramon Martí (191, 194), Profiat Duran (192-193), David Boner Bonjorn (193-194), la notícia de la troballa a Barcelona i a València en el segle XIX de manuscrits amb texts religiosos xampurrats de català i hebreu (219; cf. 295), a la resistència de Barcelona i altres llocs contra la Inquisició (253, 261 i 331), a nombre de condemnats en les tres capitals (265), a la traducció castellana del llibre de Jafudà Bonsenyor (330) i a bibliografia sobre tema nostre (369: [«the superb dissertation of Subirats» és el llibre de Jordi Ventura i Subirats sobre la inquisició a València]). — J. P. E. [21.233]

Jaume RIERA I SANS, *Esculls en la història dels jueus*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XXI/53-54 (2006), 137-160.

L'autor malda a posar en la consciència col·lectiva la distància que hi ha sovint entre allò que és publicat i tothom pot llegir i allò que diuen els documents i posa com a mostra l'afirmació de Yitzhak Baer segons la qual les comunitats jueves controlaven els seus propis mercats, que es basaria en una concessió de Pere d'Urgell, segons la qual, com que els jueus no podien anar al mercat el dissabte facultava la vila de Balaguer a celebrar altre mercat el dimecres (137-139); d'altres casos són indicats en les pàgines següents i amb transcripció del document original de l'infant Joan el 1379 precisa que allò que l'infant concedí no és que els documents interns del call entre jueus fossin vàlids també per als jutges cristians, car allò que concedia era que fossin vàlids a l'interior del call ,inter vos et vestros' (143, nota 18); un altre dels punts discutits és el de la poligàmia entre els nostres jueus medievals, punt en el qual la tendència imperant és negar-la o presentar cada cas com una raresa, quan hi ha «moltes llicències concedides pels sobirans a jueus dels seus dominis per prendre més d'una muller», arribant en algun cas a la poligàmia (153-155); el darrer cas discutit és el de l'autonomia de les aljames, car altra vegada amb transcripció de document de la reina Violant, muller de Joan I, la veritat és que tota aljama era sotmesa al rei, normalment a través del propi batlle (157-159). — J. P. E. [21.234]

Albert SOLER, Josep SOLERVICENS, *Selecció d'edicions i d'estudis lul·lians. La poètica del diàleg medieval i renaixentista. La ubicació de Lull i de Metge en aquest context*, dins «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 17 (2006), 431-441.

El prof. Soler dóna la llista de les catorze principals publicacions de tema lul·lià dels anys 2003-2004 (431-432); ell subratlla les edicions de texts llatins o altres, els estudis d'història de la ciència (Lola Badia, Lluís Cifuentes) i les col·leccions d'estudis o de descripcions de manuscrits (J. N. Hillgarth, Llorenç Pérez).

Solervicens resumeix els treballs del grup coordinat per Klaus W. Hempfer en la Freie Universität de Berlín entorn el sentit del gènere literari del diàleg renaixentista, no completament homologable dins els esquemes aristotèlics, car també és sensible als afectes, emocions i valors poètics. Dins aquest context, trobem les pàgines de Roger Friedlein, *Bernat Metges Lo Somni* (1398): *die Konkurrenz der Erkenntnisweisen zwischen scholastischem und humanistischem Dialogmodell*, dins K. W. HEMPFER (dir.), *Poetik des Dialogs. Aktuelle Theorie und rinascimentales Selbstverständnis*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2004, 97-130 [cf. «ATCA», XXV (2006), 858-859, núm. 19.631], segons el qualen *Lo somni*, Bernat Metge hauria despertat el diàleg medieval, l'hauria col·locat més prop de Petrarca que de Boeci i hauria recer-

cat la versemblança d'una veritat complexa (437-438). Solervicens dedica les darreres pàgines (438-441) al llibre del mateix Roger Friedlein, *Der Dialog bei Ramon Llull. Literarische Gestaltung als apologetische Strategie* (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, 318), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2004, VIII i 348 pp. [cf. «ATCA», XXV (2006), 608-613]. — J. P. E. [21.235-21.236]

Guillermo PONS, *Ramón Llull*, Madrid, Editorial Ciudad Nueva 2005, 125 pp.

Presentació bàsica del polígraf mallorquí, que conté un resum de vida i de pensament amb particular referència a l'espiritualitat, en breus apartats sobre Déu, Crist, l'Església, Maria, família, unió dels cristians, relació amb l'Islam, evangelització dels gentils i amor a Crist crucificat i per ell amb projecció universal. — J. P. E. [21.237]

A[lfonso] POMPEI, *Lullismo*, dins *Enciclopedia filosofica*. Volume settimo *Lan-Mem*, Milano, Fondazione Centro di Studi Filosofici di Gallarate - Bompiani 2006, 6831-6832.

M[íchela] PEREIRA, *Lullo, Raimondo*, Ibidem, 6832-6836.

Sota el primer títol trobem l'itinerari de les idees lul·lianes, des de l'*Electorium Remundi* de Thomas Le Myésier, que aplica els esquemes lul·lians al camp cosmològic incloent-hi els esperits creats, passant per Ramon Sibiuda, que es basa en Llull per saltar de la realitat creada a la increada, unificant així tots els coneixements humans. El lul·lisme, que ja havia suportat tant l'atac frontal de Nicolau Eimeric com la prohibició de Jean Gerson, justament per la seva capacitat unificadora de tots els coneixements interessà grans noms del Renaixement des dels cardenals de Cusa i Bessarió al dissortat Giordano Bruno, enciclopedisme que seguí fascinant fins a Bacon i Descartes, Alstedt i Leibniz, com també ho féu en tant que 'ars memorativa'.

La prof. Pereira dedica la primera part a exposar les implicacions de vida i obra: les visions de Jesús Crucificat portaren a la conversió dels infidels i a escriure els 257 [ara potsers 256] llibres, també a perfeccionar l'*Ars* i a propugnar escoles; també d'ací l'antiaverroisme i les raons necessàries per *Demonstratio per aequiparantiam*; esclatà l'antilul·lisme. Ell, laic escriví en romanç i aprenqué l'àrab per a la missió, que fou sempre l'objectiu principal, també per a la croada; com Roger Bacon, demanava coneixença de llengües. Amb vistes al futur deixà tres col·leccions d'obres a Mallorca, a Gènova i a París. La segona part exposa la combinatòria i les seves aplicacions: els anys d'estudi a Montpeller es completaren amb temporades de contemplació a Randa; el *Llibre de contemplació* ja comença d'utilitzar les lletres per conceptes; els estudis d'àrab i d'autors àrabs desembocaren en els correlatius i en llur dinamisme; des del primer moment foren introduïdes les lletres per conceptes, que després en juxtaposicions de dues o més asseguraven l'anàlisi de totes les hipòtesis possibles en la formació d'afirmacions, sobretot teològiques; l'*Art* també fou després utilitzada com a instrument mnemotècnic i àdhuc alquímic durant el Renaixement. La visió neoplatònica del món permeté de parlar de 'raons necessàries' en teologia i medicina; la figura de l'arbre encaixava en l'intent de ciència universal, aplicada fins i tot en obres literàries com el *Blanquerna* i el *Fèlix*. Ja en el primerenc *Llibre del gentil i dels tres savis* presentà una mostra de recerca comuna entre religions presidida pels valors de la intel·ligència, sense oblidar la 'filosofia de l'amor' que arribà a cimals místics. — J. P. E. [21.238-21.239]

Bibliografia Lul·liana. Ressenyes, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lullianos», XLV-XLVI (2005-2006), 85-185.

La primera part presenta la llista bibliogràfica, que arriba a 161 títols, tretze per a edicions de textos (85-87), del núm. 14 al 156 per als estudis de tema lul·lià (87-111) i els restants (157-161), a tesis i tesines (111-112). Segueix la secció de *Ressenyes*, amb comentari a la majoria dels títols de la primera part (113-185), excloses les tesis i tesines. — J. P. E. [21.240]

Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, *Els fons manuscrits lul·lians de Mallorca. Fons lul·lians en biblioteques espanyoles*. Edició a cura d'Albert SOLER. Pràmbul de Fausto ROLDÁN i Anthony BONNER (Col·lecció Blaquerna, 4), Barcelona i Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2004, XVI i 270 pp.

Després d'una presentació de l'interès del malaguanyat amic Llorenç Pérez en donar a conèixer manuscrits lul·lians, trobem en aquest volum reproducció fotostàtica de la rècula d'articles publicats sota el primer dels dos títols dins «Estudios Lulianos», 2-14 (1958-1970), que ací ocupen les pp. 1-194, i sota el segon en la mateixa revista, 15-17 (1971-1973), ací pp. 197-231; tenim, doncs, presentació dels manuscrits lul·lians de les principals col·leccions de Palma de Mallorca i de les de Madrid i El Escorial, completats per al present llibre amb taula d'autors i d'obres (235-250) i d'obres lul·lianes i pseudolul·lianes (251-269). — J. P. E. [21.241]

Albert SOLER, *Recomposició d'un antic còdex lul·lià*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLV-XLVI (2005-2006), 75-83.

L'autor proposa que els actuals volums de Palma de Mallorca, BPública 1022 i el de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Ottob. lat. 542, inicialment formaven un sol llibre, extrem confirmat perquè la darrera pàgina del mallorquí indica que «Comencen les hores de sancta maria verge gloriosa compostes per Ramon Llull», i mitjançant reclam que en la següent començava un text amb íncipit «A hon...»: ambdues coses es troben en el volum vaticà; per això l'autor considera que «ambdós manuscrits són copiats de la mateixa mà» (76), encara que en algun punt veu dues mans en la preparació del volum de Palma (80); hi ha descripció dels dos volums (78-82). Dissortadament, la reproducció de la pàgina inicial del còdex de Munic, Bayerische Staatsbibliothek Clm. 10.504 (79), no permet d'afirmar que també aquest terç volum formés unitat bibliogràfica amb els dos esmentats. — J. P. E. [21.242]

Albert SOLER, *Estudi històric i codicològic dels manuscrits lul·lians copiats per Guillem Pagès*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 229-266.

En el volum II (1983), 124-125, d'aquest anuari, el signant de la present notícia assenyalava l'existència d'altres tres volums (Munic, BSB, Clm 10504; Magúncia, Martinus Bibliothek 220h; Palma, BP, 1103) que haurien estat escrits en el mateix obrador i possiblement per mà idèntica que el *Llibre de contemplació* de Milà, Ambrosiana (A.268.inf. i D.549.inf.), acabat de copiar per Guillem Pagès a Palma el 8 de juliol del 1280; l'observació no convencé tothom, però ara l'autor torna sobre el tema, confirma la comunitat d'origen, i n'hi afegeix dos d'altres (Killiney/Dublin, Franciscan Library Dún Mhuire, B 95; i Roma, Sant'Isidoro 1/38), els sotmet a anàlisi codicològica i subratlla les coincidències tant en la configuració de les pàgines com en la cal·ligrafia i en la il·luminació. Hi ha set reproduccions d'altres tantes pàgines de manuscrits (255-261) i bibliografia (262-266). — J. P. E. [21.243]

Albert SOLER, *Descripció del manuscrit lul·lià F-143 del Col·legi de la Sapiència de Palma*, dins «Homenatge a Joseph Gulsoy/1» (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, LIII), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2006, 13-23.

El dit còdex conté còpia del *Llibre de contemplació*, posterior a la del 1280, ara a Milà, Biblioteca Ambrosiana, però molt primitiva; ací l'autor ens dóna anàlisi dels vint-i-set quaderns (15-16), qualificació de l'escriptura (gòtica textual) i compaginació (17-18). El segle XVII pertanyia a Pere Jordi Rossinyol, d'on devia passar al Col·legi de la Sapiència i ara a la BD de Mallorca (19). Serví de base a l'edició de les ORLL, a cura de Salvador Galmés. Hi ha bibliografia (19-20) i tres pàgines amb altres tantes reproduccions fotogràfiques (21-23). — J. P. E. [21.244]

Lia VOZZO, *Falsari, medici e alchimisti: i percorsi di un racconto nella Spagna medievale*, dins «Medioevo Romano», III serie, XXIX (2005), 116-131.

Entre el 1280 i el 1330, Llull, el *Libro del caballero Cifar* i l'infant Juan Manuel repetiren la historieta de l'estafador que enganya un rei fent-li creure que sap de fabricar or. Llull en dona la primera versió hispànica el el *Llibre de meravelles*, llibre VI, cap. IV, *Dels metalls*, on Fèlix pregunta com és que tants ho proven, si artificialment és impossible; i el Filòsof respon amb dos exemples, que donen la mateixa resposta: hi ha tipus que, per necessitat o egoisme, es volen fer rics aprofitant-se de la badoqueria dels altres. La contalla responia a una gran necessitat contemporània de moneda de valor en un moment en què els reis jugaven amb l'aleació de la mateixa, començant pel de França (116-118); l'autora assenyala la diferència entre les tres narracions (125). — J. P. E. [21.245]

Charles LOHR, *Raimundus Lullus und die Scholastik*, dins «Recherches de Théologie et Philosophie médiévale», LXXIII (2006), 335-347.

L'escolàstica aristotèlica parla de 'ciència', Ramon Llull d'art: ciència era la conclusió d'un sil·logisme, mentre l'acceptació racional dels principis o premisses és 'intelligentia'. En Teologia, els articles de la fe equivalien als principis o premisses, dels quals s'havien d'extreure les conseqüències. Però el mateix Aristòtil en l'*Ètica a Nicòmac*, al costat de l'epistème/ciència, recordava altres camins d'atènyer 'verdadera ciència': tejne/ars, fronesis/prudentia, nous/intellectus, sofia/sapientia (338-340). Amb la introducció dels llibres científics aristotèlics es donà a l'Occident europeu una cursa a la 'ciència' el cas més clar és el de la medicina, fins aleshores un conjunt d'observacions entorn malalts i malalties, que en aquell moment, sota el guiatge de Pietro d'Abano, hom transformà en 'ciència' o conjunt de coneixements procedents de principis de física (345). Salvades totes les diferències, també en els altres camps de vida hom compartia «die Absicht, die produktiven ‚Künste‘ als demonstrative ‚Wissenschaft‘ zu verstehen», que en lloc d'elaborar ciència abstracta es dedicava, a partir dels principis/dignitats a la «schöpferischen Produktion» aplicable al concret individual pel camí de tots els possibles aparellaments de conceptes; i així, mentre tothom s'esforçava a convertir-ho tot en ciència, Ramon Llull treballava a presentar les 'ciències' com a 'arts' (346). La filosofia anglesa dels dos segles XIII-XIV es manifestava en direcció idèntica: la del coneixement del singular (347). — J. P. E. [21.246]

Charles H. LOHR, *‚Art‘ and Possibility: The Rule concerning Possibility in the Ars lulliana*, dins *Potentialität und Possibilität: Modalaussagen in der Geschichte der Metaphysik*, herausgegeben von T. BUCHHEIM, Stuttgart 2001, 165-173.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E.

[21.247]

R. D. HUGUES, *Speculum, Similitude and Signification: the Incarnatio as Exemplary and Proportionate Sign in the Arts of Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLV-XLVI (2005-2006), 3-37.

L'autor es proposa d'establir una anàlisi lingüística de la temàtica de 'semblança', en concret dels mots 'imatge', 'figura', 'semblança' i en particular 'mirall' amb especial esment a les categories de la segona figura (T), els correlatius de diferència i contrarietat i de semblança i concordança entre Déu i l'home i llur implicació en la cristologia lul·liana, a base de l'obra escrita de Ramon Llull i de la bibliografia citada en les pàgines 35-37. Si fins entorn el 1290 (6, nota 6), la cristologia de Llull és dominada per la necessitat de 'recreació' de les malvestats del pecat d'Adam, a poc a poc hi va emergint la manifestació de les dignitats divines que es trobaven en la primera creació, també amb el joc entre concordança i diferència que ja es troba en la Trinitat (3-9). Per influx de Gèn. 1, 26 'imatge' i 'semblança' s'han considerat sinònims, però hi ha

també la interpretació que ,imatge' és l'home pel fet d'ésser-ho i ,semblança' és el resultat de la salvació de Crist efectiva en el cristià; Jordi Gayà sembla acostar-s'hi amb la seva distinció entre ,imatge i figura' d'una banda i ,similitudes' de l'altra (12-13). Llull veu que Crist és ,figura' tant en pla epistemològic com ontològic, començant per la seva realitat física, que és el camí pel qual la materialitat del món obté el seu fi d'arribar a Déu, però també la realitat humana de Crist és el mitjà pel qual són perceptibles les ,dignitats' de Déu, en virtut de la unió de les dues naturaleses, divina i humana, en la Persona del Verb, tema repetit des de diversos angles en els successius llibres, on no insisteix tant en la funció recreativa o redemptora de Crist i més en la seva situació com a màxima semblança mitjancera de Déu davant l'home (13-21). El tema següent és la forma com en llibres diversos Llull presenta la figura de Crist, Verb encarnat i home alhora, com la més encertada manifestació de la Trinitat i de la seva vitalitat íntima (22-25) i hauria passat de considerar Crist com a signe privilegiat dels atributs divins a presentar-lo com a llur signe suprem «in terms of external and internal similitudes of the dynamic divine attributes» (25). I això desemboca en el tema de Trinitat i Encarnació, sobre el qual reflexionà des del primer llibre al darrer: l'Encarnació només encaixava amb el Fill perquè en ell la filiació humana empeltava en la divina (26); a base del *Llibre de demostracions* i de la *Disputació de cinc savis*, l'autor resumeix l'explicació lul·liana segons la qual recíprocament Trinitat i Encarnació es ,signifiquen i demostren' la una a l'altra, cadascuna, però, en el seu pla; per això el Cristianisme professa ambdós articles de fe, les altres religions, no (28-30). — J. P. E. [21.248

Lulle et la condamnation de 1277. La Déclaration de Raymond écrite sous forme de dialogue. Traduction de Latin avec notes et appendices: Cécile BONMARIAGE et Michel LAMBERT avec la collaboration de Jean-Michel COUNET. Introduction: Cécile BONMARIAGE (Philosophes médiévaux, XLVI), Louvain-París, Institut Supérieur de Philosophie - Éditions Peters 2006, XXX i 198 pp.

La *Declaratio...* és una de les reaccions més primerenques al document del bisbe de París, reacció que no va explícitament contra Averrois ans és una reflexió general adreçada als qui amenacen el pensament cristià separant massa fe i raó (XV). Llull hi volia defensar la concordança entre filosofia i teologia, insistint ací en el bon ús de la raó; l'article 18 sobre la resurrecció és paradigmàtic: «grâce à la connaissance du Premier principe et de son rapport à son effet, on ne peut qu'assumer que il y aura resurrection, et cela par des raisons necessaires» (XVII), que convencin els infidels (XVII-XVIII); i no es pot excloure que Llull intentés d'atreure l'atenció dels professors de teologia de París (XVIII). Segueixen cinc pàgines que resumeixen les tres bases del raonament lul·lià, segons el qual les posicions de Sòcrates són insostenibles, fins i tot en filosofia: la primera figura, és a dir, el raonament ha de partir de Déu, el principi de concordança («...il faut qu'il soit vrai ce par quoi les raisons divines possederont une plus grande concordance en leur effet, et ce par quoi la cause et l'effet possederont une plus grande concordance» (XXI-XXII), i la doctrina dels punts transcendents, principis que en el curs del tractat són aplicats als temes discutits: l'eternitat del món, la unitat o la personalització de l'enteniment humà, la unitritinitat de Déu, la fe, l'eternitat de les intel·ligències separades, la resurrecció i el lliure albir (XXIV-XXXII). Segueix la traducció francesa, enriquida amb moltes notes (1-177), l'estructura del llibre (179-162), les referències internes (183-184), la taula de temes (185-188) i la bibliografia (189-196). — J. P. E. [21.249

Jordi PARDO PASTOR, *Disputa entre Ramón y el Averroista. Cinco cuestiones*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 12 (2005), 235-242.

Traducció castellana anotada de la *Disputatio Raymundi et Averroiste*, del 1310, sense indicació ni de data de la composició ni de l'edició llatina presa com a base de la traducció. — J. P. E. [21.250

Josep PERARNAU I ESPELT, *Ramon Llull i la seva teologia de la Immaculada Concepció. Versió definitiva*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 193-228.

El text d'aquest títol, ben conegut dels lectors d'«ATCA», XXV (2006), 195-228, és ací completat amb el de les pàgines 226-228: en relació a les línies 6-12 del text de Llull, són reportats tres fragments d'altres obres lul·lianes que expliciten la relació causal entre l'acció divina d'una dignitat i el seu efecte paral·lel i condigne en la creatura; quant a les línies 43-51 de Llull, és indicada una frase de sant Anselm, possible font de la lul·liana; el punt terç completa la bibliografia. — J. P. E. [21.251

Francisco José DÍAZ MARCILLA, *La unicidad y la trascendencia de Dios en el «Liber ad probandum aliquos articulos fidei catholicae per syllogisticas rationes» de Ramon Llull*, dins «Estudios Franciscanos», 107 (2006), 245-254.

Exercici d'un curs en què l'autor estudià la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni* i deriva a «uno de los aspectos que la doctrina luliana quiere demostrar con argumentaciones racionales...la unicidad y la trascendencia de Dios», o sis articles de fe en cada un dels capítols del llibre (246). Després va seguint el text en la presentació dels divuit principis i de les deu regles o preguntes, després de les quals es fixa en la secció que presenta proves a favor de la unitat i de la transcendència de Déu d'una banda, i de la unitat i la unitritat de Déu, per l'altra, raons formulades pel camí lul·lià de mixtió de principis, regles i correlatius (248-252); el resultat de les raons exposades és que la formulació contradictòria a la unitritat de Déu és insostenible: «oppositum est impossibile» (253). També és indicada la vinculació entre aquesta doctrina i la de l'Encarnació (252-253). — J. P. E. [21.252

Josep PERARNAU I ESPELT, *Certes, hipòtesis i preguntes entorn el tema ,conversió i croada' en Ramon Llull: ,croada militar' o ,croada gramatical'?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 479-456.

Davant certes publicacions, entre les quals destaca el llibre del prof. Franco Porsia, *Progetti di crociata. Il De fine di Raimondo Lullo* [cf. recensió dins el mateix volum d'«ATCA», XXV (2006), 604-608], l'autor recorda no sols la diferència lògica, ans sobretot la diferència real entre croada (destinada a canviar la sobirania damunt un territori) i conversió (esdeveniment íntim); amb els versos de Bonaiuto da Cusentino per a Bonifaci VIII recorda que en la cúria d'aquest més aviat imperaven idees ben allunyades de l'objectiu lul·lià (482-484). A partir d'ací l'autor s'encara amb la idea segons la qual la croada hauria estat sempre un element just, legítim, meritori i necessari, per a la conversió dels infidels, idea que porta a traduir que si els infidels «rifiuteranno di convertirsi...ne siano obligati», quan l'original llatí parla de ,convenire = aplegar-se, reunir-se', no pas de ,convertirsi' (486-490). Fins i tot en la resposta a la pèrdua de Sant Joan d'Acra, la part principalíssima de la proposta és la de la missió cristiana, per a la qual l'element més essencial consisteix a obtenir que els no cristians coneguin la doctrina cristiana, és a dir, que sàpiguen fer encaixar a subjecte com Déu, Trinitat o Encarnació els predicats que els corresponen: per a Llull és més important la croada ,gramatical' que la militar, que només és lícita en cas de defensa contra un atac, com el de Sant Joan d'Acra. Una dotzena d'anys més tard, repetia la possibilitat de defensa davant l'atac, i encara més l'obligació d'aplicar en la missió el ,modus Christi et apostolorum» (500-501). — J. P. E. [21.253

Silvana FOSSATI RAITERI, *Genova e Ramon Llull*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1895-1905.

A base de documentació i d'estudis ja publicats, l'autora comença donant una taula cronològica de la presència de Ramon Llull a Gènova entre 1290 i 1308, concentrada entre 1290 i 1304. Unes reflexions sobre la situació geopolítica de la Mediterrània occidental contem-

porània, amb punts forts com Mallorca i Tunis, condueixen l'autora a emmarcar «l'opera lulliana, ossia la diffusione in tutto il mondo cristiano dello spirito crociato e dell'idea dell'unità dei cristiani, nonchè dell'urgenza della missione a convertire gli infedeli e gli ebrei»; per això, «il Lullo considerò come mezzo di conversione la crociata, intesa come occasione di conversione, perchè altrimenti gli infedeli non apparivano disposti ad ascoltare per farsi convincere» (1900); en conseqüència, Llull, «minore francescano», s'hauria valgut de la potència de Gènova a l'hora d'anar a Tunis i a Bugia (1901). Entre els amics genovesos destaca Percivallo Spinola: «dalle conoscenze genovesi scaturirono da un lato la sua prima impostazione della crociata e dall'altro la sua idea di unificare tutti gli ordini militari», sots mestre únic, que podia haver estat Frederic III de Trinària (1902), i a casa Spinola hi deixava en testament una col·lecció de les seves obres (1904). — J. P. E. [21.254

Lorenza TROMBONI, *Raimondo Lullo e Niccolò Cusano. Bolzano - Bressanone, 25-27 novembre 2004*, dins «Quaderni Medievali», 59 (giugno 2005), 295-301.

Informació del «convegno internazionale» indicat en el títol i resum de les lliçons que hi foren exposades, tot centrat en dos punts: el de la tolerància i el de l'influx de Llull en les obres de Cusa. [Els textos es troben en el llibre *Ramon Llull und Nikolaus von Kues: Eine Begegnung im Zeichen der Toleranz / Raimondo Lullo e Niccolò Cusano. Un incontro nel segno della Toleranza* herausgegeben von / a cura di Ermenegildo BIDESE, Alexander FIDORA, Paul RENNER (Instrumenta Patristica et Mediaevalia, 46. Subsidia Lulliana, 2), Turnhout, Brepols 2005, XII i 300 pp., la majoria dels quals han estat resumits en el volum anterior d'«ATCA»]. — J. P. E. [21.255

Josep HERNANDO I DELGADO, *Obres de Ramon Llull en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 267-345.

L'escorcoll sistemàtic dels arxius de Barcelona, ACA, ACB, AHCB, AHPB, ha proporcionat a l'autor cinquanta inventaris 'post mortem', datats entre el 1407 i el 1499, on consten llibres lul·lians: són transcrits els fragments documentals corresponents (291-339); els títols dels llibres són aplegats primer en llista cronològica (271-276), i tot seguit en llista alfabètica de títols (277-279); després els propietaris són agrupats d'acord amb la respectiva qualificació professional (279-290). Són recordats al final alguns dels volums actualment fora de Barcelona, amb seguretat copiats ací (290). Hi ha taula toponomàstica unitària (540-545). — J. P. E. [21.256

Sebastià TRIAS MERCANT, *Els escrits de Llorenç Pérez: la Causa Lul·liana i la Causa pia lul·liana*, dins «Studia Lulliana olim Estudios Lulianos», XLV-XLVI (2005-2006), 71-74.

L'autor insisteix en la distinció entre els dos conceptes que respondrien a dos camps d'actuació, amb el benentès que la 'Causa Pia' va néixer com a institució pública. Causa lul·liana seria «el conjunt de processos canònics necessaris per tirar endavant la beatificació de Ramon Llull» (72) [encallats sobretot per les acusacions i les actuacions de l'inquisidor Nicolau Eimeric, salvats sobretot per l'actuació decidida del rei Pere el Cerimoniós, que trobà la manera que un altre inquisidor, Bernat Ermengol, defensés la veritat i Ramon Llull, operació confirmada amb autoritat apostòlica pel cardenal legat Adimaro Alamanni el 1419]; la Causa Pia Lul·liana, en canvi, era una institució oficial creada pel Gran i General Consell de Mallorca el 1610 per a «inquirir i cercar totes i qualsevolss scriptures fahents per la santedat, vida i miracles de lo dit doctor Llull» (72) en vistes a la beatificació, que ha passat per moments diversos, però encara el 1993 s'ocupà del tema que era la seva raó d'ésser (72-73). L'autor aprofita l'avinetesca per donar a conèixer l'existència d'obres inèdites de Llorenç Pérez — J. P. E. [21.257

Miquela SACARÈS TABERNER, *Lullianae imagines: la iconografia de Ramon Llull i els principals episodis de la seva vida*, dins «Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 16 (2006), 139-156.

Aquestes pàgines repassen les successives representacions iconogràfiques de Ramon Llull, començant pel dibuix a tinta en l'exemplar llatí del *Liber contemplationum*, donat pel mateix autor a la Cartoixa de Vauvert, de París, i ara a la BN de França, o el Llull assegut, de Munic, BSB (140-141); però les representacions principals són les dotze miniatures del *Breviculum* de Karlsruhe, deu de les quals són autobiogràfiques, ací analitzades, bo i subratllant els desenvolupaments posteriors, sobretot els dels segles barrocs, que subratllen elements contemplatius, extàtics i martirials, com també la progressiva importància que hi té el tema de la Immaculada Concepció [segurament d'acord amb les modes piadoses del moment] (147-151). Són reproduïts en apèndix deu models d'altres tantes reproduccions de Ramon Llull (153-156). — J. P. E. [21.258]

Catalina CANTARELLAS CAMPS, *Iconografía lulliana: prototipos y desarrollo histórico*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 213-228 i làmines V-XII.

L'atenció a la iconografia lul·liana comparegué en el segle XVIII amb Jaume Custurer i Jean B. Sollier i arriba als nostres dies amb les compilacions de Mateu Gelabert i Sebastià Trias Mercant. La iconografia, en canvi, havia començat entorn el 1298 en oferir Llull mateix a la Cartoixa de Vauvert la traducció llatina del *Llibre de contemplació*, amb dedicatòria (autògrafa?) i dibuix del donant; seguiren les miniatures del *Breviculum*, el sepulcre de Llull a Sant Francesc de Palma i el retaule dedicat a Llull en l'església dels Trinitaris, ara en part a Barcelona, Museu d'Art de Catalunya, i Palma de Mallorca, Museu de Mallorca; amb l'arribada de l'edat moderna, seguirien les interpretacions pictòriques i s'hi afegirien les successives il·lustracions tipogràfiques, analitzades per l'autora, segons la qual s'ha d'aprofundir en el tema (227). — J. P. E. [21.259]

Marta M. M. ROMANO, *Il Mediterraneo nel '300: Raimondo Lullo e Federico III d'Aragona, re di Sicilia: Omaggio a Fernando Domínguez Reboiras*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 47 (2005), 232-255.

Resum de les aportacions exposades davant els assistents al «Seminario Internazionale di Studi Lulliani», celebrat a Palerm els dies 17-19 novembre 2005 pels autors dels títols següents: Fernando Domínguez Reboiras, *Il 'Dio maggiore': le ragioni di Raimondo Lullo in Sicilia*; Francesco Fiorentino, *Raimondo Lullo in Sicilia: itinerario bio-bibliografico*; Diego Ciccarelli, *Domino Frederico... domino Arnaldo de Rexa(c)*; Fernando Domínguez Reboiras, *L'edizione dell'Ars amativa boni*; Jaume Medina Casanovas, *L'amore, l'amico e l'amato: un'indagine a partire dalle domande dell'Ars*; María Asunción Sánchez Manzano, *Semantica e significazione di intento nell'Ars amativa e nei Libri principiorum di Raimondo Lullo*; Jordi Gayà Estelrich, *Sapientia ignota: la quarta virtù teologale*; Harvey J. Hames, *A Manual for Jewish Conversion: Ramon Llull's Liber per quem poterit cognosci quae lex sit magis bona, magis magna et etiam magis vera*; Giuseppe Roccaro, *Note sulla predicabilità in Opera Messanensia et Tuniciana di Lullo*; Cándida Ferrero Hernández, *Sulle due redazioni latine del Liber de consolatione eremitarum (op. 214)*; Francesca Emanuela Cimento, *Riflessioni sul Liber de intelligere Dei (op. 236)*; Patrizia Spallino, *Il Liber de Deo maiore et Deo minore (op. 239)*; Pietro Palmieri, *Sul Liber de persectate Dei (op. 248)*; Óscar de la Cruz Palma, *Culture in contatto nel Liber de gentili et tribus sapientibus di Ramon Llull*; Víctor Pallejà de Bustinza, *Ramon Llull influenced by Ibn-'Arabi? A Reappraisal of Asín Palacios hypothesis*; Alexander Fidora, *Ramon Llull, la familia Spinola di Genova y Federico III de Sicilia*; Marta M. M. Romano, *Vittorio da Palermo commentatore di Lullo: un link tra Sicilia e Catalogna*; Paolo Evangelisti, *Voi siete gli affini di Cristo. Paradigmi dell'identità comunitaria e strategie*

del confronto con gli infideles nei progetti politici di Arnau de Vilanova e Ramon Llull. Amb motiu d'aquell seminari foren exposats d'altres temes, dos d'entre els quals toquen directament Frederic III: Salvatore Fodale, *Federico III d'Aragona e la Chiesa Romana*; i Andrea Romano, *Compromessi istituzionali di Federico III e genesi della costituzione storica siciliana*. És promès el volum que ens posarà aquest bé de Déu a l'abast de la mà. — J. P. E. [21.260]

Linda BÁEZ-RUBÍ, *Die Rezeption der Lehre des Ramon Llull in der Rhetorica Christiana (Perugia, 1579) des Franziskaners Diego de Valadés* (Europäische Hochschulschriften. Reihe III. Geschichte und ihre Hilfswissenschaften, 1005), Wien-Oxford, Peter Lang 2004, 244 pp i 34 il·lustracions.

Emmarcat en l'*Ars brevis*, però inspirat sobretot en una *In rhetoricam Isagoge* considerada de Ramon Llull, el franciscà Diego de Valadés escriví i publicà la *Rhetorica Christiana*, a través de la qual algunes idees de Ramon Llull haurien penetrat en l'Amèrica hispànica. — J. P. E. [21.261]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Bonifacio VIII fra Raimono Lullo e Arnaldo da Villanova*, dins *Bonifacio VIII. Ideologia e azione politica*. «Atti del Convegno organizzato nell'ambito delle Celebrazioni per il VII Centenario della morte. Città del Vaticano - Roma, 26-28 aprile 2004». Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2006, 423-432.

Aquestes pàgines recorden, d'una banda, el fet que, trobant-se a Nàpols en els moments del 'gran rifiuto' de Celestí V, Llull, que ja havia escrit el *Blanquerna*, on aquest renunciava al papat i es consagrava a la contemplació, i molt pocs dies abans havia donat al papa la seva *Petició... al papa Celestí V per a la conversió del infidels*, és possible que confirmés Pietro da Murrone la decisió de renunciar i després de feta es convertís a Nàpols en propagandista de la renúncia i, doncs, en favorable al nou papa, Bonifaci VIII, el qual, en canvi, no tingué resposta favorable a la dita *Petició...*, traduïda al llatí per a ell (423-428); i de l'altra el fet que, ja mort Bonifaci VIII, Arnau de Vilanova no fou benivolent envers papa Gaetani, per haver estat impermeable a les seves peticions de reforma de l'Església, tal com l'ilegitim en la seva *Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI postridie kalendas Iunii A. D. MCCCIV data*, on, contra la versió moderna, segons la qual, immediatament després de mort, ja fou sepultat en el mausoleu que s'havia fet preparar, al final esmenta el detall que, en el moment en què ell parlava a Benet XI, les despulles mortals de papa Gaetani encara no hi havien estat col·locades (428-432). — J. P. E. [21.262]

Gian Luca POTESTÀ, *Arnaldo da Villanova*, dins «Enciclopedia Filosofica». Volume primo A - *Aut*, Milano, Fondazione Centro Studi Filosofici di Gallarate - Bompiani 2006, 723-725.

Essent metge i pensador religiós, n'és presentat aquest doble biaix: metge seguidor de Galè, presentà salut i malaltia com a equilibri o desequilibri dels quatre humors; pensador religiós, alumne de Ramon Martí, cercà en un primer moment la clau de preveure curs i sentit del futur, que després, en la línia del llibre bíblic de *Daniel*, es concretà en la previsió de la vinguda de l'Anticrist, esperada per entorn el 1368, amb polèmica entre favorables i contraris inclosa; els darrers anys s'hauria inclinat a l'exposició d'idees reformistes d'impacte profètic. — J. P. E. [21.263]

Sebastià GIRALT, *Vides modernes d'Arnau de Vilanova*, dins «Faventia», 28 (2006), 137-145.

El Renaixement ens ha deixat les primeres edicions d'obres d'Arnau de Vilanova, quan aquest ja era oblidat i per això calgué aplegar els primers reculls de notícies biogràfiques, que encapçalaven les dites compilacions d'obres. Són ací transcrits en apèndix els fragments

,biogràfics' d'Arnau de Vilanova, en els quals inflüiren decididament tant la brama d'alquimista com el record de la *Sentència* de Tarragona del 1316 (Hartmann SCHEDEL, *Liber Chronicorum*, Symphorien CHAMPIER, *Libelli duo, primus, de medicine claris scriptoribus...*, Olaus BORRICHIIUS, *De ortu et progressu chemiae*, dins la *Bibliotheca chemica curiosa*, de Jean-Jacques MANGET, i del mateix BORRICHIIUS, *Conspectus scriptorum chemicorum celebriorum* (143-145). És també esmentada *La Vie d'Arnaud de Villeneuve* del provençal Pierre-Joseph de Haitze, del 1719. — J. P. E. [21.264

Jaume MENSA I VALLS, Joan REQUESENS I PIQUER, *Arnau de Vilanova: herència de vint-i-cinc anys d'estudis*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 529-564.

Els autors destinen la present presentació a un doble objectiu: «a fixar les darreres dates de la seva vida i obra, en una primera part. En una segona, mirarem d'avançar en l'esbós de la seva primera teologia i concepció escatològica ajustada a ell mateix» (530). En la primera són resumits els treballs publicats per les tres primeres generacions d'arnaldians entre 1879 i 1976, en què la troballa de texts ,espirituals' d'Arnau de Vilanova representà l'inici d'una nova generació i etapa, amb l'edició tant de les obres mèdiques com les teològiques en publicacions crítiques, a les quals s'han d'afegir les dues trobades internacionals d'estudis dels anys 1994 i 2004; d'ací n'han vingut les clarificacions d'autenticitat d'obres (*Expositio super Apocalypsi, Tractatus quidam, in quo respondetur obiectionibus...*, etc. 533-542). La segona part, partint de les dues dedicacions de mestre Arnau de Vilanova, segueix no pas la del metge, ans la del pensador cristià, que, per aquest camí començà sota el mestratge de fra Ramon Martí, però que després s'ha hagut de refiar de l'únic Mestre evangèlic per a la comprensió dels ensenyaments bíblics (546-547): ell ha vist clar el sentit còsmic del temps, sota l'influx de Déu cronològic i perfectiu alhora, que, amb l'ajut també de la raó i de tots els que hi contribueixin, desembocarà en la ,consummatio' (555-559). Cap coincidència amb Joaquim de Flore, ja que el camí vers la ,consummatio' consisteix en l'explicitació de les virtualitats sembrades dins la realitat (,semina-llavors'), de la mateixa manera que les lletres són ,semina scripturarum'. Més aviat, sis segles i escaig abans, tindria alguna retirada amb Pierre Teilhard de Chardin (563-564). — J. P. E. [21.265

Jaume MENSA I VALLS, *Les primeres obres teològiques d'Arnau de Vilanova*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXX (2005), 443-453.

L'autor documenta l'«esclat d'estudis arnaldians» dels darrers anys, tant en relació a les obres mèdiques com a les espirituals, dins el qual col·loca el primer volum de les «Arnaldi de Villanova opera theologica omnia» (AVOTHO, III), que ha clarificat quins foren els primers títols teològics d'Arnau, els publicats en el dit volum: *Introductio in librum de semine scripturarum* i l'*Allocutio de significatione nominis tetragrammaton*, subratlla la seva vinculació a un tractat germànic anònim *De semine scripturarum*, també la seva concentració, doblada de vivència personal, a trobar el sentit teològic de la història, concretat en la comprensió i la realització plena del pla de Déu en la història humana. — J. P. E. [21.266

Josep PERARNAU I ESPELT, *Habent sua fata libelli. Sull'attribuzione ad Arnaldo da Villanova del Tractatus quidam, in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra tractatum Arnaldi «De adventu antichristi»*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 98 (2005), 815-820.

[Cf. «ATCA», XXV (2006), 834, núm. 19.540]. L'autor recorda les dues posicions enfrontades durant deu anys entorn l'autenticitat arnaldiana del dit *Tractatus quidam...*, negativa la de l'autor, mentre la positiva ha estat defensada darrerament per Andrea Lo Bello, resu-

mida en la referència d'«ATCA», al començament d'aquestes línies. Ha calgut, doncs, col·locar en paral·lel dos fragments d'Arnau de Vilanova, datant les dues parts del *De tempore adventus anticristi*, els anys 1297 i el 1300, respectivament, i el del *Tractatus quidam...*, que li assigna el 1287 com a any de redacció, el 1294 com a any de presentació a uns cartoixans, i el 1299 com el de presentació a la Facultat de Teologia de París. L'autor, doncs, del *Tractatus quidam...*, no sols no és Arnau de Vilanova, ans encara ni havia llegit l'opuscle arnalldà que defensava. — J. P. E. [21.267]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Tractats espirituals d'Arnau de Vilanova en manuscrits de la University Library de Cambridge*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 443-451.

Descripció dels dos volums manuscrits Mm. i. 16, i Mm. vi. 12, el primer dels quals, entre texts anònims, conté una còpia del *De mysterio cymbalorum ecclesiae* (445-446), i el segon també una còpia de l'*Alphabetum catholicorum*, ambdós d'Arnau de Vilanova, encara que el mateix manuscrit atribuïu el segon a Alcuí (448). — J. P. E. [21.268]

Michael MCVAUGH, *Arnau de Vilanova and Paris: one Embassy or two?*, dins «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age», 73 (2006), 29-42.

Des dels investigadors pioners del tema Arnau de Vilanova fins als nostres dies, ha estat normal d'afirmar ell fou enviat pe Jaume II ambaixador al rei de França el 1299 i que aquest mateix any hauria presentat el *De adventu anticristi* a la Facultat de Teologia de París, la qual hauria reaccionat implicant-lo en un procés inquisitorial, allargassat amb una altra ambaixada durant l'any 1300. Enfront d'aquesta formulació, investigadors de la primera meitat del segle XX, seguits per algun de posterior, entre els quals es troba l'autor, haurien desestimat l'ambaixada del 1299 i concentrat tant ambaixada com presentació del llibre i procés inquisitorial l'any 1300. — J. P. E. [21.269]

Sebastià JANERAS, *Isaac de Nínive citat per Arnau de Vilanova*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXXI (2006), 239-244.

Arnau de Vilanova es referí a l'«auctoritas» de l'«abbas Isaac», és a dir, d'Isaac de Nínive, en l'*Apologia de versutiis atque perversitatibus pseudotheologorum et religiosorum*, sense que el signant editor arribés a identificar l'esmentat «abbas», cosa que faria dos anys després (239, nota 2); ací l'autor després de resseguir l'influx d'Isaac de Nínive en general i en particular a Catalunya, dóna el fragment de les tres referències en Arnau i en l'original (242), bo i afegint-hi les traduccions catalanes i aragoneses, encara manuscrites (243). — J. P. E. [21.270]

Donatella NEBBIAI, *L'école de Montpellier et les bibliothèques médicales: Arnaud de Villeneuve, son milieu, ses livres (XIIIe-XVe siècles)*, dins *L'Université de médecine de Montpellier et son rayonnement (XIIIe-XVe siècles)*. Actes du colloque international de Montpellier (Univ. Paul Valéry - Montpellier III, 17-19 mai 2001), Turnhout, Brepols 2004, 255-272.

Article només conegut per referència. — J. P. E.

[21.271]

Fabio TRONCARELLI, *La scrittura segreta: codici, copisti, inquisitori in Provenza e in Catalogna*, dins *La collaboration dans la production de l'écrit médiéval*, «Actes du XIIIe colloque du Comité international de paléographie latine (Weingarten, 22-25 septembre 2000) réunis par Herrad SPILLING (Matériaux pour l'histoire publiées par l'École des chartes, 4), Paris, École des chartes 2003, 89-103.

El primer apartat recorda l'obrador editorial de reculls diversos d'obres d'Arnau de Vilanova de Barcelona a casa de l'apotecari Pere Judge, tancat i inventariat amb motiu de la mort del mestre, darrere el qual hi havia una intenció de fomentar la lectura dels dits títols (89-91). Segueix un resum de la diferència de posicions en l'atribució a Arnau de Vilanova de l'*Expositio super Apocalypsi* [ja conegudes pel volum XIII d'aquest anuari]; per la seva banda es fixa en l'exemplar primerenc del dit text, que és el manuscrit Vat., Ottob. lat. 536, qualificat de «codice di uso privato o semiprivato», amb «varianti di autore» i per tant «corretto da qualcuno che ha in mano la redazione definitiva dell'autore» (92); «non possiamo accettare la paternità arnaldiana del testo» (93), perquè l'autor ha d'ésser algun marsellès, que «pur non essendo Arnaldo, non è del tutto lontano da Arnaldo» (93) i l'autor proposa d'identificar-lo amb un monjo de Sant Víctor de Marsella, Hugo de Nevers (93-94). La secció terça (95-101) es fixa en el Vat., Borgh. 54 i en els volums de la mateixa col·lecció, nùms. 46, 69 i 173, que tenen notes marginals escrites de mà idèntica, però de qualitat millor en les notes marginals que la del copista del 54, on és indicat, en el f. 133r, el framenor rossellonès, fra Guillem Negre; analitzada l'escriptura i sobretot el contingut del volum, resulta ésser format de fragments de fra Pèire Joan (Oliu), procedents de fonts diverses, sense indicació de nom d'autor; aquesta i d'altres actuacions de fra Negre [qui sap si alumne de fra Pèire Joan (Oliu), al convent del Besers veí del Rosselló, essent ambdós de la mateixa província franciscana] foren conegudes de Joan XXII, que demanà informació reservada al bisbe d'Elna, Berenguer Batlle, serien una mostra de la transmissió amagada de texts sospitosos durant el pontificat de Joan XXII. Hi ha reproducció fotogràfica del Borgh. 54, f.133r (103). — J. P. E. [21.272]

M. S. CORRADINI BOZZI, *Per l'edizione del Corpus delle opere mediche in occitanico e in catalano: nuovo bilancio della tradizione manoscritta e analisi linguistica dei testi*, dins «Rivista di studi testuali», 3 (2001), 127-195.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.273]

Antoine CALVET, *Le Liber experimentorum attribué à Arnaud de Villeneuve, Parisinus 7349, déb. du XV siècle, f. 115-118*, dins *Alchimies, Occident-Orient*. «Actes du Colloque tenu en Sorbonne les 13, 14 et 15 décembre 2001», édité par C. KAPPLER e S. THOLIER-MÉJEAN, Paris 2006, 127-137.

Barthélemy Hauréau fou el primer a interessar-se per l'aleshores ms. 7319, ara 7349, de París, BN, en el qual un cert Guillaume de Périse, fent-se passar per secretari d'Arnau de Vilanova, li hauria copiat els seus tres darrers llibres: *Liber consecrationum*, *Tractatus liber medicine* i *Experimenta/Liber experimentorum*; aquest darrer hauria estat tramés al rei Robert d'Anjou, però n'hauria arribat un exemplar a la comtessa Sibila de Ventimiglia, que Guillaume hauria traduït del català al provençal; tothom, doncs, ha acceptat que els *Experimenta/Liber experimentorum* són títol falsament atribuït a Arnau de Vilanova. Resumides les seves tres parts (129-130), entrem en el tema del'autenticitat, mai afirmada, ja que és impossible d'atribuir a Arnau de Vilanova un llibre que s'ocupa dels «aspects les plus prosaïques de l'âme humaine: vouloir du mal à son prochain, fabriquer de l'or, trafiquer, voler, guérir cette maladie plutôt qu'une autre, séduire une femme, invoquer les esprits, etc.» (133). Però si, en parlar de l'alquímia, ens fixem en el detall que el *Liber...* es limita a operacions realitzades a base de minerals (estany, or, argent), no pas d'animals o de vegetals, igual com l'apòcrif arnaldí *Rosarius philosophorum*, copsarem «un lointain rapport avec les textes astrologiques et alchimiques» col·locats sota l'empara d'Arnau de Vilanova (134), pensarem «que ce livre a été composé par un proche du médecin» (135), que, com aquest en l'*Alia informatio begbinorum*, també utilitza la paraula ‚musar‘ i n'hauria estat contemporani a Nàpols (135-136). Hi ha bibliografia (137). — J. P. E. [21.274]

Stéphane PÉQUIGNOT, *Las 'vistas reales' en la historiografía de la Corona de Aragón (siglos XIII-XIV)*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1657-1674.

L'autor es fixa en com el tema de les 'vistes reials' és presentat en les *Cròniques* de Jaume I i de Ramon Muntaner. El *Llibre dels fets* recorda set vistes de Jaume I (1659-1667), l'anàlisi de les quals fa patent l'existència de connexions entre diverses seqüències narratives del *Llibre...* (1660): acceptada la multiplicitat d'elements, allò que és determinant és la paraula dels reis (1661-1662); les de Jaume I s'acaben amb una formulació general de principis polítics, que han de presidir l'actuació de qualsevol rei (1665-1666). Muntaner narra dotze vistes, en les quals l'autor troba tres punts: els objectius de cada vista, les condicions de llur procés i l'encaix dins el seu projecte historiogràfic filodinàstic (1667-1668): cada rei s'ha de presentar i comportar en les 'vistes' fent-hi tota la patxoca possible, sobretot en les festes, evitant qualsevol ocasió de nova brega (1668-1669); l'objectiu historiogràfic filodinàstic és clar en la vista (fictícia?) entre l'oncle Jaume II de Mallorca i el nebot Jaume II de Catalunya-Aragó [s'hi salva la concòrdia de la dinastia], però són silenciades les que acabaren en fracàs, com les de Guadalajara i Logroño del 1293 (1670). — J. P. E. [21.275]

Giulia ROSSI VAIRO, *Isabella d'Aragona, «Rainha Santa de Portugal», ambasciatrice di pace nella Conferenza di Torrellas*, dins «XVIII Congrès Corona», 2205-2213.

Santa Isabel d'Aragó, filla de Pere el Gran i de Constança Hohenstaufen, reina de Sicília, fou germana del nostre Jaume II i muller de Dinis de Portugal des del 1282; el 1304 acompanyà el marit, àrbitre entre els reis de Castella i d'Aragó en la trobada (Conferència de Torrellas) per a precisar la frontera entre els dos regnes citats, prenent com a base de la descripció les fonts portugueses, gestió pacífica recordada en la seva *Lenda* (Legenda) i en el procés de cano-nització, del 1625. — J. P. E. [21.276]

Verónica JIMÉNEZ FERRAN, *El martiri de santa Eulàlia de Barcelona. De la forma al significat*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XVIII (2005-2006), 111-157.

L'autora no s'encara directament amb el fet del martiri de la santa barcelonina, ans amb l'empenta del seu culte a partir del text de la seva vida en la *Legenda sanctorum* de Giacomo da Varazze els primers decennis del segle XIV. La primera part de l'article, guiada pel llibre del dr. Àngel Fàbrega sobre el tema, aplega els fragments textuais, des de la *Passio communis* dels darrers anys del segle VI fins a la *Passio sanctae Eulaliae Barcinonensis* de mestre Renall, dels primers anys del segle XII (115-125). La segona part parteix de la necessitat de les poblacions, particularment sentida en la Baixa Edat Mitjana, de saber-se celestialment protegides mitjançant 'Cossos Sants', Barcelona pel de la màrtir santa Eulàlia. N'és mostra el text català dedicat a la santa afegit a la *Llegenda àuria* conservada a la Catedral de Vic [edició de Nolasca del Molar] i en la dotzena de representacions del seu martiri conservades o documentades sobretot en la Catalunya Vella (130-135); la solemnitat per a la col·locació de les despulles en el sepulcre gòtic de la cripta de la catedral de Barcelona el 1339 inclogué una processó que les portà a Santa Maria del Mar, a fi de repetir, d'allí a la Seu, la translació del segle X, en temps del bisbe Frodoí (126-130). La identificació de santa i ciutat, personificada en la Bandera de Santa Eulàlia, n'expandí la devoció (141). — J. P. E. [21.277]

Ilaria ZAMUNER, *La tradizione romanza del Secretum Secretorum pseudo-aristotelico. Regesto delle versioni e dei manoscritti*, dins «Studi Medievali», Serie 3ª, XLVI (2005), 31-116.

Resumit el contingut del pseudoaristotèlic *Sirr-al-'asrâr*, del segle X, lletra enciclopèdica amb consells polítics, morals i higiènics, que amb el temps cresqueren en temàtica astrològica, fisiognòmica, mèdica i màgica, conjunt donat dins un marc moral, digne d'un pare de l'Es-

glésia' (32), i la trajectòria des del text àrab a les traduccions occidentals, llatina o romàniques amb més de sis-cents còdexs, arribem a les traduccions catalanes, de dues línies, la interpolada dins el *Llibre de doctrina* de Jaume I, amb dues còpies de Madrid, BN, ms 921, i de El Escorial, ms M. I. 29, i la transmesa pels mss. de Barcelona, Santa Maria del Mar (salvat en fotografia a BC, fons Miquel i Planas), i de Madrid, BN 921 i 1474, i Oxford, Bodleian Library, *Can., it.* 147. Per a tots els casos, són assenyalats els manuscrits perduts, documentats en inventaris ,post mortem' (68-71) i les característiques individuals de les còpies (72-74). Un quadre permet de veure si cada un dels apartats es troba en els diversos manuscrits (76-81); d'altres coincidències i diferències entre les nostres còpies són assenyalades (82-91), com també entre totes les traduccions procedents de la versió tripolítana del *Secretum secretorum* (92-95), amb taula sinòptica per a cada apartat (96-105), en particular les de la versió sevillana de l'*Epistola ad Alexandrum de dieta servanda* (107-109). L'estudi es clou amb la llista de tots els manuscrits de totes les traduccions en llengua romànica (109-116). — J. P. E. [21.278

Flocel SABATÉ I CURULL, *El poder soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura*, dins *Coups d'État...*, 483-527.

L'oposició rupturista al sobirà hauria tingut a Catalunya quatre formes de manifestació: la feudal, la de conspiració de palau, la dels representants de la ,terra' i la de la memòria. Els altres comtes d'origen carolingi eren contraris a la jurisdicció unitària del rei damunt tot el país, fidels a la legalitat feudal i forts per la jurisdicció i la possessió dels tributs: la corrua de topades amb el rei es manifestà en *Lletres de deseiximent* (489-492) i en les respostes reials, on el rei, recolzat per les universitats, recorda les obligacions de Pau i Treva (493-497). Les fractures procedents del mateix palau reial es concentren en les acusacions i procés contra els cortesans de Joan I (498-508). Els atacs justificats en la ,terra' seguirien en temps posteriors, en què (Compromís de Casp) la sentència «sanciona y legitima, sobre todo, la capacidad de los estamentos para designar a su soberano» (512), punt que és, encara, el sentit de la lluita amb Joan II (514). Quant a la memòria, la dels segles medievals des de la Marca Hispànica, presentava la identitat de Catalunya en la connexió entre monarquia i ciutats; i fins al darrer moment l'oligarquia, egoista, ha estat exalçada com a força bàsica del país (515-518). Hi ha fonts i bibliografia (519-527). — J. P. E. [21.279

Maria Teresa FERRER MALLOL, *Entre la paz y la guerra. La corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo 59), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2005, 662 pp.

Aplec de treballs, normalment traduïts al castellà, de vegades reelaborats a partir de títols diversos i traduïts, i en un cas reproduït de l'original castellà. Són els següents: *La Corona catalano-aragonesa y Castilla (siglos XII-XIV). Elementos de coincidencia y de divergencia* (9-25); *La guerra con Castilla de 1296-1304. La conquista del reino de Murcia por Jaime II* (27-253); *La minoría islámica del reino de Murcia durante la conquista de Jaime II (1296-1304)* (255-290); *Entre dos guerras en la frontera meridional valenciana* (291-398); *Causas y antecedentes de la Guerra de los dos Pedros* (329-357); *La frontera meridional valenciana durante la guerra con Castilla de 1356-1369* (359-500); *El infante Martín y un proyecto de intervención en la Guerra de Portugal (1381)* (501-520); i *Ruptura comercial con Castilla y sus repercusiones en Valencia (1403-1409)* (521-595). Segueix la bibliografia (597-616) i taula única d'antropònims i de topònims (617-654). — J. P. E. [[21.280

Agustín BERMÚDEZ, *Torrellas, 1304. Fisonomía jurídica de unas sentencias arbitrales*, dins «XVIII Congreso Corona», II, 1987-2031.

Aquestes pàgines resumeixen tant els elements d'aquell conflicte com la solució arbitrada a Torrellas i la seva aplicació. El conflicte procedia de la successió d'Alfons el Savi de Castella (1988-1990), en la qual estava implicat el rei de França, Felip III l'Ardit, el de la Croada contra Catalunya, i immediatament després de la seva mort i de la de Pere el Gran, també s'hi implicà Alfons II el Cast a favor dels infants de la Cerda, atacant així, alhora, França i la seva aliada Castella (1990-1991), que el 1296 portarà a l'ocupació militar de Múrcia per Jaume II (1992-1993). La complexitat de l'afer conduí a pensar en una solució arbitral, per a la qual calgué una treva (1994-1995): en aquell moment, l'arbitratge era figura jurídica descrita tant pel dret romà civil com pel canònic de sant Ramon de Penyafort en les *Decretals*, I/43, *De arbitris* i havia entrat en els *Furs de València* (1996-1998). Fou Jaume II qui proposà l'arbitratge. La treva fou proclamada l'abril del 1304 i duraria fins a la Mare de Déu d'Agost del mateix any (1998-2000); recordades les formalitats d'un arbitratge (2001-2006), la sentència arbitral decidí que fossin de Jaume II les ciutats murcianes de Cartagena, Oriola, Elx, Elda, Novelda i Alacant i les terres de Villena, de don Juan Manuel (2006-2007). És recordada la documentació que certifica l'acceptació de la sentència per ciutats dels respectius regnes (2009-2014), en particular la part relativa a l'establiment de la nova frontera. Cartagena fou liberal donació de Jaume II a petició del rei de Castella (2015-2016). — J. P. E. [21.281

Agustín VENTURA CONEJERO, *Les cartes de Na Saurina de Besers des de Villena a Jaume II entre març de 1306 i 1312*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2215-2253.

La infanta Constança d'Aragó, filla de Jaume II i de Blanca d'Anjou, destinada a muller de D. Juan Manuel, tenia al seu costat com a persona de confiança Na Saurina de Besers, la qual informava constantment rei i reina de l'estat de la dita infanta per lletres conservades a l'ACA, CRD, ací transcrites almenys en part. Són quaranta-tres d'ella o d'altres (2222-2253), en les quals, ultra la contínua necessitat econòmica de la infanta, ressonen els preparatius de guerra o d'atacs d'escamots sarraïns contra comarques meridionals valencianes. — J. P. E. [21.282

Vicent TEROL I REIG, *Un contenciós fronterer internacional entre la Corona d'Aragó i la Corona de Castella: la fixació de la frontera meridional valenciana i el plet dels Alforins*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2125-2145.

Malgrat les sentències de Torrelles i d'Elx, la frontera valenciana meridional era dubtosa. L'Alforí o Plet dels Alforins es refereix a un altiplà vora la Messeta, repartit entre els municipis de Villena (Alt Vinalopó) i Fontanars dels Alforins (la Vall d'Albaida): els seus límits a ponent són poc clars per manca d'elements orogràfics de referència. Fou polèmica l'adscripció d'aquell territori o de part del mateix a la o a les viles frontereres, sobretot Ontinyent i Villena, que repercutia en les mateixes corones; la documentació de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, València, ARV, *Real i Marquesat d'Albaida* i dels AM d'Ontinyent, Villena i Biar, permet de reconstruir aquell contenciós, que s'allargà segles (2131-2140). — J. P. E. [21.283

Ann GILETTI, *Aristotle in medieval Spain. Writers of the Christian Kingdoms confronting the Eternity of the World*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LXVII (2004), 23-47.

L'autora ressegueix l'impacte d'aquella doctrina aristotèlica en Ramon Martí, Ramon Llull, Guiu Terrena i Alfred Gonter, concentrant-se en la polèmica entorn l'eternitat del món, que els nostres esmentats filòsofs-teòlegs negaven, perquè la creació del món no pot ésser explicada com una 'generatio' a partir d'una base entitativa preexistent ans consisteix en el pas de no ésser a ésser; fragments dels quatre autors, barrejats uns amb altres, són reportats en les notes. — J. P. E. [21.284

August BOVER, *La toponímia sarda en les cròniques de Ramon Muntaner i de Pere III*, dins «Randa», 56 (2006 = «Homenatge a Jordi Carbonell/2»), 11-20.

Ramon Muntaner féu entrar en la seva *Crònica* la primera expedició de conquesta de Sardenya el 1322-1323, i Pere III el Cerimoniós se n'hagué d'ocupar amb motiu de la reconquesta capitanejada personalment per ell els anys 1350-1355. Un i altre resumeixen l'itinerari de l'aleshores primogènit Alfons en la primera estada i campanya per a la conquesta de l'illa, amb els topònims afectats per les accions militars (12-16), en conjunt, onze de catalanitzats per Muntaner, que en deixa dos en sard, i trenta-nou de catalanitzats per Pere III, que només en deixà tres en sard. Hi ha bibliografia (17) i llista dels topònims, també dels urbans de Càller i de Vila d'Esglésies; també hi ha reproducció d'un croquis antic de la ciutat de Càller i localització dels topònims en el mapa de l'illa de Sardenya (18-20). — J. P. E. [21.285]

Christian GUILLERÉ, *Itinerance des princes et finances. L'exemple de la Couronne d'Aragon au début du XIV siècle*, dins *L'itinéraire des seigneurs*. «Actes du Colloque International de Lausanne et Romainmôtier, 29 novembre-19 décembre 2001». Études publiés par Agostino PARAVICINI-BAGLIANI, Eva PIBIRI, Denis REYNARD (Cahiers Lausannois d'histoire médiévale, 34), Lausanne, Université 2003, 327-350.

Resumit i transformat en quadre i en mapa l'itinerari de Jaume II de Catalunya-Aragó del 1302, a base de les datacions dels documents de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, l'autor assenyalava que la presència del rei en les diverses poblacions dels seus estats era un factor de forta repercussió en les finances reials. — J. P. E. [21.286]

Sylvain PIRON, *Censures et condamnation de Pierre de Jean Olivi. Enquête dans les marges du Vatican*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 118 (2006), 313-374.

El tema no entraria en el nostre anuari, però hi ha nombre de referències que l'hi introdueixen: Arnau Olivé, provincial de framenors d'Aragó, hauria estat coautor d'una enquesta sobre fra Pèire Joan (315 i 346, nota 209); el ms. de Graz, UB 1126, hauria estat portat a Seckau per un espiritual italià els primers decennis del segle XIV (317 i nota 20); un franciscà català, fra Guillem Negre, hauria aplegat i revisat els quaderns primitius de l'actual Vat., Borgh. 46 (324-325 i nota 173); hi ha referència a la gestió d'Arnau de Vilanova davant Carles d'Anjou, a favor dels espirituals (340), als extrets catalans de la *Lectura super Apocalypsim*, traduïts al llatí per Guiu Terrena, publicats per Josep M. Pou i Martí (344-345, i notes 195-196), a la versió corregida sobre el destí final de les despulles de fra Pèire Joan en la còpia del *Directorium Inquisitorum*, Vat., Ottob. lat. 1125 (152-153 i notes 243-248); i a les gestions de Jaume II a Avinyó amb vistes a la campanya de Sardenya, 1324/1325 (373, nota 345). — J. P. E. [21.287]

Veronique YZARD, *La «révolution industrielle» du XIV siècle. Pouvoirs, enjeux, gestion et conflits autour d'un patrimoine minier, sidérurgique et forestier convoité (Pyrénées catalanes. France)*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 43-62.

Volums diversos de la Sèrie 1 B dels ADPO, en particular el registre 1 B 94, han proporcionat a l'autora la informació de base, que ella reproduïx en nota en llatí o en català. Donat el croquis geogràfic del Nord dels Pirineus (46), recorda que els primers decennis del segle XIV haurien protagonitzat un autèntic esclat de la 'molina de ferra'; implicava tants d'interessos, que calgué reglamentar-la. Els establiments tant de terra com d'aigua i de boscos, consten en les concessions reials o monàstiques (48-49). Essent necessàries inversions considerables, prengueren la iniciativa algun hisendat local, els nobles i les institucions eclesiàstiques (51). Les con-

cessions reials prohibeixen la repetició d'instal·lacions en un mateix lloc, condicionen la utilització de l'aigua al costum (55) i sotmeten el producte a prova abans d'ésser segellat com a 'ferro català' (56-57). Entorn de les mines sorgiren els obradors dels menestrals del ferro i les cases dels minaires i el molí blader: es dibuixava un poble (58-60). Les concessions als molins frenaven l'aprofitament comunitari dels béns comuns i provocaven protestes. Les noves pobles eren sotmeses a les contribucions municipals (61-62). — J. P. E. [21.288]

Félix del BUEY, Cristóforo ALBI, *Orígenes de la Custodia de Tierra Santa. Ayuda de los Reinos de Aragón, Nápoles y Castilla*, dins «Archivo Ibero-Americano», LXV (2005), 7-96.

La documentació de Jerusalem, Arxiu Històric del Convent de Sant Salvador (unida al descobriment d'altres documents importants, 7), ha portat els autors a recordar la presència difícil de cristians i de franciscans a Palestina durant tot el segle XIII, amb el punt final tràgic de la caiguda de Sant Joan d'Acra (15-17). La represa d'aquella presència anà lligada amb l'expansió mercantil de Catalunya i fou patrocinada per Jaume II i pels seus successors de la Casa de Barcelona fins a Ferran I, que arribaren a tenir el patronat de la capella de Betlem, extrems documentats a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg. (18-26 i 65-72); alguns dels dits documents són reproduïts en traducció castellana (78-80; 84-87). Hi ha cronologia de la documentació reial amb referència arxivística (88-90). — J. P. E. [21.289]

Stéphane PÉQUIGNOT, Enantar a tractar: *l'entrée en négociation comme objet d'histoire. L'exemple de la diplomatie de Jacques II d'Aragon (1291-1327)*, dins *Negociar en la Edad Media*, 265-301.

Donar el pas de negociar era una decisió que pressuposava nombre de condicionaments, tal com confirma l'anàlisi de la documentació de Jaume II (ACA, *Canc.*, CRD), car posava en joc la paraula del rei (273-276). És analitzat un cas concret, la successió al Regne de Mallorca en morir Sanç I el 1324; la solució fou particularment difícil per les posicions contraposades: la del tutor reial, infant Felip de Mallorca, i la dels ciutadans i nobles revoltats contra aquest, cadascú amb els seus representants i els propis interessos, sovint pals a les rodes de la solució (278-287). La situació amb vistes a col·locar Jaume II en la millor condició per a encetar els parlaments és analitzada a base de les informacions d'Ot de Montcada (287-291); la darrera paraula l'hauria tinguda Jaume II en exigir a cada un dels pretesos tractadors d'ambdós partits mallorquins que «vengués ab procuratori complit perquè no venguessen debades» (300, nota 91). — J. P. E. [21.290]

Stéphane PÉQUIGNOT, De nostro beneplacito et licentia: *la mediación de Pedro Fernández de Híjar en Italia, 1316-1317*, dins *Corona i entorn*, 273-307.

La missió d'aquell noble aragonès, ben documentada a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg., comparada amb les anteriors en la pacificació entre Frederic de Trinària i Robert d'Anjou (277), tingué característiques pròpies, car ell ja havia estat en relació amb el rei Frederic i empenia el viatge per desig d'aquest i Jaume II hi estava d'acord «por tratar el bien y la paç» (379-380). Les etapes d'aquella empresa es poden seguir en l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg. i CRD, sobretot en les caixes 46 i 155 (282-297), on tenen una importància particular les lleials i detallades informacions per a totes les parts implicades (297-304); al final, d'altres s'implicaren en la negociació, però el mèrit de la treva fou del senyor d'Híjar. — J. P. E. [21.291]

Michele CURTO, *L'epistolario di Angelo Clareno nel ms. 1942 della Biblioteca Olivariana di Pesaro*, dins «Studia Olivariana», Terza serie, I-II (2001-2002), 9-307.

El ms. indicat en el títol conté la traducció ,in volgare' de l'aplec de lletres d'Angelo Clarenno encarregat per Simone da Cascia al seu secretari Giovanni da Salerno (24), conjunt que l'autor considera complementari del de Florència, BMagliabecchiana, XXXIX, 75; l'*Epistola 19. Allo padre reverente Pbilippo de Maiorica*, datable el 23 XII 1317, és ací transcrita (187-189) i considerada inèdita (189, nota 1); conté dos detalls personals: la reacció a la cúria papal d'Avinyó davant la renúncia del príncep Felip a ésser bisbe i el consell que en temes de salut no decidís pel seu compte ans «allo iudicio d'altrui» (189). — J. P. E. [21.292]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Negociacions per a una conquesta i rituals per a un canvi de sobirania. La conquesta del Regne de Múrcia per Jaume II*, dins *Negociar en la Edad Media*, 87-121.

Sobre la base de documentació ja publicada també per l'autora i d'accés directe a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc. reg.*, ella resumeix la situació de les relacions amb Castella els anys 1296-1304 i la intervenció en el Regne de Múrcia a favor dels hereus de La Cerda; les pàgines 90-101 descriuen les vicissituds de la invasió de Múrcia, causades pels successius canvis a Castella i a la Granada nassarí, que retardaven la signatura de la cessió; Jaume II proposà un arbitratge, que tenia precedents i seguiria aplicant-se (101-103); així arribà la *Sentència arbitral de Torrellas*, que determinava el límit d'aquella part del Regne de Múrcia que seguiria en poder de Jaume II «així com parteix l'aygua del riu de Segura» (110); les darreres pàgines precisen l'aplicació de la dita sentència arbitral i les dificultats que s'anaren presentant, sobretot la de definir el límit (112-120); hi ha croquis de la zona afectada per la divisió (121). — J. P. E. [21.293]

Marco ROSSINI, Christopher SCHABEL, *Time and Eternity among the Early Scotists: Texts on Future Contingents by Alexander of Alexandria, Rudolphus Brito, and Hugh de Novocastro*, dins «Documenti e Studi sulla tradizione filosofica medievale», 16 (2005), 237-338.

Des del punt de vista doctrinal, aquestes pàgines resumeixen la posició dels més immediats deixebles de Joan Duns Escot, entre els quals figuren Pere Tomàs, Pere d'Atarrabia o de Navarra, professors a Framenors de Barcelona, igual com Alfred Gonter, del qual és transcrita en les pàgines finals l'explicació del seu *In primum Sententiarum*, dist. 39, q. 1, articles 3-4. — J. P. E. [21.294]

Jean-Loup LEMAÎTRE, *Mort et sépulture des prieurs de la première province de Provence d'après Bernard Gui*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 36 (2001 = *L'ordre des Prêcheurs et son histoire en France méridionale*), 123-198.

El capítol general dominicà de París, 1242, creà un *Obituarium magistrorum generalium O. P.*, encapçalat per l'anotació del traspàs de sant Ramon de Penyafort: «Fratr Raymundus de Penna forti, magister ordinis tertius, obiit in die Epiphanie» (124); el capítol *De suffragiis mortuorum* és de les *Constitutiones O. P.* del nostre sant (125-126), text revisat el 1263 (127); aviat s'afegiren els epitafis, mostra dels quals és el dedicat a fr. Ramon de Foix, prior del convent de Perpinyà entre 1242 i 1258, reproduït en làpida (132) i en transcripció (133 i 194). Entre les anotacions cronològiques de priors aplegades per Bernat Guiu, trobem la de «Ferrarius, natione Catalanus, oriundus de Villa longa prope Perpinianum» (168), «Guillelmus Pagani», prior a Puigcerdà (1294) (177), i «Romeus, Catalanus», prior a Bordeus, 1260 (196). — J. P. E. [21.295]

Roberto LAMBERTINI, *Das Geld und sein Gebrauch. 'Pecunia' im Streit zwischen Michael von Cesena und Papst Johannes XXII*, dins *Geld im Mittelalter*, herausgegeben von Klaus GRUBMÜLLER, Markus STOCK, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 2005, 216-243.

La polèmica entre Joan XXII i Michele da Cesena girava entorn la incidència de les exigències evangèliques de pobresa en la regla i la vida pràctica dels framenors; Guiu Terrena, teòleg de la confiança de Joan XXII, hauria influït en la decisió papal mitjançant el seu *De perfectione vitae* i el corresponent *Defensorium*. — J. P. E. [21.296]

Pere ORTI I GOST, *Les alienacions del patrimoni reial i el finançament de la conquesta de Sardenya de 1323-1324*, dins *Corona i entorn*, 239-272.

Aquesta és una «primera aproximació a un dels moments en què la monarquia catalano-aragonesa es veié forçada a alienar les primeres rendes: la conquesta de Sardenya de 1323-1324», extrem confirmat per la documentació de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *Gratiarum*, i *Batllia, reg.* (240). L'alienació començà el desembre del 1322 a fi de trobar les 60.000 lliures que calien per a aquella empresa (242) i les pàgines que segueixen ens informen de les passes vinents en l'afer (243-260). Set quadres sinòptics sistematitzen totes les dades d'aquelles operacions (262-272). — J. P. E. [21.297]

Marie A. KELLEHER, *Law and the Maiden. Inquisition, Fama and the Testimony of Children in Medieval Catalonia*, dins «Viator», 37 (2006), 351-367.

A base d'un procés trobat a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Processos en quart* 321, del 1333, segons el qual una nena de nou anys d'Esponellà el 1327 hauria estat violada, l'autora subratlla que fets com aquell es donaven en moments en què una menor no anava amb els pares (en aquell cas, perquè treballava en una vinya); però sis anys després dels fets, la noia, examinada, era trobada verge (356-357 i 365); també subratlla que el procés era dut seguint el Dret Romà ja acceptat pels nostres jutges, els quals qualificaven l'acció de 'rapte' i emprengueren el procés perquè el fet era fama pública (353-355). No se sap per quins camins el violador resultà innocent. — J. P. E. [21.298]

Aymat CATAFAU, *À propos de l'épitaphe de Pere Batlle au couvent Saint-François de Perpignan: ascension et fidélité d'une famille anoblíe au service des rois de Mallorca (XIII-XIV siècles)*, dins «Annales du Midi», CXVIII (2006), 509-529.

L'antic convent de Framenors, hospital militar des del segle XVIII, propietat ara del Consell General dels Pirineus Orientals, ha conservat en una de les arcades del claustre una sepultura i una inscripció del 1336, en català, transcrita i traduïda al francès (581-582); Pere Batlle era «cavaler de ca[s]a del rey en Sanxo de Malorcha e majordom de la regina» i és documentat en el *Llibre dels feus*, en registres de la Procuració reial (ADPO, 1B 22) i en la *Crònica* de Ramon Muntaner, de Peralada com els Batlle (584-586); s'hauria pogut trobar amb Ramon Llull en l'entorn de Jaume II de Mallorca (586); l'autor aplega dades sobre Arnau Batlle, pare del nostre Pere i de Berenguer, bisbe de Mallorca (588-591). — J. P. E. [21.299]

Eusebi AYENSA, *Eleonor de Aragón, reina de Chipre, en la tradició historiogràfica franciscana*, dins «Hispania Sacra», 56 (2004), 103-131.

Aquest tema ha estat exposat per l'autor sota un altre títol, resumit en notícia bibliogràfica d'«ATCA», XXV (2006), 861, núm. 19.639. — J. P. E. [21.300]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Dos ejemplos de negociación de la época del rey catalano-aragonés Alfonso el Benigno*, dins *Negociar en la Edad Media*, 527-551.

L'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, i *CRD*, informa de dos casos, el de les conseqüències d'una lletra (carta) de marca de represàlies concedida a les acaballes de Jaume II: s'allargassà anys i en provocà una de contrària del rei de França contra naus catalanes i conduí a contactes directes amb la cort de França (539-541); l'altre cas feia referència a la pau després de la primera guerra naval de Gènova contra Catalunya i Mallorca, anys 1330-1336, i a la negociació, que fou tractada en la cort papal d'Avinyó (542-551). — J. P. E. [21.301

Blake BEATTIE, *A Curial Sermon by cardinal Bertran du Poujet*, dins «*Medieval Studies*», 67 (2005), 75-97.

Entre les notícies donades en aquestes pàgines hi ha la de dos sermons de Bernat Oliver conservats a València, Catedral, ms. 215; i que el ms. de Cambridge, Pembroke College 87, conté una ‚collatio‘ predicada per ell a Avinyó (78, nota 12). — J. P. E. [21.302

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *Maestros de ultramar. Artistas italianos y franceses al servicio de la monarquía aragonesa*, dins «*XVIII Congrès Corona*», II, 1907-1921.

L'autor esbrina els mecanismes de selecció dels artistes estrangers a servei dels nostres reis, llur integració en la cort i en el país (1908). L'ACA, *Canc., reg.*, ha conservat els noms dels artistes convidats a treballar per a la cort reial en diversos camps d'art (1909-1912) entre Pere el Cerimoniós i Alfons IV Trastámara, ací recordats amb transcripció d'algunes lletres (1919); normalment eren integrats en la ‚família‘ reial, amb la qualificació d'‚homes de cavall‘ o d'‚homes de peu‘; també consten les obres que els foren encomanades i les formes de pagament (1913-1915); és possible que, defensant els propis membres, els gremis possessin entrebancs a la integració social dels artistes estrangers (1916). — J. P. E. [21.303

Alexandra BEAUCHAMP, Françoise LAINÉ, *La chancellerie du roi d'Aragon vers 1345-1356: les effectifs*, dins *Minorités juives*, 65-80.

A base de l'Arxiu Reial (ACA), *Mestre racional*, i més en concret dels vuit registres dels *Albarans de quitació*, on consten les quantitats que l'escrivà de ració pagava als «*scrivans e ajudants del registre de la scrivania, capellans e scolans e altres persones*», les autores, tot i ésser conscients de les variants que es podien trobar, donen ací un tast dels resultats d'un estudi més ampli, en el qual ens assabentem de nombre de situacions personals (67-70); el recompte d'efectius es basa en els quitaments de ‚terços‘ anyals pagats a cadascú (72). Els esmentats pagaments encaixen amb les *Ordinacions de Casa i Cort* de Pere III el Cerimoniós, amb tendència a multiplicar-se en el moment de les Unions aragonesa i valenciana i en el de l'expedició a Sardenya (74), i a disminuir amb motiu de la Pesta Negra (74-75); normalment es tractava de 42 persones (77); al final hi ha taula dels dies treballats i dels efectius entre el 1345 i el 1456 (79-80). — J. P. E. [21.304

Rotuli Parisienses. Supplications to the Pope from the University of Paris, vol. I: 1316-1349 edited by William J. COURTENAY (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 14), Leiden-Boston-Köln, Brill 2002, 552 pp. Vol. II: 1352-1378 edited by William J. COURTENAY, Eric GODDARD (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance, 15), Leiden-Boston-Köln, Brill 2004, XII i 690 pp.

Mestre Francesc Cristòfol, clergue de Tortosa i ‚socius‘ de la Sorbona, demanava al papa i obtingué canongia en la Seu de Tortosa, 22 V 1349 (327). El volum segon ens informa de Jaume Simó, entre el 1355-1363, beneficiat en les seus de Girona i València i canonge en la de Saragossa (521-522); de Jaume d'Abbeville, rector de Carlet, 1354 (512); altra vegada de Fran-

cesc Cristòfol, confirmat a Tortosa, 1358 (130 i 538-539); de Guillem Lluell, gironí, mestre en Arts, canonge d'Elna el 1371 (445); de Joan Baster, batxiller en Decrets, d'Elna, canonge a Chartres, 1371 (446); i de Bernat Cervera o Cescomes, beneficiat a la Seu de Lleida, 1365 (334). — J. P. E. [21.305-21.306]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Referències cronològiques i literàries medievals sobre la reincorporació de la corona de Mallorca a la Corona catalanoaragonesa*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1867-1880.

Aquella reincorporació és narrada en el cap. III de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, però hi ha «d'altres textos menys divulgats i molt més breus» (1868) sobre aquells fets, aplegats en aquestes pàgines; són els fragments que segueixen: el poema occità de Thomàs Périz de Foces (1868-1869), el fragment de la *Crònica romana* en el *Tbalamus parvus* de Montpeller, AM (1869-1870); un altre del *Liber ostensor* de Joan de Rocatalhada (1870), un altre de la *Summula seu Breuiloquium super concordia Novi et Veteris Testamenti* (1870-1871); el *Text argumental de Lluís d'Anjou* (1872-1874); *La faula* de Guillem de Torrella (1874-1875); una frase de la *Crònica* de Joan Froissard (1876); els fragments de Pedro López de Ayala (1876-1877) i els de la *Crònica* dels comtes de Foix (1877-1878). — J. P. E. [21.307]

Josefina MUTGÉ VIVES, *La inseguretats en el Mediterrani Occidental. Acord entre el rei catalanoaragonsès Pere el Cerimoniós i el francès Joan II de Valois per a la solució de les marques existents entre els dos regnes* (1351), dins *Corona i entorn*, 184-203.

Ja en temps de Jaume II hom cercà una solució que evités les marques i el 1350 tornaren al tema Pere III i Joan II Valois, nomenant una comissió paritària, l'actuació de la qual és coneguda per l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, reg. 556: establí que totes les mercaderies que passaven per la frontera en qualsevulla de les dues direccions pagarien tres diners per lliura; la gestió de l'impost seria gestionada per aquell qui més en donés en pública subhasta i els possibles damnificats s'havien de posar en llista; la comissió paritària elaborà ordinacions per al pagament (194-198); hi ha la llista dels qui s'acolliren a la indemnització, amb la respectiva valoració de la mercaderia perduda (199-202). — J. P. E. [21.308]

José M. SOTO RÁBANOS, *Visión y tratamiento del pecado en los manuales de confesión de la baja edad media hispana*, dins «Hispania Sacra», LVIII (2006), 411-447.

Hi ha pàgines dedicades al *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer, la segona part del qual és dedicada a l'administració de la penitència. Atendre els penitents en confessió era per a ell una de les quatre obligacions principals del rector de parròquia, d'acord amb la constitució *Omnis utriusque* del Laterà IV, del 1215, pas decisiu vers la penitència secreta (413); les explicacions del *Manipulus*... són doctrina elemental sobre el pecat i la pràctica de la penitència sacramental, amb insistència en la integritat de la confessió (421). — J. P. E. [21.309]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Diplomacia y guerra en el Mediterráneo medieval. La Liga véneto-aragonesa contra Génova de 1351*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 253-294.

Recordats els estudis anteriors sobre el tema (255) i la conflictivitat amb Gènova com a resultat de la presència catalana a Sicília i a Sardenya (1282-1324), amb la consegüent competència catalana al mig de la zona genovesa d'influència (257-259), ja el 1346 Venècia hi veié una possibilitat d'autodefensa (261); represa el 1350, desembocà en un tractat bilateral els darrers dies del 1351, ací resumit (263-268), com també ho són els complements posteriors

(271-276), com és ara la nova ambaixada a Venècia, encomanada a Bernat Oliver (280-287). La inutilitat de l'estol davant la fúria d'una galerna ajudà a plantejar-se la conveniència de mantenir-ne un, in partibus Romanie', també perquè el 1353 Gènova instigava nova rebel·lió a Sardenya, cosa que no permetia de mantenir la guerra a l'Egeu. També Gènova i Venècia arribaren a un acord i un fet inoportú encenia la guerra amb Castella (292-293). — J. P. E. [21.310]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Las Cortes de Cataluña en la financiación de la Guerra de Arborea (segunda mitad del siglo XIV)*, dins *Corona i entorn*, 363-393.

Per llei, la Cort de Catalunya només havia de sufragar la guerra en defensa de la terra; la de Sardenya no era de la terra, sinó del rei i per això foren reticents davant totes les peticions reials i l'autor analitza les respostes de les corts a cada petició. La primera secció estudia les dels anys 1353-1367, en què en acabar les guerres entorn Sardenya connectaren amb la de Castella i en què els diners arribarien a la corona només de les universitats del braç tercer (365-371). Des d'aleshores, l'ajut hauria de venir de la Cort, de moment de la dels anys 1368-69 i 1371-72, que, sota capa de defensa de Catalunya acceptaven finançar 'lo fet de Sardenya' (372-379). La de 1372-73 acceptà de contribuir al sosteniment actual de Sardenya, però sobretot exigien que una Cort General preparés el 'passatge i gran esforç' (380-383). La Cort de Lleida 1375 pagà 90.000 florins a defensa dels atacs del infant de Mallorca i les companyies; i la General de Montsó pagà la defensa contra Lluís d'Anjou, continuador de l'infant de Mallorca, i quant al 'fet de Sardenya', atemperat després de la mort de Mariano IV d'Arborea, es limità a preparar la gran proferta per al futur 'passatge' a la dita illa (377-379). — J. P. E. [21.311]

Prim BERTRAN ROIGÉ, *Les respostes de la Baixa Noblesa Catalana al reclam de Pere el Cerimoniós per anar a Sardenya (1354)*, dins *Corona i entorn*, 1-23.

L'alçament de Marià IV d'Arborea contra Pere III el 1353 s'estengué ràpid per Sardenya i en començar el 1354 el rei feia pública la intervenció militar aprovant les *Ordinacions sobre lo fet de la mar* i començava l'acordament; el rei amb l'estol (45 galeres i 55 naus menors) es feia a la mar el 15 de juny des de Roses i el 22 arribava a l'Alguer. Abans de marxar, el rei havia convocat nominalment nobles, cavallers, donzells i generosos; les respostes dels dos grups darrers, aplegades per vegueries, es conserven a l'Arxiu Reial (ACA), *CRD d'Alfons III el Benigne*, caps 32, moltes de les quals són condicionades per la pobresa o d'altres raons, i moltes són simplement negatives, també per raons diverses, com la de no haver rebut res encara per accions anteriors. Les respostes de tots i cada un són ací transcrites (10-22). — J. P. E. [21.312]

Alexandra BEAUCHAMP, «Que i vaçosament nos trametats la hajuda que demanada un havem».

L'organisation du soutien militaire au roi Pierre IV d'Aragon durant la campagne de Sardaigne (1354-1355), dins «XVIII Congrès Corona», I, 435-449.

Tant el rei com l'exèrcit reial a Sardenya depenien totalment de la intendència de rera-guarda. Concentrada en aquest tema, l'autora constata gràcies a l'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*, i *CRD*, que el responsable suprem era fra Pere d'Aragó, lloctinent del rei a Barcelona, sota el qual actuava en cada un dels regnes peninsulars un *Consilium regium ad negotium armate deputatum*, amb preeminència del de Barcelona, responsable directe del Regne de Mallorca i amb intervenció a l'Aragó; hi ha notícia de la composició de cada un dels consells (438-440), també sabem que les peticions de vitualles i d'altre material eren molt precises i normalment transmeses a través del consell de Barcelona; és resumit el procediment de la compra de gra, de moldre'l, fer-ne bescuit i enviar-lo a Sardenya (442-443), també el de la recerca i esmerç de diners (444-445). La revolució militar medieval es començava a aplicar a Catalunya; amb l'existència de la Generalitat de Catalunya, la gestió dels diners seria completa (445). — J. P. E. [21.313]

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *Centros de producción y redes de distribución en los espacios interiores de la Corona de Aragón: materias primas y productos básicos*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 903-938.

La meitat oriental dels 'espais interiors' es troben en zona catalana (croquis: 908) i s'estenen per la zona occidental de Catalunya i l'angle nordoest de València (904); en general, l'exposició depèn d'estudis ja realitzats, però la referència directa a la documentació escrita comença amb l'observació que «sería muy interesante rastrear los teóricos en el entorno de Pedro IV y Cataluña que lo redactaron (el pla de política fiscal de la Cort General de Montsó 1362), pues introduce conceptos de la doctrina mercantilista que luego serán fundamentales en el diseño de la economía moderna. Es la formulación de un auténtico mercado común» (920); i també en les dades sobre transport fluvial de productes com gra, mel, pells i fusta, ben documentades en els *Comptes de lleudes* del'AR (ACA) (924-926). — J. P. E. [21.314

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Els focs de jurisdicció eclesiàstica i el procés de recaptació del fogatge a Osona el 1360*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXII/155 (2005), 93-136.

[En el volum anterior (pp. 283-284) d'aquest anuari Jaume de Puig encetava i en el present completa la publicació dels documents del bisbe de Girona, Berenguer de Cruïlles, en tant que primer president de la Generalitat de Catalunya amb motiu del fogatge d'aquesta institució per a finançar la defensa de Pere el Cerimoniós i de Catalunya contra la guerra protagonitzada pel de Castella, Pedro el Cruel]. Les pàgines que ens ocupen confirmen que el dit fogatge fou aplicat al bisbat de Vic i concretament a les parròquies d'Osona, tal com consta en el ms. 289 de Vic, Arxiu i biblioteca episcopal, intítulat per l'autor *Llibre de comptes de la recaptació de la talla, en els focs d'església de les parròquies d'Osona, del segon pagament del primer any del fogatge ordenat per les corts de Cervera*; descriu el volum i recordada la circumstància històrica, a la qual corresponia (94-99), ve la transcripció del text manuscrit, començant per la llista de les parròquies osonenques, que hi consten (99-101), seguides per la llista dels 'homes d'església' contribuïents de cada una d'elles, amb la quantitat pagada per cada un dels masos, començant per la parròquia de Vic i seguint per les altres, la primera la de Gurb (102-131). Segueixen dues sèries d'anotacions tant de les quantitats lliurades «a Berçalona... als deputats», com de les despeses fetes en ocasions diverses de les dues talles, també per les dificultats posades 'pel comte [d'Osona]', que volia percebre ell la talla dels homes d'església (131-136). — J. P. E. [21.315

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Negociación y fiscalidad en Cataluña a mediados del siglo XIV: las Cortes de Barcelona de 1365*, dins *Negociar en la Edad Media*, 123-164.

El segle XIII començà amb la *Magna Charta* del 1205 i s'acabà amb la Cort de Barcelona del 1283, d'on prové explícit el pactisme tant per a l'elaboració de les lleis com per a les concessions pecuniàries al rei, tant per a llocs reials com baronials; la cort del 1365 permet de veure com els anys 1363-1365 s'anà aclarint la fiscalitat de l'Estat, gràcies a la documentació de les *Cortes de Cataluña*, de la *Crònica* de Pere III i de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg. i Processos de cort*; però mentre Església i Nobles oferien una quantitat a base de generalitats, fogatge i altres imposicions, el braç reial oferia molt més a base d'imposició directa d'un onzè de tots els ingressos durant tres anys; s'encengué una gran controvèrsia, que s'allargà cinc mesos, durant els quals la reina Elionor, governadora, mirà d'apaivagar les discussions amb una al·locució sobre el perill extrem de Catalunya el 21 setembre 1365 (161-164); el donatiu, però, no arribà fins al desembre, ja sota la presidència del rei (148-149); simultàniament entraren les Companyies de Du Guesclin, que, després d'haver fet estralls pels volts de Barcelona, marxaren a l'Aragó i Castella. Hi ha quatre documents, ultra l'al·locució reginal (157-161). — J. P. E. [21.316

Enrique MAINE BURGUETE, *Ciudadanos honrados de Zaragoza. La oligarquía zaragozana en la Baja Edad Media (1370-1410)* (Colección Mancusos, 4), Saragossa, Universidad 2006, 266 pp.

El 35,5 % d'aquell patriciat era d'origen català (el 15,5 %, de Barcelona) i el 2 % valencià (68); entre aquests hi havia algun jurista com Bernat Miquel (86); Bertran Coscó, de més a més, es casà a Catalunya (147-156 i testament, 197-209), en gran part escrit autògraf en català. Hi ha la genealogia d'Andreu Coscó. — J. P. E. [21.317]

Francho NAGORE LAÍN, *El aragonés del siglo XIV (según el texto de la Crónica de San Juan de la Peña)* (Colección de estudios altoaragoneses, 48), Huesca, Instituto de Estudios Altoaragoneses 2003.

Francho NAGORE LAÍN, *La conjugación verbal compuesta en aragonés medieval*, dins «Alazet. Revista de Filología», 13 (2002 [2003]), 65-88.

Francho NAGORE LAÍN, *Índices onomásticos de la Crónica de San Juan de la Peña (versión aragonesa, siglo XIV)*, dins «Alazet. Revista de Filología», 15 (2003 [2004]), 297-342.

Pere III, el Cerimoniós, impulsà una *Crònica de Sant Joan de la Penya* en tres redaccions, llatina, catalana i aragonesa; aquesta tingué edició crítica el 1986 a cura de Carmen Orcástegui Gros. L'autor, després d'haver estudiat la llengua aragonesa d'aquell llibre, en publicà en el primer dels tres títols el resultat relatiu a la grafia, a la fonètica, a la morfologia i a la sintaxi; dedica el segon article a aplegar tots els casos en què hi són usats els verbs 'haver' i 'ésser' complets amb el participi passat d'un altre verb amb complements en col·locacions diverses; i ha publicat en el terç les taules d'antropònims (300-324) i de topònims (325-342), on després de la grafia original tenim l'actual correspondència. I promet la publicació de les parts encara inèdites d'aquell estudi (297, nota, 2). — J. P. E. [21.318-21.319-21.320]

Renate BLUMENFELD-KOSINSKI, *Poets, Saints, and Visionaries of the Great Schism (1378-1417)*, Pennsylvania, State University 2006, XIV i 238 pp.

Aquest llibre és com un repàs del Gran Cisma d'Occident, vist amb els ulls dels qui n'escrivien; hi trobem ja en els primers moments l'infant fra Pere d'Aragó, clarament bel·ligerant a favor del papa de Roma, Urbà VI, i polèmic amb el d'Avinyó Climent VII, contraposat a la propaganda de Nicolau Eimeric (56-59); segueixen les *Revelacions de Constança de Rabastens*, només conservades en traducció catalana (62-75), la campanya avinyonesa de sant Vicent Ferrer en el *De moderno Ecclesiae schismate* (78-81) i la intervenció puntual del dominic Joan de Montsó contra la doctrina favorable a la Puríssima (148-149). El darrer capítol, 165-200, és dedicat a les 'profecies' i 'visions' anònimes, entre les quals, però (p. e., *Vaticinia Summorum Pontificum, Genus nequam, Ascende, calve*, etc.), destaquen les d'autoria ben coneguda, com les de Joan de Rocatalhada, en les quals, començant per les d'aquest, no és difícil de reconèixer l'influx d'Arnau de Vilanova. Hi ha llarga [però incompleta] bibliografia i taula d'antropònims. — J. P. E. [21.321]

Maria Rita LO FORTE SCIRPO, *Il visconte Rocabertí e la missione nei ducati di Atene e Neopatria (1381-1382)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 189-200.

A base de la bibliografia i de les col·leccions documentals sobre el tema dels ducats catalans a Grècia ja publicades, l'autora recorda la engarbuixada situació internacional, complicada pel recent esclat Cisma d'Occident, i la no menys difícil de Sicília i dels ducats de Grècia, agreujada pel setge mantingut per Artal d'Alagona al castell d'Augusta, dins el qual es trobava Maria de Sicília, setge que s'hauria acabat amb l'alliberament i el lliurament de la reina fadrina; el pas del vescomte Rocabertí per Sicília hauria desbloquejat el setge i alliberat la jove reina siciliana. — J. P. E. [21.322]

Maria Giuseppina MELONI, *La Corsica nella politica mediterranea della Corona d'Aragona tra Tre e Quattrocento*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 251-260.

Documentació de seccions diverses de l'Arxiu Reial (ACA) permet de copsar allò que per als successius caps de la dinastia representava el problema de Còrsega en els segles XIV-XV; situació difícil per la constant intervenció de Gènova a través de Calvi i de Bonifacio i pel constant canvi d'aliances entre els senyors de l'illa. La Casa de Barcelona, però, seguia reafirmant el propi títol reial damunt Còrsega i mantenint la relació amb els senyors filocatalans, com, per exemple, en la segona meitat del XIV, Arrigo della Rocca, elevat per Pere III el Cerimoniós (i després pels seus dos fills) a lloctinent reial en l'illa (253-254); el seu nebot, Vicentello d'Istria, hauria continuat en el temps d'Alfons IV la trajectòria de l'oncle i fou nomenat virrei de Còrsega (255); la conquesta de Calvi convertí durant alguns mesos aquella ciutat en capital, però Gènova contraatacà, i en els darrers temps del rei Alfons es trobà a un pas de perdre-ho tot, però se'n salvà per la mort del rei (256); després el tema de Còrsega perdé virulència davant problemes interns més imperiosos. — J. P. E. [21.323]

Peter RYCRAFT, *The Return of the Count of Denia*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 417-434.

L'episodi bèl·lic, que, com a conseqüència de la batalla de Nájera, portà el comte de Dènia pres a Anglaterra; l'empresonament li fou canviat pel de dos fills seus [1367]; l'hereu Alfons, futur comte, hi sofrí durant vint anys humiliant captiveri; hom demanava per la seva alliberació 150.000 'dobles'. La documentació d'ACA, *Canc., reg.*, i *CRD*; de l'ARV, *Reial*; de Pamplona, *ARN, Comptos*; de Pau, *AD, E-312*; de Londres, *BL, Addit. ms.*, 24062; i d'altres, permeten a l'autor de presentar una narració seguida de totes les complicacions, la menor de les quals no fou l'econòmica, atesa la malifiança dels anglesos a acceptar que part del rescat seria satisfeta després de l'alliberació. Hi fou implicada bona part de la diplomàcia europea, en una situació complicada per les obediències del Cisma d'Occident. Tornat el comte a terres la Corona el 1396, s'hi anà apagant, i la nova dinastia volgué el comtat de Dènia quan ell enmig d'escàndols familiars morí el 1424 (430). — J. P. E. [21.324]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Català antic Vinyògol i un passatge d'Eiximenis*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 307-312.

L'aparició del dit mot en el *Dotzè del Crestià* serveix a l'autor per analitzar a fons l'estudi etimològic que en feia Coromines en el seu *Diccionari* i criticar-lo, adduint una bona rastellera d'exemples per a precisar molt millor la significació exacta del mot, que ja de ben antic significa 'guardador i guardià de vinya'. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.325]

Jean-Pierre BARRAQUÉ, *Le prince chez Francesc Eiximenis*, dins *Minorités juives*, 443-456.

Pàgines basades en el *Dotzè del Crestià*: recorden la llibertat original de l'home-individu personal, conservada en la seva socialitat i dins l'estructura política, tenint en compte que només el papa és absolutament sobirà. El primer tema singular és el de la relació entre els dos poders, seguit del de poder civil i justícia, que desemboca en el de les limitacions del poder del príncep o en el de les condicions per a l'exercici legítim del poder, analitzat en dos casos concrets (447-450), que condueixen Eiximenis a esbossar la imatge del príncep ideal (451-546). — J. P. E. [21.326]

Carmen CLAUSELL NÁCHER, *La pervivència del Tractat de contemplació de Francesc Eiximenis, O. F. M., en la Castilla de los siglos XV y XVI*, dins *Congreso franciscanismo*, 445-457.

El *Carro de las donas*, traducció castellana reelaborada del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis era imprès a Valladolid el 1542, però ja durant el segle XV n'hi havia haguda traducció, conservada almenys en set manuscrits; el *Tractat de contemplació* era una part del dit *Llibre* i també tingué transmissió independent en castellà, utilitzat per l'abat de Montserrat, Garcías de Cisneros, per al seu *Exercitatorio de vida espiritual*, i fou molt poc retocat en la traducció castellana (447). L'autora aporta alguns exemples, en els quals una frase catalana no tingué traducció castellana (448-449), tampoc en la traducció d'«autoritats» eiximenianes, fora del cas de frases de Ricard de Sant Victor, sant Bonaventura o sant Agustí (450-451); una altra modificació rau a adreçar a tots els cristians allò que Eiximenis destinava a les religioses (452) o en afegir de col·lita pròpia un paràgraf de crítica als eclesiàstics (453) i referències al sagrament del baptisme com a primer pas de divinització (453-454); aquestes intervencions i els fragments afegits pel traductor (455-457), col·locaven el *Carro de las donas* «en plena sintonia con las obras místicas franciscanas del recogimiento de la primera mitad del siglo XVI» (455). — J. P. E. [21.327]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *El germen d'un volum antològic eiximenià sobre comportament cívic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 507-514.

Tal com ja indicà Jaume Massó i Torrents, l'actual ms. 235 de la Biblioteca Episcopal de Vic (aleshores de la BM) conté una còpia de la *Doctrina compendiosa* d'Eiximenis, procedent d'un còdex més antic, en el qual el darrer foli (actual f. 140) tenia el num. CCIII (514); En separar-se del volum primitiu, una mà diversa afegí en les darreres pàgines indicacions a fragments del *Llibre dels àngels* (cap. 38, tractat cinquè) o del *Llibre de les dones* (f. 140), el comú denominador de les quals eren les característiques que havien de destacar en qui volia dedicar-se al servei del bé públic (508-509), d'acord amb la indicació final de la mateixa *Doctrina compendiosa* (510-511); l'ideador del conjunt hauria estat «un lector interessat... a la bona sanitat de la cosa pública» (511) en el segle XV (514). — J. P. E. [21.328]

Robert E. LERNER, *Eiximenis i la tradició profètica*, dins «Llengua i Literatura», 17 (2006), 7-27.

Traducció catalana del capítol setè de *The feast of Saint Abraham: medieval millenarians and the Jews* (Univesity of Pennsylvania, 2001 [capítol resumit dins ATCA, XXII (2003), 947, núm. 17.797]), obra on és estudiada la idea de la fusió dels hebreus i dels gentils en un nou poble i en una nova Església a la fi dels temps, des de Joaquim de Fiore fins a la fi del segle XIV. [El fet que hom hagi considerat oportú de donar-lo a conèixer en català fora del context de l'obra, de la qual forma part, per molt d'interès que pugui tenir per al coneixement d'Eiximenis, no facilita la comprensió de la seva intencionalitat ni del rol que juga en el conjunt del llibre de Lerner]. L'article sembla basat en una bibliografia reduïda, i algunes informacions concretes, com és ara que el *Primer del cristià* es conserva en un sol manuscrit i en un incunable, evidencien que almenys en aquest aspecte l'accés a la bibliografia eiximeniana per part de Lerner ha estat limitat. El *Llibre dels àngels* i la *Vida de Crist* són citats de segona mà; l'autoria eiximeniana del *De triplici statu mundi*, a propòsit de la qual no es pot negar que hi ha polèmica, és reafirmada sense ulterior fonamentació. [Així, l'article es limita a constatar les anades i vingudes d'Eiximenis en matèria escatològica i milenarista, sense aportar raons sòlides, basades en el conjunt de tots els textos i, per això mateix, eventualment definitives, sobre la posició dubtosa i anguilejant del gironí en aquesta matèria. Ni els textos manejats en el treball són sempre de primera mà, ni han pogut ésser objecte d'una crítica interna prou desenvolupada, ni han estat treballats a partir de les poques aportacions sòlides de què avui es pot disposar sobre l'obra del framenor gironí]. — J. de P. [21.329]

Lluís BRINES GARCIA, *Capítol sisè. Idees políticocscatològiques {d'Eiximenis}*, dins «Estudios Franciscanos», 108 (2007), 45-134.

El mateix títol diu que l'article és el capítol sisè [de la tesi doctoral de l'autor], sobre la qual hom pot veure la recensió publicada dins «ATCA», XXVI (2007), 815-816 [i l'estudi d'aquest volum intitulat *El De triplici statu mundi no és de Francesc Eiximenis*]. — J. P. E. [21.330]

Daniel DURAN DUELT, *Teoría y práctica de la negociación comercial bajomedieval en la Corona de Aragón*, dins *Negociar en la Edad Media*, 489-502.

Recordada la gran aportació italiana, l'autor es concentra en la catalana, que segons alguns hauria començat amb el *De modis iuste negociandi in gratiam mercatorum*, falsament atribuït a sant Ramon de Penyafort; continua presentant el *Regiment de la cosa pública* i el *Tractat d'usura* de Francesc Eiximenis (493-494), el contemporani *Art de la mercaderia* conservat a Palma de Mallorca i publicat per Manuel Gual i Camarena, i el *Manual mallorquí*, completat pel [coraller] barcelonès Gaspar Montmany, l'edició del qual és preparada per Antoni Riera i Melis, ací resumit a partir del manuscrit de l'ARM, Diversos 37 B^v2² (495-500). L'expulsió dels mercaders italians per la Cort de Tortosa del 1400 plantejà forts problemes teòrics sobre el model econòmic que calia que fos aplicat a Catalunya (501). — J. P. E. [21.331]

Pawel KRUPA, *La lettre en défense de Saint Thomas d'Aquin de Jean de Monzon OP (1388)*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 98 (2005), 633-647.

És cosa sabuda que la polèmica entre Joan de Montsó i la Facultat de Teologia de París s'engengué entorn la doctrina de la Puríssima Concepció de Maria, acceptada per la Facultat i refusada per l'Ordo paedicatorum, perquè es mantenia en la línia negativa de Sant Tomàs d'Aquino; un dels primers documents d'aquell afer, ací resumit (634-640), fou la *Littera defensoria* de Joan de Montsó, escrita entre l'octubre del 1387 i el maig del 1388 (en la qual tot i que la controvèrsia hagués nascut entorn la Puríssima Concepció de Maria, aquesta no és ni esmentada), conservada a la BAV, Borgh. 102, del segle XIV, ara publicada novament, amb aparat crític i de fonts (643-647). — J. P. E. [21.332]

Sigrid MÜLLER, *Interpretación de Santo Tomás. Principios hermenéuticos al comienzo de la via moderna*, dins «Communio. Revista Católica Internacional. Sevilla», 36 (2003), 325-359.

Joan de Montsó hauria contribuït a formular la interpretació ortodoxa de Sant Tomàs d'Aquino amb el seu *Tractatus de electione pape ad materiam schismatis nunc currentis, qui dicitur Informatorium*, escrit en plena polèmica seva, primer contra la facultat de París [notícia bibliogràfica precedent] i després contra l'obediència avinyonesa. — J. P. E. [21.333]

Sandra SÁENZ-LÓPEZ PÉREZ, *La representación de Gog y Magog y la imagen del Anticristo en las cartas náuticas bajomedievales*, dins «Archivo Español de Arte», LXXVIII (2005), 263-276.

L'*Atlas català* de Cresques Abraham, potser en el punt dels Novíssims elaborat amb el seu fill Jafudà, i ara a París, BN, esp. 30, dibuixa a l'extrem nordoriental del continent asiàtic una terra closa pels 'Monts de Caspis', dins la qual són pintades figures, que l'autora interpreta d'acord amb la llegenda d'Alexandre el Gran, empresonant Gog i Magog dins dites muntanyes, destinades a obrir-se i deixar pas als dos monstres col·laboradors de l'Anticrist. Hi ha vuit reproduccions parcials de detalls de l'*Atlas*: l'autora no comparteix la interpretació paradisiàca de l'escena i defensa l'escatològica. Una variant de la dita escena es trobaria en la *Carta Mallorquina* d'Estambul d'entorn 1380 i en la de Juan de la Cosa, del 1500. — J. P. E. [21.334]

Giampaolo MELE, *Lettera inedita (31 luglio 1389) di Giovanni I, il Musico e Cacciatore, a Eleonora d'Arborea sullo Scisma d'Occidente, e due bolle di papa Clemente VII sul 'Regnum Sardiniae et Corsicae'*, dins *Chiesa, potere politico e cultura in Sardegna* «Atti del 2º Convegno Internazionale di Studi. Oristano, 7-10 Dicembre 2000», a cura di Giampaolo MELE, Oristano, Istar 2005, 321-344.

A l'Arxiu Reial (ACA) *Canc., reg.*, de Barcelona, s'havia conservat inèdita fins ara, tant la lletra reial com els documents que n'acompanyen l'edició: dues butlles de Climent VII al rei i dues lletres en català a dos nobles sards. La lletra reial a la Jutgessa d'Arborea s'ha de col·locar en els anys inicials del regnat de Joan I i en el reconeixement de Climent VII (d'Avinyó) com a papa legítim, cosa que provocà l'intent que totes les institucions dels regnes acceptessin la mateixa obediència. — J. P. E. [21.335]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Los secretos manuscritos y los manuscritos con secretos (Séneca en la Península Ibérica, ss. XIV-XV)*, dins *D'un principe philosophique à un genre littéraire: les 'secrets'*. «Actes du colloque de la Newberry de Chicago, 11-14 septembre 2002», publiées par D[ominique] de COURCELLES, Paris, Honoré Champion éditeur 2005, 79-103.

Els mateixos autors poden ésser el primer sedàs d'un text, com per consideracions polítiques Ramon Muntaner o per raons morals els llibres *De secretis mulierum* (82-83); i quan en els segles XIV i XV, llibres que fins aleshores eren només accessibles als 'gramàtics', gràcies a la traducció arribaven a tothom, presentaven problemes de comprensió o d'ortodòxia, que hom mirava de solucionar comprimint la doctrina (la 'sententia') d'un llibre en els paràgrafs doctrinalment més rics o fins i tot en frases o definicions ('excerpta', 'compilationes', 'rapiaria' [com les *Auctoritates Aristotelis*] o les *Flors e autoritats tretes de les epístoles de Sèneca*) (92-95), o encarant-se amb allò que calia aclarir, tal com féu Antoni Canals en les seves traduccions de Sèneca, en concret el *De providentia*, posant en guàrdia contra l'acceptació del suïcidi o contra la doctrina del 'fat-mal fat' (91, nota 5), o col·locant un pròleg abans del text traduït, com el comentari de Coluccio Salutati en la traducció catalana de l'*Epistola ad Lucilium* (95-96); o amb altres expedients al servei de la comprensió d'un text traduït, que en facilitin la lectura, com és el cas de la versió del *Valeri Màxim* (86-98). Hi ha bibliografia (99-103). — J. P. E. [21.336]

Jaume de PUIG I OLIVER, *El tractat «Confessio fidei christianae» de Nicolau Eimeric. Edició i estudi*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 7-192.

Seguint les pautes habituals en aquest anuari, l'edició del text eimericià és precedida per un estudi que intenta donar el context històric d'un nou tractat antilul·lià d'Eimeric, centrat en la certificació de tres registradors de lletres apostòliques, els quals a petició del valencià Antoni Riera, atacat per l'inquisidor, certificaren que la butlla de Gregori XI que segons Eimeric prohibia i condemnava la doctrina de Ramon Llull, no es trobava en els registres de l'any sisè del pontificat d'aquell papa. L'inquisidor gironí reaccionà intentant de posar Benet XIII, que volia pau amb espirituals i lul·listes, davant les seves responsabilitats en defensa de la fe, perquè l'inquisidor seguia afirmant la validesa doctrinal de la dita butlla antilul·liana. Són tot seguit estudiades les fonts emprades per Eimeric i les vuit proposicions que, impugnant-les, en el seu tractat l'inquisidor atribueix a Ramon Llull. El text és editat amb els aparells habituals. Al final hi ha la taula dels mots emprats en el text i la de citacions bíbliques. — J. de P. [21.337]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Notes sobre el manuscrit de l'Apologia de Bernat Metge (París, BN, ms. esp. 55)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 25 (2006), 461-477.

Sortint al pas de l'opinió d'alguns, segons la qual l'*Apologia* de Bernat Metge no hauria estat mai acabada, l'autor intenta de posar en relleu que la còpia que en transmet l'únic foli

conservat, fa pensar que el copista tenia davant ell un antígraf molt més llarg que la part al capdavant copiada. Després de la descripció de tot el manuscrit, és analitzada amb detall la composició del quadern que transmet el text medicí i la tècnica del copista, que deixa els espais convencionals per a les rúbriques, les inicials de capítols i la separació de frases entre els dos interlocutors, com havia fet en els folis anteriors copiats per ell mateix. Això portaria a admetre que l'*Apologia* era un text real i existent, que hom es disposava a copiar en condicions normals i que la seva còpia en el manuscrit sobredit fou possiblement interrompuda per una decisió deliberada, que implicaria una censura o almenys una reserva sobre l'obra moral de Metge. — J. de P. [21.338]

Bernat METGE, *Il Sogno*. Traduzione italiana di Giorgio FAGGIN. Introducció i notes de Lola BADIA (Gli Orsatti. Per un altro Medioevo, 18), Alessandria, Edizioni dell'Orso 2004, 285 pp.

La traducció tant del text de Metge com de la introducció de Badia és fidel. És subratllada la tendència a posar-se a favor del sexe femení en la discussió dels llibres III i IV en el marc de la comparació entre virtuts i defectes d'homes i de dones. — J. P. E. [21.339]

Henri BRESCH, *La pratique linguistique des municipalités. Sicile et Provence, 1300-1440*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 117 (2005), 641-664.

Llatí i sicilià en mobilitat constant foren les úniques llengües usades en la documentació de o adreçada als municipis, amb la sola excepció de la lletra en català de Martí l'Humà a la Ciutat de Palerm (Saragossa, 8 XI 1398), alhora que demanava a Martí el Jove d'enviar-li un notari que escrivís en sicilià, perquè no en tenia cap (Palerm, AComunale, 11: 653-654). — J. P. E. [21.340]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El fisco de les usures en la Corona de Aragón a principios del siglo XV*, dins *Credito e usura fra teologia, diritto e amministrazione. Linguaggi a confronto*, a cura di Diego QUAGLIONI, Giacomo TODESCHINI e Gian Maria VAGANINI (Collection de l'École Française de Rome, 346), Roma, École Française 2005, 197-228.

Primera elaboració del tema de les multes dels penalitzats per pràctica d'usura, concedides per Climent VII i Benet XIII a Joan I i a Martí l'Humà (1387-1410) per contribuir a una expedició militar a Sardenya: l'administració d'aquell fons creà una complicada maquinària administrativa. Hi ha pàgines dedicades a les necessitats de l'erari reial (198-204), a la natura i organització del dit 'Fisc...', forma d'identificar els usurers i dificultats de cobrament (205-217) i víctimes barcelonines i gironines conegudes (217-221). Hi ha onze documents relatius a l'afer, d'ACA, RP, MR 2532 i 2309 (224-228). — J. P. E. [21.341]

Josep HERNANDO, *Lletres de canvi i llurs protestes. Lletres de canvi girades des de l'illa de Sardenya*, dins *Corona i entorn*, 135-145.

A les comptades lletres de canvi originals dels segles XIV i XV, conegudes fins ara, s'han d'afegir les conservades, normalment en registres notarials, copiades en el moment en què el destinatari en feia el protest. A l'AHPB són documentades del 1395 ençà (137-139), a les quals s'han d'afegir les trameses des de Sardenya, protestades del 1387 al 1406, amb transcripció del text respectiu (141); també és copiada una acta completa de tots els passos inclosos en un protest, febrer-març 1406 (143-145). — J. P. E. [21.342]

Emanuela GUIDOBONI, Alberto COMASTRI, *Catalogue of earthquakes and tsunamis in the Mediterranean area from the 11th to the 15th century*, Roma, Istituto Nazionale di Geofisica e Vulcanologia 2005, pp. 497-606.

És ben documentada amb transcripció de fragments tant catalans com llatins, la sèrie de falconades en llocs diversos de Catalunya, des de la Val d'Aran i Perpinyà fins a Tortosa, del 3 III al 22 VII 1373 (497-519); també l'altra sèrie, documentada del 13 III 1427 al 2 II 1428 (579-542); hi ha mapes del 1373 (497), del març 1427 (583, 585, 587) i del 2 II 1428 (589); també hi ha notícia de la darrera, que abastà de Ripoll a Barcelona i de Girona a Calaf el 25 V 1448 (605-606, amb mapa). [Manca, però, la descripció de Felip de Malla del terratrèmol del 2 de febrer del 1428: cf. «ATCA», XXI (2002), 665-670]. — J. P. E. [21.343]

Carme OLIVERA, Esther REDONDO, Jérôme LAMBERT, Antoni RIERA MELIS, Antoni ROCA, *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya 2006, 408 pp.

Fruit de vint anys de treballs en col·laboració entre l'Institut Cartogràfic de Catalunya i el Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, entre geocientífics i historiadors, tenim a les mans aquest volum que estudia els terratrèmols que literalment devastaren contrades de Catalunya veïnes de la costa, de Nord a Sud (235) en moments diversos entre els anys 1373 i el 1448 i amb el màxim de força destructora el 2 de febrer del 1428. L'estudi tècnic d'aquells desastres pressuposa un coneixement precís dels fets i de la repercussió en les poblacions afectades, dades que són reunides en l'apèndix, on trobem, en tres-centes unitats documentals, resumides en regist o reproduïdes completes, les notícies de tota mena, datades entre el 3 de març del 1373 i el 19 de juny del 1478, aplegades en tota mena d'arxius [la llista dels quals seria excessivament llarga] (241-343). Les pàgines finals contenen la bibliografia (393-390) [que podria ésser més completa, car desconec que la lletra de Felip de Malla al rei en nom dels Diputats de la Generalitat de Catalunya residents a Barcelona (282-285), ja havia estat publicada l'any 2002 tal com consta en la notícia bibliogràfica precedent, acompanyada de la lletra al delegat de la Generalitat en cort reial, encarregant-li que procurés que el rei la llegís, desconeguda en aquestes pàgines]. — J. P. E. [21.344]

Teresa VINYOLES VIDAL, Mireia COMES VIA, *Relacions de gènere en el marc de l'expansió catalano-aragonesa a Sardenya*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1755-1765.

Des del 1323 a mitjan segle XV no mancaren a Sardenya intervencions de dones, començant per Teresa d'Entença, muller de l'infant Alfons; més informació porta l'ACA, *Processos en quart*, sobre la situació familiar de dos aspirants a castlà de Sardenya o sobre el comte de Quirra, demostració de la «impunitat amb què podien actuar aquests homes de la noblesa envers les dones del país» (1758), que es repetiria en relació als vençuts de la batalla de Sanluri (1759); també són documentades dones casades, que acompanyaren el marit a Sardenya, i, enviudades, volien tornar a Catalunya (1761-1762). — J. P. E. [21.345]

Maria Giuseppina MELONI, *Ordini religiosi e santuari mariani. I Mercedari e il culto per Nostra Signora di Bonaria a Cagliari tra Quattro e Cinquecento*, dins *Culti, santuari*, 339-369.

L'autora vol «prendre en esame lo sviluppo del culto per Nostra Signora di Bonaria a Cagliari tra il XV e XVI secolo» (344), a base de bibliografia tant barroca com moderna i de la documentació de Càller, AS. Conquerit el Castell de Càller per l'infant Alfons el 1325, tingué església parroquial i el 1335 hi entraven els mercedaris; en el pas del segle XIV al XV pertanyia realment a l'orde (347-348) i a mitjan segle XV els mercedaris de Bonaire eren relacionats amb la redempció de captius (350); és documentat el culte a la Mare de Déu de Bonaire

(a una imatge dita ‚Mare de Déu antiga‘ d’artista català del segle XIV: 358), relacionat amb el mar (356-357). Els darrers anys del segle XVI en què l’antiga fou substituïda per imatge nova, foren generosos en documentació escrita: *Informatio* oficial del 1592, conservada en còpia a l’Arxiu de Bonaire, després de la qual vingueren els llibres d’Antioco Brondo, *Parte primera y segunda del libro llamado Historia y milagros de N. S. de Buenayre...*, Càller 1595, i de Felip Guimerà, *Breve historia dela orden de N. S. de la Merced...*, València 1591. — J. P. E. [21.346]

Lluís CIFUENTES I COMAMALA, *L’astronomia i l’astrologia en català a finals del’Edat Mitjana*, extret de *Conferències de les Jornades de Commemoració i Estudi de l’eclipsi total de Sol a la Mallorca de 1905*, «Monografies de la Societat d’Història Natural de les Balears», 13), 185-206.

Aquestes pàgines presenten dues parts: «la introducció general, que expliqui les causes i les grans línies» dels canvis en els coneixements sobre els astres, els seus moviments i les seves influències; i la que respon al tema, exposant «les manifestacions més notables, que en astronomia i astrologia es van donar en català entre finals del segle XIII i principis del segle XVI» (186). De la introducció interessen al nostre tema les pàgines 189-193, síntesi de la història científica dels Països Catalans en plena col·laboració amb els moviments lingüístics, culturals i científics de la Mediterrània occidental, entre Jaume II i Ferran II. Hi hagué un considerable debat intel·lectual entorn l’astrologia i el seu influx damunt l’actuació humana, en concret sobre si era compatible amb la llibertat humana (194-196); les darreres pàgines informen dels títols d’astronomia i d’astrologia en llengua catalana (196-202). Hi ha bibliografia (203-206). — J. P. E. [21.347]

José Luis VILLACAÑAS BERLANGA, *Pensamiento y cultura política en la Corona de Aragón*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1565-1610.

Assaig que intenta de respondre a quatre preguntes: si les terres de la Corona estaven més preparades que les de Castella per a evolucionar vers el sistema polític republicà; si intentaren realment d’evolucionar en aquest sentit; si fracassaren, quan començà el fracàs; i, si fracassaren, quin element mancava als ‚republicans‘, tot i estar disposats a morir (1567). L’autor repassa la història des del començament de la reconquesta, tant a l’Aragó com a Catalunya (i després, a València). Pere II, el Gran, amb les Corts de Barcelona del 1283 (1572), posà els primers passos de representació oficial del poble de Catalunya, l’èxit de les quals ve del fet que «se entendió la expansió mediterrànea como parte del bien común mismo de Cataluña» (1577), però no arribà (o no intentà) una representació oficial i unitària de tots els estats de la Corona, que només era el rei. El moment clau fou l’Interregne del 1410: «lo decisivo fue que los hombres de la comisión [de Casp] eran casi todos hechura de Benedicto XIII y que éste se entendía con Fernando de Antequera» (1584). La part més adient a les nostres pàgines és la del sotstítol *La ocupación del espacio cultural* (1586-1595) i es pot resumir en les línies següents: «el espacio que ocupó la cultura política no sólo implicó una sublimación de la figura del monarca, en la medida en que lo introdujo en el contexto de las aspiraciones escatológicas. Además, alentó sólo aquella política real que podía ser eficaz respecto a los fines de reforma eclesiástica definidos escatológicamente» (1590), cosa que s’esdevenia en els anys d’Interregne, en què, ja des d’abans, Benet XIII concentrà aquella política en Ferran d’Antequera [el qual no dubtà a donar-li la cossa quan veié que la política del papa ja no li servia]. — J. P. E. [21.348]

Amadeo SERRA DESFILIS, *La historia de la dinastía en imágenes: Martín el Humano y el rollo genealógico de la Corona de Aragón*, dins «Locus Amoenus», 6 (2002-2003), 57-74.

La «carte plegada...», on són tots los reys Daragó e Comtes de Barchinona figurats», inventariada en l’herència del rei Martí l’Humà és ací identificada amb el rotllo conservat ara

a Poblet, BMonestir, format per quatre peces de pergami enganxades (72), que allarguen gairebé tres metres i mig: hi són els (onze) comtes de Barcelona i els (deu) comtes-reis d'Aragó (més Martí el Jove i els cinc reis aragonesos anteriors a la unió), per ordre de successió en el tron, no per derivació biològica. Pere III el Cerimoniós havia posat un precedent en voler que els busts dels comtes-reis presidissin el Tinell del Palau Reial Major, una altra manera de promoure el decòrum reial intentat amb les *Ordinacions de la Casa i Cort*. La correspondència i altres escrits del rei Martí demostren que ell compartia les directrius del seu pare (60-61): és un document de la nissaga reial, no pas de la família; la presència de Martí el Jove demostra que és anterior al 25 VII 1409. La figuració dels reis en subratlla la magestat, els quatre darrers inclouen detalls més personals (66), cada un d'ells amb les insígnies de la reialesa (corona, ceptre, pom, espasa: 67-70). Les característiques paleogràfiques i figuratives són exposades en les pàgines 71-73 i comparades amb les figuracions del manuscrit de Barcelona, BC, 246. — J. P. E. [21.349]

Francesc MASSIP, L. KOVACS, *Les franciscains et le genre macabre: les Danses de la mort et la prédication*, dins «European Medieval Drama», 8 (2004), 91-105.
Títol només conegut per referència. — J. P. E. [21.350]

Núria SILLERAS FERNÁNDEZ, *Negocios familiares: relaciones e intercambios entre las cortes de Sicilia y de Aragón (1392-1410)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 511-522.

La documentació ja publicada en *Cortes de los antiguos reinos...* i en altres llocs, i la manuscrita de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, permet de reconstruir l'ambient familiar de seguretat i confiança, que Martí l'Humà i Maria de Luna volgueren imprimir en la pròpia casa de Sicília mentre hi foren, i que després d'haver arribat a reis de la corona catalanoaragonesa volgueren que continués en la de llur fill Martí el Jove i de Blanca de Navarra, on, seguint les *Ordinacions de casa i cort* de Pere III el Cerimoniós, miraren d'assegurar que els càrrecs de la cort fossin ocupats per persones de l'estricta confiança de la casa reial. — J. P. E. [21.351]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc. La reacció després del saqueig de Barenys (1406)*, dins *Corona i entorn*, 101-134.

Després del saqueig de Torreblanca (1396), la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, i de l'AHCB, *Lletres comunes originals* informa que el 1403 hom signà pau amb Tunis, però per totes dues bandes continuà la pirateria i el 1406 el lloc de Barenys, prop Salou, fou arrasat, església inclosa (116). Hi hagué intents d'aplegar un estol comú dels tres regnes marítics, però foren infructuosos (124-128), i l'única defensa foren les naus particulars armades i legalitzades per al cors, que causaren la denúncia de la pau de Tunis (128-131); només el 1412-1413, Benet XIII armà un petit estol sota el comandament del seu nebot Rodrigo de Luna, que causà problemes en ambdues bandes de la Mediterrànea (132-133). — J. P. E. [21.352]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *A l'entorn de la vida i de l'activitat de Marc de Vilalba, primer abat de Montserrat (1409-1439)*, dins «Studia Monastica», 48 (2006), 101-164.

Des de Pere III el 1345 tots els reis havien demanat al papa que monjos i ermitans de Montserrat tinguessin abat propi (101-103), cosa que, per acord de Benet XIII i Martí l'Humà, arribaria el 1409 amb Marc de Vilalba de família de petita noblesa del Vallès, que ajudà el rei a Sicília i aquest fou fortament interessat en la seva promoció, primer a un priorat, després a abat de Banyoles, o de Ripoll o de Montserrat, que finalment fou elevat a abadia, cosa que comportà la integració de Montserrat en l'obediència avinyonesa i la consegüent actuació abacial

(110-124); n'és coneguda la institució de misses o altres oracions, ací transcrita ((121-122); pel seu càrrec i la seva fidelitat a Benet XIII intervingué en els esdeveniments que conduïren al final del Cisma d'Occident, sense oblidar la petició d'erecció del bisbat de Manresa/Montserrat (124-134); també intervingué en Corts de Catalunya -inclosa la de l'interregne- (135-140) i en la nova configuració i direcció de la Generalitat (141-143). No assistí per malaltia al Concili de Basilea i morí el gener del 1439 (143-146). És transcrita part de l'inventari de béns ,post mortem', on consten alguns llibres (155, 157). — J. P. E. [21.353

Francisco de MOXÓ Y DE MONTOLIU, *Un linaje aragonés con proyección mediterránea: los Luna. Cauces abiertos de investigación*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 275-284.

«...comunicación de despedida, a modo de ,testamento intelectual' de l'autor (275). El primer punt esbrina moment i circumstàncies de la mort de Benet XIII a Peníscola, que Moxó col·loca el 1422 i no el 1423; hauria nascut el 1342 i en morir tindria 80 anys (276-278). El segon és dedicat a la raguèlia dels Luna, a la qual pertangué la reina Maria de Luna (278), bisbes diversos de seus catalanes (Tarragona, Urgell, Vic), Anton de Luna, cap dels urgellistes aragonesos durant l'Interregne i Frederic de Luna, nét de Martí l'Humà (279-290). — J. P. E. [21.354

Andrea BARTOCCI, *La copia di dedica ad Urbano VI della Lectura super Clementinis di Giovanni da Legnano nelle Biblioteche di Benedetto XIII (1405-1423)*, dins *Manoscritti, editoria e biblioteche dal medioevo all'età contemporanea*, «Studi offerti a Domenico Maffei per il suo ottantesimo compleanno», a cura di Mario ASCHERI, Gaetano COLLI con la collaborazione di Paola MAFFEI. Indici analitici di Andrea BARTOCCI, Roma, Roma nel Rinascimento 2006, 21-45.

Ja d'entrada trobem l'afirmació bàsica: l'actual ms. 2 de Càller, BU, no sols es pot identificar com a pertanyent a la biblioteca de Benet XIII, ans encara és possible de reconstruir tot l'itinerari que el portà de Roma, 1378, a Càller, BU, com a conseqüència de l'expulsió dels jesuïtes el 1773. La documentació relativa a la biblioteca papal, en particular a la de Benet XIII, amb l'anàlisi de l'exemplar, que encara conserva en el marge inferior de la primera pàgina les ,armes' del cardenal Pero de Luna, permet de saber que el volum es trobava en les seves mans a Roma en els moments inicials del Cisma d'Occident i que ja compareix en els catàlegs de la biblioteca papal privada de Benet XIII entre els *Libri qui portantur ubique pro servitio domini nostri pape*, del 1405, i es troba en el darrer inventari del 1423, ja mort Benet XIII, dels *Libri in studio domini nostri pape*, on consta que fou venut per quaranta florins al cardenal aragonès Jimeno Dahe; un segle i mig més tard era en mans del jurista i bibliòfil de Càller, Montserrat Rosselló, que legà la seva biblioteca al Col·legi jesuític de la dita ciutat en morir el 1613, d'on passà a la BU en el moment de l'expulsió. Les darreres pàgines contenen una detallada descripció del volum actual (41-44); hi ha bibliografia (44-45). — J. P. E. [21.355

Paul-Bernard HODEL, *D'une édition à l'autre. La lettre de saint Vincent Ferrer à Jean de Puynoix du 17 décembre 1403*, dins *Ferrer romand*, 189-203.

La intenció de l'autor és la de publicar un text, al més fiable que es pugui, de la lletra del futur sant Vicent Ferrer a fra «Ioanni de Podionucis generali magistro ordinis predicatorum» (200); l'original es troba a Acireale (Sicília), Convento di San Rocco, en tan mal estat, ací fotografiada (desplegable entre 200-201), que, globalment, és impossible de reconstruir-la; per això, l'autor recorda els intents fets des de la segona meitat del segle XVI pels dominics valencians Vicent Justinià Antist i Francisco Diago a fi d'accedir a una còpia fidedigna i publicar-ne el text [però Diago no en donà una ,traduction catalane'(190), ans castellana, a base de la lla-

tina del primer] (190); alguns altres intentaren el mateix, i per això ara hi ha dues còpies manuscrites (Roma, Casanatense, ms. 2422, i Archivum Generale Ordinis Praedicatorum, XIV, AAA,I, i vuit intents d'edició de l'original, entre el 1591 i el 1892) (199: entre les quals no es troba ni la d'Antonino Teoli, *Vita di S. Vincenzo Ferrerio...*, Venècia 1740,² ni de la de H. D. Fages). L'autor dóna el text reconstruït per ell i en aparat crític les variants de les altres edicions (199-203). — J. P. E. [21.356

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *San Vicente Ferrer y los patriarcas Santo Domingo de Guzmán y san Francisco de Asís*, dins «Teología Espiritual», XLIX (2005), 109-147.

Aquestes pàgines s'enceten amb el fragment de la lletra de mestre Vicent a Benet XIII del 1412 que, emmarcant el mestre dins l'orde de sant Domènec, explica la vivència superior, que el guarí i l'impulsà a la vida apostòlica en línia dominicana, en la qual eren presents els dos grans sants fundadors (109-112); el cos de l'article resumeix en la seva primera part tres sermons vicentins sobre sant Domènec de Guzmán, els dels anys 1411 a Ocaña (113-118), i dos de temps i lloc indeterminats (119-133); la segona part també reporta dos sermons sobre sant Francesc d'Assís (134-141). En les darreres pàgines l'autor en subratlla l'aspecte hagiogràfic i en aquest la presència diabòlica, però sobretot l'escatològic/apocalíptic en els sermons de sant Domènec, concentrat en la comparació de *Les tres llances*, encara frenades durant cent anys en un primer ajornament, i ara durant una segona pròrroga, condicionada a 'si el món es converteix', per a la qual ell ha estat tramès (143-146). — J. P. E. [21.357

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Sermón de San Vicente Ferrer O. P. sobre las siete artes liberales*, dins «Studium. Revista cuatrimestral de filosofía y teología», XLVI (2006), 89-110.

Després d'haver informat de les aportacions recents sobre sermons de sant Vicent Ferrer, entra en el tema de la ciència i de la saviesa i defensa que el futur sant no veia clara la ciència en qui per aquesta es considerava superior (92-93); a partir d'ací analitza cada una de les set arts segons el *Sermo unius confessoris et septem artium spiritualium*, ja publicat el 1934 i també en traducció castellana medieval (90, nota 4), en què cada una és exposada en tant que ensenyament humà, però també en tant que coneixement més elevador; són indicades les diferències doctrinals entre l'original català i la traducció castellana; és particularment àmplia l'exposició de l'astrologia (105-108). L'exposició es clou amb un resum general de les característiques dels sermons vicentins, en els quals el sant se serveix de tot, des dels textos bíblics fins a les anècdotes de la vida i del llenguatge popular (108-110). — J. P. E. [21.358

Laura GAFFURI, «*In partibus illis ultra montanis*». *La missione subalpina di Vicent Ferrer (1402-1408)*, dins *Ferrier romand*, 105-120.

Investigadors precedents havien completat les dades de la lletra de mestre Vicent al general dominicà, Joan de Puignou (Ioannes de Podionucis) amb documentació de Torí i de Pinerolo. Ara l'autora es proposa de tornar a aquell recorregut a fi de col·locar-lo dins l'entrellat de les difícils relacions polítiques contemporànies des de la primavera del 1402 (106): per l'agost era a Torí, per la tardor a Vigone, per la quaresma del 1403 a Pinerolo, l'estiu a Ivrea, el desembre a Ginebra el març 1404 a Berna i a Fribourg, per Pasqua a Lausana, pel setembre a Lió: en aquest viatge, documentat en l'AS de Torí i en d'altres com el Comunale d'Ivrea (108, nota 14), predomina un objectiu que no és l'escatològic, ans el de la convivència ciutadana per damunt les parcialitats de güelfs i gibel·lins o d'altres (117), objectiu que coincideix amb el que pretenien els ducs de Savoia i que comportava una evolució en el concepte de sobirania, de més sentit personal i intentava de configurar «il modello del principe cristiano» (118-119). — J. P. E. [21.359

Franco MORENZONI, *Vincent Ferrier et la prédication mendiante à Genève au XV siècle*, dins *Ferrier romand*, 285-307.

Aquestes pàgines ens afecten doblement: per mestre Vicent, per un procés criminal del 1405 contra un ciutadà de Ginebra, el qual, despitat perquè el mestre havia predicat contra el concubinatge, s'hauria venjat devastant la 'logia' des de la qual predicava (287-289); i per Rafael de Cardona, dominic català estudiant a Tolosa de Llengudoc, que s'associà a mestre Vicent en el seu pas per aquella ciutat, el seguí fins a la mort, i després restà vinculat al convent de Lió, des d'on s'hauria desplaçat a sermonar entre Ginebra i Fribourg (291-292). També som informats d'un convers aragonès, Ferran de Saragossa, que hauria viatjat fins a Ginebra per a obtenir una pensió de Martí V (289). — J. P. E. [21.360]

Jean-Daniel MOREROD, *Les étapes de Vincent Ferrier dans le diocèse de Lausanne*, dins *Ferrier romand*, 259-284.

A la lletra de mestre Vicent del 17. XII. 1403, i a les *Reportations* de Friedrich vom Amberg, l'autor hi afegeix l'altra font, les «sources comptables existant pour 1404» (260), anotacions de comptabilitat municipal: a Croy/Romainmôtier 1547; a Fribourg, Archives de l'État, *Comptes des trésoriers*; de Lausanne, Archives de la Ville, *Chavannes*; Romont i Yverdon, Archives Communales, *Comptes*; i darrerament, Saint Maurice, Archives Communales i Archives de l'Abbaye, *Comptes de la ville* i *Comptes de Petrus Fornerii*, respectivament (260-272); el conjunt de les dades ha permès de refer el calendari dels desplaçaments de mestre Vicent del 17. XII. 1403 al 6 de setembre del 1404 (275) i l'itinerari que partint de Ginebra passaria per sant Maurice i Lausanne pujaria fins a Berna per Romont, es desplaçaria a Fribourg i voltants; tornaria a Lausanne i marxaria vers Lió (276). Hi ha consideracions finals sobre diversos extrems: qui organitzà la campanya de predicació, com era el cadafal (277-284). — J. P. E. [21.361]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *San Vicente Ferrer y el arrepentimiento y salvación de Judas Iscariote*, dins «Anales Valentinus», 63 (2006), 143-147.

Lafer és documentat per Nicolau Eimeric els anys 1391-1392 i el consegüent procés del mateix inquisidor, que el condemnà, però mestre Vicent «appellavit ad curiam romanam»; Benet XIII demanà el procés i el llençà al foc (145-146). Els historiadors dominics valencians Seraffí Tomàs Miquel i Josep Teixidor, es decanten a considerar infundada l'acusació. Caldria aclarir la relació Eimeric-Ferrer. — J. P. E. [21.362]

Daniel BALOUP, *Corriger, réformer, gouverner. Les usages du pouvoir dans l'enseignement de Vincent Ferrier*, dins *Ferrier Romand*, 39-60.

El títol es podria completar precisant que el tema és exposat a base de les *Reportations* de la predicació a Castella els anys 1411-1412. De fet l'autor partint de l'edició de Pedro M. Cátedra, es pregunta si l'interès de Ferran d'Antequera per mestre Vicent fou més polític que religiós i si els resultats de la seva predicació castellana responien a les intencions del predicador (42-44). Començant per les relacions de justícia entre empresari i obrer amb plena responsabilitat (44-47), l'exposició continua formulant la situació de l'home en tant que persona lliure i responsable, però també en tant que sol, davant tot interlocutor, Déu inclòs (47-52), no cal dir davant les autoritats humanes, car «le prédicateur enseigne à ses auditeurs la supériorité des Commandements divins (i dels costums antics) sur les lois du royaume» (49); l'atenció concentrada en la persona responsable porta a una intervenció radical i radicalment positiva a favor de la pau social i a il·lustrar la relació directa dels ciutadans-persones amb el poder públic, pel camí de la modernització i el de «l'apparition de l'État moderne» (60). — J. P. E. [21.363]

Jean-Christophe CASSARD, *Vincent Ferrer en Bretagne: une tournée triomphale, prélude à une riche carrière posthume*, dins *Ferrier romand*, 77-104.

Narració lineal, amb un cert color crític, dels esdeveniments finals i pòstums de mestre Vicent, des del moment que arriba a Bretanya, que emmalalteix i és objecte de totes les cures per part de la duquessa durant la malaltia, i la preparació del funeral i sepultura a la catedral de Vannes, la participació oficial del duc en el procés de canonització i en la recepció de testimonis, tot a base de les tres-centes declaracions rebudes en el *Procés de Vannes*, on resulta que ell predicava en 'cathalonicum' (81, nota 8) i que hom li mantingué sempre el qualificatiu de 'mestre' sense traduir-lo (91, nota 34). Hom s'hi encomanà per sortir de mals moments, però no sembla que la devoció arrelés profundament, car «les Bretons du XV siècle lui infligent un traitement peu valorisant sur le fond» (97); fins i tot ha calgut defensar-lo d'un dominicà del segle XVII, que l'hauria fet passar per llocs de tota la Bretanya només perquè hi trobava alguna mostra de culte, quan en realitat no hauria travessada la línia divisòria de la llengua (84). Retinguem els detalls que a Bretanya la 'Companyia' havia desaparegut i que alguns dels testimonis havien assistit al catecisme per a infants mentre els adults assistien al sermó del mestre. — J. P. E. [21.364

Catherine CHÈNE, *La plus ancienne vie de Vincent Ferrer racontée par le dominicain allemand Jean Nider (ca. 1380-1438)*, dins *Ferrier romand*, 121-166.

El *Formicarius* de Hans Nider conté el primer text dedicat a mestre Vicent Ferrer, sembla ja elaborat entorn el 1430 en el marc del concili de Basilea; l'autora resumeix vida i tractat de Nider i analitza el contingut de la *Vita* de mestre Vicent (122-123). Personalitat de la branca Observant del'orde dominicà, associat al concili de Basilea, actiu en la polèmica contra els Husites (123); el *Formicarius* és alhora aplec d'exempla', text de catequesi i llibre enciclopèdic (124); el capítol sobre mestre Vicent pertany a la segona part de l'obra, dedicada a visions versemblants (125): l'autora analitza i esquematitza les dades que Nider hi aplega: vida religiosa, 'Companyia', mort a Bretanya (127-128). Quant a llur validesa històrica, l'autora ha confrontat al detall les *Vides* de Nider i de Ranzano amb les informacions dels processos de canonització de Tolosa de Llenguadoc, de Vannes i d'altres de rebudes durant al concili de Basilea, confrontació que equival a una biografia de mestre Vicent (130-158), informacions que a través de Nider haurien contribuït a configurar l'hagiografia de s. Vicent Ferrer (169-161). En apèndix, llista de manuscrits, edició del capítol i traducció francesa (162-166). — J. P. E. [21.365

Carlo DELCORNO, *Da Vicent Ferrer a Bernardino da Siena. Il rinnovamento della predicazione alla fine del Medio Evo*, dins *Ferrier romand*, 7-38.

L'autor estableix la comparació entre els dos autors (entre els quals hi hauria hagut una trobada personal a Alessandria en 1407), predicació inclosa, en la qual els centres d'interès haurien estat aparentment diversos: el nom de Jesús o l'amenaça del Anticrist (8-14), i immediatament concreta el seu interès a establir un paral·lelisme entre dos autors per llur «voluntà di affrontare tutti i problemi della società contemporanea, in un estremo tentativo di riforma degli individui e della Chiesa» (15), i així suggereix «un confronto sistematico tra i testi di questi due grandi predicatori», de fet entre el conjunt ferrerià de València 1413 i el bernardinà de Florència 1424 (17) i més en concret entre els de la terça setmana de Quaresma: si Bernardí es concentra en temàtica econòmica i sexual, Ferrer ens posa davant els ulls tot un iris de referències a «la complessa realità sociale del suo tempo» (19), com és ara en el sermó *Ego veniam et curabo eum*, sobre les set actuacions d'un metge en relació al seu pacient, on els problemes s'enllacen els uns als altres i al final s'han repassat tots (19-21). Tots dos insisteixen en la necessitat de la pregària i Ferrer n'exposa les formes (23); en ambdós casos, l'èxit popular fou decidit pels procediments expressius que atreïen l'atenció i eren pròxims a plateigs teatrals (26-32),

semblants a ,exempla' portats a la pràctica; un ,exemplum', el de la monja adúltera (del final del darrer sermó d'Estavayer-Le-Lac), no ha entrat fins ara en l'*Index exemplorum* de F. C. Tubach, però era conegut de Bernardí (37-38). — J. P. E. [21.366]

Laura Ackermann SMOLLER, *Northern and southern sanctity in the canonisation of Vincent Ferrer: the effects of procedural differences on the image of the Saint*, dins *Procès de canonisation*, 289-308.

Malgrat les normes del segle XIII, no sols hi ha diferències entre uns i altres processos, ans també a l'interior d'un de sol i la tesi de l'autora és que «the different procedures utilized in the canonization itself hat an enormous impact on the resultant image of the new saint» (290). El procés de Roma ja no fou trobat el 1577, els de Bretanya, Tolosa i Nàpols foren copiats i publicats per H.D. Fages; el de Bretanya segueix intacte a Vannes, Archives Departementales de Morbihan, MS 87 G 11 (290-291); de fet, l'enquesta de Bretanya és diferent de les altres dues conservades (Tolosa i Nàpols, la d'Avinyó és perduda), les tres enquestes divergeixen en el nombre d',articles' o preguntes (a Vannes sembla que no hi havia ,articles': 293), també en el nombre de testimonis (18 a Avinyó, 48 a Tolosa, 28 a Nàpols i 310 a Bretanya): aquests donen sobretot testimoniatge de miracles, Tolosa de la processó penitencial de la ,Companyia', Nàpols de la predicació i conversió de jueus i d'ésser portador de pau (295-299); les diferències no serien explicables per la geografia, ans per altres causes: a Bretanya tant els ducs com la catedral s'en volien apropiari; a Nàpols, descarregar-lo de culpabilitat en la continuació del Cisma en Benet XIII; Calixt III i l'orde dominicà insistien en haver estat portador d'unió (306-307). — J. P. E. [21.367]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *El historiador J. V. Antist OP († 1599) y la predicación de S. Vicente Ferrer en la Suiza francesa*, dins *Ferrer romand*, 167-188.

En el marc espiritual de la reforma de l'orde dominicà a València, connectat amb el de la província de Lombardia, augmentà entre els dominics de València l'interès per sant Vicent Ferrer, el principal fruit històric del qual foren els treballs de Vicent Justinià Antist i de Francisco Diago; el primer, seguidor de la metodologia de Jerónimo Zurita, encarregat pel Capítol General Dominicà de col·laborar en una futura història de l'orde, cercà documentació tant a Barcelona com a Itàlia i ja el 1575 publicava la *Vida y historia del apostólico predicador sant Vicente Ferrer*, on feia conèixer les notícies donades pel mateix sant Vicent sobre l'acció apostòlica per les valls alpines el 1403 (175-180); el 1591, de les premses de Pere Patrici Mey, els *Vincentii Ferrarii Opuscula*, a fr. Vincentio Iustiniano Antistio collecta et schollis explicata, que transcrivía de l'original aleshores de Catània la lletra del 17. XII. 1403 a Joan de Puignou (181-182). Mort Antist, seguiria el mateix any la publicació d'històries, ara de Diago i a Barcelona, *Historia de la Provincia de Aragón...* i l'any sobre la *Historia de la vida... del bienaventurado... s. Vicente Ferrer*, d'on són extrets els fragments relatius a l'actuació en les valls del Dalminat (182-188 [però ni Antist, ni Diago ni en el s. XVIII Teixidor no conegué l'estada a Fribourg i encontres]). — J. P. E. [21.368]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *San Vicente mártir en la vida del dominico San Vicente Ferrer*, dins «Teología Espiritual», XLVIII (2004), 113-130.

Repàs de la narració del baptisme i en particular de la imposició del nom ,Vincentius' en les successives biografies de mestre Vicent: Pietro Ranzano, Miquel Peris, Vicent Justinià Antist, Francisco Diago, V. Nadal Sancho, Jaume Falcó, Serafi Tomàs Miquel, Francesc Vidal Micó, Josep Teixidor, Henri Dominique Fages, Roc Chabàs, Josep Sanchis Sivera, on es repeteix que el capellà, En Pere Pertusa hauria imposat aquest nom perquè l'infant havia nascut d'endemà del sant màrtir. L'afirmació que les relíquies de sant Vicent màrtir eren a Castres ja no era vàlida en

els segles barrocs, car els hugonots les havien profanades; tampoc no és clar què hi ha darrere l'afirmació que mestre Vicent hauria visitat aquelles relíquies. — J. P. E. [21.369]

Juan MENGUAL MOLL, *La vida de Cristo y la Misa, según unos sermones vicentinos*, dins «Teología Espiritual», XLIX (2005), 149-174.

L'article comença concentrant l'atenció en els trenta punts de relació entre vida de Crist i missa en quatre sermons: la versió catalana de *Col·lació feta en la Seu de Mallorca a preveres*, la versió llatina del mateix, i les versions catalana i castellana de la *Contemplació molt devota* (149-154); però en altres el nombre canvia i pot baixar a vint-i-cinc (159-162) i fins a vint (162-164) o pujar a trenta-tres (165-167); en altres ocasions concentra tota la vida de Crist en alguns punts, sense relació amb la missa (170-172), sempre, però, portant l'atenció de l'oient a Jesucrist (172-175) [el tema no és esgotat: el primer dels sermons de Fribourg relaciona una dotzena de passos de la missa amb les nou formes de pregar]. — J. P. E. [21.370]

María Belén AZORÍN LÓPEZ, *La predicación según la vida y doctrina de san Vicente Ferrer*, dins «Teología Espiritual», XLIX (2005), 175-204.

Reelaboració d'«algunas de las partes más fundamentales de la tesina» de l'autora, tres, en cada una de les quals ha resumit algunes de les impressions sobre mestre Vicent manifestades per testimonis dels processos de canonització, transmesos per Vicent Justinià Antist (175-178); les figuracions amb les quals el mateix mestre comparava la missió del predicador, tretes de les predicacions de Castella (179-185), i la teoria ferreriana de la predicació, segons José Anta Jares (186-196); el conjunt s'acaba resumint dos sermons, el del martiri de sant Pau (197-200) i el de sant Gregori (201-204). — J. P. E. [21.371]

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *De les Misses de sant Gregori a les Misses de sant Vicent Ferrer. Un breu recorregut per l'hagiografia vicentina*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XXI/53-54 (2006), 353-366.

Giacomo da Varazze no s'oblidà de consignar en la seva *Legenda aurea* la ,vida' de sant Amador, traduïda al català, ací resumida (354-355); també la recull, abreujada, la *Vida de sant Vicent Ferrer* de Miquel Peris, del 1510; en restà l'herència de les trenta-tres ,Misses de sant Amador', de gran vigència en els darrers segles medievals i el primer dels moderns; tant o més que elles, són conegudes les ,Misses de sant Gregori' o ,gregorianes' o ,trentenari gregorià' basat en els *Diàlegs* de sant Gregori el Gran i objecte de representacions en retaules (358-360). El 1497 un sínode de Canàries esmentava unes misses de sant Vicent (màrtir o fra?) al costat de les de sant Gregori i de sant Amador, i el 1519 compareixia en el *Llibre de memòries de Dionís Punyet* la germana difunta de mestre Vicent demanant-li les misses gregorianes, narració repetida el 1617 en una *Memoria de las misas...* de Madrid, BN, ms. 18728, i pel biògraf Pietro Ranzano; Francisco Diago diu que la germana fou alliberada quan s'acabaren les misses de sant Gregori celebrades per mestre Vicent (364), i Francisco Vidal i Micó ja les elevava a 48; Josep Teixidor ja parla del ,Trentenario de san Vicente» (364-365). — J. P. E. [21.372]

Hélène BIU, *Les traductions en occitan et en catalan de l'Arbre des batailles d'Honorat Bovet*, dins *Nouvelle recherche en domaine occitan*. Actes du colloque jeunes chercheurs ReDòc (UMR 5475). Avril 2002, à cura de H. LIEUTARD, M. J. VERNY, III, Montpellier, CEO Université Paul Valéry 2003, 201-228.

La traducció catalana es troba en dos manuscrits, el de París, BN *esp.* 206 i Barcelona, BU 83, dels quals és donada informació codicològica (213-218); el volum de Barcelona, precedent

de Sant Josep de Barcelona, és el més acurat i l'únic que porta l'arbre del dol il·lustrant el pròleg; el de París fou encarregat per Ramon de Caldes, escrit per Llorenç d'Eixarc el 1429 i dins el mateix segle ja es trobava a la Biblioteca Reial de Nàpols. Les dues còpies catalanes no donen una traducció unitària, ans cada una és diferent i realitzada a base d'una còpia francesa de tradició textual diversa. — J. P. E. [21.373]

Franco MORENZONI, avec la collaboration d'Isabelle JEGER, *Le prédicateur et l'inquisiteur. Les tribulations de Baptiste de Mantoue à Genève en 1430* (Collection d'Histoire et d'Archéologie Médiévales, 19), Lyon, Presses Universitaires 2006, 232 pp.

Partidari de la reforma dels monestirs benedictins impulsada per Ludovico Barbo des de Santa Giustina de Pàdua, dom Battista de Mantova fou destinat a la predicació i actuà en llocs on anys abans havia predicat mestre Vicent com és ara el Piemont i fins a Catalunya, on també seguia pronosticant la pròxima vinguda de l'anticrist el dominicà Manfredo de Vercelli (21). A Ginebra el dia de sant Pere del 1430 comparegué amb intencions polèmiques al sermó de dom Battista el dominic català Rafael de Cardona, membre de la 'Companyia' de mestre Vicent des de pasqua del 1416 (38-46), i després predicador itinerant per Savoia i voltants; fracassats els dos intents d'acordar Battista i Rafael, l'afer prengué altra volada, també implicat amb projectes polítics per al ducat de Savoia, el bisbat de Ginebra i el papa Martí V i, per part eclesiàstica desembocà en un procés conservat a Torí, Archivio di Stato, *Corte. Ginevra. Categoria 1*, que durà de l'agost a l'octubre de 1430; el text llatí de les declaracions amb traducció francesa (98-207) s'acaba amb el manament episcopal de publicació dels testimonis. Hi ha bibliografia (211-218) i taula única d'antropònims i de topònims (221-226). Hi ha nou il·lustracions. — J. P. E. [21.374]

Jaume SERRA I BARCELÓ, *Un procés per faltes de 1417 i el context de les banderies (Mallorca-Segle XV)*, dins «Bollef de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 13-37.

El dit procés s'ha de col·locar dins la guerra entre les bandositats mallorquines, el darrer episodi de les quals esclatà tant a Ciutat com en la Part Forana amb motiu de l'Interregne i del Compromís de Casp entre 'Mallorquins' (Jaume d'Urgell) i 'Aragonesos' (Ferran d'Antequera) (15-21); les dites bandositats es complicaven amb la criminalitat individual o col·lectiva dels captius, ni que només fos per la protecció dels respectius senyors (21-23), cosa que el procés esmentat prova, ja que és un conflicte entre prohoms, derivat d'una malifeta de captius, i tingué àmplies repercussions (29-33); la transcripció de les declaracions dels testimonis, de l'ARM, AA, *Reial Audiència criminal*, I/10, dels dies 13-14 de febrer del 1419, ocupa les pàgines 34-37. — J. P. E. [21.375]

Germán NAVARRO ESPINACH, *Los artesanos aragoneses y valencianos del siglo XV. Prácticas sociales comparadas buscando un guión de vida*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1077-1088.

Dins un marc ideològic de psicologia evolutiva, l'autor es proposa d'esbrinar les condicions de vida dels menestrals, a fi de descobrir-hi el contrast en la forma de vida entre menestrals i mercaders a l'Aragó o a València. De moment dóna la llista dels menestrals encausats per la Inquisició aragonesa entre 1484-1518, conservats a Saragossa, Archivo Diocesano (on n'hi ha alguns de l'antic bisbat de Lleida) (1081); la dels inventaris de béns de menestrals de Castelló de la Plana, anys 1420-1527, AM, *Llibres de la cort de justícia* (1082-1083); i inventaris de béns de menestrals, 1441-1523, de València, ARV i APatriarca, *Prot., not.*, i de Saragossa, Archivo Histórico de Protocolos (1084-1087). — J. P. E. [21.376]

Esther REDONDO GARCÍA, *Negociar un maridaje en Cataluña: el matrimonio de la infanta Leonor con Eduardo de Portugal*, dins *Negociar en la Edad Media*, 165-184.

Germana d'Alfons IV Trastámara, el 1428 contreia matrimoni amb el rei Dom Duarte, per al qual fou demanat 'maridatge'; l'autora resumeix els precedents tant històrics com políticoinstitucionals del tribut (166-170); davant les dificultats de percepció, rei i braç eclesiàstic arribaren el 1419 a la *Transacció de Sant Cugat*: el maridatge era exclusiu de les princeses legítimes del rei, per al qual cada foc d'Església pagaria 8 sous al batlle general de Catalunya, que nomenà comissaris per a bisbats o jurisdiccions 'nullius' (174-175), l'activitat dels quals és coneguda per l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*, i *Reial Patrimoni. Mestre racional i Batllia*; i Vic, AM, *Llibre d'acords*; amb els terratrèmols dels anys 1427-1428 s'afegiren noves dificultats per al cobrament (178-180). D'acord amb el quadre de la pàgina 181, aquell maridatge donà la suma total de 176.076 sous. — J. P. E. [21.377]

Jesús MASSIP I FONOLLOSA, *Capítols per a la defensa de les mars i de les mercaderies*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 375-416.

El *Trasllat dels capítols...* ha deixat dues redaccions amb còpia de cada una (*Inventari de l'AH de Tortosa*, 788 i 789); el text de la més completa és ací resumit (378-379) i transcrit (385-414), amb taula d'imposicions per a cada una de les mercaderies sotmeses a tributació (379-382). Cap de les dues redaccions no porta data i, guiat per indicis, l'autor creu que foren escrits entre el 1435 i el 1443 (376-377) [la indicació que els *Capítols...* foren escrits mentre el rei Alfons es trobava en guerra amb el duc de Milà, no portaria a datar-los abans de la *Comedieta de Ponza*, 1435?]. — J. P. E. [21.378]

A[lfonso] POMPEI, *Sabunde, Raimondo*, dins *Enciclopedia Filosofica*. Volume decimo. *Rae-Sc*, Milano, Fondazione Centro Studi Filosofici di Gallarate 2006, 9990-9991.

Presentat el *Liber creaturarum* més conegut com a *Theologia Naturalis* amb les vicissituds sobretot del pròleg, el pensament d'autor i llibre és resumit com l'intent de descobrir a partir de la naturalesa i de l'home les veritats superiors contingudes en l'Escriptura, tot i que algunes, com la Trinitat cal llegir-les primer en aquesta per després descobrir-les en la natura. Com Ramon Llull, és realista, subratllant però, que per al ple coneixement dela veritat cal valdre's de l'amor. — J. P. E. [21.379]

L'écriture de scepticisme chez Montaigne. «Actes des journées d'étude (15-16 novembre 2001)» réunis et publiés par Marie-Luce DEMONNET et Alain LEGROS, Genève, Librairie Droz 2004, 347 pp.

Només conec aquest títol per referència, en la qual trobo la informació que tres autors s'han fixat en l'escepticisme de Michel de Montaigne a través de la seva *Apologie de Raymond Sebond*: Kristi Sellevold que, utilitzant el concepte modern de polifonia, assenyalà una estratègia argumentativa de suspensió a través de refutacions indirectes; Mireille Habert assenyalà que la traducció del *Liber creaturarum* es destanca de l'original llatí enfortint la intenció edificant i rebaixant les demostracions racionals i teològiques; i Sylvia Giocanti, per a la qual Montaigne hauria exclòs coherentment la teologia del seu discurs i només per costum lingüístic es manifestaria cristià. — J. P. E. [21.380]

Ausiàs MARCH, *Páginas del Cancionero*. Introducción, edición y notas de Costanzo DI GIROLAMO, traducción de José M. MICÓ, (Colección La Cruz del Sur), Madrid, Buenos Aires, Valencia, Editorial Pre-textos 2004, 540 pp.

Edició només coneguda per referència. — J. P. E.

[21.381]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Els catalans a Tunis a mitjan segle XV. A l'entorn de Vives i dels monopolis de la pesca del corall*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 985-1013.

Conegut des d'Antoni de Capmany, Rafael Vives, mercader barceloní afincat a Tunis, ara l'autora afegeix altra documentació d'AHCB, que confirma la seva alta influència davant la cort afsida (986-989), car ja el 13 d'agost 1446 els dos germans Rafael i Lluís Vives hi havien obtingut el monopoli de la pesca del corall (990-994); després, els contactes diplomàtics amb Tunis haurien continuat fins a un punt d'eufòria, que semblava correspondre a la signatura d'una pau amb la cort hafsida, llarg temps preparada, sense, però, que pugui ésser confirmada (996-1001). — J. P. E. [21.382]

Paul BOTLEY, *Gianozzo Manetti, Alfonso of Aragon and Pompey the Great: a Crusading Document of 1455*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LXVII (2004), 129-156.

Inèdita fins ara, l'autor publica l'*Epistola ad Calistum III summum pontificem exhortatoria ut Alfonso bello adversus Turcum imperatorem proficeret Iannotii Manetti*, conservada en quatre manuscrits: Vat. Palat. lat. 1604; Urb. lat. 1159; Florència, BMedicea Laurentiana, Ms. S. Marco 465; i Vat. lat. 6898: l'edició es basa en el primer i és completada amb anotacions de crítica textual (146-156). L'estudi introductori dedica pàgines a recordar la reacció de Calixt III a la caiguda de Constantinoble [que s'ha de col·locar en el marc de les relacions entre papa i rei: cf. «ATCA», XXV (2006), 231-234; i XXVI (2007), 833-836] (130-134) i d'altres a esbrinar la significació literària de la lletra. — J. P. E. [21.383]

Amadeu SERRA DESFILIS, «È cosa catalana»: *la Gran Sala del Castel Nuovo en el contexto mediterráneo*, dins «Annali di Architettura», XII (2000), 716-730.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.384]

Marcello CICCUTO, *La biblioteca degli Aragona di Napoli dagli esordi tardo-gotici alla maturità umanistica*, dins «Napoli Nobilissima», Quinta Serie, VII (settembre-dicembre 2005), 179-188.

El tema de la Biblioteca dels Reis Trastámara a Nàpols, que després dels treballs de Tamaro de Marinis semblava que bàsicament s'havia elevat al nivell de l'intangible, els darrers anys ha fet un tomb important pel fet que, no havent-hi cap inventari complet d'aquella biblioteca, els descobriments de llistes parcials de llibres procedents de la mateixa, han obert pràcticament tots els interrogants, començant pel de la decisió d'Alfons Trastámara de fer-se una gran biblioteca, decisió que hauria madurat quan, després de Ponza, hauria coneguda la llibreria dels Sforza al castell de Pavia [però l'autor oblida que el príncep Alfons tenia a Catalunya dos punts de referència: el projecte de la biblioteca reial de Poblet i la biblioteca papal de Peníscola]; per la raó que sigui, el rei hauria passat «da sovrano tardogotico ad appassionato cultore umanista» (180); la seva biblioteca encara seria completada pel successor Ferrante/Ferran en sentit humanista. La biblioteca ja no es referia de la desmembració causada per l'ocupació francesa de Nàpols en què 1440 volums, en general d'inferior categoria, sortiren vers França; els de primera categoria serien els 795 del Duc de Calàbria a València 1550, ara a la Biblioteca Universitària (184); cal afegir-hi els venuts per la darrera reina de Nàpols, Isabella del Balzo en dues ocasions, en la segona 132 volums al col·leccionista Celio Calcagnini (185 i notícia bibliogràfica següent). Aquestes darreres dades ja han entrat en el catàleg de la recent exposició de València i de Nàpols 1998. Hi ha cinc reproduccions de pàgines, una de cada una de les BN de França i d'Espanya i tres de València, BU. — J. P. E. [21.385]

Santiago LÓPEZ-RÍOS, *A New Inventory of the Royal Aragonese Library of Naples*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LXV (2002), 201-237.

El nou inventari (en realitat són dos) s'ha(n) trobat a Madrid, AHN, *Códices* 562B, el primer en els ff. 17r-29r amb la llista dels cent trenta-dos volums de la Biblioteca Reial de Nàpols venuts el 1523 per la darrera reina de Nàpols, Isabella del Balzo, al col·leccionista de Ferrara, Celio Calcagnini (214-240); el segon en el f. 36v, amb deu unitats (240-241); dins l'article són reproduïdes cinc pàgines de les dites llistes. Per la descripció de cada un consta que la majoria contienien obres d'autors de l'antiguitat clàssica; també hi consta la qualitat del perganí, la de la lletra i l'enquadernació; ambdós fragments d'inventari procedirien de Ferrara, d'on haurien anat a València al duc de Calàbria després de la mort de la dita darrera reina el 1533; l'esmentat duc els deixà a Sant Miquel dels Reis i després de la desamortització a l'ARV, i el 1887 a Madrid, AHN. Alguns volums de la primera llista, han estat identificats en biblioteques italianes i un almenys a Nova York, Pierpont Morgan Library (204 i 273). Els deu de la segona llista es dispersaren en sortir d'aquella biblioteca, car consten donats a persones diverses (240). Hi ha llista d'antropònims i de títols d'obres (241-243). — J. P. E. [21.386]

Dispacci sforzeschi da Napoli. II (4 luglio 1458-30 dicembre 1459), a cura di Francesco SANATORE (Fonti per la storia di Napoli aragonese, 2), Salerno, Carlone editore 2004, XXXII i 485 pp.

Els primers moments de la successió d'Alfons IV Trastámara pel seu fill [i, sembla, d'una catalana], Ferrante I, ultra pel nou rei foren protagonitzats per Calixt III, que pretenia tenir a les seves mans el regne, però moriria al cap d'un mes, el 6 d'agost del mateix any. Aquest volum treu la informació sobre aquella temporada dels despatxos diplomàtics d'ambaixadors, sobretot milanesos, a Nàpols, conservats a Milà, AStato i BAmbrosiana, i a París, BN, que informen del retorn a casa, de catalans que portaven l'administració reial (109, 131-132) i d'altres punts com l'entrada de Lucrezia d'Alagno a un convent (71 i 96). — J. P. E. [21.387]

Francisco M. GIMENO BLAY, *De la 'Luxurians litera' a la 'Castigata et clara'. Del orden gráfico medieval al humanístico (siglos XV-XVI)*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1519-1564.

L'entrada solemne del rei Alfons IV Trastámara a Nàpols (3 II 1443) hauria incidit en la trajectòria que portà la lletra, des de la minúscula cencelleresca del segle XIV a la lletra arrodonida de la segona meitat del segle XV; el camí hauria seguit set passos, fita de cada un dels quals hauria estat un manuscrit: el primer seria el del *Compromís de Casp* de Sogorb, ACatedral, i el darrer el *Regiment de prínceps* de Francesc Eiximenis, de València, BCatedral 167 (1521); en la consegüent revista és analitzat el volum del 1449, de Francesco Filelfo, *Satyrae*, de València, BU 398 (1522-1524); també el *De arte scribendi*, de Gabriel Altadell, del 1468, que teoritza sobre les diverses classes de lletra (1524-1526). La novetat havia d'arribar també a les majúscules, analitzades en tres inscripcions contemporànies a honor del rei (1526-1527), amb un tipus de lletra plenament acceptat en inscripcions llatines de València del segle XVI dins pintures de Vicent Macip i Joan de Joanes (1534-1537). Hi ha sis pàgines de reproduccions de manuscrits (1549-1554), seguides d'altres nou d'inscripcions en majúscula (1555-1563). — J. P. E. [21.388]

Mariàngela VILALLONGA, *El bisbe Margarit i la seva època*, dins «Exposició Margarit», 7-9.

Devantal del catàleg de l'exposició dedicada al bisbe Margarit: conté resum biogràfic del bisbe i cardenal gironí, molt centrat en les seves activitats d'ambaixador i en els seus interessos i escrits humanistes, definidors del perfil cultural del personatge. L'autora posa Jeroni Pau

en relació —no personal— amb Margarit, de qui conegué bé l'obra i, a parer d'ella, fou Jeroni Pau, qui difongué l'humanisme italià i específicament el romà a Catalunya, a través sobretot de Pere Miquel Carbonell. — J. de P. [21.389]

Lluís LUCERO COMAS, *Joan Margarit i la historiografia humanística*, dins «Exposició Margarit», 11-17.

L'autor examina dos aspectes dels escrits historiogràfics del cardenal Margarit: els elements que acosten la seva obra a la teoria i pràctica de la historiografia humanística a Itàlia, i la posició que ocupà en el panorama de la historiografia catalana contemporània. Pel que fa al primer aspecte, l'autor recorda la coincidència del gironí amb els humanistes -Salutati, Bruni, Biondo- que restauraren i desenvoluparen el concepte ciceronià de la història, entesa com a investigació del passat per a comprendre el present. Pel que fa al segon aspecte, l'autor constata les discrepàncies entre Margarit, Tomic i Carbonell: mentre ell s'interessa per la història de la 'Hispania' romana, els altres dos hi passen com gat damunt brases; Margarit s'entreté a clarificar topònims, mentre Carbonell els tracta superficialment i Tomic accepta a ulls clucs les fabulacions de Jiménez de Rada. Finalment, Margarit té fonts molt més nombroses i diversificades, en incloure autors grecs traduïts pels humanistes italians. I escriu en llatí, a l'inrevés dels altres dos, aferrats al català. — J. de P. [21.390]

Isabel SEGARRA AÑON, *Joan Margarit i Pau i el seu 'Principe nuovo'*, dins «Exposició Margarit», 19-27.

Presentat breument el tractat *Corona regum* de Joan Margarit per a instrucció de Ferran II d'Aragó, l'autora l'emmarca en el gènere dels 'specula principum' del període humanístic - Bartolomeo Platina, Giovanni Pontano, Francesco Patrizi da Siena. Assenyalats els punts de contacte entre els tractats d'aquests autors i el de Margarit, Segarra compara *Corona regum* amb *Il principe* de Nicolò Macchiavelli en els conceptes següents: el príncep, la virtut, la monarquia o principat monàrquic, la prudència, la paraula donada, la justícia, l'accés al tron (o al principat o al poder), la pietat o indulgència, la magnificència, la veritat, la conservació del poder, els exemples paradigmàtics del governant. Els punts de coincidència de Margarit amb Maquiavel fan del gironí un tractadista polític renaixentista i premaquiavèl·lic; els punts, en què divergeixen, depenen de la relació estreta del pensament de Margarit amb els teòrics anteriors de l'imperialisme polític i religiós del papat. — J. de P. [21.391]

Anna M. OLIVA, «Memorial de totes les coses que ha de fer, dir, aplicar per la Universitat de Càller davant lo senyor rey». *Ambasciatori della città di Cagliari alla corte catalano-aragonesa del Quattrocento. Prime note*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 327-348.

L'AComunale de Càller, *Lettere reali*, tot i ésser documentació, scarsa e gravement lacunosa', completada però amb els *Memorials* del consell municipal per als ambaixadors i les *Relacions* d'aquests, permeten a l'autora d'analitzar les notícies sobre els enviats per Càller al rei durant el segle XV (330-335), amb esment del *Privilegi vulgarment dit d'En Pere Canyelles* (332), els dedica una aproximació prosopogràfica (338-340) i estableix la llista d'ambaixadors entre el 1411 i el 1500. — J. P. E. [21.392]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Correspondència entre els jurats de Mallorca i els de València (1455-1521)*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 349-359

L'autora posa a l'abast del públic notícia de la dita correspondència des que comença d'ésser copiada en 1455 fins a les Germanies i comença assenyalant els temes tractats: provéimnt

de gra en ,mals anys', amb esment al ,Privilegi de virtualles' (350-352); defensa davant possibles atacs corsaris contra Mallorca o València o accions bèl·liques contra Joan II o l'Armada Santa (353-355); i avís davant perill d'epidèmia (355-356). Foren tractats d'altres temes, com la defensa de drets dels propis ciutadans, o demanant influir a l'anada a Mallorca d'un predicador o demanant el retorn a Mallorca del bisbe [el castellà Rodrigo Sánchez de Mercado] absent per presumpta malaltia. — J. P. E. [21.393]

Francisco ARENAS DOLZ, *Hacia el margen ético. Gabriel Altadell y un manuscrito ¿medieval? británico de la ,Ética Nicomachea' de Aristóteles*, dins «Estudios Clásicos», 44 (2002), 73-85.

El dit volum es troba ara a Londres, BL, Add. 21 120; l'Ètica a Nicòmac és la traduïda el 1429 per Leonardo Bruni (Aretino), transcrita en el volum indicat per Gabriel Altadell els anys 1457-1458, copista ben valorat pel rei Alfons IV Trastámara, volum que a Nàpols hauria servit a Carles de Viana per a la seva traducció al castellà. — J. P. E. [21.394]

Marinela GARCÍA SEMPÈRE, Llúcia MARTÍN PASCUAL, *Les poesies catalanes de Mossèn Avinyó del Ms. B2280 de la Hispanic Society of America*, dins «Cultura Neolatina», LXVI (2006), 105-140.

El dit volum conté quatre composicions catalanes, atribuïdes a ,Mossèn Avinyó' o ,Avinyó', del qual també n'hi ha vuit a París, BN, esp., 225, aquestes copiades en la segona meitat del segle XV; la identitat de l'autor es redueix, ara per ara, a hipòtesis (105-110). La llista de les vuitanta-quatre composicions del manuscrit americà (113-117), es completen amb els primers versos de les deu catalanes de París (118-119). La part central de l'article analitza i transcriu el text de cada una de les quatre composicions de Nova York: *Ab cor homill...* (120-124), *Dels mals cuberts...* (124-127), *Socors de les muses...* (127-132), i *S'inveja fos morta...* (133-136). Exceptuada la primera, cant a la Mare de Déu, les altres són queixes perquè la dama no es fixa en ell (139-140). — J. P. E. [21.395]

Miguel RAUFAST CHICO, *¿Negociar la entrada del Rey? La entrada real de Juan II en Barcelona (1458)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 201-240.

Recordada la bibliografia sobre les entrades reials en general i sobre la de llocs concrets, l'autor precisa que mira l'entrada també des del protagonisme de la Ciutat, manifestat no sols en l'acte solemne, ans sobretot en els preparatius, que podien arribar a negociació (298-300). L'entrada de Joan II tingué una preparació llarga i un pèl complicada (302), tal com documenten l'Arxiu Reial (ACA) i sobretot l'AHCB, seccions de *Consell de Cent* i de *Consellers*, de *Lletres closes*, *Lletres reials originals*, *Deliberacions*, *Claveria* i *Ordinacions originals*. D'una banda, tant rei com ciutat volien informar-se d'entrades anteriors perquè constituïen un precedent institucionalitzat «per la indempnitat de la ciutat» (310-314 i nota 59); de l'altra, en la preparació de l'entrada, la ciutat intervingué en les decisions entorn de si una o dues entrades, de la data i de la col·locació del príncep Ferran en el cadafal real (315-324). Hi ha quatre croquis d'itineraris (327-330) i dues lletres, una de la Generalitat i una de la Ciutat (331-333). — J. P. E. [21.396]

Miguel RAUFAST CHICO, «E vengueren los officis e confraries ab lurs entremeses e balls». *Una aproximación al estamento artesanal en la Barcelona bajomedieval. A partir del estudio de las ceremonias de entrada real*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 36 (2006), 651-688.

L'autor es pregunta què representava en l'acte institucional de l'entrada solemne d'un rei a la ciutat el desplegament de confraries de menestrals, però en comptes de donar-hi resposta es limita a establir un pont entre ambdós temes, que inciti a noves investigacions (654-655).

Recorda que el 1257 Jaume I integrà els oficis en el govern de la ciutat de Barcelona, amb jerarquitització entre ells (657-659). Alfons IV Trastámara n'establí la llista oficial, sis dels quals tenien representació doble en el Consell de Cent (661-663). Globalment, els oficis eren representats pel conseller cinquè (669) i el *Llibre de les solemnitats* estableix l'ordre de precedència, de menor a major, amb què desfilaren els oficis el 21 XI 1461 davant el príncep Ferran, futur Ferran II (675-679); no cal dir, i el *Tirant n'és prova*, que no mancaren entre els oficis les discussions per precedència o per altres punts d'honor. — J. P. E. [21.397]

Teresa VINYOLES, Mireia COMAS, *Estefanía Carròs i de Mur (ca. 1455-1511)*, (Biblioteca de Mujeres), Madrid, Ediciones del Orto 2004, 92 pp.

Llibre d'alta divulgació, documentalment basat en els contractes d'ensenyament i d'aprenentatge d'alumnes noies, en el testament i en l'inventari de béns de la protagonista, entre els quals hi havia una no petita biblioteca; damunt d'aquestes bases tenim una anàlisi de la casa d'aquesta fadrina, que no volgué entrar ni en el matrimoni ni en la vida religiosa, dedicà bona part de la seva activitat a l'educació de les noies i al final destinà els seus béns als pobres dels Hospitals de Barcelona i de Saragossa [la relació amb Saragossa venia pel possible oncle, Dalmau de Mur, arquebisbe d'aquella seu?]. — J. P. E. [21.398]

Antoni LÓPEZ QUILES, *Evolución y recepción de la obra de Joan Roís de Corella*, dins «Teología Espiritual», XLIX (2004), 167-201.

L'autor es proposa d'esbrinar la valoració feta de l'obra religiosa de Roís de Corella, amb la consegüent atenció envers la mateixa, i comença preguntant-se com s'explica que un autor tan avaluat desaparegués de sobte de la memòria col·lectiva i només comencés de reaparèixer en la Il·lustració; també constata que els historiadors de la literatura i els crítics del segle XX han col·locada l'obra religiosa de Corella en segon pla en comparació amb la profana (158-176), tendència confirmada per les edicions d'obres corellianes entre el 1896 i el 2002, disset contra nou (177); l'autor, però, observa que la dita devaluació va lligada a pressupòsits ideològics i que la producció religiosa és posterior a la profana i, doncs, en principi, més madura (178-179), i indica que no cal estudiar la temàtica profana i la religiosa com si fossin independents, ans en continuïtat o coherència dins el treball de Corella (184-185), manifestada en l'acceptació de valors morals proclamats per la veritat de la paraula (187-188). L'autor veu l'obra de Roís de Corella com una línia ascendent de «la fe vivida en progreso, desde la inicial condena moralizadora, a través de la exaltación de las virtudes, para llegar a la excelcitud espiritual» (195). — J. P. E. [21.399]

Marie-Hélène LABARTHE, *La Suma de la art de arismètica de Francesch Sanct Climent*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 63-88.

Posterior només a dos tractats d'aritmètica publicats en italià, contemporani del primer alemany (d'Ulrich Wagner, Bamberg 1482) i trenta anys anterior a la primera aritmètica comercial en francès, la de Santcliment fou publicada per Pere Posa el 1482 a Barcelona i responia a l'empenta mercantil de la ciutat (66-68): destinada a la pràctica, exposa quinze operacions aritmètiques, per a cada una de les quals dóna definició, regles d'utilització, exemples teòrics, els falsament concrets i els reals (69). Nombre dels seus paràgrafs són idèntics als del *Manuscrit de Pamiers*, escrit en occità entorn el 1440 (70); la terminologia no era encara establitzada, tal com demostra la comparació del mot designant operacions o nombres en setze aritmètiques d'entre el 1210 i el 1492 (72-73), com eren diversos els noms de les monedes (75-76). A partir d'ací, l'autora resumeix l'explicació de les operacions aritmètiques (77-84) i l'a-

liatge de monedes (86). Els mètodes de càlcul serien moderns i alguns punts (mètode de sotració, regla d'oposició i remoció, problemes de particions) semblen específicament catalans (86-87). Hi ha bibliografia (87-88). — J. P. E. [21.400]

Santiago LA PARRA LÓPEZ, *El nacimiento de un señorío singular: el ducado gandiense de los Borja*, dins *Señores y señoríos*, 31-66.

Les primeres pàgines recorden les negociacions entre Ferran II i l'aleshores cardenal Roderic de Borja que havien precedit el decret del 3 de desembre del 1485, amb el qual aquell monarca venia a Pere Lluís de Borja, Gandia i el castell de Bairèn, i el nomenament del mateix Pere Lluís a primer duc de Borja, operació que havia costat 631.214 sous, pagats a través dels banquers Spanocchi pel futur Alexandre VI; al cap de poc la successió en el ducat i baronies era vinculada als hereus Borja, primer mascles i després femelles (38-39); per a l'autor foren tres les raons de la predilecció per Gandia: la població sarraïna, la canyamel i la constel·lació de petites baronies de senyors intocables, escampades per la comarca entorn d'un duc que al final del segle XIV ascendí a ,reial' en la persona d'Alfons d'Aragó, ,el Vell', i en la primera meitat del segle XV seria del futur Joan II Trastámara (41-45). Segueixen pàgines on són transcrits fragments de les lletres d'Alexandre VI al seu fill, primer duc de Gandia, sobre el seu comportament, administració de la casa ducal i sobre ,entendre en los negocis' d'adquisició de noves baronies entorn Gandia, amb vistes a la producció de sucre (46-53), que els Borja haurien revolucionat (la ,Girada borgiana'), anant a una producció basada no pas en petites explotacions senyoriales, ans en el conjunt de les terres canyameleres de la comarca, comprades entre el 1485 i el 1550, tal com permet de veure el quadre de la pàgina 59, algunes de les quals foren adquirides per la duquessa vídua, Maria Enríquez, que hauria estat qui completà la ,Girada borgiana' i elevà Gandia a centre de cultura artística i literària amb la Universitat (64). — J. P. E. [21.401]

A. FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA, *Alejandro VI y los Reyes Católicos. Relaciones político-eclesiásticas (1492-1503)* (Dissertationes. Series Theologica, XVI), Roma, Università della Santa Croce 2005, 838 pp.

Tesi doctoral només coneguda per referència. — J. P. E. [21.402]

Francesco MANCONI, *La pesca y el comercio del coral en el Mediterráneo occidental (siglos XV-XVI)*, dins «XVIII Congrès Corona», I, 1015-1028.

En la competició econòmica entorn la pesca del corall a la Mediterrània occidental, Barcelona pogué resistir les embestides de Gènova i de Marsella i basà la seva importància en els bancs corallers de Sardenya, entre l'Alguer i Bosa, que concentraven la pesca al port de l'Alguer; el tríode de pesca, obratge i comercialització del corall fou una de les bases de l'economia barcelonina que, amb els nous planteigs de rei Alfons IV Trastámara sofrí una crisi en el segon quart del segle XV; entre els nous centres destaca Trapani pel descobriment d'«una mina di curalli meraviglia» (1018), iniciant-se així una nova etapa, que duraria fins al final del segle XVI, oberta a la competència dels genovesos; malgrat tot, destacaria el barceloní Gaspar Montmany (1019), però l'aproximació de Gènova a l'emperador Carles I la superioritat econòmica dels mercaders genovesos inutilitzaren els privilegis atorgats per Pere III el Cerimoniós, tal com permet de seguir la documentació d'ACA, *Generalitat* (1021); i així els genovesos ho anirien acaparant tot fins a Tabarca, i fins que Marsella, amb la força de França, obligà els genovesos a compartir el negoci del corall amb els provençals (1023-1025). — J. P. E. [21.403]

Ronald E. SURTZ, *A Spanish Midwife's Use of the Word: The Inquisitorial Trial (1485/86) of Joana Torrellas*, dins «*Mediaevistik. Internationale Zeitschrift für interdisziplinäre Mittelalterforschung*», 19 (2006), 153-168.

La llevadora valenciana Joana Torrellas fou una de les primeres víctimes de la Inquisició Espanyola, imposada a Terol el 25 de març del 1485, no pas per criptojudaisme, ans per bruixa i fetillera. El procés es troba a Madrid, AHN, *Inq.*, lligall 528/7; s'hi ha conservat una pregària catalana per a estroncar una hemorràgia, allí intitolada *Para el mal de las tetas*: «Tres Marias passavan un pont sant./ Diu la una: Yo veig hun gran riu de sanch./ Diu l'altra: Yo lo estanch en nom del Spirit Sant./ Diu l'altra: Dins en Betlem és nat hun infant./ Versajusta, tin-te sanch» (157), i tres vegades el senyal de la creu. L'autor compara aquesta amb d'altres fórmules de bruixeria i de màgia com el *Testament de Crist* o l'*Oració de sant Cebrià*, amb el fragment de sant Vicent Ferrer contraposant-se a les dites pràctiques (160-162) o amb la recitació de noms sagrats (163-164). — J. P. E. [21.404]

Beatrice LAROY, *Le triomphe de l'Espagne catholique à la fin du Moyen Âge: écrits et témoignages*, Limoges, Presses Universitaires 2004, 213 pp.

Entre els escrits i testimoniatges que haurien desembocat en aquell triomf, l'autora assenyalava l'*Ordenamento* de Valladolid del 1412, alguns sermons de sant Vicent Ferrer i les disputes de Barcelona entre Nahmànides i Pau Cristià, i de Tortosa 1413 sota Benet XIII, també amb intervenció de sant Vicent Ferrer. — J. P. E. [21.405]

Chiara DE CAPRIO, *Fra codice e testo: il caso della Cronica di Napoli di notar Giacomo, con una riflessione sulla categoria di 'codice-archivio'*, dins «*Medioevo Romanzo*», XXVIII (2004), 390-419.

Una de les dites anotacions del notari, ben llarga en aquest cas, és la narració ben circumstanciada de la mort en la foguera de fra Savonarola, presidida pel futur cardenal [Francesc de] Remolins per encàrrec d'Alexandre VI; es troba a Nàpols, BN, Bibl. Brancacciana, II F 6, f. 115v (407). — J. P. E. [21.406]

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Comiat a les Regles de esquivar vocables i a tots els qui s'han esforçat a escatir-ne l'autor, els continguts i la significació*, dins «*Estudis Romànics*», XXVIII (2006), 107-124.

Resumit el seu treball de mig segle entorn de les *Regles* i la polèmica que es desfermà a partir de l'any 2000 sobre l'autoria de l'obra, el prof. Badia exposa les raons de la seva decisió de posar-hi personalment punt i final, amb el desig exprés que l'estudi i la discussió segueixin. Torna a insistir en els arguments que l'han empès a proposar Pere Miquel Carbonell com a autor de les *Regles*: els de caràcter filològic (unitat d'autor, de temps, d'estil, text original [no copiat] i desordenat, amb un ordre arbitrari i amb concatenacions contingents), els de caràcter sociolingüístic (consciència de la unitat de la llengua) i els de caràcter històricocultural (el concepte de llengua culta segons els cànons humanistes). Hi afegeix tres nòtules: una sobre l'accepció de persones, per tal que els prejudicis subjectius sobre un determinat autor no entelin l'objectivitat d'una recerca; la segona és sobre la unitat de la llengua i la plausibilitat de l'eix València/Barcelona; la terça és sobre el contingut temàtic i el nivell lingüístic, amb una rectificació, suggerida per Germà Colon. Al capdavant ve el comiat final. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.407]

Enrique BENAVENT, *Jaime Pérez de Valencia y la doctrina de la doble justicia de Seripando*, dins «*Actas del X. Simposio de teología histórica*», Valencia, Facultad de Teología, 2000, 139-153.

L'autor analitza els comentaris als salms 1, 45 i 118 de Jaume Peres i arriba a la conclusió que el fet que ambdós teòlegs compartissin la doctrina de sant Agustí d'Hipona no permet d'afirmar que la doctrina de Seripando de la doble justificació (la íntima del cor [catòlica] i la imputada des de fora [luterana]) sigui un desplaçament de la doctrina de Jaume Peres. — J. P. E. [21.408]

Ma. Nieves MUNSURI ROSADO, *La aportación de los clérigos valencianos del siglo XV a la poesía en la Corona de Aragón*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1807-1824.

Presentat el tema, són resumides les biografies de Lluís de Castellví, Jordi Centelles, Benat Fenollar, Jaume Ferrer, Johan Garcia, Johan (Romeu) Llançol, Arnau March, Jacme Martí, Johan Nájera, Johan Pere (Pedro), Johan Serra i Johan Vidal (1808-1812); la majoria era d'origen noble i més de la majoria eren preveres (1818-1814); gairebé la meitat posseïa un sol benefici i altres tants eren canonges amb algun altre càrrec (1814-1816); entre el 1440 i el 1499, València celebrà deu certàmens poètics, la meitat a llaor de la Puríssima (1816-1817), dels quals s'han conservats texts des del de 1474, on participaren cinc dels esmentats, en *Llaors de la Verge Maria* (1817-1820). Les dades documentals procedeixen de València, ARV *Mestre racional*, de l'ADV, *Col·lacions de beneficis*, i de l'AMV, *Lletres missives*. — J. P. E. [21.409]

Alvaro RUGGERI, *Alessandro VI Borgia con ampi ragguagli sulla vita di Lucrezia docile strumento e vittima di disegni politici del padre e del fratello Cesare*, Roma, Bardi editore 2003, 280 pp.

L'autor precisa així les seves intencions: «riproporre le vicende tirrene, la politica e la figura morale di Alessandro VI in maniera distaccata e quanto più possibile asettica, evitando appologie e stroncature faziose» (12), i així ens ofereix una narració divulgativa, ben fonamentada en el diari de Burckard i en d'altra documentació, com són les lletres missives dels mateixos Borja o les informacions dels representants de les senyories italianes o dels estats europeus, que de vegades transcriu senceres, com succeeix en la narració de la solemnitat de coronació d'Alexandre VI (64-66). I així repassem els moments més importants de la biografia d'Alexandre VI des del moment que esdevingué personatge públic, com *La discesa di Carlo VIII in Italia* (85), *La Lega Santa contro la Francia. La disastrosa alluvione del Tevere del 1495* (95), *L'assassinio del Duca di Gandia* (107), *Alessandro VI si avvicina alla Francia. L'uccisione del duca Alfonso* (141). Són transcrites set lletres autògrafes de Lucrècia Borja, una de Roderic i una d'Adriana Milà (265-276). — J. P. E. [21.410]

Juan Francisco PARDO MELERO, *Cultura de la guerra y cultura de la defensa en la Europa del Renacimiento: Joan de Cervelló (1496-1551)*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 19-43.

Les fonts per a la reconstrucció del personatge són les històries específiques de fets de guerra, com les batalles de Pavia o el setge de Perpinyà, en particular les dels historiadors valencians (Beuter, Viciàna, Escolano) i sobretot els memorials familiars que galejaven els mèrits familiars del passat per a obtenir favors reials presents, conservats a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; a València, *Batllia i Reial Audiència. Processos de Madrid*; i encara a Toledo, AHN, *Nobleza. Fernán Núñez*. Les gestes de la batalla de Pavia i de la defensa de Perpinyà i la conseqüent gratitud de l'emperador Carles són ací recordades (22-29), també els treballs i projectes per a la defensa de les marines valencianes, amb la construcció de la Torre del Rei a Orpesa, que li valgueren el senyoriu d'aquesta vila (30-37). La reconstrucció de la Casa de la Dressana, a València, havia de servir a la representativitat de la família en el clos de les altes esferes (38-40). Hi ha bibliografia (42-43). — J. P. E. [21.411]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona: el llibre de memòries de Bernat Puigcarbó de Muntanyola (s. XVI-XVII), el llibre de notes de Francesc Joan Lleopart de*

Vilalleons (s. XVII-XVIII) i els llibres de comptes i notes dels hereus Quatrecazes de Pruit (1686-1812) (Monografies, 25), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 2005, 258 pp.

La part més important del present volum són els texts escrits per uns pagesos [segurament ,pagesos grassos'] dels segles XVI-XVIII que tenen l'al·licient de fer-nos assistir a la repercussió en aquells homes d'Osona d'esdeveniments realment importants; el més personal i local és el de Bernat Puigcarbó, també quan reporta episodis de bandolers, en particular d'En Trucafort i d'En Tallaferró; també resumeix el seu viatge a Sant Jaume de Galícia el 1593. Dels altres, l'editor n'ha donada alguna mostra d'allò més personal i ha transcrit del segon les anotacions sobre esdeveniments de mitjan segle XVII com la Guerra dels Segadors i la primera de les invasions franceses, del 1678; del darrer (que són en realitat tres, de generacions successives, del 1686 ençà), amb un episodi que degué restar gravat amb foc en el record de la família: el veure's trets de casa pels francesos el 1710; no cal dir que els més ben representats són els records dels primers decennis del segle XVIII: la nova dinastia i el nou rei, la guerra a Catalunya amb el final del 1714 i la caiguda de Barcelona i les seves conseqüències en particular al Collsacabra, com la incautació de totes les armes per part dels vencedors borbònics. — J. P. E. [21.412

Juan Alfredo OBARRIO MORENO, *La recepció del beneficium inventarii en les fonts i en la doctrina catalana*, dins «Revista de Dret Històric Català», 5 (2005 [2006]), 61-97.

L'autor, en començar, qualifica així aquestes pàgines: «intent de donar una primera aproximació a la imbricació que la institució del ,beneficium inventarii' va tenir en la tradició romanística»; i així trobem successivament la doctrina del Dret Romà (62-67), la de la *Lex Visigothorum* (68-70), i de fonts altomedievales (70-74), i baixmedievales, on ja trobem referència als *Costums de Tortosa*, a les *Constitucions de Catalunya* i als *Furs de València* (75-80); i finalment la de la cultura jurídica catalana moderna, on és exposada la resposta de Nicolau Bas i Galceran, Jaume Càncer, Josep Comes, Pere J. Perera i Blasco, Cristòfor Crespi de Valldaura, Tomàs Mieres, Vicent Gibert, Joan P. Fontanella, entorn els següents temes: «Quid sit inventarium, quae personae inventarium facere teneantur, quae personae sint citandae, a quo tempore debeat inventarium inchoari et intra quod tempus finiri, quae res sint describendae in inventario, qua forma fieri debeat, quae utilitates resultant ex confectione inventarii, quae poenae contra haeredem qui non confecerit inventarium» (80-97). — J. P. E. [21.413

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Una lluita per un mercat: catalans, algueresos i genovesos i el corall de Sardenya a la primeria del segle XVI*, dins *Corona i entorn*, 309-362.

Ja en la segona meitat del segle XIV Pere III promulgà mesures protectores a favor d'algueresos i catalans per a la pesca i comercialització del corall, però fou sobretot en els darrers decennis del segle XV i els dos primers del XVI quan la lluita fou forta (310-312). Basada en la «ingent riquesa documental i d'informació» conservada a l'ACA, *Generalitat*, l'autora recorda que les primeres notícies sobre la competitivitat són del 1466 i que aquesta s'endurí el 1475, coincidint amb la troballa de nous bancs a Còrsega, i així la cort de Barcelona del 1481 prohibí als no vassalls la pesca del corall en les mars de la corona (318); tres anys després, l'Alguer en demanava mitigació defensant el seu dret a corallar, però el 1491 Barcelona insistia a fer aplicar la constitució del 1481 perquè el corall era bàsic per al comerç català (321); el 1509 hi tornava, perquè les autoritats de l'Alguer jugaven a favor de Gènova, i mogueu totes les influències davant Ferran II Trastámara a fi que tota la pesca del corall s'encaminés a Catalunya (327-332); s'encengué gran polèmica entre Barcelona i l'Alguer (332-354), que el 1514 obstaculitzà la campanya corallera dels catalans (355-360). Caldria estudiar les raons de fons. — J. P. E. [21.414

Montserrat DURAN I PUJOL, Gaspar FELIU I MONTFORT, *El comerç català amb l'illa de Rodas als primers anys del segle XVI*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1217-1232.

Quan la pressió sarraïna obligà l'Orde de Sant Joan de Jerusalem a deixar Xipre, els Hospitalers s'hagueren d'ubicar a Rodes. Objectiu dels autors: «examinar els negocis de Francesc Ferrer i de l'Orde a través de la primera part del llibre Major, núm. 837», primer dels comptables del fons d'ACA, *Sant Joan de Jerusalem*. Es fixa en primer lloc en les relacions amb l'illa de Rodes, que eren unidireccionals de Catalunya a Rodes i consistien principalment en productes tèxtils de natura diversa, exposats amb més detall en les pàgines 1218-1224; després també presenta les relacions econòmiques, en certs moments més importants que el tràfec comercial, normalment per mitjà de lletres de canvi, en general girades a través de la Taula de la Ciutat, amb particular atenció als mecanismes de circulació monetària (1425-1428). — J. P. E. [21.415]

Àngel CASALS, *Frontera, guerra, jurisdicció i plet: la Capitania General durant la primera meitat del segle XVI*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 153-165.

Amb poques excepcions, els autors han considerat que eren idèntics els càrrecs i títols de Capità General i de Virrei o Lloctinent, punt que l'autor vol veure més de prop en la documentació del segle XVI/I, de Simancas, AG, *Estado i Guerra i Marina*; i de Barcelona, ACA, *Generalitat i Canc., reg.*. Les *Constitucions de Catalunya* tenien un buit en tema de guerra, totalment en mans del rei, i propicià el nomenament directe pel Consejo de Guerra de responsables generals de situacions bèl·liques des del 1524, el 1529 (Consell de Guerra dels comtats de Rosselló i Cerdanya) i 1531 (Consell de Guerra de Principat i Comtats); el 1543, era el virrei el Consejo de Guerra «de los dichos Principado y Condados» (159); això no obstant, els alcaïds dels castells (p. e., el de Salses) consideraven en seu càrrec com si fos baronia independent, tant envers les estructures militars reials com envers les autoritats de Catalunya, situació que afectava d'altres afers com el contraban o l'ordre públic (162-163). El buit legal s'omplia poc a poc amb costums immemorials que afavorien les pretensions del poder reial i dels seus delegats, els capitans generals (163-164). — J. P. E. [21.416]

Aldo SARI, *L'architettura militare in Sardegna in età spagnola*, dins «Sacer. Note su antichità e storia di Sardegna», 12 (2005), 23-64.

Des dels darrers decennis del XV, els reis estaven convençuts de la necessitat de reforçar les fortificacions de la Sardenya i també el Parlament sard se n'ocupà, tal com documenten els arxius de l'Alguer, Arxiu Històric Comunal; de Càller, Archivio di Stato, *Antico Archivio Regio*; i de Simancas, AG, *Guerra moderna*; i les corresponents actes de corts sardes de mitjan segle XVI; aquestes informacions permeten de resseguir l'estat penós de les fortificacions i els projectes de reconstruir les velles i de construir-ne de noves. Quant a l'Alguer, «les torres e muralla són bona part... en total ruïna» (24); s'anà construïnt tota una línia de torres de defensa (27, 29-30, 36-38) fins al decenni del 1570 (41), i la ciutat demanava que s'acabessin els baluards (44, 47); el segle XVII completaria les defenses de la costa, però sense defensors (51-53). — J. P. E. [21.417]

Jaume BOVER, *L'epitafi del sepulcre del cardenal Francisco Ximénez de Cisneros, de Nicolau de Pax*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 287-288.

El dit epitafi, escrit el 1517 o poc després, mai no fou gravat, però ha deixat rastre bibliogràfic, ací resseguit des del 1673, en què fou publicat en traducció castellana per Pedro Fernández del Pulgar, traducció ací reproduïda (288), perquè «és desconeguda a Mallorca» (287). — J. P. E. [21.418]

Margalida BERNAT I ROCA, *Dones i revolta. La presència femenina a les Germanies (Mallorca, 1521-1523)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 71-94.

Objectiu: «entrellucar almanco l'ombra d'unes dones amb paper actiu i destacat en aquella explosió». No havent-se conservat cap de les exposicions dels vençuts, les dels vencedors són les fonts úniques; tampoc no n'ha restat memòria popular. L'autora es basa en les *Informacions judicials...* publicades el 1896 per Josep M. Quadrado, on, entre els 5.134 agermanats confirmats per documents, 122 eren dones, diversament qualificades (74-75), denunciades per formes diverses de col·laboració amb la Germania (75-76). Hi havia hagut avalots a Mallorca en temps anteriors, però la novetat de la Germania era el fet que el malestar no es limitava a la Part Forana, ens sorgia de Ciutat i de la menestralia, que en portava el protagonisme, també les dones, dinou de les qualseren qualificades de ,sermonadores'; almenys cinc pronosticaven la vinguda de l'Esperit Sant i del seu regnat, que castigaria els opressors i premiaria els oprimits -la fe d'En Colom- (80-81); tot acabà concentrant-se en la figura de l'Encobert, que substituïria Carles I, i sintetitzant-se en el *Llibre de l'Encobert* (83-84). També les dones ,mascarades' foren perseguides pels agermanats (85-86). En la repressió contra aquests, «unes poques dones també varen ésser executades» (87) i totes sofriren enormes vexacions pecuniàries. Hi ha quadre sinòptic de totes i cada una, completada amb qualque indicació personal de la seva relació amb la Germania, tant de Ciutat (88-90), com de pobles de la Part Forana (90-93). — J. P. E. [21.419]

Pablo PÉREZ GARCÍA, *El Reino de Valencia como territorio abierto: el milenarismo agermanado y postagermanado*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1741-1754.

Amb la publicació d'*Epígonos del Encubertismo...* del 2000 [cf. «ATCA», XXIII-XXIV (2004-2005), 568-570], l'autor hauria demostrat que ,Encubertisme' no és pas sinònim de ,Germania' i que així aquell nou procés del 1541 obligava a revisar les conclusions que es basaven en la publicació dels processos dels anys 1522 i 1525-1526, ja publicats el 1890 (1744-1745); l'autor arriba a la formulació següent: «El ,encubertismo' presenta todos los rasgos formales de un movimiento de naturaleza sectaria, probablemente nacido al socaire del llamado ,franciscanismo apocalíptico' en la Castilla comunera (o postcomunera), exportado después a la Valencia agermanada» (1749). — J. P. E. [21.420]

Xavier ANDREU MIRALLES, Josep Ramon SEGARRA ESTARELLES, *Representacions de l'Encobert. La Germania valenciana i la nació liberal en el segle XIX*, dins «Saitabi. Revista de la facultat de geografia i història», 56 (2006), 17-37.

Els fets de les Germanies (1519-1522) i en particular la figura de l'Encobert han estat utilitzats en cada moment per a potenciar els propis objectius del segle XIX, ja sigui per a assegurar les conquestes liberals, ja per a subratllar la vigència de la regió valenciana (18). Els dos objectius es concreten en la peça de teatre d'Antoni García Gutiérrez, *El Encubierto de Valencia*, del 1840 i en la novel·la de Vicent Boix, del mateix títol del 1852 (19-20): la primera exalta la decisió del poble ,español' a defensar els seus valors hereditaris de laboriositat, justícia i llibertat contra el de les minories aristocratitzants portades per la nova monarquia dels Habsburg (21-26); en línia idèntica quant a la defensa del liberalisme, Boix presenta el seu Encobert com a personificació de la història valenciana que defensava les pròpies llibertats garantides pels *Furs* (27-33). La generació posterior (Teodor Llorente, Constantí Llombart) modificaria el planteig d'aquest introduint la llengua en el lloc principal; però els historiadors objectius de la generació de Roc Chabàs, desmitificaren els esdeveniments i els col·locaren en el lloc que els pertocava (33-35). Hi ha bibliografia (36-37). — J. P. E. [21.421]

Jacqueline GUIRAL-HADZIOSSIF, *Les pérégrinations d'Hercule dans l'Espagne des Austrias*, dins *Minorités juives*, 469-481.

Sota la direcció intel·lectual del falsari Annio da Viterbo, Alexandre VI encarregà a Bernardino di Betto (Pinturicchio) la decoració de les cambres dels Borja al Vaticà, representant-los com a descendents d'Isis i d'Osiris a través del bou Apis i d'Hèrcules, i així els membres d'aquella família substitueixen els sants en aquella pintura; d'Alexandre VI a Ferran II Trastámara només hi havia un pas i Annio s'empescà els deu successors de Tubal, reis d'Hispania, i l'onzè, Hèrcules (470-472). Ja abans d'Alexandre VI, Joan de Margarit en el *Paralipomenon Hispaniae*, recordava una línia heroica alternativa, la d'Hesperus i Atles, exposada pels autors grecs i llatins, en els quals també s'informà Pere Miquel Carbonell; Ferran i Isabel, però, es decantaren per Annio, i així l'Hèrcules de Tebes substituï l'Egipci i esdevingué fundador de les ciutats de la Península Ibèrica, catalanes incloses (477). Antoni Beuter s'hi associà (477-478), també, sense renunciar totalment a la crítica, Francisco Diago (479-480). Les darreres referències es troben en la visita de Don Quijote a Barcelona (480-481). — J. P. E. [21.422]

Ernest BELENGUER, *Una aproximación a la Cataluña de Carlos V*, dins «Archivio Storico per le Province Napoletane», CXIX (2001 [2003]), 371-403.

L'autor s'encara amb els aspectes econòmics i també amb els polítics: l'emperador heretava de Ferran II l'atenció a les condicions tant agràries dels anys postremences, com urbanes d'alguns efectes del 'redreç', com, per exemple, el fet que entre el 1502 i 1530 el comerç saltà de 133.500 lliures catalanes a 192.500, empena que augmentava en temps de pau (371-381). Però el pacte de l'emperador amb els Doria de Gènova, favorable a aquesta ciutat, tingué efectes negatius per a Catalunya, contra els quals s'alçaren protestes en corts diverses (382-383); seguidament ens passen davant els ulls l'acaparament per Gènova del comerç del 'drap', de l'obratge del corall i fins i tot de les seues episcopals i de les quantitats de la Generalitat, encaminades per l'emperador a pagar deutes als Doria; l'únic sector afavorit eren les dressanes per a la construcció de galeres militars, no pas mercantils ni tan sols defensores de les costes (383-386); Castella i el mercat americà fou l'únic recurs i encara allí Barcelona i Perpinyà es feien la competència; el 1552, Castella dificultava l'entrada de teixits (387-391) [i a partir d'ací sortim del temps de l'emperador i entrem en el següent i en el de les interpretacions historiogràfiques]. — J. P. E. [21.423]

Arturo LLIN CHÁFER, *Juan Bta. Agnesio, un testigo excepcional en los orígenes de la Universidad de Valencia*, dins «Actas del X. Simposio de teología histórica», València, Facultat de Teologia, 2000, 207-262.

Emmarcada en els inicis del 'Studi General' de València la figura i obra escrita de Joan Bta. Agnès, l'autor en subratlla les relacions amb els capdavaners de la cultura contemporània (Erasme, Vives), amb els mestres de l'Estudi i amb capdavaners de la Companyia de Jesús (Jeroni Domènec, Francesc de Borja). — J. P. E. [21.424]

Joan YEGUAS GASSÓ, *Giovanni da Nola e la tomba del viceré Ramon de Cardona. Il trasferimento da Napoli a Bellpuig e i legami con la scultura in Catalogna*, dins «Napoli Nobilissima», Quinta serie VI (2005), 3-20.

L'encàrrec d'aquella tomba a Giovanni Marigliano (Giovanni da Nola) hauria posat una frontera en l'obra del dit escultor entre l'abans i el després, entre d'altres raons perquè abans només hauria treballat amb fusta i a partir d'aleshores ho faria amb marbre. A Nàpols es perdé la seva memòria fins que reaparegué en un document el 1923. Recordats els contratemps soferts pel sarcòfag als segles XIX i XX, l'autor resumeix els treballs de construcció entre el 1522 i el

1530 (6) amb excel·lent domini de la tècnica però amb una certa pobresa d'idees. El transport de les peces del sepulcre per mar de Nàpols a Salou i d'ací per terra a Bellpuig, és conegut amb tot detall tant d'etapes del trajecte com de bastaixos i sous pagats, pel quadern de *Rendes de la Baronia de Bellpuig*, conservat a Cervera, AHC, *Bellpuig*, ací transcrit (15-17), com també ho són l'acta de la sepultura i l'examen de l'obra ja muntada, pels escultors Damià Forment i Martí Díaz de Liatzasolo (17-18). [La part d'història artística no entra en aquest anuari]. Hi ha croquis del camí Salou-Bellpuig (9) i dotze fotografies. — J. P. E. [21.425]

J. L. VIVES, *De officio mariti. Introduction, Critical Edition, Translation and Notes*. Edited by Charles FANTAZZI (Selected Works of J. L. Vives, VIII), Leiden-Boston 2006, XXVI i 242 pp.

L'èxit del *De institutione feminae christianae* posà Joan Lluís Vives pràcticament en la necessitat de completar-lo amb aquest *De officio mariti*, que ja en les primeres edicions fou publicat juntament amb el títol anterior; de fet, però, no era una obra paral·lela, ans d'acord amb el títol, era dedicada al marit, que només és tal per la muller, i per això una gran part d'aquest llibre segon continua parlant de la dona, ara en tant que muller, fins que el darrer títol s'anomena *De uxore natu grandiore* (228-232). La introducció (IX-XXIII) resumeix les dades sobre l'origen del llibre, les idees dels capítols, les modificacions introduïdes pel mateix Vives en les successives edicions i la descripció d'aquestes abans de donar la 'ratio editionis'. Les pàgines XVIII-XIX presenten les edicions dels segles XVI i XVII, tres de les quals (les del 1529, 1538 i 1540), haurien estat realitzades sota el control de l'autor. A base d'aquestes, l'editor ha procurat donar un text correcte i fidel a l'original, en el qual el lector d'ara pot trobar una descripció de la convivència matrimonial, farcida de saviesa clàssica i cristiana tradicional. De més a més, ha estat traduït a l'anglès, disposat en pàgines senars confrontades amb el text llatí; la pàgina del text és completada amb indicació de referències i amb notes crítiques; la pàgina anglesa és enriquida amb notes complementàries. Hi ha taules d'antropònims i de citacions (235-237 i 238-240). — J. P. E. [21.426]

Josep SOLERVICENS, *Fiction et argumentation dans les dialogues de la Renaissance de Vives, Despuig et Milán*, dins *El diálogo renacentista en la península ibérica / Der Renaissancedialog auf der iberischen Halbinsel*, herausgegeben von Roger FRIEDLEIN (Text und Kontext, Bd. 23), Stuttgart, Franz Steiner Verlag 2005, 144 pp.

L'autor subratlla en els diàlegs d'aquests tres literats la multiplicitat d'estratègies argumentatives. El *Sapiens* de Joan Lluís Vives (1514) se serveix del diàleg com a camí d'arribar a la veritat i alhora criticar els mètodes escolàstics; el *De Europae dissidiis et bello turcico* amb el diàleg descobreix les mancances culpables d'Europa davant el perill turc. En els *Colloquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig, tres interlocutors analitzen la situació sociopolítica contemporània, any 1557. Lluís Millà a *El Cortesano* crea una ficció per a la qual serveix més la fabulació poètica que l'argumentació. L'autor dona una llista dels diàlegs escrits a Catalunya i a València entre el 1471, de Joan Roís de Corella, i el 1592, de Marc Antoni Camós. — J. P. E. [21.427]

Juana HIDALGO OGÁYAR, *Doña Mencía de Mendoza y su residencia en el castillo de Jadraque*, dins «Archivo Español de Arte», LXXVIII (2005), 184-190.

Juana HIDALGO OGÁYAR, *Libro de Horas de Dª Mencía de Mendoza. Original conservado en el Instituto Valencia de D. Juan de Madrid* (Scriptorium), Madrid, Testamento Compañía Editorial 2002, 117 pp.

La que, pel seu casament amb Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, tants anys seria virreina de València, havia nascut al castell de Jadraque el 1508, filla del marquès de Cenete; passà la

infància i joventut allí i a Aiora, fins que, casada amb el comte de Nassau, s'estaria als Països Baixos. Amb motiu dels desplaçaments foren açats inventaris, conservats en l'Arxiu del Palau Requesens, ara a Sant Cugat del Vallès, Centre Borja, lligall 122/20; del primer, posterior al matrimoni, són extractades nombre de dades sobre objectes de valor i obres d'art, lliurades a l'alcaid del castell esmentat.

El *Llibre d'Hores* hauria estat copiat i il·luminat durant l'estada als Països Baixos, amb l'assessorament de Joan Lluís Vives. — J. P. E. [21.428-21.429]

Joan Lluís VIVES, *Tratado de socorro de los pobres (De subventione pauperum)*. Traducció de Bernardo PÉREZ DE CHINCHÓN. Edició de Joaquim PARELLADA (Humaniora, 2), València, Pre-textos 2006, 294 pp.

Encara que toledà, aquell traductor dels decenniis centrals de la primera meitat del s. XVI, era persona de confiança dels ducs de Gandia, degà de llur col·legiata i traductor d'alguns dels llibres d'Erasmus, entre els quals hi havia el *De subventione pauperum*, ara finalment publicat perquè l'editor, Joaquim Parellada, tingué la sort de trobar-lo i d'identificar-lo a València, BM, *Fons Serrano Morales*; el manuscrit, autògraf i únic, ha presentat dificultats de transcripció, finalment i feliçment superades. — J. P. E. [21.430]

María COZAR, *Pico, le courtisan valencien: un manifeste (du) burlesque dans El cortesano de Luís Millán*, dins *Écriture, pouvoir et société en Espagne aux XVIe et XVIIe siècles*. Hommage à Agustín Redondo. Coordinateur Pierre CIVIL (Travaux du Centre de recherche sur l'Espagne des XVIe et XVIIe siècles, XVII), París, Publications de la Sorbonne 2001, 293-307.

Títol només conegut per referència. A la qual s'ha d'afegir que la primera de les col·laboracions d'aquest volum, de Pierre Civil, *Les martyrs de la foi dans l'Espagne de la Contre-Réforme* (25-36), dona a conèixer un fulletó anònim publicat a Còrdova el 1577, que finalitzava *Con un milagro que Nuestra Señora de Montserrat hizo con un clérigo de missa*. — J. P. E. [21.431-21.432]

Helena RAUSELL GUILLOT, *Las Annotaciones decem in Sacram Scripturam de Pedro Antonio Beuter: un manual de teología del siglo XVI*, dins «Actas del X Simposio de Teología Histórica», València, Facultat de Teologia 2000, 217-225.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [21.433]

Helena RAUSELL GUILLOT, *Cosme Damián Çavall, un humanista en el Estudi General de Valencia*, dins «Estudis», 24 (1998), 63-78.

Helena RAUSELL GUILLOT, *La buella de Erasmo de Rotterdam en un discurso valenciano del siglo XVI*, dins «Estudis», 25 (1999), 25-37.

Helena RAUSELL GUILLOT, *Un texto escolar del siglo XVI: el epitome de Francisco Decio al De duplici copia verborum ac rerum de Erasmo de Rotterdam*, dins «Estudis», 28 (2002), 471-482.

Helena RAUSELL GUILLOT, *Oratoria y clasicismo: Un discurso valenciano del siglo XVI en sus fuentes clásicas*, dins *Señores y señoríos*, 439-457.

L'autora va oferint al públic els resultats de la seva dedicació als erasmistes de l'Estudi de València en la primera meitat del segle XVI, i en particular a l'oriolà Cosme Damià Çavall, ja catedràtic d'oratoría, en concret a la seva *Oratio parenetica de optimo statu reipublicae constituendo*, lliçó inaugural del curs 1531-1532 a l'esmentat estudi. L'autora subratlla que el discurs no sols fou una demostració del seu domini del llatí, ans també un exercici de crítica, exhortació i defensa dels ideals de l'humanisme cristià, entre ells el de la 'copia/abundància' del discurs, en el sentit que l'ensenyament sobreix enllà de les paraules (441-442). Com els seus mestres

immediats (Erasmus, Vives, Budé i abans d'aquests, Petrarca), insisteix en la importància d'iniciar l'ensenyament 'a pueris' (443-444). Quant a les fonts clàssiques, aquestes pàgines repassen les obres dels literats clàssics, Ciceró, Sèneca i Plutarc sobretot, i dels poetes Lucreci, Horaci, Virgili i Marcial (451-454) i encara els dos Plinis (455) i els grans noms cristians (456-457). — J. P. E. [21.434-21.435-21.436-21.437]

Juan Francisco PARDO MOLERO, *Imágenes indirectas. La Cristiandad y el Islam en los interrogatorios a cautivos*, dins «Saitabi. Revista de la Facultad de Geografía i Història», 55 (2005), 45-58.

Resum de les declaracions de Pedro de Vergara, antic captiu, conservades a Simancas, AG, *Estado, Razón del dicho e deposición de Pedro de Vergara*, del 20 III 1536, on hi ha dues referències al saqueig de Menorca per corsaris turcs el 1535 (49 i 54) i una a un estol corsari que afectà la Vila-joiosa el 1538 (49-50). — J. P. E. [21.438]

Lilith LEE, *Las Silvas de Juan Lorenzo Palmireno*, dins «Revista de Literatura», LXVIII (2006), 447-469.

„Sylva’ és una selva o bosc on els arbres creixien per ells mateixos i s’aplica a informacions o ensenyaments esparsos; quatre són les de Palmireno: *Silva de vocablos de escribir...*, *Silva de vocablos y frases de moneda, medidas, comprar y vender...*, *Silva rhetorum apophthegmata complectens* i *Silva de cosas de pescar y nombres, o vocablos que tocan a los peces*; dels dos primers hi ha edicions fetes a València o a Barcelona (451-456). «Las ‚silvas’ están claramente marcadas por su desorden» (457), tal com ja exposaven els clàssics (entre els quals destaca Sant Climent d’Alexandria: 462), que hi veuen una varietat de temes com veuen en una pintura varietat de colors; i l’autor mateix dóna a entendre que la multiplicitat dels seus *Stromata* és paral·lela i reflex de la multiplicitat de la naturalesa, contemplada directament, passejant per la platja, tant en la mar com en una terra ufanosa com la de València (466-467). — J. P. E. [21.439]

Manuel F. FERRER ROMAGUERA, *Las doctrinas y la práctica mercantil sobre los cambios en la Valencia foral moderna*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 939-956.

Aquestes pàgines presenten un repàs de la doctrina de teòlegs i moralistes valencians del segle XVI i començaments del XVII sobre les condicions ètiques (és a dir, de justícia) dels canvis de moneda: Joan Llorenç de Salaia, Josep Anglès, Francesc Garcia, Miquel Bartomeu Saló, Vicent Justinià Antist, i Joan Gil Trullenç (940-945), amb particular atenció el punt de si era lícit de carregar interessos damunt les lletres de plaça a plaça (945-948) i les lletres endosables (848-849). La doctrina passà a llei en la *Reial Pragmàtica ab la qual la magestat del rei don Felip... reforma los cambis...*, ordena y mana la forma en què de buy avant se han de fer, de València 1616, que, però, tindria poca durada, car el 1634 era suprimida la *Taula de canvis* (947). — J. P. E. [21.440]

Josep MARTÍ FERRANDO, *Els virreis de la Corona d’Aragó davant l’enemic exterior al regnat de Carles V*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 467-487.

Anàlisi de les missives dels virreis contemporanis, conservades a Simancas, AG, *Estado*, en allò que toca la coordinació entre ells a l’interior de la corona catalanoaragonesa, començant per la defensa de la terra, tema que fou problemàtic per al virrei de Catalunya en la defensa del Rosselló car es trobà amb un doble, el duc d’Alba, nomenat ‚capitán general de toda la gente de guerra’ (468); al final el rei confirmà la responsabilitat del virrei (469). Els virreis es comunicaven les informacions sobre perills d’atac per mar del temut Barbarossa, com les anteriors a l’atac contra Maó; també n’arribaven dels virreis d’Itàlia (473-475). Els perills de les Balears

eren constantment un punt d'atenció per als virreis tant de Catalunya com de València (477-480). Les darreres pàgines informen de les comunicacions escrites sobre les obres de defensa de totes les costes mediterrànies (481-483). — J. P. E. [21.441]

Luis MARTÍNEZ-FALERO, *La teoría gramatical de Antonio Llull: las Instituciones absolutissimae in Grammaticam Latinam (1549)*, dins «Revista de Filología Española», LXXXVI (2006), 315-338.

L'article analitza les doctrines gramaticals d'Antoni Llull, ortodoxament aristotèlic amb alguna pinzellada d'Erasme de Rotterdam; restablerta la paternitat del llibre (ha passat per anònim o ha estat atribuït a d'altres), l'autor repassa la definició de gramàtica (318) i la seva distribució en parts, la primera de les quals és dedicada a l'ortografia (320), seguida de l'etimologia, la sintaxi, inspirada en Thomas Linacre (323-327, amb les definicions de les figures de construcció: 327-330), i la prosòdia, que desemboca en la mètrica (331-334). En el *De oratione*, la seva aportació personal a la teoria del discurs hauria estat «la teoria del ,afato'» (336), d'herència familiar lul·liana (336-337 [cf. «ATCA», II (1983), 23-121]), exposada per l'autor en el seu *Platonismo y discurso: Antonio Lulio y el concepto de ,afato'*, dins «Revista de Literatura», LX (1998), 349-367. — J. P. E. [21.442- 21.443]

Francisco PONS FUSTER, *El secretario real Juan Francisco de Villasempliz: tratamiento, inventario y subasta de sus bienes en Gandia en 1548*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 75-105.

Els darrers mesos del 1520 i els primers del 1521, l'emperador Carles encarregà aquell secretari d'intentar una darrera possibilitat de concòrdia amb els agermanats, i fracassà (75-79); aquell personatge féu testament i morí a Gandia el 1548, on també es conserva l'inventari i la subhasta dels béns (Gandia, Arxiu, *Fons Osuna*); la seva biografia fou paral·lela de la del futur s. Francesc de Borja i el fet d'haver traduït al castellà les *Collationes* de Joan Cassià ho confirma (78-85). Resumits testament, inventari i subhasta (86-96), els dos darrers són ací transcrits (96-105); els llibres (98-100) són significatius d'un secretari reial, que es féu sacerdot, llegia obres d'espiritualitat medieval, i arribà a alguna de Joan Lluís Vives; alguns foren venuts a l'encant i en consta la quantitat pagada, com són els tres sous per al de Vives; també fou venuda una *Theologia naturalis*, sense nom d'autor (104). — J. P. E. [21.444]

Compendio breve de ejercicios espirituales. Compuesto por un monje de Montserrat entre 1510 y 1555.

Edició preparada y presentada por Javier MELLONI (Clásicos de Espiritualidad, 29), Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos 2006, LXII i 178 pp.

Resum del *Exercitatorio de la vida espiritual* i del *Directorio de las horas canónicas* de Garcías Jiménez de Cisneros realitzat per un monjo de Montserrat anònim entorn el 1550, possiblement utilitzat per sant Ignasi de Loiola al monestir o a Manresa. La primera part és dedicada a una curta biografia de l'abat Cisneros i a les dues obres esmentades (XIX-XXV); el resum hauria estat obra del futur abat Pedro de Burgos, deixeble i successor de Cisneros (XXV-XXIX); segueixen pàgines dedicades a les edicions del *Compendio* en diverses llengües (ja des del 1520?) (XXX-XXXV) i a precisar allò que aquest ha rebut del *Ejercitatorio*, del *Directorio* o d'altres fonts, com Gerard de Zutphen o Sant Bonaventura, també d'allò que els *Ejercicios* de sant Ignasi de Loiola han pogut rebre del *Compendio* i en general de Montserrat (XXXVI-XLVIII), tot i que els *Ejercicios* són obra independent amb finalitat pròpia, la de manual per a qui ha de dirigir un exercitant, mentre el *Compendio* és l'espiritualitat medieval informant la ,Devotio moderna' (XLIX-LIII). Hi ha bibliografia (LVII-LXI). El cos del volum conté el text anotat del *Compendio*, que reproduïx el de l'edició de Barcelona 1555 (1-125) i és completat amb un vocabulari

escollit, on cada concepte és explicat amb les frases que li són dedicades en el text (127-161) i amb el repertori de les edicions en les diverses llengües (163-174). — J. P. E. [21.445]

Eduardo Javier ALONSO ROMO, *Dominicos peninsulares amigos de los jesuitas: gestos y textos*, dins «Archivo Dominicano», XXVII (2006), 117-142.

El primer apartat del present articles és dedicat als dominicans de la província d'Aragó (118-123); hi són recordats detalls de la relació amb els jesuïtes de fr. Joan Micó, sant Lluís Bertran i del solsoní bisbe d'Elna, Pere Màrtir Coma. — J. P. E. [21.446]

Félix SANTOLARIA, *Un ballazgo significativo: la Doctrina muy proveitosa... tirado do Espelho de bem viuer, de Pedro Domènech (Lisboa 1550). Un manual de formación para la infancia marginada y mestiza en Portugal y Brasil*, dins «Bulletin Hispanique», 108 (2006), 223-242.

L'únic exemplar d'aquella edició (i no se'n coneix d'altra ni d'altres) ha estat localitzat a les Açores, Ponta Delgada, Biblioteca Pública y Archivo, signatura JC/A AR.1 A/2 RES-13208. El volum imprès reconeix el deute envers l'*Espelho de bem viuer* (d'autor valencià?) i publica cap al final, ff. 15-59, uns *Avisos...* del mateix Pere Domènech (Domeneco), qualificat de «reytor dos 'pobres orfãos de Iesu'», que no són un catecisme, ans un conjunt de normes per al comportament correcte dels 'pobres orfes de Jesús', de Lisboa (233-234); semblen haver-hi coincidències textuais entre el llibre de Domènech i l'*Espejo de las obras del cristiano* de sant Francesc de Borja (237). La *Doctrina muy proveitosa...* acompanyà els 'pobres orfãos de Iesu' en llur primera expedició de Lisboa al Brasil el 7 de gener del 1550. El coneixement del llibre farà créixer la importància pedagògica de Pere Domènech (240-241). — J. P. E. [21.447]

Ernest ZARAGOZA I PASCUAL, *Actas de los capítulos generales de la Congregación de San Benito de Valladolid (s. XVI). III. 1553-1565*, dins «Studia Monastica», 48 (2006), 165-268; i IV, 1568-1586, *ibid.*, 325-427.

[Cf. «ATCA», XXVI (2007), 939, núm. 20.216]. En el capítol General del 1553, Montserrat fou representat pel procurador Bartomeu Garriga (167 i 174); al del 1555 sembla que no hi hagué representant; en el del 1556 ho fou per l'abat Diego de Lerma (180 i 183; cada tres anys, Montserrat ha d'enviar un estudiant al col·legi de Salamanca; i les ermites de Montserrat poden ésser ocupades per ermitans o per monjos, però tots han d'observar les constitucions del 1550: 184); durant la celebració del de 1559, a Montserrat no hi havia abat; i restava en suspens el tema si de els monjos que es feien ermitans tenien vot actiu i passiu (208 i 209-210, amb referència a Benet de Tocco); al de 1562 hi assistí l'abat Bartomeu Garriga (218), i que el tema dels ermitans segueixi igual com abans (221); al de 1565 hi assistiren Felipe de Santiago, abat de Montserrat (245 i 268), i Joan Casals, procurador de Sant Feliu de Guíxols (246); i fou confirmat que els ermitans no tenen vot ni veu en les eleccions del monestir (254).

Al del 1568, el procurador de Montserrat fou Pedro de Chaves (328 i 343); Bartomeu Garriga fou ensaculat per a l'elecció d'abat general, però no sortí (331-332); també fou decidit que S. Feliu de Guíxols fos representat en capítol general pel procurador de Montserrat (338); al del 1574, el capítol decidí sobre els mossos que havien d'acompanyar l'abat de Montserrat en els desplaçaments (362) i donà normes per a l'elecció del procurador de S. Feliu de Guíxols (367); al del 1577 el procurador de Montserrat fou Andrés de Entriago (372); el capítol decidí que el representant de S. Feliu de Guíxols en capítol general havia d'ésser d'aquell monestir (376); al del 1580, el procurador de Montserrat era Tomàs Moyo (Moxó?) (378, 384, 386, 370); el de S. Feliu de Guíxols, Rodrigo Gutiérrez, fou nomenat membre de la comissió comptable (379); al del 1583, el mateix abat de S. Feliu de Guíxols fou examinador dels poders (391-

393); el procurador de Montserrat fou Felipe de Santiago; era abat Andrés de Entriago (392 i 394): foren discutits afers d'ermitans i de donats de Montserrat (395-396) i algunes situacions particulars (396-397 i 403) i decidit que els monjos de Sant Feliu de Guíxols podien anar a la processó del Roser: fins i tot la universitat de la vila n'havia feta la petició (396-397); també fou tractada la malifeta d'un monjo castellà de Montserrat (404-405). En el capítol del 1586 fou tractat un rössec econòmic de Montserrat (419 i 425). — J. P. E. [21.448

Manuel CEREZO MAGÁN, *El mito clásico en la novela pastoril: Jorge de Montemayor y Gaspar Gil Polo*, dins «Faventia», 27 (2005), 101-119.

Fetes algunes reflexions sobre la novel·la i en concret sobre la del segle XVI, bàsicament de cavalleries, amb un sotsgènere 'pastoril', es fixa en la *Diana* de Jorge de Montemayor (106-107), i en la seva continuació pel notari valencià Gaspar Gil Polo, publicada a València el 1564 (107-108). Les pàgines 108-115 resumeixen o reporten fragments o frases significatius de Montemayor, i les 116-118 d'altres de Gil Polo. — J. P. E. [21.449

Carlos ALONSO, *Primer libro de profesiones del Convento de S. Agustín de Barcelona (1569-1598)*, dins «Analecta Augustiniana», LXVI (2003), 179-198.

Carlos ALONSO, *Segundo libro de profesiones del Convento de S. Agustín de Barcelona (1599-1617)*, dins «Analecta Augustiniana», LXVII (2004), 161-182.

La base d'ambdós títols es troba a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Monacals. Hisenda*, 710-711; el primer resumeix el *Liber professionum religiosorum monasterii S. P. N. Augustini Barcinonensis... inceptus 17 VII 1569*, i consisteix a sintetitzar seguint l'ordre cronològic de les cent vint-i-quatre professions l'acta corresponent amb el lloc d'origen, noms dels pares, acte de professió i testimonis (180-195); els resums d'actes són encara sintetitzats en taula final, també cronològica (196-198); el segon resumeix el *Libro de las profesiones hechas en el monasterio de N. P. S. Agustín de Barcelona... Començose el año del Señor de mill y quinientos noventa y nueve y acabó año 1617*. En aquest cas, les actes resumides són cent deu (164-181) i la taula final és per ordre alfabètic de cognoms (181-182). En algun cas, al marge de l'acte hom féu constar quelcom de la futura biografia de l'interessat, com l'haver estat provincial de l'orde. — J. P. E. [21.450-21.451

José SEGUÍ CANTOS, *El Patriarca Ribera y Felipe II: razones de una elección*, dins «Anales Valentinios», 63 (2006), 117-142.

José SEGUÍ CAMPOS, *El patriarca Ribera y las instituciones políticas valencianas*, dins «Estudios. Revista de Historia Moderna», 30 (2004), 241-257.

En un temps particularment mogut, els nomenaments reials de bisbes de València eren complicats, car ultra posseir les característiques normals, calia trobar un pretendent que donés garanties de fer tot el possible per a la integració dels musulmans conversos, tema en el qual s'esforçà tant com pogué l'arquebisbe Martín de Ayala, tot i que només s'estigué un any a València, 1565-1566 (105-108); resumida la trajectòria anterior (109-114), el 1568 era nomenat Juan de Ribera i actuà en tot d'acord amb la raó d'Estat i amb les directrius del papa i de la corona; d'acord amb la documentació dels arxius valencians (ARV, *Canc.*; AMV, *Lletres misives*; ACol·legi Patr. *Fons notar.*) i d'altres (Madrid, AHN, *Inquisición*, i Simancas, AG, *Estado*), per raó d'Estat passà de la integració a l'expulsió dels moriscs, per fidelitat a Trento insistí a celebrar sínodes diocesans i a practicar visita pastoral i fundà el seu Col·legi del Patriarca, cosa que comportà una major clericalització de la Universitat.

El títol segon comença exposant els majors problemes amb què es trobà Juan de Ribera en ésser nomenat arquebisbe de València, coneguts pels arxius valencians: ARV, AM, ACol·legi

Corpus Christi, ACatedral; per Madrid, AHN, *Inquisición*, i Simancas, AG, *Estado*: el principal hauria estat el dels moriscs, problema tant per a l'Estat (virulència dels atacs otomans que trobaven cinquena columna) com per a l'Església, complicat amb la intervenció de la Inquisición Española (104-108); l'encàrrec reial de 'visitar' la Universitat creà de seguida greus problemes i la posà més a mans de l'arquebisbe; el problema dels moriscs s'anà agreujant i les comissions d'estudi del tema dubtaven entre augmentar el control o decidir l'expulsió, que al final s'imposà amb satisfacció del patriarca (130-132). Al costat de la Universitat i en un ambient fortament espiritual sorgí el Col·legi del Corpus Christi per a la formació de la clerecia (115-120). Nomenat virrei, lluità fortament contra bandolers i altres formes de mala vida, p. e., el joc (125-128). — J. P. E. [21.452-21.453]

José M. MAESTRE MAESTRE, *Los humanistas como precursores de las actuales corrientes pedagógicas, entorno a Juan Lorenzo Palmireno*, dins «Alazet. Revista de Filología», 14 (2002 [2004]), 157-174.

Aragonès professor d'oratoría del 'Studi General' de València, el 1568 hi publicava *El estudioso de la aldea...*, on, recordant la pròpia infantesa, es contraposava a l'ús del fuet com a instrument pedagògic per a l'aprenentatge del llatí, encara acceptat per Antonio de Nebrija; i, seguint Quintil·lià, propugnava d'obrir l'interès de l'alumne, ni que fos amb jocs o endevinalles, i d'aplicar mètodes de memòria artificial, i indicava als alumnes certs ajuts pedagògics com el 'proverbiator', llibreta per a frases que cridaven l'atenció, o l'esforç a clarificar les *Pbrases Ciceronis obscuriores...*, de València 1572, que els clàssics anomenaven 'Progymnasmata' i els humanistes 'Hypotyposes', o la representació teatral. — J. P. E. [21.454]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Savonarola y la corriente de reforma entre los Dominicos de Valencia en el siglo XVI*, dins *La figura de Jerónimo Savonarola O.P. y su influencia en España y Europa*. «Actas del Congreso (Valencia, 22-26 Mayo 2000)», a cura de J. BENAVENT, I. RODRÍGUEZ, D. WEINSTEIN, Firenze, SISMEL-Edizioni del Galluzzo 2004, X.i 312 pp. Article només conegut per referència. — J. P. E. [21.455]

Miquel de Giginta, chanoine d'Elna / Miguel de Giginta, canónigo de Elna, Perpinyà, Les Estivales de Perpignan, 2003.

Títol només conegut per referència. [Hi ha qualque informació sobre el personatge en la notícia següent]. — J. P. E. [21.456]

Mercè COMAS, Eulàlia MIRALLES, *La imprenta a Perpinyà: Samsó Arbús*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 347-373.

Perpinyanès, format llibreter a Barcelona sota Claudi Bornat, tornà a Perpinyà el 1584, on fins al 1591 desplegà notable activitat editorial adreçada al potencial públic lector del Rosselló (359-360), a base dels autors del país, començant pel solsoní bisbe d'Elna, Pere Màrtir Coma, *Libret intitulat Directorium Curatorum* (349-351); seguí el *Tratado intitulado Cadena de Oro*, de Miquel Giginta i d'Oms, obra, com d'altres de seves, destinada a l'establiment d'Hospitalitats; les *Constitutiones Concilii Provincialis Tarraconensis*, del 1585; el *Thesaurus puerilis* d'Onofre Pou; dos tractats sobre la pesta, el del montpellerenc Antoni Girauld, escrit en català, i el de Lluís Fabra, *Discurs sobre la peste...* (353-354); Miquel Llot de Ribera també invocà els sants patrons perpinyanesos, en *Llibre primer (segon) dels miracles... del gloriós sanct Joan Baptista* (355-356); no mancaren títols de preceptiva literària de Martí Esteve (354-355); o de Llorenç Palmireno (559); o d'algun foraster (357-358); hi ha un clar equilibri entre les tres llengües,

llatí, català i castellà, en què l'opció respon a criteris de mercat (361-363) i en el cas del castellà «per su elegancia y con el imperio de su rey» (362). Segueix el catàleg de les edicions perpinyaneses de Samsó Arbús, amb indicació d'exemplars coneguts (364-370), i bibliografia (370-373). — J. P. E. [21.457]

Rodolfo GALDEANO CARRETERO, *Historiografía i iconografía: la sèrie icònica dels Comtes de Barcelona del Palau de la Generalitat de Catalunya (1587-1588)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 375-409.

Els darrers decennis del segle XVI el pintor italià Filippo Ariosto rebé l'encàrrec de pintar els comtes de Barcelona i reis catalans en la Sala Nova o Saló Daurat de la Generalitat de Catalunya, sèrie paral·lela del *Llibre de deliberacions de la Generalitat*, d'ACA, *Generalitat*; i de l'*Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona*, prèvia a l'edició de les *Constitucions de Catalunya* del 1588. Els darrers segles medievals s'havien succeït les versions dels reis Pere III el Cerimoniós i de Martí I l'Humà, sobre els Otger Cataló i els Nou barons, i dels humanistes, goticitzants (378-382), a manca d'una crònica oficial (383). Ariosto no es podia basar en una història sòlida i així l'inspirador de la sèrie fou Francesc Calça amb el seu *De Catalonia liber primus*, que s'associa a la tesi de l'autoalliberament del jou sarraí (385-388): hi hagué polèmica entorn els reis sarraïns substituïts per quatre de gots (389-92), que encengué un debat historiogràfic quan Ariosto els volgué introduir en la sèrie (392-396): aquesta arribà a quaranta-sis retrats, sis dels quals de reis gots; el possible pro-urgellisme no arribà a introduir en la sèrie el nét de Jaume d'Urgell, Pere, 'rei dels catalans' (396-398); Calça hi féu entrar el got Paulo contrincant del rei Wamba (398-403) i Pere Tomic el romà Bara (403-408). Darrere hi havia grans problemes historiogràfics vius en aquells moments. — J. P. E. [21.458]

Xavier SOLÀ COLOMER, *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals. els bisbats de Girona i de Vic (1587-1800)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006), 199-213.

L'exploració dels fons de *Visites pastorals* dels bisbats de Vic i de Girona, sortosament íntegres i ben conservats en els respectius arxius diocesans, i la consulta dels decrets tridentins, de les constitucions provincials tarraconenses i de les sinodals gironines i vigatanes, ha permès a l'autor de seguir amb detall la implantació lenta i progressiva, que no s'assoleix fins a mitjan segle XVIII i encara gràcies a la pressió borbònica, de les reformes del concili de Trento a les comarques anomenades la Muntanya en terminologia moderna. El fons documental al·ludit resulta especialment ric d'informacions de tota mena, que van molt més enllà de les qüestions religioses i serveixen per a documentar més de dos-cents anys d'història comuna: personalitat dels diferents bisbes, conflictivitat de les visites als monestirs claustrals, l'homogeneïtzació religiosa del territori, distància entre els manaments episcopals i la seva execució, difusió de la religiositat privada, incidència del bandolerisme, edificis religiosos i mobiliari litúrgic i artístic, presència de la dona, finances parroquials, obrieres, evolució de la percepció dels delmes i primícies, etc. La font no és clara en tots els aspectes i ha d'ésser completada amb d'altres fons arxivístics, però és imprescindible per a comprendre la dimensió exacta de molts fenòmens socials (superstició, ignorància, bruixeria, vicis públics, formes de mentalitat), que també són profitosament accessibles gràcies a d'altra documentació eclesial i civil. — J. de P. [21.459]

Javier ESPINO MARTÍN, *El influjo de la hispanización en las gramáticas latinas de la Corona de Aragón en el siglo XVIII: la sintaxis de Torrella*, dins «Alazet. Revista de Filología», 14 (2002 [2004]), 209-215.

Segons l'autor, Joan Torrella, de Canet de Rosselló, hauria nascut «en el siglo XVII», però ja el 1564 [1664?] hauria editat a València la *Brevis ac compendiosa syntaxis partium orationis institutio* (210) [sembla publicada el 1636] i el 1701 hauria tingut la primera edició barcelonina, hauria estat introduïda com a text pels jesuïtes del col·legi de Cordelles i durant tot el segle XVIII era constantment reeditada i venuda tant en català com en castellà en la Universitat de Cervera (211). La ,hispanització', en la Corona de Castella extrema, no tant en la d'Aragó, hauria consistit a substituir el llatí pel castellà, també en Torrella, en les notes explicatives a les regles gramaticals (215). — J. P. E. [21.460]

Oriol MIRÓ MARTÍ, *La llegenda de la pèrdua d'Espanya segons Onofre Manescal com a creació innovadora respecte del seu referent directe, Miguel de Luna*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 199-245.

Resumides les dades relatives a les llegendes sobre la ,pèrdua d'Espanya' i estudiada amb més detall *La verdadera historia del rey don Rodrigo* del morisc Miguel de Luna (1592), l'autor presenta el sermó en el funeral de Jaume II pronunciat a la catedral de Barcelona per Onofre Manescal, rector de Sant Andreu de la Selva, el 4 de novembre de 1597: hi estudia les dependències de Manescal a l'esguard de Luna i els aspectes en els quals se'n separa, que no són pocs ni irrellevants: concepcions discordants sobre la civilització invasora, sobre el concepte de Destí i Voluntat de Déu, diferència dels objectius de cada autor, fonts distintes per a les successions dels monarques àrabs i aspectes menors. En síntesi, prenent el text de Luna com a font primària i referent directe, Manescal hauria escrit una creació nova i original. — J. de P. [21.461]

Félix LOPE DE VEGA Y CARPIO, *Fiestas de Denia*. Introducción y texto crítico de Maria Grazia PROFETI. Apostillas históricas de B. J. GARCÍA GARCÍA (Secoli d'Oro, 41), Firenze, Alinea Editrice 2004, 260 pp.

Publicat a València per Diego de la Torre el 1599 amb motiu de l'estada del literat a la Capital del Túria per a les solemnitats del casament de Felip II (III de Castella), esdeveniment al qual també dedicà el *Romance de las venturosas bodas*, també de València 1599. Les *Fiestas* i el *Romance* tenien respectivament per protagonistes el marquès de Dénia, futur duc de Lerma i primer ministre de Felip II/III i els nobles assistents al casori reial, que desfilen per les notes aplegades per Bernardo García. — J. P. E. [21.462]

Josep Lluís ALAY, *Ambaixador a la cort del Gran Mogol. Viatges d'un jesuïta català del segle XVI a l'Índia, Pakistan, Afganistan i Himàlaia, Antoni de Montserrat*, Lleida, Pagès editors 2002, 342 pp.

Nat a Vic el 1536, ja jesuïta fou enviat en missió, també diplomàtica, a les zones i als regnes de l'Himàlaia, Karakorum i Hindukush; retornat a Goa el 1581 escriví el *Mongolicae Legationis Commentarius*, aci traduït, on aplega totes les seves anotacions cartogràfiques i etnogràfiques, i les experiències personals, de terres, persones i ètnies diverses. — J. P. E. [21.463]

Michael ROSSNER, *Ein älterer Bruder Don Juans und die parodistische (?) Umkehrung des Komödienthemas. Bemerkungen zu Guillén de Castros Los mal casados de Valencia und zu den Wechselwirkungen zwischen italienischer, spanischer und französischer Komödie um 1600*, dins «Ibero-Romania», 61 (2005), 1-17.

Ultra les grans figures, cal estudiar aportacions gairebé desconegudes com les dels autors valencians del pas del segle XVI al XVII, perquè s'hi descobreixen connexions amb els teatres

italià i francès. Els *Mal casados...* semblen un escarni i capgiren la novel·la pastoril perquè no acaben en casori sinó en nul·litat matrimonial. El mite de Don Juan seria el del transgressor de tota norma, la del mofeta de tot l'humà i el diví. Álvaro seria la contrafigura de Don Juan (6): com aquest, és incapaç d'estimar, però, en canvi, és capaç de tot a fi de demostrar-se generós; s'assemblaria a l'Alidor de Pierre Corneille, *La place royale...*(10-11). Trenca totes les regles el final esqueixat i trossejat del primer acte, una mena de joc de les mentides, però mai cap embolic no acaba en casori. El joc teatral de València al començament del segle XVII seria més veí d'Itàlia que de Castella. — J. P. E. [21.464]

Rosa VÁZQUEZ SANTOS, *La obra pía de Santa María de Montserrat en las guías de Roma y otras fuentes histórico-artísticas (siglos XVI-XIX)*, dins «Anthologica Annua», 47 (2000 [2004]), 635-652.

Les dues capelles de Sant Nicolau dels Catalans, fundada per la mallorquina Jacma Ferran, i de Santa Margarida, fundada per la barcelonina Margarida Pau [parenta de Jeroni Pau?] confluïren a començaments del segle XVI en església i acolliment únic, de Montserrat. Les dades arxivístiques foren integrades en el llibre de Justo FERNÁNDEZ ALONSO, *S. Maria di Monserrato (Le chiese di Roma, 103)*, Roma 1968; ara l'autora completa les procedents d'obres publicades en els segles moderns: a començaments del segle XVII, Monserrato començà de figurar en les *Guies de Roma*, aplegades entorn el 1930 per l'austríac L. SCHUD, *Le Guide di Roma. Materialien zu einer Geschichte der römischen Topographie*; les informacions d'aquelles guies, ací transcrites, eren defectuoses i els errors es perpetuaven d'unes a altres (641-652); posaven particular atenció a indicar les obres d'art tant d'escultura com de pintura. Hi són particularment esmentats, ultra Alexandre VI, 'un cierto' Cosme de Montserrat [bibliotecari de Calixt III i després bisbe de Vic], i Domènec Ram, arquebisbe de Tarragona, tots del segle XV. — J. P. E. [21.465]

P. TRIGO, *San Pedro Claver, esclavo de los esclavos*, dins «Revista latinoamericana de Teología», 21 (2004), 159-178.

El resum de la bibliografia ens acompanya de Verdú a Cartagena de Indias a través de la integració espiritual en la Companyia de Jesús i la seva opció incondicional a l'atenció dels esclaus negres. L'autor posa particular atenció a precisar les característiques de les fonts biogràfiques a fi de subratllar el valor cristià de les atencions de Pere Claver envers els esclaus que arribaven de l'Àfrica en condicions inhumanes. — J. P. E. [21.466]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Un manuscrit de Joan Binimelis a l'Arxiu Torrella*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 289-294.

L'arxiu esmentat en el títol es troba ara a Palma de Mallorca, ARM, *Arxiu Torrella*, on el manuscrit té la signatura AT 646; bàsicament descrit en la seva materialitat i texts, trobem que conté: ff. 1-17: Joan Binimelis, *Tractat de la precedència entre Espanya i França*, Roma 1571; ff. 18-33: *Lo compendi*; f. 35r-v: *Regla que féu en Ramon de Corner*; f. 34: *Cansó fayta per mossèn Joban Sist, preveyres de València, a la sor de la senyora Dona Blanca, reyna de Sicilia*; f. 34r-v: *Qüestió moguda per l'onrat En Benet Taulari, notari de Ayafons, de Gay sauber*; f. 35-36: anotacions esparses; ff. 37-50: Joan Binimelis, *Medicorum nomenclatura per Alphabetum, eorum scilicet quorum opera adbuc apud nos extant*; ff. 50-56; Joan Binimelis, *Mulierum non vulgariter doctarum nomenclatura*; ff. 57-59: problemes entorn la composició de fórmules mèdiques; ff. 61-63: figures i escrits diversos; ff. 64-86: Joan Binimelis, *De mulierum vitiis ac variis earum motibus*. Al final del volum ha estat afegida fotocòpia, datada el 1989, de Joan Binimelis, *De morbo gallico tractatus quam brevis de necessariis*. — J. P. E. [21.467]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *La presencia de obras de historia en las bibliotecas barcelonesas de la primera mitad del Seiscientos*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 23 (2006), 163-191.

L'autor ha treballat damunt 3.324 inventaris 'post mortem' dels anys 1600-1652 en els manuals de l'AHPB, en sis-cents noranta-quatre dels quals hi ha títols de llibres, ací aplegats per temes: Història universal i de l'Església (164-167), Història d'Europa (168-174), Història d'Àsia, Àfrica i Amèrica (174-178), Història d'Espanya (178-183), Història dels regnes de la Corona d'Aragó (183-184) i Història de Catalunya (185-190). Hi ha quadre de les llengües emprades en els dits llibres (191); el 50 % de les obres d'història es referien a Catalunya, però la llengua catalana no passava del 10 % de les edicions, per pressió dels editors damunt els autors. — J. P. E. [21.468

José SÁNCHEZ REAL, *La biblioteca de Pere Balle (1610), párroco de Alcover (Tarragona)*, dins «Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Butlletí», XIX (2005), 117-141.

L'inventari d'aquella biblioteca, ara conservat a Tarragona, AHA, forma part de l'inventari general 'post mortem' del difunt, únic punt en el qual l'autor es fixa. Hi consten 372 títols explícits (120-129), després, dins el possible, identificats (130-139). [El 'Laurenti, Jerónimo' és el cerverí Jeroni Lloret, monjo de Montserrat, autor de la cèlebre *Sylva allegoriarum totius sacrae Scripturae*], present a la rectoria de l'Alcover el 1610. — J. P. E. [21.469

Xavier BARÓ I QUERALT, «Defender lo que queda»: *algunes cartes de don Francesc de Montcada (1586-1635)*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 31 (2005), 135-160.

Estudi de la doble vessant del personatge: «erudit barroc i diplomàtic i polític», a través de la seva correspondència. Els anys d'estudi haurien estat els de 1610-1623, en què publicà la *Expedición...*, preparada en una versió prèvia, conservada a la Reial Acadèmia de Belles Lletres de Barcelona, i repetida ja pòstuma el 1642; hauria estat més citada que llegida (147-148); ultra el sentit providencial de la història, s'hi manifesta una objectivitat absoluta i un gran sentit crític (150-152); en la *Vida de... Boecio* donà la seva filosofia eticopolítica (146-147). Després d'un encàrrec reeixit a Barcelona arribà l'ambaixada a Viena, després a Brussel·les, sempre al servei de l'imperi dels Habsburgs i sempre assetjat per la manca de diners fins que morí el 1634 (139-145). Són transcrits en apèndix vint-i-tres documents o fragments de Madrid, BN, manuscrits diversos, de Simancas, AG, *Estado* (?); de l'Archivo Medinaceli; de Brussel·les, BR; i de Barcelona, AHCB, *Deliberacions*. Hi ha bibliografia (136-137). — J. P. E. [21.470

Xavier SITJES I MOLINS, *Salvador Gros, retaulista del segle XVII*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XXII/155 (2005), 77-81.

Documentat com a autor de retaules entre el 1610 i 1629, per Manresa, AHC; Mojà, AM; i Calders, AP, *Protocolos o Manuale instrumentorum*; coneixem tant dades biogràfiques com professionals, pel Moianès, el Bages i el Berguedà; de dos dels seus retaules, de Santpedor i Sant Vicens de Calders, ambdós cremats el 1936, tenim reproducció fotogràfica en les pàgines 79 i 80. — J. P. E. [21.471

James S. AMELANG, *Los loros de Parets: reflexiones sobre una fuente autobiográfica*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 30 (2004), 7-20.

L'inventari de béns relictos de l'assonador Miquel Parets, enmig d'un conjunt de quadres políticament correctes, en fa constar un que representava «una florida ab dos ocells» (AHPB). L'autor es pregunta quina relació hi havia entre aquell quadre i l'(auto)biografia de Parets en *De molts successos... dins Barcelona...* (Barcelona, BU, 224-225), és a dir, sobre la relació amb la societat bar-

celonina contemporània, i s'adona que més que els documents notariais són rics d'informació els llibres personals contemporanis (13); com Ícar, el menestral escriptor, pel sol fet d'escriure, s'elevava a una categoria social superior a la seva (16-17): el quadre amb un jardí florit i dos ocells era una 'rara avis' entre els menestrals barcelonins de mitjan segle XVII (19-20). — J. P. E. [21.472

Òscar JANÉ CHECA, *Una lectura alternativa de la revolta dels Angelets (v. 1663-¿2004?)*, dins «Manuscrits», 22 (2004), 121-138.

Els fets d'aquells anys dividiren rossellonesos i francesos, que ara segueixen mantenint interpretacions divergents entorn de si foren alçament només econòmic o amb rerefons nacional català. L'autor, basat en la documentació de Vincennes, *Service historique de l'Armée de Terre*, subratlla que eren justament les autoritats franceses les que temien que aquells esdeveniments repercutissin a favor d'Espanya i que la contraposició a França arribés a fer-se incontrolable per la pressió dels rumors i de l'opinió pública, sobretot si l'exèrcit d'Espanya fes alguna incursió al Rosselló. La resposta defensiva de França consistí a ofegar la relació amb el Principat i a impermeabilitzar la frontera: i així sorgí Montlluís. — J. P. E. [21.473

Emilio CALLADO ESTELA, *Inmunidad eclesiástica y delincuencia en el siglo XVII. Los arzobispos de Valencia y la pacificación del Reino (1612-1699)*, València, Generalitat Valenciana 2003, 194 pp.

La supervivència de la figura del 'clericus simplex o tonsuratus' i fins i tot del 'clericus coniugatus', fou encara en els temps posteriors al Concili de Trento una de les formes de fer befa de la justícia, car el possible criminal podia al·legar 'corona', és a dir, tonsura, i això el col·locava automàticament sota la jurisdicció eclesiàstica, sempre més favorable al reu que la civil. Aquest fet causà múltiples situacions de tensió entre els successius virreis de València i els successius arquebisbes, qualche vegada fins al frec de la ruptura. En aquest títol, l'autor aplega els casos que provocaren més escàndol durant tot el segle XVII, i causaren més situacions de crisi entre els dos governs: casos de bandejats, de clergues delinqüents, de robatoris en lloc sagrat i de sacrilegis, coneguts per la documentació de l'ARV, *Processos*, o de l'ADV. — J. P. E. [21.474

Emilio CALLADO ESTELA, *El Inquisidor General fray Juan Tomás de Rocabertí: un dominico en la corte del último Austria (1695-1699)*, dins *Praedicatores, inquisitores, II. Los dominicos y la Inquisición en el mundo ibérico e hispanoamericano*. «Actas del 2º Seminario Internacional sobre los Dominicos y la Inquisición. Sevilla, 3-6 de marzo de 2004». edició de Arturo BERNAL PALACIOS (*Dissertationes Historicae, XXXI*), Roma, Istituto Storico Domenicano 2006, 277-305.

Arquebisbe de València des del 1675, sembla que per influència de la reina, Anna Maria de Neuburg, el 1695 era nomenat Inquisidor General; hagué de viure a Madrid. Al cap de poc es posà a favor d'un súbdit seu, membre de la Inquisició Espanyola a Catalunya, cosa que el contraposà a les institucions catalanes, que defensaven les pròpies prerrogatives (282-289). Una dotzena de manuscrits de Madrid, BN (292-294, notes 55-59), informen entorn les seves actuacions en relació a la salut del rei Carles II, ja que a través d'uns endimoniats d'Astúries intentà que un exorcista obligués el dimoni a revelar informació sobre la situació del rei, amb una repercussió social d'alt escàndol (290-295); en la divisió entre partidaris dels Habsburg i dels Anjou amb vistes a la successió de Carles II, fou acusat de pertànyer al partit filofrancès, punt en el qual Josep Torras i Bages es manifestà totalment contrari (295-300). El 1299, fruint de perfecta salut, morí en poques hores l'11 de juny; el testament es troba a València, *APredicadors* (303, nota 54). — J. P. E. [21.475

Daniel GENÍS I MAS, «*Historia de Catalunya compuesta por Bernardo Desclot*»: notícia d'una traducció castellana de la «*Crònica*» de Bernat Desclot de l'any 1616, dins «*Llengua i Literatura*», 17 (2006), 227-256.

L'autor dona notícia de l'exemplar conservat a la Biblioteca Lambert Mata, de Ripoll, de l'edició de la traducció castellana de la crònica esmentada, feta per Rafael Cervera i publicada a Barcelona, a la impremta de Sebastià Cormellas, el 1616. Resumides les dades essencials avui conegudes de la dita *Crònica* i de la seva difusió manuscrita, l'autor assenjala que en l'època moderna fou Jerónimo Zurita qui li reconegué valor de testimoni històric objectiu. Rafael Cervera seria en l'època moderna un representant autèntic de la tradició historiogràfica que pretén reivindicar el paper de la Corona d'Aragó en la construcció d'Espanya i el paper preponderant que Catalunya i els catalans hi havien tingut. A les vigílies de la Guerra dels Trenta Anys, la difusió en castellà de la *Crònica* d'En Desclot tenia el sentit de subratllar la fidelitat al seu monarca i els sentiments antifrancesos dels catalans. Sengles apèndixs donen un capítol de la *Crònica* acarada amb el corresponent de la traducció de Cervera, on es veu que aquesta és una recreació literària segons els gustos estilístics del seu temps; també la *Tabla de los capítulos d'esta historia*. L'autor anuncia que prepara la publicació de la traducció de Desclot. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.476

Vicente MONTOJO MONTOJO, *El comercio de Levante durante el valimiento del Conde Duque de Olivares (1622-1643)*, dins *Señores y señoríos*, 459-486.

[Encara que no figuri en el títol, aquest estudi se centra en el port d'Alacant]. Olivares intentà de fer la competència a anglesos i holandesos en el comerç de Llevant, ensorrat per les guerres amb Holanda (1621) i amb Anglaterra (1625). La documentació de Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*; d'Alacant i de Cartagena, AMunicipal; i de Múrcia, AProvincial; els testaments de l'arxiu dels marquesos del Bosch i en el dels Someruelos a l'AHN, *Nobleza* (483) han facilitat l'aplec en aquestes pàgines de notícies sobre comerciants italians treballant entre Alacant i Cartagena (466-475), no tantes sobre francesos i anglesos (475-478) i menys sobre castellans, valencians i catalans (478-480). Sabem de la intervenció d'alacantins en la 'Flota del Mar Mediterráneo' promoguda per Olivares (481-482) i sobretot de l'activitat de mercaders a través dels protocols notariais (482-484), manifestades en documents de naturalesa diversa (nòlits, lletres). — J. P. E. [21.477

Llibre dels quatre senyals. Edició facsímil, Barcelona, Editorial Base 2006, 340 pp. (més la *Deliberació dels capítols*, afegit al començament, sense numerar; i *Repertori de las cosas contingudas en lo present llibre*, també sense numerar).

Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *Llibre dels quatre senyals. Edició facsímil. Estudi introductori*, Barcelona, Editorial Base 2006, 104 pp.

L'autor de l'estudi introductori ens adverteix d'entrada que el *Llibre dels quatre senyals* reflecteix l'estructura orgànica i el funcionament de la Generalitat de Catalunya, on la pluralitat medieval de jurisdiccions no fou obstacle perquè en la cort del 1413 hom decidís d'aplegar en un llibre les bases jurídiques del poder cosobirà de la Generalitat de Catalunya, el *Llibre dels quatre senyals*; les dificultats s'haurien presentat com a conseqüència de la idea, cada vegada més absolutista de la sobirania dels Habsburgs espanyols, que no es parà ni davant contrafurs tan evidents i extrems com el *Tractat dels Pirineus* (21-22). En aquell clima de tensió, la Generalitat de Catalunya encarregà l'aplec de les disposicions de corts, que establien la seva autoritat, primer en volums manuscrits, després en edicions impreses durant el segle XVII: 1634, 1683 i 1689, en un primer moment els senyals coneguts eren vuit (25-33: «Arxiu Reial» (ACA), *Generalitat*, ja a darreries del segle XV reduïts a quatre (34-36); la publicació de l'aplec ja de bell antuvi creà problemes (37-46), però posà a mans de tothom un conjunt de normativa heterogènia de fonts

i de modalitats diverses (48-49), tot completat amb regest de cada una de les unitats i resum de llur contingut i amb sengles repertoris de capítols, títols i paràgrafs i de les coses o matèries tractades, «veritable sumari del llibre» (49-50), que li atorga valor gairebé suprem, car algú hi veu «com a veritable abdicació del monarca» (52). L'autor proposa una sistematització del contingut (54-57), presenta les tres edicions del segle XVII (57-59) i les tres llengües originals (59), i en sintetitza el contingut (60-62). No era un nou codi, ans només «un instrument de consulta» (62), que no donava una solució al problema de la constitució mateixa de Catalunya com a ,Universitas Cataloniae' amb jurisdicció privativa rebuda del rei, però revocable o irrevocable (63-68). La bibliografia i les notes ocupen les pàgines 73-97. — J. P. E. [21.478-21.479]

Manuel GÜELL JUNKERT, *El setge de Tarragona de 1641* (Els llibres del Consell), Tarragona, Arola Editors 2003, 224 pp.

El setge de Tarragona 1641 fou un dels més durs de la Guerra de Separació i dels que ha sofert la ciutat en el curs de la història. Els esdeveniments d'aquell temps són coneguts per documentació municipal de Tarragona, Reus, la Selva i Alcover; també de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; de Simancas, Archivo General, *Guerra y Marina*; de Madrid, AHN, i sobretot BN, ms. 2372, diari d'un oficial hispànic assetjat a Tarragona (17, nota 4-6); del conegut *Diari* de Miquel Parets i d'altres cronistes contemporanis, i per una nombrosa bibliografia (217-223). Anorreat el Marquès de los Vélez en la batalla de Montjuïc (26 gener 1641), reculà fins a Tarragona, on l'exèrcit hispànic preparà la resistència davant l'ofensiva dels catalanofrancesos. Un primer capítol ens presenta els dos exèrcits que s'enfrontaren a Tarragona, els respectius caps (35-73) i les posicions entorn la ciutat (77-92), la reorganització dels comandaments hispànics, un cop Los Vélez fou apartat a Sicília ni que fos com a virrei (95-103), i l'estat de les defenses (107-110: amb descoberta de restes romanes: 108). Segons l'autor, el setge hauria començat el 4 (o potser el 6) de maig i hauria durat fins al 23 (o potser el 31) d'agost; no foren tres mesos i mig (gairebé quatre) de calma, ans de batusses constants, entre les quals es compta l'intent castellà fallit de trencar el setge per mar, el 4 de juliol; un segon intent, ajudat per forta ventada, permeté a l'estol hispànic d'arribar i ajudar Tarragona (113-135). El capítol següent (139-145) exposa un detall d'aquella guerra: si entre castellans i francesos vigien les lleis de la guerra en el tracte envers els enemics (,quarter'), els castellans tenien prohibit d'aplicar-les als catalans, tractats només com a rebels al rei, amb totes les conseqüències, penoses per als presoners, penjats almenys a centenars, i tracte idèntic als presoners castellans. Els dos apartats següents ens informen de l'espionatge (147-151) i de les desercions i canvis de bàndol (153-160), i així arriben les pàgines sobre la situació de la ciutat durant el bloqueig, les moltes malvestats del qual es poden resumir en dues paraules: fam i mortaldats (161-176); el mateix virrei i capità general, Federico di Colonna, morí d'una ferida en una cama, gangrenada (179-185); la població civil, també la de les poblacions del Camp, dividida entre favorables a uns o a altres, hagué de compartir els sofriments dels exèrcits i els sacrificis que aquests abocaven damunt la gent per ells maltractada (189-208). Aquell setge es pot resumir en dues paraules: fam per a tothom i per al rei Felip IV el punt sòlid que frenà el desastre de Montjuïc i permeté la preparació d'un exèrcit que reconquerí Catalunya (211-217). — J. P. E. [21.480]

Núria de LUCAS VAL, *Literatura i història. Identitats col·lectives i visions de l',altre' al segle XVII*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 167-192.

En amdós fronts de la Guerra dels Segadors sorgiren composicions literàries que parlaven del contrari. Recordada la situació literària de la llengua catalana en el segle XVII, l'autora aplega en ambdues literatures i transcriu fragments textuais que parlen de l',altre' en vers o en prosa, anònims o d'autors com Félix Lope de Vega o Góngora, sovint en situació bèl·lica (174-188). — J. P. E. [21.481]

Davide MAFFI, *Il potere delle armi. La monarchia spagnola e i suoi eserciti (1635-1700); una revisione del mito della decadenza*, dins «Rivista Storica Italiana», CXVIII (2006), 394-445.

Aquest article ens ofereix qualque pinzellada que afecta Catalunya, com la que fins i tot en els pitjors moments de la Guerra de Separació, el Consell d'Estat de Felip III (IV de Castella) tingué clar que el punt realment important per a la monarquia hispànica dels Habsburgs era Flandes, ocupant l'exèrcit reial de Catalunya una menor atenció, tal com consta a Simancas, AG, *Estado* 2083 (400-401); la decisió de deixar Nàpols i Milà a llurs forces de defensa fou prèvia a la concentració de l'exèrcit reial per a la conquesta de Lleida (406, nota 37: cf. *ibid.*, 3842/153 i 154). En canvi, cap al final del segle, malgrat la resistència de Girona (1684), la de Puigcerdà (1678) i la de Barcelona (1697), la penetració francesa al Principat no s'arribà a estroncar (434-435). En els nou anys entre el 1689 i el 1697 només foren destinats 45.534.744 reials d'argent a la defensa de la frontera entre Catalunya i França (443). — J. P. E. [21.482]

Miguel Ángel ASIAIN, *Páginas inéditas de un diario. Autobiografía íntima de san José de Calasanz*, dins «Analecta Calasanciana», LVII (2003), 5-620.

A base de fragments de lletres del sant o d'informacions d'altri, l'autor refà els passos de la vida de Josep de Calassanç i reporta allò que hom pot saber que influí en la configuració del seu esperit o el manifestà als altres. Els dits moments van de l'any 1617 al 1648. — J. P. E. [21.483]

Antoni SIMON I TARRÉS, *L'estatus de Barcelona després de la Pau dels Pirineus, presidí o ciutadella*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 32 (2006), 237-262.

L'autor es proposa de mesurar el grau de la desconfiança política entre Barcelona i Madrid després del 1659 (Pau dels Pirineus) i «veure com va afectar les relacions institucionals a l'inici» d'aquella etapa (238), a base sobretot de Simancas, AG, *Estado*. La nova de la pau arribà a Barcelona el 18 XI 1659, però el document oficial tramés pel rei només el 19 II 1660. Immediatament es plantejà el tema de la fortificació i defensa de Catalunya i, de sotamà, la construcció d'una ciutadella a la Ciutat (243); essent impossible de construir-la per manca de diners, mentrestant es proposaven de substituir-la amb un destacament de 1200 homes i quatre galeres (244-245). Les institucions, en canvi, exigien el compliment de l'article 55 del *Tractat*, interpretat ací com a garantia de retorn a la situació anterior al 1640 (246). Els Consells Reials es dividiren entorn la proposta de Barcelona (246-251) i prevalgué el parer de no exasperar més els catalans, ans de convertir-los en mostra de la suavitat reial a presentar als portuguesos (251-254) i així foren restituïdes a la Ciutat les baronies (exceptuades les de Flix i la Palma d'Ebre) i el control de les portes; però mantenien el projecte de convertir les Dressanes en allotjament de l'exèrcit, a manca de ciutadella (254-258), per a uns 2000 soldats i 500 cavalls, ultra els 1610 soldats escampats per Catalunya (259). Les institucions catalanes acabaren contribuint a les despeses de les fortificacions (261). — J. P. E. [21.484]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *Recluta de tropas y bandolerismo durante el reinado de Carlos II: el caso de la compañía ilicitana del capitán Gaspar Irlas (1677)*, dins *Señores y señoríos*, 487-511.

L'acordament de delinqüents en cossos d'exèrcit reial era un remei d'eficàcia doble, car ajudava a defensar les fronteres i ajudava a buidar la terra de bandolers, solucionant alhora el problema de la manutenció dels empresonats; les primeres pàgines apleguen notícies de resolucions dels virreis de València en aquest sentit i de les gestions que calgué fer per a assegurar-los la remissió de culpes després d'alguns anys de servei i per a enviar-los a destí, des de Nàpols i Milà, i Menorca i Eivissa o a Catalunya, en el moment de les guerres amb França cap a darre-

ries del segle XVII (489-496); no resultaren tan reeixits els intents d'aplicar el mateix remei a Mallorca (497-499). Les gestions són conegudes per Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*. No cal dir que tot l'intent es trobà més o menys frenat per la manca de recursos econòmics. L'intent de facultar Gaspar Irles, d'Elx, a formar una companyia a fi d'enviar-la on calgués, és documentat per Simancas, AG, *Guerra antiga*, amb llista que conté nom i qualque altra dada dels 154 acordats, i dels sis comandaments (501-507). — J. P. E. [21.485]

Vicente REYNAL, *Los capuchinos valencianos y su obra en Hispanoamérica*, dins «Estudios Franciscanos», 103 (2002), 401-436.

Després de diversos intents individuals o col·lectius de fer-se presents en les missions d'Amèrica, el 1691 un petit grup de caputxins valencians rebien l'encàrrec de missionar una part del Maracaibo, la dels indis Macoaes i Aratomos; llur actuació és coneguda per fons manuscrits de València, Arxiu de la Província Caputxina, i per d'altres de Sevilla, Archivo de Indias; la primera missió pròpia fou la de Santa Marta, el 1694 (406), a la qual s'afegiria el 1716 la de La Guajira (408) i cap al final de segle, la del Darién (418); les pàgines següents informen de les dificultats (fins a la rebel·lió: 414) en la 'civilització' dels nadius i construcció de poblats (410), que al final tindria la direcció de fra Domingo de Petrés, llec 'obrer' ja de família i allí arquitecte des de catedrals a col·legis, observatori astronòmic i ponts (422). — J. P. E. [21.486]

Julien LUGAND, *Être peintre en Roussillon à l'époque moderne (1650-1730): État de la question*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 4 (2003), 37-56.

Tema pràcticament inèdit. L'autor es basa en els *Estatuts de la Confraria de Sant Lluc* del 1630 i del 1698 (ADPO, Sèrie 4E58) i resumeix els moments principals de la vida associativa i dels seus responsables (39-40), les relacions interpersonals dels confreres (aprenentatge, companyonia, examen i reconeixement de mestratge: 40-43) i l'exercici de la professió (obrador, tipus més comuns de treballs —el més comú era la pintura de banderes i d'escuts d'armes—, valoracions d'experts sobre treballs d'altri); dins el municipi pertanyien a la mà menor, la dels menestrals o artesans (49). Hi ha llista dels nomenats per a càrrecs de la confraria entre el 1698 i el 1725 (51), i transcripció de set fragments, dos dels quals tenen algunes línies en llengua catalana (52-55); també hi ha taula de contractes d'aprenentatge. — J. P. E. [21.487]

Emilio CALLADO ESTELA, *La biblioteca de Juan Tomàs de Rocabertí*, dins «Archivo Dominicano», XXVI (2005), 61-74.

Les primeres pàgines contenen un resum biogràfic de la «intensa vida y oscura muerte» (135-136) d'aquell dominic i arquebisbe Rocabertí: el 1665, provincial d'Aragó; el 1670, mestre general de l'orde dominicà; el 1676, arquebisbe de València; el 1695, inquisidor general; mort de sobte el 13 VI 1699, potser enverinat (136-139); editor dels comentaris bíblics de Nicolau Eimeric el 1692, dels sermons de Vicent Ferrer i de Lluís Bertran. Abans de prendre el govern del bisbat de València féu inventari de la biblioteca, de 458 volums corresponents a 236 obres, conservat a València, BU, ms. 799 (140, nota 18); la deficient llista de títols ha permès d'identificar-ne 182 (141-154); el 81,32 % eren en llatí. Hi ha retrat contemporani del personatge (159). — J. P. E. [21.488]

Andrés de Sales FERRI CHULIÓ, *La beata Inés de Benigànim (Datos para la historia)*, València, 2004, 79 pp.

Andrés de Sales FERRI CHULIÓ, *Iconografía de la beata Inés de Benigànim (1696-1896)*, València, 2004, 87 pp.

Andrés de Sales FERRI CHULIÓ, *Oración fúnebre en las exequias a la memoria de la venerable madre sor Josefa María de Santa Inés*, Benigànim, Festes de la beata Inés 2005, VIII i 48 pp.

El primer títol resumeix la bibliografia de la religiosa aprofitant documentació del segle XVIII.

El segon aplega iconografia de la mateixa: una làmina del segle XVII i trenta-una del segle XVIII, amb notícies dels artistes que les dibuixaren.

El terç és l'elogi panegíric de la venerable, predicat a Sant Salvador de València per l'oratorià José Fernández de Marmanillo el 2 de juliol del 1696, dins el qual són reportades frases de la proposada com a exemplar de vida religiosa. — J. P. E. [21.489-21.490-21.491]

Josep M. PLANES I CLOSA, *Francesc de Perelló (1640?-1703), entre la Segarra i l'Urgell, entre la polèmica i el negoci*, Tàrraga, Ajuntament i Museu Comarcal de l'Urgell 2006, 348 pp.

Des del començament, l'autor no treu la seva vista de sobre la personalitat de l'autor: «Com era, per tant, Francesc de Perelló?» (21); però ja a partir de la pàgina següent en comptes d'embadalir-se en les profunditats psicològiques de la fesomia d'un segarreta trasplantat a Tàrraga en el segle XVII i començament del XVIII, s'ha de capbussar en cobraments de censals i arrendaments de drets senyorialis o d'altres, en compres i vendes destinades a augmentar el patrimoni familiar, en plets i batusses jurídiques amb malpagadors, primer a l'Ametlla de Segarra i després, amb més volada, a Tàrraga. I tot el llibre, més ben dit, tot el cos del llibre manté la mateixa tesi, sempre tocant de peus a la terra ferma dels pergamins de propietat o d'imposicions en censals, de la paperassa dels contractes d'arrendament. L'autor ens condueix fins al final per un camí, constantment protegit per les indicacions als AHC de Tàrraga i de Cervera (i en aquest, tant al *Fons notarial* de la mateixa Cervera com al de Tàrraga) i qualche vegada a l'Arxiu Arxiprestal de Cervera; per aquest camí trobem referència a les «típiques vendes de gra a deute» (seran les que sant Vicent Ferrer anomenava ‚vendes a espera?) (73-74), en el qual camí, dins la seva monotonia, trobem les variacions de les grans etapes biogràfiques: el 1666 esdevenia ciutadà honorat de Barcelona (76); el 1676 era l'any del casament, amb variants novel·lesques, essent la núvia una noia de cognom ‚Roger de Llúria’ (103) i entorn d'aquells moments compareixia un Francesc Magí Perelló per a un matrimoni sense fills (107). El 1679 compareix el ‚de’ entre nom i cognom (113), el 1681 comprava un pati a Tàrraga (123) i, malgrat les males anyades del 1680 i 1683 i les passes del 1681 i 1684, el 1683 arribava un primer grau d'ennobliment (174), el 1685 era nomenat veguer de Tàrraga i el mateix any al cap de pocs mesos, i per compra, baró de Renau (198); a partir d'aquest moment comença d'alguna manera la davallada: s'acumulen els problemes (229, 236), i comencen els anys de vellesa en un entorn hostil (209), fins a la mort el 9 de juny del 1703; no s'ha trobat el text del testament, encara que se'n coneixen alguns extrems (308-311). Les darreres pàgines publiquen arbres genealògics (337-341). Hi ha fascicles de fotografies tant de l'Ametlla de Segarra com de Tàrraga. — J. P. E. [21.492]

Enric QUEROL COLL, *Una obra recuperada i altres notícies sobre Pere Vicent Zabata, poeta santmteuà*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXXII (2006), 411-421.

Format en l'escola d'humanitats dels jesuïtes de Sogorb, que completà a Roma, tornat a Sant Mateu, es féu càrrec de la vila en el pas del segle XVII al XVIII, temps en el qual no dissimulà les seves preferències per l'arxiduc Carles III. Escriví obres diverses, de les quals són conegudes composicions en vers (*Goigs/Gozos*) a devocions locals (Sants Nicolau, Roc, Antoni Abat) i sobretot la narració de les repercussions de la Guerra dels Segadors a Sant Mateu, el Maestrat i contrada, *Diaria y verídica relación de lo sucedido en los asedios de la villa de*

San Matheo... en los años 1649, 1705 y 1706, publicada a València el darrer any (415-419). Hi ha notícies sobre l'escola de gramàtica de Sant Mateu, per als alumnes de la qual eren els goigs a sant Nicolau. Deixà inèdits uns *Dialogos latinos*. — J. P. E. [21.493]

Imprenta valenciana. Siglos XVIII-XIX. Colección de entalladuras de la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos de Valencia. Fundación Carlos de Amberes del 13 de diciembre de 2006 al 8 de enero de 2007, València, Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat 2006, XVIII i 80 pp.

Les 'entalladures', «(matrices xilogràficas)» (XI), eren els elements decoratius o il·lustratius que acompanyaven i completaven edicions de texts dedicats al poble: «los pliegos de cordel, las aucas, los coloquios y aleluyas, las estampas y los numerosos folletos... como eficaces recursos comunicativos» (XIV). Dos estudis acompanyen la publicació commemorativa d'aquella mostra: els d'Adela Espinós Díaz, *Imprenta valenciana. Siglos XVIII-XIX* (1-44) i de Rosa Cañada Solaz, *Aproximación a la literatura popular de los siglos XVIII y XIX en Valencia* (45-68), que contenen abundant informació d'edicions populars d'aquells dos segles amb bon nombre d'il·lustracions. — J. P. E. [21.494]

Mireia CAMPABADAL I BERTRAN, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona al segle XVIII: l'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006),

Resum de tesi doctoral de l'autora, que es proposà de fer una síntesi de l'activitat acadèmica de la institució, referida en l'àmbit de la historiografia, de l'interès per la llengua catalana i la literatura pròpiament dita. A part de valorar la planificació que van fer els acadèmics i les iniciatives que van escometre, l'autora fa saber que ha pogut reconstruir el primer volum de la *Crònica de Catalunya*, de Pau Ignasi de Dalmases, i individuar diverses mostres escrites sobre la recepció d'aquesta obra, a part d'un gran nombre de manuscrits, que caldria estudiar individualment. En l'aspecte de la llengua catalana, és coneguda la disglòssia acadèmica: si entre 1803 i 1805 era finalment publicat el *Diccionario catalán-castellano-latín* de Joaquim Esteve, Josep Bellvitges i Antoni Jutglà, l'Acadèmia féu una opció clara pel castellà com a llengua de cultura. Pel que fa a la literatura pròpiament dita, polaritzada en la poesia, l'autora valora la tasca feta per Josep Salat i Cirus Valls en relació a l'edició del 1820 de les *Poesias catalanas impresas e inéditas*. La vida acadèmica tingué els seus alts i baixos. L'arxiu necessita una exploració sistemàtica i probablement una nova reordenació, en la qual es podrà constatar que hi ha peces que manquen ara en aquell arxiu perquè ja en època reculada foren prestades a privats, que no les restituïren. Un treball sistemàtic d'aquesta mena permetria també la reconstrucció, a través de testimonis indirectes, d'alguns dels treballs acadèmics més importants. Mancaria encara valorar la relació de l'Acadèmia amb altres institucions culturals semblants d'Espanya i d'Europa. — J. de P. [21.495]

La Degollació de sant Joan Baptista, un drama bíblic representat a Foixà, Estudi, transcripció i notes d'Enric PRAT i Pep VILA, Girona, Diputació 2004, 201 pp.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.496]

Teresa AVELLÍ CASADEMONT, *À travers l'art des retables roussillonnais vers 1700: Quelques exemples*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 15-28.

Aquestes pàgines comencen com un itinerari bibliogràfic i geogràfic per les actuals comarques dels Comtats del Nord, l'herència artística de les quals «est la source la plus précieuse

dont on dispose pour restituer l'image d'une époque fondamentale de l'histoire de l'Art catalan» (17). El viatge comença a Sant Joan de Perpinyà, on l'autora troba i documenta els dos Llätzer Tramulles, pare i fill (17: ADPO, *Memòries de Sant Joan* i registres notarials d'Honorat Altafulla); segueix fins a Prada, on de segles l'esperava el manresà Josep Sunyer i Raurell (que s'hi havia establert entre 1673 i 1751) i l'acompanyà arreu perquè havia treballat en molts llocs; fora de Perpinyà, les esglésies conserven intacte llur tresor artístic.- Hi ha deu reproduccions fotogràfiques. — J. P. E. [21.497

Valentí SERRA DE MANRESA, *Capuchinos catalanes en tierras de América*, dins «Estudios Franciscanos», 103 (2002), 229-238.

Les primeres pàgines d'aquest article recorden la primera presència de caputxins catalans en terres d'Amèrica el 1678 com a col·laboradors dels aragonesos; Carles II el 1687 els encomanava els territoris de Trinidad i Guayana, i quant al segle XVIII l'AProvincial dels Caputxins de Catalunya conserva informacions de la situació d'aquelles missions, ací resumides i en part transcrites (230-231), com també ho és la d'Alexander von Humbolt (233). — J. P. E. [21.498

Josep M. CAMARASA, *De col·lecció privada a museu públic. El Gabinet Salvador de l'Institut Botànic de Barcelona*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XIX/49 (2004), 721-727.

Josep M. CAMARASA, *Joan Salvador - James Petiver. Xarxes epistolars*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», XXI/53-54 (2006), 37-49.

Durant els anys de l'arxiduc Carles (III), Joan Salvador inicià a Barcelona la col·lecció de botànica, que sobrevisqué a la desfeta del 1714; conservada dins el clos familiar gairebé dos segles, redescoberta el 1923 per Pius Font i Quer, el 1937 integrada i conservada en l'Institut Botànic de Barcelona. Prova del seu naixement és la correspondència d'entorn el 1710 entre el nostre i l'anglès James Petiver, conservada en part en el fons Salvador de l'Institut Botànic i en part a Londres, BL, *Sloane* (39), a través de la qual s'hauria estès a d'altres botànics europeus; també coneixem els llibres de la seva biblioteca, en particular els enviats per Petiver (43-44), les informacions ofertes per Salvador i els treballs de preparació del seu *Botanomasticon Catalanicum, sive catalogus plantarum...*, que per les conseqüències del 1714 no pogué acabar (45-46); també treballà a Menorca (44). Les seves lletres contenen notícies sobre la Guerra de Successió. Hi ha bibliografia (48-49). — J. P. E. [21.499-21.500

De los elogios a Felipe V. Edició e introducció de Ricardo GARCÍA CÁRCCEL (Clásicos del Pensamiento Político y Constitucional Español), Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales 2002, CXVIII i 182 pp.

L'editor vol «analizar las corrientes de opinión sobre Felipe V a lo largo del siglo XVIII» (XV) i destina la primera part a resumir la història dels primers anys del dit segle en tant que marc de la lluita provocada per la successió del duc d'Anjou en les corones dels regnes fins aleshores d'una de les cases d'Habsburg: resumeix les raons, per les quals, fora d'un primer moment, Catalunya i tota la Corona catalano-aragonesa fou contrària a Felip V (XXI-XXIV) i els successius canvis de fortuna tant de maulets com de botiflers durant les hostilitats, fins que a Almansa el 1707 i a Brihuega el 1710, la sort bèl·lica es posà a favor del francès (XXVII-XLIII). Des d'ací aquestes pàgines són resum d'allò que s'anà publicant sobre aquell canvi de dinastia i guerra corresponent i de com cada aportació dibuixava Felip V. Així coneixem els títols del primerenc valencià Melo i Giron, del 1707, les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví, els *Comentarios a la guerra de España*, del sard Vicente Bacallar, el *De bello rustico valentino* de Josep Manuel Miñana, les *Memorias históricas* d'Antoni de Capmany i l'*Ensayo*

de una biblioteca..., de Joan Sempere i Guarinos. La segona part, dedicada a reproducció de texts contemporanis, copia els *Villancicos que se cantaron en la solemne fiesta que celebró su excelentísima ciudad de Barcelona en la Iglesia Catedral en los días 10-11 marzo 1701, en acción de gracias a su Divina Magestad, por el feliz arribo del Rey Nuestro Sr. D. Felipe V* (3-5); *Festivas aclamaciones que celebró la Diputación de Cataluña* (9-10); *Oración panegírica en acción de gracias a Dios uno en la Trinidad de sus divinas personas por el acertado llamamiento, feliz venida y gloriosa exaltación del Rey nuestro Señor Felipe V de Castilla y IV de Aragón, en la solemníssima fiesta que celebró el Domingo de Pasión de este año 1701, el muy ilustre y fidelísimo consistorio de la Diputación del Principado de Catalunya*. Dìxola el reverendíssim P. M. fr. Raymundo Costa (fragments: 11-13); i encara *Coplas* (14-15), tots de la BC, *Fulletons Bonsoms*; i *Discurso pronunciado el día 19 de diciembre de 1783 en la Universidad de Cervera en el funeral aniversariode Felipe V por D. Raimundo Lázaro de Dou y de Bassols, doctor en Derecho Civil, licenciado en Canónico, profesor real de Decreto de Graciano en la Universidad de Cervera*, Barcelona en la imprenta de Francisco Surià y Burgada (131-152), al qual són dedicades les pàgines XCIX-CVII. Els altres texts aplegats en aquest recull normalment contenen referències tant a l'enduriment de Catalunya i en particular de Barcelona en la defensa de les *Constitucions de Catalunya* com de les operacions bèl·liques de l'exèrcit reial. — J. P. E. [21.501

Antonio ESPINO LÓPEZ, *La mobilització militar catalana durant la Guerra de Successió*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 19-43.

Barcelona es posà en mans de l'arxiduc el 14 octubre 1705 i, doncs, aquest hagué d'organitzar un exèrcit, per al qual demanà la iniciativa de la capital, que vencé l'atac de Felip V el 1706 (128-134). Després de la desfeta d'Almansa, es concentraren a Catalunya tots els exèrcits (de Carles i de Felip, de les institucions del país, dels miquelets, del sometent i dels voluntaris, cada un dels quals exigia o es prenia per força tot el que volia), amb la consegüent desesperació popular, manifestada en els múltiples dietaris, tant els oficials com els privats, uns i altres indicats en la bibliografia final (149-150); eren constants les peticions a la corona perquè pagués i controlés les tropes i les crides desesperades d'aquesta a les institucions perquè assegurés la formació i maneniment dels cossos de guerra (135-146). Després del *Tractat d'Utrecht*, Catalunya, reduïda a Barcelona i la seva rodalia i a escamots sobreviscuts dels respectius exèrcits escampats pel país, es llençà a l'heroicitat de la resistència total (146-149), fins al punt que l'invasor acceptà de tenir Barcelona per capitulació: «a las horas comensaven los més grans treballs que may Catalunya agués passats dels moros ansà», escriví un diarista (149). — J. P. E. [21.502

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Les etapes de l'ocupació borbònica a Catalunya (1706-1713). Un debat pendent sobre el conflicte successori a Catalunya: aixecaments populars, guerra peninsular i conjuntura internacional*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006), 9-35.

Centrat en els episodis bèl·lics que s'esdevingueren a Catalunya durant el període referit, l'article assenyalava des del seu inici que el paper de Catalunya fou «manifestament perifèric i subordinat als interessos de les potències europees» (10), i que el decantament de Catalunya a favor de l'arxiduc fou efecte de «l'acció propagandística i el clientelisme polític executat de manera perseverant pels aliats a partir de l'any 1703» (11). Mitjançant bibliografia publicada i amb recurs a fons arxivístics de l'ACA, de la BC i de la BUB; de Simancas, AG; i de Madrid, AHN, l'autor analitza els anys de guerra, des del doble desembarcament aliat de 1704 i 1705 fins a l'ocupació del territori per les tropes borbòniques el 1713, destacant-ne les característiques militars fonamentals, les causes de la progressiva victòria borbònica i les repercussions negatives que tingué el moviment militar, ben abans que s'acabés del tot, en territori català,

amb un lluminós capítol sobre el *Tractat d'Utrecht* i les clàusules que deixaven els catalans a la intempèrie total. — J. de P. [21.503]

Francisco Javier GUILLAMÓN ÁLVAREZ, Julio D. MUÑOZ RODRÍGUEZ, *La Lealtad castellana en la Guerra de Sucesión. Movilización social y representación del poder en una sociedad en guerra*, dins *Señores y señoríos*, 513-535.

Aquestes pàgines exposen la situació del poble de Múrcia en els primers anys de la Guerra de Successió (els anteriors a la batalla d'Almansa), i poden ésser esmentades en aquest anuari perquè durant aquells anys la fidelitat a la causa borbònica estigué en perill davant les victòries dels exèrcits aliats sobretot a Catalunya i València i la previsió que des del regne de València aquests envaïssin victoriosament Múrcia, ajudats per la cinquena columna austriacista interior (518-522). — J. P. E. [21.504]

Neus BALLBÉ I SANS, *L'Epítome de Llorenç Tomàs, canceller del Principat de Catalunya (1705-1714). Un document fins ara desconegut sobre els precedents de la Guerra de Successió*, dins «Manuscrits», 24 (2006), 193-212.

Després de les dades biogràfiques del personatge (195-196: la Seu d'Urgell, c. 1640- Viena 1738), l'autora resumeix els darrers anys de Carles II, els del canvi de dinastia i els de la Guerra de Successió (197-199), en els quals Tomàs exposa per al coneixement de Carles III la seva participació en aquells esdeveniments, sempre a favor dels Habsburg: *Epítome de los sucesos, en qué se esmeró el valor, fidelidad y constancia de los caballeros de Vique y de otros particulares, que gloriosamente y gustosos se declararon vasallos y soldados de Vuestra Magestad* (200-211); [no n'he sabuda veure la referència arxivística]. Hi ha bibliografia (211-212). — J. P. E. [21.505]

Amparo FELIPO ORTS, *La repercusión de la política de confiscaciones de Felipe V sobre don Juan Basilio de Castellví, conde de Cervelló y marqués de Villatorcas*, dins «Estudios. Revista d'Història Moderna», 31 (2005), 253-268.

El dit noble fou perseguit tant pels maulets com pels botiflers; nomenat virrei de Mallorca per Felip V en el moment de l'entrada a la Península, hagué de defensar Palma i l'illa contra l'atac de les potències aliades, raó per la qual l'arxiduc li segrestà els béns; passat a l'arxiduc el 1710, els seus béns tornaren a ésser segrestats, però per Felip V. Malgrat que la Pau de Viena establís el retorn dels béns als propietaris d'ambdós bàndols, l'administració borbònica féu el sord durant anys i el problema cuejà fins al 1739. L'AHN, *Nobleza*, lligall 1375-A conté la llista, ací transcrita, dels béns segrestats el 1710 tant al comte com a la comtessa (265-268). — J. P. E. [21.506]

Joaquim E. LÓPEZ I CAMPS, *Cultura, pàtria i nació en el regnat de Felip V. Algunes precisions conceptuals*, dins «Saitabi. Revista de la Facultat de Geografia i Història», 56 (2006), 73-91.

El 1785, Joan Sempere i Guarinos s'atreia la benvolença de Carles III afirmant que Felip V havia introduït des de França amb la Il·lustració, la «gènesi per a un nou temps per a la política, per a l'economia i per a la cultura espanyoles» (74), tesi que d'alguna manera ha sobreviscut fins a mitjan segle XX. L'autor, en canvi, creu que, sense negar les institucions creades a Madrid pel primer Borbó, destinades a irradiar a tot l'estat, l'empenta per a la renovació venia dels darrers decennis del segle XVII i l'haurien protagonitzada els 'novatores', ben representats a Barcelona per l'Acadèmia dels Desconfiats i a València per Manuel Martí i Saragossà, per Vicent Tosca (76) i d'altres, [com és ara el grup de jesuïtes, del qual formava part l'astrònom Josep Saragossà: cf. ATCA, XXVI (2007), 1069-1070, núm. 20.733]. — J. P. E. [21.507]

Ricardo FRANCH BENAVENT, *El cambio de naturaleza de las rentas de la Generalitat Valenciana tras la abolición de los Fueros: la reacción del clero en defensa de su inmunidad y los conflictos provocados por la gestión de los intendentes*, dins «Estudis. Revista d'Història Moderna», 31 (2005), 269-297.

La Nova Planta suprimia tot caràcter representatiu i pactista de l'administració valenciana i imposava la voluntat reial tant en la designació de persones com en la percepció de tributs; automàticament la clerecia, pel principi d'immunitat que el rei proclamava respectar (278), es considerà alliberada de les obligacions abans exceptades dins el sistema pactista i fins i tot el Consejo de Castilla li donava la raó i arribava a suggerir un retorn al ,statu quo' anterior. En aquestes pàgines són recordats episodis d'aquella tensió i manifestacions diverses, també escrites, del Capítol de València (279-284), també les decisions preses per l'administració reial a fi de controlar les conseqüències econòmiques d'un problema que s'allargassà fins al regnat de Carles III. Al final, la hisenda del Regne s'havia convertit en hisenda del rei (285-297). La documentació de l'afer és sobretot de Simancas, AG, *Secretaría de Hacienda*. — J. P. E. [21.508

Carles DíAZ MARTÍ, *La comunitat monàstica de Montalegre durant els priorats d'Agustí Massot i Francesc Vidal (1713-1732)*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 119-169.

Carles DíAZ MARTÍ, *Els continus desplaçaments dels visitadors de la província catalana: els viatges de dom Agustí Massot*, dins *La província cartoixana de Catalunya. La Cartoixa de Montalegre* (Actes del XXIII Congrés Internacional sobre la Cartoixa), Barcelona, Diputació 2006, 359-364.

L'AHPB conserva els actes documentats de la cartoixa de Montalegre entre el 1684 i el 1730, ací resumis en regist (154-169). Es tracta dels testaments en virtut dels quals els futurs monjos renuncien als propis béns en general a favor de familiars (sense oblidar qualche donació a Montalegre) o dels actes de donació dels donats i corresponent acceptació per part de la Cartoixa; aquests són particularment abundants des del 1701; una d'aquestes actes, la del donat Joan Guiteres, de Sant Joan d'Avinyó, és transcrita íntegra (160-161). Important informació complementària es troba en l'Arxiu Reial (ACA), *Monacals d'Hisenda, lligalls*: són els expedients personals anteriors a la professió o al compromís, i en la BU, mss. 1312-1313 i 1449-1450, que permeten de refer la llista completa dels tres grups de Montalegre: monjos, frares i donats (121-125, notes 12 i 15). En les pàgines següents l'autor exposa els aspectes diversos dels tres grups esmentats (124-126), llistes dels primers (preveres) i dels altres dos (laics) (127-134), equivalència de nom anterior i posterior a l'entrada en cartoixa (135-139), procedència geogràfica i social (140-147) i disposició dels béns segons els testaments (148-152); des d'un punt de vista numèric, aquells foren uns bons anys per a Montalegre, potser gràcies a la personalitat del prior Agustí Massot, a la qual és dedicat el títol segon. — J. P. E. [21.509-21.510

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*, Barcelona, Rafael Dalmau, editor 2005, 406 pp.

Absent de Catalunya Carles III arxiduc en esdevenir emperador, el desenllaç de la Guerra de Successió a favor de Felip V era qüestionat de temps i el seu reconeixement en el tractat d'Utrecht el 1713 com a rei legítim dels regnes d'Espanya acabà de decantar la balança; el 14 de juliol del mateix any queia Tarragona i malgrat de no haver oposada resistència el tracte ja fou inhumà i dos dies després, en la batalla de Torredembarra un 10 % foren executats i els altres enviats a galeres per a tota la vida (el rei havia ordenat que «se pase a cuchillo, se hagan ahorcar a todos los que se defendieren»); el 25 d'aquell mes, l'exèrcit Borbó era davant Barcelona i el general en cap duc de Pòpuli demanà la rendició; denegada, mentre arribaven reforços per a

la darrera embestida, nombre de soldats es dedicaren a caçar miquelets arreu del país o a ofegar els darrers brots de resistència, com a Sant Quintí de Mediona, passat a foc i sang ,manu militari', o a cremar sistemàticament les poblacions, com en el cas de Manresa, sotmetent la terra pel camí del terrorisme, o amb la imposició de ,quinzenades', tribut pagador cada dues setmanes. L'atac definitiu contra Barcelona per bombardeig d'artilleria causà esvorancs en els murs; després de la capitulació fou introduït l'estat d'excepció i l'ocupació militar, la mort de les institucions catalanes, substituïdes per la Junta Superior de Justicia y Gobierno, que imposà el cadastre, arrasà el Barri de Ribera, alçà la Ciutadella com a centre de l'ocupació militar, detingué i deportà els defensors i en algun cas els afusellà, com el general Moragues o el cap valencià Joan Bta. Basset, o el vigatà Bac de Roda (Francesc Macià); no se salvà ni la campana Honorata de la Catedral de Barcelona i el primer capità general, marquès de Castelrodrigo, proposà que «para abatir por cuantas partes se pueda las esperanzas malignas de estos naturales será conveniente que haga un acto público y solemne... de abolición de todos los privilegios de esta Ciudad y Principado... para que se cancelen, borren y quemem, que no quede memoria de ellos». Els fets narrats es basen en documentació oficial dels arxius de Simancas, AG, i de Madrid, AHN. — J. P. E. [21.511

Fina PARÉS RIGAU, *Dedicatòria d'esquellots (Gironès, vers 1730)*, dins «Arxiu de textos catalans antics», XXV (2006), 515-521.

La troballa del text ací publicat (520-521) en un arxíu familiar de Quart (Gironès) dins un plec en octau, on són escrites d'altres notes, és ocasió de recordar la ,celebració' popular d'esquellots per tot Catalunya, sobre els quals el 1725 cridava l'atenció en *Instrucció pastoral* el bisbe de Girona Josep de Taverner i d'Ardena (518, nota 11); els esquellots i la seva proclama era ocasió per a la crítica social i qualque vegada per a la invectiva personal. — J. P. E. [21.512

Jorge Antonio CATALÀ SANZ, *El guardián de la sal. Economía oculta y conflicto de jurisdicción en el valle de Cofrentes a mediados del siglo XVIII*, dins *Señores y señoríos*, 333-362.

[De la mateixa manera que després de la Pau dels Pirineus, la sobirania francesa havia exigít als Comtats catalans l'impost sobre la sal, després d'Almansa la sobirania gavatxa de Felip V s'apropià de les salines i exigí el propi impost sobre la sal]. L'autor, basat en l'ARV, *Procesos d'intendència*, lligalls diversos, i altra documentació de la casa de Gandia a l'AHN, *Nobleza. Osuna*, reconstrueix el fet anecdòtic del control d'unes salines il·legals a la Vall de Cofrents el 1747, que deixà dos morts (339-344); la investigació consegüent demostrà l'existència no sols de les dites salines, ans encara d'una xarxa comercial de sal de contraban, en la qual era implicada la meitat almenys dels veïns de Cofrents (350-351), que amb bèsties de bast la distribuïen amb gran negoci a institucions religioses per tota la zona central del País Valencià, del monestir de la Vallidigna a València, inclòs el monestir de Sant Miquel dels Reis, davant la qual el mateix Intendent del Reial Patrimoni restà perplex davant els «inconvenientes que se pueden temer de opresión tan notable quasi a todo un pueblo» (354). És desconeguda la sentència del procés. — J. P. E. [21.513

Olivier POISSON, *Inscriptions commemoratives des grades universitaires en Roussillon au XVIII siècle*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 57-61.

L'autor descobrí a l'església d'Illa de Conflent i després a Sant Joan de Perpinyà incipcions presidides per un sol cognom sota la ,V' de ,Victor', i sota el cognom les lletres I. M. i encara sota, una data, inscripcions ací transcrites també en fotografia. Els cognoms són normalment documentats com a professionals de títol universitari a l'ADPO, sèrie D. — J. P. E. [21.514

Fabrice CHARTON, *Les divertissements royaux: pouvoir et persuasion en Roussillon sous l'ancien régime*, dins «Domitia. Revue du Centre des Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 143-153.

Els esforços de la corona de França per captar l'adhesió dels rossellonesos tenen una bona mostra en les Festes de Tardor del 1729, destinades a celebrar el naixement del Dalí de França. Les *Relations de fêtes de 1729*, dels ADPO (1 C 1532) informen que duraren tres dies, començant amb una gran desfilada ciutadana que desembocà a Sant Joan per a un *Te Deum* i continuà amb saraus, sopars de gala i representació de l'òpera *Atys*, «véritable ode au roi de France» (152); es clogueren amb uns focs d'artifici. Els actes dels vespres produïen la impressió d'introduir en un món divers, esclatant de llum i de bones maneres, o eren exaltacions de la «grandeur de la France» (149-150); darrere totes les solemnitats hi havia un missatge: «propager l'absolutisme en Roussillon» (151). — J. P. E. [21.515]

Alain BOURNETON, *Comment une brochure, inconnue, mène à un texte inédit dans le pyrénéisme*, dins «Pyrénées. Bulletin Pyrénéen», (2006/1), 93-99.

El text, desconegut dels pirineòlegs, és el capítol intítulat *Observations de Physique et d'Histoire Naturelle faite (!) dans la Province de Roussillon*, del 1739, publicades el 1744 en la secció de M. Le Mounier del llibre *La Méridienne de l'Observatoire royal de Paris...*, on amb transcripció de paràgrafs són narrades dues ascensions al Canigó formant part dels treballs per a establir el meridià de França; hi ha observacions geogràfiques, botàniques i un croquis orogràfic de la zona del Canigó. — J. P. E. [21.516]

R. FRANCH BENAVENT, V. GIMÉNEZ CHORNET, *Una aproximación a la gestión territorial de la Real Hacienda: las cuentas del tesorero del Ejército de Valencia (1751-1907)*, dins «Estudis», 29 (2003), 105-129.

Article només conegut per referència. — J. P. E.

[21.517]

Joseph FINESTRES ET DE MONSALVO, *Praelectio Cervariensis*, sive commentarius academicus ad titulum Pandectarum, de vulgari et pupillari substitutione (Textos Jurídics Catalans, 25), Barcelona, Parlament de Catalunya i Departament de Justícia 2005.

Carles SÁNCHEZ-MORENO I ELLART, *Josep Finestres i el presumpte origen atenès de la substitució pupillar*, dins «Revista del Dret Històric Català», 5 (2005 [2006]), 157-164.

La recent reedició del text de Josep Finestres ha estat bona ocasió per a donar nou impuls a l'estudi del seu mestratge en història del dret, de la qual és mostra el segon títol.

El 1752 sortien a Cervera les *Praelectiones Cervarienses, sive commentarii ad titulos Pandectarum...*, on Finestres aventurava una hipòtesi sobre l'origen grec de les substitucions vulgar i pupillar. L'autor es proposa clarificar «l'actitud metodològica, amb la qual Finestres... enfrontava la comparació entre una institució del dret successori romà... i la seva possible arrel grega», en afirmar que les lleis de Soló, i per tant el punt concret objecte d'estudi, s'havien introduït en el Dret Romà (157). Realitzades les comprovacions bibliogràfiques tant de l'època del Renaixement com de la moderna, l'autor arriba a la conclusió que «la hipòtesi de Finestres depèn de [S.] Petit i de l'estat dels estudis del dret grec en aquell moment» (164). — J. P. E. [21.518-21.519]

Antoni HOMS I GUZMÁN, *Terra Santa o Seràfich Jardí Històrich. Una traducció catalana del segle XVIII*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 77 (2004), 17-155.

Donada notícia de la presència i procedència d'aquell volum manuscrit en la Biblioteca Mariana, ara a la BU de Barcelona, on primer tingué la signatura 2-1-17 i ara és el ms. 90, de

346 folis, on és copiada una única obra, el *Serafic Jardí Històric*, dividit en dues parts, cada una de les quals és partida en set llibres, essent ací transcrits els títols dels capítols (21-31); consta que era copiat (ell o el seu antígraf) el 1753 (31); hi són traduïdes de l'italià dues obres: *Giardino Serafico Istorico* de Pietro Antonio di Venezia i *Terra Santa nuovamente illustrata* de Mariano Morone di Maleo (20: 34-38). Són transcrits el fragment inicial que explica les relacions dels successius superiors amb les autoritats sarraïnes (57-93), els capítols XXII i XXIII sobre les qualitats del religiós destinat a Terra Santa (93-96), descripció de Damasc (96-103), viatge de Jerusalem a Egipte (103-139), la monarquia dels turcs (139-150) i costums dels orientals (150-155). Dins els fragments, alguns documents són transcrits en català. — J. P. E. [21.520]

Joan VILAMALA, *Quatre retaules més de Josep Pujol*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonecs», XXII (2006), 551-561.

La raguèlia Pujol omplí amb una seixantena de retaules la Catalunya central, sobretot les comarques del Berguedà i del Solsonès. Josep Pujol és l'escultor de l'extraordinari retaule de la Mare de Déu dels Colls, a Sant Llorenç de Morunys. L'autor pot provar documentalment (Solsona, AD, *La Selva*: 555 i 561) que són de Josep Pujol, treballats durant els trenta darrers anys del segle XVIII, els retules de S. Climent de la Selva i de S. Martí de les Serres i per la identitat d'elements pictòrics o escultòrics els de la Mare de Déu dels Àngels de Trasserra, el de S. Quirze de Travil i S. Miquel de Marsenyac. Hi ha nou fotografies. — J. P. E. [21.521]

Virginia ALBARRÁN MARTÍN, *Escultores académicos del siglo XVIII en el Diccionario de Ceán Bermúdez. Nuevas adiciones*, dins «Archivo Español de Arte», LXXVIII (2005), 145-162.

Basant-se en Madrid, BN, ms. 21.455, l'autora presenta un resum biogràfic de Josep Esteve (València 1741), amb llista i comentari de les seves escriptures (157-162); i el del barceloní Jaume Folch, que el 1786 ja havia completada la seva temporada de formació a Roma (398-399). — J. P. E. [21.522]

Antoni MUT CALAFELL, *Fórmules espanyoles de tinta cal·ligràfica de color groc (segles XVI-XIX)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 143-162.

Entre les fonts impreses n'hi ha dues dels Països Catalans: fra Lluís d'Olot, *Origen y arte de escribir...*, i el «Semanao de Mallorca», XVI/31 (1794), 9 d'agost (147); són copiades les fórmules d'aquests dos escrits (154-156); potser és del segle XVIII la Jaume Palmer, *Plageta... de diferentes colores* (156-157). — J. P. E. [21.523]

Clément RIOT, *Les Almanachs en Roussillon, 1761-1939*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 63-92.

Set són els títols que durant la segona meitat del segle XVIII aparegueren al Rosselló sota el nom d'«Almanach» o equivalent; en plena Revolució Francesa, els anys 1792-1793, fou publicat en català: *Calendari curiós y útil o Almanach Rossellonès* (64), encara que l'autor deplora no haver-ne pogut veure cap exemplar; només després, en ple segle XX i durant vint anys sortiria l'*Almanach català Roussellonès de La Veu del Canigó*, 1921-1939; n'hi hauria hagut algun de bilingüe. Les informacions d'aquells almanacs del segle XVIII tiraven a oficialistes. — J. P. E. [21.524]

Manuel ARDIT LUCAS, Miquel Àngel BADENES MARTÍN, Joan Serafi BERNAT I MARTÍ, *El País Valencià en el Cens d'Aranda* (Col·lecció Oberta. Història, 58), Castelló i València, Universitat Jaume I i Universitat de València 2001, 464 pp.

Aquest llibre és format per dues parts ben clares: l'estudi introductori, dedicat a l'anàlisi demogràfica (13-77), i la presentació (81-87), llista de parròquies aplegades per comarques (88-96) i reproducció de totes i cada una de les respostes parroquials al recompte demogràfic manat pel Comte d'Aranda, conservat a Madrid, Real Academia de la Historia (97-391); segueix el recompte de la població eclesiàstica per comarques (393-426), i, també per comarques, la llista de senyories de cada una de les poblacions (427-441), llista única alfabètica de parròquies (443-448) i bibliografia (449-462); no cal dir que és de doldre que entre la documentació de base no s'hagi conservat la relativa al bisbat de Tortosa, car no permet de tenir completes les dades per a tot el País Valencià (75). L'estudi introductori destaca el fet que el *Cens d'Aranda* és el primer dels recomptes estatals que engloba tots els habitants d'un lloc «sense deixar de banda grups socials que en els anteriors recomptes no interessaven...: pobres, clergues, militars, nobles, vídues, etc.» (13); també reconeix que hom el considerà poc fiable, perquè, realitzat a base de circumscripcions eclesiàstiques, no hi havien entrat les jurisdiccions ,nullius' (19); de fet arribà a ésser quasi oblidat, tot i que certes acusacions com les del buit dels ,nullius' fos errada i que té una qualitat no inferior a la dels altres, com ho demostra l'aplicació als diversos extrems d'aquell cens dels índexs de fiabilitat de les estadístiques com la proporció homes-dones, índexs de natalitat o percentatge de darrers dígitos en 0 o 5 (13-43). Defensada la credibilitat del *Cens d'Aranda*, tenim que el 1768 la població del País Valencià hauria estat de 682.882 habitants i, aplicada la previsible correcció, de 733.351 (45): som en el segon capítol dedicat a la població, on són presentades i reduïdes a quadre les cinc poblacions de més de 10.000 habitants i les set que en tenien entre cinc i deu-mil (49-58); segueixen les pàgines dedicades a exposar l'estructura d'aquella població, primer per edat i sexe (58-70) i seguidament per estat civil (71-75), tot completat amb bon nombre de quadres sinòptics. I així arriben les conclusions de l'estudi.- — J. P. E. [21.525]

Michael BLECH, Dirce MARZOLI, *Cambios en el paisaje costero del Empordà. Las investigaciones interdisciplinarias llevadas a cabo por el Instituto Arqueológico Alemán, Madrid*, dins «Empúries», 54 (2005), 45-50.

Un dels elements de judici per a l'avaluació dels canvis soferts per aquell paisatge en els darrers segles és un plànol de la desembocadura del Ter, del 1780, obra dels arquitectes Franco, Mestres i J. Fàbregas (48); hi ha identificació dels punts assenyalats en el plànol. — J. P. E. [21.526]

Elisa D'ANDREA, *Fra Letteratura e Storia: la cultura di Antico Regime nelle Cartas Familiares di Juan Andrés*, dins «Annali Cà Foscari. Rivista della Facoltà di Lingue e Letterature Straniere dell'Università Cà Foscari di Venezia», XLIV (2005), 147-171.

Membre de la Província Societatis Jesu d'Aragó, expulsat el 1773, establert durant mig segle entre Ferrara i Nàpols, i en ciutats diverses de l'entremig, el seu afany de saber li permeté d'escriure l'imponent *Dell'origine, progresso e statu attuale d'ogni letteratura* (1782-1799); les observacions fetes durant els seus viatges per Itàlia els anys 1785-1791 eren comunicades al seu germà Carles, que les aplegà i publicà en els quatre volums de *Cartas Familiares* a partir del 1786; les seves impressions sobre allò que trobava en les ciutats italianes es concentren en elements favorables a les reformes del segle XVIII: acadèmies de tota mena de saber (157-161), societats econòmiques o agrícoles (161-163), ciències experimentals (164-168) i jardins botànics (170). — J. P. E. [21.527]

M. A. PICÓ, *El Padre José Antonio Eximeno Pujades* (Biografias, 33), València, Institut Alfons el Magnànim 2003, 418 pp.

Jesuïta expulsat a Itàlia per Carles III Borbó, destacà per raons diverses: pel seu mestratge en humanitats en el Col·legi de Sant Pau de València, en matemàtiques en la Reial Acadèmia de Artilleria de Segovia, i en música sobretot els anys d'Itàlia després de l'expulsió, tema que constitueix el centre del llibre: són així successivament presentats *Del origen y reglas de la música*, que encetà polèmica, a la qual pertanyen *Defensa de la música i Duda de D. Antonio Eximeno sobre el Ensayo Fundamental Práctico de Contrapunto*, del M. R. P. Juan Bta. Marini. Hi ha bibliografia i dues reproduccions de pàgines. — J. P. E. [21.528]

Carlos Damián FUENTES FOS, *Juan Andrés, entre la Ilustración y la fe*, dins «Estudios. Revista d'Història Moderna», 31 (2005), 321-339.

Valencià i jesuïta, Juan Andrés i Morell es formà a València, Tarragona i Cervera ja en la segona meitat del segle XVIII; professor de retòrica i poesia a Gandia, tractà Gregori Maians, aleshores resident a Oliva; expulsat el 1767 i resident a Ferrara, al cap de poc es dedicà plenament a la preparació dels set volums de la seva obra *Dell'origine e progressi e stato attuale d'ogni letteratura*, publicats entre el 1782 i el 1799; eren d'alguna manera una alternativa a l'*Encyclopédie...* francesa (328) perquè no era polèmic ans integrava l'herència cristiana i no es limitava a ésser una constatació dels avenços científics i polítics del segle XVIII, ans era obert al dinamisme de la història vers un futur, que facilités les condicions de vida mitjançant l'aplicació dels avenços científics primer a la intel·ligència i després a la vida de la gent en els camps empírics i racionals (332-334). El *Dell'origine...* fou positivament avaluat per Carles III i Carles IV (336). — J. P. E. [21.529]

Ramon PLANES I ALBETS, *El Viatge a Madrid de 1784, d'Anton de Duran i de Bastero, baró de Ribelles*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 411-439.

Entre mitjan segle XVII i el 1746, els Duran anaren pujant els graons que d'adroguers, mercaders, ciutadans honorats i cavallers els conduïren a barons de Ribelles. Anton de Duran i de Bastero fou un ric il·lustrat, que esmerçà part dels seus béns construint un embassament en el riu Llobregós per a molins i regadiu. Personalitat i posició social són conegudes per testament i inventari, on hi havia alguns llibres i més documents (412-416). L'abril del 1784 emprengué amb el seu germà Lluís un viatge, del qual deixà descripció, inèdita a Sant Cugat del Vallès, ANde Catalunya, ms. 42, ací transcrit amb anotacions de l'editor (419-439). Eixint per l'Aragó («A Fraga admirarem que parlassen català y castellà...»: 420), Duran hi feia constar etapes i accidents de viatge, característiques de les poblacions i anotació de les obres més dignes d'atenció, sobretot de les de Madrid i encontorns, i preus dels serveis o productes comprats (419-439). Tornaren per València i en ésser a Vallada, constataren que «ja-s veuen las casas de 2 y 3 pisos, y ja parlan català» (435). — J. P. E. [21.530]

Marie-Hélène SANGLÀ, *Le déplacement du mobilier conventuel de 1790 à 1793: aux sources de la conscience patrimoniale dans les Pyrénées Orientales*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 7 (2006), 35-44.

L'ADPO, sèrie L (correspondència de l'administració pública), Q i QP (inventaris de monestirs i de convents), documenta l'aplicació de les lleis de l'Assemblea Nacional sobre la conservació dels béns nacionals procedents de cases religioses, actuacions que restaren sempre protocolitzades en inventaris, alçats entre el 22 de gener i el 16 de juliol de 1790; molts objectes foren desestimats per la seva nul·la valor i els altres foren col·locats en dipòsits, el principal dels quals era el de Sant Joan (38), seguit pels de la Mercè i Sant Francesc (39). La força de les tradicions populars de la Contrareforma, encaminades per confraries ben actives, tingué el resultat que molts objectes que no foren destinats a un futur museu, fossin cedits a les parrò-

quies: els objectes foren salvats i els temples dels pobles convertits en petits museus d'art barroc català (42-43). — J. P. E. [21.531]

Manuel-Reyes GARCÍA HURTADO, *Guerra y propaganda a finales del siglo XVIII. José Felipe de Olivé y el Correo de Gerona (1795)*, dins «Manuscrits», 21 (2003), 133-160.

El títol complet era *Correo de Gerona. Dedicado únicamente a la Instrucción Militar* ('instrucció' no pas en sentit militar específic, ans humà general). Les seves notícies familiars col·loquen l'autor a Múrcia, segle XVIII, i les personals en el segle XIX. El 1796 es trobava a Barcelona i havia entrat a l'Acadèmia de Bones Lletres, tal com consta en el seu arxiu (139-142). El «Correo de Gerona» publicà 52 núms. entre el 5 de febrer i el 3 d'agost del 1795 i, tot i trobar-se en els pitjors moments de la guerra amb França, el «Correo» «no ofereix ni una sola notícia sobre la guerra contra França» (146): els seus objectius eren informació i formació humana del militar, que elevessin les virtuts cíviques i específiques de la classe; les notícies sobre Catalunya ocupaven un espai destacat (150-157). Encara que sembla haver estat una coincidència, el «Correo» desaparegué en el moment en què arribava l'armistici amb França. Hi ha bibliografia (159-160). — J. P. E. [21.532]

Peter MCPHEE, *La contre-révolution dans les Pyrénées: spiritualité, classe et éthicité dans le Haut-Vallespir, 1793-1794*, dins «Domitia. Revue du Centre de Recherches Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 6 (2005), 57-81.

Treball que descriu les repercussions polítiques de les successives etapes de la Revolució Francesa en un ambient religiós fortament estimulat per la trajectòria extremista de l'abbé Xaupí, complicat per la intervenció militar espanyola, a Sant Llorenç de Cerdans, anys ha publicat en anglès dins «French History» (1993), i ara traduït al francès. — J. P. E. [21.533]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Mn. Antoni Roig i Rexac, un mestre espiritual contemporani de la Revolució Francesa (1750-1808)*, extret de «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», núms. 115-116 (2006), 185-206.

El curs d'estudis en teologia i ambdós drets de Roig i Rexac hauria estat fet a Mallorca; després hauria anat a Avinyó a examinar-se i obtenir el doctorat el 1770. Les fonts per al seu coneixement han de comptar amb la vintena de sermons, amb un nombre important de lletres i amb les *Reflexiones crítico-apologéticas sobre algunos escritos relativos a la Isla de Menorca...* d'entorn el 1780 (188-189 i 191). Emmarcat i format en cultura barroca, en crítica textual (edició de l'*Epistola Severi Minoricensis*) s'acostà als Il·lustrats, dels quals rebé i transportà a les reflexions pastorals la idea de la utilitat (192-194). La part central resumeix, amb abundant transcripció de fragments textuais, el missatge d'Antoni Roig: fortament bíblic, amb important regust evangèlic, subratllant el culte a Déu en 'esperit i veritat', misericordiós envers els desvalguts (també en el càrrec de comissari de la Inquisición Española, que li corresponia com a vicari general), insistent en la necessitat de les virtuts cristianes (196-204). Hi ha bibliografia de les seves onze obres publicades (205-206). — J. P. E. [21.534]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALACANT

M. Luisa CABANES CATALÀ, *Varios cartularios elaborados en la época de Jaime II conservados en los archivos alicantinos*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2147-2158.

L'AM d'Alacant, cod. 48, és factici, format per agregació de tres unitats: *Los privilegios de Alicante*, atorgats pel rei de Castella, Alfons el Savi, i tres privilegis de Jaume II (1248-1249); *Los privilegios de Oriuela* del mateix rei castellà i un altre (2149); i *Copia rubricarum omnium privilegiorum consistentium in libro maiori seu volumine scribanie de la Sala civitatis Valentie*, dels reis entre Jaume I i Jaume II (2150-2151). L'AHM d'Elx, b 337, conté el *Llibre de privilegis d'Elx* (2151-2155); en ambdós casos, ultra la descripció material del volum i paleogràfica de la lletra, són transcrits els paràgrafs que defineixen o validen els textos. — J. P. E. [21.535]

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Wolf GERT, *Die Handschriften der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg 4° Cod 1-150* (Handschriftenkataloge der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, 6), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1999, XVI i 324 pp.

Wolf GERT, *Die Handschriften der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg 4° Cod 151-304* (Handschriftenkataloge der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg, 7), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2005, XX i 228 pp.

El primer volum ens ofereix les següents informacions: 4° Cod 2, ff. 113-121: Joan de Palomar, *De esu carniarum* (4); 4° Cod 5, 9-54, *Commentum in Summam Raimundi de Pennaforte* (8); 4° Cod 6, 9-173: Adam [Alderspacensis], *Summula de Summa Raimundi cum commento* (10); 4° Cod 19, 10-33: Joan Serra, *Ars nova epistolarum* (30); 4° Cod 44, 2-151: Adam [Alderspacensis], *Summula de Summa Raimundi cum commento* (78-79): diferent de la del ms. 4° Cod 6); 4° Cod 45, 1-184: *Quaestiones circa Summulam Adami [Alderspacensis] de Summa Raimundi* (81); 4° Cod 54, 2-27: Adam [Alderspacensis], *Summula de Summa Raimundi* (103-104); 51-261; *Apparatus ad Adami Teutonici Sumulam de Summa Raimundi* (104); 4° Cod 63, 2-25: *Grammatica lulliana ad modum Logicae novae*; 29-44: *Introductorium magnae Artis Generalis*; *Alphabetum secundum Artem generalem*; 57-62: *Ars infusa*; 67-84: *Ars brevis*; 85-88: *Definitiones lulliane*: «Sensuale est id...»; 89-90: *Disputatio Raimundi et Heremite de dubiis circa Sententias Petri Lombardi*, cap. XCVI: *Utrum beata virgo contraxerit peccatum originale*; 90-91: *Scala graduum*; 93-161: *Tabula generalis*; 165-176: *Ars abbreviata*; 177: *Excerptum ex Arte Magna, De celo*; 191-221: *Liber apostrophe, sive de articulis fidei catholicae* (122-124); 4° Cod 126, 52: Pseudo Raimundus Lulli, *Compendium animae transmutationis metallorum*; 4° Cod 148, 377: Hilarius Costa: *Bericht von der Gefangenschaft der Dominicaner Franciscus Gil de Frederic und... in Tonkin 1745* (nach dem Drucke, Rom 1716 (193).

Trobem en el segon volum: 4° Cod 180, 231-240, Arnaldi de Villanova, *De somniorum interpretatione*, i 240-241: Pseudo Arnaldi de Villanova, *Aurea rosa*; 4° Cod 193, 72-81: Pseudo Vincentii Ferrarii, *De fine mundi*; 4° Cod 218, 5-12: *Legenda sancti Narcissi Gerunda Augustam ducta 1485* (75); 4° 238, 10-16: Calixti III: *Regulae Cancellariae Apostolicae*. — J. P. E. [21.536-21.537]

Elisabeth WUNDERLE, *Die mittelalterlichen Handschriften der Studienbibliothek Dillingen*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2006, XXXVIII i 570 pp.

El Ms. XV 70, f. 21r, conté Calixti III, *Votum de Constantinopoli recuperanda 1455* (139); ms. XV 95, ff. 123-133: Pseudo Vicent Ferrer, *Sermo de fine mundi* (225); ms. XV 128, ff. 18-20: Arnaldi de Villanova, *Signa leprosorum* (267); *Ibid.*, ff. 71-76, Johannis Jacobi (Joan Jaume), *Tractatus de pestilentia* (269); tot el volum ms. XV 142, procedent d'Augsburg, Fürstbischöfliche Hofbibliothek, és d'obres mèdiques d'Arnau de Vilanova: ff. II-VII, *Medicationis parabola*e i *Aphorismi particulares*; ff. 1-105, *Speculum medicinae*; ff. 105-112: *Practica summaria*; ff. 113-124: *Regimen sanitatis ad regem Aragonum*; ff. 125-127: *Epistola de dosi tyriacalium medicinarum*; ff. 128-160: *Tractatus de considerationibus operis medicine*; ff. 160v-170: *De vinis*; i ff. 171-175, *De aquis laxativis* (346-349). — J. P. E. [21.538]

Hardo HILG, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Eichstätt*, Erster Band. *Aus Cod. st 1-Cod. st 275* (Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt, I. Die mittelalterlichen Handschriften, 1), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1994, XXXII i 324 pp. i 13 làmines.

Karl Heinz KELLER, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Eichstätt*, Zweiter Band. *Aus Cod. st 276 - Cod. st 470* (Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt, I. Die mittelalterlichen Handschriften, 2), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1999, XXVIII i 422 pp. i 18 làmines.

Karl Heinz KELLER, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Eichstätt*. Dritter Band. *Aus Cod. st 471 - Cod. st 688* (Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt, I. Die mittelalterlichen Handschriften, 3), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2004, XXXII + 640 i 16 làmines.

El primer volum conté en el Cod. st 199, ff. 225-227, un *Tractatus bonus de pestilentia*, és la part inicial del de Joan Jaume (104); en el Cod. st 218, bloc VI, f. 529, lletra de l'emperador Frederic III al cardenal Roderic de Borja (152); i en el Cod. st 266, el *Breviarium in Iure Canonico* de Pere de Lleida (Petrus Ilerdensis) (234).

Troblem en el segon volum, Cod. st 360, ff. 271-287, *Quaestiones super Adami (Aderspacensis) Summulam*, que es basa en les *Summae* de sant Ramon de Penyafort (108; també es trobaria a Praga, Universitätsbibliothek, cod. XI. E. 4, ff. 40-56); Cod. st 374, ff. 18v-19r, commemoració litúrgica de st. Vicent Ferrer (133-134); Cod. st 377, ff. 211-212, Formulari per a breus apostòlics d'Alexandre VI (139-140); i Cod. st 463, ff. 71-128, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, copiat el 1468 (302).

El volum terç és més generós: hi trobem: un títol veí d'un de Nicolau Eimeric: Cod., st 471, f. 187: *Isti sunt articuli in quibus magister [Sententiarum] communiter non tenetur, Inc.*: «In primo libro: quod caritas qua Deum...» (8); Cod. st 483, f. 1r-v: Joan de Palomar, *Scala spiritualis* (61); Cod. st. 498, ff. 344-354: Bernat Oliver, *Tractatus contra cecitatem iudaeorum* (115-116); Cod. st 508, f. 30-31: Pere de Lleida, *Breviarium ad omnes materias in iure canonico inveniendas* (141); Cod. st 515, ff. 272-278: *Tabulae repetitionum et disputationum Studii Bononiensis*, intervencions en escoles de lleis o de cànons, en què un ponent, professor o estudiant, exposa un tema, que després és comentat per un estudiant o un professor: ff. 272v-273r: professor, Petrus de Ancharano; estudiant: Martinus de Turribus, de Valentia; f. 273: Johannes de Castilionis, de nacione Cathalanorum, scholaris in iure canonico: professor: Antonius de Butrio; f. 278r. Dominus Michael de Navés, de Cathalonia, licenciatius in iure civili...; professor: Mattheus de Matheselanis (166-167); Cod. st 532, ff. 36-42: Ps. Arnau de Vilanova, *De virtute quaerens*, trad. alemanya (209); Cod. st 683, ff. 73-84: Ramon Llull, *Ars compendiosa medicine, Inc.*: «Ars ista hac intentione compilata est...»; i ff. 132-144: Ramon Llull, *Ars Brevis, Inc.*: «Racio, quare facimus istam artem brevem...» (390-391); Cod. st 685, ff. 73-108: Joan Bolons?, *Theorica artis generalis, Inc.*: «Quoniam obiectum intellectus et est universale...»; ff. 109-171: Ramon Llull: *Lectura super figuras artis demonstrativae*; ff. 173-179: Ramon Llull, *Figurae artis demonstrativae* (399-400); Cod. st 688, ff. 390r-v: Mag. Pauli de

Bononia, *Narrationes quatuor circa praedicationem s. Vincentii Ferrarii* (427); Cod. st 698, ff. 347-348: Benedicti XIII *Epistola ad Porcellum de Ursinis*; ff. 348-359: Benedicti XIII et Gregorii XII epistulae et compactata pro unione Ecclesiae (502); i ff. 495-499: Fratris Bernardi [Oliver?], *Exhibitio Ludowici {de Bavaria} imperatoris ad obedientiam papae Clementis VI...* (513-514). — J. P. E. [21.539-21.540-21.541]

Gerhard LIST, *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz*, III. OHs. I 251-Hs. I 350, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2006, 496 pp.

Trobem en el ms. I 253, ff. 154-156: ms. I, 257, ff. 1-95: Ramon de Penyafort, *Summa de Paenitentia* (30); ms. 274b, ff. 237-249, *Commentarius in Adami Alderspacensis Summulam metricam De Summa Raymundi* (65-66); ms. I, 277, ff. 1-102: Ramon de Penyafort, *Summa de paenitentia et matrimonio* (68-69); ms. I 283, Guillelmi Redonensis, *Quaestiones Summae de casibus Raymundi de Pennaforti adiectae* (82); ms. I 285, ff. 92-102, *De sponsalibus et matrimonio* (91: «Stark gekürzte Bearbeitung von Raymundi de Penyafort, *Summa de matrimonio*) (91); ms. I 300, Excerptum ex Ps. Arnaldi de Villanova, *De virtutibus roris marini* (169); ms. I 301, ff. 101-103: *De oratione secundum Raimundum Lullum*: «Oratio est forma cum qua...» (176); ms. I 302, ff. 139-150: Adami Alderspacensis, *Summa de Summa Raimundi*, «In summis festis...» (181-182); ms. I 320, f. 198: *De sancta Eulalia*: «Beatissima Virgo Dei Eulalia, Barcinonensium civitate orta...» (256); ms. I 334, ff. 64-65: *Quaestio de divinatione*. Respondetur secundum Raymundum, Q. III, Regulariter (328); i ms. I 342, ff. 105-112: Arnaldi de Villanova, *De non esu carni in Carthusia* (356). — J. P. E. [21.542]

Peter BURKHART, Christine SAUER, *Die gotischen Handschriften der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart*. II. Vom späten 13. bis zum frühen 15. Jahrhundert 1. Textband 2. Tafelband (Katalog der illuminierten Handschriften der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart, 3/2), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2005, 414 pp. en dos volums.

El Cod. Iur. 2º 145 conté les dues *Summae*, la *de casibus penitentiae* i la *de matrimonio*, de sant Ramon de Penyafort en còpia del primer terç del segle XIV. — J. P. E. [21.543]

Gertraud GAMPER, Rudolf GAMPER, et al., *Sammlung Karl Mayer in der Kantonsbibliothek Appenzell Ausserboden in Trogen. Katalog der Handschriften und der Drucke bis 1600*, herausgegeben von Rudolf GAMPER und Matthias WEISHAUPT, Dietikon (Zurich), Urs-Graf-Verlag 2005, 207 pp. i làmines.

Un exemplar de la dita col·lecció és el *Manipulus curatorum* Guidonis de Monte roquiero (Guiu de Montroquer), Ink. 39, imprès a Basilea abans del 1475. — J. P. E. [21.544]

Josep PERARNAU I ESPELT, *El Boeci català complet de Munic (BSB, Hisp. 145)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXV (2006), 453-460.

Exemplar desconegut fins ara, ingressat en la BSB de Munic el 1925 per compra en subhasta Rosenthal, la presentació de la qual és ací transcrita (453, nota 1); el camí del volum abans d'aquella data és desconegut. Segueix la descripció de l'exemplar en la seva situació actual (454-457); l'actual text de Munic és l'únic complet de la quarta revisió, la part final de la qual, altrament desconeguda, és ací transcrita (458-460). — J. P. E. [21.545]

AMÈRICA

The Inventory of H. P. Kraus, vente 4 et 5 décembre 2003. Catalogue de vente 7956 «I-Kraus», New York, Sotheby's 2003, 540 pp.

L'objecte que en aquella subhasta portava el núm. 357 era un exemplar fins ara desconegut del *Breviarium super concordia Novi et Veteris Testamenti*, copiat possiblement a Nàpols en la segona meitat del segle XV. — J. P. E. [21.546]

BARCELONA

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Edició i estudi del fragment del més antic manuscrit conservat dels «Tractatus» de Zenó de Verona (segle X)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 78-79 (2005-2006), 5-9.

L'autor ha identificat a l'Arxiu Reial (ACA), *Fragments* 117, sembla procedent del *Reial Patrimoni* del mateix arxiu, el bifoli ací descrit, les quatre pàgines del qual són fotogràficament reproduïdes i paleogràficament analitzada la lletra carolíngia de l'escriptura, amb indicació de detalls semblants en pergamins del mateix arxiu i de l'ACB, *Pergamins*. El text pertany a un dels noranta-dos *Tractatus* o homilies de Zenó de Verona, en són per ara la còpia més antiga i el text només presenta poques variants en relació al publicat per B. Löfstedt (5). — J. P. E. [21.547]

Robert Ignatius BURNS, *Huellas del Conquistador: los registros en papel del rey Jaime I de Aragón*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 2256-2266.

A fi de presentar la multiplicitat d'interessos de Jaume I, l'autor repassa els registres de l'ACA, *Canc.*, dels tres anys entorn el 1270, dels quals esmenta i de vegades resumeix nombre de casos que passaren per les mans del rei i podem constatar documentats en els dits registres. — J. P. E. [21.548]

Luisa D'ARIENZO, *Un cifrario segreto pisano nella Sardegna del Trecento*, dins «XVIII Congrès Corona», II, 1923-1938.

L'ACA, *Canc.*, *CRD Jaume II*, 100/10.044, conté lletra xifrada i xifra d'origen pisà amb la corresponent interpretació, interceptades a Oristano el 29 d'agost del 1335, arribades a Barcelona i ara conservades en l'Arxiu Reial [cf. «ATCA», XXVI (2007), 1031, núms, 20583-20585]. — J. P. E. [21.549]

Diplomatario aragonés de Ugone II de Arborea. Edizione di Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA (Raccolta di Documenti editi e inediti per la Storia della Sardegna, 6), [Sassari], Fondazione Banco di Sardegna 2005, 448 pp.

En un moment de relacions dolces entre Roma i Barcelona, el papa Bonifaci VIII féu un present (entuiuégat?) al nostre rei Jaume II, declarant-lo oficialment rei del «Regnum Corsicae et Sardiniae», però ell, amb l'ajut polític i de vegades econòmic del papa, havia de fer passar la situació d'oficial a real, tenint en compte que dues 'potències' marítimes medievals tenien ulls i mans i peus posats en les dites illes, Gènova i Pisa, i que, per tant, aquell pas de la situació oficial a la real comportava la presa de possessió militar dels territoris. Passaven els anys i alguns cardenals s'inquietaven i insistien al papa a fer-se enrere de la concessió. Finalment

entorn el 1320 semblava que la situació havia madurat i que l'adquisició real del 'Regnum' era imminent. La documentació aplegada en el present volum, tres-cents cinquanta-cinc lletres reials (de Jaume II i del seu successor, Alfons III) o almenys d'alguna manera oficials datades entre el maig del 1321 i el mateix mes del 1335, escrites en llatí o en català (alguna en aragonès?) i conservades en l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.* i *CRD*, totes enviades per, o adreçades a, o referents a Hug (Ugone) II d'Arborea i limitades al temps de la 'judicatura' d'aquest (1321-1334, amb la de condol per la seva mort, ja del 1335), ens permeten d'assistir a una empresa de tot un poble, encapçalat pel seu rei, que no fou pas un camí de roses, sinó que comportà moltes més espines que les inicialment previstes, potser perquè els responsables de la campanya no preveïeren que caldria arribar a una guerra tan dura i inhumana com qualsevol de les altres. Ara tenim a les mans la possibilitat de conèixer la versió oficial sobre aquella empresa, que caldria completar amb la possible documentació sobre els mateixos fets conservada en els riquíssims arxius de Gènova i de Pisa. La taula final conté llista cronològica de les tres-cents cinquanta-cinc lletres (439-446). La transcripció dels documents realitzada pel malaguanyat Rafael Conde i Delgado de Molina és garantia que el text dels documents és el que es troba en els originals. — J. P. E. [21.550]

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *Rastro documental de judíos navarros en tierras aragonesas*, dins *Minorités juives*, 241-258.

Bona part dels casos recordats en aquestes pàgines i en particular els relacionats amb la raguèlia Ablitas/Abenabez (242-247) són documentats a l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Canc., reg.* i *CRD*; també són d'ACA els dos primers documents transcrits en apèndix, *reg.* 872, del 1342, i 877, del 1344, respectivament, el primer dels quals és un testament traduït a l'aragonès (253-256). — J. P. E. [21.551]

Esteban SARASA SÁNCHEZ, *Los aragoneses en la proyección mediterránea de la Corona. Sobre Cerdeña en 1356*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 201-208.

El registre 1465 de l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni, Mestre racional*, conté notícia de «qualssevol quantitats de diners al dit senyor rey en l'any present (1356) atorgades per les universitats d'Aragó... en ajuda de la guerra de Sardenya» (207); l'autor subratlla tant l'aportació personal de nobles aragonesos (204), com les objeccions d'alguna vila a pagar, al·legant privilegis, en un cas almenys, perquè ja els havien al·legat en ocasió de «semblant demanda a ellos e al dito consello... feyta por razón del viaje de Almería» (205). — J. P. E. [21.552]

Coloma LLEAL, *La 'desaparición' del aragonés literario*, dins «Iberoromania», 62 (2005), 87-96.

D'una banda, en els darrers temps medievals no mancaren notaris de la zona nord-est aragonesa que redactessin les seves minuts en català (89); però de l'altra, en la cancelleria reial dels Trastámara (ACA, *Canc., reg.*) entre el 1430 i el 1450 s'anaren perdent les característiques pròpies de l'aragonès per les corresponents fórmules castellanès; algunes de les aragoneses només es mantindrien en frases fetes. — J. P. E. [21.553]

José Antonio MATEOS ROYO, *Pensamiento mercantilista y circulación monetaria en el Reino de Aragón durante el siglo XVII*, dins «Brocar. Cuadernos de Investigación Histórica», 28 (2004), 167-194.

L'autor constata que abans del 1640 s'introduïa a l'Aragó gran quantitat de moneda de plata tant catalana com valenciana, utilitzada en les transaccions comercials i en els pagaments al fisc; la presència i utilització de moneda valenciana hauria crescut després del 1640

(168-177). La informació es basa en queixes pel curs de monedes vàlides o falses, adreçades al Consell d'Aragó, conservades a l'Arxiu Reial (ACA), *Consell d'Aragó*, lligalls 59, 91, 485. — J. P. E. [21.554]

Aquilino IGLESIA Y FERREIRÓS, *Un ejemplo práctico: el ms. n.º. 23 de Ripoll*, dins «Initium», 11 (2006), 603-866.

El manuscrit d'ACA, *Ripoll*, 23, és ací estudiat en la seva relació amb la història dels *Usatges*, en particular pel darrer dels texts d'aquell volum, *Consuetudines recitate per Petrum Albertum*. L'extensa i detallada descripció del volum (605-626) desemboca en la pregunta de si es tracta de capítols aliens als *Usatges de Barcelona* (626-632), els col·loca en el camí que portà al 'ius condendi legem' (632-637) i els considera una primera compilació (o còpia d'una primera compilació) (637-653). Segueix una extensa anàlisi dels signes gràfics emprats en la dita còpia (655-707) i dels consegüents criteris de transcripció (707-728). La del text de les *Consuetudines*, acompanyat d'algunes anotacions, ocupa les pàgines 731-862. L'apèndix conté els títols dels capítols 5-49 (865-866). — J. P. E. [21.555]

Louis FAIVRE D'ARCIER, *Histoire et Géographie d'un mythe. La circulation des manuscrits du De excidio Troiae Historia de Darès le Phrygien (VIIIe-XVe siècles)* (Mémoires et Documents de l'École des Chartes, 82), París, École des Chartes 2006, [IV] i 540 pp.

La secció de *Manuscrits rejétés* inclou el de Barcelona, ACatedral, còdex 126, per les seves «confusions inexplicables», segons afirma A. Pavano, *Contributo allo studio della tradizione manoscritta dello De excidio Troiae Historia de Darete Frigio*, dins «Sileno», 19 (1993), 530; el mateix autor diu en nota que possiblement hi ha confusió amb Burgo de Osma, Catedral, ms. 126. — J. P. E. [21.556]

Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona. IV. Segle XVII (1651-1700)* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 30), Barcelona, Fundació Noguera 2006, 440 pp.

Les característiques d'aquest nou volum són les que els nostres lectors coneixen per les presentacions dels anteriors [cf. «ATCA», XXV (2006), 944-946, núms. 19.948-19.949]. Bàsicament, doncs, tenim en aquestes pàgines la indicació dels manuals dels notaris barcelonins de la segona meitat del segle XVII, dels quals es conserven registres en l'AHPB; cal però, precisar, car és important, que les indicacions de volums no s'acaben amb el començament de l'any 1701, ans segueixen tant com el notari allargà la seva activitat professional, amb la qual cosa tenim en aquestes pàgines notícia d'actes notariaus que arriben al 1714 i encara més enllà, donant-nos alguns dels conjunts documentals més interessants. No cal dir que l'activitat professional dels notaris s'aplega en els llibres que segueixen dia per dia el curs dels esdeveniments, qualsevol que sigui la seva denominació; són normals aquells que s'especialitzen en accions determinades, com poden ésser els testaments o els capítols matrimonials, en les pàgines següents: 18, 30, 35, 37, 43, 50, 62,, 65, 72, 77, 79-80, 84, 89, 95, 103-104, 108-109, 113, 116, 117-118, 119, 129, 134, , 136, 141, 144, 146, 149, 154, 156-157, 158, 159, 166-167, 172, 175, 176, 177, 183-184, 186, 191, 195, 202-203, 209, 212, 215-216, 217, 221, 227, 231, 238, 242-243, 248, 252-253, 264. 265, 269, 274-275, 282-284, 293, 301, 308, 310, 317, 328, 329, 331, 336, 340, 346, 349, 351, 365-366, 367, 371,373, 378-379, 382, 386, 393, 399, 416, 419, 423 i 424; capbreus: 18-20, 30, 35, 37, 44, 52-54, 56, 58, 63-64, 73, 85-87, 97, 104, 117, 120, 129, 150, 168, 254-255, 259, 278, 279, 284, 298, 307-308, 332-333, 341, 357-359, 368, 375-377, 394. 405 i 416; plets: 56, 63, 74, 82, 89, 90, 126, 134, 142, 186, 206, 227, 324, 375, 394, 397 i 419; tutories: 176; confraries i gremis: 66,

104, 129-130, 137, 144, 150, 155, 185, 192, 289, 293, 308, 315, 371, 402 i 428; també hi ha un procés contra un soldat: 157; una gran quantitat de documentació que ha estat aplegada en protocols individuals, començant per la més o menys oficial de la Governació de Catalunya: 23, 318, 322, 351; de la Reial Audiència: 204, 336, 386 i 401 (?); del Tribunal del Regent de la Cancelleria: 142, 299; de la Batllia General de Catalunya: 379; de la Generalitat de Catalunya: 217; del Protomedicat visitant farmàcies: 77; del Protomanescal del Principat de Catalunya: 204; de la Llotja de Mar 124, 308; de la Taula de Canvi de la Ciutat de Barcelona: 134 (?), 142, 276-277, 308, 315, 333-334, 341, 366, 402; de la Guarda del Port de la Santa Creu: 275; són nombroses les institucions d'Església, de la ciutat de Barcelona, començant pel seminari del bisbe: 216; el capítol de la Seu: 109; el monestir de Sant Pere de les Puelles: 87, 89, 168; l'Hospital de Sant Sever i el de Pere Desvilars: 294; de la Congregació Benedictina Claustral: 169; de Sant Joan de Jerusalem a Catalunya: 21-22, 116, 243; del Convent de Santa Ceterina: 2, 168; de la Santa Croada: 109, 138; també són abundoses les institucions d'Església de fora la Ciutat de Barcelona, començant pel Monestir de Montserrat: 85, 98-99, 406; seguint pel de Sant Cugat del Vallès: 277; Sant Pau de Casserres: 219; i parròquies o poblacions: Cervera: 249; Mollet: 57, 210; Sant Boi de Llobregat: 64; Sant Pere de Ribas: 299; Sant Vicenç dels Horts: 206, 261; Torredembarra: 232; Viladecavalls: 255. Hi ha documentació de cases nobles: Cardona: 31, 228, 370; marquesat de Martorell: 38-39, 178; Santa Coloma de Queralt: 184, 227-229; Galceran de Pinós (i Mataplana): 276; i Joan de Carbonell: 249; i, sembla, el genovès Jacomo de Negro: 250. Hi ha dos registres relacionats amb la Guerra de Successió: el del segrest dels béns del bisbat de Solsona el 1708 [el bisbe devia ésser botifler]: 249; i el segrest general de joies el 1713 [per a pagar la defensa de la Ciutat?]: 193. Assenyalem, finalment, un plet contra un mestre de minyons: 142; i un *Llibre de memòries*, de Pau Bofarull: 207. Hi ha taules tant onomàstica com cronològica dels notaris (429-437). [La informació d'aquest volum es limita al bloc de cada registre notarial, sense entrar en detalls de contingut]. — J. P. E. [21.557]

Alejandra GUZMÁN ALMAGRO, *Una inscripció inèdita de transmissió manuscrita*, dins «Faventia», 27 (2005), 17-24.

El ms. 99 de Barcelona, BU, és volum copiat per dues mans a Itàlia; la primera transcriu en cursiva inscripcions d'esglésies de Roma, la segona inscripcions antigues en lletra capital; entre aquestes hi ha l'ací transcrita i reproduïda fotogràficament per al sepulcre familiar d'Helicurus Regulianus, llibert de la filla de l'emperador Titus (20-21); el copista la considerava 'antiquíssima' i la ubicava a Amatrice, prop Rieti. Entre les hipòtesis per a l'explicació del text hi ha la de si aquest fou conegut d'Antoni Agostí (18). — J. P. E. [21.558]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *El «Chronicon Siculum» i la historiografia siculocatalana*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1971-1985.

El text llatí de la referida *Crònica* és documentat en els volums mss. perduts de Joaquim de Colbert, bisbe de Magalona (publicat en el *Thesaurus Novus Anecdotorum*, III, 1719, de Martène/Durand) i en els de les biblioteques de Palerm, Settìmiana i Comunale, i en la de Messina, Biblioteca Regale, base de la publicació de Rosario di Gregorio en la *Biblioteca scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere*, Palerm 1782; l'autor n'ha identificat un altre en el ms. 488 de Barcelona, BC, posseït per Jerónimo Zurita, ací descrit (1974-1975), amb notícies d'un altre ms. de la mateixa BC 1034 (1975); presentat el *Chronicon Siculum* en les seves quatre parts (1975-1976), subratllant que un dels seus valors és el de basar-se en documentació oficial, l'autor ens dóna la transcripció dels seus vint primers capítols, del *Probemium* al *De coronatione imperatoris Henrici et aliis incidentibus* (1977-1983). — J. P. E. [21.559]

Anna GUDAYOL, *Un recull miscel·lani de tractats morals: Biblioteca de Catalunya, ms. 2012*, dins «Estudis Romànics», XXVIII (2006), 329-344.

L'autora dona notícia de la procedència immediata del manuscrit (donació Perdígó), i en descriu les característiques físiques i el contingut. Acèfal i àpode, el manuscrit no es deixa conèixer fàcilment i la notícia que en donà Pere Bohigas era millorable en alguns aspectes. L'autora reprèn la identificació dels textos morals, els compara amb els d'altres manuscrits que també els transmeten i exposa algunes de les diferències entre les distintes versions. Els textos són: a) la traducció catalana de *Fiori di virtù*, ja editada per Anna Cornagliotti; b) la traducció en català del *Breviloquium* de Joan de Gal·les, editada per Norbert de l'Ordal; i c) els ff. 43-50 contenen el *Tractat fet de providència sobre consell*. Són donats en apèndix els incipits dels capítols del *Flors de virtut* segons l'edició d'Anna Cornagliotti i segons el ms. 2012 i els dels capítols del *Tractat fet de providència sobre consell* segons el ms. de la BC i el de la BUB, ms. 80. — J. de P. [21.560

Memòria d'Arxius 2004, Barcelona, Generalitat de Catalunya. Subdirecció General d'Arxius 2006, 474 pp.

Aquesta memòria oficial informa de la situació del servei d'arxius i en concret de les adquisicions: fons documental dels Barons de Savassona; *Llibre de las señorias mitjanas que los hereus del dr. Francisco Estalella tenen i réban en la vila i terme de Igualada*; i el volum *Mas Carbonell. Llib. 10*, de Santa Maria de Palautordera (20); també dels AHC (només esmentaré aquells, que aquell any tingueren nous ingressos de documentació anterior al 1801, amb indicació de l'any més reculat): AGeneral d'Aran: 1582 (47-80); AHC de Figueres: 1754 (71-74); AHC de Manresa: 1384 (90-97); AHC de Montblanc: s. XVIII (102-106); AHC d'Olot: 1254 (110-114); AHC d'Osona: XVII (116-117); AHC de Reus: s. XVIII (121-123); AHC de Ripoll: 1694 (125-128); AHC de Santa Coloma de Farners: 1396 (135-140); AHC de Sort: 1672 (145-149); AHC de Valls: s. XVIII (175-177); en molts casos és indicada la bibliografia recent basada en documents del respectiu AHC. Segueix el quadre de fons de tots i cada un dels AHC de Catalunya, normalment posseïdors de documentació anterior al segle XIX (194-333). També hi hagué ingrés de documentació antiga en l'AHN de Catalunya a Sant Cugat del Vallès: s. XII (335-348). — J. P. E. [21.561

MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA, *Guia*, Barcelona, MNAC 2004, 400 pp.

La *Guia* és un instrument per a donar a conèixer les pròpies col·leccions al màxim de persones i en particular per a ajut dels visitants. Hi són presentades per separat les seccions d'art romànic (16-73), on la part principal és destinada a reproduccions en color de cada una de les peces, en les quals o en les explicacions annexes trobem les inscripcions de la pintura original o en transcripció. L'art gòtic (74-141) amplia la relació amb els texts, com en la reproducció de la conquesta de Mallorca, relacionada amb el *Llibre dels fets* de Jaume I (78-79), o en altres obres d'art amb el *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis (80-81) o amb *Llibres d'Hores* (88-89). La secció *Renaixement i Barroc* (142-181) presenta una nova relació entre pintura i text, com en el retrat de Ramon Llull amb llibres i fulls escrits, de Francesc Ribalta (166-167); segueixen els legats de Francesc Cambó (190-203) i de Thyssen-Bornemisza (204-217). La secció d'art modern pertany, amb alguna excepció, al segle XIX. En la secció de Numismàtica tenim des de peces ibèriques al Tresor de Puig-reig, gairebé totes les reproduccions porten la corresponent inscripció (370-385). Hi ha taula única d'antropònims i de temes (393-399). — J. P. E. [21.562

Inocencio CARDIÑANOS BARDECI, *Documentos para la historia del arte en la Corona de Aragón. II. Principado de Cataluña*, dins «Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar», 96 (2005), 41-245.

Aplec documental només conegut per referència. — J. P. E.

[21.563]

BESCANÓ

Xavier GIRONÈS I GÜELL, *Els pergamins del mas Ferrer de Bescanó*, Bescanó, Ajuntament 2005.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.564]

BOHÈMIA I MORÀVIA

Jiri KEJR, *„Summae confessorum‘ a jiná díla pro foro interno v rudopisech ceskych a moravskych knihoven* (= ‚Summae confessorum‘ i d'altres tractats ‚pro foro interno‘ conservats en manuscrits de biblioteques de Bohèmia i de Moràvia), Praha, Archiv Akademie ved České Republiky 2003, 143 pp.

Entre les dites summae, ocupa el primer lloc la *Summa de paenitentia* de s. Ramon de Penafort. — J. P. E.

[21.565]

CIUTAT DEL VATICÀ

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *De Paciani Barcinonensis Episcopi codice Reginensi latino 331*, dins «*Vetera Christianorum*», 41 (2004), 207-223.

Les obres del bisbe Pacià de Barcelona foren salvades per Florus de Lió (se les hauria endutes en refugiar-se en el regne carolingi?), el qual de més a més deixà correccions en el volum indicat en el títol. Acabada la seva descripció (207-210), l'autor subratlla les anotacions de Florus, de les quals el còdex ‚plenus est‘, raó per la qual és datable, no del segle X, ans d'entre el 842 i el 860; dóna la llista de les obres de Pacià en el volum, de les seves característiques paleogràfiques, de totes les faltes (210-213) i de les correccions de Florus (213-216). Les notes de l'autor són al final (217-223). — J. P. E.

[21.566]

DÈNIA

Albert S. GARCÍA CARRIÓ, Ofèlia RAMIS RAMIS (+), Xavier SERRA ESTELLÉS, Miquel VIVES SIGNES, *Inventari dels Arxius Parroquials de la Marina Alta. I/1. Arxiprestat del Marquesat de Dènia* (Monumenta Archivorum Valentina, VII), València, Facultat de Teologia «San Vicente Ferrer» 2006, 198 i X pp.

Les pàgines introductòries, amb el seu resum d'història dels gairebé vuit segles després de la reconquesta són també una explicació de la situació dels arxius eclesiàstics en la comarca: Jaume I només creà la parròquia de Dènia, aquesta féu néixer la de Xàbia, restant poblats de musulmans els pobles de la comarca; per això no hi ha arxius eclesiàstics medievals; només després de la creació de les parròquies de moriscs en temps de l'emperador Carles haurien començat els respectius arxius, dels quals, però, en general no se n'ha conservat res (5-9); i així, tant l'arxiu parroquial de Beniarbeig (11-20) i el de Benidoleig (21-29), com el de Gata de Gorgos (31-58) no posseeixen cap fons que entri en el període d'ATCA. Ondara ja posseeix una llista consistent de *Quinque libri* dels segles XVII i XVIII (65-66); Pedreguer també salvà cinc

volums dels *Quinque libri* (86) i algun document del Tribunal d'Amortització, del 1791 (97), tot exposat amb més detall en en *Catàleg de l'arxiu de la parròquia de la Santíssima Creu de Pedreguer*, obra d'Ofèlia Ramis i Ramis (115-137). Ni Els Poblets, ni Sanet i Negrals posseeixen documentació anterior al segle XIX (139-158); a El Verger trobem documentació del Roser del 1728 (167), i un *Llibre censal* (168); Xàbia, ultra la *Instrucció de sacristanes* (cf. ATCA, XXVI (2007), 1087, núm. 20.7949), té les *Visites pastorals*, del 1791 (179). — J. P. E. [21.567

ESPANYA

Pilar HERNÁNDEZ APARICIO, M. Victoria SALINAS CANO DE SANTAYANA, *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*, XV, Madrid, Biblioteca Nacional 2002, XVI i 584 pp.

Les notícies sobre cada manuscrit són mínimes, concentrades a donar alguna idea del contingut textual a través de títols, sense cap informació sobre on fou copiat el text del manuscrit, raó per la qual no poden constar ací els volums possiblement copiats en terra catalana. Em limito, doncs, a donar notícia d'allò que em consta que pertany al camp d'«ATCA»: Ms. 10206, ff. 21-22: *Investitio Regni Siciliae Ferdinando II regi Aragonum* (copiat del Vat. lat. 3924, 123) (6); *ibid.*, ff. 23-24: sobre els dos pobles de l'abadia de la Grassa en terra de Catalunya, en italià (6); *ibid.*, ff. 53-54: sobre el Breu papal contra bandolerisme en la corona catalanoaragonesa (8); *ibid.*, ff. 85-96: lletres de Pere III als bisbes de Barcelona, Tortosa, Girona i Elna, i ff. 97-112, d'Alfons III i d'Alfons IV als de Girona i Tortosa (9-10). Ms. 10211: Palladii, *De re rustica*, traducció castellana de la catalana de Ferrer Saiol (13). Ms. 10215: Guido delle Colonne, *Historia troiana* en traducció catalana de Jaume Conesa (15). Ms. 10235: Guillem de Sant Dionís, *Narració del començament del món al temps meu* (25). Ms. 10253: Francesc Eiximenis, *De natura angélica*, trad. castellana (33). Ms. 10264, ff. 92-93, *Cançó* d'Aznar Pardo de la Casta, i ff. 93-94, *Lo canviador* de Jordi de Sant Jordi (38). Ms. 10265, ff. 1-77: Joan Cassià, *Col·lacions dels sants Pares*; i ff. 79-107; Francesc Eiximenis, *Doctrina de viure a cascuna persona* (38). Ms. 10276: Jerónimo de Santa Fe, *Razones que expuso ante Benedicto XIII*, agost 1412 (43). Ms. 10299, *Summa magistri Raimundi* (57). Ms. 10343, ff. 103-110: Els documents de l'acord entre l'Orde del Temple i Ramon Berenguer IV; i d'altres de Pere el Catòlic (74). Ms. 10350, ff., 265-300, Lletres entre Gregori Maians i diversos corresponsals (86). Ms. 10388: Miscel·lània sobre moriscs (93). Ms. 10392: Problemes d'herència privada de Martí l'Humà (95). Ms. 10394: Joan Binimelis, *Descripción particular de las islas y villas de Mallorca. Vida de la beata Catherina Tbmasa...* (95). Ms. 10436, ff. 103-118: Carta de Galceran Albanell al comte duc d'Olivares sobre les enraonies per les sortides nocturnes de Felip IV (114). Ms. 10437, Pere III, *Ordinacions de casa i cort...* (114). Ms. 10444, *Llibres del repartiment de València*, còpia del segle XVIII (116-117). Ms. 10466, Posició del bisbe de Vic sobre el Tribunal del Breu (131). Ms. 10514 i 10516, *Guerras de Cataluña* de final del s. XVII (152-153). Ms. 10529, Josep Taberner i d'Ardena, *Guía de los caminos... de Cataluña* (156). Ms. 10559: *Trobes de Mn. Jaume Febrer* (166). Ms. 10562: Joan Bta. Noguera, *Institutiones Metaphysicae...* (167). Ms. 10569: Josep Nadal, *Libro de escudos de armas...* València (169). Ms. 10579: Lletres de Gregori Maians i d'altres valencians (172). Ms. 10603: Félix Colón de Larreátegui, *Descripción de la Plaza de... Figueras* (179). Ms. 10622: Francisco de Orozco, marquès de Mortara, *Conquista de Cataluña* (185). Ms. 10629: Pere III, *Ordinacions de casa i cort* (186). Ms. 10651: *Historia expulsión moriscos España* (195). Ms. 10659: Galcerán Albarez (! Albanell), *Carta al conde-duque de Olivares...* (198). Ms. 10714, ff. 73-85: *Exposición de los nobles de Cataluña... sobre novalés* (218). Ms. 10753: *Respuesta... de la admisión de los caballeros de Malta* (impres, Barcelona 1762, 25 folis). Ms. 10770: Anton Josep Cabanilles, *Apuntamientos lógicos...* (244). Ms. 10790 (factici), ff. 1-42: Festes d'Alacant en la proclamació de Lluís I (impres) i de Ferran VI (250). Ms. 10794, ff. 127-150: Lletra de Juan de Ribera, arquebisbe de València, contra la pau amb Anglaterra (252-253). Ms. 10807: Valeri

Màxim, *Dictorum factorumque memorabilium*, traducció castellana de la catalana d'Antoni Canals (200); i Gaspar Alonso de Valeria, bisbe de Solsona, *Noticias dadas al señor Carlos 2º...* (268). Ms. 10818 (factici: plec 22): Benet XIV, *Breve sobre culto a Raimundo Lulio {Avento Noi...}* (275). Ms. 10825: Ramon de Perellós, *Viatge al purgatori...*, trad. castellana de Francisco de Ojeda (286). Ms. 10858, ff. 233-237: Galcerán Alvarez (! Albanell), *Lletra al comte-duc d'Olivares...* (307). Ms. 10887, ff. 9-13: Manifest sobre l'elector de Brandenburg (Regensburg, 1689), imprès a Barcelona 1689; i Informació sobre el plet entre Mercedaris de València i d'Aquitània (319). Ms. 10923, f. 78: *Catálogo de los condes de Barcelona* (341). Ms. 10930, ff. 159-161: Lletres de Joan d'Àustria al Regne de València i al Principat de Catalunya, 1668 (347). Ms. 10951, ff. 84-85: *Octavas...en las fiestas del bto. fray Miquel {dels Sants}* (359). Ms. 10989: Joseph Niño, *Descripción de Cataluña...*, Càller 1661 (367). Ms. 10999, Informacions sobre problemes jurídics de valencians, s. XVIII, algunes d'elles impreses (371-373). Ms. 11000, ff. 1-6: Batalla de Lleida 1664 (373); ff. 41-43: *Oratio habita a Josepbo Estefano [Esteve] ad Sixtum V*, 1586 (375). Al final del volum hi ha taula unitària onomàstica, de títols i de matèries (385-548), d'incipits (549-554), de primers versos (555-559), de procedències amb predomini del duc d'Osuna (561-576) i de correspondències (577-582). — J. P. E. [21.568]

María del Rosario HERNANDO SOBRINO, *Manuscritos de contenido epigráfico de la Biblioteca Nacional de Madrid: curiosidades y malentendidos*, dins «Gerión», 23 (2005), 59-88.

Aquestes pàgines presenten el contingut dels següents volums: Juan Fernández Franco, *Itinerario y discurso de la vía pública que los Romanos dexaron edificada... desde los Pyreneos y por la Citerior hasta la Bética...*, Madrid, BN, ms. 1033, del 1596 (60-66); Francesc Pérez Bayer, *Discurso del viaje desde Valencia a Andalucía... año 1782*, en dos volums, Madrid, BN, mss. 5.953 i 5.954: el primer informa de les jornades de viatge per València i Alacant (70-74); i Alejandro Javier Panel: tres caps de fitxes tretes de publicacions anteriors al segle XVIII, entre les quals n'hi ha de Barcelona, Castelló de la Plana, Lleida, Tarragona i València (74-81). Les pàgines que segueixen cada títol informen del fet que l'obra dels dos primers autors ha estat utilitzada per al *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL II) i el primer també per Emil von Hübnér. — J. P. E. [21.569]

Francisco A. CHACÓN, *La biblioteca medieval de la catedral de Cuenca. Ubicación y reconstrucción bibliográfica*, dins «Bulletin Hispanique», 108 (2006), 7-66.

A base de deixes documentades en el mateix AC de Conca i d'anotacions de préstecs de llibres de la catedral (36-41), l'autor fa la llista dels llibres d'aquella biblioteca, bàsicament de temàtica de dret canònic (50-64). Hi havia dos exemplars de Francesc Eiximenis, *Pastorale i De natura angélica* (55); també un *De laudibus virginis Marie*, que sembla ésser el de Ramon Llull (62). — J. P. E. [21.570]

FRANÇA I FRANCOFONIA

Pierre-Vincent CLAVERIE, *Le fonds de Majorque des Archives Nationales de France*, dins «Domitia. Revue du Centre d'Études Historiques sur les Sociétés Méditerranéennes», 2 (2002), 19-41.

No tota la documentació sobre el Regne Privatiu de Mallorca fou aprofitada per A. Lecoy de la Marche i l'autor dóna a conèixer trenta documents conservats en la sèrie *J. 598* dels Archives Nationales de París, cinc dels quals són repetits i un ho és tres vegades. Una primera presentació subratlla l'interès dels segells originals (21-22); segueix llur regist completat amb d'altres indicacions arxivístiques i d'edicions: formen dos grups ben diferenciats, els contem-

poranis de la Croada contra Catalunya, en què Jaume II de Mallorca, es posà contra la pròpia casa i germà hereu, tal com consta pel document núm. 5, del 17 d'agost del 1283, *Traité de Carcassonne conclu entre Jacques II de Majorque et Philippe le Hardi à fin de s'emparer des états de la Couronne d'Aragon* (27-28: la data del document podria ajudar a posar-ne al publicat per Giulio Battelli dins «Anuario de Estudios Medievales», 31 (2001), 8-10); és transcrit sencer el núm. 9, en què, en nom de Jaume II de Catalunya-Aragó, el vescomte Ramon Folch de Cardona, governador del Regne de Mallorca, es comprometia a tornar-lo a Jaume II de Mallorca, quan ell hagués restituit les poblacions per ell ocupades (38-39); l'altre document publicat defensava els jueus del Regne, expulsats d'Occitània, de la rapacitat dels delegats del rei de França (39-41). — J. P. E. [21.571]

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *De Paciano in codicibus Lugdunensi 5804 et Vitryatensi 2*, dins «Vetera Christianorum», 43 (2006), 31-52.

Són en primer lloc resumides les vicissituds de cada un dels dos manuscrits: l'actual de Lió anà de la Gran Cartoixa a Oxford, on fou comprat i entrà a la biblioteca de sir Thomas Phillips, núm. 14036; en ésser aquesta posada en venda, el compraren el govern francès i la ciutat de Lió, on ara es troba des del 1951. El de Vitry-le-François fou destruït en el bombardeig del 21 juny 1944, però sortosament n'hi havia reproducció fotogràfica de propietat particular a Lió, ara al monestir de Maredsous; ambdós contenen l'obra de Florus de Lió, *Collectio ex dictis XII Patrum*, un dels quals és Pacià de Barcelona; aci hi ha les variants assenyalades en la comparació dels fragments de cada un dels dos còdexs amb el text del Vat., Reg. lat. 331. — J. P. E. [21.572]

Romain JUROT, *Catalogue des manuscrits médiévaux de la Bibliothèque cantonale et universitaire de Fribourg*, Dietikon-Zurich, Urs Graf Verlag 2006, 352 pp.

Ms. L 161, ff. 193-195: Pseudo Raimundi Lulli, *Ars operativa medica* (extrets); i f. 195: Eiusdem, *Liber de lapide et oleo philosophorum* (166-168); i dins el Ms. In Incunable Z 190, part impresa: *Descriptiones morborum*, d'Arnau de Vilanova, i *De virtutibus benedictae quercus*, atribuït al mateix, publicat a Memmingen 1496 (276-277). — J. P. E. [21.573]

David N. BELL, *The Library of the Abbey of Quincy from the twelfth Century to the French Revolution*, dins «Analecta Cistercensia», LIV (2002), 22-106.

Aquella biblioteca posseïa un exemplar de Jaume Peres de València, *Expositio in psalmos Davidis et canticos (!) Salomonis*, edició de París 1533 (60). — J. P. E. [21.574]

Valérie NEVEU, *Catalogues régionaux des incunables des bibliothèques publiques de France. XVII. Haute Normandie* (Histoire et civilisation du livre, 28), Genève, Droz 2005, 488 pp.

En biblioteques d'aquell departament trobem els següents incunables d'obres d'autors nostres: Ferrer, Vicent, *Sermones de tempore et de sanctis*, Estrasburg 1489, vols. 2 i 3; i Lió, 1490, vol. 2 (126/242-243); Florus Lugdunensis, *Expositio Divi Augustini in omnes Pauli Epistolas*, París 1499 (128/248); Garsias, Petrus, *Determinationes magistrales contra conclusiones Johannis Pici Mirandolani*, Roma 1489 (130/154); Guido de Monte Rochen (!: Rocherii), *Manipulus curatorum*, onze exemplars de París 1474; Lió 1477-1478; París 1480; Rouen 1493, 1494, 1495, 1495-1496, 1497-1498, 1444-1498 i 1498-1499 (139-141/281-291); Lullus, Raymundus, *De laudibus beatissime Virginis Mariae. De natali pueri parvuli Ihesu Christi. Clericus. Phantasticus*, París 1499 (174/401); i Malla, Felip de, *Memorial del peccador venut*, Barcelona 1495 (175/405: exemplar procedent de Sant Francesc de Barcelona). — J. P. E. [21.575]

Dominique FRASSON-COCHET, *Catalogues régionaux des incunables des bibliothèques publiques de France*. XVI. *Auvergne* (Histoire et civilisation du livre, 29), Genève, Droz 2006, 408 pp.

En biblioteques de la regió d'Alvèrnia, sobretot a Clarmont-Ferrand, hi ha tres conjunts dels tres volums dels *Sermones de tempore et de sanctis*, de sant Vicent Ferrer, tots tres publicats a Lió els anys 1490, 1493 i 1497 (84/118-119bis); quatre exemplars de Guido de Monte Rochen (! Rocherio), *Manipulus curatorum*, edicions de Milà 1481, dos de Lió, circa 1487, i un de Ginebra del mateix any (95-96/145-148); i Pseudo-Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis salernitanum cum commento*, París 1493 (141/236). També hi ha notícia d'haver existit un exemplar de Ramon de Sibiuda, *Theologia naturalis*, de Strasbourg, Flasch 1501 (193). — J. P. E. [21.576

GIRONA

[Lluís LUCERO, Joan MOLINA, Inès PADROSA, Maria TOLDRÀ], *Catàleg*, dins «Exposició Margarit», 45-80.

Ultra l'interès intrínsec que ofereixen totes les fotografies i notes informatives del *Catàleg* sobre els objectes artístics que formen l'«Exposició Margarit», interpel·len especialment la curiositat del lector les notes i imatges sobre manuscrits exposats. El primer és el ms. 10 de l'ACG, exemplar del *Pontificale* de Guillem Durand, escrit ca. 1409-1415, encàrrec del bisbe Ramon Descatllar [-no ,de Castellà', com diu el *Catàleg*], amb decoració de luxe. El segon és el ms. Reservat 6-10 de la BNM, lletres als reis d'Aragó, de Castella i de Portugal de Fernando de Bolea i Galloz, amb una esplèndida imatge del príncep Carles de Viana. El terç és el *Llibre d'hores*, dit d'Isabel la Catòlica, de fet propietat de la reina Joana Enríquez, ms. s. n., ara conservat a la Biblioteca del Palacio Real de Madrid. Segueix un exemplar de les *Pandectes* i un de les *Decretals* del s. XIV, ms. de la Biblioteca del Castell de Peralada, a la qual també pertanyen un ms. de les *Històries e conquestes dels Reis d'Aragó*, de Pere Tomic, i el ms. de *Roma Triumfants* de Flavio Biondo, del s.XV. De la Biblioteca del Seminari de Girona hi ha el ms. 10, còpia del 1407 de la traducció d'Arnau Estanyol del *Regiment de prínceps* de Gil de Roma. Hi ha, encara, el ms. 2586 de la BU de Salamanca, traducció en llatí, feta el 1456 per Iacopo Angeli da Scarperia de la *Cosmographia* de Claudi Ptolomeu; el ms. C. 79 de l'Arxiu Capitular de Barcelona, exemplar de l'obra de Joan Ferrer, *De pronomibus sui que natura*, del s. XV; l'exemplar del *Templum Domini* de Joan Margarit, del mateix arxiu, ms. C. 83; el volum del *Manual d'Acords* de l'Ajuntament de Girona, que conté la lletra del cardenal Margarit sobre l'Estudi de Girona, del 1484; el volum 136 de l'AH de Girona, Notaria 7 de Girona ciutat, que conté el *Memorial* de Margarit, ja esmentat. L'AC de la Seu de Girona ha contribuït a l'exposició amb el ms. 69, *Adversaria* de Pere Miquel Carbonell, que conté, entre d'altres coses, les darrerament tan discutides *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*. En l'apartat d'incunables i edicions cincincentesques, cal esmentar els nombrosos exemplars de la BSeminari de Girona: Inc. 3: *Liber de vita Christi ac pontificum omnium* del Platina [Treviso], 1485; Inc. 8. *Epistolae ad familiares* de Ciceró, [Lió] 1497; Inc. 11, *De situ orbis*, de Pomponi Mela, s.l 1498; S/106, *De genealogia deorum gentilium*, de Giovanni Boccaccio, Basilea 1532; S/110, *De rebus Hispaniae memorabilibus*, de Lucio Marineo, Sícul, Alcalà 1533; S/8, *De civitate Dei*, de sant Agustí, París 1555; S/630, *Dictionarium* d'Elio Antonio de Nebrija, Barcelona 1560-1562; S/418, *Practica Cancellariae Apostolicae*, de Jeroni Pau, Lió 1580. De la BCastell de Peralada hi ha l'incunable del *Liber Chronicarum* de Hartmann Schedel, Nüremberg 1463. La BU de Barcelona ha prestat l'exemplar del *Paralipomenon Hispaniae* de Margarit, Granada 1545; i la BP de Girona les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell, Barcelona 1547. Hi ha bibliografia. — J. de P. [21.577

La cultura jurídica dels advocats gironins del segle XVI. Una visió a través dels llibres conservats en biblioteques i arxius de Girona, Girona, Il·lustre Col·legi d'Advocats 2005, 95 pp.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.578]

GRANOLLERS

Jaume DANTÍ I RIU, *L'inventari de l'antic arxiu notarial de Granollers (1903)*, dins «Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers», 2005, 127-132.

L'arxiu parroquial desaparegué totalment el 1936 i el notarial, amb uns 3000 volums, «fou saquejat i cremat de manera completa la tarda del 4 de maig del 1937»; però sortosament, el notari arxiver Domènec Roca n'havia dreçat inventari el 1902; l'inventari s'ha salvat i l'autor en fa una presentació: té 128 folis mecanografiats i conté indicació dels manuals pertanyents a cada notari i aquests segueixen l'ordre alfabètic (vegeu p. 828). — J. P. E.

[21.579]

ITÀLIA

Alessandra CIOPPI, *I registri di Jordi de Planella, «batlle general» di Sardegna. Note sull'amministrazione di un ufficiale regio alla fine del XIV secolo*, dins *Corona i entorn*, 23-63.

Els dits registres són tres i es troben a l'Arxiu Reial (ACA), *Reial Patrimoni. Mestre racional*, 2484-2486; en els pitjors moments de la guerra dels Arborea contra la Corona, el 1391 hi hagué una modificació estructural a Sardenya, l'establiment de la batllia general i el nomenament del primer batlle general, Jordi de Planella, a través del qual foren distribuïts els diners que havien d'enfortir la resistència; el contingut de cada un dels registres és ací resumit (43-60) i reduït a quadre sinòptic (61-63). — J. P. E.

[21.580]

Anna M. OLIVA, *Il Consiglio Regio nel Regno di Sardegna. Prime ricerche*, dins *Corona i entorn*, 206-238.

El Consell Reial per al Regne de Sardenya, desconegut fins ara, pot avançar a ésser conegut mitjançant «una recerca di tipo prosopografico» (207) a base de les *Acta Curiarum Regni Sardiniae* publicades fins ara, de l'Arxiu Reial (ACA), *Canc., reg.*; i de Càller, Archivio di Stato, *Antico Archivio Regio*; i d'estudis sobre elements constitucionals de Sardenya (208-211), on el consell reial fou conseqüència del nomenament de virrei o lloctinent general del dit regne des de començaments del segle XV (213); les actes de reunions, salvades a Càller, Archivio Comunale, *Sezione antica*, fan conèixer els membres d'aquell consell des del 1407 al 1511 (215-230), alguns dels quals són qualificats «de domo generalis locumtenentis» (231-234). Hi ha llista dels diferents càrrecs convocats al Consell Reial, amb els noms dels personatges que els ocuparen (235-238). — J. P. E.

[21.581]

Maria Giuseppina MELONI, *Ufficiali della Corona d'Aragona in Corsica (secoli XIV-XV)*, dins *Corona i entorn*, 167-184.

Objectiu de l'autora: «individuare le figure che, tra Tre e Quattrocento, rappresentarono in Corsica la Corona d'Aragona» (168). Bonifaci VIII concedí els drets reials damunt Còrsega a Jaume II, que esdevenia així «rex Sardiniae et Corsicae»; segons la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, l'exercici de la sobirania fou encarregat per Pere III al governador del Cap del Lugo-doro, però en realitat els representants de la Corona foren els caps del partit procatalà: Arrigo

della Rocca en el segle XIV, i en el XV Vicentello d'Istria en temps del rei Alfons IV, el qual el 1451 nomenà virrei de Còrsega Jaume de Besora i, mort aquest, Antoni Olzina i Berenguer d'Erill, però qui de fet decidia era el corsari Bernat de Vilamarí, capaç de parar els peus a Gènova; el 1460, Joan II nomenà Nicolau Carroç d'Arborea i l'afer cuejava en temps de Ferran II Trastámara (183-184). — J. P. E. [21.582]

Olivetta SCHENA, *Notai iberici a Cagliari nel XV secolo. Proposte per uno studio prosopografico*, dins *Corona i entorn*, 395-412.

L'Arxiu Reial (ACA), *Canc.*, *reg.*; l'AComunale de Càller, *Sezione Antica*, i l'Adi Stato, *Antico Archivio Regio* de la mateixa ciutat són font documental d'aquestes pàgines, on són resumits els estudis anteriors sobre el tema (397-399); recordada la funció dels notaris, pels seus diversos serveis, en la societat callaritana dels segles XIV i XV (401-403), arriba l'aplec de notícies entorn algun d'ells, tots catalans (404-411). — J. P. E. [21.583]

Elena CECCHI ASTE, *L'Archivio di Francesco di Marco Datini. Fondo di Avignone. Inventario* (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Strumenti, CLXIII), Roma, Direzione Generale per gli Archivi 2004, XXX i 288 + 18 pp. de làmines i taules sense numerar.

Després de les presentacions del volum (I-XXX), una primera secció de l'inventari presenta els llibres i les llibretes de comptes globals d'aquell arxiu (25-128); la segona, sota el títol de *Carteggio commerciale*, anuncia seccions per a Barcelona, València i Mallorca (13), on trobem notícia d'ésser arxivats conjunts de lletres *Da Barcellona ad Avignone* (134-137), *Da Maiorca ad Avignone* (135), *Da Perpignano ad Avignone* (165), i *Da Valenza ad Avignone* (177). L'*Appendice di documenti commerciali* informa d'altres lletres de Barcelona a Avinyó (180), de Mallorca a Avinyó (181), de Perpinyà a Avinyó (182), de Mallorca a Montpeller (183), de Barcelona a Aigües Mortes (183), de Mallorca a Arles (184), de Barcelona a Montpeller (185), de Mallorca a Montpeller (186), de València a Montpeller (186-187), de Mallorca a París (187), de València a París (187) i d'Avinyó, Barcelona, Mallorca, Montpeller i València a Perpinyà (188). La secció següent, *Frammenti e fogli*, també conserva reculls de Barcelona a Avinyó (190-191), de Barcelona a Montpeller (196), de València a Montpeller (197); també la sotssecció de *Mandati di mercanzia*: de Barcelona a Avinyó i a Aigües Mortes i de Mallorca a Aigües Mortes (202). Hi ha taula de signes mercantils (247-256), de corresponsals i de destinataris (259-268) i taula general (271-285). — J. P. E. [21.584]

Mathieu ARNOUX, Caroline BOURTET, Jérôme HAYEZ, *Les lettres parisiennes du Carteggio Datini. Première approche de dossier*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome», 117 (2005), 193-222.

Important des del 1393, l'agència de Barcelona ocupa el primer lloc el 1399 i següents. Entre el 1393 i el 1410, les lletres ara a Prato, Archivio Datini, escrites a París i destinades a Barcelona foren 453, a Palma, 49, i a València, 49 (202-204: quadre per anys i destins: 203). — J. P. E. [21.585]

Giampiero NIGRO, *Mercanti in Maiorca. Il carteggio datiniano d'all'isola (1387-1396)*, I-III (Istituto Internazionale di Storia Economica «F. Datini» di Prato. Serie I, documenti, 4), Firenze, Le Monnier 2003.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[21.586]

Paola ERRANI, Marco PALMA, et al., *I manoscritti datati delle provincie di Forlì-Cesena* (Manoscritti datati d'Italia, 13), Firenze, SISMELE-Edizioni del Galluzzo 2006, X i 131 pp. i 115 làmines.

La Biblioteca Comunale Malatestiana Piana de Cesena, posseeix en el ms. 3.153 un exemplar de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, la Biblioteca della Rubiconia Accademia dei Filopatridi, de Savignano sul Rubicone, ms. 44, posseeix còpies del *Flos florum*, *Novum testamentum*; *Quaestiones tam essentiales quam accidentales ad Bonifacium VIII papam*; i *Semita Semitae*, atribuïts a Arnau de Vilanova. — J. P. E. [21.587]

Chiara CLEMENTE, *I manoscritti miniati* (Accademia delle Scienze di Torino. I libri dell'Accademia, 2), Firenze, L. S. Olschki 2005, 143 pp. i 52 làmines.

En el ms. 0443 hi són copiats dos tractats alquímics atribuïts a Arnau de Vilanova: *De coriandro* i *Tractatus de conferentibus et nocentibus principalibus membris corporis humani*. — J. P. E. [21.588]

Carlo PASTENNA (coord.), *I tesori della Biblioteca centrale della Regione Siciliana «Alberto Bombace»*. II edizione. Palermo, Assessorato dei Beni Culturali 2005, 120 pp.

A la pàgina 69 és presentat un manuscrit, ara de Palerm, del pas del segle XIV al XV, on hi ha còpia de l'anònim *Lu rebellamentu di Sicilia*, el protagonista del qual és Giovanni de Procida. Són reproduïdes dues pàgines del manuscrit, potser els ff. VIII-IX. — J. P. E. [21.589]

Riccardo QUINTO, *Manoscritti medievali nella Biblioteca dei Redentoristi di Venezia (S. Maria della Consolazione, detta 'Della Fava')*. *Catalogo dei manoscritti. Catalogo dei sermoni. Identificazione dei codici dell'antica biblioteca del convento domenicano dei Sant Giovanni e Paolo di Venezia*. Con una prefazione di Louis-Jacques BATAILLON (Subsidia Mediaevalia Patavina, 9), Padova, Il Poligrafo 2006, 448 pp.

El ms. 30 conté dos sermons fins ara desconeguts de Ferrer de Catalunya (Ferrarius Catalanus), *Sermo et collatio in dominica XV*, *Sermo in quadragesima (?)* i *Sermo in resurrectione Domini*; el ms. 31 la *Summa de casibus* de s. Ramon de Penyafort, i el 33, de Guillem de Rennes (Gulielmi Redonensis), *Abbreuiatio apparatus in summam de casibus Raimundi de Pennafortie*; el ms. 45, de Joan de Palomar, *Abbreuiatio expositionis Alberti de Saxonia in librum Ethicorum*; i el ms. 54, de s. Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis* i l'espuri *De fine mundi*. — J. P. E. [21.590]

Magia, alchimia, scienza dal '400 al '700. L'influsso di Ermete Trismegisto, II°, a cura di Carlos GILLY, Cis VAN HEERTUM, Firenze, CentroDi 2005, 234 pp., 95 làmines.

Volum segon del catàleg de l'exposició de Venècia, Biblioteca Marciana, maig-juliol 2002, on és presentat el ms. de la dita biblioteca, lat. Z. 324, que conté del Pseudo-Arnau de Vilanova, *Epistola ad papam Bonifacium* i *De secretis naturae*; lat. VI. 215, del mateix Pseudo Arnau, *Quaestiones tam essentiales quam accidentales (Flos florum)* i *Novum lumen*; i d'un Pseudo-Ramon Llull, *De investigatione secreti occulti* i *Lucidarium*; i del lat. VI. 214, del 1472, altra vegada del Pseudo-Arnau, *Verba commonitoria*. — J. P. E. [21.591]

Tino FOFFANO, *I libri di un agostiniano umanista: Andrea Biglia*, dins «Italia Medievale e Umanistica», XLVI (2005), 119-148.

Aquell frare agustinianà (c. 1393-1435), ultra volums de traduccions del grec al llatí escampats per moltes biblioteques, deixà l'actual manuscrit de la BAmbrosiana H 117 inf., d'on ja

fou publicat el seu *Tractatus ad Barchinonenses de littera H in nomine Ihesu* (124, nota 28), i on encara hi ha el *Liber in quo De Paniscolaria, ad Alphonsum regem Aragonum adversum schisma Benedicti*, posterior al 1425, que ja figurava en el catàleg del 1452. — J. P. E. [21.592]

LLEIDA

Javier TERRADO, Jesús MARTÍN DE LAS PUEBLAS, Moisés SELFA, *Las Décimas de Castejón de Sos, ¿Vestigios del primitivo romance Ribagorzano?*, dins «Alazet. Revista de Filología», 12 (2000 [2002]), 161-200.

Els delmes de Castejón de Sos és la denominació donada a un document en pergamí del primer quart del segle XI procedent de Sant Vicenç de Roda i ara a Lleida, ACatedral, C2, núm. 56, ací transcrit (163-166) i fotografiat (165), possible reconstrucció d'un document destruït el 1006 en la 'razzia' d'Abd al-Malik, datable entre 1006 i 1020 (167); les seves característiques filològiques són analitzades en els punts de vocalització (168-170), morfoxicontaxi (171-172), toponímia (173-180) i antroponímia (180-196); damunt una bona base d'origen bascònic hi ha una capa de noms germànics d'afinitat catalana, poc després reforçada per població catalana (197-198). Hi ha bibliografia (199-200). — J. P. E. [21.593]

MALLORCA

Antonio ORTEGA VILLOSLADA, ... Et secum diferebant usque ad femoralia. *Actitud de mercaderes y corsarios frente a la violencia*, dins «XVIII Congrés Corona», II, 1175-1190.

Ja Ramon Llull es queixava de la duresa dels corsaris; el 1250, Jaume I els prohibia l'activitat, però el cors fou un fet general i alguns castellans volgueren justificar el seu en la prohibició eclesiàstica de comerç amb els infidels per assaltar i depredar mercaders cristians, també catalans i mallorquins, extrem documentat en Palma de Mallorca, ARM, *Suplicacions I, i Pergamins. Castella*, 2, que l'autor resumeix, també amb transcripció de fragments sobre els moments més durs d'aquell assalt mariner. — J. P. E. [21.594]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Propiedad, custodia y transmisión de los protocolos notariales en la Mallorca del Antiguo Régimen*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 61 (2005), 57-70.

L'autor aplega les notícies que certifiquen que els llibres notariais passaven a altres notaris; les ordenances dels jurats dels anys 1390 i 1413 confirmaven el costum i el lloctinent reial Pelai Urís el mateix 1413 n'oficialitzava l'obligació; també resumeix els casos en què l'herència de registres notariais presentà problemes jurídics fins al segle XIX, sempre solucionats d'acord amb el principi recordat. Al final és transcrita una crida del 1479, reafirmant la llei i obligant a posar en coneixement de l'autoritat els moviments de registres notariais; i una exposició del 1639 en què el Col·legi de Notaris de Mallorca demanava la creació d'un arxiu notarial únic i el càrrec de notari arxiver en la Casa de la Ciutat (67-69). — J. P. E. [21.595]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Biografía eclesiástica a través de los archivos diocesanos*, dins «Memoria Ecclesiae», XXIX (2006), 395-441.

[En realitat tenim en aquestes pàgines presentació de les possibilitats que l'AD de Mallorca pot oferir als estudis de prosopografia], mitjançant la informació de les diverses sèries docu-

mentals, la sola enumeració de les quals omple la primera pàgina. Les dites sèries es troben agrupades en les seccions de Causes dels sants (397-398), de registres de cúria (398-416), on entre les vint-i-cinc es troben les sèries més importants i antigues; de tribunal eclesiàstic (416-421), d'expedients (421-435), de Junta de reparació de temples (435-436), de Comissió d'Art Sagrat, de Comissió de Croada (436), de «Butlletí Oficial del Bisbat», de Guia del bisbat, de Sinode Diocesà (437), de documentació de cancelleria (437-438), i d'altres institucions (438-440); al final, hi ha el fitxer de títols de l'arxiu (440). — J. P. E. [21.596

MONTSERRAT

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *Les edicions cinc-centistes de l'antiga biblioteca dels Comtes d'Aiamans conservades a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat*, dins «Randa», 57 (2006 = Homeatge a Jordi Carbonell/3), 29-54.

Formada durant el segle XVIII, heretada pels comtes d'Aiamans en acabar aquell segle, enriquida amb la privada d'Antoni Furió i Sastre a mitjan segle XIX, fou venuda a Montserrat el 1927; recordades les edicions cinc-centistes d'autors catalans presents en la dita biblioteca (31-34), Altés ens dóna llista alfabètica d'autors de les tres-centes quaranta-vuit edicions cinc-centistes, d'Agripa de Nettesheim a Wild, Johann, amb indicació de signatura o signatures anteriors (35-54). Hi ha deu edicions d'obres de Ramon Llull (45). — J. P. E. [21.597

PERPINYÀ

Sylvie CAUCANAS, *Chronique des Archives. Année 2003*, dins «Annales du Midi», CXVII (2005), 105-123.

Per als ADPO, C. Langé innova de la donació de l'arxiu familiar d'Alain Noyer amb documentació relativa a Banyoles i a la Cerdanya, amb més de cent pergamins dels segles XIII-XVIII; també d'haver classificat i inventariat els capbreus de Sallagossa (Cerdanya francesa), corresponents als anys 1568-1788 (119-120). — J. P. E. [21.598

POLÒNIA

Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum, qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur, curantibus Maria KOWALCZYK et aliis. Vol. VIII, *Numeros continens inde 1271 usque ad 1353*, Cracòvia, Biblioteka Jagiellonska-Ksiegarnia Akademicka 2004, XXIII i 533 pp.

El ms. BJ 1288 conserva la butlla del 1318, amb la qual Joan XXII dividia en dues, la de Tarragona i la de Saragossa, la fins aleshores única Província Eclesiàstica Tarraconense, f. 175rv. — J. P. E. [21.599

RIBAGORÇA

Carles SIMÓ I NOGUERA, Àngels TORRENTS I ROSÉS, *Inventaris d'Arxius parroquials de l'Alta Ribagorça*, dins Carles SIMÓ I NOGUERA, Àngels TORRENTS I ROSÉS, *Inventaris d'arxius parro-*

quials de la diòcesi de Tortosa i de l'Alta Ribagorça (Arxius i Documents. Eines de recerca, 1), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura 2006, 271-337.

Les primeres pàgines delimiten l'Alta Ribagorça fins i tot amb l'ajuda d'un croquis, en la qual es delimiten tres zones, les de Vilaller, Vall de Boí i Pont de Suert (277), que en part pertanyen a al bisbat de Lleida i en part al d'Urgell. En la zona de Vilaller només dues parròquies han conservada documentació anterior al segle XIX: l'*Arxiu parroquial de Senet de Barrovés* (179), conserva actes de visita pastoral (en endavant: v.) del 1786 ençà; els *Arxius parroquials de Llesp i Castelló de Tor* (282-283) tenen *Quinque libri* (en endavant: q. l.), que comencen el 1739. En la zona de la Vall de Boí, l'*Arxiu parroquial de Saravís* (285-286) posseeix q. l., del 1775; i v. del 1786; l'*Arxiu parroquial de Cardet* (287), posseeix testaments (enendavant: t.) del 1660; un llibre de fundacions, consuetu i delmari del 1752; i capítols matrimonials del 1710; l'*Arxiu parroquial de Barruera* (288), té actes notariais (en endavant: n.) del segle XVII i t. del 1570; l'*Arxiu parroquial de Santa Maria de Durro* (289-290), posseeix q. l. del 1689 i t. del 1766; en l'*Arxiu parroquial de Sant Joan de Boí* (193-195) trobem q. l. del 1688; t. del 1627, n. del 1673, llibres de confraria del 1684 i capítols matrimonials del 1609; finalment, l'*Arxiu parroquial de Santa Maria i Sant Climent de Taiüll* (296-297) ens ofereix els q. l., del 1760, t. del 1697 i un capbreu del 1702. En la zona de Pont de Suert conserven documentació anterior al segle XIX els arxius següents: l'*Arxiu parroquial de Pont de Suert* (298), t. del 1667; l'*Arxiu parroquial de Pont de Suert i de la seva sufragània Sant Esteve de Ventolà, sota la jurisdicció del monestir de Lavaix* (299-301), q. l. des del 1664; i baptismes del 1756; l'*Arxiu parroquial (monestir) de Lavaix* (302), q. l., del 1701; l'*Arxiu parroquial d'Ingo* (304-305), q. l., del 1694; l'*Arxiu parroquial de Sant Sadurn d'Esperan i de la seva sufragània Sant Esteve de Raons* (307-308), ens ofereix els seus q. l., del 1631; l'*Arxiu parroquial de Sant Llorenç de Montiverri, partida de Tremp, abadia de Nostra Senyora de Lavaix* (312), conserva dades de compliment pasqual del 1631; els *Arxius parroquials de Viu de Llavata* (315-316), tenen b. del 1663; els *Arxius parroquials de Sas, Castellars, Peranera i Benés* (322-325) posseeixen q. l. del 1760; els *Arxius parroquials de Perves i de la seva sufragània les Esglésies* (326-329), també tenen els q. l., de 1718; i finalment, els *Arxius parroquials de Niens i la seva sufragània Cadolla* (334-337), conserven q. l., del 1631 i capítols matrimonials del 1690. [Hauria calgut en cada cas informar del bisbat al qual cada parròquia pertany, sobretot en aquests moments en què hi ha una certa tendència a concentrar en els arxius diocesans els fons antics d'arxius parroquials]. — J. P. E. [21.600]

RÚSSIA

Ludmila KISSELEVA, *Catalogue des manuscrits médiévaux en écriture latine de la bibliothèque de l'Académie des Sciences de Russie de Saint-Petersburg*. Catalogue établi par L. K. et complété par Patricia STIRNEMANN (Documents, études et répertoires publiés par l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 73), Paris, CNRS éditions 2005, 190 pp.

El còdex O.164 (Inv. 1925/A. 1215), ff. 55v-57, conté uns folis atribuïts a un [Pseudo-] Ramon Llull, *De modo sublimandi argentum*, excerpta (71); O. 172 (Inv. 1925/A. 1216), sant Ramon de Penyafort, *Summa de casibus poenitentiae*. Tabula et excerpta (procedent de la Biblioteca de Sir Thomas Phillipps) (71-72: mostra d'escriptura: Planche II); Q 168 (XXJ/27f), Raimundi Martini, *Capistrum iudaeorum*, de procedència italiana (91-92: mostra d'escriptura: Planche I); Q 171 (XXJ/27v): sant Ramon de Penyafort, *Summae de casibus poenitentiae et de matrimonio, cum Glossa Guillelmi Redonensis*, de procedència italiana (93); Q 242, f. 166r-v. [Petri de Villanova], *Opus lunare* (107); i Arnaldi de Villanova, F. 121/(XXJ/II), f. 165r-v, *Abbreuiatio registri acutorum* (124). — J. P. E. [21.601]

SANT CUGAT DEL VALLÈS

Antoni BORRÀS I FELIU, *Principals fons històrics de la família Joan conservats a l'Arxiu del Palau-Requesens a Sant Cugat del Vallès*, dins «XVIII Congrés Corona», I, 651-660.

Una catalogació dels fons del dit arxiu, començada els darrers anys del segle XIX, s'ha completat recentment; en destaquen el 'Fons Joan', amb setze lligalls i catorze pergamins, i el de la virreina Mencía de Mendoza, de trenta-nou lligalls; ací són inventariats tant els lligalls (653-657) com els pergamins (658-659) del 'Fons Joan' amb mínim resum del contingut de cada un, i esment dels processos. Tot el conjunt va del 1360 al 1559. Alguns dels documents fan referència al Grau de València, per la particular relació amb la família Joan, l'arbre genealògic de la qual (1455-1520) es troba en la darrera pàgina (660). — J. P. E. [21.602]

SANT JOAN DE LES ABADESSES

Joan FERRER, *Les notes marginals dels llibres de registres parroquials de Sant Joan de les Abadesses, Sant Martí d'Ogassa i Sant Martí de Surroca*, dins «Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», (2005-2006), 65-85.

[Tot i no constar la ubicació actual dels esmentats registres parroquials, que cal suposar en el de Sant Joan de les Abadesses], en són transcrites les anotacions discrecionals, espontàniament afegides pels rectors 'ad perpetuam rei memoriam', ací aplegades sota sis títols: normes per a la correcta redacció de les actes (67-69), consuetes i costums en l'administració dels sagraments (69-70), càrrecs eclesiàstics: ordenacions, preses de possessió, nomenaments (70-72), referències meteorològiques (72-73), conflictes i guerres [dels segles moderns] (73-80) i d'altres esdeveniments (80-83). — J. P. E. [21.603]

TARRAGONA

Montserrat SANMARTÍ ROSET, *L'arxiu patrimonial dels Ardenya*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XVII (2006), 85-109.

Estudi resumit de la família Martí, resident a Tarragona i vinculada a Tamarit, i Ardenya, que tocà totes les cordes de la lira econòmica històrica: terres immobles i censals, societats de comerç marítim, primer a Europa i després a Amèrica, empreses tèxtils a Tarragona, Barcelona i Manresa, magatzems i botiques portuàries a Tarragona i Barcelona. Després l'autora descriu l'arxiu: formació, dipòsit actual i composició, amb una anàlisi succinta del contingut dels llibres majors, la documentació comptable, la documentació judicial i els pergamins. L'arxiu comença el 1335. És donat en annex el quadre esquemàtic dels fons. — J. de P. [21.604]

TERRASSA

AJUNTAMENT DE TERRASSA, *Fides Historiae. El fons del Districte Notarial de Terrassa* (Col·lecció El Portal de la Guia, 1), Terrassa, Arxiu Històric i Arxiu Comarcal del Vallès Occidental 2006, 16 pàgines dobles.

Troben en aquestes pàgines en primer lloc una exposició d'allò que representen per al coneixement del passat els llibres notariais (3-6); segueix un resum de les vicissituds de la nota-

ria de Terrassa des del moment en què el prior de Santa Maria, ja notari públic d'acord amb la legislació visigòtica i carolíngia, acceptà d'ésser notari reial el 1254 i ell, titular, establí la notaria en notari útil, i així aquesta passà als successors fins al 1862 (7-8); la documentació generada pels notaris de Terrassa, en pergami o en paper, aquesta sobretot de tipologia múltiple, és part important de l'Arxiu Històric de Terrassa i aquesta ho és de l'Arxiu Municipal de la ciutat, tot ell ubicat en l'AHC de Terrassa (9-11). Part de l'Arxiu Històric de Terrassa és l'Arxiu General de Protocols del Districte [notarial] de Terrassa «amb una tradició lligada a la realitat de l'Arxiu Històric de Terrassa» (12), amb fons del 1237 ençà; també conserva els llibres antics de la parròquia de Sant Pere de Terrassa posteriors al 1370, els d'Olesa de Montserrat i de Sant Cugat del Vallès, ambdós del segle XVIII (12), i alguns de fora del districte, ja del segle XV (13); tenen particular importància els capbreus de monestirs de la contrada (14). Hi ha bibliografia (16). El text és traduït al castellà, al francès i a l'anglès. — J. P. E. [21.605]

TORTOSA

Carles SIMÓ I NOGUERA, *Inventaris d'arxius parroquials de la diòcesi de Tortosa*, dins Carles SIMÓ I NOGUERA, Àngels TORRENTS I ROSÉS, *Inventaris d'arxius parroquials de la diòcesi de Tortosa i de l'Alta Ribagorça* (Arxius i Documents. Eines de recerca, 1), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura 2006, 13-269.

[Cal advertir que les parròquies contemplades en el present inventari són les tortosines que pertanyen al Principat de Catalunya; també, que no entren en la present *Notícia bibliogràfica*, tot i trobar-se a Catalunya, aquelles que no tenen en llurs arxius parroquials documentació anterior al 1 de gener del 1801; a fi d'evitar repeticions enutjoses, ací, b. equival a registre de baptisme; c. a registre de confraria, m. de matrimoni, n. de notaris, o. d'òbit, q. l. volum de *Quinque libri*, t. a testament i v. a visita pastoral]. Segons el present inventari, l'*Arxiu parroquial d'Alcanar* (21-27) conserva b. des del 1738, m. del 1600, ò. del 1606; *Arxiu parroquial de l'Alfara de Carles* (31-37) té q. l. des del 1635, ò. de 1768, n. del 1653, v. del 1768 i comptes, censos i obligacions des de mitjan s. XVII; l'*Arxiu parroquial d'Arnes* (42-45) posseeix b. del 1676 i q. l. del 1680; l'*Arxiu parroquial de Cabassers* (50-60) guarda q. l. des del 1554; b. del 1625; m. del 1773; ò. del 1554; índexs, del mateix any; compliment pasqual, del 1700; censals, del mateix any; capítols matrimonials del 1404; t. del final del XV; i sermons des del XVIII; a l'*Arxiu parroquial de Capçanes* trobem q. l. del 1585; n. del 1584; v. del 1744; confraria del Roser de 1692 i de Jesús, de 1701; i un capbreu del 1713; a l'*Arxiu parroquial de Caseres* (67-69) tenim q. l. de 1685 i n. de 1786; l'*Arxiu parroquial de Corbera d'Ebre* (72-75) custodia índex de q. l. des de 1749; b. de 1694; m. del mateix any; n. d'entorn el 1300; i v. des del 1608; l'*Arxiu parroquial de la Galera* (78-84) inclou q. l. de 1688; b. i m. de 1762; ò. de 1767; t. de 1732; v. de 1754; Confraria del Roser, de 1619; i rendes i comptes de 1732; l'*Arxiu parroquial de Gandesa* (85-92) engloba b. del 1571; m. del 1593; ò. de 1566; n. 1575; t. de 1697; confirmacions del 1764; Confraria del Roser del 1794; capbreu, de 1632; i llicència de predicar de 1787; l'*Arxiu parroquial de Godall* (93-102) presenta q. l. de 11688; m. de 1752; ò. de 1762; n. de 1692; ò. de 1762; v. del 1774; rendes del 1636; comptes de 1784; l'*Arxiu parroquial del Lloar* (106-110) pot oferir b. del 1748; m. del 1751; ò. de 1748; t. de 1611; confraria del Roser, de 1752; i de Sant Miquel del 1739; circulars, de 1791; fundacions de misses 1748; i censals 1697; l'*Arxiu parroquial de Margalef* (111-115) només posseeix índex de b. i de m., del 1707; l'*Arxiu parroquial de Mas de Barberans* (116-121) té b. del 1734; m. del 1737; ò. del 1733 i t. de 1766; i confirmacions del 1761; l'*Arxiu parroquial de Miravet* (132-137) ens pot oferir q. l. del 1614 i índex dels q. l., del 1613; b. i m. de 1773; n. de 1683; confirmacions del 1766; compliment pasqual, del 1773; i capítols matrimonials, del 1614; l'*Arxiu parroquial de Móra la Nova* (138-139) només presenta q. l. des del 1787; l'*Arxiu parroquial de Palma d'Ebre* (140-

143), posseïx q. l. del 1706; b. del 1775; ò. del 1775; Confraria del Sant Crist, del 1745, i fundacions de misses del 1751; l'*Arxiu parroquial de Paiils* (144-149), és ric de b., de m. i d'ò. des del 1772; de n. del 1778; i d'índex de b. de 1573; l'*Arxiu parroquial del Perelló* (150-158), té q. l. del 1773; n. del 1760; i índex de b. de 1685; l'*Arxiu parroquial de Prat de Comte* (159-164), té q. l. del 1641; m., ò. i índexs de b., m. i ò. del 1785; l'*Arxiu parroquial de Pratedip* (165-172) conserva b. de 1695; m. de 1602; ò. de 1789; n. de 1611; i capítols matrimonials des de 1619; l'*Arxiu parroquial de Rasquera* (173-177), té q. l. de 1629; i t. de 1673; l'*Arxiu parroquial de Riba-roja d'Ebre* (178-181) posseïx b. del 1767; m. del 1760; ò del 1758; i t. del 1768; l'*Arxiu parroquial de Sant Carles de la Ràpita* (182-187) conté b., m. i ò. del 1791; en l'*Arxiu parroquial de Tivenys* (189-196), els q. l. comencen el 1574; b. el 1765; ò. amb m. el 1706; ò. sol el 1758; n. el 1794; l'*Arxiu parroquial de Tivissa* (197-202) compta amb m. i índex de m. del 1696; índex de b. del 1728; comptes, del 1597 i 1626; capbreu del 1794; i censals del 1583; l'*Arxiu parroquial de Torre de l'Espanyol* (203-206) té b. i ò. del 1554 i q. l. del 1710; l'*Arxiu parroquial de la catedral de Tortosa* (206-228) compta amb b. del 1493; m. del 1701; ò. del 1593; ò. albat de 1635; i confirmacions de 1788; l'*Arxiu parroquial d'Uldecona* (229-242), posseïx b. des del 1722 i índex de b. del 1792; m. de 1607 i índex de m. del 1608; ò. de 1647; v. de 1604; confraria del Santíssim, del 1730; Comunitat de Preveres, de 1558; fundacions de 1792; comptes del 1768; l'*Arxiu Parroquial de Vandellós* (243-249), té q. l. del 1667; n. del s. XVIII; índexs del 1799; i comptes del s. XV; l'*Arxiu parroquial de Vilalba dels Arcs* (250-255) posseïx q. l. del 1677; b. del 1778; m. del 1768; i n. del 1706; l'*Arxiu parroquial de la Vilella Baixa* (256-261), conserva q. l. del 1745; n. del 1503; i índexs del 1778; i l'*Arxiu parroquial de Xerta* (262-269) presenta actes fundacionals de la parròquia, del 1607; b., confirmacions, m. i ò. del 1661; n. del 1628; v. del 1589; índexs del 1643; confraria del Roser del 1732; capítols matrimonials del 1644; i fundacions del 1798. — J. P. E. [21.606

VALÈNCIA

María Cruz CABEZA SÁNCHEZ ALBORNOZ, *Sobre la historia del Códice*, dins PUBLIO VIRGILIO MARONE, *Bucólicas, Geórgicas, Eneida*. Facsímil del còdice de Virgilio, ms. 837 de la Biblioteca de la Universidad de València, edició a cargo de Antoine VLOSOK, València, Vicent Garcia Editors, 2001, 27-32.

Maria Cristina PETRILLO, *Le miniature del Virgilio Aragonese della Biblioteca Universitaria di Valenza*, dins «Nuovi Annali della Scuola Speciale per Archivisti e Bibliotecari», XX (2006), 19-29 i divuit reproduccions en làmines fora text.

El còdex 837 de València, BHistòrica Universitària, *Opera omnia* de Virgili amb nombroses il·lustracions, havia passat per Ferrara i Sant Miquel dels Reis (València) abans d'entrar a la BUiversitària; possiblement copiat a Florència entorn el 1460, ja a Nàpols entorn del 1470 hom li hauria completat la miniatura de la pàgina inicial i després hi hauria afegit les trenta-vuit escenes, obra d'almenys cinc miniaturistes, amb diverses altres obres dels quals l'autora assenyala nombroses semblances (24-28). La miniatura núm. 6 conté inscripció datada: «Dominus Arnaldus Sans, Castri Novi Castellanus, intravit domum sancte Marthe anno M CCCC XXXIX». — J. P. E. [21.607-21.608

Benito NAVARRETE PRIETO, *El Vignola del Colegio de Arquitectos de Valencia y sus retablos de traza sevillana: Juan Martínez Montañés*, dins «Archivo Español de Arte», LXXXVIII (2005), 235-244.

La biblioteca del Col·legi d'Arquitectes de València posseïx un exemplar de l'edició 'principes' de Iacomo Varozzio da Vignola, *Regola delli cinque ordini d'architettura*, a alguns fulls del

qual són agafats un cert nombre de dibuixos de Francisco de Herrera, el Viejo, entre els quals hi ha algunes portades de llibres de la primera meitat del segle XVI. L'autor analitza tres dels dits dibuixos. — J. P. E. [21.609]

Romà SEGUÍ I FRANCÈS, *La Biblioteca del País Valencià*, dins «Afers- Fulls de recerca i pensament», XXI/55 (2006), 601-629.

Recordats els fets deis dies 18-19 de juliol del 1936 i següents a València, immediatament calgué pensar en la salvaguarda del patrimoni cultural valencià i el 24 de juliol era creada la Junta de Confiscació; clarificada mínimament la situació, el Consell Provincial de València (antiga Diputació) creà en línia amb Catalunya, l'Institut d'Estudis Valencians, i el dotà de la Biblioteca del País Valencià (611-615); simultàniament, el Govern Central, establert a València, creava en la Universitat un Centre d'Estudis Històrics del País Valencià, amb l'encàrrec de salvar els fons documentals i bibliogràfics de les mans dels fabricants de paper a base del vell (606-610) en el Col·legi del Patriarca, on el Consell Provincial també volia col·locar l'Arxiu del Regne de València. Com la de Catalunya, la Biblioteca del País Valencià, nasqué en l'edifici de la Generalitat/Diputació a base de la particular de Francesc Martínez i Martínez (624-628). Dos noms propis presidiren tot l'afer: Francesc Bosch i Morata, Conseller, i Felip Mateu i Llopis, del Cos d'Arxivers. — J. P. E. [21.610]

VALLS

Josep M. T. GRAU PUJOL, *Documents dels Bellver de Valls en el fons patrimonial Peirí, de Vilanova d'Escornalbou, conservat a l'Arxiu Comarcal de Reus (segles XV-XIX)*, dins «Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp», 49 (2006), 61-66.

El fons patrimonial Peirí n'engloba de famílies diverses, entre les quals hi ha el dels Bellver, de Valls, i el dels Portell, de Barcelona, ací mínimament presentats. En el fons Bellver destaquen el *Llevador de censos de la casa de Càncer*, dels anys 1769-1791, i el *Llevador major de la renda de Bellver...*, començat el 1793; l'autor n'ha extret la llista de censalistes (64-65); també hi ha cinc pergamins datats entre darrereries del segle XV i començament del XVII (65-66). — J. P. E. [21.611]

LLOCS DIVERSOS

«ARXIUS. Butlletí de la Subdirecció General d'Arxius», núm.45 (hivern 2005), 24 pp.; núm.

46 (Primavera 2006), 24 pp.; núm. 47 (estiu 2006), 24 pp; núm. 48 (tardor 2006), 24 pp.

Subratllem en el núm. 45 la notícia que l'ANacional de Catalunya ha digitalitzat els fons catalans del Archivo Ducal de Híjar, ara a Saragossa, Diputació General de Aragón, en el qual són integrats els de dues importants nissagues, la dels Castre-Pinós (títols nobiliaris de Vallfogona i Guimerà, Illa, Canet i Èvol, Milany, Pinós i Mataplana, Lluçà, la Portella i Peramola) i la dels Ponts de Mendoza (títols de Vilanant, Robres, Montagut, Jóc, Jorba, Rupit i Orcau) (45/9); l'AHC de Valls, ha ingressat el de l'ajuntament de Bonastre, amb documentació des del 1562 (45/11); dos capbreus dels anys 1754 i 1781 que afecten els termes de Rocafort de Queralt, Montagut i Salmella, han estat dipositats a l'AHC de Montblanc (45/11); el *Liber apocarium Generalis Cataloniae*, dels anys 1395-1410 ha estat dipositat a l'AH de Girona, on també ha ingressat la documentació patrimonial Clapés, de Sant Hilari Sacalm, que va del segle XIII al XVII (45/12).

Segons el núm. 46, la sotsdirecció editora ha adquirit en pública subhasta el *Liber genealogie Stephani Gilaberti Bruniquer*, del segle XVII; *Ordenanzas formadas para el mejor régimen y gobierno del ayuntamiento de la Ciudad de Barcelona*, del 1789; i documentació diversa de la família Freixas de Vilafranca del Penedès, s. XVIII (46/6); també la que l'arxiu antic de la vila de Monistrol de Montserrat, amb documentació dels segles XVI-XVIII, ha ingressat a l'AHC de Manresa (46/10); la que l'AH de Lleida ha recuperat cinquanta-un pergamins procedents de cobertes (46/14); i la que l'AHC de Falset ha ingressat l'arxiu familiar de Cal Pascó de Falset, amb fons del segle XVIII (46/16).

Trobem en el núm. següent una presentació de Pere Puig i Ustrell del *Llibre de privilegis de la vila i el terme de Terrassa, 1228-1652* (47/3-5); la notícia que la sotsdirecció editora ha adquirit en subhasta el pergami amb les *Ordinacions de la confraria d'assaonadors de Vilafranca del Penedès*, del 1527 (47/6); la que l'AHCB ha adquirit el volum manuscrit atribuïble a Esteve Gilabert Bruniquer, *Rubrica Regiorum Privilegiorum Civitati Barchinonae Concessorum*, del segle XVII (47/11).

El núm. 48 ens innova d'haver tornat a l'AM de Palafrugell «en tant que secció de l'AHC del Baix Empordà», com a «cessió en comodat» del *Llibre de privilegis* de la vila, comprat el 1926 a antiquari per la Biblioteca de Catalunya (48/1-2); d'haver ingressat a l'AHC del Vendrell l'arxiu municipal de Cabra del Camp, amb documentació del 1688 ençà (48/10); i a l'AHC de l'Alt Empordà a Figueres dos llibres mestres d'un adroguer del segle XVIII (48/10); i que l'AHC del Vallès Oriental, de Granollers, ha ingressat l'inventari dels protocols del districte notarial de la vila realitzat el 1903 per Santiago Montagud (48/26). Fem-nos ressò que el març 2007 l'AM i la Universitat de Lleida organitzaren una jornada sobre la sèrie de l'AM, *Llibres de crims*, formada per vuitanta volums (48/19). — J. P. E. [21.612-21.613-21.614-21.615-21.616

ABREVIATURES EMPRADES EN LES PRESENTS NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- «XVIII Congrès Corona», I/II = «XVIII Congrès Internacional d'Història de la Corona d'Aragó». *La Mediterrània de la Corona d'Aragó, segles XIII-XVI. VII Centenari de la Sentència Arbitral de Torrellas, 1304-2004. Actes*, a cura de Rafael NARBONA. I/II, València, Universitat de València 2005, 1148 i 1149 i 2294 pp.
- Concepto provincial* = *El concepto de lo provincial en el mundo antiguo*. Homenaje a la profesora Pilar León Alonso. D. VAQUERIZO, J. F. MURILLO (eds.). I, Córdoba, Universidad y Ayuntamiento 2006, 502 pp.
- Congreso franciscanismo* = *El franciscanismo en la Península Ibérica. Balance y Perspectivas*. «I Congreso Internacional. Madrid, 22-27 de septiembre de 2003». Edició de Maria del Mar GRAÑA CID, Barcelona, Griselda Bonet Girabet editora 2005, 1024 pp.
- Corona i entorn* = *La corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*. «Actes del seminari celebrat a Barcelona els dies 27 i 28 de novembre de 2003». Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josefina MUTGÉ I VIVES, Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (eds.) (Anuario de Estudios Medievales, Annex 58), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2005, XIV i 418 pp.
- Coups d'État...* = *Coups d'État à la fin du Moyen Age? Aux fondements du pouvoir politique en Europe occidentale* sous la direction de François FORONDA, Jean-Philippe GÉNÉT et José Manuel NIETO SORIA (Collection de la Casa de Velázquez, 91), Madrid, Casa de Velázquez 2005, 646 pp.

- Culti, santuari = Culti, santuari, pellegrinaggi in Sardegna e nella Penisola Iberica tra medioevo ed età contemporanea*, a cura di Maria Giuseppina MELONI e Olivetta SCHENA. Nota introduttiva di Giorgio GRACCO, Genova, Brigati Glauco editore, 2006, 638 pp.
- «Exposició Margarit» = «Exposició: El bisbe Margarit i la seva època. Del 10 de novembre al 17 de desembre de 2006», Girona, Fundació Caixa de Girona 2006.
- Ferrier romand = Mirificus praedicator. À l'occasion du sixième centenaire du passage de saint Vincent Ferrier en pays romand*. «Actes du Colloque d'Estavayer-le-Lac, 7-9 octobre 2004». Études réunies par Paul-Bernard HODEL OP et Franco MORENZONI (Dissertationes Historicae, XXXII), Roma, Istituto Storico Domenicano 2006, 336 pp.
- Minorités juives = Minorités juives, pouvoirs, littérature politique en péninsule ibérique, France et Italie au Moyen Âge*. «Études offerts à Béatrice Leroy». Textes réunis par Jean-Pierre BARRAQUÉ, Veronique LAMAZOU-DUPLAN. Préface Michel ZIMMERMANN. Biarritz, Atlantica 2006, 528 pp.
- «Misc. Vándor» = «Anuari de Filologia. Secció E: Estudis Hebreus i Arameus», XXIV-XXV/11 (2002-2003 = «Homenatge al Dr. Jaime Vándor». Edició a cura de Gregorio del OLMO LETE i Adelina MILLET ALBA), 412 pp. i vuit mapes.
- Negociar en la Edad Media = Maria Teresa FERRER MALLOL, Jean Marie MOEGLIN, Stéphane PÉGUIGNOT, Manuel SANCHEZ MARTÍNEZ (Eds.), Negociar en la Edad Media / Negocier au Moyen Âge*. «Actas del Coloquio celebrado en Barcelona los días 14, 15 y 16 de octubre 2004». (Anejos de Anuario de Estudios Medievales. Anejo 61), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas - Casa de Velázquez, Université de Paris - XII (Val-de-Marne) 2005, 600 pp.
- Notaires et crédit = Notaires et crédit dans l'Occident méditerranéen médiéval* sous la direction de François MENANT et Odile REDON (Collection de l'École française de Rome, 343), École française de Rome 2004, [IV] i 366 pp.
- Poblet-Prades = Els límits de la pressió humana en el medi natural*. «Actes de les Segones Jornades sobre el Bosc de Poblet i les Muntanyes de Prades. Poblet, 17 i 18 de novembre de 2006»: Poblet i Barcelona, Paratge Natural i Departament de Medi Ambient, 2006, 534 pp.
- Procès de canonisation = Procès de canonisation au Moyen Âge. Aspects juridiques et religieux*, sous la direction de Gábor KLANICZAY (Collection de l'École française de Rome, 340), Roma, École française de Rome 2004, 394 pp.
- Señores y señoríos = Señores y señoríos: Aspectos sociales y económicos*, dins «Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante», 24 (2006), 540 pp.

TAULA D'ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

- AGGSBACH
Antiga biblioteca monacal 467
- AIGUAFREDA
Antic arxiu parroquial 641
- AIORA
Arxiu Parroquial 594
- ALACANT
Arxiu Històric Provincial 682
Arxiu de la Diputació 682
Arxiu Municipal 789
Manuscrits 805
- ALCANAR
Arxiu Parroquial 825
- ALCOI
Arxiu Municipal
Manuals de consells 672
- ALCOVER, L'
Arxiu Municipal 790
- ALFARA DE CARLES
Arxiu Parroquial 825
- ALGUER, L'
Arxiu Històric Comunal 774
- ALTA NORMANDIA (HAUTE NORMANDIE)
Biblioteques de públiques de la zona
Edicions incunables d'autors catalans 816
- ALVÈRNIA (AUVERGNE)
Biblioteques públiques de la zona
Edicions incunables d'autors catalans 817
- APPENZEL AUSSERHODEN IN TROGEN
Kantonsbibliothek
Sammlung Karl Mayer 807
- ANDORRA
Arxiu Nacional 680
- ARENYS DE MAR
Museu-Arxiu Fidel Fita
- Arxiu Parroquial
Arxiu de la Comunitat de Preveres 639
Arxius patrimonials 639
- ARLES DEL TEC
Antic arxiu del monestir 543
- ARNES
Arxiu Parroquial 825
- ARRAS
Bibliothèque Publique
Manuscrits 416, 418, 420
- AUGSBURG
Staats- und Staatsbibliothek
Manuscrits 805
- AVINYÓ
Antiga biblioteca papal 365
Médiathèque Municipale
Manuscrits 594
- BALAGUER
Arxiu Històric Comarcal 683
- BANYOLES
Arxiu Municipal 643
- BARBASTRE
Archivo Municipal 690
- BARCELONA
Arxiu Reial (ACA) 568, 570, 619, 636, 672, 678, 680, 712, 715, 731, 749, 796
Liber Feudorum Maior 704
Cancelleria
Pergamins de Ramon Berenguer II 719
Registres 555, 572, 596-600, 644, 646, 651, 658, 666, 670, 672, 682, 684, 685, 707, 717, 722, 739, 740, 741, 742, 744, 745, 746, 747, 749, 752, 756, 764, 774, 808, 809, 818, 819
Cartes Reials Diplomàtiques 573, 716, 739, 741, 744, 746, 749, 808, 809

- Gratiarum 743
 Reial Patrimoni. Mestre Racional 646,
 667, 712, 722, 744, 753, 764, 809,
 818
 Comptes de lleudes 747
 Consell d'Aragó 647, 656, 669, 677,
 688, 690, 772, 789, 790, 792, 810
 Batllia General 679, 743, 764
 Processos en quart 658, 672, 743, 754
 Processos de cort 747
 Patrimonials. Falguera 651
 Generalitat 770, 773, 774, 784, 789
 Lletres trameses 87-113
 Ripoll
 Manuscris 193 670, 693, 810
 Sant Joan de Jerusalem 774
 Monacals-Hisenda 622, 782, 798
 Monacals d'Hisenda. Lligalls 647
 Protocols notarians 680
 Fragments 808
 Arxiu de la Catedral 555, 557, 715, 731
 Pergamins 548-551, 808
 Còdexs 555, 810, 817
 Fons Cisma d'Occident 59
 Notaris. Pia Almoïna 645
 Marmessories de la caritat 645
 Arxiu Diocesà de Barcelona 557, 558
 Visitationum 555, 644, 669
 Communium 555
 Collationum 555
 Ordinationum 555
 Processuum 644
 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
 98, 557, 707, 712, 731, 765, 828
 Lletres reials originals 646, 768
 Lletres comunes originals 756
 Lletres closes 768
 Llibres del consell 555, 645, 646
 Consell de Cent. VIII-4 647, 685, 768
 Llibres del consell 685
 Consellers 667, 768
 Deliberacions 768, 787
 Claveria 768
 Notularum 667
 Ordinacions originals 768
 Gremis 645
 Protocols 687
 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
 645, 646, 647, 661, 707, 712, 731,
 753, 787, 810-811
 Antic arxiu de Santa Maria del Mar 738
 Arxiu de la parròquia del Pi 650
 Biblioteca de la Universitat 796
 Manuscris 589, 762, 787, 811
 Incunables 817
 Impresos hispànics del s. XVI 609-611
 Biblioteca de Catalunya 628-630, 796
 Manuscris 45-86, 47, 49, 53, 60-63,
 71-86, 555, 583, 589, 594, 619,
 711, 756, 811, 812
 Fons Miquel i Planas 738
 Fons baró de Casteller 647
 Fullerons Bonsoms 796
 Antiga Biblioteca del convent de St. Fran-
 cesc
 Incunables 816
 Antiga Biblioteca del convent de St. Josep
 763
 Reial Acadèmia de Bones Lletres 794,
 804
 Codex excerptorius 622
 Manuscris 787, 794
 Arxiu de l'Acadèmia 794
 Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès
 Manuscris 589
 Institut Botànic de Catalunya 795
 Fons Salvador 795
 Institut Cartogràfic de Catalunya 754
 Museu Marítim de Barcelona 645
 Museu Nacional d'Art de Catalunya 732,
 812
 Arxiu Provincial Caputxins Catalunya
 795
 Acadèmia dels Desconfiats 797
- BARRUERA**
 Arxiu Parroquial 823
- BENÉS**
 Arxiu Parroquial 823
- BENICARLÓ**
 Arxiu Parroquial 669
- BERLIN**
 Staatsbibliothek
 Magdeb. 635
- BERNKASTEL-KUES**
 Cusanus-Stiftung
 Manuscris
- BESALÚ**
 Arxiu particular Ferrer Noguer 648

- BESCANÓ
Arxiu particular Ferrer de Bescanó
Pergamins 813
- BIAR
Arxiu Municipal 739
- BOÍ (SANT JOAN)
Arxiu Parroquial 823
- BRUSSEL·LES
Bibliothèque Royale
Manuscrits 787
- BURGO DE OSMÁ
Biblioteca de la Catedral
Manuscrits 810
- CABASSERS
Arxiu Parroquial 825
- CADAQUÉS
Arxiu Municipal 650
Arxiu Parroquial 649, 650
- CALAF
Arxiu Parroquial 650
Fons Comunitat de Preveres 650
- CALDERS
Arxiu Parroquial
Manuale instrumentorum 651, 797
- CÀLLER
Antiga biblioteca de Montserrat Rosselló
754
Antiga biblioteca del Col·legi Jesuïta 754
Archivio di Stato 754
Antico Archivio Regio 774, 818
Lettere reali 767
E 1/11 711
Memoriali 767
Archivio Comunale
Sezione Antica 818, 819
Archivio di Bonaria 755
Biblioteca Universitaria
Manuscrits 757
- CAMALDOLI
Biblioteca de l'antiga abadia
Manuscrits 386-394
- CAMBRIDGE
University Library
Manuscripts 353, 383-386, 412-414,
735
Pembroke College
Manuscripts 744
- CAPÇANES
Arxiu Parroquial 825
- CARDET
Arxiu Parroquial 823
- CARPENTRAS
Bibliothèque Inguimbertine
Manuscrits 46
- CARTAGENA
Archivo Municipal 789
- CASTELLARS
Arxiu Parroquial 823
- CASERES
Arxiu Parroquial 825
- CASTELLÓ D'EMPÚRIES
Arxius Patrimonials 650
- CASTELLÓ DE LA PLANA
Arxiu Històric
Protocols notarials 675
Arxiu Municipal
Llibres del consell 720
Llibres de la peita 720
Llibres de la cort de justícia 720, 763
Clàusules d'obres pies 651
Protocols notarials 651
Arxiu Parroquial
Baptismes 652
- CERVERA
Arxiu Històric Comarcal 642, 683
Fons Municipal 87, 89, 653, 654
Bellpuig Notaris 684
Rendes de la baronia de Bellpuig
777
Cervera Notaris 684, 793
Tàrrega Notaris 683, 684, 793
Fons Parroquial 793
- CESENA
Biblioteca Comunale Malatestiana Piana

- Manuscrits 820
- CIUTAT DEL VATICÀ
Biblioteca Apostòlica Vaticana
Borgh. 352, 353, 365-372, 376, 377,
383, 411, 566, 737, 740, 751
Ottob. lat. 727, 737, 740
Palat. lat. 765
Reg. lat. 702, 813, 816
Urb. lat. 765
Var. lat. 353, 370, 371, 372-383, 384,
394-398, 411, 417, 422, 565, 566,
702, 765, 814
Archivio Segreto Vaticano 638, 680
Reg. Vat. 567
- CLARMONT-FERRAND
Bibliothèque Municipale et Interuniversi-
taire
Manuscrits 594, 596
Incunables 817
- COCENTAINA
Arxiu Municipal
Llibres de cort de justícia 717
- CONCA
Antigua Biblioteca de la Catedral 815
- COPENHAGUE
Kongelige Bibliothek
Ny kgl. Sml. 628
- CORBERA D'EBRE
Arxiu Parroquial 825
- CRACÒVIA
Biblioteca Jagellonica
Manuscrits 822
- CROY
Romainmôtier 1547 759
- CUIXÀ
Antic arxiu del monestir 543
- CULLA
Arxiu Municipal 669
Manifest de béns 655
Arxiu Parroquial
Registres de compliment pasqual 655
- DÉNIA
Arxiu Municipal 682
Arxius Parroquials 813
- DILLINGEN
Studienbibliothek
Manuscrits 805-806
- EICHSTÄT
Universitätsbibliothek
Manuscrits 806
- EL ESCORIAL
Biblioteca del Monasterio 620, 727
Manuscrits 45, 608, 738
- ELNA
Antic arxiu de la Seu 543
Arxiu Municipal
Sèrie EDT 657
- ELX
Arxiu Municipal
Llibre de privilegis d'Elx 805
Manuels de consells 672
- ESPERAN
Arxiu Parroquial 823
- ESTAMBUL
Biblioteca Nacional?
Fons Cartogràfic 751
- FALSET
Arxiu Històric Comarcal
Fons de Cal Pascó 828
- FIGUERES
Arxiu Històric Comarcal 812
Fons municipal 658
Antic *Llibre de privilegis* 658
Comptes segle XVIII 828
- FLORENCIA
Biblioteca Nazionale Centrale
Conventi Soppressi 365, 386-394,
414, 415, 423, 567
Biblioteca Medicea Laurentiana 419
Manoscritti San Marco 765
Biblioteca Magliabecchiana
Manuscrits 742
- FRANKFURT AM MAIN
Stadt- und Universitätsbibliothek

- Manuscrits 353, 408
- FRIBOURG DE SUÏSSA
Ade l'État
Comptes des trésoriers 759
Bibliothèque Cantonale et Universitaire
Manuscrits 816
Bibliothèque des Cordeliers
Manuscrits 51, 593, 596, 762
- GALERA LA
Arxiu Parroquial 825
- GANDESA
Arxiu Parroquial 825
- GANDIA
Arxiu de la Vila
Fons Osuna 780
- GÈNOVA
Biblioteca Universitaria
Manuscrits Gaslini 406, 415-424
- GIRONA
Arxiu de la Catedral 8
Beatus 547
Manuscrits 817
Arxiu Diocesà 428-433, 559, 561, 562
Pergamins de la Mitra 8, 13, 14, 16, 17, 22, 27, 37, 713
Sèrie D 23, 30, 42
Sèrie G 14, 21, 42
Sèrie U (Registrum Litterarum) 7-43
Arxius afegits 658
Visitationum 784
Quaesitoria 659
Arxiu Històric 659
Liber apocharum Generalis Catalonie 827
Fons Clapés (St. Hilari Sacalm) 827
Notaris de Girona 817
Notaris: Sant Feliu de Guíxols 658, 679
Notaris: Torroella de Montgrí 658
Sant Feliu de Girona
Manuscrits litúrgics 429, 431
Arxiu Municipal
Llibre verd 13, 42
Manuels d'acords 817
Manuscrits de tema divers 670
Universitat de Girona
Arxiu d'imatges 660
- Antic Arxiu dels Solterra 628-629
Biblioteca Pública
Incunables 817
Biblioteca del Seminari 8
Manuscrits 817
Incunables 817
- GODALL
Arxiu Parroquial 825
- GRANDE CHARTREUSE
Antiga biblioteca
Manuscrits 816
- GRANOLLERS
Arxiu Parroquial 818
Arxiu Notarial 818, 828
- GRAZ
Universitätsbibliothek
Manuscrits 353, 380, 381, 382, 408-413, 740
- IGUALADA
Arxiu Històric Comarcal 671
Protocols notarials 642, 661
Arxiu Parroquial 671
Baptismes, matrimonis 661
- INCA
Arxiu Parroquial Sta. Maria Major 661
Determinacions de la Comunitat de Preveres 661
- INGO
Arxiu Parroquial 823
- IVREA
ACommunale 758
- JERUSALEM
Arxiu Històric del Convent de Sant Salvador 741
- KARLSRUHE
Landesbibliothek
Breviculum 732
- KILLINEY/DUBLIN
Franciscan Library Dún Mhuire
Manuscrits 727

- LAUSANNE
Ade la Ville
Chavannes 759
- LVAIX
Arxiu Parroquial del monestir 823
- LIÓ
Bibliothèque de la Ville
Manuscrits 816
- LISBOA
Biblioteca da Ajuda
Manuscrits 570
- LLEIDA
Arxiu de la Catedral
C 2, núm. 56 821
Visites pastorals 691
Llibres d'obra
Protocols notarials 691
Manuscrits 606
Arxiu de la Paeria 712
Llibres de crims 828
Registres 662
Premios de zorros... 662
Arxiu Històric 680
Pergamins 828
- LLOAR
Arxiu Parroquial 825
- LLOP I CASTELLÓ DE TOR
Arxiu Parroquial 823
- LLUC
Arxiu de la Col·legiata 663
- LONDRES
British Library
Manuscrits 618
Add. 720, 749, 768
Sloane 795
Incunables 472
- MADRID 727
Biblioteca del Palacio Real
Manuscrits 817
Archivo Histórico Nacional 680, 786,
799
Consejos 677, 688, 719
Clero 613, 615-617
Órdenes militares 668, 669, 673
- Inquisición 771, 782, 783
Inquisición de Valencia 719
Códices 766
Biblioteca Nacional
Manuscrits 668, 669, 738, 762, 765,
787, 788, 790, 801, 814-815, 817
Real Academia de la Historia
Censo del conde de Aranda 802
Servicio Histórico Militar 682
Servicio Geográfico del Ejército
Cartoteca histórica 697
Instituto de Valencia de D. Juan 777
Llibre d'Hores de Mencía de Mendoza
777
Deutsches Archäologisches Institut (Insti-
tuto Arqueológico Alemán) 802
- MAINZ (MAGÚNCIA)
Stadtbibliothek
Manuscrits 807
Martinus Bibliothek
Manuscrits 727
- MANCHESTER
John Rylands Library
Hebr. Mss. 720
- MANRESA
Arxiu Històric Comarcal 787, 812
Antic arxiu, vila de Monistrol de Mont-
serrat 828
- MAREDSOUS
Biblioteca de l'abadia 816
- MARGALEF
Arxiu Parroquial 825
- MAS DE BARBERANS
Arxiu Parroquial 825
- MESSINA
Biblioteca Regale
Manuscrits 811
- MILÀ
Archivio di Stato 766
Biblioteca Ambrosiana 766
Manuscrits 727, 820
- MIRAVET
Arxiu Parroquial 825

- MOIÀ
Arxiu Històric Municipal 667, 690, 787
- MONTBLANC
Arxiu Històric Comarcal 678, 812
Capbreus 827
Arxiu del Plebà 668
Arxiu de Santa Clara
Llibre d'entrades 668
Llibres d'inventaris 668
- MONTIVERRI
Arxiu Parroquial 823
- MONTPELLER
Biblioteques medievals 735
Arxiu Municipal
Thalamus Parvus 745
- MONTSERRAT
Biblioteca del Monestir 630-632
Manuscrits 471
Fons Comte d'Aiamans
Edicions cinccentines 822
- MÓRA LA NOVA
Arxiu Parroquial 825
- MORELLA
Arxiu Històric Eclesiàstic 671, 673
Arxiu Notarial 671, 673
Família Milian 484
- MUNIC
Bayerische Staatsbibliothek
Clm. 727, 732
Manuscrits hisp. (cat.) 353, 807
- MÚRCIA
Archivo Provincial 789
- NÀPOLS
Antiga biblioteca reial 763, 765
Biblioteca Nazionale
Biblioteca Brancacciana 771
- NIENS
Arxiu Parroquial 823
- NOVA YORK
Hispanic Society
Manuscrits 768
Pierpont Morgan Library 766
- Subhasta Sotheby's 7956
Manuscrit 808
- OLESA DE MONTSERRAT
Arxiu Parroquial 825
- OLOT
Arxiu Històric Comarcal 812
Protocols notarialis 648
- ONDARA
Arxiu parroquial 813
- ONTINYENT
Arxiu Municipal 739
- ORIOLA
Archivo de la Catedral 677
Archivo Histórico
Protocolos notariales 677
Archivo Municipal
Contestador 672
Manuales de consejos 672
- OXFORD
Bodleian Library
Sèrie Canon. it. 738
University Library
Manuscrits 353
Antiga biblioteca de Sir Thomas Phillips
Manuscrits 816, 823
- PALAFRUGELL
Arxiu Municipal
Llibre de privilegis 828
- PALERM
Archivo Comunale
Manuscrits 753, 811
Biblioteca Centrale della Regione Sicilia-
na
Manuscrits 820
Biblioteca Settimitana
Manuscrits 811
- PALMA D'EBRE
Arxiu Parroquial 825
- PALMA DE MALLORCA
Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) 712
LR 711
Lletres reials 664, 722
Lletres comunes 656

- Governació 722
 Procuració reial 664
 Reial Patrimoni 664, 722
 Reial Audiència 665, 666
 Criminal 763
 Suplicacions 821
 Arxiu Històric 664, 665, 666
 Actes del General Consell 665
 Pergamins 821
 Protocols notarials 665, 666
 Diversos 751
 Arxiu Torrella 786
 Arxiu Diocesà 821
 Arxiu Municipal
 Registres 664
 Arxiu de Protocols notarials 821
 Arxiu de la Casa Missió 666
 Biblioteca Pública
 Manuscrits 727
 Antiga Biblioteca del Col·legi de la
 Sapiència
 Manuscrits 727
 Antiga biblioteca del comte d'Aiamans
 Edicions cincentines 822
 Biblioteca Diocesana 727
 Museu de Mallorca 732
- PAMPLONA
- Archivo del Reino de Navarra
 Comptos 749
- PARÍS
- Archives Nationales
 J 598 815
 Bibliothèque Nationale 628, 705, 765,
 766
 Lat. 62, 554, 723, 732, 736
 Esp. 589, 751, 752, 762, 768
- PAU
- Archives Départementales
 E 312 749
- PAÛLS, LES
- Arxiu Parroquial 826
 Comptes del municipi 673
- PAVIA
- Biblioteca Sforza 765
- PEDREGUER
- Arxiu Parroquial 813-814
- PENÍSCOLA
- Antiga Biblioteca de Benet XIII 757,
 765
- PERALADA
- Biblioteca del castell 817
 Incunables 817
- PERANERA
- Arxiu Parroquial 823
- PERELLÓ
- Arxiu Parroquial 826
- PERPINYÀ
- Médiathèque Municipale 705
 Manuscrits 117-350
 Archives Départementales des Pyrénées
 Orientales 675, 706, 712, 743
 Série 1 B 740
 Série 1 C 653, 654, 800
 Série 4 E 678, 792
 Série C 658
 Série D 799
 Série G 54
 Série L 803
 Série O 658
 Série Q 803
 Série QP 803
 Libre dels feus 743
 Procuració reial 743
 Fons Alain Noyer 822
 Capbreus de Sallagossa 822
 Memòries de Sant Joan 795
- PERUGIA
- Convento Domenicano
 Manoscritti 592
- PERVES
- Arxiu Parroquial 823
- PESARO
- Biblioteca Oliveriana
 Manuscrits 741, 742
- POBLET
- Antiga Biblioteca Reial 765
 Actual Arxiu del Monestir
 Armari II 615
 Armari III 615-617, 676
 Arxiu Medinaceli 683
 Biblioteca del Monestir 756

- PONT DE SUERT
Arxiu Parroquial 823
- PONTA DELGADA (AÇORES)
Biblioteca Pública e Archivo 781
- PRAGA
Biblioteca Universitària
Manuscrits 806, 813
- PRAT DE COMTE
Arxiu Parroquial 826
- PRATDIP
Arxiu Parroquial 826
- PRATO
Archivio Datini 673
Carteggio commerciale 819
- PUIGCERDÀ
Arxiu Històric Comarcal 712
Protocols notarians 653
- RASQUERA
Arxiu Parroquial 826
- REUS
Arxiu Històric Comarcal 812
Comunitat de Preveres 676
Fons Bellver-Peirí 827
Arxiu Municipal 677, 790
Manuals de consells 677
Llibre de la cadena 677
Mines d'aigua 677
Albarans 677
- RIBA-ROJA D'EBRE
Arxiu Parroquial 826
- RIBESALTES
Arxiu Parroquial
Llibreta de la Confraria de la Sang 679
- RIPOLL
Arxiu Històric Comarcal 812
Biblioteca Lambert Mata 789
- RIUDOMS
Arxiu Municipal 678
Arxiu Parroquial 678
- RODA D'ISÀBENA
Antic arxiu de la canònica 821
- ROMA
Archivio di Stato
Collegio Notai Capitolini 600
Biblioteca Nazionale Centrale
Manuscrits 558, 639
Biblioteca Casanatense
Manuscrits 353, 354-355, 384, 758
Biblioteca Corsiniana (Lincei)
Manuscrits 371, 376
Biblioteca Vallicelliana
Manuscrits 418, 420
Archivum Generale O. P. 758
Col·legi Carmelità Antiga Observança
Manuscrits 395, 398-407, 418, 420
Collegio di S. Isidoro e S. Patrizio
Manuscrits 423, 727
- ROMONT
ACommunales
Comptes 759
- SAINT MAURICE
ACommunales
Comptes de la Ville
Ade l'Abbaye
Comptes de Petrus Fornerii
- SAINT-OMER 354, 356
Bibliothèque de l'Agglomeration de
Saint-Omer
Manuscrits 352, 353, 356-365
- SALAMANCA
Biblioteca Universitaria
Manuscrits 817
- SANT CARLES DE LA RÀPITA
Arxiu Parroquial 826
- SANT CUGAT DEL VALLÈS
Arxiu Nacional de Catalunya 812, 827
Manuscrits 455-464, 803
Fons Barons de Savassona 812
Arxiu Parroquial 825
Col·legi Borja
Arxiu del Palau Requesens 644, 778
Fons Joan 824
- SANT JOAN DE LES ABADESSES
Arxiu del Monestir

- Arxiu Parroquial S. Joan 824
- SANT LLORENÇ DEL MUNT
Antic arxiu del Monestir 703
- SANT LLORENÇ PROP BAGÀ
Antic arxiu del Monestir 703
- SANT MARTÍ D'OGASSA
Arxiu Parroquial 824
- SANT MARTÍ SURROCA
Arxiu Parroquial 824
- SANT MATEU
Arxiu Municipal 669
Arxiu Parroquial 679
- SANT PETERSBURG
Biblioteca Nacional de Rússia
Mss. Firkovitx 723
Publichnaja Biblioteka
Manuscrits 372
Biblioteca de l'Acadèmia de Ciències
Manuscrits 823
- SANTA COLOMA DE FARNERS
Arxiu Històric Comarcal 812
- SANTA MARIA DE DURRO
Arxiu Parroquial 823
- SANTA MARIA DE PALAUTORDERA
Mas Carbonell
Llibre 10 812
- SANTES CREUS
Antiga Biblioteca 467
- SARAGOSSA
Archivo Diocesano
Inquisición 763
Archivo Diputación General de Aragón
Casa ducal de Híjar 641, 649, 827
Archivo Histórico de Protocolos 683,
763
- SARAÍS
Arxiu Parroquial 823
- SARAJEVO
Museu Nacional
Mss. hebreus 720
- SAVIGNANO SUL RUBICONE
Rubiconia Accademia dei Filopatridi
Manuscrits 820
- SECKAU
Antiga biblioteca de la Canònica
Manuscrits 409
- SELVA DEL CAMP, LA
Arxiu Històric Municipal 790
Registres 676
Arxiu de la Comuna del Camp 676
- SENET DE BAVARRÉS
Arxiu Parroquial 823
- SERRATEIX
Antic arxiu del monestir 553, 554
Antiga biblioteca del monestir 554
- SEU D'URGELL
Arxiu de la Catedral
Pergamins 540
Dotalia i Consagració de la Seu 644
Arxiu Diocesà
Parròquies. Sanauja 680
Arxiu Municipal 680
- SEVILLA
Archivo de Indias 792
Biblioteca Capitular y Colombina
Manuscrits 49
Archivo Ducal Medinaceli 787
Secció Empúries 703
- SIMANCAS
Archivo General 682, 796, 799
Estado 774, 779, 782, 787, 791
Guerra y Marina 656, 669, 774, 790
Guerra Antigua 792
Secretaría y Superintendencia de Hacienda
691, 798
- SOGORB
Archivo de la Catedral 652
Còdex del Compromís de Casp 766
- SOLSONA
Arxiu Diocesà 680
Fons de Palau d'Anglesola
Notaris 683
Fons de la Selva 801
Arxiu Històric Comarcal

- Protocols 676
 SORT
 Arxiu Històric Comarcal 812
 SOS
 Arxiu Parroquial 823
 SPEYER
 Bibliothek des Priesterseminars
 Sammlung Rathofer 547, 548
 STUTTGART
 Württembergische Landesbibliothek
 Manuscripts 807
 SUECA
 Biblioteca Particular de Joan Fuster
 Manuscripts 612
 SYDNEY 354
 National Library
 Nicholson Manuscripts 353, 355-356,
 364, 566
 TARRAGONA
 Antic Arxiu Metropolità 631
 Arxiu Històric Arxidiocesà
 Fons del'Alcover 787
 Fons d'Arbeca
 Notaris 683
 Fons de Riudoms 678
 Fons de Valls 661
 Fons del Vilosell 693
 Arxiu Municipal 790
 Arxiu Històric 678
 Pergamins 651
 Protocols notarians 648
 Biblioteca Pública
 Manuscripts 467
 Museu Nacional Arqueològic 696
 TÀRREGA
 Arxiu Històric Comarcal 683
 Fons Municipal 682
 Llibres de consells 722
 Llibres de bans 722
 Llibres d'estimes 722
 Llibre de capitulacions 682
 Llibre, en el qual estan continuades
 algunes actes...682
 Notaris 793
 TAÛLL (SANTA MARIA/SANT CLIMENT)
 Arxiu Parroquial 823
 TERRASSA
 Arxiu Històric Comarcal
 Arxiu Municipal
 Arxiu Històric de Terrassa
 Arxiu de Protocols 825
 Antic Arxiu Parroquial de Sant Pere 825
 TEULADA
 Arxiu Municipal 682
 Arxiu Parroquial 682
 TIVENYS
 Arxiu Parroquial 826
 TIVISSA
 Arxiu Parroquial 826
 TOLEDO
 Archivo Histórico Nacional
 Secció Nobleza 662, 797
 Fernán Núñez 772
 Osuna 718, 799
 Biblioteca de la Catedral 620
 TORINO
 Archivio di Stato 758
 Corte. Ginevra 763
 Biblioteca dell'Accademia delle Scienze
 Manuscripts 820
 TORRE DE L'ESPANYOL
 Arxiu Parroquial 826
 TORTOSA
 Arxiu Històric Comarcal
 Arxiu Històric 764
 Inventaris de l'Arxiu Històric 764
 Protocols notarians 683
 Arxiu de la Catedral
 Actes Capitulars 683
 Arxiu Parroquial 826
 Arxiu Diocesà
 Causes civils 660
 Antiga Biblioteca de la Catedral 473
 TROYES
 Biblioteca Municipal
 Manuscripts 702

ULLDECONA

Arxiu Parroquial 826

VALÈNCIA

Arxiu del Regne de València (ARV) 652, 682, 782

Canc. Epistolarum Caroli II 690

Curiae Lugartenentiae 690

Cancelleria 782

Reial 672, 739, 749

Governació 687, 689

Batllia general 687, 772

Reial Audiència. Processos 669, 688, 719, 788

Processos de Madrid 772

Justícia civil 685

Justícia de tres-cents sous 686

Processos d'Intendència 799

Mestre racional 586, 772

Manaments i empires 719

Clerecia 613

Montesa 669

Protocols notarials 673, 685, 686, 687, 719, 763

Marquesat d'Albaida 739

Arxiu de la Catedral 782

Pergamins 686, 687

Manuscrits 594, 596, 744, 766

Llibres de comptes 688

Protocols notarials 687

Antic Arxiu Diocesà (ADV) 788

Registres 583

Col·lacions de beneficis 773

Arxiu Municipal 642, 782

Manuais de consells 672, 686, 688, 690

Cartes reials 690

Lletres i privilegis 687

Aveïnaments 687

Lletres missives 687, 772, 782

Manuscrits 711

Fons Serrano Morales 778

Arxiu del Col·legi del Patriarca 652, 682, 686, 687, 763, 782

Arxiu Provincial Ordinis Praedicatorum 788

Arxiu Provincial dels Caputxins 792

Arxiu del baró de Llaurí

Registre de Jaume d'Aragó, any 1372 441-451

Antiga biblioteca del duc de Calàbria 765

Antiga biblioteca del convent de Sant Josep 612

Biblioteca Universitària 690

Manuscrits 792, 826

Fons de l'antiga biblioteca reial de Nàpols 765, 766

Fons de l'antic convent dominicà 635

Reial Acadèmia de Belles Arts de s. Carles 794

Biblioteca del Col·legi d'Arquitectes 826

Biblioteca del País Valencià 827

Museu de Belles Arts 641

VALLADA

Arxiu Municipal 669

VALLS

Arxiu Històric Comarcal 678, 812

Arxiu Municipal de Bonastre 827

VANDELLÓS

Arxiu Parroquial 826

VENDRELL, EL

Arxiu Històric Comarcal

Antic Arxiu Municipal de Cabra del Camp 828

VENÈCIA

Biblioteca Mazionale Marciana

Str. App. 708, 820

Biblioteca dei PP. Redentoristi

Manuscrits 820

Antiga biblioteca del convent dei Santi Giovanni e Paolo 820

VERGER, EL

Arxiu Parroquial 814

VIC

Arxiu de la Catedral 707

Arxiu i Biblioteca Episcopal 43, 711

Manuscrits 43, 619, 711, 747, 750

Visitationum 642, 784

Fons d'Òdena 671

Arxiu Municipal

Llibres d'acords 764

Arxiu Històric Comarcal 812

Antiga Biblioteca Municipal 750

Museu Episcopal

Manuscrits 693

- VIELHA
Arxiu Generau d'Aran 812
- VILALBA DELS ARCS
Arxiu Parroquial 826
- VILA-REAL
Arxiu Municipal 652, 692
- VILAR D'OVANSA/ELS MOLINS
Arxiu patrimonial Blanquer 654
- VILASSAR DE DALT
Arxiu del Castell
Testaments 641
- VILELLA BAIXA, LA
Arxiu Parroquial 826
- VILLENA
Arxiu Municipal 739
- VINARÒS
Arxiu Municipal 669
Arxiu Parroquial 669
- VINCENNES
Service Historique de l'Armée de Terre
788
- VITRY-LE-FRANÇOIS
Biblioteca anterior al bombardeig 1944
816
- VIU DE LLAVATA
Arxiu Parroquial 823
- WIEN
Nationalbibliothek
Manuscripts 467
- XÀBIA
Arxiu Parroquial 814
- XERTA
Arxiu Parroquial 826
- YVERDON
ACommunales
Comptes 759

TAULA D'ANTROPÒNIMS I DE TÍTOLS ANÒNIMS

- Abadal i de Vinyals, Raimon d' 7, 540,
 542, 546, 674
 Abascal, J. M. 504
 Abaylars, Jordan d' 21
 Abbenemies, Josuè 720
 Abbéville, Jaume 744
Abbreviatio apparatus in Summam de casi-
bus... 820
Abbreviatio praesentationis factae Burdig-
liae 411, 565
Abbreviatio registri acutorum 823
 Abd al-Malik 821
 Abel 50, 55, 56, 72, 73, 74, 75
 Abiron 50
 Ablitas/Abenabez raguèlia 809
 Abraham Avigdor 723
 Abraham bar Hiyya Savasorda 633, 722
 Abraham Cavallarius 549
 Abraham iudaeus Tortuosensis 633
 Abraham 548
 Abril d'Urgell 633
 Abû Bakr al-Turtusi 717
 Abû Ja'fur Ahmad 723
 Abu Salt 636
 Acadèmia del Gai Saber 713
 Acadèmia de Matemàtiques de Barcelo-
 na 357, 359, 649
 Acadèmia Medicopràctica de Barcelona
 357
Accendite 249, 251
Acta Sanctorum Iulii 712
Acte d'establiment...als nous pobladors i vas-
salls de Senyera 719
 Adalbert, Guillem 119
 Adam 50, 75, 385, 386, 728
 Adam de Regio Loco 364
 Adam, Karl 56
 Adam magister Alderspacensis 633,
 805, 807
 Adiego, I. X. 500, 510, 512
Adiutorium 242, 243, 244
Adiuva nos 240
 Adozionismo 636
 Adroer, Pere 16
 Adserias Sans, Maria 689
Adsunt enim festa paschalia 207, 228
 Agapet III 544
Agios o theos 225
 Agnès de Benigànim 792, 793
 Agnès, Joan Bta. 776
 Agobardus Lugdonensis archiepiscopus
 633, 636
 Agostí, Antoni 496, 811
 Agramunt, Josep 635
 Agrigento, Mateu d' 575, 714
 Agripa de Nettesheim 581, 822
 Aguadé i Sordé, Jaume 116, 168
 Aguilar Àvila, Josep Antoni 714
 Aguiló i Fuster, Marià 640, 724
 Agustí d'Hipona, s. 57, 66, 77, 415,
 437, 482, 700, 702, 750, 772, 817
 Agustí d'Hipona, pseudo 469
 Agustí, Miquel 536, 637
 Aiamans, comte d' 631
 Aierdi, Joaquim 689
 Aimericus grammaticus 551
 al-Azraq 710, 715, 717, 724
 al'Mu'tamin 704
 Alagno, Lucrezia d' 769
 Alagona, Artal d' 748
 Alamanni, Adimaro 597, 731
 Alanyà i Roig, Josep 648, 671
 Alart, Bernard 10, 131, 170, 349
 Alay, Josep Lluís 785
 Alba, duc d' 779
 Albanell, Galceran 814, 815
 Albareda, Anselm M. 470, 471, 474
 Albarrán Martín, Virginia 801
 Alberigo, Giuseppe 407
 Alberni, Anna 708
 Albert, família 41
 Albert, Bernat 41
 Albert, Bartomeu 41
 Albert, Galceran 236, 331, 340
 Albert, Jaume, prevere 41, 42
 Albert, Joan 41
 Albert, Pere 41
 Albert, Ramon 41; Sança, vídua 41

- Albert, Ramon, prevere 41
 Albert, Galceran 119, 340
 Albert, Ramon 34, 41; Sança, vídua 34
 Albertano da Brescia 588
 Albertí, Arnau 633
 Alberti, Leon Battista 419
 Albertos, M. I. 504
 Albi, Jacobus = Blanc, Jacme
 Albi, Cristóforo 741
 Alcanyís, Lluís 535
 Alcoberro, Agustí 618
 Alcover i Sureda, Antoni M. 115, 177,
 178, 179, 180, 181, 187, 188, 192,
 193, 197, 200, 215, 234, 245, 252,
 255, 259, 271, 283, 288, 324, 328,
 490, 637, 638, 676
 Alcuí de York 383, 384, 385, 636, 735
 Aldrovandi, 536
 Alemany de Foixà 16
 Alegre, Jaume 42
 Alegre, Josep 617
 Alexandre IV 174
 Alexander/Alexandre VI 422, 633,
 634, 636, 770, 771, 772, 776, 807
 Alexander von Roes 409
 Alexandre el Gran 751
 Alexandre d'Alexandria 742
 Alfons I 667, 706
 Alfons II 739
 Alfons III de Catalunya-Aragó 436,
 635, 743, 740, 754, 809, 809; Tere-
 sa d'Entença, muller 754
 Alfons IV Trastàmara 87, 88, 89, 90,
 91, 92, 93, 95, 96, 97, 100-103,
 111-113, 419, 597-600, 606, 634,
 635, 636, 641, 644, 653, 662, 667,
 687, 744, 764, 765, 766, 768, 769,
 770, 819; Maria, muller 644, 662,
 724
 Alfons el Savi 739, 805
 Alfons el Vell 420, 770
 al-Ghazàli 717
Alia informatio beghinorum 736
 Aliaga, Isidoro 635
 Alissén, Bertomeu 346
 Allepuz Marzà, Xavier 675
 Alliaco (Ailly), Petrus de 395
Alma, Redemptoris mater 205
*Almanach català Roussellonès de la Veu del
 Canigó* 801
 Almela i Vives, 601
 Almenar, Francesc 614
 Almenar, Jeroni 535
 Almiñana, Josep 601
 Alonso, Carlos 782
 Alonso Romo, Eduardo Javier 781
 Alós Serradora, Joan 536
 Alphonsus de Proaza 633
 Alpícat, Antoni 447, 448, 450
 Alstedt, Joan Heinrich 582, 726
 Altadell, Gabriel 636, 766, 768,
 Altafulla, Honorat 795
 Altés Aguiló, Francesc X. 168, 169,
 241, 470, 471, 474, 476, 598, 690,
 756, 822
 Altisent, Agustí 617
 Alturo i Perucho, Jesús 169, 808
 Alverro, Martín 614
 Alvira Cabrer, Martín 708
 Amberg, Friedrich von 593
 Amelang, James S. 787
 Amell, Antoni 237
 Amengual Batlle, Josep 804
 Amigo Colón, Xavier 699
 Amigó Anglès, Ramon 676
 Amer, abat d' 16
 Amo, Dolors del 519, 527, 528
 Amorós, Carles 471, 690
An in sompno melior quam in vigilia 417
 Anaclæt II 544
 Andratta, S. 634
 Andrés i Morell, Carles 802
 Andrés i Morell, Joan 802, 803
 Andrés Robres, Fernando 668
 Andreu, Antoni 633, 636
 Andreu, Guillem 27
 Andreu, Pere 149
 Andreu Miralles, Xavier 775
 Anfredus Gontheri 633
 Angeli de Scarperia, Iacopo 817
Angelus Domini 207, 208, 228
 Anglada Anfruns, Àngel 813, 816
 Anglès, Guillem 636
 Anglès, Higini 639
 Anglès, Josep 779
 Anglesola, família 553

- Anjou, família 567, 599
 Anna profetessa 75
 Anna M. de Neuburg 788
Annals de la Iglesia i Clero de S. Joan... de Perpinyà 124
 Anselm de Canterbury, s. 437, 482, 730
 Anta Jares, José 762
 Antiga, Miquel 424
 Antist, Bartomeu 535
 Antist, Vicent Justinià 757, 761, 762, 779
 Antoni Abat, s. 482
 Antoni d'Igualada 717
 Antonius de Butrio 807
 Anyells, Jaspert 21
 Aparici Martí, Joaquín 651
Aphorismi 636
Apocalipsi 65, 404, 547
 Aquino, Tomàs d' 362, 363, 469, 482, 709, 751, 751
 Aragó, Alfonso de 473
 Aragó, Constança d' 739
 Aragó, Elionor d', reina de Xipre 743
 Aragó, Guillem 69
 Aragó, Isabel, reina de Portugal, sta. 712, 737
 Aragó, Jaume d' 441-451, 583-585, 637
 Aragó, Joan d', infant 556, 670
 Aragó, Narcís Jordi 628
 Aragó, Pere d', infant, fra 90, 583, 633, 637, 670, 696, 746, 748
 Aranda, comte d' 641, 802
 Arano i Oñate, Narcís 679
 Aranyes, Joan 676
 Arasa, F. 514, 515
 Arbeiter, Achim 700
 Arborea, jutge/jutgessa d' 42, 667, 746, 752, 818
 Arborea, Hugone II d' 808, 809
 Arbús, Samsó 637, 783
 Ardit Lucas, Manuel 662, 801
 Arenas Díaz, Francisco 768
 Areny de Plandolit, Joaquim 703
 Argenter, Joan A. 709
 Arinyo, Francesc d' 88, 92, 106
 Ariosto, Filippo 784
 Aristòtil 482, 576, 577, 578, 579, 581, 582, 635, 728, 739, 768
 Armanyà, Francesc 668
 Armanyac, Joan d' 10, 21
Arnaldi de Villanova opera theologica omnia 351, 564, 606
 Arnaldus Sans 826
 Arnall i Juan, M. Josepa 7, 41, 610
 Arnau de Calonge 16
 Arnau de Llerç 16
 Arnautó, Josep 560
 Arquebisbe de Tarragona = Mur, Dalmau de
 Arrayás Morales, Isaías 694
Arrêt de 1670674
 Arrizabalaga, Jon 422
Ars combinatoria 636
Ars operativa medica 636
Art de ben morir i confessorari breu 474
Art de mercaderia 751
 Artés, Pere d' 587, 613
Artes praedicandi 567
 Arxiu Solterra 628, 629
 Ascani de Tarragona 700
Ascende, calve 748
 Ascheri, Mario 757
 Asiain, Miguel Ángel 791
 Asín Palacios, Miquel 732
Asperges me 193, 197, 198, 230, 269
 Asterius 700
 Ataíde, Manuel 670
 Atanasi, s. 387
 Atarrabia, Pere d' 742
 Atemptat d'Anagni 567, 569
 Atger, Bertran 69
 Atheca, Martín de 374, 376, 377, 380, 381, 382
 Atila 543
Atlas 664
Atlas català 751
 Aubert, Roger 634
Auctoritates Aristotelis 752
 August 694
 Aura Gómez, Antonio 686
 Aurell i Cardona, Jaume 706
 Auriolus levita 545
 Auther, Sever Tomàs 635
 Autun, bisbe d' 368

- Auguri, s. 522
 August 697
 Aux, bisbe d' 368
 Ave, Maria 183, 201, 211, 278, 287,
 288, 289, 290, 292, 295, 297, 304,
 306, 309, 311, 312, 322
 Ave, maris stella 330, 339
 Ave, Regina coelorum 205
 Ave, Rex noster 221
 Ave, stella matutina 205
 Avelà, Bernat 348
 Avelà, Guillem 348
 Avellf Casadamont, Teresa 794
 Averrois 582, 729
 Aviè 696
 Àvila, Andreu Tomàs 115
 Avinent, Miquel 692
 Ayala, Martín de 782
 Ayensa, Eusebi 743
 Azmed 548
 Azorín López, María Belén 762
 Azriel ben Menachem 636
- Baborés i Homs, Josep 659
 Bac de Roda (Macià, Francesc) 799
 Bacallar, Vicente 795
 Bacchelli, E. 419
 Bacon, Francis 583, 726
 Bacon, Roger 726
 Baconthorpe, John 636
 Bada i Elias, Joan 169
 Badenes, Miquel Àngel 801
 Badia, Gonçal 330
 Badia, Lola 589, 600, 601, 725, 752
 Badia i Margarit, Antoni 610, 771
 Báez-Rubí, Linda 733
 Baffoni, C. 636
 Baiges Jardí, Ignasi J. 715
 Baioles, Ponç de 347
 Baixauli Juan, Isabel Amparo 689
 Balaguer, família 654
 Balcells i González, Albert 638
 Ballbé Sans, Neus 797
 Balle, Antoni 126
 Balle, Pere 787
 Ballester, Joan 633
 Ballester, X. 498, 510, 513, 514
 Ballot, Pau 619
- Baloup, Daniel 759
 Baluze, Étienne 137
 Bans de l'ajuda 645
 Bans de mercaderia 645
 Bans del pes
 Bara 784
 Baraut, Cebrià 116, 169, 540, 674
 Barbarossa, Jayr al-Dîn 779
 Barbet, R. B. 467
 Barbo, Ludovico 763
 Barceló, Carme 716-717
 Barceló Adrover, Pep 663
 Barceló Crespi, Maria 664, 767, 767
 Bardaxí, Berenguer de 89, 92, 107,
 108
 Baró, Ramon 16
 Baró i Queralt, Xavier 787
 Barqueres, Joan de 264
 Barra, Francesc 648
 Barral i Altet, Xavier 675
 Barraqué, Jean-Pierre 749, 829
 Barrau Dihigo, Louis 554, 556
 Barrera, Jaume 617
 Barrera Aymerich, Modest 654-655
 Barrère, Pere 538
 Barriga Planas, Josep Romà 606
 Barrio Barrio, Juan Antonio 672
 Barrot, Jordi 347
 Bartocci, Andrea 757
 Bartomeu de Pisa 682
 Bas i Galceran, Nicolau 773
 Basset, Joan Bta. 799
 Baster, Joan 745
 Bataillon, Louis-Jacques 820
 Batalla, Josep 480, 575-577
 Batalla de Lleida 1664 815
 Batelli, Giulio 816
 Batlle, Arnau 743
 Batlle, Berenguer 119, 137, 156, 736,
 743
 Batlle, Pere 743
 Batlle, Tomàs 338
 Batlle, Bartomeu 660
 Batlle i Gallart, Carme 548
 Batlle i Prats, Lluís 628
 Batllori i Munné, Miquel 392, 398,
 400, 405, 406, 428, 476, 559
 Battista di Mantova 763

- Baucells i Reig, Josep 542, 548, 555-559, 669
- Bauzà, Fernando 670
- Beati immaculati* 225
- Beattie, Blake 744
- Beatus de Girona* 547, 548
- Beatus de Liébana 547
- Beauchamp, Alexandra 744
- Beck, T. 636
- Bel, Joan 481-491
- Bel, Josep 481
- Belenguer, Ernest 776
- Beleth, Joan 184
- Bell, David N. 816
- Bellavista, Joan 169
- Belle Dame sans merci* 600
- Bell-lloc, Bernat de 27
- Bell-lloc, Ramon de 33
- Bellot, Pero 672
- Belluga, Pere 659
- Bellvitges, Josep 794
- Belshom de Blanes 15
- Beltrán, F. 510, 514
- Beltrán, Pío 499
- Beltrán Corbalán, Domingo 700
- Benages, Joan 681
- Benavent, Enrique 771
- Benavent, J. 783
- Benavent, Júlia 600
- Benedicamus Domino* 184, 186, 187, 188, 193, 202, 203, 204, 208, 209, 211, 212, 218, 219, 222, 224, 225, 228, 229, 232, 235, 236, 242, 244, 267, 279
- Benedicite* 192, 223
- Benedictio habitus antequam novitia induatur* 612
- Benedicto Gracia, Eugenio 724
- Benedictus* 184, 185, 191, 192, 202, 203, 211, 218, 219, 222, 224, 241, 242, 243
- Beneficium inventarii 773
- Benet III 215
- Benet XI 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 421, 733
- Benet XII 175
- Benet/Benedictus XIII 59, 96, 156, 157, 347, 573, 574, 575, 593, 596, 597, 633, 636, 670, 753, 752, 755, 756, 757, 758, 759, 761, 771, 807, 814
- Benet XIV 815
- Benimbene, Camillo 600
- Benoit de Béthune 356, 358
- Bensch, Stephen 703
- Benzoni, G. 634
- Berard, família 665
- Berard, Jeroni de 663
- Berbegal, Felipe de 599
- Berengarius levita et caputsholae 551
- Berenguer Ramon II, comte 551
- Berenguer, Pere 132
- Berenguer batejat 548
- Berenguer de Lluçà 550, 553
- Berenguer de Torigues 553
- Berga, Bernat de 147, 155, 174, 177, 244, 349
- Bermúdez, Agustín 738
- Bernabé Gil, David 677
- Bernadó Travesset, Claustre 171
- Bernal Palacios, Arturo 721, 788
- Bernardino da Siena, s. 482, 760
- Bernardus de Lavinheta 636
- Bernardus Oliverii 633
- Bernardus Silvester = Bernat de Castellambròs
- Bernat, abat d'Amer 9, 10, 15
- Bernat II de Besalú 16
- Bernat II de Cabrera 22, 25
- Bernat III de Cabrera 22, 23; Margarida de Foix, muller 22
- Bernat batejat 548
- Bernat de Castellambròs 384, 386, 584
- Bernat de Claresvalls, s. 62, 66, 77, 78, 84, 476, 482
- Bernat de Ponts 553
- Bernat i Martí, Joan Serafí 801
- Bernat i Roca, Margalida 775
- Bernat de Septimània 540-541, 541
- Bernat de Vellmirall 17
- Bernat de Vic 16
- Bernich, Pere Pau 614
- Berto, Bernardino di (Pinturicchio) 776
- Bertola, E. 636
- Bertolini, Lucia 419
- Bertomeu, M. José 600

- Bertran, família 687
 Bertran, Lluís, s. 482, 635, 781, 792
 Bertran de Pouget 744
 Bertran i Roigé, Prim 720, 746
 Bertranpetit, J. 506
 Berschin, Walter 704
 Besorra, Jaume de 819
 Bessarió, cardenal 726
 Beuter, Pere Antoni 619, 772, 776, 778
 Bianya, Bernat de 349; Esclarmonda, muller 349
 Bianya, Pere de 349
 Bianya, Ramon 349
Bíblia 365, 372, 407, 482, 473, 482, 640, 722, 723
Bibliographie annuelle du Moyen Âge tradif. Auteurs et textes latins 633
 Biblioteca de Catalunya 626, 639
 Bidese, Ermenegildo 731
 Biglia, Andrea 820
 Binimelis, Joan 663, 786, 814
 Biondo, Flavio 767, 817
 Bisbetó 195, 217, 242, 243, 244, 246, 328
 Bisogno, A. 636
 Bisson, Thomas 554, 555
 Biu, Héléne 762
 Blanc, Jacme 369
 Blanca, reina de França 482
 Blanch, família 654
 Blanchon, Jean Louis 653
 Blanquer, família 654
 Blasco, Vicent 537, 538
 Blasco Martínez, Asunción 809
 Blasco Orellana, Meritxell 723
 Blasi, Ermengol 633, 636
 Blasi i Solsona, Joan 715
 Blázquez Martínez, J. M. 504, 505, 695
 Blech, Michael 802
 Blesa Duet, Isaïes 693
 Blet, Pierre 428
 Bliemetzrieder, Franz 45
 Blosius 482
 Blumenfeld-Kosinski, Renate 46, 748
 Bo, Bernat 130
 Boades i Raset, Joan 8
 Boaga, Emanuele 400
 Boccaccio, Giovanni 602, 606, 817
 Boeci 475, 578, 725, 807
 Bofarull, Pau 811
 Bofill, Guillem 21
 Bofill, Ramon 21
 Bohigas i Balaguer, Pere 45, 610, 812
 Boissonnet, abbé 158
 Boix, Josep 481, 484
 Boix, Vicent 775
 Boix Jovaní, Alfonso 704
 Bolea y Galloz, Fernando de 817
 Bolons, Joan 806
 Bolós i Masclans, Jordi 543, 551, 666
 Bonafe, Alessio 600
 Bonaiuto da Cosentino 730
 Bonastre, Francesc 168, 169, 206
 Bonaventura de Bagnoregio, s. 437, 682, 714, 750, 780
 Bonell 538
 Bonet, Constantí 429
 Bonet Donato, Maria 707
 Bonfill Donuç 39
 Bonhomme, Jean 358, 363
 Bonifaci VIII 373, 374, 377, 407, 417, 424, 573, 558, 559, 574, 575, 634, 645, 670, 730, 733, 808, 817, 819
 Bonifilius proles Antoni et Rachildis 551
 Bonmariage, Cécile 729
 Bonnefoy, L. de 115, 119, 342, 347
 Bonner, Anthony 575, 577-579, 727
 Bonucio ebreu 549
 Bonvin, Bartomeu 666
 Borau i Morell, Cristina 596
 Bordes García, José 685
 Bordet, Pere 451
 Bordeus, bisbe de 368
 Bordons, Celdoni 676
 Borgonya, Joan de 660
 Borichon, Philippe 712
 Borja, Alfons de 596-600 = Calixt III
 Borja, Alfons de, duc 772
 Borja, Baltasar de 656
 Borja, Cèsar 600, 634, 772
 Borja, família 776
 Borja, Francesc de, s. 634, 635, 776, 780, 781

- Borja, Joan 600
 Borja, Joan, fra 668
 Borja, Lucrecia 772
 Borja, Pere Lluís Galceran de 669, 770
 Borja, Roderic de (Alexandre VI) 770, 771, 772, 806
 Bornat, Claudi 783
 Borrassà, Guillem 42
 Borrat, Pere 13
 Borralló, Joseph 161
 Borrassà, Honorat 660
 Borrelli, 536
 Borrichius, Olaus 734
 Bosch, Andreu 453, 619, 621
 Bosch, Ramon 34
 Bosch i Morata, Francesc 827
 Boteller, Antoni 472, 473, 474, 475
 Botet i Sisó, Joaquim 169, 496
 Botley, Paul 765
 Bou, Antoni 633
 Bou, Baltasar 603
 Boudet, Jean Patrice 722
 Boulard, P. A. 497
 Boulhol, Pascal 701
 Bourneton, Alain 800
 Bourtet, Caroline 818
 Bover, Jaume 774
 Bover i Font, August 472, 740
 Bovet, Honorat 762
 Boxadós, Miquel 130
 Brahe, Thyco 535
 Braun, Josep 165
 Bregno, Andrea 600
 Bresc, Henri 752
 Bretanya, ducs de 760
 Brettle, Siegmund 595
Breu tractat de confessió 474
 Breutin, Johannes 362
Breve chronicon de rebus siculis 709
Breve resolución de todas las cosas generales y particulares de la orde de Montesa 668
Breviarium Vicense 184
 Briesemeister, Dietrich 723
 Brígida, sta. 482
 Brines i Garcia, Lluís 46, 48, 50, 59, 60, 750
 Briquet, Charles Moïse 387, 395, 410
 Brito, Rodulphus 742
 Broll, Bernat 69
 Brondo, Antioco 755
 Bronquart, En 41
Bronze d'Àscoli 503, 504, 507, 508
 Brugat, Bernat 236, 237, 330, 339
 Brull, família 641
 Brunelli, G. 634
 Brunells, Ramon de 17
 Bruni, Leonardo (Aretino) 767, 768
 Bruniquer, Esteve Gilabert 228
 Bruno, Giordano 579-583, 726
 Brutails, Jean-Auguste 115, 119, 120, 122, 125, 131, 136, 137, 139, 236, 237, 262, 264, 330, 331, 333, 339, 346, 349, 679
 Buchheim, T. 728
 Budé, Guillaume 779
 Buey, Felipe del 741
 Burckard, Johannes 772
 Burkhart, Peter 807
 Burdach 397
 Burger, Wilhelm 351, 352, 355, 359, 363, 367, 384, 385, 397, 410, 564
 Burgos, Pedro de 470, 780
 Burnam, Hope Lampert 355, 359, 363, 367, 385, 397, 410, 564
 Burns, Robert Ignatius 808
 Busa, Gabriel 490
 Busquets i Dalmau, Joan 427-433
 Buzzi, Franco 469, 476

 Cabanelles, Guillem de 27
 Cabanes Català, M. Luisa 684, 805
 Cabanes Pecourt, M. de los Desamparados 710
 Cabanilles, Josep Anton 538, 649, 679, 814
 Cabeza Sánchez-Albornoz, María Cruz 826
 Cabezuelo Pliego, José Vicente 745
 Cabré, Lluís 575
 Cabrera, Bernat de 10, 41, 43
 Cabriada, Joan de 536
 Cacciatore, G. 579
 Cadier, Léon 115, 131
 Caecilius Metellus, Q. 695
 Calàbria, duc de 765, 766, 777
 Calabro, Mateo 649

- Calaceit, Marc 692
 Calassanç, Josep de s.
 Calcagnini, Celso 765, 766
 Calça, Francesc 621, 784
 Calders, família 651
 Caldes, Ramon de 763
 Caldwell, Christine Ellen 712
 Calefel 548
Calendari curiós y útil o Almanach Rosellonès 801
Calicem salutaris 224
 Calixt III 96, 600, 636, 687, 761, 765, 766, 805, 806
 Callado Estela, Emilio 635, 689, 690, 788, 792
 Callís, Jaume 711
 Calveras, Josep 638
 Calvet, Antònet 737
 Calvo, Joan 536
 Calzada i Oliveras, Josep 169
 Camallera, Bonanat 14
 Camarasa, Josep M. 537, 795
 Cambi, Maurizio 579-583
 Cambó, Francesc 812
 Cambrer papal 373, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 382, 384
 Camiade Boyer, Martine 642
 Camós, A. 537
 Camós, Marc Antoni 777
 Campabadal i Bertran, Mireia 794
 Campanella, Tommaso 583
 Campagne, François 131
 Campmajó, P. 514
 Campos Vilanova, Xavier 652
 Camprodon, Jaume 560
 Canal, Eduard 8, 702
 Canal, Josep 8, 702
 Canalda i Llobet, Sílvia 682
 Canals, Antoni de 636, 752, 815
Canant cuncta 209
 Càncer, Jaume 773
Cançó acomodada a les actuals circumstàncies... 659
Cançoner Aguiló 714
Cançoner de l'Ateneu Barcelonès 714
Cançoner Gil 628
Cançoner Vega-Aguiló 714
 Candela Marco, M. Vicenta 652
 Canellas Anoz, Beatriz 596, 597
 Canelles, Berenguer de 13
 Canelles, família 13
 Canelles, Guillem de 13; Guillema, muller 13
 Canelles, Pere de 13
 Canelles, Sibil-la de 13
 Canet, Guillem de 32, 35, 36, 39
 Canet Aparici, Teresa 688
 Cano, M. José 720
 Çanoguera, Alonso de 656
 Cantarellas Camps, Catalina 732
 Cantavella, Rosanna 600-606
Cantemus Domino 226
Cantilena 636
 Cañada Solaz, Rosa 794
 Cañellas, Josep 519
Capbreu dels vassalls d'Avià 555
 Capdevila, Antoni 538
 Capellades, R. de 708
 Capeille, Jean 123, 131, 132, 164
 Capel, Horaci 539
 Capellà, Andreu 613, 614
 Capitanucci, Paolo 579-583
Capítols de la Llotja 711
Capítols del rei En Pere de 1340 711
Capítols per a la defensió de les mars i de les mercaderies 764
 Capmany, Antoni de 765, 795
 Carbonell, Bernat 21
 Carbonell, Marià 600
 Carbonell, Pere Miquel 607, 618, 767, 771, 776, 817
 Carbonell, Ponç 637
 Càrcel Ortí, M. Milagros 169, 441, 446
 Cardell, Antoni 663
 Cardelles, Francisco A. 690
 Cardenal Gaietà = Vio, Thomas de
 Cardin, A. 636
 Cardini, Roberto 419
 Cardifianos Bardeci, Inocencio 812
 Cardona, família 553
 Cardona, comte de 596
 Cardona, Hug de 420
 Cardona, Isabel de 712
 Cardona, Rafael de 759, 763
 Cardona, Ramon de 776
 Çareal, Jaume 686

- Carlemany, emperador 216, 540, 541, 543, 607,
 Carles I emperador 608, 612, 618, 621, 666, 721, 770, 772, 775, 776, 780
 Carles II Habsburg 656, 689, 788, 795, 797
 Carles III Borbó 652, 662, 721, 797, 803
 Carles IV Borbó 803
 Carles III, arxiduc 615, 637, 689, 893, 796, 797, 798
 Carles V de França 722
 Carles VIII de França 772
 Carles de Viana 454, 817
 Carles el Calb 540, 541
 Carles el Simple 15, 27, 29
 Carles d'Anjou 569, 608, 740
 Carles Gordó, Ricard M. 57
 Carloman 39
Carmen Campidoctoris 636
 Caro Baroja, J. 498
 Carré, Antònia 600-606
 Carrera, Joan 14
 Carreras Artau, Joaquim 351, 368, 372, 397, 564
 Carreras Artau, Tomàs 45, 636
 Carreras i Montfort, Cèsar 699
 Carròç, Nicolau 819
 Carròs i de Mur, Estefania 769
Carta de franquesa 665
Carta de poblament de Reus 677
Carta de poblament de Tortosa 711
Carta mallorquina 751
 Cartaïà, Josep 427, 562
 Cartaregia, Oriana 374, 408, 415, 416, 423
 Cartellà, Ermessenda de 23
Cartoral de Carlemany 542
Cartoral de S. Joan de Perpinyà 122
Cartulari dels Trencavel 704
 Casa de Gandia-Llombai 662
 Casacuberta, Josep M. de 588, 589, 640
 Casademont, P. de 17
 Casagemas, Rafael 667
 Casals, Àngel 774
 Casals, Joan 781
 Casanellas i Bassols, Pere 722
 Casanova, Emili 600
 Casanova, Joan de 236, 237, 330, 331, 339, 340, 346, 347, 350, 635
 Casas i Nadal, Montserrat 163
 Casellas i Serra, Esteve 8
 Cases, Antoni 553, 554
 Cases, Joan ses 14
 Cases, Nicolau 644
 Cases, Pere 644
 Cases Loscos, Lluïsa 810
 Cassard, Jean-Christophe 760
 Castella, rei de 18
 Castella i Catasús, Conxa 661
 Castellanus 544
 Castells i Boronat, Joan 661
 Castellví, Francesc de 795
 Castellví, Joan Basili de 797
 Castellví, Lluís de 772
 Castelrodrigo, marquès de 799
 Castilione, Johannes de 807
 Castillón Cortada, Francisco 163
 Castre-Pinós, família 827
 Castre-Pinós, Gaspar Galceran de 660
 Castro, Américo 640
 Castro, Guillellem de 785
 Catafau, Aymat 743
 Català, Guillem Ramon 441
 Català Sanz, Jorge Antonio 799
 Catàleg col·lectiu de les Universitats Catalanes 609
 Catàleg del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya 609
Catálogo de los condes de Barcelona 815
 Catálogo del Patrimonio Bibliográfico Español 609
Catalunya Carolíngia 13, 15, 17, 22, 24, 27, 33, 36, 37, 39, 120, 540, 542, 545, 675
Catalunya Romànica 7, 13, 17, 24, 563
 Càtedra pública de Matemàtiques 537
 Càtedra, Pedro M. 759
 Caterina de Siena, sta. 482
 Cateura Bennässer, Pau 663, 664
Catholicon 15
 Caulet, Serge 660
 Çavall, Cosme Damià 778
 Cavaller, Arnau 34
 Ceán Bermúdez, Juan Agustín 801

- Cecchi Aste, Elena 819
 Celestí V 733
 Celle, Giovanni delle 388, 392, 393
 Cenete, marquès de 777
 Cendra, Cristina 537
Cens d'Aranda 802
Cens de Floridablanca 649
Cens del 1797 661
 Centelles, Jordi 772
Centum meditationes de Passione dominica
 359
 Ceñal, R. 636
 Cerdà, Guillem 27
 Cerdà, T. 537, 538
 Cerdà i Ballester, Josep 668, 669
 Cerdà de Tallada, Tomàs 688
 Cerezo Magán, Manuel 782
 Ceris, Arnau de 22
 Certeau, Michel de 721
 Cervantes Saavedra, Miguel de 600,
 776
 Cervelló, Joan de 772
 Cervera (Cescomes), Bernat 745
 Cervera, família 553
 Cervera, Rafael 789
 Cervià, Berenguer de 659
 Cervià, Guerau de 14
 Cèsar 694, 695
 Cescomes, Arnau 633
 Cesena, Michele da 742, 743
 Chabàs, Josep 534, 537, 540
 Chabàs, Roc 406, 601, 761, 775
 Chabeneau, Camille 165
 Chacón, Francisco A. 815
 Champier, Symphorien 734
 Charton, Fabrice 800
 Chaucer, Geoffrey 605
 Chaves, Pedro de 781
 Chène, Catherine 760
 Chevalier, Ulysse 168
Chevalier de la Charrette 600
 Chiabo, M. 422
 Choquard, Ancel 62
Christe, fili Dei vivi 208, 242, 300-301,
 307
Christus resurgens 227, 228
Crònica de la iglésia i clero de S. Joan de
Perpinyà 124
Crònica o història et verdadera relació... de
S. Joan de Perpinyà 123
Chronicon Rotense 636, 708
Chronicon Siculum 811
 Cibat, Antoni 538
 Ciceró 590, 779, 817
 Ciccarelli, Diego 732
 Cicuto, Marcello 765
 Cid Campeador = Díaz de Vivar, Rodri-
 go
 Cifre, Isabel 665
 Cifuentes i Comamala, Lluís 601, 725,
 755
 Ciliberto, Michele 579
 Cima (Sima), Pere 175, 176, 177, 178,
 181, 194, 333
 Cimento, Francesca Emanuela 732
 Cingolani, Stefano M. 589-592, 706
 Cioppi, Alessandra 818
 Ciril d'Alexandria, s. 57
 Ciscar, Gabriel 538
 Ciscar Pallarés, Eugenio 718
 Cisma d'Occident 585, 597, 598, 679,
 748, 757, 761
 Cisneros Álvarez, Pablo 649
 Civil, Pierre 778
 Claperós, Antoni 660
 Claperós, Joan 660
 Clarà, Pere 16
 Clarena, Angelo 421, 741, 742
 Claret i Clarà, Antoni, s. 560
 Clascar, Dalmau de 69
 Claudi de Torí 636, 701, 702
 Clausell Nàcher, Carmen 749
 Claver, Pere, s. 786
 Claveria, Montserrat 519
 Claverie, Pierre-Vincent 915
 Clément, J. M. 168
 Clemente, Chiara 820
Clericis laicos 568
 Climent III 16, 22, 24
 Climent IV 174
 Climent V 373, 374, 375, 377, 378,
 379, 380, 381, 421, 423, 566
 Climent VI 442, 807
 Climent VII 46, 53, 58, 59, 60, 61, 64,
 70, 584, 748, 752, 753
 Climent VIII 598, 657

- Climent d'Alexandria 779
 Climent (Çapera), Francesc 92, 109
 Clusius, 536
Cobles en labors de la Verge Maria 772
Cobles noves de la cric crac 724
 Cobos Fajardo, Antoni 7, 41, 658
 Coçar, Ll. 536
 Codalet, Martí 339
Codi 83
Codicillus 636
 Coguorell, Bernat 346, 347, 350
 Colbert, Joaquim de 811
 Collado, J. 535
 Col·lecció Sant Feliu 429-430
Collegerunt 221
 Col·legi de Sant Jordi de València 669
 Collell, Jaume 619
 Colomer, Jeroni 132
 Colomer, Joel 648
 Coll i Julià, Núria 454
 Coll-Vinent, Sílvia 638
 Col·legi de Cirurgia de Barcelona 538
 Col·legi de Cordelles 538, 785
 Colli, Gaetano 757
 Colltort, Ramon de 40
 Colom, En 775
 Coloma, Antoni 657
 Coloma, Joan 657
 Colomer, Ferrer 692
 Colomina, Jaume 682
 Colón i Domènech, Germà 489, 490,
 723, 749, 771
 Colón de Larreátegui, Félix 814
 Colón de Larreátegui, Pedro 693
 Colonna, Federico di 790
 Coma, Josep 115, 119, 123, 131, 139,
 140, 141, 146, 147, 148, 149, 154,
 155, 156, 160, 167, 174, 175, 194,
 198, 216, 226, 236, 244, 263, 268,
 330, 331, 332, 333, 336, 338, 339,
 340, 346, 347, 348
 Coma, Pere Màrtir 635, 657, 781, 783
 Comalat, P. 17
 Comas, Antoni 472
 Comas, Mercè 675, 782
 Comas, Mireia 769
 Comedieta de Ponza 599
 Comenius, Joan Amós 582
 Comes, Josep 773
 Còmode 699
 Compagna, Anna M. 714
 Companyies d'Aventura 574, 747
*Compendi històric e instructiu de las perro-
 gativas... de S. Joan de Perpinyà* 124
Compendio breve de Ejercicios Espirituales
 467-480, 780
*Compendium animae transmutationis meta-
 llorum* 636
*Compendium Auctorum Latinorum Medii
 Aevi (500-1500)* 633
Compilationes antiqae 709
 Compromís de Casp 93, 763, 766
 Compte, Francesc 619
Con ciò sia cosa che ogni peccato... 393
 Concili de Basilea 599, 757, 760
 Concili de Constança 96, 596, 597
 Concili IV del Laterà 745
 Concili I de Lió 710
 Concili de Pavia-Siena 597
 Concili de Trento 665, 723, 784
 Concili Vaticà II 56, 57
 Concili Provincial de Tarragona 32, 35,
 37, 43
*Conclusiones XXIV Artis catholicae philo-
 sophiae* 401
Concordia Apothecariorum Barchinonae
 535, 608-609
*Concordia seu Breviloquium Novi et Veteris
 Testamenti* 70, 808
*Concordia... de Villareal y Burriana sobre
 los daños...* 692
*Concòrdia sobre la il·luminació de l'Església
 monacal* 553
 Conde y Delgado de Molina, Rafael
 596, 597, 808, 809
 Condorelli, Adele 688
 Conesa, Jaume 814
 Conesa, Marc 653
 Conferència de Torrellas 712, 737
Confessio in latino valde utilis... 479
Confessionari molt útil per a les ànimes
 471, 474
Conflictus iudaeorum 416, 421
 Confraria dels Francesos 574
 Confratria Alamannorum Barchinone
 646

- Congar, Yves M. J. 56, 437
 Conill, Jaume 447, 449, 450
 Conill, Pere 157
Conpilacionciela... 355, 387, 388-392
 Consejo Superior de Investigaciones Científicas 639
 Consentius 700
Consideracions molt útils e devotes en què es demostren... 471
Consilium regium ad negotium armate deputatum 746
 Cònsols de Perpinyà 324-326
 Consolat de Mar 711
 Constança de Hohenstaufen, reina 568, 570, 714
 Constans i Serrats, Lluís G. 169
 Constantí emperador 63, 64, 79
Constitucions de Catalunya 35, 91, 93, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 662, 706, 773, 774, 784, 796
Constitucions del convent de Sant Josep de València 611-613
Constitucions de Ratisbona 612
 Constitucions sinodals 237
Constitutio de non admittendis bullis Sedis Apostolice 96
Constitutiones Concilii Provincialis Tarraconensis 1585 783
Constitutiones Ordinis Praedicatorum 742
Constitutiones Sacrae Conciliorum Tarracone 691
Constitutiones Sinodales Elnensis ecclesie 136
Consueta d'Elna 132, 152-154, 159, 160
Consueta de la catedral de Lleida 166
Consueta de Perpinyà 133, 141-147, 268
Consueta litúrgica de Serrateix 554
Consuetes 117
Consuetudines maris 711
Consuetudines et usus maris, quibus utuntur homines Dertusenses 711
Consuetudines recitate per Petrum Albertum 810
Consulum apothecariorum Barchinone 645
Contracte Sant 663
Contrarietas alpbolica 636
 Copèrnic, Nicolau 535
Copia rubricarum omnium privilegiorum consistentium in libro maiori seu volumine scribanie de la Sala civitatis Valentie 805
 Corachán, J. B. 536, 538
 Corbalán de Celis y Durán, Juan 687
 Core 50
 Corell, Josep 517
 Cormelles, Sebastià 789, 789
 Cornagliotti, Anna 812
 Corneille, Pierre 786
 Cornet, Ramon de 786
 Cornudella, Rafael 674
 Cornut, Guillem 666
 Coromines, Marcel 564
 Coromines i Vignaux, Joan 115, 177, 178, 179, 181, 187, 192, 193, 259, 269, 282, 283, 288, 472, 478, 490, 640, 676, 749
 Corona, Dalmau 42
Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL) 815
Corpus Iuris Civilis 711
Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti Aetatem 517
Corpus Philosophorum Medii Aevi 564
Corpus Textual de la Catalunya Nord 637, 675
 Corradini Bozzi, M. S. 736
 Corral, Guillem 649
 Correa, J. A. 500, 509, 513
 Correo de Gerona 804
 Corretger, Pere 633
 Corrientes, Federico 716
 Corró, Martí 455, 456, 458, 460, 462, 464
 Cors, Bernat 30
 Cort de Barcelona 1228 709
 Cort de Barcelona 1283 747, 755
 Cort de Barcelona 1365 747
 Cort de Cervera 16, 25, 26, 28, 29, 43, 747
 Cort de Montblanc 41
 Cort de Montsó 1289 706
 Cort de Montsó 1511 666
 Cort de Tortosa 1442 662
 Cortès, Bernat 692
 Cortès, Jaume 692

- Cortès, Jeroni 535, 536
 Cortès, Santi 640
Cortes de los Antiguos Reinos... y Principa-
do... 662, 747, 756
 Corzo, S. 505
 Cosa, Juan de la 751
 Coscó, Andreu 748
 Coscó, Bertran 748
 Costa, família d'escultors 650
 Costa, Hilarius 805
 Costa, Raymon 796
 Costa, Ramon de 123, 132
 Costa i Borràs, Josep Domènec 150
 Costrafreda i Puigpinós, Virgínia 641
Costumes de la mar 711
Costums de Girona 41
Costums de Tortosa 705, 711, 773
 Cots i Gorchs, J. 7, 41
 Couderc, Christophe 723
 Coulon, Damien 707, 717
 Counet, Jean-Michel 729
 Courcelles Lavedrine, Dominique de
 136, 169, 752
 Courtenay, William J. 744
 Cózar, María 778
Credo in Deum 75, 194, 196, 211, 329
 Creixell i Cabeza, Rosa M. 647
 Crescas, Hasday 636
 Crespí de Valldaura, Cristòfor 773
 Crespí de Valldaura, Francesc 679
 Cresques, Abraham 751; Jafudà, fill
 664, 751
Crida i real pragmàtica... sobre la precaució
del morbo... 690
 Cristià, Pau 635, 637
 Cristòfol, Francesc 744, 745
 Croada contra Catalunya 567-572
Crònica General del rei Pere el Cerimoniós
 608
Crònica de S. Joan de la Penya 748
Crònica di Nàpoli 771
Crònica dels comtes de Foix 745
Crònica romana 745
Cronicó del jurament de les Costumes de la
mar 711
 Cruïlles, Berenguer de 7-43, 747
 Crusafont Sabater, M. 695
Crux benedicta 225
Curial e Güelfa 600
Cursus de aeterna Sapientia 358, 360
 Curto, Michele 741
 Cusa, Nicolau de 580, 633, 636, 726,
 731
 Custurer, Jaume 732
Cyrelli (praesbyteri) epistola 352, 366,
 367, 371
Cyrelli Oraculum angelicum 395, 307
 Dahe, Jimeno 757
 Daileader, Philip 710
 Dalli, Charles 666
 Dall'Olio, G. 634
 Dalmau, Antoni 36
 Dalmau de Creixell 17
 Dalmases, Pau Ignasi de 794
 Damas, papa, s. 64
 D'Andrea, Elisa 802
Daniel 83, 733
Dances de la mort 756
 Dantí Riu, Jaume 818
 Dares el Frigi 810
 D'Arienzo, Luisa 808
 Datan 50
 David Bonet Bonjorn 725
 Davril, A. 115
De anima in arte alchimiae 636
 De Caprio, Chiara 771
De circumstantiis principalium ministrorum
supradictae abominationis 407
De colliriis 609
De confectionibus 609
De coriandro 820
De coronatione imperatoris Henrici et aliis
incidentibus 811
 De Doni, família 646
 De Doni, Gherardo 646
De emplaustris 609
De fisco Barcinonensi 701
De investigatione secreti occulti 820
De iudiciis astronomiae 723
De l'avenimento del N. S. Gesù Cbristo
 393
De medicinis digestivis 723
De modis iniuste negotiandi in gratiam mer-
catorum 751
De oleis 609

- De pillolis* 609
De sancta Eulalia 807
De secretis mulierum 752
De secretis naturae 820
De semine scripturarum 390, 396, 408, 409, 411, 734
De sirupis 609
De speciebus lobot 609
De statura et forma Iesu Christi 415
De summis pontificibus 416
De triplici statu mundi 45-86
De trociscis 609
De unguentis et cerotis 609
 Deàs, Josep 631
Decàleg 355, 356
 Decio, Francisco 778
Declinatori 184
Decret de Nova Planta 655, 673, 693, 682
Decretals/Decretalium libri V 85, 712, 817
Degollació de sant Joan Baptista 794
 Delcampo Bernad, Francisco 649
 Delcorno, Carlo 760
 Delgado, A. 497
 Delgado, Miquel 615
 Delhoste, Julien 161
Dels confessors la vera guia, dels confitents segura via 474
Dels officis, cerimònies i càrrechs pertanyents al cabiscol 215
 Demonnet, Marie-Luce 764
 Dénia, comte de 749
 Dénia, marquès de 785
 Denjean, Claude 652
 Denzinger, Henricus 168
Deo gratias 302, 321, 322
 Dees Boses, Frédéric 697
 Descartes, René 583, 726
 Descatllar, Damià 457, 458, 461, 463, 464
 Descatllar, Jaume 455, 460, 461, 462, 464
 Descatllar, Ramon 817
 Desclot, Bernat 558, 666, 708, 706, 789, 789
 Descortell, Ferrer 716
 Deshusses, J. 168
 Desplanque, 115, 119, 120, 122, 125, 131, 136, 137, 139, 236, 237, 264, 267, 330, 331, 333, 339, 346, 349, 350
 Despont, Ramon 569
 Despuig, Cristòfor 777
Deuteronomi 81
 Deux, Bertran de 442
Devotio moderna 469, 475, 476
 Devy, Paul 341
 Deyà Bauzà, Miguel José 665
 Dezza, Paolo 636
 Dhouda 541, 636
 Di Fiore, G. 635
 Di Girolamo, Costanzo 712, 764
 Di Gregorio, Rosario 811
Di quelle cose che mostrano 393
 Diago, Francisco 621, 674, 757, 761, 776
Dialogus quaestionum LXV sub titulo Orosii percontantis et Augustini respondentis 636
 Díaz García, Moisés 698
 Díaz de Liatzasolo, Martí 777
 Díaz Marcilla, Francisco José 730
 Díaz Martí, Carles 798
 Díaz de Vivar, Rodrigo 704-705
Dicant nunc iudaei 227, 228
Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique 634
Dietaris de la Generalitat de Catalunya 638
 Diepgen, 368
 Díez, I. 709
 Digard, 558, 571
 Diodor 695
 Dion Cassius 695
 Dionís Areopagita 480
 Dionís Cartoixà 482
 Dionís de Portugal, rei 712, 737
Dionisius ad Demophilum 364
Diplomatari Borja 596-600
Diplomatari de Santa Maria d'Amer 15, 16, 22, 23, 34, 40
Directorio para orar y meditar 471
Disputa de Barcelona 722, 771
Disputa de Tortosa 574, 723, 724, 725, 771

- Dizionario Biografico degli Italiani* 634
 Dolça d'Urgell 704
 Dolset, Henri 7119
 Domènech, 481, 482
 Domènech, Gabriel 683
 Domènech, Jeroni 776
 Domènech, Pere 781
 Domingo de Guzmán, s. 758
 Domingo de Petrés 792
 Domingo, Bernat 149
 Domingo Pérez, Tomás 649
 Domínguez Bordona, J. 467
 Domínguez Reboiras, Fernando 732
 Domínguez Sánchez, Santiago 558, 567-572
Dominican History Newsletter 635
 Donat López, Lidia 660
 Donovan, Richard B. 117, 119, 166
 Dorca, Bernat 30
 Dorca, Francesc 619
 Dorda, Francesc 615
 Doria, família 776
Dormitio Mariae 705
 Dou i de Bassols, Ramon Llätzer 796
 Drapé, A. 341
 Dreves-Blume 168
 Duarte de Portugal 764
 Duch i Mas, Joan 660
 Duch i Torner, Montserrat 608-609
 Dufour, Jean 704
Dum pietas multimoda 224
 Dupré Raventós, Xavier 696
 Dupré Theseider, Eugenio 569
 Duran, Tomàs 534
 Duran i Bastero, Antoni de 803
 Duran i Bastero, Lluís 803
 Duran Duelt, Daniel 751
 Duran i Grau, Eulàlia 399, 454, 600, 617, 637, 675
 Duran i Pujol, Montserrat 774
 Duran i Sampere, Agustí 610
 Durand/Duranti, Guillem 115, 159, 183, 817
 Durliat, Marcel 132
 Duval, N. 525

Ecce lingum crucis 225
Ecclesiastici 73
 Efrem, s. 482
 Egea, Antoni 13
 Eimeric de Camp 636
 Eimeric, Nicolau 52, 69, 70, 442, 444, 633, 635, 636, 637, 691, 725, 726, 731, 748, 752, 759, 806
 Eixarc, Lluís 763
 Eiximèn de Montornés, Joan 451
 Eiximenis, Francesc/Francisus 45-86, 467, 472, 476, 587-589, 613, 633, 636, 637, 691, 714, 749-751, 766, 812, 814, 815
 Eiximeno, Joan 664, 714
Elegia àrab de València 716
 Elfers, Heinrich 56
 Elionor de Sicília, reina 667
 Elna, bisbe d' 143, 174-182, 215, 233, 249, 258, 261, 263, 268, 280, 286, 310, 313, 332, 334, 340, 349, 350
 Embrun, bisbe d' 368
 Emeterius praesbiter 705
 Emili, A. 70
 Emma, abadessa 641
 Emmó 22
 Empúries, bord d' 27
 Empúries, comte i comtessa d' 27, 29
Enciclopedia Filosofica Bompiani 636
 Encobert 775
Encyclopedie... 805
 Ende pictrix 705
 Enquília 545
 Ensenyat Pujol, Gabriel 745, 786
 Entriago, Andrés de 781
 Eperitus 415
Epistola accurtationis 636
Epistola ad Alexandrum de dieta servanda 738
Epistola ad Callixtum III... ut Alfonso bello adversus Turcum imperatorem preficeret... 765
Epistola Cyrilli 424
Epistola monachorum Montis Canionis de morte Wifredi 636
Epistola ad papam Bonifacium 820
Epistola rei familiaris 584
Epistola de sant Bernat a la seva sor 584
Epistola Severi Minoricensis 804

- Epistola super alchimia ad regem Neapolitanum* 636
 Epistoler 239, 269
Epítome de la genealogia dels comtes de Barcelona 784
 Erasme, Desideri 776, 778, 779, 780
 Ermengarda 552; Enric, fill 552
 Erra, Pere d' 30
 Errani, Paola 820
 Eribau d'Urgell 39
 Eribert sacerdot 17
 Erill, Berenguer d' 819
 Ermengol, Bernat 69, 635, 731
 Ermengol Bernat, cònsol d'Urgell 636
 Ermessenda, comtessa de Barcelona 37, 39
 Escales, família 14
 Escales, Ramon d' 137, 152
 Escarrà, André 674
 Escartí, Vicent Josep 640
 Escatllar, Ramon 176
 Escola d'Artilleria 649
 Escola de la cabiscolia (E. de cant) 236, 238, 260, 348
 Escola de Nàutica 538
 Escolà Tuset, Josep M. 704
 Escolano, Gaspar 772
 Escribà i Bonastre, Gemma 7
 Escrivà, família 600
 Escrivà, Àngel 600
 Escrivà, Vicent 601
 Església, Bonanat d' 30
 Espallargues, Pere 691
Espelho de bem viver 781
 Esperandéu, Ramon 59
 Espino López, Antonio 655, 787, 791, 796
 Espino Martín, Javier 784
 Espinós Díaz, Adela 794
 Esponera Cerdán, Alfonso 635, 758, 759, 761, 783
 Esquerrer, Bernat 670
 Estal, Juan Manuel del 716
 Estanyol, Arnau 817
Estatuts de la Confraria de s. Lluç 792
Estatuts de S. Joan de Perpinyà 122
 Estelrich Costa, Josep 170
 Esteve, Joaquim 794
 Esteve, Josep 801, 815
 Esteve, Martí 783
 Esteve, Pere Jaume 535, 679
 Esteve, aloer de Matajudayca 27; Anna, muller 27
 Esteve i Canals, Marta 667
 Esteve i Lloran, Jaume 675
 Estornell, Pere 635
 Estrabó 694, 695, 696, 697
 Estrada Planell, Gemma 661
 Estrada-Rius, Albert 645, 711
 Estruc, Bernat 34
 Estudi General de Mallorca 663
 Estudi de Pilots d'Arenys de Mar 639
 Estudis Universitaris Catalans 639
Etsi doctoris gentium 574
 Eubel, Conradus 7
 Euclides 534
 Eugeni papa 66, 77
 Eugeni IV, papa 331
 Eulogi, s. 522
 Eura, Agustí 621-623
 Eusebi de Cesarea 702
 Eusebi de Tarragona 701
Evangelii de Lluç 83, 365, 389
Evangelii de Marc 365, 389
Evangelii de Mateu 365, 389
 Evangelier 239, 269
 Evangelisti, Paolo 714, 732
 Exemcii 548
 Exemenó i Pujades, Josep Antoni 636, 802
 Èxode 722
Experimental/Liber experimentorum 736
Exposición de los nobles de Catalunya sobre novales 814
Expositio capituli XXIII Matthaei 399, 400, 401, 402, 403, 404, 406, 407
Expositio in commentarios Hortulani 636
Expositio super Apocalypsi 424, 714, 734, 736
Exurge, Domine 198, 240, 270
 Eymilus de Serrateix 552
 Ezequiel 75, 76
 Ezequies 82
 Fabra, Bernat 339
 Fabra, Jaume 628

- Fabra, Lluís 637, 783
 Fabra, Miquel de 635
 Fabra, Pompeu 638
 Fabra, família 654
 Fabre, Arnau 339
 Fabre, Francesc 264, 327
 Fabre, Joan 339, 602, 603
 Fàbrega i Grau, Àngel 542, 548, 737
 Fàbregas, J. 802
 Fabricius, J. A. 386
Facet 606
Factum est autem 250
Facultats dels penitenciers de Montserrat 474
 Fages, Henri Dominique 758, 761, 761
 Faggin, Giorgio 753
 Faivre d'Arcier, Louis 810
 Falcó, Jaume 761
 Falomir Granell, Ferran 671
 Fantazzi, Charles 777
 Farners, Ramon de 34
 Favier, Jean 704
 Fazzini, G. 634
 Febrer, Andreu 708, 713
 Febrer, Jaume 812
 Fees, Irmgard 540
 Felice clericó graeco 549
Felices aclamaciones que celebró la Diputación de Cataluña... 796
 Felip III l'Ardit, rei de França 568, 739, 816
 Felip I (II de Castella) 535, 536, 608, 618, 620, 621, 657, 684, 688, 689
 Felip II (III de Castella) 660, 785
 Felip III (IV de Castella) 634, 641, 655, 656, 790, 791, 814
 Felip V 647, 693, 795, 796, 797, 798, 799
 Felip de Mallorca, infant 741
 Felip Sánchez, Jaume 616
 Felipo Orts, Amparo 688, 797
 Feliu d'Urgell 546, 636
 Feliu i Montfort, Gaspar 774
 Feliu de la Penya, Narcís 619
 Fenollar, Bernat de 714, 772
 Fenollet, Hug de 442, 446, 447
 Fernández, Damián 701
 Fernández, P. 499, 500, 511, 515
 Fernández Alonso, Justo 786
 Fernández de Córdova, A. 770
 Fernández Franco, Juan 815
 Fernández de Híjar, Pedro 741
 Fernández Izquierdo, Asunción 696
 Fernández de Marmanillo, José 793
 Fernández del Pulgar, Pedro 775
 Fernández i Trabal, Josep 667
 Fernández de Xàtiva, Francisco 680
 Ferran I Trastámara 97, 103, 215, 575, 607, 644, 741, 755, 759, 763
 Ferran II Trastámara 575, 608, 621, 634, 644, 646, 666, 755, 768, 769, 770, 767, 770, 773, 776, 819
 Ferran VI 814
 Ferran, Jacma 786
 Ferran de Saragossa 759
 Ferrando, Antoni 52
 Ferrante Trastámara, rei de Nàpols 765, 766
 Ferrarius Catalanus 633, 536, 636, 820
 Ferrarius, natione Catalanus 742
 Ferrer, família 42
 Ferrer, Bernat dez 21
 Ferrer, Bonifaci 585
 Ferrer, En 558, 559
 Ferrer, Francesc 774
 Ferrer, J. 498, 501, 511
 Ferrer, Jaume 772
 Ferrer, Joan 116, 170, 817, 824
 Ferrer, Josep 640
 Ferrer, Pere 23, 42
 Ferrer, Ramon 14
 Ferrer, Vicent, s. 51, 52, 69, 482, 575, 592-596, 630, 633, 635, 637, 674, 679, 691, 708, 724, 748, 757-763, 771, 792, 793, 807, 816, 817, 820
 Ferrer, Vicent, ps. 637, 805, 806, 820
 Ferrer Álvarez, Conxita 698
 Ferrer Mallol, Maria Teresa 87, 454, 666, 670, 685, 716, 738, 740, 756, 828, 829
 Ferrer Romagosa, Manuel F. 779
 Ferreres Aleu, Ildefonso 679
 Ferreres i Nós, Joan 663
 Ferrero Hernández, Cándida 732
 Ferri Chulió, Andrés de Sales 792, 793
 Ferrussola, Sebastià 671

- Ferzoco, George 708
 Festa del bisbetó 161
 Ficino, Marsilio 583
 Fidati da Cascia, Simone = Simone da Cascia
 Fidora, Alexander 731, 732
 Fierro Macià, Xavier 697
 Figuera, Guillem 27
 Figuerola, Pere de 115, 170, 599
 Filelfo, Francesco 766
 Finestres, Ponç de 21
 Finestres et de Monsalvo, Joseph 800
 Finke, Heinrich 369, 564, 568, 570
 Fiocchi, G. 636
 Fiol i Tornila, Pere 661
 Fiorentino, Fancesco 732
Fiori di virtù 812
Fisc de les usures 753
 Fischer, Egil 629
 Fiter i Rossell, Antoni 642
Flamenca 600
 Flavis, família d'emperadors 520
 Fletcher, D. 501, 511
 Florez, Enrique 497
 Floriano, Guerau de 14
Flors e auctoritats tretes de les epístoles de Sèneca 752
 Florus 695
 Florus de Lió 636, 813, 816
Flos florum 636, 820
 Flums, Pere de 42
 Fodale, Salvatore 634
 Foffano, Tino 820
 Fogassot, Joan 714
 Foix, família 553
 Foix, Pèire de 597, 598
 Foix, Ramon de 742
 Foix i Bigorra, Gastó 453
 Folch de Cardona, 551
 Folch de Cardona, Ramon 634, 671, 816
 Folch, Jaume 801
 Fonoll, Reinard de 170
 Font i Quer, Pius 795
 Font i Rius, Josep M. 7
 Font, Joan de 633
 Font de Frenall, Ramon de 41
 Fontanals, Reis 628
 Fontanella, Francesc 648
 Fontanella, Joan Pere 773
 Fontbona, Francesc 675
 Fontclara, Pere de 34
 Forabosch, Arnau de 18, 19
 Forcada Martí, Vicente 673
Fori Regni Valentie 689
 Forlivesi, M. 636
 Forment, Damià 777
Formula publica abiurationis doctrinae Valdensium 558
 Forn i Salvà, Francesc 170
 Forns de Ribera, Mª Cristina 680
 Forner, Bernat 148
 Forner, Miquel 471
 Foronda, François 59
 Fort, Joan 635
 Fossati Raiteri, Silvana 730
 Fouchier, E. de 177, 340
 Francesc d'Assís, s. 682, 758
 Francesc de Sales, s. 482
 Franch Benavent, Ricardo 798, 800
Francisco Joaquín Sans... sobre el daño y perjuicio... de la expulsión de los moriscos... 719
 Franco, arquitecte 802
 Franco, F. 536
 Franco Bahamonde, Francisco 624
 Frandoc, sagristà d'Amer 17
 Franquesa/Franqueza, Pere 669
 Frasson-Cochet, Dominique 817
 Fraxinet, Pere 132
 Frederic II emperador (Hohenstaufen) 60, 709; Constança d'Aragó, muller 709
 Frederic III emperador 806
 Frederic III de Trinàcria (Sicília) 373, 376, 422, 559, 569, 570, 636, 731, 732, 733, 741
 Freixenet, Pere de 21
 Frenz, Thomas 567
Frequens 597
 Fresolf, Berenguer 34
 Fresolf, Joan 34
 Fresolf, Pere 27, 34
 Friedlein, Roger 725, 726, 777
 Friedrich von Amberg 51, 759
 Frigola, Bernat çà 20, 31

- Frodoí de Barcelona 703
 Froilà de Serrateix 553
 Froissard, Joan 745
 Frontó 700
 Fructuós, s. 519, 522, 530
 Fuente, Pablo de la 650
 Fuentes Fos, Carlos Damián 803
 Fuguet i Sans, Joan 644
 Fundació Noguera 617
 Furió i Sastre, Antoni 823
Furs de València 655, 705, 711, 739,
 773, 775
 Fussenegger, Geroldus 409
 Fuster, Bernat 445
 Fuster, Francesc 445; Brunissèn, muller
 445
 Fuster, Guerau 445, 448, 449, 450
 Fuster, Joan 591, 611, 612

 Gaffuri, Laura 758
 Gagliardi, I. 634
 Galatino, Pietro 723
 Galba, emperador 681, 696
 Galceran de Pinós i de Fenollet, Galce-
 ran 453-466
 Galceran de Pinós i de Fenollet, Fran-
 cesc 456, 457, 460, 461
 Galceran de Pinós, família 553
 Galceran de Serrateix 553
 Galdeano Carretero, Rodolfo 784
 Galè 733
 Galiay, família 654
 Galmés, Salvador 727
 Galmés Mas, Llorenç 720
 Galobart i Soler, Josep 116, 170, 667
 Gallart, Arnau 177
 Gal·les, Joan de 588, 812
 Gallissà, Lluçia 619
 Gamper, Gertraud 807
 Gamper, Rudolf 807
 Gamundi Molina, Beatriz 666
 Garau, Francesc 721
 Garcia, Bartomeu 691
 Garcia, Francesc 779
 Garcia, Joan 772
 Garcia, Martí 708
 García Alonso, J. L. 514
 Garcia Ballester, Lluís 533
 García Bellido, M. P. 505
 Garcia de Benavarri, Pere 691
 García Cárcel, Ricardo 795
 García Carrió, Albert S. 813
 García Doncel, M. 537
 García Edo, Vicent 711
 García García, B. J. 785
 García-Guijarro Ramos, Luis 710
 Garcia Gutiérrez, Antoni 775
 García Hurtado, Manuel Reyes 804
 García Mansilla, Juan Vicente 744
 Garcia Noguera, Montse 698
 Garcia Sempeere, Marinela 768
 García Soler, M. J. 499
 Gardià, Joan 136, 331-340, 349
 Garfagnini, Carlo 633
 Garganté Llanes, Maria 642, 683
 Garin, Eugenio 579
 Garreiat, Joan 236
 Garriga, Bartomeu 781
 Garrido i Valls, Josep David 718, 811
 Garriga, Josep 538
 Garrigoles, Ramon de 15
 Garsenda, comtessa 22, 39
 Garsias, Petrus 816
 Gaslini, G. 415, 422
 Gastó, Ramon 573
Gastos del Contagi de lo any 1652-1653
 663
 Gausfred Bernat 22
 Gavaldà, Francesc 679
 Gayà Estelrich, Jordi 729, 732
 Gelabert, Mateu 732
Gènesi 438, 728
Gènesi d'Escriptura 608
 Génét, Jean-Philippe 59, 828
 Genís i Mas, Daniel 789
Genus nequam 748
 Gerard de Solo 723
 Gerbert d'Orlhac 636, 704
 Germanies 665, 688, 767
 Gerson, Jean 726
 Gert, Wolf 805
Gesta Comitum Barchinonensium 554,
 636, 704, 706
 Giacomo da Varazze 737, 762
 Gibert, Vicent 773
 Gieben, Servus 682

- Giginta i d'Oms, Miquel de 783
 Gigot, J. G. 170
 Gil de Roma 817
 Gil, Ameli 338, 340
 Gil, Joan 146, 339, 340, 341, 345
 Gil, Joan 341-342; Sibília, muller 341-342
 Gil, Pere 621, 644
 Gil Vicent, Vicent 692
 Gilabert, comte de Rosselló 120
 Gilats, Bernat d'En 40
 Gilbertus Anglicus 410
 Gilletti, Ann 739
 Gilly, Carlos 820
 Gimbernat, Carles 537, 538
 Giménez Chornet, V. 800
 Gimeno, P. 535
 Gimeno Betí, Lluís 481-491
 Gimeno Blay, Francisco M. 592, 766
 Gimeno i Estornell, Vicent 681
 Ginebra, Robert de = Climent VII
 Ginebra i Molins, Rafael 42
 Ginebreda, Antoni 635
 Giner, Joan Bta. 613
 Giocanti, Sylvia 764
 Giovanni da Nola = Marigliano, Giovanni
 Giovanni da Procida 710
 Giovanni da Salerno 742
 Giovanni delle Celle 388, 392, 393
 Giral, F. 498, 511
 Giralt, Sebastià 733
 Girard II de Rosselló 155
 Girauld, Antoni 783
 Girava, 534
 Girbal, Enric-Claudi 170
 Girbau i Tàpies, Valentí 170
 Girolamo di Venezia 634
 Gironès i Güell, Xavier 813
Gloria 243
Glosa 72
 Goddard, Eric 744
 Godoy, Cristina 519-531
Goigs 793
Goigs de la Mare de Déu de la Serra 668
Goigs a sant Nicolau 793
 Goldregotus 551
 Gómez, E. 498
 Gómez Mestres, Sílvia 674
 Gómez Miedes, Bernardí 649
 Gómez Moreno, M. 498, 500, 501, 505
 Gómez Pallarès, Joan 704
 Góngora, Luis de Argote y 790
 Gonter, Alfred 636, 739, 742
 Gonzaga, Vespasiano 673
 González Alcalde, Julio 696
 González Esteve, Elia 662
 González Salinero, Raúl 700
 Gonzalvo, Gener 617
 Gornal, Berenguier de 34
 Gorrochategui, J. 498, 499, 501, 505, 506, 512, 513, 514, 515
 Gotmar de Girona 704
 Gotmar d'Osona 546
 Gouguenheim, Sylvain 703
 Gouillet, Monique 703
 Governació de Catalunya 811
 Gozalbo Gimeno, Daniel 592
 Gracco, Giorgio 829
 Gracià 66, 79, 709
 Gracia de Tolva, Juan Francisco 676
 Granollalchs, Bernat de 535
 Grans Companyies 11
 Grapí Vilumara, T. 538
 Gras, Perpinyà 155
 Gratacòs, Joan 621-623
 Grau, M. 132
 Grau i Pujol, Josep M. T. 172, 662, 668, 676, 827
 Graullera Sanz, Vicente 686
 Graziano di Santa Teresa 351, 367, 397, 410
 Gregori el Gran, s. 57, 66, 72, 79, 482, 701, 762
 Gregori Naziancè, s. 482
 Gregori VII 568
 Gregori IX 147, 174, 585, 712
 Gregori XI 62, 194, 752
 Gregori XII 807
 Gregori de Tours 283
 Gregori, bisbe de Marrochs 584, 643
 Grifolla i Giner, Miquel 678
 Grilli, Giuseppe 600
 Gros, Pere 147
 Gros, Salvador 787

- Gros i Pujol, Miquel dels S. 116, 117, 133, 151, 168, 170, 184, 221, 227, 228, 241, 249, 530, 707
- Grubmüller, Klaus 742
- Grundmann, Herbert 416, 417, 420, 421, 422, 424
- Gruny, Jaume 711
- Guadall d'Elna 544
- Gual Camarena, Miquel 751
- Gual i Vilà, Valentí 615, 676
- Gualba, Ponç de 558, 559, 570, 571
- Guanter, Xavier 616
- Guarda, Jaume 680; Margarida Martí, muller 680
- Guarda Martí, Pere 680
- Gudaiol, Anna 812
- Gudiol, Josep 166
- Güell i Junkert, Manuel 790
- Guenoun, Anne-Sylvie 723
- Guerau de Cervià 13
- Guerau, vescomte 22; Ermessenda, vescomtessa 22
- Guerau de Flaçà 16
- Guerau, Joan 27
- Gueraua de Mosset 713
- Guerra de Catalunya 669
- Guerra de Successió 811
- Guerrini, Gemma 394
- Guiard de Cressonessart 422
- Guiart, comte de Rosselló 175
- Guide di Roma* 786
- Guido delle Colonne 814
- Guido de Monte Rocherii = Montroquer, Guiu de
- Guido Terreni = Terrena, Guiu
- Guigó, bisbe de Girona 39
- Guigó II, abat 473-476
- Guilla, Antoni 339
- Guillamón Álvarez, Francisco Javier 797
- Guillaume de Périssé 736
- Guillelmi, Petrus 409
- Guillelmus de Aragonia 633
- Guillelmus de Rubione = Rubió, Guillem de
- Guillelmus levita et caputsholae 551
- Guillelmus, medicus regis Aragonie 475
- Guillelmus Pagani, O. P. 742
- Guillelmus Redonensis 636, 823
- Guillem de Bianya 13
- Guillem de Canet 11, 12
- Guillem de Cervià 13
- Guillem II Hohenstaufen 709
- Guillem de la Jugie 10
- Guillem de Rennes 807, 820
- Guillem de Sant Dionís 814
- Guillem de Septimània 541
- Guillem Ramon 23
- Guillem Ramon de Cerdanya 552
- Guilleré, Christian 8, 18, 41, 42, 628, 659, 679, 740
- Guillot Aliaga, Dolores 889
- Guimerà, Felip 755
- Guinot Rodríguez, Enric 684
- Guiral-Hadziiossif, Jacqueline 776
- Guisalberti, Colombo 636
- Guitard, 591
- Guitard Boeci 548
- Guitardo graeco 549
- Guiteres, Joan 798
- Guiu, comte 384, 385
- Guiu, Bernat 742, 742
- Guiu de Porto, cardenal 42
- Guixeras, David 49, 587, 589
- Gusi i Jener, Francesc 696
- Gustà, Marina 601
- Gutenberg, Hans 546
- Gutiérrez, Rodrigo 781
- Gutiérrez Iglesias, M. Rosa 649
- Gutiérrez i Poch, Miquel 690
- Guzmán Almagro, Alejandra 811
- Habert, Mireille 764
- Haec dies* 207, 221, 228, 242
- Haenel, G. 138
- Haitze, Pierre Joseph de 734
- Hames, Harvey J. 732
- Harclay, Henry of 636
- Harrisson, Francis H. 116
- Harvey, William 536
- Hasday Crescas 724
- Hauf i Valls, Albert 45, 46, 48, 49, 441, 469, 588, 589
- Hauréau, Barthélemy 736
- Heidrich, Ingrid 705

- Heim, Walter 673
 Heiss, A. 497
 Helicurus Regulianus 811
 Hempfer, Klaus W. 725
 Henry, Dominique M. Joseph 131
 Hèrcules de Tebes 776
 Hermes Trismegistus 820
 Hernández Aparicio, Pilar 814
 Hernández Ruano, Francesc 663
 Hernández Ruano, Javier 669
 Hernando i Delgado, Josep 46, 398,
 548, 554, 587, 714, 731, 753
 Hernando Sobrino, María del Rosario
 815
 Heronoiyos 514
 Herrera, Francisco de 827
 Hesbert, René Jean 168
 Hidalgo, Ogáyar, Joana 777
 Hílar, papa 700
 Hilari de Carcassona 545
 Hilarió, s. 482
 Hilg, Hardo 806
 Hillgarth, Jocelyn N. 725
 Hinojosa Montalvo, José 52, 672, 720
 Hirsch-Reich, Beatrice 409
 Hispani 541, 542, 543
*Història de la iglésia i clero de S. Joan de
 Perpinyà* 124, 125
Hoc corpus meum 225
Hoc quod iuris est sanctorum 41
 Hodel, Paul-Bernard 595, 757, 829
Hodie intacta virgo 217
Hodie scietis 202
 Hofman, Fritz 56
Homilies d'Organyà 708
 Homs i Brugarolas, M. Mercè 668
 Homs i Guzman, Antoni 800
 Hondas, 115
 Honori III 707
 Horaci 779
Horae aeternae Sapientiae 358, 362
 Hoz, J. de 495, 499, 501, 506, 509,
 510, 511, 513, 514, 515
 Huarcaya, Christian 666
 Hübner, Emil von 498, 502, 503, 815
 Huerta, Mercè 628
 Hug de Balma 467, 476, 477
 Hug d'Empúries 22, 703
 Hug de Nevers 736
 Hug de Sant Víctor 72
 Hugo de Sancto Caro 361
 Hugues, R. D. 728
 Hulino, Reynald d' 132
 Humbolt, Alexander von 795
 Humbolt, Wilhelm von 497, 498, 502
 Hurtado, Víctor 542
 Hurtado de Mendoza, Diego 618
 Hydaspes, rex Medorum 62
 Iannella, Cecilia 646
 Ibn al-Kardabûs 718
 Ibn Adret 724
 Ibn 'Arabí 732
 Ibn Turm d'Alzira 636
 Iborra, Joan 606, 608
 Iglesia i Ferreirós, Aquilino 810
 Illescas, Gonzalo de 620
Imitatio Christi 469
*Impresos en la causa... amb lo dr. Rafael
 Casagemas...* 667
In medio ecclesie 216, 239
In rhetoricam isagoge 733
 Infant de Mallorca 746
Infantem vidimus 216
Ingrediente Domino 222
 Inguilberga 545
 Innocenci I 700
 Innocenci III 568
 Innocenci IV 416, 710
 Innocenci VI 10, 442
 Innocenci X 634
 Inquisición Española 635
 Institut d'Estudis Catalans 628, 629,
 638, 675, 679
*Instrucció dels privilegis, prerrogativas... de
 S. Joan de Perpinyà* 124
 Inventari de Sant Joan de Perpinyà 327
Inventor rutilis 225
 Ioachim (pseudo) 366, 367, 371
 Iohannes Biclarensis abbas 637
 Iohannes de Friburgo 637
 Irlés, Gaspar 791, 792
 Isabella del Balzo, reina de Nàpols 765,
 766
 Isaac Albalag 636
 Isaac ben Sheshet 724

- Isaac des Mestre 15
 Isaac de Nínive 735
 Isabel de Sicília, reina 11
 Isabel de Thuringia 712
 Isabel de la Trinitat 691
Isaïes 81, 82, 83
 Ishâq ben Muhammad ibn Gâniya 709
 Istria, Vicentello d'819
Itinerarium Antonini 696
 Iucef Hannachacio 549
 Iulius Anicetus 697
 Ivars, Andreu 45
 Ivars Cervera, Joan 682
 Izquierdo, I. 515
 Izquierdo, Sebastián 636
- Jaeger, Warner 624
 Jafet 607
 Jafre, Berenguer 15
 Jafudà Bonsenyor 725
 Jafudà Legem 586
 Jamme, Amand 59
 Jané Checa, Òscar 788
 Janeras, Sebastià 735
 Janini, José 429
 Jardí de Puçol 538
 Jaspert, Nicolas 646
 Jaume I rei de Catalunya-Aragó 40, 192, 263, 553, 606, 607, 608, 637, 640, 641, 643, 665, 673, 674, 684, 687, 706, 708, 709, 710, 711, 721, 724, 737, 738, 755, 769, 805, 808, 808, 821
 Jaume II rei de Catalunya-Aragó 28, 368, 376, 383, 384, 572, 573, 436, 555, 558, 559, 568, 569, 570, 572, 573, 583, 634, 635, 637, 644, 645, 670, 684, 712, 716, 735, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 744, 745, 785, 805, 808, 809, 816, 818; Blanca d'Anjou, muller 568, 569, 634
 Jaume II de Mallorca 263, 436, 568, 569, 737, 743, 816
 Jaume III de Mallorca 263, 721
 Jaume IV de Mallorca 263
 Jaume d'Aragó, comte d'Urgell 763
 Jaume d'Aragó 420
 Jaume de Mallorca 722
- Jaume, ermità 482
 Jaume, Joan 637, 806
 Jaume, notari de Perpinyà 140
 Jeger, Isabelle 763
 Jeroni, s. 62, 482, 483
 Jesús de Natzaret 50, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 63, 65, 67, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 93, 101, 112
 Jiménez de Cisneros, Garcías 467, 470, 471, 472, 475, 476, 636, 750, 780
 Jiménez Ferran, Verònica 737
 Jiménez de Rada, Rodrigo 607, 608, 704, 767
 Jiménez Salvador, José Luis 699
 Jiménez Sánchez, Juan Antonio 701
 Jiménez Sureda, Montserrat 156
 Joan I, rei de Catalunya-Aragó 36, 125, 588, 637, 667, 688, 725, 738, 752, 753; Violant, muller 588, 725
 Joan II de Catalunya-Aragó 453, 606, 634, 661, 662, 663, 667, 672, 687, 738, 768, 770, 819
 Joan VIII 544
 Joan X 544
 Joan XIII 545
 Joan XXII 407, 736, 742, 743, 822
 Joan II de Valois 745
 Joan d'Àustria 812
 Joan de Biclara 700
 Joan Cassià 780
 Joan Crisòstom, s. 482
 Joan Damascè, s. 482
 Joan Duns Escot 742
 Joan (Oliu), Pèire, fra 352, 362, 409, 565, 736, 740
 Joan de Rocatalhada 45, 48, 49, 51, 64, 65, 67, 745, 748
 Joana de Mazzara 664
 Joanes, Joan de 766
 Joannou, Perikle P. 407
 Joaquim de Flore 50, 53, 57, 60, 68, 70, 78, 394, 395, 396, 307, 398, 399, 400, 407, 4409, 410, 412, 734, 750
 Joaquim de Flore (pseudo) 565
Job 404
 Jofre de Cerdanya 704

- Jofre el Pelut 544, 552, 554, 555, 641, 706; Sunifred, pare; Ermessinda, mare 544
 Jofre de Rosselló 703
 Johannes 356
 Johannes Ballistarii = Ballester, Joan
 Johannes de Fonte = Font, Joan de
 Johannes de Montesono = Montsó, Joan de
 Johannes de Palomar = Palomar, Joan de
 Johannes heremita 412
 Johannes Ludovicus Vives = Vives, Joan Lluís
 Johrendt, Jochen 702
 Jorba i Serra, Xavier 650, 671
 Jordà Fernández, Antoni 705
 Jordi I d'Anglaterra 412
 Jordi, Ramon 349
 Josa, família 553
 Josef Albó 637
 Juallar, Miquel 465, 466
 Juan Manuel, infant de Castella 728
 Juan, Jordi 538
 Juan Vidal, Josep 665
 Juana Enríquez, reina 454
 Jubany, Narcís 427, 627
Judea et Jerusalem 202
 Juliol i Albertí, Griselda 8
 Juncosa i Ginestà, Isabel 116
 Jung, Franz 546
 Junta de Comerç 537, 538
 Junta de Morbo 539
 Junta de Sanitat 539
 Jurot, Romain 816
 Just d'Urgell, s. 637
 Just, Jaume 441-451, 585
 Jutge, Pere 375, 382, 423, 424, 736
 Jutglà, Antoni 794

 Kammerer, Odile 703
 Kappler, C. 736
 Kejr, Jiri 813
 Kelleher, Marie A. 743
 Keller, Karl Heinz 806
 Kern, Anton 409
 Kienzle, Beverly M. 707
 Kircher, Athanasius 636
 Kirchner, Helena 674
 Kisseleva, Ludmila 823
 Klaniczay, Gàbor 712, 829
 Klein, Elka 719
 Koler, Jodokus 646
 Kostó, Adam J. 704
 Kovács, L. 756
 Kowalczyk, Maria 823
 Kraus, H. P. 808
 Krautheimer, R. 524
 Kreuzer, Maria Caritas 546
 Krupa, Pawel 751
 Künzle, P. 358, 363

 La Cerda, infants 742
 La Criança 665
 La Parra López, Santiago 770
 Labaig, Bernat 634
 Labaig i Lasala, Vicente Facundo 634
 Labarca, Bartomeu 634
 Labarthe, Marie-Hélène 769
 Lactantius 62, 67, 84
 Laffranchi, M. 636
 Laguna, Josep 634
 Lainé, Françoise 744
 Lakarra, J. 498, 499
 Lamarca, Elisabet 671
 Lamarca Morell, Dolors 628
 Lamarca Morell, Montserrat 609-611
 Lamarcha, Esteve 130
 Lamazou-Duplan, Veronique 829
 Lambert, Michel 729
 Lambertini, Roberto 742
Lamentacions 328
 Landulphus de Columna 384, 386
 Langé, C. 822
 Lapidge, Michael 633
 Laroy, Beatrice 771
 Lascorz Arcas, F. Andrés 721
 Lastanosa, V. I. 497
 Latini, Brunetto 715
Laudum impositum contra Januenses 656
Le digiuna quattro tempora 393
 Le Myesier, Thomas 637, 726
 Le Mounier, M. 800
 Le Play, Frédéric 653
 Leal, Janet 569
 Leclercq, Jean 62

- Lecoy de la Marche, A. 815
 Lector en arts 331
Lectura super Apocalypsi 740
 Ledon, R. 21
 Lee, Harold 70, 398
 Lee, Lilith 779
Legenda de santo Martino 393
Legenda sancti Narcissi Gerunda Augustam ducta 1485 805
 Legnano, Giovanni da 757
 Legros, Alain 764
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 726
 Leidrat de Lió 637
 Lemaître, Jean-Loup 742
 Lemoine (Monachus), Jean 62
 Leonardi, Claudio 407, 633, 701
 Leoni da Spoleto, Pier 402, 405, 417, 418, 419, 421, 422
 Lerma, Diego de 781
 Lerner, Robert S. 46, 48, 351, 750
 Letumgart, Guillem 42
 Levi ben Gershom 636
Levític 722
Lex Visigotorum 700, 773
 Liaño Martínez, Emma 170
Liber consecrationum 736
Liber de flore 417, 418, 420, 424
Liber de secretis naturae 637
Liber feudorum maior 704, 706
Liber generationis 250
Liber ludicum 545, 552
Liber lapidarii 637
Liber Maiolichinus 637, 705, 708
Liber memorie et ordinationum S. Iobannis de Perpiniano 130
Liber ordinationum capituli ecclesie Elnensis 132
Liber ordinationum et consuetudinum ecclesie Elnensis 132, 166
Liber privilegiorum, ordinationum...S. Iobannis de Perpiniano 130
Liber professionum... S. Augustini Barcinonensis... 782
 Liberato, fra 421
Libre de les constitucions 230
Libre de serimònies, càrrechs e serveys... S. Joan de Perpinyà 135, 139, 143, 174-350
Libre processionari 216, 221, 225, 226, 227, 228, 230, 236, 239
Libri Antiquitatum Sedis Barcinonae 542
Libri in studio domini nostri pape 757
Libri qui portantur ubique pro servitio domini nostri pape 757
Libro del Caballero Cifar 728
Libro de las profesiones en... S. Agustín de Barcelona... 782
 Lieutard, H. 762
 Ligaud, Julien 678
 Linacre, Thomas 780
 Linguardo, Francesco 634
 List, Gerhard 807
Littera septem sigillorum 409
 Lladrera, Arnau de 16
 Llançol, Joan (Romeu) 772
 Llaquet, Berenguer 69
 Llaucata, Guillem 237
 Lleal, Coloma 809
Llegenda àuria 737
 Lleó el Gran 82
 Lleó Josep de Carcassona 723
 Lleopard, Francesc Joan 772
 Llerç, Arnau de 37
 Llerç, Ermengol 37
Lletres de deseiximent 738
Lletres de seguretat de Tortosa 711
Llevador decensos de Serrateix 554
Llibre de la cadena 123, 124, 140
Llibre de la confraria 330
Llibre de la confraria de S. Llàtzer 119
Llibre de deliberacions de la Generalitat 784
Llibre de distribucions... de Calaf 650
Llibre de la fundació d'Ara Christi 613, 614
Llibre de les coses més notables... de Ara Christi... 613
Llibre de les ordinations 237
Llibre de les ordinations de pesquera de Cadaqués... 649
Llibre de la çuna i xara dels moros 715
Llibre de la pabordia major de St. Joan de les Abadesses 707
Llibre de privilegis d'Elx 805
Llibre de les professions d'Ara Christi 613

- Llibre de medicines particulars* 716
Llibre de memòries 289, 811
Llibre de memòries de Dionís Punyet 762
Llibre de privilegis de la vila de Figueres 658
Llibre de resolucions del capítol de S. Joan de Perpinyà 139, 140
Llibre de resolucions i títols... de Calaf 650
Llibre del Consolat del Mar 705, 711
Llibre de l'Encobert 775
Llibre del repartiment de València 710, 717
Llibre dels benefactors d'Ara Christi 613
Llibre dels Macabeus 85
Llibre dels quatre senyals 789
Llibre III dels Reis 76
Llibre de les solemnitats de Barcelona 769
Llibre d'Antiguitats de la Seu de València 688
Llibre d'or de S. Joan de Perpinyà 120, 121, 122, 123, 124
Llibre manater del cor 150
Llibre verd de Girona 13, 42
Llibre verd major de la casa consular de Perpinyà 124
Llibre vermell de Montserrat 474, 630
 Llibreria 273, 285
 Llibres 277, 287, 328, 585
Llibres de cant 232
Llibres d'Hores 812, 817
Llibres del repartiment 814
Llibres de la roda 219, 232
Lligender 274
 Llin Cháfer, Arturo 776
 Llobet de Barcelona 637
 Llobet, Jaume 237
 Llobet, Miquel 236, 237
 Llobet i Portella, Josep M. 171, 653, 654, 653, 654, 684
 Llombart, Constantí 775
 Llongarriu i Monsalvatge, Ramon 116, 171
 Llorach, família 654
 Llorca, Francesc Xavier 718
 Llorenç, Alfons 687
 Llorens, M. 507
 Llorens Telarroja, Sebastià 561-562
 Llorente, Teodor 775
 Lloret, Jeroni 787
 Llot de Ribera, Miquel 635, 637, 674, 783
 Lluís d'Olot, fra 801
 Lluís el Piadós 540, 541, 543, 607, 702
 Lluís l'Alemaný 541
 Lluís I Borbó 814
 Lluís IX de França 687
 Lluís XI de França 453-466
 Lluís d'Anjou, s. 687
 Lluís d'Anjou 746
 Lluís de Baviera, emperador 807
 Llull, Antoni 780
 Llull, Ramon 69, 259, 415, 419, 421, 435-440, 573, 575-583, 435-440, 563-583, 633, 634, 636, 637, 639, 691, 713, 714, 716, 723, 725-733, 739, 743, 764, 805, 806, 807, 812, 815, 816, 821
 Llull, Ramon, pseudo 634, 636, 637, 805, 816, 823
 Llunell, Guillem 745
 Llúria, Roger de 568, 570, 666
 Lo Bello, Andrea Rosario 566, 734
Lo compendi 786
 Lo Forte Scippo, M. Rita 748
 Löfstedt, B. 808
 Lohr, Charles 728
 Lope de Vega y Carpio, Félix 785, 790
 López, Atanasio 45
 López de Ayala, Pedro 745
 López i Benet, Josep Francesc 664
 López Camps, Joaquim E. 690, 797
 López de la Plaza, Gloria 596, 597
 López Elum, Pedro 52
 López Mullor, Albert 697
 López Pérez, J. A. 515
 López Piñero, José M. 533, 535, 536, 536, 537
 López Quiles, Antoni 769
 López Ríos, Santiago 766
 López Rodríguez, Carlos 420, 596, 597
 López Vilar, Jordi, 519-530
 Lora, Pere 465
 Lorente, 537, 538,
 Lorenzana, Tomás de 429
 Lorenzo di Aquileia 634
 Lorenzo de' Medici 634

- Lorichs, G. I. 497
 Lorrío, A. J. 515
Los officis propis del diacha o en los quals lo monge no és tengut... 287-288
Los sermons pertanyents al diacha 282-287
 Losantos, Marga 628
 Lotari 541
 Loyola, Ignasi de, s. 468, 470, 474, 475, 476, 480, 780
 Lozano García, Susana 682
Lu rebellamentu di Sicilia 820
 Lucas Val, Núria de 790
 Lucero Comas, Lluís 36, 171, 767, 816
Lucidarium 820
 Lucini, Giovan Battista 634
 Lucreci 779
 Ludovico d'Angiò, s.
 Ludovico d'Aragona, re di Sicilia 634
 Ludovico di Fabriano 634
 Ludovisi, Niccolò 634
 Lugand, Julien 792
 Luján, E. R. 506, 509, 515
Lumen Domus de St. Agustí de Barcelona 622
Lumen novum 637
 Luna, Anton de 757
 Luna, Antonio de 634
 Luna, Artal de 710
 Luna, família 757
 Luna, Frederic de 757
 Luna, Manuel de 785
 Luna, Maria de, reina 757
 Luna, Pero de 52, 59
 Luna, Pietro de 634
 Luna, Rodrigo de 756
 Lupulus 527
 Lustrac, Jacme de 664
 Macali, L. 636
 Macchiavelli, Nicolò 767
 Maccioni, Antonio 634
 Macedonio, Lancilloto 634
 Macias Solé, J. M. 522, 530, 698
 Macip, Vicent 766
 Macquart-Moulin, Irène 705
 Madir, R. 16
 Madrid Souto, Raquel 171
 Madurell i Marimon, Josep M. 115, 640
 Mestre Mestre, José M. 783
 Maestro Antonio 413
 Maffei, Giampietro 634
 Maffei, Paola 757
 Maffei, Timoteo 634
 Maffi, Davide 790
 Mafumad 548
 Mafumad minore 548
 Magdalena Nom de Déu, José Ramón 723
Magna Charta 1205 747
Magnificat 192, 202, 203, 204, 211, 218, 219, 222, 224, 239, 241, 242, 243, 273, 311, 322
 Mahoma 724
 Maià, Guillem de 27
 Maians i Siscar, Gregori 537, 803, 814
 Maier, Anneliese 351, 352, 365
 Maillard de Tournon, Carlo Tommaso 635
 Maine Burguete, Enrique 748
 Maior ebreu 549
 Maioricensis Schola Lullistica 639
 Maíz Chacón, Jorge 721
 Majorana, Cristoforo 635
 Mal Any Primer 659
 Malagotti, Alberto 634
 Malaspina, Azzone 635
 Malaspina, Franceschini 635
 Malaspina, Moroello il Giovane 635
 Malaspina, Saba 635
 Malatesta, Perfetto 52, 69
 Malgrassa, Guillem de 16
 Malla, Felip de 87-113, 708, 754, 816
 Malla, Pere de 22
 Malloles, Pere de 147, 155
 Maloney, S.J. 525
 Maluenda, Tomàs de 635
 Maluquer, J. 501
Manater del cor 225, 226, 263, 286, 330
 Manconi, Francesco 770
 Mander, R. 634
 Mandingorra Llavata, M^o Luz 592
 Manent, Albert 638
 Manera, Guillem ça 41
 Manescal, Onofre 785

- Manfred Hohenstaufen 709
 Manget, Jean-Jacques 734
 Manselli, Raoul 351, 392, 396, 411
 Mantino, J. 535
Manual mallorquí 751
Manual para la eterna salvación 471
Manuscrit de Pamiers 769
 Mar, Ricardo 699
 Marbres, Joan 636
 Marc, Antoni 126
 Marc, Arnau 772
 Marc, Ausiàs 600, 679, 708, 764
 Marc, Pere 585
 Marca, Pèire de 137, 674
 Marcet, Antoni M. 631
 March, Vicenç 33, 34
 Marchesini, S. 510
 Marcial 779
 Marcillo, Manuel 619
 Mare de Déu 601
 Margarida de Prades, reina 720
 Margarit, Bernat 11, 12, 35, 36, 37, 38, 39, 40
 Margarit i Pau, Joan 34, 591, 628, 654, 766, 767, 817
 Marí i Frigola, Montserrat 650
Maria, intacta virgo 205
 Maria de Sicília 748
 Maria Enríquez, reina 770
 Mariano IV d'Arborea 746
 Marichal, Rey 132
 Marigliano, Giovanni 776
 Marineo, Lucio (Siculo) 817
 Mariner, Sebastià 501, 510
 Marini, Juan Bautista 803
 Marinis, Tommaso de 765
 Marot, T. 520
 Marquès i Casanovas, Jaume 22, 428
 Marquès i Planagumà, Josep M. 7-45, 168, 171, 227, 427-433, 542, 559-563
 Marques de Faria, A. 504, 505, 505, 514
 Marqués de los Vélez 790
 Marrades, Jaume 130
 Marsal, Esteve 331
 Marsal, Felipa 689
 Martí 22, 23
 Martí I, l'Humà 36, 574, 574, 587, 592, 598, 646, 664, 670, 687, 738, 753, 755, 756, 784, 814; Maria de Luna, muller 757
 Martí el Jove 607, 646, 753, 756; Blanca de Navarra, muller 756
 Martí IV papa 567, 714
 Martí V papa 96, 597, 598, 759, 763
 Martí, Guillem 445
 Martí, Jacme 772
 Martí, Ramon 22, 23, 33, 36, 37
 Martí (de Subirats), Ramon, fra 633, 635, 636, 637, 713, 722, 723, 725, 733, 734, 739, 823
 Martí de Barcelona 45, 588
 Martí Ardenya, família 824
 Martí Bonet, Josep M. 643, 644
 Martí Ferrando, Josep 779
 Martí i Franquès, Antoni 538
 Martí Saragossà, Manuel 797
 Martí Sentañes, Esther 662
 Martín, Dani 628
 Martín de las Puebas, Jesús 821
 Martín Menéndez, Albert 697
 Martín Pascual, Llúcia 768
 Martina, Guillem 21
 Martínez, Crisòstom 536
 Martínez Caverro, Pedro 700
 Martínez Ferrando, Josep Ernest 263, 453
 Martínez i Garcia, Manuel 654
 Martínez Gázquez, José 704
 Martínez i Martínez, Francesc 827
 Martínez Montañés, Juan 826
 Martínez Romero, Tomàs 481, 603, 750, 752, 762
 Martínez Vidal, A. 537
 Martorell, Joanot 600, 637
 Martorell i Trabal, Francesc 638
 Marzal Palacios, Francisco Javier 686
 Marzoli, Dirce 694, 802
 Mas, Dídac (Jaume) 534, 635
 Mas, Gabriel de 553
 Mas, Jaume de 447, 449, 450
 Mas, Ramon de 14
 Masdamont, Bernat 146, 198, 345, 346
 Masdemont, Arnau de 23

- Masdeu, Baltasar 636
 Masnou, Paul 115, 131, 160, 262, 263
 Masó, Ramon Arnau sa 21
 Mason, P. 21
 Massip, Francesc 171, 687, 756
 Massip i Fonollosa, Jesús 764
 Massó i Torrents, Jaume 554, 555, 750
 Massons Rabassa, Estrella 693
 Massot, Agustí 798
 Massot i Muntaner, Josep 639, 640, 675, 679
 Mata, C. 515
 Mateos Royo, José Antonio 809
 Mateu d'Agrigento 575
 Mateu Llopis, Felipe 629, 630, 827
 Mattheus de Mathesalanis 806
 Mayer, Marc 506, 515
 Mayerson, Mark O. 719
 Mayeux, Albert 131
 McCleery, Iona 712
 McPhee, Peter 804
 McVaugh, Michael 374, 735
Media vita 222
 Medina Casanovas, Jaume 732
Medioevo Latino 636
 Medrano Torres, Núria 668
 Melchor Gil, E. 695
 Mela, Pomponi 817
 Mele, Giampaolo 752
 Melena, J. L. 501, 512
 Mellado Rodríguez, J. 695
 Melloni, Javier 468, 470, 478, 780
 Meloni, M. Giuseppina 818, 829
Memoria de las misas... 762
Memòria de la neu portava Banús del pou de la Fatarella 676
Memorial e canalar de les scripturas... 554
Memorial de greuges 588
Memorial de les serimònies que los dits setmaners han de fer... 210
Memorial del cardenal Margarit 659
 Menant, François 829
 Mendoza, família 620
 Mendoza, Mencía de 777, 824
 Menéndez Pidal, Ramón 640
 Mengual Moll, Juan 762
 Mensa i Valls, Jaume 567, 734
 Mercadal, O. 515
 Merlí 412, 413, 604
 Mersiowsky, Mark 703
 Mesini, Candido 351, 367, 397, 410
 Mestre de Cabestany 705
 Mestre de Canapost 674
 Mestre de les Sentències = Pere Llobard
 Mestre de la Seu d'Urgell 674
 Mestre de Vielha 691
 Mestres, arquitecte 802
 Mestres, Josep 644
 Mesué 609
 Metge, Bernat 36, 588, 589-592, 600, 623, 725, 752, 753
 Metodi, s. 67, 68, 85
 Mey, Pere Patrici 761
 Micó, F. 536
 Micó, Joan 635, 781
 Micó, José M. 764
 Micó, Josep 535
 Michelena, L. 499, 515
Midrashim 56
 Mieres, Tomàs 41, 711, 733
 Miffré, Bernat 237
 Miffré, Pere 236
 Miffré, esclarmonda 237
 Mifsud i Ciscar, Àngel 637
 Migne, Jean Paul 158, 385, 703
 Milà, duc de 764
 Milà, Adriana del 772
Milagro que nuestra Señora de Montserrat hizo con un clérigo de misa 778
 Milián Mestre, Manuel 483, 671
 Millà, Lluís 777, 778
 Millàs Vallicrosa, Josep M. 533
 Millet Alba, Adelina 829
 Milo 541
 Minicius Natalius, L. 697
 Ministrat, Jaume 625
 Miñana, Josep Manuel 795
 Miquel, Bernat 748
 Miquel, Serafí Tomàs 759, 761
 Miquel i Planas, Ramon 589, 601
 Miquel i Rossell, Franceesc 610
 Mir, Berenguer 27
 Mira 548
 Mira Jódar, Antonio José 685
 Miralles, Eulàlia 617-621, 783

- Miralles, Pedro 680
 Mirambell, Enric 658, 659
 Mirandola, Pico della 583
 Miravet, Miquel 398
 Miriam 548
 Miró, bisbe i comte de Girona 13, 17
 Miró i Baldrich, Ramon 115-350, 171, 639, 682
 Miró Martí, Oriol 785
Miserere mei, Deus 211
Missal 225, 239, 240, 263, 270, 286, 330
Missal major de S. Joan de Perpinyà 150, 182
 Misses de sant Amador 762
 Misses de sant Gregori 762
 Misses de sant Vicent Ferrer 762
 Misteris representats 329
 Mithra 697
 Mitjà (Migan), Pere 24, 25
 Mitjavila, Pere 717
 Moeglin, Jean-Marie 87, 829
 Moeller, Eugène (Edmond) 168
 Moise Pantiga ebraeo 549
 Moisès 50
 Molina, Joan 659, 817
 Moliner Molina, M. Assumpta 117
 Molines, Jaume 126
 Molinos, Miguel de 612, 613
 Moll i Casanovas, Francesc de B. 115, 177, 178, 179, 180, 181, 187, 188, 192, 193, 197, 200, 215, 234, 245, 252, 255, 259, 271, 283, 288, 324, 328, 490, 637, 638, 640, 676
 Moll, Aina 640
 Moncau, Pere 641
 Monçó, Francesc de 587
 Moncunill Martí, Noemí 495-517
 Monells, Bernat de 27
 Moner, Bonanat 447
 Monestir de Santa Clara d'Oristà 667
 Monferrer Guardiola, Rafael 481
 Monllor, Joan Bra. 636
 Monsalvatge, Xavier 628
 Monsalvatge i Fossas, Francesc 177
 Mont, Arnau de 633
 Monagud, Santiago 828
 Montagut, família 687
 Montagut, Aldonça de 687
 Montagut i Estragués, Tomàs de 706, 789
 Montaigne, Michel de 764
 Montaner, Bartomeua 368, 371, 372, 373, 377
 Montaner Frutos, Alberto 704
 Montanyans, Arnau de 23
 Montanyès, Jaume 612
 Montanyès, Vicent 612
 Montcada, família 9, 11, 553
 Montcada, Francesc de 688, 787
 Montcada, Guillem de 570
 Montcada, Ot de 741
 Montcada, Pere de 34; Sibil·la, muller 34
 Montçó, Joan de 633, 635
 Montemayor, Jorge de 782
 Montesano, Marina 724
 Montesinos, Emanuel 692
 Montferrer, Bramon de 373
 Montmany, Gaspar 751, 770, 770
 Montojo Montojo, Vicente 789
 Montpalau, Bernat de 713
 Montpalau, família 713
 Montpezat, Pere de 471
 Mont-rodon, Arnau de 13, 14, 21, 27
 Mont-rodon, Bernat de 27
 Mont-rodon, Bertran de 13, 16, 41
 Montroquer, Guiu de 633, 636, 745, 806, 807, 816, 817, 820
 Montserrat, Antoni de 785
 Montsó, Joan de 534, 637, 748, 751
Monumenta linguae Ibericae 502
Monumenta Linguarum Hispanicarum 502, 504, 507, 508
 Moragues, general 799
 Morales, Ambrosio de 497, 620
 Moran Ocerinjauregui, Josep 676
 Morató, família d'escultors 650
 Morelló Baget, Jordi 651, 656, 677
 Moreno Claverias, Belén 691
 Morenzoni, Franco 62, 595, 759, 763, 829
 Morerod-Fattebert, Christine 51, 367
 Morerod, Jean-Daniel 759
 Moret, P. 515
 Morone di Maleo, Mariano 801

- Morro, Antonio 289
 Mosheh ben Jeshua Narboní 636
 Mosioni, M. 634
 Mosse ben Nahman = Nahmànides
 Mosse Cabrit 574
 Mosse Lucifià 549; Presiosa, germana 549
 Mossèn Avinyó 768
 Moyo (Moxó?), Tomàs 781
 Mozffe 548
 Mubaxxir ibn Sulayman 718
 Müller, Sigrid 751
 Mundó i Marcet, Anscari 7, 540, 675
 Munsuri Rosado, Nieves 171, 772
 Muntané i Santiveri, Josep Xavier 722
 Muntaner, Ramon 666, 706, 709, 714, 715, 743, 737, 740, 743, 752
 Munyòs, Jeroni 534, 535
 Muñoz, A. 530
 Muñoz Alonso, Adolfo 636
 Muñoz Pomer, M. Rosa 685
 Muñoz Rodríguez, Julio D. 797
 Muñoz Sebastià, Joan Hilari 660, 683, 718
 Mur, Dalmau de 92, 107, 691, 769
 Mur, Vicenç 662
 Murillo, J. F. 828
 Murlà i Giralt, Josep 116, 171
 Mut, Vicenç 536
 Mut Calafell, Antoni 801
 Mutgé Vives, Josefina 555, 670, 685, 743, 745, 828
 Muyâhid de Dénia 716

 Naccarato, Frank 472
 Nadal, Arnau 23
 Nadal, Josep 814
 Nadal Cañellas, Joan 351, 355, 359, 363, 367, 372, 385, 397, 411
 Nadal Farreras, Joaquim 623-627
 Nadal Sancho, V. 761
 Nadalet, Enric 130
 Nagore Laín, Francisco 748
 Nahmànides 628, 636, 637, 723, 724, 771
 Nàjera, Joan 772
 Nangis, Guillem de 715
 Narbona, Rafael 828

 Navarrete Prieto, Benito 826
 Navarro, Honorat 613-614
 Navarro, Víctor 533, 534, 536, 537, 538
 Navarro Espinach, Germán 763
 Navarro Sorní, Miquel 96, 686
 Navarro Tomás, Tomás 640
 Navés, Miquel de 806
 Navío Latorre, Paula 686
 Nebbiai, Donatella 735
 Nebrija, Elio Antonio de 490, 783, 817
Necrologi vell 553
 Negre, Guillem 736, 740
 Negro, Jacomo di 811
 Neveu, Valérie 816
 Newton, Isaac 538
 Nicolau IV 436, 444
 Nicolau, Fermí 659
 Nicolau, Pere 686
 Nicolau de Damasc 694, 695
 Nicolaus Cusanus = Cusa, Nicolau de
 Nicolaus Eymerich = Eimeric, Nicolau de
 Nieder, Hans 760
 Nieremberg, Juan Eusebio 623
 Nieto-Galám, A. 537, 538, 539
 Nieto Soria, José Manuel 59, 828
 Nigro, Giampiero 819
 Niño, Josep 815
 Nissim Gerundí 724
 Noët, família 654
 Noguer, conseller 675
 Noguera, Esteve 717
 Noguera, Joan Bta. 814
 Noguera i Martorell, J. 644
 Nolasc del Molar 737
 Nolla, Josep M. 8, 702
 Nomdedéu, Joan 331; Berenguera, muller 331
 Norbert de l'Ordal 812
Nota delle sbagliioni delgli errori... 392
Notícia per instrucció dels hereus de la Casa Thió... 658
 Nòtula de Masdamont 123, 124
 Nou Barons de la Fama 606, 607, 784
Nou Testament 404
 Novocastro, Hug de 742
Novum lumen 820

- Novum testamentum* 637, 820
Nunc dimittis 193, 205, 211, 222
 Nunyés, Pere Joan 534
- Obarrio Moreno, Juan Alfredo 773
O crux, ave 221
O mater, stetit angelus 227
 Obiols i Bou, Montserrat 680
 Obra del Cançoner Popular de Catalunya 631
Obituarium magistrorum generalium Ordinis Praedicatorum 742
 Obrador, Joep 171
Observations de Physique et d'Histoire Naturelle... de Roussillon 800
 Ocampo, Florián de 619, 626
 Oçello, Guillem 692
 Ochoa, X. 709
 Ocón, Jeroni d' 121, 226, 286, 331, 338, 347, 349
 O'Connor, Isabel 717
Octavas en las fiestas de fr. Miquel dels Sants 815
 Octavià 695
 Octavià emperador 82, 694
Officium professionis monialis 612
Ofici d'Elna 191, 207
 Oficina Romànica de la Biblioteca Balma 638
Oficis e càrrechs del scobater 288-290
Oficis e càrrechs dela obra... ha a fer lo prevere... 326-330
Oficis e càrrechs pertanyents al diacha... 282-287
Oficis e càrrechs pertanyents al monge... 264
Oficis e càrrechs pertanyents als honorables cònsols... 324-326
 Oleguer, s. 551, 553, 643
 Olesa, Francesc d' 637
 Olesa, Jaume d' 665
 Olesa, Pere d' 534, 535
 Olesti, O. 515
 Olibà, comte i abat 551, 552, 637
 Oliba, Ermengol 123
 Oliva, Anna M. 422, 767, 818
 Oliva, Bernat 42
 Oliva, Salvador 601
 Olivares, comte duc d' 789
- Olivé, Arnau 740
 Olivé, José Felipe de 804
 Oliver, Bernat 806
 Oliver, Jaume 674
 Oliver Alonso, Josep 628 746
 Oliver de Boteller, Francesc 615
 Olucha Montins, Ferran 651
 Oller, Berenguer 558
 Ollers, Joan 33
 Olmo Lete, Gregorio del 829
 Olzina, Antoni 817
 Om, Reinald d' 333
Omnis utriusque sexus 745
 Òptim, 529, 530
Ora pro nobis, beate 254
Oració de sant Cebrià 771
Oracional hispànic de Verona 530
Oraculum angelium Cyrilli 410, 411
Oratio pro agentibus harum orationum memoriam 359
 Orcástegui Gros, Carmen 748
 Ordeig i Mata, Ramon 8, 542, 546
Ordenances Municipals de l'Alcòrca 641
Ordinació de totes les professons generals... 212-215
Ordinacions de casa i cort de Pere III... 744, 744, 756, 814
Ordinacions dels apotecaris 645
Ordinacions de Ribera... 705
Ordinacions fetes sobre los confits de sucre 645
Ordinacions de mercaderies encamerades o falsificades 645
Ordinacions novellament fetes sobre especiers 645
Ordinacions de la confraria de sant Sebastià 680
Ordinacions sobre lo fet de la mar 746
Ordinacions de la pesquera de Cadaqués 649
Ordinacions de tot vexell que armarà per anar en cors 711
Ordinariarius secundum usum Elnensis ecclesie 133
Ordinationes proborum hominum Riparie Barcinone 711
Ordinationes processionum et aliorum divinarum officiorum... S. Jobannis ville Perpiniani 330-340

- Ordre judiciari de la cort dels cònsols de mar de València* 711
 Orduña, E. 499, 506, 511
 Orfila, Margarita 695
 Orga, impressors 635
 Orígenes 702
 Orlandi, Giovanni 701
 Orosi 695, 700
 Orozco, Francisco de 814
 Ortafà, Guillem d' 133, 154
 Ortalà, Berenguer 330
 Ortega Villoslada, Antonio 821
 Ortí Gost, Pere 743
 Ortí Mayor, Josep Vicent 613
 Ortín, Marcel 575
 Ortodó, Joan Onofre 674
Ortum predestinatio 206
 Osuna, duc de 814
 Otger Cathaló 606, 607, 784
 Otiña Hermoso, Pedro 698

 Pacia de Barcelona 813, 816
 Pacs, família 665
 Pacte de Verdun 541
 Padrosa, Inés 817
 Pagano, Francesco 688
 Pagès, Guillem 727
 Palacín, Albert 668
 Palagrí, Jacme 88, 106
 Palao Vicente, Juan José 698
 Palau, Miquel 130, 131
 Palau, R. de 14
 Palazzo, Eric 703
 Pal-ladi 814
 Pallejà de Bustinza, Víctor 732
 Palma, Marco 820
 Palma, Óscar de Cruz 732
 Palmada, Guerau 643
 Palmer, Jaume 801
 Palmieri, Pietro 632
 Palmireno, Juan Lorenzo 536, 779, 783
 Palol, Pere de 638, 705
 Palomar, Joan de 633, 805, 820
 Palomar, M. 506
 Palou, Berenguer de 641
 Palustre, 115, 119, 120, 122, 125, 131, 136, 137, 139, 236, 237, 262, 264, 330, 331, 333, 339, 346, 349

Pandectes 817
 Panel, Alejandro Javier 815
 Panosa, I 501, 515
 Papiol, Ramon dez 88, 91, 92, 95, 99, 106, 107
Para el mal de tetes 771
 Paracels 580
Paralipomenon 76, 92
 Paravicini-Bagliani, Agostino 740
 Pardo, Guillem 637
 Pardo dela Casta, Aznar 814
 Pardo Melero, Juan Francisco 772, 779
 Pardo Pastor, Jordi 729
 Pardo Tomàs, J. 537
Pare nostre = Pater noster
 Parellada, Joaquim 778
 Parer, Pep 628
 Parés, Bernat 347
 Parés, Ramon 533-541
 Parés Rigau, Fina 799
 Parets, Miquel 787, 790
 Paretortres, Jaumila de 350
 Parisi, Ivan 600
 Parra, Lluïsa 606
 Pascalet, Pere 41
 Pascual, José A. 478
 Pascual i Domènech, Pere 661
 Pasqual, Jaume 619
Passi en cobles 603
Passio sancte Eulalie Barchinonensis 737
 Pastenna, Carlo 820
Pastor angelicus 417
 Pastor, M. 505
 Pastor Zapata, J. L. 420
Pater noster 183, 191, 192, 211, 277, 291, 293, 296, 307, 308, 322, 355, 356
 Patrizi da Siena, Francesco 580, 767
 Pau apòstol 52, 72, 79, 80, 81, 82, 84, 158, 482, 483
 Pau V 682
 Pau Ermità 483
 Pau i Treva 738
 Pau de Caltabellotta 568, 569, 570
 Pau, Bernat de 599, 660
 Pau, Guillem de 55
 Pau, Jeroni 766, 767, 786, 817
 Pau, Margarida 786

- Pau dels Pirineus 658
 Paulet, Francesc 339
 Paulo 784
 Paulus de Bononia 806-807
 Pavano, A. 810
 Payer, Pierre J. 709
 Pa_ra, família 654
 Péano, Pierre 409
 Pedrera, G. 21
 Pedro el Cruel 747
 Pedrona, Antoni 692
 Pedrosa, Enric 631
 Peguera, Joan de 69
 Peiró, Bartomeu 149, 156, 157, 231, 236, 335, 346, 347, 350
 Pellicer, Joan 14
 Pellistrandi, Benoît 723
 Pena, M. José 695
 Penyafort, Ramon de, s. 558, 633, 635, 637, 709, 725, 742, 739, 742, 751, 805, 806, 807, 813, 814, 820, 823
 Pepi, L. 636
 Péquignot, Stephane 87, 737, 741
 Pera, J. 516
 Pera, Alamanda ça 559
 Perapertusa, Arnau de 262
 Perarnau i Espelt, Josep 45-86, 87-113, 351-424, 435-440, 441-451, 564, 566, 567-579, 592-600, 606-608, 628, 632, 730, 733, 734, 735, 807
 Pere caputscolae 551
 Pere apòstol, s. 66, 78, 79, 80, 81, 82
 Pere I el Catòlic 607, 709
 Pere II el Gran 558, 568, 607, 608, 635, 644, 709, 706, 711, 712, 714, 737, 739, 755, 814; Constança de Hohenstaufen, muller 709, 737
 Pere III el Cerimoniós 10, 11, 22, 32, 39, 41, 42, 52, 69, 70, 90, 93, 102, 119, 194, 583, 607, 635, 637, 641, 646, 667, 706, 711, 721, 740, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 756, 770, 773, 784, 814, 818; Elionor de Sicília, reina 644, 667, 747
 Pere I de Castella, el Cruel 21, 23, 34
 Pere de Portugal 784
 Pere d'Aragó, príncep fra 45, 69
 Pere batejat 548
 Pere de Castellnou 16
 Pere de Narbona 137
 Pere Hug, abat d'Amer 16
 Pere, Guerau 445
 Pere, Joan 535
 Pere (Pedro), Joan 772
 Pere Llombard 709
 Pere Roger, bisbe de Girona 39
 Pere i Isern, Jaume 698
 Pere Anglès, Ramon 693
 Perea, Sabino 694
 Perea Simon, Eugeni 116, 668, 678
 Péreç, Miquel 761
 Peregrí, Arnau 69
 Pereira, Michela 726
 Perelló, Francesc de 793
 Perelló, Francesc Magí 793
 Perellós, Francesc de 667
 Perellós, Ramon de 717, 815
 Perera, Benet 534, 535, 636
 Perera i Blasco, Pere J. 773
 Peres de València, Jaume 723, 771, 772, 816
 Pérez, Meritxell 527
 Pérez Almoguera, A. 506
 Pérez de Ayala, Martín 723
 Pérez Bayer, Francesc 815
 Pérez de Chinchón, Bernardo 778
 Pérez de Foces, Thomàs 745
 Pérez García, Pablo 773
 Pérez Orozco, S. 506, 511
 Pérez Martínez, Llorenç 725, 727, 731
 Pérez Rodríguez, José M. 641
 Pérez Samper, M. A. 163
 Pérez Vilatela, L. 506
 Perich i Viader, Antoni 658
 Peris, Miquel 762
 Peronella, reina 645
 Perpinyà, Pere Joan 634
 Perrone Compagni, Vittoria 422
 Pertusa, Pere 761
 Petagine, A. 636
 Petiver, James 795
 Petrarca, Francesco 590, 591, 593, 725, 779
 Petrillo, M. Cristina 826
 Petrus Corregerii = Corretger, Pere
 Petrus de Ancharano 807

- Petrus de Aragonia = Aragó, Pere de, infant, fra
 Petrus de Atarrabia 633, 637
 Petrus Ilerdensis 806, 807
 Petrus Thomae = Tomàs, Pere, fra
 Peytaví Deixona, Joan 617-621, 675
 Pi, Guillem 27
 Pi Vázquez, Marta 699
 Píaiia, C. 636
 Pibiri, Eva 740
 Picard, J. CH. 326
 Picó, M. A. 802
 Pico della Mirandola, Giovanni 816
 Pietro d'Abano 728
 Pietro de Murrone = Celestí V
 Pietro Ravennate 581
 Pinós, En 33
 Pinto, Anthony 679
 Pintor, P. 535
 Piñol Alabart, Daniel 677, 715
 Piay Augusto, Diego 700
 Pio, B. 635
 Piqué, A. 537, 538
 Piron, Sylvain 740
 Piur, 397, 410
 Pius IV 684
 Pla, Francesc dez 89, 92, 108
 Pla, Jaume 130
 Pla, Joaquim 628
 Pla, Josep 628
 Pla, Tomasa 689
 Pla Alberola, Primitivo J. 719
 Pla Perea, Carlos 697
 Plaça, Joan 536
 Pladevall i Font, Antoni 118, 149, 150, 155
 Planas Rosselló, Antonio 821
Planctus Mariae 165, 196
 Planella-Talamanca, família 651
 Planella, Jordi 818
 Planella, Pere de 667
 Planellas, Joan 430
 Planes i Albets, Ramon 453-466, 676, 680, 803
 Planes i Closa, Josep M. 793
Plànol del P. Tosca 687
 Planzer, D. 358
 Plasensa, Ermengarda 262
 Plasensa, esclarmonda 262
 Plasensa, Llorenç 262
 Plasensa (En), Pere 262, 263
 Platina, Bartolomeo 767, 817
 Plató 609
 Plató de Tívoli 723
 Plini 76, 620, 690, 697
 Plini el Jove 779
 Plini el Vell 779
 Plutarc 695, 779
 Poc (Pauci), Pons 147
 Poccetti, P. 510
 Pocina López, C. A. 698
 Poisson, Olivier 132, 799
 Pol, Nikolaus 637
 Polibi 694
 Polo, Gil 782
 Pomar, J. H. 536
 Pomar, Pere 535
 Pompei, Alfonso 636, 726, 764
 Pomponi Mela 695
 Ponç, clergue d'Amer 40
 Ponç de Monells 707
 Ponç Guerau de Cervera 550
 Ponç, Simó 553
 Ponç d'Icard, Lluís 697, 698
 Pons Alós, Vicent 685
 Pons Fuster, Francisco 780
 Pons i Guri, Josep M. 8, 41, 43, 114, 149, 150, 155, 163, 638
 Pons, Josep Sebastià 166
 Pons, Guillermo 726
 Pons de Bajoles 177
 Pons de Castellví, Martí 688
 Ponsich, Pere 120, 132, 542, 546
 Pontano, Giovanni 767
 Ponts de Mendoza, família 827
Popule meus 225
 Pòpuli, duc de 798
 Porcet, Pau 659
 Porète, Marguerite 422
 Porro, P. 636
 Porsia, Franco 730
 Porta, Guillem 91, 92
 Porta, Sanç 635, 637
 Portals, Joan 670
 Portella, família 553
 Porter, Ramon 648

- Portet i Pujol, Josep 171
 Posa, Pere 534, 769
 Potestà, Gian-Luca 351, 398, 399, 404, 566, 733
 Pou i Martí, Josep M. 45, 368, 441, 442, 444, 740
 Pou i Puigserver, Bartomeu 636
 Poveda Navarro, Antonio M. 657
 Poveri frati minori 393
 Powitz, Gerhardt 408
 Poyo Coello, Joan 615
 Pozo Ferrer, Montserrat del 648
 Pozo i Travy, Francesc del 648
 Pozzo, A. 649
 Pradell, Honorat 350
 Pradella, Ramon de 42
 Prades, Lluís de 589
 Prades, Margarida de, reina 687
 Prades, Simó de 598
Praeceptum pro Hispanis 543
 Prat, Enric 649, 794
 Prat de la Ribera, Enric 638, 639
 Preixens, Arnau de 633
 Prignano, Bartolomeu = Urbà VI
Primera a Timoteu 84
 Primo de Rivera, Miguel 629, 630
Princeps namque 10, 11, 20, 21, 31, 32, 37, 39, 40, 41
Principales assertiones De tempore adventus anticristi 401
Principia X per se nota doctrine Arnaldi 401
 Pring-Mill, Robert 575, 576, 639
Privilegi vulgarent dit d'En Pere Canyelles 767
Privilegios de Alicante 805
Privilegios de Orihuela 805
Privilegium Magnum 711
 Procés d'Avinyó 761
 Procés de Nàpols 761
 Procés de Roma 761
 Procés de Tolosa de Llenguadoc 761
 Procés de Vannes 760, 761
Processus et ordo canonizationis B. Elisabeth... 712
 Procida, Giovanni da 570, 820
 Prodi, Paolo 407
Profetes 404
 Profeti, Maria Grazia 785
 Profiat Duran 725
 Protasi d'Eixalada 543
 Proust, Marcel 603
Proverbis 79, 404
 Pruencia Bayona, Esteve 7, 24
 Ptolemeu, Claudi 534, 817
 Puche Fontanillas, Josep Maria 520, 524, 531698
 Pueblas Rodríguez, Martín de las 648
 Puente, Luis de la 622-623
Pueri hebraeorum 221
 Puig, Antoni 642
 Puig, Arnau de 633
 Puig, Bernat de 13
 Puig, E. 658
 Puig i Cadafalch, Josep 675
 Puig i Forasté, Teresa 171
 Puig i Oliver, Jaume de 7-43, 49, 52, 70, 115-350, 430, 546-548, 559-563, 589-592, 609-611, 623-628, 712, 747, 752
 Puig i Reixach, Miquel 671
 Puig Tàrrech, Roser 172, 662
 Puig i Ustrell, Pere 828
 Puigbert Fontfreda, Eduard 660
 Puigcarbó, Bernat 772, 773
 Puiggarí, Pere 119, 131
 Puignau, Francesc 140
 Puignou (Podionucis), Joan 758, 761
 Puigpardines, Berenguer de 606-608
 Puigvert i Solà, Joaquim M. 116, 172
Puix que sou nostra Advocada... 668
 Pujades, Jeroni 619, 621
 Pujades, Joan 640
 Pujades, Miquel 619
 Pujades i Bataller, Ramon J. 596, 597
 Pujol, Josep 801
 Pujol, Ramon des 559
 Pujol i Hamelink, Manuel 699
 Pujol i Hamelink, Marcel 650
 Purificació de la Mare de Déu 387
 Quadrado, Josep M. 775
 Quadri, G. 636
Quaestiones tam essentiales quam accidentales ad Bonifacium VIII papam 820
 Quaglioni, Diego 753

- Quaritch, llibreter
 Quatrecazes, raguèlia 773
 Querol Coll, Enric 793
Quicumque vult 246
 Quílez Mata, Luis 172
 Quintana, Artur 673
 Quintana i Torres, Antoni 116, 172
 Quintanilla, A. 510, 511
 Quintil·lià 783
 Quinto, Riccardo 820
 Quirra, comte de 754
 Quirante, Lluís 116
- Rabassa, Pere Llorenç 682
 Rabassa i Vaquer, Carles 673
 Rabastens, comte de 748
 Rabsalon ebreu 549
Racional del estat de la iglésia i clero de S. Joan de Perpinyà 125
 Racó, Joan 237
 Radondí, família 654
 Ragone, F. 635
 Rahola i Sastre, Josep 650
 Rahola i Trèmols, Frederic 650
 Raimundus Lullus = Llull, Ramon
 Raimundus Martini = Martí, Ramon, fra
 Raimundus de Pennaforti = Penyafort, Ramon de, s.
 Raimundus Sabundus = Sibiuda, Ramon
 Rahola, Carles 628
 Rambla, Josep M. 480
 Ramée, Pierre de la 580, 581
 Ramis, Pere 99, 105, 109, 119, 111, 113
 Ramis i Ramis, Ofèlia 813, 814
 Ramon, abat d'Amer 16, 24
 Ramon (Berenguer I, el Vell) i Ermessèn, comtessa àvia 549, 704; Almoldis, muller 645, 704
 Ramon Berenguer II 704
 Ramon Berenguer III 551
 Ramon Berenguer IV 620, 706, 711, 814
 Ramon Berenguer, infant, comte d'Empúries 28
 Ramon Borrell, comte 645, 702
 Ramon, Arnau 37
- Ramon, Guillem 37
 Ramon Guitard 551
 Rancoule, Guy 654
 Ranzano, Pietro 760, 762
 Raset, Bernat de 15
 Raset, Dalmau de 660
 Rathofer, Johannes 547
 Raufast Chico, Miguel 768
 Rausell Guillot, Helena 778
Raymundus super Decretales 635
Razón del dicho e depusición de Pedro de Vergara 779
Real bando de manifesto de los franceses... 690
 Rebardy-Julià, Emmanuelle 657
 Rebullosa, Jaume 635
 Recasens, E. 536, 537
 Recasens i Llord, Josep 172
 Recasens i Rovira, Maria 681
Recepta electuarii universalis preservantis ab epidimia 637
 Recesvint 700
 Recosindus 543
 Reding, Marcel 56
 Redon, Odile 829
 Redondo García, Esther 763
 Reeves, Marjorie 70, 398
 Ragacs, Úrsula 722
Regesta Imperii 540, 541
Regina coeli 205
 Reglà, Joan 570
Regla de sant Agustí 612
Regla general per tots los oficis de les festivitats de doble breu menor... 266
Regles de esquivar vocables... 771, 817
Regles del temps e de les hores... és tengut fer los signes de les hores canòniques... 302-320
Regles dels diumenges e de les festivitats de viiii lissos 292-295
Regles dels jorns e festivitats de tres lissos 290-292
Regles dels sonars extraordinaris... 321-324
Regles dels sonars extraordinaris... en lo cloquer de Sant Joan 320-321
Regles e obligacions de les festivitats de doble breu menor 295-297

- Regles e obligacions com se deu sonar en los dobles breus majors...* 297-299
Regles e obligacions com se deu sonar en les festivitats de doble larch menor... 299-302
Regles generals com deu empaliar lo sagristà... 261-263
Regles generals per tots los officis... 263-265
Regles generals per tots los officis de les festivitats de doble larch... 265
Regles per totes les festivitats de VIII lisons 267
 Regoliosi, Mariangela 419
Regulacions del mestre de guayta 664
Regule expositionis Sacre Scripture 403, 404, 405, 406, 407, 408
 Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona 537, 538, 539
 Reial Audiència de Catalunya 811
 Reial Audiència de Mallorca 666
 Reial Col·legi de Cirurgia 537
 Reial Cos d'Enginyers 539
 Reial Jardí Botànic 538
Reial Pragmàtica ab la qual... Felip (II/III) reforma los cambis... 779
 Reig/Reit, Josep 642
 Reixac, Arnau de 732
 Reisachaeus, Bartholomaeus 535
 Relat i Desplà, Pere de 667
Relations de fêtes de 1729 800
 Remolà Vallverdú, Josep Antoni 697
 Remolins, Francesc de 771
 Renall, mestre 737
 Renard, Francesc 644
 Renedo, Xavier 49, 587, 589
 Renner, Paul 731
Repartiment de Mallorca 708
Repertori e índex dels estatuts e ordinacions de Vila-real per abesadari 692
Repertori de manuscrits catalans 471
 Requesens, família 618, 619, 620
 Requesens, Galceran de 667
 Requesens i Piquer, Joan 378-382, 467-480, 600, 630, 734
Requiem 190, 224, 229, 279, 303, 304, 307, 310, 312, 314, 316, 317, 318, 319, 320
 Reste, Joan 15
 Retamero, Félix 716
 Retort, Pere 14
 Revilla Cano, Víctor 697
 Révolution Française 803, 804
 Reynal, Vicente 792
 Reynard, Denis 740
 Reynart, Esteve 130
 Rezzonico, P. 636
 Riambau, capellà major de Perpinyà 147
 Riart, Onofre 657
 Ribalta, Francesc 814
 Ribelles, Bartomeu 635
 Ribelles Comín, Josep 474
 Ribera, A. 530
 Ribera, Juan de, s. 612, 613, 782, 814
 Ribes, Benet de 670
 Ribot, Felip 637
 Ribot, Melcior (a. Altà) 34; Anna, muller 34
 Ricard de Sant Víctor 750
 Ricemirus 543
 Ricomà Vendrell, Francesc Xavier 527
 Riculf I d'Elna 544, 637, 703
 Riera, Antoni 752
 Riera, Carles 608-609
 Riera, Guillem 34
 Riera Melis, Antoni 712, 751
 Riera Rullan, Mateu 701
 Riera i Sans, Jaume 572-575, 585, 596, 597, 725
 Riera i Viader, Sebastià 7
 Rifà, Àngel 519
 Riot, Clément 801
 Ripoll, Barthomeu 88, 91, 99
 Ripollès, Pere Pau 506
 Riquelm vescomte 543
 Riquer, Berenguer 34
 Riquer, Martí de 589, 591, 592, 623, 628, 713
Risposta a don Giovanni delle Celle 393
Rituale Valentinum 606
 Rivadeneyra, Pedro de 475
 Rizos Jiménez, Carlos 678
 Robert d'Anjou, rei 263, 736, 741
 Roca, Antoni 172
 Roca, Thomàs 535
 Roca i Rossell, A. 537, 539

- Rocabertí, comte de 748
 Rocabertí, Joan Tomàs de 689, 690, 788, 792
 Rocabertí, Pere de 21, 27
 Rocasalva, Ramon de 15
 Rocatalhada, Joan de 367, 417, 418, 745, 748
 Rocca, Arrigo della 818-819
 Roccaro, Giuseppe 732
 Rochais, M. M. 62
 Roderic, rei 620
 Rodríguez, Joan 672
 Rodrigo Lizondo, Mateu 52, 441, 442, 444, 685
 Rodríguez Neila, J. F. 690
 Rodríguez Ramos, J. 499, 501, 504, 506, 510, 511, 512, 513, 516
 Roger, família 534
 Roger de Llúria (cognom) 793
 Roig, Elena 613, 614
 Roig, Jaume 600-606, 613
 Roig, Miquel 27
 Roig i Jalpí, Joan Gaspar 691
 Roig Montserrat, Joan 668
 Roig i Rexac, Antoni 804
 Roís de Corella, Joan 600, 606, 769, 777
 Roldán, Fausto 727
 Romà I 544
 Romano, Marta M. M. 732
 Rombrech, 581
 Romeu, Guillem 348
 Romeu i Figueras, Josep 166, 172, 639
 Romeus Catalanus 742
 Rondelet, 536
 Ros, Guillem 41
Rosarius philosophorum 637, 736
 Rosenbach, Joan 471, 472, 637
 Rosenthal, llibreter 807
 Rossell, Pere 23, 26
 Rosselli, Francesco 422, 581
 Rosselló, Montserrat 757
 Rosselló Lliteras, Joan 821
 Rossi, E. 634
 Rossi Monti, Paolo 579, 636
 Rossi Vairo, Giulia 737
 Rossini, Marco 742
 Rossinyol, Pere Jordi 727
 Rosso Orsini, Matteo 571
 Roth, Norman 724
 Rotta, P. 636
 Rotzoli, Maïke 422
Rotuli Parisienses 744
 Roura i Güibas, Gabriel 172
 Roure, Damià 628
 Roure, Joan 648
 Roux, Antoine de 132
 Rovira, Berenguer de 34
 Rovira, Francesc Xavier 538
 Rovira, J. A. 697
 Rovira, Miquel 717
 Rovira i Armengol, Josep 8, 41
 Rovira i Genovard, Romia 664, 665
 Rovira i Gómez, Salvador J. 678
 Rovira i Solà, Manuel 7
 Ruben Bolitus 549
 Rubió, Guillem de 633, 636
 Rubió i Balaguer, Jordi 473, 474, 475, 576, 610, 629, 639, 640
 Rubió i Lluch, Antoni 7, 639, 640
 Rubió i Nadal, Josep 172
 Rubio, Miquel José 641
 Rubio Vela, Agustín 52, 441, 442, 444
 Rudolf, Gerhardt 567
 Ruello, F.
 Rufí 702
 Rufus 699
 Ruggeri, Alvaro 772
 Ruiz de Arbulo, Joaquín 697, 699
 Rupia, Pere 15
 Ruyra, En 35
 Ruyra, Joaquim 255
 Ruiz Darasse, C. 516
 Rycraft, Peter 749
Rythmus de malefactoribus 553
 Sabaté i Curull, Flocel 738
 Sabater, Jaume 14
 Sabater, Pere 136, 331-340
 Sabunde, Ramon de 636
 Sáenz-López Pérez, Sandra 751
 Sagítius de Lleida 700
 Sagrera, Jordi 8, 702
 Sainz, K. 498
 Saiol, Ferrer 814
 Sala, Ernesta 650

- Sala, Gaspar 619
 Sala, Ramon 172
 Salaia, Joan Llorenç de 534, 779
 Salat, Josep 619, 794
 Salavert, V. L. 534, 537, 540
 Sales, Josep 482
 Salicrú i Lluch, Roser 717, 773
 Salinas Cano de Santayana, M. Victoria 814
Salms 56, 72, 390, 404, 407, 476, 477, 478, 479, 722
 Saló, Miquel Bartomeu 779
 Salom, Cristòfor 699
 Salomé 605
 Salomé ben Adret 437, 573
 Salomé hebreu 549
 Salrac, Josep M. 454
 Salutati, Coluccio 752, 767
 Salvà i Campillo, Francesc 538
 Salvador, família 536, 538, 795
 Salvador, Joan 795
 Salvat, E. 516
 Salvatori, E. 635
Salve, Regina 190, 191, 192, 193, 194, 211, 223, 228, 231
 Samper, Hipòlit de 669
 San Leocadio, Paolo di 688
 Sanahuja, En 574
 Sanahuja, Pere 45
 Sanahuja Anguera, Xavier 702, 715
 Sanatore, Francesco 766
 Sañç, rei de Mallorca 119, 674, 741, 743
 Sañç, Pere 21
 Sañça, reina de Sicília (Nàpols) 263
 Sánchez, Manuel Ambrosio 707
 Sánchez Almela, Elena 651
 Sánchez de Mercado, Rodrigo 768
 Sánchez de Monte Albo, Gil 59
 Sánchez Manzano, María Asunción 732
 Sánchez Martínez, Manuel 87, 746, 747, 753, 828
 Sánchez-Moreno i Ellart, Carles 800
 Sánchez Munyòs, Gil 598
 Sánchez Real, José 787
 Sanchis Guarner, Manuel 640
 Sanchis Sivera, Josep 640, 761
 Sancipriano, M. 636
Sancte Stephane 216
Sancte (!) tuis 241
Sanctus 252
 Sanglà, Marie-Hélène 803
 Sanmartí, E. 516
 Sanmartí Roset, Montserrat 824
 Sant Joan, família 665
 Sant Jordi, Jordi de 713
 Santa Fe, Jerónimo de 814
 Santcliment, Francesc de 534, 769
 Santfeliu, Bonafonat de 586
 Santi, Francesco 408
 Santiago, Felipe de 781, 782
 Santiago Fernández, J. de 703
 Santinello, G. 636
 Santolària, Fèlix 781
 Santos, J. 501, 512
 Santponç, Francesc 538, 539
 Sapienza, V. 634
 Saplana, Pere 635
 Sari, Aldo 774
 Saragossà, Abelard 637
 Saragossà, Josep 536, 797
 Sarasa Sánchez, Esteban 809
 Sarrète, Jean 119, 121, 132
 Sarrion Gualda, José 688
 Sarthou Carreres, família 692
 Sastre Moll, Jaume 664
 Sauco Álvarez, M. Teresa 683
 Sauer, Christine 807
 Saurina de Besers 739
 Savignano, A. 636
 Savonarola, Girolamo 635, 771, 783
 Scarpati, Oriana 708
 Scarton, E. 634
 Schabel, Christopher 742
 Schedel, Hartmann 734, 817
 Schena, Olivetta 422, 819, 829
 Schindler, W. 516
 Schlunk, H. 524
 Schönmetzer, Adolphus 168
 Schuchardt, H. 498, 504, 506
 Schud, L. 786
 Sebastià, Pere 441
Secretum secretorum 637
 Sedacer, Guillem 636
 Segarra Añon, Isabel 767
 Segarra Arnau, Tomàs 679

- Segarra Estarelles, Josep Ramon 775
 Segimon d'Hongria, emperador 215
 Seguí Cantos, José 781
 Seguí i Francès, Romà 827
 Segura Barreda, Josep 671
 Selfa, Moisès 821
 Selge, Viktor 398, 399, 400, 406
 Sellevold, Kristi 764
 Semanario de Mallorca 801
Semita semitae 820
 Sempere i Guarinos, Joan 796, 797
 Sendra, Juan Antonio 689
 Sendred 39
 Sèneca 603, 752, 779
 Sentclement, Gilabert de 41
Sentència arbitral d'Elx 739
Sentència arbitral de Torrellas 738-739, 742
Sentència arbitral sobre laudemis 556
Sentència definitiva 69, 70
Sentència de Tarragona 734
Seräfich Jardí Històrich 801
 Sergi de Tarragona 530
 Seripando, Girolamo 771, 772
Sermó dels innocents 328
Sermons 300, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 318, 341
Sermons especials 197
Sermons ordinaris 287, 293, 295, 296, 297
 Serna, Erika 649
 Serra, Eva 626
 Serra, Joan 772, 805
 Serra, Joan de 348
 Serra i Barceló, Jaume 763
 Serra i Coma, Roser 651
 Serra Desfilis, Amadeu 755, 765
 Serra Estellés, Xavier 813
 Serra de Manresa, Valentí 795
 Serra i Puig, Eva 646, 675
 Serra i Vilaró, Joan 454, 457, 519, 522, 525, 527, 538, 529, 530, 699
 Serrano Daura, Josep 672, 711
 Serrano Ruano, Delfina 717
 Servi, gramàtic 695
 Servosa, Ramon 349
 Sesma Muñoz, J. Àngel 747
 Setantí (Acciaio), família 646
 Settia, Aldo Angelo 705
 Seu, (A)polònia 689
 Seuse, Heinrich 358, 360, 363
 Sever 700
 Sever de Menorca 700
 Shlomo Simonsohn 573
 Siagrius d'Osca 700
 Sibil·la 82
 Sibil·la Babilonica 413
 Sibil·la de Pallars 667
 Sibil·la Tiburtina 413
 Sibil·la de Ventimiglia 736
 Sibiuda, Ramon 633, 637, 726, 764, 817
 Sierra Valentí, Eduard 659
 Sifre, Manuel 481
 Sigefredus grammaticus 549
 Silano, Giulio 70, 398
 Siles, J. 500, 508, 510
 Silgo, L. 506, 508, 511, 512, 516
 Silleras Fernández, Núria 756
 Silvestre, papa, s. 63, 64
 Silvestre Romero, Aureli 586
Símbol de la fe 355, 356, 387
 Simeó el Vell 75
 Simó, Francesc Jeroni 612, 613
 Simó, Guillem 339
 Simó, Jaume 744
 Simó de Carcassona 686
 Simó de Taraçona 686
 Simó i Noguera, Carles 822, 825
 Simon Tarrés, Antoni 791
 Simone da Cascia 388, 742
 Sinclair, K. V. 355, 566
Sirr-al-'asrâr 737
 Sirvent, 590, 591
 Sirvent, Lluís 717
 Sisebut rei 701
 Sist, Johan 786
 Sitjes i Molins, Xavier 787
 Smoller, Laura Ackermann 761
 Sobirà, Joan 349
 Sobrequés i Callicó, Jaume 36, 454
 Sobrequés i Vidal, Santiago 7, 22, 36, 175, 454, 628
 Sobrino, Antonio 612
 Socarrats, Guillem de 41

- Solà, Maties 427
 Solà, Ramon 660
 Solà Colomer, Xavier 784
 Solà i Moreta, Fortià 641
 Solanelles, Pere Pau 661
 Soldani, M. Elena 646
 Soldevila, Ferran 453, 454
 Soldevila i Temporal, Xavier 658
 Solé, Martí 653
 Soler, Albert 725, 727
 Soler, Arnau de 633
 Soler, Bernat de 13
 Soler, Josep M. 467
 Soler, Pere 692
 Soler, Pere del 147, 177, 178, 350
 Soler, Ramon 587, 588
 Soler Millá, Juan Leonardo 672
 Solers, Simó de 27
 Solervicens, Josep 399, 725, 777
 Sollier, Jean B. 732
 Soló 800
 Sorge, V. 636
 Soria, L. 515
 Sorió, Baltasar 635, 708
 Soto Rábanos, José M. 745
 Spallino, Patrizia 732
 Spanocchi, banca 770
Speculum alchimie 637
 Speed, Jennifer 710
 Spilling, Herrad 424, 735
 Spinola, família 732
 Spinola, Percivallo 731
 Steiner, George 628
 Stirnemann, Patricia 823
 Stock, Marcus 742
 Storti, f. 634
 Stürner, Wolfgang 709
 Stylow, A. 505
 Subirà i Ventura, Núria 8
 Subiràs, germans 538
Subvenite, sancti Dei 229
 Suchet, Louis Gabriel 631
 Sucre, Mateu 349
 Sulema 548
Summula seu Brevisloquium de concordia...
 398, 637, 745
 Sunifred de Septimània 541
 Sunyer II de Besalú 13
 Sunyer, comte de Girona 39; Riquil·la,
 comtessa 39
 Sunyer, Maria 665
 Sunyer i Raurell, Josep 795
 Sunyol, Gregori 631
Super officiis Aragonum 724
Surrexit Dominus 227
 Surtz, Ronald E. 771

Tabula Ioannis de Salerno super opere Simo-
nis de Cascia 388
Tabule repetitionum et disputationum Studii
Ilerdensis 806, 807
 Talamanca, família 651
 Talayero, Martí 86
 Tallaferró, En 773
Talmud 57, 723
 Tamalio, R. 634
 Tamarro, Rafael 674
 Tanguy du Châtel 454, 457, 458, 459,
 461, 462, 465
Tapís de la Creació 705
 Tarafa, Fancesc 619, 621
 Taraschó, Cèlia 237
Targum 722
 Tasis i Marca, Rafael 8, 10
 Tate, Robert B. 628
 Taulari, Bernat 786
Taules astronòmiques 535
 Tavani, Giuseppe 399
 Taverner i d'Ardena, Josep de 799, 814
 Taylor, Nathanael 703
Te Deum laudamus 185, 207, 211, 243,
 346
 Teilhard de Chardin, Pierre 734
 Teixell Navarro, Immaculada 698
 Teixidor, Josep 759, 761, 762
 Teklemariam, Yoannes 682
 Tempier, Étienne 437
 Teodosi emperador 64, 700
 Teodulf d'Orleans 705
 Teresa de Jesús, sta. 492
 Terescó, Pere 466
 Terol i Reig, Vicent 739
 Terrades, Pere 27
 Terrado, Javier 821
 Terrats, Guillem dez 41
 Terrena, Arnau 132

- Terrena, Guiu 137, 152, 573, 573-574, 633, 636, 739, 740, 743
 Terrena, Pere 348
 Tersi, A. 634
 Tessitore, F. 579
Testament de Crist 771
Testamentum 637
 Testore, C. 636
 Teuter de Girona 39
 Text argumental de Lluís d'Anjou 745
 Thecla màrtir 527
Theologia naturalis 780
Thesaurus Novus Anecdotorum 811
 Thévenaz Modestin, Clémence 51, 367
 Thibodean, T. M. 115
 Thió i Prat, Felicià 658
 Thiolier-Méjean, Suzanne 736
 Tiberi, emperador 520, 681
 Tiberi Semproni Gracus 694
 Tintó Sala, Margarida 644
Tirant lo Blanc 180, 769
 Tirany, Ramon 21
 Titus, emperador 50, 82, 573, 811
 Titus Livi 694
 Tobella, Antoni 631
 Tocco, Benet de 781
 Tocco, Felice 579
 Toda, Eduard 617, 631
 Todeschini, Giacomo 753
 Tognolo, A. 636
 Toldrà i Sabaté, Maria 596, 597, 817
 Tolosa, A. 512
 Tomàs, Llorenç 797
 Tomàs, Pere, fra 633, 637, 742
 Tomic, Pere 607, 608, 767, 784, 817
 Torelló, Ramon M. 480
 Torija, A. 516
 Tormo, Enric 534, 537, 540
 Torn, Arnau de 40
 Torras i Bages, Josep 788
 Torné i Cubells, Josep 615-617
 Torras, família d'escultors 650
 Torras, Jaume 691
 Torras i Cortina, Miquel 661
 Torras i Ribé, Josep M. 693, 796, 798
 Torre y del Cerro, Antonio de la 639
 Torrella, raguèlia 422
 Torrella, Ferrarius 417, 422
 Torrella, Gaspar 535
 Torrella, Guillem de 745
 Torrella, Jeroni 637
 Torrella, Joan 679, 784
 Torrella i Cascante, Ramon 57
 Torrellas, Joana 771
 Torrelles, Guillem de 42
 Torremijtjà, Antoni 614
 Torrent, Bernat de 18
 Torrents i Rosés, Àngels 822, 825
 Torres Amat, Fèlix 619
 Tosca, Tomàs V. 536, 538, 797
 Tovar, Antonio 508, 511
Tractat dels Pirineus 789, 789, 791
Tractat de la providència sobre consell 812
Tractat d'Utrecht 796, 797
Tractatus de conferentibus et nocentibus principalibus membris corporis humani 820
Tractatus liber medicine 736
Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus... 407, 424, 566, 734
Tragicomedia de Calixto y Melibea 605
Traité de Carcassonne... 816
 Tramulles, Llätzer 795
Transacció de Sant Cugat 764
 Trask, R. L. 499
 Trastámara, raguèlia 574, 809
 Trastámara, Enrique de 90
 Trastámara, Juan de 90, 420
 Trastámara, Leonor 764
 Trastámara, Pedro de 87, 88, 90, 91, 92, 94, 97, 98, 100, 101, 103, 104-105, 106, 112, 653
 Traver, Jaume Simó 130
 Traver, Jordi 346
 Traver, Pere 346
Trellat de població d'Alfarb de 1474 662
 Trencavel, família 704
 Trento, concili de 407, 782
 Tres, Joan 681
 Trias Mercant, Sebastià 731, 732
 Tribunal d'amortització 814
 Tribunal del Breu 814
 Trigo, P. 786
 Tromboni, Lorenza 731
 Troncarelli, Fabio 394, 398, 735
 Trucafort, En 773
 Trudgardis de Vilalba 548

- Trullench, Joan Gil 779
 Trutelle 552
 Tubach, F. C. 761
 Tudela Villalonga, Lluís 721
 Turmeda, Anselm 691, 714, 715, 717
 Turribus, Martinus de 806
 Tyssen-Bornemisza 812

 Ubach, Bonaventura 631
 Ubertino da Casale 421, 605, 714
 'Umar ibn 'Umar 543
 Unamuno, Miquel de 468
 Union Académique Internationale 564
 Universitat de Cervera 642, 660, 785
 Untermann, J. 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 511, 512, 513, 514, 516, 517
Unus autem 222
 Urbà V 62
 Urbà VI 46, 48, 49, 53, 58, 59, 60, 61, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 584, 748, 757
 Urgell, Elionor d' 599
 Urgell, Jaume comte d' 594, 599, 784
 Urgell, Pere d' 725
 Urís, Pelai 821
 Urriols, Pere d' 444
Usatges 677, 705, 706, 710, 810

Vae mundo in centum annis 51
 Vaganini, Gian Maria 753
 Valadés, Diego de 733
 València, bisbe de 368
 Valentí, Bartomeu 338, 339
 Valeri, V. 511
Valeri Màxim 752, 814, 815
 Valeria, Gaspar Alonso 815
 Valerian, Dominique 715
 Valiño Arcos, Alejandro 711
 Vallcorba, Jaume 606
 Vallès, Faust 538
 Valls, Cirus 794
 Vallterra, Ènnec de 27, 42, 150
 Valmanya, Antoni 714
 Valsalobre, Pep 621-623
 Van Heertum, Cis 820
 Vaquer Bennàssar, Onofre 665
 Vaquerizo, O. 828

 Varozzio da Vignola, Iacomo 826
Vasilographus 413
 Vasoli, Cesare 394, 579
Vaticinia Summorum Pontificum 748
 Vauchez, André 51, 367, 417, 634
 Vayreda i Oliveras, Pere 8
 Vázquez Santos, Rosa 786
 Veirrell, Na 339
 Vela, Susanna 674
 Vela Aulesa, Carles 645
 Velasco González, Alberto 691
 Velaza, Xavier 495, 499, 500, 502, 507, 508, 509, 510, 512, 515, 517
 Velázquez, L. J. 497
 Venezia, Pietro Antonio di 801
Veni, sancte Spiritus 166, 178, 179, 209, 329
Venite et accedite 220
Venite, exultemus Domino 202, 203
 Ventura, Joaquim 647
 Ventura Conejero, Agustín 739
 Ventura Rius, Albert 680
 Ventura i Subirats, Jordi 725
Verba communitoria 821
 Vercelli, Manfredo di 763
 Verdala, Arnau de 175
 Verdés i Pijuan, Pere 87, 89, 97, 653
 Vergara, Pedro de 779
 Vernet, Joan 533-541
 Verny, M. J. 762
 Vespasià emperador 50, 82, 573
 Vespres Sicilianes 567-572, 573, 635, 714
 Vessalius, Andreas 535,
 Vessar, Pere dez 41
Vexila regis 221
 Veyán, Francisco 619
 Viana, Carles de 768
 Vicens, Marc 628
 Vicens i Vives, Jaume 90, 454, 628
 Vicent, diaca màrtir, s. 761
 Viciano, Martí de 608, 679, 772
 Viciano Agramunt, Josep Lluís 642
Victimae paschali 207, 227
 Víctor 543
 Víctor Gay, J. 660
 Vidal, Bernat 41
 Vidal, Dalmau 34

- Vidal, Joan 772
 Vidal, Pierre 131
 Vidal Micó, Francesc 761, 762
 Vidal Rodríguez, Damià 666
Vides de sants rosselloneses 259
Vidi aquam 197, 198, 230
 Vila, Benet 471
 Vila, Francesc de/ça 23, 26
 Vila Martínez, Josep 561
 Vila i Medinyà, Pep 115-350, 171,
 173, 649, 658, 794
 Viladamor, Antoni 617-621
 Viladamor, Anton Joan 618
 Viladamor, Joan 618
 Vilafreser, Pere de 37
 Vilalba, Marc de 598, 786
 Vilallonga, Joan de 147, 177
 Vilallonga Vives, Mariàngela 36, 766
 Vilamala, Joan 801
 Vilamala i Salvans, Jordi 116, 173
 Vilamarí, Bernat de 42, 713
 Vilamarí, Guillem de 27
 Vilamarí, Joan de 819
 Vilanova, Arnau de 51, 54, 351-424,
 441, 444, 445, 563-567, 579, 609,
 633, 636, 636, 714, 723, 733-736,
 740, 748, 805, 806, 807, 816, 823
 Vilanova, Arnau de (pseudo) 636, 637,
 805, 807, 816, 817, 820
 Vilanova, Pere de 823
 Vilanova, Ramon de 649
 Vilanova, Vidal de 42
 Vilar, Berenguer de 22, 34
 Vilar, Bertran 22
 Vilar, Josep M. 173
 Vilar, Simó de 22; Agnès, muller 22
 Vilardebò, Joaquim 681
 Vilaró, Ponç de 569, 573
 Vilaragut, Ramon de 670
 Vilella, Josep 700
 Vilert, Bernat de 34, 37
 Villacañas Berlanga, José Luis 755
 Villalmanzo, Jesús 613
Villancicos... por el feliz arribo de Felipe V...
 796
 Villani, Giovanni 715
 Villanueva, Jaume 117, 553, 573
 Villanueva, Tomàs de, s. 612
 Villar, F. 499, 500, 510, 511, 515
 Villar i Torrent, Joan 8
 Villaronga, Leandre 507, 512, 517, 696
 Villasepliz, Juan Francisco 780
 Villena, Isabel de 606
 Vinas, Agnès 708
 Vinas, Robert 708
 Vincentius Ferrerius = Ferrer, Vicent, s.
 Vincke, Johannes 8
 Vintanesa graecus 549
 Vinyoles, Maria Teresa 163, 769
 Viñas Vallverdú, Ramon 694
 Vio, Thomas de 471
 Violant de Bar, reina 687
 Virgili Maró, Publi 779, 826
 Virgili, Pere 537, 538
 Vitel-li, emperador 679
 Viterbo, Annio da 776
 Vittorio da Palermo 732
 Vives, Joan Lluís 533, 605, 633, 723,
 776, 777, 778, 779, 780
 Vives, Lluís 765
 Vives, Rafael 765
 Vives Signes, Miquel 813
 Vivo, David 699
 Vivot, família 665
 Vlosok, Antoine 826
 Voconius Romanus 697
 Volverandus levita 545
Vós dels àngels sou servida... 668
 Vozzo, Lia 728
Vulgata 722
 Wadamirus 543
 Wagner, Ulrich 769
 Walekin = Breutin, Johannes
 Wallant, B. C. 168
 Walz, Angelus 361
 Wamba 784
 Webster, Jill R. 686
 Wei, John 707
 Weill-Parot, Nicolas 422
 Weinstein, D. 783
 Weishaupt, Matthias 807
 Wild, Johann 822
 Winner, Rebecca 721
 Witidanus 543
 Witigisus 543

- Wittlin, Curt 473, 474, 475, 587-588
Wunderle, Elisabeth 805
- Xatmar, Dalmau 34
Xatmar, Ramon 37
Xaupí, abbé 804
Xebba, Abrafim 720
Xiberta, Bartomeu M. 398, 636
Ximénez de Cisneros, Francisco 774
- Yates, Frances 579
Yeguas i Gassó, Joan 683, 776
Yitzhak Baer 725
Yun, Bartolomé 691
- Yzard, Veronique 740
- Zabata, Pere Vicent 793
Zamora, Francisco de 691
Zamuner, Iliana 708, 737
Zaragoza i Pascual, Ernest 15, 17, 634,
781
Zarzoso, A. 539
Zimmermann, Michel 829
Zuccato, Marco 711
Zurita, Jerónimo 619, 620, 621, 761,
789, 811
Zutphen, Guerau de 780

OBRES ENVIADES A LA DIRECCIÓ

- Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Els diplomes carolingis a Catalunya*. Primera part: *Introducció. Textos*. Edició facsímil. Prefaci per Anscari MUNDÓ (Catalunya Carolíngia, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 304 pp.- Segona part: *Textos. Addicions i correccions. Mapes. Índexs*. Edició facsímil (Catalunya Carolíngia, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 305-592.
- Acte acadèmic commemoratiu del Quarantè Aniversari de la Facultat de Teologia de Catalunya (1968-2008)*. Bruno FORTE, *Parlar de Déu en el global village. La teologia entre la postmodernitat, revers de la història i trobament de les religions*, Barcelona, Facultat de Teologia 2008, 40 pp.
- «Actes de la II Jornada sobre la Història de la Ciència i l'Ensenyament Antoni Quintana Marí. Barcelona, 19 de novembre 2005». Coordinació: Antoni GRAPÍ VILUMARA, M. Rosa MASSA ESTEVE, Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica 2007, 156 pp.
- Josep ALANYÀ I ROIG, *Culte a la Puríssima al Bisbat de Tortosa (s. XIII-XXI)*, Tortosa, Capítol Catedral 2007, 360 pp.
- Josep AMENGUAL I BATLE, *Mn. Antoni Roig i Rexac, un mestre espiritual contemporani de la Revolució Francesa (1750-1808)*, extret de «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», núms. 115-116 (2006), 185-206.
- «Analecta T[ertii] O[r]dinis R[egularis]. Fascicolo trimestrali di Studi Francescani», 179/3-4 (2007), 250-658 pp.; 180/1-2 (2008), 400 pp.
- «A. N. C. Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya», 19 (Març 2008), 40 pp.
- «Annales. Histoire, Sciences Sociales», 63/2 (mars-avril 2008), 241-484 i X pp.
- Antoni Palau i Dulcet i Josep Porter i Rovira, dos montblanquins apassionats pels llibres* (Col·lecció biografies, 2), Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà 2007, 80 pp.
- «Anuario de Historia de la Iglesia», XVII (2008 = Conmemoración del bicentenario de la Independencia de América Latina), 542 pp.
- «Aplec de treballs. Centre d'estudis de la Conca de Barberà», 25 (Montblanc 2007), 256 pp.; 26 (2008 = Homenatge al P. Alexandre Masoliver i Masoliver i a Francesc Badia i Batalla), 270 pp.
- Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia (AVOTb0), IV: Alphabetum catholicorum ad inclitum dominum egem Aragonum pro filiis erudiendis in elementis catholicae fidei. Tractatus de prudentia catholicorum scholarium* (Corpus Scriptorum Cataloniae, I/4), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya 2007, 264 pp.
- «Ars Brevis. Anuari de la Càtedra Ramon Llull. Blanquena 2007», 13 (2007), 320 pp.
- «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXVII (2006), 1282 pp.
- «ARXIUUS. Butlletí de la Subdirecció general d'Arxius», núm. 50 (Estiu 2007), 40 pp.
- Antoni M. BADIA I MARGARIT, *L'Institut d'Estudis Catalans i els treballs de llengua i literatura catalanes*. Versió catalana de l'article *l'Institut d'Estudis Catalans et les travaux de langue et civilisation catalanes. Esquisse d'histoire. Bibliographie*, aparegut a «Estudis Romànics», XXIX (2007), p. 7-41, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 40 pp.

- «Baix Llobregat. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat», núm. 83 (Juliol-Setembre 2007), 8 pp.; 84 (Octubre-Novembre 2007), 12 pp.; núm. 85 (desembre 2007/gener 1 febrer 2008), 12 pp.; V Premis de reconeixement cultural del Baix Llobregat, 23.21.2007, 16 pp.; núm. 86 (març-abril 2008), 12 pp.; núm. 87 (maig-juny 2008), 12 pp.
- Albert BALCELLS I GONZÁLEZ, *Francesc Martorell i Trabal. Semblança històrica*. Conferència pronunciada davant el ple el dia 12 de juny de 2006 (Semblances, 44), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 28 pp.
- Carme BATLLE I GALLART, Maria Teresa FERRER I MALLOL, Mria Carme MANÉ I MAS, Josefina MUTGÉ I VIVES, Santiago RIERA I VIADER, Manuel ROVIRA I SOLÀ, *El «Llibre del Consell» de la Ciutat de Barcelona. Segle XIV: les eleccions municipals* (Anuario de Estudios Medievales, Annex 62), Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques 2007, 91^o6 pp.
- Bibliografia de fra Valentí Serra de Manresa, OFM Cap. (Anys 1982-2007) —noces d'argent—*. A cura del dr. Joan FERRER I COSTA, amb la col·laboració de Núria FERRET I CANALE, Barcelona, MMVII, 136 pp.
- Biblioteca de Catalunya. 100 anys. 1907-2007*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 2007, 400 pp.
- Biblioteca Universitaria di Genova. Guida ai servizi*, a cura di Oriana CARTAREGIA e Adriana EGITTO, Roma, Ministero per i Beni e le Attività Culturali, sd., 24 pp.
- Carles BOIX (coord.), *Canvi demogràfic i estat del benestar*. Seminari. Barcelona, 14 de desembre de 2005. Centre d'Estudis Jordi Pujol 2007, 128 pp.
- Bones pràctiques i principis de manipulació dels documents de biblioteques i arxius*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 2007, s. n.
- Bonifacio VIII. Ideologia e azione politica*. «Atti del Convegno organizzato nell'ambito delle Celebrazioni per il VII Centenario della morte. Città del Vaticano – Roma, 26-28 aprile 2004», Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma 2006, 452 pp.
- Anthony BONNER, *The Art and Logic of Ramon Llull. A User's Guide* (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, XCV), Leiden – Boston, Brill 2007, xx i 334 pp.
- Anthony BONNER i Albert SOLER, *La mise en texte de la primera versió de l'Art: noves formes per a nous continguts*, extret de «Studia Lulliana», 47 (2007), 29-50.
- Josep M. BRICALL, *Nota sobre la circulació financera*. Discurs de recepció de J. M. B. com a membre numerari de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, llegit el dia 16 de juny de 2008. Resposta d'Antoni SERRA RAMONEDA, membre emèrit de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 44 pp.
- «Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs», núms. 109-112 (gener-desembre 2005), 132 pp.
- María Victoria CAMARERO SUÁREZ, *Estudio jurídico-sociológico de los procesos matrimoniales. Proyección comparativa en la provincia de Castellón (1992-2002)*, Castelló, Diputació 2008, 392 pp.
- «Campsentelles. Revista del Centre d'Estudis Santfostencs. Amics de Cabanyes», 10 (2007), 160 pp.
- Antònia CARRÉ, *Narrativa catalana medieval en vers. (El Jaufre i l'Espill de Jaume Roig* (Humanitats, 112), Barcelona, Editorial UOC 2007, 170 pp.

- Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*. IV, *Segle XVII: 1651-1700* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 30), Barcelona, Fundació Noguera 2006, 440 pp.
- David CASTILLO (coord.), *Barcelona. Poesia. 14-21 maig 2008*, Barcelona, Institut de Cultura 2008, 72 pp.
- «Ceretània. Quaderns d'Estudis Cerdans», 4 (2005), 280 pp. i un desplegable.
- Lluís CIFUENTES I COMAMALA, *L'astronomia i l'astrologia en català a finals del'Edat Mitjana*, extret de *Conferències de les Jornades de Commemoració i Estudi de l'eclipsi total de Sol a la Mallorca de 1905*, «Monografies de la Societat d'Història Natural de les Balears», 13), 185-206.- *Textes científiques en catalan (XIII-XVI siècles) dans les Bibliothèques de France*, extret de «Médiévales. Langue Textes Histoire», 52 (printemps 2007), 89-118.
- Circolo dell'Ambasciata Croata, 2005-2006*, Emilio MARIN, ed., Roma 2007, 144 pp.
- «Ciutat Nova. Revista bimetral», XIX/114 (dsembre/gener 2008 = *Islam. què en sabem?*), 32 pp.
- Cofradía de nuestro Padre Jesús de Medinaceli y Nuestra Señora de la Esperanza Macarena de Onda. 50 años de historia (1957-2007)*, Miguel Ángel PALACIOS ARGÜELLO (et alii), Castelló, Diputació 2007, 228 pp.
- «Contrafort. Butlletí informatiu de recerca en ciències socials del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», núm. 2 (novembre 2006), 4 pp.
- Jacint CORBELLA I CORBELLA, *Antoni Esteve i Subirana. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant el ple el dia 28 de febrer de 2006 (Semblances, 45), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 50 pp.
- «Cristianismo Protestante», n. 45 (julio-septiembre 2007), 16 pp.
- Luis Alberto de CUENCA, Vicent ROMÁN, *Paisajes interiores*, Castelló, Diputació 2008, 94 pp.
- Maria Josep CUENCA ORDINYANA, *La pragmàtica en la gramàtica*. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 2007-2008, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 44 pp.
- CARLES DÍAZ MARTÍ, *Bertran Nicolau fundador de Sant Jeroni de la Murtra*, Badalona, Museu de Badalona 2006, 223 pp.
- Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix (segles X-XV)*. Edició i estudi a cura de Jordi BOLÓS (Diplomatari, 42), Barcelona, Fundació Noguera 2006, 712 pp.
- Diplomatario aragonés de Ugone II de Arborea*. Edizione di Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA (Raccolta di Documenti editi e inediti per la Storia della Sardegna, 6), [Sassari], Fondazione Banco di Sardegna 2005, 448 pp.
- «Documentació notarial i arxius. Els fons notarials com a eina per a la recerca històrica. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006, a l'Arxiu Històric de Girona». Joel COLOMER, coord., Barcelona, Departament de Cultura 2007, 310 pp.
- Documents cabdals del Regne de Mallorca*. {I}. *La història: govern i autogovern de les Illes Balears*. {II}. *Documents i compilacions legals*. Coord. Maria PERELLÓ MAS. {III}. *Llibre del Repartiment de Mallorca i la documentació feudal*, textos de Guillem ROSSELLÓ BORDOY, Palma de Mallorca, Parlament de les Illes Balears 2003 (I-II), 2007 (III), 204, 264 i 92 pp.
- Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (1444-1458)* (Diplomatari Borja, 4). Direcció: Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ. Localització dels documents: Cristina

- BORAU I MORELL. Transcripció dels documents: Beatriz CANELLAS ANOZ, Gloria LÓPEZ DE LA PLAZA, Ramon J. PUJADES I BATALLER; assessor: Jaume RIERA I SANS; Coordinació editorial: Maria TOLDRÀ I SABATÉ, València Edicions 3 i 4; Institut Internacional d'Estudis Borgians 2007, 324 pp.
- «Dominican History Newsletter. Institutum Historicum Ordinis Fratrum Praedicatorum», XV (2006), 254 pp.
- Jordi DORCA DORCA, *El parlar de Collsacabra. Aproximació i assaig de descripció* (Biblioteca de dialectologia i sociolingüística, XII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 120 pp.
- Ana María DRACK, *Cuarto de bora (1968-1996)* (Colección Pastorius Poesia, 1), Elx, Pastorius 2007, 72 pp.
- El diàleg fe-raó. El discurs de Benet XVI a Ratisbona. FTC, 19 desembre 2006* (Qüestions teològiques, 1), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2008, 148 pp.
- El mapa com a llenguatge geogràfic. Recull de textos històrics (ss. XVII-XX). Diago - Borsano - Aparici...* Edició acura de Jesús BURGUEÑO, Barcelona, Societat Catalana de Geografia - Institut d'Estudis Catalans 2008, 214 i 24 pp. d'il·lustracions.
- «El Pla de l'Estany. Revista del Consell Comarcal», núm. 56 (setembre 2007), 32 pp.; núm. 57 (desembre 2007), 36 pp.; núm. 58 (març 2008), 36 pp.; núm. 59 (juny 2008), 40 pp.
- «El Pont Alt. Grup de Joves Verge de Paret Delgada», núms. 96 i 103 (agost 2004 i novembre 2006), 20 + 20 pp.
- El processoner de la Seu d'Urgell imprès l'any 1527. Edició facsimilar monocroma amb introducció i índexs* a cura de Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ (Biblioteca Litúrgica Catalana, 4), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 294 pp.
- El's fons documentals de l'Arxiu del Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona: els Germis de Velers, Velluters, Perxers i el Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona (1533-1999)* (Arxius i Documents. Eines de recerca, 3), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura 2007, 592 pp.
- El's nous terrassencs i la ciutat. Fons d'arxiu per al estudi de la immigració a la Terrassa del segle XX* (Col·lecció El Portal de la Guia, 2), Terrassa, Arxiu Històric de Terrassa, Arxiu Comarcal del Vallès Occidental 2007, 16 pp., repetides e quatre versions.
- «Estudis Castellonencs», 10 (2003-2005), 956 pp.
- «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XXIV (2006), 334 pp.
- Núria Montserrat FARRÉ I BARRIL, *Les religions de Lleida. Creure en la diversitat* (IREL, 19-20), Lleida, Institut Superior de Ciències Religioses de Lleida 2008, 142 pp.
- Santiago FORTUÑO (dir.), et alii, *Estudio y antología de literatura española y rumana contemporánea* (Col·lecció Universitària. Llengua i literatura, 6), Castelló de la Plana, Diputació 2007, 138 i 139 pp.
- «Frontiere. Rivista semestrale di Filosofia e Teologia», 0/0 (2003), 144 pp. I/1-2 (2004), 320 pp.; II (2005), 240 pp.; [III] (2006 = *L'Istituto Teologico «Santa Fara». Una scuola a servizio delle Chiese di Puglia in trent'anni di attività accademica 1974-2005*), 408 pp.
- Gesta Comitum Barcinonensium*. Textos llatí i català, editats i anotats per Louis BARRAU DIHIGO i Jaume MASSÓ I TORRENTS. Edició facsimil. Prefaci per Thomas N. BISSON (Cròniques Catalanes, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, LXXIV i 168 pp. i VIII folis de làmines.

- Fabio Giovanni GIANNINI, *Milites Templi. Cavalieri del silenzio*, Pandino, Fratres Cruciferi s.d, 192 pp.- EIUDEM, *Milites Templi. Historia, Regula, Homilia Pauperum Commilitonum Christi Templique Salomonici*, Pandino, Editrice Mediaevo 2001, 96 pp.
- «Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència», XLVII, núm. 47 (2007), 256 pp.; XLVII, núm. 48 (2007), 250 pp.
- Giovanni Duns Scoto. Studi e ricerche nel VII Centenario della sua morte in onore di P. César SACO ALARCÓN*, a cura di Martín CARBAJO NÚÑEZ (Medioevo, 15), I-II, Roma, Pontificio Ateneo Antonianum 2008, XXII + 468 i [VI] + 528 pp.
- Juan Francisco GINER MOYA, *Historia de Alcocebre* (Biblioteca popular, Castelló, Diputació 2007, 112 pp.
- Sebastià GIRALT, *Vides modernes d'Arnau de Vilanova*, extret de «Faventia», 28 (2006), 135-145.- *La tradition médicale d'Arnaud de Villeneuve, du manuscrit à l'imprimé*, extret de «Médiévales», 52 (2007), 75-88.
- Josep M. GRAU I PUJOL, Francesc BADIA I BATALLA, *Diccionari biogràfic Històric de Montblanc (1155-1920)*, Montblanc, Fundació Martí l'Humà. Tot Conca 2008, 271 pp.
- Josep M. GREGORI I CIFRÉ, *Inventaris dels fons musicals de Catalunya. V. 1.: Fons de la catedral-basílica del Sant Esperit de Terrassa* (Arxius i Documents. Eines de recerca, 2), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura 2007, 566 pp.
- Ferdinand GREGOROVIVUS, *Lucrècia Borja a partir de documents i epistolari del seu temps*. Traducció de l'alemany de Sebastià MORANTA, Edició acura de Maria TOLDRÀ (Biblioteca Borja, 4), València, Edicions Tres i Quatre 2007, 528 pp.
- Guia dels arxius històrics de Catalunya*, Xavier PEDRALS I COSTA et alii, (Col·lecció Arxius i Documents, 8), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 2007, 296 pp.
- Història i actualitat delsantuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. «Actes de la Diada d'Estudis de Crestatx, celebrada el 16 de desembre de 2006, Palma de Mallorca, Obra Cultural Balear 2007, VI i 152 pp.
- Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (Biblioteca Filològica, LVII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 172 pp.
- Illuminating Darkness. Approces to Obscurity and Nothingness in Literature*, edited by Päivi MEHTONEN (Annales Accademiae Scientiarum Fennicae. Humaniora 348), Helsinki, Accademia Scientiarum Fennica 2007, 220 pp.
- Indici dei Fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca*, Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2006-2007, 74 pp.
- «Informatiu Museus. Revista de recerca i divulgació cultural dels dels Museus de Reus», època III, núm. 36 (febrer 2007), 32 pp.; núm. 37 (juliol de 2007), 32 pp.; núm. 38 (novembre de 2007), 32 pp.
- Sebastià JANERAS, *Les edicions impreses del De contemptu mundi d'Isaac de Nínive*, extret de «Studia Monastica», 49 (2007), 85-105.- *Una curiositat de traducció en el De contemptu mundi d'Isaac de Nínive*, extret de «Revista Catalana de Teologia», XXXII (2007), 331-338.
- Miquel S. JASSANS, *Onomàstica de Duesaigües i el seu terme* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, XIV), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 112 pp.
- Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Banyoles* (16 i 17 de juny de 2006), Barcelona-Banyoles, Institut d'Estudis Catalans, Ajuntament i

- Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles i Centre Comarcal del Pla de l'Estany 2008, 132 pp.
- La Guerra de Successió a la Conca de Barberà*, Conferències que van tenir lloc a Montblanc els dies 24 i 27 d'octubre de 2006, amb motiu dels 300 anys de l'inici de la Guerra de Successió, Montblanc, Consell Comarcal de la Conca de Barberà 2007, 38 pp.
- Barbara von LANGEN-MONHEIM, *Un mémoire justificatif du pape Benoît XIII: l'Informatio seriosa. Étude de ses reformulations de 1399 aux actes du concile de Perpignan (1408)*. Traduction: Barbara LEMPEREUR. Traduction des glosses et de l'expertise: David ENGELS. Révision: Marie-Henriette JULIEN DE POMMEROL et Hélène MILLET avec une préface d'Hélène MILLET, extret d'«Études Roussillonaises. Revue d'Histoire et d'Archéologie méditerranéennes», XXIII (2007-2008), 228 pp.
- «Lettera da San Giorgio. Fondazione Giorgio Cini», IX/17 (settembre 2007 – febbraio 2008), 32 pp.
- «L'Arxiu t'informa. Butlletí de l'Arxiu Municipal de Cambrils», 14 (setembre 2007), 4 pp.
- L'Home i l'historiador*. «Miscel·lània en homenatge a Josep M. Recasens i Comes. Estudis històrics», Manel GÜELL. Salvador – J. ROVIRA I GÓMEZ (eds.), Tarragona, Port de Tarragona 2007, 367 pp.
- «Library & Linguistic Computing. The Journal of Digital Scholarship in the Humanities», 20/3 (September 2005), 265-380; 20/4 (november 2005), 379-472; 20 (Supplementary Issue 2005), 176 pp.
- «Llengua i Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura (filial de l'Institut d'Estudis Catalans)», 17 (2006), 580 pp.; 18 (2007), 760 pp.
- Mallorca Romana* (Cuaderno de Historia, 3), Palma de Mallorca, Asociación Amigos del Castillo de San Carlos «Aula General Weyler» 2007, 204 pp.
- Mª Luz MANDINGORRA LLAVATA, *Llibre de Miquel Ferrer, palmer (1612-1634)* (Libros raros y curiosos, XXX), Castelló de la Plana, Sociedad Castellonense de Cultura 2007, 80 pp.
- Flavia MARCACCI, *Alle origini dell'assiomatica: gli Elleati, Aristotele, Euclide* (Aracne 11, 306), Roma, Aracne editrice 2008, 322 pp.
- Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), *Una història de la diòcesi de Girona*, Girona i Barcelona, Bisbat i Publicacions del'Abadia de Montserrat 2007, 328 pp.
- Josep M. MARTÍ BONET, *La parròquia. Història, evolució i vida*. Lliçó inaugural. Curs acadèmic 2007-2008, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 2007, 140 pp.
- Miguel Ángel MARTÍ TOMÀS, *La pedra en sec a Benefigos*. Castelló, Diputació 2007, 120 pp.
- Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Tòpics literaris, traducció medieval i traducció romànica*. Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 21 de juny de 2007, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 44 pp.
- Antonio MATOS FERREIRA, *Um católico militante diante da crise nacional. Manuel Isaías Abúndio da Silva (1874-1914)* (Estudos de Historia Religiosa, 4), Lisboa, Universidade Católica Portuguesa 2007, 580 pp.
- Jaume MENSA I VALLS, *L'experiència espiritual d'Arnau de Vilanova i el rebuig del coit terapèutic en el tractament de l'«amor heroicus»*, extret de «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXXII (2007), 143-152.

- Serena MORELLI, *Le carte di Léon Cadier alla Bibliothèque Nationale de France. Contributo alla ricostruzione della cancelleria angioina* (Sources et Documents d'Histoire du Moyen Âge publiés par l'École française de Rome, 9), Roma, École française 2005, LXVIII i 282 pp.
- «Museu. Museu Arxiu de Montblanc i Comarca». Tercera època, núm. 3 (setembre de 2007), XXIV pp.
- «Nadala 2007». *Immigració. Les onades immigratòries a la Catalunya contemporània*. Fundació Lluís Carulla. Any XLI, 2007, 100 pp.
- Carme OLÀRIA, *Grafismo mobiliario magdaleniense en el contexto del Mediterráneo peninsular* (Monografies de Prehistòria i Arqueologia Castellonenques, 7), Castelló, Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques 2008, 208 pp.
- Olles, cassoles i tupis. Els fogons a la Selva del Camp*. Edició a cura de Camil FERRATER, Cosselva i Cossetània Edicions, La Selva del Camp i Valls 2007, 343 pp.
- Leonci PETIT TORNER, *El Llibre de contemplació en Déu. Què aporta Lluís a l'home modern?*, extret de «Ars Brevis. Anuari de la Càtedra Ramon Lluís. Blanquerna 2007», 13 (2007), 119-142.
- Josep PERARNAU I ESPELT, *Bonifacio VIII fra Raimono Lullo e Arnaldo da Villanova*, extret de *Bonifacio VIII. Ideologia e azione politica*. «Atti del Convegno organizzato nell'ambito delle Celebrazioni per il VII Centenario della morte. Città del Vaticano – Roma, 26-28 aprile 2004». Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 2006, 243-432.
- Joan PEYTAVÍ DEIXONA, *Catalunya, terra d'integració: una lectura nord-catalana*. Conferència pronunciada a la Casa de la Generalitat a Perpinyà, el 9 de novembre de 2006, amb motiu de la commemoració del Tractat dels Pirineus, Perpinyà, Generalitat de Catalunya 2007, 18 pp.
- Ramon J. PUJADES I BATALLER, *Les cartes portolanes. La representació medieval d'una mar solcada*, Barcelona, Institut Cartogràfic de Catalunya, Institut d'Estudis Catalans, Institut Europeu de la Mediterrània 2007, 528 pp.
- Helène PUISEUX, *Des secrets mal gardés. Portraits sur le thème du secret dans la littérature, la musique et le cinéma* (Coll. Félin poche), París, Éditions du Félin 2007, 256 pp.- *Petits dérangements du monde. Le cinéma et l'insoluble* (Coll. Les marches du temps), París, Éditions du Félin 2007, 224 pp.
- Erna PUTZ, *Franz Jägerstätter Martyr. A Shining Example in Dark Times*. Translated of the German by Catherine Laura DANNER, Linz, Diocese 2007, 128 pp.
- «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 25 (2006), 384 pp.
- «Recerca. Revista de diàleg i estudis d'espiritualitat cristiana», 40 (2007), 40 pp.; 41 (2008), 40 pp.
- «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra. Santa Coloma de Queralt», núm. 10 (2007), 180 pp.
- Elisabeth REINHARDT (ed.), *Historiadores que hablan de la historia. Veintidós trayectorias intelectuales*. Prólogo de José ORLANDIS (Colección Historia de la Iglesia, 34), Pamplona, Eunsà 2002, 628 pp.- *Conversación en Barcelona con Josep Perarnau Espelt*, extret de «Anuario de Historia de la Iglesia», XVII (2008), 353-370.
- «Revista Catalana de Teologia», XXXII/2 (2007), 261-528.
- Jaume RIERA I SANS, *Els poders públics i les sinagogues. Segles XIII-XV* (Girona judaica, 3), Girona, Patronat Call de Girona 2006, 638 pp.
- Santiago RIERA I TUÈBOLS, Fèlix VILAGRASA, *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX*. Recollit i comentats per S. R. i

- T. i F. V. (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXXVIII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2007, 266 pp.
- Damià ROURE, *La biblioteca de Montserrat. Un espai de cultura al llarg dels segles*. Fotografies de Dani MARÍN i Pep PARER, Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2007, 240 pp.
- Mario Javier SABAN, *Las raíces judías del Cristianismo*, Buenos Aires, Ediciones Futurum 2006, 336 pp.
- Josep Ignasi SARANYANA, *El mal en el pensamiento y la teología medieval*, extret de *L'espai del mal. Reunió científica «IX Curs d'Estiu Comtat d'Urgell (Balaguer, 7, 8 i 9 de juliol 2004)»*, director Flocel SABATÉ, Lleida, Pagès editors 2005, 169-186.- *La noción de 'libertad' en el contexto de la mística neoplatónica. A propósito del Speculum animarum simplicium de Margarita Porete (+1310)*, extret de «Anuario de Historia de la Iglesia», XVI (2007), 265-278.
- Gabriel SEGUÍ TROBAT, *El devocionario medieval del Fons Gabriel Llabrés. Manuscrit Ll. 27 de l'Arxiu Municipal de Palma (Rúbrica, 18)*, Palma, Ajuntament. Servei d'Arxius i Biblioteques 2008, 136 pp.
- Rafael SEVILLA, Ricard TORRENTS, (Herausg.), *Katalonien. Kultur der Moderne*, Bad Honnef 2007, 224 pp.
- Carles SIMÓ I NOGUERA, Àngels TORRENTS I ROSÉS, *Inventaris d'arxius parroquials de la diòcesi de Tortosa i de l'Alta Ribagorça* (Arxius i Documents. Eines de recerca, 1), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura 2006, 340 pp.
- Ramon SOLER, *Doctrina compendiosa. Francesc Eiximenis discutint ètica professional amb els jurats de València. Perunanòni, potser Ramon Soler, l'any 1396*. Edició a cura de Curt WITTLIN (Col·lecció Bàsica, 9), Paiporta, Editorial Denes 2006, 152 pp.
- «Tamid», 5 (2004-2005 [2007]), 288 pp.
- «Terme. Centre d'Estudis Històrics de Terrassa. Arxiu Històric Comarcal de Terrassa. Arxiu Municipal de Terrassa», 22 (novembre 2007), 276 pp.
- Un cànon de la missa del segle XIV en romanç. Estudi i edició de la versió de Guillem Anglès (ACV, Ms. 169)* (a cura d')Antoni FERRANDO FRANCÈS, Xavier SERRA ESTELLÉS (Monumenta Archivorum Valentina, VIII), València, Facultat de Teologia «San Vicente Ferrer» 2007, 174 pp.
- UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE, *Quatre-vingt-unième session annuelle du Comité*. Oslo, du 1er au 6 juin 2007. *Compte rendu*, Bruxelles, Secrétariat Administratif de l'U.A.I. [2007], 224 pp.
- «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 20 (2006), 396 pp.- núm. 22 (abril 2008), 456 pp.
- Usatge. Unaqueaeque (!) gens. Cada nació escull la seva pròpia llei. Anyh 2008. Segles XI-XIV: Constitucions i altres drets de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Vicepresidència 2007, 12 fulls.
- Josep VALLVERDÚ I AIXALÀ, *Josep Carner i Puig-Oriol. Semblança biogràfica* (Semblances biogràfiques, 47), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2008, 16 pp.
- 6ème Vente: Fonds de la Librairie Pierre Berès. Des incurables à nos jours. 4ème partie*, París, Drouot Richelieu. Pierre Berge & associés 2007, 374 pp.
- Vers el desenvolupament solidari de la humanitat. Quaranta anys de la Populorum Progressio*. Facultat de Teologia de Catalunya, 8, 9 i 10 de maig de 2007 (Qüestions teològiques, 3), Barcelona, Facultat de Teologia 2008, 172 pp.
- Joan VILÀ VALENTÍ, *Pau Vila i Dinarès. Semblança biogràfica* (Semblances biogràfiques, 42), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2006, 30 pp.

Antoni VILADAMOR, *Història general de Catalunya*. Edició crítica d'Eulàlia MIRALLES, Pròleg d'Eulàlia DURAN (Textos i Documents, 40), Barcelona, Fundació Noguera 2007, 970 pp. en dos volums

Mario ZUCCHITELLO, *Un català a la cort dels tsars: Antoni Colombí Payet, comerciant i primer Cònsol General d'Espanya a Rússia (Tossa 1749 – Sant Petersburg 1811)* (Arxius i Societat. Quaderns de Divulgació històrica, 3), Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura 2007, 432 pp.

TAULA GENERAL

ARTICLES

Jaume DE PUIG I OLIVER – Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ (†), <i>Els darrers documents del primer president de la Generalitat de Catalunya, Berenguer de Cruïlles, bisbe de Girona (1359-1362)</i>	7-43
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>El «De triplici statu mundi» no és de Francesc Eiximenis</i>	45-86
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Felip de Malla, president de la Generalitat de Catalunya, defensa la vila de Cervera de les vel·leïtats dels Trastámara</i>	87-113
Jaume DE PUIG I OLIVER, Ramon MIRÓ I BALDRICH, Pep VILA I MEDINYÀ, <i>La Consueta de Sant Joan de Perpinyà (segles XIV-XV). Edició i estudi</i>	115-350
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Noves dades sobre manuscrits ,espirituals' d'Arnau de Vilanova</i>	351-424

NOTES I DOCUMENTS

Joan BUSQUETS I DALMAU, <i>Necrològica del dr. Josep M. Marquès</i>	427-433
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>Ramon Llull i el «Llibre del gentil i dels tres savis»</i>	435-440
Josep PERARNAU I ESPELT, <i>La sentència del bisbe de València, Jaume d'Aragó, sobre el beguï Jaume Just i l'Hospital dels beguïns (30 juliol 1372)</i>	441-451
Ramon PLANES I ALBETS, <i>Els capítols donats per Galceran Galceran de Pinós i de Fenollet, vescomte d'Illa i de Canet i senyor de les baronies de Pinós i Mataplana, al rei Lluís XI de França</i>	453-466
Joan REQUESENS I PIQUER, <i>Una reimpressió en la tradició contemplativa: l'anònim montserratí «Compendio breve de ejercicios espirituales» (s. XVI)</i>	467-480
Lluís GIMENO BETÍ, <i>Notícia d'un manuscrit castellonenc del segle XVIII sobre el comportament del bon cristià</i>	481-491

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

BUTLLETÍ BIBLIOGRÀFIC

Noemí MONCUNILL MARTÍ, <i>L'estudi de la llengua ibèrica: apunts bibliogràfics</i>	495-517
Cristina GODOY, <i>De Tarragona paleocristiana</i>	519-531

RECENSIONS	533-632
----------------------	---------

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES	633-829
------------------------------------	---------

TAULES

D'arxius, biblioteques i museus	831-843
D'autors i obres anònimes	845-890

OBRES ENVIADÉS A LA DIRECCIÓ	891-899
--	---------

TAULA GENERAL	901
-------------------------	-----

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA